LARRY L. WATTS

CEI DINTÂI VOR FI CEI DIN URMĂ

ROMÂNIA ȘI SFÂRȘITUL RĂZBOIULUI RECE

În perioada anilor 1980, după două decenii în care a fost considerată de departe cel mai apreciat și de încredere partener al Occidentului de dincolo de Cortina de Fier, România a fost transformată într-un paria al Blocului sovietic, țara cel mai puternic înstrăinată și izolată față de Vest. În conformitate cu interpretările uzuale, regimul comunist a fost cel care a determinat această dramatică răsturnare de situație, în primul rând prin faptul că a refuzat liberalizarea internă și apoi prin renunțarea la orice politici independente de interes strategic pentru Occident și pentru comunitatea internațională.
Cei dintâi vor fi cei din urmă *examinează îndeaproape această evaluare și elementele ei constitutive, expunând războiul clandestin al Pactului de la Varșovia cu România între anul 1978 și prima săptămână a lunii decembrie 1989, cu numai câteva zile înainte de izbucnirea Revoluției române. Volumul explică motivele și modul în care Statele Unite ale Americii s-au înșelat constant în privința comportamentului și intențiilor României. De asemenea, analizează cum și de ce s-a străduit Kremlinul cu atâta obstinație să implice România cât mai puternic în cadrul alianței sovietice, la mult timp după ce Bucureștiul începuse să obstrucționeze capacitatea Moscovei de a folosi alianța ca pe un instrument de proiecție a puterii sovietice. Totodată, examinează originile și elementele politicii de constrângere care au pus România pe poziții constant opuse față de URSS și într-un parteneriat strategic cu Republica Populară Chineză și cu Statele Unite ale Americii. Și nu în ultimul rând evaluează impactul politicii românești asupra confruntării dintre Est și Vest. Prezentând analizele comunităților academice și de informații ale SUA în contextul discuțiilor interne din cadrul Uniunii Sovietice și al Pactului de la Varșovia,* Cei dintâi vor fi cei din urmă *aruncă o foarte necesară rază de lumină asupra aspectelor perene ale confruntării româno-sovietice, asupra abilității surprinzătoare a României de a influența și uneori chiar a decide în privința agendei de securitate sovietice și a Pactului de la Varșovia, dar și asupra rolului deținut de România în transformarea arhitecturii de securitate care a dus la sfârșitul Războiului Rece.*

LARRY L. WATTS

CEI DINTÂI VOR FI CEI DIN URMĂ

LARRY L. WATTS

CEI DINTÂI VOR FI CEI DIN URMĂ

România și sfârșitul Războiului Rece

Traducere din limba engleză
ADRIANA BĂDESCU

editura rao

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
WATTS, LARRY. L
Cei dintâi vor fi cei din urmă: România şi sfârşitul Războiului Rece / Larry L. Watts; trad.: Adriana Bădescu. - Bucureşti: Editura RAO, 2013
ISBN 978-606-609-428-3

I. Bădescu, Adriana (trad.)

94(498:47)

Editura RAO
Grupul Editorial RAO
Str. Turda nr. 117–119, Bucureşti, România
www.raobooks.com
www.rao.ro

LARRY L. WATTS
Extorting Peace
Romania, the Clash within the Warsaw Pact & The End of the Cold War

© 2013 by Larry L. Watts
Toate drepturile rezervate

© Editura RAO, 2013
pentru versiunea în limba română

2013

ISBN 978-606-609-428-3

CUPRINS

PREFAȚA AUTORULUI / 9
ABREVIERI ȘI ACRONIME / 12

I. PERCEPEREA GREȘITĂ A ROMÂNIEI / 19

Capitolul 1: Perceperea greșită a României / 21

România ca problemă analitică: moștenirea unei înțelegeri eronate / 28
Prejudecata cognitivă de bază: România, „cea mai puțin capabilă" să înfrunte Moscova / 35
Erori acumulate: nu pune niciodată sub semnul întrebării apartenența la Pactul de la Varșovia / 46
Erori auxiliare: opoziția ascunsă a altor membri ai Pactului / 53
Patologiile organizaționale, criza rachetelor din Cuba și imaginea dușmanului / 63
Secretizare, compartimentare și războiul din Vietnam / 68
Inducere în eroare și dezinformare: intoleranța și genocidul cultural / 82
Inducere în eroare și dezinformare: România, cal troian sovietic / 92
Operațiunile sovietice de disuadare și blocare / 103
Tendința alarmantă a relațiilor româno-americane / 110

II. CONFLICTUL DIN 1978 / 119

Capitolul 2: Fuga lui Pacepa, iulie 1978 / 121

România distribuită în rolul de „prinț al hoților" / 121
Pretinde că este oficină sovietică, discreditează-i prietenii! / 132
DSS în degringoladă / 136
Dezmembrarea spionajului militar românesc / 143
Mitul Pacepa / 148

Capitolul 3: Conflictul clandestin devine public / 153

Dezacordul pe tema terorismului internațional / 154
Percepția asupra axei Beijing-București / 159
Axa Beijing-București sub asediu / 166
Confruntare decisivă pe tema Statutului Forțelor Armate Unite (FAU) pe timp de război la summitul din 1978 al Pactului de la Varșovia / 172
Lupta cu „isteria războiului" lansată de Kremlin / 178
Pregătirea pentru contramăsurile sovietice / 181
Recurgerea la transparență / 184
Dezvăluirea direcțiilor de subordonare în cadrul Pactului / 192

III MĂSURILE ACTIVE SOVIETICE LA SFÂRȘITUL ANILOR 1970 / 199

Capitolul 4: Tiparul operațiunilor ostile ale blocului / 201

Bătălia cu conspirația în Occident / 204
Contracararea României pe direcții ascunse de influență Est-Vest / 207

România abordată dintr-un alt unghi / 210
Reinterpretarea Coşului III ca o armă anti-românească / 216
Izolarea RSS Moldoveneşti de activitatea subversivă a României / 219
Conspiraţia sovieto-cehoslovacă din 1978–1979 / 223
Misivele lui Király şi „politica secretă de asimilare" urmată de România / 226
Mistificarea privind abuzul asupra minorităţilor / 231
Provocarea românească la adresa unităţii Blocului / 233
Scenarii privind o intervenţie sovietică: conflict etnic, secesiune şi destabilizare / 241
Pretinsul abuz ca justificare pentru rectificarea graniţelor / 247

Capitolul 5: Invazia sovietică în Afganistan / 251
Furtul Afganistanului/ 252
Disimularea unui protest extraordinar / 257
Destrămarea „alianţei" între Belgrad şi Bucureşti / 261
Mobilizarea loialiştilor în favoarea invaziei în Afganistan / 264
Campania împotriva Pakistanului / 266

IV. ŢINTA: DENIGRAREA INSTITUŢIILOR ŞI A POLITICII DE APĂRARE A ROMÂNIEI / 273

Capitolul 6: Rescrierea rolurilor în criza poloneză, 1980–1981 / 275
Exploatarea contradicţiilor dintre Polonia şi România / 276
Antagonismul polono-român pe tema integrării Pactului de la Varşovia / 281
Măsurile active sovietice şi principiul românesc al neintervenţiei / 287
Opoziţia României faţă de intervenţia în Polonia, în 1980 / 294
Întrunirea miniştrilor Apărării din Pactul de la Varşovia, în decembrie 1981 / 299
Fabricarea unei Ungarii „sfidătoare" / 303
Îngroparea sfidării româneşti / 306

Capitolul 7: Discreditarea armatei române / 309
Relaţia specială româno-americană înainte de 1980 / 311
Disecarea autonomiei militare a României: Studiile Alexiev-RAND / 318
Istorie versus ideologie / 322
Demonizarea şi denigrarea armatei române: studiul Volgyes / 325
Imaginea privind inamicul a forţelor armate române / 331
Impactul studiului Volgyes / 335
Deosebirea dintre realitate şi aparenţe / 340

Capitolul 8: Ţinta: „Grupul consultativ" al armatei / 344
Bătălia pe tema istoriei militare / 349
Eforturile de a închide Centrul de Studii şi Cercetări de Istorie şi Teorie Militară / 355
Influenţa sovietică asupra accesului la informaţii al regimului / 360
Percepţia privind disponibilitatea României pentru operaţii sovietice ofensive / 362
Obstacole în calea evaluării americane la începutul anilor 1980 / 367

V. DETURNAREA POLITICII EXTERNE A ROMÂNIEI / 373

Capitolul 9: Politica blocului sovietic faţă de România în mandatul lui Andropov / 375
Manipulările sovietice ale liderilor supuşi din cadrul Pactului de la Varşovia / 377
Trage România înapoi, împinge Ungaria înainte / 379
Distorsionarea politicii româneşti în Balcani / 386
Personalităţi şi instituţii maghiare / 392
Precedenţa maghiară în organizaţiile „de faţadă" sovietice / 395
Distorsionarea intenţiilor şi a comportamentului României / 401
România în derivă / 406
Ambalarea motoarelor operaţionale asupra României / 408

Capitolul 10: Eurorachetele şi „independenţa" Ungariei / 412
Negarea RYAN / 413
România, Ungaria şi politica de „diferenţiere" / 419
Consolidarea Ungariei, distrugerea României / 424
Ofensiva serviciilor de informaţii în 1983 / 426
Politică externă extinsă, paranoia şi declinul capacităţilor administrative / 430
Realitatea şi percepţia asupra „disidenţei" Ungariei / 432
În culisele „disputei" eurorachetelor / 437
Iniţiativele Szürös şi disputa mediatică în privinţa eurorachetelor / 444
Originile româneşti ale „noii" politici externe a Ungariei / 450
Opoziţie făţişă şi complicitate mascată / 453

VI. SCHIMBAREA ARHITECTURII DE SECURITATE ÎN RĂZBOIUL RECE /459
Capitolul 11: Transformarea securităţii ca mijloc de supravieţuire / 461
Strategiile româneşti de combatere a controlului militar sovietic / 462
Creionarea imaginii de inamic a SUA şi NATO / 465
Influenţarea strategiei sovietice prin intermediul Pactului de la Varşovia / 470
Moştenirea Cubei în politica românească de control al armamentelor / 472
România susţine MSI şi verificările obligatorii / 476
Opiniile sovieticilor şi ale Pactului asupra poziţiei române referitoare la MSI / 480
Instituţionalizarea CSCE / 484
Protejarea procesului CSCE la Madrid / 489
Capitolul 12: Impunerea prin şantaj a încheierii Războiului Rece / 493
Ameninţare iminentă şi disciplină în alianţă versus dezarmare / 493
„Isteria războiului" versus raţiune, la întrunirea CPC din 1983 / 496
Trecerea la dezarmare, reformarea Pactului şi Comisia Specială / 499
O „atitudine distructivă, dictatorială, care ignoră raţiunile de clasă" / 502
Crearea discuţiilor virtuale pe tema FNRm / 505
O aniversare nedemnă de celebrare / 511
În căutarea unui profit: reînnoirea Tratatului de la Varşovia, ianuarie 1985 / 517
Iniţiativa pentru trecerea la dezarmare „reîncărcată", martie 1985 / 523
Transformarea sfidării româneşti în opoziţie maghiară / 526
Condiţiile militare impuse de România pentru semnarea unui nou Tratat de la Varşovia / 529
Capitolul 13: Artiştii mărunţi împrumută, marii artişti fură / 533
Experienţa României în domeniul controlului armamentelor şi agenda de securitate a lui Gorbaciov / 535
Trecerea la „Noua Gândire" / 537
Problema militară a lui Gorbaciov / 539
Recuperarea agendei de securitate sovietice / 541
Coliziunea frontală dintre România şi armata sovietică / 542
Moscova sub continuă presiune: summitul de la Sofia, în 1985 / 545
Întâlnirea miniştrilor de Externe şi summitul de la Reykjavik din 1986 / 550
La summitul din mai 1987 / 554
Politica de apărare a cui? / 557
Ascunderea rolului deţinut de România în chestiunea FNRm / 561

VII. CU ASEMENEA PRIETENI, CINE MAI ARE NEVOIE DE DUŞMANI? 1988–1989 / 567
Capitolul 14: Reformarea pactului de la Varşovia / 569
Transformarea alianţei: „integrare" versus democratizare / 569
Propunerea de reformă din 1988: dizolvarea Pactului de la Varşovia / 574
Răstălmăcirea unei ameninţări militare româneşti / 577
Temeri sovietice privind retragerea României / 584

România „antireformistă": eliberare sau liberalizare / 590
Temerile stârnite de fascism și Pactul Ribbentrop-Molotov / 593
Distragere, doctrina Brejnev și drepturile minorităților / 599
Cele trei niveluri ale confruntării sovieto-române / 603

Capitolul 15: De la partener la paria / 609
Pregătirea terenului pentru violențe / 609
Ungaria și „agresiva amenințare militară românească" / 617
Amenințarea nucleară românească / 623
„Bomba" lui Ceaușescu / 628
Cine face pregătiri militare împotriva cui? / 639
Comunicatul emis la consfătuirea Pactului de la Varșovia de la București, în iulie 1989 / 647
Polonia și „amenințarea militară agresivă românească": august-decembrie 1989 / 651
Condamnarea intervenției și solicitarea de retragere a trupelor: decembrie 1989 / 659

TRECUTUL CA PROLOG: ROMÂNIA ÎNȚELEASĂ GREȘIT ÎN AJUNUL REVOLUȚIEI / 665
MULȚUMIRI / 675
INDICE / 677

Prefața autorului

Ca sovietolog, m-am implicat în studiile privind România în perioada de vârf, post-destindere, a Războiului Rece. Pe vremea aceea, spre sfârșitul anilor 1970, subestimarea semnificației declarațiilor, politicilor și acțiunilor României și extrapolarea acestor atitudini și comportamente la ceilalți membri est-europeni ai Pactului de la Varșovia deveniseră o practică uzuală în rândul analiștilor americani specializați în politica regiunii. Sursele românești care afirmau contrariul erau tratate cu neîncredere. Cum România era pe atunci doar un subiect de interes periferic, am „clasat" această informație într-un ungher îndepărtat al minții. Mie nu-mi fierbea nicio oală acolo, dacă pot să spun așa.

Vizitele repetate în România în anii 1980 și expunerea mea directă la condițiile de viață dure impuse populației în cursul respectivului deceniu nu au făcut decât să mă predispună la aceeași lipsă de încredere. După 1989, când am revenit în România, am început să lucrez cu diverse oficialități în probleme de prevenire a conflictelor etnice, de reformare a armatei și a serviciilor de informații și de integrare în Organizația Tratatului Nord-Atlantic (NATO). Faptul că am putut remarca direct eforturile lor autentice de instaurare a democrației în ciuda aparatului administrativ cvasi-distrus și a reacțiilor neconstructive din partea unui Occident lipsit de bunăvoință mi-a readus în minte atitudinile neîncrezătoare ale analiștilor americani față de sursele românești, atitudini pe care le observasem în anii Războiului Rece. Astfel, dorința de a descifra cauzele acestei continue percepții greșite asupra intențiilor și comportamentelor României s-a transformat pentru mine într-o preocupare constantă.

Deja evidentă în volumul *Ferește-mă, Doamne, de prieteni,* această preocupare este ilustrată mai explicit în lucrarea de față. *Cei dintâi vor fi cei din urmă* reia firul conflictului manifestat între România și Pactul de la Varșovia de acolo de unde fusese întrerupt în *Ferește-mă, Doamne, de prieteni,* în 1978, și îl continuă până în prima săptămână a lunii decembrie 1989. Volumul începe prin a aborda dificultățile pe care anomalia românească le ridicase în fața analiștilor occidentali începând cu sfârșitul anilor 1970 și până în ajunul Revoluției care a dus la căderea regimului comunist.

Nu m-am bazat, în documentarea mea, pe multe surse românești. Motivul nu este nicidecum lipsa unor analize clare și bine realizate, fiindcă acestea nu lipsesc. Ele nu au fost însă reprezentate aici deoarece practica de a pune sub semnul întrebării credibilitatea surselor românești era atât de extinsă, încât atunci când am început acest proiect am preferat să evit (aproape) în întregime

acest risc, încercând să creionez imaginea în principal din perspectiva rapoartelor și documentelor alcătuite de ceilalți membri ai Pactului de la Varșovia. Obstacolul „concepțiilor încetățenite" este unul greu de surmontat, iar pentru a-i convinge pe ceilalți să-l abordeze sunt necesare dovezi nu doar limpezi și convingătoare, ci incontestabile. Excepțiile pe care mi le-am permis sunt studii sau culegeri documentare cu anexe oficiale, pe motivul că acestea pot fi accesate mai ușor decât arhivele respective. Aceeași logică a stat la baza website-ului www.larrylwatts.com, pe care am postat circa 300 de link-uri și documente originale din arhivele foștilor membri ai Pactului de la Varșovia, ale fostei Republici Sovietice Socialiste Moldovenești, ale Agenției Centrale de Informații a Statelor Unite, a Departamentului de Stat și ale Casei Albe, la care se vor adăuga alte documente.

Cei dintâi vor fi cei din urmă se constituie în esență într-o serie de studii de caz. Unele examinează principalele ținte ale operațiunilor clandestine și de dezinformare ale sovieticilor și procesul de sistematică atribuire eronată din cadrul alianței. Altele se concentrează asupra eforturilor românești de a bloca utilizarea Pactului de la Varșovia ca pe un instrument de proiecție a puterii sovietice, de folosire a medierii ca o modalitate de blocare a extinderii influenței sovietice în diverse regiuni ale lumii și de a urma politici de securitate și dezarmare capabile să limiteze exercitarea puterii militare sovietice.

Căldura cu care publicul român a primit volumul *Ferește-mă, Doamne, de prieteni* a fost copleșitoare pentru o lucrare de anvergura și dimensiunile ei, cu mai multe tiraje după cel dintâi, lansat în 2011. Deși în cuprinsul său era reliefată discrepanța uriașă dintre politica internă restrictivă a României și cea externă evident liberală, unii au criticat lucrarea ca fiind o abordare „unilaterală", deoarece nu aborda și situația grea a populației în perioada regimului comunist. Faptul că volumul în cauză nu s-a axat asupra acestei chestiuni este, în mod cert, real.

Dar *Ferește-mă, Doamne, de prieteni* a fost conceput, în parte, pentru a corecta o perspectivă. Înainte de publicarea sa, analizele post-1989 privind România în cursul Războiului Rece care nu se focalizau în mod covârșitor și deseori exagerat asupra represiunii interne, ignorând complet comportamentul și politica sa externă și de securitate, erau extrem de rare. Atât de rare, încât extraordinarele sale parteneriate occidentale erau interpretate deseori ca o consecință a percepțiilor eronate ale Vestului, iar opiniile laudative exprimate de cinci președinți americani și de diverși lideri europeni erau privite ca fiind nu evaluări corecte, ci rezultatul credulității occidentale. Chiar și izolarea României în cadrul Pactului de la Varșovia a fost atribuită în mod greșit eșecurilor ei în domeniul liberalizării și al reformelor.

Așa cum am menționat, obiectivul acestor studii este acela de a analiza rolul României în cursul Războiului Rece ca actor statal în cadrul unei alianțe și în plan internațional. Politica internă este importantă în acest context doar atunci când și în cazurile în care influențează politicile externe și de securitate. *Cei dintâi vor fi cei din urmă* tratează problema politicii interne într-o măsură mai mare

decât *Ferește-mă, Doamne, de prieteni*, deoarece în cursul anilor 1980 politica internă a României a devenit un factor important în relațiile sale cu Occidentul în general și cu Statele Unite ale Americii în particular. Dar focalizarea pe România ca actor statal este neschimbată și, cred eu, justificată, din mai multe motive. În primul rând, deoarece dovezile că URSS a exercitat sau a intenționat măcar să exercite presiuni asupra României în cadrul Pactului de la Varșovia pentru liberalizarea politicii sale interne în anii 1980 (sau în orice altă perioadă a Războiului Rece) sunt firave. În al doilea rând, fiindcă documentele sovieticilor și cele ale altor membri ai Pactului de la Varșovia subliniază în mod repetat că problemele Moscovei în privința României erau determinate de politica externă și de securitate independentă a acesteia din urmă – cursul său „separat". Și, în ultimul rând, pentru că, până cel puțin în ultimul trimestru al anului 1989, reformele implementate de Mihail Gorbaciov erau menite în principal să accentueze controlul central sovietic asupra politicilor externe și de securitate ale celorlalți membri ai Pactului de la Varșovia.

Focalizarea îngustă a unei mari părți a literaturii post-1989 pe tema caracterului represiv al regimului politic din România i-a determinat pe numeroși autori să conchidă că, spre desebire de alți foști membri est-europeni ai Pactului de la Varșovia, România nu beneficia de un „istoric utilizabil" de pe urma trecutului său comunist. Dimpotrivă însă, analiza popularelor politici externe și de securitate românești demonstrează că trecutul său în acest domeniu critic are o utilitate considerabil mai mare decât cel al oricăruia dintre foștii săi „tovarăși de luptă". Iar această utilitate are, după părerea mea, ecouri care reverberează până în ziua de astăzi.

Larry L. Watts
31 martie 2013

ABREVIERI ȘI ACRONIME

Departamentul al V-lea Secția pentru operațiuni împotriva statelor NATO (cu excepția SUA, Marea Britanie și RFG), a României, Iugoslaviei și Albaniei, din cadrul Direcției Generale Întâi a KGB

Departamentul al XI-lea Secția pentru cooperarea cu serviciile frățești din cadrul Direcției Generale Întâi a KGB

AAN	*Archiwum Ackt Nowych* (Arhivele poloneze pentru Documente Noi)
ACSI	*Assistant Chief of Staff for Intelligence* (Adjunctul Șefului de stat-major pentru informații, Statul-Major al Armatei SUA)
ADIRI	Asociația pentru Drept Internațional și Relații Internaționale din România
ADST *US*	*Association for Diplomatic Studies and Training* (Asociația americană pentru pregătire și Studii Diplomatice)
AFCIN *US*	*Air Force of Assistant Chief of Staff for Intelligence* (Biroul Aviației SUA al adjunctului Șefului de stat-major pentru informații)
AFL-CIO	*American Federation of Labour – Congress of Industrial Organisations* (Federația Americană a Muncii – Congresul Organizațiilor Industriale)
AFP	*Agence France Press* (Agenția France Press)
AGERPRES	Agenția Română de Presă
AGM/S	*(Arbeitsgruppe Des Ministers für Staatsicherheit)* Grupul de lucru special al Stasi
AMAE	Arhiva Ministerului român al Afacerilor Externe
AMVR	*Arhiv Ministerstvo na Vtreshnite Raboti* (Arhiva bulgară a Ministerului de Interne)
ANIC	Arhivele Naționale de Istorie Centrală
AOSPM	Arhiva Organizațiilor Social Politice din Moldova
APN	Agenția de Presă Novosti
ARLUS	Asociația Română pentru Strângerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică
ARTA	Unitatea antiteroristă din România, până în 1977
AS	*Academy of Sciences* (Academia de Științe a SUA)
ASB	Arhivele de Stat București
ASRI	Arhiva Serviciului Român de Informații, după 1989 (vezi SRI)
AVH	*Allamvédelmi Hatóság* (Securitatea de Stat maghiară, după 1949)
AVP RF	*Arhiv Vneshnei Politiki Rossiiskoi Federatsii* (Arhivele pentru Politică Externă ale Federației Ruse)
AVP SSSR	*Arhiv Vneshnei Politiki SSSR* (Arhivele pentru Politică Externă ale URSS)
BBC	British Broadcasting System

BfV	*Bundesamt für Verfassungsschutz* (Oficiul Federal pentru Apărarea Constituției din Germania Federală)
BM III	Securitatea de Stat maghiară – Administrația Principală III
BM III/I	Serviciul de Informații Externe maghiar
BNA	*British National Archives* (Arhivele Naționale Britanice)
BND	*Bundes Nachrichten Dienst* (Serviciul de Informații al Germaniei federale)
BNE	Bureau of National Estimates, CIA
RPB	Republica Populară Bulgaria
BStU	*Die Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutsches Demokratischen Republik* (Biroul împuternicitului federal pentru documentele Securității de Stat a fostei Republici Democrate Germane)
BTA	*Bulgarsko Telegrafna Agentsiia* (Agenția Telegrafică Bulgară)
FAU	Forțele Armate Unificate
MSI	Măsuri de sporire a încrederii
CAER	Consiliul de Ajutor Economic Reciproc
CC	Comitetul Central
CMA	Comitetul Miniștrilor Apărării din cadrul Pactului de la Varșovia
CAME	Comitetul adjuncților Miniștrilor de Externe din cadrul Pactului de la Varșovia
CME	Comitetul Miniștrilor de Externe din cadrul Pactului de la Varșovia
CEE	Comunitatea Economică Europeană Ceteka *Česká tisková kancelář* (CTK – Agenția de presă cehă)
CIA	*Central Intelligence Agency* (Agenția Centrală de Informații)
CIE	Centrul de Informații Externe, România
CDO	Comitetul pentru Drepturile Omului, România
CNA	*Chrezvychaynaya Komissiya* (Arhivele Naționale Cehoslovace)
CNSAS	Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, România
COMCEN	*Communications Centre* (Centru de Comunicații)
COMINFORM	Biroul Comunist de Informații
COMINTERN	Internaționala Comunistă
CCP	*Christian Peace Conference* (Conferința Creștină pentru Pace)
CPC	Comitetul Politic Consultativ (organ de conducere al Tratatului de la Varșovia)
CSA	*Tsentralen Drzhaven Arhiv* (Arhivele Centrale de Stat bulgare)
CSCE	Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa
RSC	Republica Socialistă Cehoslovacia
CSS	Consiliul pentru Securitatea de Stat, România, 1968–1972
CTK	*Česká tisková kancelář* (Agenția de presă cehoslovacă)
CWIHP	Cold War International History Project (Proiectul de Istorie Internațională a Războiului Rece)

Departamentul IV	Securitatea armatei române (unitate a DSS)
RDG	Republica Democrată Germania
DGFP	Documente despre politica externă germană
DGIE	Direcția Generală de Informații Externe, România, 1951–1965
DGSE	*Direction Générale de la Sécurité Extérieure* (Serviciul de Informații Externe francez, după 1982)
DIA	*Defense Intelligence Agency* (Agenția de informații pentru apărare, Departamentul Apărării, SUA)
DIE	Direcția de Informații Externe, România, 1965–1978
DIM	Direcția de Informații Militare, România
Divizia SE	Divizia CIA pentru Europa de Est și URSS
DOD *US*	*Department of Defense* (Departamentul Apărării al SUA)
DSS	Departamentul Securității Statului, România
DST	*Direction de la Surveillance du Territoire* (Contrainformațiile franceze)
DPPS	Departamentul pentru propagandă Politică în Străinătate (numit și Departamentul pentru Contra-propagandă), URSS, 1978–1986
EMGE	*Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület* (Societatea Agricolă Maghiară din Transilvania)
EME	*Erdélyi Múzeum Egyesület* (Societatea Muzeelor din Transilvania)
ETH	Colegiul Tehnologic Elvețian
FBI	*Federal Bureau of Investigation* (Biroul Federal de Investigații, SUA)
FBIS	*Foreign Broadcast Information Service*
FCD	Direcția Generală I a KGB
FCO	*British Foreign and Commonwealth Office* (denumirea oficială a Ministerului de Externe britanic)
FNLA	*Frente Nacional de Libertação de Angola* (Frontul Național de Eliberare a Angolei)
FO	*British Foreign Office* (Ministerul de Externe britanic)
FOIA	*US Freedom of Information Act* (Legea liberului acces la informații)
FPEP	Frontul Popular pentru Eliberarea Palestinei
FRUS	*Foreign Relations of the United States* (Relațiile externe ale SUA)
GPO	*Government Printing Office,* SUA
GRU	*Glavnoe Razvedyvatelnoe Upravlenie* (Serviciul de Informații Militare sovietic)
GSG9	*Grenzschutzgruppe 9* (Unitatea anti-teroristă din Germania)
H.	Res. *House Resolution* (Rezoluție a Camerei Reprezentanților, SUA)
HA	*Haupabteilung* (Departamentul central al Stasi)
HA X	Departamentul de dezinformare al Stasi
RPU	Republica Populară Ungaria
PSMU	Partidul Socialist Muncitoresc Ungar
HUMINT	*Human Intelligence* (Spionaj prin mijloace umane)
HVA	*Hauptverwaltung Aufklärung* (Administrația centrală de spionaj est-germană)
AIEA	Agenția Internațională pentru Energie Atomică
IGJ	Inspectoratul General al Jandarmeriei

IH	*Információs Hivatal* (Serviciul maghiar de informații postcomunist)
IIM	*US Interagency Intelligence Memorandum* (Memorandum comun al agențiilor de informații ale SUA)
IMEMO	*Instituta Mirovoi Ekonomiki i Mezhdunarodnikh Otnoshenii* (Institutul sovietic pentru Economie Mondială și Relații Internaționale)
FNRM	Forțe Nucleare cu Rază Medie de acțiune
INTERKIT	Deliberările interne ale Blocului sovietic asupra Chinei
IMN	Institutul pentru Memoria Națională, Polonia
IREX	*US International Research and Exchanges Abroad* (Comitetul de Schimburi și Cercetări Internaționale al SUA)
ISPAIM	Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, România
UIS	Uniunea Internațională a Studenților, organizație tip front sovietică
JPRS	*Joint Publications Research Service* (Serviciul reunit de cercetări editoriale)
KAL	Liniile Aeriene Coreene
KC PZPR	*Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej* (Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Unit Polonez)
RPD	Republica Populară Democrată Coreeană
KDS	*Komitet za Drzhavna Sigornost* (Comitetul bulgar pentru Securitatea Statului)
KGB	*Komitet Gosudarstvennoi Bezopastnosti* (Comitetul sovietic pentru Securitatea Statului)
KKI	*Kulturális Kapcsolatok Intézete* (Institutul pentru Relații Culturale, Ungaria)
KOMSOMOL	Uniunea Tineretului Comunist Leninist din Întreaga Uniune, URSS
KÜM	*Külügyminisztérium* (Ministerul de Externe ungar)
LWF	*Lutheran World Federation* (Federația Mondială Luterană)
LYA	*Lietuvos ypatingasis archyvas* (Arhivele Speciale Lituaniene)
MAE	Ministerul Afacerilor Externe, România
MBB	Messerschmidt-Bölkow-Blohm
MBFR	*Mutually Balanced Force Reductions* (Reducere a forțelor mutual echilibrată)
PCM	Partidul Comunist Moldovenesc
MfS	*Ministerium für Staatssicherheit* (Ministerul est-german pentru Securitatea Statului)
MGB	*Ministerstvo Gosudarstvennoi Bezopastnosti* (Securitatea de Stat sovietică, 1946–1953)
FNM	Forța Nucleară Multilaterală în Europa
MOL	*Magyar Országos Levétlár* (Arhivele de Stat maghiare)
MOSSAD	Serviciul israelian de informații
MPA	Administrația Politică Centrală în armata sovietică
MPLA	*Movimento Popular de Libertação de Angola* (Mișcarea Populară pentru Eliberarea Angolei)
MTI	*Magyar Távirati Iroda* (Agenția maghiară de presă)
MVSZ	*Magyarok Világszövetsége* (Federația Mondială a Maghiarilor)
NARA	*US National Archives and Records Administration* (Administrația Națională a Arhivelor, SUA)

NASA	*US National Aeronautics and Space Administration* (Administrația Națională pentru Spațiu și Aeronautică, SUA)
NATO	*North Atlantic Treaty Organisation* (Organizația Tratatului Atlanticului de Nord)
NEM	*New Economic Mechanism* (Noul mecanism economic)
ONG	Organizație non-guvernamentală
NIC	*US National Intelligence Council* (Consiliul Național de Informații al SUA)
NID	*National Intelligence Daily* (buletin zilnic destinat președintelui SUA și celor din imediata sa subordine)
NIE	*US National Intelligence Estimate* (Estimare a Consiliului Național de Informații al SUA)
NKVD	*Narodnyy Komissariat Vnutrennikh Del* (Securitatea de Stat sovietică în perioada stalinistă)
NSA	*US National Security Agency* (Agenția de Securitate Națională, SUA)
NSC	*US National Security Council* (Consiliul Național de Securitate, SUA)
NSDD	*National Security Decision Directive* (Decizie a Consiliului Național de Securitate, SUA)
OCB	*Operations Coordinating Board* (Consiliul de Coordonare a Operațiunilor, SUA)
OCI	*CIA Office of Current Intelligence* (Biroul CIA pentru informații curente)
OEP	Organizația pentru Eliberarea Palestinei
ONE	CIA's Office of National Estimates (Biroul pentru estimări naționale al CIA, SUA)
ONU	Organizația Națiunilor Unite
OPEC	Organizația Țărilor Exportatoare de Petrol
OPR	*CIA Office for Political and Regional Analysis* (Biroul CIA pentru analize regionale și politice)
OSA	*Open Society Fund* (Fundația pentru o Societate Deschisă)
OSS	*US Office of Strategic Services* (Oficiul pentru Servicii Strategice al SUA)
PCB	Partidul Comunist Bulgar
PCF	Partidul Comunist Francez
PCM	Partidul Comunist Maghiar, 1945–1948
PCR	Partidul Comunist Român
PCUS	Partidul Comunist al Uniunii Sovietice
PER	*US Project on Ethnic Relations* (Proiectul SUA pentru relații etnice)
PHP	*Parallel History Project on Cooperative Security* (Proiectul de Istorie Paralelă pentru Cooperare de Securitate)
PMR	Partidul Muncitoresc Român
PRO	*Public Records Office* (Biroul pentru dosare publice, Arhivele Naționale britanice)
PZRP	*Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej* (Partidul Muncitoresc Unit Polonez)
PMUP	Partidul Muncitoresc Unit Polonez
RADOR	Societatea Română de Radiodifuziune
REL	Radio Europa Liberă
RFER	Radio Free Europe Research (Institutul de cercetări al Radio Europa Liberă)

RFG	Republica Federală Germania
RG	*Record Group* (Grup de înregistrare)
RGANI	*Rossiiskii Gosudarstvennyi Arkhiv Noveishei Istorii* (Arhivele Ruse de Stat pentru Istorie Contemporană)
RGASPI	*Rossiiskii Gosudarstvennii Arkhiv Sotsial'noi i Politicheskoi Istorii* (Arhivele Ruse de Stat pentru Istorie Politică și Socială)
RMA	*Romanian Military Archives* (Arhivele Ministerului Apărării Naționale)
RPC	Republica Populară Chineză
RPP	Republica Populară Polonă
RPR	Republica Populară Română
RPU	Republica Populară Ungară
RSC	Republica Socialistă Cehoslovacia
RSR	Republica Socialistă România
RSSM	Republica Sovietică Socialistă Moldovenească
RUMNO	*Razuznavatelno Upravleniie na Ministerstvoto* (Spionajul militar bulgar)
RYAN	*Raketno-Yadernoe Napadenie* (Atac cu rachete nucleare)
S&T	Science and Technology Section (Secția pentru Știință și Tehnologie)
SACUER	Supreme Allied Command Europe (Comandamentul Suprem Aliat pentru Europa)
SB	*Służba Bespieczeństwa* (Securitatea de Stat poloneză)
SDI	*US Strategic Defense Initiative* (Inițiativa de apărare strategică a SUA, numită și „Star Wars")
SED	*Sozialistiche Einheit Partei* (Partidul Socialist Unit Est-German) Serviciul A *Sluzhba Aktivnykh Meropriyatiyl* (Serviciul sovietic pentru măsuri active, 1962–1991)
SHIN BET	Contrainformațiile israeliene (cunoscute și sub acronimul SHABAK)
SIE	Serviciul român de Informații Externe, post-1989
SIS	Serviciul de Informații Special (Spionajul extern român din perioada interbelică)
SNIE	*US Special National Intelligence Estimate* (Estimare specială a Consiliului Național de Informații al SUA)
SOFAs	Status of Forces Agreements (Acordurile vizând Situația Forțelor)
SOVA	*CIA Office of Soviet Analysis* (Biroul CIA pentru analize sovietice)
SOVROM	Întreprinderi mixte sovieto-române
Spetsnaz	*Voyska spetsialnovo naznacheniya* (Unitățile GRU pentru obiective speciale)
SRI	Serviciul Român de Informații
Stasi	*Staatssicherheit* (Securitatea de Stat est-germană)
StB	*Státní bezpečnost* (Securitatea de Stat cehoslovacă)
SVR	*Sluzhba vneshnei razvedki* (Serviciul de Informații Externe rus post-comunist)
TASS	*Telegrafnoye agentstvo Sovetskogo Soyuza* (Agenția Telegrafică a Uniunii Sovietice)
TRIGA	Training, Research, Isotopes, General Atomic (tip de reactor nuclear oferit de SUA României în cadrul programului „Atomi pentru Pace")
TsKhSD	Centrul rus pentru păstrarea documentelor contemporane, până în 1999 (acum RGANI)

FAU	Forțele armate unite ale Tratatului de la Varșovia
UDMR	Uniunea Democrată Maghiară din România
UM	Unitate militară, România
UM 0110	Unitatea română anti-KGB, 1978 – 24 ianuarie 1990
UM 0544	Unitatea română de informații externe
UM 0920/A	Unitatea română anti-KGB, 1965–1978
UNESCO	*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisations* (Organizațiile Culturale, Științifice și Educaționale ale ONU)
UNICEF	*United Nations Children's Fund* (Fondul Internațional pentru urgențe ale Copiilor al ONU)
URSS	Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste
USIA	*United States Information Agency* (Agenția de Informații a SUA)
UTC	Uniunea Tineretului Comunist, România
UWCS	*Unified Wartime Command System* (Sistemul de comandă unificată pe timp de război)
VOA	*Voice of America* (Radio Vocea Americii)
VOKS	*Vsesoiuznoe obschestvo kul'turnikh svizei s zagranitsei* (Asociația Uniunilor pentru Legături Culturale cu Străinătatea, 1925–1958)
VPK	*Voenno-Promyshlennaya Kommissiya* (Comisia Industrial-Militară sovietică)
VRYAN	*Vnezapnoye Raketno-Yadernoe Napadenie* (Atac prin surprindere cu rachete nucleare)
WARC	*World Alliance of Reformed Churches* (Alianța Mondială a Bisericilor Reformate)
AMBR	Alianța Mondială a Bisericilor Reformate
WCC	*World Council of Churches* (Consiliul Mondial al Bisericilor)
CMB	Consiliul Mondial al Bisericilor
WFDY	*World Federation Democratic Youth* (Federația Mondială a Tineretului Democratic – organizație tip front sovietică)
FMTD	Federația Mondială a Tineretului Democratic
WFTU	*World federation of Trade Unions* (Federația Mondială a Sindicatelor – organizație tip front sovietică)
FMS	Federația Mondială a Sindicatelor
WPC	*World Peace Council* (Consiliul Mondial pentru Pace – organizație tip front sovietică)
WSI	*Wojskowe Służby Informacyjne* (Serviciile militare de informații și contrainformații poloneze, 1990–2006)
WSW	*Wojskowa Służba Wewnętrzna* (Serviciul de contrainformații militare polonez, până în 1990)
WWC	*Woodrow Wilson International Center for Scholars*
ZAIG	*Zentrale Aufwärtungs- und Informationsgruppe* (Grupul central de informare și analiză al Stasi)

I

Percepereа greşită a României

Într-o discuţie fără precedent care a avut loc la recepţia prilejuită de Ziua Naţională a Iugoslaviei, organizată la Bucureşti pe 29 noiembrie, prim-secretarul Partidului [Muncitoresc Român], Gheorghiu-Dej, a subliniat în faţa ministrului plenipotenţiar al SUA, Thayer, necesitatea de a construi strânse relaţii economice şi culturale între România şi Statele Unite ale Americii.[1]

Agenţia Centrală de Informaţii a SUA, decembrie 1955

De la revolta din Ungaria, regimul din România, în unele privinţe, a mers mai departe decât ceilalţi sateliţi conformişti în direcţia reformelor poststaliniste.[2]

Comunitatea de informaţii din SUA, februarie 1958

Partidul din România şi-a declarat fără echivoc dreptul şi intenţia de a acţiona independent în cadrul lumii comuniste.[3]

Agenţia Centrală de Informaţii a SUA, aprilie 1964

Îmi exprim sincera gratitudine pentru eforturile guvernului român de a facilita o soluţionare onorabilă şi paşnică [a războiului din Vietnam].[4]

Preşedintele Lyndon B. Johnson, ianuarie 1968

România a adoptat una dintre cele mai ferme poziţii publice cu privire la [invazia în] Cehoslovacia, comparativ cu toate guvernele la nivel mondial.[5]

Directorul CIA Richard Helms, august 1968

---

[1] „Romanian Leader Promises Co-operation to Improve Relations with US" în *Current Intelligence Bulletin*, 4 decembrie 1955, Special Collections „Best of Crest", CIA.

[2] *Outlook For Stability In The Eastern European Satellites (NIE 12-58)* (înlocuieşte NIE 1957), 4 februarie 1958, pp. 6, CIA.

[3] *Central Intelligence Bulletin: Daily Brief, Current Intelligence Relating to National Security*, 29 aprilie 1964, p. 5, CIA.

[4] *From Secretary of State, Washington, D.C., to American Embassy Bucharest, Immediate 3243*, 0 1423257 Jan 68 ZFFA, State 93493, Modis-PACKERS, Eyes Only for the Chargé.

[5] *Summary of Meeting in Cabinet Room*, Washington, 23 august 1968, 1.07–3.06 p.m., Document 85 în *Foreign Relations of the United States, 1964–1968*, Volum XVII, *Eastern Europe*, http://history.state.gov/.

Întotdeauna am presupus că chinezii sunt cei de linie dură, iar sovieticii sunt mai rezonabili. Există însă motive să ne îndoim de acest lucru. Iată ce s-a întâmplat. Ceaușescu spune că sovieticii sunt mai duri și mai agresivi decât chinezii. Pe termen lung, trebuie să privim către China.[1]

Președintele Richard Nixon, august 1969

România și-a pus pielea la saramură pentru noi… [Ceaușescu] a demonstrat disponibilitatea de a colabora îndeaproape cu noi într-o serie de probleme internaționale, și are posibilitatea și viziunea necesare pentru a aduce contribuții semnificative la îndeplinirea unora dintre obiectivele noastre.[2]

Secretarul de Stat american Henry Kissinger, ianuarie 1975

În ciuda puternicelor presiuni sovietice, românii au fost uneori dispuși să rupă rândurile și să colaboreze îndeaproape cu SUA pe problemele internaționale. Ceaușescu dorește să lărgească această relație.[3]

Agenția Centrală de Informații a SUA, ianuarie 1977

[Ceaușescu ne-a fost] de mare ajutor, mie și predecesorilor mei de la Casa Albă, în încercarea de a aduce direct mesaje de la liderii cu care noi nu comunicăm, ca urmare a absenței relațiilor diplomatice, și a oferit o punte de diminuare a tensiunilor și o mai bună înțelegere la nivel mondial. Această abilitate s-a dovedit foarte fructuoasă pentru noi.[4]

Președintele Jimmy Carter, aprilie 1978

---

[2] *Memorandum From the Executive Secretary of the Department of State (Springsteen) to the President's Deputy Assistant for National Security Affairs (Scowcroft),* Washington, 23 ianuarie 1975, Document 12 în *Foreign Relations of the United States, 1969–1976,* Volum E–15, Partea 1, *Documents on Eastern Europe,* 1973–1976.

[3] *World Trends and Developments: CIA Intelligence Memorandum,* 2 ianuarie 1977, p. 28, CIA.

[4] *Visit of President Ceaușescu of Romania Toasts at the State Dinner,* 12 aprilie 1978, John T. Woolley și Gerhard Peters, *The American Presidency Project* [online]. Santa Barbara, CA: University of California, Gerhard Peters. Disponibil la: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=30660.

Capitolul 1

Percepereа greşită a României

În ultimul deceniu al Războiului Rece, analizele americane susţineau că regimul comunist din România n-ar mai fi „rebelul" *(maverick)* care fusese cândva. Pe la mijlocul deceniului, mulţi dintre cei mai bine informaţi specialişti în problemele Europei de Est erau convinşi, de exemplu, că multe dintre analizele anterioare „bătuseră prea mult monedă pe independenţa României în cadrul Organizaţiei Tratatului de la Varşovia, în contrast cu «cei cinci loiali»", iar această atenţie exagerată faţă de aparentul diferend sovieto-român de asemenea „predispunea la exagerarea fidelităţii restului ţărilor din Pactul de la Varşovia".[1] „Problemele economice grave şi dependenţa de sprijinul economic sovietic" ale României, se credea acum, permiseseră Moscovei să o „mituiască, furnizându-i energie, pentru a-i câştiga asentimentul sau măcar supunerea faţă de deciziile Pactului de la Varşovia", transformând-o într-un „aliat ceva mai cooperant".[2]

---

[1] Citatul este preluat dintr-o prelegere a lui Robert Hutchings la o conferinţă desfăşurată în mai 1984 pe tema studiului coordonat de Teresa Rakowska-Harmstone şi Christopher D. Jones pentru Departamentul Apărării din Canada – *The Warsaw Pact and the Question of Cohesion: Volume I, The Greater Socialist Army: Integration and Reliability* (1983). Pentru a fi cinstiţi faţă de Hutchings, percepţia sa era împărtăşită de majoritatea participanţilor, printre care se numărau 97 de specialişti şi oficiali guvernamentali din America de Nord şi Europa. La vremea respectivă director în cadrul postului Radio Europa Liberă, Hutchings a fost în scurt timp recrutat ca ofiţer al National Intelligence Agency din SUA, unde a coordonat buletinele *National Intelligence Estimates* produse de întreaga comunitate americană de informaţii în ultimii ani ai deceniului. „Remarks of Robert Hutchings" în „Part II: The Warsaw Pact Forces: Fragmentation and Reintegration", *The Warsaw Pact and the Question of Cohesion: A Conference Report,* cosponsorizată de Kennan Institute for Advanced Russian Studies şi The Woodrow Wilson International Center for Scholars, 1985, 25, Washington, D.C. Unica voce de la conferinţă care a subliniat caracterul singular al politicii externe şi de securitate a României a fost cea a lui Christopher Jones.

[2] Christian Nünlist, „Cold War Generals: The Warsaw Pact Committee of Defense Ministers, 1969–90", mai 2001, prin amabilitatea Parallel History Project on European Cooperation (PHP), ww.php.isn.ethz.ch, cu permisiunea Centrului pentru Studii de Securitate de la ETH Zürich în numele reţelei PHP (de aici înainte PHP), la http://www.php.isn.ethz.ch/collections/coll_cmd/introduction.cfm?navinfo=14565.

Câțiva analiști au insistat că sfidarea afișată de România față de Moscova a fost doar o aparență; că România nu a fost o „rebelă", ci mai degrabă un „cal troian" sovietic, iar această servitute secretă față de Moscova ar reprezenta caracteristica definitorie a regimului de la București.[1] Acești analiști au argumentat că liderii occidentali creduli (ca și liderii de opinie) au fost duși cu zăhărelul de docilitatea liderilor români, care ar fi lucrat neîncetat împotriva intereselor SUA și în beneficiul Kremlinului. Conform acestei viziuni, fiecare demonstrație a opoziției României față de URRS și fiecare exemplu admirabil de comportament al Bucureștiului reprezentau o parte a unui complot sofisticat de câștigare a unei încrederi nemeritate din partea Occidentului sau de înșelare a poporului român. [2]

Cu o frecvență crescută în perioada premergătoare Revoluției din decembrie 1989 din România, țara și liderul său au fost portretizate ca fiind responsabile de provocarea în mod deliberat a unor tensiuni internaționale, de pe urma cărora ar fi tras foloase[3], în acest sens: promovând și pregătind agresiuni militare în Europa[4]; conspirând cu state-paria, cum ar fi Coreea de Nord și Libia,

---

[1] Vezi, de pildă, „The Limits of National Independence in the Soviet Bloc: Rumania's Foreign Policy Reconsidered", *Orbis*, vol. 20, nr. 3 (toamna 1976), pp. 701-32; Anatoliy Golitsyn, *New Lies for Old: An Ex-KGB Officer Warns How Communist Deception Threatens survival of the West*, New York, Dodd, Mead & Co, 1984; Juliana Geran Pilon, „Why Romania No Longer Deserves to Be a Most Favored Nation", Backgrounder #441, Heritage Foundation, 26 iunie 1985.

[2] Începând cu 1989, această direcție de interpretare i-a determinat pe unii să susțină că sprijinul explicit acordat de București regimului Dubček și chiar mai spectaculoasa denunțare a invaziei conduse de sovietici în Cehoslovacia nu fuseseră altceva decât o „mascaradă politică". Vezi, de pildă, Vladimir Tismăneanu și Bogdan Iacob, „Betrayed Promises: Nicolae Ceaușescu, the Romanian Communist Party, and the Crisis of 1968" în Vladimir Tismăneanu, editor, *Promises of 1968: Crisis, Illusion and Utopia*, Budapest, Central European University Press, 2011, p. 257; Vladimir Tismăneanu, „Behind the Façade of the Ceaușescu Regime", *Radio Free Europe*, 28 iunie 2008, la http://www.rferl.org/content/Behind_Facade_Ceaușescu_Regime/1145867.html; și Tom Gallagher, *Theft of a Nation: Romania Since Communism*, London, Hurst & Co, 2005, p. 58.

[3] Ivan Volgyes, *The Reliability of the Warsaw Pact Armies*, Durham, Duke University Press, 1982, pp. 94-97 Volgyes citează o recomandare politică făcută de istoricul Charles Gati.

[4] Henry Kamm, „Hungarian Accuses Rumania of Military Threats", *The New York Times*, 11 iulie 1989; Andrea Tarquini, „Ceaușescu is Buying Missiles to Aim at Hungary", *La Repubblica*, 16/17 iulie 1989; Douglas Clarke, „The Romanian Military Threat to Hungary", RAD Background Report/130, Radio Europa Liberă (REL), 27 iulie 1989, Open Society Archives (OSA), Box 143, Folder 4, Report 53.

împotriva SUA[1]; conducând programe de înarmare nucleară și bacteriologică[2] și angajându-se într-o politică de „genocid cultural" împotriva minorităților[3]. Acuzațiile de șovinism extrem, în special în rândurile militarilor români, au fost atât de dese în anii 1980, încât serviciile secrete din SUA au inclus conflictul etnic și pogromuri împotriva maghiarilor din Transilvania drept scenarii probabile, în caz că s-ar ajunge la instabilitate în România[4]. Conform unei evaluări de la mijlocul anului 1988, o „revoltă generalizată" ar fi dus „aproape la anarhie, lucru care ar conduce la o preluare a puterii de către forțele militare", timp în care violențele interne s-ar putea „transforma în violențe etnice îndreptate împotriva minorității maghiare din Transilvania".[5] La doar câteva luni de la Revoluție, acest portret sumbru părea să-și capete confirmarea, odată cu ciocnirile etnice din orașul transilvănean Târgu Mureș, pe care presa internațională le-a prezentat drept un atac furibund al șovinilor români împotriva etnicilor maghiari, lucru asimilat ulterior cu pogromurile antisemite din perioada Holocaustului.[6]

Descoperirile din arhivele Pactului de la Varșovia după 1989 și investigațiile conduse de organisme de monitorizare americane și internaționale au infirmat toate aceste acuzații anterioare anului 1989. Ele au relevat faptul că Bucureștiul a continuat să sfideze Moscova pe „aproape toate punctele de pe agendă", în

---

[1] Vezi, de pildă, Ion Mihai Pacepa, *Red Horizons*, Washington DC, Regnery Gateway, 1987, pp. 99-100, 297, 300-301.

[2] Vladimir Socor, „Ceaușescu Claims That Romania Could Make Nuclear Weapons", Romanian Situation Report/4, REL, 4 mai 1989; Jonathan Eyal, „Romania: Looking for Weapons of Mass Destruction?" *Jane's Soviet Intelligence Review*, vol. 1, nr. 8 (august 1989), pp. 378-382. Douglas Clarke a obținut un exemplar al acestui articol înainte de a fi publicat și l-a citat cu titlul original, indicând cât de convins era Eyal de campania de măsuri active: „Romania: A Dictator Dreaming of New Mass Destruction Weapons". Clarke (România: Visul unui dictator privind noi arme de distrugere în masă") (1989b), p. 6.

[3] Vezi, de pildă, *Witnesses to Cultural Genocide: First-Hand Reports on Rumania's Minority Policies Today*, New York, American Transylvanian Federation, Inc și Comitetul pentru Drepturi Umane din Romania, 1979; Volgyes (1982), pp. 82-83; *Genocide in Transylvania: Nation On The Death Row*, compilat de Transylvanian World Federation și Danubian Research and Information Center, Astor, Fl., Danubian Press, 1985.

[4] Pentru presupusul șovinism al militarilor români, vezi Volgyes (1982), pp. 41, 45, 47, 54-56, 58, 83, 94, 98.

[5] „Romania: Impending Crisis?" în *Soviet Policy Toward Eastern Europe Under Gorbachev: National Intelligence Estimate (NIE 11/12-9-98)*, 26 mai 1988, p. 16, CIA.

[6] Vezi, de pildă, *The Washington Post*, 22 martie 1990. Relatarea originală a fost trimisă de jurnalistul Gary Lawon Honeyford de la Sky News. Elöd Kincses, *Marosvásárhely fekete márciusa* (Martie Negru în Târgul Mureș), Püski Kiadó, Budapesta, 1990, disponibil în engleză cu titlul *Black Spring: Romania's Path from Revolution to Pogrom December 1989-March 1990*, Budapesta-München, Present LTD, 1992, la http://www.hunsor.se/dosszie/elod_blackspring.pdf..

interiorul Pactului de la Varşovia[1]. Într-adevăr, românii intraseră atât de tare în conflict cu URSS, spre finele anilor 1970, încât ţara lor fusese transferată, în cadrul KGB-ului, de la departamentul de colaborare cu alte state socialiste frăţeşti, la cel care se ocupa de statele NATO duşmane (împreună cu Iugoslavia şi Albania).[2] KGB-ul punea România în aceeaşi categorie cu SUA, Germania de Vest şi Israelul – centre ale unor operaţiuni subversive antisovietice, îndreptate împotriva popoarelor din URSS.[3]

De fapt, revelaţiile postcomuniste provenite din arhive şi investigaţii nu au reuşit să confirme în niciun fel existenţa unor preparative pentru operaţiuni militare agresive din partea României, îndreptate împotriva niciunuia dintre vecinii săi – în ciuda unor schimburi de replici adesea acide, care au avut loc la sfârşitul anilor 1980 între Budapesta şi Bucureşti. şi nu s-au descoperit nici arme de distrugere în masă, nici urme că ar fi existat vreodată astfel de arme pe teritoriul României.[4] Departe de a fi militarii şovini arzând de nerăbdare să lanseze un pogrom împotriva minorităţilor etnice, Forţele Armate Române au jucat, de fapt, un rol important de mediere între popoare şi state, după Revoluţie – un rol pe care Budapesta l-a recunoscut public.[5]

Filmul original al ciocnirilor etnice despre care s-a spus că au fost provocate de români la Târgu Mureş, în martie 1990 – neacceptat multă vreme de anchetatori –,

---

[1] Anna Locher, „Shaping the Policies of the Alliance – The Committee of Ministers of Foreign Affairs of the Warsaw Pact, 1976-1990", mai 2002, PHP. Vezi şi Nünlist (2001), PHP.

[2] Christopher Andrews şi Vitalyi Mitrokhin, *The World Was Going Our Way: The KGB and the Battle for the Third World*, New York, Basic Books, 2005, p. 500. România a fost în mod similar mutată, de celelalte servicii de informaţii din cadrul Pactului de la Varşovia, din grupul serviciilor frăţeşti partenere. În cadrul serviciilor de informaţii externe din Stasi, spre exemplu, România fusese inclusă în grupul statelor „rebele", „disidente" şi „renegate" (Grupul C), alături de China, Albania şi Iugoslavia. Georg Herbstritt şi Stejărel Olaru, *Stasi şi Securitatea*, Bucureşti, Humanitas, 2005, p. 102. Vezi şi „Ein feindliches Bruderland. Rumänien im Blick der DDR-Staatssicherheit" (O ţară frăţească inamică: România din perspectiva RDG), *Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik* (Berlin), nr. 1 (mai 2004).

[3] Vezi, de exemplu, documentele sovietice din arhiva moldovenească nr. 3, 11, 15 şi 27, în Larry L. Watts, *A Romanian INTERKIT? Soviet Active Measures and the Warsaw Pact „Maverick" 1965-1989*, Cold War International History Project Working Paper #65, December 2012b, Woodrow Wilson International Center for Scholars, la http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/CWIHP_Working_Paper_65_Watts_Romanian_Interkit_0.pdf. (de aici înainte CWIHP).

[4] Vezi „Ameninţarea nucleară română" în Capitolul 15.

[5] Vezi, de pildă, *Nepszabadsag* (Budapesta), 15 decembrie 1990, tradus în *Foreign Broadcast Information Service East Europe* (FBIS-EEU), nr. 243, 18 decembrie 1990, p. 62; interviu luat lui Lajos Für de Peter Marvanyi la Radio Kossuth Budapesta, 3 iunie 1992, ora 18.30 GMT în „Minister Fur on Military Agreements with Romania", FBIS-EEU-92-109, 5 iunie 1992, p. 19. Vezi şi Zoltan Barany şi Peter Deak „The Civil-Military Nexus in Hungary" în Constantine P. Danopolous şi Daniel Zirker, editori, *The Military and Society in the Former Eastern Bloc*, Boulder, Westview, 1999, p. 46.

precum și interviurile cu regizorul și jurnalistul britanic care a relatat către Occident ce se întâmpla au relevat că lucrurile au stat exact invers.[1] Grupul mai mare de demonstranți de etnie maghiară (majoritar în zona respectivă) i-a atacat pe cei de etnie română, iar victima confruntărilor brutale, portretizată în presa internațională drept un etnic maghiar atacat de un șovin român, era de fapt un etnic român atacat de maghiari.[2] Jurnaliștilor britanici care relatau ciocnirile li s-au oferit desfășurătoare ale evenimentului gata interpretate, pe care ei n-au avut posibilitatea de a le supune unei verificări, de vreme ce nu i-au putut intervieva pe cei implicați.[3]

Chestiunea arzătoare este aceasta: cum și de ce au înțeles atât de greșit analiștii americani evoluția situației din România și dinamica relațiilor din interiorul Pactului? Cu siguranță, aceste concluzii eronate au fost plauzibile grație logicii situației. Mediul economic și politic intern din România degenera atât de repede, încât părea că este în cădere liberă, în vreme ce reformele în direcția liberalizărilor erau respinse din start de dictatura care îmbătrânea și devenea tot

[1] Vezi interviul cu directorul de program Patrick Swain, luat de Mihai Mincan, „Culisele manipulării conflictului româno-maghiar din 20 martie 1990", *Adevărul*, 14 martie 2010, la http://adevarul.ro/news/eveniment/exclusiv-culisele-manipularii-conflictului-romano-maghiar-20-martie-1990-1_50ad49937c42d5a663924d61/index.html. Vezi și Dorin Suciu, „Postscriptum la o manipulare" la http://roncea.ro/2010/03/22/dupa-20-de-ani-post-scriptum-la-o-manipulare-dorin-suciu-prezinta-noi-dovezi-de-la-targu-mures-ungurii-au-reusit-sa-blocheze-pe-youtube-documentarul-despre-ororile-din-1990/. Povești despre pogromul la care i-au supus românii pe etnicii maghiari din Târgu Mureș continuă să circule, puțini întrebându-se cum s-a putut ca o „mulțime" estimată la 500 până la 3 000 de indivizi a putut lansa un „pogrom" împotriva unui grup de 9 000 până la 15 000 de persoane, sau cum e posibil ca un „pogrom" să se soldeze cu 135 de răniți în rândul celor care l-au comis și numai 33 printre presupusele victime. Ministrul de Externe maghiar Gyula Horn a fost primul care a numit evenimentele de la Târgu Mureș „pogrom", la întrunirea Consiliului Europei desfășurată la Lisabona, în 22-24 martie 1990, cu privire la relațiile cu Europa Centrală și de Est. Vezi și „Minority Situation in Romania Seen as Worst in Central Europe" și „Anti-Hungarian Attacks in Mures County Discussed" în *Joint Publications Research Service Report: Eastern Europe*, JPRS-EER-90-166, 19 decembrie 1990, Foreign Broadcast Information Service, U.S. Government Printing Office, pp. 1-2, 5.

[2] Vezi documentarul românesc la http://www.youtube.com/watch?v=688kayw4Bq0. Vezi și Blaine Harden, „Hungary Protests Romanian Mob Action; Ethnic Hungarians Slain, Injured in Transylvania, Budapest Says", *The Washington Post*, 21 martie 1990; „A Bitter Blood Feud: Angry Mobs Attack Ethnic Hungarians", *The Washington Post*, 22 martie 1990.

[3] În conformitate cu Swain, el a fost angajat de postul londonez Channel 4 să regizeze segmentul intitulat „And The Walls Came Tumbling Down: Bad Neighbours", dar proiectul a fost finanțat și produs de la Budapesta. Mai mult decât atât, imaginile folosite în film și informațiile referitoare la identitatea grupurilor și a persoanelor, dar și la caracterul acțiunilor, au fost furnizate de producătorul maghiar. Swain s-a bazat în întregime pe partenerii săi în privința interpretării evenimentelor și niciun român nu a fost intervievat în cadrul acestui proiect. Vezi Mincan (2010).

mai capricioasă.[1] S-a presupus, aşadar, că lipsa de raţiune internă s-a aflat şi la baza comportamentului extern.

Post factum, declinul accelerat al situaţiei din interiorul României a fost adesea citat ca aflându-se la baza acestei schimbări de paradigmă. Totuşi, nu este o explicaţie satisfăcătoare pentru modul greşit în care au fost percepute în SUA politicile externe şi de securitate ale României. În primul rând, modificarea paradigmei de interpretare a survenit în prima parte a anilor 1980, cu cel puţin un an înainte de apariţia lui Mihail Gorbaciov şi a reformelor sale în direcţia liberalizării şi cu câţiva ani înainte ca Gorbaciov să renunţe la încercarea de a reînvia imperiul sovietic – în conformitate cu modelul conceput de protectorul său, Iuri Andropov – şi să abordeze relaţiile externe pe linia „Noii gândiri".[2] De exemplu, în 1984, încă nu exista niciun fel de liberalizare politică în interiorul Blocului sovietic, care să ducă la etichetarea Bucureştiului drept „întârziat".[3]

Între 1982 şi 1984, liderul sovietic Andropov a încercat să exercite un control mai puternic asupra membrilor Pactului de la Varşovia, impunând în acelaşi timp represalii împotriva disidenţilor din Blocul sovietic.[4] Legea marţială fusese aplicată în Polonia – şi, deşi ridicată oficial în 1983, restricţiile sale abuzive deveniseră foarte vizibile spre finele anilor 1980.[5] Iar Bulgaria a continuat să practice represiuni atroce asupra identităţii minorităţilor, pe tot parcursul

---

[1] Vezi, de pildă, *Soviet Policy Towards Eastern Europe Under Gorbachev (*NIE 11/12-9-88), mai 1988, p. 7, anexă, CIA.

[2] Ibid; Mikhail Tsypkin, „Moscow's Gorbachev: A New Leader In The Old Mold", Backgrounder #451, *The Heritage Foundation,* 29 august 1985; Ronald D. Asmus, „Gorbachev and Europe", RAD Background Report/130, REL, 18 noiembrie 1985, OSA, Box, 101, Folder 2, Report 20; Harry Gelman, *Gorbachev's Policies Toward Western Europe: A Balance Sheet,* R-3588-AF, Santa Monica, RAND, octombrie 1987; Harry Gelman, *Gorbachev's First Five Years in the Soviet Leadership: The Clash of Personalities and the Remaking of Institutions,* R-3951-A, Santa Monica, RAND, mai 1990.

[3] Astfel, spre exemplu, afirmaţiile făcute după 1989 de diverse personalităţi militare şi politice din România, cum că ar fi conspirat împotriva lui Ceauşescu şi a regimului său la începutul deceniului 1980, în favoarea liberalizării în locul unui control sovietic mai accentuat, nu sunt credibile. Vezi, de pildă, generalul Nicolae Militaru şi Silviu Brucan, „Adevărul şi numai adevărul", *România Liberă,* ianuarie 1990. Interesant este că Ion Iliescu, preşedinte interimar al autorităţii provizorii de după Revoluţie, primul preşedinte ales al României post-1989 şi unul dintre disidenţii din interiorul partidului în perioada comunistă, a refuzat să ia parte la complotul evident prosovietic împotriva regimului Ceauşescu la începutul anilor 1980.

[4] Vezi, de pildă, *Andropov's Approach to Key US-Soviet Issues* (NIE 11-9-83), 9 august 1983 (declasificat 27 februarie 2001), pp. 19-22, CIA.

[5] J.F. Brown, *Poland Since Martial Law,* N-2822-RC, Santa Monica, RAND, decembrie 1988, pp. 4, 13, 22.

deceniului.[1] Chiar și Ungaria s-a simțit obligată să-și înăsprească temporar acțiunile la adresa disidenților politici.[2] Reprimarea disidenței din interiorul URSS era, desigur, cea mai rea dintre toate. Și, cum se întâmplase deja timp de 40 de ani, majoritatea de etnie română din RSS Moldovenească rămăsese cea mai sever privată de drepturi dintre toate naționalitățile din cadrul URSS.[3]

Singura direcție în care România își câștigase în mod evident pe drept eticheta de „cea mai rea" era aceea a nivelului de trai. Românii sufereau sub povara triplă a unei economii naționale centralizate, a unor politici draconice de austeritate introduse încă din 1981 pentru stingerea datoriei naționale și a lipsei oricăror subsidii sovietice (sau occidentale), dintre cele pe care Moscova le acorda regulat tuturor celorlalți membri ale Pactului, pentru a împiedica apariția unor nemulțumiri populare care ar fi amenințat supremația comunismului.[4] Totuși, și aici, ca peste tot, posibilitatea de a face diferența prin comparație era considerabil diminuată de gravitatea stării economiei din întregul Bloc sovietic[5]. Ideea centrală a acestui studiu subliniază că perceperea constant greșită a României de către SUA poate fi înțeleasă nu ca reprezentând mai întâi de toate o reacție la situația internă care se degenera, ci mai degrabă ca reflectarea

---

[1] Lilia Petkova, „The Ethnic Turks in Bulgaria: Social Integration and Impact on Bulgarian-Turkish Relations, 1947-2000", *The Global Review of Ethnopolitics*, vol. 1, nr. 4 (iunie 2002), pp. 42-59; Bozhidar Zahariev, „The Treatment of Ethnic Turks by the Bulgarian Communist Party and Their Status Quo", 2003, la http://www.ithaca.edu/hs/depts/history/docs/histjourndocs/spring04/turkishminorities.pdf; Jeri Laber, *Destroying Ethnic Identity: The Turks of Bulgaria*, Helsinki Watch, September 1987. Vezi și Glenn E. Curtis, editor, *Bulgaria: A Country Study*, Washington D.C., Federal Research Division, Library of Congress, 1992.

[2] Studiile comparative privind liberalizarea sau lipsa acesteia în cadrul Blocului sovietic sunt puține la număr și tind să se bazeze pe indicatori subiectivi. Statisticile disponibile referitoare la numărul preoților și al disidenților arestați, închiși, torturați sau uciși, ori la posibilitățile de educație în limba maternă, la limbile folosite în administrația locală, la cazurile de schimbare forțată a numelui, la deportări etc., sugerează că nu în România se înregistra cea mai gravă situație, la niciuna dintre aceste categorii.

[3] Vezi, de pildă, Dennis Deletant, „Language Policy and Linguistic Trends in Soviet Moldavia" în Michael Kirkwood, editor, *Language Planning in the Soviet Union*, Londra, Macmillan și Universitatea din Londra, 1989.

[4] Keith Crane, *The Soviet Economic Dilemma of Eastern Europe*, R-3368-AF, Santa Monica, RAND Corporation, mai 1986, pp. 4-5, 19, 31, 56; J.F. Brown, *The Challenge to Soviet Interests in Eastern Europe: Bulgaria and Czechoslovakia*, N-2498-FF, Santa Monica, RAND Corporation, decembrie 1986, pp. 5, 11; A Ross Johnson, președinte, Barbara Kliszewski, raportor, *United States Policy Toward Poland: A Conference Report*, R-3545-FF, Santa Monica, RAND Corporation, aprilie 1987, pp. 28, 31.

[5] Laura D'Andrea Tyson, *Economic Adjustment in Eastern Europe*, The RAND Corporation, R-3146-AF, septembrie 1984, pp. 75-76, 94; F. Stephen Larrabee, *The Challenge to Soviet Interests in Eastern Europe: Romania, Hungary, East Germany*, R-3190-AF, RAND Corporation, decembrie 1984, pp. 30-32.

unor vulnerabilități inerente ale procesului analitic, conjugată cu o dezinformare intenționată care a exploatat aceste vulnerabilități.[1]

România ca problemă analitică: moștenirea unei înțelegeri eronate

Fără îndoială, România merită să fie încadrată într-o categorie analitică separată, iar asta nu (doar) din cauza comportamentului sfidător al conducerii sale, care a devenit manifest doar după moartea lui Stalin, în martie 1953, ci și din cauza atitudinilor și intențiilor sovietice, foarte diferite față de această țară, încă de la începuturile experimentului comunist din Europa. *Prima facie*, în cadrul Blocului, România avea în comun cu Polonia nefericita caracteristică de a fi considerate zone ale expansiunii teritoriale ale URSS încă de la Revoluția din octombrie 1917. Totuși, Friedrich Engels și Karl Marx, întemeietorii comunismului, ale căror opere l-au inspirat pe Lenin și i-au alimentat politicile față de naționalități, deciseseră, cu mai bine de jumătate de secol înainte, că polonezii – ca și ungurii și germanii – erau un popor „revoluționar", care avea dreptul de a hotărî destinul Europei.[2]

Filonul etnic român, dimpotrivă, fusese definit de Engels și de Marx ca fiind „contrarevoluționar prin însăși natura sa", și astfel destinat să fie eradicat, pentru binele revoluției mondiale.[3] Identificarea aneantizării etniei române ca scop al revoluției – unul dintre primele popoare care fuseseră etichetate drept „dușman de clasă" și care nu meritau altceva decât să fie distruse – a fost un caz unic între

[1] În accepțiunea de aici, sintagma „vulnerabilități interne" se referă la ceea ce un alt autor a etichetat ca „inamici inerenți" – disfuncții și limitări „extraordinar de rezistente" și stăruitoare, care „derivă" din practica analizelor serviciilor de informații și „își pun amprenta asupra procesului indiferent de cei implicați". Richard K. Betts, *Enemies of Intelligence: Knowledge and Power in American National Security*, New York, Columbia University Press, 2007, p. 12.

[2] Friedrich Engels, „Der Magyarische Kampf" (Lupta maghiarilor), *Neue Rheinische Zeitung*, 13 ianuarie 1849, în *Marx and Engels Collected Works* (MECW), vol. 8, *Articles from Neue Rheinische Zeitung: November 8, 1848 – March 5, 1849*, Moscova, Progress Publishers, 1977, pp. 227-235, www.marxists.org. Engels a scris articolul în ziarul pe care îl edita împreună cu Karl Marx, acesta fiind în mod evident de acord cu respectivele premise.

[3] Roman Rosdolsky, *Engels and the 'Nonhistoric' Peoples: The National Question in the Revolution of 1848*, Glasgow, Critique, 1987; Walker Conner, *The National Question in Marxist-Leninist Theory and Strategy*, Princeton, Princeton University Press, 1984, p. 15; Michael Löwy, „Marxists and the National Question", *New Left Review*, no. 96 (martie-aprilie 1976), p. 84; Roman Szporluk, *Communism and Nationalism: Karl Marx versus Friedrich List*, New York, Oxford University Press, 1988, p. 175.

țările care au ajuns ulterior să formeze Pactul de la Varșovia.[1] Și, odată cu întemeierea statului rus bolșevic, a fost singura dată când acest scop a fost urmărit cu consecvență de partidele membre ale Internaționalei Comuniste.

Paradoxal, eliminarea identității etnice a românilor se potrivea perfect pe șovinismul oficial antiromânesc adoptat de Rusia țaristă și de partea maghiară a Imperiului Habsburgic și a succesorului său, Imperiul Austro-Ungar, în scopul justificării expansiunii lor imperialiste asupra unor teritorii deja locuite de alții. În punctele sale esențiale, nu era cu mult diferit de șovinismul oficial adoptat de americanii de origine europeană față de populațiile indigene din America de Nord. Într-adevăr, călătorii britanici din secolul al XIX-lea au pus semnul egal între cele două, relatând că „valahii (românii) din Transilvania" ocupă același loc ca „nativii indieni și negrii din America".[2] Nu era o prea mare diferență nici în gradul de folosire a clișeelor negative, românii fiind descriși ca fiind „cu puțin – sau chiar deloc – mai buni decât un trib de piei-roșii", care, neîngrădiți de nicio lege, „jefuiau, ardeau și ucideau" fără a ține seama de nimic.[3]

Eradicarea, considerată necesară, a acestor români „contrarevoluționari", pentru binele revoluției, se „asorta" de minune cu politicile de asimilare și redefinire etnică, prin intermediul cărora Moscova și Budapesta aveau să „aducă lumina" civilizației „barbarilor" și „sălbaticilor" indigeni. Imperiul rus avea și alte interese pentru înlăturarea singurei populații nonslave care stătea în calea unei continuități panslave – care-i cuprindea pe bulgari, macedoneni, muntenegreni, sârbi, croați și sloveni. Deloc surprinzător, în Primul Război Mondial, cu toate că formal erau aliate, Rusia tratase România într-o manieră ostilă și chiar conspirase cu Puterile Centrale inamice – Germania, Austro-Ungaria și Bulgaria – pentru a-i împărți teritoriul între ele, atât înainte de căderea țarului, cât și după aceea.[4]

---

[1] Engels i-a inclus pe „slavii sudici" – sloveni, croați, sârbi și macedoneni, dar și pe bulgari – în aceeași categorie, dar panslavismul și devotamentul față de Internaționala Comunistă (Comintern) le-au adus o clasificare mai favorabilă în perioada lui Lenin și Stalin. În orice caz, Iugoslavia nu a făcut niciodată parte din Pactul de la Varșovia. La o lună după articolul original, Engels afirma că „«crimele» germanilor și maghiarilor la adresa «națiunilor mici, pipernicite și neputincioase» erau unele «dintre cele mai bune și mai lăudabile fapte cu care poporul nostru și cel maghiar se pot lăuda în istoria lor»". Friedrich Engels, *Neue Rheinische Zeitung,* 15 februarie 1849. Pentru aprobarea dată de Stalin acestei abordări generale, vezi Iosif Stalin, *Foundations of Leninism,* vol. 6, *The National Question,* New York, International Publishers, 1932, p. 77.

[2] John Paget, *Hungary and Transylvania; With Remarks on Their Condition, Social, Political and Economical,* vol. 2, Londra, John Murray, Albemarle Street, 1850, la http://depts.washington.edu/cartah/text_archive/boner/btoc.shtml.

[3] Charles Boner, *Transylvania; Its Products and Its People,* Londra, Longmans, Green, Reader, și Dyer, 1865, la http://depts.washington.edu/cartah/text_archive/boner/btoc.shtml. Boner s-a căsătorit cu o tânără dintr-o familie a nobilimii maghiare transilvănene și a ajuns să împărtășească prejudecățile acesteia.

[4] Relația ruso-română și apoi sovieto-română în timpul și imediat după Primul Război Mondial este descrisă în Larry L. Watts, *With Friends Like These: The Soviet Bloc's Clandestine War Against Romania,* București, Editura Militară, 2010, pp. 29-49.

La cinci ani de la crearea Cominternului la Moscova, noul „sediu central al revoluției mondiale" îi excludea pe etnicii români de la conducerea Partidului Comunist din România, transferând conducerea acestuia, prin succesiune, membrilor partidelor comuniste din Ungaria, Ucraina, Polonia și Bulgaria, în perioada 1924–1944. Politica oficială a Cominternului, care nu a fost niciodată abandonată înainte de dizolvarea sa oficială, 20 de ani mai târziu, făcea apel la distrugerea României și cerea o cooperare activă a partidelor comuniste în realizarea acestui deziderat, urmând ca părțile sale componente să fie împărțite între URSS, Ungaria și Bulgaria.[1] Merită subliniat că etnicii români formau majoritatea populației în fiecare dintre aceste teritorii.[2]

Această situație era singulară în interiorul mișcării socialiste. Nici măcar Polonia, care fusese, și ea, împărțită între Stalin și Hitler ca urmare a Pactului Molotov-Ribbentrop, nu fusese marcată de Comintern ca țintă de distrus, așa cum fusese România. În vreme ce Moscova arătase același interes pentru eradicarea elitelor poloneze, prin epurările din anii 1930 și din timpul războiului, raderea acestei etnii de pe fața pământului, pe motiv că ar fi „dușman de clasă", nu figurase printre scopurile sale.[3] Procedând astfel, Uniunea Sovietică crease, în rândul tuturor vecinilor României, susținători aprigi ai distrugerii statului român. Cel mai fervent dintre toți era Ungaria care, ca și Uniunea Sovietică, împletise laolaltă șovinismul imperialist antiromânesc, ce avea rădăcini și mai adânci, cu imaginea de „dușman de clasă" pe care o avea România în interpretarea Marx–Engels–Lenin.

Un alt factor care a fost trecut cu vederea de aproape toate analizele americane a fost impactul statutului României, de inamic beligerant al URSS-ului, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Acest lucru este important dintr-un șir lung de motive, începând cu seria de extraordinare drepturi și privilegii asupra României care i-au fost conferite URSS-ului, pe tot parcursul Războiului Rece, de legislația internațională, inclusiv dreptul de intervenție (în problemele

[1] Uniunea Sovietică avea să primească provinciile românești Basarabia și Bucovina. Ungaria urma să primească Transilvania, Crișana și Maramureș, plus o parte din Banat, în sud-vestul României. Bulgaria trebuia să primească Dobrogea, de-a lungul țărmului Mării Negre. Iar Iugoslaviei îi revenea cea mai mare parte a Banatului. Ghiță Ionescu, *Communism in Rumania 1944-1962*, Oxford, Oxford University Press, 1964, p. 24; Dennis Deletant, *Romania Under Communist Rule*, Iași, Center for Romanian Studies, 1999, pp. 12-13.

[2] Vezi și Documentele 22-24 în Gheorghe E. Cojocaru, *Cominternul și originile „Moldovenismului"*, Chișinău, Editura Civitas, 2009. Românii constituiau majoritatea absolută în Basarabia, Transilvania, Crișana, Maramureș, Dobrogea și Banat, dar una relativă în Bucovina. Pe de altă parte, etniile nonslave – români, germani, evrei etc. – îi depășeau numeric și aici pe slavi.

[3] Polonezii și germanii fuseseră menționați alături de români ca ținte principale ale epurărilor staliniste în Comintern, în anii 1930. Vezi, de pildă, Marc Jansen și Nikita Petrov, *Stalin's Loyal Executioner: People's Commissar Nikolai Ezhov 1895-1940*, Palo Alto, Hoover Institution Press, 2002, pp. 35, 40, 50, 134.

sale interne), care fusese, de asemenea, încorporat în carta ONU[1]. În consecință, conducerea comunistă de la București se opunea cu toată forța Acordurilor de la Potsdam, care stabiliseră acele drepturi, și sprijinea pe față reunificarea Germaniei – poziții care erau singulare printre membrii Pactului de la Varșovia, înainte de sfârșitul anilor 1980.[2]

Deși Germania de Est și Ungaria avuseseră același statut ca România, de inamic beligerant, Kremlinul le-a iertat efectiv pe amândouă.[3] Stalin a mers până acolo încât a intervenit, în fața Satelor Unite, a Marii Britanii și Franței, pentru a nu-l aduce pe liderul de extremă dreaptă al Ungariei în perioada războiului, amiralul Horthy, în fața tribunalului de la Nürnberg pentru crime de război, desemnându-i Ungariei un loc de „non-inamic" în istoria celui de-al Doilea Război Mondial.[4] Ca parte a eforturilor Kremlinului de a face din RDG un stat loial sovieticilor, Stalin a absolvit și Germania de Est de culpabilitate pentru agresiunile de război și a șters pata nazismului, transferându-le în întregime Germaniei de Vest – lăsând astfel România să pară singurul „inamic agresor" din interiorul întregului Bloc sovietic.

---

[1] Până la mijlocul anilor 1970, Bucureștiul a reușit să aducă în atenția SUA chestiunea Potsdam și poziția României în acest sens. Totuși, aceasta a continuat să fie considerată un caz aparte, nefiind inclusă în analizele cu privire la comportamentul și intențiile României în cadrul Pactului de la Varșovia. Vezi, de exemplu, perspectiva lui Henry Kissinger asupra poziției României în ultimul volum al memoriilor sale, *Years of Renewal*, New York, Touchstone, 1999, pp. 660-662.

[2] O afirmare clară a perspectivei românești cu privire la acordurile de la Potsdam, dreptul de intervenție al Moscovei și necesitatea unei Germanii unificate pentru a pune capăt războiului este făcută în Memorandum al convorbirilor, București, 2 august 1975, 19-20.10, Document 36 în *Foreign Relations of the United States, 1969–1976*, Volum E–15, Partea 1, *Documents on Eastern Europe*, 1973–1976.

[3] În conformitate cu istoricii ruși, după Primul Război Mondial, interesele identice ale „Uniunii Sovietice și Ungariei cu privire la România au împins unul spre celălalt guvernele celor două țări". Vezi studiul introductiv în Tatiana V. Volokitina, Tofik M. Islamov și Tatiana A. Poliakova, editori, *Transilvianskii Vopros: Vengero-Rumynskii Territorialnii Spor I SSSR, 1940-1946. Dokumenti* (Problema transilvăneană: Disputa teritorială româno-maghiară și URSS 1940-1946, Documente), Moscova, Rosspan 2000. Vezi și Vasile Șandru, „Conexiunea moscovită a problemei transilvane", *Magazin istoric*, nr. 10 (octombrie) 2000, www.magazinistoric.ro. După ce a invadat Basarabia, Moscova a asigurat Budapesta că o va susține cu privire la România, la orice „conferință la care se va ridica problema pretențiilor maghiare". Volokitina, Islamov și Pokivailova (2000); C.A. Macartney, *October Fifteenth: A History of Modern Hungary 1929-1945*, Edinburgh, At the University Press, 1957, volum II, p. 23; Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy (1919-1945)*, Budapesta, Akademia Kiado, 1979, p. 189.

[4] La sfârșitul războiului, Stalin a pretins că „armata germană fascistă" a avut parte doar de „sprijinul direct pe front al trupelor italiene, române și finlandeze". Iosif Stalin, *Marele război pentru patrie al Uniunii Sovietice*, Moscova, Editura pentru publicații în limbi străiune, 1944, pp. 23, 43. Stalin a informat Tribunalul de la Nürnberg că nu este nevoie să-l judece pe amiralul Horthy pentru crime de război și a instruit în mod similar conducerea comunistă maghiară. Vezi, de pildă, Miklos Szinai și Laszlo Szucs, *Documentele confidențiale ale amiralului Horthy*, Budapesta, Corvina, 1965, pp. 289 și 300-303; Sakmyster (1994), p. 382.

Și poate cel mai important aspect este că, pe parcursul ultimei jumătăți a secolului XX, aproape tot s-a publicat despre cel de-al Doilea Război Mondial a trecut cu vederea poziția extraordinară a României, drept singurul stat din Axă care a avut legislația internațională de partea sa când s-a alăturat, în 1941, ofensivei răsăritene. Finlandezii, despre care toată lumea a considerat că au avut autoritatea morală de partea lor atunci când au intrat în război împotriva URSS, au fost considerați agresori, conform dreptului internațional, pentru că au semnat un tratat, la sfârșitul Războiului de Iarnă sovieto-finlandez, pierzând în mod legal dreptul asupra teritoriilor ocupate de sovietici. Spre deosebire de cazul finlandez, România nu a încheiat niciun document care ar fi făcut legală anexarea de către sovietici a Basarabiei și a nordului Bucovinei înainte de sfârșitul războiului. În mod ironic, Bucureștiul ar fi încheiat un astfel de document legal pentru a proteja ce mai rămăsese din frontierele sale, după ultimatumul sovietic și invazia din 28 iunie 1940. Totuși, Moscova a refuzat să stabilească o frontieră definitivă, pentru că încă mai aștepta să obțină foloase în detrimentul României, în special sudul Bucovinei și încă alte câteva teritorii din Moldova românească.[1]

În primăvara anului 1941, roata s-a întors. Acum, Moscova era disperată să-și legalizeze ocupația/anexarea, în vreme ce România refuza să-și pună pecetea pentru a da girul acestei coerciții ilegale.[2] Stalin a reușit să redreseze situația doar la sfârșitul războiului, prin impunerea unei stipulări fals transparente în tratatul de pace semnat cu România, pretinzând că teritoriul pe care trupele sovietice îl invadaseră și ocupaseră în iunie 1940 era, de atunci, din punct de

[1] Forțele sovietice au provocat în această perioadă peste 39 de incidente de-a lungul granitei, soldate cu decese, răniri grave, răpiri și reținere ale unor ambarcațiuni. Pe 25-26 octombrie 1940, patru vase de război au atacat două insulițe, Daleru Mare și Salangic, și le-au anexat la teritoriul URSS. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (de aici înainte MAE), fond 71/Uniunea Sovietică, dosar nr. 124/1940, ff. 290-1; Arhiva Ministerului Apărării Nationale (de aici înainte MAPN), fond 337, dosar nr. 182/1939-41, f. 310; Constantin Hlihor și Ioan Scurtu, *The Red Army in Romania*, Iasi-Oxford-Portland, Center for Romanian Studies, 2000, pp. 20-21. Molotov a continuat să facă lobby la Berlin pentru transferul sudului Bucovinei și a altor teritorii din Moldova românească, în noiembrie-decembrie 1940. Document 328 în *Documents on German Foreign Policy, 1918-1945, Series D (1937-1945), Volume XI, The War Years, September 1, 1940 – January 31, 1941*, Washington, D.C., US Government Printing Office, 1960, pp. 550-561.

[2] În conformitate cu declarația oficială privind poziția României, la sfârșitul lui aprilie 1941, „Este preferabil ca furtul Basarabiei și al nordului Bucovinei să rămână în categoria actelor de forță majoră, pe care România l-a acceptat ca atare. Nu avem niciun interes să legalizăm acest act, oferind astfel sovieticilor o îndreptățire juridică pentru a păstra aceste provincii. Concomitent, intransigența guvernului sovietic sugerează că, prin aceste negocieri, încearcă în realitate doar să solicite, din timp, ca noi să recunoaștem, pur și simplu, actuala linie de demarcație rezultată din acte arbitrare și dintr-un *fait accompli* prezentat nouă de guvernul sovietic. Guvernul României nu are intenția de a renunța la poziția sa principială și de a recunoaște soluțiile sovietice unilaterale". MAE, fond 71, URSS, vol. 136, 1940, f. 338.

vedere legal, o posesiune sovietică, Moscova prezentând de la acel moment ultimatumul din iunie 1940 ca pe un „tratat" bilateral.[1]

Cunoașterea acestor lucruri, generalizată în rândul elitelor românești, a marcat, de asemenea, atitudinea comuniștilor autohtoni, care au preluat gradat puterea în partid, în ultimul an de „domnie" a lui Stalin. Ei aveau prea puține iluzii cu privire la bunăvoința „fratelui mai mare" sovietic și nutreau resentimente considerabile față de robia pe care o percepeau ca fiind impusă fără drept, printr-o etichetare retroactivă a țării lor ca națiune agresoare în război.[2] Aceste lapsusuri surprinzătoare din istoriografia occidentală s-au reflectat ca atare în analizele serviciilor de informații ale SUA din primii ani și chiar din primele decenii ale Războiului Rece, servicii care s-au obișnuit repede cu regula generală a unor lideri servili față de sovietici și a căror înstrăinare de populațiile locale era pe măsura dependenței lor de centrul de la Moscova și a apropierii față de acesta.

Problema fundamentală era că România constituia o anomalie în cadrul Blocului sovietic. România a reprezentat o provocare analitică majoră mai întâi din cauză că această caracteristică bizară a sa – faptul că legitimitatea și existența sa ca stat teritorial fuseseră contestate de toate celelalte partide comuniste

[1] În conformitate cu primul articol al Tratatului de pace din 1947, „Frontiera sovieto-română este stabilită în concordanță cu Acordul sovieto-român din 28 iunie 1940". Tratatul de pace cu România a fost semnat pe 10 februarie 1947 și a intrat în vigoare pe 15 septembrie 1947. *Treaties and Other International Agreements of the United States of America 1776-1949,* Volum 4, compilat sub îndrumarea lui Charles I. Bevans LL.B., Washington, D.C.: US Government Printing Office, 1969. Secretarul de Stat american Cordell Hull l-a informat confidențial pe ambasadorul la Moscova, Averell Harriman, imediat după ce România s-a retras din Axă în august 1944, că „Departamentul ar fi preferat să vadă că acest principiu, anume amânarea deciziei finale în privința disputelor teritoriale până după sfârșitul războiului în Europa, este aplicat deopotrivă Basarabiei și Bucovinei de Nord. Dar guvernul sovietic și-a afirmat poziția fermă conform căreia aceste provincii se află în interiorul CITAT DESCHIS frontierei de stat sovietice stabilite în 1940 printr-un tratat între Uniunea Sovietică și România CITAT ÎNCHIS, și pare a exista din partea românilor o disponibilitate de a considera pierderea acestor provincii ca fiind inevitabilă. (Prin urmare,) Departamentul nu dorește să inserezi această problemă în actualele discuții vizând armistițiul". United States National Archives and Records Administration (NARA), RG 226 OSS, 740.00119EW/8-2744, #2073, 27 august 1944.

[2] România a informat SUA în mod oficial „alăturându-se Germaniei în război, împotriva URSS, scopul României a fost doar acela de a recupera teritoriile preluate de URSS cu un an în urmă, adică Bucovina de Nord și Basarabia" și că „înaintarea (armatei) dincolo de teritoriile reclamate" a avut doar un caracter temporar, guvernul român „notificând oficial guvernul german cu privire la poziția sa și specificând clar că România nu este dispusă să accepte nicio expansiune teritorială în est". Vezi Discuția dintre Secretarul de Stat american Cordell Hull și însărcinatul cu afaceri străine român, Brutus Coste, pe 4 septembrie 1941, în *Foreign Relations of the United States, 1941, Volume I, General, The Soviet Union,* Washington D.C., US Government Printing Office, 1958, pp. 326-327. Vezi și Document 210 în *Documents on German Foreign Policy, 1918-1945, Series D (1937-1945), Volume XII, The War Years. February 1 June 22, 1941,* Washington, D.C., US Government Printing Office, 1962; și Alesandru Duțu, Constantin Botoran, Mihai Retegan, *Transilvania în evoluția relațiilor româno-ungare: O abordare mai puțin cunoscută,* București, Editura Militară, 1993, p. 116.

(și de însăși ideologia marxist-leninistă), timp de două decenii înainte ca acestea să preia puterea în țările respective – fusese trecută cu vederea în totalitate de analiștii occidentali și de Occident în general. Probabilitatea – de fapt, inevitabilitatea – ca România să se arate sfidătoare cu orice ocazie a fost, prin urmare, percepută flagrant greșit ca reprezentând exact opusul ei; iar analizele și-au limitat considerațiunile asupra variabilelor semnificative la existența unei forțe sovietice coercitive copleșitoare (pierzând din vedere interesul român sau limitările apărute odată cu exercitarea acestei forțe).

Procesele analitice instituționalizate nu țin seama prea ușor de anomalii. Apariția probabilului, evenimentul anticipat, continuarea tendințelor curente – niciuna dintre acestea nu pune probleme analiștilor. Spre deosebire de ele, anomaliile constituie surprize improbabile. Este dificil să te pregătești pentru ceva ce, prin definiție, te găsește nepregătit.

Și este în mod special dificil să acceptăm că improbabilul s-a întâmplat atunci când acesta are implicații serioase asupra paradigmelor de gândire curente. Avem o gamă largă de mecanisme prin care ignorăm sau asimilăm anomaliile, în cadrul nostru curent de înțelegere, chiar și atunci anomalia chiar ne stă în cale. Este extraordinar cât de des un elefant intră neobservat și cât de puțini îl văd când se află în mijlocul camerei – și cum până și cei care îl văd tind să găsească explicații raționale pentru prezența sa acolo.

În mare parte, această stare a lucrurilor poate fi atribuită unei serii de „suspecți de serviciu" care duc la erori în analiza serviciilor de informații – prejudecățile cognitive, patologia organizațională și dezinformarea intenționată.[1] Prejudecățile cognitive sunt modele mentale prost aplicate. Modelele mentale care ne abilitează în mod normal să înțelegem mai rapid devin distorsiuni atunci când nu sunt adecvate la situația respectivă. Ele constituie acele lucruri deja cunoscute și considerate adevărate, pe baza cărora procesăm informațiile noi, ușurând procesul prin care, pe de o parte, informația ce ne confirmă „adevărurile" ajunge să fie acceptată și, pe de alta, devenind extraordinar de dificil ca informația contrară – anormală – să primească atenția cuvenită sau să fie analizată în mod serios.

Prejudecățile cognitive ne concentrează atenția asupra unor direcții anume, deturnând-o de la altele. Într-un sens, ele acționează ca un telescop care oferă o imagine de o claritate deosebită asupra unei serii finite de elemente, ascunzând privirii ceea ce se află dincolo de câmpul de percepție vizuală. Când modelele mentale sunt adecvate, ele ne ajută să ajungem mai rapid la o înțelegere pe cât posibil corectă. Când nu sunt astfel, seamănă cu un foc de armă tras de la distanță mare; înclini doar puțin vârful armei, dar glonțul trece la kilometri distanță de țintă.

Patologiile organizaționale includ o mare varietate de distorsiuni de mai mică amploare, erori și practici disfuncționale inerente proceselor instituționalizate ale serviciilor de informații. Primele pe listă sunt compartimentarea și

[1] Pentru o discuție mai detaliată privind prejudecățile cognitive și patologia organizațională, vezi de pildă Richards J. Heuer, Jr., *Psychology of Intelligence Analysis*, Washington, D.C., Central Intelligence Agency, Center for the Study of Intelligence, 1999.

secretizarea, care devin patologice atunci când informația critică nu este împărtășită și, prin urmare, nu poate influența sau corecta analizele conduse de celelalte departamente. O altă eroare repetată este „prejudecata retrospectivă", prin intermediul căreia analiștii continuă să folosească concluziile și evaluările anterioare în redactarea evaluărilor curente, multă vreme după ce dovada pe baza căreia fusese realizată evaluarea anterioară a fost dovedită falsă, depășită de informații mai precise sau discreditată în orice alt mod.

Dezinformarea – includerea intenționată de informații eronate în sistemele de comunicare ale adversarului, pentru a-i induce în eroare elitele și/sau publicul – nu este inerentă procesului instituționalizat din serviciile de informații, dar caută adesea să exploateze vulnerabilitățile intrinseci ale acestui proces.[1] Poate fi folosită pentru a dăuna relațiilor și reputației unor entități, indivizi sau politici, ori pentru a îmbunătăți relațiile și reputația prin intermediul unor operațiuni de „sporire a prestigiului". Adesea, caută să incite la acțiune sau la inacțiune din partea țintei, împotriva intereselor acesteia. și este cea mai eficientă când este îndreptată în mod specific către prejudecățile cognitive ale țintei, confirmându-i astfel ceea ce deja credea. Rareori obișnuim să examinăm îndeaproape confirmările aparente ale lucrurilor despre care „știm" că sunt adevărate.

Prejudecata cognitivă de bază: România, „cea mai puțin capabilă" să înfrunte Moscova

Prejudecata cognitivă cea mai persistentă, care a condus la o înțelegere greșită și la alte câteva distorsiuni, a fost aceea că România a fost percepută ca fiind satelitul sovietic „cel mai puțin capabil" sau cel mai puțin probabil să facă probleme Moscovei. Acest lucru era deja consacrat atunci când CIA a fost fondată, în 1947, pe baza observării directe, la sfârșitul războiului, de către personalul Oficiului de Servicii Strategice, a brutalității și omniprezenței represiunii sovietice.[2] Conform unei evaluări din 1949:

---

[1] Pentru o discuție mai detaliată privind dezinformarea, formele pe care le ia și modul în care funcționează, vezi de pildă Ladislav Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation: An Insider's View*, Washington, Pergamon-Brassey's, 1985; United States Information Agency (USIA), *Soviet Active Measures in the „Post-Cold War" Era 1988-1991*, Raport alcătuit la cererea Comitetului pentru Alocări Bugetare al Camerei Reprezentanților a SUA, Washington D.C., iunie 1992, la www.intelli.muskingum.edu. Privitor la campaniile împotriva României, vezi Watts (2012b).

[2] Cu câțiva ani înainte, șeful Biroului de Servicii Strategice (OSS) în Europa de Est și viitorul șef al Operațiunilor CIA, Frank Wisner, raportase deja că „dominația sovietică asupra României era completă". *Rumania: The How of Enslavement*, nedatat, CIA. Raportul inițial al lui Wisner a fost actualizat în 1951. Vezi și *National Intelligence Estimate: Soviet Control of the European Satellites and their Economic and Military Contributions to Soviet Power, Through Mid-1953*, 7 noiembrie 1951, CIA.

> România, unde controlul sovietic este aproape total, este considerată cea mai puțin capabilă, în situația curentă, să se rupă de stăpânii săi de la Kremlin. Prejudecata curentă spre o dominație completă a sovieticilor asupra României se așteaptă să continue, (astfel) aducând țara încă și mai aproape de încorporarea în URSS. O dezertare de tipul celei a lui Tito este improbabilă, în principal din cauza unei ample prezențe militare sovietice în țară. Deși unii membri ai Partidului Comunist pot fi înlocuiți ocazional, un astfel de deviaționism de sorginte naționalistă nu poate fi considerat o amenințare la adresa stabilității regimului prosovietic.[1]

Evaluarea continua în așa manieră încât să asigure faptul că orice rebeliune în interiorul Blocului ar fi tratată ca nesinceră (pe vremea lui Stalin, în mod cert). Despre regimurile est-europene „se așteaptă să rămână, în fond, antagonice față de SUA", în linia politicii sovietice, în timp ce „orice relaxare a acestei politici" era considerată din start, fără echivoc, ca fiind „temporară și din motive pur oportuniste".[2] Dacă România era „cea mai puțin capabilă" să se „rupă" de Moscova, Polonia era percepută într-o poziție diametral opusă, ca fiind statul „cel mai probabil" să încerce să se debaraseze de controlul sovietic (iar, la mijlocul anilor 1950, Ungaria fusese etichetată ca fiind „cea mai problematică").[3]

La începutul anilor 1950, pe măsură ce România începea să manifeste o nesupunere ostentativă, depășind în acest sens Polonia și Ungaria, analiștii au interpretat acest lucru folosind mecanismele standard care nu amenințau prejudecățile cognitive sau evaluările anterioare.[4] Când nu a mai putut fi ignorată, sfidarea României a fost percepută ca un spectru de manifestări, ale cărui capete și

---

[1] *Intelligence Memorandum No. 248: Satellite Relations with the USSR and the West,* 7 noiembrie 1949, pp. 1-2, 6, 8, 14, CIA.

[2] Ibid.

[3] Ibid. Pentru Ungaria, vezi de pildă *National Intelligence Estimate: Current Situation and Probable Developments in Hungary (NIE 12.5-55)*, 29 martie 1955, p. 1, CIA.

[4] Acest lucru ar fi putut constitui o variantă a „prejudecății retrospective", prin aceea că analiștii tind să dateze un comportament în funcție de momentul în care au aflat prima dată despre el. Astfel, abordările de la începutul anilor 1950 au fost ignorate, catalogate fiind ca neserioase, neverificate și, prin urmare, inexistente. După 1958, același tip de abordare, folosind același limbaj și indicând aceeași schimbare de politică, a fost luată în serios. Comunitatea de informații din SUA descria astfel inițiativele României ca „începând în 1958", nu înainte de 1958. Nicio explicație nu a fost oferită privind motivele pentrru care, brusc, eforturile României au dobândit un caracter sincer. În 1953, serviciile de informații americane au conchis că România, alături de Ungaria și Bulgaria, „este de așteptat să lupte efectiv" pentru Kremlin într-un război, în vreme ce forțele armate ale RDG și Cehoslovacia se bucurau „de cea mai redusă încredere". *Probable Developments Within the European Satellites, Through Mid-1955* (NIE-87), (înlocuiește NIE-33), 28 mai 1953, p. 8, CIA. La fel ca Iugoslavia, Polonia era deja analizată mai curând ca o entitate separată de restul Blocului sovietic.

mijloc au devenit, la rândul lor, prejudecăți cognitive pe deplin formate.[1] La un capăt, sfidarea a fost considerată o înșelătorie totală – o farsă destinată să permită infiltrarea României în spatele liniilor inamice. La mijloc se afla o poziție ceva mai puțin sinistră, o acțiune spectaculoasă și egoistă, lipsită de orice semnificație politică relevantă – „o poveste spusă de un idiot, plină de zarvă și de agitație, dar lipsită de semnificație".[2]

La celălalt capăt al spectrului, era privită ca un fenomen autentic, dar „limitat"; o „semiautonomie" și o „cvasiindependență", cu granițe rigide. Această variantă considera performanța României ca fiind vârful spectaculos al unui aisberg est-european mult mai adânc – celelalte țări membre ale Pactului ar fi fost implicate într-o „opoziție ascunsă" mult mai substanțială, oferind în liniște un „sprijin tacit" și „limitat" primadonelor politice române.

Cel mai convenabil mod de a aborda sfidarea neanticipată a românilor era să n-o abordezi deloc, s-o ignori și să ți-o alungi din minte, considerând-o un truc calculat să impresioneze. Astfel, spectaculoasele sfidări periodice ale României la adresa Moscovei erau privite ca inofensive pentru scopurile politicii sovietice și ca făcând parte dintr-o înșelătorie de mai mare amploare, prin care România încerca să „spargă" zidurile de apărare ale Occidentului, pentru a-l submina din interior, în beneficiul Kremlinului.

[DOCUMENT 1: Thayer Decembrie 1955]

Acesta a fost cazul abordării „fără precedent" pe care a avut-o liderul de partid Gheorghe Gheorghiu-Dej, în decembrie 1955, față de trimisul SUA la București. Gheorghiu-Dej a „subliniat, în fața reprezentantului american Thayer, necesitatea construirii unor relații culturale și economice apropiate între România și Statele Unite" și a „promis cooperare din partea României

[1] Prima ofertă de colaborare adresată SUA de Gheorghiu-Dej în toamna anului 1953 a rămas fără răspuns. Dan Cătănuș, „O săptămână fără precedent în istoria relațiilor SUA cu România" 4-11 august 1963, *Studii și materiale de istorie contemporană* (Academia Română, Institutul de Istorie Nicolae Iorga), 2003, pp. 255-259. Așa cum specifica un buletin *National Intelligence Estimate* în februarie 1957, „acumularea unor presiuni în vederea schimbării" a fost împiedicată în România fiindcă acesteia din urmă îi lipseau „tradițiile naționaliste agresive" ale Poloniei și Ungariei, fiind totodată supusă „prezenței cu caracter intimidant a trupelor sovietice". *Stability Of The Soviet Satellite Structure (NIE 12-57),* 19 februarie 1957 (declasificat 22 septembrie 1993), CIA.

[2] Din William Shakespeare, *Macbeth,* Actul 5, Scena 5.

pentru înlăturarea măsurilor represive care existaseră în trecut".[1] Thayer – care, paradoxal, fusese unul dintre primii observatori americani care notaseră că românii „chiar încearcă să iasă" de sub cizma Moscovei – a privit această abordare extraordinară ca fiind neserioasă, recomandând să nu fie urmată de acțiuni concrete din partea americanilor.

Recomandarea lui Thayer este o mărturie elocventă asupra puterii prejudecăților cognitive. Prim-ministrul român îl abordase pe aceeași temă cu o lună în urmă: îndelungatele discuții publice din decembrie cu Gheorghiu-Dej îi incluseseră pe același prim-ministru, un fost prim-ministru și pe ministrul de externe.[2] Iar Thayer a recunoscut chiar că accentul pus de Gheorghiu-Dej pe „construirea de strânse relații personale, culturale și economice" cu Vestul fusese „refrenul oficialităților române în relația cu diplomații occidentali, în acea seară".[3]

Puterea acestei prejudecăți cognitive explică parțial minimalizarea modului în care românii au ignorat cu ostentație eforturile ambasadorului sovietic, Alexei Epișev, „de a interveni în acele două ore de conversație".[4] Pe de o parte, a comentat CIA, românii deja dovediseră o „lipsă de respect" similară față de predecesorul lui Epișev la ambasada sovietică din București[5]. Pe de altă parte, Epișev fusese caracterizat drept un „politician carierist" și considerat mai puțin important decât Mark Borisov Mitin, redactorul-șef sovietic al revistei muribunde a COMINFORM-ului cu sediul la București (care, curând după aceea, a fost mutată la Praga și redenumită *Problemele păcii și socialismului/Revista marxistă mondială*).[6] Așa cum transmisese Thayer către Departamentul de Stat:

---

[1] „Romanian Leader Promises Co-operation to Improve Relations with US" in *Current Intelligence Bulletin*, 4 decembrie 1955, Crest, CIA. Aparent, lui Thayer i-a scăpat faptul că sărbătorirea zilei naționale a Iugoslaviei, pe 1 decembrie, coincidea cu o dată considerată de români, înainte de adoptarea Constituției staliniste, crucială pentru istoria României, simbolizând unirea Transilvaniei, Basarabiei și Bucovinei cu Regatul român, la sfârșitul Primului Război Mondial. După Revoluția din 1989, prima zi din decembrie a fost declarată rapid Ziua Națională a României. Dacă Gheorghiu-Dej a vrut să sublinieze adoptarea unei noi politici externe naționale, opuse celei internaționaliste, nu putea alege un moment mai potrivit.

[2] *Telegram From the Legation in Romania to the Department of State*, Bucharest, 20 noiembrie 1955 – 9 a.m., Document 149, *Foreign Relations of the United States, 1955–1957*, Volum XXV, *Eastern Europe*.

[3] Un memorandum al Departamentului de Stat menționa că experiența nu i-a sugerat lui Thayer, prin nimic, independența. Thayer a insistat „că nu există semne că liderii români s-ar depărta de tipul de comunism rusesc sau de controlul sovietic al politicilor lor fundamentale". *Memorandum From the Assistant Secretary of State for European Affairs (Merchant) to the Secretary of State*, Washington, 27 decembrie 1955, Document 42 în *Foreign Relations of the United States, 1955–1957*, Volum XXV, *Eastern Europe*.

[4] „Romanian Leader Promises Co-operation to Improve Relations with US" în *Current Intelligence Bulletin*, 4 decembrie 1955, CIA. CIA nu cunoștea poziția de conducere ocupată de Epișev în serviciile de informații sovietice la vremea respectivă.

[5] Ibid.

[6] Ibid. Revista lui Mitin a fost închisă definitiv în 1956. În 1958, o nouă publicație ideologică a Blocului sovietic – *Problemele socialismului/lumii marxiste* – a fost lansată la Praga.

Ambasadorul sovietic a făcut tot posibilul pentru a întrerupe conversația, care a durat circa două ore, dar a fost ignorat de români. Diplomații occidentali au relatat această neobișnuită lipsă de respect dovedită de români față de ambasadorul sovietic, dar au avertizat că aceasta nu trebuie luată drept un indicator al independenței României, ci că mai degrabă s-ar datora incapacității respectivului individ. Ei au comentat că aceasta era prima ocazie semnificativă în care oficialii români s-au arătat dispuși să aibă discuții relaxate cu Vestul.[1]

Totuși, Epișev era ceva mai mult decât un „politician de carieră". Descris de alți oficiali militari est-europeni drept „unul dintre cei mai siniștri oficiali sovietici" pe care-i cunoscuseră vreodată, generalul Epișev fusese șeful de cadre al CC al PCUS după război, apoi a fost ministru adjunct pentru Securitatea Statului (MGB, unul dintre predecesorii imediați ai KGB-ului), cu puțin timp înainte de numirea sa la București.[2] Specialist în controlul politic atât al cadrelor civile, cât și al celor militare, Epișev era de asemenea membru al conducerii sovietice a „Clanului Moldovenesc" și servise în calitate de comisar politic sub generalii Hrușciov și Brejnev în Ucraina, în timpul războiului, iar mai apoi în teritoriile românești ocupate care au devenit ulterior Republica Sovietică Socialistă Moldovenească, unde Hrușciov a impus o rusificare brutală a oamenilor și a provinciei, la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial.[3]

Circumstanțele numirii sale au fost și ele excepționale. Imediat după cererea din partea lui Gheorghiu-Dej de retragere a trupelor sovietice, din august 1955, Epișev a fost transformat dintr-odată în diplomat și numit ca ambasador sovietic în România. Numirea sa a fost atât de precipitată, încât a necesitat retragerea

---

[1] *Telegram From the Legation in Romania to the Department of State,* Bucharest, 1 decembrie 1955 – 3 p.m., Document 149, *Foreign Relations of the United States, 1955–1957,* Volum XXV, *Eastern Europe.* Nu putem să nu ne întrebăm cine erau „diplomații occidentali" care îl sfătuiseră pe Thayer să nu-l ia în serios pe Gheorghiu-Dej și dacă evaluările lor aveau la bază exclusiv o subestimare evident greșită a importanței lui Epișev.

[2] Vezi, de pildă, Jan Sejna, *We Will Bury You,* London, Sedgwick and Jackson, 1982, p. 42. Pentru detalii despre Epișev, vezi de pildă Vojtech Mastny, *The Cold War and Soviet Insecurity: The Stalin Years,* New York, Oxford University Press, 1996, p. 141. Timothy J. Colton, *Commissars, Commanders, and Civilian Authority: The Structure of the Soviet Military Politics,* Harvard University Press, 1971, pp. 23-25, 28, 67, 100, 112, 104, 198. Robert Slusser, „Alexei Alexeevich Yepishev", în George Simmonds, editor, *Soviet Leaders,* New York, 1967, p. 142; Kenneth Jowitt, *Revolutionary Breakthroughs and National Development: The Case of Romania, 1944-1965,* Berkeley, University of California Press, 1971, pp. 141, 171.

[3] Pentru influența lui Epișev în România, vezi Sergiu Verona, *Military Occupation and Diplomacy: Soviet Troops in Romania 1944-1958,* Durham, Duke University Press, 1992, pp. 135-137. Un analist nota despre numirea ulterioară a lui Epișev că, fiind un „apropiat al lui Hrusciov, cu o îndelungată carieră în organele de securitate și o profundă implicare în activitățile de control politic, Epișev era în mod cert omul care să frângă rezistența ofițerilor, iar numirea sa sugerează că o confruntare decisivă era iminentă". Roman Kolkowicz citat în Christoph Bluth, *Soviet Strategic Arms Policy Before SALT,* Cambridge, Cambridge University Press, 1992, p. 144.

prematură a ambasadorului de la acel moment, L.G. Melnikov – și el, de altfel, un *rusificator* faimos și fost lider de partid ucrainean.[1]

După mai bine de cinci ani la București și alți doi petrecuți la Belgrad, generalul Epișev a devenit șeful Direcției Generale Politice – DGP *(Glavnoe Politiceskoe Upravlenie – GPU)* a armatei sovietice; un gardian politic care veghea asupra forțelor armate sovietice și asupra tuturor armatelor din Pactul de la Varșovia. El a deținut această poziție timp de 23 de ani, din 1962 până la moartea sa, în 1985. Ca șef al DGP, principala sa preocupare era gradul de încredere politică prezentat de ofițeri și „problema etnică" din interiorul Pactului de la Varșovia, așa încât nu ar trebui să ne surprindă faptul că a devenit un critic constant al strategiei independente de apărare a României, de vreme ce aceasta amenința coeziunea alianței.[2] Epișev a fost totodată un fel de vestitor al invaziei, conducând ultima misiune de recunoaștere în Cehoslovacia la nivel de ofițeri superiori, chiar înainte de invadarea acesteia, în august 1968, și apoi în Afganistan, înainte de invazia din decembrie 1979.

Deși în aceeași linie cu prejudecățile cognitive dominante, care percepeau România ca fiind „cea mai puțin capabilă" sau care era cel mai puțin probabil să înfrunte Moscova, faptul că Thayer a ignorat și a minimalizat rebeliunea incipientă a românilor este posibil să fi reflectat și patologia organizațională a serviciilor de informații. Thayer – mai degrabă ofițer de carieră în CIA decât diplomat de profesie – fusese și șef al stației CIA de la Paris. Și în vreme ce misiunea sa se concentrează asupra culegerii de informații, șeful stației se preocupă și de protejarea personalului și a operațiunilor aflate sub comanda sa, o activitate ce presupune o atenție sporită asupra problemelor de contraspionaj. Oricum, recomandarea lui Thayer a fost ascultată, iar a Bucureștiului nu a fost luată în considerare în mod serios la Washington, decât după plecarea acestuia.

Între timp, Gheorghiu-Dej își lansase campania de îndepărtare a trupelor sovietice din țară, la începutul lui august 1955, atrăgând furia lui Hrușciov și o înghețare a relațiilor sovieto-române pentru o perioadă de trei luni.[3] Ecourile acestor eforturi care au reușit să ajungă la CIA și la Departamentul de Stat au fost ignorate, fiind considerate o mișcare de propagandă inițiată de Kremlin,

---

[1] Michael Parrish, *The Lesser Terror: Soviet State Security 1933-1953*, Westport, CT, Greenwood, 1996, pp. 303-304.

[2] Christopher Jones, „Reflections on Mirror Images: Politics and Technology" în Emily O. Goldman și Leslie C. Eliason, editori, *The Diffusion of Military Technology and Ideas*, Stanford, Stanford University Press, 2003, p. 143.

[3] Strobe Talbot, editor, *Khrushchev Remembers*, Boston, Little, Brown & Company, 1970, p. 514; Lavinia Betea, *Maurer și lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României*, 1995, p. 264. Vezi și Ioan Scurtu, coordonator, *România. Retragerea trupelor sovietice. 1958: Culegere de documente*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1996, pp. 221-222; Hlihor și Scurtu (2000), pp. 172-175; Mihai Retegan, *In the Shadow of the Prague Spring: Romanian Foreign Policy and the Crisis in Czechoslovakia, 1968*, Iași, Centrul pentru Studii Românești, 2000, pp. 18-20.

lipsită de importanță".[1] În octombrie 1956, cu o săptămână înainte de revolta din Ungaria, Bucureștiul a inițiat, alături de Belgrad, un efort, mort în fașă, de a stabili o politică de neintervenție în problemele interne, ca principiu esențial al relațiilor dintre țările socialiste.[2] Cu o lună înainte, Gheorghiu-Dej se oferise să-l ajute pe Mao Zedong să abordeze SUA pentru a-și soluționa pretențiile economice substanțiale de după cel de-al Doilea Război Mondial.[3]

În ajunul intervenției sovietice, pe 31 octombrie 1956, Bucureștiul și-a stabilit strategia de lobby în cadrul Pactului de la Varșovia pentru retragerea tuturor trupelor și consilierilor sovietici, folosind argumente care puteau fi aplicate, de altfel, pentru întreaga Europă de Est.[4] Din motive care pot reprezenta consecința combinată a prejudecăților cognitive și a unei dezinformări intenționate, serviciile de informații din SUA au perceput exact invers eforturile conducerii române, prezicând „că regimul din România va rezista presiunii

[1] Vezi, de pildă, *National Intelligence Analysis: Probable Evolutions of the European Satellites Up To 1960*, 10 ianuarie 1956, NARA, Washington D.C., Record Group (RG) 263, CIA/NIE, box 3, folder 86, p. 14, CIA. Această atitudine era motivată în parte de supraestimările privind nivelul în care recenta semnare a Tratatului de la Varșovia era un fapt împlinit în termenii controlului sovietic. Un deceniu mai târziu, spre exemplu, buletinul *National Intelligence Estimate No. 11-14-63* (8 ianuarie 1964) afirma că din „mai 1955, forțele sovieticilor și ale sateliților săi europeni au fost parte a unei structuri unificate de comandă militară instituită în cadrul Pactului de la Varșovia", care plasa această organizație „sub controlul suprem al Înaltului Comandament sovietic" în timp de război și lăsa comanda întrunită cu un „rol operațional restrâns sau inexistent". „Modul și amploarea" în care aveau să fie folosite forțele sateliților, continua evaluarea, erau „probabil determinate de estimările sovietice privind fidelitatea și eficiența lor, și de disponibilitatea elementelor de sprijin". Astfel, comportamentul și politica statelor satelite erau lipsite de relevanță pentru utilizarea lor în operațiuni ofensive, iar controlul militar sovietic era apreciat ca existând la un nivel la care nu a mai ajuns înainte de sfârșitul anilor 1970 – și niciodată în România.

[2] Hlihor și Scurtu (2000), p. 179. În această privință, insistențele sovieticilor și ale maghiarilor că România se oferise să intervină militar în Ungaria, în 1956, trebuie tratate cu scepticism în absența unor confirmări din arhivele românești. Deși posibilă, date fiind complicatele manevre referitoare la Transilvania din relațiile româno-ungare, o astfel de poziție nu pare probabilă dacă sunt luate în considerare celelalte inițiative românești de la vremea respectivă.

[3] Romulus Ioan Burdura, *Politica independentă a României și relațiile româno-chineze 1954-1975: Documente*, București, Arhivele Naționale ale României, 2008, volum I, Document nr. 2, pp. 95-96.

[4] Pe 31 octombrie 1956, Biroul Politic al Comitetului central al Partidului Muncitoresc Român (PMR) și-a instruit delegații la conferințele Pactului de la Varșovia să „discute problema staționării trupelor sovietice în România cu guvernul Uniunii Sovietice. Guvernul român nu consideră că staționarea trupelor sovietice pe teritoriul său este necesară, iar retragerea lor de pe teritoriul RPR va lipsi forțele de opoziție, atât interne, cât și externe, de posibilitatea de a crea o agitație antisovietică. În același timp, delegațiile guvernamentale ale RPR ar trebui să ridice, în fața guvernului Uniunii Sovietice, problema rechemării consultanților sovietici care lucrează pentru diverse instituții". Corneliu Mihai Lungu și Mihai Retegan, editori, *1956. Explozia: Percepții române, iugoslave și sovietice asupra evenimentelor din Polonia și Ungaria*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996, p. 148; Hlihor și Scurtu (2000), p. 179.

populare pentru înlăturarea trupelor sovietice", când de fapt regimul se preocupa intens să facă lobby în exact acest scop.[1]

Ca reacție la reprimarea militară sovietică a revoltei din Ungaria, serviciile de informații din SUA au minimizat posibilitatea oricărei alte sfidări în cadrului Blocului (cu excepția parțială reprezentată de Polonia). De exemplu, un buletin *National Intelligence Estimate* de la mijlocul lui februarie 1957 conchidea: „Controlul sovietic asupra statelor-satelit este aproape complet și este improbabil să se diminueze sau să fie contestat cu succes din interior, pe perioada luată în considerare."[2] Această evaluare a fost reiterată și mai puternic în anul următor, prin identificarea revoltei populare și a sfidării pe diferite probleme ca fiind la fel de improbabile din partea oricăruia dintre sateliți: „Considerăm că reapariția unei revolte populare sau a unei încercări a vreunui partid comunist satelit de a sfida Moscova pe teme vitale este improbabilă, cel puțin în următorii ani."[3]

Impactul acestui raționament poate fi regăsit în buletinul *National Intelligence Estimate* din februarie 1958, care identifică mai întâi tendințele spre independență ale României, iar apoi le asimilează unei prejudecăți cognitive care percepea independența României ca nefiind probabilă:

> Încă de la revolta din Ungaria, regimul din România a avansat, din unele puncte de vedere, mai mult decât ceilalți sateliți conformiști, în direcția generală a reformei poststaliniste. De exemplu, pare să fi făcut eforturi măsurabile de îmbunătățire a condițiilor de trai și pentru intensificarea comerțului cu Occidentul. Mai mult decât atât, relațiile României cu Iugoslavia au fost constant mai bune decât cele ale altor sateliți conformiști, țara reluându-și campania de

[1] *Current Intelligence Bulletin: The Hungarian Situation (Information as of 1700, 6 November 1956),* 7 noiembrie 1956 (declasificat 6 octombrie 1997), p. 13, CIA. Posibilitatea ca dezinformările privind intențiile României să joace un rol în evaluările CIA creștea dacă erau implicate surse ungare, așa cum a fost, probabil, cazul unui raport asupra situației din Ungaria. Secretarul de Stat John Foster Dulles sublinia convingerea Departamentului de Stat american că Polonia făcuse presiuni pentru retragerea trupelor sovietice din Ungaria în 1956, în vreme ce România le susținuse prezența. *Circular Telegram From the Department of State to Certain Diplomatic Missions,* Washington, 2 noiembrie 1956–10.16 p.m., Document 157 în *Foreign Relations of the United States, 1955–1957,* Volum XXV, *Eastern Europe.* Dimpotrivă, Gomułka a insistat ca trupele sovietice să rămână și în Ungaria, și în țara sa, în vreme ce Gheorghiu-Dej a evitat subiectul pentru a nu-și compromite eforturile de eliminare a trupelor sovietice din România, începute în 1955. Vezi, de pildă, Serghei Hrusciov, editor, *Memoirs of Nikita Khrushchev: Statesman, 1953-1964*, Volumul 3, Philadelphia, Penn State Press, 2007, pp. 652, 670-672, 705-709.

[2] *Stability Of The Soviet Satellite Structure (NIE 12-57),* 19 februarie 1957 (declasificat 22 septembrie 1993), p. 14 CIA. Buletinul *Estimate* acoperea următorii cinci ani.

[3] *Soviet Capabilities and Policies 1958-1963* (NIE 11-4-58), CIA.

îmbunătățire a relațiilor cu SUA, pe care o începuse înainte de evenimentele din Ungaria.[1]

Evaluarea desconsidera apoi informațiile de la celelalte surse est-europene care confirmau toate acestea și insista asupra faptului că trebuie să existe o explicație mai bună – adică una consecventă cu prejudecata cognitivă prevalentă – pentru comportamentul României:

> Unii observatori iugoslavi și polonezi optimiști au sugerat că România ar încerca, treptat, să se apropie de statutul de autonomie, din proprie inițiativă. Noi credem că factorii citați în sprijinul acestei teze pot fi explicați mai satisfăcător în alți termeni – de pildă, o nevoie reală de intensificare a comerțului cu Occidentul, o îmbunătățire economică internă și o dorință aparentă a regimului de a se identifica cu politicile lui Hrușciov. Credem că dacă, într-adevăr, regimul din România ar ajunge să capete o autonomie vizibil crescută, acest lucru s-ar obține treptat și cu precauție – și numai sub auspiciile Moscovei.[2]

Deși reitera credința pe care o aveau serviciile de informații americane, că „Polonia este singurul satelit care s-ar putea afla în poziția de a încerca să devină o altă Iugoslavie", raportul estimativ revenea la concluzia că nu era posibilă nicio sfidare semnificativă în interiorul Blocului Sovietic:

> Cât despre hegemonia asupra Europei de Est, credem că solidaritatea esențială din interiorul Blocului, cel puțin pentru următorii cinci ani, va fi menținută cu

---

[1] *Outlook For Stability In The Eastern European Satellites (NIE 12-58)* (înlocuiește NIE 1957), 4 februarie 1958, pp. 6-7, CIA. Locul prioritar al Poloniei și Ungariei cu privire la atitudinile pozitive față de Belgrad a fost menținut o perioadă formulând evaluările în așa fel încât România să nu iasă în evidență prin faptul că nu criticase deloc Belgradul, spre deosebire de Budapesta și de Varșovia. Astfel, Ungaria era prezentată ca având o atitudine „conciliantă" față de Iugoslavia, cu toate că îi condamnase partidul pentru „vederi antimarxiste" și justificase „rezoluția din 1948 prin care Iugoslavia era îndepărtată din Cominform", declarând-o „esențial corectă", în vreme ce România era înfățișată „la fel ca Ungaria", evitând „implicarea directă în dispută", deși nu criticase Belgradul și nu-i justificase excluderea. „Satellites Differ on Yugoslav Question", *Central Intelligence Bulletin: Daily Brief,* 24 mai 1958, p. 2, CIA.

[2] *Outlook For Stability In The Eastern European Satellites (NIE 12-58)* (1958), pp. 6-7, CIA. Deloc surprinzător, eforturile românești de a achiziționa echipamente industriale în valoare de 100 milioane de dolari, la sfârșitul lui februarie, înainte de retragerea trupelor sovietice, fusese amplu interpretată ca fiind inițiată de sovietici și ca servind obiectivele politice și nevoile economice ale Moscovei. *New York Times,* 25 februarie 1958.

ajutorul identității de interese dintre URSS și regimurile satelitare, al dependenței lor de ajutorul și sprijinul sovietic și al copleșitoarei puteri militare URSS.[1]

Aceeași anticipată lipsă de sfidare din partea Bucureștiului le-a permis observatorilor americani să conchidă că retragerea efectivă a trupelor sovietice din România, din mai-iulie 1958, nu ar avea nicio semnificație strategică. Într-un paragraf adăugat abia la sfârșitul unui *Buletin Zilnic* al CIA redactat pentru Casa Albă și pentru alte departamente federale, ca „articol de ultim moment", Agenția afirma, simplu, că retragerea „tuturor forțelor (sovietice) din România și a unei divizii din Ungaria este destinată în principal să facă astfel încât poziția Moscovei cu privire la dezarmare să pară mai conciliantă" și să „întărească argumentele Moscovei împotriva abordării problemei Europei de Est" la apropiata reuniune la nivel înalt.[2] În același mod, faptul că doar România a respins ideea oricărei autorități supranaționale asupra economiei sale, la reuniunea Consiliului de Ajutor Economic Reciproc (CAER) care tocmai se încheiase (cele două reuniuni se desfășuraseră una după alta, între 22 și 24 mai 1958), fusese perceput de CIA doar ca o „rivalitate și o lipsă de bunăvoință reciprocă" între sateliți, care au avut ca rezultat o reticență generalizată „față de continuarea diferitelor programe de specializare economică menite să ducă la o diviziune mai rațională a muncii în interiorului Blocului."[3]

Din nou, impactul prejudecății cognitive este evident și în insistența cu care era negată orice importanță militară sau strategică a retragerii trupelor sovietice.[4] Un buletin *National Estimate* din 1959 îngropase, de asemenea, menționarea acestui lucru, prezentându-l abia în a patra frază dintr-un paragraf despre „schimbările în plan militar", afirmând simplu că „diviziile sovietice staționate în România după cel de-al Doilea Război Mondial au fost retrase, iar forțele sovietice din Germania de Est și Ungaria reduse – mutare care nu avea aproape nicio importanță".[5] Aceasta se întâmpla cu câțiva ani înainte ca serviciile de informații din SUA să recunoască la modul general importanța „cizmei ocupației" sovietice și influența acesteia asupra comportamentului est-european –

---

[1] *Outlook For Stability In The Eastern European Satellites (NIE 12-58)* (1958), pp. 6-7, CIA. Evaluarea însăși era mai nuanțată, incluzând o idee referitoare la ce anume condiționa folosirea forței militare sovietice: „Dacă, de exemplu, intervenția amenința să implice URSS într-o campanie militară de amploare, liderii sovietici ar fi încercat probabil din nou să obțină ce-i mai bun dintr-o situație neplăcută, dar tolerabilă, și să folosească tehnici indirecte pentru a recâștiga controlul sau a limita nivelul devierii. Dacă, pe de altă parte, păreau a exista puține riscuri externe și o redusă posibilitate de manifestare a unei opoziții locale susținute, sovieticii ar fi putut interveni." *Op.cit.*, p. 10.

[2] „The Communist Bloc: Bloc economic integration", *Central Intelligence Bulletin: Daily Brief*, 27 mai 1958, pp. iv, 9, CIA.

[3] *Op.cit.*, p. i.

[4] Washingtonul considera retragerea „lipsită de importanță" și „fără un impact semnificativ". Verona (1992), p. 143. Vezi și pp. 80-85, 144-148.

[5] *National Intelligence Estimate: Political Stability in the European Satellites* (NIE 12-59), 11 august 1959, p. 5, CIA.

și modul în care o putere militară foarte reală, dar care nu e prezentă la fața locului, putea influența respectivul comportament. Așa cum a recunoscut CIA mai târziu:

> Nimic nu a dat atât de elocvent măsura eficienței puterii militare sovietice ca instrument direct de control precum consecințele retragerii acesteia din Iugoslavia, România și, cu o mare întârziere, din Cehoslovacia. Greșeala retragerii nu este probabil să mai fie repetată în viitorul previzibil.[1]

Deși informațiile disponibile serviciilor de informații din SUA cu privire la comportamentul României în interiorul Pactului de la Varșovia și al CAER au rămas destul de puține, pe la începutul anilor 1960 repetatele exemple de sfidare din partea României nu mai puteau fi trecute cu vederea sau ignorate. Dar asta nu însemna nici că vor fi luate în considerare cu seriozitate.[2] Între timp, încă din 1960, Hrușciov se plângea consilierilor săi că „în România, chiar și în rândurile Partidului Comunist, se dezvoltă atitudini naționaliste dăunătoare și antisovietice, care trebuie tăiate de la rădăcină".[3] Iar în anul următor, 1961, ca urmare a Crizei de la Berlin, Bucureștiul nu și-a mai trimis ofițerii militari și de securitate în URSS pentru pregătire (și recrutare).

Sosit la București la începutul lui 1962, noul ambasador al președintelui John F. Kennedy în România, William Crawford, își amintea mai târziu că „aproximativ două treimi" din timpul său îl petrecea încercând să convingă Departamentul de Stat „că lucrurile chiar se aflau într-un proces de schimbare și că românii într-adevăr duceau acest tip de rezistență față de presiunile sovietice și încercau să-și afirme propria independență" și că „nu exista nimeni care să tragă sforile pentru vreun efect vizual".[4] Problema, observa Crawford, era legată de prejudecata cognitivă a Washingtonului:

> Este ușor ca, din birourile Departamentului, să-ți amintești situația dintr-o țară așa cum era ea când te aflai acolo – și în special în cazul unei țări comuniste,

---

[1] *Instability and Change in Soviet-Dominated Eastern Europe: An Intelligence Assessment* (EUR 82-10124), 1 ianuarie 1982, p. 18, CIA. Serviciile americane de informații nu aveau dubii referitor la importanța sporită a obligării fizice comparativ cu simpla intimidare în dorința de a păstra integralitatea imperiului. Sovieticii „au avut nevoie să recurgă la forța militară pentru a păstra trei țări est-europene (RDG, Ungaria și Cehoslovacia), iar atunci când nu s-a apelat la forță, au asistat la retragerea din Bloc a două țări (Iugoslavia și Albania) și la plecarea parțială a unei a treia (România)". *The USSR and the Changing Scene in Europe* (NIE 12-72), 26 octombrie 1972, p. 10, CIA.

[2] Înainte de a pleca, spre exermplu, în 1958, Thayer nu doar că a sfătuit Washingtonul să nu extindă relațiile, ci a mers mai departe, susținând o limitare a lor. Vezi, de pildă, *Letter From the Minister in Romania (Thayer) to the Secretary of State,* București, 6 februarie 1957, Document 230 în *Foreign Relations of the United States, 1955–1957,* Volume XXV, *Eastern Europe.*

[3] Arkady Shevchenko, *Breaking with Moscow,* Alfred A. Knopf, New York, 1985, p. 97.

[4] William A. Crawford, interviu înregistrat de William W. Moss, 12 martie 1971, p. 12, John F. Kennedy Library Oral History.

unde lucrurile se mișcă, de obicei, foarte greu, și de la care nu te poți aștepta să se schimbe prea mult. Dacă ai fi fost în serviciu în România, de exemplu, la mijlocul anilor 1950, în acel climat de îngheț diplomatic, ți-ar fi fost extrem de greu să-ți imaginezi că s-ar putea produce la un moment dat cu adevărat o schimbare semnificativă.[1]

Erori acumulate: nu pune niciodată sub semnul întrebării apartenența la Pactul de la Varșovia

Prejudecata cognitivă privind statul „cel mai puțin capabil să înfrunte Moscova" este, de asemenea, vizibilă și în caracterizarea României ca țara care „niciodată" nu a pus sub semnul întrebării apartenența sa la Pactul de la Varșovia. Acest lucru ar fi adevărat doar dacă am considera că o declarare publică a ieșirii României din Pactul de la Varșovia ar fi necesară pentru falsificarea respectivei afirmații. O declarație absolută de acest gen cu privire la o intenție extrem de dificil de înțeles corect este nesănătoasă din punct de vedere analitic, chiar și în prezența unor declarații publice făcute dintr-o serie de motive care au o prea slabă legătură cu intenția în sine. Ea ar sugera, eronat, și lipsa oricărei îngrijorări a Moscovei referitoare la o astfel de părăsire a Pactului. Dacă Bucureștiul nu a luat „niciodată" în considerare posibilitatea de a părăsi Pactul de Varșovia, atunci Moscova nu a reacționat „niciodată" în consecință – sau s-a abținut de la orice reacție.

De fapt, decizia de a rămâne sau nu în Pactul de la Varșovia a devenit o preocupare aproape constantă a Biroului Politic/Biroului Permanent al CPEx de la criza rachetelor cubaneze, din 1962, până la sfârșitul deceniului respectiv. Totuși, indiferent cât s-a frământat Bucureștiul pentru a decide dacă să părăsească alianța, lipsa totală de alternative cerea precauție. Nici SUA și nici NATO nu puteau garanta securitatea României. Așadar, trebuiau găsite alte aranjamente, în interiorul comunității statelor socialiste, care să contrabalanseze ceea ce în mod evident nu era o alianță care să servească intereselor principale de securitate ale României, cu excepția posibilității minime de limitare a acțiunilor unora dintre membrii ei.

În cele din urmă, România a decis să nu renunțe la apartenența la alianța sovietică. Dar nu a acceptat nici să rămână membră în Pactul de la Varșovia în varianta Moscovei. În special între 1962 și 1966, în ceea ce privește strategia sa politică, România a căutat să reformeze radical Pactul de la Varșovia și să-l transforme într-o adevărată coaliție, să-l neutralizeze în capacitatea sa de

[1] *Op.cit.,* pp. 15-16. Deși el a fost unul dintre primii care au recunoscut problema, remarca lui Crawford referitoare la mijlocul anilor 1950 reflectă prejudecata cognitivă din analizele americane la momentul respectiv. Chiar la mijlocul deceniului 1950, Bucureștiul a cerut retragerea trupelor sovietice (august 1955) și a solicitat în mod explicit relații româno-americane mai strânse, în fața unor asistențe care agreau ideea, dar și a altora ostile ei (decembrie 1955).

proiectare a puterii sovietice și/sau să-l dizolve.[1] Pentru a se asigura că alianța nu poate fi folosită pentru a-i atrage pe unii dintre membrii săi, în necunoștință de cauză și fără voia lor, în vreun război provocat de Moscova, oficialii români au căutat fie să o transforme, fie să o limiteze, fie să o distrugă.

Totuși, la început, Bucureștiul a încercat să creeze un cadru prin care să poată fi menținută o cooperare acceptabilă în domeniul securității cu URSS, încercând în același timp să submineze falsa coaliție și să-i cruțe pe liderii români de experiența neplăcută de a se afla în mod regulat pe poziții opuse față de frontul reunit al aliaților sovietici din întrunirile Pactului de la Varșovia. Recunoașterea americană a faptului că se pregătea ceva a venit în timpul unei vizite a comandantului sovietic al Pactului de la Varșovia, mareșalul Greciko, în prima săptămână a lui noiembrie 1964 – în urma unor „incidente rămase fără explicație, între ofițerii sovietici și cei români" și a unei afirmații făcute de doi ofițeri ai Biroului pentru relații externe al armatei române în fața atașatului pe probleme de apărare al SUA: „Dacă România ar fi obținut ce și-a dorit, nu ar fi făcut parte din niciun pact, nici măcar din cel de la Varșovia, și nu s-ar fi preocupat decât de apărarea propriilor sale frontiere", subliniind că „România își menține alianțele militare cu reticență."[2] Așa cum observa și un studiu al serviciilor de informații, „de la căderea lui Hrușciov, România a emis cu o oarecare consecvență semnale privind un interes în declin față de apartenența la Pact."[3]

La mijlocul anilor 1960, Bucureștiul pare să fi considerat atitudinea adoptată de președintele Franței, Charles de Gaulle, și poziția de independență a acestuia în interiorul NATO ca fiind cel mai promițător mijloc pentru atingerea propriilor sale scopuri. Pe la mijlocul lunii iunie 1965, CIA raporta că România „caută modalități de a-și înceta apartenența la Pactul de la Varșovia", în timpul

---

[1] Vezi, de pildă, Max Frankel, „Rumanians Widen Independent Line: Seek 'Spiritual' Tie to West – Even Hint at Claim to a Soviet Border Area", *New York Times*, 19 decembrie 1964; „Rumanian party declares its right to act independently within the Communist world" în *Central Intelligence Bulletin: Daily Brief, Current Intelligence Relating to National Security*, 29 aprilie 1964, pp. 1-6, CIA; „Rumania – Warsaw Pact: Rumania is reportedly exploring ways to end its membership in the Warsaw Pact" în *Central Intelligence Bulletin: Daily Brief*, CIRel2NS, 15 iunie 1965, p. 6, CIA; Max Frankel, „Hint That Rumania May Be Preparing to Quit the Warsaw Pact Seen by Officials in U.S.", *The New York Times*, 14 mai 1966; „Rumania Officially Ignores Warsaw Pact Anniversary", *The New York Times*, 15 mai 1966; Henry Kamm, „Rumanian Rebuff to Soviet on Cost of Pact Reported", *The New York Times*, 17 mai 1966; și Peter Grose, „Rumania Opposes Soviet on Control of Armies", *The New York Times*, 18 mai 1966.

[2] *Telegram From the Embassy in Romania to the Department of State*, București, 24 noiembrie 1964, 11 a.m., Document 145, *Foreign Relations of the United States, 1964-1968*, Vol. XVII, *Eastern Europe*.

[3] DI, Research Staff, Intelligence Study: Warsaw Pact Military Strategy: A Compromise in Soviet Strategic Thinking (Ref Title: Caesar XXVI), 7 iunie 1965 (declasificat 27 martie 2007), p. 26, CIA.

consultărilor de la Paris.[1] Ca urmare a discuțiilor anterioare, ambasadorul României:

> ...i-a cerut explicit unui oficial din Ministerul de Externe francez să declare [oficial] că Bucureștiul era interesat să afle modul exact în care Franța intenționa să se „disocieze" de NATO, fără a renunța însă la alianța occidentală. România dorește „să scape din Pactul de la Varșovia", a spus ambasadorul, dar să-și păstreze alianța cu sovieticii. Ambasadorul a mai notat că Franța și România aveau interesul de a rămâne aproape una de cealaltă și de a conlucra pentru punerea în practică împreună a ideilor lor.[2]

Această abordare a ambasadorului României era parte a unei discuții inițiate de prim-ministrul român, Ion Gheorghe Maurer, cu președintele De Gaulle, în timpul vizitei lui Maurer la Paris, în vara lui 1964. La acea vreme, Hrușciov se consolase cu faptul că România nu avea să se supună controalelor din partea CAER și că probabil avea să-l părăsească (românii nu au făcut acest lucru, dar nici nu au acceptat vreun control supranațional). Totuși, discuțiile Maurer–De Gaulle l-au luat prin surprindere pe liderul sovietic, precum și conducerea militară a URSS. De Gaulle oferise României nu doar sprijinul pentru a deveni membră a Comunității Economice Europene, ci și „ajutor, dacă ar fi fost invadată de trupele Pactului de la Varșovia".[3] Când a fost informat asupra acestei promisiuni grandioase – și cum nu exista niciun truc prin care francezii să depășească izolarea geografică a României față de Occident –, prima reacție a ministrului apărării sovietic, Rodion Malinovski, a fost, potrivit unui observator, „de nereprodus", după care ar fi spus, „dacă De Gaulle încearcă să se țină de promisiune, vom afla asta înainte ca ordinele sale să ajungă la comandamentul armatei franceze"[4]. Deși plecarea României din CAER „putea fi tolerată",

---

[1] „Rumania – Warsaw Pact" in *Central Intelligence Bulletin: Daily Brief,* CIRel2NS, 15 iunie 1965, p. 6, CIA.

[2] Ibid. În raport se nota că „Bucureștiul fusese (cuvânt șters) arătându-și de mai multe luni nemulțumirea față de legăturile sale cu Pactul de la Varșovia. (Fragment lung șters, până la sfârșitul paginii și pe pagina următoare.)" Îngrijorarea sovietică a determinat o altă vizită la nivel înalt a mareșalului Greciko „în legătură cu nemulțumirea României față de relațiile sale cu Pactul de la Varșovia", pe 16 iunie 1965. „Rumania-Warsaw Pact: Friction between Rumania and the USSR over Warsaw Pact matters appears to be mounting", în *Central Intelligence Bulletin: Daily Brief,* CIRel2NS, 18 iunie 1965, p. 10, CIA.

[3] Sejna (1982), p. 75.

[4] *Op.cit.,* p. 76. Malinovski era de asemenea iritat fiindcă se afla printre puținii lideri sovietici care percepeau România ca fiind „a lor". Malinovski condusese operațiuni militare împotriva României în ultima parte a celui de-al Doilea Război Mondial și fusese comandantul forțelor sovietice de ocupație din România la finele lui 1944.

a accentuat Hrușciov, „dacă sunt atât de orbi încât să încerce să părăsească Pactul de la Varșovia, soldații noștri vor avea ultimul cuvânt, nu De Gaulle".[1]

La sfârșitul lunii iunie 1965, România își afirmase poziția. Deși încă mai milita pentru o reformă completă a Pactului de la Varșovia, a informat Uniunea Sovietică de faptul „că nu mai considera necesar ca forțele sale să se supună direct controlului Pactului de la Varșovia".[2] După cum au subliniat liderii sovietici în timpul întâlnirilor-maraton desfășurate cu mai bine de un an înainte, România deja întrerupsese colaborarea dintre serviciile sale de informații și KGB.[3] Ceaușescu și-a expus intențiile în fața secretarului general chinez, Deng Xiaopeng, o lună mai târziu, explicând că „în interiorul Tratatului Organizației

[1] Ibid. La sugestia liderului cehoslovac Antonin Novotny, că nu ar fi nicio problemă dacă României i s-ar permite să se retragă, Hrusciov a replicat: „Asta e total și în mod dezastruos greșit!" – după care a adăugat: „Asta este exact ceea ce vor liderii români!" Sejna (1982), p. 75. Trebuie subliniat că mărturia spionilor defectori este deseori controversată, mai ales ținând cont că principalele afirmații ale multora dintre ei (de exemplu fostul ofițer KGB Anatoli Golițîn și fostul ofițer al Securității Ion Mihai Pacepa) au fost discreditate în cele din urmă. Deși considerat corect cu privire la chestiunile din interiorul Pactului, Jan Sejna este criticat pentru două afirmații: că Vietnamul deținea mai mulți prizonieri americani decât recunoștea și că unii dintre aceștia fuseseră trimiși în URSS prin Cehoslovacia. Ambele aserțiuni sunt îndoielnice și până acum nu există dovezi în sprijinul celei de-a doua afirmații. Vietnamul avea într-adevăr mai mulți prizonieri etichetați ca americani, dar cum angajații locali erau declarați „americani" de cei care îi capturau, nu se poate considera că existau mai mulți militari americani prizonieri. Vezi, de pildă, Stephen J. Morris, „The ‚1205 Document': A Story of American Prisoners, Vietnamese Agents, Soviet Archives, Washington Bureaucrats, and the Media", The National Interest, 1 septembrie 1993; „The 1205 Document: Authentic? Accurate? A Forgery? Either Way: Not Factual", la http://www.miafacts.org/1205.htm. Vezi și Robert K. Dornan, editor, *Accounting for POW/MIAs from the Korean War and the Vietnam War: Hearing Before the Military Personnel Subcommittee of the Committee on National Security of the House of Representatives, 104th Congress, Second Session*, 17 septembrie 1996, Washington D.C., US Government Printing Office, 1997. Trebuie subliniat că doi dintre cei mai valoroși agenți CIA, generalul Oleg Penkovsky și colonelul Ryszard Kuklinski, erau priviți cu scepticism atunci când informațiile pe care le furnizau contraziceau prejudecățile cognitive ale comunității americane de informații. În lipsa altor surse, spre exemplu, informațiile oferite de Penkovsky erau calificate inițial ca „îndoielnice". Kuklinski a avut aceeași problemă când a insistat că Jaruzelski și ofițerii polonezi ar fi impus și aplicat legea marțială. În același timp, ambii furnizau informații ca agenți la fața locului, nu ca defectori. Pentru unele dintre problemele referitoare la informațiile oferite de imigranți și de defectori, vezi „The Claims of MG Jan Sejna: Crafted Nonsense", site-ul web MIA Facts, http://www.miafacts.org/sejna.htm; și Mark Stout, „Émigré Intelligence Reporting: Sifting Fact from Fiction", capitolul 19 în Loch K. Johnson, editor, *Handbook of Intelligence Studies*. New York, Routledge, 2009.

[2] „Rumanian-Warsaw Pact: Rumania no longer considers its forces directly subordinate to Warsaw Pact control", în *Central Intelligence Bulletin: Daily Brief*, CIRel2NS, 30 iunie 1965, p. 6, CIA.

[3] Vezi Documentele 7 și 8 despre discuțiile sovieto-române în Larry L. Watts, *Romanian Security Policy and the Cuban Crisis*, Cold War International History Project e-Dossier No. 38, februarie 2013. Gheorghiu-Dej discutase cu liderii chinezi despre rețelele sovietice de spionaj din țara lui. Vezi Documentul 4 în *op.cit.*

de la Varşovia şi a Comandamentului Unificat, armatele celorlalte ţări socialiste din Europa sunt subordonate" Moscovei, dar românii „intenţionează să schimbe această stare a lucrurilor".[1]

Poate că liderii din România nu au susţinut niciodată în mod **public** retragerea din Pactul de la Varşovia, dar insinuările că ar fi considerat legitimă alianţa controlată de Moscova, că ar fi acceptat subordonarea armatei lor în faţa comandanţilor sovietici ai Pactului de la Varşovia sau că nu ar fi blocat de câte ori a fost posibil eforturile sovietice de instituţionalizare a unui control sporit sau de readucere a controlului la nivelul anterior – toate sunt la fel de false. Tot false sunt şi afirmaţiile că URSS nu era îngrijorată de întrebarea dacă România avea să mai rămână în alianţă sau nu.

Hruşciov s-a exprimat foarte clar pe această temă în 1964 – şi, cu siguranţă, exista o susţinută preocupare din partea conducerii militare sovietice, aşa cum o arată şi frecventele deplasări la Bucureşti ale mareşalului Greciko în 1964–1965. Brejnev era într-atât de convins că România avea să plece, încât le-a anunţat acest lucru celorlalţi membri ai Pactului de la Varşovia (inclusiv Iugoslaviei), în cadrul şedinţei de urgenţă din timpul Războiului de şase Zile din 1967 – înainte de a le cere să păstreze secretul cu privire la ceea ce vor face în privinţa Bucureştiului.[2] Românii, s-a plâns liderul sovietic, şi-au declarat public intenţia de a „lupta împotriva agresiunii imperialiste" cot la cot cu restul comunităţii socialiste, dar acest lucru era „desigur, o chestiune de faţadă". „Totul ne îndeamnă să credem că ei intenţionează să rupă, în cele din urmă, relaţiile cu tabăra noastră" şi să-şi anunţe „ieşirea din Pactul de la Varşovia".[3]

Ca urmare a prejudecăţii cognitive conform căreia România era „cea mai puţin capabilă" să înfrunte Moscova, situaţia era percepută în mod constant, în SUA, exact pe dos – declaraţiile românilor, în care-şi afirmau supunerea şi loialitatea, erau luate de bune, în vreme ce informaţiile despre diferendele radicale cu

---

[1] Transcriere a discuţiei cu delegaţia Partidului Comunist Chinez la cel de-al IX-lea Congres al Partidului Comunist Român, 26 iulie 1965, Arhivele Naţionale Istorice Centrale (de aici înainte ANIC), CC al PCR/Cancelarie dos. rr. 105/1965, ff. 2-15. Vezi şi *Stenographic Transcript of Ceauşescu-Deng Conversation*, „Documents" în Dennis Deletant, Mihail E. Ionescu şi Anna Locher, „Romania and the Warsaw Pact: Documents Highlighting Romania's Gradual Emancipation from the Warsaw Pact, 1956–1989", martie 2004, PHP.

[2] Interesant este faptul că în vreme ce România, membră a Pactului de la Varşovia, a refuzat să particile la întrunire, liderul iugoslav Iosip Broz Tito a acceptat să participe, şi a făcut-o cu entuziasm.

[3] *Consemnare a întrunirii liderilor din Blocul sovietic (plus Tito) la Budapesta (extras), 11-12 iulie 1967*, CC al Partidului Muncitoresc Unit Polonez *(Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej*: KC PZPR), XI A/13, Arhivele Poloneze pentru Documente Recente *(Archiwum Ackt Nowych)*, Varşovia, reproduse în James G. Hershberg, *The Soviet Bloc and the Aftermath of the June 1967 War: Selected Documents from Polish and Romanian Archives*, CWIHP e-Dossier No. 13, la http://www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no13-the-soviet-bloc-and-the-aftermath-the-june-1967-war.

Moscova erau ignorate sau asimilate în diferite variante edulcorate.[1] Ar fi fost extrem de dificil pentru orice oficial sovietic să conchidă că România nu era pe punctul de a părăsi Pactul de la Varșovia în timpul sau imediat după invadarea Cehoslovaciei. Mareșalul Greciko și ministrul de externe Gromîko și-au exprimat preocuparea față de această posibilitate încă din mai 1968, iar oficialii KGB de la Moscova, din RSS Ucraineană și RSS Moldovenească erau la fel de îngrijorați pe această temă.[2]

Principalul specialist român în probleme militare și de securitate, Emil Bodnăraș, a admis mai târziu în fața ambasadorului Statelor Unite că retragerea fusese luată serios în considerare, în 1968.[3] și mai important este un lucru care a fost cu siguranță transmis Moscovei cu lux de amănunte, și anume animozitatea extraordinară demonstrată de întregul Comitet Central al PCR în dimineața de după invazie. Acuzațiile de barbarie și crimă se auzeau din toate părțile în încăpere, în vreme ce invadatorii, până atunci aliați, erau descriși drept „naziști" sau „chiar mai răi decât fasciștii".[4] Esența discuției despre cum și pe cine defineau românii a fi inamicul a fost captată în două scurte fraze revelatoare, primite aprobator de toți ceilalți membri ai Comitetului Central:

> Invadarea Cehoslovaciei ne-a oferit noi dovezi ale faptului că Uniunea Sovietică și celelalte patru state socialiste care au făcut cauză comună cu aceasta și care continuă să urmeze linia politică a PCUS și a Uniunii Sovietice nu au nicio considerație față de opinia celorlalți și sunt capabile de orice. Aceasta este o

[1] Abordările din evaluările serviciilor americane de informații se potriveau cu politica de disuadare și blocare urmată de Moscova pentru a menține România în cadrul Pactului de la Varșovia. În vreme ce Kremlinul dorea să convingă Washingtonul de falsitatea opiniei că Bucureștiul se comporta independent și merita o atenție specială, serviciile americane de informații tindeau să conchidă că (1) România nu era „specială" fiindcă sfidarea în sine nu era reală, și/sau (2) sfidarea era reală, fiind împărtășită însă și de ceilalți membri ai Pactului, astfel că România tot nu merita o atenție specială.

[2] Matthew J. Ouimet, *The Rise and Fall of the Brezhnev Doctrine in Soviet Foreign Policy,* Chapel Hill, University of Northern California, 2003, p. 17; Carole Fink, Phillip Gassert și Detlef Junker, editori, *1968: The World Transformed,* New York and Cambridge, Cambridge University Press, 1998. pp. 136-137; Mark Kramer, „Moldova, Romania, and the Soviet Invasion of Czechoslovakia", *Cold War International History Project (CWIHP) Bulletin,* Nr. 12/13 (toamna/iarna 2001), pp. 326; Mark Kramer, „Ukraine And The Soviet-Czechoslovak Crisis Of 1968 (Part 2): New Evidence From The Ukrainian Archives", *CWIHP Bulletin,* Nr. 14/15 (iarna 2003/primăvara 2004), pp. 295-301.

[3] *Memorandum of Conversation between Emil Bodnăraș and Ambassador Harry G. Barnes, Jr.,* București A-101, 17 mai 1974, în *Romania and the Warsaw Pact, Document Reader,* vol. II, Mircea Munteanu, editor, București, Romania, Cold War International History Project, octombrie 2002, p. 168.

[4] *Consemnare a întâlnirii Comitetului Executiv al CC al PCR referitoare la situația din Cehoslovacia,* 21 august 1968, ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 133/1968, ff. 6-26. Pe lângă versiunea originală în română, sunt disponibile și diverse traduceri în engleză. Vezi, de pildă, Retegan (2000), pp. 211-225; și arhivele virtuale de la *Cold War International History Project* și *Parallel History Project on Cooperative Security.* Au fost 26 de participanți la întâlnire.

dovadă în plus că nimic nu le va opri și că sunt capabile să încalce orice tip de acord și declarație.[1]
Tovarășii sovietici nu au încetat să vorbească despre nevoia de a lua măsuri de apărare împotriva Statelor Unite și a Germaniei de Vest. Dar ei sunt aceia care au intervenit în Cehoslovacia; nici SUA și nici Germania de Vest nu au fost cele care au intervenit, ci Uniunea Sovietică și celelalte patru state socialiste.[2]

Oricum, păstrarea calității de membru al Pactul de la Varșovia nu excludea posibilitatea de a lupta împotriva lui, dacă era nevoie. Așa cum a declarat Ceaușescu în intervențiile sale care nu erau destinate publicului larg, „Dacă se va ajunge la ciocniri militare, e posibil ca forța să învingă în cele din urmă, dar nici nu se pune problema să ne conformăm și să participăm la subjugarea unei țări".[3] Bodnăraș l-a secondat, observând că rezistența armată era „singura direcție corectă, care corespunde poziției principiale pe care am avut-o de ani de zile, din momentul în care ne-am eliberat din captivitatea anumitor influențe".[4] Iar secretarul CC pe probleme militare a subliniat că în joc nu era doar o posibilă ciocnire militară în care România ar fi fost, evident, depășită:

Spre deosebire de cehi, noi trebuie să ne pregătim să construim o rezistență armată prin toate mijloacele cu putință – militare, civile, din întreprinderi etc. Acest lucru ar putea influența și preîntâmpina acțiunile împotriva ființei naționale a țării noastre. Așa s-ar putea exercita o substanțială influență asupra altor partide comuniste, asupra celorlalte state.[5]

Șase ani mai târziu, într-o discuție cu ambasadorul Harry Barnes Jr., Bodnăraș a făcut o scurtă referire la percepția României asupra alianței sovietice:

România a luat în considerare retragerea din Pactul de la Varșovia, cum au făcut și albanezii, în 1968, dar a ajuns la concluzia că era mai bine să rămână în cadrul acestuia, de unde, deși nu avea nicio influență în conducerea chestiunilor militare ale Pactului, ar fi putut măcar pune întrebări și rămâne la curent cu situația.[6]

Bodnăraș nu spunea însă toată povestea. Părăsirea Pactului ar fi însemnat că trebuie să aleagă de ce parte s-ar situa, iar România ar fi pierdut mult din accesul și influența deținută în țările în curs de dezvoltare, în care regimurile anticolonialiste și postcolonialiste erau cu precădere de stânga și care primeau

[1] *Consemnare a întâlnirii Comitetului Executiv al CC al PCR referitoare la situația din Cehoslovacia*, 21 august 1968, ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 133/1968, ff. 20-21.
[2] *Op.cit.*, ff. 25-26.
[3] *Op.cit.*, ff. 18-19.
[4] Ibid.
[5] *Op.cit.*, ff. 25-26.
[6] *Memorandum of Conversation between Emil Bodnăraș and Ambassador Harry G. Barnes, Jr.* (1974) în Munteanu (2002), p. 168.

ajutor din partea Uniunii Sovietice. Acest lucru era valabil pentru aproape toate grupurile palestiniene create ca urmare a Războiului de Șase Zile din 1967.

Acum, Bucureștiul putea viza toate grupurile sau entitățile ca parte a aceleiași „comunități" O ruptură formală cu URSS-ul și cu celelalte membre ale Pactului care ofereau ajutor militar în regiune i-ar fi diminuat considerabil capacitatea de acțiune independentă, dar și speranța de a atrage alți membri ai Pactului către cauza sa. În mod paradoxal, date fiind limitările geografice și strategice sub care opera, părăsirea Pactului ar fi sporit dependența României, în loc să o reducă.

Erori auxiliare: opoziția ascunsă a altor membri ai Pactului

Ipoteza unei disidențe est-europene generalizate era un alt mod în care a fost interpretată de analiștii sceptici disidența României. De vreme ce România era „cel mai puțin capabilă" să înfrunte Moscova, ea nu se putea angaja într-o înfruntare decât dacă ceilalți aliați ar fi făcut același lucru sau poate chiar mai rău. Astfel, opoziția română trebuia să fie împărtășită de celelalte regimuri est-europene, astfel încât „poziția de frunte" a României ar fi reprezentat doar vârful unui aisberg est-european mult mai mare. Această viziune a fost în cele din urmă rafinată într-o paradigmă interpretativă care a dominat percepția comunității de informații din SUA pentru tot restul Războiului Rece – percepție conform căreia regimurile comuniste din Polonia și Ungaria (și, câteodată, și alte regimuri est-europene) se angajaseră într-o opoziție ascunsă și se sprijineau tacit unele pe altele, fiind astfel părtașe la sfidarea românească a Uniunii Sovietice.[1]

În consecință, negocierile normale dintre parteneri apropiați din interiorul unei coaliții, cu privire la formularea unei politici agreate și a unor elemente tactice, au fost reinterpretate drept variațiuni, mai „circumspecte" și uneori mai serioase, ale sfidării românești „pe față" a politicii fundamentale a alianței.[2] Acest lucru a avut două efecte neintenționate. În primul rând, ca urmare a negării oricărei calități speciale a disidenței române timpurii, a îngreunat fără rost contactele româno-americane pe probleme de interes comun, transformând Washingtonul într-un partener mai puțin receptiv. În al doilea rând, crea false impresii de disidență cu referire la ceilalți membri ai Pactului și facilita accesul

[1] Astfel, spre exemplu, CIA credea că „în independența sa afișată, probabil că România va continua să primească cel puțin o susținere tacită din partea altor lideri est-europeni". *Memorandum: Rumania's Position in the Soviet Bloc*, 22 aprilie 1964, p. 7, CIA. Această supoziție privind „opoziția clandestină" era împărtășită și de comunitatea academică din SUA. Vezi de pildă Vernon V. Aspaturian, „The Metamorphosis of the 'Socialist Commonwealth'" în Richard Lowenthal și Hannelore Horn, editori, *Sozialismus in Theorie und Praxis: Festschrift fur Richard Lowenthal zum 70. Geburtstag am 15. April 1978,* Berlin, Walter de Gruyter, 1978, pp. 30-31.

[2] Vezi, de pildă, *Memorandum: Rumania's Position In The Soviet Bloc,* 22 aprilie 1964, p. 5, CIA și *Changing Patterns In Eastern Europe,* 22 iulie 1964 (declasificat 15 iulie 1993), p. 12, CIA.

acestora la liderii politici și de opinie de la Washington, chiar dacă respectivii membri ai Pactului continuau să urmeze o agendă antiamericană clară.

Ipoteza „opoziției clandestine" era plauzibilă în mod inerent, dată fiind natura în general involuntară a apartenenței la Blocul sovietic și dorința popoarelor est-europene, manifestată frecvent, de a reveni alături de restul Europei. Era logic că aceste sentimente erau împărtășite cel puțin parțial de liderii respectivelor regimuri, câteodată în moduri de natură să le afecteze politicile. Sfidarea din partea guvernului Gomułka al Poloniei, din 1956 (la fel ca revolta din Ungaria în același an, cu o viață scurtă, dar ceva mai dramatică), a întărit această opinie, în vreme ce slăbirea generală a controlului în timpul renegocierilor poststaliniste din cadrul Blocului a fost confundată adesea cu o opoziție generalizată a regimurilor-satelit.

Sfidarea din partea Poloniei, din 1956, a fost încadrată separat, când a fost analizată de comunitatea de informații din SUA, aproape în aceeași categorie cu Iugoslavia, în vreme ce toate celelalte state est-europene erau tratate uniform, ca parte a blocului loial sovieticilor. Prejudecata cognitivă conform căreia Polonia era „cel mai probabil" să înfrunte Moscova nu numai că părea să se confirme, ci reușea să facă astfel încât serviciile de informații să privească sfidarea poloneză drept un factor esențial pentru apariția oricărei mișcări vizând independența în cadrul Pactului de la Varșovia. Conform buletinului *Estimate* din februarie 1957, de exemplu, menținerea unei „relative independențe" a Varșoviei era un „factor-cheie care afecta viitorul politic din Europa de Est", iar orice reimpunere a controlului sovietic asupra Poloniei ar fi exclus din start alte atitudini independente în interiorul Blocului.[1]

În răstimp de câteva luni, „relativa independență" a Poloniei a fost considerată de o mai mare semnificație pentru o posibilă sfidare în Europa de Est, chiar în raport cu exemplul iugoslav.[2] Înainte de finele anului, în noiembrie, Consiliul de Securitate Națională din cadrul administrației prezidențiale a SUA a conchis că „tendința spre obținerea libertății interne în Polonia a fost mai semnificativă decât oriunde altundeva în Europa de Est, incluzând-o aici și pe cea din Iugoslavia", iar

[1] *Stability of the Soviet Satellite Structure (NIE 12-57),* 19 februarie 1957, p. 1, CIA.

[2] *Operations Coordinating Board Report: Operational Guidance With Respect to Poland,* Washington, 8 mai 1957, Document 20 în *Foreign Relations of the United States, 1955–1957,* Volum XXV, *Eastern Europe.* Ca urmare, Gomułka a primit o gamă impresionantă de beneficii de ordin diplomatic/politic, economic și cultural din partea SUA, și un „permis de liberă trecere" pentru comportament anti-SUA ca „unica forță din Polonia capabilă să mențină echilibrul delicat" dintre forțele interne comuniste conservatoare, populația poloneză și URSS.

exemplul polonez „a avut un mare impact pretutindeni în Europa de Est, ajungând până la URSS".[1]

Cu toate acestea, deja apăruseră contradicții supărătoare. Același raport de evaluare din noiembrie preciza că „tendința inițială de liberalizare din Polonia se verificase", că „era clar că regimul nu va tolera" sfidarea și că declinul sprijinului intern a determinat „neliniște și manifestări deschise de nemulțumire".[2] Iar la momentul la care SUA i-au acordat Poloniei statutul permanent, unic până atunci, al națiunii celei mai favorizate, în 1960, deja nu mai rămăsese nimic din liberalizarea din 1956, noi represalii erau în curs de desfășurare, iar Polonia își reluase postura de cel mai corect politic și mai dogmatic ideologic dintre „sateliți".[3]

După ce pariaseră pe Polonia, analiștii nu prea erau dispuși să accepte modul rapid și total în care se disipase această provocare. Drept urmare, au continuat să echivaleze sfidările radicale din partea lui Gheorghiu-Dej la adresa autorității sovietice cu independența din ce în ce mai iluzorie a Poloniei. Lăsând deoparte problema posibilității de comparare a gradelor de liberalizare – o chestiune extrem de discutabilă, încă dominată de evaluări subiective – în ceea ce privește domeniul militar, economic intern și al politicilor de comerț exterior, România deja depășise „relativa independență" a Poloniei în 1960. Totuși, faptul că liderii români și politicile lor erau grupați în continuare cu regimurile loiale sovieticilor diminua în mod automat reușita independentă a Bucureștiului, echivalând-o cu simplele exprimări ale unei asemenea intenții din partea statelor loiale sovieticilor.

Rapoartele despre presupusele sentimente împărtășite și despre așa-zisul sprijin pentru sfidarea României sunt nenumărate în analizele serviciilor de informații din SUA, ale unor agenții individuale sau concepute în cooperare.

---

[1] *Operations Coordinating Board Report: Progress Report on Soviet Satellites in Eastern Europe,* Washington, November 20, 1957, Document 276 in *Foreign Relations of the United States, 1955–1957,* Volume XXV, *Eastern Europe.* Aceeași abordare fusese adoptată în 1959 și 1960, OCB declarând că „abilitatea Poloniei de a-și menține actuala semiindependență va fi un factor-cheie în viitoarele evoluții politice din zonă", ca urmare a unei presupuse „influențe pe care exemplul ei o exercită asupra altor țări comuniste din Europa de Est". În consecință, OCB sublinia necesitatea unui „tratament special pentru Polonia", notând că „Toate agențiile guvernamentale trebuie să recunoască faptul că interesele SUA impun o distincție, în anumite cazuri, între tratamentul acordat Poloniei și cel acordat Cehoslovaciei, Ungariei, Albaniei, României și Bulgariei. Polonia este percepută ca o țară ce a dobândit o independență limitată, pe când celelalte state menționate sunt privite ca fiind dominate de sovietici". Încă o dată OCB desemna Polonia ca țintă a unui tratament „cu mănuși", oferindu-i o veritabilă *carte blanche* în termenii atitudinii ei publice față de SUA. Orice reacție a SUA trebuia să evite orice răspuns capabil să aducă „prejudicii relațiilor Poloniei cu URSS". *Operations Coordinating Board Report: Operations Plan for Poland,* Washington, 23 septembrie 1959, Document 83 în *Foreign Relations of the United States, 1958–1960,* Volum X, Partea I, *Eastern Europe Region, Soviet Union, Cyprus.*

[2] Ibid. În mod similar, situația economică era în continuare critică și se înregistra „doar un succes limitat în reorientarea comerțului polonez spre Vest".

[3] Vezi, de pildă, Documentele 99, 106 și 107 în *Foreign Relations of the United States, 1958–1960,* Volum X, Partea I, *Eastern Europe Region, Soviet Union, Cyprus.*

Aceste rapoarte au avut un efect paradoxal: pe de o parte, au pus sub semnul întrebării gradul de independență al anumitor acțiuni ale românilor și, pe de altă parte, au pus semnul egal între comportamente nespecifice poloneze și maghiare și demonstrațiile de independență ale României. Conform buletinului *National Intelligence Estimate* din februarie 1962, „Kádár, Gomułka și Gheorghiu-Dej au început să se arate mai puțin servili față de Moscova decât în trecut" și s-au angajat în „comportamente sincere, aproape îndrăznețe", dar „acțiunile lor nu pot fi considerate ca reprezentând o provocare la adresa autorității Moscovei, ele având probabil aprobarea lui Hrușciov și a partidului sovietic", chiar dacă „sugerau existența unei tendințe spre o autoafirmare națională sporită, care este probabil să marcheze și mai mult relațiile dintre statele din Bloc".[1]

În primăvara anului 1963, CIA și-a diluat concluziile conform cărora doar regimul din România „își exprimase deschis opoziția față de doctrina sovietică (a controlului supranațional) în privința cooperării economice din interiorul Blocului", insistând că românii „cu siguranță nu erau singulari în opoziția lor față de consolidarea" CAER, chiar dacă observase că toate celelalte state membre ale Pactului (cu excepția Albaniei) susțineau această consolidare.[2] După ce remarca și că „poziția naționalistă sfidătoare a României nu a fost până acum egalată de ceilalți sateliți", șeful departamentului de analize al CIA concludea, la începutul anului 1964, că:

> Forțe similare sunt prezente și la ceilalți sateliți, chiar dacă ele sunt încă latente. Majoritatea sateliților au dovedit o nouă tendință de a acționa, în politicile externe, din proprie inițiativă în mai mare măsură... În chestiunile de importanță majoră, sateliții se mulțumesc, pe moment, să urmeze direcția trasată de Moscova, deși acum pare probabil ca, urmând precedentul stabilit de România, să acționeze independent, dacă principalele lor interese ar veni în conflict cu politica sovietică.[3]

O evaluare a opoziției României în interiorul CAER, realizată de CIA la mijlocul anului 1964, îi percepea pe ceilalți membri est-europeni ai Pactului ca

---

[1] *Political Developments In The USSR And The Communist World (NIE 11-5-62),* 21 februarie 1962 (declasificat 4 aprilie 1994), p. 20, CIA. Mai grav, același buletin *Estimate* referitor la ruptura sino-sovietică exprima convingerea comunității americane de informații „că regimurile satelit din Europa vor continua să ofere un sprijin considerabil URSS în disputele din interiorul Blocului". România era, de fapt, o susținătoare a poziției chineze. În mod similar, CIA a interpretat greșit „declarația de independență" din aprilie 1964, ca fiind direcționată mai degrabă împotriva RPC decât a URSS. Conform percepțiilor CIA, România îi critica „pe chinezi oarecum mai mult decât pe sovietici" și, în general, era de acord „mai degrabă cu poziția Moscovei decât cu cea a Pekinului (Beijingului) în disputa respectivă". Vezi, de pildă, *Central Intelligence Bulletin: Daily Brief, Current Intelligence Relating to National Security,* 29 aprilie 1964, pp. 5, 6, CIA.

[2] *Rumania: A Crack in the CEMA Façade (CIA/RR CB 63-47),* Current Support Brief, Office of Research and Reports, 15/17 mai 1963, pp. 1, 3, CIA.

[3] *Sherman Kent, Chair, Bureau of National Estimates, to John McCone, Memorandum for the Director,* 15 ianuarie 1964, pp. 1, 7, CIA.

„probabil" opunându-se controlului supranațional, deși „singură, România se dovedise ostilă în mod public" acestei idei; de asemenea, în evaluare se afirma că:

> În plus, în demonstrația sa de independență, România va continua să primească cel puțin un sprijin tacit din partea celorlalți lideri est-europeni care se tem că un control economic mai strict din partea URSS sau a CAER (și acesta dominat de sovietici) ar putea acționa, în cele din urmă, și în dezavantajul lor.[1]

Unele evaluări au început să pună semnul egal între negocierile firești din interiorul unei alianțe și provocările din partea României, ocultând o bună parte dintre masivele diferențe de dinamică a relației dintre cele două. Iată două exemple, conform unei analize de la finele lui 1964:

> Afirmarea cu succes a intereselor naționale ale României ar putea stimula mișcări similare din partea altor state est-europene. Totuși, în majoritatea cazurilor, aceste regimuri vor proceda probabil într-o manieră circumspectă. În loc să exprime diferențe de opinie fățișe față de politica sovietică, de exemplu, ele ar putea tinde să facă presiuni pentru a obține o voce mai puternică în formularea politicii generale a Blocului, înainte de promulgarea oficială a acesteia la Moscova; în loc să atace deschis CAER, ele vor negocia pentru o asistență crescută din partea sovietică și pentru condiții mai bune de desfășurare a schimburilor comerciale.[2]

---

[1] *Rumania's Position In The Soviet Bloc,* evaluare CIA, 22 aprilie 1964 (declasificat 16 asprilie 2001), pp. 5, 7, CIA. Vezi și *Special Report: Rumania's Position In The Soviet Bloc,* SC No. 00619/64A, 14 mai 1964 (declasificat 16 aprilie 2001), p. 7, CIA. Serviciile americane de informații recunoșteau că România se afla în avangarda opoziției față de eforturile sovietice vizând centralizarea în cadrul CAER, cu unele dificultăți la începutul anilor 1960. Când România a procedat astfel pentru prima dată într-un cadru multilateral, în aceleași întruniri ale CAER și ale Pactului în care s-a anunțat retragerea trupelor sovietice din România în mai 1958, informațiile care au ajuns la CIA aminteau doar de „rivalitatea și indisponibilitatea reciprocă" și de o reținere generalizată „de a accepta diverse proiecte de specializare economică menite să asigure o diviziune rațională a muncii în cadrul Blocului". Vezi de pildă „The Communist Bloc: Bloc economic integration" în *Central Intelligence Bulletin: Daily Brief,* 27 mai 1958, p. i, CIA. Cinci ani mai târziu, CIA raporta că sovieticii „renunțaseră la obiectivul planificării supranaționale", remarcând că acest lucru se datora „aparent obiecții lor României față de planificarea supranațională". *Central Intelligence Bulletin: Daily Brief,* 29 iulie 1963, CIA.

[2] *Changing Patterns In Eastern Europe*, 22 iulie 1964, p. 12, CIA. Această evaluare a lansat bizara idee că „intransigența" României era determinată în parte de „opoziția sa față de destalinizare". *Op.cit.*, p. 2. Acest lucru nu este susținut nici de dovezi de la vremea respectivă, nici de diplomații occidentali de la fața locului, care apreciau în mod unanim tendința de destalinizare a epocii, și nici de documente din arhivele foștilor membri ai Pactului de la Varșovia. De exemplu, aserțiunea a fost contrazisă în mod repetat în cadrul discuțiilor sovieto-române și sino-române din 1964, care au devenit publice după 1989. Vezi, de pildă, Vasile Buga, *O vară fierbinte în relațiile româno-sovietice: Convorbirile de la Moscova din iulie 1964,* București, Academia Română, Institutul Național pentru Studierea Totalitarismului, 2012. Vezi și Document 219 în Romulus Ioan Budura, coordonator, *Relațiile Româno-Chineze 1880-1974: Documente,* București, Ministerul Afacerilor Externe, Arhivele Naționale, 2005, pp. 463-83.

Cu alte cuvinte, era de așteptat ca restul membrilor Pactului să nu înfrunte manifest URSS, să se conformeze politicii sovietice și să conlucreze în interiorul cadrului instituțional și în direcția trasată de Moscova. Sugestia că celelalte regimuri est-europene nu doar că nu s-ar angaja în acte de sfidare, dar că nici nu se așteaptă ca ele să facă acest lucru, de vreme ce-și urmăresc interesele „naționale" pe celelalte căi, valide, era clară. Deși nu era neapărat și corectă, această concluzie era rezultatul firesc al analizei – exceptând precizările cu privire la care erau acele „interese naționale" și cine avea legitimitatea de a le defini. Dar implicațiile pe care le sugera – cum că ceilalți membri ai Pactului își urmăreau și ei propriile interese naționale atunci când sprijineau politica sovietică și că ar fi putut fi evaluați conform altei paradigme, care nu considera că înfruntarea Moscovei se afla pe cel mai important loc – erau împotriva politicii și intereselor SUA, așa cum erau ele definite la acel moment (și cum fuseseră definite cel puțin din 1958).[1]

Alte evaluări, care aparent s-au concentrat pe sentimentele larg împărtășite ale popoarelor est-europene și pe prestația României, tindeau să supraestimeze tendința de independență a regimurilor, confundând, de asemenea, interesele naționale cu cele ale diferitelor conduceri de partid și apoi definind aceste interese de așa natură încât să excludă orice opoziție față de Moscova – chiar și din partea României. În esență, „independența sporită" a regimurilor est-europene era întru câtva corelată cu angajamentul lor crescut față de Pactul de la Varșovia. Iată cum se reflecta acest lucru într-un Buletin *Special National Intelligence Estimate* din august 1966:

> În ultimii ani, membrii est-europeni ai Pactului de la Varșovia, în special România, au demonstrat o tendință crescută de afirmare a propriilor interese naționale și o rezistență în fața dictatului sovietic. Totuși, aceste regimuri comuniste apreciază Pactul drept o garanție sovietică a supraviețuirii și a identității lor teritoriale. Obiectivul lor nu este dizolvarea Pactului, ci obținerea unei voci mai puternice în privința deciziilor acestuia.
> Este evident că Uniunea Sovietică nu le mai poate dicta aliaților săi din Pactul de la Varșovia, ci trebuie să obțină consimțământul acestora în chestiunile în care ei sunt implicați. ... În ciuda independenței lor sporite în cadrul Pactului, lucru care ar putea face ca obținerea acordului pentru anumite direcții de acțiune să fie mai dificilă, credem că regimurile din Europa de Est vor rămâne la fel de convinse

[1] De exemplu, printre obiectivele SUA în regiune în anul 1959 se numărau „promovarea evoluției pașnice a națiunilor dominate spre independența națională și libertatea internă" și „reducerea contribuției aduse de națiunile dominate la forța sovietică și slăbirea frontului monolitic și a coeziunii interne a Blocului sovietic". Operations Coordinating Board Report: Operations Plan for the Soviet-Dominated Nations in Eastern Europe, Washington, 2 iulie 1959, Document 18 în *Foreign Relations of the United States, 1958–1960,* Volum X, Partea I, *Eastern Europe Region, Soviet Union, Cyprus.*

că resortul lor ultim de securitate se sprijină pe protecția oferită de puterea și influența militară sovietică.[1]

Există câteva chestiuni serioase legate de această ipoteză a „opoziției ascunse". Principala problemă este că ipoteza nu îndeplinește criteriul falsificabilității. De vreme ce opoziția e ascunsă, nu putem pretinde să se manifeste în lumea reală și, drept urmare, nu există nicio cale de a verifica dacă a fost sau nu termenul potrivit pentru a descrie intenția și comportamentul regimurilor polonez și maghiar. Pentru a menține viabilă această ipoteză, oficialii de la Varșovia și Budapesta n-ar fi trebuit, de exemplu, decât să-și exprime sentimentele de opoziție (și/sau simpatia față de poziția României), în mod privat, în fața unor interlocutori vestici – lucru care aproape că nu ar fi implicat riscuri pentru ei sau pentru politicile sovietice. Prejudecățile cognitive preexistente în acest sens ar fi avut grijă apoi de restul.

O altă problemă, și mai concretă, este că, deși accesul la arhive după căderea comunismului a relevat numeroase semnale privind disensiunile între liderii regimurilor est-europene „în strânsă cooperare" și omologii lor sovietici, înregistrările din cadrul consiliilor Pactului de la Varșovia conțin foarte puține exemple ale unei opoziții consecvente a regimurilor față de dictatul sovietic, după 1956 (cu excepția parțială a Cehoslovaciei, în 1968), care să nu fi implicat România.[2] După cum observa și un analist cu experiență solidă în sondarea arhivelor din perioada sovietică, faptul că documentele conținute în aceste arhive oferă suficiente „dovezi ale conflictelor și negocierilor dintre Uniunea Sovietică și aliații săi" nu înlătura necesitatea de a explica „de ce Uniunea Sovietică era de obicei cea care «avea ultimul cuvânt de spus»".[3]

România a căutat în mod activ să obțină o mai mare independență – nu doar pentru sine, ci și pentru celelalte state est-europene, ca un mod de limitare a puterii și influenței sovietice. Rapoarte din interiorul Pactului de la Varșovia, din anii 1960 până în anii 1980 au identificat în mod repetat eforturi ale României

---

[1] *Reliability of the USSR's East European Allies: Special National Intelligence Estimate 11-15-66,* 4 august 1966, pp. 1, 10, CIA.

[2] Un analist nota că în cadrul Comitetului Miniștrilor de Externe ai Pactului de la Varșovia, toți ceilalți membri „erau în mod obișnuit de acord cu analizele și cu propunerile sovietice", în vreme ce opoziția referitoare la aproape toate punctele din agenda de lucru era „excepția românească". Anna Locher, „Shaping the Policies of the Alliance: The Committee of Ministers of Foreign Affairs of the Warsaw Pact, 1976-1990" mai 2002, p. 18, în Records of the Committee of the Ministers of Foreign Affairs, PHP. Alți analiști raportau aceeași dinamică în Comitetul Miniștrilor Apărării, liderii militari români fiind singurii care contestau dominația și controlul sovietice, în timp ce omologii lor polonezi, ungari, est-germani, cehoslovaci și bulgari se aliniau „fără rezerve în spatele sovieticilor". Nünlist (2001), p. 8, PHP. Vezi și Jordan Baev, „The End of the Warsaw Pact, 1985-1991: Viewed from the Bulgarian Archives", p. 6, în Jordan Baev și Ana Locher, „The Irresistible Collapse of the Warsaw Pact: Documents from Bulgarian Archives, 1985-1991", noiembrie 2000, PHP.

[3] Mark Kramer, „Archival Research in Moscow: Progress and Pitfalls", *Cold War International History Project Bulletin* nr. 3 (toamna 1993), p. 34.

de a-i deturna, la un moment sau la altul, pe toți membrii nonsovietici ai Pactului împotriva politicii sovietice[1]. Având în vedere logica prejudecății cognitive cu privire la „opoziția clandestină", aceste eforturi ar fi trebuit să fie pe placul membrilor nonsovietici ai Pactului de la Varșovia.

Totuși, nu acesta este modul în care este prezentată povestea în documentele Pactului. Dimpotrivă, chiar dacă dovezile unei „opoziții ascunse" sunt slabe la fața locului, există nenumărate semne ale unei cooperări ascunse a celorlalți membri ai Pactului **împotriva** pozițiilor sfidătoare din partea României. De exemplu, în iulie 1966, când România s-a opus intenției Moscovei de a-și impune comanda directă asupra armatelor naționale ale Pactului, conducerea din Ungaria nu a oferit „sprijin tacit" și secret. În toiul lamentărilor determinate de sfidarea singulară a României, liderul de partid Janos Kádár a afirmat în fața Biroului Politic maghiar:

> A existat o diferență de opinii decisivă. Se pare că nu a fost vorba de un capriciu de moment, ci de o divergență de opinii de durată cu privire la direcția Tratatului de la Varșovia în chestiuni politice și militare, cu privire la inițiativa celor șase partide de sporire a consultărilor și de îmbunătățire a funcționării militare (a alianței). Dimpotrivă, poziția României se opune acestor scopuri; într-adevăr, propunerile României reflectă chiar mai puternic decât înainte intenția de a nu continua pe această cale, ci chiar de relaxare a formelor actuale de cooperare.[2]

Liderul polonez Władysław Gomułka chiar a adus un nou reproș, că românii „îi hărțuiau" pe ceilalți șase membri ai Pactului de la Varșovia, pretinzând „că nu cele șase partide încercau să pună presiune asupra lor, ci ei încercau să pună presiune asupra celor șase partide".[3] După cum a explicat mai târziu și

---

[1] *Situation of the Socialist Republic of Romania and the Imperialist Influence on This Country*, 7 februarie 1969, BStU, MfS, ZAIG 5481, S. 1-38; Herbstritt și Olaru (2005), p. 270; Briefing al colonelului Kuklinski pentru CIA, „Jaruzelski's Attitude, Behavior and Style", (Released in Part, Exemption: HR70-14, 19 august 2008), p. 47, în „Preparing for Martial Law: Through the Eyes of Colonel Ryszard Kuklinki", CIA; *Conspect of Conversations with Cde. V.I. Potapov, Head of the Romania Sector of the CPSU CC Section,* 16 mai 1979, Document Nr. 4 în Larry Watts, *The Soviet-Romanian Clash Over History, Identity and Dominion,* Cold War International History Project e-Dossier No. 29, martie 2012a, la http://www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no-29-the-soviet-romanian-clash-over-history-identity-and-dominion.

[2] *Minută maghiară a întrunirii Biroului Politic (Comitetul Politic Consultativ) la București*, 12 iulie 1966, PHP. În conformitate cu Kádár, „Oamenii spuneau că, dacă românii s-ar retrage, noi am fi mai puternici, dar ca urmare a contextului mai larg, nimeni nu a ridicat problema în mod serios". Un al membru al Biroului Politic a explicat că „tovarășii români vor face cooperarea militară mai dificilă sau chiar vor încerca să o obstrucționeze. Acest lucru se întâmplă deja într-o măsură, iar acum ei merg chiar mai departe. Eu continui să spun că nu ar trebui să facem planuri cu privire la ceea ce vom face într-o astfel de situație, fără a avea un motiv. Avem experiență în a face în mod separat lucruri pe care nu le putem face împreună. Practic, aceasta este deja situația." *Op.cit.*

[3] Ibid.

principalul agent al CIA în Statul-Major al armatei poloneze, impunerea controlului sovietic asupra forțelor armate ale acestora „fusese acceptată de statele membre într-o perioadă în care existau oportunități serioase de organizare a unei rezistențe în fața cerințelor și presiunilor sovietice, și când românii deschiseseră această cale".[1] Agentul, care furnizase poate cea mai corectă evaluare pe care o primise CIA cu privire la Europa de Est și la Pactul de la Varșovia în anii 1970 și la începutul anilor 1980, a accentuat repetat că „românii sunt singurii care au arătat intenția de a opune o rezistență serioasă sovieticilor, din 1969 încoace".[2]

Chiar la începutul Primăverii de la Praga, CIA conchisese că printre „similitudinile notabile dintre 1956 și 1968" se afla și faptul că „în ambele ocazii, calea a fost deschisă, în spirit, dacă nu și *de facto*, de țări care deja înfruntaseră cu succes Uniunea Sovietică: Iugoslavia, în 1956, și România, în 1968".[3] „Experimentul românesc" era, la modul potențial, cel mai exploziv, pentru era „viza în esență nu de gradul de control sovietic și de gradul de libertate populară, ca în 1956", ci completa „eliminare a controlului sovietic".[4] Totuși, eforturile depuse încă din 1964 pentru a convinge „celelalte țări estice să urmeze calea deschisă de România" nu au găsit teren propice până când Cehoslovacia nu a început să arate semne de sprijin și de simpatie.[5] Cehoslovacii chiar recunoșteau că politica Bucureștiului „servea drept model pentru propria lor politică" și că ei „păşeau pe urmele României".[6]

Faptul că România își căuta parteneri a fost observat și raportat ulterior și de către serviciul de informații al RDG, Stasi:

---

[1] *Intelligence Information Report: (Late 1981) The Unified Wartime Command System for the Combined Armed Forces of the Warsaw Pact*, FIRDB-312/01928-82, 1982, p. 6, CIA. Sursa poloneză era colonelul Ryszard Kuklinski.

[2] Ibid.

[3] *Special Memorandum 6-68: The USSR and Eastern Europe*, 21 martie 1968 (declasificat 21 martie 2001), Board of National Estimates în colaborare cu Office of Current Intelligence, p. 4, CIA.

[4] *Op.cit.*, p. 5. Această evaluare realizată de șeful Board of National Estimates, Abbot Smith, s-a dovedit remarcabil de corectă. De exemplu, Smith a prezis că Moscova va fi nevoită să adopte o strategie de disuadare și blocare a României până la apariția unor circumstanțe geopolitice mai favorabile (p. 10) și a sugerat că „Cel puțin unii lideri sovietici se tem probabil nu doar că Cehoslovacia ar putea deveni o altă România, independentă și dificilă în politica ei externă" (p. 11). Pentru ulterioara politică de disuadare și blocare a Moscovei, vezi Watts (2010), îndeosebi capitolele 18 și 22. Cu privire la temerile ca nu cumva Cehoslovacia să devină o altă România, la două luni după evaluarea făcută de Smith, ministrul de externe Gromîko declara în fața Biroului Politic sovietic că „cel mai bun scenariu", în cazul în care lucrurile erau lăsate să continue, ar „însemna o a doua România, iar acest lucru ar fi suficient pentru prăbușirea completă a Pactului de la Varșovia". Fink, Gassert și Junker (1998), pp. 136-137.

[5] *Special Memorandum 6-68: The USSR and Eastern Europe* (1968), pp. 9, 11, CIA. Deja la mijlocul anului 1964, Bucureștiul căuta sprijinul Belgradului pentru „poziția sa independentă în Blocul sovietic și spera să încheie un fel de «antantă» cu iugoslavii". Central Intelligence Bulletin: Daily Brief, CIRel2NS, 10 iunie 1964, p. 8, CIA.

[6] Ashby Crowder, *Legacies of 1968: Autonomy and Repression in Ceaușescu's Romania, 1965-1989*, Ohio University, Master's Thesis, August 2007, la www.ohiolink.edu, pp 77-78. Vezi și pp. 56-64.

> Conducerea de partid din România și-a pus mari speranțe în evenimentele din RSC [Republica Socialistă Cehoslovacia], pentru că anticipa că ele ar putea radia în exterior, spre celelalte state socialiste. Speranțele ei au vizat de asemenea Ungaria și Polonia în acest caz – acolo existând forțe similare care lucraseră la elaborarea unor politici naționale mai independente.[1]

Dar răspunsul primit de la regimurile din Ungaria și Polonia a fost la polul opus față de ceea ce sugera ipoteza „opoziției clandestine". În loc să le susțină, ele au combătut în mod activ măsurile sfidătoare ale României, care ar fi servit intereselor oricărei conduceri care ar fi căutat să obțină o mai mare independență față de URSS. De exemplu, luând poziția de „agent sub acoperire" al Moscovei, János Kádár a convins Praga să nu accepte sprijinul Bucureștiului și să nu-i calce pe urme, insistând în fața lui Dubček că „românii au aplaudat evenimentele din Cehoslovacia, de vreme ce presupuneau că vor găsi acolo aliați împotriva Uniunii Sovietice, împotriva CAER și împotriva Pactului de la Varșovia".[2] Pe același ton, generalul polonez Jaruzelski a atras atenția că România va suferi consecințele eșecului de a se conforma regulilor în cazul invadării Cehoslovaciei și a criticat aspru ofertele României de sprijinire a oricărei inițiative poloneze independente – participând, în același timp, cu entuziasm, la campaniile de denigrare a României conduse de Moscova pe tot parcursul Războiului Rece.[3]

---

[1] *Situation of the Socialist Republic of Romania and the Imperialist Influence on This Country*, 7 februarie 1969, BStU, MfS, ZAIG 5481, S. 1-38; Herbstritt și Olaru (2005), p. 270.

[2] Arhivele Naționale Ungare *(Magyar Országos Levéltár:* MOL), MKS, 288, fond 4, dosar nr. 92, ff. 13-33; Mihai Retegan, *In the Shadow of the Prague Spring: Romanian Foreign Policy and the Crisis in Czechoslovakia, 1968*, Iași, Centru pentru Studii Românești, 2000, pp. 139-140. Pentru strânsa coordonare între Kádár și Brejnev vezi Miklós Kun, *Prague Spring – Prague Fall: Blank Spots of 1968*, Budapesta, Akademiai Kiado, 1999; Miklós Kun, „Kádár and the Prague Spring", *The Hungarian Quarterly*, Vol. XXXIX, Nr. 152 (iarna 1998). Vezi și Vares Vesa, „Foes Who Grew Better With Time: The Image of János Kádár and Urho Kekkonen in the West from 1956 to the End of the 1960s", Ansii Halmesvirta, editor, *Kádár's Hungary – Kekkonen's Finland*, Hungarologische Beiträge, vol. 14, Jyväskylä, Finland, University of Jyväskylä , 2002, pp. 15-60; Vesa Vares, „Moral and Stability: The Image of János Kádár and Urho Kekkonen in the West from 1956 to the early 1970s", în Ansii Halmesvirta, editor, *Bridge Building and Political Cultures: Hungary and Finland 1956-1989*, Hungarologische Beiträge, vol. 18, Jyväskylä, Finlanda, Universitatea din Jyväskylä, 2006, pp. 137-200.

[3] Pentru comportamentul lui Jaruzelski în 1968 vezi Benjamin Weiser, *A Secret Life: The Polish Colonel, His Covert Mission, And The Price He Paid To Save His Country*, New York, PublicAffairs, 2005; și Watts (2010), îndeosebi capitolul 16. Pentru refuzarea ofertelor românești de asistență, vezi Briefingul colonelului Kuklinski pentru CIA, „Jaruzelski's Attitude, Behavior and Style", (Released in Part, Exemption: HR70-14, 19 august 2008), p. 47, în „Preparing for Martial Law: Through the Eyes of Colonel Ryszard Kuklinki", CIA. Comentariile lui Jaruzelski citate în *Immediate Warsaw, Telegram no. FOE 144*, 19 noiembrie 1968, BNA, PRO, PREM 13/2638.

Ostilitatea regimului polonez la adresa sfidării române era, fără îndoială, rezultatul subordonării directe a liderilor acestui regim față de Kremlin.[1] În cazul Ungariei, supunerea liderilor ei politici în fața Moscovei accentua vechiul șovinism la adresa României, care fusese atât de util politicii austro-ungare în trecut și care, aproape un secol mai târziu, continua să-i orbească pe oficialii de la Budapesta, care nu reușeau să perceapă că propriile lor interese naționale erau reflectate de politicile Bucureștiului. Așa cum observa ambasada SUA la mijlocul anilor 1970:

> Deși probabil sunt invidioși pe politica externă vizibil mai independentă a României, sunt înclinați să o trateze disprețuitor, numind-o „politică externă tipică pentru țigani". Aceste atitudini ar putea servi intereselor sovietice prin aceea că vor face ca Budapestei să-i fie mai greu să adopte politica eretică a Bucureștiului. Niciun ungur care se respectă nu și-ar dori vreodată să fie acuzat că urmează exemplul românesc.[2]

Patologiile organizaționale, criza rachetelor din Cuba și imaginea dușmanului

La fel ca prejudecățile cognitive, patologiile organizaționale – derivate din nevoia de a menține secretul asupra informațiilor și surselor, precum și din tendința de a se baza pe concluziile analizelor anterioare în evaluările curente (de exemplu, prejudecata retrospectivă), chiar și atunci când s-a dovedit că rapoartele de informații pe care se bazau acele evaluări sunt greșite, au fost discreditate sau înlocuite de rapoarte mai corecte – au afectat și ele grav percepția americană cu privire la România.[3] Secretizarea patologică și compartimentarea se regăseau în mod clar în evaluările realizate de americani asupra potențialului României de a participa la o ofensivă inițiată de sovietici împotriva Statelor Unite și a NATO.

În timpul crizei de la Berlin și a celei din Cuba, din 1961–1962, Moscova a ordonat ca forțele armate române să fie puse în stare de alertă, fără a informa despre acest lucru conducerea PMR, fapt care a determinat Bucureștiul să renunțe la pregătirea sovietică a personalului militar și să epureze corpul de ofițeri. După evenimentele din Cuba, România a lansat trei politici externe și de securitate pe care le-a urmat până la Revoluția din decembrie 1989: (1) medierea și negocierea ca singure răspunsuri acceptate la tensiunile internaționale;

---

[1] De exemplu, Jaruzelski a fost identificat de Institutul pentru Memoria Națională din Polonia ca recrutat de spionajul militar sovietic în 1943. Vezi, de pildă, Marek Jan Chodakiewicz, „The Jaruzelski Case: The Ascent of Agent 'Wolski'", *World Politics Review*, 12 decembrie 2006, www.worldpoliticsreview.com; „The General's Dark Past" *Warsaw Voice*, 15 iunie 2005.

[2] *Hungarian Minority in Romania*, Ambasada SUA la Budapesta, 7 iunie 1975, Margaret P. Grafeld, declasificat US Department of State EO Systematic Review, 6 iulie 2006, pp. 2-3, NARA, http://aad.archives.gov/aad/createpdf?rid=106853&dt=2476&dl=1345.

[3] Heuers (1999), pp. 161-172.

(2) dezangajarea și dezarmarea militară și (3) reformarea Pactului de la Varșovia în direcția unei coaliții autentice. Principalul scop al acestora era constrângerea puterii militare sovietice, astfel încât Moscova să nu poată provoca un război, în special unul nuclear, în care România să fie atrasă.

Prima manifestare a acestor noi politici a fost vizibilă într-unul dintre mesajele strict secrete transmise în octombrie 1963 de Gheorghiu-Dej președintelui John F. Kennedy, purtat de ministrul de externe român și înmânat direct secretarului de Stat al SUA.[1] Gheorghiu-Dej anunța Washingtonul că România nu fusese nici informată și nici nu aproba desfășurarea de rachete sovietice în Cuba; că România nu se va alătura Uniunii Sovietice în niciun atac împotriva SUA; că forțele armate române se aflau în întregime sub control național (și, prin urmare, nu puteau fi considerate un apendice al puterii militare sovietice); și că România nu găzduia arme nucleare sovietice pe teritoriul său și nici nu o va face.[2] Cu privire la acest ultim punct, echipe americane au fost invitate să facă verificări proprii pe teritoriul României, aceasta fiind de departe cea mai invazivă măsură de sporire a încrederii acceptată până atunci de oricare dintre membrii Pactului de la Varșovia.

Aceasta era o adevărată dinamită politică. România își declara neutralitatea în orice război provocat de URSS împotriva Occidentului, lucru care prezenta un potențial motiv nu doar pentru serioase tensiuni sovieto-române, ci chiar pentru o intervenție militară sovietică – dacă lucrurile ar fi ajuns la urechile Moscovei. O astfel de poziție presupunea și posibilitatea unei cooperări pe probleme de securitate cu SUA – începând cu măsura de sporire a încrederii propusă de România, privind transparența voluntară în domeniul securității, cu referire la armele nucleare.

În noiembrie 1963, Bucureștiul deja își lansase politica oficială de mediere a tensiunilor internaționale dintre state, inclusiv cele capitaliste, lucru pe care l-a subliniat ca reprezentând o „obligație sacră" în „declarația de independență"

---

[1] Raymond L. Garthoff, „When and Why Romania Distanced itself from the Warsaw Pact", *Cold War International History Project Bulletin,* nr. 5 (primăvara 1995), p. 35.

[2] Ibid. Garthoff a aflat despre această comunicare la vremea respectivă de la secretarul de Stat Dean Rusk. I-a reconfirmat conținutul și circumstanțele cu Rusk în 1990. *Op. cit.* O relatare similară este cea a fostului ministru de Externe Corneliu Mănescu, care i-a transmis mesajul secretarului de Stat Dean Rusk. Vezi interviul luat de Lavinia Betea lui Mănescu, „Convorbiri neterminate cu Corneliu Mănescu" în Lavinia Betea, *Partea lor de adevăr,* București, Compania, 2008, p. 501. Relatarea lui Mănescu coincide cu cea din jurnalul șefului de cabinet al lui Gheorghiu-Dej, Paul Sfetcu, *13 ani în anticamera lui Dej,* București, Editura Fundației Culturale Române, 2000, pp. 83-91.

din aprilie 1964.[1] Deja în decembrie 1964, ecouri ale propunerilor românești de democratizare a procedurilor alianței și a reprezentării în cadrul acesteia apăreau în presa internațională ca apeluri vizând „noi modalități de adoptare a deciziilor în interiorul Pactului de la Varșovia".[2] În centrul acestor „noi modalități" se afla și rotația la toate posturile de conducere – aflate sub monopol sovietic – și în rândul membrilor nonsovietici; est-europenii să aibă și ei un cuvânt de spus cu privire la folosirea armelor nucleare sovietice desfășurate pe teritoriile lor (o inițiativă similară aranjamentelor „dublei comenzi" din NATO); și un proces colectiv de adoptare a deciziilor cu privire la folosirea ofensivă a Forțelor Armate Unite ale Pactului. După cum fusese explicat pentru *New York Times*, românii doreau „să evite o situație precum criza din Cuba, din 1962, în care rachete străine au putut fi trase de pe teritoriul nostru, fără acordul nostru".[3]

La reuniunea la vârf a Pactului de la Varșovia din ianuarie 1965, Gheorghiu-Dej a refuzat în mod spectaculos să susțină apelurile sovietice la preparative militare ca răspuns la presupusa escaladare a înarmărilor din partea SUA și NATO (în legătură cu recent anunțata Forță Nucleară Multilaterală, care ar fi plasat rachete nucleare americane în RFG); contrapropunerea sa a fost ca membrii Pactului de la Varșovia să se angajeze în negocieri și dezarmare, inclusiv în reduceri unilaterale, considerate ca fiind reacția cea mai adecvată.[4] Această insistență pentru o politică de dezangajare și dezarmare militară a stat la baza „obstrucționismului" îndărătnic al României la fiecare dintre întrunirile următoare ale Pactului de la Varșovia, inclusiv cele din perioada de apogeu a „panicii războiului" induse de sovietici la insistențele lui Iuri Andropov.[5]

---

[1] Totodată afirma că nu exista un „centrul de conducedere" sau părți supraordonate și subordonate („tată" și „fiu"), ci că toți aveau drepturi și puteri egale și era necesar să coopereze între ei și cu alți actori din sistemul internațional pe baze nonideologice. *Scînteia*, 23 aprilie 1964. Declarația era considerată o lovitură de grație pentru organizația de integrare economică supranațională CAER, dată atât de serviciile americane de informații, cât și de cercetătorii din mediul academic. *Changing Patterns In Eastern Europe* (1964), p. 11; William E. Griffith, *Sino-Soviet Relations, 1964-1965,* Cambridge, MIT Press, 1967, pp. 32, 269-296.

[2] Vezi, de pildă, Max Frankel, „Rumanians Widen Independent Line: Seek 'Spiritual' Tie to West – Even Hint at Claim to a Soviet Border Area", *New York Times*, 19 decembrie 1964.

[3] „Rumania Opposes Soviet on Control of Armies" în *The New York Times*, 18 mai 1966.

[4] *Speech by the Romanian Head of State (Gheorghe Gheorghiu-Dej,* 19 ianuarie 1965, PHP.

[5] În conformitate cu un analist, poziția adoptată de Gheorghiu-Dej în 1965 „a marcat un punct de cotitură în istoria alianței estice", transformând România într-un „obstacol serios în calea oricărei coordonări a politicii în cadrul Pactului de la Varșovia" pentru tot restul Războiului Rece. Douglas Selvage, „The Warsaw Pact and Nuclear Non-Proliferation 1963-1965", aprilie 2001, Cold War International History Project, Working Paper Series, Woodrow Wilson International Center for Scholars, p. 21. Pentru pozițiile diametral opuse adoptate de Andropov și de Ceaușescu în 1983 vezi Larry L. Watts, „Romania and the Wartime Statute", prelegere la Woodrow Wilson Center event „Warsaw Pact: Wartime Statutes – Instruments of Soviet Control", 5 aprilie 2011 la http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/Watts%20-%20Romania%20%26%20Statute.pdf , pp. 9-10.

Din nefericire, prejudecățile cognitive și dezinformarea s-au combinat cu patologiile organizaționale ale secretizării și compartimentării pentru a oculta mesajul din octombrie 1963 nu doar față de aliații din NATO ai Americii, ci și de serviciile de informații din SUA, mesajul păstrându-și exclusiv traseul de la un șef de stat la altul timp de încă 30 de ani, până ce a fost dezvăluit public în 1993.[1] Drept urmare – având încă în minte imaginea preexistentă a României, ca fiind „cel mai puțin probabil" să ridice provocări serioase la adresa Moscovei, serviciile de informații din SUA au continuat să derive concluzii diametral opuse. Absolut fiecare evaluare declasificată realizată de CIA și de buletinul *National Intelligence Estimate* în perioada 1963 – 1989 susținea că România va participa la ofensiva militară sovietică împotriva Statelor Unite și a NATO.[2]

Serviciile de informații americane nu erau dispuse să facă mai mult – în 1964 și 1965 – decât să includă România, împreună cu Ungaria și Bulgaria, pe lista celor care ar fi dovedit o reticență înainte de a se supune.[3] În consecință, serviciile de informații din SUA nici nu au căutat, nici nu au receptat dovezile care să confirme o astfel de discrepanță între Moscova și București, iar lamentările sovieticilor că România întrerupsese colaborarea pe probleme de informații cu URSS, în 1963 și 1964 sau faptul că Moscova exclusese România

[1] Garthoff (1993). Există posibilitatea ca mesajul să fi fost împărtășit unora dintre șefii de agenții, dar apoi ignorat sau minimalizat. Probabil că diseminarea mai amplă a mesajului a căzut victimă a unei combinații de secretomanie exagerată și confuzie, cauzată de decesul neașteptat al unui cadru de conducere după asasinarea lui Kennedy, o lună mai târziu.

[2] Vezi, de pildă, *Warsaw Pact Forces Opposite NATO* (NIE 11-14-75), 4 septembrie 1975 (declasificat 13 martie 1996), pp. 32-33; *Warsaw Pact Forces Opposite NATO* (NIE 11-14-79): Volum I – Summary Estimate, 31 ianuarie 1979, pp. 63-68; *Warsaw Pact Forces Opposite NATO* (NIE 11-14-81), 7 iulie 1981, pp. 27-28, 30; *Military Reliability of the Soviet Union's Warsaw Pact Allies* (NIE 12/11-83), 28 iunie 1983, pp. 3-5, 7, 14. Evaluările americane au aderat la această concluzie chiar dacă era „neclar" rolul ce putea fi jucat de România dat fiind că „refuza orice participare" la operațiuni ofensive. *Employment of Warsaw Pact Forces Against NATO* (NI IIM 83-10002), 1 iulie 1983, p. 9 (Vezi și pp. 3-4, 8).

[3] În conformitate cu un buletin *National Intelligence Estimate* din 1965, „Dacă URSS ar ordona mobilizarea, răspunsurile lor ar diferi probabil, variind de la supunerea imediată a est-germanilor la recalcitranța românilor. Într-o situație amenințătoare, România și probabil alții ar putea trage de timp în încercarea de a rămâne neutri și ar putea comunica în secret cu partea opusă". Dar, conchidea buletinul, „Ca urmare a disciplinei stricte, a îndoctrinării de partid, a selectării atente a ofițerilor și a militarilor, dar și a caracterului organizării militare, probabil că este de așteptat ca unele dintre cele mai bune divizii est-europene să ia parte, cel puțin la început, în operațiuni militare (ofensive) împreună cu forțele sovietice". *Eastern Europe and the Warsaw Pact* (NIE 12-65), 26 august 1965, p. 5, CIA. Un an mai târziu, comunitatea de informații din SUA conchidea că într-un atac sovietic asupra Vestului, „guvernele RDG, Poloniei și Cehoslovaciei s-ar simți probabil obligate să i se alăture, considerând că nu au alternativă și, în acest caz, trupele lor se vor dovedi nesigure, cel puțin inițial. Comportamentul Ungariei, României și Bulgariei va fi mai incert, dar planificarea sovietică probabil că nu va solicita din partea lor mai mult decât disponibilitatea de a-și apăra propriile teritorii". *Reliability of the USSR's East European Allies: Special National Intelligence Estimate* (SNIE 11-15-66), 4 august 1966, pp. 2-3, CIA.

(neinteresată) din planurile de război ale Pactului de la Varșovia în 1965 au rămas neremarcate de agențiile americane.[1] Un deceniu mai târziu, la scurtă vreme după ce serviciile de informații americane și-au reiterat concluzia că România ar fi fost constrânsă să lupte în numele Pactului de la Varșovia într-un război general provocat de URSS, comandantul-șef al Pactului de la Varșovia a anunțat că „trupele armate ale Republicii Socialiste România au fost excluse" din „planurile" operaționale „de acțiune comună a Forțelor Armate Unificate ale Tratatului de la Varșovia", tocmai din cauză că Moscova nu reușise să le constrângă să participe.[2]

Dincolo de faptul că reflectă efectele disfuncționale ale secretizării patologice și ale compartimentării, includerea cu încăpățânare a României ca participant – fie el și lipsit de entuziasm – într-o ofensivă sovietică împotriva SUA purta toate semnele unei „prejudecăți retrospective". De-a lungul anilor 1970, principalul agent al CIA în Statul-Major al armatei poloneze, colonelul Ryszard Kuklinski, a atras atenția în repetate rânduri cu privire la comportamentul singular al României în cadrul alianței, care confirma aspectele importante din mesajul trimis în 1963 președintelui Kennedy.[3] Totuși, informația colonelului Kuklinski era atât de secretizată *(COSMIC)* și de atent manipulată, încât nu a avut niciun impact asupra imaginii de inamic militar pe care o avea România,

---

[1] Liderul sovietic Nikolai Podgornîi declara pe 11 iulie 1964 că „începând din 1963, organele de informații românești au încetat de fapt orice tip de colaborare cu organele noastre de informații. Aceasta este situația concretă". *Transcript of Conversations Between Delegations of the RWP CC and the CPSU CC, Moscow,* iulie 1964, *Meeting of 11 July 1964,* Document 7 în Watts (2013) la WWC; președintele KGB a confirmat ulterior în fața unui coleg de la Stasi că „începând cu 1963 nu a mai existat niciun reprezentant oficial al celor două servicii secrete, așa-numiții ofițeri de legătură, în România și nici în Uniunea Sovietică", și au mai avut loc „numai schimburi sporadice de informații". Markus Wolf, *Conversation with the Committee for State Security that took place between 3-6 April 1967 in Moscow,* BStU, MfS, SdM 1432, S. 2, 8; Herbstritt și Olaru (2005), p. 94. Vezi și „New Evidence on Soviet Intelligence: The KGB's 1967 Annual Report, with Commentaries by Raymond Garthoff and Amy Knight", *CWIHP Bulletin,* nr. 10 (martie 1998), pp. 215, 218, CWIHP. Pentru detalii privind ruptura dintre serviciile de informații române și sovietice, vezi Watts (2010), în speciual Capitolul 8, „Shutting Down Soviet Intelligence Networks, 1956-1963". Pentru excluderea României din planurile de război ale Pactului, vezi Imre Okváth, „Hungary in the Warsaw Pact: The Initial Phase of Integration, 1957 – 1971", în Vojtech Mastny, Christian Nuenlist și Anna Locher, editori, „European Cities Targeted for Nuclear Destruction: Hungarian Documents on the Soviet Bloc War Plans, 1956-71", 29 noiembrie 2001, „Warsaw Pact War Plans", PHP.

[2] *Warsaw Pact Forces Opposite NATO* (1975), p. 33; *Iakubovskii Report on the State of the United Armed Forces,* 31 decembrie 1975, Document nr. 77 în Mastny și Byrne (2005), pp. 395-396.

[3] Vezi, de pildă, documentele Kuklinski în „Colecția specială" CIA *Wartime Statute – Instrument of Soviet Control* at http://www.foia.cia.gov/wartime-statutes.asp. Vezi și colonel (în retragere) Ryszard J. Kuklinski, „Insiders View of the War Against the Nation", *Kultura* (Paris), no. 4 / 475 (aprilie 1987), pp. 3-57; și Benjamin Weiser, *A Secret Life: The Polish Colonel, His Covert Mission, And The Price He Paid To Save His Country,* New York, Public Affairs, 2005, pp. 151-152, 156, 171, 174, 178, 183-184.

care a continuat să fie perpetuată de o mare parte a comunității de informații din SUA – și, prin intermediul acesteia, asupra factorilor de decizie și liderilor de opinie care au acces la astfel de evaluări – pe întreaga perioadă a Războiului Rece.

Secretizare, compartimentare și războiul din Vietnam

Secretizarea și compartimentarea au conlucrat și în altă direcție împotriva unei înțelegeri corecte a României în SUA – dincolo de rolul pe care l-au avut asupra patologiei organizaționale. Pe lângă relațiile economice și, într-o mai mică măsură, cele culturale – care au reprezentat baza relansării relației dintre SUA și România – Washingtonul a devenit interesat să dezvolte cooperarea în domeniul securității și al politicii externe cu aliatul cel mai turbulent al Moscovei, după criza rachetelor din Cuba.[1] La un anumit nivel, acest lucru se reflecta în convorbirile americano-române pe diverse chestiuni strategice (cum ar fi politicile nucleare, securitatea europeană, dezvoltarea anumitor regiuni de pe glob și relațiile cu țările în curs de dezvoltare etc.), care le-au permis amândurora să verifice corespondența dintre interesele proprii ale celeilalte părți, politica declarată și comportamentul efectiv, de-a lungul timpului.

La un alt nivel, Washingtonul era interesat de formele ceva mai specifice de cooperare și, în special, de mediere, mai ales acolo unde interesele SUA erau implicate direct (fie pentru că SUA constituiau una dintre părțile între care se media, fie din cauza consecințelor strategice ale succesului sau eșecului medierii). Deși adesea exista o recunoaștere publică a implicării Bucureștiului în aceste medieri, natura lor precisă și progresele făcute erau confidențiale, făcându-le vulnerabile la interpretări greșite din partea părților interesate. Așa s-a întâmplat cu eforturile de mediere române în cazul războiului din Vietnam.

---

1 Inițial, motivul interesului din partea SUA era ca România să le furnizeze o perspectivă, din interiorul Blocului, care să nu fi fost construită în principal pentru a servi politicii și scopurilor strategice sovietice. Motivul pentru care România a devenit atât de importantă pentru SUA după aceea a fost amabil rezumat, un deceniu mai târziu, într-o informare destinată generalului Brent Scowcroft, unul dintre consilierii pe securitate națională ai președintelui Gerald Ford. Conducerea din România „a demonstrat o dorință de a lucra îndeaproape, alături de noi, pe o serie de probleme internaționale", precum și „abilitatea și viziunea necesare pentru a aduce contribuții semnificative la îndeplinirea unora dintre obiectivele noastre". Dacă românii ar putea să-și continue rezistența în fața presiunii sovietice, ei „ar reuși să încurajeze un stil de politică externă comunistă compatibil cu interesele noastre". *Memorandum From the Executive Secretary of the Department of State (Springsteen) to the President's Deputy Assistant for National Security Affairs (Scowcroft)*, Washington, 23 ianuarie 1975, *(Foreign Relations of the United States), 1969–1976*, Volum E–15, Partea I, *Documents on Eastern Europe*, 1973–1976.

În toamna anului 1965, Washingtonul a căutat implicarea Bucureștiului mai întâi prin intermediul ambasadorului României în Statele Unite, iar mai apoi prin ministrul de externe.[1] Deși favorabil scopului final de a pune capăt războiului, Bucureștiul s-a arătat extrem de reticent în a se implica. Românii se aflau într-o poziție de două ori conflictuală, în primul rând deoarece evitau, în relațiile internaționale, ideologia – de fapt, aceasta era esența celebrei lor „declarații de independență" din aprilie 1964 și deci nu erau de acord cu poziția SUA, conform căreia americanii aveau dreptul sau obligația de a lupta în Vietnam.[2] Un deceniu mai târziu, avea să participe alături de SUA (și China) la ajutorarea angolezilor care luptau împotriva trupelor cubaneze sponsorizate de sovietici, în baza aceleiași logici, subliniind că locuitorilor țării respective trebuie să li se permită să-și rezolve problemele fără intervenție străină.[3]

În al doilea rând, Bucureștiul nu era nerăbdător să medieze pentru că știa – mai bine ca Washingtonul, la acel moment – că Beijingul se opunea cu hotărâre negocierii. Românii nici nu-și doreau, nici nu-și permiteau să compromită relația Beijing–București, care fusese consolidată abia cu puțin timp în urmă. Republica Populară Chineză era nu doar principala contrapartidă la URSS în interiorul „comunității socialiste" și un sprijin politic esențial al României vizavi de Moscova, ci curând avea să devină totodată o sursă importantă de asistență și cooperare în domeniile financiar și militar.

---

[1] *Memorandum of Conversation: Secretary's Dinner for Rumanian Foreign Minister Manescu,* Washington, 14 octombrie 1965, 8 p.m., Document 168, *Foreign Relations of the United States 1964-1968,* Volumul III, *Vietnam,* iunie-decembrie 1965. Conform raportului de după întâlnire, Mănescu a afirmat „că, după părerea sa, se putea ajunge la o soluție doar prin intermediul discuțiilor directe și că România nu putea acționa ca mediator". După ce l-a asigurat din nou că SUA „nu îi cereau domnului Mănescu să acționeze ca mediator", secretarul de Stat Rusk a specificat că „nimeni n-ar putea spune, totuși, ce canal direct sau indirect ar putea fi folosit" și că „dacă ar fi ca România să primească un semnal, el nu l-ar ruga pe dl Mănescu decât să se asigure că semnalul acesta nu va fi blocat". Două săptămâni mai târziu, Emil Bodnăraș le-a relatat despre această întâlnire liderilor chinezi. *Minută a discuției dintre Emil Bodnăraș și ambasadorul chinez la București, Liu Fang,* 28 octombrie 1965, ANIC, C.C. al P.C.R., Secțiunea Relații Externe, dosarul 4/1965, p. 227. Pentru o excelentă trecere în revistă a efortului român din perspectiva unuia dintre negociatori, care include atât legăturile istorice cu Vietnamul de Nord, cât și unele dintre cele mai importante documente rezultate, vezi Paul Niculescu-Mizil, *România și războiul americano-vietnamez,* București, Editura Roza Vânturilor, 2008.

[2] Niculescu-Mizil (2008), pp. 76-77.

[3] *Scînteia,* 20 iulie 1974; *The Guardian,* 13 iunie 1978; *Scînteia,* 4 august și 19, 24 decembrie 1978; Paul Gafton, „Romania's Presence in Black Africa", RAD Background Report/118, 23 mai 1979, pp. 5, 9-10; Raymond L. Garthoff, *Détente and Confrontation,* New York, Transaction, 1994, p. 558; Isaacson (1998), p. 675; Andrew (1996), pp. 411-412; Odd Arne Westad, „Moscow and the Angolan Crisis, 1974-1976: A New Pattern of Intervention", *CWIHP Bulletin,* nr. 8-9 (iarna 1996), pp. 25, 31 (nota de subsol nr. 42).

Astfel, România s-a angajat la doi ani de efort (1966–1967) pentru a convinge Beijingul că o pace negociată este de dorit și că e nevoie de permisiunea și sprijinul său în acest scop.[1] Documentele declasificate până la momentul scrierii acestui volum sugerează că serviciile de informații din SUA nu știau sau nu erau interesate de aceste eforturi, atribuindu-le, prin urmare, o prea mică importanță, chiar dacă, periodic, știrea ajungea pe prima pagină în presa americană și internațională (adesea, prin operațiuni de discreditare ale aliaților oficiali ai României, care căutau să torpileze această încercare) și în ciuda faptului că președintele Lyndon B. Johnson le-a menționat discret în memoriile sale.[2] Cel mai izbitor exemplu al acestor scăpări a fost istoria oficială a războiului din Vietnam în varianta Departamentului Apărării al SUA – cunoscută colocvial sub numele de *Pentagon Papers* –, care a trecut complet cu vederea rolul Bucureștiului în 1965, abia dacă a remarcat contribuția sa în 1966 și a caracterizat eforturile României în termeni negativi, diametral opuși celor în care fuseseră exprimate

[1] De exemplu, într-unul dintre cele mai detaliate studii de până în acest moment, autorul nu se ocupă decât de efortul din perioada 1967–1968. Mircea Munteanu, „Over the Hills and Far Away: Romania's Attempts to Mediate the Start of U.S.-North Vietnamese Negotiations, 1967-1968", *Journal of Cold War Studies,* vol. 14, nr. 3 (vara 2012), pp. 64-96. Unele dintre discuțiile româno-chineze sunt reproduse în Budura (2005) și în Romulus Budura, *Politica independentă a României și relațiile Româno-Chineze, 1954-1975: Documente,* București, Arhivele Naționale, 2008. Vezi și Watts (2010), pp. 234-244. Interesant este și că *Pentagon Papers* citează un articol din *Le Monde* (din 31 mai 1966) cu privire la eforturile române „de a convinge Beijingul să accepte negocieri cu Statele Unite, pe problema Vietnamului", Partea VI. A. „Negotiations 1965 – 1967: The Public Record", în *United States – Vietnam Relations, 1945–1967: A Study Prepared by the Department of Defense* (declasificat prin Ordinul Executiv 13526, Secțiunea 3.3, NND Număr proiect: NND 63316. De: NWD Data: 2011), p. 22, la http://www.archives.gov/research/pentagon-papers/

[2] Șapte articole despre efortul român au apărut în aceeași zi, în numărul din 23 noiembrie 1965 al *The New York Times,* continuate în articolele din 24 octombrie. Vezi, de pildă, „Rumanian Leader Said to Be Seeking Talks On Vietnam", „Maurer, on Visit to Austria, Reported to Tell Diplomats of Mediation Efforts", și „Both Hanoi and Washington Are Credited With Request That Bucharest Act", *The New York Times,* 22 noiembrie 1965, pp. 1 și 3. Vezi și Peter Grose, „Brejnev Visits Rumania; Kosygin Arrives in Cairo" „Soviet Party Chief May Discuss Vietnam War in Three-Day Visit", *The New York Times,* 11 mai 1966; William H. Stringer, „Viet Peace Bid Hinted In Romanian Visits", *Christian Science Monitor,* 13 mai 1966; David K. Wills, „Hanoi Peace Feeler in Romania", *The Christian Science Monitor,* 2 iunie 1966. Deși președintele Johnson nu menționează acest lucru decât în treacăt, totuși o face în termeni apreciativi fără echivoc. Lyndon Baines Johnson, *The Vantage Point: Perspectives of the Presidency 1963-1969,* New York, Holt, Reinhart and Winston, 1971, pp. 268-269, 387 și 589-90.

aprecierile președintelui Johnson și ale echipei desemnate să supervizeze diferitele încercări de soluționare diplomatică a războiului din Vietnam.[1]

În absența unor dovezi chineze care să confirme acest lucru, este imposibil să știm cu siguranță dacă și în ce măsură insistența României a jucat vreun rol în schimbarea de atitudine a Beijingului, la finele anilor 1960. În 1968, Beijingul deja admitea deschis negocierile, dar și interesul său scăzut, explicit declarat, pentru întoarcerea Vietnamului de Nord spre Moscova.[2] Totuși, pentru românii implicați direct în mediere, deja se profilase o realizare majoră în septembrie-octombrie 1967, când eforturile Bucureștiului începuseră să-și arate roadele, lucru care le-a adus numele de cod *Packers* – după numele recentei campioane la fotbal american, Green Bay Packers –, ca un simbol al încrederii președintelui Johnson în această operațiune.[3]

---

[1] *United States – Vietnam Relations, 1945–1967: A Study Prepared by the Department of Defense* (Declasificat din Ordinul Executiv 13526, Secțiunea 3.3, NND Număr proiect: NND 63316. De: NWD Data: 2011), Partea VI.A. „Negotiations 1965 – 1967: The Public Record", in *United States – Vietnam Relations, 1945–1967* (1969). Vezi în special secțiunea 1. „Public Attempts Toward a Negotiated End to Conflict in Vietnam" (pp. 1-67) și secțiunea 2. „Chronological Details of Publicly Disclosed U.S. and Third-Party Vietnam Peace Efforts" (pp. 68-76). Niciunul dintre rapoartele din 1965 cu privire la implicarea românilor nu este reprodus sau menționat și, cu toate că s-a acordat atenție eforturilor românești din 1966, doar un articol, din *Newsweek*, este inclus în această colecție. Studiul a fost finalizat până în 1969, înainte ca președintele Nixon să fi cerut oficial României să medieze din nou între SUA și Vietnamul de Nord, în 1971. Accesul pe care românii l-au avut la Hanoi a fost excepția datorată legăturilor personale stabilite anterior, în timpul vizitei din 1957 a lui Ho Și Min la București. În mai 1966, de exemplu, Emil Bodnăraș și delegația sa și-au petrecut o seară cu Ho Și Min – cinând, bând și cântând cu acesta. Niculescu-Mizil (2008), pp. 19-20.

[2] De exemplu, în septembrie 1969, conducerea chineză i-a spus prim-ministrului român că „în problema vietnameză, fie vietnamezii vor continua rezistența și vor lupta, fie vor negocia [cu SUA] la Paris. Aceasta este exclusiv o problemă a partidului din Vietnam, în care noi nu ne-am amestecat niciodată... În plus, Uniunea Sovietică și-a băgat nasul în această chestiune, ceea ce ne face încă și mai puțin dispuși să ne implicăm și noi". Chen Jian, „China, the Vietnam War, and the Sino-American Rapprochement, 1968-1973", în Odd Arne Westad și Sophie Quinn-Judge, editori, *The Third Indochina War: Conflict Between China, Vietnam and Cambodia, 1972-79*, New York, Routledge, 2006, p. 48.

[3] Vezi, de pildă, Niculescu-Mizil (2008), pp. 100-114; *CIA Intelligence Information Cable*, 14 octombrie 1967 (declasificată pe 21 iulie 1995), re: *Romanian Prime Minister Maurer's secret visit to Hanoi to seek formula for ending Vietnam War is followed by visit from high-ranking Chinese Communist officers (Vizita secretă a prim-ministrului român, Maurer, la Hanoi, pentru găsirea unei soluții pentru încetarea războiului din Vietnam este urmată de vizita unor ofițeri comuniști chinezi de prim rang)*, 01383, Virtual Vietnam Archive, Texas Tech University. Echipa „The Green Bay Packers" a câștigat campionatul Super Bowl, atât în 1967, cât și în 1968 (a câștigat, de asemenea, și cea mai mare parte a campionatelor din Liga Națională de Fotbal din America).

Moscova și-a mobilizat aparatul de inducere în eroare și dezinformare, care includea serviciile de informații și diplomatice ale aliaților loiali și ale clienților, împreună cu agenți cu sau fără intenție, în scopul de a sabota efortul României.[1] În 1967, URSS avea deja interese clar identificabile în încheierea războiului din Indochina, dar își dorea, de asemenea, să evite un rol independent al României în acest deznodământ. Kremlinul viza un anume tip de sfârșit pentru acest război – unul care ar fi fost benefic intereselor proprii, prin consolidarea și extinderea influenței sale în regiune, pe cheltuiala americanilor (și chinezilor), și care nu ar fi contribuit la independența și așa dătătoare de bătăi de cap a Bucureștiului.[2]

În acest scop, Moscova a diseminat un val de dezinformări în Occident, pretinzând că efortul României ar fi o farsă și că Bucureștiul nici măcar nu era în contact cu liderii vietnamezi de la Hanoi, insistând în același timp în fața nord-vietnamezilor că mediatorii români ar fi de fapt agenți clandestini ai Washingtonului. La un moment dat, Moscova a reușit să-l păcălească pe prim-ministrul britanic, Harold Wilson, să joace fără să știe rolul de agent, dezinformându-l în același mod, în timpul vizitei acestuia la Moscova din 1968, pentru a transmite mesajul mai departe președintelui Johnson.[3]

Atacurile de dezinformare ale sovieticilor (și cele la nivelul Pactului) asupra credibilității României nu au prea avut succes la L.B. Johnson, deoarece administrația acestuia avusese ocazia să le verifice și o făcuse. Pentru că i s-a părut „curios" că prim-ministrul sovietic, Alexei Kosîghin „părea să aibă o părere foarte intensă [negativă] cu privire la canalul de transmitere, dar nu are nimic de spus despre substanță", președintele Johnson a conchis, în mod corect, că „Moscova cunoaște canalul și nu îl place în mod deosebit".[4] Cu privire la aserțiunea lui Kosîghin că românii nu sunt de încredere și că Bucureștiul nu a avut contacte cu niciunul dintre liderii importanți ai Vietnamului de Nord, Johnson a observat:

---

[1] KGB a condus o operațiune paralelă, în 1967, pentru distrugerea relației româno-chineze, falsificând o variantă a jurnalului lui Zhou Enlai, după întâlnirea sa desfășurată cu puțin timp în urmă cu liderii români, astfel încât să pară că liderul chinez ar fi considerat că Ceaușescu este un conducător de „rangul al patrulea" și că i-ar fi considerat mai importanți pe colaboratorii apropiați ai acestuia, dintre care unul – Emil Bodnăraș, care avea cea mai îndelungată și mai apropiată relație cu Kang Sheng, șeful securității lui Mao Zedong – îl „detesta Ceaușescu". Andrew și Mitrokhin (2005), p. 290.

[2] Niculescu-Mizil (2008), p. 46.

[3] Înainte de discuțiile dintre Wilson și Kosîghin, din ianuarie 1968, Wilson a fost informat „cu privire la existența unui «canal de comunicare» cu oficialitățile de la Hanoi (deși nu i s-a dezvăluit și faptul că acesta era reprezentat de români)". *Telegram From President Johnson to Prime Minister Wilson*, Washington, 24 ianuarie 24, 1968, 0530Z , Document 24, *Foreign Relations, 1964-1968*, Volumul VI, Vietnam, ianuarie-august 1968; Biblioteca Johnson, Fișier de Securitate Națională, Corespondența Șefului Statului, Marea Britanie. Vol. 7. Secret.

[4] Ibid.

> ...avem toate motivele să credem că suntem într-un astfel de contact cu Pham Van Dong și cu Trinh, ministrul de externe. Acest lucru derivă atât din dovezile noastre interne despre ceea ce se presupune că s-a discutat, cât și din dovezi externe, din consecvența între ceea ce s-a discutat în mod privat, ceea ce a afirmat public Hanoiul și din interpretările rezonabile ale „bârfelor" diplomatice dintr-o serie de capitale, care implicau reprezentanți ai capitalei vietnameze.[1]

De fapt, oficiali din administrație considerau Operațiunea *Packers* nu doar ca fiind unul dintre cele mai constructive eforturi diplomatice, o contribuție serioasă la încheierea războiului, ci și unul dintre cele mai eficiente eforturi la modul global. Această evaluare era larg împărtășită în Cabinet. Președintele Johnson considera eforturile României drept „echilibrate" și „corecte", recunoscând contribuția Bucureștiului printr-o scrisoare oficială de gratitudine trimisă omologului său român, prin care mulțumea guvernului acestuia pentru eforturile sale „de a se ajunge la cea mai onorabilă și pașnică soluționare".[2] Secretarul de Stat Dean Rusk a fost, de asemenea, impresionat, propunând chiar nominalizarea României la Premiul Nobel pentru Pace.[3] Rusk a descris ulterior contribuția Bucureștiului ca fiind cea mai importantă, dintre cele ale partenerilor est-europeni, plasând în mod explicit în contrast eforturile „mai puțin decât constructive" făcute de Ungaria și Polonia cu cele ale României, despre care a subliniat că au fost nu doar „serioase și sobre", ci și „responsabile și rezonabile".[4]

Averell Harriman, pe care președintele Johnson l-a desemnat trimisul său special în eforturile de încheiere a războiului, a evaluat aproape în același mod medierea română. Harriman s-a exprimat public la vremea aceea, afirmându-și admirația față de abilitatea Bucureștiului de a menține comunicarea deschisă și a subliniat că fusese „impresionat" în mod special de „atenția meticuloasă" și „claritatea" rapoartelor primite de la partea română, de eforturile deosebite „de

---

[1] Ibid. De fapt, românii au avut întâlniri regulate cu oficiali de cel mai înalt rang de la Hanoi și, de asemenea, ca practică obișnuită, cu oficiali de cel mai înalt rang din Republica Populară Chineză (și adesea cu lideri sovietici de prim rang sau de rang secund – în funcție de toanele Kremlinului – pe drumul de întoarcere spre casă).

[2] *Telegram 98490, President Lyndon Johnson to DCM Neubert,* 14 ianuarie 1968, Document 18, *Foreign Relations, 1964-1968*, Volum VI.

[3] *Memorandum of a Conversation,* 11 ianuarie 11, 5.15 p.m., Document 6, *Foreign Relations, 1964-1968,* Volumul VI; NARA, RG 59, Central Files 1967-1968, POL 27-14 VIET/PACKERS. Rusk s-a întrecut pe sine, aducând în discuție și posibilitatea unei nominalizări la „Premiul Lenin pentru Pace", moment în care Averell Harriman, de asemenea parte a discuției, a precizat că acea nominalizare ar trebui să vină din alte sfere. Interlocutorul român nu a părut interesat de această onoare.

[4] Transcriere de interviu, Dean Rusk Oral History Interview II, 9/26/69, realizată de Paige E. Mulhollan, versiune pe internet, LBJ Library, Banda 1, p. 14. Disponibil la www.lbjlib.utexas.edu; Banda 2 în *op.cit,* p. 4.

evitare a oricărei posibile neînțelegeri".[1] Harriman a fost atât de impresionat, încât a preluat personal misiunea de supraveghere a canalului român de informații.

Și alți oficiali ai administrației care nu cunoșteau toate detaliile comunicărilor româno-americane (sau sino-române) cu privire la Vietnam au recunoscut că România se afla în poziția cea mai favorabilă pentru avansarea negocierilor. Astfel, secretarul de stat adjunct McGeorge Bundy a enumerat principalele aspecte care avantajau Bucureștiul față de Varșovia ca posibil centru al negocierilor, începând cu șirul de rapoarte diplomatice „corecte și imparțiale" și continuând cu faptul că era „în mod evident cel mai independent" dintre toți membrii nonsovietici ai Pactului de la Varșovia, că ajutorul considerabil acordat Vietnamului de Nord nu fusese militar (cu excepția combustibilului pentru avioane), că avea o presă mult mai liberă și nu exista un antisemitism oficial (Polonia fiind marcată la acel moment de o epurare a liderilor comuniști evrei la origine).[2] Cireașa de pe tort o reprezenta faptul că România deținea, la acel moment, președinția Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite și avusese chiar un reprezentant în Consiliul de Securitate al ONU în 1968.[3]

De fapt, la Casa Albă nu exista nicio controversă cu privire la superioritatea candidaturii României – candidatură propusă de Washigton, nu de București. Abilitatea aparent unică a României de a „juca un rol constructiv în acest proces" îl convinsese până și pe președintele Johnson să ceară Departamentului de Stat să pregătească opinia publică străină pentru această alegere.[4] CIA sublinia la fel de clar avantajele copleșitoare ale Bucureștiului – în special abilitatea sa de a furniza un teren de „joc" non-antiamerican (o marfă tot mai rară) – descriindu-le ca pe „o imensă lovitură", cu posibilitatea de a surmonta obiecțiile din partea Hanoiului, a Moscovei sau Beijingului.[5]

---

[1] *Record of Meeting*, Washington, 5 ianuarie 1968, Document 5, *Foreign Relations, 1964-1968*, Volumul VI. Vezi și Biblioteca Congresului, Divizia de Manuscrise, Documentele Harriman, Special Files, Public Service, Kennedy-Johnson, Subject Files, M-Man. Secret; Nodis; PACKERS.

[2] *Memorandum From the Assistant Secretary of State for East Asian and Pacific Affairs (Bundy) to Secretary of State Rusk*, Washington, 22 aprilie 1968, Document 203, *Foreign Relations, 1964-1968*, Volumul VI, Vietnam, ianuarie-august 1968; NARA, RG 59, Central Files 1967-69, POL 27-14 VIET/CROCODILE. Secret; Nodis; Crocodile.

[3] Ibid.

[4] NARA, RG 59, Central Files 1967-69, POL 27-14 VIET/CROCODILE, Memorandum 20 aprilie 1968. Motivul acestei alegeri l-a reprezentat efortul unic făcut de România „de a juca un rol constructiv" în acest proces.

[5] *CIA Intelligence Information Cable, Proposal of Bucharest as Site for American-Vietnamese Talks*, 19 aprilie 1968 (declasificată 24 iunie 1992), 01267, Virtual Vietnam Archive, Texas Tech University. Telegrama a fost distribuită următorilor: Thomas L. Hughes, Departamentul de Stat; generalului Carroll, DIA; generalului Yarborough, Army ACSI; amiralului Fluckey, Navy DNI; generalului Thomas, Air Force AFCIN și generalului Carter, NSA. Telegrama afirma, în continuare, că organizarea în România a discuțiilor ar fi, pentru SUA, „o imensă lovitură".

Evaluarea realizată de CIA, transmisă șefilor tuturor celorlalte servicii de informații din SUA, punea accent pe sinceritatea, deschiderea, neutralitatea și abilitatea dovedite de români:

A) România, spre deosebire de unele dintre celelalte țări comuniste, este sinceră în dorința ei de dezescaladare a conflictului și de a se ajunge la o decizie finală în Vietnam. Dintr-o perspectivă mai puțin altruistă, ea s-ar bucura nu doar de prestigiul derivat din faptul că discuțiile se vor fi purtat la București, ci, mai important, de recunoaștere la nivel mondial pentru contribuția pozitivă adusă, care ar facilita fie acordul între participanți, fie un progres substanțial în vederea unui acord ulterior.

B) Statele Unite pot fi sigure de deplina cooperare și imparțialitate ale României în preliminariile la discuții. România va urgenta primirea pe teritoriul său a unei delegații atât de numeroase cât va dori SUA să trimită, punând la dispoziție cartierul general și orice alt tip sprijin logistic necesar, permițând verificarea tehnică a sălilor de conferințe și spațiilor adiacente ce-i vor fi solicitate.

C) Odată discuțiile începute, se va putea conta pe România că va oferi toate serviciile de mediere, bunele oficii și consilierea ce vor fi necesare pentru facilitarea unui acord. România are toate acreditările pentru un astfel de rol. Prim-ministrul Ion Gheorghe Maurer ar conduce, fără îndoială, eventuala echipă română, el fiind bine informat cu privire la modul în care gândește Hanoiul, nu doar din cele câteva vizite pe care le-a efectuat în capitala vietnameză, ci și din rapoartele emisarilor la nivel înalt trimiși acolo aproximativ o dată pe lună. [șters] Cea mai recentă dintre aceste vizite a fost cea a adjunctului ministrului de externe, în ultimele săptămâni. SUA ar trebui să-și amintească faptul că Maurer și-a propus, ca unul dintre obiectivele sale personale de prim ordin, soluționarea conflictului vietnamez; prin urmare, va face tot ce-i va sta în putință pentru a asigura succesul discuțiilor.

D) Presa scrisă și radioul din România nu vor crea o atmosferă nefavorabilă Statelor Unite, odată discuțiile începute, și nici nu se vor întoarce împotriva SUA dacă negocierile se vor împotmoli pe anumite aspecte. Presa va menține o poziție imparțială strictă. Mai mult decât atât, România va permite un acces nerestricționat al presei din întreaga lume, pentru relatări despre conferință, și va garanta că nu vor exista restricții cu privire la informațiile transmite în exterior.[1]

[1] *CIA Intelligence Information Cable, Proposal of Bucharest as Site for American-Vietnamese Talks,* 19 aprilie 1968 (declasificat 24 iunie 1992), 01267, Virtual Vietnam Archive, Texas Tech University. Telegrama a fost distribuită următorilor: Thomas L. Hughes, Departamentul de Stat; generalului Carroll, DIA; generalului Yarborough, Army ACSI; amiralului Fluckey, Navy DNI; generalului Thomas, Air Force AFCIN și generalului Carter, NSA.

[DOCUMENTUL CIA VIETNAM APRILIE 1960]

Într-un contrast flagrant, în *Pentagon Papers* românii erau caracterizați ca „raportori jalnici", ale căror eforturi erau „privite în mod particular cu îndoială de administrația Johnson".[1] Secretul care înconjura eforturile lor și controlul strict din partea Casei Albe – o practică pe care Richard Nixon avea să o rafineze în așa măsură încât România ajunsese să știe mai multe decât CIA, Departamentul de Stat sau Congresul despre eforturile Statelor Unite de a ajunge la o înțelegere cu Republica Populară Chineză – au jucat, fără îndoială, un rol în faptul că s-a putut ajunge la o interpretare atât de vădit eronată. O explicație parțială a modului în care Pentagonul a evaluat atât de greșit efortul României este oferită și de maniera în care secretarul Apărării din SUA, Robert McNamara, a ales să conducă studiul, atunci când l-a comandat, la mijlocul anului 1967.

În primul rând, McNamara nu l-a informat nici pe președintele Johnson, nici pe secretarul de stat Rusk despre acest proiect.[2] Și nici pe W. Averell Harriman, pe care președintele Johnson îl desemnase să conducă misiunea de soluționare a războiului și care superviza eforturile considerate a fi cele mai promițătoare în această direcție. Apoi, decizia lui McNamara de a folosi propriile sale resurse, în locul unor istorici din Departamentul de Apărare, pentru a colecta documentele pertinente, nu a fost cea mai fericită – dată fiind posibilitatea destul de mare ca unele considerente politice să influențeze alegerea surselor consultate și incluse (sau excluse) în studiu.

Riscul de eroare a fost mărit și de faptul că echipa alcătuită din 36 de analiști, majoritatea militari, care lucrau la acest studiu, s-a limitat în mare parte la documentele aflate în posesia Biroului secretarului Apărării. Ei n-au intervievat pe nimeni din echipa desemnată special de președintele Johnson pentru a găsi o modalitate de încheiere a războiului. și în ciuda faptului că McNamara și-a recunoscut ulterior greșeala de a nu-i fi informat pe Johnson și Rusk, indicatorii disponibili sugerează că proiectul a fost în mod intenționat ținut secret de privirile lui Rusk, Harriman și alții (de pildă, consilierul pe probleme de securitate națională, Walt Rostow).

---

[1] Volumul VI. C. 4., Settlement of the Conflict, History of Contacts, „Negotiations, 1967–1968", p. 3 în *United States – Vietnam Relations, 1945–1967: A Study Prepared by the Department of Defense* (1969); Stanley Karnow, „Pentagon Papers Bare Confused LBJ Truce Efforts", *Washington Post,* 27 iunie 1972.

[2] Ulterior, McNamara a recunoscut că ar fi trebuit să-i informeze pe președinte și pe secretarul de Stat.

Utilizarea unei metodologii care excludea din start unele surse esențiale – împreună cu secretizarea (plus prejudecățile cognitive și dezinformările) – explică în mare parte de ce și cum nu a reușit Pentagonul să recunoască importanța efortului românesc și stima de care se bucura din partea administrației Johnson. Totuși, acest lucru nu explică și de ce Departamentul Apărării nu a luat în seamă poziția României, mergând până la a sugera o mistificare intenționată a adevărului.

Cu siguranță, marile campanii de dezinformare ale Moscovei, care atacau credibilitatea României prin intermediul unei game largi de surse – și care țin-teau în mod special diferite instituții și persoane relevante din SUA – au reușit să creeze o controversă considerabilă cu privire la rolul României.[1] Dar am-ploarea cu care *Pentagon Papers* au distorsionat intenția, contribuția și importanța eforturilor române sugerează ceva mai mult decât o simplă lipsă de informare sau o animozitate de sorginte birocratică. Sugerează că Departamentul Apărării al SUA se baza pe informații compromise (ceea ce duce la posibilitatea ca și personalul să fi fost compromis). Dat fiind că *Pentagon Papers* rămâne sursa fun-damentală de informare pentru înțelegerea, în SUA, a problematicii războiului din Vietnam atât la nivel de specialiști, cât și la nivelul opiniei publice, este de dorit o examinare serioasă a modului în care Pentagonul a ajuns la respectivele concluzii privind rolul României, concluzii care erau nu doar diametral opuse față de cele ale administrației SUA de la acel moment, ci se băteau cap în cap cu dovezile interne prezente în volumele diplomatice.

Conform *Pentagon Papers*, românii erau „raportori jalnici", presupus incapa-bili să „înțeleagă distincția dintre discuții, negocieri și termenii unui acord", și

[1] Este probabil ca „războaiele de uzură" și politizarea să fi jucat, și ele, un rol. Pentagonul era, aparent, neplăcut impresionat de insistența continuă cu care România cerea ca SUA să înceteze bombardamentele înainte ca negocierile să poată începe și chiar i-a portretizat greșit pe români ca fiind „suficient de sinceri încât să admită că îi interesează doar ca SUA să oprească bombardamentele", ceea ce Pentagonul nu putea accepta. Vezi Volumul VI. C. 4., Settlement of the Conflict, History of Contacts, „Negotiations, 1967-1968", pp. 2-3, în *United States – Vietnam Relations, 1945–1967: A Study Prepared by the Department of Defense* (1969). De fapt, românii nu recunoscuseră nimic de genul acesta. Ei au afirmat în mod repetat că „singurul interes" pe care-l aveau era să facă astfel încât cele două părți să se poată așeza la masa de discuții – discuții directe, fără „intermediari". Vezi, de pildă, *op.cit.*, pp 249, 254-256, 260, 263, 265. În plus, judecăți eronate și evident derizorii apar în părțile rezumative ale volumelor diplomatice, la sfârșitul proiectului. De vreme ce au fost depuse în ianuarie 1969, e posibil ca acele părți din studiu să fi fost finalizate chiar în timpul campaniei electorale (alegerile au avut loc în noiembrie 1968, iar ceremonia de inaugurare a președintelui Nixon a fost în ianuarie 1969) și se poate să fi fost formulate în așa fel încât să influențeze sau să găsească teren favorabil în noua administrație.

de asemenea era „probabil ca Hanoiul să nu îi ia pe români în serios".[1] Rapoartele românești au fost în continuare caracterizate ca fiind „în dezacord cu celelalte semnale pe care guvernul Statelor Unite le primea concomitent".[2] În sprijinul acestei interpretări ridiculizante, autorii citau raportul ambasadorului italian, d'Orlandi, care afirma că ambasadorul Vietnamului de Nord la Paris (Suu) „a râs când d'Orlandi a sugerat că se desfășurau tratative serioase prin intermediul românilor".[3]

Dezinformarea sovietică folosea aceeași metodă a evaluărilor batjocoritoare ale unor terți, pentru a discredita medierea română în vederea restabilirii de relații cordiale sino-americane și în Orientul Mijlociu. Moscova coopera cu chinezii naționaliști anticomuniști – care împărtășeau interesele Kremlinului de a menține Beijingul într-o poziție de izolare – pe linie de propagandă și de informații.[4] Diferiți oficiali taiwanezi, inclusiv secretarul personal al lui Chiang Kai-shek, și-au manifestat „scepticismul", în fața Washingtonului, cu privire la „zvonurile potrivit cărora călătoria președintelui Nixon în România ar avea implicații asupra relațiilor dintre SUA și China comunistă – iar SUA ar fi dorit ca România să acționeze ca un intermediar pentru îmbunătățirea relațiilor cu Beijingul".[5]

De asemenea, șeful securității din Organizația pentru Eliberarea Palestinei, Abu Iyad (Salah Khalaf) fusese folosit pentru discreditarea României ca mediator

---

[1] Prezintă, de asemenea, „pista română" – devenită, în decembrie 1967, PACKERS – ca începând în octombrie 1966, în ciuda apariției, în presa americană și internațională, a implicării încă din noiembrie 1965 a părții române – și în special în mai și iunie 1966. Spre deosebire de concluziile sale ridiculizante, preciza totuși că niște schimburi confidențiale „pe această pistă au fost confirmate prin declarațiile publice ale ambelor părți". Volumul VI. C. 4, în *United States – Vietnam Relations, 1945–1967* (1969), pp. 1-3. Cu privire la presupusa inabilitate de a diferenția între diversele categorii de discuție, românii le-au spus autorităților americane că Hanoiul nu făcea nici el astfel de diferențe și, de fapt, franceza precară a interlocutorilor nord-vietnamezi ar fi făcut ca presupunerile să fie discutabile, dacă nu cumva de-a dreptul periculoase. Vezi și *op.cit.*, pp. 260, 263-264. În alte documente PACKERS, care nu au fost folosite în *Pentagon Papers*, românii fac destul de clar diferența între „contacte, discuții oficiale și apoi negocieri". Ultimele două categorii – precum și cea a „termenilor acordului" – urmau a fi folosite doar după stabilirea de contacte directe. Vezi, de pildă, *Telegram From the Assistant Secretary of State for East Asian and Pacific Affairs (Bundy) to President Johnson in Texas*, Washington, 11 ianuarie, 1968, 0227Z, Documentul 8, în *Foreign Relations of the United States, 1964–1968*, Volumul VI, *Vietnam, ianuarie-august 1968*.

[2] Volumul VI. C. 4, Settlement of the Conflict in *United States – Vietnam Relations, 1945–1967* (1969), pp. 263-264.

[3] Ibid.

[4] *Intelligence Report: Soviet Thinking About the Danger of a Sino-US Rapprochement* (1971), pp. 11-13, 62. Relația clandestină Moscova-Taipei a fost inițiată la sfârșitul anului 1967 și a inclus coordonarea propagandei antichinezești (și, evident, antiromânești), precum și un schimb la nivel de servicii de informații „în cadrul unei politici nescrise de susținere a revizionismului rus".

[5] *Memorandum of Conversation*, Washington, 6 august 1969, Document 21, în *Foreign Relations of the United States, 1969–1976*, Volumul XVII, *China, 1969–1972*.

adecvat în Orientul Mijlociu (prin intermediul unui interviu în limba engleză luat de Agenția Ungară de Presă).[1] Iyad, s-a descoperit mai târziu, fusese agent sovietic cu numele de cod KOCHUBEY.[2]

Problema care se crease, pentru înțelegerea în SUA a valorii inițiativelor de politică externă ale României și în special a eforturilor sale de mediere, a fost exacerbată considerabil de natura scurgerilor de informații în presă, în iunie 1972, din volumele diplomatice *Pentagon Papers*. Aprecierea fără motiv dură și batjocoritoare la adresa bunei-credințe și a eforturilor constructive ale Bucureștiului era acum diseminată public prin intermediul presei internaționale.[3] Acest lucru a exacerbat evaluarea negativă din studiul original al Pentagonului.[4] Averell Harriman a încercat să corecteze concepțiile eronate prezentate în studiul Departamentului Apărării al SUA și să atragă atenția către înalta apreciere pe care administrația Johnson o avea pentru rolul României, dar eforturile lui au avut doar un impact marginal. După cum observa Harriman pentru *Washington Post:*

> Am fost activ în toate aspectele misiunii asumate de România. În lunga mea experiență, n-am primit niciodată rapoarte mai detaliate și mai corecte. Îmi este clar că Vietnamul de Nord a luat efortul român foarte în serios, așa cum l-au luat și Statele Unite. Este păcat că românii sunt criticați când, de fapt, au jucat cu

[1] Michael Shafir, „PLO's Second in Command Denounces Romania's Treatment of Hungarian Transylvanians", RAD Background Report/168, RFER, 25 august 1988, pp. 1-3, OSA, caseta 37, dosarul 5, raportul 65.

[2] Christopher Andrew și Vasili Mitrokhin, *The World Was Going Our War: The KGB and The Battle for The Third World*, New York, Basic Books, 2005, pp. 257-258.

[3] Vezi, de pildă, „Papers Detail 4-Year Vietnam Diplomatic Standoff"; Murrey Marder, „Pentagon Data Show Both Sides Stalled on Key Issue"; Don Oberdorfer, „Kissinger Played Major Role in 1967 Dialogue"; „Viet Bargaining Called 'Tragedy of Missed Opportunities'"; Stanley Karnow, „Pentagon Papers Bare Confused LBJ Truce Efforts"; și Tim O'Brien and John Thorner, „Multiple 1964-1968 Peace Efforts and Their Code Names", *The Washington Post*, 27 iunie 1972.

[4] De exemplu, un articol pretindea că românii depuseseră „eforturi să ia parte la tabloul general al negocierilor" în perioada 1966–1968, de parcă s-ar fi invitat singuri, iar apoi enumera aspectele negative ale studiului Pentagonului, care arătau că retrospectiv, conform istoricului care lucrase la *Pentagon Papers*, românii erau „raportori foarte slabi; ei nu pot să facă deosebirea între discuții, negocieri și termenii acordului... Este probabil ca Hanoiul să nu-i fi luat în serios". Tim O'Brien și John Thorner, „Multiple 1964-1968 Peace Efforts and Their Code Names", *The Washington Post*, 27 iunie 1972. Un alt articol afirma că românii „erau priviți în mod particular cu îndoială de administrația Johnson, din trei motive principale. Mai întâi, în conformitate cu analizele realizate de [Leslie] Gelb și [Richard] Moorsteen, ei recunoscuseră în mod onest că «nu erau interesați decât să oprească bombardamentele SUA». În al doilea rând, preciza evaluarea, «românii erau raportori foarte slabi», care «nu percepeau distincția dintre discuții, negocieri și termenii unui acord». În fine, spuneau analiștii americani, «este probabil ca Hanoiul să nu-i fi luat în serios pe români»." Stanley Karnow, „Pentagon Papers Bare Confused LBJ Truce Efforts", *The Washington Post*, 27 iunie 1972.

multă măiestrie un rol constructiv și sunt îndreptățiți la gratitudine din partea noastră.[1]

În contradicție flagrantă cu concluziile ironice ale Pentagonului, președintele Richard Nixon și Henry Kissinger l-au abordat pe Ceaușescu în august 1969 (la opt luni după redactarea *Pentagon Papers).* Președintele Nixon a exprimat aprecierea pe care Washingtonul o arăta rolului „responsabil și util" pe care România „l-a jucat în 1967, în încercarea de a deschide canale de comunicare pentru soluționarea problemei vietnameze" și a solicitat din nou asistență din partea țării sale:

Nixon: E posibil să aveți câteva idei, dată fiind medierea. Dorim să punem capăt războiului și vom fi rezonabili. Doresc să stabilesc un canal de comunicare cu dvs. în această privință. Putem face acest lucru prin intermediul ambasadei, dar acolo unde există aspecte de importanță majoră, ele trebuie transmise prin dr. Kissinger. Ceea ce mi-ați spus rămâne între acești pereți. Ce îmi veți trimite va fi confidențial. Eu vă pot contacta așa cum am discutat.
Ceaușescu: Pe probleme speciale, voi trimite pe cineva.[2]

România și-a continuat eforturile de mediere până la începutul anilor 1970.[3] Totuși, la fel ca acelea (fără nume de cod) din 1965–1966 și ca operațiunea *Packers* din 1967–1968, și acest efort era secret, astfel că nu a adus României nicio recunoaștere în fața membrilor Congresului sau în rândurile opiniei publice din Statele Unite, ea rămânând la fel de vulnerabilă la interpretări greșite ulterioare.

În plus față de prejudecata cognitivă care percepea România ca fiind „cea mai puțin capabilă" să înfrunte Moscova, dar care anticipa comportamentul cel mai independent din partea Poloniei, a mai existat o serie de prejudecăți cognitive de atribuire corelate, care au influențat și ele percepția asupra rolului

---

[1] W. Averell Harriman, „Gratitude for Romanians", în „Letters To The Editor", *The Washington Post,* 13 septembrie 1972, p. A15.

[2] *Memorandum of Conversation: Private Meeting Between President Nixon and Ceaușescu, Bucharest,* 3 august, 1969, p. 10. Ceva mai devreme în același an, liderii chinezi Zhou Enlai și Kang Sheng le semnalaseră tovarășilor vietnamezi că românii erau singurii actori independenți din Europa de Est, după înăbușirea Primăverii de la Praga. Conform lui Zhou Enlai, „În Cehoslovacia, Dubček a fost înlocuit cu Husák", creându-se astfel „un precedent care permitea unei țări socialiste să intervină în afacerile interne ale altei țări socialiste. Sovieticii încearcă să atragă Mongolia în Pactul de la Varșovia. Înainte, Cehoslovacia și România se opuneau. Dar acum, Cehoslovacia a eșuat". *Zhou Enlai's and Kang Sheng's Comments to a COSVN Delegation,* Beijing, 12 aprilie 1969, Document 40 în *77 Conversations Between Chinese and Foreign Leaders on the Wars in Indochina, 1964-1977,* editori Odd Arne Westad, Chen Jian, Stein Tønnesson, Nguyen Vu Tungand și James G. Hershberg, Cold War International History Project Working Paper Nr. 22, p. 154.

[3] Vezi, de pildă, *Memorandum of Conversation,* 12.30 – 1.00 p.m., 27 octombrie, 1970, Blair House.

României în Vietnam. Atribuirea fundamentală, autoatribuirea și efectul de halou îi determină pe analiști să perceapă indivizii, grupurile și entitățile cu care au legături mai favorabil și mai puțin critic decât îi percep pe „ceilalți".[1] Din motive legate de distribuția demografică a imigrației dinspre Europa de Est către SUA, persoanele de origine poloneză erau preponderente (americanii de origine poloneză alcătuiau mai bine de 3% din populația SUA în 1980), în special printre specialiștii est-europeni din comunitatea de informații din SUA (unde au fost candidați atractivi datorită cunoștințelor de limbă și privind regiunea; de asemenea, era rezonabil să se presupună că erau interesați de țara lor de origine).

Acest lucru a avut două efecte principale. În primul rând, circumstanțele externe (factorii situaționali) tindeau să domine analizele privind comportamentele negative ale regimului din Polonia, în vreme ce cauzele interne (factorii dispoziționali) au fost folosite mai des în analizele aceluiași comportament al regimului din România. În al doilea rând, o mai mare atenție a fost acordată analizei eforturilor Poloniei comparativ cu cele ale României, o stare de lucruri reflectată atât în rapoartele CIA, cât și în analizele academice.

Acest lucru este sugerat și de structura și organizarea *Pentagon Papers*. Dintre cele patru volume diplomatice, unul este dedicat în întregime eforturilor Poloniei. Intitulat „Polish Tracks" sau „Marigold" (Volumul IV C.2), începe cu 18 pagini de descriere și evaluare. În schimb, efortul României cu numele de cod *Packers* apare drept unul alături de alte patru *(Aspen* al suedezilor, *Ohio* al norvegienilor, *Pennsylvania* al francezilor și *Killy* al italienilor), într-un volum intitulat simplu „1967-1968" (volumul IV C.4). Acesta are o introducere de trei paragrafe de descriere și evaluare. O variantă trunchiată a eforturilor românești din perioada 1966–1967 a fost înghesuită înainte de secțiunea *Packers* și, după cum

[1] Prejudecata cognitivă de atribuire fundamentală se referă la tendința de a ne vedea propriul comportament ca fiind condus de constrângeri și circumstanțe (cauze externe sau „factori situaționali"), în vreme ce percepem comportamentul altora drept rezultat al intenției (cauze interne sau „factori dispoziționali"). Prejudecata de auto-atribuire se referă la tendința de a atribui succesul intenției și abilităților noastre (cauze interne), iar eșecurile, unor circumstanțe externe. Efectul de halou se referă la tendința de a ne extinde percepția favorabilă și asupra intențiilor și comportamentelor indivizilor, grupurilor sau entităților cu care avem legături. Vezi și Heuer (1999), pp. 111-172. În general, nota Heuer, orice „implicare personală în acțiunile analizate mărește probabilitatea de apariție a unei distorsiuni". O empatie exacerbată sau o identificare prea mare cu actorii analizați tinde să-l facă pe analist să se „identifice" și să ajungă la distorsiuni în concluziile sale. Rob Johnston, *Analytic Culture in the US Intelligence Community,* Washington, D.C., Central Intelligence Agency, Center for the Study of Intelligence, 2005, p. 10. Fostul ofițer NIA Fritz Ermarth a subliniat că aceste evaluări „pe care orice analist tinde să le apere trebuie să fie supuse celor mai atente examinări". Jeffrey R. Cooper, *Curing Analytic Pathologies: Pathways to Improved Intelligence Analysis,* Washington, D.C., Central Intelligence Agency, Center for the Study of Intelligence, decembrie 2005, p. 34.

observam mai sus, nu s-a acordat atenție eforturilor României din perioada noiembrie 1965 – septembrie 1966.[1]

Inducere în eroare și dezinformare: intoleranța și genocidul cultural

Înșelarea și dezinformarea intenționate, croite pentru a întări anumite prejudecăți cognitive precise, era aproape de neidentificat, dată fiind tendința naturală de a nu te mai obosi să verifici acele lucruri despre care crezi că știi că sunt adevărate. Așa au stat lucrurile și în cazul acuzațiilor că România urma politici de discriminare a minorităților. Forța unor astfel de acuzații rezidă în modul de organizare a marii majorități a statelor astfel încât să satisfacă predominant dorințele și nevoile populației majoritare și în tendința aproape universală de favorizare a grupului etnic, cultural sau religios propriu, în detrimentul „outsiderilor".

Astfel, a priori față de orice dovadă de acest gen, acuzele de abuz asupra minorităților erau inerent plauzibile, dat fiind impulsul discriminatoriu înrădăcinat adânc în edificiul aproape oricărui stat și al indivizilor care îl populează. Da, a existat o discriminare a minorităților în România. Dar a fost ea oare altfel, calitativ vorbind, decât oriunde altundeva în țările Pactului de la Varșovia?

Această întrebare nu e irelevantă, tocmai pentru că România fusese portretizată ca fiind șovină (în special de Ungaria și Uniunea Sovietică, dar nu numai de ele) și la începutul anilor 1960, imediat ce și-a lansat politica de independență națională, comunitatea de informații din SUA o considera deja extrem de dură în această privință. Acuzațiile de discriminare a etnicilor maghiari din România, venite din partea Ungariei, aveau rădăcini care se întindeau până la Primul Război Mondial, atunci când regentul ungar, amiralul Horthy, instituise o politică de consolidare a percepției conform căreia Transilvania se afla sub ocupație românească temporară și punitivă, iar etnicii maghiari din regiune nu aveau niciun viitor în afara Ungariei Mari.[2] În efortul său de a câștiga sprijin pentru retrasarea granițelor cu România, Budapesta a portretizat-o sistematic ca fiind represivă față de minoritățile maghiară și germană – exact așa cum făcea Uniunea Sovietică în Europa și SUA, cu un impact considerabil, cu privire

[1] Dintre celelalte două volume rămase, primul (Volumul IV C. 1), intitulat „Negotiations 1965-1966", include cinci piste de negociere: 1. Misiunile Seaborne, 2. Proiectul Mayflower, 3. XYZ, 4. Pinta-Rangoon și 5. Misiunile Ronning, fiecare conținând 4-6 pagini de descriere și evaluări, urmate de documente. Celălalt volum (Volumul IV C. 3), dedicat pistei „Moscova-Londra", sau „Floarea-soarelui" („Sunflower"), cuprindea trei luni de la începutul anului 1967 și avea în deschidere 24 de pagini de descrieri și evaluare. Pentagonul a acordat, în mod evident, mai puțină atenție efortului românilor – pe care administrația SUA îl considera cel mai fructuos – decât oricărui alt efort de acest gen.

[2] Juhász (1979), pp. 42-43. Vezi și *Istoria Ungariei*, Vol. 1918–1945, Budapesta, Editura Academiei Ungare de Științe, 1986, p. 423. Aceasta este traducerea în română a unei lucrări în mai multe volume realizate de Academia Ungară de Științe.

la „moldovenii" care sufereau sub „jugul românesc" în Basarabia.[1] În contrast cu rapoartele Budapestei privitoare la atrocități, nici Berlinul și nici etnicii sași din zonă nu erau dornici ca Transilvania să fie cedată de regatul român Ungariei, din cauza durelor politici de asimilare ale acesteia din urmă.[2]

Așa cum explica Budapestei, în 1946, ambasadorul Ungariei în URSS, faptul că Hitler îi mobilizase pe sudeții germani, pe post de coloana a cincea în Cehoslovacia, a discreditat ideea că transferurile teritoriale ar fi o modalitate de rezolvare a problemelor de discriminare etnică, așa încât obținerea sprijinului internațional pentru un astfel de transfer ar fi necesitat ca Budapesta să se concentreze din nou asupra abuzurilor comise împotriva minorităților. Totuși, a mai observat ambasadorul, pentru a se ajunge aici, „trebuia mai întâi ca aceste dovezi să fie găsite".[3] Astfel a fost inițiată o serie disfuncțională (pentru relația ungaro-română) de plângeri împotriva românilor, cu prea puține intenții de a li

[1] Statele Unite nu au ratificat niciodată acorduri care să fi consacrat posesia română asupra Basarabiei în perioada interbelică și care ar fi favorizat o retrasare a fontierei româno-ungare în detrimentul României. Vezi, de pildă, Bernard Cook, „US Diplomacy Towards the Bessarabian Question and the Soviet-Romanian Crisis between the End of WW I and the Beginning of WWII", prezentare susținută la Conferința Comisiei Internaționale de Istorie și Relații Internaționale „The Management of International Crisis from 1919 up until Today", București, 19-23 septembrie 2012. Scepticismul SUA față de pozițiile asumate de România se datora, în parte, absenței unei voci românești în SUA, comparativ cu eforturile sovietice considerabile și bine organizate, în special prin intermediul „Societăților Basarabene" ale Cominternului. Ia. M. Kopanski, *Obshestvo bessarabtsev v SSSR i soiuz bessarabskikh emigratnoye (1924-1940),* [Societatea basarabenilor din URSS și Uniunea emigranților basarabeni], Cartea Moldovenească, Chișinău, 1978. Vezi și Documentele 27, 48, 59, 77-78, 80 și 82-84 în Vitalie Văratic, *Preliminarii la raptul Basarabiei și nordului Bucovinei 1938-1940: Documente din fostele arvhive secrete române,* București, Academia Română de Științe, Fundația Culturală Libra, pp. 136-137, 189-190, 216-217, 247-249, 257, 260-264; Watts (2010), pp. 56-64.

[2] Vezi, de pildă, Documentul 253 în *Documents on German Foreign Policy, 1918-1945, Series D (1937-1945), Volume V, Poland; The Balkans; Latin American; The Smaller Power, June 1937 – March 1939*, Washington, D.C., US Government Printing Office, 1953, pp. 337-338. Faimosul bilet lăsat de ministrul de externe ungur, Pal Teleki, când s-a sinucis, accentua că „nu există niciun cuvânt adevărat în poveștile despre atrocitățile comise față de maghiari sau germani". Mario D. Fenyö, *Hitler, Horthy, and Hungary: German-Hungarian Relations 1941-1944,* New Haven, Yale University Press, 1972, pp. 9-10; Thomas Sakmyster, *Hungary's Admiral on Horseback: Miklos Horthy 1918-1944,* Boulder, East European Monographs, 1994, pp. 253-256.

[3] Lucian Nastasă, Andreea Andreescu, Andrea Varga, editori, *Maghiarii din România (1945-1955): Minorități etnoculturale. Mărturii documentare,* Cluj-Napoca, CRDE, 2002, Document 110, pp. 357-358; MOL, KÜM, XIX-J-1-a-Rom-IV-135-1540-1946, f. 220-226. Liderul de partid Ernö Gerö, cu o linie dură, promova de asemenea utilizarea noțiunii de „abuz asupra minorităților", pentru a încuraja iredenta teritorială. Martin Mevius, *Agents of Moscow: The Hungarian Communist Party and the Origins of Socialist Patriotism 1941-1953,* Oxford, Oxford University Press, 2005, p. 119.

se găsi o altă rezolvare decât transferul teritorial.[1] De la al Doilea Război Mondial până în 1956, cel puțin, liderii comuniști din Ungaria au rămas loiali angajamentului de recupera teritorii de la România.[2]

Această campanie lungă de un deceniu și-a lăsat amprenta asupra sistemului educativ din Ungaria, astfel că populația generală, dar și mulți reprezentanți ai elitelor de la Budapesta credeau în suferințele fraților lor din România și în calculele oficiale ale Ungariei, care exagerau adesea numărul etnicilor maghiari cu mai bine de 100%. Budapesta, de exemplu, a insistat asupra unei estimări oficiale „conservatoare", în jurul a 2-2,5 milioane de persoane, în vreme ce organizațiile maghiaro-americane pretindeau că cifrele s-ar situa între cel puțin două milioane până la mult peste trei milioane.[3] Abia la un deceniu după căderea comunismului, Budapesta a recunoscut oficial că metodele sale de calcul fuseseră eronate, că statisticile de recensământ ale

---

[1] Această abordare disfuncțională asupra relațiilor interetnice era deja vizibilă în 1945, când Uniunea Populară Maghiară din Transilvania a aranjat așa încât comunitățile maghiare locale să îi raporteze toate abuzurile la adresa lor, iar apoi a trimis copii ale acestora către autoritățile române. Conform autorităților, totuși, plângerile erau, „în marea lor majoritate, exagerate sau fictive, fiind folosite doar ca o dovadă a unei pretinse opresiuni", iar UPM nu s-a deranjat să „monitorizeze rezultatele intervențiilor făcute de autoritățile române". ASB, Direcția Generală a Poliției, dos. 46/1945, f. 1-49, în Nastasă, Andreescu și Varga (2002), Document 121, p. 416. Vezi și Document 52, pp. 177-180. Pentru detalii despre sistemul stabilit în timpul lui Kádár, vezi Ignác Romsics, *Magyarország története a XX. Században* [Istoria Ungariei în secolul XX] Budapesta, 2002, p. 516, citat în Nastasă, Andreescu și Varga (2003), pp. 946-948. Vezi, de asemenea, Tomas Niklasson, *Regime Stability and Foreign Policy Change: Interaction Between Domestic and Foreign Policy in Hungary 1956-1994,* Lund, Lund Political Studies 143, Lund University, 2006, p. 94.

[2] Cu privire la propunerea liderului părții ungare, Rákosi, adresată Bucureștiului, de transfer „secret" a unei părți a Transilvaniei, vezi Nastasă, Andreescu și Varga (2002), Document 216, pp. 799-804; ASB, CC al PCR, Relații Externe, dosar IV/1945, f. 100-111. Cu privire la insistența părții ungare, din 1956, de acordare a unei autonomii teritoriale Transilvaniei, vezi Nastasă, Andreescu și Varga (2003), Document 27, pp. 219-220; ASB, CC al PCR. Cancelarie, dos. 171/1956, f.2-16; Lungu și Retegan (1996), pp. 166-180.

[3] Un raport de informații care a parvenit Consiliului NATO în aprilie 1978 menționa că cercurile de emigranți insistau asupra unei populații de 2,5-3 milioane de etnici maghiari. Vezi raportul șefului securității de stat ungare cu privire la raportul de informații britanic prezentat Consiliului NATO, *A magyar kisebbség helyzete Romániában: újabb megpróbáltatások.* [Situația minorității maghiare din România: alte vicisitudini], 1 iulie 1978, BM KI miniszteri iratok 1978/ 96. 1-a-776 in Béla Révész, „Out of Romania!' Reasons and Methods as Reflected in State Security Documents 1987-1989", *Regio – Minorities, Politics, Society*, vol. 11 (2008), pp 16-19. Cu privire la insistența ministrului de externe ungar că cifra vehiculată, de cel puțin două milioane de etnici maghiari, ar fi o „subestimare", vezi Andre Liebich, „Minorities in Eastern Europe: Obstacles to a Reliable Count", REFER, Vol. 1, No. 20, 15 May 1992, p. 38.

românilor erau „practic corecte" și că la sfârșitul anilor 1980 erau un milion și jumătate de etnici maghiari în România.[1]

Totuși, până la această recunoaștere în surdină, simpla citare a datelor oficiale ale recensămintelor românești era descrisă de Budapesta – și acceptată de analiștii occidentali – ca fiind o confirmare a faptului că Bucureștiul nega etnia reală a cel puțin câteva sute de mii, dacă nu cumva milioane de maghiari din România. Făcând trecerea de la politica oficială la situația deja acceptată în perioada interbelică, aceste distorsiuni au fost preluate în sistemul de convingeri al comunității emigranților unguri din Occident.[2] Unitatea de opinie între oficialii maghiari și organizațiile maghiaro-americane s-a dovedit extrem de convingătoare pentru analiștii din SUA.[3]

A existat o scurtă perioadă de acalmie în campania care acuza oprimarea minorităților în România, după revolta din Ungaria, din 1956. În acest răstimp liniștit, brutalitatea „normalizării" realizate de Kádár a fost considerată de maghiaro-americani atât de revoltătoare, încât au refuzat să ofere orice tip de asistență regimului de la Budapesta, considerat încă ilegitim în plan internațional. În consecință, în 1958, Kádár a renunțat public la orice pretenție privind Transilvania și la cerințele sale anterioare de autonomie teritorială.[4]

---

[1] Vezi, de pildă, *Határon Túli Magyarok Hivatala* [Biroul Guvernului Ungar pentru Minoritățile maghiare din străinătate], Rapoarte despre situația maghiarilor, „The Situation of Hungarians in Romania in 2006", www.hhrf.org, accesat pe 17 iulie 2006. Conform fostului site al Biroului Ungar pentru Minoritățile din străinătate, existau 1 400 000 de etnici maghiari în România în 2002, în vreme ce aproximativ 100 000 au plecat după 1989. Biroul nota că „trebuia să se renunțe" la „iluzia" unei prezențe maghiare de peste două milioane de persoane. Institutul Teleki din Budapesta nota și că mult discutatul recensământ din 1977 din România oferea de fapt o imagine „rezonabil autentică" referitor la dimensiunile și localizarea minorității etnice maghiare, dar susținea că, în 1989, în România s-ar fi aflat aproximativ 1,8 milioane de etnici maghiari. Árpád Varga E., *Hungarians in Transylvania Between 1870 and 1995,* Documentul ocazional nr. 12, Fundația László Teleki, Budapesta, martie 1999.

[2] Poate expresia cea mai clară a prejudecății cognitive s-a aflat pe site-ul bine organizatei și influentei Federații Ungaro-Americane, care afirma „injustețea" Tratatului de la Trianon încheiat la sfârșitul Primului Război Mondial, ce recunoștea unirea Transilvaniei cu România. http://www.americanhungarianfederation.org / (accesat pe 10 iulie 2010). La momentul Trianon, românii alcătuiau majoritatea în Transilvania și erau lipsiți de drepturi, potrivit legii, sub dominația maghiară. Acest lucru nu s-a produs pentru etnicii maghiari sub dominația română. Refrenul că Trianonul fusese „nedrept" reflectă o înțelegere greșită generalizată, că maghiarii ar fi fost de fapt majoritari în Transilvania (sau ar fi avut pretenții mai întemeiate la aceasta) și că dominația maghiară ar fi fost liberală și de factură civilizatoare față de toate grupările etnice supuse (nu doar față de cele privilegiate – în principal alcătuite din unguri, sași și secui).

[3] Jorg K. Hoensch, *A History of Modern Hungary: 1867-1994,* New York, Longman, 1996, p. 274.

[4] Totuși, aceasta nu înseamnă că Budapesta a încetat să creioneze pentru România o imagine de dușman, la nivel popular. Vezi, de pildă, Nastasă, Andreescu și Varga (2003), Document 80, pp. 547-562 și Document 81, pp. 565, 572-578, 586-601.

Campania care descria durele politici discriminatorii românești față de minorități a fost relansată la nivelul Congresului SUA, după ce regimul Kádár a fost recunoscut oficial de guvernul SUA, în 1963. În consecință, una dintre perioadele majore de liberalizare din România a fost răstălmăcită, pe tărâm american, ca una dintre cele mai represive, așa încât Congresul SUA a adoptat o rezoluție cu privire la „practicile discriminatorii ale guvernului României".[1] În plus, Congresul a sponsorizat crearea unei bibliografii a *Ungurilor din România și Transilvania,* finalizată în 1969, care a avut grijă ca perspectiva maghiară să fie dominantă în orice abordări americane oficiale ale diferendului maghiaro-român, vreme de decenii.[2]

În schimb, în aceeași perioadă, ambasadorul Ungariei în România raporta exact contrariul; cultura maghiară devenise înfloritoare datorită noii linii naționale adoptate de București.[3] Această părere era împărtășită și de unul dintre cei mai sofisticați ambasadori americani trimiși vreodată în România, fostul șef al serviciului de analize pentru Blocul sino-sovietic, William Crawford. Așa cum avea să afirme ambasadorul Crawford în fața Congresului, mai târziu:

> Nu am știință de nicio faptă care să poată fi acuzată de discriminare crasă sau de „genocidul cultural" acuzat de unele grupuri americane. Maghiarii din Transilvania au avut și au oportunități serioase pentru activități culturale și educative

[1] Rezoluția 288 a Camerei Reprezentanților, depusă pe 24 martie 1965 de Edward J. Patten (NJ), membru în Camera Reprezentanților.

[2] A 91-a întrunire a Congresului, Prima sesiune, Documentele Camerei nr. 91-134, Biblioteca Congresului, *Hungarians in Rumania and Transylvania: A Bibliographical List of Publications in Hungarian and West European Languages Compiled from the Holdings of the Library of Congress,* de Elemer Bako și William Solyom-Fekete, Washington, US Government Printing Office, 1969. Patten stipula că bibliografia avea să conțină lucrări „ale unor autori unguri sau occidentali care au scris despre istoria, cultura, economia și etnologia populației maghiare din România și, în special, din Transilvania", care să „servească la susținerea Rezoluției Camerei Reprezentanților 288 și altor documente similare". La fel, următoarele prezentări au fost incluse în Documentele Congresului dintre martie 1965 și martie 1966: „Condamnarea persecuțiilor românești la adresa minorității maghiare", „Discriminarea minorității maghiare din România", „Discriminarea maghiarilor din România".

[3] În perioada 1964–1968, ambasadorii succesivi ai Ungariei în România au raportat o tendință de liberalizare generală, o libertate mai mare și oportunități sporite de exprimare culturală pentru etnicii maghiari. Vezi rapoartele pentru anii 1963–1968 prezentate în Lucian Nastasă, Andreea Andreescu, Andrea Varga, *Maghiarii din România (1956-1968). Minorități etnoculturale. Mărturii documentare,* Cluj-Napoca, CRDE, 2003, și în special documentele 110, 112 115, 123, 128-129, 131, 133-134, 136-137, 140-141, 143-146, 148-149.

în limba maghiară, iar impresia mea este că minoritatea maghiară continuă să o ducă nici mai bine, nici mai rău, decât, să zicem, orice alt grup din România.[1]

Casa Albă și Departamentul de Stat au verificat riguros acuzele de discriminare a maghiarilor. Totuși, acest lucru nu pare să se fi întâmplat și în cadrul comunității de informații din SUA, care a adoptat ideea unei politici intenționate a românilor de discriminare a maghiarilor drept componentă plauzibilă a unei reafirmări naționaliste – fără verificări serioase. Astfel, de exemplu, buletinele *Intelligence Estimates* din 1964 și 1966 consideră că aceste acuzații ar reflecta politicile și practicile curente:

Deja se fac simțite fricțiuni în relațiile dintre regimurile comuniste ale Ungariei și României, cu privire la modul în care este tratată minoritatea maghiară din Transilvania.[2]

Regimul din România continuă să se confrunte cu o serioasă problemă a minorității maghiare din Transilvania. Încercările de „românizare" a celor 1,6 milioane de maghiari au dus la o antipatie susținută față de regim în rândurile populației minoritare, încă din perioada celui de-al Doilea Război Mondial, ducând la fricțiuni continue între guvernele Ungariei și României, pe această temă.[3]

O campanie încă și mai agresivă care invoca nu doar politici de asimilare forțată, ci și genocidul și o asemănare între conducerea acestui regim și cel al lui Hitler, saturată cu aluzii la Holocaust, a fost lansată în SUA la începutul anilor 1970 și urmată cu o vigoare considerabilă în timpul audierilor în fața Senatului și a Camerei, cu privire la statutul României de cea mai favorizată națiune –

---

[1] Mărturia Ambasadorului William Crawford, *Hearing before the Subcommittee on Trade of the Committee on Ways and Means;* A 94-a întrunire a Congresului, Sesiunea a II-a, 14 septembrie 1976, Washington, D.C., US Government Printing Office, 1976, pp. 54-55. Ambasadorul Crawford a fost șeful departamentului de analize pentru întregul Bloc comunist între 1958 și 1961, trimis special și ambasador în România, în 1962-1965, iar apoi a devenit consilierul pe probleme de securitate internațională al comandantului Comandamentului Suprem Aliat în Europa (SACUER – Supreme Allied Command Europe) aparținând NATO. Judecățile sale se bazau pe informații contextuale pe care puțini alții le dețineau.

[2] *Changing Patterns In Eastern Europe,* 22 iulie 1964 (declasificat 15 iulie 1993), p. 9. Dimpotrivă, Kádár era înfățișat ca exploatând „sentimentul național" în moduri mai puțin distructive. *Op.cit.,* p. 7.

[3] *Anti-Communist Resistance Potential In The USSR And Eastern Europe (NIE 11-66),* 27 ianuarie 1966 (declasificat 19 noiembrie 1999), pp. 10-11. Buletinul *Estimate* percepea, în reafirmarea independenței României, un element șovin plauzibil, dar neverificat, descriind-o drept un lucru care ar fi „stimulat sentimente antirusești și un naționalism românesc" și care ar fi presupus „un iredentism românesc față de Basarabia (acum, parte a RSS Moldovenească)" care ar fi creat „fricțiuni" în relațiile sovieto-române.

care i-a fost acordat pentru prima dată în iulie 1975.[1] Aceste acuzații difereau atât de mult de aprecierile administrației prezidențiale a Statelor Unite și de observațiile la fața locului ale personalului ambasadei SUA în România, încât au fost inițiate câteva anchete oficiale[2] și, așa cum se întâmplă în majoritatea cazurilor de dezinformare, acuzațiile s-au dovedit false, după ce au fost supuse unor verificări riguroase.

Echipa comună de investigații, condusă de personalul ambasadei SUA staționat în Budapesta, a conchis în 1975 nu doar că drepturile existente în România comunistă erau împărtășite în mod egal de minoritatea etnică maghiară din Transilvania și că nu existau semne ale unei discriminări sau asimilări forțate oficiale, și cu atât mai puțin un „genocid", ci și că practicarea religiei era, în această țară, mai liberală chiar decât în Ungaria.[3] Conform ambasadei SUA din Ungaria:

> Am comparat notițele cu cele ale adjunctului Misiunii Diplomatice a Marii Britanii la Budapesta, care a făcut recent o vizită în regiune împreună cu omologul său de la București. El este de acord că situația minorității maghiare din România,

---

[1] Federația Americano-Ungară s-a opus acordării clauzei încă de la început, motivând un pretins „genocid cultural" al României față de minoritatea maghiară. Vezi remarcele lui Michael Szasz și Zoltan Beky din timpul audierilor în fața Subcomitetului pentru comerț al Comitetului pentru căi și mijloace din 7 mai 1975, și din audierile Subcomitetului pentru Finanțe al Senatului, din 8 iulie 1975. Senatul a aprobat acordarea clauzei Națiunii celei mai favorizate României, prin vot, cu un scor de 88-2, iar Camera Reprezentanților a votat la fel (355 la 47). Pe unele dintre pancartele din timpul demonstrației din 26 mai 1976 stătea scris „Românii sunt succesorii fascist-comuniști ai lui Hitler și Stalin" și „Ceaușescu este un Hitler comunist".

[2] De exemplu, ambasadorul Harry Barnes, Jr., care fusese director adjunct al misiunii diplomatice la București în perioada 1968–1971 și apoi ambasador între 1974 și 1977, raporta că, în acest răstimp, societatea românească fusese „la fel de deschisă precum cea poloneză și ungară". Ambasadorul Harry G. Barnes, Jr. intervievat de Charles Stuart Kennedy, Association for Diplomatic Studies and Training (ADST), Foreign Affairs Oral History Project, 25 aprilie 2001, p. 72.

[3] *Hungarian Minority in Romania*, Ambasada Americană la Budapesta, 7 iunie 1975, Margaret P. Grafeld, Document declasificat și făcut public de biroul EO Systematic Review al Departamentului de Stat al SUA, 6 iulie 2006, pp. 2-3, NARA, http://aad.archives.gov/aad/createpdf?rid=106853&dt=2476&dl=1345. Cu privire la infiltrarea în rândurile clerului a unor elemente din securitatea de stat ungară, vezi Stefano Bottoni, „A Special Relationship: Hungarian Intelligence and the Vatican (1961-1978)" în *NKVD/KGB Activities and its Cooperation with Other Secret Services in Central and Eastern Europe 1945-1989*, Bratislava, Institutul pentru Memoria Națională, 2008, pp. 147-176 ; Edward E. Plowman, „Code Name Pecsi: Secret Police Records Reveal that the Former [Hungarian] President of the Lutheran World Federation was a Communist Secret Agent", *World Magazine*, 11 noiembrie 2006, www.worldmag.com ; Interviul lui Tormod Engelsviken în *Vart Land* (Oslo), 5 octombrie 2006; *Soviet Religious Propaganda: Apparatus and Operations*, Biroul pentru Analize Sovietice în coordonare cu Direcția de Operațiuni și Biroul Federal de Investigații, 1 februarie 1990 (declasificat 17 aprilie 2002), pp. 38-40, 60-62, CIA.

deși moderat opresivă, nu este mai rea decât cea a majorității... Cu toate că politica românească de asimilare treptată a minorităților implică un anume grad de discriminare, sursa din Marea Britanie nu a identificat nicio dovadă a folosirii forței sau a coerciției. De fapt, el a pretins că, în ciuda politicii de asimilare, datele oficiale ale României cu privire la populația de origine maghiară arată o creștere constantă a acesteia.

Reprezentantul Marii Britanii afirmă că Bisericile sunt mai libere în România decât în Ungaria și îl citează pe episcopul calvin din Transilvania, care ar fi declarat că „ne bucurăm de libertate în România exact atâta câtă este ea". Atașatul de presă al ambasadei a observat, de două ori în ultimele 12 luni, că bisericile de limbă maghiară din Transilvania erau pline ochi.

Colegul nostru britanic a afirmat că minoritatea maghiară din România nu-și dorește neapărat să devină obiectul unui interes crescut din partea Budapestei, mulți temându-se că acesta nu le-ar fi deloc util, ba dimpotrivă, ar putea să le înrăutățească situația.

Ungurii discută despre dificultățile minorității maghiare din România în termeni întru câtva emoționali. Atitudinea lor pe această temă a împiedicat ca relațiile ungaro-române să fie mai strânse decât sunt acum. Ei subliniază cu plăcere că în Ungaria există o mai mare libertate individuală și un standard de viață mai ridicat decât în România.[1]

Campania care se referea la un „genocid cultural" și un „etnocid" român împotriva minorității maghiare din Transilvania nu a scăzut în intensitate ca urmare a anchetei realizate de Departamentul de Stat al SUA. Dimpotrivă, a fost dublată de reclame pe câte o pagină întreagă plasate în *New York Times* și de un lobby accentuat (și eficient) pe lângă Congresul SUA.[2] Fiecare nouă demitizare era contrabalansată de afirmații despre situația care s-ar afla „într-un serios declin" de la ultima investigație, o poziție mereu plauzibilă, în special atunci când și alte elemente ale bunăstării generale se află în declin. Iar toate acestea erau acompaniate de afirmații că anchetatorii din SUA – trimiși de Departamentul de Stat sau de Congres – erau naivi și că informațiile „de încredere" nu puteau fi oferite decât de sursele ungare, pentru că politicile românești de discriminare și genocid „nu se pretează la observație la fața locului, în special nu

[1] Ibid. Vezi și *Hearing before the Subcommittee on Trade of the Committee on Ways and Means; 94th Congress, Second Session, September 14 1976,* Washington DC, US GPO, 1976, pp. 54-55; Barnes (2001), p. 72.

[2] Reclamele fuseseră plătite de către Comitetul pentru Drepturile Omului în România/ Fundația Ungară pentru Drepturile Omului și au apărut în *The New York Times* pe 7 mai 1976 și 17 iulie 1977.

din partea unor delegații occidentale extrem de expuse, ai căror pași sunt atent urmăriți, fie pe față, fie pe ascuns".[1]

Dar când aceleași teme de discuție au apărut într-o revistă științifică serioasă, în decembrie 1977, specialiștii americani implicați în continuarea observațiilor directe asupra grupurilor etnice din România au demontat aceste acuzații, dovedind că sunt doar incitări la ură etnică.[2] Profesorii au indicat faptul că articolul „academic" era „remarcabil de asemănător în conținut și formă cu reclamele politice plătite și cu pliantele distribuite pe străzile din New York în timpul demonstrațiilor antiromânești" și că referirile precise la „statisticile guvernului român", la „decretele legi" și la studiile străine au derivat toate din aceleași reclame politice plătite.[3] Sub nicio formă, au declarat ei, nu putem

---

[1] Mărturia lui Laszlo Hamos, șeful Comitetului pentru Drepturile Omului în România/ Fundația Ungară pentru Drepturile Omului în *Extension of the President's Authority To Waive Section 402 (Freedom of Emigration Requirements) Of The Trade Act Of 1974, Hearing Before The Subcommittee on International Trade On The Committee On Finance, United States Senate,* A 96-a întrunire a Congresului, Sesiunea a II-a, 21 iulie 1980, Washington, US GPO, 1980, p. 91.

[2] Cu privire la aceste acuzații, vezi Michael Sozan, „Ethnocide in Romania", *Current Anthropology,* nr. 4, vol. 18 (decembrie 1977), p. 781. Grupul celor șase profesori de la Universitatea din Massachusetts cu o experiență de teren de lungă durată în România a arătat că Sozan intenționase să discrediteze legitimitatea oricărui contraargument, mai întâi minimalizând „toată cunoașterea științifică în domeniu a unei națiuni întregi, împreună cu cercetările occidentalilor cu privire la acea națiune" ca fiind „distorsionate fără speranță", „false" în mod intenționat sau, pur și simplu, „irelevante". Romanian Research Group, „On Transylvanian Ethnicity: A Critique of 'Ethnocide in Romania'", *Current Anthropology,* nr. 1, vol. 20 (martie 1979), p. 135. Articolul lui Sozan a fost republicat într-o lucrare colectivă a unor autori unguri emigranți care ridiculizau perspectiva românilor, numind-o „o propagandă naționalistă" care „denaturează și distorsionează"; în același timp, ei își prezentau propria perspectivă ca una care permite adevărului „să domine falsitatea, rațiunii să domine emoțiile și realității să domine mitul". Vezi Louis Lőte, Stephen Borsody, Nandor Dreisziger, Adam Makkai și Georghe Schöpflin, editori, *Transylvania and the Theory of Daco-Roman-Rumanian Continuity: On the 2050th Anniversary of a Myth* (1980), pp. 7-8; *Carpathian Observer,* vol. 8, nr. 1 (1980). După cum observa un critic al acestui volum, sentimentele sale lăudabile cu privire la adevăr, rațiune și realitate erau „viciate chiar de titlul, de tonul, de ținuta și de tendențiozitatea" unei bune părți din lucrare. Cronica scrisă de Dennis Deletant la Louis Lőte, editor, *Transylvania and the Theory of Daco-Roman-Rumanian Continuity: On the 2050th Anniversary of a Myth,* Rochester, New York, Committee of Transylvania Inc., 1980, pp. 112 în *The Slavonic and East European Review,* vol. 59, nr. 3, July 1981, p. 431.

[3] Romanian Research Group (1979), p. 135. Membrii grupului erau profesorii universitari Sam Beck, John W. Cole, David Kideckel, Marylin McArthur, Steven Randall și Steve Sampson de la Universitatea din Massachusetts. Sam Beck este în prezent profesor la Universitatea Cornell, John Cole este profesor emerit la Universitatea din Massachusetts, David Kideckel predă la Universitatea Central Connecticut, iar Steve Sampson, la Universitatea Lund din Suedia.

caracteriza „atmosfera din comunitatea maghiară din România drept una de opresiune gravă".[1]

Analiza relațiilor maghiaro-americane – sau a relațiilor dintre minoritatea maghiară și majoritatea română – era în mod deosebit susceptibilă la prejudecăți cognitive de atribuire (cea fundamentală, autoatribuirea și efectul de halou). Acestea au fost construite pe baza vechiului șovinism imperial ungar și inserate intenționat în sistemul educativ din Ungaria după Primul Război Mondial, ca parte a strategiei revizioniste a Budapestei față de Transilvania. Americanii de origine maghiară – în anii 1970, următorii pe lista celor mai numeroși în cadrul comunității de analiști din serviciile de informații specializați pe problemele Europei de Est și ale Balcanilor, după americanii de origine poloneză – erau astfel vulnerabili îndeosebi la „efectul de halou", prin care analiștii tind să-și perceapă prietenii într-o lumină pozitivă și dușmanii – sau dușmanii prietenilor – într-o lumină negativă.

Era aceeași problemă ca în cazul analiștilor din Orientul Mijlociu care studiau conflictul israeliano-arab. Până și comportamentele „indiscutabil prietenoase" tind să fie minimalizate, ca datorându-se unor „influențe și constrângeri ale mediului" și, prin aceasta, riscând să fie inversate la cea mai mică ocazie, în vreme de „dușmanului" i se neagă „responsabilitatea (ori creditul) pentru ceea ce a făcut", fiindcă „predispoziția sa de a acționa într-un mod neprietenos rămâne aceeași", cu riscul de a se manifesta îndată ce constrângerile sunt ridicate.[2] Dimpotrivă, comportamentul neprietenos este anticipat și, drept urmare, tinde să fie acceptat fără a mai fi supus unor verificări riguroase.[3]

În această privință, este demn de notat faptul că șeful de operațiuni al Diviziei pentru Europa de Est/Uniunea Sovietică a CIA din perioada Revoluției din România era un imigrant ungur, la fel ca analistul CIA însărcinat cu problemele

[1] Romanian Research Group (1979), p. 135.

[2] Vezi, de pildă, David Heradstveit, *The Arab-Israeli Conflict: Psychological Obstacles to Peace,* Oslo, Universitetsforlaget, 1979, p. 74.

[3] Astfel, de exemplu, unii dintre cei mai de seamă specialiști pe Europa de Est proveniți din Ungaria au eșuat de multe ori în încercarea de analizare a comportamentului românilor și au preluat acuzele de „genocid cultural" în lucrările lor, fără să le mai verifice serios (sau deloc). Vezi, de pildă, George Schöpflin, „Transylvania: Hungarians under Romanian Rule" in Lőte, et. al. (1980), pp. 129-130 și Ivan Volgyes, *The Reliability of the Warsaw Pact Armies,* Durham, Duke University Press, 1982, pp. 82-83.

României.[1] Merită observată de asemenea experiența primului șef al serviciului de informații externe al României, când a încercat să stabilească o legătură cu serviciile de informații din SUA. După întâlnirile inaugurale cu personalul CIA și FBI care se ocupase de România și de restul regiunii, în 1993, șefului serviciului de informații externe i-au fost înmânate 21 de cărți de vizită ale interlocutorilor, dintre care unsprezece erau analiști cu nume maghiare (pe respectivele cărți de vizită nu existau nume care puteau fi identificate drept românești).[2]

Inducere în eroare și dezinformare: România, cal troian sovietic

În februarie 1956, la două luni după jenanta excludere a fostului adjunct al șefului Securității de Stat sovietice, generalul Epișev, de la cele două ore de

---

[1] Povestea din spatele evenimentelor reliefează vulnerabilitatea CIA la astfel de prejudecăți cognitive (în special în domenii de interes secundar sau terțiar pentru securitatea SUA). Șeful de operațiuni al Diviziei de Sud-Est, Steven Weber, a fost acuzat de un fost ofițer CIA că ar fi fost o cârtiță și că ar fi avut o relație amoroasă cu șefa care se ocupa de România, de origine maghiară. Despre ea s-a spus că ar fi fost implicată ulterior într-o relație similară cu un fost șef al serviciilor de informații ungare. Vezi, de pildă, „CIA Fears 2nd Agent Was A Mole", *The Washington Times*, 2 mai 1994; Tim Weiner, „C.I.A. Officer's Suit Tells Tale of Betrayal and Disgrace", *The New York Times*, 1 septembrie 1996; Mark Riebling, *Wedge: From Pearl Harbor to 9/11*, New York, Touchstone, 1994, p. 446; Milton Bearden and James Risen, *The Main Enemy: The Inside Story of the CIA's Final Showdown with the KGB*, Toronto, Presidio Press, 2003, pp. 369, 384.

[2] Interviu al fostului șef al of Serviciului Român de Informații Externe (SIE), generalul Ioan Talpeș, cu autorul, 14 iunie 1993. Vezi și interviul cu generalul Talpeș, „Un grup, cu o clară dependență estică, a încercat împiedicarea integrării României în NATO", *Independent* (București), 18 ianuarie 2008, pp. 6-7. CIA și-a stabilit prima legătură oficială în cadrul Blocului sovietic cu serviciul de informații maghiar, în toamna anului 1989. Alte legături au fost inițiate apoi cu Polonia și Cehoslovacia, în primăvara anului 1991, iar mai târziu, în toamna aceluiași an, și cu serviciul de informații din Bulgaria. Spre deosebire de acestea, relația CIA cu serviciul român de informații a „rămas minimală și încordată", dat fiind că șeful misiunii CIA la București, Harold James Nicholson, sfătuia cu insistență să nu se ajungă la legături mai strânse. Deși Nicholson a continuat să facă lobby împotriva unor relații mai strânse după ce s-a întors în Langley, la finele lui 1992, Talpeș a reușit să îl șunteze și să inițieze legături de lucru între CIA și SIE, în mai 1993. Un an mai târziu, s-a descoperit că Nicholson era agent dublu sovietic, lucru care a condus la arestarea sa, în 1996. Însă chiar și în 1996, în ciuda unor relații extrem de fructuoase care datau din 1993, existau anumite segmente din comunitatea de informații din SUA care continuau să considere serviciul român drept ostil. Vezi, de pildă, Raymond L. Garthoff, *The Great Transition: American-Soviet Relations and the End of the Cold War*, Washington, D.C., Brookings Institute, 1994a, p. 618, nota de subsol 187; Bearden și Risen (2003), pp. 418-421; Tim Weiner, „Spy Suspect Seemed Like the Best and the Brightest", *The New York Times*, 19 noiembrie 1996; *Joint CIA–FBI Press Release On Arrest Of Harold James Nicholson*, comunicat de presă, 18 noiembrie 1996, ora 15.00. Deși Nicholson a picat acea parte din testul cu detectorul de minciuni în care fusese întrebat dacă se aflase în contact cu servicii de informații externe după 1990, dovada pentru condamnarea sa a reprezentat-o un șir de plăți făcute de la sosirea lui în Malaisia, în 1994. Este neclar dacă activitățile lui Nicholson din perioada cât a fost șeful biroului de la București, între 1989–1992, s-au aflat sub investigație.

discuții publice dintre Gheorghe Gheorghiu-Dej și trimisul Thayer, care au avut loc la ambasada Iugoslaviei, ambasada SUA a intrat în posesia a ceea ce a considerat a fi un noroc chior pentru serviciile de informații – un plan care descria cum toate actele de sfidare ale României ar fi fost doar o fațadă, ascunzând rolul Bucureștiului de cal troian sovietic destinat a atrage populația Occidentului pe calea comunismului.[1] „Calul troian România" a oferit o modalitate convenabilă de a explica aproape orice gest, inițiativă sau realizare neașteptată, care contravenea politicii sau preferinței Kremlinului, ca parte a unui „megacomplot sovietic", confirmând pe deplin prejudecata cognitivă conform căreia România era „cea mai puțin capabilă" să înfrunte Moscova. Conform acestei direcții de dezinformare, fiecare ciocnire majoră româno-sovietică în care Bucureștiul a reușit să smulgă Moscovei o mai mare libertate și un mai accentuat control național era de fapt un element atent orchestrat al unei operațiuni la adresa Occidentului – o operațiune care cerea „mereu noi tentative de consacrare fermă a mitului independenței României".[2]

Astfel, eforturile Bucureștiului de înlocuire a directorilor sovietici care controlau industria și economia României, lansate la nici 48 de ore după moartea lui Stalin, în 1953, și inițiativa de a dizolva „întreprinderile comune" sovietice (sovromurile) – lucruri care au stârnit protestele lui Hrușciov și pe a căror temă autoritățile sovietice au continuat să discute în contradictoriu cu România până spre mijlocul anilor 1960 – au fost prezentate ca o mișcare de inspirație sovietică, menită să păcălească Occidentul.[3] „Norocul chior" din februarie 1956 prevedea chiar o posibilă retragere a trupelor sovietice – subiect pentru care relațiile sovieto-românie fuseseră înghețate între august și noiembrie 1955 – în

[1] NARA, Record Group 59, Decimal File 766.00/2-1456, No. 233, AmLegation, Bucharest, to Department of State, 14 February 1956. Acest raport al Legației Americane la București către Departamentul de Stat a fost trimis prin ataşatul SUA la București, în perioada cât Thayer a fost ministru plenipotențiar. US Attaché Report, februarie 1956. Este citat drept „o lovitură" de informații – adică o informație credibilă – în Sergiu Verona, *Military Occupation and Diplomacy: Soviet Troops in Romania 1944-1958*, Durham, Duke University Press, 1992, p. 149.

[2] Ibid.

[3] Pe 7 martie 1953, Gheorghiu-Dej a afirmat în fața Biroului Politic că directorii sovietici „trebuie să predea funcțiile pe care le-au deținut până la acest moment unor reprezentanți ai țării noastre". ANIC, București, România, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 20/1953, f. 2; Mihai Retegan, *In the Shadow of the Prague Spring: Romanian Foreign Policy and the Crisis in Czechoslovakia, 1968*, Iași, Center for Romanian Studies, 2000, p. 18. Conform lui Hrușciov, „pentru români, termenul «SOVROM» era o înjurătură", ei neputând nici măcar suporta să „rostească cuvântul SOVROM". Când Gheorghiu-Dej a rostit acest cuvânt, el a făcut-o „cu o expresie supărată, cum faci când înjuri". Serghei Hrusciov, editor, *Memoirs of Nikita Khrushchev: Statesman, 1953-1964*, Volum 3, Philadelphia, Penn State Press, 2007, pp. 389, 705.

sprijinul operațiunii Calul Troian.[1] Aspectele mai naive (dacă nu rizibile) ale planului – de exemplu, pretenția că scopul său era acela de a face din România „o «vitrină» a comunismului în încercarea de a le arăta occidentalilor că sistemul comunist era funcțional și, astfel, să promoveze scopul final al comunismului internațional" –, au fost ușor trecute cu vederea, dat fiind că esența planului confirma lucrurile deja bănuite sau „știute" a fi adevărate.

Raportul sublinia că „partea cea mai importantă a acestui plan" era aceea de a „spori prestigiul României peste granițe" (cu scopul de a o transforma într-o „vitrină a comunismului" atrăgătoare pentru occidentali).[2] Astfel, fiecare plus de prestigiu internațional al României devenea „dovada" unor operațiuni ostile, iar comportamentele sau politicile altminteri admirabile (din punctul de vedere al SUA), care duceau la aceste plusuri de reputație, trebuiau să fie interpretate ca dăunătoare în secret intereselor occidentale. În acest mod, românii nu puteau face nimic util, cel puțin nu după părerea acelor „illuminati" conștienți de motivațiile sumbre din spatele oricărei performanțe aparent meritorii. Iar când totuși făceau ceva bun și util, o făceau fie fără să-și dea seama, fie temporar, pentru că erau constrânși în acest sens de factori externi sau de circumstanțe.

În anii 1950, nu par să fi existat rapoarte cu privire la operațiunile de „sporire a prestigiului" pentru niciunul dintre celelalte state est-europene membre ale Pactului de la Varșovia. Oricum, probabilitatea unor operațiuni de sporire a prestigiului a devenit o constantă în evaluările comunității de informații din SUA cu privire la politicile și comportamentul României – adesea listată ca prima dintre cele posibile – și a rămas astfel chiar și după ce Bucureștiul a făcut destul

---

[1] Conform relatărilor românești: „Hrușciov s-a ridicat în picioare, a început să strige că până acum ne fusese foarte bine sub aripa ocrotitoare a Uniunii Sovietice, dar că acum vrem să zburăm, că nu mai suntem mulțumiți de protecția acordată de Uniunea Sovietică, că ne-am transformat în naționaliști, antisovietici etc. S-a enervat și a plecat la aeroport. Dej nu i s-a alăturat. După plecarea lui Hrușciov, relațiile cu Uniunea Sovietică s-au răcit. Din august până în noiembrie au încetat cu totul, în special în ceea ce privește chestiunile de partid, fiind luate în considerare doar problemele de stat". Interviu cu fostul lider din Partidul Comunist, Gheorghe Apostol, realizat de Ioan Scurtu și Virginia Călin, 20 octombrie 1995, pentru Departamentul de Istorie Orală, Societatea Română de Radiodifuziune [Caseta C. 167, Documentul 868] în Constantin Hlihor și Ioan Scurtu, *The Red Army in Romania*, Iași, Center for Romanian Studies, 2000, pp. 251-251; *Memorandumul discuției dintre Emil Bodnăraș și ambasadorul Harry G. Barnes, Jr.*, în Munteanu (2002). În varianta din 2007 a memoriilor sale, Hrușciov abia dacă mai amintește de criza sa de furie, menționând că „a fost luat prin surprindere" și „a răspuns tăios". Hrușciov (2007), p. 705. Totuși, în varianta din 1970, el recunoscuse că ar fi avut o reacție mai emoțională: „Trebuie să mărturisesc că reacția mea inițială la sugestia lui nu a fost una rațională. Am mers chiar până acolo încât mi-am pierdut cumpătul. «Ce vrei să spui? Cum poți să ceri așa ceva?»" *Khrushchev Remembers*, Cu introducere, comentarii și note de Edward Crankshaw, tradusă în engleză și redactată de Strobe Talbott, Boston-Toronto, Little, Brown And Company, 1970, pp. 513-515.

[2] NARA, Record Group 59, Decimal File 766.00/2-1456, Nr. 233, document trimis de Legația Americană la București către Departamentul de Stat la data de 14 februarie 1956.

dovada naturii autentic independente a acțiunilor sale, la mijlocul anilor 1960 – creând o legătură inexorabilă între aceste evaluări și ipoteza calului troian.[1] Indiferent cât de străvezie ni se pare astăzi acuzația că România avea să momească popoarele occidentale spre comunism prin performanța sa deosebită, la vremea aceea și în circumstanțele respective – semne îngrijorătoare ale unei evoluții independente care apăruseră, în acea primăvară, în Polonia și Ungaria – era suficientă pentru a-l convinge pe trimisul special al SUA, Robert Thayer, să uite de experiența sa directă cu Gheorghe Gheorghiu-Dej și de repetatele întâlniri cu miniștrii și miniștrii adjuncți români în cursul următorilor ani.[2]

Astfel, Thayer a considerat lipsa de respect ostentativă a liderului român față de generalul Epișev (a cărui recentă destituire din calitatea de adjunct al șefului Securității de Stat sovietice îi era necunoscută încă) ca fiind nesemnificativă. El a relatat că fie reprezenta o procedură standard, de vreme ce și predecesorul său, L.K. Melnikov, pățise la fel, fie Epișev era el însuși lipsit de importanță.[3] Convins că acțiunile românești erau dirijate de Moscova împotriva intereselor Statelor Unite, Thayer a sfătuit Washingtonul să nu cadă în capcana de a iniția negocieri cu Bucureștiul și, spre finele anilor 1950, chiar a recomandat să reducă pe cât posibil slabele relații existente.[4] Ca un ecou fidel al planului Calul Troian din februarie 1956, Thayer raporta, după aproape doi ani, că:

> ...mie îmi este evident că guvernul român este încă nerăbdător să ajungă la un acord oficial de un tip sau altul cu Statele Unite, ca o chestiune de prestigiu. La momentul actual, guvernul român este preocupat să încerce să-și croiască o imagine de țară puternică și activă, care deține un rol substanțial în problemele mondiale și care este total liberă și independentă de orice influență externă, în special de cea a Uniunii Sovietice. Un acord cu Statele Unite ar ajuta-o considerabil în acest sens. După părerea mea, lucrurile stau, desigur, exact invers. Eu cred că sovieticii exercită un control cu mult mai amplu și dirijează afacerile

---

[1] De exemplu, conform unui raport CIA cu privire la medierile românilor pe lângă conducerea portugheză, „Ceaușescu a făcut presiuni pentru relații mai strânse româno-portugheze, atât pentru creșterea propriului său prestigiu internațional, cât și pentru a încerca să oprească deplasarea radicală către stânga care ar fi dus Portugalia sub o influență sovietică semnificativă". Vezi „Romania: Ceaușescu's remarks during visit to Portugal bound to irk Moscow" în US Intelligence Board, *National Intelligence Bulletin,* 3 noiembrie 1975, p. 8, CIA. Tendința de a percepe „prestigiul" sau alte justificări banale ca aflându-se în spatele politicilor și pozițiilor riscante ale României a devenit tot mai obișnuită în anii 1970. De exemplu, un memoriu CIA afirma că: „Românii cultivă o «relație politică specială» cu Washingtonul, deoarece aceasta îi diferențiază de ceilalți aliați ai Moscovei". *World Trends and Developments: CIA Intelligence Memorandum,* 1 februarie 1977, p. 28, CIA.

[2] *Foreign Relations of the United States,* Volum XXV, *Eastern Europe,* Washington, D.C., United States Government Printing Office, 1990, pp. 598, 603-604.

[3] „Romanian Leader Promises Co-operation to Improve Relations with US" în *Current Intelligence Bulletin,* 4 decembrie 1955, Crest, CIA.

[4] *Foreign Relations of the United States,* Volume XXV, *Eastern Europe* (1990), p. 668. Vezi și Cătănuș (2003), p. 259.

> României mai mult decât pare la suprafață. Nu văd niciun motiv ca Statele Unite să ajute România în atingerea obiectivului său de a prezenta această fațadă falsă.[1]

Deloc surprinzător, retragerea trupelor sovietice din România a fost raportată de comunitatea de informații din SUA ca absolut irelevantă, fiind doar rezultatul considerentelor strategice sovietice.[2] Astfel, nu se conștientiza faptul că România inițiase acest proces în ciuda unor obstacole considerabile și că apoi a continuat să facă presiuni în această direcție. Nu se observase nici contrastul dintre regimul lui Gheorghiu-Dej, care încerca să se elibereze de forțele sovietice, și regimurile Gomułka și Kádár, care îl îndemnau pe Hrușciov să mențină trupele sovietice în țările lor.[3] Doar pe baza acestui lucru, România avea deja o relație privilegiată cu Statele Unite, deși Washingtonului avea să-i ia alți câțiva ani – și alte reușite ale Bucureștiului – pentru a recunoaște acest lucru.[4]

Prejudecata cognitivă conform căreia România era „cea mai puțin capabilă să înfrunte Moscova" era acum sprijinită de un flux constant de dezinformări, cu scopul de a demonstra falsitatea independenței României, și punctată cel puțin o dată pe deceniu cu o dezvăluire mai detaliată a rolului-cheie al României în conspirația împotriva Vestului. Astfel, defectorul KGB Anatoli Golițîn „și-a amintit" despre „mitul independenței române" îndată ce s-a întors în SUA

---

[1] *Despatch From the Legation in Romania to the Department of State,* Bucharest, 9 octombrie 9, 1957, Documentul 268, în *Foreign Relations of the United States, 1955–1957,* Volum XXV, *Eastern Europe.* Thayer se referă la un raport de presă de la Moscova, care confirma imposibilitatea unei independențe autentice a României: „Harrison Salisbury, de la *The New York Times,* a relatat încercările naive ale oficialilor români de a prezenta toate aspectele vieții românești ca fiind independente de influența sau comanda sovieticilor" Telegrama Legației Nr. 152 din 9 septembrie, 1957.

[2] Vezi, de pildă, „Late Item: Warsaw Pact announcement" și „Soviet Bloc Armed Strength Cutback" în *Central Intelligence Bulletin: Daily Brief,* din 27 mai 1958, pp. iv și 9, CIA.

[3] Hrușciov (2007), pp. 652, 670. Dacă memoriile lui Hrușciov, care știu să tragă spuza pe turta sa, pot fi crezute cu privire la acest punct, Gomułka l-ar fi sfătuit și el să-și păstreze trupele în Ungaria. Cu privire la insistența lui Kádár ca acestea să rămână, vezi *op.cit.,* p. 670; *Minută a întrunirii Comitetului Politic al PSMU, 16 mai 1989 - Extrase pe teme legate de PM,* 16 mai 1989, în Békés și Locher (2003), PHP. Cu privire la efortul României de a scăpa de trupele sovietice, vezi Lungu și Retegan (1996), p. 148; Hlihor și Scurtu (2000), p. 179.

[4] Retragerea trupelor sovietice inițiată de români, împreună cu poziția sa în întrunirile CAER și ale Pactului împotriva unei autorități supranaționale, care anunța planul referitor la retragere, au plasat România semnificativ în fața regimurilor din Polonia și Ungaria, în termenii obiectivelor imediate enumerate de Operations Coordination Board: „a. Promovarea unei evoluții pașnice a națiunilor dominate către independență și libertate internă" și „b. Reducerea contribuției națiunilor dominate la forța sovietică și slăbirea frontului monolitic și a coerenței interne a Blocului sovietic", *Operations Coordinating Board Report: Operations Plan For The Soviet-Dominated Nations In Eastern Europe,* Washington, 2 iulie, 1959, Document 18, în *Foreign Relations of the United States, 1958–1960,* Volumul X, Partea I, *Eastern Europe Region, Soviet Union, Cyprus.*

în august 1963, după ce plecase în grabă în luna martie.[1] Conform lui Golițîn, acest pretins complot sprijinit de sovietici căuta să „sporească prestigiul în plan intern și internațional al partidului român și al liderilor acestuia" și să consolideze „încrederea Vestului în România ca potențial aliat sau confident", cu scopul de a o pregăti pentru un „rol strategic special" nespecificat, dar evident sinistru.[2]

Încă o dată, orice câștig de reputație pentru România era considerat dăunător intereselor SUA. și încă o dată, orice performanță pozitivă a României trebuia văzută doar ca o combinație de circumstanțe pe care Bucureștiul ar fi evitat-o, dacă ar fi putut. Iată cum a caracterizat mai târziu un analist această revenire a lui Golițîn: „După ce, în timpul primei sale vizite în Statele Unite, și-a demonstrat buna-credință", defectorul din KGB pare acum să se fi „întors pentru a-și duce la îndeplinire misiunea de dezinformare".[3]

Lăsând deoparte remarcabilul lapsus care l-a împiedicat să dea pe față acest rol de agent secret al României în primul an și jumătate de după dezertarea sa, acuzațiile lui Golițîn erau la fel de nefondate ca și versiunea beta a acestora, din 1956.[4] Dar, ca și planul Calul Troian din februarie 1956, el confirma prejudecata cognitivă care considera improbabilă orice sfidare românească a Kremlinului. Totuși, insinuările lui Golițîn cum că „falsa" independență a României era destinată să susțină „celelalte operațiuni de dezinformare", și în special pretinsele „false" rupturi sino-sovietică, albanezo-sovietică și iugoslavo-sovietică – la care defectorul sovietic a mai adăugat, ulterior, fricțiunea dintre URSS și Cehoslovacia în cursul Primăverii de la Praga – au fost în pericol pe măsură ce,

---

[1] David C. Martin, *Wilderness of Mirrors*, Guildford, CT, The Lyons Press, 2003, pp. 193-194 203-207; Richard J. Heuer, Jr., „Nosenko: Five Paths to Judgement", în H. Bradford Westerfield, *Inside CIA's Private World: Declassified Articles from the Agency's Internal Journal 1955-1992*, New Haven, Yale University Press, 1995, pp. 379-414; Anatoli Golițîn, *New Lies for Old: An Ex-KGB Officer Warns How Communist Deception Threatens survival of the West*, New York, Dodd, Mead & Co, 1984, pp. 90, 184, 187, 190, 194.

[2] Golițîn (1984), pp. 90, 184, 187, 190, 194.

[3] Martin (2003), pp. 203-204. Golițîn a dezertat în SUA în decembrie 1961 și a călătorit pe mare spre Marea Britanie în martie 1963, întorcându-se în august 1963. Martin notează că, deși slabe, există dovezi circumstanțiale care ar sugera că Golițîn fusese trimis de la bun început în vederea respectivei misiuni. Alternativ, după ce „luna de miere" cu CIA s-a încheiat, dezamăgit și deziluzionat, e posibil să fi fost recrutat din nou, în timpul călătoriei sale în Marea Britanie.

[4] Vezi, de pildă, Martin (2003), p. 203; Golițîn (1984), p. 194. Conform redactorilor, manuscrisul prezintă schimbări minore față de versiunea care le-a fost prezentată prima oară în 1968. *Op.cit.*, p. xv. Acuzațiile lui Golițîn erau mai substanțiale acum, odată ce fuseseră stabilite relații americano-române comerciale și diplomatice complete; era mult mai credibil ca Bucureștiul să fie acuzat de faptul că încerca să obțină beneficii concrete, economice și diplomatice, în numele Moscovei, decât că i-ar „seduce" pe occidentali pentru a-i conduce spre comunism.

una după alta, fiecare a fost confirmată prin operațiuni de informații și/sau militare sovietice.[1]

La fel ca în cazul planului din 1956, sincronizarea „amintirilor" lui Golițîn era extraordinar de convenabilă din perspectivă sovietică. Înșiruirea acțiunilor antisovietice în care era angajată România la momentul bruștei sale recăpătări a memoriei era impresionantă. După ce a pus capăt, în 1961, practicii de a-și trimite ofițerii de armată și de informații pentru pregătire în URSS, România a întrerupt colaborarea informativă cu KGB și cu celelalte organe de securitate din Pactul de la Varșovia, în perioada iunie-august 1963.[2] A încetat bruierea tuturor emisiunilor radiofonice occidentale în iulie 1963, făcând o gaură în cortina electronică de blocare a acestor transmisiuni, inclusiv către URSS.[3] Se angajase într-un proces riguros de derusificare, care includea închiderea majorității birourilor locale ale asociației de prietenie sovieto-române (ARLUS, Asociația Română pentru Strângerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică), sursa principală a spionajului și a recrutărilor clandestine.[4] Bucureștiul ceruse chiar, în mod repetat, retragerea rețelelor de spionaj sovietice din toate statele socialiste surori.[5] Fiecare dintre aceste acțiuni era un argument în favoarea unei legături mai strânse între România și Occident – și a unor provocări ulterioare la adresa controlului pe care Moscova îl exercita asupra Blocului sovietic.

---

[1] Ibid.

[2] *Transcrierea conversației dintre delegațiile CC al PMR și CC al PCUS, Moscova,* iulie 1964, *Întâlnirea din 11 iulie 1964*, Documentul 7, în Watts (2013), la WWC; Markus Wolf, *Discuția cu Comitetul pentru Securitatea Statului, ce a avut loc în 3-6 aprilie 1967 la Moscova,* BStU, MfS, SdM 1432, S. 2, 8; Herbstritt și Olaru (2005), p. 94; „New Evidence on Soviet Intelligence: The KGB's 1967 Annual Report, with Commentaries by Raymond Garthoff and Amy Knight", (1998), pp. 215, 218, CWIHP.

[3] CIA a raportat că România a „oprit bruierea frecvențelor Vocea Americii și Radio Europa Liberă" pentru „a-și îmbunătăți relațiile cu SUA", lucru care a fost urmat de o propunere de „ridicare reciprocă a restricțiilor pentru călătoriile diplomatice", de o reexaminare a „diferendelor cu Washingtonul" și o sugestie ca „nivelul reprezentării diplomatice în cele două capitale să fie ridicat". *Central Intelligence Bulletin: Daily Brief,* 9 august 1963, p. 7. Budapesta a urmat și ea Bucureștiul, parțial, punând capăt bruierii frecvențelor occidentale destinate populației ungare, dar a continuat să participe la rețeaua sovietică de bruiere cu scopul de a bloca transmisiunile, astfel încât acestea să nu ajungă la ceilalți membri ai Pactului de la Varșovia și nici în Uniunea Sovietică. Istvan Rev, „Just Noise? Impact of Radio Free Europe in Hungary", în A. Ross Johnson and R. Eugene Parta, editori, *Cold War Broadcasting: Impact on the Soviet Union and Eastern Europe. A Collection of Studies and Documents,* Budapesta, Central European University Press, 2010, pp. 239-257.

[4] *Central Intelligence Bulletin: Daily Brief*, 13 septembrie 1963; William A. Crawford, interviu înregistrat de William W. Moss, 12 martie 1971, pp. 28-33, John F. Kennedy Library Oral History.

[5] Pentru o descriere a modului în care s-au desfășurat lucrurile, vezi Watts (2010), în special capitolul 8, „Shutting Down Soviet Intelligence Networks, 1956-1963", pp. 183-207. După ce i-a cerut lui Hrușciov să retragă rețeaua de spionaj sovietică din toate țările socialiste, în iunie 1962, Bucureștiul a repetat această cerere în august 1963 și, din nou, în iulie 1964, în cadrul unei săptămâni de întâlniri. Documentele 4, 7-8 în Watts (2013a), CWIHP.

Până la sfârșitul anilor 1960, fiecare dintre pretinsele rupturi invocate de Golițîn ca servind „mitului independenței române" se confirmase fără umbră de îndoială – ciocnirea sino-sovietică din 1969, de pe râul Ussuri, și invazia din 1968, condusă de sovietici, oferind cele mai categorice demontări ale aserțiunilor defectorului sovietic.[1] Singura acuzație din categoria „megacomplotului" care a supraviețuit dincolo de anii 1960 a fost, în mod paradoxal, „mitul independenței române" – al cărei scop era, în parte, să sprijine celelalte operațiuni de dezinformare, despre care se dovedise între timp că nu fuseseră defel operațiuni de dezinformare.

Percepția eronată în SUA a fost alimentată într-o mare măsură de faptul că ipoteza calului troian era la fel de plauzibilă și de nefalsificabilă precum aceea a „opoziției ascunse". Plauzibilitatea ipotezei calului troian rezida în faptul incontestabil că România rămăsese membră a organizației economice comuniste (CAER) și a alianței militare a Pactului de la Varșovia, pe tot parcursul Războiului Rece. Iar atâta vreme cât atenția analiștilor din SUA continua să fie concentrată în mod îngust pe elemente superficiale precum statutul de membru și participarea la ședințe, și nu se îndrepta spre detaliile politicilor și pozițiilor pe care România le susținea sau spre impactul acestora asupra politicilor economice, externe și de securitate ale Blocului sovietic, teoria rămânea credibilă.[2]

Caracterul plauzibil era întărit și de faptul că nu existaseră concesii smulse Moscovei care nu ar fi putut fi acordate în mod liber de Kremlin pentru eventuale servicii aduse acestuia. Un plus de credibilitate a fost oferit de discrepanța masivă dintre puterea militară și economică sovietică, pe de o parte, și cea română, pe de alta, de dependența comercială a românilor de Blocul sovietic, de izolarea geopolitică a țării față de Occident și de lunga sa graniță cu Uniunea Sovietică. Analiștii din Statele Unite au conchis că forța mai mare va intimida și va triumfa – o presupunere logică, contrazisă frecvent când aplicarea în practică a forței se confruntă cu constrângerile reale și cu impactul diferențiat al motivațiilor.

În plus, beneficiile pe care România le căuta pentru sine în dezvoltarea de relații mai strânse cu Vestul – acces la tehnologie și la asistență economică, sprijin pentru inițiativele legate de politicile externe și de securitate, parteneriat strâns cu SUA pe baza intereselor și încrederii reciproce și împărtășirea informațiilor – puteau fi înfățișate plauzibil ca servind stăpânului sovietic, pur și simplu pentru că SUA nu puteau să „dea de urma banilor" din spatele Cortinei de Fier. Împreună cu prejudecata cognitivă remanentă care percepea România

[1] Martin (2003), p. 203; Stephen Dorril, *MI6: Inside The Covert World of Her Majesty's Secret Intelligence Service*, New York, Touchstone, 2003, p. 714; Mark Reibling, *Wedge*, New York, Touchstone, 2002, p. 320.

[2] Chiar și atunci când un domeniu de sfidare flagrantă din partea României – cum a fost într-adevăr opoziția română în CAER – a fost investigat de analiști, au persistat prejudecățile cognitive și alte paradigme interpretaționale preexistente, domeniul fiind transformat în singura zonă de dezacord autentic sovieto-român motivată de oportunism (și de avantaje egoiste).

ca fiind „cea mai puțin capabilă" să înfrunte Kremlinul și, cândva, „cea mai supusă" comenzii sovietice, aceste elemente au făcut ca ipoteza calului troian să fie mai ușor de înțeles decât sfidarea neîncetată și adesea riscantă a Uniunii Sovietice.

Ipoteza calului troian a suferit în anii 1960 o serie de lovituri serioase care, pe lângă că au confirmat că diferitele „rupturi" erau sau fuseseră cât se poate de reale, includeau și acțiuni specifice și ușor de verificat ale românilor, ca deschiderea de relații diplomatice cu Germania de Vest, în ciuda protestelor sovietice, în ianuarie 1971, refuzul de a ajuta militar clienții sovietici sau de a întrerupe relațiile cu Israelul în perioada Războiului de șase Zile din iunie 1967, precum și condamnarea invaziei sovietice în Cehoslovacia, din 1968. Dar, cu toate că încasase toate aceste lovituri, ipoteza persista.

În 1976 a fost relansată, de data aceasta nu ca o lovitură a serviciilor de informații sau prin dezertarea unui ofițer al KGB, ci sub forma unui articol într-o revistă academică.[1] În loc să reafirme planul Calului Troian sovietic, studiul răstălmăcea toate situațiile în care România demonstrase o admirabilă independență și adoptase o poziție percepută ca benefică intereselor SUA – reprezentând-o pe fiecare, în mod eronat, drept o manipulare românească sponsorizată de sovietici în detrimentul acelorași interese. Astfel, a fost negat caracterul semnificativ de sfidare al politicilor României față de Uniunea Sovietică, față de conflictul sino-sovietic, de CAER, de Pactul de la Varșovia, față de relațiile cu Vestul și față de politicile legate de securitatea europeană.[2] În tot cuprinsul

[1] Vladimir Socor, „The Limits of National Independence in the Soviet Bloc: Rumania's Foreign Policy Reconsidered", *Orbis*, vol. 20, nr. 3 (toamna 1976), pp. 701-732.

[2] Multe dintre afirmațiile din acest studiu reprezintă simple negări ale informațiilor care fuseseră deja confirmate. De exemplu, autorul pretinde că Hrușciov trebuia să „împingă" un București reticent să se ocupe de derusificare în 1963 și a pretins că România nu a îndrăznit să ridice chestiunea Basarabiei, nici oficial, nici în publicațiile academice, de vreme ce „orice aluzie ar fi pus la încercare limitele toleranței sovietice" Faptul că România a ridicat ambele chestiuni a fost relatat copios în presa internațională. Vezi, de pildă, Max Frankel, „Rumanians Widen Independent Line: Seek 'Spiritual' Tie to West – Even Hint at Claim to a Soviet Border Area", *New York Times*, 19 decembrie 1964, paginile 1, 4. După cum i-a spus Ceaușescu președintelui Ford în iunie 1976, cu cel puțin câteva luni înainte ca articolul lui Socor să apară, el i-ar fi declarat categoric lui Brejnev, în cursul întâlnirii lor din mai, că deși recunoscuse „Republica Socialistă Sovietică Moldovenească drept parte integrantă a USSR", România „nu putea accepta ideea că moldovenii nu sunt români". *Foreign Relations of the United States*, Memorandum al discuției, marți, 22 iunie 1976, 3.35-4.05 p.m., Casa Albă. Ceaușescu a afirmat aceleași lucruri, oficial, în fața lui Brejnev în întâlnirile lor ulterioare, accentuând faptul că România nu putea „în niciun caz, să accepte această teză care contravine atât de flagrant adevărului istoric – că românii și moldovenii ar fi două națiuni diferite, că limbile românească și moldovenească ar fi două limbi diferite". *Rezumatul Ședinței și al Negocierilor dintre L.I. Brejnev și N. Ceaușescu din Crimeea*, 5 august 1977, Document 1, în Watts (2012), CWIHP.

articolului se sublinia ideea că România se prezenta incorect pentru a primi o recunoaștere nemeritată („prestigiu") și avantaje concrete în scopuri funeste.[1]

Repunând pe tapet prejudecata cognitivă a țării „cel mai puțin capabile" să înfrunte Moscova, studiul pretindea că situația strategică a României – în mijlocul statelor comuniste, cu o „frontieră lungă și vulnerabilă cu Uniunea Sovietică" – excludea din start „orice afirmare eficientă a independenței față de Moscova" și o transforma în „cel mai sigur dintre sateliții sovietici, din punct de vedere strategic", fără „posibilitatea de a dezerta".[2] Excluzând astfel independența dintre variabilele explicative, studiul respingea ca „nerealiste" evaluările conform cărora orice regim comunist est-european „putea, în condițiile situației internaționale din anii 1960 și 1970, să se angajeze într-o politică autentică de emancipare și independență contrară intereselor Moscovei".[3] De vreme ce URSS nu-și putea „permite să acorde un grad semnificativ de autonomie nici unuia dintre sateliții săi", era clar că „România **nu** se bucura de autonomie într-o măsură mai mare decât celelalte state membre ale Blocului sovietic".[4]

După ce verificase în mod repetat cazurile precise de opoziție și impactul lor asupra politicii sovietice și a Pactului de la Varșovia, comunitatea de informații din SUA a fost prea puțin afectată de această ultimă versiune a ipotezei calului troian. Totuși, opinia academică din SUA era încă relativ susceptibilă la aceste aserțiuni, în special în rândul analiștilor sensibil la prejudecata cognitivă de corespondență (cum erau americanii de origine maghiară).[5] Acest tip de aserțiuni și-a găsit ecou și în cercurile politice conservatoare, care erau în general sceptice cu privire la existența unui fenomen al „comunismului național", independent de controlul Kremlinului.

Încă o dată, ipoteza că România și URSS conlucrau în secret împotriva Statelor Unite ieșise din nou la suprafață la momentul potrivit, într-o perioadă de tensiuni extrem de acute în relațiile sovieto-române. În februarie 1976, la congresul PCUS de la Moscova, România a respins subordonarea față de politica sovietică („internaționalism proletar") și a insistat asupra unor relații – inclusiv

---

[1] Pretinzând că independența României ar fi fost mai degrabă un exercițiu retoric, și nu o politică reală, autorul a insistat că Bucureștiul „se străduia intensiv să facă reclamă, în Vest, «deviaționismului» său față de linia sovietică"; că astfel de rapoarte erau „furnizate în mod rutinier de surse oficiale românești (deși date ca anonime) și că n-ar fi fost susținute de documente doveditoare"; că sfidarea din partea sa se sprijinea pe „zvonurile răspândite în Vest de diplomația română" și că imaginea sa independentă era „construită în mod elaborat, în Occident, de regimul din România" Socor (1976), pp. 712-715, 717.

[2] *Op.cit.*, p. 730.

[3] *Op.cit.*, pp. 731-732.

[4] Ibid.

[5] De fapt, consilierul academic al autorului, căruia i se mulțumește în mod deosebit pentru criticile aduse variantei preliminare și care, evident, a fost de acord cu premisele și concluziile lucrării, este un cunoscut istoric american de origine ungară care a ajuns în SUA după revolta din 1956. Vezi Socor (1976), p. 701.

militare – pe baze nonideologice, cu toate statele. În iulie, șeful Statului-Major al României l-a vizitat pe președintele Ford la Casa Albă.[1]

În octombrie, Bucureștiul și-a reiterat intenția de a dezvolta „bune relații cu forțele armate ale țărilor socialiste din afara Pactului de la Varșovia și cu forțele armate ale altor țări prietene", inclusiv cu Statele Unite.[2] În decurs de o săptămână, Washingtonul a propus o extindere a cooperării militare (care implica și antrenamentul forțelor pentru operațiuni speciale).[3] La întrunirile Pactului de la Varșovia din noiembrie și decembrie 1976, principalele aspecte ale disputei din interiorul Blocului (de pildă cu privire la măsurile de sporire a încrederii, la standardizare și la responsabilitatea pentru tensiunile internaționale) au pus România în opoziție cu toți ceilalți aliați.[4] În lumina evoluțiilor din 1976, Consiliul Național de Securitate al SUA și-a revizuit planurile de contingență în cazul unei intervenții militare (sau politice) sovietice împotriva României.[5]

---

[1] România a acordat considerabil mai multă importanță Bicentenarului SUA decât oricare alt membru al Blocului. Personalul RAD, „East European Reactions to the US Bicentenary", RAD Background Report/156, 7 iulie 1976b, OSA, Caseta 99, Dosarul 6, Raportul 62, pp. 1-4. Chiar și presa poloneză și-a concentrat în întregime atenția pe relația istorică (și viitoare) polono-americană, în loc de simbolismul independenței americane. A se compara, de exemplu, Agerpres din 3-5 iulie și *Scînteia* din 4 iulie 1976 cu mediazitarea ridicolă din cotidianele ungurești *Magyar Nemzet*, *Népszabadság*, *Népszava* și *Magyar Hírlap*, din 4 iulie 1976.

[2] *Scînteia*, 2 octombrie 1976; CIA OCI, Soviet Union – Eastern Europe (CI SNEE 76-18), din 5 octombrie 1976 (declasificat 18 noiembrie 1999), p. 1, CIA. Marea Britanie, Germania și Franța erau, și ele, incluse în acest paragraf.

[3] *Exchange of Military Orientation Visits with Romania*, 8 octombrie 1976, Margaret P. Grafeld Declasificat și făcut public de EO Systematic Review, Departamentul de Stat al SUA, 4 mai 2006, NARA, http://aad.archives.gov/aad/createpdf?rid=106853&dt=2476&dl=1345 Primul acord militar încheiat în 1974 a fost descris de Stasi pe baza rapoartelor trimise la Bonn de atașatul militar vest-german la București. Vezi *Raportul de informații „Imaginea Globală Operațională a RSR"* 12 septembrie 1978, redactat de primul adjunct al biroului Stasi, Bruno Beater, BStU, MfS, Abteilungen X 22, S. 3-56; Herbstritt și Olaru (2005), pp. 320-321.

[4] Vezi, de pildă, *Discursurile liderilor de partid comuniști (Janos Kádár, Edward Gierek, Erich Honecker, Todor Jivkov și Nicolae Ceaușescu)*, 25 noiembrie 1976; *Raportul polonez asupra întrunirii CPC*, noiembrie 1976; și *Raport cehoslovac asupra întrunirii CPC*, noiembrie 1976, în Mastny, Nuenlist, Locher și Selvage (2001), PHP; *Report on the Ninth Session of the CDM*, 13 decembrie 1976, în „Records of the Warsaw Pact Committee of the Ministers of Defense, 1969-1990", ed. Christian Nuenlist, mai 2001, PHP.

[5] *Contingency Study Prepared by the National Security Council Interdepartmental Working Group/Europe*, Washington, nedatat, *Foreign Relations of the United States, 1969–1976*, Volumul E–15, Partea I, *Documents on Eastern Europe*, 1973–1976. Realizat pentru președintele Gerald Ford, acest studiu viza posibilele reacții de răspuns la o intervenție sovietică „ce s-ar fi întins de la amenințări cu acțiuni militare până la o invazie", la un efort ceva mai „politic" de exercitare a „unei influențe sovietice sporite în România" și la o „schimbare, posibil violentă, a conducerii din România", prin intermediul unei lovituri de stat.

Operațiunile sovietice de disuadare și blocare

Pe lângă prejudecățile cognitive, patologiile organizaționale și dezinformare, a mai existat un element care a afectat negativ percepția americană asupra comportamentului României, și anume strategia de disuadare și blocare folosită de Moscova pentru a limita capacitatea României de a prezenta inițiative independente și/sau de a părăsi alianța. Această operațiune dublă era, pe de o parte, una de limitare a pagubelor, încercând constant să atragă România înapoi în aranjamentele de securitate (precum și ideologice și economice) aflate sub control sovietic. Pe de altă parte, era o operațiune de inducere în eroare și dezinformare, în care participarea la întruniri și semnarea documentelor erau folosite pentru a genera „dovezi" *prima facie* ale faptului că România s-ar fi împăcat cu URSS și ar fi devenit un supus loial Moscovei, îndepărtându-i astfel pe partenerii occidentali ai Bucureștiului și izolându-l de sprijinul și ajutorul pe care ei i-l acordau.[1] Un element esențial al acestei părți a operațiunii l-a constituit prezentarea eronată a poziției României în cazul respectivelor întruniri și documente, astfel încât să pară că subscrie total la politica sovietică, portretizându-i în același timp pe aliații loiali sovieticilor ca fiind mai rebeli, deseori până la punctul în care sfidarea României era reatribuită altor membri ai Pactului de la Varșovia.

Operațiunea respectivă de disuadare și blocare presupunea eforturile coordonate ale Uniunii Sovietice, ale celorlalți membri ai Pactului de la Varșovia și ale altor state și agenții clientelare ale sovieticilor – o concentrare fantastică de personal și de resurse instituționale și financiare, a cărei dimensiune, dacă ar fi fost cunoscută Occidentului, ar fi dus la o regândire serioasă a priorităților sovietice și a evaluărilor strategice privind „eșalonul sudic" al alianței. O campanie separată condusă de însăși URSS, care implica o gamă extraordinară de organe și instituții sovietice de la centru, din RSS Moldovenească și din RSS Ucraineană, și concentrarea substanțială a unor resurse umane și financiare copioase pe parcursul ultimilor 25 de ani ai Războiului Rece, sugerează că autoritățile de la Kremlin considerau România și comportamentul acesteia ca

[1] Detalii despre această campanie sovietică și despre relația acesteia cu o campanie similară a Pactului de la Varșovia împotriva Chinei sunt prezentate în Watts (2012), CWIHP. Vezi și Gheorghe Negru și Elena Negru, *„Cursul deosebit" al României și supărarea Moscovei: Disputa sovieto-română și campanile propagandistice antiromânești din RSSM (1965-1989)*, volumul I: 1965–1975, Chișinău, Destin Românesc, 2012.

fiind de o importanță strategică mult mai mare decât au crezut analiștii din SUA.[1]

Elementele operațiunii de disuadare și blocare nu doar că au confirmat prejudecata cognitivă conform căreia era improbabil ca România să sfideze Moscova, ci au consolidat spectrul de reprezentări generate pentru a compensa anomalia. Astfel, acțiunile întreprinse în cadrul acestei operațiuni, deopotrivă cu dezinformarea generată de ea, au sprijinit fie ipoteza calului troian, fie pe cea a „pozei" de opoziție zgomotoasă fără conținut real, orientate intern, fie reflectau o independență reală, deși „limitată" – în funcție de nivelul de scepticism față de posibilitatea sau probabilitatea sfidării române. Date fiind numeroasele dovezi de opoziție cu consecințe clare, atât ipoteza calului troian, cât și cea a „primadonei" au continuat să fie interpretări marginale. Dar ipoteza independenței limitate s-a dovedit extrem de rezistentă ca paradigmă de interpretare „rezonabilă" și încă afectează, chiar și la aproape un sfert de secol după căderea comunismului, percepția americanilor cu privire la politicile independente ale României.

În primul rând, de vreme ce toate statele operează sub anumite constrângeri în sistemul internațional, ipoteza unei „independențe limitate" era la fel de nefalsificabilă ca aceea a „calului troian" sau a „opoziției ascunse" Până și marile puteri, în mod clar cei mai independenți dintre actorii internaționali, se simt obligate să-și armonizeze politicile cu celelalte mari puteri, cu propriii lor aliați și cu alți factori de mediu – măcar pentru a evita instabilitatea permanentă și războiul. Desigur, statele mai mici au mai multe constrângeri care le afectează acțiunile independente, derivând în principal, dar nu în totalitate, din limitările resurselor economice, politice și militare – precum și cele care decurg din aranjamentele colective și alianțele din care fac parte. Niciun membru al unei alianțe nu poate pretinde cu adevărat că se bucură de o independență nelimitată.

---

[1] Vezi, de pildă, Documentele Nr. 2, „Despre măsurile privind implementarea deciziei luate de CC al PCUS Cu privire la măsurile de asistență acordată RSS Moldovenești pentru îmbunătățirea activității ideologice" din 3 iunie 1968; Nr. 5, Decizia CC al CPUS „Cu privire la măsurile suplimentare din domeniul activității ideologice, corelate cu intensificarea propagandei naționaliste românești care dăunează intereselor URSS", din 12 ianuarie 1976; Nr. 6, anexă: „Activitățile CC al Partidului Comunist Moldovenesc în legătură cu executarea deciziei CC al PCUS despre măsurile suplimentare din domeniul activității ideologice, corelate cu intensificarea propagandei naționaliste românești care dăunează intereselor URSS"; Nr. 7 anexă: „Teme aproximative pentru intervențiile presei, radioului și televiziunii din republică, orientate spre neutralizarea propagandei naționale române care dăunează intereselor URSS"; și Nr. 12 „Despre implementarea deciziei adoptate cu privire la consolidarea bazei tehnico-materiale de transmisiuni TV și radio din RSS Moldovenească și reglementarea abonării la literatura și publicațiile din Republica Socialistă România și la intrarea în Moldova a turiștilor și cetățenilor români în scopuri particulare" din 7 aprilie 1978, în Watts (2012b), la http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/CWIHP_Working_Paper_65_Watts_Romanian_Interkit_0.pdf

În al doilea rând, ca termeni condiționali, „limitat" și „semi" nu au utilizare analitică. Este greu de crezut că se poate ajunge la un acord cu o privire la ceea ce trebuie inclus sau exclus dintr-o politică de „independență limitată". Este incertă și măsura în care constrângerile externe împiedică acțiunile independente în chestiuni specifice (de pildă retragerea din Pactul de la Varșovia). La fel de neclar este și care sunt acele probleme și/sau domenii excluse din raza de acțiune a inițiativei independente (spre exemplu militar, de informații, politic sau economic). Unde este limitarea arunci când independența „limitată" se manifestă ca opoziție împotriva unei măsuri susținute de principalul agent de constrângere la adresa respectivei independențe?

Aceste întrebări sunt interesante în mod special în cazul României, pentru că o serie de figuri emblematice ale practicilor analitice sănătoase nu au recunoscut existența unor astfel de limitări în anii 1960. Astfel, William E. Griffith nota că „Bucureștiul, în mod evident cel puțin la fel de independent față de Moscova ca Belgradul, părea în octombrie 1964 să se îndrepte către relații încă și mai relaxate cu Uniunea Sovietică".[1] Sherman Kent, principalul susținător al rigorii analitice în cadrul CIA și președintele Biroului Național de Statistică la vremea aceea, descria sfidarea independentă a României ca „insolentă" și nota: „Ca răspuns la această sfidare, sovieticii au încercat mai întâi presiuni politice, iar apoi pur și simplu au cedat".[2] Succesorul lui Kent la șefia Biroului Național de Statistică, Abbot Smith, conchidea în mod similar:

> Este clar acum că – dincolo de cerințele unei simple prudențe – românii nu și-au stabilit niște limite anume cu privire la ceea ce-și propun să facă; cei care trebuie să stabilească limitele sau măcar să încerce sunt sovieticii. Regimul Ceaușescu consideră de fapt că, din multe puncte de vedere, Uniunea Sovietică este obstacolul major în calea obiectivelor naționale ale României și se comportă în consecință.[3]

Dar sub presiunea dezinformărilor neîncetate, aproape toate analizele serviciilor de informații ale SUA (precum și cele academice) subliniază la un moment sau la altul faptul că politicile României au fost doar „semiautonome", iar

[1] William E. Griffith, *Sino-Soviet Relations, 1964-1965*, Cambridge, MIT Press, 1967, p. 34.
[2] *Sherman Kent, Chair Bureau of National Estimates, Memorandum for the Director, John McCone*, 15 ianuarie 1964, p. 4, Crest, CIA.
[3] Abbot Smith, *Special Memorandum 6-68: The USSR and Eastern Europe*, 21 martie 1968 (Declasificat 21 martie 2001), CIA Board of National Estimates în coordonare cu Office of Current Intelligence, p. 8, CIA.

independența, „limitată".[1] Modul în care utilizarea acestui termen derutează și creează confuzie, în loc să clarifice lucrurile, este ușor de observat atunci când comparăm o inițiativă independentă benignă pentru interesele sovietice a unuia dintre ceilalți membri ai Pactului de la Varșovia cu condamnarea românească a invaziei conduse de sovietici în Cehoslovacia. Ambele țări au demonstrat o independență „limitată" sau o „semi-independență", în conformitate cu paradigma interpretativă în uz la acel moment, dar în ceea ce privește gradul de independență, deosebirea dintre ele este uriașă. O astfel de terminologie condițională stabilește pentru comportamentul României limite acolo unde de fapt nu exista niciuna (dincolo de cele ale simplei prudențe), practic asigurând o subestimare sistematică nu doar a intenției, ci și a performanței României.[2]

Și poate că nu există o manifestare mai sinceră și o dovadă mai clară a totalei independențe față de politica sovietică și cea a Pactului de la Varșovia, decât atacul direct sau trădarea acelei politici. Așa cum le explica liderul sovietic Leonid Brejnev celorlalți membri ai Pactului de la Varșovia la întrunirea din Crimeea, în august 1971, dat fiind că „Ceaușescu conduce lupta împotriva noastră" și reprezintă „obstacolul fundamental pentru direcția pe care noi o urmăm", era necesar să renunțe la „răbdarea" cu care au tratat România anterior și, dimpotrivă, „să încercăm să exercităm o influență asupra evoluțiilor din interiorul țării".[3] Liderul cehoslovac Gustáv Husák a afirmat că Ceaușescu se îndepărtase

---

[1] Utilizarea unor astfel de calificative a făcut să fie greu de sesizat deosebirea dintre politica română și cea a celorlalte state membre ale Pactului de la Varșovia. De exemplu, la mijlocul anilor 1980, un analist a descris politica României ca fiind una aflată doar la „granița" unei politici „de aliniere parțială" – adică nici măcar de aliniere parțială – și a făcut referiri ulterioare la „eforturile românilor de urmare a unei politici autonome" – adică nici politică autonomă, nici urmărire a unei astfel de politici, ci mai degrabă încercarea de a urmări acest lucru. F. Stephen Larrabee, *The Challenge to Soviet Interests in Eastern Europe: Romania, Hungary, East Germany*, R-3190-AF, RAND Corporation, decembrie 1984, pp. 23, 28. Vezi și Robert L. Farlow, „Romanian Foreign Policy: A Case of Partial Alignment", *Problems of Communism*, vol. 20, nr. 6 (noiembrie-decembrie 1971), pp. 55-58; Aurel Braun, *Romanian Foreign Policy Since 1965: The Political and Military Limits of Autonomy*, New York, Praeger, 1978.

[2] Astfel, de exemplu, o ipoteză care a câștigat tot mai mult teren în anii 1970 și 1980 susținea că existau niște limite foarte bine definite, dincolo de care Moscova ar fi reacționat viguros, și că Ceaușescu poseda „remarcabila abilitate de a încerca limitele toleranței sovietice, prin actele sale de afișare a independenței". US Intelligence Board, *National Intelligence Bulletin*, 10 septembrie 1975, p. 14, CIA. În consecință, ciocnirile româno-sovietice erau, de fapt, mai puțin riscante decât păreau, pentru că Ceaușescu „era conștient de limitele toleranței sovietice". „USSR-Romania: Ceaușescu 's New Challenge" în secțiunea de analize speciale, *National Intelligence Daily*, 14 ianuarie 1979, p. 16, CIA. Spre mijlocul anilor 1980, afirmațiile potrivit cărora ar fi existat niște „limite precise" cu privire la „cât de mult poate România să întindă coarda independenței față de Moscova" nu erau ceva neobișnuit, deși aceste limite erau caracterizate drept invizibile și niciodată precis definite. Vezi și Larrabee (1984), p. 55.

[3] *Înregistrarea întâlnirii dintre Leonid Brejnev și liderii de partid est-europeni în Crimeea (Inclusiv discuția despre China)*, 2 august 1971, pp. 40-43, PHP.

„complet de linia agreată de noi", mergând chiar până la a nega că „imperialiștii" duceau „o campanie de subversiune ideologică" împotriva taberei socialiste.[1]

Liderul maghiar János Kádár a elaborat pe tema diverselor trădări ale României și a subliniat că „Ceaușescu ne-a trădat întotdeauna în situații critice", inclusiv în „politica noastră coordonată împotriva RFG" în 1967, în „lupta împotriva contrarevoluției" din Cehoslovacia în 1968 și prin vizita sa la Beijing în 1971. Acțiunile părții române, a insistat Kádár, erau „direcționate, toate, împotriva Uniunii Sovietice, a Pactului de la Varșovia și împotriva CAER".[2] Liderul polonez Edward Gierek a susținut o atitudine „proactivă" de „a exercita o influență asupra membrilor de partid români", ca mijloc de „a ne exercita influența" asupra lui Ceaușescu. În acest scop, Gierek a recomandat: „Trebuie să-i identificăm de acum pe acei oameni din România pe care să ne putem baza în viitor".[3] Rezumând opinia unanimă, Brejnev a afirmat că, de vreme ce existau „și tovarăși de nădejde în România", ceilalți parteneri vor trebui să-și folosească „ambasadele și alte contacte" pentru a „exercita o influență asupra evoluțiilor din țară".[4]

Liderul sovietic a sugerat, apoi, un nou efort comun al secretarilor Departamentului Internațional și Departamentului Ideologic din cadrul Comitetului Central, pentru „coordonarea activității comune, [așa cum am mai făcut] de exemplu în legătură cu China și cu România".[5] Conform unor surse din KGB, în 1972, agenți dubli din Securitate i-au abordat cu intenția de a-l îndepărta de la putere pe liderul român. Șeful secției de comunicații criptate al serviciilor române de informații, spre exemplu, l-a etichetat pe Ceaușescu drept un trădător care „nu dă un sfanț" nici „pe socialism, nici pe prietenia cu Uniunea Sovietică", iar agenții prosovietici din DSS „începeau să realizeze că va trebui îndepărtat de la putere".[6]

În 1973, după ce a primit raportul liderului bulgar Todor Jivkov, care arăta că românii continuau „să se opună Uniunii Sovietice", Brejnev a subliniat că „tipul de naționalism al lui Ceaușescu" constituia o „amenințare" și că autoritățile sovietice erau conștiente de „tentativele (României) de a construi un bloc

---

[1] *Op.cit.*, pp. 35-36. Această exprimare se pare că a fost înregistrată prima dată la șeful KGB, Andropov, în raportul anual pe anul 1967, emis în mai 1968. Ea a fost reiterată în fața cadrelor KGB într-un discurs publicat în octombrie 1968. Vezi, de pildă, „New Evidence on Soviet Intelligence: The KGB's 1967 Annual Report, with Commentaries by Raymond Garthoff and Amy Knight", *Cold War International History Project Bulletin*, nr. 10 (martie 1998), pp. 215, 218.

[2] *Înregistrarea întâlnirii dintre Leonid Brejnev și liderii de partid est-europeni în Crimeea (Inclusiv discuția despre China)*, 2 august 1971, pp. 27-29, PHP. Vezi, de asemenea, *op.cit.*, pp. 35-36, 21, 23-24.

[3] *Op.cit.*, pp. 31-32, PHP.

[4] *Op.cit.*, pp. 40-43, PHP.

[5] *Op.cit.*, pp. 40-43. Cu privire la desfășurarea campaniei, vezi Watts (2012b).

[6] Oleg Kalugin și Fen Montaigne, *The First Directorate: My 32 Years in Intelligence and Espionage Against the West*, New York, St. Martin's Press, 1994, p. 190.

balcanic, rău intenționat, care ne va ataca".[1] O lună mai târziu, comandantul sovietic al Pactului de la Varșovia, mareșalul Andrei Greciko, s-a plâns zgomotos de „provocarea crasă" din partea României și de „impertinența" de a fi respins linia Moscovei cu privire la Orientul Mijlociu, în timpul Războiului din Octombrie 1973 și după acesta. Greciko i-a spus liderului RDG, Erich Honecker, că el și Brejnev au discutat problema română și au căzut de acord că, de vreme ce era „în mod clar imposibil" ca situația să continue, „trebuie luate unele măsuri de eliminare a acestei situații".[2] Mareșalul Greciko l-a informat pe Brejnev că *„armata sovietică este pregătită, iar operațiunea poate fi realizată mult mai curând decât în cazul Republicii Socialiste Cehoslovace"*.[3]

În primăvara lui 1974, „trădarea" României era deja considerată omnidirecțională. Șeful Departamentului pentru Legătura cu Partidele Socialiste Conducătoare din cadrul CC al PCUS, Oleg Rahmanin, care adoptase o linie dură, a afirmat în fața celorlalți membri ai Pactului de la Varșovia că România „trăda secretele Pactului de la Varșovia în fața Chinei".[4] De asemenea, în cadrul operațiunii „China International" (INTERKIT) împotriva Republicii Populare Chineze, autoritățile din Germania de Est au conchis că devierea României pe probleme de „securitate europeană și reducerea forțelor armate și a armamentelor" era aliniată cu eforturile chineze de „subminare a influenței Uniunii Sovietice".[5] În același timp, șeful Departamentului Internațional ungar, Mátyás Szüxrös, a subliniat că propunerile României în direcția unor măsuri de creștere a încrederii militare erau „în dezacord cu pozițiile noastre comune", însă „în total acord cu intențiile țărilor NATO".[6]

Honecker a fost și mai ofensat de propunerile României privind verificările invazive și de modul în care acestea serveau intereselor NATO, descriindu-le ca fiind „în contradicție directă" cu politica agreată de ceilalți membri ai Pactului. Conform lui Honecker, România a propus „controale internaționale cuprinzătoare

---

[1] *Minută a discuției dintre Todor Jivkov – Leonid I. Brejnev, Reședința din Voden [Bulgaria],* 20 septembrie 1973, CSA, Sofia, Fond 378-B, Fila 360, în „Bulgaria și Războiul Rece", CWIHP. Jivkov s-a concentrat asupra dușmanului tradițional al Bulgariei – Iugoslavia – în tirada sa, în timp ce Brejnev a fost mai preocupat de România.

[2] *Minută a întâlnirii dintre tovarășul Erich Hoenecker și tovarășul mareșal Greciko,* 17 noiembrie 1973, BStU, MfS, SdM 1577, S. 50-56; Herbstritt și Olaru (2005), pp. 314-315.

[3] Ibid. Șeful Statului-Major est-german, general-locotenent Fritz Streletz, a considerat frazele subliniate „atât de explozive, încât nu i-a permis secretarului său să le dactilografieze", adăugându-le „sub forma unei observații, scrise cu propria sa mână". Otto Wenzel, „The Soviet Defense Minister Suggests the Military Occupation of Romania", *Zeitschrift des Forschungsverbundes S.E.D.-Staat an der Freie Universitat Berlin,* nr. 6/1998, p. 94.

[4] Vojtech Mastny, „The Warsaw Pact As History" în Mastny și Byrne (2005), p. 42.

[5] *Analysis of the Romanian Attitude Toward Maoism,* 1974, pp. 1-3, „General Documentation" în Nuenlist și Locher (2004), PHP.

[6] *Rezoluția Nr. 3185/1974 a Consiliului de Miniștri cu privire la adunarea Comitetului Politic Consultativ al Tratatului de la Varșovia din 17-18 aprilie, de la Varșovia,* redactată de Mátyás Szürös, în PHP, „Înregistrări ale Comitetului Politic Consultativ, 1955-1991", în Mastny, Nuenlist, Locher, și Selvage (2001), PHP.

pe teritoriile statelor socialiste, prin stabilirea unor posturi de control internațional staționare și mobile, (cu) scopul clar de a limita activitățile forțelor (noastre) armate și de a le plasa sub control", adică exact în scopul urmărit de NATO.[1] Pe de altă parte, liderul est-german nu a reușit să-și explice cum de România putea să fie și să se considere un aliat, de vreme ce „urmărea strângerea relațiilor și camaraderia militară cu reprezentanți din conducerea armatei chineze, care nu fac un secret din faptul că se înarmează pentru o confruntare militară cu armata sovietică, aceasta fiind coloana vertebrală a coaliției noastre defensive".[2]

Politica externă și de securitate a României nu era doar una independentă fără echivoc, ci contravenea aproape în totalitate politicii sovietice și celei a Pactului de la Varșovia. Medierea română a relațiilor Chinei cu Europa și cu Statele Unite avea un caracter diametral opus celei a Kremlinului, iar insistența din partea românilor ca negocierile israeliano-egiptene să se desfășoare direct, între părțile în cauză, fără intermediar și în special fără Uniunea Sovietică, a făcut ca Moscova să-și piardă poziția privilegiată în Orientul Mijlociu. În 1976, Fidel Castro i s-a plâns lui Jivkov că românii îi subminau campania de formare a unor guverne revoluționare prosovietice în America Latină. În Mexic, de exemplu, Castro a afirmat că românii „spală creierele" liderilor de stânga, încurajând „neîncredere sporită față de Uniunea Sovietică și distrugerea mișcării".[3]

Operațiunea de limitare a pagubelor și de disuadare și blocare pe linia Interkitului, pe care Brejnev o recomandase în august 1971, deja era pusă la punct și funcțională la finele lui 1972. Iar în vreme ce documentele referitoare la structura operațiunilor specifice acestui efort nu au ieșit încă suprafață, documentele sovietice și est-germane confirmă existența politicii comune și obiectivele ei majore. Așa cum raporta ambasada RDG în decembrie 1972, „politica externă agreată de comun acord între statele Tratatului de la Varșovia față de România" făcea „toate eforturile pentru o implicare practică mai profundă a României în activitățile multilaterale politice și economice comune – pentru a crea noi elemente care să lege România de comunitatea socialistă", astfel „îngustând în mod obiectiv spațiul de manevră al României".[4]

Cinci ani mai târziu, expertul Comitetului Central sovietic pe problemele românești, V. I. Potapov, a subliniat necesitatea și urgența sporită a unei operațiuni de disuadare și blocare:

---

[1] *Despre poziția Republicii Socialiste România: Adăugiri la discursul șefului statului est-german (Erich Honecker),* 4 aprilie 1974, pp. 1-9, „XIV. Varșovia, 17-18 aprilie 1974", „Întâlnirile CPC din perioada 1970-1990", în Mastny, Nuenlist, Locher, și Selvage (2001), PHP.

[2] Ibid.

[3] *Minută a întâlnirii dintre Todor Jivkov și Fidel Castro la Sofia,* 11 martie 1976, CSA, Sofia, Fond 1-B, Record 60, Fila 194, în „Bulgaria and the Cold War", CWIHP.

[4] *Relațiile RS România cu China și poziția lor cu privire la politicile curente ale liderilor chinezi,* Secțiunea Politică, Ambasada de la București, 18 decembrie 1972, PHP.

Comitetul Central al PCUS consideră că există o slabă probabilitate de anticipare a unei schimbări de poziție a României. În consecință, politica CC al PCUS elaborată anterior, de oprire a alunecării românilor pe panta antirusismului și a antisovietismului trebuie continuată, dar mai insistent, mai calculat, mai eficient și prin toate mijloacele de comunicare.[1]

La mijlocul lui iunie 1978, Potapov sublinia încă o dată că:

(Romania) încearcă, prin toate mijloacele, să se opună măsurilor luate de URSS și de celelalte țări socialiste cu privire la coordonarea acțiunilor comune, atât în cadrul CAER și în cel al Pactului de la Varșovia, cât și pe multe alte probleme de politică externă.
În această situație complicată, URSS și statele frățești aliate caută modalități de punere în practică a unor măsuri de atragere (a României) și de neutralizare a consecințelor dăunătoare ale cursului separat al politicilor sale externe asupra întregii comunități socialiste.[2]

Tendința alarmantă a relațiilor româno-americane

La mijlocul lui aprilie 1978, după ce a calificat influența României în lumea întreagă ca „excepțională", președintele Jimmy Carter observa:

România a reușit să servească drept punte între națiuni cu viziuni și interese extrem de diferite și între lideri cărora le-a fost dificil, în anumite circumstanțe, să negocieze direct unii cu ceilalți. Una dintre realizările notabile recente ale președintelui Ceaușescu a fost faptul că a contribuit la pregătirea vizitei istorice a președintelui Sadat al Egiptului în capitala Israelului, Ierusalim. Ambele țări au găsit în România o cale de comunicare și de înțelegere care le-a fost foarte utilă – lor, Orientului Mijlociu și păcii mondiale.
România a contribuit la îndeplinirea obiectivelor fixate la Conferința de la Helsinki, în special la consolidarea factorilor de încredere reciprocă, astfel încât să permită națiunilor est-europene și celor din Europa Occidentală să se înțeleagă mai bine unele pe altele și să pună bazele unei încrederi legitime pe baza acestei înțelegeri. Și noi credem în acest scop comun – pe care Ceaușescu l-a susținut fervent și în mod public – în principiul dezarmării mondiale, pe baza unor acorduri reciproc avantajoase și a perspectivei păcii.[3]

---

[1] *Rezumatul întâlnirii și negocierilor dintre L.I. Brejnev și N. Ceaușescu în Crimeea,* 5 august 1977, Document Nr. 1 în Watts (2012a).
[2] *Expunere asupra discuțiilor cu tovarășul. V.I. Potapov, șeful sectorului român din cadrul CC al PCUS,* 27 iulie 1978, Document Nr. 2 în Watts (2012).
[3] *Visit of President Nicolae Ceaușescu of Romania Remarks at the Welcoming Ceremony,* 12 aprilie 1978, John T. Woolley și Gerhard Peters, *The American Presidency Project* [online]. Santa Barbara, CA: Universitatea din California, Gerhard Peters. Disponibil la: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=30655 Carter a subliniat din nou, ceva mai târziu, rolul „instrumental" al României în „desfășurarea Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa".

Ceva mai târziu în aceeași seară, Carter a revenit la aceste teme, lăudându-l pe liderul român pentru că „făcuse un progres notabil în rândul altor țări aflate în mijlocul celor mai intense dispute", și a subliniat că „mai mult decât orice alt lider – și aici mă includ și pe mine, cu siguranță –, el este responsabil pentru vizita istorică a președintelui Sadat al Egiptului la Ierusalim, în Israel".[1] Dincolo de stilul diplomatic emfatic care se manifestă la astfel de reuniuni oficiale, exista o bază reală a acestei evaluări a rolului României ca fiind esențial în procesul de pace din Orientul Mijlociu, așa cum s-a confirmat în repetate rânduri de diferite surse egiptene și israeliene, inclusiv de declarațiile oficiale ale lui Menachem Begin și Anwar Sadat.[2] Într-un act rar de recunoaștere a contribuției lui Ceaușescu – de fapt, a României – la politicile și interesele SUA, președintele Statelor Unite nota că:

> El ne-a fost de mare ajutor – mie și predecesorilor mei de la Casa Albă – în încercarea de a aduce direct mesaje de la liderii cu care noi nu comunicăm ca urmare a absenței unor relații diplomatice reciproce și a furnizat o punte pentru atenuarea tensiunilor și pentru o mai bună înțelegere la nivel mondial... Și am constatat că această abilitate a sa ne-a adus multe beneficii.[3]

În iunie același an, premierul britanic l-a lăudat în mod public pe Ceaușescu, în termeni foarte asemănători, în timpul vizitei oficiale a acestuia din urmă la Londra, subliniind mai cu seamă admirația britanică față de politicile române de mediere și de dezangajare și dezarmare militară. Iar atât SUA, cât și Marea Britanie au încheiat o serie de acorduri cu România, capabile nu doar să-i susțină economia, ci și să-i faciliteze reintegrarea în economia de piață mondială, în special prin Comunitatea Economică Europeană.[4] Aceste favoruri făgăduiau să consolideze capacitatea Bucureștiului de a se lansa în noi acțiuni independente de Uniunea Sovietică.

---

[1] *Visit of President Ceaușescu of Romania Toasts at the State Dinner,* 12 aprilie 1978, John T. Woolley și Gerhard Peters, *The American Presidency Project* [online]. Santa Barbara, CA: Universitatea din California, Gerhard Peters. Disponibil la: http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=30660.

[2] Vezi de pildă Anwar el-Sadat, *In Search of Identity: An Autobiography,* New York, Harper & Row, 1978, pp. 305-306; Interviul cu Moshe Dayan, Serviciul de Televiziune al Ierusalimului, 5 octombrie 1977, în *Foreign Broadcast Interpretation Service,* Raport Zilnic – Orientul Mijlociu și Africa de Nord, 6 octombrie 1977, p. N2; Ariel Sharon și David Chanoff, *Warrior: An Autobiography,* New York, Simon & Schuster, 1989, p. 394.

[3] *Visit of President Ceaușescu of Romania Toasts at the State Dinner,* 12 aprilie 1978, în Woolley și Peters, la http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=30660.

[4] KGB a reacționat dur. Vezi și Circulara KGB nr. 1087/PR, din 11 aprilie 1978, în Christopher Andrew și Oleg Gordievsky, *Comrade Kriuchkov's Instructions: Top Secret Files on KGB Foreign Operations, 1975-1985,* Stanford, Stanford University Press, 1993, p. 162. Vezi, de asemenea, ZAIG/1/2953/79, Berlin, 9 iulie 1979, Informația nr. 70 1675/79, *Informare privind măsurile politico-economice ale R.S. România și relațiile sale cu Israelul,* BStU, MfS, dosar ZAIG 7120, S. 274; Herbstritt și Olaru (2005), p. 339.

Viziunea Moscovei cu privire la reacția SUA (și a Chinei) față de reușitele politicii române a fost cu adevărat sumbră. Pe de o parte, oficialii sovietici se plângeau că liderii din România continuau să „se opună în orice mod posibil măsurilor adoptate de URSS și de celelalte țări socialiste cu privire la coordonarea unor acțiuni comune, atât în cadrul CAER, cât și în cel al Pactului de la Varșovia, dar și în multe probleme de politică externă".[1] Pe de altă parte, așa cum se plângea Moscova în fața oficialilor sovietici regionali:

> Toate aceste tendințe negative din politica PCR și a conducerii RSR încurajează, sprijină pe toate fronturile cercurile de putere din SUA și China. Nu este o simplă coincidență faptul că, în timpul vizitei lui N. Ceaușescu în aceste țări, i s-a făcut o primire caldă, cordială și festivă și i s-au adresat cuvinte de laudă.[2]

București combătea într-adevăr, în mod activ, politica sovietică, pe un front foarte larg. Conform aceluiași buletin informativ intern prezentat de oficialul Comitetului Central sovietic responsabil pentru România în fața reprezentanților republicilor sovietice:

> Urmând un curs diferit către Orientul Mijlociu, conducerea PCR și a RSR încurajează acțiunile lui A. Sadat, orientate spre o relație separată cu Israelul (și) spre destrămarea frontului unic al statelor arabe, care se opune aspirațiilor expansioniste și de anexare ale Israelului.
> București adoptă o atitudine specială față de evenimentele din Cornul Africii, față de agresiunea Somaliei împotriva Etiopiei revoluționare. În mod indirect, atitudinea URSS față de acest subiect este supusă criticilor și, în discuții neoficiale, asistența frățească acordată de Cuba socialistă poporului etiopian este catalogată – de unii reprezentanți ai RSR – ca un act de agresiune.
> Cu privire la evenimentele din Zair, conducerea PCR și a RSR împărtășește, în fond, poziția Beijingului: aceste evenimente nu sunt descrise de RSR ca o intervenție a țărilor NATO.[3]

Oficialii sovietici au revenit în mod repetat la insolența Bucureștiului care justifica „în toate modurile posibile activitatea lui A. Sadat" și au mers până acolo încât au insistat „că URSS sprijină Egiptul în negocierile aflate în

---

[1] *Expunere asupra discuțiilor cu tovarășul. V.I. Potapov, șeful sectorului român al CC al PCUS,* 27 iunie 1978, Document nr. 2, în Watts (2012a) la http://www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no-29-the-soviet-romanian-clash-over-history-identity-and-dominion. Vezi și Document nr. 2, în Gheorghe Negru, „Disputa dintre URSS și RSR privind tratarea istoriei relațiilor ruso- și sovieto-române", *Destin românesc*, nr. 3-4 (2010), pp. 187-192, Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Moldova: AOSPRM, fond 51, inv. 47, dosar 11, filele 70-80.

[2] *Expunere asupra discuțiilor cu tovarășul. V.I. Potapov, șeful sectorului român al CC al PCUS,* 27 iunie 1978, Document nr. 2 în Watts (2012a); Negru (2010), pp. 187-192; AOSPRM, fond 51, inv. 47, dosar 11, filele 70-80.

[3] Ibid.

desfășurare".[1] Iar Kremlinul a continuat să atace politica „serios negativă" a României cu privire la Africa unde, spre exemplu, Bucureștiul a insistat că problemele „trebuie rezolvate de africani, fără nicio intervenție din exterior" și a protestat în mod repetat „împotriva prezenței trupelor cubaneze în Ethiopia".[2] Kremlinul era deja conștient că România îi sprijinise (împreună cu SUA și China) pe cei care se opuneau principalului client al Moscovei în Angola, în 1974–1975.[3] La vremea aceea, autoritățile sovietice au considerat „supărătoare în mod special" prezența instructorilor militari români în taberele angoleze alături de colegii militari chinezi care antrenau același grup (Roberto Holden și Frontul de Eliberare Națională) susținut, printre alții, de CIA, de corporația Ford și de sindicatul american AFL-CIO.[4]

Pozițiile adoptate de România în Orientul Mijlociu și în Africa constituiau doar o mică parte a unei probleme mai mari (pe parcursul anului următor, de exemplu, Kremlinul avea să atace și politica României în Asia și America Latină). În mai 1978, mareșalul Kulikov i-a instruit pe comandanții celorlalte țări din Pactul de la Varșovia să nu prezinte „date concrete" la reuniunea Comitetului Miniștrilor Apărării – unde avea să fie prezentat Statutul pentru timp de război, care subordona armatele naționale comenzii sovietice – pentru că România ar fi transmis aceste informații Occidentului.[5] Agentul CIA în Statul-Major al armatei poloneze a confirmat că România era singura care s-a opus impunerii controlului moscovit, în timp ce toți ceilalți lideri și-au exprimat „acordul tacit".[6] Și, așa cum raporta șeful Departamentului pentru probleme românești din CC al PCUS, Potapov, după vizita din 1978 a ministrului de externe Andrei Gromîko la București:

> Delegația PCUS a semnalat aspectele negative serioase ale abordării României față de o serie de probleme internaționale, printre care oprirea cursei înarmării și dezarmarea, securitatea europeană, cooperarea în Balcani, situația din Orientul Apropiat, din Africa, față de mișcarea de nealiniere (și) referitor la statutul ONU.[7]

---

[1] *Discuții cu tovarășul V.I. Potapov, șeful sectorului român al CC al PCUS,* 27 octombrie 1978, Document nr. 3, în Watts (2012a); Negru (2010), pp. 192-197; AOSPRM, fond 51, inv. 47, dosar 11, filele 108-119.

[2] Ibid.

[3] Raymond L. Garthoff, *Détente and Confrontation*, New York, Transaction, 1994, p. 558.

[4] Odd Arne Westad, „Moscow and the Angolan Crisis, 1974-1976: A New Pattern of Intervention", *CWIHP Bulletin,* nr. 8-9 (iarna 1996), pp. 25, 30, nota de subsol 42. Garthoff (1994) p. 558; Isaacson (1998), p. 677.

[5] Weiser (2005), pp. 151-152.

[6] *Op.cit.,* pp. 156, 171.

[7] *Discuții cu tovarășul V.I. Potapov, șeful sectorului român al CC al PCUS,* 27 octombrie 1978, Document nr. 3, în Watts (2012a); Negru (2010), pp. 192-197; AOSPRM, fond 51, inv. 47, dosar 11, filele 108-119.

Autoritățile sovietice considerau încă și mai sfruntat comportamentul României, care încerca să pună bazele unei coaliții în interiorul „comunității socialiste". Aceasta constituia, cu siguranță, o amenințare mai directă la adresa controlului și dominației sovietice asupra Europei de Est. În timpul unui briefing din iunie 1978, Potapov a raportat că România căuta în mod perseverent „să convingă celelalte state socialiste să îi urmeze exemplul negativ și să i se alăture pentru a combate URSS în cadrul CAER și în Pactul de la Varșovia, pe multe alte chestiuni care privesc mișcarea comunistă și muncitorească și pe o serie întreagă de probleme internaționale importante".[1] În 25 iulie 1978, Brejnev i s-a mai plâns o dată liderului RDG, Erich Honecker, în timp ce perora împotriva politicilor de diferențiere ale SUA și Chinei, care îi puneau pe ceilalți membri ai Blocului comunist în confruntare cu Uniunea Sovietică:

> În acest scop, ei profită de devierile naționaliste ale lui Ceaușescu și fac tot felul de promisiuni. Este dificil de spus ceva despre comportamentul lui. În fond, este un trădător. Naiba știe ce altceva ar mai putea face.[2]

Ceva trebuia făcut pentru „neutralizarea consecințelor dăunătoare" ale „cursului separat" urmat de București – și trebuia făcut repede. Iar ce s-a făcut a constituit una dintre cele mai mari lovituri de dezinformare din timpul Războiului Rece, un lucru care continuă să împiedice până în zilele noastre înțelegerea în SUA a rolului României în Războiul Rece. În aceeași zi în care Brejnev deplângea în fața lui Honecker trădarea lui Ceaușescu, unul dintre ofițerii de rang înalt din serviciile de informații române a fugit în Occident și a luat cu el exact ce i se ceruse.

În calitatea sa de adjunct al șefului serviciilor de informații externe și de consilier pe probleme de securitate al lui Ceaușescu, Ion Mihai Pacepa era o autoritate aproape incontestabilă cu privire la activitățile de culise și la intențiile secrete ale regimului. Doar șeful serviciului de informații externe, cel care conducea organizația-mamă – Departamentul pentru Securitatea Statului (DSS sau Securitatea) – ori una dintre rudele lui Ceaușescu putea pretinde că ar fi mai bine informat. Acuzațiile lui Pacepa au venit ca o confirmare a prejudecății cognitive prevalente, care nega o sfidare autentică sau semnificativă din partea românilor și care valida aproape toate măsurile active de discreditare a mișcărilor României de pe scena internațională, pe care Kremlinul le lansase cu ajutorul serviciilor conjugate ale statelor din Pactul de la Varșovia, ale statelor clientelare ale sovieticilor și ale altor agenți semnificativi.

---

[1] *Expunere asupra discuțiilor cu tovarășul V.I. Potapov, șeful sectorului român al CC al PCUS* 27 iunie 1978, Document Nr. 2 în Watts (2012a); Negru (2010), pp. 187-192; AOSPRM, fond 51, inv. 47, dosar 11, filele 70-80.

[2] *Transcriere, Întâlnirea liderului est-german Erich Honecker cu liderul sovietic Leonid Brejnev,* Crimeea, URSS, 25 iulie 1978, Document 8, „U.S.-Soviet Relations and the Turn Toward Confrontation, 1977-1980 – New Russian & East German Documents", *Cold War International History Project Bulletin,* nr. 8/9 (iarna 1996), p. 123.

Succesul lui Pacepa în propagarea dezinformării sovietice nu a fost imediat. Întrucât conlucrase strâns cu românii pe problemele CSCE – îndeosebi verificări și măsuri de sporire a încrederii – și în procesul de pace din Orientul Mijlociu, inițial președintele Carter nu i-a acordat crezare lui Pacepa și afirmațiilor sale ieșite din comun. Totuși, această situație s-a schimbat radical, după alternanța la putere și schimbarea de administrație din 1980–1981 – și mai ales la finele primului mandat al președintelui Ronald Reagan. Începând cu 1984, acuzațiilor aduse de Pacepa a început să li se acorde spațiu mediatic, lucru care a influențat evaluările administrației Reagan.[1] Chiar și mai înainte însă, anumite persoane din guvernul federal, predispuse profesional sau politic să creadă în „megacomplotul" comunist, începuseră să prezinte lucrurile pe care le susținea Pacepa ca fiind realități.[2]

O victimă timpurie a acestui proces a fost ambasadorul SUA în România din perioada 1981–1985. Spre exemplu, ambasadorul a preluat în scrierile sale aserțiunile lui Pacepa referitoare la o motivație prosovietică pentru asistența acordată de România „Angolei, Mozambicului, Nicaraguei, Egiptului și țărilor din Orientul Mijlociu", dar și afirmațiile defectorului Pacepa potrivit cărora Bucureștiul ar fi

[1] La finele anului 1982, de exemplu, Reagan a recunoscut în mod clar România ca independentă și antagonică față de URSS. *National Security Decision Directive 54: United States Policy Toward Eastern Europe,* 2 septembrie 1982, Casa Albă (declasificat 15 mai 2006), p. 3. Totuși, spre mijlocul celui de-al doilea mandat al său, Reagan a exprimat o nouă părere: că independența României ar reprezenta o „farsă". Ronald Reagan, *The Reagan Diaries,* New York, Harper Collins, 2007, p. 547. Conform lui Pacepa, el i-ar fi trimis manuscrisul cărții sale prin intermediul directorului CIA, William Casey, președintelui Reagan în septembrie 1985; ulterior, Reagan s-ar fi referit la el ca la „biblia sa" în privința lui Ceaușescu și a altor dictatori. Ion Mihai Pacepa, „Reagan [100: He Knew How to Deal with Dictators", *National Review Online,* 11 martie 2011, http://www.nationalreview.com/corner/259038/reagan100-he-knew-how-deal-dictators-ion-mihai-pacepa#.

[2] Acuzațiile lui Pacepa circulaseră la Washington cel puțin din 1982. Vezi, de pildă, Ion Pacepa, „The Big Rip-Off", manuscris nepublicat, 1982, și Pacepa cu Michael Ledeen, „How the West's Secrets Are Stolen", manuscris nepublicat, 1984, citat în David B. Funderburk, în *Pinstripes and Reds: An American Ambassador Caught Between the State Department and the Romanian Communists, 1981-1985,* Washington D.C., Sealous Foundation, 1987, p. 211. Impactul lor, înainte de 1984, a fost vizibil mai degrabă în analizele CIA și FBI, decât în politica administrației. Acuzele lui Pacepa au fost publicate mai întâi în 1984, ca parte a unei lucrări de mare amploare despre furtul sovietic de tehnologii sofisticate, lucruri despre care defectorul știa, într-adevăr, multe, chiar dacă relatarea sa despre rolul României în această chestiune fusese complet distorsionată. Vezi, de pildă, Michael Ledeen și Ion Mihai Pacepa, „La grande fauche" [Marele furt], *L'Express,* 6 iulie 1984. Vezi și Michael Ledeen și I.M. Pacepa, „Romania Reaps Rewards of Hi-Tech Thefts", *Human Events,* 16 martie 1985. Pacepa își datora, aparent, o parte din credibilitate faptului că a confirmat dezvăluirile referitoare la programul URSS de furt al tehnologiilor sofisticate, făcute de ofițerul KGB Vladimir Ippolitovici Vetrov (nume de cod FAREWELL). Vezi și Gus W. Weiss, „The Farewell Dossier: Duping the Soviets", *Studies in Intelligence,* vol. 39, nr. 5 (1996), la https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/96unclass/farewell.htm.

trimis asistență militară „mișcărilor de gherilă marxist-leniniste din Africa și sandiniștilor din Nicaragua".[1] De fapt, liderii sovietici au avut ciocniri repetate cu Bucureștiul pe tema refuzului acestuia din urmă de a acționa „solidar" cu programele sovietice de asistență militară din Africa, Orientul Mijlociu și America Latină – și în mod special din Nicaragua.[2] După cum nota un observator la vremea respectivă, motivul „relativ pragmatic" al României pentru poziția discordantă față de politicile Moscovei în America Latină a fost acela de „a evita orice lucru care ar fi putut tulbura situația internațională sau care i-ar permite Nicaraguei să alunece pe orbita sovietică".[3]

Odată diseminate prin intermediul presei, acuzațiile lui Pacepa le-au tăiat craca de sub picioare oficialilor din administrația SUA și din Congres care

---

[1] Funderburk (1987), pp. 49-50. Faptul că Funderburk a acceptat acuzațiile lui Pacepa a fost, probabil, hotărâtor în schimbarea de percepție a președintelui Reagan. Șeful puternicului Comitet Senatorial pentru Relațiile Externe, Jesse Helms, a făcut un lobby serios pentru numirea lui Funderburk la ambasada de la București și a mers pe ideea acestuia, că România ar fi fost un cal troian sovietic. Propaganda serioasă făcută de Helms este citată, la rândul ei, de președitele Reagan ca unul dintre principalele motive ale convertirii sale la această teorie a calului troian. Reagan (2007), p. 547. Dintre cele 33 de note la capitolul lui Funderburk despre „Mitul independenței României", 30 îi citează pe Pacepa sau pe Golițin.

[2] Vezi și *Informare cu privire la întâlnirea și discuția din Crimeea dintre L.I. Brejnev și N. Ceaușescu*, 1 august 1979, Document 5, în Watts (2012a). Vezi, de asemenea, *Rezumat al discuțiilor cu tovarășul V.I. Potapov, șeful sectorului român al CC al PCUS*, 16 mai 1979, Document 4 în Watts (2012a), și *Rezumat al discuțiilor cu tovarășul V.I. Potapov, șeful sectorului român al CC al PCUS*, 27 octombrie 1978, Document 3 în Watts (2012a). Toate cele trei transcrieri sunt disponibile la http://www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no-29-the-soviet-romanian-clash-over-history-identity-and-dominion. O altă victimă a dezinformării lui Pacepa a fost Vladimir Tismăneanu, care a continuat să descrie acuzațiile defectorului drept „o serie de revelații demistificatoare cu privire la rolul lui N[icolae] C[eaușescu] perceput ca exponent al intereselor Blocului sovietic, în Lumea a Treia [și] în rândul „mișcărilor de eliberare națională".Vezi, de pildă, Vladimir Tismăneanu, „Clarificari necesare: Watts, Pacepa și problema «trădării»", 30 mai 2011, la http://www.contributors.ro/societatelife/watts-pacepa-si-problema-tradarii/ (accesat la 9 ianuarie 2013). Tismăneanu a devenit influent în politică în România, după 2004, citându-l pe Pacepa drept o autoritate și incluzând descrierea regimului din România ca un cal troian sovietic în Raportul de condamnare a comunismului redactat de Comisia prezidențială întrunită în acest scop, comisie pe care a prezidat-o. Vezi *Raport Final*, București, Comisia Prezidențială pentru Analizarea Dictaturii Comuniste în România, 2006, pp. 118, 378, 609, 611-612, 630.

[3] Sebastian Garcia, „El Rey defiende las libertades en su visita oficial a Rumanía" [Regele apără libertatea în timpul vizitei sale oficiale în România], *El País*, 21 mai 1985. Zece ani mai târziu, CIA raportează că Ceaușescu a mediat cu junta militară în Portugalia pentru a „opri deplasarea radicală către stânga care ar fi putut aduce Portugalia sub o influență sovietică semnificativă". „Romania: Ceaușescu's remarks during visit to Portugal bound to irk Kremlin" în US Intelligence Board, *National Intelligence Bulletin*, 3 noiembrie 1975, p. 8, CIA. Atât Franco, cât și regele Juan Carlos au solicitat României să medieze cu liderul comunist spaniol Santiago Carillo, lucru pe care Bucureștiul l-a făcut din același motiv din care îl făcuse și în Portugalia. Carillo a devenit apoi unul dintre pilonii mișcării „eurocomuniste" independente și adesea critice față de Moscova. Vezi, de pildă, Charles Power, *Juan Carlos of Spain: Self-Made Monarch*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 1996, pp. 88-90.

susțineau candidatura României, în timpul audierilor pentru clauza națiunii celei mai favorizate, instituite în 1975. Ofițerul de informații a negat tot ce știau sau credeau că știu oficialii președinției, ai Departamentului de Stat și ai Congresului cu privire la România și la relațiile româno-americane. Istoria cooperării confidențiale și deseori extrem de rodnice dintre cele două țări nu a putut face față diseminării remarcabil de agresive în presa americană și internațională a acestor acuzații dintre cele mai negre, forțându-i pe foștii oficiali din administrație să se distanțeze de „oaia neagră" română.[1] Ca o consecință parțială, spre exemplu, acuzațiile de „genocid cultural" în Transilvania, demontate în mod repetat de investigațiile Congresului și ale Departamentului de Stat din cursul anilor 1970 și de la începutul deceniului următor, au căpătat o nouă energie, alimentând cercul vicios.

[1] Vezi, de pildă, dezmințirea ulterioară în Jimmy Carter, *White House Diary*, New York, Farrar, Straus and Giroux, 2010, pp. 169-170.

II

Conflictul din 1978

România încearcă să convingă [alți membri ai Pactului] să urmeze exemplul RSR și să combată împreună, prin acțiuni comune, acțiunile și măsurile URSS în cadrul CAER [și] al Pactului de la Varșovia, dar și în numeroase chestiuni legate de mișcarea comunistă și muncitorească și în soluționarea unei serii de probleme de importanță internațională. Toate aceste tendințe negative în politica PCR și a conducerii RSR încurajează, susțin pe toată linia și încearcă să folosească cercurile conducătoare din SUA și China.[1]

Secția pentru România a CC al PCUS, iunie 1978

Beijingul și Washingtonul profită de devierile naționaliste ale lui Ceaușescu. Este dificil să spunem ceva despre comportamentul său. În esență, este un trădător. Numai dracu' știe ce altceva ar mai putea face.[2]

Leonid Brejnev către Erich Honecker, iulie 1978

Cooperarea regională în Balcani este percepută de români ca o modalitate de a reduce influența în regiune a statelor din Pactul de la Varșovia… Trebuie să le contracarăm toate proiectele pentru un grup autonom în Balcani.[3]

Brejnev către Jivkov, august 1978

Armata SUA implică tot mai mulți ofițeri de cercetare și de informații și de recunoaștere în activitățile de dezvoltare a relațiilor cu armata română [și] pentru cooperarea politico-militară cu SUA… ambele părți lucrează cu seriozitate pentru dezvoltarea în continuare a relațiilor bilaterale.[4]

Stasi, septembrie 1978

---

[1] *Exposition on Discussions with Cde. V.I. Potapov, Chief of the Romanian Sector of the CPSU CC Section,* 27 iulie 1978, Document Nr. 2 în Watts (2012a), http://www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no-29-the-soviet-romanian-clash-over-history-identity-and-dominion.

[2] *Transcript, Meeting of East German leader Erich Honecker and Soviet leader Leonid Brezhnev,* Crimea, USSR, 25 iulie 1978, Document 8, „U.S.-Soviet Relations and the Turn Toward Confrontation, 1977-1980 – New Russian & East German Documents", *Cold War International History Project Bulletin,* nr. 8/9 (iarna 1996), p. 123, CWIHP.

[3] Jordan Baev, „The 'Crimean Meetings' of the Warsaw Pact Countries' Leaders", în Jordan Baev și Anna Locher, „Brezhnev's Crimea Meetings in the 1970s", 14 august 2003, PHP, p. 4.

[4] *Informational Report on the Desertion of Lieutenant General Mihai Ion Pacepa (Socialist Republic of Romania) and His Asylum in the USA,* 12 septembrie 1978, BStU, MfS, Abt. X 22, S. 3-56; Herbstritt și Olaru (2005), pp. 316-330.

[Liderii occidentali consideră că] pozițiile diferite ale României în politica externă reprezintă „începutul unei noi epoci în istoria alianței socialiste". Dar succesul pe termen lung al politicii sale este incert. Occidentul nu se află în poziția de a susține efectiv România, fiindcă nu există o poziție occidentală definită cu privire la această problemă.[1]

Stasi, ianuarie 1979

România acționează intens pentru deconectarea URSS de țările socialiste și de cele în curs de dezvoltare [și] încearcă insistent să atragă de partea sa, în acțiuni antisovietice, conducerile din Bulgaria, Polonia și RDG. Pe măsură ce cursul ei naționalist devine mai profund, divergențele dintre România și Uniunea Sovietică plus celelalte țări frățești dobândește un caracter tot mai serios și se extinde asupra unui număr mare de chestiuni de politică internațională de primă importanță. ... Foarte importantă aici este tendința SUA și a NATO de a consolida rolul României de „aliat nesupus" al URSS, folosindu-l pentru a submina din interior unitatea țărilor frățești, „slăbind" unitatea politico-militară a statelor socialiste.

Putem anticipa că România va continua ferm direcția de „egalizare" a relațiilor sale cu principalele puteri care ni se opun în lumea contemporană, nu doar în plan politic, ci și economic, cultural, militar etc., reducând concomitent colaborarea reală în cadrul Pactului de la Varșovia și al CAER.[2]

Secția pentru România a CC al PCUS, mai 1979

---

[1] *Informational Note no. 5 of 29 January 1979 regarding the assessment of the current foreign policies of S.R. Romania,* 29 ianuarie 1979, BStU, MfS, ZAIG 7120, S. 288; Herbstritt și Olaru (2005), p. 338.

[2] *Conspect of Conversations with Cde. V.I. Potapov, Head of Romania Sector of CPSU CC Section,* 16 mai 1979, Document Nr. 4 în Watts (2012a), http://www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no-29-the-soviet-romanian-clash-over-history-identity-and-dominion.

Capitolul 2

Fuga lui Pacepa, iulie 1978

România distribuită în rolul de „prinț al hoților"

Pe 26 iulie 1978, adjunctul DIE Ion Mihai Pacepa s-a predat spionajului vest-german din Köln, fiind apoi încredințat omologilor americani. Ajuns la Washington, Pacepa a reiterat deja familiara temă a măsurilor active sovietice – oferită inițial oficialilor ambasadei americane în 1956 și repetată *debrieferilor* CIA și FBI de defectorul KGB Anatoli Golițîn, în 1963 –, că România era un cal troian al Kremlinului. În conformitate cu defectorul român, Ceaușescu nutrea o ură profundă față de SUA și un dispreț cu caracter personal la adresa președintelui american, Jimmy Carter.[1] Ceaușescu, a pretins el, fura de la americani tehnologie din domeniul computerelor, al laserilor și sateliților – mai precis acea tehnologie pe care Washingtonul a pus-o la dispoziția Bucureștiului începând cu anul 1975, în cadrul cooperării militare româno-americane – cu scopul de a o oferi Moscovei.[2]

Pacepa a deplâns, de asemenea, faptul că România ar fi înșelat Israelul și toate statele arabe moderate implicate în procesul de pace din Orientul Mijlociu. Bucureștiul, a susținut el, lucra mână-n mână cu teroriștii arabi, teroriști subordonați în secret lui Yasser Arafat – despre care a afirmat totodată că ar fi agent KGB.[3] Șirul acuzațiilor sale servea aproape perfect țelurile urmărite de măsurile active ale sovieticilor și ale Pactului de la Varșovia față de România – distrugerea relațiilor româno-americane, zădărnicirea procesului de pace și compromiterea relațiilor României cu partenerii ei occidentali și cu principalii actori din Orientul Mijlociu.

Descriind diplomația și serviciile de informații ale fostei sale țări ca profund ostile Statelor Unite, Pacepa și-a găsit susținători în rândul comunității de

---

[1] Vezi și Pacepa (1987), pp. 8-9. Această afirmație apare și pe supracoperta cărții sale din 1987.
[2] *Op.cit.*, pp. 41-46. Vezi, de pildă, *Telegram 3630 From the Department of Defense Attaché at the Embassy in Romania to the Department of the Army:* „Romanian Request for U.S. Military Technology and Equipment (C)", București, 30 iulie 1975, 1638Z, Document 35 în *Foreign Relations of the United States, 1969–1976,* Volum E–15, Partea 1, *Documents on Eastern Europe, 1973–1976.*
[3] Vezi, de pildă, Pacepa (1987), pp. 25, 32-37, 57-58; *Le Matin,* 4 februarie 1985.

contrainformații din cadrul CIA și în FBI, cele două organisme instituționale care, urmare a responsabilităților deținute, aveau cele mai mari reticențe în a trasa o linie clară de demarcație între comuniștii „răi" (pro-Moscova) și comuniștii „buni" (independenți). Pacepa a reușit să convingă cel puțin un ofițer FBI că eforturile de a menține accesul României la Clauza națiunii celei mai favorizate, care permitea țării să întrețină relații comerciale cu SUA fără taxe vamale prohibitive, dar și eforturile continue ale Bucureștiului de a îmbunătăți relațiile economice româno-americane, în general, erau parte a unei operațiuni ostile sub acoperire, în cadrul căreia „biroul DIE din Washington a recrutat sau a încercat să recruteze diverse personalități din emigrația română, cărora li s-a încredințat misiunea de a face lobby pentru «Clauză»".[1] Această abordare, de a trata eforturile de lobby românești ca activitate ostilă, era direct opusă celei pe care SUA o adoptaseră față de tentativele poloneze și maghiare de păstrare a statutului de cea mai favorizată națiune (acordat de foarte puțin timp Ungariei, dar deținut cu caracter permanent de Varșovia, fără revizuiri anuale, încă din 1960). Eforturile lor de lobby mult mai extinse, poate ca urmare a comunităților de imigranți polonezi și maghiari în SUA considerabil mai numeroase, erau privite ca rezultat al unor sentimente cât se poate de firești, sănătoase și admirabile față de țara de origine.

Afirmația unuia dintre susținătorii din FBI ai lui Pacepa, că „operațiunea «Clauza» ne-a ajutat mai mult pe noi decât pe români", fiindcă permisese FBI-ului „să cunoască și să neutralizeze mulți dintre agenții influenți din rezidența DIE", sugerează ce succes a avut defectorul în efortul său de a-i convinge pe unii membri ai comunității de informații americane că România nu merită Clauza națiunii celei mai favorizate și că eforturile ei de a o păstra erau ilegitime.[2] În mod similar,

---

[1] Interviu cu fostul agent special FBI Wayne Barnes, în Andrei Bădin, „Dezvăluirile unui superagent FBI", *Jurnalul Național*, 29 iulie 2008. Pacepa a insistat, de asemenea, împotriva reacordării clauzei națiunii celei mai favorizate după decembrie 1989. În vreme ce toți ceilalți aliați ai sovieticilor au primit-o aproape imediat după căderea comunismului, României – țara cu cea mai mare nevoie de asistență economică dintre membrii Pactului de la Varșovia – i-a fost refuzat accesul la piețele și creditele americane în primii trei ani după tranziția la economia de piață, frontierele și situația sa continuând să fie în acest răstimp o chestiune controversată.

[2] Bădin (2008). Părerea excelentă, exprimată public, a fostului agent FBI Barnes cu privire la cartea *Orizonturi roșii* semnată de Pacepa, pe care o considera „decentă, impersonală și obiectivă", nu este nicidecum general împărtășită, nici măcar în rândul partizanilor lui Pacepa. Vezi interviul lui Barnes în Bădin (2008). Secondat de Vladimir Tismăneanu, Barnes a exprimat aceleași opinii laudative la adresa cărții *Programat să ucidă: Lee Harvey Oswald, KGB-ul și asasinarea lui Kennedy* (2007) a lui Pacepa, afirmând că autorul ei „dezvăluie în mod abil adevărul – cu date verificabile, substanțiale, coroborate și de netăgăduit". Citate din Barnes și Tismăneanu au apărut pe broșura publicitară a lui Ivan Dees și, alături de altele aparținând unor susținători ai lui Pacepa, pot fi accesate la adresa https://rowman.com/ISBN/9781566637619. La polul opus al spectrului, criticul CIA Hayden Peake a considerat că povestea fugarului este atât de improbabilă, atât de lipsită de dovezi și atât de marcată de supoziții, încât a simțit nevoia să le transmită cititorilor o atenționare. Citându-l pe R.V. Jones, recenzentul nota că: „Nu există niciun set de observații contradictorii între ele pentru care inteligența umană să nu poată găsi o explicație coerentă, oricât ar fi ea de complicată". Hayden B. Peake, „The Intelligence Officer's Bookshelf", *Studies in Intelligence*, vol. 52, nr. 2, pp. 88-89.

supoziția că reprezentanții economici și diplomatici români erau ofițeri ai Securității sau subordonați serviciilor de securitate într-o măsură diferită de cea a celorlalți membri ai Blocului, sau că toți ofițerii de Securitate din ambasada română erau implicați în operațiuni ostile intereselor americane – și, invers, că diplomații și oficialii serviciilor de informații reprezentând regimurile loiale Moscovei din Polonia și Ungaria erau „mai curați" din acest punct de vedere – erau greșite din ambele perspective. Serviciile de informații poloneze începuseră să-și plaseze ofițerii și agenții în reprezentanțe comerciale străine și în parteneriate economice „încă din 1946", iar în Ministerul de Externe și în alte instituții care activau peste hotare de la începutul anilor 1950.[1] În mod similar, Ungaria își subordonase pe deplin aparatul diplomatic cerințelor impuse de serviciile de spionaj și propagandă.[2] Budapesta exploata mai cu seamă contactele și schimburile culturale și științifice pentru a influența cercurile conservatoare și de dreapta din Occident, inclusiv în rândul comunităților de imigranți maghiari, cercuri care altfel nu ar fi fost accesibile sau favorabile în plan economic ori politic.[3]

După încheierea Războiului Rece, ofițerul german care l-a preluat pe Pacepa din adăpostul pe care și-l găsise, în iulie 1978, în toaleta publică de sub Catedrala din Köln a devenit șeful Biroului Federal German pentru Apărarea Constituției. În 1996, el a recunoscut în fața omologului său din Serviciul de Informații Externe român că germanii îl predaseră pe Pacepa americanilor în decurs de 72 de ore după dezertarea lui, în parte fiindcă nu se îndoiau că aveau

---

[1] Andrzej Paczkowski, „Civilian Intelligence in Communist Poland, 1945-1989: An Attempt At a General Outline", *InterMarium* (Columbia University East Central European Center), vol. 10, nr. 1 (2007), pp. 2-3, accesibil la www.sipa.columbia.edu.

[2] Vezi de pildă Raija Oikari, „On the Border of Propaganda and What Can Be Said" în Ansii Halmesvirta, editor, *Bridge Building and Political Cultures: Hungary and Finland 1956-1989,* Hungarologische Beiträge, vol. 18, Jyväskylä, Finland, University of Jyväskylä, (2006), pp. 299-356; MOL M-KS-288-22cs.-1971-43.ö.e., pp. 117-133. Simbolică pentru această abordare a fost numirea ca ministru de externe, în 1963, a episcopului reformat Janos Peter, identificat ca agent sovietic pe când lucra ca propagandist în cadrul Consiliului Mondial al Păcii, de sorginte sovietică, sub regimul Rakosi. Budapesta a continuat să folosească „diplomația ca un vehicul pentru operațiuni agresive de informații externe" în perioada anilor 1970. Rudolf L. Tokes, *Hungary's Negotiated Revolution: Economic Reform, Social Change and Political Succession, 1957-1990,* Cambridge, Cambridge University Press, 1996, p. 231. Pentru modul în care Peter a susținut represiunea sovietică din 1956, vezi *Investigation of Communist Takeover and Occupation of Hungary. Fifth Interim Report of Hearings Before the Subcommittee on Hungary of the Select Committee on Communist Aggression,* Camera Reprezentanților, Congresul 83, sesiunea a doua, sub autoritatea rezoluțiilor 346 și 438, Ungaria, Washington, U.S. Government Printing Office, 1954, www.archive.org; Declarație făcută de reverendul János Peter, episcop al Bisericii Reformate Maghiare și membru al Consiliului Mondial al Păcii în numele Comitetului Ungar pentru Pace, 18 noiembrie 1956; fostul prim-ministru maghiar Ferenc Nagy către oficialii Departamentului de Stat al SUA, *Memorandum of Conversation,* Washington, 10 septembrie 1964, Document 105, *Foreign Relations of the United States 1964-1968,* Vol. XVII, *Eastern Europe.*

[3] Oikari în Halmesvirta (2006), pp. 299-356.

de-a face cu un agent infiltrat de sovietici.[1] Ulterior, Pacepa a confirmat în repetate rânduri că, în timpul activității sale de ofițer al serviciilor de informații externe din România, „obișnuia să primească ordine de la KGB", declarând în mod explicit că „mi-am petrecut 27 de ani din viață lucrând pentru KGB" – altfel spus, întreaga durată a serviciului său în Securitate, de la semnarea oficială a angajamentului (deja cu rang de ofițer), în 1951, până la fuga din 1978.[2]

În conformitate cu un raport intern al Stasi, ofițerii de contrainformații vest-germani trimiși la Washington pentru interogatoriul lui Pacepa au considerat că declarațiile sale sunt neconvingătoare și inconsecvente și au conchis că intenția lui a fost aceea ca, „prin intermediul informațiilor sale evident insubstanțiale, să dobândească de la CIA dreptul la o viață în siguranță în SUA, protejat de investigațiile foștilor săi colaboratori".[3] Aceasta era o exagerare. Ca agent dublu sovietic în România, Pacepa deținea cunoștințe considerabile privind operațiunile KGB în cadrul Blocului sovietic. În plus, în calitate de consilier pe teme de securitate al lui Ceaușescu, l-a însoțit pe acesta din urmă în numeroase vizite externe și era firesc să știe într-o oarecare măsură despre ce anume se discuta cu aceste prilejuri. Dacă însă a redat interlocutorilor americani, în mod corect esența respectivelor discuții – aceasta este o cu totul altă chestiune. Cartea sa din 1987 sugerează că nu a făcut-o.

Stasi amintea și ea de suspiciunile serviciilor de informații vest-germane că Pacepa ar fi fost anchetat pentru inventarea unor „state de plată pentru agenți dubioși, în ideea de a solicita o sursă consistentă de venit".[4] Date fiind strânsele legături existente la acea vreme între serviciile de informații vest-germane și Securitate – unitatea antiteroristă a Germaniei Federale *(Grenzschutzgruppe 9* – GSG 9) îi asistase pe români, în 1977, în organizarea propriei lor unități antiteroriste

---

[1] Vezi, de pildă, interviul cu Pacepa difuzat la postul de televiziune maghiar destinat etnicilor maghiari din statele învecinate. „Confesiunile unui spion-șef", *DUNA-TV* Budapesta, 24 februarie 2004a; RADOR (București), 24 februarie 2004. Vezi și Ioan Talpeș, *În umbra marelui Hidalgo,* București, Vivaldi, 2009, pp. 92-94. Directorul de atunci al Serviciului de Informații Externe român (SIE), Ioan Talpeș, a confirmat acest lucru într-un interviu acordat autorului, 10 octombrie 1996.

[2] Vezi, de pildă, Ion Mihai Pacepa, „Russia Hid Saddam's WMDs", *Washington Times,* 2 octombrie 2003, și remarcile lui Pacepa în Jamie Glazov, „Symposium: KGB Resurrection (Continued)", 30 aprilie 2004c; și Jamie Glazov, „From Russia With Terror", 1 martie 2004b la www.frontpage.com. Vezi și Pacepa la *DUNA TV* (2004a); RADOR (2004). Pacepa subestimase durata serviciului său în slujba KGB, dat fiind că serviciile sovietice de informații îi finanțaseră și studiile universitare între anii 1948 și 1951.

[3] *Informational Report Regarding the Desertion of Lt. General Mihai Ion Pacepa (Socialist Republic of Romania) and His Refuge in the U.S.A.* (de aici înainte în text: *Report on Pacepa Desertion),* 12 Septembrie 1978, BStU, MfS, Abt. X 22, S. 3-56; Herbstritt și Olaru (2005), pp. 330-331; „Die Enthüllungen des Rumänen Pacepa – Der Phantom Spion von Bonn" (Dezertarea românului Pacepa – spionul fantomă de la Bonn), *Der Spiegel,* nr. 36, 4 septembrie 1978. Stasi nota că, din punctul de vedere al CIA, el avea o valoare mai mare ca urmare a cunoștințelor cu caracter general pe care le deținea despre „mediile de conducere ale Pactului de la Varșovia".

[4] *Report on Pacepa Desertion* (1978), BStU, MfS, Abt. X 22, S. 3-56; Herbstritt și Olaru (2005), p. 333.

(Unitatea Specială pentru Lupta Antiteroristă – USLA) –, se poate ca Bucureștiul și Bonnul să fi schimbat date despre defector. După fuga acestuia, ancheta Departamentului Securității de Stat (DSS) i-a identificat pe Pacepa, pe Nicolae Doicaru, superiorul lui de la informațiile externe, pe șeful contrainformațiilor externe, Mihai Caraman, pe șeful unității anti-KGB, Constantin Iosif, și pe Ion Stănescu, șeful DSS și la un moment dat ministru de interne, ca fiind responsabili pentru menținerea unui cadru de corupție generalizată la vârful serviciului de securitate, care le-a permis timp de circa 25 de ani să eludeze orice supraveghere din partea DIE.[1] Așa cum se remarca în ancheta internă, grupul oferea cadouri și onora liste de cumpărături pentru membrii de frunte ai partidului atunci când se aflau peste hotare, asigurându-și astfel libertatea de acțiune – o frapantă recunoaștere a stării de fapt privind corupția la nivelul conducerii Securității și la vârful Partidului, la fel de acuzatoare ca tot ce a publicat Pacepa ulterior.[2]

Pe lângă această chestiune a corupției, colaboratorii apropiați ai lui Pacepa erau implicați în exproprierea abuzivă a unor proprietăți deținute de germanii și evreii emigrați, în cadrul unor operațiuni de extorcare ce au stârnit în mod repetat protestele Occidentului, amenințând statutul de cea mai favorizată națiune al României.[3] Extras din ancheta internă efectuată de autoritățile române după fuga lui Pacepa:

---

[1] În discuțiile cu foști ofițeri superiori ai DSS, aceștia din urmă au operat o distincție clară între Doicaru, Pacepa, Caraman și Iosif, pe care îi considerau „cârtițe" sau „trădători" sovietici (ori ai altor servicii din cadrul Pactului de la Varșovia), și Stănescu, pentru care au înaintat evaluări în general pozitive. Exceptând existența unor dovezi care să ateste contrariul, autorul este dispus să accepte asemenea interpretări. Dar Stănescu avusese responsabilități administrative în cadrul DSS când s-au produs aceste disfuncții.

[2] În mod ironic, cu toată corupția din interiorul său, Securitatea era probabil mai puțin coruptă decât alte servicii din cadrul Pactului de la Varșovia, grație faptului că nu avea acces la fondurile considerabile disponibile celorlalți membri prin participarea la traficul de narcotice sponsorizat de sovietici și menit să submineze societatea occidentală. Acest gen de activități i-a adus liderului est-german Erich Honecker un „câștig" personal de 92 de milioane de dolari. „Western Intelligence Links Honecker to Drugs", *Bild* (Hamburg), în *Foreign Broadcast Information Service,* FBIS-EEU-89-233, 6 decembrie 1989, p. 40. Implicarea, cu mult timp în urmă, a spionajului polonez în domeniul companiilor private a dus la o serie de scandaluri de corupție în interiorul serviciilor, scandaluri ce au implicat lideri de partid de la niveluri înalte, încă din ianuarie 1962. Vezi, de pildă, Paczkowski (2007), nota 38. În mod similar, KDS-ul bulgar era suspectat de sifonarea a „milioane de dolari din fonduri de stat" prin intermediul celor 395 de companii de comerț exterior ale sale, „răspândite din Austria până în Singapore". Vezi de pildă „Bulgarian Studies Bogus Companies", *The New York Times,* 19 ianuarie 1992.

[3] Liviu Țăranu, editor, *Ion Mihai Pacepa în dosarele Securității 1978-1980,* Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, București, Editura Enciclopedică, 2009, pp. 32-33, 223-225, 264; Liviu Țăranu, „Afacerea Peregrinii", în Constantin Moșincat și Dan Poinar, coordonatori, *Pietre de hotar* (Oradea), vol. 6, Editura Tipo MC, 2007, pp. 221-229; Ionel Gal, *Rațiune și represiune în Ministerul de Interne, 1965-1989,* Iași, Editura Do-minor, 2001-2002, vol. I-II, pp. 135-136. Gal era arhivarul Securității.

> Materiale recent [descoperite] indică faptul că multe foste cadre din DGIE erau caracterizate de corupție, minciună, arivism și tendințe grandomane. Datele existente sugerează că, urmare a modului în care conducerea Ministerului de Interne a acoperit abuzurile și ilegalitățile comise de cei peste 100 de angajați care au cumpărat în București proprietăți de la persoane care ulterior au emigrat, acești angajați nu au fost trași la răspundere conform legii.[1]

Odată ajuns în Statele Unite, Pacepa a pus un accent deosebit pe caracterul antisemit al politicii duse de România și de Ceaușescu, în particular. În mod semnificativ, aceste afirmații, contrazise mai târziu de diverși oficiali israelieni, au părut plauzibile, în primul rând, prin prisma acțiunilor neautorizate în care cercul de apropiați ai lui Pacepa a fost implicat direct.[2] După 1989, mai mulți foști ambasadori israelieni în România din anii 1980 au confirmat că Nicolae Ceaușescu a fost de bună-credință în eforturile sale de mediere a situației din Orientul Mijlociu și că aceste eforturi au dat roade.[3] Și atunci, de ce defectorul a continuat, și după sosirea sa în SUA, să disemineze teme de dezinformare ale KGB-ului îndreptate împotriva politicii României în Orientul Mijlociu, despre care știa că sunt false?

Noii șefi ai Ministerului de Interne și ai DSS au descoperit cu iritare că, în ciuda pretențiilor sale că ar fi înregistrat performanțe extraordinare, ramura tehnico-științifică a DIE, a cărei responsabilitate o deținuse Pacepa în mod personal, nu făcuse „achiziții" tehnologice importante nici în Germania, nici în SUA. S-a constatat astfel că absolut toate documentele și echipamentele furnizate sub conducerea lui Pacepa proveneau din surse deschise. Succesele sale sub acoperire de care făcuse paradă constau în mare parte în teze de masterat și de doctorat din domeniul tehnic, accesibile liber la universitățile americane, și în echipamente achiziționate în mod legal pe piața liberă și la expoziții sau târguri

---

[1] Arhiva Serviciul Român de Informații, fond D, dosar 11200, vol. 35, f. 309-316; Mihai Pelin, *Culisele spionajului românesc: DIE 1955-1980*, București, Evenimentul Românesc, 1997, p. 304; Țăranu (2009), p. 33; Liviu Țăranu, „I. M. Pacepa, ultimele zile în DGIE", *Magazin istoric*, no. 3/480, (martie 2007), pp. 15-20.

[2] Pentru afirmația defăimătoare a lui Pacepa, că România a trimis peste 500 de agenți în lumea islamică, pentru a instiga la un antisemitism și un antiamericanism virulente, vezi Ion Mihai Pacepa, „Russian Footprints: What does Moscow have to do with the recent war in Lebanon?" *National Review*, 24 august 2006. Pentru infirmarea israeliană a acestor afirmații, vezi, de pildă, Yosef Govrin, *Israeli-Romanian Relations at the End of the Ceausescu Era*, New York, Routledge, 2002, și Aba Effen, *Israel At A Crossroads*, Ierusalim, Gefen, 2001.

[3] Vezi Govrin (2002), pp. 254-255, 335-337. Faptul că ambasadorul Govrin s-a aflat la conducerea departamentului din cadrul Ministerului de Externe israelian care s-a ocupat de Europa de Est de la sfârșitul anilor 1970 până în 1985 și apoi, între 1985 și 1989, a fost ambasador al Israelului în România, înainte de a reveni la Tel Aviv ca secretar general al ministerului, conferă autoritate opiniilor sale cu privire la politica României în Orientul Mijlociu. Vezi Gefen (2001), pp. 170-176, 183.

de profil.[1] Mai mult decât atât, evaluarea ostentativ pozitivă a spionajului tehnologic românesc împotriva SUA făcută de Pacepa în depozițiile sale acuzatoare de după dezertare a servit la distragerea atenției de la mult mai intensele eforturi de achiziții ale altor aliați din Pact.[2]

Acuzația că România ar fi furat tehnologie occidentală și americană pentru Moscova, ca modalitate de sădire a suspiciunilor privind scopurile reale ale politicilor sale economice și militare, a fost o temă centrală a măsurilor active sovietice încă de la începutul anilor 1960, fiind menită să submineze relațiile româno-americane. În parte, obiectivul vizat era acela de a împiedica o cooperare militară mai strânsă cu SUA și de a o sabota pe cea deja existentă. De asemenea, se dorea să fie preîntâmpinată nașterea unui semnificativ interes economic american, pe termen lung, pentru România și să fie împiedicat Bucureștiul să-și dezvolte și mai mult capacitățile economice în afirmarea independenței. Iar Pacepa se afla într-o poziție mai bună decât oricine altcineva pentru a susține o asemenea interpretare.

Faptul că fusese șef al Secției Știință și Tehnologie (S&T) din DSS i-a conferit o inerentă credibilitate în ceea ce privea operațiunile de intelligence în acest domeniu. El l-a înfățișat pe Ceaușescu ca fiind unul dintre cei mai credincioși satrapi ai Kremlinului, dornic să-și „sporească substanțial contribuția" față de Moscova în privința tehnologiilor furate, pentru a-și împlini scopul personal, acela de a deveni „cel mai important și mai respectat partener al sovieticilor în cadrul Pactului de la Varșovia".[3] Pacepa a continuat să susțină același refren în întreaga perioadă a Războiului Rece, dar și după aceea, izbutind să-i convingă pe unii dintre influenții ziariști, diplomați, politicieni și analiști americani din

[1] O investigație a autorităților americane efectuată după 1989 a scos la iveală faptul că unicul furt semnificativ a fost unul de natură comercială. Tehnologia de fabricare a parbrizului auto a fost folosită în producția de autoturisme românești. Anchetatorii nu au descoperit dovezi că Bucureștiul ar fi furat măcar un singur tip de tehnologie militară americană.

[2] Spionajul polonez, de exemplu, fusese organizat de sovietici în mod special pentru achiziția de știință și tehnologie (S&T) încă din 1954. În 1958, regimul Gomułka a înființat un Comitet pentru Cooperarea Tehnico-Științifică cu Străinătatea cu scopul explicit de a contribui la acest efort. Paczkowski (2007), p. 6. În vreme ce Pacepa își lansa acuzațiile mincinoase cu privire la furtul românesc de tehnologie, ofițerul polonez de informații Marian Zacharski fura planurile americane pentru „racheta «Patriot», pentru sistemul de aviație «Stealth» și pentru racheta «Phoenix», dar și pentru sistemul de sonar submarin". Ibid., p. 8; Witold Beres și Jerzy Skoczylas, *General Kiszczak mówi... prawie wszystko* (Generalul Kiszczak spune... aproape totul), Varșovia, BGW, 1991, p. 188.

[3] Pacepa (1987), pp. 8-9, 16, 41 și 46. Milt Bearden, fostul șef al diviziei CIA pentru URSS și Europa de Est, a oferit una dintre cele mai dure, deși indirecte, replici la adresa afirmațiilor lui Pacepa, remarcând că Ceaușescu „detesta URSS din toată inima". Bearden și Risen (2003), p. 391. S-ar putea spune că liderul român nutrea aceleași sentimente pe care le avea Kremlinul față de țara lui.

afara comunității de informații că România era un cal troian al sovieticilor și un partener perfid și nepotrivit al Statelor Unite.[1]

Alertate de declarațiile insistente ale lui Pacepa și ale partizanilor săi, agențiile din cadrul comunității de informații americane au plasat România sub o atentă supraveghere atunci când s-a trecut la examinarea operațiunilor sovietice de furturi tehnologice. Iar ceea ce au constatat s-a dovedit în mare parte în contradicție cu afirmațiile lui Pacepa, dar în ton cu nemulțumirile interne ale spionajului sovietic.[2] Spre exemplu, în iunie 1982, la circa patru ani după ce Pacepa a început să disemineze mitul operațiunilor românești antiamericane, agențiile de informații americane au conchis în mod unanim că, în totală contradicție cu acțiunea celorlalte țări din Blocul sovietic, în realitate, România „nu a dat curs solicitării sovietice privind activitățile de «colectare»".[3]

Președintele Ronald Reagan a subliniat că România era singurul partener din Blocul sovietic căruia SUA îi puteau transfera tehnologie și față de care puteau diminua măsurile de limitare a exporturilor, fără teama că, în acest mod, vor aproviziona indirect Moscova. Referindu-se la chestiunea problematică a transferului în contextul „politicii de diferențiere" a administrației sale, în septembrie 1982, președintele Reagan nota că, „dată fiind probabilitatea ridicată ca tehnologia vândută legal oricărui alt stat est-european decât România să fie transferată Uniunii Sovietice", „nu ar fi posibilă diferențierea în furnizarea tehnologiei de producție controlate de COCOM".[4] În 1988, la un an după publicarea cărții lui Pacepa, în care aceleași acuzații erau repetate către un public mult mai larg, analiștii Pentagonului au decis că românii nu au „acționat ca surogate ale serviciilor de informații sovietice", motivul fiind acela al unor „conexiuni mai slabe cu sovieticii în domeniul informațiilor", și că, în plus,

---

[1] Printre cei convinși de refrenul „calului troian" repetat de Pacepa, s-au aflat fostul ambasador american în România David Funderburk, analista Judith Geran Pilon și ziaristul (totodată fost consilier al șefului de personal de la Casa Albă Alexander Haig) Michael Ledeen. Vezi, de pildă, *The Washington Post,* 15 mai 1985; Funderburk (1987), pp. 32-34, 42-48; Pilon (1985), pp. 1-2, 11-12; și Michael Ledeen împreună cu I.M. Pacepa, „Romania Reaps Rewards of Hi-Tech Thefts", *Human Events,* 16 martie 1985.

[2] Vezi și Viktor Suvorov, *Inside the Soviet Army,* New York, Berkeley Books, 1982, pp. 7-8.

[3] *The Technology Acquisition Efforts of the Soviet Intelligence Services (u): Interagency Intelligence Memorandum* (NI IIM 82-10002), DCI, 1 iunie 1982 (declasificat pe 19 noiembrie 1999), p. 22, CIA. Memorandumul a fost redactat sub auspiciile Consiliului Național pentru Informații, împreună cu CIA, FBI, NSA, DIA, personalul de contrainformații al DCI, și cu componentele de informații ale departamentelor de Stat, Energie, Comerț și Finanțe, Forțelor Aeriene, Armatei, marinei și serviciilor vamale ale Departamentului Trezoreriei, și a fost aprobat de Comitetul de Informații pentru Transferul de Tehnologie al DCI și de Comisia Națională pentru Informații Externe. Vezi și *Soviet Acquisition of Western Technology,* aprilie 1982, Exhibit 1. *Hearings Before the Permanent Subcommittee on Investigations of the Committee on Governmental Affairs, United States Senate, Ninety-Seventh Congress, Second Session,* Washington D.C., US Government Printing Office, mai 1982, în special mărturiile din 4, 5, 6, 11, și 12 mai 1982.

[4] *National Security Decision Directive 54: United States Policy Toward Eastern Europe,* 2 septembrie 1982, Casa Albă (declasificat 15 mai 2006), p. 3, CIA.

comportamentul observat al reprezentanților României în SUA nu sugera că „activitatea de culegere a unor informații sensibile din domeniul științei și tehnicii" ar fi constituit o prioritate pentru ei.[1]

Anumite afirmații ale lui Pacepa ofereau dovezi indirecte care sugerau că Bucureștiul era îndreptățit să-l bănuiască a fi atât agent al Moscovei, cât și al Budapestei, angajat într-o serie de măsuri active de discreditare a României, dar și de „consolidare a prestigiului" în favoarea Ungariei. Pacepa a identificat Germania de Est, România și Polonia – în această ordine – ca fiind țările responsabile de cele mai importante furturi de tehnologie americană. Pe lângă insidioasa și pe deplin incorecta includere a României în acest grup, el a exclus în mod inexplicabil Ungaria (o omisiune care apare în mod consecvent în scrierile lui Pacepa). În realitate, principala contribuție est-europeană în domeniul științei și tehnologiei furate de la americani în beneficiul Moscovei provenea de la acele servicii de informații care aveau largi comunități de emigranți, reprezentanțe oficiale mai mari și multiple centre de operare pe teritoriul SUA – în acest sens, așa cum nota comunitatea de informații americană într-unul dintre buletinele sale *National Intelligence Estimates*, „Polonia și Ungaria fiind, se pare, principalii contributori est-europeni".[2]

Spre exemplu, exploatându-și capacitatea de a recruta membri ai comunității de etnici polonezi din SUA, Varșovia a reușit să fure o gamă variată de tehnologie americană în beneficiul Kremlinului. Rețeaua Marian Zacharski – William Holden Bell, de pildă, a oferit Moscovei documente despre „radarul *look down, shoot down* al aeronavelor F-15, sistemul radar pentru bombardierele Stealth și B-1, un sistem radar *all-weather* pentru tancuri, un sistem radar experimental pentru Marina americană, racheta aer-aer Phoenix, un radar de supraveghere pentru navele maritime, racheta sol-aer Patriot și un sistem de apărare aeriană al NATO".[3] În mod similar, securitatea de stat ungară a recrutat un etnic maghiar din armata americană – pe Zoltan Szabo, cel care a creat rețeaua Clyde Lee Conrad – pentru una dintre cele mai îndelungate

[1] *Hostile Intelligence Threat – U.S. Technology*, Biroul adjunctului Secretarului Apărării (Contrainformații și Securitate), Departamentul Apărării, DoD 5200.1 –PH-2, noiembrie 1988, pp. 5-6. Vezi și *Meeting the Espionage Challenge: A Review of the United States Counter-intelligence and Security Programs*, raport al Comitetului pentru Informații, Senatul Statelor Unite, U.S. Government Printing Office, octombrie 1986; și *A Report on Foreign Espionage in the United States*, Departamentul de Stat al Statelor Unite, martie 1987.

[2] *The Technology Acquisition Efforts of the Soviet Intelligence Services* (1982), pp. 18, 22, CIA.

[3] Jeffrey T. Richelson, *Sword and Shield: Soviet Intelligence and Security Apparatus*, Cambridge, Ballinger, 1986, p. 218.

operațiuni de spionaj care implica achiziția de tehnologie.[1] Rețeaua Szabo–Conrad era chiar mai cunoscută pentru furtul de strategie și planuri operaționale NATO împotriva Pactului de la Varșovia, de planuri pentru mișcările de trupe, blindate și aeronave, și de descrieri detaliate ale armelor nucleare și ale amplasării acestora.[2] De fapt, AVH a plasat ofițeri cu pregătire tehnologică „sub acoperire în întreprinderi maghiare de comerț exterior din domenii specializate, precum computere și echipamente electronice", pentru a „obține în secret, de la oameni de afaceri occidentali, informații de tip S&T și articole aflate sub embargo".[3]

Deși eforturile poloneze de spionaj au dat o lovitură considerabilă securității naționale a SUA, ele s-au aflat abia pe locul al patrulea printre partenerii „în strânsă cooperare", din punct de vedere al numărului de agenți arestați de contrainformațiile americane și de autoritățile de stat. Pe primul loc se afla Germania de Est, urmată de Ungaria pe locul al doilea, de Cehoslovacia și, la mică distanță, de Polonia.[4] În mai multe cazuri, agentul recrutat lucra deopotrivă pentru Ungaria și Cehoslovacia, dat fiind că prima deținea o rețea extinsă în

---

[1] Zoltan Szabo, căpitan în armata americană, de origine maghiară, era „fondatorul" și „creierul" „rețelei de spionaj Conrad în Europa". El a lucrat împreună cu doi medici maghiari stabiliți în Suedia, „pentru a dirija secretele NATO către serviciul de informații maghiar", medici pe care i-a trimis apoi la Moscova. Vezi Herbig și Wiskoff (2002), pp. 11, 28-29, 49, 58. Szabo l-a recrutat pe Clyde Lee Conrad în 1974, când erau amândoi sergenți staționați la un depozit de documente clasificate din Germania. Rețeaua Szabo–Conrad a operat pe parcursul anilor 1970 și 1980, ca „una dintre cele mai mari rețele de spionaj de după al Doilea Război Mondial". Ibid. Pentru rețeaua Szabo–Conrad vezi și Colonel Stuart A. Herrington, *Traitors Among US: Inside the Spy Catcher's World,* Novato, CA, Presidio, 1999; și Danny L. Williams, *Damian and Mongoose: How a U.S. Army Counterespionage Agent Infiltrated an International Spy Ring,* Tuscon, Wheatmark, 2011.

[2] Rețeaua îi includea pe sergenții americani Roderick James Ramsay, Jeffrey Rondeau, Jeffrey Gregory, Tommasso Mortati, Kelly Warren și pe ungurii Imre și Sandor Kercsik. Richelson (1986), p. 218; J. Gerth, „Ex-U.S. Sergeant's Spy Case Is Said To Grow In Seriousness", *The New York Times,* 10 martie 1989. Szabo nu a petrecut nicio zi în închisoare, deoarece tribunalul austriac i-a dat o sentință cu suspendare. Conrad a primit o condamnare la închisoare pe viață din partea unui tribunal vest-german în 1990.

[3] *The Technology Acquisition Efforts of the Soviet Intelligence Services* (1982), p. 23, CIA.

[4] Katherine L. Herbig și Martin F. Wiskoff, *Espionage Against The United States By American Citizens 1947-2001,* Monterrey, CA, Defense Personnel Security Research Center, iulie 2002, Anexa A, pp. A3-A8. Zacharski, condamnat la închisoare pe viață în 1981, a fost schimbat patru ani mai târziu cu „25 agenți occidentali din închisori sovietice și est-europene". Vezi de pildă Benjamin B. Fischer, „The Vilification and Vindication of Colonel Kuklinski", *Studies in Intelligence,* nr. 9 (vara 2000), www.cia.gov. În august 1994, guvernul polonez l-a numit pe Zacharski în postul de șef al informațiilor poloneze, dar a retras numirea ca urmare a scandalului internațional izbucnit, în cursul căruia Washingtonul a subliniat că Zacharski era încă subiectul unei condamnări la închisoare pe viață în SUA. Ibid: Fred Iklé, „How to Ruin NATO", *The New York Times,* 11 ianuarie 1995; John Pomfret, „Poles Ponder Patriotism After Spy's Appointment, Firing", *The Washington Post,* 3 septembrie 1994.

cealaltă (formată în mare parte din unguri non-etnici), acest lucru facilitând cooperarea bilaterală.[1]

O actualizare făcută de comunitatea de informații americană la mijlocul anilor 1980 cu privire la furtul de tehnologie sofisticată, preponderent militară, în cadrul Blocului sovietic, a ajuns la concluzii similare:

> Din a doua jumătate a anilor 1970, surogatele din rândul acestor servicii au jucat un rol major în programul general VPK *[Voenno-Promişlennaia Komissia* – Comisia Militar-Industrială Sovietică] de achiziționare de tehnologii militare occidentale, deseori în schimbul unor concesii economice pe care sovieticii le-au acordat țărilor lor. Serviciile de informații din RDG, Polonia și Ungaria sunt printre cele care au reușit în mod deosebit în achiziția de informații clasificate din Occident și de produse supuse măsurilor de control al exporturilor.[2]

România, pe de altă parte, nu era implicată în niciuna dintre rețelele de spionaj care operau în SUA în anii 1980 (și nici nu fusese implicată în deceniul anterior).[3] Această absență din rândurile celor care efectuau operațiuni împotriva intereselor americane este cu atât mai meritorie ținând seama că șase dintre spionii arestați de autoritățile SUA în perioada respectivă lucraseră pentru state considerate de Washington ca fiind prietene sau neutre.[4] Bucureștiul nu numai că nu s-a angajat în procurarea ilegală de tehnologie americană sofisticată, mai cu seamă de tip militar, dar nici măcar nu figura printre statele Pactului de la Varșovia care făceau acest lucru în favoarea Kremlinului. După 1989, investigatorii americani au desfășurat o anchetă în România, cu aprobarea autorităților române alese în mod democratic, cu scopul de a-i verifica rolul în furtul de tehnologie americană sofisticată. Așa cum se întâmplă la o verificare serioasă a dezinformărilor, respectivele afirmații s-au dovedit nefondate. Unicul caz de furt tehnologic semnificativ care a prejudiciat SUA (în termenii pierderilor de profit) descoperit a fost cel al tehnologiei pentru sticla securizată pentru parbriz folosită la fabricarea autoturismului Dacia. Și încă nu este clar cum a ajuns respectiva tehnologie să fie utilizată în cadrul unui proces de fabricație pus în practică de România sub licență franceză.

---

[1] Acest lucru a devenit evident în 1968, când informațiile deținute de maghiari în privința evenimentelor din Cehoslovacia erau superioare celor obținute de sovietici, în ciuda ofițerilor și a rețelelor sovietice infiltrate în interiorul organelor de securitate cehoslovace. Vezi, de pildă, Joseph Dresen, „Filling in the Blanks for the Prague Spring", „Prague Spring, Prague Autumn: Filling in the Blank Spots from 1968", 23 februarie 1999, rezumatul evenimentului, „Events List", Woodrow Wilson International Center for Scholars, http://www.wilsoncenter.org/event/filling-the-blanks-for-the-prague-spring.

[2] *Soviet Acquisition of Militarily Significant Western Technology: An Update,* septembrie 1985, pp. 15-16, CIA. Vezi și *Hostile Intelligence Threat – U.S. Technology* (1988), pp. 5-6.

[3] Herbig și Wiskoff (2002), Anexa A, pp. A3-A8

[4] *Op.cit.,* p. 62.

Pretinde că este oficină sovietică, discreditează-i prietenii!

Afirmațiile lui Pacepa, că politicile duse de România în privința țărilor în curs de dezvoltare erau menite să susțină obiectivele sovietice, au fost și ele infirmate de serviciile americane de informații ale vremii.[1] Acuzația a fost plauzibilă ca urmare a faptului că, de la mijlocul anilor 1950 până spre sfârșitul deceniului 1970, România a fost țara care a oferit cea mai susținută asistență nonsovietică și nonmilitară statelor în curs de dezvoltare. Această asistență a fost totodată și „cea mai diversificată" din cadrul Blocului sovietic, în sensul că majoritatea beneficiarilor nu erau clienți sovietici, în vreme ce ajutorul cehoslovac, bulgar, est-german și maghiar era îndreptat doar către statele clientelare ale URSS.[2]

În 1975, CIA a raportat că, în ciuda influenței sovietice evident „puternice" asupra tipurilor de ajutor acordat de majoritatea statelor est-europene țărilor în curs de dezvoltare, România s-a remarcat prin abilitatea sa de „a-și exercita independența în adoptarea unor angajamente individuale".[3] Politica României față de statele în curs de dezvoltare era una dintre cele mai sofisticate și mai diversificate atât în Est, cât și în Vest, o dezvoltare posibilă grație comunicării directe și frecvente cu liderii acestor state – deseori ironizată ca „turism" diplomatic în cadrul măsurilor active sovietice – în asemenea măsură încât Bucureștiul a ajuns în cele din urmă să rivalizeze cu Belgradul din punctul de vedere al influenței și al politicilor sale progresiste față de lumea în curs de dezvoltare (în ciuda influenței considerabile deținute de Tito în cadrul mișcării de nealiniere).[4]

La finele anului 1979, la peste un an după fuga lui Pacepa, comunitatea de informații americană a conchis că, în vreme ce statele care nu făceau parte din Blocul sovietic ofereau „susținere țărilor din Lumea a Treia și mișcărilor de insurgență, deseori în strânsă cooperare cu URSS", România urmărea „față de Lumea a Treia obiective radical diferite de cele ale URSS, care nu serveau în mod voit intereselor sovietice".[5] Eforturile depuse de România pentru „a juca un mai amplu rol internațional de mediator, nicidecum partizan", i-a redus în mod substanțial implicarea în programele de asistență militară sponsorizate de

---

[1] Pacepa (1987), pp. 115-127, 368-372.

[2] *Communist Aid to the Third World Oil Industries (ER RP 73-12),* 1 iunie 1973, pp. 1-3 și 19, CIA; *Intelligence Report: Communist Aid to Less Developed Countries of the Free World, 1974 (ER IR 75-16),* 1 iunie 1975, pp. 2-3, CIA.

[3] „Coordination and instruments for direction of Soviet and East European aid programs within and outside CEMA (CMEA)" în *Relationship Between Soviet and East European Economic Aid Programs in LDCs (SOVA),* 26 septembrie 1975, pp. 1-3, CIA.

[4] Din păcate, această moștenire a fost abandonată după 1989 și ignorată de Uniunea Europeană, care s-a văzut nevoită să „reinventeze roata" în privința politicii sale față de țările în curs de dezvoltare. Vezi, de pildă, Mirela Oprea, *Mandatory Ignorance: Development Discourse in Romania from Socialism to EU Membership,* Teză de doctorat, Universitatea din Bologna, Italia, 2009, la http://amsdottorato.cib.unibo.it/2228/

[5] *Soviet Military Capabilities to Project Power and Influence in Distant Areas (NIE),* 1 octombrie 1979, pp. 21-22, CIA.

sovietici, astfel încât, comparativ cu toți ceilalți membri ai Pactului de la Varșovia, a oferit un ajutor militar minor țărilor în curs de dezvoltare.[1] În privința zonelor specifice de concurență sovieto-americană, abordarea românească s-a situat mult mai aproape de obiectivele politicilor americane.

În vreme ce URSS și partenerii săi loiali (inclusiv Cuba și Vietnam) furnizau pe scară largă armament către America Latină, instigând astfel revoluțiile anti-americane – de pildă în Mexic, Nicaragua și Honduras –, România își utiliza influența regional, așa cum se plângea Fidel Castro, „pentru a incita la neîncredere față de Uniunea Sovietică".[2] Atât la nivelul politicii, cât și al acțiunilor efective, România nu doar că a refuzat să se arate solidară cu operațiunile sponsorizate de sovietici la nivel global, dar le-a și criticat și li s-a opus, îndemnând, de pildă, la retragerea forțelor cubaneze din Africa.[3]

Și în acest caz Pacepa a pretins că situația stătea exact invers, că România a fost principalul colaborator al lui Castro și al spionajului cubanez în cadrul operațiunilor sale antiamericane.[4] Investigațiile serviciilor de informații americane nu au confirmat aceste afirmații. Dimpotrivă, CIA a susținut încă o dată la mijlocul anilor 1980 că „România a refuzat în mod constant să acorde ajutor clienților marxiști" ai URSS.[5]

Aprecierile americane referitoare la acuzațiile lui Pacepa au fost clasificate la vremea respectivă, astfel că nu au putut contracara dezinformările acestuia, mult mai intens promovate. În consecință, măsurile active care înfățișau România ca fiind duplicitară și orientată spre furt – în mod ironic, mult mai pregnant decât regimurile loiale sovieticilor – au continuat să inducă în eroare mult timp după ce s-a dovedit caracterul fals al informațiilor aflate la baza lor. Lista ziariștilor, analiștilor, diplomaților și politicienilor derutați de campania de măsuri active personificată de Pacepa i-a inclus în cele din urmă pe influentul șef al Comitetului pentru Relații Externe din Senat, senatorul Jesse Helms, și chiar pe președintele Ronald Reagan.[6]

Ținând seama că permanenta diseminare a unor evaluări eronate, bazate pe informații false, a constituit una dintre cele mai frecvent întâlnite „patologii

---

[1] Vezi, de pildă, *op.cit.*, tabel 6, „East European Military Assistance to Third World Countries, 1955-1977", p. 21. Pentru Bulgaria, de exemplu, vezi Jordan Baev, „East-East Arms Trade: Bulgarian Arms Delivery to Third World Countries, 1950-1989", 18 septembrie 2006, „Global Cold War", PHP.

[2] Vezi, de pildă, *Minută a întâlnirii dintre Todor Jivkov și Fidel Castro la Sofia*, 11 martie 1976, CSA, Sofia, Fond 1-B, Înregistrarea 60, Dosar 194, în „Bulgaria and the Cold War", CWIHP.

[3] Documentele 2-5 în Watts (2012a) la http://www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no-29-the-soviet-romanian-clash-over-history-identity-and-dominion.

[4] Vezi, de pildă, Ion Mihai Pacepa, „Who Is Raúl Castro? A tyrant only a brother could love", *National Review*, 10 august 2006.

[5] *Soviet and East European Economic Assistance Programs in Non-Communist Less Developed Countries, 1982 și 1983: A Research Paper*, CIA, Biroul pentru Probleme Globale în coordonare cu Departamentul de Stat, Agenția de Informații pentru Apărare și Agenția pentru Dezvoltare Internațională (GI 84-10182), 1 noiembrie 1984, p. 5, CIA.

[6] Vezi, de pildă, Ronald Reagan, *The Reagan Diaries*, New York, HarperCollins, 2007, p. 547.

organizaționale" în analiza serviciilor de informații, eșecul de a lua în calcul aceste rapoarte contracarante în estimările privind comportamentul României a devenit o problemă cu cauze interne, deși fusese inițial un rezultat al dezinformărilor externe. Odată exprimate explicit în rapoarte și analize, „impresiile formate pe baza unor informații discreditate" și-au păstrat pregnanța mult timp după ce informațiile în sine s-au dovedit false, pur și simplu fiindcă analiștii se bazau în mod regulat – și firesc – pe evaluările anterioare atunci când realizau unele noi.[1] Răul fusese făcut și „prejudecățile cognitive" aveau să asigure perpetuarea sa. Așa cum afirma o autoritate în domeniu, „odată ce clopotul a sunat, sunetul nu mai poate fi luat înapoi".[2]

Pacepa a încercat totodată să compromită reputația autorităților americane implicate în „relația specială" româno-americană și favorabile ei. Așa s-a întâmplat cu Harry Barnes Jr, ambasadorul american în România în 1974–1977. La sfârșitul deceniului anterior și în primii ani ai celui care a urmat, Barnes activase pe un post de mai mică amploare în cadrul ambasadei americane la București. În perioada respectivă, și fără știința lui Barnes, trimisul special al președintelui Johnson, Averell Harriman, colabora cu Bucureștiul în cadrul operațiunii PACKERS – eforturile de mediere depuse de România în războiul din Vietnam – și în încercarea de apropiere sino-americană, inițiată de București la solicitarea președintelui Johnson.[3] Deși neimplicat în medierile referitoare la Vietnam, Barnes a participat de asemenea la ambele întâlniri din cadrul summitului Nixon-Ceaușescu, în 1969 și 1970, și cunoștea eforturile românești de mediere între Washington și Beijing.

Pacepa a insistat că Barnes transmitea informații secrete americane către securitatea de stat din România. În același timp, l-a acuzat pe ambasador că este „cât se poate de naiv", explicând apoi, în mod contradictoriu, că era necesar ca oamenii săi să-l țină sub „o mult mai atentă supraveghere" comparativ cu predecesorii săi, fiindcă vorbea bine românește, avea multe contacte în țară, era suspectat că ar fi „ofițer CIA sub acoperire" și „se arăta foarte favorabil trâmbițatei independențe a României".[4] Altfel spus, „naivul" Barnes era vizat fiindcă era bine informat, bine anturat și susținea politicile românești care serveau intereselor americane. Pacepa a continuat să insiste cu acuzațiile sale la adresa ambasadorului Barnes în decursul anilor 1980, la multă vreme după ce ele

1 Heuer (1999), pp. 124-125. Așa cum notează Heuer, impresiile greșite tind să devină parte a unei „prejudecăți post factum" și să fie încorporate în noile analize. *Op.cit.*, pp. 161-163.
2 *Op.cit.*, pp. 124-125.
3 Harriman a fost ambasadorul SUA la Moscova și apoi a condus aplicarea Planului Marshall, înainte de a lucra cu Bucureștiul la începutul anilor 1960, când Lyndon B. Johnson a solicitat pentru prima dată medierea românească. Harriman „a condus negocierile delicate care au dus la problematicele acorduri de la Geneva, din 1962, asupra Laosului" și apoi a fost liderul echipei de negociere în cursul. Convorbirilor pentru Pace de la Paris, în 1968. „Averell Harriman: The Toughest Test", *Time*, 10 mai 1968; Interviu cu Gaston Marin realizat de Lavinia Betea, „De la Kremlin spre Vest și Casa Alba", *Jurnalul National*, 6 martie 2007.
4 Vezi, de pildă, Barnes și Bodnăraș (1974), Pacepa (1987), p. 63.

fuseseră infirmate în cadrul unor investigații separate efectuate de FBI și de Departamentul de Stat în timpul administrației Carter, și din nou în urma unei anchete conduse sub mandatul lui Reagan.[1]

Trimisul special prezidențial Averell Harriman era, probabil, cel mai bine informat cu privire la contribuția României la interesele internaționale comune româno-americane.[2] Considerat unul dintre cei mai importanți oameni de afaceri americani ai secolului XX, Harriman a fost de asemenea ținta unor operațiuni sovietice menite să-l discrediteze ca fiind spion sovietic în anii 1960, culminând cu operațiunea eșuată DINOSAUR a șefului contrainformațiilor de la CIA, James Jesus Angelton, inițiată de acesta din urmă la insistențele lui Golițîn.[3] În 1972, când *The Washington Post* a citat fragmente din volumele diplomatice *Pentagon Papers* care „denigrau abilitățile și credibilitatea românilor" în eforturile lor de concretizare a negocierilor în timpul războiului din Vietnam, Harriman și-a dat silința să pună lucrurile la punct.[4]

Odată ce reputația lui Harriman s-a dovedit inatacabilă, el a fost de asemenea ținta unei operațiuni de recrutare în rândurile KGB la începutul anilor 1970, și apoi a alteia aprobate personal de Andropov în 1975, menită să pătrundă în

[1] Reagan (2007), p. 547. Jesse Helms, care a aderat pe deplin la afirmațiile lui Pacepa, l-a acuzat pe ambasadorul Barnes că „nu este suficient de anticomunist". Vezi, de pildă, Bruce W. Jentleson, „American Diplomacy: Around the World and Along Pennsylvania Avenue" în Thomas E. Mann, editor, *A Question of Balance: The President, The Congress, and Foreign Policy*, Washington D.C., The Brookings Institute, 1990, p. 176; Shirley Christian, „Helms, In Chile, Denounces U.S. Envoy", *New York Times*, 14 iulie 1986; Bernard Gwertzman, „Washington Backs U.S. Envoy On Chile Funeral", *New York Times*, 15 iulie 1986.

[2] Secretarul de Stat Dean Rusk era bine informat cu privire la relația SUA–România și o susținea. Interesant este că, într-un studiu recent care afirmă că tentativele de mediere românești în Vietnam erau false și aveau doar rolul de a obține secrete nucleare americane în vederea unor programe de înarmare secrete, Rusk este criticat pentru presupusa lui naivitate de a da crezare Bucureștiului. R. Eliza Gheorghe, „Romania's Nuclear Negotiations Postures in the 1960s: Client, Maverick, and International Peace Mediator", *Romania Energy Center* (București), 2012, pp. 20-22, 25, 31-32. Vezi discuția despre presupusul program de înarmare nucleară al României în capitolul 16 al acestui volum.

[3] David C. Martin, *Wilderness of Mirrors*, Guildford, CT, Lyons Press, 2003, pp. 202, 207. Investigația CIA privind operațiunea DINOSAUR a eșuat fiindcă aserțiunile lui Golițîn erau atât de străvezii, încât directorul CIA, Richard Helms, a refuzat cererile insistente ale lui Angleton de a-l informa pe președinte. Harriman fusese ambasador în URSS în cel de-al Doilea Război Mondial și în Marea Britanie după război, director al Planului Marshall în Europa, guvernator al New Yorkului, secretar-adjunct și subsecretar de stat, secretar pentru Comerț și trimis special prezidențial.

[4] W. Averell Harriman, „Recunoștință pentru români" în „Scrisori către editor", *The Washington Post*, 12 septembrie 1972. Fragmentul din *Pentagon Papers* față de care Harriman a luat poziție a apărut în numărul din 27 iunie 1972 al publicației.

„cercul interior" al lui Harriman.[1] În orice caz însă, americanii implicați în activitatea de menținere a parteneriatului americano-român au devenit subiecții unui acut interes deloc prietenesc din partea serviciilor de informații sovietice și ale țărilor din Pactul de la Varșovia, inclusiv din partea unor agenți dubli din cadrul organelor de securitate românești.[2] Serviciile partenere aflate „în strânsă cooperare" și agenții lor din România s-au dedat la activități de discreditare, recrutare și provocare a lor, cu scopul de a compromite relația respectivă.[3]

DSS în degringoladă

Cu câteva luni înainte de fuga lui Pacepa, la începutul lunii martie 1978, comandantul Armatei a II-a din România și șeful garnizoanei București, generalul Nicolae Militaru, a fost prins în timp ce transmitea serviciilor de informații sovietice materiale scrict secrete. Paradoxal, în toamna anului 1971, Militaru i-a urmat direct în postul respectiv generalului Ion Șerb, deconspirat ca agent GRU, după ce acesta din urmă le-a spus anchetatorilor săi că GRU ceruse dosarele de personal ale mai multor ofițeri români pregătiți anterior pe teritoriul URSS, printre aceștia numărându-se și Militaru.[4] Ceaușescu intenționase să-l numească pe Militaru ca adjunct al ministrului apărării în aprilie același an, cu

[1] Christopher Andrew și Vasili Mitrokhin, *The Sword and the Shield: The Mitrokhin Archive And The Secret History Of The KGB,* New York, Basic Books, 2001, pp. 210-211. KGB-ul a încercat fără succes să recruteze o serie de candidați improbabili, cu influență asupra politicii americane – spre exemplu consilierul pe probleme de securitate națională al președintelui Carter, Zbigniew Brzezinski. *Op.cit.,* p. 212. Brzezinski a fost totodată un susținător al strânsei cooperări a SUA cu România.

[2] Într-un alt context, un fost director al Serviciului de Informații Externe (SIE) din România descria modul în care autorul cărții de față a fost ținta unor măsuri active similare ale spionajului maghiar în vreme ce lucra în problemele de integrare a României în NATO și de reformă în poliție, în anii 1990. În conformitate cu respectivul fost director, în vreme ce lucra în cadrul unei organizații „neguvernamentale" maghiare din domeniul informațiilor cu sediul în Arad, agentul a promovat teme cu caracter de dezinformare prin intermediul unui agent aflat într-un program de pregătire în interiorul ambasadei americane de la București, pretinzând că autorul ar fi „profascist" și „antisemit". Vezi Lucia Jurcan, moderator, „Întâlniri capitale", Radio România București, 4 iulie 2012, ora 21.00.

[3] După încheierea Războiului Rece, în timp ce lucra la problema integrării României în NATO, la București, autorul și doi colegi de la Ministerul britanic al Apărării au fost insistent hărțuiți, în moduri relativ inofensive (yalele sparte de mâini profesioniste și ușile lăsate deschise, fascicule laser prin ferestre seara etc.), aparent cu scopul de a transmite ideea că autoritățile României erau ostile calității de membru al NATO și reformelor în domeniul militar. Când, ulterior, au fost informați cu privire la aceste acțiuni, oficialii români s-au arătat iritați de faptul că problemele nu le-au fost aduse la cunoștință la timp – ceea ce le-ar fi permis atât să-i urmărească în justiție pe făptuitori, cât și să elimine orice dubii referitoare la orientarea și la comportamentul lor operațional. Din punctul lor de vedere, cel mai probabil făpturitorii erau persoane din exterior, nu din interior.

[4] Pelin (1997), pp. 98-99.

puțin timp înainte de a pleca în vizita de stat la Washington.[1] Dar Militaru a fost trecut în rezervă și numit adjunct al ministrului construcțiilor industriale, post pe care avea să-l piardă ulterior pentru că ar fi conspirat cu o altă rețea a GRU.[2]

Trădarea lui Militaru, descoperită de Direcția a IV-a (contrainformații militare) a Securității, a avut ca efect o supraveghere mai atentă și o opinie mai critică din partea conducerii de partid cu privire la fostul șef DIE Nicolae Doicaru, la adjunctul lui, Ion Mihai Pacepa, la șeful unității anti-KGB (UM 0920/A) Constantin Iosif și la Mihai Caraman, șeful contrainformațiilor din cadrul DIE.[3] La câteva zile după arestarea lui Militaru, pe 7 martie 1978, Doicaru

---

[1] Pacepa (1987), p. 195. Mărturia lui Pacepa trebuie privită cu precauție, date fiind scopurile ei de dezinformare. În acest caz, spre exemplu, el susține că Militaru a fost activat de „atașatul militar sovietic care îi fusese coleg la academia din Moscova" și că a fost prins înmânându-i acestuia o agendă telefonică. Ofițerii est-europeni nu participau la cursuri alături de cei sovietici, decât dacă erau ei înșiși ofițeri GRU. După căderea comunismului, Militaru a declarat că solicitase asistență din partea GRU, inclusiv armament, pentru a-l elimina pe Ceaușescu. Pacepa a minimalizat în mod similar trădarea generalului Șerb din 1971, afirmând că acesta din urmă transmisese atașatului militar sovietic informații cu privire la apărarea Bucureștiului împotriva unui atac NATO cu arme convenționale, pentru a-i servi acestuia la întocmirea tezei de doctorat. Dar Șerb a mărturisit că a dezvăluit planurile de apărare a țării sale împotriva unei invazii conduse de sovietici, incluzând aici forțele, amplasamentele și dosarele de personal ale comandanților principalelor unități însărcinate cu operațiunile defensive împotriva unei invazii sovietice. În ambele cazuri, Pacepa a negat orice amenințare sovietică la adresa țării sau a conducerii ei. Vezi Ibid. și Pelin (1997).

[2] Militaru a fost descoperit complotând cu generalul Ion Ioniță în 1984 și cu generalul Marin Pancea, generalul Nicolae Pletos, căpitanul Nicolae Radu și cu Virgil Măgureanu în 1987–1988. Mai târziu, a recunoscut că a conspirat cu GRU. Ioniță, Pancea, Pletos și Radu au fost demiși sau scoși pe tușă pentru contacte nepermise cu ofițeri GRU. Măgureanu era considerat „un punct de interes" pentru unitatea anti-KGB din România, ca urmare a presupuselor sale relații cu sovieticii. Deletant (1995), pp. 92-93, 283. Vezi și interviul televizat cu Măgureanu și fostul director SIE Ioan Talpeș la Realitatea TV, București, 21 august 2008, ora 22.58.

[3] Doicaru a fost identificat ca agent sovietic în ancheta DSS de după dezertarea lui Pacepa, în 1978. Aceeași anchetă a conchis că Iosif, Caraman și Pacepa erau agenți sovietici. În 1988, Doicaru a fost prins în flagrant delict, într-o întâlnire clandestină cu un agent GRU. Transcrierea nr. 111 din 12 iunie 1994 (continuare a audierii general-locotenentului Victor Neculicioiu) în Arhiva Senatului României, București, p. 11; Alex Mihai Stoenescu, *Istoria loviturilor de stat în Romania,* București, Rao, 2005, volumul 4, partea a II-a, p. 128. Audierile din Senatul României nu au fost date publicității niciodată. Până la momentul tipăririi acestui volum, primul raport coordonat de senatorul Sergiu Nicolaescu a ajuns în presă, iar acum este postat (în română) cu titlul *Raport Privind Acțiunile Desfășurate în Revoluția Din Decembrie 1989* (I) la http://www.ziaristionline.ro/2013/01/29/ce-ascundea-sergiu-nicolaescu-sub-presul-revolutiei-un-ofiter-de-informatii-rupe-tacerea-raport-privind-actiunile-desfasurate-in-revolutia-din-decembrie-1989-i/.

a fost demis de la conducerea DIE după ce a deținut acest post timp de aproape un sfert de secol.[1] DIE a devenit DGIE.[2]

Ministrul de interne a fost și el demis, iar DSS a trecut din nou în subordinea Ministerului de Interne.[3] La conducerea DSS a fost numit Tudor Postelnicu.[4] Unitatea anti-KGB, transferată din subordinea diviziei de informații externe și devenind o unitate independentă, a primit un alt sediu și a fost complet restructurată între anii 1978 și 1980. Constantin Iosif a rămas la conducerea ei încă un timp, perioadă în care – conform unei anchete ulterioare a DSS – a continuat „să-i informeze pe Nicolae Doicaru și Ion Mihai Pacepa", scurtcircuitând lanțul de comandă, și s-a angajat în distrugerea neaprobată a „unei mari cantități de materiale".[5]

Numită acum UM 0110, unitatea anti-KGB a primit resurse semnificativ mai bogate, personal mai numeros – ajungând în cele din urmă la 400 de angajați – și s-a refocalizat pe misiunea sa primară, aceea de a combate operațiunile ostile ale sovieticilor și ale țărilor din Pactul de la Varșovia împotriva țintelor românești. Din martie până în iunie 1978, în lunile anterioare fugii sale, Pacepa a depus eforturi susținute pentru a-și reafirma controlul asupra noii unități independente UM 0110 – o țintă de prim ordin a spionajului sovietic.[6] Investigații ulterioare au dezvăluit faptul că în această perioadă, Doicaru și Pacepa au ars dosarele agenților KGB și GRU identificați ca atare și ale celor suspectați, și că fostul șef al unității anti-KGB, Constantin Iosif, fusese folosit de Doicaru ca „ofițer de legătură cu serviciile de informații sovietice" pentru a menține contactul clandestin și neautorizat cu KGB.[7]

Fuga lui Pacepa a determinat o altă schimbare de amploare în conducerea aparatului de informații și securitate în perioada iulie–octombrie 1978. Înlocuitorul pentru scurt timp al lui Doicaru ca șef al informațiilor externe a fost schimbat, iar DGIE a primit un nou nume, Centrul de Informații Externe, CIE.[8] Rapoartele Stasi sugerează că apropiatul lui Pacepa direct responsabil

---

[1] Doicaru a fost mutat la Ministerul Turismului.

[2] Doicaru a fost înlocuit cu Alexandru Dănescu.

[3] Ion Stănescu a fost înlocuit cu Emil Bobu în 1973 și, doi ani mai târziu, acesta din urmă a fost înlocuit de Teodor Coman, care și-a pierdut postul pe fondul scandalurilor cu Pacepa și Militaru.

[4] Teodor Coman a deținut funcția de ministru de interne și pe aceea de șef al DSS în perioada 1975–1978. Când Postelnicu a fost numit șef al DSS, George Homoștean a devenit ministru de interne.

[5] *Dosar privitor la problemele rezultate din materialele referitoare la colonelul Constantin Iosif,* Ministerul de Interne, DSS, 22 iunie 1979, strict secret în ASRI, Fondul D, dosarul 11200, vol. 2, f. 51-52; Pelin (1997), p. 279. În dosar se menționează că Iosif a acționat pentru distrugerea documentelor împreună cu colonelul Teodor Dorobanțu și maiorul Spătaru „în secret, în spatele ușilor închise", fără a respecta procedurile standard sau a obține autorizațiile necesare.

[6] Pelin (1997), p. 207.

[7] Ibid.

[8] Înlocuitorul lui Dănescu a fost Romulus Dima.

pentru extorcarea emigranților germani și evrei ar fi fost și el arestat odată cu Doicaru.[1]

Investigația DSS a scos la iveală uriașele vulnerabilități privind personalul, create inițial în mandatul „celor cinci nu chiar magnifici" – fostul ministru de interne Ion Stănescu, Doicaru, Pacepa, Caraman și Iosif – la sfârșitul anilor 1960 și începutul deceniului următor. Ultimii patru din acest grup au fost demascați ca fiind agenți sovietici în cursul anchetelor DSS din 1978–1979. Despre Stănescu s-a considerat că poartă responsabilitatea pentru ineficienta supervizare a DSS, ceea ce a permis ca restul de patru să poată opera nestingheriți în timpul mandatului său. În mod surprinzător, investigația nu a dus la o anchetă complexă a ofițerilor de teren ai DIE care ar fi putut fi recrutați de organele de informații sovietice sub privirea lor îngăduitoare.[2] De asemenea, nu a existat nicio investigație a membrilor din eșalonul de vârf al Partidului Comunist Român care au fost complici în protejarea DIE împotriva oricărui control, cu toate că ancheta recomanda acest lucru în mod explicit.

Decizia de a pune capăt, fără explicații, procesului numit „walking back the cat" („să duci pisica înapoi") – urmărirea în ordine cronologică inversă a carierei unui defector pentru a identifica operațiunile și persoanele compromise, astfel încât să poată fi limitate pagubele și să se identifice modificările necesare pentru a reduce riscul de apariție a unor probleme similare în viitor – a fost adoptată de doi vechi membri din cercul Elenei Ceaușescu, recent numitul șef al DSS Tudor Postelnicu (deopotrivă membru în Comitetul Central al PCR) și generalul cu îndelungi state de plată la Securitate Nicolae Pleșiță (candidat pentru accederea în Comitetul Central al PCR din noiembrie 1979). Postelnicu era considerat cel mai important dintre consilierii Elenei Ceaușescu.[3] Pleșiță, ofițer de grad înalt al Securității încă de pe vremea lui Alexandru Drăghici, fusese garda de corp a Elenei Ceaușescu și adjunct al ministrului de interne începând de la mijlocul anilor 1970.[4]

Susținut de Postelnicu, Pleșiță și-a asumat misiunea de a încheia ancheta, de a sista procesul de verificare și de a renunța la reconstrucția CIE (UM 0920,

---

[1] BstU, MfS, Abt. X, S 3-56; Herbstritt și Olaru (2005), p. 319. În Hebstritt și Olaru nu apare numele ofițerului, ci doar gradul său (general-maior). Colaboratorul lui Pacepa în „Afacerea Peregrinii" fusese general-maiorul Eugen Luchian. Acesta din urmă a fost condamnat și a făcut opt ani în închisoarea din Aiud. Caraman, și el cu grad de general-maior, era încă influent în România în perioada în care a fost publicat volumul lui Herbstritt și Olaru, fiind consilier pe probleme de securitate al unui fost prim-ministru român. Doicaru a rămas în Ministerul Turismului până ce a fost surprins într-o întâlnire clandestină cu agenți KGB în Parcul Herăstrău din București, în 1988.

[2] Problema depășea sferele DIE, dat fiind că ofițerii DSS erau transferați în mod regulat între posturi din cadrul informațiilor externe și al securității interne, așa cum se întâmpla cu omologii lor din celelalte țări ale Blocului comunist.

[3] Vezi, de pildă, interviurile din John Sweeney, *The Life and Evil Times of Nicolae Ceaușescu*, London, Hutchinson, 1991, pp. 124-125.

[4] Pleșiță nu era o simplă gardă de corp. El a condus Direcția de Securitate și Gardă a DSS.

informații externe), care se derula după fuga lui Pacepa. Dimensiunile procesului de curățire necesar și devastatorul efect asupra liderilor Doicaru, Pacepa și Caraman au fost stabilite într-o oarecare măsură de un fost șef al contrainformațiilor, chemat pentru a ajuta în ancheta privindu-l pe Pacepa. Soluționarea problemei, a explicat acesta, impunea măsuri radicale. Astfel, era necesar mai cu seamă ca membrii din conducerea PCR și DSS:

• să desființeze UM 0920 (care trebuie lichidată sau totul reluat de la zero);
• să fie sigilate arhivele și să fie verificate de un colectiv din afara Direcției (Direcția Securității Statului), împreună cu activiști ai partidului, firește. Unele sectoare cu totul speciale trebuiau verificate de cineva desemnat de șeful statului;
• să-l suspende pe N. Doicaru din toate funcțiile deținute (ulterior și pe alții) și să-l pună la dispoziția comisiei de anchetă – dat fiind că trage sforile pentru a scăpa din situația în care se află;
• să-i recheme urgent pe toți ofițerii clandestini înapoi în țară, plus unii dintre cei mai valoroși agenți, până la ofițerii de nivelul al treilea. Avertizare: unii dintre acești ofițeri clandestini ar putea fi deja recrutați [de servicii ostile]...
• Cu privire la ofițerii actuali ai Departamentului:
– să-i pensioneze pe unii;
– să-i treacă în rezervă pe alții, îndeosebi pe cei mai tineri, fiindcă ei au fost observați trecând peste acest val [și] vor progresa în carieră cu un handicap fundamental: au fost demascați ca ofițeri de informații;
– să-i treacă pe ceilalți pe alte posturi în interiorul aparatului.
Problema este una delicată și trebuie abordată cu precauție.
• Să creeze un nou aparat, cu o concepție clar trasată din timp (și) o metodologie de lucru statutară; complet sub acoperire, fără legături cu aparatul oficial.
• [Să înființeze] un organism superior de supraveghere. Acesta trebuie să funcționeze în conformitate cu un statut aprobat de șeful statului.
• Să transfere o parte din sarcinile din domeniul informațiilor politice către MAE [Ministerul Afacerilor Externe], așa cum se obișnuiește acum în majoritatea țărilor. Această măsură ne este impusă astăzi, cel puțin până la înființarea unui organism nou.[1]

Limitarea nivelului de puteri discreționare și evaluarea atentă a performanțelor anterioare ale ofițerilor săi ar fi diminuat, cu certitudine, insubordonarea și deficiențele în cadrul DIE/DGIE/CIE și ar fi facilitat identificarea personalului compromis și vulnerabil. De asemenea, implementarea acestor recomandări ar

[1] Raportul generalului-maior Neagu Cosma cu privire la dezorganizarea din cadrul DGIE și la metodele de lucru ale celor doi comandanți, Nicolae Doicaru și Ion Mihai Pacepa, 15 septembrie 1978, Documentul 107 în Țăranu (2009), pp. 202-203; ACNSAS, fond documentar, dosar nr. 3447, vol. 6, f. 218-228.

fi pus capăt controlului absolut asupra rapoartelor primite de la serviciile de informații străine, control impus grație eforturilor concertate ale lui Doicaru, Pacepa și Caraman la scurt timp după 1970.[1] Însă în loc să aplice aceste reforme, Pleșiță s-a autoimpus ca principal „campion" al CIE împotriva amestecului „din exterior", apărând personalul, structurile, practicile și prerogativele existente împotriva oricărei restructurări profunde și prezentând eforturile de reformă ca pe un atac la adresa capacității serviciilor de informații externe ale României.

În conformitate cu declarațiile lui Pleșiță, ofițerii superiori și „alte cadre fuseseră plasați în mod injust sub anchetă" atunci când era mai mare nevoie de ei; serviciile nu-și puteau permite să „aștepte pentru a fi verificate"; iar dezertarea lui Pacepa nu era nici pe departe atât de distructivă ca „devastarea produsă de Ceaușescu și de echipa constituită de el pentru investigarea situației".[2] Pleșiță (și alții) au avut câștig de cauză în insistențele ca tentativa de reformă și verificare să fie abandonată. El avea să se laude mai târziu că a oprit reforma și a „vindecat rapid" instituția, astfel că exact aceleași persoane au continuat să opereze în aceeași manieră ca înainte.[3]

Argumentele antireformă ale lui Pleșiță au dobândit credibilitate ca urmare a operațiunilor tot mai agresive lansate împotriva României de „aliații" săi de odinioară și a riscului real de subminare a eficienței misiunilor, inerent oricărei transformări de anvergură a serviciilor de informații. Pe de altă parte, ancheta lui Pacepa nu a descoperit doar deficiențe minore în privința practicilor și a personalului, deficiențe care ar fi putut fi remediate prin măsuri de mică amploare. Concluziile ei conturau o instituție scăpată de sub control – o instituție care compromitea în mod activ parteneriatele internaționale ale României, sporind vulnerabilitatea țării la influențele ostile interne și externe deopotrivă. Ancheta și investigațiile adiacente au dezvăluit o instituție ce abandona în mod constant misiunile în slujba securității naționale în favoarea unor activități menite să scoată în evidență merite personale și, mai grav, în favoarea unor misiuni

[1] Ordinele puse în aplicare în 1973 de Doicaru, Pacepa și Caraman trecuseră contrainformațiile externe în subordinea DIE și „anihilaseră practic orice posibilitate de control al activității organelor de informații peste graniță". Cel mai important în acest sens este ordinul nr. 000235/73. CNSAS, fond documentar, dosar nr. 3447, vol. 1, f. 269-290; Rezumat al principalelor concluzii ale comisiei de anchetă în urma investigațiilor asupra contextului care a facilitat dezertarea generalului Ion Mihai Pacepa, Documentul 131, Țăranu (2009), p. 425.
[2] Vezi interviul lui Nicolae Pleșiță luat de Ion Patrichi în *Lumea Liberă*, în Oprea și Patrichi (2004), pp. 20-21.
[3] Ibid.

care subminau în mod direct securitatea și politica externă a României, îndeosebi prin compromiterea cooperării cu Occidentul, în Occident.[1]

Pleșiță a respins, pur și simplu, aceste constatări. Deși aflat oficial în postul de director al CIE doar în perioada 1980–1984, după 1989 el a pretins că a deținut un rol de prim rang în direcționarea și sistarea anchetei lui Pacepa în 1979 și în anularea unora dintre măsurile adoptate după fuga lui Pacepa.[2] El se afla în poziția adecvată și avea contactele necesare pentru a exercita o astfel de influență la nivel neoficial.

Afluxul de defectori din rândul comunității de informații române între 1978 și 1984 (dintre care mulți erau, fără îndoială, membri ai rețelei prosovietice, confirmând afirmațiile lui Pacepa) era un semn cât se poate de clar că în sistem exista o problemă serioasă. Faptul că inițiativele și acțiunile lui Pleșiță au debutat cu câteva săptămâni înainte de numirea sa oficială, în 1980, sugerează profunda sa implicare în această chestiune. Numirea sa a scos în evidență procesele extrem de deficitare prin care erau populate nivelurile ierarhice superioare ale Partidului și ale administrației de stat.

Firește că nu toți defectorii români din acest val erau agenți „dublați" sau „triplați" de GRU și KGB (sau de serviciile est-europene subordonate lor), dar nici nu li se putea acorda tuturor prezumția de autenticitate. Spionajul cubanez a oferit SUA un exemplu excelent în acest sens, cu titlu preventiv. Ca rezultat al unei dezertări de nivel înalt în 1987 și după o investigație foarte amănunțită, CIA s-a văzut nevoită să conchidă că „fiecare agent cubanez recrutat de agenție în ultimii douăzeci de ani era un agent dublu – pretinzând că este loial SUA, dar lucrând în secret pentru Havana".[3] În cazul României, falșii defectori

[1] Ancheta, în cadrul căreia au fost audiați peste 500 de ofițeri și care s-a soldat cu mai mult de 2 500 de rapoarte, a scos la iveală numeroase operațiuni executate „fără aprobarea organelor de partid" și i-a identificat pe Pacepa și Doicaru ca fiind responsabili pentru subminarea misiunii DSS în afara granițelor, „promovând corupția" în cadrul DSS și în rândul conducătorilor de partid și de stat, „compromițând" politica externă a României și „contribuind la degradarea imaginii României în străinătate" timp de peste un deceniu. Țăranu (2009), p. 29.

[2] Caracterul măsurilor adoptate în urma fugii lui Pacepa este încă aprig contestat de ofițerii Securității în funcție la vremea respectivă. Spre exemplu, măsurile punitive luate de Dima și Postelnicu împotriva personalului, dar și faptul că au numit membri de partid fără pregătire în posturi care ar fi trebuit ocupate de profesioniști din domeniul informațiilor sunt considerate ca fiind o cauză importantă a valului de dezertări din perioada 1978–1984. Utilizarea în România a modelului KGB al „colegiilor", în care organele de securitate operau sub o conducere colectivă, a conferit credibilitate pretențiilor lui Pleșiță de a-și crește influența. În calitatea de șef al unui departament al Securității – cel care se ocupa de protecția instituțiilor de partid și de stat și de paza liderilor partidului – cuvântul său avea o greutate considerabilă în cadrul consiliilor Securității statului.

[3] Tim Weiner, *Legacy of Ashes: The History of the CIA,* New York, Doubleday, 2007, p. 417. Informația a fost oferită de liderul informațiilor cubaneze în Cehoslovacia șefului diviziei CIA din Viena.

lucrau aproape invariabil pentru Moscova sau pentru unul dintre apropiații ei (în principal serviciile de informații maghiare și est-germane).

Dezmembrarea spionajului militar românesc

Lupta pentru dominație dintre Elena Ceaușescu (care, ca secretar al CC responsabil cu cadrele de partid și de stat, deținea controlul asupra personalului din toate instituțiile de stat și din partid) și cumnatul ei, generalul Ilie Ceaușescu (care, sprijinit de fratele său, îi protejase pe ofițerii din armată), devenise și mai înfierbântată. Elena dorea să-și extindă controlul asupra cadrelor militare, reprimând cu fiecare ocazie ceea ce ea considera a fi independența lipsită de respect, cu accente antisocialiste și proamericane, a armatei. Animozitatea astfel creată în interiorul familiei și al partidului a devenit atât de acută, încât a fost remarcată și de observatorii externi.

Relația a degenerat și mai mult în 1978, având drept pretext ceea ce a fost perceput de Elena ca un eșec al Centrului de Studii și Cercetări de Istorie și Teorie Militară (CSCITM), la care lucra și Ilie Ceaușescu, în a-i arăta respectul cuvenit cu ocazia unei vizite neanunțate.[1] În consecință, ea a instituit o serie de măsuri punitive menite să închidă Centrul și să confiște proprietățile armatei, ba chiar încercând să distrugă o veritabilă bijuterie arhitecturală aflată în administrarea forțelor armate române, Palatul Cercului Militar Național (atunci, Casa Centrală a Armatei), construit între 1911 și 1923 din donațiile ofițerilor. Aceste fricțiuni interne au fost exploatate de agenții sovietici din cadrul conducerii de partid, îndeosebi de foștii cominterniști care încă dominau secțiile ideologică și de propagandă ale PCR, și de persoane și eventual secții ale DIE/CIE, care încurajau aversiunea față de armată a Elenei Ceaușescu, în sprijinul propriei lor campanii pentru a obține controlul asupra spionajului militar și a monopoliza rapoartele de informații din străinătate (campanie în care ambițiile personale, birocrația politică și spionajul extern au deținut rolul lor).

Vendeta Elenei Ceaușescu la adresa generalului Ilie Ceaușescu atinsese un nivel atât de ridicol, încât ea însăși a semnat un ordin, ca șef al Comisiei pentru Cadrele de Partid și de Stat din cadrul Comitetului Central al PCR, prin care îl elibera pe generalul Ceaușescu din postul de conducere a Consiliului Politic Superior al Armatei la mijlocul anilor 1980 (fapt care i-ar fi redus drastic

[1] Deși a fost tratată cu tot protocolul cuvenit și a fost condusă într-un tur al clădirii și al serviciilor în cursul vizitei sale neanunțate la Centru, Elena Ceaușescu s-a simțit jignită de faptul că nu li s-a ordonat tuturor angajaților să renunțe la activitățile lor de moment, să se reunească în aulă și să-i prezinte un raport oficial cu privire la activitatea Centrului (lucru care ar fi necesitat un ordin din partea superiorilor). Pretextul inventat al incidentului sugerează că Elena căuta deja motive pentru a închide Centrul.

capacitatea de a proteja CSCITM de acțiunile ei).[1] Știind că o astfel de măsură ar fi trebuit să obțină aprobarea fratelui său, Ilie Ceaușescu a ignorat-o în răstimpul celor patru luni cât a durat până ce a ajuns pe biroul lui Nicolae Ceaușescu, iar acesta din urmă a respins-o.[2] Observatori direcți occidentali și români au declarat că Elena Ceaușescu era în mod evident iritată de orientarea proamericană a armatei și încerca în mod activ să dezactiveze contactele româno-americane.[3] Până la sfârșitul deceniului, combinația de presiuni interne (exercitate de Elena Ceaușescu și de apropiații ei) și semnale externe (în principal dezinformări ale membrilor Pactului de la Varșovia și campanii de „intoxicare" antiamericană care au distorsionat grav rapoartele DSS cu privire la intențiile și la comportamentul SUA) a reușit să-l convingă pe președintele României că Washingtonul îi era cu adevărat dușman.

Convergența dintre fuga lui Pacepa și apariția unei noi conduceri a DIE/DGIE/CIE susținute de Elena Ceaușescu s-a dovedit chiar mai dăunătoare pentru Direcția de Informații Militare, DIM, comparativ cu permanentul conflict DIE – DIM.[4] Cu numai câteva luni înainte, DIM păruse să câștige bătălia împotriva eforturilor depuse de Doicaru–Pacepa–Caraman pentru a unifica toate serviciile de informații din România în subordinea Ministerului de Interne. La vremea respectivă, Nicolae Ceaușescu „a respins categoric" inițiativa de unificare, pe baza unui raport alcătuit de directorul Informațiilor Militare, generalul Dumitru Dumitru, și susținut de șeful Marelui Stat-Major, generalul Ion Coman. Ceaușescu promisese chiar că și alte probleme de prim ordin aveau să fie „rezolvate printr-o serie de clarificări" menite să consolideze independența instituțională a Direcției de Informații Militare.[5]

---

[1] Spre deosebire de celelalte țări membre ale Pactului de la Varșovia, România a renunțat la instituția „ofițerilor politici" de carieră ce operau aidoma unor câini de pază pe lângă armată. Vezi discuția despre transformarea Direcției Politice Centrale în Consiliul Politic Superior și despre impactul său asupra orientării și a parcursului ofițerilor de carieră în capitolul 8 al acestui volum.

[2] Interviu cu generalul Ioan Talpeș, 15 mai 2002.

[3] Fostul ambasador american în România, Roger Kirk, și fostul diplomat român Mircea Răceanu remarcau că, în 1985, Elena Ceaușescu percepea deja în mod manifest SUA ca fiind ostilă și spera să elimine „influența americană asupra soțului ei și asupra poporului român". Roger Kirk și Mircea Răceanu, *Romania vs. the United States: Diplomacy of the Absurd 1985-1989*, Washington D.C., Institutul pentru Studiul Diplomației, Universitatea Georgetown, 1994, p. 59. Eforturile de consolidare a legăturilor româno-americane pe care Ceaușescu le-a depus în a doua jumătate a anilor 1980 au fost astfel contrabalansate în mod direct de cele ale soției sale și ale anturajului ei, ceea ce a făcut ca schizofrenia aparentă a regimului politic din România să devină cât se poate de reală.

[4] Conflictul DIE – DIM, în care DIE intenționa să dobândească un control deplin asupra tuturor rapoartelor și informațiilor externe, care să desființeze operațiunile serviciului militar de informații în străinătate, este descris în Watts (2010), pp. 555-556.

[5] Ion Dohotaru, coordonator, *Direcția Informații Militare. Între ficțiune și adevăr*, București, 1994, p. 148.

Survenind la un interval atât de scurt după trădarea lui Militaru cu patru luni înainte, fuga lui Pacepa a schimbat totul. Pacepa izbutise să-și impună controlul asupra „multora dintre chestiunile" abordate de DIM, ceea ce le-a permis lui și DIE să exercite o „influență considerabilă" asupra modului de utilizare a resurselor materiale și umane ale DIM. Este posibil ca oportunitatea oferită României prin invitația adresată de generalul E.R. Thompson, adjunctul șefului de stat major al Agenției de Informații a Departamentului Apărării, generalului Dumitru de a vizita Pentagonul pentru unele discuții, în septembrie 1978, să fi fost prima sacrificată ca urmare a acestei contaminări.[1]

Ca o ironie, tentativa de curând ratată a conducerii DIE (Doicaru, Pacepa, Caraman etc.) de a-și extinde controlul asupra tuturor raportărilor serviciilor de informații externe a reușit de această dată, sub noua conducere a DSS reprezentată de Tudor Postelnicu, ca parte a „măsurilor de limitare a pagubelor" adoptate după trădările lui Militaru și Pacepa. Pe 16 octombrie 1978, după cincisprezece ani în funcție și la o lună după programata întrevedere cu generalul Thompson în SUA, generalul Dumitru a fost demis din postul de șef al Statului-Major al Direcției de Informații Militare și transferat la comanda Facultății de Artilerie din cadrul Academiei Militare.[2]

O schimbare în politica de recrutări a avut un impact pe termen lung chiar mai devastator. De la mijlocul anilor 1960 până la finele lui 1978, DIM și-a recrutat ofițerii din rândul studenților de anul întâi de la universitățile civile, oferindu-le burse și pregătire militară în timpul vacanțelor până la absolvire (asemenea programelor de pregătire pentru rezerviști în SUA). Astfel, DIM a beneficiat de recruți mai maturi, cu o pregătire mai amplă, capabili să lucreze bine în medii străine și intelectuale. După trădările lui Militaru și Pacepa, toți ofițerii serviciilor de informații militare au fost aleși dintre studenții și absolvenții academiei Securității de la Băneasa, astfel reducându-se în mod semnificativ numărul ofițerilor de proveniență civilă, cu educație universitară, și îngustându-li-se orizontul intelectual.

---

[1] *Supplementary Annex to the Material „Operative review survey of the R.S.R.",* 27 septembrie 1978, BStU, MfS, HA II 18663, S. 223-226; Herbstritt și Olaru (2005), p. 337. Nimic din toate acestea nu a fost publicat de partea americană, serviciile de informații militare din SUA fiind printre cele mai reținute din lume. Stasi raporta că „nu posedă informații" care să confirme dacă planificata întâlnire dintre generalul Dumitru și generalul Thompson avusese loc. Generalul Thompson a fost locțiitorul șefului Statului-Major pentru Informații din armata SUA în perioada 27 aprilie 1977 – 1 noiembrie 1981.

[2] Dohotaru (1994), pp. 148-149. Pelin face afirmația greu credibilă că Pacepa, printre alții, susținuse numirea inițială a șefului DIM, generalul Dumitru, în 1963, afectând astfel reputația generalului 15 ani mai târziu. În 1963 însă, DSS avea o influență redusă în interiorul armatei, iar Pacepa era cel care se ocupa de spionajul tehnologic în Germania. Oficial, Dumitru a fost demis fiindcă ar fi avut o relație sentimentală cu una dintre subordonatele sale, un motiv care a devenit credibil doar ca urmare a războiului pentru controlul serviciului, dus de Elena Ceaușescu. Postul său începuse deja să se clatine din cauza trădării generalului Militaru în luna martie a aceluiași an, cu toate că DSS, nu serviciul militar de informații, era responsabil pentru activitatea de contrainformații în cadrul armatei.

Această modificare a survenit după o decizie adoptată în 1973 de Comisia de Cadre, conform căreia toți viitorii comandanți din DSS trebuiau să provină sau să fi activat cel puțin trei ani în „producție". Altfel spus, comisia Elenei Ceaușescu a reluat o strategie postbelică pusă la punct într-o vreme în care România oferea puține oportunități de educație superioară și avea o rată a analfabetismului de 85%. Dar după aproape trei decenii, când în țară funcționa deja un complex sistem educativ demn de respect, reimplementarea acestei politici desuete nu a făcut decât să asigure o contra-selecție. În cel mai rău caz, recruții căzuseră la examenul de admitere într-una dintre de acum prolificele instituții de învățământ superior românești. În cel mai bun caz, pe de altă parte, tinerii care doreau să activeze în DSS optau pentru un stagiu de trei ani în „producție", consolidând astfel respectiva paradigmă instituțională. Deosebirile de ordin calitativ dintre comandanții care fuseseră recrutați în cadrul DSS și al serviciilor de informații militare înainte și după 1973 erau uneori uriașe, conferind câteodată celor două instituții un aspect bipolar. În acest sens, conducerea comunistă a României poartă o responsabilitate considerabilă pentru distrugerea unuia dintre principalii păstrători ai siguranței ei naționale.

Pe lângă crescânda lor incapacitate de a opera în mediul din care ar fi trebuit să culeagă informații, prezența obligatorie la cursurile școlii DSS se traducea în faptul că serviciile de informații militare deveniseră o anexă a DSS. Înlocuitorul generalului Dumitru, viceamiralul Ștefan Dinu, a acceptat această rapidă extindere a controlului exercitat de Securitate asupra DIM, fără a încerca deloc să apere instituția și pe ofițerii ei (iar comportamentul său în timpul evenimentelor din decembrie 1989 sugerează, de asemenea, că preocuparea sa principală nu viza securitatea națională a României).[1] Beneficiind de susținerea entuziastă a Elenei Ceaușescu, recent redenumita CIE (prin intermediul Ministerului de Interne căruia DSS îi era din nou subordonată) a izbutit în sfârșit să centralizeze raportările oficiale „inclusiv pe cele de la Marele Stat-Major – Direcția Informații Militare", consacrându-și astfel monopolul asupra informațiilor ca o „practică uzuală".[2]

Spionajul militar român era în mod limpede o țintă prioritară a KGB și GRU în lupta clandestină sovieto-română – cu atât mai mult dată fiind strânsa cooperare în acest domeniu dintre armatele română și americană. Dar voita sa dezmembrare poartă toate însemnele caracterului răzbunător pentru care era

[1] Deși a primit informații despre pregătirea unor demonstrații populare în ajunul Revoluției, Dinu a ales să plece în vacanță. Pentru versiunea sa privind evenimentele, vezi viceamiralul (în rezervă) Ștefan Dinu, *Condamnat la discreție,* București, Neverland, 2009.

[2] Dohotaru (1994), p. 150. DIE a fost asistată în acest proces de securitatea militară (de fapt, Direcția a IV-a a Securității), care avea ca țintă ofițerii români. Ofițerii din Direcția a IV-a al forțelor terestre erau „militari" numai în virtutea găzduirii lor în sediul Ministerului Apărării Naționale și a uniformelor purtate, majoritatea nefăcând măcar serviciul militar. În cadrul forțelor aeriene, mult mai tehnice, Direcția a IV-a fusese nevoită să recruteze din rândul personalului de specialitate – de pildă, piloți – pentru a fi eficientă, astfel că avea un grad de sofisticare mai ridicat.

renumită soția dictatorului.[1] Și, firește, spionajul sovietic era cât se poate de dispus să dea o mână de ajutor.

Peste patruzeci (40) de birouri ale atașaților militari români erau pe punctul de a deveni victime colaterale în evenimentele care au urmat fugii lui Pacepa. Înainte de retragerea trupelor sovietice din țară, în 1958, România avusese mai puțin de zece birouri de atașați militari acreditate în celelalte șapte state membre ale Pactului de la Varșovia (inclusiv Albania), dar și la Washington, Londra, Paris și Ankara.[2] În următoarele două decenii, DIM sporise de patru ori acest număr.

În 1977, România avea atașați militari acreditați în 48 de țări, printre care majoritatea statelor membre ale NATO (inclusiv toate țările din America de Nord), țările Pactului de la Varșovia plus Iugoslavia și Cuba, țările neutre din Europa, țări din Asia, Orientul Mijlociu și Africa (China, Japonia, Coreea de Nord, Indonezia, Vietnam, Afganistan, Birmania, India, Pakistan, Irak, Iran, Iordania, Siria, Yemen, Algeria, Burundi, Congo, Egipt, Maroc, Sudan și Zair). De fapt, atunci când a început retragerea atașaților militari, în 1978, DIM era în plin proces de extindere a acestei rețele, cu acorduri deja semnate pentru noi birouri de atașați în Venezuela și Argentina.

După dezertarea lui Pacepa, 40 dintre atașați au fost rechemați în țară fără a mai fi înlocuiți. Începând cu 1980, Comisia de Cadre a Elenei Ceaușescu a refuzat să mai aprobe trimiterea oricărui alt ofițer de informații militare în străinătate, iar birourile atașaților au fost treptat închise, pe măsură ce CIE a preluat toate misiunile privind raportările externe. Până la sfârșitul anilor 1980 și în prima parte a deceniului următor, spionajul militar nu au putut contribui substanțial la înțelegerea situației strategice cu care se confrunta România. Doar cinci dintre cele patruzeci și opt de birouri ale atașaților militari au rămas în funcțiune și numai patru dintre ele aveau un atașat acreditat – mai puțin de o zecime din numărul celor existente în deceniul anterior. Niciunul dintre aceste patru birouri – în Belgrad, Budapesta, Berlinul de Est și Roma – nu era cu deosebire relevant pentru rezolvarea dilemei de securitate în care s-a aflat România în 1990.

Fuga lui Pacepa a declanșat un proces care a frânt coloana vertebrală a sistemului de informații al armatei, și totodată pe cel al efortului „național" – nu „dirijat de partid" – de culegere a informațiilor. Ceea ce fusese anterior cea mai favorabilă bază instituțională pentru extinderea parteneriatului strategic militar între România și SUA a fost de asemenea afectat în mod negativ. Faptul că Ceaușescu a fost de acord cu dorința soției lui a făcut ca țara să rămână cu cel mai scăzut nivel de reprezentare a serviciilor de informații militare în străinătate, comparativ cu toți ceilalți membri ai pactului de la Varșovia, și cu unul dintre cele mai reduse la nivel european. Deși contactele militare româno-americane la nivel

[1] Vezi, de pildă, Catherine Lovatt, „Women in Politics: The Legacy of Elena Ceaușescu", *Central Europe Review* (București), vol. 1, nr. 3 (12 iulie 1999); Cornelia Les, „The Emergence of Elena Ceaușescu's Cult", *Journal of the International Students of the History Association* (Budapesta), vol. 36, nr. 3 (2001).

[2] Dohotaru (1994), pp. 238-239.

înalt au fost păstrate până spre sfârșitul anilor 1980, o extraordinară oportunitate și totodată capacități impresionante au fost irosite, canale de comunicații esențiale au fost întrerupte, iar Washingtonului nu i-a rămas decât să mediteze cu nedumerire la tendințele autodistructive ale României.[1] În mod ironic, această distrugere a spionajului militar, provocată în parte de fuga sa, a conferit credibilitate afirmațiilor lui Pacepa, că România „se îndreaptă spre Est", adică spre Moscova.

Odată ce blocase deja complet posibilitatea Ministerului de Externe de a-i raporta independent lui Ceaușescu, sufocarea rețelei globale de informații militare a redus sursele de informații aflate la dispoziția președintelui român la una singură – departamentul de informații externe (acum CIE) al DSS. Odată cu dispariția raportărilor de informații militare și de la Externe, nu mai exista nicio modalitate de a verifica sau a controla informațiile și analizele furnizate de mereu problematicul CIE, în care chiar și supervizarea din partea partidului era deficitară sau inexistentă. Regimul rămăsese la mila unicului său mijloc de a face deosebirea între prieteni și dușmani și de a evita amenințările grave la adresa existenței și siguranței statului. Concomitent, puterile ostile își puteau concentra măsurile active și operațiunile de influențare împotriva unei ținte mult mai mici. Controlul informațiilor care ajungeau la liderul român presupunea acum doar controlul câtorva oameni.

Mitul Pacepa

Aparent, administrația Carter a depus eforturi susținute de a proteja relațiile româno-americane de consecințele neașteptatei dezertări a lui Pacepa. În conformitate cu un raport al Stasi, de pildă, un colonel al armatei americane afirmase că „președintele Statelor Unite a decis că această chestiune trebuie tratată cu o deosebită delicatețe, pentru a nu afecta bunele relații dintre SUA și RSR", o abordare confirmată de sursele poloneze și vest-germane ale Stasi.[2] Dacă în SUA a provocat consternare, fuga lui Pacepa a stârnit confuzie în rândul cadrelor de conducere din România, mai cu seamă că anchetele inițiale indicaseră că defectorul avea mai degrabă conexiuni în Est, nu în Vest.

Spre exemplu, s-a descoperit că tatăl lui Pacepa lucrase ca translator (în și din română și maghiară) și fusese prieten apropiat cu șeful forțelor de ocupație

[1] Președintele Comitetului Întrunit al șefilor de Stat-Major din SUA (*Joint Chiefs of Staff* – JCS), generalul John Vessey Jr., a vizitat Bucureștiul în primăvara anului 1985. România a fost singura țară comunistă vizitată vreodată de un președinte al JCS în timpul Războiului Rece. În 1986, ministrul apărării naționale, generalul Vasile Milea, a răspuns printr-o vizită la Pentagon, la invitația generalului Vessey. (În calitate de șef al Marelui Stat-Major, generalul Ion Coman, vizitase SUA în 1975 și 1976.) În februarie 1988, o delegație militară a Inițiativei de Apărare Strategică din SUA s-a deplasat la București pentru a-i informa pe români cu privire la acest proiect (*Strategic Defense Initiative* – „Războiul Stelelor"). România a fost singurul membru al Pactului de la Varșovia care a beneficiat de un astfel de briefing. Partenerii „în strânsă cooperare" au atacat SDI pe motivul că ar fi o măsură agresivă.

[2] *Report on Pacepa Desertion* (1978), BStU, MfS, Abt. X 22, S. 3-56; Herbstritt și Olaru (2005), p. 317. Sublinierea apare în original.

din România la sfârșitul războiului, mareșalul Rodion Malinovski. S-a constatat de asemenea că spionajul sovietic – care la vremea respectivă controla pe deplin Ministerul de Interne din România – a susținut material cu generozitate studiile universitare ale lui Pacepa în epoca stalinistă (1948–1951), mergând până la a-i oferi posibilitatea de a avea o mașină nouă în toiul luptei de clasă cu „burghezia reacționară". Investigațiile DSS au descoperit totodată relația strânsă pe care el a avut-o pe parcursul întregii sale cariere cu consilierii sovietici din domeniul informațiilor (relație cu care avea să se laude mai târziu), chiar și la multă vreme după ce astfel de relații au fost interzise în mod categoric, în 1963.

Așa cum s-a remarcat, în ziua în care Pacepa a părăsit România pentru ultima dată și cu numai o zi înainte de a dezerta cu tot cu povestea calului troian român ce asculta cu loialitate de frâul sovietic, liderul de la Kremlin, Leonid Brejnev, deplângea colaborarea „trădătoare" a lui Ceaușescu cu americanii și chinezii, în cadrul unei mult mai oneste prezentări în fața lui Erich Honecker, șeful partidului comunist est-german. Brejnev i se lamenta lui Honecker că apropierea sino-sovietică (facilitată de români) era „o apropiere pe baze antisovietice și antisocialiste" și că Washingtonul și Beijingul continuau să folosească „abordarea diferită" față de Europa de Est, „pentru a o aduce în conflict cu Uniunea Sovietică".[1] Pentru aceasta, a continuat liderul sovietic, exasperat, americanii și chinezii exploatau „în mod activ", „cursul special" al lui Nicolae Ceaușescu, al cărui comportament sfida orice regulă și ale cărui mișcări ulterioare numai „dracu' putea să le știe".[2]

Contrazisă în mod direct de Brejnev și respinsă de agențiile de informații americane (deși nu de toți ofițerii de informații din interiorul lor) după o ulterioară verificare, povestea lui Pacepa era perfect conformă cu măsurile active sovietice menite să-l izoleze pe Ceaușescu și țara lui de partenerii americani. Concomitent se adunau tot mai multe dovezi care atestau că ceea ce le spunea Pacepa americanilor nu avea nicio legătură cu ce se întâmpla cu adevărat între România și URSS. La câteva săptămâni după sosirea lui Pacepa în SUA, de exemplu, Brejnev s-a plâns din nou, în cadrul unei discuții confidențiale cu liderul bulgar Todor Jivkov, că politica României se situa la polul opus față de „cea a restului țărilor din Pactul de la Varșovia" și că le submina securitatea. În particular, a avertizat liderul de la Kremlin, încercările lui Ceaușescu de a crea „o organizație regională de cooperare statală în Balcani" erau menite să „submineze autoritatea și influența sovietică în regiunea balcanică și să creeze un dezacord în relațiile sovieto-bulgare".[3]

---

[1] *Report on the Meeting Between SED General Secretary E. Honecker and L.I. Brezhnev in the Crimea,* 25 iulie 1978, Document 8 în „U.S.-Soviet Relations and the Turn Toward Confrontation, 1977-1980 – New Russian & East German Documents", *CWIHP Bulletin,* nr. 8/9, (iarna 1996), p. 123, CWIHP.

[2] Ibid.

[3] *Information on Conversation of the Secretary General of the CC CPSU (Leonid I. Brezhnev) with the Bulgarian Head of State (Todor Zhivkov) in Crimea,* 14 august 1978, pp. 8-10, 15-17; CSA, Sofia, Fond 378-B, Dosar 495, și *BCP Politburo Resolution and Information on the Conversation of the Bulgarian Head of State (Todor Zhivkov) with the Secretary General of the CC CPSU (Leonid I. Brezhnev) in Crimea,* 9 august 1981, CSA, Sofia, Fond 1-B, Arhiva 67, Dosar 405, pp. 13-14, ambele în Baev și Locher (2003), PHP.

Brejnev i-a reamintit lui Jivkov de continua lor colaborare împotriva României, subliniind că:

> ...prin politica lor în privința Balcanilor, românii creează complicații diplomatice pentru Bulgaria. Când stârnesc agitație pe tema instituirii unei cooperări în Balcani, n-o fac dintr-un simplu capriciu. Problema dezvoltării cooperării regionale în Balcani este percepută de români, ca și de iugoslavi și de greci, ca o modalitate de a diminua influența în zonă a statelor din Pactul de la Varșovia. Aceasta este esența abordării lor... Trebuie să contracarăm cu fermitate toate proiectele care vizează crearea unui grup autonom balcanic, cu propriile sale interese.[1]

Concomitent, liderul PCR a abordat în mod public o serie de probleme controversate de politică externă și de securitate, inclusiv – în cea mai explicită formulare până la momentul respectiv – operațiunile sovietice și ale Pactului menite să-i înlocuiască regimul politic. La mai puțin de o săptămână după fuga lui Pacepa, Ceaușescu a denunțat „o serie de cercuri imperialiste reacționare" care se foloseau de „spionaj și subversiune", recrutând „elemente renegate și decăzute" din rândul populației și utilizând „toate tipurile posibile de propagandă pentru a defăima" anumite țări socialiste.[2] Formularea avea un caracter suficient de general pentru a fi considerată un atac la adresa SUA, mai ales ținând cont de semnificația simbolică a termenilor „imperialism" și „imperialist" în discursul marxist-leninist.

Trebuie subliniat însă că „imperialiștii" Bucureștiului nu erau aceiași cu cei ai Moscovei, așa cum precizase de mai multe ori Ceaușescu adresându-se administrației americane.[3] În vocabularul românesc, termenul „imperialist" se referea de obicei la Moscova și la Budapesta, ca un ecou al experienței istorice a României în privința imperiilor Țarist, Habsburgic, Austro-Ungar și Sovietic, toate având în trecut obiective de cucerire asupra teritoriului și populației române. Accentuând lipsa oricărei opoziții față de intențiile americane, Bucureștiul a făcut chiar lobby

---

[1] Baev, „The Crimean Meeting of the Warsaw Pact's Countries' Leaders", p. 4, în Baev și Locher (2003), PHP.

[2] Patrick Moore, „Hua Kuo-Feng in Romania", RAD Background Report/187, 24 august 1978a, OSA, Caseta 116, Dosar 8, Raport 24, p. 4.

[3] Românii au folosit prima dată termenul „imperialist" cu referire la comportamentul URSS în cursul invaziei sovietice în Cehoslovacia, în 1968. Vezi, de pildă, Proces-verbal al întrunirii Comitetului Executiv al Comitetului Central al PCR privitor la situația din Cehoslovacia, 21 august 1968, ANIC, fondul CC al PCR / Cancelarie, dosar nr. 133 / 1968, ff. 6-26. Vezi și Retegan (2000), pp. 211-225. În 1975, Ceaușescu l-a reasigurat pe președintele american Gerald Ford că „nu aveți motive să vă supărați când oamenii încep să vorbească pe un ton antiimperialist, dat fiind că acestea sunt chestiuni cu aplicabilitate largă". *Memorandumul convorbirii*, București, 2 august 1975, 19.00-20.10, Documentul 36, *Foreign Relations 1969–1976*, Volume E-15, Documents on Eastern Europe, 1973-1976, Departamentul de Stat al SUA. Henry Kissinger remarca accentul pus de Ceaușescu pe faptul că SUA nu era prima țară la care se gândea România atunci când folosea termenul „imperialism". Henry Kissinger, *Years Of Renewal*, New York, Touchstone, 2000, p. 662.

pe lângă autoritățile ezitante de la Washington pentru a se implica în proiectul Pactului pentru Balcani.[1]

Principalele afirmații ale lui Pacepa nu au fost considerate credibile nici de autoritățile germane, nici de administrația Carter, care le-a tratat cu indiferența binemeritată. Pacepa a avut însă câștig de cauză într-unele dintre cercurile atrase de teoriile cu iz de conspirație ale lui Golițîn, acum evident false, privind independența „mitică" a României și „falsa" prăpastie sino-sovietică. Aceste cercuri erau predispuse din punct de vedere profesional (și în unele cazuri ideologic) să creadă în „monstruosul complot" comunist, astfel că orice fricțiune observabilă în interiorul blocului comunist era interpretată ca un artificiu sovietic menit să înșele Occidentul.[2]

Marea ironie era aceea că Moscova chiar pusese în scenă dispute între statele din alianță pentru a păcăli Occidentul, multe dintre acestea putând fi identificate acum comparând declarațiile publice și articolele din presă cu consemnările devenite recent disponibile ale întâlnirilor din cadrul Pactului de la Varșovia. Respectivele documente dovedesc însă că înscenările sovietice nu au implicat și România. După cum s-a constatat, unicul presupus „fals" conflict din interiorul Pactului menționat de Pacepa și de Golițîn deopotrivă – ciocnirea dintre sovietici și români – a fost singurul conflict de lungă durată veritabil din cadrul alianței sovietice. Din păcate, afirmațiile lui Pacepa au cunoscut o revigorare în timpul campaniei electorale care s-a încheiat cu înfrângerea lui Carter, în noiembrie 1980, astfel că au dus, în cursul administrațiilor Reagan și George Bush Sr, în perioada 1980–1992, la distorsionarea într-o măsură extraordinară a modului în care SUA percepea România.

Încă de la începutul mandatului Reagan, a devenit vizibil că dezinformările lui Pacepa „afectaseră în mod negativ relațiile bilaterale" dintre Washington și București.[3] Impactul era evident în mediile academice europene și americane specializate în problemele României, unele dintre acestea afirmând ulterior că regimul Ceaușescu a înșelat Occidentul cu o falsă independență față de Uniunea Sovietică, de fapt niciodată suficient de serioasă încât să provoace o ciocnire

[1] *Memorandum of Conversation,* Washington, 21 aprilie 1973, 11.50 a.m.-12.40 p.m., Document 26 în *Foreign Relations of the United States, 1969–1976,* Volum E–15, Partea 1, *Documents on Eastern Europe,* 1973–1976, pp. 5-6.

[2] Printre influenții săi partizani s-au numărat agentul special FBI Wayne A. Barnes; ziaristul și fostul consilier al șefului de personal de la Casa Albă, Alexander Haig, Michael Ledeen; jurnalistul *Newsweek* Arnaud de Bourchgrave; analista Juliana Pilon de la *Heritage Foundation;* politologul Vladimir Tismăneanu; jurnalistul Radio Europa Liberă Nestor Rateș; scriitorul și fostul disident Dorin Tudoran; ziariștii Sorin Roșca Stănescu și Dan Pavel. Vezi, de pildă, https://rowman.com/ISBN/9781566637619.

[3] Daniel N. Nelson, „Eastern Europe and the Non-Communist World" în Stephen Fischer-Galati, editor, *Eastern Europe in the 1980s,* Boulder, Westview, 1981, p. 216.

deschisă cu Moscova.[1] Mai serios, și ajutat de productiva campanie de măsuri active coordonată de Kremlin, Pacepa a reușit să-i convingă pe membrii administrației că România conducea operațiuni ostile Statelor Unite și că Washingtonul ar trebui să rupă, sau cel puțin să limiteze și să restrângă drastic relațiile cu București.[2] În mod ironic, dacă exista cu adevărat un „mit" privitor la independența României, acesta rezida în faptul că „independență" era un termen mult prea palid pentru a descrie politici atât de vizibil și de constant ostile obiectivelor esențiale ale sovieticilor.

[1] Vezi, de pildă, Tismăneanu (2003), pp. 187-188; Tom Gallagher, *Theft of a Nation: Romania Since Communism*, London, Hurst & Co, 2005, pp. 158-159; Tom Gallagher, *Outcast Europe: The Balkans 1789-1989: From the Ottomans to Milosevic*, Amsterdam, Harwood Academic Publishers, 2003, pp. 237-241.

[2] Funderburk (1987), îndeosebi capitolul al treilea, „Romanian Foreign Policy: The Myth of Independence", pp. 39-54. Vezi și Reagan (2007), pp. 547-548.

Capitolul 3

Conflictul clandestin devine public

Odată cu fuga lui Pacepa, Kremlinul își amplifică presiunile asupra României, ca urmare a pretinselor amenințări reprezentate de China și NATO la adresa Pactului de la Varșovia; a „periculoasei" apropieri sino-americane; a tentativelor egipteano-israeliene de negociere directă excluzând Moscova (pe care Kremlinul le creiona ca o incitare la război); a „subminantei" susțineri arătate de SUA procesului de pace din Orientul Mijlociu și a ceea ce sovieticii afirmau a fi responsabilitatea Statelor Unite pentru cursa înarmărilor și pentru tensiunile în plan internațional. Probabil, cea mai profundă disensiune sovieto-română a momentului era aceea pe tema politicilor de securitate, în care URSS încuraja o isterie a războiului, anticipând Operațiunea RYAN, ca o modalitate de a atinge mai multe obiective.[1] Unul dintre acestea era alinierea tuturor țărilor membre ale Pactului la politica sovietică și aducerea lor sub controlul armatei și al organelor de informații sovietice, ca unicul mijloc de asigurare a unei defensive comune în fața a ceea ce era înfățișat ca fiind o serie de amenințări semicoordonate. Un alt obiectiv era acela de a determina România să-și schimbe atitudinile care-i asiguraseră susținerea Occidentului și a Chinei, sau măcar să lase impresia că și le schimbă, pentru a se îndepărta de partenerii ei de la Washington și Beijing, mai cu seamă.

Pericolul mereu crescând reprezentat de amenințările americane, chineze și ale NATO a devenit un refren constant folosit de URSS în relațiile sale cu aliații din cadrul Pactului, în vara și toamna anului 1978. Iar opoziția României nici nu ar fi putut fi mai explicită. Pe 3 august 1978, într-un discurs care denunța încă o dată „spionajul și subversiunea" operațiilor îndreptate împotriva sa, liderul român a desființat politicile sovietice care duceau la escaladarea cursei

[1] În iunie 1978, spre exemplu, un editorial din *Pravda* intitulat „Despre politica actuală a guvernului SUA" menționa că politica și intenția Washingtonului vizează „reîntoarcerea la Războiul Rece". Editorialul reflecta în mod direct interpretarea sovietică oficială, așa cum reiese limpede din raportul ministrului apărării, Ustinov, înaintat pe 22 iunie 1978 către CC al PCUS, pe tema impactului pe care l-a avut editorialul în rândul personalului militar. Vezi Documentul B18.3 în *Revelations from the Russian Archives*, Washington D.C., U.S. Library of Congress, 1992; TSKhSD, Fond 5, op. 75, d. 33, ll. 16-19.

înarmărilor și destabilizau țările în curs de dezvoltare prin „ajutorul" inutil, în termeni abil de indirecți și totuși perfect inechivoci.

Existau, a explicat Ceaușescu, „două tendințe în politica de dominație", una militară și alta economică. În vreme ce nimeni nu putea ignora presiunile economice occidentale ca „un pericol pentru independența socială", în mod neîndoielnic „recurgerea la forță", chiar și camuflată sub masca „ajutorului militar", nu putea contribui la rezolvarea problemelor (în principal economice) cu care se confrunta omenirea; și tocmai această ultimă formă de dominație era cea care constituia „principalul pericol în viața internațională".[1] Soluția, a continuat Ceaușescu, rezida în generozitatea economică a marilor puteri și în adoptarea unor relații internaționale „de tip nou", bazate pe respectul față de egalitatea deplină a tuturor statelor.

Combătând justificările sovieticilor și ale cubanezilor pentru asistența lor militară în Africa, liderul român a criticat aspru „tendința de a împărți statele lumii în grupuri progresiste și neprogresiste", insistând că africanii (și, prin extensie, locuitorii din Orientul Mijlociu, Europa și chiar din Blocul sovietic) trebuie lăsate să-și rezolve singure problemele „fără niciun tip de intervenție militară" din exterior.[2] A doua zi, Beijingul a aderat la poziția lui Ceaușescu, susținându-i declarațiile împotriva „reîmpărțirii lumii în sfere de influență", identificând la rândul său „recurgerea la forță și utilizarea mijloacelor militare ca un principal pericol" și criticând intervenția străină (citește „sovieto-cubaneză") în Africa.[3]

Dezacordul pe tema terorismului internațional

Ceaușescu s-a opus totodată în mod direct opiniei promovate de partenerii „în strânsă cooperare", și împărtășite de forțele radicale din Orientul Mijlociu și din Vest, anume că, refuzându-li-se alte mijloace, utilizarea terorii – ceea ce partenerii numeau „război de gherilă" – constituia o modalitate legitimă de exprimare politică.[4] Conducătorul României a reiterat poziția singulară a țării sale în cadrul alianței sovietice, care afirma că terorismul, amenințând „viețile omenești și dezvoltarea progresivă a societății", era incompatibil cu „teoria

[1] Patrick Moore, „Hua Kuo-Feng in Romania", RAD Background Report / 187, 24 august 1978a, OSA, Box 116, Folder 8, Report 24, p. 1.

[2] *Op.cit.*, p. 3.

[3] *Hsinhua* (în engleză), 4 august 1978; Moore (1978a), p. 4. Împreună cu România, China a oferit ajutor FNLA împotriva MPLA, mișcare susținută de Cuba și URSS, la mijlocul anilor 1970. SUA a susținut de asemenea FNLA.

[4] Atât din punct de vedere metodologic, cât și moral, între războiul de „gherilă" sau de „partizani" și terorism era operată o distincție, fiindcă primul avea ca țintă combatanții inamici, pe când cel de-al doilea viza civilii necombatanți. Membrii loialiști ai Blocului sovietic doreau astfel să-și legitimeze sprijinul acordat terorismului, asimilându-l unor scopuri mai onorabile.

revoluționară a democrației sociale și cu drepturile umane". Astfel, Ceaușescu declara:

> terorismul nu poate sluji niciodată ca o formă de luptă politică, în niciun fel de circumstanțe... indiferent de problemele care trebuie soluționate într-o țară sau alta, terorismul nu face decât să complice situația și să anuleze soluțiile respectivelor probleme.[1]

Poziția Bucureștiului cu privire la terorism fusese o chestiune controversată în interiorul Pactului încă de la începutul anilor 1960.[2] După războiul arabo-israelian din 1967, România nu numai că a refuzat să rupă relațiile cu Israelul – atitudine clar remarcată de observatorii occidentali –, dar nu a acceptat nici să justifice sau să susțină terorismul propovăduit de sumedenia de grupuri de „eliberare" apărute ulterior. Spre deosebire de România, ceilalți membri ai Blocului comunist au demonstrat deopotrivă consecvență și prolificitate în justificarea terorismului folosit de arabi împotriva unui Israel „inflexibil, obstinat și agresiv", declarându-și „susținerea necondiționată" pentru arabi în „lupta împotriva imperialismului, a sionismului și a reacțiunii", pe baza „principiilor marxism-leninismului" și a „obiectivelor luptei de clasă în plan internațional".[3]

Iar această susținere nu era lipsită de reciprocitate. Așa cum explica, spre exemplu, șeful Stasi, Ernst Mielke, organizația teroristă Abu Nidal – a cărei bază europeană principală se afla înainte de 1981 în RDG și după aceea la Varșovia, în Polonia (până în 1989) – acordase Germaniei de Est o asistență „substanțială în probleme de informații, fiindu-i un aliat puternic în lupta

[1] Moore (1978a), p. 3. Discurs susținut pe 3 august 1978 în fața activului de partid în București.
[2] România nu a participat la întrunirile serviciilor sovietice de informații care coordonau traficul de narcotice și terorismul, organizate în 1959, mai 1962, septembrie 1963 și octombrie 1964, și nici nu a fost invitată la reuniunea tri-continentală pe tema terorismului, sponsorizată de sovietici și organizată la Havana în ianuarie 1966. Joseph D. Douglass, Jr., *Red Cocaine: The Drugging of America*, Atlanta, GA, Clarion House, 1990, pp. 31-33, 35-36, 41, 155, 162. De asemenea, România nu a luat parte la întunirile multilaterale bianuale (de primăvară și toamnă) ale serviciilor de informații din țările Pactului de la Varșovia în deceniile 1970 și 1980, unde erau discutate și coordonate probleme legate de terorism.
[3] Vezi, de pildă, *Népszabadság*, 25 septembrie 1969; K.K., „Partid și stat în politica externă ungară: Discursuri parlamentare de Komoscin și Peter, analizate", Ungaria / 52, RFER, 13 octombrie 1969, OSA, Cutia 112, Dosar 2, Raport 177, pp. 13-14; CDA, Fond 1-B, Înregistrare 34, Dosar 59, pp. 1-13, citat în Jordan Baev, „The Soviet Bloc Intelligence Services' Collaboration Against The USA and NATO în The Balkans and Eastern Mediterranean 1967–1989", Oslo, Institutul Nobel, Norvegia, 2002, p. 27, CWIHP, disponibil și la IMOS *Journal for History, International Relations and Security*, www.imos.96plus.net; *Minute ale discuțiilor dintre Jivkov și Hafez Al-Assad*, Damasc, 22 aprilie 1980, Arhiva Centrală de Stat, Sofia, Fond 1-B, Înregistrarea 60, Dosar 264, „Bulgaria în Războiul Rece", CWIHP.

antiimperialistă".[1] Mai mult decât atât, această susținere avea o justificare solidă din punct de vedere ideologic. Așa cum nota Jivkov, conflictul dintre Israel și țările arabe era „o luptă între socialism și imperialism, o luptă pentru controlul asupra regiunii".[2]

În perioada anilor 1970, în vreme ce partenerii aflați „în strânsă cooperare" susțineau terorismul, sporeau în mod activ tensiunile arabo-israeliene și încurajau entuziast radicalismul arab în Orientul Mijlociu, conducerea României încerca să susțină dialogul între arabi și israelieni și să-i atragă pe palestinieni în activități legitime de constituire a unui stat și în negocieri directe cu Tel Avivul.[3] Analiștii americani din interiorul și deopotrivă din afara comunității de informații erau de acord că o soluție negociată era „ultimul lucru" pe care îl dorea Moscova. Influența sovietică în lumea musulmană era „aproape în întregime" dependentă de animozitatea arabă față de Israel și risca să se dezintegreze „dacă se permitea instaurarea păcii".[4] Kremlinul și partenerii săi loiali au depus toate eforturile pentru a se asigura că așa ceva nu se va întâmpla. Mielke, de exemplu, a încurajat fervent „rezistența palestiniană și celelalte forțe revoluționare în lupta lor împotriva politicilor SUA și a provocărilor agresorului israelian", angajându-se că țara sa „împreună cu Uniunea Sovietică și cu celelalte state socialiste" vor „face totul pentru a susține această luptă dreaptă".[5]

Opoziția față de terorism și refuzul de a susține operațiunile acoliților arabi ai Moscovei împotriva Israelului și a Occidentului au plasat România în afara cortinei sovietice de „protecție" și în câmpul vizual al teroriștilor sponsorizați de Moscova. În 1970, unitatea antiteroristă a României a zădărnicit o tentativă de asasinat la adresa ambasadorului israelian în România. În primăvara anului 1972, în vreme ce serviciile de securitate ale celorlalte țări membre ale Pactului de la Varșovia facilitau pregătirile pentru atacul organizației Septembrie Negru de la Jocurile Olimpice din München, Ceaușescu punea la punct o întâlnire fără

---

[1] John O. Koehler, *Stasi: The Untold Story of the East German Secret Police*, New York, Basic Books, 2000, pp. 329-330, 332-333, 364-365; Simon Reeve, *One Day In September: The Full Story of the 1972 Munich Olympics Massacre and the Israeli Revenge Operation „Wrath of God"*, Arcade, 2000, pp. 211-212; John C. Schmeidel, *Stasi: Shield and Sword of the Party*, London, Routledge, 2008, p. 153.

[2] CDA, Fond 1-B, Opis 34, Dosar 59, pp. 1-13 citat în Jordan Baev, „The Communist Balkans Against NATO In The Eastern Mediterranean Area. 1949–1969", document prezentat la conferința „Războiul Rece în Mediterana", Cortona, 5-6 octombrie 2001, p. 18, *Journal of History, International Relations and Security*, www.imos.96net.

[3] În conformitate cu un diplomat israelian familiarizat cu eforturile române de mediere, Ceaușescu proceda „corect" în orientarea sa spre un posibil acord israeliano-palestinian și „nu existau îndoieli" că reușea să exercite o „influență pozitivă asupra liderului OEP, în moderarea poziției sale privind recunoașterea dreptului la existență în regiune al Israelului și încheierea păcii cu el". Govrin (2002), pp. 242, 336-337.

[4] Claire Sterling, *The Terror Network: The Secret War of International Terrorism*, Holt, Rinehart and Winston, 1981, p. 276. Vezi și *Bodnăraș-Barnes Conversation* (1974), pp. 1, 3, CWIHP; *Soviet Policy Toward the Middle East (SOV 86-10048X)*, 1 decembrie 1986, Anexa B, „Moscow and the Arab-Israeli Peace Process", p. 83, CIA.

[5] Koehler (2000), pp. 367-368.

precedent între egipteni și israelieni.[1] La scurt timp după atacul de la München, autoritățile române au interceptat o echipă de atac trimisă de Septembrie Negru pentru a o ucide pe Golda Meir, prim-ministrul israelian, aflată pe atunci în București, pentru a pregăti convorbirile directe cu egiptenii.[2]

În 1973, teroriștii palestinieni, în colaborare cu serviciile de securitate cehoslovace și maghiare, au infiltrat lagărul de tranzit pentru emigranții sovietici evrei de la castelul Schonau, pentru a pregăti un atac.[3] În septembrie același an, teroriști înarmați au urcat într-un tren cu care călătoreau trei emigranți sovietici evrei, în partea cehoslovacă a graniței, și i-au luat ostatici, determinând Austria să închidă lagărul și – temporar – ruta de tranzit.[4] România și-a menținut deschis traseul de emigrare chiar și după atacurile teroriste din 1970 și 1972, și cu toate că Brejnev, ca un ecou al bizarelor critici ale lui Hitler la adresa politicii duse de România în cel de-al doilea război mondial, a atacat-o verbal pentru că permitea emigrarea evreilor de sex masculin apți de serviciul militar.[5] Dar presiunile arabe – atât ca

---

[1] Sterling (1981), p. 247; Tobias Wunschik, „Hauptabteilung XXII: 'Terrorabwehr'" (Direcția principală XXII: „În apărarea terorii") în Klaus-Dietmar Henke, Siegfried Suckut, Clemens Vollnhals, Walter Süß, și Roger Engelmann, editori, *Anatomie der Staatssicherheit. Geschichte, Struktur, Methoden (MfS-Handbuch)* (Anatomia securității de stat: Istorie, structură, metode (Manual al Ministerului Securității de Stat)), Berlin, BStU, 1996, MfS Manual, Partea III/16, pg. 13, www.bstu.bund.de; Kenneth W. Stein, *Heroic Diplomacy: Sadat, Kissinger, Carter, Begin and the Quest for Arab-Israeli Peace*, New York, Routledge, 1999, pp. 63 și 185. Daoud a confirmat la televiziunea iordaniană, pe 20 februarie 1973, că atacul de la München a fost planificat în Bulgaria. Mauriziou Chierici, *I Guerrilglieri della Speranza*, Milano, Arnoldo Mondadori, 1978, pp. 120-121. Vezi și Koehler (2000), p. 365; John Laffin, *Fedayeen*, Londra, Cassell, 1978, p. 79.

[2] Rubin și Rubin (2003), p. 63. În conformitate cu zvonurile care au circulat, din echipă au făcut parte Abu Daoud și alți membri ai organizației *Septembrie Negru*. Citându-l pe Pacepa, autorii îl consideră pe Ceaușescu complice fiindcă i-a expulzat pe teroriști în loc să-i predea unui stat terț sau să-i închidă. Vezi, de pildă, Pacepa (1987), pp. 94-96. Pacepa a mințit în privința responsabilității pentru descoperirea și prinderea lor. Contraspionajul românesc – îndeosebi unitatea de luptă împotriva terorismului numită „ARTA", din 1977 USLA – a zădărnicit tentativa de asasinat. DIE și cu atât mai puțin departamentul condus de Pacepa la vremea respectivă nu au avut nicio legătură cu operațiunea. Vezi, de pildă, Țăranu (2009), p. 294.

[3] Sterling (1981), p. 144. Sterling a identificat acest grup ca fiind Septembrie Negru al lui Abu Nidal. CIA i-a identificat pe autorii atacului de la Castelul Schonau ca provenind din Saiqa, un alt grup susținut și pregătit de sovietici. Vezi și Colin Smith, *Carlos: Portrait of a Terrorist*, Londra, Mandarin, 1995, p. 128.

[4] Sterling (1981), p. 145; Smith (1995), pp. 127-138.

[5] Govrin (2002), p. 335; *Sumar nr. 10 al Biroului Executiv al CC al PCR* (1970) în Deletant, Ionescu și Locher (2004), PHP. KGB a „presărat" agenți printre emigranții evrei care treceau prin România, aceștia creând provocări ca parte a eforturilor de a închide respectiva rută. Bodnăraș (1974), pp. 1, 3, CWIHP. Autoritățile naziste protestaseră în mod similar față de politica Bucureștiului, care permitea emigrarea „evreilor apți pentru serviciul militar", împotriva statelor clientelare ale naziștilor în regiune. Vezi, de pildă, *Cablograma #6353, Ministrul plenipotențiar Manfred von Killinger către Berlin*, 12 decembrie 1942, în fostele Arhive de Stat din București, azi Arhivele Naționale, US Microfilm Collection, Rola 478, T 120-4364, K 212680 212681, Auswartiges Amt, Inland-Geheim 51 / 1.

urmare a boicotului cât și a terenului pierdut în procesul de pace din Orientul Mijlociu – a determinat-o să închidă calea de tranzit a emigranților evrei de origine sovietică până în vara anului 1974.

La refuzul de a contribui la operațiunile Pactului de la Varșovia în timpul războiului din octombrie 1973, Bucureștiul a adăugat eforturile de mediere evidente între Cairo și Tel Aviv. În conformitate cu ministrul sovietic al apărării, mareșalul Greciko, acest lucru justfica preparativele pentru o intervenție armată împotriva României, despre care Greciko sugerase că ar fi fost aprobată de cele mai înalte niveluri ale PCUS.[1] Brejnev convenise, îi spusese el lui Honecker, că era „evident imposibil" să permită României să sfideze în continuare orientarea politicii sovietice în Orientul Mijlociu, iar Greciko îl informase pe liderul sovietic „că armata sovietică este pregătită și că operațiunea poate fi pusă în aplicare mult mai devreme decât în cazul Republicii Socialiste Cehoslovacia", în 1968[2]. Într-un contrast izbitor, chiar și Iugoslavia, țară ce nu făcea parte din Pactul de la Varșovia, a oferit dreptul de a folosi bazele sale pentru unitățile aviației sovietice de asalt în timpul războiului din octombrie, în așteptarea dislocării lor în Orientul Mijlociu.[3]

Ostilitatea manifestată de România față de terorism, relația sa aparte cu Israelul și rolul ca rută de tranzit pentru emigranții sovietici evrei în drum spre Israel au atras, firește, o atenție sporită din partea Mossad-ului și a Shin Bet-ului – atenție care a făcut ca țara să devină un loc și mai periculos pentru teroriști. În consecință, aceștia evitau în general România, excepție făcând doar cazurile în care o vizau în mod specific. Liderul organizației Septembrie Negru, Abu Nidal, care a revendicat mai multe atacuri violente la adresa României în 1970, 1973, 1984 și 1985, risca arestarea și încarcerarea dacă intra în țară.[4] Concomitent însă, Nidal putea circula liber în Bulgaria, Iugoslavia, Ungaria, Cehoslovacia, RDG și Polonia (unde își avea cartierul general european încă din 1981). La fel de cunoscutul Ilici Ramirez Sanchez – Carlos Șacalul – evitase, de asemenea, România când făcuse același traseu pentru a identifica orașele potrivite pentru

[1] Vezi, de pildă, Moshe Dayan la Serviciul de Televiziune din Ierusalim, 5 octombrie 1977, în *Foreign Broadcast Interpretation Service*, Daily Report – Middle East and North Africa, October 6, 1977, p. N2. Vezi și discuția Greciko-Honecker transcrisă de șeful de Stat-Major al armatei est-germane, Fritz Streletz, vezi BStU, MfS, SdM 1577, S. 50-56; Herbstritt și Olaru (2005), pp. 314-315.

[2] Ibid.

[3] Steven Zaloga și James Loop, *Soviet Bloc Elite Forces*, Londra, Osprey, p. 12.

[4] Comparând practica României cu cea a altor membri ai Blocului sovietic, un autor nota că Ceaușescu, „în mod cert, nu a acordat sprijin necondiționat niciunui terorist aflat în trecere". Smith (1995), în special capitolul 14.

cartierul său general est-european la sfârșitul anilor 1970, hotărându-se în final pentru Ungaria și RDG.[1]

Defectorul Ion Mihai Pacepa a pretins exact contrariul, insistând că, pe lângă că îi urăște pe americani, că fură tehnologie americană și jinduiește să intre în grațiile Moscovei, regimul din România era profund implicat în terorismul internațional.[2] Afirmațiile lui erau plauzibile dat fiind că pentru reușita negocierilor erau necesare contacte cu toate părțile implicate în dispută și ținând seama că, pe lângă faptul că avea relații politice și economice bune în regiune, Bucureștiul era totodată implicat în mai multe proiecte petroliere în lumea arabă.

Dar acest lucru nu s-a transpus într-o implicare în activități teroriste. În timpul Revoluției din decembrie 1989 însă, vicepremierul israelian Shimon Peres a ținut să clarifice situația. În vreme ce restul lumii occidentale îl ataca pe liderul român ca pe un monstru agresiv, Peres a declarat presei internaționale că, în ciuda tiraniei manifestate în plan intern, Ceaușescu era „un om al păcii în privința chestiunilor globale", complicând astfel judecățile simpliste la adresa regimului său.[3]

Percepția asupra axei Beijing-București

Relațiile dintre liderii regimurilor comuniste din România și Republica Populară Chineză aveau rădăcini surprinzător de adânci. La mijlocul anilor 1930, Emil Bodnăraș, specialist în probleme militare și de securitate, s-a împrietenit, aparent, cu șeful securității lui Mao, Kang Sheng, în timp ce participau amândoi la o școală sovietică pentru sabotaj și războiul de partizani.[4] Primul lider al României comuniste, Petru Groza, bogat proprietar de terenuri devenit comunist, a vizitat Beijingul la invitația lui Mao Zedong, în 1954.[5] Doi ani mai târziu, Mao

[1] În cazul lui Carlos, există strania situație în care el ar fi fost angajat de autoritățile române împotriva personalului român de la Radio Europa Liberă și împotriva postului de radio în sine în perioada 1980–1982, când teroristul își avea domiciliul la Budapesta, în Ungaria. Implicarea lui Carlos va face subiectul unei alte cărți. Este ciudat însă că, la ora scrierii acestui volum, niciuna dintre investigații nu a analizat de ce reprezentanții lui Carlos și el însuși au preferat să viziteze Bucureștiul doar după ce Ceaușescu părăsea România (de pildă, în mai 1980 și în august 1980), și de ce principalul document care incrimina regimul român într-un complot vizând atacarea cu bombă a sediului Radio Europa Liberă a fost redactat și aprobat în ziua (18 august 1980) în care Ceaușescu lipsea din țară.

[2] Vezi, de pildă, Pacepa (1987), pp. xiii, 25, 32-34.

[3] Vezi, de pildă, David Remnick, „Nations Sending Aid; Eastern Bloc Declines Military Assistance", *The Washington Post*, 24 decembrie 1989, p. A 22.

[4] Roger Faligot și Remi Kauffer, *The Chinese Secret Service: Kang Sheng and the Shadow Government in Red China*, New York, William Morrow and Company, 1989, pp. 94-96, 102, 114-115. Bodnăraș a fost ministru al forțelor armate (1947–1955), vicepreședinte al Consiliului de Miniștri (1955–1967) și al Consiliului de Stat (1967–1976).

[5] Budura (2008), volumul I, pp. 8-27, 85-92. La întoarcerea lui Groza de la Beijing, în 1954, în România a fost publicată, sub semnătura sa, o carte evident pro-China, *Prin țara celor șase sute de milioane.*

l-a așezat pe liderul comunist român Gheorghe Gheorghiu-Dej la stânga sa, la congresul din 1956 al Partidului Comunist Chinez (în vreme ce reprezentantul URSS se afla la dreapta lui).[1]

Prietenia tot mai strânsă dintre România și China a determinat încă din 1962 Kremlinul să impună restricții în colaborarea serviciilor de informații din țările Pactului cu cele de la București.[2] Beijingul a apreciat vetoul României când s-a pus problema admiterii Mongoliei în Pactul de la Varșovia, în vara anului 1963, admitere care ar fi acordat aliantei responsabilități „dincolo de limite" la granița dintre China și URSS.[3] Refuzul României de a-și schimba optica în această privință a provocat retragerea intempestivă a susținerii tuturor celorlalți membri, chiar dacă, inițial, își exprimaseră acordul pentru extinderea Pactului de la Varșovia.[4]

Unul dintre punctele esențiale ale „declarației de independență" a României, în aprilie 1964 – de fapt, o expunere oficială pe tema conflictului sino-sovietic – a fost setul de principii Panch Shila adoptat de China, „Cele cinci principii ale coexistenței pașnice", ca bază a unor relații interstatale sănătoase, fără conținut ideologic.[5] Concomitent, Beijingul a susținut România să ridice, în noua ei istoriografie, problema imixtiunilor teritoriale rusești și sovietice și a

---

[1] Budura (2008), pp. 85-92.

[2] Sejna (1982), pp. 66-67; Bittman (1972), pp. 146-147. Vezi și Watts (2010), pp. 183-201.

[3] Așa cum nota liderul maghiar János Kádár: „Singura reacție negativă a fost cea a românilor". *Fragmente din Raportul către Biroul Politic asupra întrunirii CPC, realizat de prim-secretarul MSZMP (János Kádár),* 31 iulie 1963, PHP. Un alt observator direct, fostul atașat militar est-german, colonelul Joachim Schröter, sublinia în mod similar opoziția singulară a României față de aderarea Mongoliei la Pactul de la Varșovia, în Liu și Mastny (2004), p. 140.

[4] Poloniei îi sunt frecvent atribuite în mod eronat meritele pentru blocarea aderării Mongoliei la Pactul de la Varșovia, în baza unui document al Ministerului de externe polonez pregătit pentru întrunirea pe această temă a Pactului. Dar ministrul de Externe polonez, Adam Rapacki, nu a prezentat documentul care menționa și că „o atitudine negativă a României referitoare la admiterea Mongoliei trebuie privită cu seriozitate", ceea ce sugerează în mod limpede natura a priori a opoziției manifestate de România. *Memorandum al ministrului polonez de externe (Adam Rapacki),* 20 iulie 1963, PHP. Argumentația României poate fi găsită în *Transcriere a întrunirii Biroului Politic al CC al RSR din 18 iulie 1963,* ANIC, fond CC al PCR-Cancelarie, dosar nr 39/1963, f. 122-128, în Munteanu (2002), pp. 177-183.

[5] *Scînteia,* 23 aprilie 1964. Pentru traducerea în engleză, vezi William E. Griffith, *Sino-Soviet Relations, 1964-1965,* Cambridge, MIT Press, 1967, pp. 269-296. „Panch Shila" îndemna la „respectul reciproc pentru independența și suveranitatea teritorială, nonagresiune, neamestecul în afacerile interne, egalitate și avantaj reciproc și coexistență pașnică". Hershberg et al. (2011), p. 16. Printre principiile relațiilor interstatale susținute de România: respectul pentru independența și suveranitatea națională, integritatea teritorială, drepturi egale, neamestecul în treburile interne și avantajul reciproc. Autoritățile române au discutat înainte despre respectiva declarație cu cele chineze, în cursul vizitei la Beijing a lui Emil Bodnăraș, Nicolae Ceaușescu și Ion Gheorghe Maurer, în martie 1964. Vezi, de pildă, J.F. Brown, „The Rumanian Visit to Peking", 5 martie 1964, RFER Background Report, OSA, Box 50, Folder 2, File 128, pp. 1-5.

altor „pete albe" ale relațiilor ruso- și sovieto-române.[1] În august 1964, liderul albanez Enver Hodja – considerat în Occident cel mai apropiat protejat al Chinei după ruptura dintre Albania și URSS – a deplâns cu amărăciune faptul că a fost înlocuit de românii „centriști" în rolul de partener politic preferat al Beijingului.[2]

Hodja îi considera de asemenea pe români o „portavoce americană imperialistă", fiind răspunzători pentru că împingeau China în brațele SUA.[3] Era, totuși, o exagerare. Oricum, Bucureștiul depunea eforturi considerabile pentru a convinge Washingtonul să-și revizuiască politica anti-China, poate cel mai important fiind discuția dintre prim-ministrul Maurer și ambasadorul SUA Crawford, atunci când acesta din urmă s-a retras din post, în octombrie 1965. Protocolul ar fi impus un scurt schimb de replici de complezență, dar după acestea Maurer a adus în discuție subiectul China, oferind argumente solide în sprijinul ideii că SUA nu ar trebui să aibă o astfel de atitudine față de cea mai mare țară din lume.[4] După ce memorandumul discuției i-a fost înaintat lui Ceaușescu, Maurer i-a desemnat pe prim-adjunctul ministrului de externe, Gheorghe Macovescu, pe ministrul adjunct Burlacu și pe specialistul în probleme americane Mircea Răceanu să „urmărească reacția americanilor" îndeaproape.[5]

Până în a doua parte a anului 1965, relațiile sino-române deveniseră atât de strânse, încât liderii României discutau cu cei ai Chinei, Deng Xiaoping și Kang Sheng, despre eforturile lor de a contracara controlul deținut de sovietici asupra armatelor celorlalți membri ai Pactului de la Varșovia.[6] Kremlinul era profund îngrijorat de posibilitatea ca Bucureștiul și Beijingul să pună bazele unui centru socialist concurențial. În 1965–1966, Moscova a desemnat ca prioritare pentru serviciile sale de informații și ale partenerilor: interesul Beijingului pentru „problema basarabeană", nivelul și „tipul de influență" pe care le exercitau liderii Partidului Comunist Chinez asupra PCR; simpatiile românești față de China (și Albania) și, mai cu seamă, posibilele planuri sino-române de „creare a unei noi

---

[1] Pentru o perspectivă exterioară asupra acestui conflict, vezi, de pildă, Charles King, *The Moldovans: Romania, Russia and the Politics of Culture,* Stanford, Hoover Institution Press, 1999, îndewosebi capitolul 5, „A Stipulated Nation".

2 Enver Hodja, *Gânduri despre China 1962-1972: Extrase din Jurnalul Politic,* vol. 1, Tirana, Editura „8 Nentori", 1979, pp. 71-79, 96-97, 104-105, 108, 113, 425, 496-503, 510-513, 531-538, 550-551, 573, 586, 590-591, 653-655, 661, 667.

[3] Ibid.

[4] Comunicare a lui Mircea Răceanu cu autorul, 10 decembrie 2012. Printre participanții români la întrevedere s-au aflat Maurer, ministrul adjunct de externe Burlacu și șeful secției pentru SUA din departamentul America de Nord al Ministerului român de Externe, Mircea Răceanu.

[5] Ibid. Vezi și Mircea Răceanu, *Cronologie comentată a relațiilor româno-americane: De la începutul cunoașterii reciproce până la prăbușirea regimului comunist în România, 1989,* București, Silex, 2005, p. 196.

[6] *Transcrierea discuției avute cu delegația Partidului Comunist Chinez la Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român,* 26 iulie 1965, ANIC, CC al PCR / Cancelarie, dos. nr. 105 / 1965, ff. 2-15; *Transcriere stenografică a discuției dintre Ceaușescu și Deng,* PHP.

Internaționale comuniste, care să coordoneze politica și practica mișcării comuniste internaționale".[1]

În 1967, KGB-ul era deja angajat în operațiuni de dezinformare menite să distrugă relația București-Beijing, operațiuni care includeau falsificarea unor documente românești și chinezești, printre care pretinsele note ale lui Zhou Enlai în care îl denigra pe liderul român, după ultima lor întrevedere.[2] Preocuparea Kremlinului era și mai intensă, date fiind informațiile pe care le primise cu privire la rolul de canal de comunicare între Beijing și Washington, deținut de București – o apropiere de care Moscova se temea considerabil și pe care dorea să o evite cu orice preț.[3] De fapt, președintele Lyndon Johnson ceruse României să medieze apropierea sino-americană, după insistențe considerabile din partea Bucureștiului, iar România exact asta făcea, pe fondul revoluției culturale chineze.[4]

Atât de prețioasă era pentru ei această relație, încât, în 1968, în timpul crizei din Cehoslovacia, chinezii au luat în mod public apărarea României împotriva „imperialiștilor socialiști" de la Kremlin și, în cadru privat, i-au promis Bucureștiului armament și asistență, în eventualitatea că URSS avea să conducă o

---

[1] CC (ilizibil) al Partidului Comunist Moldovean, Informații despre rezultatele familiarizării comuniștilor din Republica Moldovenească cu scrisoarea CC al PCUS din 30 decembrie 1965, 12 februarie 1966, în AOSPRM, fond 51, inventar 25, cutia 11, dosar 43-47. La sfârșitul aceluiași an, interesul preponderent al Moscovei se îndrepta către: „Care partide comuniste și muncitorești susțin politica schismatică a conducerii PCC? (Care este) atitudinea Partidului Comunist Român față de evenimentele din China?" și „Ce legături economice există între Republica Socialistă România și China?" Secretarul CC al Partidului Comunist Moldovenesc A. Cornovan, *Întrebări: Sarcini comuniste privind familiarizarea cu materialele informative ale CC al PCUS,* 16 noiembrie 1966, în AOSPRM, fond 51, inventar 27, cutia 11, filele 110-113. Vezi Watts (2012b), http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/CWIHP_Working_Paper_65_Watts_Romanian_Interkit_0.pdf.

[2] Andrews și Mitrokhin (2005), p. 290.

[3] Vezi, de pildă, nota Stasi pe tema întâlnirilor consecutive ale prim-ministrului român cu președintele Johnson și Mao Zedong în iunie 1967, în BStU, MfS, ZAIG 5481, pp. 1-38; Herbstritt și Olaru (2005), pp. 259-287. Vezi și încercările sovieticilor de a identifica natura și canalul comunicărilor secrete americano-chineze în instrucțiunile KGB „cerințe și orientare" *Cu referire la anumite aspecte ale politicii SUA față de RPC,* 26 mai 1967, citat în *Intelligence Report: Soviet Thinking About the Danger of a Sino-US Rapprochement,* Reference Title: ESAU LI, februarie 1971, autor Arthur A. Cohen, pp. 7-9, 24, CIA.

[4] *Notă editorială,* Document 271, în *Foreign Relations, 1964-1968,* vol. XXX, *China* Textul memorandumului în *Foreign Relations, 1964-1968,* vol. XVII, *Eastern Europe*, pp. 430-435. Așa cum i-a spus președintele Johnson prim-ministrului român, „Statele Unite nu au dorit un război cu China, nu au căutat să schimbe sistemul de guvernământ al Chinei, nu au avut pretenții cu privire la teritoriul Chinei, ci au vrut doar să aibă schimburi comerciale cu China și să întrețină relații bune atât cât permite China"; de asemenea, „ar dori să discute cu chinezii despre tratatul de neproliferare a armamentului și să stabilească reguli de bază, pentru a evita un război nuclear".

intervenție a celorlalți membri ai Pactului împotriva ei.[1] Între timp, conform surselor chineze, românii și-au adus contribuția la facilitarea relațiilor Beijingului cu Italia, Austria și „mai multe țări nord-europene" (inclusiv RFG), în pofida monitorizării sovietice și ignorând indicațiile directe ale Kremlinului.[2] În aceeași perioadă, Moscova desfășura o campanie ce viza exact contrariul, „la început în mod indirect și apoi direct", avertizând guvernele austriac, italian și vest-german, pe canale multiple, „împotriva stabilirii de relații diplomatice" cu Beijingul.[3]

În august 1969, președintele Richard Nixon a reînnoit solicitarea predecesorului său, din iulie 1967, pentru ca România să medieze relațiile americano-chineze, și a primit imediat un răspuns favorabil din partea Bucureștiului.[4] Observațiile făcute de Nixon în cadrul unei reuniuni a Consiliului pentru Securitate Națională, în 1971, oferă câteva indicii privind rolul jucat de România în încurajarea deschiderii americane față de China, pentru a contrabalansa acțiunile Moscovei. SUA, a explicat Nixon, a „presupus întotdeauna că chinezii sunt

---

[1] Vezi, de pildă, cele trei telegrame din Documentul 7, în Hershberg et al. (2011). În mai 1979, șeful secției pentru România al Departamentului de Relații din cadrul CC al PCUS raporta că România „a furnizat și continuă să furnizeze Chinei arme și muniție, inclusiv unele primite anterior de la URSS", iar „acum construiește, împreună cu China, o uzină mare pentru fabricarea de tancuri pe model sovietic". Documentul 4 în Watts (2012a), http://www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no-29-the-soviet-romanian-clash-over-history-identity-and-dominion. Pe lângă vedetele torpiloare chinezești, pe care românii le produceau sub licență, RPC a construit și o uzină pentru fabricarea prafului de pușcă nefumigen, în regiunea muntoasă a României în care forțele românești plănuiau să se refugieze în cazul unei invazii conduse de sovietici. În jurnalele sale politice, liderul albanez Enver Hodja critica ajutorul militar acordat de China României. Hodja (1979), vol. 1, pp. 500, 571, 589.

2 Xiaoyuan Liu and Vojtech Mastny, editori, *China and Eastern Europe, 1960-1980s*, Proceedings of the International Symposium: Reviewing the History of Chinese-East European Relations from the 1960s to the1980s, Beijing, 24-26 martie 2004, pp. 108-9, în „Global Cold War", pp. 98, 112, 132-133, PHP.

[3] *Intelligence Report: Soviet Thinking About the Danger of a Sino-US Rapprochement* (1971), pp. 14, 27, CIA. Spionajul est-german a devenit conștient de rolul României în medierea relațiilor dintre Beijing și Bonn înainte de mijlocul anului 1971. Evaluare a vizitei lui Ceaușescu în China, realizată de Ambasada RDG la București, 11 iunie 1971, PHP.

[4] Richard Nixon, *The Memoirs of Richard Nixon*, New York, Grosset & Dunlap, 1978, pp. 281-282, 395 și 546-547; *Editorial Note: 24 July – 3 August 1969 Nixon trip*, Document 20 în *Foreign Relations of the United States, 1969-1976*, Vol. XVII, pp. 51-53; *Memorandum of conversation: Private meeting between President Nixon and President Ceaușescu*, 2 august 1969, Document 183 în *Foreign Relations of the United States, 1969-1976*, vol. XXIX, Eastern Europe; Eastern Mediterranean, 1969-1972. La plecarea din funcție, Johnson i-a spus președintelui ales, Nixon, că el este dispus „să continue cu aceste măsuri conform responsabilității sale" sau „să le predea pur și simplu administrației viitoare pentru a le folosi cum va crede de cuviință". William Bundy, *A Tangled Web: The Making of Foreign Policy in the Nixon Presidency*, New York, Hill and Wang, 1998, p. 103.

rigizi și inflexibili și că sovieticii sunt mai rezonabili", dar „Ceaușescu spune că sovieticii sunt mai duri și mai agresivi decât chinezii".[1]

În mod paradoxal, serviciile americane de informații cunoșteau foarte puține despre relațiile româno-chineze, considerându-le nesemnificative chiar și la ani după ce dobândiseră o importanță de prim ordin în raporturile Chinei cu Blocul sovietic. Această lipsă de focalizare pe relația București–Beijing era determinată în parte de o atenție redusă acordată României, care în perioada anilor 1950 fusese, în cel mai bun caz, o țintă de nivelul al treilea ca importanță pentru culegerea de informații. De aceea, primele eforturi de facilitare a comunicării între Beijing și Washington – de exemplu, oferta lui Gheorghiu-Dej de a-l susține pe Mao în rezolvarea problemelor financiare în relația cu SUA, probleme apărute ca urmare a naționalizării proprietăților, în 1956 – au trecut neobservate și neconsemnate.[2] Nici tentativele Bucureștiului de încurajare a dialogului sino-american nu au impresionat CIA, cu toate că – așa cum se exprima un diplomat chinez – românii erau „entuziaști" în eforturile lor de a determina SUA și China să-și „normalizeze relațiile cât mai curând posibil".[3]

Această neatenție era amplificată de tendința patologică organizațională spre secretomanie și compartimentare. Încă o dată, nivelul de confidențialitate în privința relațiilor SUA–România a compromis capacitatea serviciilor de informații americane de a percepe în mod limpede comportamentul Bucureștiului.[4] În consecință, legăturile sino-române cunoscute, aparent, administrațiilor americane succesive par să fi fost mai puțin știute în cadrul comunității de informații. Esența, firește, era aceea că informațiile despre relațiile româno-chineze și despre reacția sovietică la ele nu constituiau o prioritate în activitatea de colectare. Astfel, de exemplu, raportul cu privire la insistențele prim-ministrului român pe lângă ambasadorul american care își încheia mandatul la București,

[1] *Minutes of Meeting of the NSC, San Clemente,* 14 august 1969, Document 74, *Foreign Relations, 1964-1968,* vol. XXX, China, p. 221.

[2] Document 2 în Budura (2008), pp. 95-96.

[3] Ambasadorul Chen Denlai în Liu și Mastny (2004), pp. 132-133.

[4] Practica a debutat în administrația Kennedy, care a păstrat atât de bine secretul asupra rupturii dintre România și URSS ca urmare a crizei rachetelor din Cuba, încât nu s-a scurs nicio informație în acest sens timp de 30 de ani. Vezi, de pildă, Garthoff (1995), p. 35. Practica a continuat în timpul administrației Johnson, date fiind bunele oficii ale României pe lângă Vietnam și China. *Foreign Relations of the United States, 1964-1968,* vol. XVII, *Eastern Europe,* Washington D.C., 1996, folder no. 140, citat în Retegan (2000), p. 47. Practica a fost perpetuată în timpul administrațiilor Nixon și Ford, îndeosebi privitor la China, dar și la Orientul Mijlociu și la problemele de cooperare în plan militar. Deși probabil necesară la începuturile relațiilor româno-americane, această secretomanie s-a dovedit în cele din urmă dăunătoare propriilor interese, pe la mijlocul anilor 1970, după ce contractul „neoficial" prin care Congresul american își extindea susținerea bipartizană asupra politicii externe a administrației prezidențiale devenise inutil, în urma evenimentelor din Vietnam și a scandalului Watergate.

în octombrie 1965, ca Washingtonul „să nu uite de China" în politica sa externă a rămas deocamdată doar în cadrul surselor românești.[1]

Această „predispoziție retrospectivă" inerentă oricărui proces analitic instituționalizat, conform căreia analizele anterioare le influențează pe cele curente, a făcut ca legătura dintre Beijing și București să nu devină o prioritate în culegerea de informații, minimalizând unele evoluții evidente (spre exemplu, spectaculoasa ceremonie de bun venit organizată de Beijing pentru vizita liderului român în 1971). Așa se face că serviciile americane de informații au ajuns la un set de concluzii eronate, cu impact pe termen lung, asupra modului în care SUA percepeau relația sino-română. Serviciile americane de informații au conchis, de pildă, că „în urma revoluției culturale, unicul aliat al Chinei este Albania" și că relațiile de partid sino-române în 1966–1967 „erau doar puțin mai bune decât cele cu alte state comuniste est-europene".[2]

O absență curioasă din această evaluare este aceea a oricărei recunoașteri a relației speciale pe care Gheorghiu-Dej o stabilise cu Mao încă din 1964, în detrimentul și spre dezamăgirea liderului albanez Enver Hodja. Nu există, de asemenea, nicio referire la multiplele rapoarte CIA despre reacțiile României la solicitarea președintelui Johnson de mediere a relațiilor cu China în 1967.[3] Lipsa oricărui impact al acestor rapoarte asupra evaluării relațiilor americano-române, sino-sovietice și mai cu seamă americano-sino-sovietice era simptomatică pentru dificultatea, cu caracter mai general, de a percepe rolul României în facilitarea apropierii și a mai bunei înțelegeri între SUA și China.[4]

Surprinzător, așa cum analiștii americani au subestimat rolul deținut de România în apropierea sino-americană din perioada 1969–1971, în mod

---

[1] Răceanu (2005), p. 196. Cam în aceeași perioadă, SUA solicitase asistența României în relația cu Vietnamul. *Memorandum of Conversation,* Washington, 14 octombrie 1965, 8 p.m., Document 168, *Foreign Relations of the United States 1964-1968,* Volume III, Vietnam, June-December 1965; „Rumanian Leader Said to Be Seeking Talks On Vietnam", *New York Times,* 22 noiembrie 1965, pp. 1, 3. Povestea s-a „scurs" grație unor diplomați austrieci nenumiți, aparent interesați să submineze acest efort. La mai puțin de patru luni de atunci, în martie 1966, vicepreședintele american a lansat o nouă politică în relațiile cu Beijingul, una de „restrângere fără izolare"

[2] *Intelligence Report: The International Liaison Department of the Chinese Communist Party,* decembrie 1971, POLO XLIV, pp. v, 14-17, 20, CIA.

[3] Vezi, de pildă, *Rumanian Reaction to the Johnson-Maurer Meeting of 26 June 1967,* 26 iunie 1967 (declasificat 17 decembrie 2001), CIA; *CIA Intelligence Information Cable, Romanian Diplomats' Comments on Relations with the United States and the Communist World,* 19 iulie 1967 (declasificat 17 decembrie 2001), CIA și *Views of Premier Ion Gheorghe Maurer as the Result of his Meeting with President Johnson,* 24 iulie 1967 (declasificat 26 iunie 1997), CIA. Vezi și *Foreign Relations the United States,* 1964-1968, Vol. XVII, pp. 430-435.

[4] România este încă remarcată pentru absența ei din lucrările americane pe tema dezvoltării relațiilor sino-americane. Atunci când este remarcată, pe de altă parte, de obicei este trecută într-o notă de subsol. Pentru o discuție asupra acestei chestiuni, vezi Watts (2012b), http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/CWIHP_Working_Paper_65_Watts_Romanian_Interkit_0.pdf.

similar, fostul mare aliat al Chinei, Albania, a identificat România ca fiind vinovată pentru devierea Chinei de la cursul dreptei ideologii. Enver Hodja a fost foarte explicit în desemnarea și condamnarea lui Nicolae Ceaușescu și Emil Bodnăraș ca „nași ai prieteniei sino-americane".[1] Autoritățile sovietice și-au concentrat la rândul lor energiile pe descurajarea cooperării dintre SUA și România în privința Chinei. Moscova a mers până acolo încât a încheiat înțelegeri cu naționaliștii chinezi, vehement anticomuniști, pentru a bloca apropierea dintre SUA și Republica Populară Chineză și a descuraja Washingtonul să mai utilizeze medierea românească; în cele din urmă, să-i forțeze pe oficialii americani să nege folosirea sau intenția de a folosi România ca pe un intermediar în convorbirile cu Beijingul.[2]

La fel de ciudată este absența oricăror rapoarte informative americane care să denote o conștientizare a sprijinului public aproape ostentativ oferit de China Bucureștiului în cadrul crizei cehoslovace din 1968. Nici extraordinarul împrumut de 230 de milioane de dolari fără dobândă, acordat de China României după dezastruoasele inundații din mai 1970, nu a făcut obiectul unei atenții mai mari decât cea concretizată într-o notă de subsol. Sinologii de la CIA au evaluat apropierea sino-română din 1969–1971 ca pe un fapt cu origini „relativ recente".[3] Aparent, nu a existat nicio încercare de a reconcilia această evaluare a unei apropieri superficiale și de dată recentă cu observația conform căreia „chinezii au părut preocupați în mod particular de menținerea unor bune relații cu România" – o preocupare specială despre care nu s-a considerat însă că ar sugera o relație specială.[4]

Axa Beijing–București sub asediu

Disensiunile româno-sovietice pe tema Chinei au fost dure îndeosebi în anii 1970. În conformitate cu ceilalți membri ai Pactului, politica „antisovietică" a Bucureștiului folosea China „ca pe o contragreutate față de Uniunea Sovietică",

[1] „Rumania and China Have The One Line" în Enver Hoxha, *Reflections on China* (1979), vol. II, p. 151, la http://www.enverhoxha.ru/Archive_of_books/ English/enver_hoxha_reflections_on_china_volume_II_eng.pdf.

[2] *Intelligence Report: Soviet Thinking About the Danger of a Sino-US Rapprochement* (1971), pp. 11-13, 62, CIA; *Memorandum of Conversation (Kissinger, John H. Holdridge, Senior Staff Member, and GRC Ambassador Chow Shu-kai,* 6 august 1969, Document 21 în *Foreign Relations, 1969-1976*, vol. XVII, China, 1969-1972, p. 53; *Memorandum from the President's Asst for NSA (Kissinger) to President Nixon,* Washington, 10 iulie 1969, Document 65, *Foreign Relations, 1969-1976,* vol. XII, Soviet Union, January 1969-October 1970, pp. 197-198, 200-202. Moscova a lăsat să-i scape, în Praga, rapoarte ce susțineau medieri din partea României a relațiilor sino-americane, pe 10 și 15 iulie 1969, la mai puțin de două săptămâni după ce Nixon și-a anunțat intenția de a veni în vizită la București.

[3] Ibid.

[4] Ibid. În mod similar, nu a fost atribuită o semnificație aparte participării lui Kang Sheng la fiecare vizită a lui Ceaușescu, a viceprim-ministrului Bodnăraș sau a prim-ministrului Maurer, până la moartea lui Sheng, în 1971.

pentru a afecta în mod negativ coeziunea „sistemului mondial socialist" și a impieta asupra „abordării convenite între țările socialiste" – adică linia trasată de Moscova – „asupra principalelor chestiuni internaționale".[1] Axa București–Beijing era considerată o „trădare" a solidarității socialiste, fiind privită ca voit „direcționată împotriva Uniunii Sovietice, a Pactului de la Varșovia și împotriva CAER".[2] În consecință, loialiștii sovietici și-au coordonat „eforturile comune" cu privire la China și România prin intermediul departamentelor ideologice și internaționale, dar și prin operațiuni de spionaj combinate.[3]

La mijlocul anilor 1970, ceilalți membri ai Pactului acuzau „legăturile strânse" ale României și „camaraderia militară cu liderii armatei chineze, care nu face niciun secret din faptul că se pregătește pentru o confruntare militară cu armata sovietică, aceasta din urmă fiind coloana vertebrală a coaliției noastre defensive".[4] Românii „naționalist-oportuniști" se aliniaseră cu Beijingul, „în opoziție cu linia directoare comună a statelor din comunitatea socialistă".[5] Ofensiva româno-chineză se manifesta chiar și în Mexic, unde dezacordurile privind politica sovietică față de China erau folosite de români pentru „a spăla creierii" tovarășilor mexicani și pentru „a-i instiga" împotriva Moscovei.[6]

Mai aproape de casă, autoritățile sovietice se plângeau de efectul toxic pe care îl avea abordarea comună a burghezilor imperialiști occidentali, a maoiștilor și a românilor asupra interpretării lor anterioare, de tip monopol, a trecutului în cadrul URSS. România, se plângeau ele, devenise o rampă de lansare de pe care, „pe diferite canale, literatura de tip reacționar publicată în SUA, RFG, Israel, China și în alte state marcate de cel mai extravagant antisovietism pătrunde în Uniunea Sovietică".[7]

---

[1] *Analiza relațiilor româno-chineze realizată de Ambasada RDG la București,* 18 decembrie 1972, pp. 7, 9, PHP; *Evaluare realizată de Ambasada RDG la București asupra vizitei lui Ceaușescu în China,* 11 iunie 1971, pp. 1-3, PHP. Această evaluare o reproduce aproape identic pe cea făcută de Stasi în 1969. BStU, MfS, ZAIG 5481, S. 1-38; Herbstritt și Olaru (2005), p. 268. Vezi și *Consemnare a întâlnirii dintre Leonid Brejnev și liderii de partid est-europeni în Crimeea (inclusiv discuția pe tema Chinei),* 1 august 1971, pp. 14, 21, 23-24, 27-29, 35-36, 40-43, PHP.

[2] *Consemnare a întâlnirii dintre Leonid Brejnev și liderii de partid est-europeni în Crimeea (inclusiv discuția pe tema Chinei),* 1 august 1971, pp. 21, 23-24, 27-29.

[3] *Op.cit.*, pp. 40-43; Andrew și Mitrokhin (2001), p. 270. Vezi și Oleg Kalugin, „A Window of Opportunity: Russia's Role in the Coalition Against Terror", *Harvard International Review,* Vol. 24, nr. 3 (toamna 2002), www.hir.harvard.edu/articles/1063/2/.

[4] *Despre poziția Republicii Socialiste România: Adăugiri la discursul susținut de șeful statului est-german (Erich Honecker),* 4 aprilie 1974, pp. 1-9, PHP.

[5] *Analiză a atitudinii românești față de maoism,* mai 1974, pp. 1-6, PHP.

[6] *Minută a întâlnirii dintre Todor Jivkov și Fidel Castro la Sofia,* 11 martie 1976, CSA, Sofia, Fond 1-B, Consemnare 60, fila 194, în „Bulgaria și Războiul Rece", CWIHP.

[7] *Informații despre noi falsificări în domeniul relațiilor ruso-române în publicațiile din Republica Socialistă România,* 26 mai 1976, Document 23 în Negru și Negru (2010), Document 11 în Watts (2012b), http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/CWIHP_Working_Paper_65_Watts_Romanian_Interkit_0.pdf.

Toate „tendințele negative" adoptate de România împotriva politicii sovietice și a Pactului de la Varșovia, afirma un oficial al Comitetului Central al Partidului Comunist Sovietic în iulie 1978, erau „susținute în toate modurile posibile" de Washington și Beijing.[1] Pentru Brejnev, conducătorul român era un „trădător" care se folosea și era folosit de SUA și de China în „abordările lor diferite", pentru a aduce celelalte țări socialiste „în conflict cu Uniunea Sovietică".[2] Pentru a contracara această axă București–Beijing, oficialii sovietici susțineau o politică a „rezistenței concrete" și a „ripostei comune din partea statelor frățești și a organelor lor colective", incluzând aici o „coordonare a operațiunilor".[3]

În apeluri doar vag mascate pentru a convinge populația României, programele transmise de Radio Moscova în limba română afirmau în mod repetat „prietenia tradițională" dintre Uniunea Sovietică și România, dar și pretinsa „protecție" sovietică a independenței naționale și a integrității teritoriale a României. În august 1978, spre exemplu, cu o zi înainte de programata întâlnire dintre Ceaușescu și Brejnev în Crimeea, Radio Moscova pretindea că românii le erau datori conducătorilor sovietici, fiindcă „URSS a zădărnicit planurile SUA, ale Angliei și ale altor țări de a dezmembra teritoriul țării, de a restabili vechea ordine și de a bloca procesul de democratizare", insistând că „pentru a rezista în fața comploturilor imperialiste, este necesară susținerea reciprocă a statelor socialiste".[4] Presa sovietică reliefa contrastul dintre politicile „agresive" ale NATO, SUA și ale Chinei, pe de o parte, și „politica pașnică" pretins urmată de partenerii „în strânsă cooperare", pe de altă parte, și evidențiia Beijingul ca lucrând „mână-n mână" cu parteneri nespecificați, în vederea unei „întoarceri la Războiul Rece". Acest obiectiv agresiv, insista Moscova, era „confirmat de o serie de deplasări făcute de unii politicieni chinezi în diverse țări" – o referire clară, deși indirectă, la apropiata întâlnire dintre Hua Guofeng și Ceaușescu.[5]

Contrar protocolului din cadrul Pactului, Ceaușescu a rămas pentru scurt timp în Crimeea, vizita sa durând numai câteva ore. Comunicatul emis ulterior nu includea niciuna dintre condamnările la adresa SUA, a Chinei sau a procesului de pace din Orientul Mijlociu, lansate de Honecker, Gierek, Jivkov, Husák și Kádár în urma reuniunii. A doua zi, după ce reitera chemarea către statele socialiste de a „clădi și a susține un nou tip de relații de egalitate deplină", ziarul

[1] Document nr. 2 în Watts (2012a), http://www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no-29-the-soviet-romanian-clash-over-history-identity-and-dominion.

[2] Transcriere, *Întâlnirea dintre liderul est-german Erich Honecker și cel sovietic Leonid Brejnev,* 25 iulie 1978, Document 8, în „U.S.– Soviet Relations and the Turn Toward Confrontation, 1977-1980 – New Russian & East German Documents", *Cold War International History Project Bulletin,* no. 8/9 (iarna 1996), p. 123, CWIHP.

[3] Politica conducerii chineze după al XI-lea Congres al PCC *(Politika kitaiskovo Rukovodstva posli XI Syezd a KPK),* Havana, decembrie 1978, pp. 15-16, PHP. Vezi și *A zecea întrunire INTERKIT, Raport la Deliberările Interne asupra Chinei, runda a X-a, Op.cit.* Vezi și *A zecea întrunire INTERKIT, Consemnare asupra întâlnirii cu Fidel Castro,* 14 decembrie 1978, p. 3, PHP.

[4] Radio Moscova, 6 august 1968.

[5] Moore (1978a), pp. 5, 10.

Partidului Comunist Român condamna „crearea artificială a unor «probleme deschise» care, în realitate, nu există", pentru a justifica amestecul în problemele interne ale partidelor și statelor. Asemenea practici, insista PCR, „nu pot fi decât dăunătoare socialismului, diminuându-i influența în lume".[1]

Principala „problemă deschisă" viza legitimitatea pretenției formulate de România în privința teritoriilor sale – ignorându-se faptul că toate erau locuite în majoritate de etnici români. Chestiunea fusese „deschisă" de Moscova după ce România refuzase să accepte istoria teritoriului și a populației majoritare a Republicii Socialiste Sovietice Moldovenești, fabricată de sovietici, și îndeosebi afirmația Moscovei că moldovenii au origini slave, nefiind de etnie română. Refuzul de a accepta aceste fabulații, insistaseră sovieticii, era echivalent cu exprimarea unor pretenții la adresa teritoriilor URSS – o acuzație pe care Bucureștiul a negat-o în mod oficial și în repetate ori, adresându-se atât Uniunii Sovietice, cât și Occidentului.[2] Moscova sugerase insistent că Bucureștiul va avea probleme în păstrarea Transilvaniei din cauza acestei atitudini, care devenise una dintre obsesiile de prim rang ale politicii sovietice față de România în anii 1980.[3]

Oficiosul PCR a respins imaginea de inamic a Republicii Populare Chineze, pe care o creionaseră sovieticii, și nu s-a angajat în tentativele de a „asmuți statele socialiste unele împotriva celorlalte". Dimpotrivă, așa cum s-a reafirmat la radioul românesc, „popoarele român și chinez sunt legate de vechi tradiții de solidaritate în lupta împotriva dominației și opresiunii străine".[4] Într-un reportaj din București, ziarul chinez *Hsinhua* făcea o comparație între luptele purtate de poporul român cu imperiile Roman, Otoman și Rus, „acesta din urmă fiind cel mai viclean și mai înșelător dintre toate trei".[5] A doua zi, în cadrul unei emisiuni radio, se sublinia că „poporul chinez dorește ca România să devină puternică" și că „poporul român vrea ca Republica Populară Chineză

---

[1] *Scînteia*, 8 august 1978; Moore (1978a), pp. 6-7.

[2] Vezi, de pildă, *Exposition on Discussions with Cde. V.I. Potapov, Chief of the Romanian Sector of the CPSU CC Section*, 27 iulie 1978, Document Nr. 2 în Watts (2012a), http://www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no-29-the-soviet-romanian-clash-over-history-identity-and-dominion. Vezi și Gheorghe Negru, „Disputa dintre URSS și RSR privind tratarea istoriei relațiilor ruso și sovieto-române", *Destin românesc* (Chișinău), nr. 3-4 (2010), pp. 187-192.

[3] Vezi, de pildă, *Întâlniri și negocieri ale lui L.I. Brejnev cu N. Ceaușescu în Crimeea, pe 5 august 1977, consemnate de V.I. Potapov, șeful Secției pentru România din CC al PCUS*, 17 august 1977, Document nr. 1 în Negru, *Destin românesc* nr. 3-4 (2010), pp. 182-187; AOSPRM, fond 51, inv. 44, dosar 13, filele 126-135. Vezi și *Discuții cu tovarășul V.I. Potapov, șeful Secției pentru România al CC al PCUS*, 27 octombrie 1978, Document nr. 3; *Informare (către secretarii CC al PCM) privind întâlnirea și discuția dintre, pe 1 august 1979 în Crimeea*, 20 august 1979. Document nr. 5; și *Din jurnalul (ambasadorului sovietic în România) V.I. Drozdenko, Discuțiile consemnate cu V. Cazacu, membru al Comitetului Politic Executiv al CC al PCR*, 12 martie 1980, Document nr. 7 în Watts (2012a), http://www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no-29-the-soviet-romanian-clash-over-history-identity-and-dominion. Vezi și Negru (2010), pp 192-197, 201-203 și 204-207.

[4] Moore (1978a), p. 7.

[5] „Făclia independenței arde", *Hsinhua*, 13 august 1978, Moore (1978a), p. 7.

să devină puternică", pentru a promova lupta comună împotriva „hegemoniștilor" – eufemismul prin care chinezii desemnau Uniunea Sovietică.[1]

Într-o succesiune rapidă, Radio Moscova (programul în română), Radio Sofia și Radio Praga au difuzat o scrisoare din partea liderului de partid albanez prin care erau condamnate tentativele de a fonda o alianță militară româno-iugoslavo-albaneză, ca o dovadă că Beijingul „se amesteca puternic în problemele balcanice și încerca să declanșeze un război în această regiune sensibilă a Europei".[2] Radioul cehoslovac a anunțat că scrisoarea liderului albanez arătase „popoarelor balcanice tipul de joc în care erau pe punctul de a fi atrase" și că ar trebui să constituie „un avertisment" pe care „nimeni să nu-l ignore". În ajunul sosirii la București a prim-ministrului chinez, presa dirijată de Kremlin a asemănat Beijingul cu „un incendiator care dă foc casei europene" și l-a acuzat că încearcă că provoace un război în Balcani – afirmații reluate apoi de corul partenerilor „în strânsă cooperare".[3]

Într-o imagine în oglindă a eforturilor depuse de Kádár imediat înainte de invadarea Cehoslovaciei, pentru a-l convinge pe Dubcek să renunțe la strângerea relațiilor cu românii din cauza pretinsului lor egoism și a așa-zisului caracter fluctuant al lor (o temă diseminată de serviciile sovietice de informații printre partenerii din Occident și din Orientul Mijlociu ai Bucureștiului), Moscova avertiza:

> Pekinul nu ezită să-și încalce angajamentele dacă politica unuia sau a altuia dintre aliați nu-i mai convine... Dacă așa îi dictează considerentele de moment, Pekinul poate oricând să-și trădeze și să-și abandoneze aliatul recent.[4]

Aceeași temă a măsurilor active folosită de Moscova în Occident împotriva Egiptului lui Sadat, a României lui Ceaușescu și, mai târziu, împotriva Pakistanului condus de Zia ul-Haq, a fost aplicată și Chinei, situația sa internă fiind descrisă ca „considerabil de instabilă" ca urmare a caracterului agresiv și opresiv al regimului, care, se afirma, și-a condamnat poporul „la înapoiere culturală și materială".[5] La fel ca în cazurile României, Egiptului și Pakistanului, măsurile active sovietice înfățișau China în Occident ca fiind „un «prieten» instabil și chiar periculos".[6] În aceeași zi, Radio Moscova difuza o amenințare militară voalată, sub masca unor felicitări din partea unui înalt ofițer sovietic care s-a declarat cu mândrie deopotrivă un veteran al campaniei „pentru eliberarea

---

[1] Ibid.

[2] Radio Moscova în română și Radio Sofia, 10 august 1978, Radio Moscova în română și Radio Praga, 13 august 1978; Moore (1978a), p. 8.

[3] Ibid. *TASS*, 14 august; Radio Minsk, 15 august; *TASS* și Radio Moscova, 16 august 1978; *Ceteka* (Praga), 14 august 1978; *Rabotnichesko Delo* (Sofia), 14 august 1978.

[4] *TASS*, 15 august 1978; Moore (1978a), p. 8.

[5] „În spatele zidului chinez", Radio Moscova în română, 17 august 1978; Moore (1978a), p. 11.

[6] Ibid.

României de sub jugul fascist" și un „ofițer în Asociația Română pentru Strângerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică" (ARLUS).[1] Alături de „alți veterani sovietici ai campaniei din România", general-locotenentul sovietic Ivan Anoșin spera la „continua dezvoltare" a relațiilor româno-sovietice.[2]

În ziua sosirii la București a lui Hua Guofeng (16 august), Radio Moscova reafirma drepturile URSS la teritoriul „moldovenesc", fără a preciza dacă se referea doar la partea istorică a Moldovei din interiorul RSS Moldovenești și fără a menționa vreo diferență față de folosirea curentă a termenului pentru a desemna teritoriul aflat în interiorul granițelor românești.[3] În comunicările lor interne, autoritățile sovietice de partid și cele ale securității acuzau România că „împărtășea" aceeași abordare a „serviciilor speciale și a centrelor ideologice ale statelor imperialiste", de implicare în „activități subversive și de spionaj" ostile împotriva RSS Moldovenești.[4] „Organele oficiale" românești, insistau ele, erau „angajate pe calea negării existenței statului și a națiunii moldovenești, susținând nedreptatea istorică a reunirii Basarabiei cu Uniunea Sovietică".[5]

Concomitent, românii repetau chemarea adresată comunității socialiste, de „a institui un nou tip de relații", categoric opus „vechiului tip de relații, bazate pe inegalitate, dominație, oprimare... a celor slabi de cei puternici, prin dictat, forță sau ingerințe".[6] Comunicatul de presă dat publicității două zile mai târziu sublinia acordul sino-român pentru „abolirea politicilor imperialste, colonialiste și neocolonialiste și a oricărei forme de dominație și dictat".[7] Pe 18 august, agenția de presă TASS a atacat toastul rostit de prim-ministrul chinez la București și alocuțiunea de răspuns a liderului român, ce condamnau „reîmpărțirea lumii în sfere de influență și supremație, vechea politică imperialistă și colonialistă a forței și dictatului, care provoacă tensiuni și amenință pacea și securitatea".[8]

---

[1] Rețeaua „asociației de prietenie" româno-sovietice ARLUS a fost formată de forțele sovietice de ocupație imediat ce au pătruns în România, la sfârșitul verii 1944. La fel ca Asociația Uniunilor pentru Legături Culturale cu Străinătatea (VOKS) a Cominternului din care a provenit, ARLUS era un paravan pentru activitățile de spionaj, recrutând în principal membri ai elitelor culturale, atât din interiorul, cât și din exteriorul PCR, precum și membri ai serviciilor de informații.

[2] Radio Moscova în română, 17 august 1978; Moore (1978a), p. 11.

[3] *Op.cit.*, p. 10.

[4] *Privitor la necesitatea de a spori personalul KGB din RSS Moldovenească*, Chișinău, 6 decembrie 1978,Document 14 în Watts (2012b), la http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/CWIHP_Working_Paper_65_Watts_Romanian_Interkit_0.pdf.

[5] Ibid. Vezi și *Despre implementarea deciziilor adoptate cu privire la consolidarea bazei tehnico-materiale a studiourilor de radio-TV în RSS Moldovenească și reglementarea abonamentelor la publicații și periodice din RSR și despre pătrunderea în Moldova a turiștilor și cetățenilor români veniți în scopuri personale*, 7 aprilie 1978, Document 12; și *Informare privind intensificarea în România a campaniei de propagandă care dăunează intereselor URSS*, 20 iulie 1978, Document 13 în *op.cit.*

[6] *Romanian News* (în engleză), 17 august 1978; Moore (1978a), p. 10; *Scînteia*, 3, 8 august 1978.

[7] *Scînteia*, 19 august 1978.

[8] *TASS*, 18 august 1978; Moore (1978a), pp. 13-14.

Evitând cu grijă să menționeze România, presa sovietică și cea a membrilor Pactului a criticat vizita „europeană" a liderului chinez ca având „un curs periculos pentru pace". Hua Guofeng a fost acuzat de o serie întreagă de fapte rele, de la angajarea într-un „antisovietism nerușinat" la crearea unui „«larg front unit» împotriva Uniunii Sovietice", la incitarea la „război între Est și Vest" și la adoptarea unei strategii de „eliminare a oponenților unul câte unul, pentru a cuceri lumea întreagă".[1] Agenția *Novosti* condamna „tentativa de divizare" și de „învrăjbire" a țărilor socialiste „una împotriva alteia", folosită de China, ridiculizându-i pe „cei care se grăbesc să se alăture" Beijingului că motivați „ori de douăzeci de arginți, ori de o bâtă mare" Cu alte cuvinte, singurul motiv pe care l-ar fi putut avea România pentru trădătoarea sa apropiere de Beijing își avea sorgintea în lăcomie sau în lașitate.[2]

Într-un atac neobișnuit de direct, regimurile loialiste au criticat comunicatul comun sino-român emis la finele vizitei, afirmând că a ascuns „adevăratele poziții ale ambelor părți" privind destinderea, dezarmarea, problemele Orientului Mijlociu etc., insinuând că „abundența mai mult decât evidentă de fraze referitoare la atmosfera de «caldă prietenie, respect și înțelegere reciprocă»" avea mai sinistrul „scop de a ascunde esența și linia directoare a negocierilor", și menționând clar un interes chinezesc (și insinuând existența unuia românesc) în subminarea „stabilității granițelor" în Balcani – o regiune „recunoscută pentru conflictele permanente între națiunile de acolo".[3] În conformitate cu TASS, faptul că România a negat „orice cunoștință despre noua alianță din Balcani în stil Pekin" nu era deloc surprinzător, de vreme ce „corectitudinea diplomatică, la care românii se pricep atât de bine, începe să pară la fel de utilă ca mânușile de lână la manipularea plutoniului".[4] În dialogul cu președintele bulgar Todor Jivkov, Brejnev a insistat că România viza „crearea unui grup autonom balcanic, cu propriile sale «interese particulare»", nu doar „ca un simplu capriciu de moment", ci „ca o modalitate de a reduce influența în regiune a țărilor membre ale Pactului de la Varșovia".[5]

Confruntare decisivă pe tema Statutului Forțelor Armate Unite (FAU) pe timp de război la summitul din 1978 al Pactului de la Varșovia

Articolul TASS a fost urmat de o bruscă și ostentativă tăcere în cadrul întregului Bloc sovietic, cu privire la devierile României. Aparent, tăcerea subită era cauzată de înțelegerea faptului că atacurile furibunde la adresa relației dintre

[1] *Pravda,* 20 august 1978; *Novosti / APN,* 21 august 1978; Moore (1978a), p. 13-14. Așa cum remarca BBC, „Kremlinul nu poate decât să privească tot ce se întâmplă săptămâna aceasta (în România) cu mare îngrijorare". BBC World Service (Londra), 19 august 1978.
[2] *Novosti / APN*, 21 august 1978; Moore (1978a), p. 14.
[3] *TASS,* 21 august 1978. Moore (1978a), p. 14.
[4] Ibid. *TASS* cita cu aparentă aprobare un articol apărut în publicația londoneză *The Observer.*
[5] *Informare despre discuția secretarului general al CC al PCUS (Leonid I. Brejnev) cu șeful statului bulgar (Todor Jivkov) în Crimeea,* 14 august 1978, PHP.

Beijing și București începuseră să atragă atenția și interesul Occidentului față de sfidarea românească – atenție contraproductivă pentru obiectivul central al politicii Pactului: izolarea României de sursele sale de susținere. Kremlinul alcătuise deja o lungă listă de păcate „de neiertat" ale României. Printre ele se numărau implicarea ei în apropierea sino-americană și în cea egipteano-israeliană, diversele sale tipuri de cooperare politică, economică și militară cu Beijingul și cu Washingtonul, pledoaria sa pentru inițiativele balcanice de reducere a influenței sovietice în regiune, refuzul de a-i susține pe clienții sovietici (și tendința de a-i sprijini pe adversarii URSS) din Africa, Orientul Mijlociu și America Latină, și activitățile politice subversive în cadrul Pactului de la Varșovia. În plus, atitudinea sa independentă pe scena internațională îi atrăsese un considerabil prestigiu la nivel mondial – foarte ridicat pentru o țară cu dimensiunile, resursele și situarea sa strategică –, ceea ce îi încurajase pe etnicii români dezrădăcinați din RSS Moldovenească și RSS Ucraineană să se identifice cu ea.

Eforturile de intimidare a Bucureștiului prin intermediul demonstrațiilor publice de forță avuseseră rareori succes în ultimele două decenii, însă aproape de fiecare dată se soldaseră cu consecințe nedorite: sporirea vizibilității și a reputației României, plus o atenție favorabilă și susținerea occidentală. Astfel, Kremlinul a început să-și modifice tacticile, de la combaterea „infracțiunilor" la atacarea directă a elementelor care le făceau posibile, în special prin manipularea modului în care acțiunile și comportamentul României erau percepute în Vest. În acest sens, organele de securitate sovietice și ale țărilor din cadrul Pactului de la Varșovia au primit misiunea de a determina cum aplica Bucureștiul aceste politici, căror scopuri serveau ele de fapt și unde anume era România cel mai vulnerabilă la discreditări, în interiorul și în exteriorul granițelor deopotrivă.[1]

Paranoia Kremlinului privind o conspirație globală sino-americano-europeană, mai cu seamă pe axa Washington–Beijing, cu care Bucureștiul era acum frecvent asociat de analiștii sovietici, a sporit vizibil în cursul îndelungatului declin al lui Brejnev. Ținând seama că Moscova își semnalase intenția de a forța o confruntare încă din primăvara anului 1978, conducerea PCR a început să se pregătească pentru confruntarea decisivă de la apropiata întrunire a Comitetului Politic Consultativ al membrilor Pactului de la Varșovia, care urma să aibă loc în noiembrie, la Moscova. Bucureștiul se aștepta ca sovieticii să-și reitereze solicitările în vederea participării la o nouă cursă a înarmărilor și ca reuniunea să emită o condamnare generală a politicii americane și chineze. Dar nu se aștepta ca în prim-plan să fie adus Statutul Forțelor Armate Unite pe timp de război, după ce fusese respins fără echivoc de București cu numai câteva săptămâni înainte.

[1] Vezi, de pildă, *Imaginea operațională generală a Republicii Socialiste România,* 12 septembrie 1978, sub semnătura primului adjunct al șefului *Stasi,* Bruno Beater, BStU, MfS, Abt. X 22, S. 1-56, citat în Herbstritt și Olaru (2005), pp. 316-330.

Așa cum a declarat în fața Biroului Politic al PCR înainte de a pleca spre Moscova, era „imposibil" ca o persoană rațională să fie de acord cu afirmațiile Kremlinului, „că situația globală se îndreaptă spre o inevitabilă confruntare militară, spre un nou război mondial". Membrii Pactului, a declarat el, „nu trebuie să se lase atrași într-o escaladare a cheltuielilor militare (și) a cursei înarmărilor", ci să reducă bugetele militare și cele pentru înarmare.[1] În acest sens, Ceaușescu a anunțat că delegația României va propune „o reducere de cel puțin 5%" a forțelor și a cheltuielilor militare, „retragerea unor unități militare de pe teritorile altor state" și un „acord general" pentru dezarmare.

Exprimându-și neîncrederea că Uniunea Sovietică va accepta aceste propuneri, el a insistat totuși asupra necesității de a declara „în mod deschis" că securitatea este asigurată nu prin întărirea blocurilor militare, ci prin „măsuri efective pentru dezarmarea generală". Era regretabil, a adăugat liderul român, că „cei mai activi susținători" ai prezenței continue a trupelor sovietice în Europa Centrală erau regimurile cehoslovac și est-german, ai căror lideri „au declarat că au nevoie de trupe străine".[2] Budapesta ar fi putut fi amintită și ea, deoarece Kádár adoptase aceeași poziție, dar mai puțin public, precizând că securitatea regimului său necesita prezența trupelor sovietice.[3]

La Moscova, Brejnev a chemat într-adevăr la deplina mobilizare a „tuturor mijloacelor politice și ideologice disponibile" pentru a contracara „frontul unit" format de China, SUA și NATO, care – susținea el – amenința acum nu numai comunitatea țărilor socialiste, ci și Africa, Asia de Sud-Est și Orientul Mijlociu (în acest sens, acordurile de la Camp David au fost ținta unui tir susținut de acuzații).[4] Liderul sovietic a cerut ca membrii Pactului să rupă legăturile economice cu Occidentul, să-și sporească în mod considerabil cheltuielile militare și cu procurarea de armament și să accepte Statutul Forțelor Armate Unite pe timp de război, punându-și armatele naționale în subordinea sovieticilor atunci când Kremlinul avea să declare stare de urgență.[5] Liderul polonez Gierek, cel ungar Kádár, est-german Honecker, cehoslovac Husak și bulgar Jivkov și-au exprimat îndatoritori supunerea, lăudând entuziast „activitatea excelentă" a

[1] ANIC, Arhiva Comitetului Executiv al Comitetului Central al Partidului Comunisty Român, nr. 2561, 1 decembrie 1978, DR, vol. 2; *Transcriere stenografică a întrunirii Comitetului Politic Consultativ al Comitetului Central al Partidului Comunist Român,* 20 noiembrie 1978, 1600 h, în Deletant, Ionescu și Locher (2004), PHP.

[2] Ibid.

[3] Vezi, de pildă, *Minută a întrunirii Comitetului Politic al PSMU pe 16 mai 1989 – Fragment pe problemele Partidului,* 16 mai 1989, în Békés și Locher (2003), PHP.

[4] Vezi mai ales *Discursul prim-secretarului CC al PCUS, Leonid I. Brejnev*, 22 noiembrie 1978, PHP; *Discursul președintelui est-german (Erich Honecker),* 22 noiembrie 1978, PHP și *Discursul prim-secretarului PZPR (Edward Gierek),* 22 noiembrie 1978, și Vojtech Mastny, „Notă editorială", 24 ianuarie 2003 în Mastny, Nuenlist, Locher și Selvage (2001), PHP.

[5] În general, acest lucru a fost realizat prin tratatele bilaterale ale Moscovei cu partenerii „în strânsă cooperare". Vezi, de pildă, Aspaturian în Lowenthal și Horn (1978), pp. 305-306.

mareșalului Kulikov în redactarea Statutului și învinovățind SUA și NATO pentru crearea de tensiuni și pentru amenințările cu războiul.

Fără a se dezminți, Ceaușescu a negat afirmațiile lui Kulikov referitoare la o plănuită agresiune occidentală și apoi „a condamnat cursa accelerată a înarmărilor", respingând ideea cheltuielilor militare sporite, și a răspuns la insistențele sovietice pentru o mărire cu 3% a bugetului pentru apărare prin propunerea partidului său, de reducere cu 5% a bugetelor și a armamentelor deopotrivă. Mai important încă, a respins categoric tentativa Moscovei de a stârni o isterie a războiului, a negat prezența și accentuarea unei amenințări NATO–SUA–China și „a propus în mod repetat retragerea tuturor trupelor străine din țările Europei Centrale".[1] După aceea a declinat solicitările sovieticilor ca Pactul de la Varșovia să coordoneze asistența militară acordată statelor loiale Moscovei și a refuzat să ia în considerare propunerea sovietică de a acorda calitatea de membru al Pactului Vietnamului (și, se pare, Cubei), susținând respectarea clauzelor adoptate în 1955, la semnarea Tratatului, prin care misiunile Pactului erau limitate la operațiuni de tip defensiv în cazul unei agresiuni „numai în Europa".

Într-un contrast izbitor cu ceilalți membri est-europeni ai Pactului, care s-au extaziat în fața raportului lui Kulikov, Ceaușescu a respins fără menajamente cererea acestuia pentru o vastă mobilizare a resurselor și pentru subordonarea armatelor naționale ale membrilor sub controlul militar sovietic, considerând că nu „corespund realităților internaționale". Nici partidul și nici poporul român, a precizat Ceaușescu, nu pot accepta concluzia lui Kulikov, că „ne aflăm în fața unui război iminent (și) trebuie să adoptăm măsurile extraordinare propuse".[2] Era, într-adevăr, o situație delicată. Nici chiar liderii PCUS nu puteau contesta supremația militarilor sovietici în domeniul politicii de securitate, care fusese considerată încă de la al Doilea Război Mondial un monopol al forțelor armate, pe care nici măcar membrii de vârf ai partidului nu-l puteau critica.[3]

În acest caz, Ceaușescu venise „pregătit pentru confruntare". Liderul român a declarat că armata sovietică se baza pe statistici care „conțineau o deficiență elementară" prin aceea că „nu țineau seama de inflație și de devalorizarea monetară". Astfel, aparenta sporire a cheltuielilor militare ale Occidentului, de care se folosise Kulikov pentru a demonstra că NATO viza o escaladare a cursei înarmărilor, nu reflecta de fapt „o creștere comparativă reală" Combătând întreaga bază a argumentului de care se prevalase armata sovietică și apropiindu-se periculos de mult de o apărare a politicilor NATO privind cheltuielile cu armamentul, Ceaușescu a explicat că, „în conformitate cu unele aprecieri, avem de-a

1 Nünlist (2001), pp. 7, 16.

2 *Minută a discuțiilor despre raportul comandantului suprem al UAF la Întrunirea CPC,* 3 decembrie 1978, pp. 193-200, în Mastny, Nünlist, Locher și Selvage (2001), PHP.

3 Vezi, de pildă, Mihail Gorbaciov, *Memoirs,* New York, Doubleday, 1996, pp. 203-204, 405.

face chiar cu o oarecare reducere a cheltuielilor militare" în cadrul Alianței Nord-Atlantice.[1]

Cu o abilitate uimitoare, liderul român a susținut apoi că masiva realocare de resurse cerută de Moscova era contrară chiar obiectivelor pe care se presupunea că le urmărește. În niciun caz, a adăugat Ceaușescu, România nu ar putea adopta măsuri bazate pe statistici și date eronate, care ar duce la „sărăcirea incomparabilă" a tuturor statelor socialiste și ar „da un impuls puternic cursei înarmărilor" Deși, a subliniat el, „fiecare partid și guvern este liber să procedeze așa cum dorește", România refuza să se angajeze pe un drum care ar „prejudicia în mod serios" economia națională și astfel i-ar submina „capacitatea de luptă".[2] Adoptarea măsurilor propuse de Kulikov, a susținut în continuare liderul român, ar însemna să se renunțe la procesul de destindere militară, să se accepte că războiul este inevitabil și să se susțină cu iresponsabilitate cursa înarmărilor exact atunci când era momentul să se „consolideze destinderea", să se prevină războiul și „nu să se intensifice cursa înarmărilor, ci să se mențină un ritm rezonabil, care să asigure capacitățile defensive în eventualitatea unei agresiuni imperialiste", permițând totodată „dezvoltarea economică națională".

Ceaușescu a respins ca fiind complet inacceptabile obligațiile instituite conform Statutului Forțelor Armate Unite pe timp de război, „pentru o rapidă escaladare a înarmărilor, modificarea armamentelor actuale, mari investiții (și) cheltuieli militare" la bunul plan al unei autorități supranaționale. El a subliniat, spre exemplu, că articolul 6 din Statutul Forțelor Armate Unite pe timp de război, care conferea armatei sovietice autoritate de comandă asupra forțelor militare ale Pactului în perioade de urgență militară – a căror declarare era lăsată la discreția Moscovei –, risca să determine pe oricine „să creadă că ne aflăm în pragul războiului", anulând astfel toate „declarațiile noastre privind pacea și destinderea militară". Poporul român, a reliefat el, „nu este nicidecum de acord cu prevederile acestui articol".[3]

În discursul său, Ceaușescu a subliniat în repetate rânduri că „niciun fel de decizie a Pactului sau a structurii de comandă a Pactului de la Varșovia" nu poate să se substituie deciziilor naționale cu privire la „participarea forțelor armate în diverse activități comune pe teritoriul altor state, la condițiile staționării lor, la obligațiile și drepturile lor" și „la condițiile de colaborare sau de luptă".[4] Partidul Comunist Român, a conchis el, consideră că Statutul „contravine" Tratatului de la Varșovia, semnat în 1955.

Melodia contrară îngânată de corul loialiștilor – Gierek, Honecker, Husák, Kádár și Jivkov – a susținut caracterul cât se poate de adecvat al Statutului, ținând cont de ceea ce ei au descris ca o amenințare internațională crescândă cauzată de

[1] *Minută a discuțiilor despre raportul comandantului suprem al UAF la Întrunirea CPC*, 3 decembrie 1978, pp. 193-200, în Mastny, Nünlist, Locher și Selvage (2001), PHP.
[2] Ibid.
[3] *Op.cit.*, p. 198.
[4] *Op.cit.*, p. 195.

pregătirile NATO „pentru război". În vreme ce lansau atacuri verbale la adresa României și a lui Ceaușescu, ceilalți membri ai Pactului susțineau cu hotărâre adoptarea Statutului ca fiind o necesitate, „dacă dorim să asigurăm apărarea și securitatea ordinii noastre socialiste".[1]

Într-un contrast izbitor cu modul ferm în care au susținut Statutul la reuniunile Pactului, în cadrul discuțiilor ulterioare cu oficiali americani, Gierek și Kádár s-au declarat a fi „oponenți clandestini" care, alături de România, „au rezistat" acestei expansiuni a puterii sovietice.[2] În vreme ce liderii regimurilor comuniste se comportau în acord cu prejudecățile cognitive împărtășite de majoritatea analiștilor americani în discuțiile particulare cu interlocutorii occidentali, liderii militari ai Pactului de la Varșovia – în frunte cu generalul Wojciech Jaruzelski, ministrul apărării din Polonia – și-au menținut valul de critici la adresa României, atacând-o pentru opoziția sa singulară față de Statutul Forțelor Armate Unite pe timp de război.[3]

Refuzul unanim al celorlalți membri ai Pactului de a lua măcar în discuție obiecțiile aduse de delegația română i-a determinat pe membrii acesteia să părăsească dezbaterile, nu înainte însă ca liderul român să-și anunțe intenția de a-și informa poporul cu privire la chestiunile nesoluționate. Ultima dată când Ceaușescu recursese la o abordare publică a politicii externe și de securitate fusese în 1968, în timpul invaziei din Cehoslovacia. Atunci, delegația română fusese lăsată să aștepte în aceeași clădire timp de aproape trei ore, plus alte două ore la aeroport – motiv pentru care unii membri s-au temut că nu vor mai putea pleca niciodată de acolo. Întârzierea a permis măsurilor active sovietice să prezinte întrunirea ca desfășurându-se „normal". Pentru toți observatorii din exterior, fiecare membru al Pactului participase la întreaga reuniune a Comitetului

---

[1] *Op.cit.*, pp. 197-200.

[2] Un analist nota că preferința Moscovei era aceea de „a restructura alianța Tratatului de la Varșovia pentru a asimila noua doctrină", dar că „opoziția fățișă a României și cea acoperită a Poloniei și Ungariei" făceau ca acest lucru să fie „nepractic". Aspaturian în Lowenthal și Horn (1978), pp. 305-306. Gierek l-a convins pe președintele Ford și pe Henry Kissinger că el era de fapt un liberal și un pro-american nedeclarat, în cursul vizitei de după momentul Helsinki, atitudine reflectată de comentariul lui Kissinger: „Ceea ce Gierek a transmis eliptic la Varșovia, Ceaușescu a declarat explicit". Kissinger (2000), pp. 656-661. Kádár a procedat la fel cu liderii american, german, francez și cu prim-ministrul britanic. *Op.cit.*, p. 644; Roger Gough, *A Good Comrade: János Kádár, Communism and Hungary*, Londra, I.B. Tauris, 2006, pp. 196-197.

[3] Vezi, de pildă, rapoartele CIA asupra celei de-a douăsprezecea reuniuni a miniștrilor apărării din Pactul de la Varșovia, în *CIA Intelligence Information Report: (November 1979) Twelfth Session of the Committee of Defense Ministers of the Warsaw Pact Member States*, 20 februarie 1980 (de Jaruzelski); *CIA Intelligence Information Report: (December 1979) Draft Statute of Warsaw Pact Armed Forces and Their Control Organs in Wartime*, 25 februarie 1980, și *CIA Intelligence Information Report: (3-6 December 1979) – From the 12th Session of the Warsaw Pact Committee of Defense Ministers; Documents Pertaining to the Second Item of the Agenda Concerning the „Statute" Governing Wartime Organization and Activities of the Warsaw Pact's Combined Armed Forces*, 11 aprilie 1980, la http://www.foia.cia.gov/collection/wartime-statutes-instruments-soviet-control.

Politic Consultativ de la început până la sfârșit – un artificiu necesar pentru a putea înfățișa întrunirea ca una marcată de unitate și acord în privința chestiunilor fundamentale.

Lupta cu „isteria războiului" lansată de Kremlin

După dezbateri aprinse, Bucureștiul a reușit de unul singur să excludă din comunicatul comun al Comitetului Politic Consultativ din 1978 condamnările la adresa SUA, Chinei, Israelului și a procesului de pace din Orientul Mijlociu, orchestrate de Moscova. După ce renunțase să mai prezinte poporului său SUA și NATO ca fiind „dușmanul", la începutul anilor 1960, când încetase unilateral să bruieze emisiunile Radio Europa Liberă și pe cele ale altor posturi de radio occidentale, România începuse acum să combată imaginea de inamic a SUA și NATO (și a RFG) și în cadrul Pactului de la Varșovia. Interesant este că refuzul repetat al Bucureștiului de a blama SUA pentru tensiunile și conflictele internaționale, blocarea obstinată a tuturor tentativelor Moscovei și ale celorlalți membri ai Pactului de a face acest lucru în comunicate și declarații oficiale, dar și insistențele sale donquijotești ca URSS și alianța al cărei membru era să-și accepte pe deplin partea de responsabilitate ce le revenea alături de SUA și NATO nu au fost descoperite, se pare, de serviciile de informații americane și nu sunt reflectate în rapoartele CIA.[1] De fapt, în cadrul alianței dominate de sovietici, România reprezenta unica voce a rațiunii pe fondul isteriei războiului, susținută de partenerii „în strânsă cooperare" – ale căror simpatii față de poziția adoptată de statul român nu s-au concretizat într-un sprijin concret, fie el tacit sau nu.

În ultima zi a lucrărilor Comitetului Politic Consultativ din 1978, presa din România a reafirmat faptul că „o destindere de durată" necesita un „cod de conduită" internațional, care să consacre „principiul universal al respectării stricte a suveranității și independenței naționale", care „exclude în mod categoric toate formele de ingerință", și în mod deosebit „afectarea integrității teritoriale a oricărui stat".[2] Acest cod ideologic cu caracter neutru (despre care ceilalți membri ai Pactului au declarat că nu are „o bază de clasă") trebuie să fie egal aplicabil; tuturor, a insistat Bucureștiul, fiindcă „nu pot exista «două standarde» în relațiile interstatale, unele țări fiind obligate să respecte aceste principii, iar altele nu" – o referire indirectă, dar evidentă la propaganda sovietică și maghiară referitoare la Basarabia / Moldova și la Transilvania.

Bucureștiul nu s-a limitat la respingerea cererilor sovietice privind subordonarea capacității de comandă, bugete militare crescute și pregătiri operaționale mult accelerate. Dimpotrivă, a susținut fără echivoc exact opusul acestei politici: angajarea independentă în relații cu Occidentul, dezarmare și reducere a cheltuielilor

[1] Vezi, de pildă, „U.S.S.R.-Romania: Ceausescu's New Challenge" în secțiunea „Special Analysis" a *National Intelligence Daily*, 14 ianuarie 1979, pp. 14-16, CIA.

[2] *Agerpres*, 23 noiembrie 1978; Patrick Moore, „The Ceausescu Saga", RAD Background Report / 275, RFER, 20 decembrie 1978b, OSA, Box 116, Folder 4, Report 15, p. 2.

militare. Ca parte a eforturilor de redirecționare a politicii Blocului sovietic de la o escaladare isterică a conflictelor la un angajament constructiv, România a devenit cel mai îndârjit susținător – și uneori singurul – al CSCE și al acordurilor de la Helsinki în cadrul Pactului de la Varșovia.

Așa cum declarau reprezentanții Cehoslovaciei după reuniunea din noiembrie 1978, Ceaușescu „a menționat importanța istorică a conferinței de la Helsinki" și apoi a criticat Blocul sovietic fiindcă „a făcut prea puține" pentru aplicarea în practică a angajamentelor de la Helsinki „până în momentul de față".

> După părerea tovarășului Ceaușescu, prioritare trebuie să fie implementarea fermă a măsurilor convenite la Helsinki și buna pregătire pentru întrunirea de la Belgrad, astfel încât la aceasta din urmă să poată fi adoptat un program de măsuri specifice și aranjamente practice, menite să asigure securitatea și cooperarea în Europa.[1]

Cu privire la relațiile dintre CAER și Comunitatea Economică Europeană, Ceaușescu a subliniat că este necesară o trecere la discuții constructive; în această privință, fiecare țară socialistă ar trebui să procedeze în conformitate cu propriile sale nevoi și cerințe.[2] În plus, liderul român a insistat ca membrii Pactului să se angajeze mai sincer în dezbaterile de la Viena pe tema reducerii efectivelor armate și a armamentului, propunând ca țările socialiste să „discute într-un mod adecvat despre adoptarea unor măsuri intensive, care să forțeze statele occidentale să treacă la o abordare mai constructivă", care să ducă la „destinderea militară pe întregul teritoriu european".[3] În acest scop, a propus măsuri care să-i oblige pe toți membrii CSCE:

> • să reducă și în final să elimine manevrele militare și orice demonstrații de forță de-a lungul frontierelor altor țări; să închidă bazele militare – îndeosebi pe cele nucleare – și să retragă trupele străine de pe teritoriul altor state;
> • să diminueze, ca un prim pas, cu 10 până la 15 la sută nivelul armamentului și al efectivelor militare staționate pe teritoriul altor state și să se reducă forțele armate ale tuturor participanților CSCE cu 5 până la 10 la sută în primă fază.[4]

Partea română a insistat, de asemenea, că este important ca „țările socialiste să-și reafirme propunerea de a dizolva blocurile militare" și a militat pentru „adoptarea unor măsuri specifice menite să ducă la o reducere treptată a activității acestor blocuri", ca fiind pași importanți în direcția respectivă – propuneri conforme cu linia politică adoptată cu peste un deceniu în urmă, la întrunirea

---

[1] *Summary of Speeches by Communist Party Leaders János Kádár, Edward Gierek, Erich Honecker, Todor Zhivkov, and Nicolae Ceaușescu,* 25 noiembrie 1978, PHP. prin amabilitatea Parallel History Project on Cooperative Security (PHP).
[2] Ibid.
[3] Ibid.
[4] Ibid.

Comitetului Politic Consultativ desfășurată în iulie 1966, la București.[1] În conformitate cu oficialitățile de la Praga, Ceaușescu „a sugerat că securitatea europeană poate fi sporită totodată prin intermediul unui tratat paneuropean care să-i oblige pe toți participanții la CSCE să nu folosească forța sau amenințarea cu forța", motivând că un astfel de tratat „ar constitui o completare adecvată atât a tratatului propus de URSS privind abținerea de la a folosi primul arme nucleare, cât și a unui acord global pentru neutilizarea forței în relațiile internaționale".[2] Din nou, Bucureștiul a susținut aceleași propuneri încă din primii ani ai deceniului, convingându-i treptat pe ceilalți membri ai Pactului – URSS în particular.

În contextul reuniunii din noiembrie 1978, la care Moscova a încercat cu disperare să-și impună controlul direct asupra armatelor celorlalte state membre ale Pactului, susținând că o iminentă amenințare militară din partea Occidentului nu va putea fi zădărnicită decât printr-un efort militar de tipul celui promovat de armata sovietică, poziția României a fost considerată de Kremlin ca una de trădare, iar oficialitățile militare aliate au raportat-o ca atare către liderii lor de partid.[3] Într-adevăr, în tot cursul anului 1978, Moscova și partenerii săi „în strânsă cooperare" au revenit la tema conform căreia România a trădat alianța sovietică.[4] Pe lângă faptul că ideea de „trădare" a României a fost susținută pe baza textului în sine al tratatului alianței, Pactul de la Varșovia nu era în niciun caz o alianță la care aderarea se putea face în mod liber, pe baza unui interes militar comun. Războiul de gherilă dus de România împotriva acestui instrument al controlului sovietic nu putea fi nicicum considerat o trădare a unei coaliții prietenoase, cu obiective comune.

Mai important, diferendele dintre România și Moscova pe tema Pactului de la Varșovia erau cele ale unei viziuni civilizate asupra lumii, bazate mai degrabă pe echitate decât pe forță, care se opunea escaladării războiului și agresiunii. Aceleași diferende îl determinaseră pe Gheorghe Gheorghiu-Dej să propună – susținut de PCR – reduceri unilaterale, ca răspuns la presupusa escaladare occidentală a cursei înarmărilor în 1965, și să susțină că România a trebuit să se alăture Pactului de la Varșovia, în 1955, fiindcă alianța era „conformă cu principiile Cartei Națiunilor", era „formulată pe baza principiilor coexistenței

[1] Ibid. Deși încă nedefinită în toate detaliile ei, această linie directoare avea la bază principiile fundamentale stabilite sub conducerea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej în „declarația de independență" din aprilie 1964 și îndeosebi în propunerea sa, lansată în ianuarie 1965, de a răspunde la escaladarea cursei înarmărilor în Occident prin dezarmare unilaterală.

[2] *Summary of Speeches by Communist Party Leaders (János Kádár, Edward Gierek, Erich Honecker, Todor Zhivkov, and Nicolae Ceaușescu,* 25 noiembrie 1978, PHP.

[3] Vezi, de pildă, *Polish Report on the Meeting,* November 1978, PHP.

[4] Vezi, de pildă, Weiser (2005), p. 178; Vojtech Mastny, „The Warsaw Pact as History" în Mastny și Byrne (2005), p. 42. Vezi și *Analiză operațională a Republicii Socialiste România,* 12 septembrie 1978, BStU, MfS, Abt. X 22, S. 3-56, și *Anexe suplimentare la materialul „Analiză operațională a Republicii Socialiste România",* 27 septembrie 1978, BStU, MfS, HA II 18663, S. 223-226 în Anexele 13 și 15, Herbstritt și Olaru (2005), pp. 320-21, 335-37.

pașnice între statele din diverse regiuni ale lumii" și a „principiului respectului pentru independență, suveranitate și neamestecul în treburile interne", „pătrunsă de dorința de a găsi soluții pașnice pentru reglementarea diferendelor internaționale".[1] Până în 1978, descrierea din versiunea originală a tratatului nu mai semăna decât prea puțin cu instrumentul de control sovietic și intervenție agresivă în care se transformase Pactul de la Varșovia.

Pregătirea pentru contramăsurile sovietice

Imediat după revenirea la București, delegația română a relatat în plenul CC al PCR că liderii armatei sovietice apreciaseră corelarea forțelor „pe baza unor date eronate, chiar false" și prezentaseră situația internațională „ca și când izbucnirea unui război mondial ar fi iminentă", amenințând astfel cu „incalculabile consecințe pentru viitorul omenirii".[2] Era „limpede", a adăugat ministrul român de externe, Ștefan Andrei, că partenerii „în strânsă cooperare" își orchestraseră cu atenție acordul. Tonul alarmist al Raportului Kulikov, a explicat el, fusese ales intenționat:

> ...pentru a justifica așa-zisa situație de urgență – altfel spus, în cazul unei urgențe, comanda trupelor tuturor statelor semnatare ale Tratatului de la Varșovia trebuie să fie transferată Statului-Major sovietic, cu toate consecințele ce derivă din acest fapt cu privire la independența și suveranitatea țării noastre și a altor state socialiste membre ale Tratatului de la Varșovia. Astfel, Uniunea Sovietică va avea posibilitatea de a interveni în treburile interne ale țărilor noastre.[3]

Amintind de modul în care descrisese Gheorghiu-Dej atitudinea sovietică în urmă cu cincisprezece ani – referindu-se în mod precis la tentativele sovietice de subordonare a serviciilor de informații din România – Ceaușescu a adăugat că relațiile de colaborare „nu pot fi concepute ca relații de subordonare în fața unui superior", mai ales „când în joc sunt armatele unor națiuni independente".[4] „Trebuie să înțelegem", a continuat el, „că armata este responsabilă în fața poporului, fiind subordonată partidului și statului", nu unui organism supranațional.

---

[1] Pentru argumentația lui Gheorghe Gheorghiu-Dej în favoarea semnării Tratatului de la Varșovia vezi Transcriere a Întrunirii Consiliului de Miniștri pe 20 mai 1955 în Mircea Munteanu, *A CWIHP Reader: România și Pactul de la Varșovia II,* București, Cold War International History Project, 2002, pp. 16-17.

[2] ANIC, CC al PCR, Cancelarie / 2611, 11 decembrie 1978, DR, vol. 2; *Transcriere stenografică a Întrunirii Comitetului Politic Consultativ al CC al PCR,* 24 noiembrie 1978, în Deletant, Ionescu și Locher (2004), PHP.

[3] Ibid.

[4] Ibid. Pentru exprimarea similară a lui Gheorghiu-Dej, vezi capitolul 8, „Shutting Down Soviet Intelligence Networks 1956-1963" în Watts (2010), îndeosebi pp. 198-201.

Românii nu ignorau posibilele consecințe ale opoziției lor singulare, fiind unicul membru al Pactului care respinsese subordonarea militară în fața sovieticilor. Reflectând o decizie adoptată prima dată în cursul crizei cehoslovace din 1968, Ceaușescu a decis să meargă mai departe în privința anunțului oficial făcut la reuniunea din noiembrie a Pactului și să ofere în mod public detalii importante privind conflictul. Activul de partid și populația, a motivat el, trebuie informate, fiindcă „aceste probleme nu trebuie păstrate în secret, nu putem fi decât pentru sau împotriva subordonării".[1]

Modul în care s-a desfășurat discuția de la Moscova indica limpede că Statutul existent de la semnarea Tratatului, în 1955, „devenise neconvenabil pentru sovietici". În loc să tolereze o mai mare independență sau egalitatea între membrii alianței, Kremlinul dorea să impună o comandă și un control mai direct al armatelor celorlalte țări membre ale Pactului de la Varșovia. Iată ce relata ministrul de externe Ștefan Andrei referitor la discuția sa cu delegații sovietici:

> mi-au spus că formula din 1955 nu mai corespunde (nevoilor lor) și, de fapt, așa se comportă ei cu celelalte țări socialiste. Asta este problema. Îi nemulțumește faptul că, în relațiile cu celelalte state socialiste, au atins un nivel de integrare și de dominare care contravine principiilor convenite în 1955.[2]

După ce împinsese gradul de control sovietic asupra partenerilor săi loialiști dincolo de prevederile Tratatului din 1955, Kremlinul dorea acum să codifice această schimbare și să treacă la o „integrare" mai avansată – o tranziție de la *slivanie* (integrare) la *sblijenie* (contopire) și chiar la *edinstvo* (unitate).[3] Acest lucru era exact „ceea ce a spus Brejnev în 1974", și-a amintit ministrul român de externe. Oficialii sovietici insistaseră atunci că „vor forța așa-zisa apropiere a țărilor socialiste pe modelul relațiilor existente între republicile Uniunii Sovietice".[4]

Ministrul apărării Ion Coman, unul dintre autorii strategiei de apărare teritorială a României, relata că, „încă din martie 1962", sovieticii propuseseră „o

---

[1] ANIC, CC al PCR, Cancelarie / 2611, 11 decembrie 1978, DR, vol. 2; *Transcriere stenografică a Întrunirii Comitetului Politic Consultativ al CC al PCR*, 24 noiembrie 1978, în Deletant, Ionescu și Locher (2004), PHP.

[2] *Op.cit.*, pp. 19-20.

[3] Vezi, de pildă, remarcile făcute de Teresa Rakowska-Harmstone și Hélène Carrère d'Encausse în „Panel 1: The Warsaw Pact System: Soviet Integration Policies and National Attitudes", *The Warsaw Pact and the Question of Cohesion: A Conference Report*, Washington, D.C., Kennan Institute for Advanced Russian Studies and The Woodrow Wilson Center for International Scholars, mai 1985, pp. 7-16. Hélène Carrère-d'Encausse a conchis că „în loc să tratăm" independența României „ca pe un eșec al politicii sovietice, ar putea fi mai adecvat că privim veritabila dezangajare a României din Pactul de la Varșovia ca pe un rezultat firesc pe termen lung al efectului de feedback al eforturilor sovietice de a promova integrarea în cadrul Pactului vvv".

[4] Transcriere stenografică a Întrunirii CPC al CC PCR, 24 noiembrie 1978, în Deletant, Ionescu și Locher (2004), pp. 19-20, PHP.

serie de organisme", printre care „o secție de propagandă a Tratatului de la Varșovia" și un organism de supraveghere a armatei comun, de tip politic (Direcția Generală Politică – DGP, în lb. rusă *Glavnoe Politiceskoe Upravlenie),* „care să funcționeze sub conducerea directă a armatei sovietice", într-o „încercare de a scoate organismele militare de sub controlul conducerii respectivelor partide și a le trece în subordinea armatei URSS". În mod clar, a adăugat el, „nu au renunțat la niciunul dintre aceste deziderate".[1]

În încheiere, ministrul de externe Andrei a precizat că, ținând seama de tendințele evidente ale sovieticilor spre o subordonare militară mai directă a aliaților săi:

> Trebuie să ne așteptăm că vor încerca să aplice și în alte privințe aceste măsuri de dominare. În politica externă, și pe linie de stat și de partid, deopotrivă, țările socialiste sunt pregătite pentru a ști cum să se coordoneze, cum să procedeze chiar și în Ghana, și în Angola...
> Ne așteptăm la o serie de dificultăți pe plan economic, cu repercusiuni în domeniul armamentelor... dificultățile vor apărea cu adevărat și în dezvoltarea relațiilor economice. De aceea trebuie să vizăm diversificarea relațiilor noastre economice și politice.[2]

Ceaușescu s-a declarat de acord, explicând că, pe lângă problema ruso-română veche de secole, acum trebuie luate în considerare efectele vidului crescând de putere și ale crizei succesiunii la Kremlin. Era de așteptat ca, în timpul prelungitei boli a lui Brejnev, toți cei care visau la locul de vârf al conducerii sovietice să încerce să-i depășească pe ceilalți pentru a demonstra cât sunt de potenți politic și că merită să dețină funcția supremă. Concomitent, a subliniat Ceaușescu, Moscova nu-și va limita reacțiile la tentativele de a impune obediența doar în plan economic, politic și militar, ci va căuta să limiteze independența României și să reimpună controlul în toate domeniile posibile:

> Tovarăși, este cert că problema integrării nu va fi pusă doar în plan economic, politic și militar. Fără îndoială, astfel de încercări sunt puse în practică deopotrivă pe linie de propagandă și de presă, și vor deveni din ce în ce mai ample... În mod cert, dorința [sovietică] de integrare militară, de a face un DSPA [Direcția Superioară Politică a Armatei] comun, o fanfară unică etc., nu va dispărea. Inclusiv cazanul unic.[3]

---

[1] *Op.cit.,* p. 21.

[2] ANIC, CC al PCR, Cancelarie, dosar nr. 2611, 11.XII.1978, DR, vol. 2, *Transcriere a Întrunirii Comitetului Politic Consultativ al CC al PCR,* 24 noiembrie 1978, în Deletant, Ionescu și Locher (2004), PHP.

[3] *Op.cit.,* p. 22. DSPA/CPSA – Direcția Politică Superioară a Armatei/Consiliul Politic Superior al Armatei – era echivalentul românesc al Direcției Generale Politice din armata sovietică (DGP; *Glavnoe Politiceskoe Upravlenie – GPU)* și controla nivelul politic și de îndoctrinare al militarilor. Vezi discuția despre deosebirile între CPS și DGP în capitolul 8 al acestui volum.

Problema, a explicat el, era aceea a modului în care puteau fi contracarate metodele sovietice de subordonare și blocată tentativa de impunere a controlului sovietic. Răspunsul era perseverența rațională. „România", a declarat Ceaușescu, „trebuie să-și respecte principiile corecte, pe deplin justificate, și trebuie să le aplice cu toată fermitatea", insistând asupra lor „cu calm, dar cu toată hotărârea, fără a închide ochii și reacționând ferm atunci când este necesar". Esențială era combinația concomitentă de calm și fermitate – un deziderat pe care el izbutise să-l îndeplinească la Moscova, cu toate că, așa cum a adăugat Ceaușescu zâmbind, „știți cu toții că am o fire mai degrabă combativă când vine vorba despre asemenea probleme".[1]

Recurgerea la transparență

Partenerii „în strânsă cooperare" doreau să împiedice Bucureștiul să dezvăluie în mod public natura confruntării – ceea ce ar fi pus la îndoială imaginea fals creată de Moscova și utilă sieși, a unei lumi ce se îndreaptă rapid spre război, imagine care ar fi permis un control mai direct al sovieticilor asupra celorlalți membri ai Pactului –, iar în acest scop au ales să îndrepte atenția publică asupra unei chestiuni controversate cu ramificații mai limitate. Imediat după plecarea delegației române de la Moscova, partenerii „în strânsă cooperare" au emis un al doilea comunicat prin care condamnau sever „politica discuțiilor separate egipteano-israeliene" și susțineau pe deplin decizia „conferinței de la Baghdad a țărilor arabe" de a forma un *Front de Respingere* împotriva negocierilor dintre Cairo și Tel Aviv.[2] Rolul de prim ordin al României în inițierea acestor convorbiri, deja recunoscut în mod public de Anwar Sadat și de președintele Carter, ca și sprijinul activ acordat pentru inițiativa de la Camp David, pe care conducerea română o aprecia ca „un prim pas constructiv spre pacea globală", nu lăsa loc de dubii că acuzele și condamnările Pactului de la Varșovia erau îndreptate și spre România.[3]

Ceaușescu a răspuns imediat la comunicatul celor șase puteri, reafirmând susținerea țării sale pentru „negocierile de la Camp David, pe care le privim ca o parte a procesului de identificare a unei soluții globale" și subliniind că „orice negociere este un element pozitiv prin aceea că contribuie la găsirea unei soluții

[1] Transcriere a *Întrunirii Comitetului Politic Consultativ al CC al PCR*, 24 noiembrie 1978, în Deletant, Ionescu și Locher (2004), p. 23, PHP.

[2] TASS, 24 noiembrie 1978; C.A. „Ceaușescu goes his Own Way: (A Second Look at the Warsaw Pact Summit)" RAD Background Report/254, 27 noiembrie 1978a, OSA, Box 116, Folder 4, Report 81, pp. 1-2; Charles Andras, „A Summit with Consequences: (A Review of the Events Surrounding the Latest Warsaw Pact Political Consultative Committee Meeting in Moscow)", RFER, RAD Background Report/271, 14 decembrie 1978b, OSA, Box 116, Folder 4, Report 41, p. 9; Moore (1978b), p. 1.

[3] Vezi, de pildă, raportul Stasi Notă informativă redactată de șeful serviciului referitor la situația actuală din România și la politica acestui stat, HVA, Abt. VII, 15 decembrie 1983, BStU, MfS, ZAIG 7120, S. 284-286; Herbstritt și Olaru (2005), p. 366.

globale".[1] Într-adevăr, cu numai câteva săptămâni înainte, la sfârșitul lunii octombrie 1978, oficialii sovietici deplânseseră „divergențele" României cu politicile lor „din Orientul Mijlociu", context în care Bucureștiul „găsise tot felul de justificări pentru activitatea lui A. Sadat" și apoi avusese temeritatea de a cere „ca URSS să susțină Egiptul și negocierile aflate în curs acolo".[2]

Ca parte a eforturilor sale de a limita aspectele publice ale ciocnirii pe tema acestui deja cunoscut dezacord privitor la Orientul Mijlociu, Moscova l-a mobilizat chiar pe unul dintre agenții KGB din OEP pentru a declara că „cei care se opun politicii Pactului de la Varșovia în Orientul Mijlociu dăunează cauzei arabe".[3] Bucureștiul însă oferise deja publicului mai multe detalii referitoare la celelalte aspecte, mai delicate și mai importante, ale conflictului. De exemplu, rezoluția Comitetului Politic Executiv al CC al PCR difuzată imediat la Radio București a renunțat la formele voalate, folosite de obicei pentru a masca disensiunile româno-sovietice.[4] Făcând aluzie la Statutul Forțelor Armate Unite pe timp de război impus unora dintre membrii Pactului, rezoluția PCR sublinia refuzul delegației sale de a adopta alte măsuri decât cele votate în unanimitate, „respectând prevederile Pactului", dar și insistențele sale că „și cooperarea militară în rândul țărilor membre ale Pactului de la Varșovia trebuie să fie bazată pe principiile socialismului, ale egalității" și ale respectului pentru independență și suveranitate.[5]

Armata română, reliefa rezoluția, nu avea să fie „niciodată, indiferent de circumstanțe", subordonată unei comenzi străine. „Nimeni" nu poate angaja forțele armate „în nicio acțiune", de niciun tip, „fără deplina aprobare a întregului nostru popor", aprobare exprimată prin „decizia autorităților de partid și de stat corespunzătoare", așa cum cerea Constituția României.[6] După un angajament de rigoare, de „a-și respecta neabătut angajamentele din cadrul Tratatului de la Varșovia și al acordurilor bilaterale", PCR stipula că respectivele

---

[1] Vezi, de pildă, *Scînteia*, 25 noiembrie 1978; Moore (1978b), p. 1. Ziaristul sirian era Al-Haj Ali. Ceaușescu a vorbit „în felul său obișnuit, pozitiv, despre eforturile de pace egipteano-israeliene", cu prim-ministrul egiptean Mustaffa Khalil, aflat în vizită oficială, susținând că discuțiile constituiau o „parte integrantă" a unui „acord global în Orientul Mijlociu". Andras (1978b), p. 9.

[2] Discuții cu tovarășul V.I. Potapov, șeful Secției pentru România al CC al PCUS, 27 octombrie 1978, Document nr. 3 în Negru (2010), pp. 192-197; Document 3 în Watts (2012a), http://www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no-29-the-soviet-romanian-clash-over-history-identity-and-dominion.

[3] TASS și Radio Moscova Internațional, 26 noiembrie 1978; Moore (1978b), pp. 1-2. Oficialul OEP citat era Yasser Abd Rabou.

[4] Așa cum afirma un analist, „s-a dovedit că nerăbdarea sovieticilor (sau a lui Brejnev?) nu avea la bază doar problema Orientului Mijlociu", ci „alte motive, posibil mai grave", dezvăluite atunci când Ceaușescu „a renunțat la codul diplomației secrete" pentru a expune un „conflict în cadrul alianței socialiste", care „era mai serios decât oricare dintre cele anterioare". Andras (1978a), p. 2; Andras (1978b), p. 2.

[5] Moore (1978b), p. 2.

[6] Andras (1978b), Raport 41, pp. 5, 7.

angajamente erau obligatorii doar „în cazul unei agresiuni imperialiste în Europa, îndreptată împotriva statelor socialiste".[1] Rezoluția se încheia cu un apel reînnoit pentru a păstra la un nivel „rațional și rezonabil" cheltuielile militare – suficient pentru necesitățile de apărare, dar fără a duce la o escaladare a cursei înarmărilor – dând astfel naștere conceptului de „suficiență defensivă rezonabilă" pe care avea să-l susțină Mihail Gorbaciov un deceniu mai târziu, în cadrul programului său de reforme.

O zi mai târziu, Ceaușescu a reafirmat ideea că Bucureștiul „nu a cedat și nu va ceda nimănui dreptul de a implica armata română într-o acțiune militară, decât Marii Adunări Naționale, poporului și organelor de partid și de stat", iar guvernul nu va „adopta nicio măsură" capabilă să contribuie la cursa înarmărilor sau să implice țara într-o acțiune de ordin militar „fără aprobarea poporului", subliniind că statutul adoptat prin Tratatul de la Varșovia în 1955 atribuia „în mod clar" autorităților naționale decizia de a participa la astfel de activități.[2] Într-un discurs adresat în aceeași zi oamenilor muncii, Ceaușescu i-a asigurat că „nu avem niciun secret" și le-a cerut să răspândească vestea, „ca interpreți ai conducerii de partid și ai mei".

Analiștii occidentali au considerat poziția României ca fiind „fără precedent" în „dezavuarea limpede a politicii dominate de sovietici" și ca „unul dintre cele mai explicite și mai directe documente publice în istoria lipsită de transparență a Pactului de la Varșovia", cel puțin de la momentul la fel de singular în care Ceaușescu a condamnat invadarea Cehoslovaciei de trupele conduse de sovietici, cu un deceniu în urmă.[3] Într-o „sfidare evidentă la adresa URSS", observa CIA, România „încălcase grav principiul confidențialității în cadrul Pactului", dezvăluind în mod public detalii despre eforturile sovietice „de modificare a dispozițiilor de comandă în cadrul Pactului, așa încât să confere sovieticilor un control mai amplu".[4] Așa cum raporta CIA în informarea cotidiană către președinția SUA:

---

[1] Majoritatea rapoartelor occidentale remarcau doar că Moscova ceruse ca Pactul de la Varșovia să ofere asistență militară Vietnamului. Unele au sugerat că se propusese ca Vietnamul să devină membru al Pactului, așa cum se procedase pentru Mongolia în 1963. Și atunci, ca și acum, România fusese responsabilă pentru respingerea propunerilor. Vezi, de pildă, *Financial Times* (Londra), 28 noiembrie 1978.

[2] Moore (1978b), p. 3.

[3] Andras (1978a), pp. 1, 3. Așa cum nota la vremea respectivă directorul CIA Richard Helms, România a condamnat invazia mai sever decât orice altă țară. *Summary of Meeting,* Cabinet Room, Washington, 23 august 68, Document 85, în *FRUS, 1964-1968, Eastern Europe,* vol. XVII.

[4] „Romania: Warsaw Pact Relations" in *National Intelligence Daily (Cable),* 29 noiembrie 1978, pp. 1-3, CIA. CIA a prezis că Moscova va exercita presiuni asupra României; că va putea „opri livrările de gaze naturale spre România prin recent finalizatul gazoduct Orenburg" (ceea ce a și făcut, pentru prima dată, în iarna 1978/1979, și va continua să facă în fiecare an pe parcursul Războiului Rece) și „mai puțin probabil în acest moment", dar „posibil", „va exercita presiuni militare" prin intermediul „manevrelor militare în apropiere de granița României" și al zborurilor neautorizate pe deasupra teritoriului românesc.

Disputa de la întrunirea la vârf din noiembrie a dus la o dezvăluire publică la un nivel fără prevedent a dezacordurilor dintre URSS și România, de la condamnarea invaziei sovietice în Cehoslovacia, lansată de Ceaușescu în 1968. Liderul român a ajuns neîndoielnic la concluzia că propunerile sovietice ar constitui, dacă ar fi acceptate, un alt pas spre dominația URSS în cadrul Pactului. și probabil a considerat că cea mai eficientă modalitate de a zădărnici eforturile sovietice este exprimarea în mod public a opoziției sale.[1]

Reflectând o opinie împărtășită pe larg atât în interiorul, cât și în afara comunității de informații, un analist afirma că „atitudinea inflexibilă" a României aruncase alianța „într-una dintre cele mai grave crize ale sale", marcând „debutul unei noi ere în relațiile din cadrul Pactului de la Varșovia".[2] Într-un caz clasic al „câinelui care nu latră noaptea", când protestele care ar fi trebuit să se facă auzite au lipsit de fapt, partenerii „în strânsă cooperare" „nu au comentat (public), nici măcar indirect, acest aspect aparte al conflictului dintre București și Moscova".[3] Concomitent însă, o rafală de dezinformări fusese lansată ca sprijin al temei măsurilor active, anume că Ceaușescu „exagera în public" diferendele României cu URSS (și astfel amenințătoarele presiuni sovietice asupra țării sale), pentru a-și „fabrica" o nemeritată legitimitate internă și a distrage atenția populației de la problemele economice și de la atmosfera de represiune din țară.[4]

În realitate, Moscova și acoliții săi erau profund îngrijorați. Așa cum se nota într-un raport polonez pe marginea întrunirii din noiembrie a CPC, poziția României „a confirmat în mod flagrant crescânda sa deviere, în cursul unei perioade îndelungate, de la linia comună a statelor semnatare ale Tratatului de la Varșovia", demonstrată în mod clar prin „refuzul de a semna rezoluția pe probleme militare" sau versiunea aprobată de sovietici a minutelor întrunirii.[5]

Decizia Bucureștiului de a informa „poporul cu privire la disensiunile care au existat la CPC în Moscova" a fost considerată în mod deosebit nocivă, nu numai fiindcă oferea „muniție forțelor imperialiste care acuzau Tratatul de la Varșovia de accelerarea cursei înarmărilor" și era „o manifestare evidentă a lipsei de unitate în cadrul Pactului", dar – și mai important – fiindcă stabilea

---

[1] „USSR-Romania: Ceausescu's New Challenge" în secțiunea „Special Analyses" a *National Intelligence Daily*, 14 ianuarie 1979, p. 15, CIA.

[2] Andras (1978a), p.1; Andras (1978b), p. 2.

[3] Andras (1978a), p. 6. Câteva săptămâni mai târziu, presa cehoslovacă a atacat indirect apelurile României la „reduceri raționale și rezonabile" ale cheltuielilor cu armamentul, etichetându-le „irațională" și „nerezonabile".

[4] J.F. Brown a respins afirmațiile că Ceaușescu fabricase conflictul „pentru a îndepărta atenția de la problemele sale interne" și a remarcat că acesta fusese „determinat de o combinație de presiuni sovietice și propria sa hotărâre de a face ca lumea să afle despre aceste chestiuni și despre poziția sa cu privire la ele", pentru „a explicita o situație serioasă". J.F. Brown, „Eastern Europe at the end of 1978", RFER, 20 decembrie 1978b, OSA, Box 115, Folder 4, Report 29, p. 7.

[5] *Polish Report on the Meeting*, noiembrie 1978, PHP.

„un precedent periculos privind dezvăluirea unor aspecte cu deosebită semnificație militară și politică din interiorul alianței".[1]

În perioada 1989–1991, autoritățile sovietice s-au arătat exigente în culegerea din arhivele celorlalți membri ai Pactului a tuturor documentelor referitoare la eforturile coordonate împotriva României, despre care au declarat că aparțin securității sovietice. De aceea, documentele sovietice privind politica URSS față de România sunt relativ rare în cadrul Pactului, iar cercetătorii sunt nevoiți să se bazeze pe modul în care această politică a fost reflectată în mult mai numeroasele documente ale celorlalți membri ai Pactului, cu două excepții notabile (lăsând la o parte documentele KGB obținute din surse protejate). Prima excepție este materialul aparatului de securitate de partid și de stat din RDG care a supraviețuit acestei „epurări" datorită rapidității cu care edificiul politic est-german s-a prăbușit în 1989. Ca urmare, arhivele Stasi mai cu seamă dețin materiale bogate referitoare la prioritățile de culegere de informații și la unele măsuri operative ale Pactului de la Varșovia împotriva României.[2]

A doua excepție este materialul păstrat în arhivele fostelor Republici Socialiste Sovietice. Din motive evidente, principalul fiind imposibilitatea de a concepe că URSS se va destrăma, Kremlinul a fost mai puțin preocupat de „perierea" arhivelor din republicile sale constituente. Documentele provenite de la direct interesata RSS Moldovenească izbutesc în mare măsură să scoată la lumină politica Moscovei față de România.[3]

Spre exemplu, o informare din 27 iulie 1978 înaintată liderilor comuniști moldoveni de V.I. Potapov, șeful Secției pentru România din CC al PCUS – aceeași zi în care Ion Mihai Pacepa fugea în RFG, înarmat cu povestea „calului troian" românesc – critica România fiindcă ar fi fost „un exemplu negativ pentru celelalte țări socialiste" și fiindcă încerca mereu „să le convingă să urmeze exemplul RSR și împreună să combată, prin acțiuni comune, măsurile propuse de

[1] Ibid.

[2] Reușita îi aparține lui Georg Herbstritt, „Ein feindliches Bruderland. Rumänien im Blick der DDR-Staatssicherheit" (O țară frățească inamică: România din perspectiva RDG), *Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik* (Berlin), nr. 1 (mai 2004). Vezi și volumul scris în colaborare cu Stejărel Olaru, Herbstritt și Olaru (2005).

[3] Culegeri ale acestor documente au fost publicate în revista *Destin Românesc* (Chișinău) a Institutului Cultural Român, de Gheorghe Negru. Vezi, de pildă, Disputa dintre URSS și RSR privind abordarea istorică a relațiilor ruso- și sovieto-române (2010); culegerea de 108 documente referitoare la politica sovietică față de România pe perioada 1965–1989 în Elena Negru și Gheorghe Negru, „PCM și naționalism (1965–1989): Documente adunate în cadrul programului de cercetări efectuate de către Comisia pentru studierea și aprecierea regimului totalitar comunist din Republica Moldova", *Destin românesc* (Chișinău), vol. 16, nr. 5-6 (2010; Gheorghe Negru și Elena Negru, „Cursul special" al României și furia Moscovei: Disputa sovieto-română și campaniile de propagandă antiromânească ale RSSM (1965–1989) (2012) Autorul acestui volum a tradus unele dintre aceste materiale în engleză și le-a postat pe site-ul web al Woodrow Wilson Center for International Scholars ca dosare electronice și documente de lucru (Watts 2012a și Watts 2012b) și ca parte a culegerii de documente referitoare la România în Războiul Rece la www.larrylwatts.com.

URSS în cadrul CAER și al Pactului de la Varșovia, dar și într-o serie numeroasă de chestiuni legate de mișcarea muncitorească și de comunism, și în rezolvarea unor probleme de importanță internațională".[1] Recent, confruntarea dintre România și ceilalți membri ai Pactului, explica Potapov, „se acutizase pe marginea unei serii de probleme, în cursul etapei finale a Conferinței (OSCE) de la Belgrad", unde „organele de informații și oficialii români i-au criticat aspru rezultatele". Criticile României vizau opțiunea sovieticilor de a împiedica orice măsuri concrete de verificare și control.

În conformitate cu Potapov, opoziția României a afectat politica sovieticilor în cadrul Pactului, al comunității socialiste din Europa și pe plan internațional, în special în Orientul Mijlociu, Africa, Asia și America de Nord. Bucureștiul dorea de asemenea, în toate modurile posibile, „să se opună pașilor făcuți de URSS și de celelalte state socialiste cu privire la coordonarea acțiunilor comune în cadrul CAER și al Pactului de la Varșovia, cât și în multe chestiuni de politică externă", inclusiv „direcția ei clară de susținere a eurocomunismului" împotriva Moscovei.[2] „Toate aceste tendințe negative", a conchis el, constituiau încurajări și susțineri adresate „conducerilor SUA și China", de la care România se aștepta totodată la sprijin.

Potapov i-a informat în continuare pe oficialii partidului comunist din RSS Moldovenească despre modul în care analiștii sovietici au evaluat vizita lui Ceaușescu în China: ca o „reacție la eforturile noastre de a influența conducerea RSR și de a o determina să renunțe la acțiunile sale de politică externă, care afectează în mod negativ comunitatea socialistă". Reafirmând operațiunea coordonată de sovietici de a ține sub control singurul „rebel" al alianței, oficialul sovietic menționa că: „URSS și statele aliate frățești caută modalități de implementare a unor măsuri menite să alinieze RSR și să neutralizeze consecințele negative pe care politica sa externă separată le are asupra întregii comunități socialiste".[3]

Cu o lună înainte de CPC din noiembrie 1978, Brejnev repetase această înșiruire de acuze la adresa politicii României, într-o discuție cu Ceaușescu în cadrul întâlnirii lor bilaterale. Liderul sovietic a reliefat ca având consecințe „negative serioase" asupra politicii lor coordonate pozițiile României cu privire la:

---

[1] *Exposition on Discussions with Cde. V.I. Potapov, Chief of the Romanian Sector of the CPSU CC Section,* 27 iunie 1978, Document Nr. 2 în Watts (2012a), la http://www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no-29-the-soviet-romanian-clash-over-history-identity-and-dominion.

[2] Ibid. Potapov a subliniat mai departe că: „Nu este o simplă coincidență faptul că în cursul vizitei lui N. Ceaușescu în aceste țări, ele i-au organizat o primire caldă, cordială și somptuoasă, cu discursuri laudative la adresa lui. În ceea ce-l privește, N. Ceaușescu a făcut o serie de evaluări – însă nu de pe o poziție de clasă – ale acțiunilor lui Carter și Hua Guo-Feng. Printre altele, el a lăudat «eforturile conducerii RPC în lupta pentru cauza păcii pe pământ»."

[3] Ibid.

- oprirea cursei înarmărilor și dezarmare;
- securitatea europeană;
- transpunerea în practică a Actului Final al Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa;
- cooperarea în Balcani;
- situația din Orientul Apropiat;
- situația din Africa;
- atitudinea față de mișcarea cu caracter neutru [nealiniată];
- problemele legate de statutul ONU [al cărei mandat România dorea să fie considerabil lărgit].[1]

Brejnev a condamnat cu furie practica României de a plasa „Pactul de la Varșovia și NATO pe același plan", interzicând „desfășurarea de trupe străine pe teritoriul RSR", ignorând valoarea manevrelor comune pentru instruirea trupelor „aliate" și insistând că „dreptul de a comanda forțele armate, atât pe timp de pace, cât și în vreme de război, constituie un atribut inalienabil al suveranității fiecărui stat". Mai mult decât atât, liderul sovietic a criticat România fiindcă se implica în cooperarea din cadrul CAER doar în măsura „în care era interesată", refuzând să recunoască faptul că „legăturile separate ale României cu «Piața Comună» prejudiciau interesele de grup ale membrilor CAER".[2]

Printre „păcatele" României care atrăseseră mânia Kremlinului se numărau refuzurile repetate de a accepta și a promova „isteria războiului" lansată de sovietici; insistența de a-i include pe alți membri ai Pactului în extrem de importanta problemă a limitării și reducerii armamentelor; promovarea unui comunism independent, orientat spre interesul național, atât în Est, cât și în Vest; susținerea fermă a procesului de pace din Orientul Mijlociu și opoziția față de intervenția militară sovietică și sponsorizată de sovietici oriunde în lume (și îndeosebi în Africa). Așa cum declara principalul expert în problemele românești din CC al PCUS în octombrie 1978, românii respinseseră orice:

- comunicat comun sovieto-român menit să sublinieze importanța „eforturilor comune" ale țărilor din comunitatea socialistă în cauza luptei pentru destindere și de asemenea importanța cooperării multilaterale în cadrul Pactului de la Varșovia, printre alte instituții;
- s-a pronunțat în favoarea unor consultări lărgite pentru dezarmare și a unor poziții coordonate ale țărilor socialiste;

[1] *Conversations with Cde. V.I. Potapov, Chief of Romanian Sector of CPSU CC Section*, 27 octombrie 1978, Document No. 3 în Watts (2012a); Negru (2010), pp. 192-197.

[2] Ibid. România a fost primul stat din cadrul Pactului de la Varșovia care a dorit afilierea la Comunitatea Economică Europeană în 1971–1972, lucru pe care CEE l-a recunoscut ca reprezentând o schimbare majoră în relațiile Est-Vest. Henry Schaefer, „The Eastern Reassessment of the EEC", East-West/3, 4 mai 1972, OSA, Box 98, Folder 5, Report 114, p. 16. Scrisoarea ministrului român pentru Comerțul Exterior către președintele Consiliului de Miniștri al CEE Gaston Thorn a fost trimisă pe 31 ianuarie 1972.

- a cochetat cu diverse curente (de pildă cu eurocomunismul) care, într-un fel sau în altul, adoptă o atitudine contrară cooperării internaționale a partidelor frățești [și a stabilit] dreptul fiecărui partid de a elabora și a promova o politică independentă [împotriva] intereselor consolidării mișcării comuniste internaționale.[1]

Tratamentul de tip *omertá* aplicat de Blocul sovietic la adresa opoziției manifestate de România și contracararea coordonată a dezacordului cu ceilalți membri ai Pactului exprimat public de Ceaușescu, prin prezentarea lor ca năzdrăvăniile unui îngâmfat, ale unui despot cu tendințe megalomane isterice, au fost reluate cu o nouă vigoare. Eficacitatea cu care măsurile active sovietice aproape că izbutiseră să-și atingă scopul de re-portretizare în Occident a liderului român ca un paria este indicată de o analiză realizată de Radio Europa Liberă, care folosea termeni reciproc antagonici pentru a-l descrie pe Ceaușescu: un „etern oponent belicos, avid de publicitate", un *„Realpolitiker,* cu un simț al flexibilității" și un „comunist rigid, conservator, aproape dogmatic" – toate în aceleași paragraf.[2] Era o tactică simplă și directă – aceea de a îndrepta atenția Occidentului spre trăsături ca oponent, necooperant, avid de publicitate și dogmatic, lăsând la o parte calități ca pragmatism, consecvență și flexibilitate. Misiunea avea să fie facilitată de o serie de măsuri interne dezastruoase adoptate de regimul Ceaușescu, măsuri care au provocat o amplă nemulțumire populară în răstimp de un deceniu, conferind credibilitate aproape tuturor caracterizărilor negative pe care departamentele de dezinformare din cadrul Pactului i le făceau dictatorului român.

În momentul respectiv însă, și până în primăvara anului 1979, poziția adoptată de regimul Ceaușescu în problema reuniunii organizate la Moscova în 24 noiembrie 1978 era încă pe larg (și în mod corect) percepută de analiștii occidentali ca deschizând „un capitol nou" în „istoria Pactului de la Varșovia".[3] Numai că nu avea să fie acel capitol anticipat de mulți în Occident, unul caracterizat de o independență sporită și o solidaritate crescută a celorlalți membri ai Pactului – și în particular de îndelung presupusa „opoziție ascunsă" – împotriva dominației accentuate a Moscovei. Dimpotrivă, „noul capitol" a marcat o reînnoire a eforturilor comune ale celorlalți membri ai Pactului de a contura o imagine negativă a regimului din România și a-i discredita politica independentă, dictată de interesul național, astfel că în numai câțiva ani, îndoielile privind autenticitatea poziției sfidătoare la adresa controlului sovietic aveau să domine analizele serviciilor de informații din Vest și să-i îndepărteze pe susținătorii occidentali ai României.

Această campanie de dezinformare a fost astfel concepută încât să confirme tradiționala prejudecată cognitivă a serviciilor americane de informații privind

[1] Ibid.
[2] Andras (1978b), p. 16.
[3] Andras (1978a), p. 5.

caracterul implauzibil al independenței și al atitudinii antisovietice a României pe toți vectorii ei principali. Pe unul dintre vectori, această prejudecată făcea ca independența ostentativă a României să fie autentică, dar neremarcabilă, fiindcă reprezenta „vârful" foarte mic – sau abia vizibil – al „aisbergului" est-european, ce ascundea dedesubt o „opoziție ascunsă" mai substanțială (ca aceea manifestată de Polonia și Ungaria, în mod special). Pe cel de-al doilea vector, independența României era considerată nesemnificativă, dar zgomotoasă, având rolul de a „face rost" de susținere pentru regimul ei ilegitim. Cel de-al treilea vector al prejudecății prezenta independența României ca fiind doar o fațadă pentru scopurile Kremlinului, un cal troian sub îndrumarea Moscovei, „croindu-și calea" spre încrederea occidentalilor pentru a obține beneficii care să fie nu doar în avantajul URSS, dar să poată fi întoarse împotriva SUA, pentru a-i submina poziția, împreună cu cea a NATO.

Dezvăluirea direcțiilor de subordonare în cadrul Pactului

Uimitoarele recursuri la transparență demonstrate de Ceaușescu în 1968 și 1978 au constituit cazuri unice în Blocul sovietic până în 1986, când Mihail Gorbaciov a adaptat tehnica, sub numele *glasnost*. La fel ca Gorbaciov aproape un deceniu mai târziu, liderul român era motivat și de dorința de a exploata presiunile publice în folosul propriului său interes. Dar în vreme ce Gorbaciov intenționa să atragă populația sovietică pentru a-i susține reformele interne, țintele principale ale lui Ceaușescu erau societățile și conducerile celorlalte state membre ale Pactului de la Varșovia, iar obiectivul vizat era unul dublu: să le determine să refuze controlul sovietic și totodată să-i informeze pe partenerii occidentali ai Bucureștiului despre forțele raliate împotriva lor, prin întredeschiderea cutiei negre a conflictelor clandestine din interiorul Pactului.

În conformitate cu un editorial din oficiosul PCR, „a trecut vremea în care popoarele puteau fi privite ca simpli pioni pe o tablă de șah". România, declara autorul, „susținuse dintotdeauna" o „politică transparentă" în domeniul afacerilor externe, fiindcă „populația are dreptul să cunoască întreaga activitate a guvernelor, totul fiind făcut în numele ei în sfera politicii internaționale", îndeosebi referitor la reducerea cheltuielilor militare și cu armamentul, domeniu în care „toate statele socialiste sunt chemate să ofere un exemplu și să contribuie cu inițiative concrete".[1] „Niciun guvern", conchidea editorialistul, nu poate ignora „opinia țării sale" sau „opinia publică internațională" în privința politicii de securitate europeană.

Acestea nu erau simple sloganuri propagandistice, așa cum le înfățișau în Vest măsurile active sovietice. Erau de fapt o primă linie de apărare împotriva metodelor folosite de Kremlin pentru a-i menține în frâu pe membrii Pactului de la Varșovia. Cea mai spectaculoasă aplicare a politicii de transparență a conducerii române în domeniul relațiilor internaționale și al politicii externe a fost

[1] *Scînteia*, 7 decembrie 1978; Moore (1978b), p. 12.

aceea din 1968, de la invazia sovietică în Cehoslovacia. În cuprinsul aceleiași declarații în care protestase împotriva „amestecului în treburile interne ale poporului cehoslovac, împotriva intervenției militare a acelor cinci țări în Cehoslovacia", Marea Adunare Națională a României declara că:

> Este extrem de important pentru existența unei țări să implementeze principiile diplomatice ale lui Lenin – o diplomație deschisă, profund democratică și populară, o emanație a voinței și intereselor întregii națiuni. Un popor liber, care își ia soarta în propriile-i mâini, are dreptul să fie informat, să cunoască întreaga activitate internațională a statului și toate obligațiile care derivă din tratatele și pactele politice și militare în care s-a angajat țara respectivă.[1]

Acesta era principalul atu al României, acela că politicile sale externe și de securitate declarate coincideau cu comportamentul ei în practică. Ceilalți membri ai Pactului cedaseră Moscovei orice prerogative în politica externă și de securitate. În esență, acest lucru îi lăsa fără o opinie în plan internațional, dacă nu primeau una de la Kremlin, și fără o politică externă care să nu fi fost aprobată, inspirată sau în întregime trasată de Uniunea Sovietică. Încercarea de a explica modul în care acele politici serviseră interesele popoarelor respective i-ar fi pus într-o serioasă dificultate.

Dezvăluirile făcute de PCR în decembrie 1978 în privința Statutului forțelor armate pe timp de război au iscat imediat speculații publice în Occident, observatorii întrebându-se dacă ceilalți lideri ai Pactului semnaseră „documentele adiționale secrete" prin care se subordonau Moscovei, documente atât de vizibil respinse de România. Ținând seama că statele loiale Moscovei încheiaseră acorduri separate cu privire la politica în Orientul Mijlociu, analiștii occidentali considerau rezonabil, pe drept, „să bănuim că ele ar putea încheia în particular ale pacte, mai importante, fără aprobarea României".[2] Ar fi posibil, au prezis mai mulți analiști occidentali, ca partenerii „în strânsă cooperare să fie supuși la un alt tip de presiune, aceea de a fi nevoiți să explice propriilor popoare de ce ei acceptă o situație pe care România o consideră categoric inacceptabilă".[3] În esență, și intenționat, Bucureștiul trecuse de la încercările de a-i încuraja pe

---

[1] „Declarația Marii Adunări Naționale a Republicii Socialiste România cu privire la principiile de bază ale politicii externe a României, din 22 august 1968", *Scînteia*, 23 august 1968, pp. 1-2; Lavinia Betea, coordonator, cu Cristina Diac, Florin-Răzvan Mihai și Ilarion Țiu, *21 august 1968: Apoteoza lui Ceaușescu*, București, Polirom, 2009, pp. 145, 148. În aceeași declarație se menționa că „România subliniază cu toată fermitatea că Pactul de la Varșovia a fost creat exclusiv ca un instrument de apărare a țărilor socialiste împotriva agresiunilor străine, împotriva unui atac imperialist. Acesta a fost, este și va rămâne unicul său *raison d'être*. Nu există nicio motivație, circumstanță sau formă în care Organizația Tratatului de la Varșovia să poată fi folosită sau invocată pentru o acțiune militară împotriva oricărei țări socialiste".

[2] Moore (1978b), p. 4.

[3] Ibid.; Andras (1978a), p. 5. Vezi și Brown (1978b), pp. 7-8.

liderii celorlalte regimuri ale Pactului să sfideze voința Moscovei la stârnirea unor presiuni populare în țările respectivilor lideri, ca urmare a nepopularei lor atitudini supuse în fața stăpânilor sovietici.[1]

Ceaușescu a continuat să susțină că era normal și dezirabil ca interesele naționale să fie mai presus de cele externe și, ca urmare, a fost considerat de loialiștii sovietici „naționalist". Așa cum declara în cadrul unei întruniri la care au luat parte reprezentanți ai armatei și ai personalului din Ministerul de Interne, organizată pe 27 noiembrie:

> În nicio circumstanță nu voi semna un document care ar putea afecta independența patriei și a forțelor noastre armate. Trebuie să spun că, dacă, din nefericire, vom fi nevoiți să luptăm, o vom face doar pe baza deciziei organelor superioare de partid și de stat, cu deplina aprobare a întregului nostru popor.[2]

În mod paradoxal, ținând seama de practica sovietică din Ungaria în 1956 și din Cehoslovacia în 1968, și de preferința URSS pentru schimbarea de conducere în România în 1978, dictatorul nu numai că a acceptat, dar chiar a impus benevol anumite limite asupra autorității în propria sa funcție. Două zile mai târziu, spre exemplu, a reiterat în fața plenului CC al PCR că numai acesta din urmă „trebuie să decidă asupra acestor probleme fundamentale în relațiile dintre statele socialiste" și că absolut „nimeni" – „nici secretarul general, nici președintele țării – oricine ar fi el – nici comandantul suprem și nimeni altcineva" – nu-și poate „pune semnătura pe documente care prevăd obligații pentru statul sau pentru armata noastră", altele decât cele menționate de legile românești.[3] România, a adăugat Ceaușescu, era devotată politicii de „destindere, pace și egalitate între națiuni", iar în privința sa, personal, arăta că „am respins întotdeauna și voi continua să resping cu hotărâre" orice direcții politice care nu respectă aceste obiective și principii.[4]

Conflictul nu avea ca obiect o nuanță politică discretă, ci controlul sovietic – poate pilonul de bază al sistemului de alianțe al Pactului de la Varșovia. Iar România nu îl voia deloc – nici asupra politicilor sale, nici asupra politicii celorlalți membri ai Pactului, nici asupra Chinei, nici în Orientul Mijlociu și nici măcar asupra tuturor republicilor din cadrul URSS, și în particular asupra RSS Moldovenești.

---

[1] Ceaușescu avea să folosească aceeași tehnică pentru a contesta decizia lui Erich Honecker și Gustav Husák de a permite amplasarea de rachete sovietice SS-20 pe teritoriul lor, fără consultarea populației est-germane, respectiv cehoslovace, în disputa eurorachetelor, din 1982–1983. János Kádár luase o decizie similară de a accepta focoase nucleare pe teritoriul maghiar, într-un secret și mai accentuat, nu doar în cadrul Pactului, dar și în cadrul Partidului Comunist Maghiar.

[2] Moore (1978b), pp. 4-5. Discursul din 27 noiembrie 1978 către ofițerii superiori ai armatei și cei din Ministerul de Interne.

[3] *Op.cit.*, p. 6. Discursul din 29 noiembrie 1978 în plenul Comitetului Central.

[4] Ibid.

Dezbaterea de natură istorică sovieto-română era un element intrinsec al acestui conflict, deoarece istoriografia sovietică oferea o justificare esențială pentru „rolul conducător" al Moscovei, pentru superioritatea sa morală și ideologică și asupra pretențiilor sale la autoritate. Spre imensa consternare a Kremlinului, România a expus în mod public aspecte ale comportamentului său din trecut, care dovedeau că regimul sovietic nu este deloc mai progresist decât cele ale contemporanilor, fiind de fapt, din acest punct de vedere, la un nivel mai scăzut decât multe dintre ele. În, poate, cea mai dramatică demonstrație a acestei practici, istoricii militari români au deschis subiectul pactului încheiat în 1939 de Stalin și Hitler, al cărui protocol adițional secret avea un caracter extrem de distructiv asupra ideologiei sovietice a „eliberării" și care a fost aprig negat de Moscova în perioada Războiului Rece.

Pentru Moscova, istoriografia în stil Lîsenko, creată în vremea lui Stalin pentru a justifica expansiunea teritorială din timpul războiului, era un element fundamental, ne-negociabil, al actualei sale structuri de securitate. Cercetările românești în acest domeniu și, mai cu seamă, provocările lor directe și explicite pe tema interpretărilor istorice cu implicații teritoriale și de securitate imediate (pentru Moscova) erau considerate extrem de ostile. În cursul întâlnirii din Crimeea, în 1977, spre exemplu, după ce și-a exprimat „aprecierile pozitive" pentru că România negase că ar avea orice „gen de pretenții teritoriale la adresa URSS și a celorlalte state socialiste", Brejnev a declarat că în presa română continuau să „existe pretenții vizând teritorii sovietice".[1] Nimeni nu emitea pretenții teritoriale, a explicat Ceaușescu, dar încercările sovietice de a justifica expansiunea imperialistă a Rusiei țariste în detrimentul românilor în 1812 și de a insista că poporul și limba moldovenească erau diferite de poporul și limba română erau inacceptabile. La aceasta, siderat, Brejnev a replicat că:

> asemenea afirmații nu au logică, fiindcă anul trecut ați declarat că România nu are pretenții teritoriale la adresa Uniunii Sovietice, iar acum, deodată, ne cereți să recunoaștem că țarismul a ocupat cândva în mod ilegitim teritorii românești. „Aveți ceva pretenții teritoriale față de noi?" Aceste chestiuni trebuie privite din perspectiva realității. Poporul moldovenesc, limba, cultura și conștiința lui națională există în mod real, a declarat el, și oricât ar nega cineva acest lucru, vor continua să existe. „Dumneavoastră, tovarășe Ceaușescu, i-ați vizitat pe moldoveni, printre alții, și v-ați putut convinge că ei există cu adevărat", a

[1] *Meetings and Negotiations of L.I. Brezhnev with N. Ceaușescu in Crimeea, on 5 August 1977, drawn up by V. I. Potapov, head of the Romanian Section of the CPSU CC,* 17 august 1977, Document Nr. 1 în Watts (2012a), la at http://www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no-29-the-soviet-romanian-clash-over-history-identity-and-dominion. Vezi și Negru (2010), pp. 182-187; AOSPRM, fond 51, inv. 44, dosar 13, filele 126-135. Această întâlnire cu durata de patru ore a fost, aparent, „cea mai lungă din ultimii cinci ani" și i-a inclus pe oficialii sovietici Cernenko, Blatov și Potapov, și pe Andrei, Mitea și Ciolac din partea României.

subliniat L.I. Brejnev. „Da", a ripostat N. Ceaușescu, „i-am vizitat, dar ei au vorbit cu mine în română".[1]

Oficialii sovietici au criticat în mod constant România fiindcă a adoptat „metodologia naționalist-burgheză", de fundamentare a explicațiilor privind evenimentele istorice pe dovezi documentare, în loc să prefere perspectiva sovietică folosită de ceilalți membri ai Blocului socialist, care „corespunde condițiilor obiective ale unei abordări de clasă a istoriei privite ca știință".[2] Așa cum îi preciza secretarul adjunct al CC al PCUS responsabil pentru Relațiile cu Partidele Socialiste interlocutorului său român în octombrie 1978:

> Dumneavoastră afirmați că este o problemă de studiu istoric științific consacrat în întregime trecutului. Noi declarăm în mod categoric că este o chestiune cu o mai mare importanță ca principiu politic decât ca istorie. Partea sovietică consideră inadmisibil ca problemele teritoriale de mult soluționate să devină, sub orice formă – direct sau indirect –, obiect de discuție.[3]

Bucureștiul a lansat atacuri la fel de acide împotriva justificărilor oferite de Kremlin pentru înregimentarea („integrarea") țărilor din cadrul Pactului de la Varșovia, în opoziție cu ideea Moscovei că pacea de după al Doilea Război Mondial era datorată forței militare a Uniunii Sovietice. Membrii Pactului care se declarau în favoarea păcii erau astfel obligați să contribuie la continua întărire a armatei URSS. România interpreta în mod cu totul diferit pacea postbelică. Din perspectiva PCR, lumea nu datora pacea de după a doua conflagrație mondială „formulei promovate de sovietici și de loialiștii lor, a unei URSS puternice și a «lagărului socialist»", ci ascendenței acelor forțe ale progresului social și „independenței naționale" asupra celor ale „dominației și dictatului".[4] În consecință, considera Bucureștiul, pacea postbelică exista și putea fi susținută prin renunțarea la controlul supranațional și prin reducerea cursei înarmărilor.

Concluzia logică a raționamentului României era aceea că întărirea puterii militare a sovieticilor în Europa nu promova pacea, ci dimpotrivă, o amenința. În cadrul unor acțiuni conforme cu acest raționament, Bucureștiul a respins limpede eforturile Moscovei de a spori cheltuielile militare și de a escalada cursa înarmărilor cu fiecare ocazie posibilă. Așa cum susținea Ceaușescu insistent,

---

[1] Ibid.

[2] *Conspect of Conversations with Cde. V.I. Potapov, Chief of Romanian Sector of CPSU CC Section*, 27 October 1978, Document 3; and *Record of Conversation with V. Cazacu, Member of the RCP CC Political Executive Committee*, 12 martie 1980, Document 7 în Watts (2012a), la http://www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no-29-the-soviet-romanian-clash-over-history-identity-and-dominion.

[3] *Conspect of Conversations with Cde. V.I. Potapov, Chief of Romanian Sector of CPSU CC Section*, 27 October 1978, Document 3 în Watts (2012a), la http://www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no-29-the-soviet-romanian-clash-over-history-identity-and-dominion.

[4] Moore (1978b), p. 3; *Scînteia*, 26 noiembrie 1978.

cheltuielile militare curente erau deja „exagerate", nu exista „o amenințare iminentă a unui război", iar problema putea fi soluționată dacă fiecare parte ar „spune «nu» cursei înarmărilor".[1]

Concomitent, în cadrul consiliilor Pactului de la Varșovia, toți partenerii „în strânsă cooperare" continuau să susțină sporirea cheltuielilor militare, aducându-și astfel propria contribuție la „isteria războiului" promovată de Moscova, prin implicarea lor în politica sovietică de forță și intimidare. Într-unul dintre rarele atacuri frontale la adresa poziției românești, însuși Brejnev a intervenit, avertizând că:

> Nu vom accepta slăbirea defensivei noastre în fața forței militare crescânde a imperialiștilor, indiferent ce argumente demagogice ar fi utilizate pentru a masca asemenea îndemnuri. S-ar ajunge astfel la consecințe ireparabile pentru cauza socialismului, pentru cauza libertății și independenței popoarelor.[2]

Această disensiune pe tema caracterului și a direcției urmate de securitatea în Europa fusese deja identificată de Stasi, în RDG, ca fiind elementul fundamental de dispută între România și ceilalți membri ai Pactului de la Varșovia, cu un deceniu în urmă.[3] Și avea să rămână un punct conflictual al politicii de securitate în viziunea României și a URSS până în ultimii ani ai Războiului Rece. Cuprinzând în sine întreaga „pădure" a confruntării dintre Est și Vest, nu a fost niciodată percepută pe deplin – și cu atât mai puțin înțeleasă – de analiștii occidentali care nu o vedeau din cauza „copacilor"...

---

[1] Moore (1978b), p. 2. În mod similar, oficiosul partidului observa: „cursa înarmărilor a atins un nivel absurd", nefiind necesar să mai continue. *Scînteia* și Radio București, 26 noiembrie 1978.

[2] Andras (1978b), p. 4.

[3] În conformitate cu Stasi, „Cea mai importantă divergență de opinii (între România și restul țărilor membre ale Pactului de la Varșovia) se manifestă, fără îndoială, în domeniul securității în Europa". *Situația Republicii Socialiste România și influența imperialistă asupra acestei țări*, 7 februarie 1969, BStU, MfS, ZAIG 5481, S.1-38; Herbstritt și Olaru (2005), p. 278.

III

Măsurile active sovietice la sfârșitul anilor 1970

URSS și statele aliate frățești caută modalități de implementare a măsurilor de atragere a României și de neutralizare a consecințelor dramatice ale cursului său separat în domeniul politicii externe pentru întreaga comunitate socialistă. Relația și mai strânsă cu China în domeniile politic, economic și militar [și] vizita lui Ceaușescu în China sunt evaluate de cercurile de conducere din URSS ca o reacție la eforturile noastre de a influența conducerea română și de a o determina să renunțe la acțiunile sale de politică externă care afectează negativ comunitatea socialistă.[1]

Secția pentru România a CC al PCUS, iunie 1978

[România] nu a aprobat Planul de Operațiuni pentru apărarea aeriană a Pactului de la Varșovia, [compromițând] gradul de pregătire a apărării aeriene coordonate a României și a celorlalte țări aliate de pe axa sud-vestică.[2] *Armata română nu participă la aplicațiile cu trupe întrunite, comandă și stat-major, [ceea ce o lipsește] de ocazia de a obține o experiență avansată în pregătirea și îndoctrinarea trupelor [și nu permite] utilizarea [operațională] a trupelor alocate de armata Republicii Socialiste România pe timp de război.*[3]

Liderii militari sovietici, 1977–1978

Evenimente recente confirmă din nou că N. Ceaușescu este principalul promotor al cursului separat al PCR. În activul de partid se manifestă o anume nemulțumire cu privire la metodele de conducere cu caracter personal și la unele aspecte ale politicii lui N. Ceaușescu, ale distanțării de partidele frățești. Și

---

[1] *Exposition on Discussions with Cde. V.I. Potapov, Chief of the Romanian Sector of the CPSU CC Section,* 27 iulie 1978, Document Nr. 2 în Watts (2012a), http://www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no-29-the-soviet-romanian-clash-over-history-identity-and-dominion.

[2] *CIA Intelligence Information Special Report on Russian Documents Pertaining to the 10th Session of the Committee of Defense Ministers of the Warsaw Pact (November-December 1977),* 28 martie 1978, p. 22, CIA.

[3] *CIA Intelligence Information Special Report: Report on Warsaw Pact Military Cooperation by the Commander-in-Chief of the Combined Armed Forces to the Political Consultative Committee and Decision of the Committee (November 1978),* 11 mai 1979, pp. 7, 9, CIA.

totuși, segmente importante ale populației din RSR îi susțin pe deplin aspirațiile naționaliste – un aspect care trebuie luat în considerare în relațiile noastre cu România.[1]

Secția pentru România a CC al PCUS, mai 1979

Nu avem nicio bază pentru a anticipa schimbări esențiale în politica practică a conducerii române. La fel ca în trecut, PCUS va continua în mod perseverent și consecvent să limiteze cele mai grave consecințe negative ale „cursului separat" al liderilor români pentru comunitatea socialistă.[2]

Secția pentru România a CC al PCUS, august 1979

Orice schimbări menite să slăbească, să îndulcească ori să dilueze principiile și mecanismele de comandă în coaliție [conform Statutului Forțelor Armate Unite pe timpde război] i-ar submina esența și sensul.

Am constatat cu părere de rău că remarcile tovarășilor români sunt îndreptate în această direcție nedorită.[3]

Generalul Wojiech Jaruzelski, decembrie 1979

[România] dezaprobă asistența militară a URSS în Afganistan [considerând-o] un amestec extern și de aceea consideră retragerea trupelor sovietice ca o condiție necesară pentru găsirea unei soluții politice.

Ceaușescu (propune) să fie redus efectivul trupelor străine staționate pe teritoriul statelor europene și să fie stabilite niște termene pentru completa lor reducere. [El se opune în întregime] liniei de politică externă a URSS și a celorlalte state membre ale Tratatului de la Varșovia.[4]

Ministerul de Externe cehoslovac, mai 1980

Uniunea Sovietică folosește toate canalele de influență și dezvoltarea de relații în diverse domenii [pentru a combate] pozițiile speciale ale României.[5]

Oleg Rahmanin, șeful secției CC al PCUS pentru legătura cu partidele muncitorești și comuniste din țările socialiste, iunie 1980

---

[1] *Conspect of Conversations with Cde. V.I. Potapov, Head of Romania Sector of CPSU CC Section,* 16 mai 1979, Document Nr. 5 în Watts (2012a), http://www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no-29-the-soviet-romanian-clash-over-history-identity-and-dominion

[2] *Information Regarding the Meeting and Conversation of L.I. Brezhnev with N. Ceaușescu, on 1 August 1979 in the Crimeea,* 20 august 1979, Document Nr. 5 în Watts (2012a), http://www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no-29-the-soviet-romanian-clash-over-history-identity-and-dominion. „În acest scop, partidul nostru consideră că este necesar să exercităm o influență asupra lui N. Ceaușescu, criticând acele politici românești care afectează cursul comun al statelor socialiste frățești."

[3] *CIA Intelligence Information Report: (December 1979) Draft Statute of Warsaw Pact Armed Forces and Their Control Organs in Wartime,* 25 februarie 1980, p. 4, CIA.

[4] *Report for the Czechoslovak Party Presidium on the PCC Meeting,* 27 mai 1980, PHP.

[5] *Note on the exchange of heads of delegations at the 11th internal China meeting,* 12 iunie 1980, p. 4, în Nuenlist și Locher (2004), PHP.

Capitolul 4

Tiparul operațiunilor ostile ale Blocului

Prima zi de decembrie a anului 1978 a marcat cea de-a șaizecea aniversare a unirii Transilvaniei cu România. Era și anul unirii Basarabiei și Bucovinei, provincii istorice care fuseseră înglobate (în cazul Bucovinei, numai partea de nord) de către URSS. A fost, de asemenea, ocazia de a celebra a o suta aniversare a dobândirii independenței depline a României, independență câștigată grație eforturilor depuse de forțele române și ruse, la sud de Dunăre, împotriva armatei otomane în 1877–1878, și consfințită prin tratatele semnate în 1878. Ceaușescu a ales această dată pentru a susține un discurs în care nu numai că a dezvăluit public conflictul clandestin anterior, dar și-a exprimat în mod deschis mulțumirile pentru asistența și prietenia dovedite de NATO.[1] Caracterul extraordinar al discursului a fost întrecut doar de viteza cu care acesta a fost îngropat aproape complet în analizele și în istoriografia occidentală după 1978, demonstrând copleșitorul impact al măsurilor active coordonate ale sovieticilor.

După ce a amintit, în partea introductivă a discursului, de rolul important jucat de români, germani și maghiari în unificarea statului, Ceaușescu a criticat în mod explicit actele de spionaj și subversiune puse în practică de un stat socialist împotriva altuia, ca fiind atât blamabile din punct de vedere moral și culpabile din perspectivă legală:

> Nu putem trece cu vederea faptul că există diferențe între diversele state socialiste. Suntem profund îngrijorați însă că acestea degenerează uneori în acțiuni cu adevărat grave, precum, spre exemplu, susținerea acordată elementelor contrarevoluționare din anumite țări, încurajarea lor pentru a se revolta împotriva autorităților – acțiuni care contravin în mod flagrant concepției noastre revoluționare

[1] Franța și Marea Britanie s-au implicat atât în 1878, cât și în 1918, în vreme ce SUA și discursul celor Paisprezece Puncte al președintelui Woodrow Wilson au fost de asemenea importante pentru consolidarea teritorială a României în 1918–1919.

despre lume și viață, normelor și principiilor revoluționare, relațiilor dintre statele socialiste, dreptului internațional în sine și Cartei ONU.[1]

Printre „elementele contrarevoluționare", Ceaușescu includea în mod cert trădători precum Pacepa și Militaru, fără a se referi însă exclusiv la ei. Serviciile de informații ale partenerilor „în strânsă cooperare" căutaseră modalități de acces și oportunități pentru a recruta elemente ale opoziției antiregim și ale unei conduceri alternative încă din anii 1960. Brejnev și conducătorii statelor loiale Moscovei din cadrul Pactului au stabilit în mod explicit acest lucru ca o prioritate în 1971, cerându-le partenerilor „în strânsă cooperare" să-și folosească „ambasadele de acolo și alte contacte" pentru „a-i identifica și acum pe acei oameni din România pe care ne vom putea baza în viitor" – cei la care Brejnev se referea numindu-i „buni tovarăși din România" – pentru a dobândi o „influență asupra activului de partid românesc" și „a exercita influență asupra evenimentelor din interiorul țării".[2] Aceleași obiective fuseseră urmărite în mod activ sub masca unei campanii cultural-ideologice și pe baza a ceea ce oficialii sovietici și ai partidelor comuniste est-europene au numit de atunci „politica convenită de comun acord față de România".[3]

Deși aparent remarcabilă, dezvăluirea conflictului clandestin din interiorul Pactului, al cărui autor fusese Ceaușescu, nu era în esență altceva decât aceeași nemulțumire pe care liderii români o exprimaseră în fiecare an față de „amestecul în treburile partidelor" și „înlocuirea factorilor de conducere" din exterior, încă din 1964. Mai notabil încă era faptul că Ceaușescu identificase acele „forțe progresiste" alături de care România se putea angaja în mod legitim într-o cooperare defensivă. În discursul său susținut cu câteva zile în urmă în fața plenului Comitetului Central, liderul PCR subliniase că România avea relații „bune" și „chiar foarte bune" cu diverse state NATO nenumite – o declarație care contrasta puternic cu politicile publice și cu comportamentul tuturor celorlalți membri ai Pactului de la Varșovia la timpul respectiv.[4]

Acum, pe 1 decembrie 1978, la aniversarea a 100 de ani de independență de forțele imperialiste și a unificării și formării statului român modern, Ceaușescu declara că Bucureștiul întreținuse „întotdeauna" relații bune cu „multe" state membre ale NATO, drept care românii „nu aveau motive" să le considere

[1] Radio București, 1 decembrie 1978; Moore (1978b), p.7; Andras (1978a), p. 14. Modul în care Ceaușescu a descris eforturile de a răsturna „ordinea stabilită în România" prin „despărțirea ei de cursul actual și aliniind-o mai îndeaproape la pozițiile sovieticilor și ale statelor loialiste" a fost considerat „foarte semnificativ". Moore (1978b), p. 8.

[2] *Record of the Meeting Between Leonid Brezhnev and East European Party Leaders in the Crimea (Including Discussion on China)*, 2 august 1971, pp. 31-32, 35-36, 40-43. *Op.cit.*, pp. 31-32.

[3] Vezi, de pildă, *Analysis of Romanian-Chinese Relations by the East German Embassy in Bucharest*, 18 decembrie 1972, pp. 7, 9, „General Documentation" în Nuenlist și Locher (2004), PHP.

[4] Moore (1978b), p. 8. Moore a fost unul dintre puținii care au considerat comentariile pro-NATO ale lui Ceaușescu ca fiind „poate mai semnificative" decât cele referitoare la complotul pus la cale de sovietici și de ceilalți membri ai Pactului pentru a-l îndepărta de la putere.

o amenințare. Dimpotrivă, aceste țări se dovediseră aliați de încredere în momente cheie din istoria României. După spusele sale, Ceaușescu se simțea îndemnat „să spună deschis" că „relațiile tradiționale de prietenie" dintre România și „mulți" membri ai NATO se datorau faptului că aceștia „ne-au ajutat întotdeauna în lupta noastră împotriva dominației străine".[1] Nerostită, dar clar implicită era afirmația că România nutrea o ostilitate tradițională la adresa acelor centre de putere care doreau s-o domine, iar în cea mai mare parte a secolelor XIX și XX aceste centre se aflaseră la Moscova și Budapesta.

Cel puțin unul dintre aceste „multe" state NATO prietene s-a arătat la față o săptămână mai târziu, când trimisul special al președintelui SUA și totodată secretarul Trezoreriei, Michael Blumenthal, a anunțat că a fost trimis „în România la solicitarea președintelui Carter pentru a reafirma în fața poporului român și a președintelui Ceaușescu importanța pe care noi o acordăm independenței României și prieteniei româno-americane".[2] În conformitate cu trimisul special:

> Vizita pe care o fac la solicitarea președintelui Carter este totodată o reflectare a valorii pe care o atribuim rolului constructiv jucat de România în arena internațională. Împărtășim cu România o adeziune comună la principiile de suveranitate și independență națională, egalitate, neamestec și respect reciproc. Împreună cu România, dorim să vedem consolidate aceste principii ferm prevăzute în Actul Final de la Helsinki. Aceste principii sunt fundamentale pentru existența unor relații stabile și pașnice între statele lumii.[3]

Într-un alt editorial ce ieșea din canoanele convenționale, oficiosul PCR afirma că practica NATO este demnă de a fi urmată de țările Pactului de la Varșovia, subliniind că tendința statelor NATO „de a dezvolta o politică independentă, în conformitate cu interesul național", era „inspirată din realitate".[4]

---

[1] Ibid.

[2] Raymond Garthoff notează că această vizită a fost o inițiativă americană. Raymond L. Garthoff, *Détente and Confrontation*, New York, Transaction, 1994a, p. 682. Pe de altă parte, F. Stephen Larabee pretinde că Ceaușescu „a cerut Statelor Unite să desemneze un trimis special la București, ca un semn al susținerii americane". F. Stephen Larrabee, *The Challenge to Soviet Interests in Eastern Europe: Romania, Hungary, East Germany*, R-3190-AF, Santa Monica, RAND, December 1984, p. 28. Gradul în care România a sfidat Moscova singură și fără un sprijin internațional deosebit a fost subliniat de secretarul general al NATO, belgianul Joseph Luns, care a ales momentul respectiv pentru a asigura Moscova că, dacă și alți membri ai Pactului ar urma exemplul României: „Fără nicio îndoială, vreau să fie limpede, niciodată nu va fi luată în calcul o intervenție a țărilor occidentale în acea parte a Europei". AP din Bruxelles, 8 decembrie 1978; *The Sun* (Baltimore), 9 decembrie 1978.

[3] Vezi analiza REL la Moore (1978c), p. 11, și Agerpres, 8 decembrie 1978. În mod curios, un alt analist de la REL a afirmat că, în referirile la NATO, românii „se gândeau în primul rând" la Franța, RFG și la câteva țări vest-europene mai mici, altfel spus la orice alt membru NATO cu excepția SUA. Andras (1978b), p. 7.

[4] Moore (1978c), p. 12; *Scînteia*, 7 decembrie 1978.

Folosind ca exemplu statul NATO cu cea mai clară atitudiune prosovietică (la vremea respectivă), ziarul lăuda refuzul Franței „de a accepta integrarea forțelor sale armate" și retragerea ei din structurile alianței militare ca dovadă „de netăgăduit" că „deciziile organizaționale în probleme militare menite să fie impuse partenerilor din cadrul alianței" „nu mai sunt acceptate", fiind „respinse". Acest lucru, continua editorialistul, era „o situație relativ normală" ce decurgea din „însăși diversitatea" alianței NATO care, „din motive întemeiate, considera autoritățile naționale ca fiind singurele îndreptățite să adopte decizii în aceste domenii".[1]

Bătălia cu conspirația în Occident

Confruntați pe neașteptate cu surprinzătoarele revelații ale lui Ceaușescu, la sfârșitul anului 1978, analiștilor occidentali le era dificil să înțeleagă ceea ce observau. În locul unei campanii continue de asmuțire a tuturor celorlalți membri ai Pactului de la Varșovia împotriva României, majoritatea considerau că lovitura dură la adresa dominanței Moscovei asupra Pactului semnifica o erodare generală a controlului exercitat de URSS – vârful românesc al unui aisberg est-european. Din cauza prejudecății privind „opoziția clandestină", analiștilor din Vest le era imposibil să perceapă formarea unui bloc solidar al tuturor celorlalte state membre ale Pactului împotriva României sau probabilitatea unei campanii antiromânești mai dure și mai agresive a întregului Pact.

Odată ce au decis că interesele naționale locale vor prevala ca un progres evolutiv firesc, analiștii occidentali au devenit predispuși să anticipeze o opoziție cu caracter național din partea liderilor comuniști, chiar și atunci când aceasta nu exista. Eroica disidență populară împotriva regimurilor loiale sovieticilor – precum cea manifestată de populație și îndeosebi de sindicaliștii polonezi – era astfel confundată cu disidența regimului din România față de Moscova. În consecință, li s-a atribuit un nemeritat credit ca disidenți „naționali" tocmai acelor lideri „în strânsă cooperare" împotriva cărora era îndreptată disidența populară.[2]

Pe lângă prejudecățile cognitive centrale privind România, pregnanta prejudecată culturală occidentală – și, în primul rând, nord-americană – împotriva „obsesiei conspirațiilor" reducea capacitatea analiștilor vestici de a percepe o conspirație existentă, în ciuda moștenirii profund conspirative a tradiției revoluționare de stânga și a genezei Uniunii Sovietice.[3] La nivel intelectual, le era

[1] Ibid.

[2] Tipice erau aserțiunile unui analist care îi descria pe liderii supuși ca „nu întotdeauna atât de loialiști" și considera că „Ceaușescu îi punea într-o situație neplăcută" fiindcă „cel puțin unii dintre ei probabil că nutresc o simpatie firească pentru atitudinea României". Andras (14 decembrie 1978), p. 19.

[3] Vezi, de pildă, David McKnight, *Espionage and the Roots of the Cold War: The Conspiratorial Heritage*, London, Frank Cass, 2002 și Martin Mevius, *Agents of Moscow: The Hungarian Communist Party and the Origins of Socialist Patriotism 1941-1953*, Oxford, Oxford University Press, 2005.

extrem de dificil să accepte faptul că regimurile polonez și ungar, mai „liberale" în plan intern și considerate „în opoziție clandestină", puteau fi atât de strâns aliate cu Moscova împotriva României „neliberale", tocmai din cauza politicilor externe și de securitate clasic liberale ale acesteia din urmă.[1] Dificultatea de a înțelege această situație era cu atât mai mare ca urmare a simpatiei și admirației față de politica externă a României exprimate în mod repetat (deși nesincer) de liderii de la Varșovia și Budapesta în convorbirile lor particulare cu interlocutori occidentali.

Cum România se comporta într-un fel, iar măsurile active sovietice îi creionau o imagine cu totul diferită de realitate, disonanța cognitivă dintre cele două imagini i-a adus de câteva ori pe analiști foarte aproape de esența reală a situației. Așa cum remarca unul dintre ei, versiunea „oficială" a reuniunii la vârf a Pactului, din 1978, conform căreia Moscova și statele loiale ei ar fi fost „un tot armonios și reușit", contrasta din toate punctele de vedere cu cea românească, potrivit căreia respectiva întrunire fusese „un rateu, dacă nu chiar un eșec".[2] Această contradicție frapantă, sublinia analistul în cauză, constituia „un efort greoi" al loialiștilor sovietici de a nega în fața lumii că la reuniunea CPC de la Moscova existase un conflict și de a prezenta în mod fals totul ca fiind „în perfectă ordine între Pactul de la Varșovia, pe de o parte, și România, pe de alta".[3] Un alt analist nota că „încălcarea regulii de bază a confidențialității", de care se făcuse vinovată România, cuplată cu poziția sa diametral opusă în problema Orientului Mijlociu, „zdruncinase fațada până atunci atent păstrată a unanimității în cadrul Pactului de la Varșovia", ridicând întrebarea „dacă Pactul va mai putea fi vreodată același".[4]

Măsurile active sovietice se concentrau acum pe îngroparea cât mai adâncă a dovezilor privind atitudinea rebelă a României. Așa cum observa un analist, „sovieticii și aliații lor loiali nu au spus nimic despre cele două sublinieri semnificative făcute de Ceaușescu" – că „unele țări comuniste nespecificate" susțineau „elemente contrarevoluționare" în alte state comuniste, pentru a răsturna guvernele „cu care ele sunt în dezacord" și că România păstra o „caldă și «tradițională» prietenie" cu mulți membri ai NATO.[5] Ignorând cu perseverență elementele centrale ale unui conflict care semnala că România era gata să părăsească alianța

[1] Pentru atacurile poloneze la adresa României vezi, de pildă, Radio Varșovia, 28 noiembrie 1978; C.A., „Poziția loialistă: Nu există diferențe", RFER, 30 noiembrie 1978, OSA, Caseta 116, dosar 4, raport 75, p. 2.

[2] Andras (1978b), p. 1-3.

[3] C.A., „Poziția loialistă: Nu există diferențe", RFER, 30 noiembrie 1978, OSA, Caseta 116, dosar 4, raport 75, p. 2.

[4] Moore (1978b), p. 4. CIA a raportat de asemenea că România „încălcase în mod grav confidențialitatea în cadrul Pactului de la Varșovia" în informarea sa zilnică pentru Casa Albă. „România: Relațiile Pactului de la Varșovia" în *National Intelligence Daily (Cable)*, 29 noiembrie 1978, pp. 1-3.

[5] *Op.cit.*, p. 10.

sovietică, partenerii „în strânsă cooperare" căutau să îndepărteze atenția publică de la disponibilitatea acesteia de a coopera cu Occidentul.

Oficialii sovietici de la Moscova, spre exemplu, insistau în fața presei internaționale că ei „nu atribuie o importanță deosebită" nesupunerii manifestate de România:

> ...„de fapt nu a existat niciun scandal și nicio dezvăluire", nimic nou sau surprinzător, fiindcă toată lumea știe că România și-a păstrat de ani mulți „propriile opinii independente" în politica internațională. Au existat dezacorduri mult mai ample între partenerii din cadrul altui Bloc, ceea ce nu a distrus „echilibrul de puteri existent".
> Unii insistă că este preferabil să ai „o Românie mai independentă" în cadrul comunității socialiste, decât să provoci crize mai grave sau chiar „să pierzi România complet" – un lucru pe care nimeni nu-l consideră o posibilitate serioasă.[1]

Autoritățile sovietice au considerat-o însă mai serioasă decât au dat de înțeles occidentalilor. De fapt, întreaga rațiune a operațiunilor lor de disuadare și blocare era de a evita ceea ce Moscova privea acum nu doar ca posibil, ci probabil în circumstanțele potrivite. Iar blocarea altor eventuale alianțe pentru România necesita acum atenție la mașinațiunile Vestului ***și*** Estului deopotrivă.

Spre exemplu, oficialul CC al PCUS responsabil pentru România îi informa pe reprezentanții RSS Moldovenești, în iulie 1978, despre faptul că Beijingul „a încercat să-l convingă pe N. Ceaușescu să părăsească Pactul de la Varșovia și să creeze, în contrapartidă, un fel de Pact Balcanic", o idee pe care „China încerca insistent s-o impună" și altor state balcanice.[2] Un an mai târziu, același oficial raporta că „în mod evident, conducerea României nu poate să nu ia în considerare faptul că importanți factori obiectivi și, mai presus de orice, situarea geografică a țării și interesul pentru dezvoltarea socio-economică limitează posibilitatea unei rupturi totale între RSR și URSS".[3] Această încredere era, aparent, mai mult simulată decât reală. Chiar și în februarie 1989, oficialii sovietici continuau să creadă că retragerea României din Pactul de la Varșovia și

[1] Milan Bekic, „What Did Actualy Happen in the Hall on the Lenin Hills?" *Vjesnik*, 9 decembrie 1978; Slobodan Stankovic, „Yugoslav Daily on Ceaușescu's Conflict with the Warsaw Pact", RAD Background Report/269, RFER, 12 decembrie 1978, pp. 2-3.

[2] *Exposition on Discussions with Cde. V.I. Potapov, Chief of the Romanian Sector of the CPSU CC Section*, 27 iulie 1978, Document Nr. 2 in Watts (2012a), http://www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no-29-the-soviet-romanian-clash-over-history-identity-and-dominion. Vezi și Negru (2010), pp. 187-192; AOSPRM, fond 51, inv. 47, dosar 11, filele 70-80. Potapov remarca ușurat că autoritățile române „nu i-au acceptat propunerea".

[3] *Conspect of Conversations with Cde. V.I. Potapov, Head of Romania Sector of CPSU CC Section*, 16 mai 1979, Document Nr. 4 în Watts (2012a), http://www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no-29-the-soviet-romanian-clash-over-history-identity-and-dominion. Vezi și Negru (2010), pp. 198-200; AOSPRM, fond 51, inv. 50, dosar 6, filele 43-47.

realinierea ei la Occident erau nu doar probabile, ci constituiau un scenariu pe care niciun alt aliat est-european nu risca să-l urmeze.[1]

Contracararea României pe direcții ascunse de influență Est–Vest

La aniversarea din decembrie 1978, România a fost felicitată de SUA și de majoritatea membrilor NATO, de China, de partidele „eurocomuniste" din Spania și Italia, de liderii arabi moderați din Egipt și Iordania și de diverși alți lideri ai țărilor în curs de dezvoltare.[2] Niciun mesaj de felicitare nu a fost însă trimis de aliații ei din Pactul de la Varșovia. Ambasadorii sovietic, maghiar și bulgar – deci ai unor țări care avuseseră pretenții teritoriale de la România în perioada interbelică și care anexaseră părți din teritoriul ei în timpul celui de-al Doilea Război Mondial – nici măcar nu au participat la ceremonii. Nu au fost primite mesaje de felicitare nici de la liderii mongol și cubanez sau de la alte state clientelare ale Moscovei.

Interesant este faptul că nici Iugoslavia nu a trimis un mesaj de felicitare – o omisiune surprinzătoare, ținând seama de întâlnirea dintre Ceaușescu și Tito chiar înainte de reuniunea CPC din 1978, în urma căreia ambele părți emiseseră declarații ce susțineau căile independente spre comunism. De asemenea, regimul lui Tito nu a arătat „niciun semn clar, neambiguu, de susținere" a poziției adoptate de România odată ce disensiunile cu Pactului au devenit publice.[3] Dimpotrivă, presa iugoslavă a precizat că dezacordul nu era ceva nou și că nu merita o atenție specială, în vreme ce „neobișnuita precauție" a Belgradului „în abordarea acestei chestiuni" sugera gradul în care Iugoslavia revenise deja în sfera de influență a sovieticilor.[4]

Deși cu un declin mai lent, relațiile dintre Iugoslavia și România aveau aceeași soartă ca acelea franco-române, și din același motiv: măsurile active sovietice concertate. În acest context, lipsa mesajelor de felicitare din partea Partidului Comunist Francez (PCF) a fost semnificativă. PCF era partener în cadrul Alianței de Stânga, negociată de liderul socialiștilor francezi, Francois Mitterand. Acesta din urmă era un fervent susținător al parteneriatului de securitate franco-sovietic, creditat deseori cu afirmația că drumul spre securitatea

[1] *Memorandum to Alexander Yakovlev from the Bogomolov Commission (Mariana Sylvanskaya)*, februarie 1989, Document Nr. 1 in Jacques Levesque, „Soviet Approaches to Eastern Europe at the Beginning of 1989", *Cold War International History Project Bulletin*, no. 12/13 (toamna/iarna 2001), pp. 57-59.

[2] Moore (1978b), pp. 8-9.

[3] Ibid., p. 13.

[4] *Vjesnik*, 9 decembrie 1978; Stankovic (1978), pp. 1-2; Milika Sundic la Radio Zagreb, 24 noiembrie 1978 și Risto Bajalski în *Politika* (Belgrad), 1 decembrie 1978; Zdenko Antic, „Yugoslav Reaction to Romania's Defiance", RAD Background Report/278, RFER, 21 decembrie 1978, OSA, Caseta 116, Dosar 4, Raport 7, pp. 1-2.

Franței trece pe la Moscova.[1] De asemenea, Mitterand era considerat un admirator al lui Kádár și un convertit la poziția ungară cu privire la „caracterul injust" al Tratatului de la Trianon, care recunoscuse în mod oficial apartenența Transilvaniei la România.[2]

Opiniile lui Mitterand erau contrare politicii și preferințelor României în privința fiecăruia dintre aceste puncte. De fapt, într-un număr mare de probleme și de crize ale Războiului Rece, Mitterand a arătat mai multă simpatie pozițiilor sovietice, comparativ cu Ceaușescu. Această situație neobișnuită a fost surprinzătoare mai cu seamă în timpul invaziei în Cehoslovacia (pe care Mitterand nu a condamnat-o), cu privire la eurocomunism (aici liderul francez concurând cu cel român pentru influență) și în cursul invaziei sovietice în Afganistan (de asemenea necondamnată de Mitterand).[3]

În cel mai bun caz, în conturarea politicii sale față de România, Mitterand a fost rău slujit de forțele și de personalitățile din jurul lui. PCF a urmat cu obedință linia dictată de Moscova, în vreme ce confidentul său din cadrul Partidului Socialist pe care îl conducea a fost identificat mai târziu ca agent sovietic.[4] Comuniștii francezi au dus o campanie de propagandă în cadrul căreia înfățișau cu insistență regimul politic al lui Janos Kádár ca fiind o democrație liberală.[5] Pe lângă faptul că a beneficiat de partea leului din sprijinul financiar sovietic oferit în cadrul „Fondului Moscova", administrat de Federația Mondială a Sindicatelor, organizație-paravan a sovieticilor, condusă de maghiari, PCF a primit și „daruri" sub forma țițeiului sovietic, pe care l-a revândut apoi – ca o altă metodă de disimulare a dependenței sale financiare de Moscova.[6]

---

[1] Mitterand este creditat cu introducerea frazei „drumul către securitatea franceză trece pe la Moscova", în platforma Partidului Socialist. Pierre Hasner, „The View from Paris", în Lincoln Gordon, editor, *Eroding Empire: Western Relations with Eastern Europe*, Washington, Brookings, 1987, pp. 199-200.

[2] Gough (2006), p. 197.

[3] Poziția de frunte a relației franco-sovietice a avut, aparent, un rol și în faptul că l-a convins pe Mitterand să se afirme ca unicul lider occidental care a recunoscut guvernarea de scurtă durată proclamată de complotiștii sovietici de orientare dură în tentativa de lovitură de stat din august 1991, împotriva lui Mihail Gorbaciov. Administrația președintelui Ion Iliescu s-a aflat printre primele care au condamnat tentativa de puci.

[4] Vezi, de pildă, *Le Monde*, 15 septembrie 1999; Charles Bremner, „Top French Socialist Named as KGB Spy", *Times* (London), 16 septembrie 1999; J. „Paris Shrugs Off Claims of KGB Hand on Its Shoulder", *Times*, 15 septembrie 1999; F. O. McAllister, „A Real Le Carre", *Times*, 20 septembrie 1999; Vicent Jauvert, „Le KGB en France: Révélations sur la supertaupe des Soviétiques à Paris", *Le Nouvel Observateur*, 23 septembrie 1999.

[5] Kevin Devlin, „French Communist Picture of 'Liberal' Hungary", RFER, 5 octombrie 1973, OSA, Box 35, Folder 4, Report 296, pp. 1-4. Vezi și Serge Leyrac, „Hongrie: Debats et experiences", *L'Humanité*, 2 și 3 octombrie 1973.

[6] Morten Thing, „The Communists' Capital", *Arbejderhistorie*, no. 3, 1995. Vezi și *Communist History Network Newsletter*, aprilie 1998. CIA raporta că Moscova „le oferise comuniștilor francezi aproape 400 000 de tone de țiței la preț scăzut pentru a fi vândute cu profit" atât în 1981, cât și în 1982. *Soviet Relations with Non-Ruling Parties* (1983), p. 29, CIA.

Conștient sau nu de acest lucru, Mitterand a beneficiat de o susținere masivă grație măsurilor active ale KGB (fie că a știut despre ele, fie că nu), în cursul campaniei sale pentru alegerile prezidențiale din 1974, soldate cu un eșec la limită.[1] La scurt timp după alegerea sa ca președinte al Franței în 1981, în cursul unei campanii în care din nou a beneficiat de ajutorul acordat de măsurile active ale KGB, Mitterand a transformat Franța în țara occidentală cu cea mai profundă ostilitate față de România.[2] Brejnev l-a așezat în mod ostentativ pe liderul PCF, Georges Marchais, înaintea lui Ceaușescu la plenara Comitetului Central al PCUS din 1981.[3] Atunci, într-un afront fără precedent la adresa unui membru al Pactului de la Varșovia, Brejnev l-a desemnat pe liderul francez imediat după șefii de stat ai partenerilor „în strâns cooperare", și înaintea lui Ceaușescu, în șirul celor care urmau să ia cuvântul.[4]

Moscova a știut să exploateze această relație specială a Moscovei cu Franța, împotriva României și a politicilor sale independente. Ungaria avea Franța ca țintă a operațiunilor de influență încă de la mijlocul anilor 1960, încercând să „beneficieze de pe urma conflictului lui de Gaulle cu americanii" și să folosească disponibilitatea conducerii franceze „pentru o cooperare politică limitată" cu statele socialiste „în avantajul nostru" și al PCF, dat fiind că „asemenea contacte sunt utile și din perspectiva Partidului Comunist Francez".[5] Budapesta dorea să se afirme ca „reprezentantă a intereselor franceze" prin obstrucționarea

[1] Andrew și Mitrokhin (2000), pp. 396, 611-612, 616-617.

[2] Ibid.; Paula Mihailov Chicuc, „Ștefan Andrei – «În anii '80, Franța a fost cel mai mare dușman a lui Ceaușescu!»", *Jurnalul Național*, 24 ianuarie 2008. Andrei era ministru de externe al României în perioada în care Mitterrand a fost ales președinte, în 1981. Așa cum remarca un analist, „România fusese favorită în vremea lui de Gaulle, Polonia în timpul lui Giscard d'Estaing, iar Ungaria sub președinția lui Mitterrand". Hassner în Gordon (1987), p. 214.

[3] PCF era renumit pentru supunerea oarbă în fața Moscovei, cu două fugitive excepții – în timpul crizei cehoslovace din 1968 și în 1976, în cursul unei aparente încercări de a obține conducerea mișcării eurocomuniste. Vezi, de pildă, *Research Study: Soviet Policy and European Communism (PR 76-10069)*, Officer of Political Research, 1 octombrie 1976 (declasificat 18 noiembrie 1999), pp. 22-25, CIA.

[4] *The Impact of Soviet Political Succession on Moscow's Policy Toward Eastern Europe: An Intelligence Assessment* (SOV 83-20), Biroul pentru Analize Sovietice coordonat cu NIC, 1 iunie 1983 (declasificat 29 ianuarie 2001), p. 5, CIA.

[5] *Raport către membrii guvernului și ai Biroului Politic al PSMU asupra întrunirii Comitetului Politic Consultativ al Tratatului de la Varșovia, 19-20 ianuarie 1965*, PHP.

relațiilor oficiale între CEE și CAER în anii 1970.[1] Bucureștiul a preferat o abordare contrară, urmărind și susținând relații oficiale directe între CAER și CEE, dar și libertatea fiecărui membru al CAER de a stabili relații proprii cu CEE.[2]

La sfârșitul deceniului 1970, România era ținta atacurilor moscovite fiindcă refuza să accepte interpretările sovietice conform cărora „legăturile separate ale RSR cu «Piața Comună» au adus prejudicii intereselor comune ale statelor membre CAER".[3] Autoritățile de la București au contraatacat cu discuții publice referitoare la faptul că „organizația CAER a fost creată în interesul URSS și că toate organele sale funcționează urmărind interesele sovietice, Uniunea Sovietică intervenind prin intermediul CAER în treburile interne ale României".[4]

România abordată dintr-un alt unghi

În discuțiile lor interne, partenerii „în strânsă cooperare" încetaseră de mult să se mai refere la PCR și la statul român numindu-le „frățești". Acum, la sfârșitul

[1] Vezi, de pildă, *Minută a întrunirii Biroului Politic al PSMU referitor la reuniunea CPC din ianuarie 1972*, PHP. Discuția despre susținerea PCF în încercarea de a bloca recunoașterea CEE de către CAER a fost condusă în principal de János Kádár, ministrul de externe János Péter (identificat de SUA ca agent sovietic încă de la mijlocul anilor 1950) și Rezsö Nyers. În conformitate cu Kádár, CEE era „o întreprindere capitalistă, imperialistă, de tip monopol", îndreptată „în primul rând împotriva lumii socialiste". CAER, „prin urmare", nu trebuie să recunoască Piața Comună; ponderea sa politică nu va face decât să crească... „Nu vreau să spun de ce și cum, dar partidul (comunist) francez afirmă că, în cazul în care Comecon (CAER) ar recunoaște în acest moment Piața Comună, acest lucru le-ar complica lor lupta politică". Nyers a adăugat: „Ne aflăm în postura de a reprezenta poziția franceză".

[2] În conformitate cu Kádár, Ceaușescu „a spus că dacă nu putem ajunge la un consens, România își va reglementa relațiile cu CEE" separat, „că dacă nu putem ajunge la un consens într-un anumit răstimp, ei își vor reglementa singuri relațiile". Ibid. Vezi și Henry Schaefer, „The Eastern Reassessment of the EEC", East-West/3, 4 mai 1972, OSA, Box 98, Folder 5, Report 114, pp. 16-17; *Vjesnik u. Srijedu* (Zagreb), 22 martie 1972; Slobodan Stankovic, „Zagreb Weekly Claims Russians in Bucharest Protested Rumanian Relations with Common Market", Yugoslav Background Report/1349, RFER, 23 martie 1972; C.G. Stroem în *Deutsche Zeitung/Christ und Welt*, 31 martie 1972; *Report on the Meeting and Statement of the East German Politburo*, 25-26 noiembrie 1976, și *Summary of Speeches by Communist Party Leaders (János Kádár, Edward Gierek, Erich Honecker, Todor Zhivkov, and Nicolae Ceaușescu*, 25 noiembrie 1978, PHP. Preocuparea KGB pentru o astfel de evoluție este reflectată în Christopher Andrew și Oleg Gordievsky, *Comrade Kriuchkov's Instructions: Top Secret Files on KGB Foreign Operations, 1975-1985*, Stanford, Stanford University Press, 1993, pp. 140, 142, 146-147, 155-158, 161-162. Pe lângă îngrijorarea privind relațiile dintre România și CEE (p. 162), KGB era neliniștit de o alianță NATO-Europa care să includă și Franța (p. 162).

[3] *Conversations with Cde. V.I. Potapov, Chief of Romanian Sector of CPSU CC Section*, 27 octombrie 1978, Document Nr. 3 în Watts (2012a). Vezi și Negru (2010), pp. 192-197; AOSPRM, fond 51, inv. 47, dosar 11, filele 108-119.

[4] *Conspect of Conversations with Cde. V.I. Potapov, Head of Romania Sector of CPSU CC Section*, 16 mai 1979, Document Nr. 4 în Watts (2012a). Vezi și Negru (2010), pp. 198-200; AOSPRM, fond 51, inv. 50, dosar 6, filele 43-47.

anului 1978, PCR era oficial separat de restul Blocului sovietic, iar relațiile cu el fuseseră reconsiderate de Kremlin, de la o problemă internă a Blocului devenind o chestiune de politică externă.[1] În acest sens, șeful Secției CC pentru legăturile cu partidele socialiste aflate la conducere, Oleg Rahmanin, a fost înlocuit ca principală persoană de contact între sovietici și România cu Andrei Gromîko, membru al Biroului Politic și ministru al afacerilor externe, „un nouvenit în domeniul contactelor de partid la nivel înalt".[2] Dacă de aproape un deceniu România fusese în secret calificată de serviciile de informații ale Pactului de la Varșovia ca țintă ostilă, alături de adversarii din NATO și de inamicii socialiști, acum relațiile de tip ostil erau consacrate oficial la nivel de partid.

Mai explicit (și mai secret), șeful Direcției Întâi a KGB a primit ordinul de a transfera responsabilitatea pentru România de la Departamentul 11 la Departamentul 5 din subordinea sa. Departamentul 11 răspundea de legătura cu serviciile de securitate ale țărilor socialiste, în vreme ce Departamentul 5 avea ca misiune pregătirea operațiunilor împotriva statelor NATO – Belgia, Franța, Grecia, Italia, Luxemburg, Olanda și Spania, recent admisă în Alianța Nord-Atlantică (plus Iugoslavia și Albania).[3]

Remarcabil la acest transfer era faptul că Departamentul 11 al KGB nu opera în mod normal împotriva statelor aflate în raza sa de acțiune, ci coordona operațiuni, împreună cu serviciile lor, împotriva unor terțe ținte (și, mai rar, împotriva unor ținte din interiorul țărilor respective, așa cum au fost cooperarea KGB–AVH din 1956, KGB–SB și KGB–WSW în 1980–1981 etc.). Pe de altă parte, toate statele incluse în domeniul de activitate al Departamentului 5 și serviciile lor erau ținta operațiunilor ostile ale KGB.[4]

În rapoartele sale interne, serviciile de informații sovietice considerau că România era, în anii 1970, dacă nu o parte componentă a „principalului adversar", cel puțin în strânsă legătură cu el.[5] Această categorisire s-a păstrat

---

[1] *The Impact of Soviet Political Succession on Moscow's Policy Toward Eastern Europe: An Intelligence Assessment* (1983), p. 7.

[2] Ibid; Andras (1978a), p. 4; Andras, (1978b), p. 12.

[3] Andrew și Mitrokhin (2005), p. 500. Ca urmare a strânselor sale legături cu SUA, RFG, China, Egipt și Israel, România era totodată în vizorul Departamentelor 1, 4, 6, 8 și 18 (dar și cu 11) ale Direcției Întâi a KGB.

[4] China era plasată, oarecum ambiguu, în Departamentul 6 (Asia), care includea uneori Vietnamul și Coreea de Nord, ambele protejate ale Moscovei.

[5] Vezi, de pildă, Comitetul Central al PCM către Comitetul Central al PCUS, nr. 210s, Secret, 3 iulie 1972 (Chișinău), *Informare privitoare la noua falsificare a relațiilor ruso-române și sovieto-române în publicațiile din Republica Socialistă România,* 26 mai 1976 (Chișinău), Document 11; și *Informare privitoare la activitatea Grupului de Radio-interceptare al Comitetului de Stat pentru Radio și Televiziune din RSS Moldovenească,* 3 decembrie 1979 (Chișinău), Document 15 în Watts (212b), http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/CWIHP_Working_Paper_65_Watts_Romanian_Interkit_0.pdf. Vezi și AOSPRM, fond. 51, inv. 33, dosar 82, filele 1-4 și dosar 7, filele 2-4; inv. 40, dos. 24, f. 98-109; și Documentele 8, 23, 68 în Negru și Negru (2010), pp. 51-53, 91-98 și 206-208.

neschimbată până la finalul anilor 1980. Chiar și în noiembrie 1989, KGB grupa „organele speciale" din România alături de SUA, RFG și Israel, ca parte a „serviciilor speciale ale adversarului".[1]

Măsurile antiromânești au cunoscut o considerabilă revigorare în 1978, odată cu constituirea noului Departament pentru Informații Internaționale din cadrul Comitetului Central al PCUS, cunoscut în plan intern ca Departamentul pentru Propagandă Politică în Străinătate (DPPS) și uneori numit Departamentul pentru Contrapropagandă, la conducerea căruia se aflau Leonid Zamiatin și adjunctul său, Valentin Falin. Cu câțiva ani înainte, în urma unei decizii adoptate de CC al PCUS în octombrie 1975, intitulate „Despre măsurile suplimentare în domeniul activității ideologice în legătură cu intensificarea propagandei naționaliste românești care afectează interesele URSS", Zamiatin aprobase crearea unui nou post de „editor special pentru informațiile destinate străinătății", menit „să combată anumite tendințe ale propagandei românești".[2]

În paralel cu inaugurarea noului departament, Brejnev i-a permis lui Andropov să dea mai mult frâu liber KGB-ului. Interdicția de recrutare a membrilor de partid și a ziariștilor de la *Pravda* (oficiosul PCUS) pentru KGB, care era în vigoare de pe vremea lui Beria, fusese acum ridicată.[3] Granițele dintre Departamentul Internațional, DPPS și KGB deveniseră extrem de permeabile. Pe lângă faptul că membrii tuturor celor trei instituții erau „staționați în străinătate sub acoperire diplomatică în ambasadele sovietice", reprezentanții fiecăreia

---

[3] *Implementarea măsurilor privind decizia Colegiului KGB al URSS din 5 septembrie 1989 „Despre sarcinile organelor de securitate a statului din URSS referitor la apărarea regimului constituțional sovietic"*, Secret, 28 noiembnrie 1989 (Chișinău), în Watts (2012b), http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/CWIHP_Working_Paper_65_Watts_Romanian_Interkit_0.pdf. Vezi și Arhiva Serviciului de Informații și Securitate a Republicii Moldova (ASISRM), inventar 8169, filele 157-161; Document 106 în Negru și Negru (2010), pp. 328-332. Vezi și *Decizia Colegiului KGB al RSS Moldovenești, Despre situația implementării de Secția 5 a KGB din RSSM a deciziilor KGB al URSS din 26 iunie 1986, „Cu privire la participarea organelor securității de stat la aplicarea directivelor celui de-al XXVII-lea Congres referitor la intensificarea activității de educație ideologică"*, Secret, 24 iulie 1987 (Chișinău), Document 26 în Watts (2012b), ASISRM, inv. 7502, dos. 6, f. 76-80; Document 101 în Negru și Negru (2010), pp. 307-310.

[2] Decizia PCUS din 15 octombrie 1975, Document 9 în Watts (2012b), http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/CWIHP_Working_Paper_65_Watts_Romanian_Interkit_0.pdf.

[3] Vezi declarația consilierului pe teme de politică externă al lui Gorbaciov și fost adjunct al Departamentului Internațional, Aleksandr Yakovlev în *Izvestia,* 12 februarie 1992; „Appendix: Recent Revelations About Soviet Active Measures" în USIA (1992). După Yakovlev, degradarea sistemică din perioada lui Brejnev și apoi Andropov a permis „ascensiunea treptată a KGB în detrimentul partidului". Olav Njølstad, *The Last Decade of the Cold War: From Conflict Escalation to Conflict Transformation,* London, Routledge, 2004, p. 143. Yakovlev, unul dintre principalii apologeți oficiali ai Pactului Ribbentrop-Molotov în anii 1980, a contrazis în mod repetat afirmațiile românilor că politica de conciliere cu Hitler nu s-a justificat și nu a adus nimănui niciun folos.

erau uneori expluzați din țările în care fuseseră trimiși, pentru activități de spionaj.[1]

În timp ce era recategorisită în mod oficial ca inamic al Blocului sovietic, România își pierdea statutul de regim marxist-leninist autentic în cadrul Pactului, devenind piaza-rea a ideologilor de stânga de pretutindeni. Decizia se afla de mult în pregătire, dat fiind că acuzațiile că România ar „denatura principiile leniniste", ar nega „internaționalismul proletar" și ar submina marxism-leninismul se regăseau în rapoartele de informații ale Pactului și în consultătile INTERKIT de peste un deceniu.[2] Mișcarea amintea în mod bizar de modul în care Engels îi caracteriza pe români, ca fiind „un popor inerent contrarevoluționar", a cărui existență însăși constituia un obstacol în calea mișcării revoluționare – o caracterizare pe care Lenin și Stalin, deopotrivă, o consideraseră veridică.[3]

În mod ironic, una dintre temele măsurilor active diseminate în Vest care a înregistrat un succes deosebit a fost aceea a presupusului dogmatism ideologic al lui Ceaușescu și a „ortodoxiei" sale comuniste, care friza chiar stalinismul. La zeci de ani după căderea comunismului, unii analiști vor continua să insiste asupra inexistentei „ortodoxii comuniste" a României și asupra regimului său „stalinist".[4] În realitate, regimul comunist din România fusese excomunicat de „Biserica" de la Kremlin pentru apostazia sa ideologică.

Așa cum subliniaseră serviciile de informații est-germane încă de la sfârșitul anilor 1960, România recunoștea doar două principii ale teoriei marxist-leniniste în politica sa internă – dictatura proletariatului (de fapt, dictatura partidului) și proprietatea muncitorească a mijloacelor de producție (proprietate de stat).[5] Reflectând consensul participanților la întrunirea INTERKIT din decembrie 1978 care a avut loc la Havana, Fidel Castro îi explica șefului Departamentului Internațional din RDG, Hermann Axen, că el personal „nu și-a făcut niciodată iluzii" cu privire la presupusa aderare a lui Ceaușescu la marxism-leninism și

---

[1] *Soviet Relations with Non-Ruling Communist Parties* (1983), p. 29, CIA; „Appendix: Recent Revelations About Soviet Active Measures" în USIA (1992). Spre exemplu, adjunctul DPPS Nikolai Cetverikov a fost expulzat din Franța pentru activități de spionaj.

[2] Cel puțin un analist a atribuit această apostazie insistențelor Moscovei că respectarea atitudinii sovietice în privința Chinei definea un „sine qua non al identității socialiste". J.F. Brown „Eastern Europe at the end of 1978", RFER, 20 December 1978b, OSA, Box 115, Folder 4, Report 29, p. 8.

[3] Friedrich Engels, *Neue Rheinische Zeitung,* 15 februarie 1849; Iosif Stalin, *Foundations of Leninism,* vol. 6, *The National Question,* New York, International Publishers, 1932, p. 77.

[4] Vezi, de pildă, Vladimir Tismăneanu, *Stalinism for All Seasons,* Berkeley, University of California Press, 2003.

[5] *Situația Republicii Socialiste România și influența imperialistă asupra acestei țări,* 7 februarie 1969, BStU, MfS, ZAIG 5481, S. 1-38.

că, din acest motiv, îi retrăsese de multă vreme „pe toți studenții cubanezi din România", pentru a nu fi contaminați de deviaționismul românesc.[1]

De fapt, termenul „românizare" folosit la consiliile Pactului la care nu participa România se referea nu la vreo politică de șovinism etnic, ci la erezia ideologică a Bucureștiului. Așa cum raportau autoritățile sovietice în mai 1979:

> Este de așteptat ca la cel de-al XII-lea Congres al PCR, care va avea loc în toamna acestui an, să fie revizuite o serie de teze marxiste, sub forma unei „românizări". [Șeful] comisiei alcătuite pentru redactarea propunerilor referitoare la acest aspect... s-a declarat pentru „de-dogmatizarea" marxismului, pentru „eliberarea" sa, în mod disimulat, de tezele depășite ale marxismului clasic. El a ridicat problema extinderii revoluției tehnico-științifice asupra domeniului științelor sociale și a fundamentării ideii de „marxism modern", legat, în mod mascat, de „marxismul clasic", eliberat însă de „dogmele depășite".[2]

În realitate, dacă exista o trăsătură marcantă a abordării românești a marxism-leninismului, aceasta era atacul direct la adresa lui Lenin – deseori folosindu-l pe Marx – și împotriva „dogmatismului". Zeci de articole și cărți au fost scrise în cadrul acestei campanii de la sfârșitul anilor 1970 și începutul deceniului următor.[3]

La sfârșitul anilor 1970, serviciile de informații sovietice și cele ale partenerilor loiali acordau atenție în mod egal percepțiilor occidentale asupra sfidării românești și sfidării în sine. Acest lucru sugera o mutare a războiului clandestin

---

[1] *A zecea întrunire INTERKIT, Înregistrarea întâlnirii cu Fidel Castro,* 14 decembrie 1978 (telegramă din Havana semnată „Langer/Mahlow" pentru tovarășii Honecker și Axen), p. 3, PHP. La aceeași întrunire, secretarii și adjuncții Departamentului Internațional au discutat despre „abordarea diferențiată" folosită de China pentru „a crea o grupare politică separată în interiorul sistemului socialist", bazată pe „tendințe naționaliste", și despre rolul central al Bucureștiului în acest sens. Conspiratorii INTERKIT au adoptat în unanimitate recomandarea RDG „de a dezvălui influența pe care Beijingul o exercită asupra politicii României" (și asupra politicii Iugoslaviei și Coreei de Nord) și „de a exploata în mod activ contradicțiile existente între conducerea Chinei și conducerile acestor țări", în vreme ce sovieticii au susținut că acțiunile românilor în Balcani necesitau „o rezistență concretă din partea statelor frățești și a organelor lor colective, schimbul de informații și coordonarea operațiunilor". *A zecea întrunire INTERKIT, Raport la a zecea ediție a deliberărilor interne ale delegațiilor Departamentului Internațional asupra Chinei,* 11 decembrie 1978, pp. 4, 6, PHP; *Politica conducerii chineze după al XIX-lea Congres al PC Chinez (Politika kitaiskovo Rukovodstva posli XI Syezd a KPK),* Havana, decembrie 1978, pp. 15-16. Nuenlist și Locher (2004), PHP.

[2] *Informare (către secretarii CC al PCM) cu privire la întâlnirea și discuțiile dintre L.I. Brejnev și N. Ceaușescu pe 1 august 1979 în Crimeea,* 20 august 1979, Document nr. 5 în Negru, nr. 3-4 (2010), pp. 201-203; AOSPRM, fond 51, inv. 50, dosar 6, filele 80-85.

[3] Vezi, de pildă, raportul ambasadei sovietice la București, de la sfârșitul anului 1980. *Despre unele aspecte ale vieții politice interne în RSR (Informații din materialele de presă românești),* Moscova, 26 decembrie 1980, nr. 1049, Secret; Document 35 în Negru și Negru (2010), pp. 130-137; AOSPRM, fond 51, inv. 56, dosar 7, filele 28-38.

pe câmpuri de bătălie virtuale, dominate facil de aparatul măsurilor active sovietice, și coincidea cu instrucțiunile prin care Andropov acorda o pondere mai mare și un accent sporit operațiunilor de tip măsuri active puse în practică de toate unitățile KGB.[1]

În conformitate cu Stasi, pozițiile adoptate de București în cursul și după întrunirea CPC de la Moscova, în 1978, au fost interpretate de „cercurile politice din SUA și RFG" ca reprezentând „începutul unei noi ere în istoria sistemului socialist de alianțe".[2] Concomitent, subliniau serviciile de informații est-germane, lipsa de unitate și nehotărârea în reacții ale occidentalilor făceau ca România să fie vulnerabilă, iar dilema ei privind securitatea să rămână nerezolvată. Autoritățile de la Washington și Bonn erau „nesigure" dacă sfidarea fățișă a României „va avea succes pe termen lung", fiind totodată incapabile „să susțină eficient România, fiindcă nu există o poziție occidentală bine definită în această problemă" – o situație complicată de lipsa unui consens occidental cu privire la modul de interpretare a considerabilei discrepanțe dintre politica externă independentă a României, economia ei nesănătoasă și crescândele sale tensiuni etnice combinate cu represiunea internă.[3]

Conducerea României a recunoscut după întrunirea CPC din 1978 că una dintre marile sale vulnerabilități era cea de ordin economic. Încă de la mijlocul anilor 1970, oficialii americani familiarizați cu cooperarea româno-americană marcaseră „problemele economice ale României" și presiunile economice aplicate de sovietici ca fiind puncte ce necesitau o atenție specială. Acesta era unul dintre domeniile de posibilă asistență care comportau cel mai redus risc de a provoca o confruntare cu Moscova.

Din păcate, dimamica complexă a politicii de partid interne și a celei privind forța de muncă și emigrația, care contura politica generală a SUA față de țările din Europa de Est afectaseră în mod repetat eforturile de consolidare firească a relațiilor economice româno-americane. Astfel, deși posibilitatea de acordare a statutului națiunii celei mai favorizate a apărut inițial la începutul deceniului 1960, la câțiva ani după ce Polonia îl primise cu titlu permanent, Washingtonul l-a oferit în sfârșit României abia în 1974. În mod similar, achizițiile directe de echipamente industriale din SUA, care ar fi intensificat contactele economice, erau în mod repetat descurajate de birocrația de la Washington și de organizațiile sindicale (spre exemplu, referitor la o fabrică de cauciuc pentru anvelope auto, la modernizarea industriei petroliere, la producția de energie nucleară), cu toate că tehnologii similare erau deja disponibile în statele europene. Președintele Carter încercase să susțină România din acest punct de vedere, prin

[1] Vezi, de pildă, Vasili Mitrokhin, „The KGB in Afghanistan", Document de lucru Nr. 40, prezentat și redactat de Christian F. Ostermann și Odd Arne Westad, Washington D.C., februarie 2002, CWIHP.

[2] *Nota informativă nr. 5 din 29 ianuarie 1979 privind evaluarea politicii externe actuale a RS România,* 29 ianuarie 1979, BStU, MfS, ZAIG 7120, S. 288; Herbstritt și Olaru (2005), p. 338.

[3] Ibid.

intermediul ofertei americane de a ajuta țara să treacă la economia de piață în aprilie 1978.

Așa cum recunoșteau Departamentul de Stat și Consiliul pentru Securitate Națională la mijlocul anilor 1970, cu „cel mai redus venit pe cap de locuitor din Europa de Est (excluzând Albania), performanțele economice relativ scăzute ale României puteau deveni un factor destabilizator pentru Ceaușescu".[1] Mai exact, nota CIA la sfârșitul lui noiembrie 1978, „URSS își putea restricționa, așa cum mai făcuse în trecut, exporturile de minereu de fier și cărbune cocsificabil – principalele două importuri românești din Uniunea Sovietică – și putea totodată să întârzie sau să anuleze livrările de gaze naturale către România prin recent finalizatul gazoduct Orenburg".[2] Aparent, date fiind dificultățile evidente în consolidarea relației conomice directe, Washingtonul dorea să aducă România în cadrul Comunității Economice Europene. La mijlocul anului 1979, Stasi comunica știrea alarmantă că România beneficia de sprijin occidental în eforturile sale de a stabili „cu CEE o legătură mai strânsă decât cea cu CAER" și că „cercurile politico-economice" din SUA și Israel plănuiau „să faciliteze pătrunderea României și Iugoslaviei în CEE, pentru a diminua influența economică a Uniunii Sovietice asupra acestor două țări".[3]

Stasi raporta, de asemenea, două succese semnificative ale campaniei de măsuri active. Cercurile politice occidentale erau tot mai predispuse să se îndoiască de faptul că „presiunea exercitată de URSS" asupra României o va împinge „spre o poziție critică" (o idee promovată de unii diplomați români, care contrazicea avertismentele oficialilor de la București).[4] În conformitate cu serviciile de informații din RDG, „cercurile din conducerea NATO" erau tot mai convinse că opoziția României nu stârnea preocupări la Moscova, dat fiind că „nu cauzase o slăbire decisivă a Organizației Tratatului de la Varșovia".[5]

Reinterpretarea Pachetului III ca o armă antiromânească

În mod ironic, principiul „liberului schimb" prevăzut în Pachetul III de măsuri al Acordului de la Helsinki, pe care partenerii „în strânsă cooperare" l-au atacat atât de vocal și de asiduu, ca fiind un paravan al „amestecului occidental în treburile lor interne", a fost folosit de ei concomitent pentru a le facilita eforturile de pătrundere și de recrutare în România. În loc să susțină principiul „liberului schimb" pentru a îmbunătăți contactele Est–Vest – scopul Pachetului III –

[1] *Memorandum From the Executive Secretary of the Department of State (Springsteen) to the President's Deputy Assistant for National Security Affairs (Scowcroft)* (1975), Volumul E-15, *Foreign Relations, 1969-1976.*

[2] „Romania: Warsaw Pact Relations" în *National Intelligence Daily (Cable)*, 29 noiembrie 1978, p. 3.

[3] Informare privind măsurile politico-economice ale RS România și relațiile sale cu Israelul, 9 iulie 1979, BStU, MfS, ZAIG 7120, S. 274; Herbstritt și Olaru (2005), p. 339.

[4] BStU, MfS, ZAIG 7120, S. 288; Herbstritt și Olaru (2005), p. 338.

[5] Ibid.

partenerii „în strânsă cooperare" au insistat asupra lui pentru a facilita permeabilitatea frontierelor române în cadrul grupului socialist, denaturând în mod grosier caracterul regimului de frontieră al României cu vecinii ei, în contactele cu interlocutorii occidentali. Loialiștii Blocului au deturnat astfel agenda cu caracter de liberalizare a Occidentului, în scopuri cu totul diferite, față de „aliatul" lor rebel.

Acest lucru a creat o serie de paradoxuri. Regimul comunist de la Budapesta, spre exemplu, a criticat Pachetul III fiindcă ar fi oferit o scuză pentru „amestecul occidental în treburile interne ale Ungariei și URSS-ului", susținând însă concomitent că același Pachet III ar impune Budapestei obligația de a se implica în existența minorităților de etnici maghiari în statele vecine (mai cu seamă România).[1] În vreme ce amestecul occidental în afacerile Ungariei era deplâns ca „interferență", implicarea statului maghiar în afacerile României era agreată ca o „obligație umanitară".

Într-un al doilea paradox, faptul că România își păstra calitatea de membru al oficial „frățescului" Pact de la Varșovia conferea mai multă credibilitate modului în care Ungaria își descria în fața Occidentului eforturile privind țara vecină, ca având în primul rând un caracter umanitar – ca un aspect al „liberalizării", nu ca o tactică aprobată de Moscova într-o confruntare fundamental mai ostilă și care amintea mai pregnant de controlul sovietic, decât de drepturile umane. Astfel, Budapesta s-a putut prevala de măsurile agreate în Pachetul III al Acordului de la Helsinki atât pentru a discredita România, cât și pentru a-și atrage susținerea și influența occidentală, în încercarea de a determina Bucureștiul să accepte un acces mai larg al Ungariei (și al URSS) în interiorul României, din motive deopotrivă „sacre" și „profane"

Nu mai puțin paradoxal a fost faptul că România și-a exprimat o mult mai slabă îngrijorare, comparativ cu Ungaria, privind interferențele occidentale permise de Pachetul III. Bucureștiul a evitat chiar să se refere la unul dintre principalele sale principii politice – „neamestecul în treburile interne" – timp de peste un deceniu de la adoptarea conceptului de „liber schimb", în cadrul discuțiilor de la Helsinki, în prima parte a anilor 1970, până spre mijlocul deceniului următor – exact perioada în care ceilalți membri ai Pactului deveniseră atât de încântați de acest principiu, încât îl menționau în aproape fiece discuție publică pe tema Acordului de la Helsinki și a Pachetului III. De fapt, România a demonstrat constant, înainte de mijlocul anilor 1980, o mai profundă preocupare

[1] A se compara afirmația maghiarilor că „spiritul Acordurilor de la Helsinki" îi făcea „responsabili pentru maghiarii care trăiesc în afara granițelor" și că intervenția implicită în numele lor era, conform aceluiași spirit, „obligatorie" (Népszava, 25 decembrie 1975, p. 15) cu atacurile maghiare la adresa amestecului occidental în Andras (1973); *Kulpolitka,* Nr. 4, 1975; *Népszabadság,* 18 februare, 20 martie și 14 august 1977; *„'Nepszabadsag' on President Carter's Human Rights Policies"*, RFER, RAD Background Report/70, 30 martie 1977 (traducere însoțită de comentarii realizată de unitatea maghiară), OSA, Box 36, Folder 2, Report 44, p. 2; și „Timar on Human Rights", RFER, RAD Background Report/175, 2 septembrie 1977, pp. 3-4.

privind contactele extinse și „liberul schimb" cu aliații săi din cadrul Pactului, față de care manifesta o vădită reținere, decât cu Occidentul.[1]

La fel de paradoxale au fost modul în care Budapesta s-a folosit de „liberul schimb" și ezitarea României în a se angaja în activități de „liber schimb" cu Ungaria, în ciuda regimului românesc relativ liberal (în cadrul Blocului sovietic), caracterizat de neimpunerea vizelor la traversarea granițelor cu Ungaria și Bulgaria (plus Iugoslavia). Pe de altă parte, și convenabil pentru ea, Budapesta a ignorat faptul că Uniunea Sovietică nu accepta traficul transfrontalier între România și RSS Moldovenească (respectiv România și RSS Ucraineană), cu excepția grupurilor organizate de turiști. Moscova a refuzat să „permită tranzitul transfrontalier fără necesitatea de a obține viză pentru persoanele care locuiesc în zona granitei", în ciuda a ceea ce oficialii sovietici numeau solicitări „insistente" primite din partea autorităților române.[2]

Pe lângă tentativele de a convinge Moscova să permite niveluri modice de interacțiune între România și RSS Moldovenească, Bucureștiul a încercat de asemenea să atenueze campania prin care Ungaria acuza grave încălcări ale drepturilor minorității maghiare din Transilvania, extinzând contactele cu țara vecină în 1977 și chiar convenind deschiderea reciprocă de consulate la Cluj și Debrecen. La momentul respectiv, URSS restricționase drastic, de aproape două decenii, contactele românești cu populația din RSS Moldovenească, restricționare care avea să fie dusă chiar mai departe în anii următori. Deși România a permis reprezentarea oficială a Ungariei pe teritoriul său, Bucureștiului i-a fost refuzată deschiderea unui centru cultural sau a unui birou de reprezentare de orice tip pe teritoriul republicii sovietice, inclusiv posibilitatea vizitelor transfrontaliere fără viză între membrii aceleași familii.[3] Inițiativa românească a fost imediat „întoarsă" în cadrul măsurilor active ale Pactului ca rezultat al presiunilor sovietice și al insistențelor maghiare, creditul pentru ea fiind atribuit în mod eronat și creând impresia că Bucureștiul ar evita chestiunea și ar fi susceptibil la presiuni din partea Moscovei (și a Budapestei) în problemele „umanitare".

După 1989, în contextul unor acuzații similare de reprimări ale minorităților etnice, Bucureștiul a insistat pentru deschiderea unui consulat american la

[1] Vezi și Charles Andras „East-West Co-Operation and Ideological Conflict: Soviet Bloc Reactions to the Freer Flow of Peoples, Ideas, and Information", East-West/11, RFER, 5 septembrie 1973, p. 51; *Scînteia*, 18 mai 1973; *Agerpres* în engleză, 4 iulie 1973.

[2] Vezi, de pildă, *Întâlniri și negocieri între L.I. Brejnev și N. Ceaușescu în Crimeea, pe 5 august 1977, consemnate de V.I. Potapov, șeful Secției pentru România a CC al PCUS*, 17 august 1977. Document nr. 1 în Negru (2010), pp. 182-187; Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Moldova: AOSPRM, fond 51, inv. 44, dosar 13, filele 126-135.

[3] Contrastul cu înlesnirile pentru păstrarea legăturilor și comunicării cu ungurii de dincolo de Carpați din RSS Ucraineană, concentrați în zona Ujhorod, era considerabil, deoarece comunităților de români din aceeași regiune a RSS Ucraineene nu le era permis să aibă asemenea facilități.

Cluj, pentru a permite observațiile directe și nepartizane. Inaugurarea consulatului a dus la dezavuarea falselor acuzații de genocid și de reprimare.[1]

În timpul Războiului Rece însă, nici Budapesta și nici Moscova nu erau interesate de o evaluare obiectivă a modului în care era tratată minoritatea maghiară și chiar mai puțin în atenuarea vulnerabilităților – numite de KGB „contradicții" – în relațiile României cu partenerii occidentali. Fiecare inițiativă constructivă, fiece act sau propunere românească în acest domeniu – toate au fost astfel „întoarse" de măsurile active coordonate de sovietici și atribuite altcuiva, declarate ca nonexistente sau ca o perdea de fum voită, deseori utilizându-se cele mai primitive stereotipuri culturale.

Izolarea RSS Moldovenești de activitatea subversivă a României

Liderii sovietici ai RSS Moldovenești considerau extrem de îngrijorător faptul că numărul vizitatorilor români în republica lor îl depășise pe cel al bulgarilor după 1973, apropiindu-se de 22 000 în 1978. Concomitent, numărul turiștilor moldoveni în România sărise de la numai 249 în 1971 (mai puțin de trei într-o lună) la aproape 1 000 în 1978 (sub nouă pe lună). Această sporire a contactelor româno-moldovenești – considerată în mod evident alarmantă de autoritățile sovietice din RSS Moldovenească – a dus la solicitări repetate ale Biroului Politic al PC Moldovenesc pentru reducerea lor drastică.[2] Obiectivul cererii sale din decembrie 1978 era exprimat astfel:

a) de a reduce considerabil participarea RSS Moldovenești în schimburile de turiști între Uniunea Sovietică și România și de a le spori pe cele cu RPB [Bulgaria], RPU [Ungaria], RDG, RPP [Polonia], RSC [Cehoslovacia] și cu alte state socialiste, dar și cu țările capitaliste și cele în curs de dezvoltare, astfel încât baza tehnico-materială și personalul sistemului „Inturist" al republicii să fie utilizate cu maximum de eficiență;
b) în coordonarea planurilor de colaborare cu agențiile de turism din România, să se renunțe definitiv la primirea în RSS Moldovenească a

[1] Consulatul american a fost inaugurat în 1993 și închis în 2009, în ciuda eforturilor depuse de români pentru a-l păstra deschis, de teamă că astfel de afirmații vor dobândi iarăși credibilitate odată cu venirea unor noi oficiali la Ambasada SUA în România și la Departamentul de Stat, dacă aceștia nu le vor putea verifica veridicitatea în mod direct. România izbutise să atingă același obiectiv al implicării unor observatori obiectivi care să contracareze dezinformările Pactului cu privire la presupusele represiuni, atunci când le oferise antropologilor americani acces liber în satele românești, îndeosebi în Transilvania, în anii 1960, 1970 și în prima parte a anilor 1980.

[2] Vezi, de pildă, Gheorghe Negru, „Campanii împotriva României și a naționalismului românesc din RSS Moldovenească în anii '60-'80 ai sec. XX (Documente adunate în cadrul programului de cercetări efectuate de Comisia pentru studierea și aprecierea regimului totalitar comunist din Republica Moldova)", *Destin românesc*, nr. 1 (2010), pp. 190-191. Document 12 în Watts (2012b), http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/CWIHP_Working_Paper_65_Watts_Romanian_Interkit_0.pdf.

grupurilor care, în esență, nu sunt formate din turiști străini, ci interni, intrând pe teritoriul URSS doar pentru o zi sau două;

c) de a reduce numărul vizitelor în republică ale autocarelor cu turiști români și ale autoturismelor individuale, care sunt pentru noi cel mai puțin avantajoase din punct de vedere economic, dar și ideologic; în schimb, numărul grupurilor de turiști care se deplasează cu trenul spre RSS Moldovenească și spre alte regiuni ale URSS poate fi sporit;

d) de a planifica grupuri turistice speciale din RSS Moldovenească, în viitor, care să urmeze un itinerar mixt, incluzând nu doar România, ci și RPB, RPU, RDG, RSC, RPR, RSFI [Iugoslavia] și alte țări (două sau trei etc.);

e) de a solicita, în coordonarea sejururilor turiștilor sovietici în România, ca acestea să includă, pe lângă muzee, palate și fortărețe, obiective de interes industrial și socio-politic, întâlniri și discuții cu colective de oameni ai muncii din întreprinderi industriale și agricole, [și] instituții științifice ale RSR.[1]

Pentru a pune totul în context, doi ani mai târziu, pe fondul crizei din Polonia, aceleași autorități sovietice au ordonat o reducere temporară de nivel al turismului sovieto-polonez, cu un impact relativ mult mai slab, reducând numărul turiștilor polonezi de la o cifră estimată inițial la 105 000 la 66 000 în 1981.[2] Solicitarea din decembrie 1978 ca Moscova să restrângă și mai mult contactele româno-moldovenești a fost făcută la numai două săptămâni după ce liderul de partid al RSS Moldovenești, Ivan Bodiul, îi ceruse lui Iuri Andropov o extindere considerabilă a forțelor KGB deja consistente din republică, pentru a lucra împotriva „adversarului". În vreme ce inițial a descris „adversarul" – termen care în vocabularul Blocului sovietic desemna de obicei SUA și NATO – ca fiind „serviciile speciale și centele ideologice ale statelor imperialiste", Bodiul a identificat ulterior în mod clar adversarul la care se referise: România, ale cărei „organe oficiale se angajaseră pe calea negării existenței naționalității moldovenești și a caracterului său statal [presovietic], subliniind nedreptatea istorică a reunirii Basarabiei cu URSS". În conformitate cu Bodiul,

> Ei depun eforturi pentru a răspândi aceste idei prin intermediul turismului, al vizitelor particulare din RSR și al corespondenței poștale, care a depășit cifra de 500 000 de scrisori anual. A fost remarcată tentativa românilor de a instila în

[1] AOSPRM, fond 51, inv. 47, dosar 4, filele 22-28. Solicitarea a fost adresată de I. Calin, membru al Biroului Politic și secretar adjunct al CC pentru Informații și Relații Internaționale, șefului Direcției Principale pentru Turismul Extern din subordinea Consiliului de Miniștri al URSS, S.S. Nikitin, 26 decembrie 1978.

[2] Vezi Document Nr. 5, *On a Temporary Reduction in Tourist Exchanges Between the USSR and the PPR,* 28 noiembrie 1980, în Mark Kramer, *Soviet Deliberations During the Polish Crisis, 1980-1981,* Special Working Paper No. 1, Washington, D.C., Cold War International History Project, Woodrow Wilson International Center for Scholars, April 1999, pp. 61-68; TsKhSD, F. 89, Op. 46, D. 67.

populația sovietică un spirit antisovietic și antirusesc. În plus, unele grupări cu nuanțe sioniste și clerice care funcționează pe teritoriul RSR încearcă pe aceleași canale să ducă o activitate intensivă de subminare în rândul persoanelor de naționalitate evreiască, al căror număr se ridică în republică la peste 100 000.[1]

Într-un anterior punct de vârf al conflictului sovieto-român, la mijlocul anului 1976, Moscova a încercat să-și sporească accesul la românii nemulțumiți de situația din țară, oferind Bucureștiului perspectiva unor contacte sporite cu RSS Moldovenească, reduse aproape la zero de Kremlin cu șaptesprezece ani înainte.[2] În schimb, liderului român i s-a cerut să participe la întrunirea din Crimeea, în august 1976 (Ceaușescu alegând să nu facă pelerinajul la „Mecca" Crimeii nici în 1974, nici în 1975), și să permită reluarea contactelor „normale" între tineretul comunist sovietic și cel român (Komsomol și UTC), dar și o extindere în activitatea Asociației Române pentru Strângerea Legăturilor cu Uniunea Sovietică, ARLUS.[3] Nivelul de „normalitate" al acestor contacte reînnoite era sugerat de un raport ulterior al INTERKIT, care descria cum „activul de partid al tineretului sovietic era informat cu privire la pozițiile speciale ale

[1] Negru, nr. 1 (2010), pp. 187-188; *Către membrul Biroului Politic al CC al PCUS, președintele Comitetului pentru Securitatea de Stat a URSS, tovarășul I.V. Andropov, Moscova, 6.12.1978, Cu privire la necesitatea sporirii numerice a personalului statutar al KGB în RSS Moldovenească*, Watts (2012b), http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/CWIHP_Working_Paper_65_Watts_Romanian_Interkit_0.pdf; AOSPRM, fond 51, inv. 47, dosar 4, filele 20-21. Bodiul a solicitat o creștere cu „40 de unități pentru consolidarea subunităților KGB (și) a unor organe municipale și raionale ale KGB și pentru crearea unor noi organe raionale"

[2] David Binder in *New York Times News Service,* Washington, 10 octombrie 1976. Așa cum observa Ceaușescu la o fabrică din Chișinău, el și prim-secretarul PC Moldovenesc conveniseră „să intensificăm contactele cu republica dvs. în cadrul legăturilor generale dintre Uniunea Sovietică și România". *Scînteia,* 3 august 1976; *Sovetskaia Moldaviia,* 3 august 1976; Robert R. King, „Soviet Party Leader Brezhnev Pays First Friendship Visit to Romania", RFER, RAD Background Report/247, 2 decembrie 1976, OSA, Box 116, Folder 1, Report 90, p. 7. Aparent considerând că Bucureștiul alesese să nu aibă contacte cu Chișinăul, King afirma că era „dificil de înțeles" cum ar reprezenta „contactele dintre România și Moldova sovietică" o concesie făcută de sovietici, fiindcă „Moscova încuraja celelalte state est-europene", mai cu seamă Bulgaria și Ungaria, „să mențină contacte prietenești cu RSS Moldovenească". Numărul turiștilor români cărora le fusese permis să intre pe teritoriul RSS Moldovenești ajunsese un maxim istoric în 1976 (28 234), fiind drastic redus ca urmare a restricțiilor impuse de sovietici în 1977 (16 801). Negru în *op.cit.,* p. 188; AOSPRM, fond 51, inv. 47, dosar 4, fillele 22-28; Document 12 în Watts (2012b), http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/CWIHP_Working_Paper_65_Watts_Romanian_Interkit_0.pdf.

[3] King (1976), p. 4. King notează că vizita lui Ceaușescu în Crimeea s-a bucurat de mai multă atenție în presa sovietică „decât le era acordată celorlalți lideri de partid est-europeni" care discutaseră mai îndelung cu Brejnev și că delegația Comsomolului primise de asemenea „un spațiu mai mare decât de obicei" în presa sovietică, în vreme ce ARLUS „se pregătea pentru o activitate sporită".

României", dar și eforturile sovieticilor de a recruta aliați din România, „folosind toate canalele de influență".[1]

Asociațiile de prietenie și centrele culturale susținute de sovietici erau principalele vehicule de influență, de activități de recrutare a agenților și de spionaj. Intențiile ostile ale „activității lor de informare" în Iugoslavia – un stat inclus de ceilalți membri ai Pactului în aceeași categorie cu România – erau astfel descrise în detaliu de CIA:

> Oficialii sovietici implicați combinau ofertele de bani și asistență tehnică, pe de o parte, cu comentarii considerabile despre avantajele procedurilor sovietice, pe de altă parte... Sovieticii persistaseră în eforturile lor de a ajunge chiar și în cele mai izolate sate cu filmele, cărțile și celelalte materiale de propagandă ale lor... Iugoslavii au avertizat în mod public că menținerea centrelor culturale și de informare sovietice în țara lor nu este în concordanță cu principiul reciprocității. În materiale destinate publicului intern și extern deopotrivă (inclusiv emisiuni difuzate în Iugoslavia), sovieticii au îmbinat critica generală la adresa practicilor eretice ale Belgradului cu accentul pus pe deficiențele economice și politice curente ale Iugoslaviei.[2]

Închiderea unor facilități sovietice similare în 1963, limitarea drastică a activității ARLUS și atenta monitorizare a celor care au continuat, efectuată de reprezentanții CC al PCR, au constituit o pierdere majoră în domeniul influenței sovietice – deschise și acoperite, deopotrivă – în rândul intelectualilor și a elitelor de partid din România. Presiunile Kremlinului de a restabili aceste rețele instituționale și de a le extinde activitățile au devenit de atunci un element de dispută.[3] Folosind drept acoperire noile aranjamente post-Helsinki, serviciile sovietice de informații au redobândit accesul la ziariști și intelectuali de frunte, la alte cercuri ideologice și de propagandă (ultimele două fiind încă dominate de foștii agenți Comintern), ca și la alți partizani fervenți ai sovieticilor.

---

[1] Tovarășul Rakhmanin, *Notă către șefii de delegații la cea de-a unsprezecea întrunire internă asupra Chinei*, Berlin, 16 iunie 1980, intitulată *A unsprezecea întrunire INTERKIT. Proces-verbal al întâlnirii liderilor de delegații*, 18 iunie 1980, p. 4, PHP.

[2] *Iugoslavia: O evaluare informativă* (ca răspuns la NSSM 129) (1971), pp. 46-47, CIA.

[3] De exemplu, Brejnev a abordat acest subiect în discuțiile cu Ceaușescu, în cursul unei întâlniri PCR – PCUS la Moscova, în mai 1970. Întâlnirea Comitetului Central al Partidului Comunist Român 1445/1970, 20 mai 1970, Opis nr. 10, ANIC, CC al PCR, dos. 59/1970, ff. 2-3, 5-27, în Deletant, Ionescu și Locher (2004), PHP. Grupul INTERKIT s-a plâns totodată de restricțiile impuse ARLUS, comparativ cu libertatea acordată societăților de prietenie româno-chineză în 1974. *Analysis of the Romanian Attitude Toward Maoism* (1974), p. 5, „General Documentation", Nuenlist and Locher (2004), PHP.

Conspirația sovieto-cehoslovacă din 1978–1979

Rapoarte privind o astfel de operațiune menită să creeze o forță anti-Ceaușescu internă, capabilă să-l îndepărteze de la putere pe liderul recalcitrant, au apărut fugitiv în presa occidentală la numai o săptămână după discursul acestuia din decembrie 1978.[1] Pornite din Ambasada Cehoslovaciei la București, aminteau la prima vedere de o operațiune condusă de KGB și KDS, exact în aceeași perioadă, din ambasada bulgară la Cairo pentru a-l discredita și răsturna de la putere pe Anwar Sadat.[2] În ambele cazuri, serviciile „frățești" ostile încercau să mobilizeze grupări de persoane nemulțumite din rândul elitelor politice intelectuale, pentru un „puci intern".[3]

În conspirația KGB – StB împotriva regimului Ceaușescu a fost implicat șeful Departamentului Internațional de la Praga, Vasil Bilak – același agent al Moscovei care a conspirat cu KGB-ul și cu János Kádár pentru a lansa forțelor sovietice „invitația" de a pătrunde în Cehoslovacia și a îndepărta de la putere regimul Dubček, în 1968.[4] Bilak și ambasadorul cehoslovac în România, Lubomir Hanák, colaborau aparent cu omologii lor sovietici pentru a determina România să accepte Statutul Forțelor Armate Unite pe timp de război – fapt ce ar fi justificat impunerea autorității militare sovietice la bunul plac al Kremlinului. În conformitate cu presa occidentală, Bilak și Hanák acționau „ca interpuși ai Uniunii Sovietice" în plănuirea debarcării lui Ceaușescu alături de unii oficiali români.[5] Un analist era de părere că Moscova dorea „să slăbească poziția personală" a lui Ceaușescu „în PCR și chiar să agite minoritățile etnice",

---

[1] Vezi, de pildă, *Kronenzeitung*, Vienna, 7 decembrie 1978.

[2] În decembrie 1978, Egiptul a rupt oficial relațiile cu Bulgaria, după ce a descoperit operațiunea. „International Terrorism and «The Bulgarian Connection»", RFER, 19 martie 1982, OSA, Box 8, Folder 10, Report 58, p. 3.

[3] Ambasada bulgară, „împreună cu alte misiuni diplomatice (neidentificate), se pregătea să incite populația egipteană împotriva fostului președinte, Sadat". Ibid. „Terrorist and Espionage Activities" în Glenn E. Curtis, editor, *Bulgaria: A Country Study*, Washington D.C., Federal Research Division, Library of Congress, iunie 1992. Un „grup de europeni și arabi" a fost arestat pentru că a complotat împotriva lui Sadat în aprilie 1978, la fel ca un grup de membri ai Partidului Comunist Egiptean, în octombrie același an. Samuel T. Francis, „Palestinian Terrorism: The International Connection", Backgrounder # 69, *Heritage Foundation*, 8 decembrie 1978, p. 15. În 1974, la ordinele lui Andropov, KGB și Secția Internațională a CC a PCUS au reformat, la ordinele lui Andropov, Partidul Comunist Egiptean și i-au pregătit pe membrii departamentului de informații al acestuia pe teritoriul URSS. Andrew și Mitrokhin (2005), pp. 161-162, 164. Vezi și *Washington Post*, 26 octombrie 1978.

[4] În 1968, Bilak a conspirat cu fostul șef KGB al RSS Moldovenești, Serghei Savcenko, cu secretarul partidului comunist din Ucraina (și fost șef KBG în această republică), Piotr Șelest, și cu Kádár. Vezi, de pildă, Kun (1999), pp. 71-73, 90.

[5] *Kronenzeitung*, 7 decembrie 1978; Andras (1978b), p. 14. Presa cehoslovacă a atacat imediat aceste raporate, ca fiind „acuzații lipsite de fond, un senzaționalism ieftin". Vezi, de pildă, Radio Praga și *Ceteka*, 8 decembrie 1978.

într-un efort de a îndepărta partidul „de la cursul său actual" și a-l aduce „în acord cu poziția sovieticilor și a loialiștilor".[1]

În ciuda acestei expuneri publice, personalul „diplomatic" sovietic și cehoslovac și-a continuat nestingherit eforturile de extindere a rețelei în rândul elitei PCR, sub masca relațiilor frățești și a schimburilor culturale „normale". Câteva luni mai târziu, contraspionajul israelian (SHIN BET) a anunțat DSS-ul că StB și KGB continuau să recruteze oponenți din cadrul partidului, prin intermediul ambasadei cehoslovace la București.[2] SHIN BET și-a reînnoit atenționarea prin intermediul unui agent cunoscut românilor, în aprilie 1979. Nu este clar însă dacă această reiterare a avut ca motiv inexplicabila lipsă de reacție a Bucureștiului la prima avertizare sau o altă evoluție a activității conspirative.[3] În conformitate cu raportul DSS ulterior:

> ...personalul serviciilor speciale sovietice și cehoslovace s-a reunit [în ambasadă], căutând modalități de schimbare a politicii externe a țării noastre, dar și căi de eliminare, prin orice mijloace necesare, a membrilor de vârf din conducerea partidului... Pentru a atinge scopul propus, serviciile speciale sovietice și cehoslovace au contactat ilegaliști români care dețin funcții în aparatul central de partid, le-au făcut vizite la domiciliu – sub masca unor întâlniri și contacte tovărășești –, discutând printre altele și despre probleme referitoare la posibilitatea efectuării unor schimbări în orientarea politicii externe a partidului și statului nostru.[4]

Agentul SHIN BET a indicat că „printre persoanele care colaborează cu serviciile speciale cehoslovace și sovietice s-au aflat tovarășa Ghizela Vass și tovarășul Leonte Răutu".[5] Vass, veche agentă Comintern, care înainta către

---

[1] Andras (1978b), p. 19. Analistul Radio Europa Liberă a considerat că spusele oficialului cehoslovac erau cât se poate de credibile, dar despre rapoartele oficiale a declarat că sunt „slab documentate" și „senzaționaliste". Andras (1978b), p. 14, nota 18.

[2] Notă referitoare la discuțiile unor ilegaliști din conducerea PCR cu privire la posibilitatea de schimbare a politicii externe a României, 20 august 1979, Document 118 în Țăranu (2009), pp. 357-359; ACNSAS, Fond documentar, dosar, Dosar nr. 3447, vol. I, f. 149-150. Shin Bet și Mossad au operat în mod limitat, pe teritoriul României, fără a afecta interesele românești, începând cel puțin din anii 1970.

[3] Amos Manor, șeful Shin Bet din 1953 până în 1963 și arhitectul Departamentului pentru problemele nearabe din cadrul acestuia, care s-a ocupat de Europa de Est și URSS, era originar din România. Deportat la Auschwitz de autoritățile de ocupație maghiare în timpul războiului, s-a întors pentru a-i scoate clandestin din România pe evrei la sfârșitul anilor 1940. În deceniul următor, CIA l-a suspectat că ar fi o „cârtiță al românilor". Vezi, de pildă, Yossi Melman, „Liderul Shin Bet din timpul Războiului Rece, Amos Manor, s-a stins din viață la vârsta de 88 de ani", *Haaretz*, 6 august 2007.

[4] Ibid. Discuția dintre ofițerul Samuel Francisc de la UM 0920 și cetățeanul israelian Rene Benglas i-a fost raportată ofițerului Iancu George de la UM 0544 în mai 1979. Benglas a vizitat România în perioada 15-30 aprilie 1979.

[5] Ibid.

Moscova rapoarte despre personalități de la vârful PCR încă din anii 1940 și care a condus Departamentul Internațional din cadrul Comitetului Central din deceniul 1950 până când a fost retrogradată, devenind responsabilă pentru relațiile cu mișcările revoluționare din străinătate, în 1975, era un membru influent al cercului de apropiați ai Elenei Ceaușescu.[1] Răutu militase activ pentru distrugerea identității românești și pentru rusificarea populației în anii 1940 și 1950, iar acum conducea Academia de Studii Politice Ștefan Gheorghiu (1972–1982), unde exercita o influență considerabilă asupra elitelor de partid.[2]

Câteva luni mai târziu, în noiembrie 1979, un alt exemplu ilustrativ al influenței sovietice în cadrul cercurilor „ilegaliste" a fost oferit în atacul fostului cominternist Constantin Pârvulescu împotriva realegerii lui Ceaușescu, în cadrul lucrărilor televizate ale celui de-al XII-lea Congres al PCR. Declarând că el nu va vota pentru Ceaușescu, Pârvulescu a dezvăluit în mod clar sursa de inspirație a protestului său când i-a catalogat pe susținătorii vocali ai liderului român ca luptând „cu arma în mână împotriva Uniunii Sovietice" în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.[3] Dezinformările Pactului au prezentat incidentul atât de eficient în Occident ca fiind un protest admirabil al unui om cu înaltă conștiință împotriva politicilor neliberale ale regimului, încât această interpretare a fost încorporată în referințele standard destinate oficialilor americani, însoțită fiind de afirmații privind deplina verticalitate a lui Pârvulescu, privit ca un „ferm apărător" al autonomiei românești.[4] Dimpotrivă însă, trăsătura comună a opoziției lui singulare față de retragerea trupelor sovietice de pe teritoriul românesc în 1958, a insistenței sale în 1968 ca România să urmeze exemplul sovietic în denunțarea și izolarea Chinei și a renegării cu caracter mai personal a

[1] Departamentul Internațional era numit pe atunci „Secția de Relații Internaționale și Cooperare Economică Internațională". Pentru activitatea timpurie de spionaj a lui Vass în beneficiul Moscovei, vezi de pildă RGAPSI Moscova, fond 575, opis 1, dosar 239, f. 4 și dosar 240, ff. 31-65.

[2] Vezi, de pildă, Vladimir Tismăneanu și Christian Vasile, *Perfectul acrobat: Leonte Răutu, măștile răului*, București, Humanitas, 2008.

[3] Înregistrarea video a discursului lui Pârvulescu este disponibilă sub titlul *Congresul XII – PÂRVULESCU CONTRA CEAUȘESCU* la www.youtube.com Răspunsul lui Ceaușescu, referindu-se la sursa sovietică de inspirație a lui Pârvulescu, este de asemenea disponibilă pe youtube *(Ceaușescu se enervează pe Pârvulescu)*. Vezi și *Agerpres*, 23 noiembrie 1979.

[4] Sergiu Verona, „Government and Politics" (secțiunea Twelfth Party Congress), în Ronald D. Bachman, editor, *Romania: A Country Study*, Washington D.C., US Government Printing Office for the Library of Congress, 1989, www.countrystudies.us/romania/ Citând observatori al căror nume nu este menționat, Verona afirmă că Pârvulescu „nu putea fi acuzat de sentimente prosovietice, fiindcă fusese un ferm susținător al autonomiei PCR". Vezi și Shafir (1985), pp. 65, 82-83.

lui Ceaușescu în 1979 a fost loialitatea necondiționată față de politica Moscovei, indiferent de persoana celui care se afla la Kremlin.[1]

Misivele lui Király și „politica secretă de asimilare" urmată de România

Criticile lui Ceaușescu vizând spionajul ostil erau îndreptate totodată spre Budapesta, angajată acum activ în crearea unei contestări românești interne a ceea ce Kádár numise în mod repetat „un regim trădător".[2] În vreme ce KGB isca în mod cinic tensiuni etnice în România, cu scopul de a crea o instabilitate utilă, omologul său de la Budapesta făcea același lucru cu convingere, ca o modalitate de a-i impiedica pe transilvănenii de etnie maghiară să dobândească un sentiment al destinului comun cu majoritatea românească, și pentru a-și putea spori influența în regiune. Merită să subliniem că această convingere nu mai era acea manipulare pe deplin cinică manifestată de ungurii șovini înainte de anii 1900, căreia amiralul Horthy i-a conferit accente noi.[3] Acum marca o mare parte a societății maghiare, ca un element constitutiv al unei mentalități colective. Indiferent de originea și sursa lor de inspirație, tensiunile etnice, instabilitatea cauzată de ele și mai ales orice reacție oficială ca răspuns la provocările de natură etnică puteau fi invocate ca „dovadă" a incapacității Bucureștiului de a administra regiunea în mod adecvat.[4]

Într-adevăr, această politică de disuadare și blocare devenise acum mai importantă ca oricând, ca urmare a faptului că tot mai multele demonstrații publice ale antagonismului deschis între România și restul Pactului de la Varșovia

---

[1] Pârvulescu a fost unicul membru al Comitetului Central care s-a opus retragerii trupelor sovietice în 1958. A fost de asemenea singurul care a apărat orientarea sovietică în duelul său verbal cu Ceaușescu din 1968, cerând ca România să condamne China și insistând că RSR „nu poate rămâne detașată de mișcarea comunistă și muncitorească", controlată de Moscova. Ceaușescu a ripostat, spunând că România nu are dreptul să judece sau să intervină în treburile interne ale Chinei și l-a întrebat pe vechiul cominternist de ce considera el că România „ar trebui să uite" crimele comise de Comintern la solicitarea Kremlinului sau să dorească readucerea în actualitate a unui „centru de conducere". Retegan (2000), pp. 62-64; ANIC, fond CC al PCR/ Cancelarie, dosar nr. 21â1968, ff. 38-40 și 44-45. În 1961, Pârvulescu s-a alăturat agenților sovietici Miron Constantinescu și Iosif Chișinevschi, atacându-l pe Gheorghiu-Dej fiindcă a denunțat teroarea și controlul staliniste. Ionescu (1964), p. 333.

[2] Consemnare a întâlnirii dintre Leonid Brejnev și liderii de partid est-europeni în Crimeea (inclusiv discuția despre China), 2 august 1971, pp. 27-29, PHP. Vezi și op. cit., pp. 35-36, 21, 23-24.

[3] Vezi, de pildă, Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy (1919-1945),* Budapesta, Akadema Kiado, 1979, pp. 42-43.

[4] Regimul maghiar postbelic instituise această politică înainte de 1946, după o variantă mai violentă a aceleiași abordări în 1918 și 1941. Pentru planul Atzél-Héjjas din 1941 vezi Watts (2010), pp. 96-103 și nota 158 de mai jos. Pentru această abordare în 1946, vezi adresarea ambasadorului maghiar către Moscova în Nastasă, Andreescu și Varga (2002), Document 110, pp. 357-358; MOL, KÜM, XIX-J-1-a-Rom-IV-135-1540-1946, f. 220-226. Liderul de partid Ernö Gerö s-a declarat de acord că promovarea solicitărilor ungare impunea ca partidul să „sublinieze drepturile maghiarilor, nu teritoriul". Mevius (2005), p. 119.

ameninţau să submineze eficacitatea propagandei antiromâneşti în Vest. Dacă n-ar fi făcut obiectul unei atente orchestrări ideologice şi propagandistice, atitudinea rebelă a României ar fi riscat să distrugă migălos construita imagine a politicilor semi-independente ale Ungariei (şi Poloniei), dar şi „opoziţia mascată" a lui Kádár (şi Gierek). Dacă Occidentul ar fi conştientizat rolul de marionetă a Moscovei jucat de Budapesta în campania sa pentru „drepturile omului" împotriva României, respectiva campanie ar fi fost grav discreditată, fie şi numai din cauza tratamentului extrem de brutal pe care îl aplica URSS disidenţilor săi în perioada de sfârşit a anilor 1970 şi la începutul deceniului următor.[1] Efectul ar fi fost şi mai grav dacă Bucureştiul ar fi început să atragă atenţia mediilor occidentale asupra modului în care erau trataţi etnicii români în RSS Moldovenească – un caz de deposedare a majorităţii de drepturi unic în URSS şi fără egal în Europa după al Doilea Război Mondial.[2]

În august 1977, în cursul întâlnirii dintre Ceauşescu şi Brejnev în Crimeea, reprezentantul CC al PCUS responsabil cu România, V.I. Potapov, l-a ameninţat voalat pe liderul român cu posibilitatea ca „alte" state să ridice pretenţii teritoriale la adresa ţării sale, dacă el nu renunţa să mai insiste asupra identităţii şi istoriei comune a românilor şi moldovenilor.[3] Ca de obicei, Brejnev a reiterat

---

[1] *The Moscow Helsinki Group 30th Anniversary: From the Secret Files*, National Security Archive Electronic Briefing Book No. 191, postat pe 12 mai 2006, http://www.gwu.edu/Însarchiv/nsa/index.html. Vezi îndeosebi Document 10, *Memo from Andropov to CC CPSU, „On Measures for Stopping Hostile Activities of the So-called Group for Assistance of Implementation of the Helsinki Agreements in the USSR"*, 5 ianuarie 1977; Document 26, *Extract from Politburo Meeting of CC CPSU on Further Measures to Discredit US Special Services in Anti-Soviet „Human Rights" Campaign*, 24 martie 1977; Document 29, *Extract from Politburo Meeting of CC CPSU on the Measures Against Anti-Soviet Activities of „Amnesty International"*, 10 iunie 1977; and *Memo from Andropov to CC CPSU on the Results of Search for Authors of Anti-Soviet Anonymous Documents in 1977*, 27 februarie 1978.

[2] Spre exemplu, proporţia etnicilor moldoveni în PCUS „era mai scăzută decât în cazul oricăreia dintre celelalte 15 republici sovietice" şi, cu toate că „moldovenii" de etnie română constituiau 65% din populaţia RSS Moldovenească, ei formau „doar 28 la sută" din componenţa Comitetului Central, celelalte 72 de procente fiind compuse din etnici slavi. King (1976c), p. 11; Zev Karz et. al, editori, *Handbook of Major Soviet Nationalities*, New York, The Free Press, 1975, pp. 441, 449-451; Abdurakhman Avtorkhanov, *The Communist Party Apparatus*, Cleveland, World Publishing Company, 1968, pp. 170-175.

[3] *Întâlniri şi negocieri ale lui L.I. Brejnev cu N. Ceauşescu în Crimeea, pe 5 august 1977, consemnate de V.I. Potapov, şeful Secţiei pentru România din CC al PCUS*, 17 august 1977, Document nr. 1 Watts (2012a), http://www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no-29-the-soviet-romanian-clash-over-history-identity-and-dominion. Vezi şi Negru (2010), pp. 182-187; AOSPRM, fond 51, inv. 44, dosar 13, filele 126-135. Ceauşescu l-a pus pe liderul sovietic într-o poziţie stânjenitoare, citându-i ca sursă a aserţiunilor privind identitatea română comună nu doar pe voievodul moldovean din secolele al XVII-lea – al XVIII-lea, ci şi pe miniştrii ţarului de la acea vreme, publicaţii sovietice în domeniu din perioada 1927–1930 şi Marea Enciclopedie Sovietică editată după cel de-al Doilea Război Mondial, care nota de asemenea identitatea comună a populaţiilor majoritare din România şi RSS Moldovenească. Brejnev a replicat că „nu ar trebui să ne bazăm doar pe autori, pe fragmente ale operei lor sau pe acelea ale unor personalităţi care cuprind teze avantajoase pentru români".

refrenul sovietic, că anexarea teritoriilor românești la Rusia țaristă în secolul al XIX-lea fusese un act legitim, care a beneficiat de susținere populară și că „închisoarea" țaristă era un „paradis" în comparație cu „iadul otoman" – o opinie aprig contestată de români. Subliniind că țara sa „nu are nicio pretenție teritorială față de Uniunea Sovietică", Ceaușescu a insistat „doar că ar trebui spus că Rusia țaristă a ocupat ceea ce erau pe atunci pământuri românești".[1]

În conformitate cu relatarea lui Potapov însuși, comunicată și autorităților sovietice din RSS Moldovenească:

> Accentuând lipsa de rațiune a insistenței românilor cu privire la faptul că Rusia țaristă a ocupat ilegitim teritorii românești, tovarășul Potapov i-a reamintit tovarășului Ceaușescu că această dorință (a românilor) ar putea da naștere unor consecințe grave. Ar putea genera dorințe ale altor țări europene, vecine cu România, ca PCR să le recunoască doleanțele în mod similar, anume că foștii ei lideri au ocupat ilegitim teritorii străine. Tovarășul Ceaușescu a întrebat imediat: „La cine vă referiți, la unguri?" Tovarășul Potapov a răspuns că nu s-a referit la nimeni în mod special și că nu are rost să scormonim trecutul.[2]

Trei luni mai târziu, în noiembrie 1977, Károly Király, membru de prim rang al CC al PCR și fost viceprim-ministru al României, un etnic maghiar, a trimis prima dintre cele trei scrisori adresate celorlalți membri ai CC (unul dintre aceștia fiind tot de etnie maghiară) și fostului ambasador al Ungariei la București, criticând politica României față de minorități ca având ca obiectiv secret distrugerea identității maghiare. Scrisorile au fost înaintate concomitent și regimului de la Budapesta, care le-a publicat, iar în traducere au fost difuzate de Radio Europa Liberă. Király, educat în URSS, denunțase în mod global toate legile, reglementările, deciziile și declarațiile oficiale ale României privitoare la naționalitățile conlocuitoare ca „având doar scopuri propagandistice, mai cu seamă pentru propaganda direcționată spre străinătate". În vreme ce atașamentul său față de ideea dictaturii comuniste continua să fie nestrămutat, practica românească, pretindea Király, „nu avea nimic de-a face cu marxism-leninismul sau cu drepturile elementare ale omului, cu umanismul, cu etica sau cu demnitatea omenească", fiind menită „să asimileze forțat celelalte naționalități de pe teritoriul României", lucru care, adăuga el, era „imposibil de negat".[3]

Încheindu-și discursul despre politica României în domeniul minorităților cu această declarație acuzatoare, Király a atacat apoi cultul personalității și devierea ideologică manifestate de Ceaușescu – fenomene care, deși reale, nu erau căutați de puțin relevante pentru problema politicii față de minorități:

---

[1] Document 1 în Watts (2012a), http://www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no-29-the-soviet-romanian-clash-over-history-identity-and-dominion.

[2] Ibid.

[3] Károly Kyrály, „Către tovarășul Janos Vincze, membru al CC al PCR, București", RFER, 27 ianuarie 1978, OSA, Caseta 36, Dosar 3, Raport 17, pp. 3-4. Károly a pretins că vorbește în numele „maghiarilor, gemanilor, sârbilor, evreilor, țiganilor etc."

> Nu societatea este defectuoasă, nu sistemul socialist trebuie blamat, ci metodele folosite de conducere. Trebuie să subliniem marea greșeală pe care ei o comit în interpretarea marxism-leninismului și în aplicarea principiilor fundamentale din concepția partidului nostru. Trebuie să renunțăm la politica demagogică, bazată pe cultul personalității și pe aplicarea arbitrară a marxismului... După cum s-a dovedit, cultul personalității nu a dus nicăieri și nicicând la nimic bun. Dimpotrivă, a devenit sursa multor suferințe, cauză de abuzuri și erori, deoarece masele populare l-au respins întotdeauna, oricum ar fi fost el disimulat și oricum ar fi fost justificat.[1]

Volta neașteptată a lui Király, fără un eveniment cauzator legat de politica față de minorități, s-a produs după decenii de slujire plină de abnegație a regimului. O echipă a Congresului SUA (și alta separată, trimisă de Departamentul de Stat) s-a întâlnit cu Király în aprilie 1980, dar a constatat că acuzațiile sale erau nefondate.[2] Este demn de remarcat faptul că aserțiunile lui Király serveau scopurilor politice ale sovieticilor față de România și confirmau amenințarea abia voalată a lui Potapov, făcută cu câteva luni în urmă. Și, de asemenea, amintea pregnant de ordinele emise de Budapesta către agenții ei din România încă din 1946, cele care au dictat tonul competiției clandestine româno-maghiare pentru Transilvania în cursul Războiului Rece:

> Veți lua măsurile dictate de circumstanțe pentru a îndeplini ordinele noastre, știind că dorim ca în viitor să intrăm în posesia unor date cât mai exacte cu privire la situația socială și economică a fraților noștri din Transilvania, semnalând fără întârziere abuzurile la care vor fi supuși de guvernul român. Numai printr-o propagandă bine direcționată, bazată pe elemente devotate cauzei noastre, poate fi împlinit idealul comun, iar în acest sens recomandăm următoarele:
> - elementele noastre de încredere se vor infiltra în PCR pe orice cale posibilă, unde vor acționa în mod disciplinat și intensiv, câștigând încrederea necesară pentru a obține posturi importante, îndeosebi în administrația de stat;
> - dacă este posibil, frații noștri porniți pe căi greșite, care colaborează în prezent cu organismele democratice românești, vor fi convinși să participe la cauza noastră prin intermediul voturilor; [...]
> - atât membrii, cât și liderii organizațiilor noastre patriotice EMGE [Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület – Societatea Economică Maghiară din Transilvania] și EME [Erdélyi Múzeum Egyesület – Societatea Muzeului Transilvănean] trebuie înștiințați că nu dea naștere la incidente în perioada alegerilor; dimpotrivă, să susțină în mod convingător partidele române din opoziție, deoarece avem promisiuni că, dacă va exista o autonomie locală pentru

[1] Ibid.

[2] *Extension of the President's Authority To Waive Section 402 (Freedom of Emigration Requirements) Of The Trade Act Of 1974, Hearing Before The Subcommittee on International Trade On The Committee On Finance, United States Senate*, 96th Congress, Second Session, 21 iulie 1980, Washington, US GPO, 1980, p. 252. Vezi și consilierul Departamentului de Stat Rozanne Ridgway în *Hearing before the Subcommittee on Trade of the Committee on Ways and Means, June 10, 1980*, Washington DC, US GPO, 1980, p. 44.

populația maghiară din Transilvania, situația elementelor noastre va deveni mai mult decât mulțumitoare în toate domeniile;
- tineretul maghiar progresist trebuie să încerce să activeze autonomia, dând curs în mod cât se poate de abil mișcării noastre de rezistență. În acest scop, va fi efectuată o atentă verificare a cadrelor, iar în viitor va trebui ca noii membri să beneficieze de cele mai bune recomandări.[1]

Zece ani mai târziu, Mihail Gorbaciov trimitea un vehicul diplomatic sovietic în mod special pentru a-l aduce pe Király de la Târgu Mureș la o recepție organizată la ambasada URSS – o distanță de 430 km – cu ocazia vizitei liderului sovietic la București, în 1987. Reliefând limpede susținerea și protecția pe care Moscova le acorda „disidentului" pregătit în URSS, „Gorbaciov a discutat timp de circa 10 minute, sub privirile liderului român, în rusește, cu Király", despre care presa afirmase că se află sub un foarte restrictiv arest la domiciliu.[2] În timpul Revoluției din 1989, Károly Király a convins recent constituitul Front al Salvării Naționale să-i confere autoritate asupra filialei FSN din Târgu Mureș.[3] Această filială, care fusese atent structurată de elitele locale pentru a reflecta raportul de 50%–50% din județ și din oraș, a fost apoi desființată de Király și împinsă pe calea radicalizării și intoleranței, care au culminat cu ciocnirile cu caracter etnic înregistrate în martie 1990 la Târgu Mureș.[4]

---

[1] Ordinul nr. 2683/08.09.1946, Direcția pentru Problemele Transilvaniei, Președinția maghiară a Consiliului de Miniștri către legația maghiară, București, Document 167, Nastasă, Andreescu și Varga (2002), pp. 546-547. Ordinul este prezentat atât în maghiara originală, cât și în română. Vezi și Arhivele Serviciului Român de Informații (SRI), Fond D, dosar nr. 159, ff. 13-14/05081.

[2] Martti Valkonen, „Gorbaciov a ajutat minoritatea", *Helsingin Sanomat* (Helsinki), 13 iulie 1987, p. 19, tradus în JPRS-EER-87-141, 23 septembrie 1987, pp. 1-3. Valkonen a reiterat tema măsurilor active, că existau două milioane de maghiari doar în Transilvania, aproape trei milioane în România; că guvernul și autoritățile din domeniul educației „bombardau" populația cu „incitări ultranaționaliste"; că doctrina României era una de superioritate etnică și de „pan-românism"; și că „Ceaușescu merge pe calea național-socialismului". De asemenea, a ridiculizat opiniile conform cărora românii „încă trăiesc sub amenințarea invaziei din partea URSS".

[3] Președintele Iliescu a tratat unii dintre acești factori în cartea sa, *Revoluție și reformă*, București, Editura Enciclopedică, 1994, pp. 110-121. Iliescu l-a numit pe Király vice-președinte al Frontului Salvării Naționale la insistențele acestuia, astfel Király devenind al doilea om în stat ca autoritate politică.

[4] Király s-a folosit de noua sa autoritate pentru a dizolva rapid consiliul și a forma unul nou în care, în loc de o proporție de 50-50 între liderii comunităților recunoscute, exista acum un raport inegal, cu 57% etnici maghiari – aceștia formau 51% din populație –, inclusiv un număr de separatiști de prim rang. Situația a degenerat încontinuu, culminând cu ciocnirile etnice din martie 1990, a căror înregistrare pe peliculă a fost atent regizată pentru a-i înfățișa pe etnicii români ca fiind agresorii. Vezi interviul (în traducere în română) luat regizorului de film Patrick Swain de Mihai Mincan, „Culisele manipulării conflictului româno-maghiar din 20 martie 1990", *Adevărul*, 14 martie 2010, la http://adevarul.ro/news/eveniment/exclusiv-culisele-manipularii-conflictului-romano-maghiar-20-martie-1990-1_50ad49937c42d5a663924d61/index.html. Vezi și Dorin Suciu, „Postscriptum la o manipulare" la http://roncea.ro/2010/03/22/dupa-20-de-ani-post-scriptum-la-o-manipulare-dorin-suciu-prezinta-noi-dovezi-de-la-targu-mures-ungurii-au-reusit-sa-blocheze-pe-youtube-documentarul-despre-ororile-din-1990/.

Mistificarea privind abuzul asupra minorităților

În contrast cu imaginea de șovinism și xenofobie a regimului din România, creată de măsurile active sovietice, răspunsul Bucureștiului la scrisorile din 1977 ale lui Király a fost unul conciliant, care oglindea interes, nu unul represiv. Ceaușescu și ceilalți oficiali ai partidului chiar au recunoscut deficiențele politicii în domeniul minorităților, discutând pe larg mijloacere de a le remedia.[1] Cu ceea ce observatorii occidentali au considerat a fi „un ton mai degrabă împăciuitor", liderul român a recunoscut abuzurile din trecut, a reiterat dreptul la „educație până la cel mai înalt nivel în limba minorităților", a încurajat discutarea nemijlocită a problemei și chiar a susținut ca „absolvenții – îndeosebi profesorii, dar și specialiștii în medicină și agronomie – [să fie trimiși] în localitățile din care provin", ca reacție la afirmația că etnicii maghiari erau trimiși în afara regiunilor de limbă maghiară, iar cei români în interiorul acestora.[2]

Deși nimic din cuvintele lui Ceaușescu nu amintea de naționalismul șovin de care ajunsese să fie copios acuzat în Occident, și în ciuda faptului că susținerea publică și oficială intensă a unei politici are întotdeauna implicații concrete, indiferent de intenția ascunsă, un cadru rigid fusese impus deja în interpretarea tuturor declarațiilor și măsurilor liderului român – ca fiind menite să amăgească publicul occidental. Politica „reală", se susținea, exista doar în misterioasele „ordine secrete".

Ceaușescu a avertizat în mod concret cu privire la „«incitările la ură» din afară, care ar crea diviziuni în rândul «oamenilor muncii» – mai ales al tinerilor – în funcție de naționalitate".[3] Având recentul exemplu al trădării și arestării lui Militaru cu numai câteva zile înainte și nutrind suspiciuni la adresa motivului scrisorilor lui Király, Ceaușescu declara că:

> Unele persoane dau atenție oricăror promisiuni și calomnii lansate de cercurile străine, fiindcă, din păcate, există încă oameni slabi, dezorientați din punct de vedere moral, dispuși să-și vândă serviciile pentru un ban ori doi din aur sau argint, pentru o farfurie cu linte sau gulaș... Fără îndoială, astfel de oameni – indiferent dacă sunt români, maghiari, germani sau de altă naționalitate – nu au nimic de-a

[1] George Ciorănescu și Patrick Moore, „Official Romanian Documentary Material on Minority Affairs", RAD Background Report/75, RFER, 19 aprilie 1978, OSA, Box 52, Folder 6, Report 161, pp. 1-10. Pe 9 martie 1978, consiliile județene ale oamenilor muncii de naționalitate maghiară s-au întâlnit în șaisprezece județe cu populația maghiară. Patru zile mai târziu, plenul Consiliului Național al Oamenilor Muncii de Naționalitate Maghiară s-a reunit la București pentru a discuta despre reprezentarea proporțională a maghiarilor și despre cultura și educația în limba maghiară în România. *Agerpres*, 14 martie 1978.

[2] Ibid. Ceaușescu a recomandat de asemenea „ca tineretul să se înscrie la școli și mai târziu să fie repartizați la locuri de muncă în județe sau localități a căror limbă locală o cunosc", în cadrul discursului său susținut în fața plenului reunit al Consiliului Oamenilor Muncii de Naționalitate Germană și Maghiară, la mijlocul lunii martie 1978. *Agerpres*, 15 martie 1978.

[3] Ciorănescu și Moore (1978), p. 3.

face cu societatea noastră, cu idealurile noastre sociale... Pe cei care se îndreaptă direct spre tabăra inamică îi vom trata cu disprețul pe care îl merită.[1]

Aluziile la mita „străină" – Brejnev folosise formula „douăzeci de arginți" când criticase România pentru relațiile ei cu China și cu Occidentul –, la un preparat tradițional în Ungaria (gulașul) și la altul rezervat odinioară aristocrației germane (lintea) se constituiau într-o critică abia voalată la adresa eforturilor serviciilor de informații sovietice, maghiare și est-germane de a recruta agenți din rândul populației nemulțumite.[2]

Observatorii „afacerii Király", și în special presa internațională, au fost dispuși să perceapă scrisorile la valoarea lor declarativă, ignorând un alt important context interpretativ – pe lângă amenințările sovietice de a folosi cartea Transilvaniei pentru a trece pe planul al doilea insistențele asupra identității române a moldovenilor și a limbii vorbite de ei, dar și motivațiile și activitățile lui Király însuși. Relațiile româno-maghiare în Transilvania, de la mijlocul anului 1977 până la sfârșitul lui 1978, s-au aflat pe o spirală descendentă, dar cauza nu a fost nicidecum adoptarea unei noi politici abuzive. Numeroase incendii și explozii neexplicate s-au înregistrat în întreprinderile transilvănene, cu o asemenea frecvență, încât Ceaușescu a menționat fenomenul într-unul dintre discursurile sale publice de după ciocnirea de la Moscova, din noiembrie 1978.[3]

Asemenea incidente aveau o evidentă valență etnică și aminteau de fenomene similare petrecute cu puțin timp înainte de ciuntirea teritoriului României în cel de-al Doilea Război Mondial.[4] Așa cum comenta un analist occidental, se considera că „agresivitatea crescândă" a etnicilor maghiari la finalul anilor 1970, reflectată în numărul tot mai mare al atacurilor de ordin fizic asupra etnicilor români din regiune, era motivată de încrederea în faptul că „Ungaria beneficiază de sprijinul sovieticilor în problema minorităților, fiindcă Moscova dorește să-l pedepsească pe Ceaușescu pentru independența sa".[5]

Paralelele cu campaniile de zvonuri și violențe fizice care au marcat Transilvania după „declarația de independență" din aprilie 1964, când autoritățile de etnie maghiară ale regiunii pe atunci autonome au raportat un număr de peste

[1] *Op.cit.*, pp. 9-10; *Agerpres*, 15 martie 1978.

[2] Vezi, de pildă, discursul lui Brejnev în *Novosti*/APN, 21 august 1978.

[3] Andras (1978b), p. 14.

[4] *Op.cit.*, p. 18. Vezi și Poncea și Rogojean (2007), pp. 53-61; ASRI, Fond „D", dosar nr. 5696, f. 22-26, dosar nr. 5877, f. 46-48; Dumitru (nedatat), p. 15; Nevian Tunăreanu, *Organizarea și activitatea desfășurată de serviciile de informații maghiare împotriva României în perioada interbelică*, București, 1995, pp. 89, 93. Király a susținut că înlocuirea directorilor maghiari de la uzinele 23 august și de la combinatul chimic din Târgu Mureș (la care se înregistraseră explozii inexplicabile) fusese determinată de motive etnice. Károly (1978), p. 3. În anii 1980, autoritățile de la București au plasat militari la conducerea unor mari obiective industriale, atât din motive de securitate, cât și în speranța iluzorie că, armata fiind bine organizată, eficiența sa va putea fi transferată și asupra instituțiilor civile în cauză.

[5] Brown (1988), pp. 431-432.

140 de incidente antiromânești într-o perioadă de două luni și jumătate, de la 1 mai la 15 iulie 1964, sunt izbitoare.[1] Prim-secretarul de etnie maghiară al regiunii autonome remarca la vremea respectivă că numeroase zvonuri vorbeau insistent de iminenta „cedare a Transilvaniei către Republica Populară Ungară înainte de 23 august", Ziua Națională a României. Iminentul transfer teritorial, se spunea, era motivat de „bunele relații dintre URSS" și Ungaria, de „ruperea relațiilor dintre țara noastră și URSS ca rezultat al amplificării relațiilor comerciale cu țările capitaliste, îndeosebi cu SUA", și de presupusa „promovare a unei politici de *românizare* și de anulare a drepturilor populației maghiare", dusă de București.[2]

Afirmațiile privind o permanentă „politică secretă" de românizare constituiau un aspect fundamental al acestei campanii antiromânești atât pentru Budapesta, cât și pentru Moscova, și o continuare logică a refuzului sovieticilor de a recunoaște identitatea română a populației majoritare a RSS Moldovenești. Așa cum remarca adjunctul ministrului de externe român, adresându-se ambasadorului sovietic cu referire la interpretările „eronate" ale URSS privind „formarea limbii române și a poporului român" și „continuitatea existenței sale în spațiul carpato-danubian".

> Citați cu insistență unele dintre documentele noastre de partid (referitoare la cedarea Transilvaniei către Ungaria, a Basarabiei către URSS, a Dobrogei către Bulgaria și a Banatului către Iugoslavia) din perioada interbelică pe care noi nici măcar nu le recunoaștem; România este numită stat imperialist, deși nu a fost niciodată astfel; se discută despre românizare, dar pe cine românizăm noi, pe români?[3]

Provocarea românească la adresa unității Blocului

Afirmația făcută de Ceaușescu în decembrie 1978, că unele state socialiste ar conspira împotriva altora, reflecta îndeaproape observațiile contemporanilor

---

[1] Vezi, de pildă, Nastasă, Varga, Andreescu (2003), Documentele 115-117 și mai cu seamă 119, p. 765. Vezi și *Revisionist Demonstrations in Transylvania,* 11 decembrie 1964, Document 125, Nastasă, Andreescu și Varga (2003), pp. 776-777; Open Society Archives, Budapesta, Box 176-Romania, Item No. 2122/64.

[2] *Op.cit., Iosif Banc, Târgu Mureș, 24 iulie 1964, către Secretariatul CC al Partidului Muncitoresc Român, București;* ASB, CC al PCR Cancelarie, dos. 100/1964, f. 1-4. în Document 119, p. 764. Circulau de asemenea zvonuri conform cărora „de acum înainte oricine poate defăima în mod deschis politica partidului și statului nostru și se poate angaja în provocări, fiindcă legea nu le mai pedepsește" – o aluzie la decretul de aministiere semnat de Gheorghiu-Dej (nr. 411).

[3] *Din jurnalul (ambasadorului sovietic în România) V.I. Drozdenko, Discuțiile consemnate cu V. Cazacu, membru al Comitetului Politic Executiv al CC al PCR,* 12 martie 1980, Document nr. 7, în Watts (2012a), http://www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no-29-the-soviet-romanian-clash-over-history-identity-and-dominion. Vezi și Negru, nr. 3-4 (2010), pp. 204-207; AOSPRM, fond 51, inv. 54, dosar 7, filele 48-54.

occidentali privind operațiunile sovietice împotriva Chinei și Iugoslaviei, state alături de care partenerii „în strânsă cooperare" grupau acum sistematic România. După părerea Moscovei, România, China și Iugoslavia împărtășeau un trecut comun de provocări substanțiale la adresa controlului sovietic și a unității comunității socialiste. Belgradul „contribuise la zădărnicirea controlului sovietic" după depărtarea de stalinism, iar continua sa militare pentru unele modele de dezvoltare socialistă cu caracter național a constituit un gen de provocare constantă, deși pasivă.[1] Serviciile americane de informații remarcau frecvent că Moscova „nu s-a împăcat niciodată" cu „politicile rebele" ale Iugoslaviei și României, fără a putea exercita însă „o influență considerabilă" asupra acestor politici.[2]

În anii 1970, Bucureștiul și Beijingul se aflaseră în avangarda mișcării de respingere a dominației sovietice și a unității așa cum o definea Kremlinul, dar mai cu seamă în încurajarea fățișă a „nesubordonării în imperiul est-european al Moscovei" – un lucru pe care de obicei Belgradul se străduia să-l evite.[3] Deși informațiile americane ignorau în mare parte strânsa relație româno-chineză, zeci de documente provenind de la serviciile de informații est-germane, de la INTERKIT și de la întrunirile din Crimeea, atestă caracterul central al politicii lor „de divizare" și al naturii lor complementare (dacă nu chiar coordonate).[4]

Dintre cele trei, România era cea mai surprinzătoare, deoarece era totodată și cea mai vulnerabilă la contramăsurile Pactului. Îi lipseau dimensiunile, populația și resursele Chinei. În plus, nu avea nici distanța Belgradului față de frontierele sovietice, nici contactele lui occidentale și nici garanții care să pună stavilă Moscovei.[5] Și totuși, România lansa cu consecvență „cele mai explicite și mai bine motivate" denunțări ale „supremației sovietice", combătând în mod direct „eforturile Moscovei de a-și impune controlul politic, economic și militar asupra lumii comuniste".[6]

---

[1] *Yugoslavia: An Approaching Crisis? Special National Intelligence Estimate* (SNIE 15-83), 21 ianuarie 1983, pp. 4, 14, CIA. Belgradul era mai degrabă cooperant decât competitiv cu privire la politica sovietică, iar ocazional Tito a servit drept agent de tip „steag fals" al Moscovei.

[2] *Memorandum From the Executive Secretary of the Department of State (Springsteen) to the President's Deputy Assistant for National Security Affairs (Scowcroft)*, Washington, 23 ianuarie 1975, Document 12 în *Foreign Relations of the United States, 1969–1976*, Volum E–15, Partea 1, *Documents on Eastern Europe*, 1973–1976; *World Trends and Developments: CIA Intelligence Memorandum*, 2 ianuarie 1977, pp. 25, 28, CIA.

[3] *World Trends and Developments: CIA Intelligence Memorandum* (1977), p. 12, CIA.

[4] Acest lucru este discutat relativ detaliat în Watts (2012b), http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/CWIHP_Working_Paper_65_Watts_Romanian_Interkit_0.pdf.

[5] Tratatele separate semnate de Iugoslavia cu țările membre NATO Turcia și Grecia, după ruptura dintre Tito și Stalin au oferit iluzia unei angajări NATO pentru apărarea Iugoslaviei.

[6] *Memorandum Prepared by the Office of Current Intelligence of the Central Intelligence Agency*, Washington, 13 august 1974, Document 11; și *Memorandum From the Executive Secretary of the Department of State (Springsteen) to the President's Deputy Assistant for National Security Affairs (Scowcroft)* (1975), Document 12 în *Foreign Relations of the United States, 1969–1976*, Volum E–15, Partea 1, *Documents on Eastern Europe*, 1973–1976; *World Trends and Developments* (1977), pp. 25, 28, CIA.

Spre sfârșitul deceniului 1970, îngrijorarea pe care Moscova o resimțea privind comportamentul României îi afecta în mod considerabil politica față de Iugoslavia. În conformitate cu o evaluare făcută de întreaga comunitate de informații din SUA la sfârșitul anului 1979, strategii de la Kremlin urmăreau patru obiective politice majore față de Iugoslavia.[1] Două dintre acestea – reducerea susținerii acordate de iugoslavi „autonomiei naționale" a României și o preocupare mai puțin asiduă pentru contactele chineze – fuseseră determinate în întregime de acțiunile României. Bucureștiul mediase și insistase pentru apropierea dintre Beijing și Belgrad încă din anii 1960, când nici Tito și nici Mao nu priviseră perspectiva cu entuziasm, atât în scopuri de ordin regional (pentru a se ajunge la o reconciliere iugoslavo-albaneză și pentru ca planurile României vizând un Pact în Balcani să progreseze), cât și cu obiectivul strategic mai amplu al contrabalansării puterii deținute de sovietici.[2]

Celelalte două obiective politice ale Kremlinului, așa cum fuseseră ele identificate de analiștii serviciilor americane de informații în 1979 – „o mai slabă încurajare a eurocomunismului din partea iugoslavilor" și „critici mai reduse din partea Iugoslaviei la adresa politicii externe sovietice" –, erau de asemenea relevante pentru chestiuni în privința cărora Bucureștiul se afla cu mult în fața Belgradului.[3] Pe lângă faptul că mediase diferendele dintre liderii partidelor comuniste francez și spaniol, România „insistase pentru strângerea legăturilor româno-portugheze", pentru a „încerca să contracareze o deviere radicală spre stânga, care ar fi adus Portugalia în sfera de puternică influență sovietică".[4] În consecință, România a încheiat un tratat de prietenie cu Portugalia, „primul între NATO și o țară membră a Pactului de la Varșovia".[5]

Referitor la cel de-al patrulea obiectiv, criticile iugoslave la adresa politicii sovietice erau marginale în comparație cu ale României. Bucureștiul obișnuia adesea să „rupă rândurile" față de linia dictată de Moscova și, „în ciuda puternicelor

[1] *Prospects for Post Tito Yugoslavia,* Volum 1 (NIE 15-79), 25 septembrie 1979, p. 3, CIA.

[2] Despre cea din urmă vezi de pildă Transcriere a discuției cu delegația Partidului Comunist Chinez la cel de-al nouălea Congres al Partidului Comunist Român, 26 iulie 1965, ANIC, CC al PCR/Cancelarie, dos. rr. 105/1965, ff. 2-15; *Stenographic Transcript of Ceaușescu-Deng Conversation,* „Documents" în Dennis Deletant, Mihail E. Ionescu și Anna Locher, „Romania and the Warsaw Pact: Documents Highlighting Romania's Gradual Emancipation from the Warsaw Pact, 1956-1989", martie 2004, PHP.

[3] *Prospects for Post Tito Yugoslavia,* Volum 1, (1979), p. 3, CIA.

[4] Pentru discuțiile sovietice privind rolul României în susținerea eurocomunismului vezi comitetul Central către Comitetul Central al PCUS Nr. 179 ss, Strict secret, 20 iulie 1978 (Chișinău), *Information Regarding the Intensification in Romania of a Propaganda Campaign that Harms the Interests of the USSR,* Document 13 în Watts (2012b), http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/CWIHP_Working_Paper_65_Watts_Romanian_Interkit_0.pdf. Vezi și Document 28 în Negru și Negru (2010), pp. 109-112; AOSPRM, fond. 51, inv. 47, dosar 3, filele 79-84; „Romania: Ceausescu's remarks during visit to Portugal bound to irk Kremlin" în US Intelligence Board, *National Intelligence Bulletin,* 3 noiembrie 1975, p. 8, CIA. Vezi și *Die Presse,* 8 mai 1978.

[5] US Intelligence Board, *National Intelligence Bulletin,* 3 noiembrie 1975, p. 8, CIA.

presiuni sovietice", cultiva „o relație politică specială" cu SUA, nu doar cooperând „îndeaproape cu Statele Unite în problemele internaționale", ci și indicând că „dorește extinderea acestei relații".[1] Belgradul însă susținea în general politica externă sovietică, fiind chiar „uneori mai puternic antiamerican decât țările din Pactul de la Varșovia".[2]

Îngrijorarea serviciilor de informații americane privind faptul că intervenția sovietică era „mai probabil" să apară împotriva Iugoslaviei (și a Chinei), dacă aceasta manifesta „tendințe de occidentalizare exagerate, de pildă prin blocarea unor inițiative diplomatice importante ale Moscovei" sau „tolerând exprimarea publică a opiniilor antisovietice", ar fi trebuit să includă și România.[3] Referitor la Iugoslavia, spre exemplu, comunitatea de informații din SUA a conchis că, din perspectiva Moscovei, cel mai „rău" caz ar presupune un regim post-Tito care să agreeze „o politică externă pro-Occident".[4] România se afla însă deja într-o astfel de situație, după atitudinea lipsită de echivoc a lui Gheorghiu-Dej, iar autoritățile americane remarcaseră de mult „disponibilitatea", abilitatea și „viziunea" regimului Ceaușescu „de a aduce o contribuție semnificativă la atingerea unora dintre obiectivele noastre".[5] Spre sfârșitul anilor 1970, serviciile de informații ale celorlalți membri ai Pactului de la Varșovia raportau că Washingtonul folosea România pentru a se infiltra în interiorul Pactului, iar autoritățile militare sovietice acuzau Bucureștiul că din cercurile sale interioare „se scurgeau" informații către Vest (și către China).[6]

Politica de activism independent a României era considerată „în mod particular riscantă" deoarece calitatea sa de membru al Pactului de la Varșovia o predispunea la acuze de „trădare" – rostite deseori în cercul intim al partenerilor „în strânsă cooperare" – și la consecințe în termenii doctrinei Brejnev. Și totuși, așa cum nota un analist CIA la începutul anilor 1980, Bucureștiul a continuat să se implice în:

---

[1] *World Trends and Developments: CIA Intelligence Memorandum*, 1 februarie 1977, pp. 25, 28, CIA.
[2] Ibid. Cu câteva excepții, serviciile de informații americane s-au plâns de faptul că Belgradul adera la politica externă a URSS și o susținea, în anii 1970 și 1980.
[3] *Prospects for Post Tito Yugoslavia* (1979), pp. 3-4. Pentru China, vezi de pildă Harris, Nadolski și Sargent, *The US-PRC-USSR Triangle: An Analysis of Options for Post-Mao China, Final Report*, 15 octombrie 1976, contractat de Biroul adjunctului secretarului Apărării pentru probleme de securitate internațională, Pentagon, pp. 75-77, CIA.
[4] *Yugoslavia: An Approaching Crisis?* (1983), pp. 14-15.
[5] Vezi, de pildă, *Memorandum From the Executive Secretary of the Department of State (Springsteen) to the President's Deputy Assistant for National Security Affairs (Scowcroft)* (1975), Document 12 în *Foreign Relations of the United States, 1969–1976*, Volum E–15, Partea 1, *Documents on Eastern Europe*, 1973–1976. S-a recunoscut că politica de apărare a României și de cooperare militară cu China și cu Occidentul era marcată de poziția sa împotriva „politicii de forță" a sovieticilor. *Soviet Union – Eastern Europe* (CI SNEE 76-18), Office of Current Intelligence, 5 octombrie 1976 (declasificat 18 noiembrie 1999), p. 1, CIA.
[6] *Informational Report on „Overall Operational Image of the SRR"*, 12 septembrie 1978, BStU, MfS, Abt. X 22, S. 3-56; Herbstritt și Olaru (2005), pp. 320-321; Weiser (2005), pp. 151-152, 164, 178.

...referiri publice fără precedent la teritorii românești ajunse în componența URSS, apeluri deschise la sentimente naționaliste în rândul populației în general, o alianță politică informală (nedeclarată) cu Iugoslavia, potențial îndreptată împotriva Uniunii Sovietice, și reacții de tip „veto" la inițiativele sovietice referitoare la [CAER] și la Pactul de la Varșovia. De asemenea, atitudinea sa implica, pe de o parte, critici ale preceptelor ideologice sovietice menite să sprijine pretențiile URSS la hegemonie și, pe de alta, susțineri ale temelor „policentriste" implicit antisovietice propuse de iugoslavi și de eurocomuniști. Toate aceste mișcări și poziții au fost absorbite de conducerea sovietică poststalinistă, care uneori pare mai puțin tolerantă decât pur și simplu depășită.[1]

Consecvența politicii românești nu a fost recunoscută ca atare de serviciile de informații americane, în primul rând din cauza prejudecăților cognitive conturate în primii ani ai Războiului Rece și a dezinformărilor furnizate neîncetat de Moscova și de partenerii săi loialiști începând cu ultimii ani ai deceniului 1950, astfel că politica de independență a României era considerată una strict conjuncturală, cu o hotărâre redusă sau chiar absentă de a o apăra împotriva forței coercitive. Spre exemplu, un buletin *National Estimate*, care ar putea reflecta o conștientizare a mesajului adresat de Gheorghiu-Dej președintelui Kennedy în 1963, sublinia „posibilitatea ca România să vizeze neutralitatea în conflictul Est–Vest" și pe aceea „ca sovieticii să pătrundă pe teritoriul României ca ocupanți".[2] Documentul nu lua însă în calcul posibilitatea refuzului simplu și categoric sau a folosirii oricărui mijloc de descurajare militară românesc. Dimpotrivă, pornea de la premisa că România va încerca să obțină „neutralitatea" printr-o cooperare militară limitată cu armatele sovietice împotriva Occidentului:

La izbucnirea ostilităților, prin urmare, românii vor adopta probabil o poziție care nu va da URSS motive să instituie o ocupație preventivă, chiar dacă acest lucru ar implica respectarea angajamentelor față de Pactul de la Varșovia. Oricare ar fi cursul de acțiune adoptat de regimul politic, este de așteptat ca orice rezistență antiregim sau antisovietică să apară doar atunci când înfrângerea sovieticilor este aproape certă.[3]

Persistența ideii că România va „bate în retragere" în loc să dea dovadă de consecvență și să înfrunte conflictul deschis cu Moscova era un refren constant întâlnit în buletinele *National Estimates*, în ciuda aparițiilor periodice ale unor

[1] *Instability and Change in Soviet-Dominated Eastern Europe: An Intelligence Assessment* (EUR 82-10124), 12 ianuarie 1982, p. 19, CIA.

[2] *Anti-Communist Resistance Potential In The USSR And Eastern Europe (NIE 11-66)*, 27 ianuarie 1966, pp. 10-11, CIA.

[3] Ibid. Titlul acestui capitol în *Estimate* sugera opinia încetățenită în cadrul comunității de informații din SUA: „Reținerea Bucureștiului în privința cooperării depline cu Pactul de la Varșovia". Astfel, problema nu viza întrebarea dacă România va coopera cu Pactul, ci măsura în care o va face.

opinii contrare bine documentate. La debutul Primăverii de la Praga, spre exemplu, directorul *National Estimates* din cadrul CIA explica atitudinea și comportamentul României în termeni remarcabil de asemănători cu cei folosiți de analiștii CIA cu două decenii mai târziu:

> A analiza ce va urma în România înseamnă de multe ori să iei în considerare improbabilul. Adesea pare că românii au mers cât de departe posibil; la fel de des, desigur, observatorul poate fi luat prin surprindere. Este deja limpede că – dincolo de ceea ce impune simpla prudență – românii nu au stabilit niciodată limite anume în privința a ceea ce intenționează să facă; sovieticii sunt cei care trebuie să impună limitele, sau cel puțin să încerce să o facă. Regimul Ceaușescu, de fapt, consideră din multe puncte de vedere că URSS este principalul obstacol în calea atingerii obiectivelor naționale românești și se comportă ca atare.
> Altfel spus, ambițiile românilor merg mai departe decât simpla obținere a independenței naționale (care a fost deja realizată în mare parte, în orice caz). De asemenea, Bucureștiul acționează uneori în moduri care subminează politicile sovietice în domenii care au doar o vagă conexiune cu problemele de suveranitate... Ani de compromisuri și de tentative timide de a-i determina pe români să adopte un curs de acțiune mai „constructiv" nu le-au adus sovieticilor niciun rezultat.[1]

Rapoartele sovietice interne sugerează că, în cel mai bun caz, aprecierile serviciilor americane de informații au subestimat amploarea și nivelul rezistenței românești.[2] Analiștii americani au trecut în general cu vederea faptul că România nu doar a blocat controlul sovietic, dar a încercat chiar să construiască în cadrul blocului socialist coaliții capabile să-l contrabalanseze. Așa cum raportau maghiarii și est-germanii în cursul crizei cehoslovace din 1968, pe lângă încurajarea și susținerea lui Dubcek și a politicilor sale independente, românii au militat pentru a atrage sprijinul Ungariei și Poloniei, cu „deosebita speranță" că dorința de o mai mare independență de Moscova „va ilumina și celelalte țări socialiste", încrezători fiind că în acestea, forțele similare „lucrau la elaborarea unei politici naționale de o mai amplă independență".[3]

---

[1] *Special Memorandum 6-68: The USSR and Eastern Europe* (1968), pp. 8-11. Președintele de atunci al Board of National Estimates, Abbot Smith, aprecia că URSS se va simți îndemnată să accepte „schimbări semnificative" în regiune „dacă nu dorește să folosească forța militară". *Op.cit.*, p. 21.

[2] Vezi, de pildă, culegerea de documente sovietice *Disputa dintre URSS și RSR cu privire la tratarea istorică a relațiilor ruso- și sovieto-române* (2010) și *Campania împotriva României și a naționalismului românesc în RSSM în anii 60-80 ai secolului XX* (2010) compilată de Gheorghe Negru citat mai sus. Vezi și Gheorghe Negru și Elena Negru, *„Cursul special" al României și furia Moscovei: Disputa sovieto-română și campaniile de propagandă anti-românească ale RSSM (1965-1969)* (2012).

[3] BStU, MfS, ZAIG 5481, S. 1-38; Herbstritt și Olaru (2005), p. 270; *Raport al delegațiilor PMSU către Comitetul Politicto Political Committee, 22 mai 1968,* Arhivele Naționale Maghiare *(Magyar Országos Levéltár:* MOL), MKS, 288, fond 5, dosar nr. 456, f. 52; și MOL, MKS, 288, fond 5, dosar nr. 455, ff. 32-33 și 37, citat în Retegan (2000), pp. 127-128.

Zece ani mai târziu, rapoarte ale CC al PCUS indicau că analizele CIA menționate mai sus fuseseră corecte:

Iulie 1978:

Prin acțiunile sale de politică externă privitoare la o serie de probleme, conducerea Republicii Socialiste România oferă celorlalte state socialiste un exemplu negativ. În cadrul discuțiilor neoficiale cu reprezentanții unor țări socialiste, oficialii României încearcă să-i convingă să urmeze exemplul RSR și să combată împreună, prin acțiuni comune, măsurile adoptate de URSS în cadrul CAER [și] al Pactului de la Varșovia, dar și în multe alte chestiuni legate de mișcarea comunistă și muncitorească și în soluționarea unei serii de probleme de importanță internațională. Conducerea României încearcă în toate modurile posibile să se opună pașilor făcuți de URSS și de celelalte țări socialiste cu privire la coordonarea acțiunilor comune atât în cadrul CAER, cât și al Pactului de la Varșovia, dar și în multe chestiuni de politică externă.[1]

Mai 1979:

Diplomația românească întreprinde o activitate intensă, orientată spre separarea URSS de țările socialiste și de cele în curs de dezvoltare, [subliniind] că interesele marilor puteri sunt atotcuprinzătoare și nu coincid cu cele ale statelor mici și mijlocii. România însă, fiind un stat mic, ar putea contribui cu specialiști, într-un mod dezinteresat, și este pregătită să dezvolte o strânsă cooperare. Conducerea românească încearcă insistent să atragă de partea sa, în acțiuni antisovietice, conducerea Bulgariei, pe cea a Poloniei și pe cea a RDG. [...]

În măsura în care direcția sa naționalistă devine mai profundă, divergențele dintre România și Uniunea Sovietică plus celelalte state frățești dobândește un caracter mult mai serios, extinzându-se asupra multor chestiuni de politică internațională de primă importanță. Conducerea RSR, introducând în acțiunile sale aspecte vădit antisovietice, deține în cadrul comunității socialiste un rol tot mai activ de apărător și promotor al intereselor expansioniste ale Beijingului, opunând Uniunea Sovietică celorlalți membri ai organizației Tratatului de la Varșovia. [...]

Actuala conducere a României nu poate fi considerată un aliat de încredere – nu în prezent și cu atât mai mult nu în cazul unei posibile înrăutățiri a situației interne. Putem anticipa că România va continua hotărât tendința de „egalizare" a relațiilor sale cu principalele puteri opuse nouă, în lumea contemporană, nu

[1] *Expunere asupra discuțiilor cu tovarășul V.I. Potapov, șeful secției pentru România din CC al PCUS,* 27 iulie 1978, Document Nr. 2 și *Discuții cu tovarășul V.I. Potapov, șeful secției pentru România din CC al PCUS,* 27 octombrie 1978, Document nr. 3 în Watts (2012a), http://www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no-29-the-soviet-romanian-clash-over-history-identity-and-dominion. Vezi și Negru (2010), pp. 187-197; AOSPRM, fond 51, inv. 47, dosar 11, filele 70-80.

doar în plan politic, ci și în cel militar, economic, cultural etc., diminuând concomitent colaborarea reală în cadrul Pactului de la Varșovia și al CAER.[1]

Așa cum se remarca în analiza CIA din 1982, conducerea României „a arătat calea către o nouă formă de suveranitate est-europeană" și „a redefinit cu succes rolul unui membru al Blocului socialist, menținând legături în mare parte formale și limitând influența sovietică până aproape de negativ".[2] „Toate statele est-europene", conchidea analiza, „au beneficiat de pe urma insistenței României asupra dreptului membrilor de a-și exprima opinii independente în cadrul consiliilor Blocului (și de pe urma faptului că URSS a recunoscut acest drept)"; de asemenea, „dacă regimul Ceaușescu nu este îndepărtat de la putere (o posibilitate tot mai reală) de o facțiune prosovietică", precedentul astfel stabilit riscă să provoace neplăceri succesorilor lui Brejnev.[3]

Trebuie să reliefăm faptul că, indiferent de acuratețea ei, analiza din 1982 a constituit subiect de dispută în interiorul comunității de informații americane și, când a fost finalizată, specialiștii din SUA nu o mai considerau valabilă. Motivul acestei schimbări de opinie a fost caracterul convingător și răspândit – datorat în mare parte volumului, credibilității și conformității cu prejudecățile cognitive preexistente – al deja atotprezentei teme de dezinformare care prezenta regimul intern din România ca fiind atât de dezgustător, încât politicile sale independente în domeniul securității și afacerilor externe nu mai deținea „nicio atractivitate" pentru ceilalți membri ai Pactului.[4] În realitate, politicile independente ale României erau cât se poate de atrăgătoare pentru populația celorlalte state

[1] Rezumat al discuțiilor cu tovarășul V.I. Potapov, șeful sectorului pentru România al CC al PCUS, 16 mai 1979, Document 4; și *Informare (către secretarii CC al PCM) privind întâlnirea și discuțiile dintre L.I. Brejnev și N. Ceaușescu pe 1 august 1979 în Crimeea,* 20 august 1979, Document nr. 5 în Watts (2012a), http://www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no-29-the-soviet-romanian-clash-over-history- identity-and-dominion; Negru (2010), pp. 201-203; AOSPRM, fond 51, inv. 50, dosar 6, filele 80-85. Acest din urmă document nota: „Conducerea PCR continuă să urmeze în esență același «curs separat» anterior și chiar a trecut la o serie de acțiuni care accentuează divergențele existente. Această stare de fapt ne îngrijorează considerabil... Multe alte acțiuni ale reprezentanților români la întrunirile multilaterale ale statelor socialiste provoacă, de asemenea, o intensă preocupare... Luând în considerare experiența trecutului, nu avem motive să anticipăm schimbări esențiale în politica practică a conducerii României".

[2] *Instability and Change in Soviet-Dominated Eastern Europe* (1982), pp. 8, 15, 20, CIA.

[3] Ibid.

[4] Dimpotrivă, așa cum nota CIA în 1968, drumul Cehoslovaciei „fusese arătat" de „români", iar Praga își demonstrase și ea „simpatia" față de poziția română. *Special Memorandum 6-68: The USSR and Eastern Europe,* CIA Board of National Estimates în coordonare cu Office of Current Intelligence, 21 martie 1968, pp. 4, 9; CIA. Rolul sursei de inspirație române pentru cehoslovaci, reflectat îndeosebi în propunerile generalului Prchlik, este discutat în Ashby Crowder, *Legacies of 1968: Autonomy and Repression in Ceausescu's Romania, 1965-1989*, Ohio University, teză de doctorat, august 2007, la www.ohiolink.edu, pp. 56-64, 77-78.

membre ale Pactului și, cel puțin în cazul armatei poloneze, pentru ofițerii de rang imediat inferior eșaloanelor de vârf.[1]

Scenarii privind o intervenție sovietică: conflict etnic, secesiune și destabilizare

În anii 1970, serviciile americane de informații erau de acord în unanimitate că Moscova avea să „exploateze" orice succesiune la conducere într-una dintre țările rebele și să „valorifice orice prilej de a le realinia mai aproape de restul Pactului", identificând și susținând candidații prosovietici în cazul unei succesiuni și chiar inducând acea succesiune.[2] Dacă niciun stat candidat nu putea fi ușor identificat, se considera că sovieticii vor provoca instabilitate și derută „în speranța că o situație politică fluidă va acționa în avantajul lor".[3] SUA alcătuia în mod regulat planuri de rezervă pentru a împiedica intervenția sovietică în România, China și Iugoslavia, opinându-se că Belgradul era cel mai puțin amenințat sau vulnerabil.[4]

Bucureștiul era privit ca fiind în cel mai mare pericol, iar planurile de rezervă ale SUA se concentrau pe o schimbare de regim „violentă", provocată de Moscova pentru a obține o „influență sporită în România".[5] Americanii se așteptau ca liderii de la Kremlin să încerce „să influențeze în mod mascat rezultatul"

---

[1] Vezi discuția din capitolul 14 al acestui volum. Vezi și raportul Statului-Major polonez pe 1979 la *Wartime Statutes – Instruments of Soviet Control*, CIA „Special Collections" la http://www.foia.cia.gov/collection/wartime-statutes-instruments-soviet-control. În această culegere de documente, colonelul Ryszard Kuklinski, membru al Statului-Major, își exprimă admirația pentru poziția și politica României. Vezi și *Larry Watts' Analysis* at http://www.wilsoncenter.org/event//warsaw-pact-wartime-statutes%E2%80%94instruments-soviet-control.

[2] *Memorandum From the Executive Secretary of the Department of State (Springsteen) to the President's Deputy Assistant for National Security Affairs (Scowcroft)* (1975), Document 12 în *Foreign Relations of the United States, 1969–1976*, Volum E–15, Partea 1, *Documents on Eastern Europe*, 1973–1976.

[3] *Yugoslavia: An Intelligence Appraisal* (1971), pp. 49-50, CIA.

[4] Vezi, de pildă, studiul „Interagenții de contingență despre Iugoslavia" finalizat de EUCOM pe 28 august 1975. *Briefing Memorandum From the Assistant Secretary of State for European Affairs (Hartman) to Secretary of State Kissinger*, Washington, nedatat, Document 82 în *Foreign Relations of the United States, 1969–1976*, Volum E–15, Partea 1, *Documents on Eastern Europe*, 1973–1976. În circumstanțele în care prevenirea era imposibilă sau eșua, erau identificate contingențele în vederea adaptării la intervenția sovietică.

[5] *Contingency Study Preparared by the National Security Council Interdepartmental Working Group/Europe*, Washington, nedatat, *Foreign Relations of the United States, 1969–1976*, Volum E–15, Partea 1, *Documents on Eastern Europe*, 1973–1976. Studiu redactat la mijlocul sau în a doua jumătate a lunii iunie 1976. Deși în mod clar era focalizată pe prevenire, intervenția militară occidentală nu era complet scoasă din calcule pentru eventualitatea că acțiunile armate treceau de granițele României sau implicau forțe din afara Pactului de la Varșovia. Faptul că opțiunile militare erau luate în considerare era sugerat și de titlurile anexelor nepublicate ale studiului: „Forțe militare locale sau regionale" (Anexa D); „Sumar al OPLANS (planuri operaționale) și al forțelor americane" (Anexa E); „Alte active americane, inclusiv economice" (Anexa F); și „Probleme privitoare la războiul nuclear" (Anexa G).

succesiunii post-Mao în China, susținând facțiunile prosovietice cu „arme și bani", posibil asasinându-i pe liderii antisovietici, încurajând tendințele centrifuge și destabilizarea și apoi prelungind „această stare pentru a-și maximiza influența asupra direcției adoptate de lupta politică".[1]

Spre sfârșitul deceniului, sănătatea tot mai precară a lui Tito a iscat noi temeri privind o intervenție sovietică în succesiunile din Balcani. Moscova, erau de părere serviciile de informații americane, se străduia cu insistență să „realizeze o dramatică schimbare prosovietică în raportul de forțe regional și internațional", exploatând oportunitățile, mai puțin intervenția militară, pentru a-și reface influența, de pildă destabilizând transferul firesc de putere și susținând noi lideri „cu simpatii sau cu devotament pentru URSS".[2] În cursul unei „crize prelungite" – deja evidente în sectorul economic din Iugoslavia și în cel din România – comunitatea de informații americană considera că sovieticii „vor încerca să-și consolideze agenții sub acoperire" în așteptarea schimbării.[3] Date fiind interesele Kremlinului în respectivele regiuni și tiparele sale comportamentale anterioare, niciuna dintre aceste eventualități nu a fost considerată de analiștii americani, la momentul formulării lor, excepțională sau controversată, și nici descoperirile făcute în arhive după încheierea Războiului Rece nu au dovedit că au fost eronate.

Una dintre modalitățile verificate și eficiente folosite de spionajul sovietic pentru destabilizarea statelor rebele era aceea a provocării unor tensiuni etnice și privitoare la teritoriile naționale. În acest caz, politica URSS față de țările socialiste rebele amintea pregnant de operațiunile sale împotriva Occidentului, prin provocările și incitările la tensiuni etnice și rasiale și prin încurajarea minorităților nemulțumite să se dedea la violențe extreme.[4] KGB-ul, spre exemplu, se pregătea să amplaseze dispozitive explozive în zonele locuite predominant de afro-americani în New York City, plănuind să dea apoi vina pe grupările evreiești extremiste.[5]

Sovieticii coordonaseră zeci (dacă nu chiar sute) de astfel de operațiuni împotriva Basarabiei în perioada interbelică, folosind atacuri teroriste pentru a provoca o reacție de forță din partea autorităților române – reacție pe care o înfățișau apoi, prin intermediul aparatului lor de măsuri active, ca represiune.[6]

---

[1] Jack H. Harris, Thomas Nadolski și Peter L. Sargent, The BDM Corporation, *The US-PRC-USSR Triangle: An Analysis of Options for Post-Mao China, Final Report*, 15 octombrie 1976, comandat de Biroul secretarului adjunct al Apărării pentru probleme de securitate internațională, Pentagon, pp. 71, 106-108.

[2] *Prospects for Post Tito Yugoslavia* (1979), p. 3, CIA; *Instability and Change in Soviet-Dominated Eastern Europe* (1982), pp. 19, 28, CIA; *Yugoslavia: An Approaching Crisis?* (1983), pp. 14-15, CIA.

[3] *Yugoslavia: An Approaching Crisis?* (1983), pp. 3, 16, CIA.

[4] Vezi, de pildă, Sterling (1981), pp. 180, 194, 199.

[5] Vezi, de pildă, operațiunea PANDORA din 1971 a KGB descrisă în Andrew și Mitrockhin (2001), p. 238.

[6] Watts (2010), pp. 56-61. Serviciile de informații sovietice efectuaseră atacuri teroriste similare în zonele de graniță ale Poloniei și Lituaniei. Andrew și Mitrockhin (2001), p. 74.

Operațiuni similare ale Budapestei au utilizat forțe paramilitare maghiare, „care vorbeau românește, îmbrăcate în costume naționale românești, deghizate ca grupuri de turiști români", pentru a pune la cale „atacuri teroriste împotriva etnicilor germani din Transilvania și a unor grupuri de maghiari" pentru a demonstra „cercurilor străine" că sunt „justificate represaliile oficiale împotriva românilor" practicate de guvernul ungar.[1] Structura comună a acestor operațiuni presupunea folosirea violenței atroce pe fondul campaniilor de dezinformare despre presupuse represiuni la adresa minorităților, pentru a provoca o reacție coercitivă din partea autorităților (și a instiga la revolte împotriva lor), declarând apoi că respectivele reacții constituie sursa problemei.

La mijlocul anilor 1970, propaganda sovietică și-a dublat atacurile la adresa „represiunilor la care este supusă minoritatea uigură din Sinkiang" de autoritățile de la Beijing – probabil pentru a instiga la „revoltă împotriva «dominației chinezilor de etnie Han»" și, posibil, „a oferi un pretext pentru intervenția în treburile interne chineze" a unor forțe internaționale [a se citi conduse de sovietici].[2] Conform aprecierilor făcute de analiștii americani, principalele obiective ale acestor operațiuni erau „refacerea unității în cadrul mișcării comuniste" și „neutralizarea amenințării chineze la adresa controlului sovietic asupra Asiei Centrale" (România prezentând aceleași provocări față de unitatea și de hegemonia sovietică în Balcani).[3]

Reafirmarea controlului asupra statului nesupus era în mod cert „planul A" al Kremlinului. Dar și „planul B", distrugerea statului, se putea concretiza cu un rezultat similar. În conformitate cu o analiză americană:

> Dacă reducerea Chinei la statutul de stat satelit părea că depășește posibilitățile liderilor sovietici, aceștia puteau opta pentru „balcanizarea" statului asiatic, opțiune care ar fi redus amenințarea din partea Chinei și ar fi eliminat Pekinul ca forță disruptivă din interiorul mișcării comuniste... Un program de balcanizare ar fi debutat cu pregătirea minorităților pentru a se revolta împotriva conducerii chineze, o activitate care poate că începuse deja cu propaganda sovietică direcționată spre uigurii din Sinkiang. Sovieticii puteau încuraja apoi

[1] *Memorandum înaintat de președintele Asociației Maghiare a Trăgătorilor de Elită, baronul Eduard (Ede) Atzél, și de Ivan Héjjas, lider al Rongyos Gárda, către prim-ministrul dr. László Bárdossy, propunând măsuri pentru denaționalizarea și eliminarea românilor din partea de nord-vest a Transilvaniei; Nota include observațiile și acordul prim-ministrului ungar,* Budapesta, 30 noiembrie 1941, Document 246 în Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Mircea Mușat, coordonatori, *23 August 1944: Documente,* Vol. I 1939–1943, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, pp. 329-330. *Rongyos Gárda* era deja renumită pentru atrocitățile comise în perioada anexării maghiare a unor regiuni din Cehoslovacia și Iugoslavia, în 1939 și 1940. Pentru caracterul acestor organizații de tip paramilitar vezi Béla Bodó, *Pál Prónay: Paramilitary Violence and Anti-Semitism in Hungary, 1919-1921,* Pittsburg, The Carl Beck Papers on Russian and East European Studies, Center for Russian and East European Studies, 2001.

[2] Harris, Nadolski și Sargent (1976), p. 71, CIA; *Washington Post,* 10 mai 1976, p. A18.

[3] *The US-PRC-USSR Triangle: An Analysis of Options for Post-Mao China, Final Report* (1976), p. 107, CIA.

tendințele chineze spre fragmentare, prin intermediul livrărilor clandestine de arme către facțiunile care ar fi dus mai departe procesul devastator din interiorul țării.[1]

La sfârșitul anilor 1940, Iugoslavia fusese ținta unor operațiuni similare sub umbrela Cominform, Ungaria, Bulgaria și Albania – pe atunci încă loială Moscovei – conducând ofensiva. Așa cum preciza CIA la momentul respectiv:

... atacul sovietic fusese condus de Ungaria și Albania, puternic susținut fiind de Bulgaria. Relațiile maghiaro-iugoslave fuseseră considerabil tensionate în urma unor repetate incidente la graniță, a expulzării reciproce a reprezentanților diplomatici și a acuzațiilor de spionaj lansate de iugoslavi la adresa ungurilor. Incidentele la frontieră sporiseră de asemenea la granița dintre Iugoslavia și Albania, iar Bulgaria nu doar că intensificase războiul nervilor antiiugoslav prin concentrarea de trupe la granița iugoslavă, dar își exprimase intenția de a încuraja activitățile subversive pe teritoriul Iugoslaviei. Mult mai semnificativă fusese însă înăsprirea blocadei economice.[2]

Un deceniu mai târziu, în timpul unei crize de scurtă durată în relațiile sovieto-iugoslave survenită la sfârșitul verii în 1958,

Moscova restricționase distribuirea publicațiilor iugoslave în URSS, ezita în privința promiselor transporturi de cărbune și cereale spre Iugoslavia și atacase Belgradul pentru presupuse discriminări împotriva cetățenilor sovietici, la procedurile vamale... Albania își reluase vechea tactică de represalii și proteste diplomatice pentru așa-zise rele tratamente aplicate cetățenilor săi în Iugoslavia. Bulgaria s-a alăturat Albaniei, reluând atacurile la adresa politicii „șovine" a Iugoslaviei în Macedonia.[3]

Cominternul condusese operațiuni similare împotriva României în perioada interbelică și în cursul celui de-al Doilea Război Mondial, mergând până acolo încât a inclus în politica marxist-leninistă ideea împărțirii statului român ca

[1] *Op.cit.*, pp. 110-111. Studiul menționa și că Moscova „putea încerca să minimizeze riposta înarmându-i pe uigurii din URSS și pe mongolii din Mongolia Exterioară pentru a-i ajuta pe frații lor din RPC".

[2] „Iugoslavia" în *The CFM Meeting: Eastern Europe – Party Purges; Anti-Catholic Drive; Polish CH...*, 24 iunie 1949), p. 7, CIA.

[3] *Soviet Staff Study: The Failure of The Soviet-Yugoslav Rapprochement* (Reference Titles (CAESAR V-B and VI-A-58), Office of Current Intelligence, 3 noiembrie 1958 (), p. 21, CIA.

platformă oficială a revoluției.[1] Aceasta fusese de altfel și politica oficială sovietică în timpul războiului, când Hrușciov fusese direct implicat în instigarea și susținerea mișcărilor secesioniste din România.[2] Iar Stalin încercase să mențină deschisă această posibilitate forțând crearea Regiunii Autonome Maghiare în România în 1952 – unicul caz în care Kremlinul a impus unui membru al Blocului o organizare administrativă de tip sovietic, până când românii au izbutit să se debaraseze de ea, în 1968.[3]

Pe lângă reducerea presupuselor amenințări prin intermediul divizării teritoriale, acuzațiile de „șovinism" și represiuni etnice au avut ca scop izolarea în plan internațional a țintelor vizate de sovietici, mai cu seamă după semnarea Acordurilor de la Helsinki, în 1975. Această izolare nu numai că separa ținta de sursele ei de ajutor occidental (sau de alt tip), sporindu-i astfel vulnerabilitatea la presiunile și influențele sovietice, dar totodată o lipsea de acele surse suplimentare de informare care i-ar fi permis să dobândească o imagine corectă a amplorii măsurilor luate împotriva sa de sovietici și de ceilalți membri ai Pactului, și a scopului lor logic. Astfel, eforturile Kremlinului s-au îndreptat nu doar spre disimularea și pervertirea intențiilor și acțiunilor țării-țintă în Occident, dar și spre disimularea și pervertirea propriilor sale intenții și acțiuni – și ale partenerilor săi loiali – atât față de țara-țintă, cât și față de Occident.

Acest tipar de ofensivă clandestină sovietică avea să fie repetat în lumea întreagă, fiind vizibil deseori în operațiunile Kremlinului împotriva României, Iugoslaviei și Chinei. Spre exemplu, așa cum nota CIA în toamna anului 1970:

> Relativa ei izolare în sine a vulnerabilizat China în fața presiunilor sovietice, iar ieșirea din această izolare a fost, evident, în avantajul Pekinului. În plus însă, contactele mai extinse și mai strânse cu străinătatea i-au permis probabil Chinei să obțină mai multe informații despre intențiile sovieticilor, evaluând punctele de vedere ale terților; concomitent, ele i-ar fi oferit un forum mai larg în care să-și susțină cazul... [Moscova] a continuat să facă presiuni pentru „a izola" China în plan internațional, în ciuda slăbirii tensiunii bilaterale. Așa cum suspectează Pekinul, această politică este menită să sporească vulnerabilitatea Chinei în fața presiunilor militare și politice exercitate de sovietici. Ea presupune un accent pus

[1] Watts (2010), pp. 56-79. Cominternul, spre exemplu, a dispus ca toate partidele comuniste să „intensifice activitatea comunistă în rândul populației maghiare de pe acele teritorii anexate de Cehoslovacia, România și Iugoslavia (pentru) autodeterminare până la secesiunea de statele care le-au anexat". Rezoluția celui de-al V-lea Congres Mondial în *Internaționala Comunistă*, decembrie 1924-ianuarie 1925; Ionescu (1964), p. 25.

[2] Watts (2010), pp. 114-120.

[3] *Op.cit.*, pp. 146-153. Vezi și Stefano Bottoni, „The Creation of the Hungarian Autonomous Region in Romania (1952): Premises and Consequences", *Regio- Minorities, Politics, Society*, nr. 1 (2003) și Tatiana V. Volokitina, Tofik M. Islamov și Tatiana A. Poliakova, editori, *Transilvianskii Vopros: Vengero-Rumynskii Territorialnii Spor I SSSR, 1940-1946. Dokumenti* (Problema transilvăneană: Disputa teritorială româno-maghiară și URSS 1940-1946, Documente), Moscova, Rosspan 2000.

permanent pe „unitatea socialistă", pentru a izola China din punct de vedere ideologic, eforturi de a mări influența sovietică în Asia în detrimentul Pekinului și încercări de a asigura pe mai departe excluderea Chinei din comunitatea internațională.[1]

Măsurile active de acest tip aveau ca țintă specifică grupurile co-etnice din străinătate, pentru a-și asigura ajutorul lor inconștient. Co-etnicii și organizațiile lor din Vest erau considerate o autoritate credibilă cu privire la țările lor de origine și la situația co-etnicilor lor din alte zone, mai ales atunci când nu erau afiliați la grupuri cu agende politice evident extremiste. În cel mai rău caz, ei erau percepuți ca anticomuniști de nădejde, fără bănuiala că ar putea urmări o agendă sovietică.

Această dinamică funcționa oarecum diferit cu privire la RP Chineză, prin faptul că succesul dezinformărilor sovietice s-a datorat inițial mai degrabă unui aranjament de cooperare pe care Kremlinul a reușit să-l încheie cu gruparea anticomunistă a chinezilor naționaliști – cei care aveau cel mai mult de pierdut din apropierea sino-americană și din recunoașterea RPC – la sfârșitul anilor 1960 și în primii ani ai deceniului următor.[2] În mod paradoxal, în lupta sa anticomunistă împotriva Beijingului, Partidul Naționalist Chinez (Gomindan) a găsit în Moscova – centrul director al lumii comuniste – un aliat de nădejde. Drept rezultat, Moscova a inițiat la sfârșitul anului 1967 cooperarea cu Taipeiul, cooperare ce includea coordonarea reciprocă a propagandei anti-Beijing și colaborarea între serviciile lor de informații, în cadrul unei „politici nescrise de susținere a revizionismului rusesc".[3]

Exploatând nemulțumiri etnice și teritoriale uneori străvechi în Europa de Est, Kremlinul și agenții săi au reușit să formeze coaliții „Alb-Roșii" extrem de convingătoare, nu doar în cadrul comunităților de imigranți, focalizate pe pretențiile teritoriale „tradiționale" și/sau pe preocuparea pentru bunăstarea co-etnicilor lor, dar și la nivelul structurilor de conducere din țările de adopție, prin mobilizarea aparent nonpartizană a respectivelor comunități pentru a face lobby politic – și totul doar pe baza dezinformărilor sovietice. Introducerea regimului liberalizator al lui Gorbaciov a transformat această tehnică într-o triplă

[1] *SR: Sino-Soviet Relations After a Year of Talking,* Directorate of Intelligence Special Report (SR), Weekly Review, 23 octombrie 1970, p. 9, CIA.

[2] Cooperarea dintre sovietici și naționaliștii chinezi împotriva Beijingului includea în mod necesar și cooperarea împotriva României. Vezi, de pildă, intervenția secretarului personal al lui Jiang Jieshi pentru a discredita eforturile României de mediere a relațiilor americano-chineze. *Memorandum of Conversation (Kissinger, John H. Holdridge, Senior Staff Member, and GRC Ambassador Chow Shu-kai),* 6 august 1969, Document 21 în *Foreign Relations, 1969-1976,* Volum XVII, p. 53; Watts (2010), pp. 456, 473, nota 2.

[3] *Intelligence Report: Soviet Thinking About the Danger of a Sino-US Rapprochement* (Reference Title: ESAU LI), februarie 1971, autor Arthur A. Cohen, pp. 11-13, 62. Moscova a oferit un stimulent suplimentar sub forma acordurilor comerciale rentabile „prin intermediul unei terțe țări", pentru a evita inevitabilele întrebări stânjenitoare care ar fi însoțit tranzacțiile directe. Intermediar în această operațiune a fost agentul de informații sovietic Viktor Louis.

amenințare. Pentru prima dată, emigranții moderați care nu se identificau nici cu regimurile comuniste, nici cu formele rigide ale anticomunismului și hipernaționalismului, au putut fi atrași de ceea ce le era prezentat într-un mod plauzibil – și realmente crezut de cei care s-au implicat în cele din urmă – ca un nobil efort de apărare a drepturilor umane fundamentale ale celor de aceeași etnie cu ei. Astfel, diseminarea inconștientă a dezinformărilor sovietice a devenit o experiență națională unificatoare.

Pretinsul abuz ca justificare pentru rectificarea granițelor

Anterior, politica „naționalistă" a României fusese percepută în Vest, și vocal condamnată în rapoartele de informații ale Pactului de la Varșovia, ca fiind una ghidată de interesul național, spre deosebire de cea „internaționalist-proletară" sau de orientare sovietică. Trăsăturile sale definitorii erau respingerea dominației sovietice și încurajările de a face același lucru adresate celorlalți membri ai Pactului, statelor socialiste și clienților sovietici. Documentele interne ale altor țări din Blocul sovietic niciodată nu descriseseră și nu asimilaseră „naționalismul" românesc cu o politică șovină față de celelalte grupuri etnice. Regimul Ceaușescu, la fel ca regimul Gheorghiu-Dej înaintea sa, definea „națiunea" ca un cămin al tuturor „naționalităților", nu ca un stat-națiune fără etnii, în ciuda persistentelor afirmații contrare din cadrul măsurilor active sovietice și maghiare.

Până la sfârșitul deceniului 1970, măsurile active dirijate de sovietici îi convinseseră pe unii observatori occidentali că politica națională a României nu putea fi asemănată cu poziția riscantă și adesea periculoasă adoptată de un admirabil „David" împotriva unui „Goliat" sovietic (nici chiar atunci când acea poziție coincidea cu interesele americane, așa cum se întâmpla deseori). Dimpotrivă, din ce în ce mai des, politica românească era privită ca fiind suspectă, trădătoare, inacceptabilă și chiar criminală. Partenerii „în strânsă cooperare" izbutiseră să transforme imaginea politicii „naționaliste" a României dintr-una a unui lăudabil interes național într-una de „șovinism naționalist", blamabilă din toate punctele de vedere.[1] Între timp, în cercurile lor interioare, partenerii „în strânsă cooperare" au continuat să definească și să condamne politica respectivă ca fiind antisovietică, deplângând faptul că, încurajând acțiunile independente ale statelor mici din Europa, Orientul Mijlociu, Africa și Asia, ea submina unitatea comunității socialiste.

[1] Vezi, de pildă, caracterizarea privind „naționalismul, chiar șovinismul" lui Ceaușescu în Trond Gilberg, *Nationalism and Communism in Romania: The Rise and Fall of Ceaușescu's Personal Dictatorship*, Boulder, Westview Press, 1980, p. 210. Gilberg a fost și el victima măsurilor active sovietice care diseminau ideea că România era un „cal troian", descriind politica lui Ceaușescu ca fiind de falsă independență. *Op.cit.*, p. 204.

Aceasta nu era altceva decât o stratagemă clasică de dezinformare a Comintern-ului.[1] Cei care contestau imaginea astfel creată erau consideraţi „persoane rele, bigote şi probabil stupide", în vreme de acceptarea ei constituia „dovada" unei preocupări umanitare pentru presupusele victime, dar şi pentru valorile universale.[2] Unul dintre rarele răspunsuri la aceste măsuri active concertate din partea unor specialişti proveniţi din alte zone decât cea implicată a venit în martie 1978 şi a aparţinut Grupului de Cercetări Româneşti de la Universitatea din Massachusetts, format din profesorii Sam Beck, John W. Cole, David Kideckel, Marylin McArthur, Steven Randall şi Steve Sampson.

Toţi membrii Grupului de Cercetări Româneşti (GCR) efectuaseră stagii extinse de cercetare de teren în România şi cunoşteau în mod direct problemele de aici, mai ales cu privire la situaţia etnicilor maghiari din Transilvania. Acest lucru fusese posibil deoarece România era singura ţară din Blocul sovietic care, în timpul Războiului Rece, le permitea fără restricţii profesioniştilor occidentali să efectueze cercetări antropologice pe teren – o anomalie care a continuat din 1968 până la mijlocul anilor 1980 şi care ar trebui privită în conjuncţie cu orice acuzaţii aduse României cu privire la abuzurile împotriva minorităţilor. Specialiştii amintiţi nu s-au bazat doar pe vizite ocazionale şi posibil atent orchestrate în sate cu populaţie majoritar maghiară, germană sau ţigănească, ci au trăit în ele vreme de săptămâni sau chiar luni. Simplu spus, au fost obţinute astfel, referitor la situaţia minorităţilor din România, date mai corecte decât pentru minorităţile din toate celelalte ţări membre ale Pactului de la Varşovia, care s-au aflat astfel într-o postură mult mai bună pentru a ascunde şi a cosmetiza realitatea în faţa observatorilor occidentali.

Provocarea care i-a convins pe membrii GCR să se implice într-o polemică prin excelenţă politică a fost un studiu presupus „academic" care acuza existenţa genocidului etnic în România – studiu pe care Grupul l-a caracterizat unanim nu doar ca „profund eronat", „contestabil" şi jenant pentru publicaţia ştiinţifică americană – de altfel de înaltă ţinută – care îl publicase, dar ca, mai periculos, „menit să forţeze anumite concluzii şi să incite la ostilitate" împotriva românilor.[3] Cu doi ani înainte, o anchetă a Departamentului de Stat vizând acuzaţii similare, care a implicat ambasadele americane din România şi Ungaria şi care s-a desfăşurat cu cooperarea ambasadei britanice la Budapesta, a conchis că respectivele acuzaţii nu aveau nicio bază reală; că „situaţia minorităţii

[1] Watts (2010), pp. 72-73; David J. Dallin, *Soviet Espionage,* New Haven, Yale University Press, 1955, pp. 310. Vezi şi Stephen Koch, *Double Lives: Willi Münzenberg and the Seduction of the Intellectuals*, New York, Enigma Books, 1995, şi Sean McMeekin, *The Red Millionaire: A Political Biography of Willi Münzenberg, Moscow's Secret Propaganda Tsar in the West, 1917-1940*, New Haven, Yale University Press, 2004.

[2] Stephen Koch, „Lying for the truth: Münzenberg & the Comintern", *The New Criterion,* nr. 12 (noiembrie 1993), www.newcriterion.com.

[3] Vezi Michael Sozan, „Ethnocide in Rumania", *Current Anthropology,* vol. 18, nr. 4 (1977), pp. 781-782, şi răspunsul Grupului de Cercetări Româneşti „On Transylvanian Ethnicity" în *Ibid.,* vol. 20, nr. 1 (martie 1978), pp. 135-147.

maghiare din România, deși supusă moderat opresiunii, nu era mai rea decât cea a majorității române"; și că, referitor la acuzații specifice, precum represiunea ieșită din comun a credinței religioase, politicile românești erau cel puțin la fel de permisive ca acelea ale Ungariei și poate chiar într-un grad mai mare.[1]

Grupul de cercetare l-a criticat aspru pe autorul studiului, pentru „afirmația evident falsă, lipsită de *orice* dovadă", că românii ucideau etnici maghiari în Transilvania (și comiteau „etnocid").[2] GCR a supus totodată unei atente evaluări critice afirmațiile făcute de Károly Király și amplu difuzate în SUA după ce au fost traduse de Radio Europa Liberă, în 1978, constatând că sunt nefondate. Ulterior, un alt analist a subliniat că autorul opului incendiar care se referea la genocid nu efectuase „niciodată cercetări de teren în România", dar că întreținuse legături strânse cu „cercurile de emigranți maghiari" și cu „specialiștii maghiari din Ungaria", pe informațiile cărora se bazase.[3]

Concomitent, declarații insistente făcute cu caracter personal de oficiali maghiari și ai altor state membre ale Pactului, că Budapesta nu are pretenții teritoriale față de Transilvania, au devenit treptat părerea încetățenită în Vest. Chiar și cei mai sârguincioși analiști au început să accepte referirile publice ale Budapestei la „pierderea" de teritorii maghiare ca „în mod cert neavând intenția să ridice din nou problema Transilvaniei", mergând chiar până la ignora afirmațiile conform cărora ar exista autorități sau lideri regionali în Ungaria sau

---

[1] Șeful adjunct al misiunii britanice afirma că „Bisericile sunt mai libere în România decât în Ungaria", în vreme ce reprezentantul pentru afaceri publice al Ambasadei SUA nota că „bisericile de limbă maghiară din Transilvania erau pline la întreaga capacitate". *Hungarian Minority in Romania,* ambasada SUA în Budapesta, 7 iunie 1975, Margaret P. Grafeld, Declassified/Released US Department of State EO Systematic Review, 6 iulie 2006, p. 2, U.S. National Archives and Records Administration, http://aad.archives.gov/aad/createpd f?rid=106853&dt=2476&dl=1345. Dezvăluirile din arhive de după încheierea Războiului Rece sugerează că politica în domeniul religios a României era cel puțin la fel de liberală și că preoții de la vârful ierarhiei în diversele Biserici erau mai puțin implicați în operațiunile poliției politice, comparativ cu omologii lor din Ungaria. Stefano Bottoni, „A Special Relationship: Hungarian Intelligence and the Vatican (1961-1978)" în *NKVD/KGB Activities and its Cooperation with Other Secret Services in Central and Eastern Europe 1945-1989,* Bratislava, Institutul Memoriei Naționale, 2008, pp. 147-176.

[2] Grupul de Cercetări Românești (1978), p. 135. Lucrarea lui Sozan „Ethnocide in Rumania" a fost republicată în Louis Lote, Stephen Bordsody, Nandor Dreisziger, Adam Makkai și George Schöpflin, editori, *Transylvania and the Theory of Daco-Roman-Rumanian Continuity,* Committee of Transylvania, 1980, și retipărită în 1991 de Hunyadi M M K, Ontario, Canada. Este disponibilă la www.hungarian-history.hu. Lote, Bordsody, Dreisziger, Makkai și Schöpflin au preferat să nu publice replica Grupului de Cercetări Românești. Șovinii maghiari insistă în mod obișnuit să ortografieze numele României cu „u", pentru a sublinia astfel că neagă orice legătură a poporului român cu Roma și cu latinitatea și a-și susține astfel teza contrară, că românii sunt la origine slavi sudici.

[3] Comentariile despre asociații și mediul social al lui Sozan sunt preluate din László Kürti, *The Remote Borderland: Transylvania in the Hungarian Imagination,* New York, SUNY Press, 2001, p. 213, nota 57.

în Transilvania care să considere astfel de pretenții „o sugestie viabilă".[1] Nucleul plauzibil al acestei teme a măsurilor active era ideea că oficialii comuniști maghiari de la Budapesta nu solicitaseră în mod public transferarea suveranității asupra Transilvaniei (sau a unei părți a ei) de la România la Ungaria după 1956, ci ceruseră doar preluarea ei de la România, cu o deplină autonomie teritorială aptă să ducă la alte evoluții.

Deși nu pretindea în mod oficial teritoriul respectiv pentru sine, Ungaria își declara limpede intenția de a compromite integritatea teritorială a României, constituind deci o amenințare obiectivă la adresa securității naționale a țării vecine, la momentul respectiv. Bulgaria adoptase o tactică similară cu privire la Macedonia iugoslavă, Academia sa de Științe publicând documente traduse în engleză care afirmau că Sofia „nu susținuse niciodată anexarea Macedoniei la Bulgaria, dorind pentru ea doar autonomia sau independența".[2] Astfel de nuanțe protejau Budapesta și Sofia de acuzații vizând expansionismul teritorial, acuzații pe care le puteau respinge – așa cum au făcut-o de altfel de multe ori – ridiculizându-i pe reprezentanții regimului care își exprimau astfel de îngrijorări, etichetându-i ca paranoici (și deseori ca șovini intoleranți).

Tactica negării oricăror pretenții teritoriale în paralel cu susținerea autonomiei/independenței pentru teritorii aflate în componența altor state le-a permis totodată regimurilor din Ungaria și Bulgaria să pozeze în chip de campioane ale unui principiu fundamental al drepturilor omului, în vreme ce ignorau ori negau același principiu ori de câte ori alții încercau să-l aplice într-un context care nu le favoriza pe ele. Nuanța respectivă nu le oferea însă nicio protecție României și Iugoslaviei împotriva încercărilor de retrasare a frontierelor, de destabilizare a structurilor administrative și de provocare a unei grave insecurități. În cazul României mai cu seamă, teritoriul pentru care Ungaria dorea autonomia, Transilvania, era populat în majoritate covârșitoare de etnici români.

---

[1] Vezi, de pildă, King (1976), p. 13 și Brown (1988), p. 437.

[2] Wayne S. Vucinich, „Major Trends in Eastern Europe" în Stephen Fischer-Galati, editor, *Eastern Europe in the 1980s,* Boulder, Westview, 1981, p. 12; Academia Bulgară de Științe, *Macedonia: Documente și materiale,* Sofia, Academia Bulgară de Științe, 1978.

CAPITOLUL 5

INVAZIA SOVIETICĂ ÎN AFGANISTAN

În primele zile ale verii lui 1979, șeful KGB, Iuri Andropov, secretarul Departamentului Internațional, Boris Ponomarev, ministrul apărării, Dimitri Ustinov, și ministrul de externe, Andrei Gromîko, au făcut primii pași practici spre pregătirea unei lovituri de stat în Afganistan. Așa cum precizau în informarea către CC al PCUS, „un batalion de parașutiști ai cărui luptători erau deghizați în uniformele (salopete) unei echipe de întreținere tehnică a avioanelor" și „un detașament special al KGB (125-150 de persoane) în chip de personal de serviciu al ambasadei" au fost trimise la Kabul.[1] Spre deosebire de invadarea Cehoslovaciei cu mai mult de un deceniu în urmă, de pregătirile care avuseseră ca țintă România în aceeași perioadă sau de cele vizând Polonia în 1980–1981, numărul de vizitatori străini în Afganistan era prea mic pentru ca „turismul" să servească drept paravan cât de cât plauzibil pentru afluxul de echipe militare de informații și de recunoaștere. „Lucrătorii de la întreținere" din batalionul sovietic de asalt aerian și forțele KGB au fost urmate de „un detașament special GRU [*Spețnaz*] al Statului-Major General, pentru a fi folosit în eventualitatea unei agravări acute a situației, pentru securitatea și apărarea facilităților guvernamentale de importanță deosebită".[2]

La sfârșitul lui octombrie, Andropov et co. au informat Comitetul Central că ei continuau să îl asiste „în mod activ" pe liderul afgan Hafizullah Amin, pentru a-l împiedica să suspecteze „că nu avem încredere în el și nu dorim să colaborăm cu el", exercitând concomitent „o influență corespunzătoare" până când „orientarea sa antisovietică" va putea fi demonstrată și vor putea fi adoptate măsurile necesare pentru a-l înlocui.[3] Pe 4 decembrie 1979, citând solicitările „insistente" ale lui Amin de a primi „un batalion motorizat de pușcași pentru apărarea reședinței sale", Andropov și șeful GRU, generalul I. Ogarkov,

[1] Raport Gromîko-Andropov, Ustinov-Ponomarev pentru CC al PCUS despre situația din Afganistan, 28 iunie 1979, CWIHP.
[2] Ibid.
[3] Raport Gromîko-Andropov, Ustinov-Ponomarev pentru CC al PCUS, 29 octombrie 1979, CWIHP.

au declarat în fața CC al PCUS că era „folositor să fie trimis în Afganistan detașamentul GRU al Statului-Major care fusese pregătit în vederea acestui obiectiv, completat cu circa 500 de oameni echipați cu o uniformă care să nu sugereze apartenența la Forțele Armate ale URSS".[1] La fel ca în cazul operațiunilor împotriva Ungariei în 1956 și Cehoslovaciei în 1968, Moscova menționa, ca justificare pentru intervenția sa, invitația primită din partea conducerii afgane, de a o ajuta să combată mișcarea contrarevoluționară.[2]

Furtul Afganistanului

Deloc surprinzător, administrația americană (și Occidentul, în general) a respins această justificare. Președintele Jimmy Carter a decis că SUA își vor asuma un rol de prim rang în acțiunea de a face „cât mai costisitoare posibil" invazia în Afganistan din 1979, consultându-se în acest scop cu aliații din NATO. Așa cum relata Carter mai târziu, „se consultase îndeaproape" și cu „președintele Ceaușescu al României", cu „liderii statelor musulmane" începând cu președintele Anwar Al-Sadat, și „îndeosebi cu președintele Mohammed Zia [ul-Haq] al Pakistanului", țară prin care SUA avea să dirijeze cea mai mare parte a armelor de fabricație sovietică spre rezistența afgană.[3] Includerea lui Ceaușescu în acest grup nu a fost surprinzătoare, dată fiind experiența practică a românilor în domeniul stratagemelor și acțiunilor agresive ale sovieticilor, experiență care se dovedise deja utilă pentru cel puțin patru administrații prezidențiale americane. În plus, unele dintre primele seturi de arme sovietice trimise rezistenței afgane e posibil să fi fost obținute inițial de americani prin intermediul celor doi frați ai liderului român, Ilie și Marin (un astfel de transport tocmai sosise din România cu câteva luni în urmă, în iulie 1979, aflându-se în depozitele americane).[4]

Invazia sovietică a dus la ceea ce directorul CIA, amiralul Stansfield Turner, a numit „prima acțiune sub acoperire de amploare al administrației Carter".[5] Aceasta avea să fie realizată, i-a explicat Turner lui Carter, trimițând prin Pakistan „arme de fabricație sovietică, fiindcă nu dorim să se afle despre implicarea noastră".[6] Folosind tactici birocratice bine cunoscute de amânare, CIA s-a opus inițial acestui plan. În conformitate cu relatarea lui Turner, „armele sovietice" și muniția „se aflau încă în depozitele americane" până când a intervenit

[1] Extras din Decizia Biroului Politic al CC al PCUS, 6 decembrie 1979, CWIHP.
[2] *Our Steps in Connection with the Development of the Situation Around Afghanistan,* 27 decembrie 1979, CWIHP; Jimmy Carter *Keeping Faith: Memoirs of a President,* Fayetteville, University of Arkansas, 1995, p. 481.
[3] Carter (1985), p. 482.
[4] Weiser (1990).
[5] Christopher Andrew, *For the President's Eyes Only: Secret Intelligence and the American Presidency from Washington to Bush,* New York, HarperPerennial, 1996, pp. 447-448.
[6] Ibid.

el personal.[1] Sadat și Zia au acceptat solicitarea lui Carter „de a ajuta CIA în expedierea armelor de fabricație sovietică spre mujahedini".[2] Deși până în prezent dovezile cu privire la cooperarea româno-americană în domeniu sunt puține de ambele părți, Bucureștiul a fost ținut la curent cu privire la operațiunile din Afganistan și și-a coordonat poziția în cadrul ONU cu cea a Washingtonului.[3]

Reacția arabă la invadarea Afganistanului a oferit României un oarecare avantaj în competiția cu Moscova. Irakul, spre exemplu, stat clientelar al URSS, a adoptat inițial o „pregnantă poziție antisovietică" și a luat măsuri de a-și reduce dependența militară totală de Uniunea Sovietică. În cadrul acestui set de măsuri, Bagdadul a contractat „echipamente militare occidentale în valoare de circa trei miliarde de dolari" și a început să-și asigure „servicii de întreținere și piese de schimb" pentru „bogatul său inventar de echipamente militare sovietice" din România.[4]

La sesiunea specială ONU din ianuarie 1980, delegația României a refuzat să se alăture statelor loiale Moscovei, care se opuneau unei posibile condamnări a invaziei sovietice, și a ieșit din sală în timpul votului. Bucureștiul a afirmat apoi public că, deși nu poate vota pentru propunerea ONU împotriva URSS fiindcă o asemenea acțiune ar fi sinonimă cu sfârșitul destinderii militare, nici n-ar putea să „gireze amestecul în treburile interne" ale Afganistanului. Intervenția militară sovietică în Afganistan, au susținut oficialii români, constituia o încălcare a dreptului internațional și a „principiilor de politică externă frecvent reiterate ale României".[5]

Analiștii din exteriorul grupului restrâns al celor care cunoșteau amploarea cooperării româno-americane remarcaseră că Bucureștiul părea mai „reținut" decât în cazul Cehoslovaciei. Invazia din Afganistan avea un impact imediat relativ scăzut asupra securității României.[6] Unii analiști au conchis însă chiar că, ulterior, Ceaușescu l-ar fi acceptat pe Babrak Karmal, liderul afgan instalat de sovietici, la „presiunile sovietice" în fața cărora liderul român ar fi cedat.[7] Măsurile active la nivelul Pactului încurajau frenetic asemenea interpretări, iar comunicatul emis la reuniunea la vârf a Tratatului de la Varșovia, în luna mai,

---

[1] *Op.cit.*, p. 448.
[2] Ibid.
[3] Vezi, de pildă, referirile la Ceaușescu și acordul cu evaluările sale într-o discuție din 1982 între directorul CIA, Gates, și Zia ul-Haq în Robert M. Gates, *From the Shadows*, New York, Simon and Schuster, 2006, p. 252. Vezi și Carter (1995), p. 482 și Raymond L. Garthoff, *Détente and Confrontation*, New York, Transaction, 1994, p. 1060.
[4] *National Intelligence Daily, Thursday, 6 March 1980*, pp. 9-10. India și Iugoslavia erau de asemenea surse de servicii și piese de schimb.
[5] *Scînteia*, 15 ianuarie 1980; Shafir (1985), pp. 187-188.
[6] Ibid; Ronald H. Linden, „Romania Foreign Policy in the 1980s", in Daniel N. Nelson, *Romania in the 1980s*, Boulder, Westview Press, 1981, p. 51.
[7] Shafir (1985), p. 188.

fusese astfel formulat încât să dea impresia că Ceaușescu „susținea poziția Moscovei".[1]

Chiar și analiștii specializați în problemele regiunii foarte bine informați în domeniu au fost determinați să creadă că România „evitase cu atenție o condamnare clară" a invaziei și folosise o exprimare „dureros de prudentă" prin care „se distanțase de acțiunile sovieticilor", într-o încercare de a nu se implica în conflict.[2] Nu era neobișnuit ca asemenea analize să conchidă – în acord cu ipoteza „opoziției clandestine" – că alți membri ai Pactului fuseseră mai critici la adresa invaziei, comparativ cu Bucureștiul. Unele susțineau, spre exemplu, că Ungaria și Polonia „le comunicau în particular sovieticilor că, după părerea lor, invazia era «o gravă și dăunătoare greșeală»", în vreme ce România se mărginea să-și „manifeste precaut dezamăgirea".[3]

Și de această dată, realitatea reflectată din interiorul Pactului de la Varșovia era considerabil diferită și ilustrează cât de distorsionate puteau deveni analizele occidentale ca urmare a dezinformărilor coordonate de sovietici. În mai 1979, cu câteva săptămâni înainte ca Andropov, Ponomarev, Ustinov și Gromîko să-și trimită comandourile și ofițerii KGB la Kabul, autoritățile române i se adresaseră ambasadorului Republicii Democratice Afganistan la Moscova, într-o încercare de a-l atrage în ceea ce oficialii de la Kremlin au numit activități „antisovietice". Nemulțumirea URSS față de conducerea statului afgan era deja evidentă pentru observatorii neimplicați, serviciile de informații americane primind „semnale tot mai puternice că sovieticii iau deja în considerare unele alternative" și „plănuiesc să instaleze" până la sfârșitul lunii un lider mai pe placul lor.[4] Plângându-se de „devierea spre SUA" a României, principalul specialist în problemele românești din cadrul CC al PCUS i-a informat pe liderii din RSS Moldovenească referitor la faptul că ambasadorul român la Moscova îi adresa în secret propuneri „cu un evident caracter antisovietic" omologului său afgan.[5]

Respectând un tipar stabilit cu ocazia unui contact anterior cu noul regim al ayatollahului Khomeini din Iran, declara oficialul sovietic, Bucureștiul încerca să convingă Kabulul să reducă influența sovietică în Afganistan pe motivul că interesele superputerii de la Moscova contrastau cu cele ale „țărilor mici și

[1] Ibid.

[2] Dan Nelson, „Eastern Europe and the Non-Communist World" în Fischer-Galati editor, *Eastern Europe in the 1980s*, Boulder, Westview Press, 1981, p. 221; Brown (1988), p. 273.

[3] Robin Alison Remington „Eastern Europe and World Communism" în Fischer-Galati (1981), p. 188; Eric Bourne în *The Christian Science Monitor*, 4 iunie 1980.

[4] *Interagency Intelligence Memorandum: The Soviet Invasion of Afghanistan: Implications for Warning*, October 1980, pp. 10, 12, CIA.

[5] *Informare (către Secretariatul CC al PCM) cu privire la întâlnirea și discuțiile dintre L.I. Brejnev și N. Ceaușescu de pe 1 august 1979 în Crimeea*, 20 august 1979, Document Nr. 1 în Watts (2012a), http://www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no-29-the-soviet-romanian-clash-over-history-identity-and-dominion. Vezi și Negru (2010), pp. 201-203; AOSPRM, fond 51, inv. 50, dosar 6, filele 80-85. Oficialul CC al PCUS s-a plâns și de „extinderea" cooperării militare dintre România și Iugoslavia și de contactele sale militare externe din alte zone.

mijlocii".[1] Oficialul a explicat în continuare că România căuta neîndoielnic să contracareze eforturile Kremlinului de a o izola în plan internațional, instruindu-și diplomații „să treacă la o activitate intensivă pentru deconectarea URSS-ului de celelalte țări socialiste și de cele în curs de dezvoltare".[2]

Leonid Șerbașin, ofițer superior KGB și viitor șef al informațiilor externe de la KGB (în perioada 1988–1991), afirma ulterior că invadarea Afganistanului a fost provocată de temerile Kremlinului că liderul afgan „ne trage un Sadat" – altfel spus, că provoacă o dezertare în masă din tabăra sovietică și o realiniere cu Statele Unite.[3] Afirmația lui Șerbașin este remarcabilă din mai multe motive, pe lângă faptul că redă în mod fidel modul de gândire al securității sovietice.[4] În primul rând, la sfârșitul anilor 1970, liderii sovietici – nu doar KGB-ul – erau deja conștienți de faptul că, puțin mai devreme în același deceniu, președintele egiptean reușise în schimbarea sa de direcție cu complicitatea românilor.

Cum ei izbutiseră să scape de trupele și de consilierii sovietici la sfârșitul anilor 1950, românii au fost abordați de Anwar Sadat la începutul deceniului 1970, în dorința de a ști cum să procedeze în același sens în Egipt. Subliniind acordul său cu liderul român „pe principiul neamestecului în treburile interne ale altora", în cursul întâlnirilor din aprilie 1972, Sadat i-a spus deschis lui Ceaușescu despre campania sa secretă împotriva influenței sovietice.[5] În răstimp de numai câteva săptămâni, liderul egiptean a început procesul de expulzare a experților militari și a consilierilor sovietici, al căror număr se ridica la momentul respectiv la circa 15 000 – 20 000.[6]

---

[1] Ibid.

[2] Ibid.

[3] Odd Arne Westad, „Concerning the Situation in 'A': New Russian Evidence on the Soviet Intervention in Afghanistan", *Cold War International History Project Bulletin*, nr. 8/9 (iarna 1996), p. 130. Șerbașin nota în continuare că SUA își puteau amplasa apoi „centrele de control și informații mai aproape de granițele noastre cele mai problematice". În Egipt, sovieticii operaseră centre de informații și de monitorizare pentru propriile lor obiective, dând naștere la puternice resentimente în rândul egiptenilor. Anwar el-Sadat, *In Search of Identity: An Autobiography*, New York, Harper & Row, 1978, pp. 230-231.

[4] Așa cum remarca un fost comandant sovietic, „lucrul de care ne temeam cel mai tare" era faptul că liderul afgan „putea să-și schimbe în orice moment orientarea spre Vest", dat fiind că „schimbările de politică în Egipt, Chile și Somalia, într-o direcție antisovietică, erau încă proaspete în mintea oficialilor de la Moscova". Aleksandr Antonovici Liakovski, *Culisele invaziei sovietice în Afganistan și ale preluării Kabulului, decembrie 1979*, CWIHP Document nr. 51, ianuarie 2007, p. 5.

[5] *Memorandum of Conversation between Nicolae Ceausescu and Anwar El-Sadat*, Cairo, 3 aprilie 1972 în Mircea Munteanu, „CWIHP Launches New Middle East Initiative", *Cold War International History Project Bulletin*, nr. 16, (2008) p. 541; ANIC, CC al PCR relații externe, 19â1972, f. 37-41.

[6] Sadat (1978), p. 230. Sadat notează mai departe că mișcarea fusese necesară fiindcă Moscova se comporta de parcă ar fi deținut „o poziție privilegiată în Egipt – în asemenea măsură încât ambasadorul sovietic considera că se află pe o poziție comparabilă cu cea a Înaltului Comisar britanic în perioada ocupației britanice a Egiptului". *Op.cit.*, p. 231.

Expulzarea constituise o lovitură considerabilă la adresa capacităților militare și de spionaj sovietice din regiune. Moscova a pierdut posibilitatea de a folosi prețioasele facilități navale din Mediterana, numeroasele semnale și informații adunate de posturile sovietice instalate de-a lungul frontierei egiptene și facilitățile de apărare și supraveghere aeriană ale Egiptului, care se aflau de fapt sub comanda ofițerilor sovietici și confereau URSS-ului capacități de observație asupra unei regiuni și mai vaste. Facilități similare erau acum în joc în Afganistan.

În al doilea rând, Moscova era extrem de conștientă de rolul esențial al României în susținerea inițiativelor de pace independente ale lui Sadat, pe care liderii de la Kremlin le percepeau ca fiind antisovietice, dat fiind că metoda negocierilor directe le excludea participarea și politica de tip *divide et impera* în regiune. În 1978 și 1979 spre exemplu, autoritățile sovietice au criticat în mod repetat România pentru că sprijinea negocierile directe ale lui Sadat cu Israelul și încuraja procesul de pace din regiune independent de Moscova. În martie 1980, Brejnev se exprimase împotriva faptului că „Ceaușescu a continuat să justifice acțiunile separate ale lui A. Sadat și s-a pronunțat încă o dată pentru organizarea unei conferințe internaționale pe tema Orientului Mijlociu".[1] Esențialul, a recunoscut liderul sovietic plin de amărăciune, era acela că „în practica politicii din Orientul Mijlociu, acțiunile României sunt tot mai puternic îndreptate într-o direcție contrară celei urmate de acțiunile Uniunii Sovietice și ale celorlalte state socialiste".[2] În mod firesc, Moscova dorea să evite o evoluție similară a situației în Asia de Sud-Vest.

În ultimul rând, ca rezident KGB în Teheran la vremea respectivă, Șerbașin era conștient, fără îndoială, de rapoartele trimise de KGB și de ambasada URSS referitor la eforturile Bucureștiului de a obstrucționa influența sovietică în Iran. Foarte probabil, el a contribuit la autorizarea unora dintre aceste rapoarte. În conformitate cu informațiile disponibile Comitetului Central al PCUS:

> Se știe că, după ce regimul șahului s-a prăbușit în Iran, conducerea română a trimis rapid la fața locului o delegație musulmană din RSR care, în cadrul întâlnirii cu Khomeini, și-a exprimat aprobarea pentru expulzarea specialiștilor americani din țară. Concomitent, delegația a încercat să-l atenționeze pe Khomeini să nu

[1] *Din Jurnalul lui V.I. Drozdenko (ambasador sovietic în România), Discuțiile înregistrate cu V. Cazacu, membru al Comitetului Politic Executiv al CC al PCR*, 12 martie 1980, Document nr. 7 în Watts (2012a), Negru (2010), pp. 204-207; AOSPRM, fond 51, inv. 54, dosar 7, filele 48-54. Raportul menționează că „întâlnirea nu s-a încheiat cu participarea lui N. Ceaușescu la vacanță împreună cu noi, așa cum este procedura tradițională. După discuție, N. Ceaușescu a luat imediat avionul spre București"

[2] Ibid.

invite în Iran specialiști din URSS, subliniind în același timp că interesele marilor puteri sunt atotcuprinzătoare și nu coincid cu cele ale țărilor mici și mijlocii.[1]

Disimularea unui protest extraordinar

Urmând tiparul stabilit după invadarea Cehoslovaciei în 1968, confruntarea pe care Bucureștiul și Moscova o evitaseră în public (și mai ales în presa occidentală) se desfășura în plină forță în discuțiile interne din PCR, în întâlnirile bilaterale sovieto-române și în cadrul consiliilor Pactului de la Varșovia (ca și în discuțiile româno-chineze). Autoritățile sovietice aveau deja, în timpul invaziei, o idee despre ceea ce urma să se întâmple. După ce i-a informat pe oficialii de la București despre presupusele așteptări (îndoielnice, totuși) ale Kremlinului ca acesta „să adopte o perspectivă pozitivă și înțelegătoare" asupra operațiunii, ambasadorului sovietic, Vasili Ivanovici Drozdenko, românii i-au replicat clar că mișcarea era una greșită și dăunătoare pentru reputația Moscovei.[2]

Pe 29 decembrie 1979, într-o întâlnire specială, convenită chiar în perioada invaziei, conducerea României a declarat limpede că „oricum ar explica URSS evenimentele, pătrunderea trupelor sovietice în Afganistan este o dovadă a politicilor sale de tip hegemonist".[3] Ca răspuns la solicitarea Moscovei de a primi „înțelegere și sprijin de la țările socialiste", membrii PCR au decis unanim că România nu poate nici „să fie de acord" cu intervenția, nici „să urmeze orbește politicile URSS" în plan internațional.[4]

Opoziția a fost exprimată și mai explicit în fața celorlalți membri ai Pactului de la Varșovia la reuniunea CPC care s-a desfășurat în mai 1980 în capitala Poloniei. Bucureștiul a demonstrat o extraordinară abilitate de a influența politica Pactului chiar și atunci când s-a confruntat cu direcția de acțiune comună, „unanim" acceptată, a celorlalți membri. Așa cum a transmis delegația cehoslovacă oficialităților de la Praga, România a refuzat pur și simplu să susțină „asistența de tip internaționalist a URSS pentru revoluția afgană":

> Cu privire la Afganistan, dezaprobă asistența militară oferită de URSS și o consideră de fapt un amestec din exterior, privind deci retragerea trupelor sovietice ca pe o condiție necesară pentru o soluție politică. Formularea finală a acelei

[1] *Informare (către Secretariatul CC al PCM) cu privire la întâlnirea și discuțiile dintre L.I. Brejnev și N. Ceaușescu de pe 1 august 1979 în Crimeea,* 20 august 1979, Document Nr. 5 în Watts (2012a), AOSPRM, fond 51, inv. 50, dosar 6, filele 80-85; Negru (2010), pp. 201-203.

[2] Vasili Mitrokhin, „The KGB in Afghanistan", Cold War International History Project Working Paper Nr. 40, iulie 2002, p. 107, http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/WP40-english.pdf. Deoarece autoritățile sovietice nu aveau motive să se aștepte ca Bucureștiul să susțină invazia, se poate ca aceste întâlniri – sau cel puțin modul în care le descrie ambasadorul sovietic – să fi fost parte a unei operațiuni de tip măsuri active menite să lase falsa impresie a aprobării tacite din partea României a agresiunilor cu motivație ideologică.

[3] Ibid.

[4] Ibid.

părți din declarație care se referă la Afganistan este rezultatul negocierilor dintre L.I. Brejnev și N. Ceaușescu...[1]

Deși reprezentanții Cehoslovaciei au făcut tot posibilul pentru a reprezenta formula de compromis pe care Moscova și statele loiale ei s-au simțit obligate s-o accepte ca „o poziție acceptabilă pentru URSS și pentru celelalte țări socialiste", aceasta semăna în mod izbitor cu îndemnul României la retragerea forțelor sovietice, amintind îndeaproape de o critică dură a invaziei în sine:

> Membrii CPC au subliniat totdată necesitatea de a normaliza situația politică apărută cu privire la Afganistan. O astfel de reglementare ar trebui să garanteze în mod clar încetarea totală și prevenirea reapariției oricărei forme de amestec extern, direcționat împotriva guvernului și a poporului din Afganistan. Împreună cu oprirea totală a oricărei forme de interferență din exterior îndreptată împotriva guvernului și a poporului afgan, retragerea armatei sovietice din Afganistan trebuie să aibă loc în conformitate cu declarațiile Uniunii Sovietice.[2]

Această condamnare a invaziei a pus România pe poziții conflictuale nu numai cu politica sovietică oficială și cu cea dorită de Pactul de la Varșovia, ci și cu toate organizațiile și instituțiile componente ale rețelei pe care Moscova o folosea pentru a-și susține „politica de pace". Românii nu erau însă nici timizi, nici obtuzi în solicitarea de retragere a trupelor sovietice.[3] Și de această dată, aliniamentele bătăliei erau clare. Acum însă, printre agenții KGB care diseminau dezinformările sovietice se numărau membri de rang înalt ai Bisericii (ai mai multor Biserici) și lideri ai organizațiilor ecumenice internaționale, persoane aflate în poziții care le confereau o mai mare credibilitate atunci când îi portretizau pe români ca având orientări etice și morale dubioase, iar pe ceilalți (inclusiv pe ei înșiși) ca luptători onorabili pentru dreptate și justiție.

Liderul organizației-paravan controlate de sovietici Conferința Creștină pentru Pace (CCP), spre exemplu, episcopul reformat Károly Tóth, care deținea poziții de conducere în cadrul Consiliului Mondial al Bisericilor (CMB) și în Adunarea Mondială a Bisericilor Reformate (AMBR), era un ferm apărător al invaziei în Afganistan împotriva criticilor occidentale – la fel cum CCP susținuse

---

[1] *Raport despre întrunirea CPC adresat prezidiului partidului cehoslo*vac, 27 mai 1980, PHP. Vezi și Vojtech Mastny, „A XVII-a întrunire a CPC, Varșovia, 14-15 mai 1980. Notă editorială", 24 ianuarie 2003, PHP.

[2] „14-15 May 1980 Agreed Paragraph Concerning Afghanistan", citat ca Text convenit pentru un paragraf în declarația referitoare la Afghanistan, 14 mai 1980, PHP. Deși nu menționează contribuția României la redactarea declarației, raportul ministrului bulgar de externe Petr Mladenov notează că Ceaușescu „și-a exprimat dezacordul cu desfășurarea de trupe sovietice în Afganistan" și a insistat că ar fi trebuit oferite „alte forme de sprijin". *Raport al ministrului Afacerilor Externe (Petr Toșev Mladenov) către Biroul Politic al CC al PCB,* 27 mai 1980, ambele în PHP.

[3] Vezi, de pildă, „Ceaucescu pide la retirada soviética de Afganistán" (Ceaușescu a solicitat retragerea sovietică din Afganistan), *El Pais* (Madrid), 9 noiembrie 1980.

invadarea Cehoslovaciei când el devenise secretarul ei general, în 1968.[1] Declarația Conferinței Creștine pentru Pace cu privire la Afganistan, cu subtitlul *Izbânda revoluției din aprilie în Republica Democratică Afganistan necesită solidaritatea noastră internațională,* pretindea că trupele sovietice fuseseră invitate de un guvern reformist deoarece „forțele vechiului regim feudal încercaseră să stopeze și să întoarcă din drum dezvoltarea progresistă".[2] CCP sub conducerea lui Tóth condamna apoi atitudinea SUA împotriva invaziei și o învinovățea pentru că ar fi creat „tensiuni internaționale periculoase".[3]

Împreună cu arhiepiscopul Kiril, agent KGB, și cu alți „clerici-spioni" est-europeni subordonați direct sau indirect Moscovei, Tóth și CCP a izbutit să obțină sprijinul instituțiilor ecumenice occidentale pentru „revoluția" afgană în consiliile și conferințele CMB și ale AMBR, al cărei vicepreședinte era însuși Tóth.[4] Odată ce au blocat cu succes discuțiile despre invazie în 1980–1982, CCP și liderii ortodoxiei rusești au preîntâmpinat și orice referire critică la invadarea Afganistanului în cadrul întrunirii Adunării Generale a CMB organizate în 1983 la Vancouver, amenințând că, dacă ar fi emisă o astfel de condamnare, „femeilor est-europene și clerului sovietic nu li s-ar mai permite să participe la viitoarele întruniri ale CMB".[5]

După dezmembrarea URSS, în 1992, fiind vicepreședinte al comisiei perntru investigarea activităților KGB, disidentul și preotul rus Gleb Iakunin a descoperit că delegația sovietică la întrunirea CMB de la Vancouver inclusese „47 de agenți ai organelor KGB" – mai mulți decât ar fi fost necesar dacă ar fi

---

[1] Liderul inițial al CCP emisese o condamnare a intervenției conduse de sovietici în Cehoslovacia, dar aceasta a fost retrasă când la conducere a venit noua echipă, în care Tóth deținea un loc principal.

[2] Vezi, de pildă, „Declarația directorilor Conferinței Creștine pentru Pace asupra situației din Afganistan", *Zhurnal Moskovskoi Patriarkhii* (Jurnalul Patriarhiei Moscovite), Nr. 3 (1980), pp. 36-37. CCP a emis consternanta afirmație că „revoluția marxistă reprezintă cea mai bună modalitate de a garanta libertatea religioasă". Tóth și CCP apărau deja invazia și „ajutorul" sovietic în ianuarie 1980. *Serviciul Ecumenic de Presă,* 4 septembrie 1980. După 1989, episcopul Tóth a negat pur și simplă că a justificat sau a aprobat vreodată invazia în Afganistan, insistând cu toată seriozitatea în fața unui ziarist maghiar că „Nicio persoană dintre cele pe care le cunosc nu și-a dat binecuvântarea războiului din Afganistan". Interviu cu episcopul reformat Károly Tóth, realizat de Anna Jakubovits, *Tallozo* (Budapesta), nr. 43, 26 octombrie 1990, p. 2042, „Previous Status Defended" în *Joint Publications Research Service* (JPRS), *East Europe Report* (EER), Nr. 163, 13 decembrie 1990, pp. 41-43. Vezi și *Pest Megyei Hirlap*, 20 octombrie 1990.

[3] Ibid.

[4] Vezi J.A. Emerson Vermaat, „The World Council of Churches and the Afghanistan Crisis 1980-1984", *Conflict Quarterly,* (vara 1985), pp. 5-16. Vezi și Momchil Metodiev, *Mezhdu vyarata i kompromisa: Bulgarskata pravoslavna tsrka i komunisticheskata drzhava (1944-1989 g.)* (Între credință și compromis: Biserica Ortodoxă bulgară și statul comunist (1944-1989)), Sofia, Institutul pentru Studierea Trecutului Recent/Ciela, 2010; Mark D. Tooley, „Soviet Ghosts Haunt the World Council of Churches", *FrontPageMagazine.com,* 25 august 2006.

[5] Vermaat (1985), pp. 9-12; „Democracies Under Strain", *Institute for the Public Interest,* Nr. 3, iunie 1986.

avut ca misiune culegerea de informații, dar un număr foarte potrivit pentru o operațiune de influențare.[1]

Protejând de cenzură invazia în Afganistan și ignorând apelul ONU la retragerea imediată a forțelor sovietice, Comitetul Central al CMB a emis o declarație „solicitând guvernului SUA să oprească orice ajutor pentru El Salvador și să garanteze că nu va interveni pentru a determina soarta poporului salvadorian".[2] „Statele Unite", nota un observator, „nu ocupase El Salvadorul, și totuși autoritățile americane erau ținta unor critici severe, în vreme ce guvernul sovietic anexase o țară întreagă și avea parte de un tratament blând".[3] Necunoscute observatorilor din acea perioadă, arhive declasificate temporar după prăbușirea comunismului au dezvăluit că Vietnamul și Cuba (cel puțin), state clientelare ale Moscovei, livrau arme rebelilor din El Salvador și că Blocul sovietic, cu unica excepție a României, era profund implicat în asistența militară oferită rebelilor antiamericani din America Latină.[4]

Ținând seama de viteza cu care poziția oficială a României a fost uitată în Occident, merită să subliniem ceea ce a făcut în cadrul întrunirilor Pactului de la Varșovia, de una singură, în confruntare directă cu URSS. A denunțat invadarea Afganistanului, a impus retragerea imediată a forțelor sovietice măcar la nivel declarativ și a respins tentativele de scoatere a SUA și a NATO drept țapi ispășitori pentru conflictele și tensiunile internaționale care ar fi justificat invazia. La capătul opus al spectrului, clerul lumii occidentale (și nu numai) nu a putut găsi nici forța și nici înțelepciunea necesară pentru a face același lucru, odată ce principala sa organizație a fost „capturată" din interior. CMB nu și-a reconsiderat poziția pe durata Războiului Rece. Nu a făcut-o însă nici Bucureștiul, care a continuat să denunțe invazia și chiar a susținut investigația desfășurată

[1] Vezi „Manipulation of the Russian Orthodox Church & the World Council of Churches: How «Black», «Gray», and «White» Active Measures Worked Together", în US Information Agency, *Soviet Active Measures in The 'Post-Cold War' Era 1988-1991,* Washington, D.C., US Government Printing Office, 1992.

[2] *The Churches in International Affairs, Reports 1979-1982* (WCC/CCIA, 1983), p. 127.

[3] Vermaat (1985), p. 11.

[4] Vezi, de pildă, Merle Pribbenow, *Vietnam Covertly Supplied Weapons to Revolutionaries in Algeria and Latin America,* e-Dossier No. 25, Washington D. C., Cold War International History Project, noiembrie 2011, http://www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no-25-vietnam-covertly-supplied-weapons-to-revolutionaries-algeria-and-latin. Vezi și Merle Pribbenow, *Vietnam Trained Commando Forces in Southeast Asia and Latin America,* e-Dossier No. 28, Washington D.C., Cold War International History Project, ianuarie 2012, http://www.wilsoncenter.org/publication/e-dossier-no-28-vietnam-trained-commando-forces-southeast-asia-and-latin-america.

de ONU cu privire la presupunerea că URSS ar fi folosit arme biochimice împotriva rezistenței afgane.[1]

Destrămarea „alianței" între Belgrad și București

Contrastul cu poziția Belgradului față de Afganistan era la fel de izbitor ca acela privind Orientul Mijlociu, subliniind apropierea tot mai mare a Iugoslaviei de linia dictată de sovietici în politica externă și de securitate. Președintele Carter îl inclusese și pe Tito, alături de Ceaușescu, Sadat și Zia ul-Haq, în consultările care au avut loc imediat după invazia sovietică în Afganistan. Tito însă nu voia să se opună sovieticilor și încerca să întărească legăturile dintre Belgrad și Moscova și totodată să obțină garanții pentru stabilitatea Iugoslaviei după decesul său. Deși încerca să rămână cât mai independent posibil și condamna invazia în mod public, în culise îi oferea lui Brejnev sfaturi despre cum să o scoată la capăt, insistând pe relații sovieto-iugoslave și mai strânse.[2]

Fără îndoială, pentru Brejnev poziția lui Tito avea un caracter mult mai benign decât cea a lui Ceaușescu, astfel că liderul sovietic a ajuns chiar să-i solicite „ajutorul" pentru a neutraliza protestele Pakistanului:

> Tovarășul Brejnev a menționat în scrisoarea sa că Iugoslavia se bucură de un înalt prestigiu în rândul statelor nealiniate și de aceea ar putea juca un rol considerabil în privința chestiunii afgane. I-ar putea influența pe liderii pakistanezi, convingându-i să nu susțină forțele reacționare și să nu se amestece în treburile interne ale Afganistanului.[3]

De fapt, în ciuda opoziției publice a lui Tito – o atitudine pe care a fost nevoit s-o adopte pentru a-și menține poziția în cadrul mișcării nealiniate – și a contramăsurilor sovietice, diferențele de opinii dintre Belgrad și Moscova în privința Afganistanului nu au dus la un declin considerabil în relația lor. Politica anterioară a Iugoslaviei față de Asia de Sud-Est susținuse linia trasată de Moscova. Și cu referire la Orientul Mijlociu Tito avea o „poziție identică" cu aceea a Kremlinului și chiar cu a fostului inamic, liderul bulgar (loial sovieticilor)

---

[1] Sovieticii au reușit să blocheze această investigație prin intermediul agenților lor la ONU, conduși de generalul Viaceslav Ustinov, subsecretar ONU. James R. Phillips, „Moscow's Poison War – Update", *The Heritage Foundation,* Backgrounder No. 208, 3 septembrie 1982; Juliana Geran Pilon și Stanislav Levchenko, „Moscow's U.N. Outpost", Backgrounder No. 307, 22 noiembrie 1983, p. 9.

[2] *Informare sovietică privind corespondența dintre liderul iugoslav Iosif B. Tito și secretarul general al PCUS Leonid I. Brejnev* (1980), Document 7 în Csaba Békés, „De ce nu a existat un «al doilea Război Rece» în Europa? Ungaria și invazia sovietică în Afganistan în 1979: Documente din arhivele maghiare", Buletin CWIHP nr. 14/15, (iarna 2003/primăvara 2004), p. 214; MOL M-KS 288 f/11.

[3] Ibid.

Todor Jivkov, încă din perioada războiului de șase zile (1967).[1] În consecință, Tito coopera îndeaproape cu Moscova, prin susținerea practică atât a *Frontului de Respingere* împotriva unei păci negociate, cât și a teroriștilor internaționali (și a traficanților de droguri) sponsorizați de sovietici din regiune.[2] De această dată însă, Tito pur și simplu nu-și putea permite să se identifice cu invazia în Afganistan – decât dacă era pregătit să compromită grav autoritatea Iugoslaviei în mișcarea pentru nealiniere.

În 1980, atitudinea sfidătoare a Belgradului la adresa Moscovei se ștergea deja rapid din memoria istoriei. La fel se întâmpla cu strânsa cooperare româno-iugoslavă, cu toate că prieteniile individuale, îndeosebi în rândul personalului militar și din serviciile de informații ale celor două țări, au rezistat pe tot parcursul Războiului Rece.[3] Restabilirea influenței asupra regimului de la Belgrad avea o prioritate aproape egală pentru KGB și pentru partenerii „în strânsă cooperare" cu cea acordată eforturilor de neutralizare și corectare a politicilor independente ale Bucureștiului. În anii 1960, de pildă, KDS-ul bulgar s-a alăturat omologilor sovietici și din cadrul Pactului, făcând schimb de „informații sensibile" și discutând despre „pașii speciali care trebuie făcuți pentru extinderea razei de influență a Pactului de la Varșovia" în Iugoslavia.[4] Acest lucru s-a întâmplat mai cu seamă în regimurile post-Tito, cărora le lipseau experiența și, posibil, abilitatea și convingerile lui Tito însuși.

Așa cum raporta Gyula Horn, adjunctul Departamentului Internațional al Partidului Muncitoresc Socialist Ungar (PSMU), în fața unei reuniuni a departamentelor de profil ale „țărilor socialiste în strânsă cooperare" organizată în

---

[1] Jordan Baev, „The Soviet Bloc Intelligence Services' Collaboration Against The USA and NATO in The Balkans and Eastern Mediterranean 1967-1989", lucrare de seminar, Oslo, Institutul Nobel din Norvegia, 2002, p. 27; CDA, Fond 1-B, Record 64, File 318. În mod similar, la începutul lunii decembrie 1970 serviciile de informații bulgare au avertizat conducerea de partid că era de așteptat ca înlocuitorul lui Nasser în Egipt (UAR) să apeleze la SUA și Occident, care ar fi fost de așteptat să răspundă pe măsură. *The Situation of the UAR After the Death of Nasser,* 2 decembrie 1970, CDA, Fond 1-B, Record 35, File 2449, p. 46 citat în Baev (2002), p. 28.

[2] Faptul că Tito i-a găzduit cu amabilitate pe Abu Nidal, Ilici Ramirez Sanchez (Carlos Șacalul) și Abu Daoud, când aceștia fugeau de justiția occidentală care îi urmărea pentru atacurile teroriste puse la cale, a fost cea mai explicită demonstrație a acestui sprijin. Carlos a făcut un tur al Europei de Est în septembrie 1976, vizitându-i pe toți partenerii „în strânsă cooperare" și Iugoslavia, dar nu și România. Vezi, de pildă, Smith (1995). Vezi și „State Support for International Terrorism: 1986-1987", *Terrorism Review,* 10 martie 1988, pp. 9, 11, CIA; Andrew și Mitrokhin (2001), pp. 255-256.

[3] Una dintre cele mai grele lovituri la adresa relațiilor dintre București și Belgrad a fost ostracizarea lui Milovan Djilas și ulterioara sa condamnare la închisoare dictată de Tito. Djilas era considerat de oficialii români de rang înalt cel mai bun prieten al lor în Iugoslavia. Deși a recunoscut, în 1968 și în deceniul următor, nevoia unei relații strategice cu Bucureștiul, Tito nu era atât de favorabil ideii unui viitor balcanic comun cum fusese Djilas. Succesorii lui Tito nu au părut a fi convinși de valoarea unei relații strategice între București și Belgrad.

[4] Baev (2002), p. 18.

februarie 1980 (același organism folosit frecvent pentru a coordona activitățile împotriva României), Oleg Rahmanin, secretarul sovietic pentru relațiile cu partidele socialiste aflate la putere, „a subliniat printre altele că trebuie acordată o atenție mai mare influențării politicii externe a Iugoslaviei pentru a urma o direcție pozitivă", dat fiind că „nu sunt așteptate «cutremure politice» nici după dispariția lui Tito".[1] Apoi, în iunie 1980, Rakhmanin le raporta partenerilor din INTERKIT că:

> ...În prezent, diverse forțe luptă în mod activ pentru Iugoslavia. În tabăra partidelor prietene este important ca situația să fie atent monitorizată și analizată, exercitându-se activ o influență. Uniunea Sovietică îl va trimite, în iunie, pe [președintele Comitetului de Stat al Planificării din URSS, Nikolai] Baibakov, în Iugoslavia, vizitată și de [ministrul sovietic al apărării] Ustinov și de [șeful KGB] Andropov. În viitorul apropiat, tovarășul Janzic, secretar executiv al CC al Partidului Comunist Iugoslav, va veni în vizită la Moscova.[2]

Profitând de situația economică dificilă a Iugoslaviei, Moscova a atras Belgradul mai aproape în plasa ei printr-o remarcabil de „binevoitoare politică economică și comercială sovietică".[3] În septembrie 1980, Baibakov a încheiat cu Iugoslavia un acord tehnic, economic și comercial pe zece ani, pentru cooperarea îndeosebi în domeniul energiilor strategice, al construcțiilor de mașini, navale și civile și al industriei alimentare, consolidând poziția URSS ca „principal partener comercial străin".[4] În conformitate cu noul acord comercial, șantierele navale iugoslave urmau să producă „100 de nave pentru Uniunea Sovietică, în valoare de 1 300 000 000 de dolari".

Nu este clar ce alte stimulente au mai fost oferite de liderii militari și ai serviciilor de informații sovietice aflați în vizită. Cert este însă că, până la sfârșitul anului 1980, acestea din urmă reușiseră să-și resubordoneze instituțiile iugoslave de securitate în anumite domenii operaționale. Documente ale KGB descoperite în arhivele lituaniene sugerează că discuțiile care au avut loc în 1980 între partenerii „în strânsă cooperare" s-au concentrat pe cele mai eficiente modalități de exploatare a „teritoriului iugoslav pentru operațiunile de informații ale Blocului sovietic împotriva statelor NATO" – pornindu-se de la premisa că Belgradul

---

[1] *Raport asupra întâlnirii secretarilor ministerelor de Externe ale țărilor socialiste în strânsă cooperare la Moscova, pe 26 februarie 1980*, 29 februarie 1980 (semnat de Horn), Document 5 în Békés (2003/2004), p. 211.

[2] Notă privind discuțiile șefilor de delegații la cea de-a XI-a întrunire internă asupra Chinei, 12 iunie 1980, Berlin, p. 4, PHP. În același context, Rakhmanin nota că „Uniunea Sovietică folosește toate canalele de influență" pentru a contracara „pozițiile speciale ale României".

[3] Zdenko Antic, „Nou acord sovieto-iugoslav pe zece ani", RAD Background Report/249, RFER, 20 octombrie 1980, pp. 1-4.

[4] Ibid.

era de acord să găzduiască astfel de operațiuni.[1] Deja la mijlocul deceniului 1980, Informațiile iugoslave efectuau operațiuni împreună cu serviciile de profil sovietice, maghiare și est-germane împotriva României, spre exemplu, angajându-se în măsuri active care întăreau pretențiile ungare asupra Transilvaniei, acuzau abuzuri împotriva minorităților sârbă și croată și subminau în general poziția Bucureștiului în Occident.[2]

Mobilizarea loialiștilor în favoarea invaziei în Afganistan

Prin intermediul dezinformărilor la nivelul întregului Pact și al propriilor agenți infiltrați în comunitatea maghiară din Statele Unite, Budapesta a reușit să dea impresia că se opune în tăcere intervenției sovietice în Afganistan. Autoritățile americane, deja ferm convinse de „opoziția clandestină" a regimurilor polonez și maghiar, s-au străduit să sublinieze în fața oficialilor ungari că dezvoltarea unor relații mai strânse între Washington și Budapesta necesita doar o „atenuare" a retoricii antiamericane din presa maghiară.[3] În ceea ce este posibil să nu fi fost doar o coincidență, adjunctul Departamentului Internațional al Partidului Muncitoresc Socialist Ungar (PSMU), Gyula Horn, s-a aflat la Washington în perioada invaziei în Afganistan, unde s-a întâlnit cu oficiali americani de rang superior.[4]

În conformitate cu raportul lui Horn destinat PSMU, oficialii americani „au primit în general" cu „înțelegere" următoarele sale argumente:

> Deteriorarea relațiilor sovieto-americane nu a început odată cu sprijinul oferit de sovietici Afganistanului. Statele Unite luaseră anterior măsuri care au pus în pericol Uniunea Sovietică și în general relația Est–Vest atât în sfera militară, cât

[1] Baev (2002), p. 18. Arhivele KGB din Lituania se află la *Lietuvos ypatingasis archyvas* (Arhivele Speciale Lituaniene: LYA), Vilnius, Fond K-1, Dosar 49, Filele 311, 415.

[2] Directorul serviciului român de informații externe în 1992–1997 își amintea cum au blocat serviciile iugoslave de informații transportul în Occident al recent publicatelor lucrări istorice românești despre Transilvania, în 1986. Talpeș (2009), pp. 219-222. Un săptămânal iugoslav în limba maghiară *(Het Nap)* condamna presupusele planuri românești privind „amalgamarea germanilor, maghiarilor, sârbilor și croaților în cadrul națiunii române". Vezi, de pildă, Radio Budapesta, 16 iunie 1988, ora 14.00. Presa iugoslavă, la fel ca aceea din Ungaria, a jucat un rol esențial în diseminarea dezinformărilor privind evenimentele de la începutul Revoluției române din 1989. Vezi, de pildă, Jacques Levesque, *The Enigma of 1989: The USSR and the Liberation of Eastern Europe,* University of California Press, 1997, p. 196.

[3] *Raport asupra discuțiilor lui Gyula Horn, reprezentant al Departamentului Afacerilor Externe al CC al PSMU în Statele Unite și Canada,* 23 ianuarie 1980, Document 4 în Csaba Békés (2003/2004), pp. 207-211.

[4] Printre alții, Horn s-a întâlnit cu adjunctul Secretarului de Stat George West, Secretarul de Stat adjunct pentru Problemele Europene Robert Barry, consilierul pentru probleme sovietice Marshal D. Shulman, consilierul pentru securitate europeană și probleme NATO James E. Goodby și F. Stephen Larabee, membru în Consiliul pentru Securitate Națională.

și în cea politică. Eforturile americane de dezechilibrare a forțelor strategice au sporit tensiunile... Conducerea Statelor Unite a fost cea care a adoptat măsuri stricte și directe de slăbire a relațiilor sovieto-americane. Sprijinul oferit de sovietici forțelor revoluționare din Afganistan nu este o preocupare a Tratatului de la Varșovia, ci o problemă internă a Uniunii Sovietice și Afganistanului.[1]

Contrastul dintre poziția României și cea a ipoteticei „opoziții clandestine" este mai mult decât evident.

Kremlinul a raliat la această campanie statele loiale Moscovei, învinovățind SUA pentru „acțiuni agresive" care includeau „declanșarea cursei înarmărilor", intensificarea „atacurilor împotriva socialismului" și obstrucționarea destinderii militare.[2] Șeful Departamentului Internațional al PCUS, Boris Ponomarev, considera că unicul motiv pentru care SUA nu recurseseră la „confruntarea militară" în problema Afganistanului era forța armată a sovieticilor și a Pactului de la Varșovia. În consecință, susținea el, partenerii trebuie să-și sporească această forță și „să ne consolidăm forțele armate în cadrul Tratatului de la Varșovia și în viitor".

Lăudând tot mai puternica „opoziție față de Statele Unite" a Franței și „poziția justă" adoptată de Partidul Comunist Francez loial Moscovei, el i-a îndemnat pe parteneri „să dezvolte în continuare relațiile politice cu Franța" pentru a „împiedica dominația politicii lui Carter".[3] Loialiștii au fost apoi instruiți să „anuleze" toate „contactele planificate la nivel înalt cu Statele Unite și cu RFG", să suspende „excursiile grupurilor culturale, organizarea de expoziții" și să reducă numărul turiștilor din SUA, așa cum făcuse Moscova, totul pentru a contracara „tentativele americane de distrugere a unității comunității socialiste".[4] Partenerii s-au declarat „unanim" de acord cu nevoia de a-și armoniza „pozițiile și ideile" privind culpabilitatea SUA pentru actuala „deteriorare a situației internaționale", astfel încât să corespundă „cu evaluarea sovietică". Concomitent, Moscova insista asupra „inițiativei comune franco-poloneze" privind o conferință a partidelor comuniste din Europa pe tema destinderii militare și a dezarmării, care să aibă loc în aprilie la Paris.[5]

---

[1] Documentul 4 în Békés (2003/2004), p. 211.

[2] *Raport asupra întâlnirii secretarilor ministerelor de Externe ale țărilor socialiste în strânsă cooperare la Moscova, pe 26 februarie 1980,* 29 februarie 1980 (semnat de Horn), Document 5 în Csaba Békés (2003/2004), p. 211.

[3] Ibid.

[4] Ibid.

[5] *Raport asupra întâlnirii secretarilor ministerelor de Externe ale țărilor socialiste în strânsă cooperare la Moscova, pe 26 februarie 1980,* 29 februarie 1980 (semnat de Horn), Document 5 în Csaba Békés (2003/2004), p. 211. Békés susține, tautologic, că din moment ce „Ungaria era un membru puternic al grupului «țărilor socialiste în strânsă cooperare»... liderii maghiari nu puteau face altceva decât să accepte explicația sovieticilor și să respecte linia generală a propagandei blocului". *Op.cit.,* p. 204. Ca un „membru puternic" al grupului loialist, nu este clar că Ungaria dorea să devieze de la linia Moscovei.

Deși sponsorizată de comuniștii francezi și polonezi, conferința de inspirație sovietică nu a fost chiar atât de „paneuropeană" cum sperase Moscova. Absența României a sărit în ochi la o întrunire evident menită să marcheze „prima susținere oficială" a politicii sovietice în Afganistan „de oficialii de rang înalt ai țărilor membre ale Pactului de la Varșovia". Ca membru al alianței, nota CIA, „decizia" României „de a nu participa a fost una cu adevărat dificilă" și va fi creat, fără îndoială, „noi tensiuni în relația ei cu Moscova".

În conformitate cu Langley, opoziția fățișă a Bucureștiului față de invadarea Afganistanului constituia un motiv pentru a bănui că Moscova avea să „folosească întrunirea nu doar pentru a obține o susținere generală a politicilor sale", ci și ca pe o „încercare de a-și restabili dominația în cadrul mișcării comuniste internaționale".[1]

„Dacă celelalte partide comuniste independente [din Iugoslavia, Spania și Italia] ar fi venit", continua evaluarea, „românii ar fi participat și ei și ar fi deplâns rezoluțiile îndoielnice – așa cum procedaseră în 1976". Dar cum Belgradul și eurocomuniștii independenți au preferat să nu ia parte la conferință, Bucureștiul a ales să nu „fie singura voce în dezacord".[2]

Partidul Comunist Francez a continuat să-și demonstreze servilismul față de Moscova printr-o „apărare mai vocală a agresiunii sovietice decât cea susținută de mai mulți membri ai Tratatului de la Varșovia".[3] Agenții Moscovei din alte regiuni ale lumii, spre exemplu „ministrul de externe" al OEP Farouk Kaddoumi, au insistat că „URSS oferise Afganistanului un ajutor altruist și dezinteresat" în lupta „împotriva reacțiunii și pentru independență".[4]

Campania împotriva Pakistanului

Linia politică a Moscovei, sârguincios urmată de membrii loialiști ai Pactului, ataca „doctrina Carter" – o invenție sovietică menită să amintească de „doctrina Monroe" din America secolului al XIX-lea, care delimita sferele de influență, interzicând intervențiile în străinătate și transferarea conflictelor europene pe cele două continente americane – fiindcă ar fi provocat invazia în Afganistan. Moscova și partenerii „în strânsă cooperare" (mai puțin Praga) evocaseră în mod similar mitul unei iminente invazii vest-germane și americane în Cehoslovacia, pentru a justifica invazia sovietică din 1968. Maghiarii, spre exemplu, prezentaseră „doctrina Carter" ca fiind concepută „pentru escaladarea

[1] *Special Analysis – USSR-Europe: Conference of Committee Parties*, 28 aprilie 1980, pp. 9-11, CIA.
[2] Ibid.
[3] Nelson în Fischer-Galati (1981), p. 221. Socialiștii conduși de Francois Mitterand, pe atunci parteneri ai comuniștilor francezi în „Coaliția stângii", nu au condamnat nici ei agresiunea.
[4] Sterling (1981), p. 282; *Il Giornale Nuovo* (Milan), 14 ianuarie 1980. Dovedind o duplicitate care avea să contribuie în cele din urmă la eșecul înregistrat, Arafat însuși a apărat invazia sovietică în fața ayatollahului Khomeni în Iran. Ibid; *International Herald Tribune*, 22 martie 1980; *La Repubblica*, 12 martie 1980.

cursei înarmărilor" și „a crea un focar de tensiuni internaționale în Orientul Mijlociu", în vreme ce administrația americană era prezentată ca isterică, având idei preconcepute și fiind angajată într-un „război nedeclarat" al terorii împotriva „populației civile" a Afganistanului.[1] România, pe de altă parte, nici nu a blamat SUA pentru că ar fi agravat tensiunile internaționale, nici nu a permis Pactului de la Varșovia să facă acest lucru în niciunul dintre documentele sale oficiale. Așa cum declara delegația cehoslovacă, Bucureștiul a refuzat explicit să „critice Doctrina Carter cu privire la stabilirea «sferelor de interes vital» pentru SUA în diverse regiuni ale lumii".[2]

În conformitate cu instrucțiunile sovietice, Budapesta afirma că:

> Pakistanul a devenit principalul teren de pregătire pentru acest război. Acolo au fost înființate mai mult de douăzeci de baze și cincizeci de puncte de sprijin, în care detașamentele militare și teroriștii sunt pregătiți sub îndrumarea instructorilor americani, chinezi, pakistanezi și egipteni.[3]

Moscova le indicase deopotrivă ambasadorilor maghiar, bulgar, cehoslovac, polonez și est-german care lucrau în „țări nealiniate importante" să descurajeze inițiativele iugoslave privind o conferință la care să se discute „chestiunea afgană", și să insiste cu tărie că „în situația actuală, o astfel de conferință ar servi interesele imperialiștilor și, mai presus de toate, pe cele ale Statelor Unite".[4] Reacția americană la problema Afganistanului, pretindeau sovieticii, amenința totodată solidaritatea mișcării de nealiniere.

> Trebuie să înțelegem că Orientul Mijlociu este amenințat cât se poate de direct de planurile și mișcările politice ale SUA: politicile lor antiarabe, transporturile de arme, pregătirile pentru intervenție. Discutarea chestiunii afgane ar distrage atenția mișcării de la punctele sale de interes reale [și] i-ar distruge unitatea antiimperialistă și capacitatea de a acționa.[5]

În seria de documente scoase la lumină de fostul arhivist KGB Vasili Mitrohin, serviciile maghiare de informații sunt evidențiate pentru participarea lor la măsurile active comune și la operațiunile de „influență pozitivă specială" alături de KGB, spre exemplu fabricând și furnizând „materiale de dezinformare

[1] *Decizia Biroului Politic al CC al PCUS*, 1 februarie 1980, Document 10 în Békés (2003/2004), p. 126.
[2] *Raport despre întrunirea CPC adresat prezidiului partidului cehoslovac*, 27 mai 1980, p. 7, „XVII. Varșovia, 14-15 mai 1980", Mastny, Nuenlist, Locher și Selvage (2001), PHP.
[3] *Decizia Biroului Politic al CC al PCUS*, 1 februarie 1980, Document 10 în Békés (2003/2004), p. 126.
[4] *Informare sovietică privind corespondența dintre liderul iugoslav Iosif B. Tito și secretarul general al PCUS Leonid I. Brejnev* (1980), Document 7 în Békés (2003/2004), p. 216.
[5] Ibid.

ale KGB" ziariștilor din Austria, pe care aceștia să le publice sub nume propriu – tipul de operațiune pentru care Budapesta demonstrasee deja abilități deosebite chiar înainte de Primul Război Mondial.[1] Teme ale măsurilor active desemnate de Serviciul A al KGB erau în mod regulat „trimise șefului Departamentului de Dezinformare al serviciilor maghiare de informații, Josan, pentru acțiune", pentru a profita de această experiență, grație căreia agenții de informații maghiari transmiteau „cercurilor guvernamentale din țările vestice informații denaturate", pregătite de KGB.[2]

KGB-ul a folosit serviciul de informații maghiar într-un mod mai direct, pentru a „transmite cercurilor din conducerea NATO informații despre slăbiciunile regimului Zia ul-Haq" din Pakistan, prin intermediul căruia ajungea la afgani cea mai mare parte a acestor ajutoare militare.[3] În conformitate cu această temă a măsurilor active, identică în linii generale cu aceea folosită împotriva regimului de la București (și de la Cairo), „forța crescândă" a opoziției sale populare, politice și militare și „instabilitatea situației din țară" îl făceau necorespunzător pentru asistența occidentală și costisitor pentru liderii din Vest care susțineau o astfel de relație.[4] Caracterul inerent plauzibil al acestei dezinformări rezida în faptul că aproxima procesul de pierdere a legitimității prin care trece orice dictatură care este incapabilă sau nu dorește să păstreze standardele de viață ale populației sau nivelul de represiune coercitivă necesar pentru a ține în frâu inevitabilele nemulțumiri care apar.

---

[1] Vasili Mitrokhin, „Măsuri active ale KGB în Asia de Sud-Vest în 1980-82", *Cold War International History Project Bulletin*, nr. 14/15 (iarna 2003/primăvara 2004), p. 196. Pentru operațiuni maghiare similare înainte și după Primul Război Mondial, vezi Mark Cornwall, „Great Britain and the Splintering of Greater Hungary 1914-1918", document prezentat la conferința „Relațiile britanico-maghiare începând cu 1848", Londra, Școala de Studii Slavonice, University of London, 16 aprilie 2004, pp. 11-13, accesibil la www.ssees.ucl.ac.uk/confhung.htm. Vezi și Harry Hanak, *Great Britain and Austria-Hungary during the First World War: A Study in the Formation of Public Opinion*, Londra, 1962, p. 164.

[2] Mitrokhin dă exemplul agentului maghiar cu numele de cod Otto Palma, folosit de KGB în acest scop. Cercetătorii maghiari au identificat și alți agenți similari. Avocatul György Bárándy de pildă (nume de cod Péter Bokor), pe care oficialii de la Ambasada Franței îl credea informatorul lor, oferea informații cosmetizate la ordinele șefilor săi din serviciile ungare de informații, așa cum proceda și Gyorgy Nógrádi (nume de cod Raguza), un profesor care în 1989 deforma realitatea maghiară nu numai în fața partidelor politice din RFG, ci și în raporturile cu serviciile de informații americane și vest-germane, care îl considerau agentul lor. Vezi, de pildă, www.rev.hu/rev. Documentele Mitrokhin publicate până în prezent menționează doar implicarea serviciilor maghiare de informații în operațiunile din Afganistan. Mitrokhin (2003/2003), p. 196.

[3] Documentele Mitrokhin publicate nu fac referire la niciun alt serviciu est-european implicat în această operațiune. Ibid.

[4] Ibid.

Operațiunile sovietice și maghiare menite să-l discrediteze pe Zia semănau îndeaproape cu cele similare folosite împotriva liderilor din Egipt și România.[1] KGB-ul coordona implementarea măsurilor active în mod direct împreună cu serviciile maghiare de informații prin ofițerii de legătură, iar solicitările de asistență treceau de asemenea de la Ponomarev, șeful Departamentului Internațional, prin intermediul ambasadorului sovietic în Ungaria Vladimir Pavlov, și ajungeau la șeful Departamentului Internațional maghiar, Antal Gyenes.[2] Ponomarev îi putea transmite totodată solicitările direct colegului său de la Departamentul Internațional maghiar Mátyás Szűrös, pe atunci ambasadorul Ungariei la Moscova.[3]

În documentele Mitrokhin este descrisă o campanie de măsuri active cu triplă orientare împotriva lui Zia ul-Haq, amintind de cele puse în practicvă împotriva lui Sadat și Ceaușescu. În primul rând, Moscova folosea intimidarea directă, amenințând limpede autoritățile pakistaneze că, dacă nu-și limitează cooperarea cu SUA și China, URSS va instiga la opoziție politică și separatism etnic. În conformitate cu un plan de acțiune al KGB aprobat de Andropov în februarie 1980:

> ...i se va trimite un avertisment Misiunii pakistaneze de la Moscova, în sensul că, dacă în discursul politic al lui Zia ul-Haq nu se evidențiază un ton rațional, iar Pakistanul acceptă, la presiunile exercitate de SUA și China, să-și transforme teritoriul într-o bază de permanente lupte armate împotriva Afganistanului, Institutului pentru Studii Orientale al Academiei de științe a URSS [condus pe atunci de Evgheni Primakov] i se va cere să studieze modalitățile de exploatare a mișcărilor [separatiste] baluce și paștune din Pakistan, dar și opoziția internă la regimul militar al țării.[4]

---

[1] Pentru detalii privind operațiunea sovieto-maghiară RAMZES împotriva lui Anwar Sadat, vezi Watts (2010) pp. 584, 589-590; Andrews și Mitrokhin (2005), p. 162; „Soviet Covert Action: The Forgery Offensive" (1980), pp. 68, 145-146, 154-157, 161-165; Bittman (1985), pp. 101-103. Vezi și J.L. Kerr, „East European Media and the Sadat Visit to Israel", 29 noiembrie 1977, RFER, RAD Background Report/234, OSA, Box 115, Folder 2, Report 51, p. 5; *Glos Pracy* and *Zycie Warszawy,* 17 noiembrie, Radio Varșovia, 18, 19 noiembrie 1977.

[2] Vezi, de pildă, *Comunicare sovietică adresată conducerii ungare despre situația din Afganistan,* 28 martie 1979, CWIHP.

[3] Mátyás Szürös, care a criticat la CSCE inițiativele României pentru dezarmare și sporire a încrederii ca fiind „pe aceeași linie cu cele ale NATO", în aprilie 1974, a petrecut următorii doi ani ca ambasador în RDG, înainte de a se muta la Moscova, ca ambasador în URSS. În 1982 s-a întors la Budapesta pentru a prelua conducerea Departamentului Internațional (relații externe) al Comitetului Central al partidului, post deținut de Gyenes în 1978.

[4] Mitrokhin (2003/2004), pp. 193-203. Această orientare a fost de asemenea imprimată diplomației sovietice, Andrei Gromîko deplângând modul în care Zia a „sacrificat" interesele țării sale, fiind un instrument al americanilor. Andrei Gromîko, *Memories,* Londra, Hutchinson, 1989, p. 248.

În al doilea rând, susținerea Washingtonului pentru regimul lui Zia era descurajată printr-o amplă ofensivă în care acesta din urmă era caracterizat ca „instabil" și „nepopular", susținându-se că sprijinul american oferit regimului provoca în rândul „opoziției democratice" o ostilitate la adresa lui, care urma să ducă la reacții antiamericane atunci când regimul avea să cadă. Ofensiva includea producerea și diseminarea a mii de fluturași critici la adresa politicii interne și externe a regimului, demonstrând „că în cercurile civile și militare există o nemulțumire extremă față de politica sa".[1]

În al treilea rând, campania intenționa să învenineze relațiile Pakistanului cu SUA prin dezinformări care să „demonstreze" că Washingtonul dorea să răstoarne de la putere regimul lui Zia ul-Haq:

> ...că în interiorul administrației Carter se manifestă dubii cu privire la utilitatea unei asistențe militare crescute acordate Pakistanului, ținând seama de lipsa de popularitate a regimului Zia ul-Haq în țară. Secretarul de Stat [american, Cyrus] Vance, și asistenții săi consideră că, pentru a preveni un alt eșec major al politicii externe americane, este imperios necesar ca dictatura să fie înlocuită cu un alt regim, care să garanteze stabilitatea în Pakistan.[2]

Fluturași, falsuri și alte dezinformări au trecut prin diverse țări și prin mânile agenților din Secretariatul ONU pentru a se atinge acest obiectiv. KGB-ul dorea să submineze relațiile și chiar să provoace ostilități între India și Pakistan, pe de o parte, și între Iran și Pakistan, pe de alta, și să discrediteze țara și conducerea ei în cadrul mișcării pentru nealiniere, pentru că permiseseră Statelor Unite și Chinei „să transforme țara într-un instrument al politicii lor".[3] Acest plan a fost extins în septembrie 1980 de șeful Informațiilor Externe, Kriucikov, și din nou în februarie 1981.[4]

---

[1] Mitrokhin (2003/2004), pp. 193-203.

[2] Ibid.

[3] Spre exemplu, operațiunile SARDAR în 1980 și TORKHAM în 1981 aveau ca scop explicit să „compromită regimul Zia ul-Haq" și pe „Zia ul-Haq personal" în „celelalte state ale lumii".

[4] Vladimir Kriucikov, specialist în problemele maghiare, era trimisul lui Andropov la Budapesta în 1956, când acesta din urmă a impus regimul Kádár. Kriucikov era activ în operațiuni de „sporire a prestigiului" în beneficiul conducerii maghiare chiar dinainte ca el și Andropov să fi trecut de la Departamentul pentru legăturile cu partidele socialiste conducătoare din cadrul CC al PCUS la KGB, în 1967. Vezi, de pildă, *CIA Intelligence Report: The KGB's Role in Soviet Politics,* 1 aprilie 1972 (declasificat 19 august 2003), p. 84, CIA; Amy Knight, *The KGB: Police and Politics in the Soviet Union,* Boston, Unwin Hyman, 1990, p. 123; Vladimir A. Kriucikov, „Piatiletnii plan razvitiia Vengerskoi Narodnoi Respubliki (1961-1965)" (Dezvoltarea planului cincinal al Republicii Populare Ungare), *Planovoe khoziastvo,* nr. 2 (1962), pp. 83-86 și K. Ivanov și Vladimir A. Kriucikov, *Vopleschchenie mechty k 20-letiiu osvobozhdeniia vengrii* (Întruparea unui vis: 20 de ani de la emanciparea maghiarilor), Moscova, Znanie, 1965.

În general, scopul operațiunii era acela de a compromite regimul atât în plan intern, cât și internațional: „să fie slăbite pozițiile SUA și Chinei" în țară; să fie exacerbate problemele și să se „creeze noi cauze de iritare" în relațiile sale externe; „să se reînvie antipatia și suspiciunea" altor state față de conducerea regimului; să fie compromis „personal" liderul în fața omologilor săi ideologici de pretutindeni; „să fie accelerate activitățile" mișcărilor ostile interne și ale emigrației; și să fie afectată activitatea organizațiilor de emigrați simpatizante.[1] Un accent deosebit era pus pe încurajarea și exploatarea separatismului în rândul minorității baluce și a activismului „forțelor de opoziție din Pakistan" în străinătate, incluzând aici – așa cum era stipulat în planul GVADAR din martie 1981 al KGB – stabilirea contactelor cu ei și „exercitarea influenței" asupra lor, incitându-i „să se angajeze în acțiuni antiguvernamentale" și înființând un post de radio care, „în numele minorității baluce, să cheme populația Balucistanului să lupte pentru înființarea unui stat autonom".[2]

Comunitatea de informații americană era conștientă de aspectele generale și deopotrivă de cele specifice ale operațiunilor și politcii sovietice. Așa cum se menționa în buletinul *National Intelligence Estimate* din septembrie 1981:

> Instabilitatea statelor prooccidentale poate oferi perspectiva consolidării mișcărilor de stânga, plasând agenți clandestini și aducând la putere elemente antioccidentale și chiar prosovietice. [Moscova dorește să] exploateze temerile guvernelor nealiniate sau prooccidentale vulnerabile, pentru a le împinge spre politici mai favorabile Uniunii Sovietice. O țintă actuală este președintele pakistanez Zia: amenințând cu alungarea de la putere a guvernului său, Moscova speră evident să-l intimideze și să-l determine să reducă la minimum sprijinul oferit insurgenților afgani.[3]

Carter apelase la Anwar Sadat și la Nicolae Ceaușescu, alături de Zia ul-Haq – aceștia fiind cei mai apropiați parteneri non-NATO ai administrației americane – în eforturile sale împotriva operațiunilor sovietice în Afganistan. În lumina documentelor disponibile în prezent, se pare că echipa pentru securitate națională a noii administrații Reagan a adoptat o abordare ușor diferită. În vreme ce operațiunile sovietice împotriva lui Zia au continuat să fie atent monitorizate de serviciile de informații americane, iar ofensiva falsurilor declanșată la nivelul întregului Pact de la Varșovia împotriva lui Sadat a fost pe larg dezvăluită

[1] Mitrokhin (2003/2004), pp. 193-203.
[2] Ibid.
[3] *Political Instability and Regional Tensions* (NIE-7-81), 14 septembrie 1981, p. 8, CIA.

chiar și în mediile publice, eforturile similare având ca țintă România au fost ignorate, se pare, de analiștii americani în anii 1980.[1]

La numai o lună după buletinul *National Intelligence Estimate* din 1981 referitor la operațiunile sovietice împotriva lui Zia și a altor „elemente prooccidentale" nenumite, președintele egiptean Anwar Sadat a fost asasinat – un obiectiv pe care KGB sperase cel puțin din 1977 să-l îndeplinească.[2] Câteva luni mai târziu, la începutul anului 1982, Zia „a scăpat ca prin urechile acului din două tentative de asasinat" care au avut la bază rachetele sol-aer ASM-7 de fabricație sovietică.[3]

Deși acest lucru reiese vag din documentele serviciilor de informații americane declasificate până la ora actuală, Bucureștiul a continuat să se consulte cel puțin cu conducerea pakistaneză. Spre sfârșitul anului 1982, Ceaușescu i-a comunicat liderului pakistanez Zia ul-Haq evaluarea sa privind motivele pentru care Moscova invadase Afganistanul, iar Zia ul-Haq o transmisese apoi directorului CIA William Casey (ceea ce sugerează că deja comunicarea directă pe această temă între SUA și România se întrerupsese).[4] În conformitate cu liderul român, sovieticii fuseseră motivați să intervină (1) de îngrijorarea că mișcările islamice tot mai intense din Iran și Pakistan ar amenința „poziția URSS în propriile sale republici musulmane"; și (2) fiindcă sovieticii încercau să ajungă într-o „poziție favorabilă din punct de vedere militar pentru a interveni în Iran dacă situația o impunea".[5] În conformitate cu fostul director CIA Robert Gates, atât Zia, cât și directorul Casey își exprimaseră acordul cu evaluarea lui Ceaușescu.[6]

Spre deosebire de situația de la începutul anilor 1960 și 1970, când liderii români au fost, se pare, ținta eliminării fizice, tentativa de inspirație sovietică împotriva lui Ceaușescu de la sfârșitul anilor 1970 a avut ca țintă caracterul lui, caracterul regimului său și al României în sine. După dezertarea lui în 1978, Ion Mihai Pacepa, fostul adjunct al serviciilor române de informații externe, condusese o parte a campaniei de distrugere a reputațiilor în interiorul SUA, părând să confirme tema dezinformării sovietice și având un efect negativ asupra relațiilor și comunicărilor dintre Washington și București încă din primele zile ale administrației Reagan, și chiar înainte de învestirea oficială a președintelui Reagan, în ianuarie 1981.

---

[1] Pentru falsurile împotriva lui Sadat, vezi de pildă Bittman (1985), p. 103; „Soviet Cover Action: The Forgery Offensive", *Hearings Before the Subcommittee on Oversight of the Permanent Select Committee on Intelligence*, House of Representatives, 96th Congress, 6, 19 February, US Government Printing Office, pp. 68, 101, 138-157, 161-165.

[2] Vezi, de pildă, Christopher Andrew și Oleg Gordievsky, *The KGB: The Inside Story of its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev*, New York, HarperCollins, 1990, pp. 544-545.

[3] Andrew și Mitrokhin (2005), p. 363.

[4] Gates (2006), p. 252.

[5] Ibid.

[6] Ibid.

IV

Ţinta: Denigrarea instituţiilor şi a politicii de apărare a României

Ceauşescu a precizat că Polonia trebuie să-şi rezolve singură problemele, prin mijloace politice, [şi] a subliniat că o posibilă „intervenţie" din exterior ar implica pericole considerabile.[1]
Ceauşescu a reiterat obiecţiile României la adresa unei campanii militare de ajutorare.[2]

Şefii Departamentelor Internaţionale din Ungaria şi RDG, octombrie–decembrie 1980

Ceauşescu, se spune, este de părere că, pentru păstrarea „sistemului socialist" în Europa de Est, este necesară o invazie sovietică.[3] *În cazul în care controlul de partid ar părea în pericol de dispariţie în Polonia, probabil că Ceauşescu ar fi de acord, în secret, cu intervenţia, dacă aceasta ar fi solicitată de liderii polonezi. Dar nu ar vrea să fie consemnată susţinerea pe care ar acorda-o unei asemenea mişcări.*[4]

Agenţia Centrală de Informaţii a SUA, 1980–1981

[Polonezii sunt] singurii responsabili [pentru soluţionarea] problemelor lor interne, fără niciun amestec extern... nimeni nu ar trebui să intervină în problemele interne ale Poloniei.[5]

Principalul ziar al Partidului Comunist Român, decembrie 1981

România refuză să participe [la pregătirile pentru operaţiuni militare ofensive]... Vremurile în care le făceam pe plac tovarăşilor români trebuie să aparţină trecutului. Tovarăşul Ceauşescu nu îşi bazează evaluarea situaţiei pe poziţii clare de clasă. Practic, el trădează interesele lagărului socialist. Ori nu înţelege ce se întâmplă, ori şi-a pierdut minţile.[6]

Comandantul-şef al Pactului de la Varşovia, mareşalul Kulikov, iunie 1982

---

[1] *Report to the Politburo by the Department of International Relations of the Central Committee of the Hungarian Socialist Workers' Party*, 8 decembrie 1980, Document Nr. 1 în János Tischler, „The Hungarian Party Leadership and the Polish Crisis of 1980-1981", *op.cit.*, p. 83.
[2] Michael Kubina, „Moscow's Man in the SED Politburo and the Crisis in Poland in Autumn 1980", *Cold War International History Project Bulletin*, Nr. 11 (iarna 1998), p. 93.
[3] *Poland*, [from the *National Intelligence Daily*] 7 noiembrie 1980, pp. 5-6, CIA.
[4] *Special Analysis: Romania: Repercussions of the Polish Crisis* [from *National Intelligence Daily*], 11 aprilie 1981, nepaginat, CIA.
[5] *Scînteia*, 26 decembrie 1981.
[6] *Memorandum of Conversation with Marshals Ustinov and Kulikov concerning a Soviet War Game*, 14 iunie 1982, Document nr. 95 în Mastny şi Byrne (2005), p. 464.

Delegația României a încercat să formuleze o poziție conform căreia categorica respingere a intervenției în problemele interne ale țării noastre este o chestiune de strictă competență a Poloniei, nu a statelor socialiste frățești – o remarcă față de care nu ne-am exprimat acordul.[1]

Ministrul de externe polonez, ianuarie 1983

[Statutul Forțelor Armate Unite pe timp de război] a fost acceptat de statele membre [chiar] și atunci când au existat numeroase oportunități de a organiza o opoziție față de solicitările sovietice și când românii au deschis calea. Românii sunt singurii care au manifestat o tendință de a li se opune sovieticilor încă din 1969. Jaruzelski s-a alăturat criticilor la adresa românilor, în discursul său acceptând în detaliu Statutul și protocoalele asociate și criticându-i pe români fiindcă nu acceptă documentele.[2]

Agenția Centrală de Informații a SUA, 1982–1983

Toate părțile, cu excepția românilor, au aprobat proiectul de Statut. ... România a rămas singurul factor de decizie cu privire la propriile sale forțe armate [și] a spus nu în probleme de cea mai mare importanță pentru URSS.[3]

Colonelul Ryszard Kuklinski, aprilie 1987

Datorită patriotismului inoculat, în formă accentuată, personalului forțelor armate române timp de ani îndelungați. ... forțele armate susțin ferm conducerea de partid și de stat și îndeplinesc misiunile care le-au fost încredințate.[4]

Serviciul de informații militare al RDG, decembrie 1987

[Armata română] este categoric rebelă [și constituie] o problemă majoră pentru Pactul de la Varșovia.[5]

Opinie a militarilor sovietici și polonezi, 1987–1989

---

[1] Vezi nota pregătită de ministrul polonez de externe M. Dmochowski, *Regarding the Documents Prepared for the PCC Meeting in Prague,* 3 ianuarie 1983, PHP.

[2] *CIA Intelligence Information Report: (Late 1981) The Unified Wartime Command System for the Combined Armed Forces of the Warsaw Pact,* 1982, p. 6, CIA; *CIA Intelligence Information Report: (Late 1981) Background Information on the Development of the Unified Wartime Command System for the Combined Armed Forces of the Warsaw Pact,* 10 iunie 1983, pp. 8, 12, CIA.

[3] Kuklinski (1987), pp. 3-57.

[4] *The Effects of the Internal Situation in the Socialist Republic of Romania on the Combat Capacities and Combat-Readiness of the Romanian Armed Forces,* Lieutenant Colonel Gabler, Military Attaché Office, 9 decembrie 1987, BStU, MfS, ZAIG 14021, S. 10-11; Herbstritt și Olaru (2005), p. 394.

[5] *The Nature of Soviet Military Doctrine: A Research Paper* (SOV 89-10037CX), 1 aprilie 1989, p. 3, CIA; A. Ross Johnson și Barbara Kliszewski, *United States Policy Toward Poland: A Conference Report,* R-3545-FF, Santa Monica, The RAND Corporation, aprilie 1987, p. 8.

Capitolul 6

Rescrierea rolurilor în criza poloneză 1980–1981

Unul dintre parteneriatele din cadrul Blocului sovietic care au preocupat intens autoritățile de la Moscova în primele decenii ale existenței sale a fost acela dintre București și Varșovia. Cooperarea militară româno-poloneză imediat după Primul Război Mondial a zădărnicit eforturile armatelor bolșevice de a forța coridorul galițian și, pe de altă parte, fiecare din cele două țări a reușit să anihileze tentativele sovietice de a le impune bolșevismul. Alianța lor în perioada interbelică a fost considerată de Moscova principala amenințare militară la adresa noului stat sovietic și ținta de prim ordin a operațiunilor sale de spionaj și de planificare militară strategică – situație pe care planificatorii de la Kremlin au numit-o ipoteza de război „P-R", sau „polono-român" – din 1918 până la începutul anilor 1930.[1]

Odată ce le-a declarat principală amenințare la adresa bolșevismului (și a „cartierului general al revoluției mondiale"), Moscova a început firesc să-și dezvolte infrastructura și capacitățile militare și de spionaj adecvate pentru a o contracara. Sistemul a fost reorganizat de la bază după cuceririle teritoriale din al Doilea Război Mondial – convenite între Hitler și Stalin în cadrul Pactului Ribbentrop-Molotov din 1939 – când URSS a anexat și regiunea care unise înainte cele două țări și care făcuse posibilă cooperarea politică și militară polono-română. Percepțiile sovietice asupra României și Poloniei s-au schimbat mai puțin rapid decât realitățile de la fața locului, astfel că pe tot parcursul

[1] Raymond W. Leonard, *Secret Soldiers of the Revolution: Soviet Military Intelligence 1918-1933,* Westport CT, Greenwood Press, 1999, pp. 15-16, 46, 74, 168-172, 181; David J. Dallin, *Soviet Espionage,* New Haven, Yale University Press, 1955, pp. 14, 25, 305, 393. Aparent, după Primul Război Mondial, Franța a devenit o țintă a spionajului sovietic și a operațiunilor de influențare, în primul rând ca urmare a rolului său de susținător și sponsor al alianțelor în care erau implicate Polonia și România, adesea denumite „sistemul francez de alianțe". România a rămas o prioritate strategică în cursul celui de-al Doilea Război Mondial, deși autoritățile sovietice au făcut tot posibilul pentru a-și masca preocuparea în acest sens. David M. Glantz, *Red Storm Over the Balkans: The Failed Soviet Invasion of Romania, Spring 1944,* Lawrence, University Press of Kansas, 2007, pp. xiii-xiv, 14-22, 371-375.

Războiului Rece Moscova a încercat să prevină orice refacere a parteneriatului „P-R", încurajând relațiile reciproc antagonice dintre Varșovia și București.

Exploatarea contradicțiilor dintre Polonia și România

Ca parte a acestui efort, Moscova dorea să ascundă și chiar să nege anterioara cooperare militară polono-română împotriva bolșevicilor și a forțelor sovieto-maghiare în Primul Război Mondial și după sfârșitul acestuia, impunând un monopol al interpretărilor istorice în sensul celor dictate de sursa dublă a istoriografiei staliniste și șovinismului tipic Rusiei Mari. În acest mod, spre exemplu, a șters chiar și ideea că Varșovia îi era îndatorată Bucureștiului pentru că, la începutul celei de-a doua conflagrații mondiale, a oferit azil unui mare număr de refugiați guvernamentali și militari din Polonia – și întregului tezaur polonez, despre care autoritățile române s-au asigurat că va fi apoi transportat în siguranță în Statele Unite – în ciuda presiunilor considerabile din partea lui Hitler și a lui Stalin. Aceste evenimente și relații au devenit astfel „pete albe" în istoria poloneză, nu numai în timpul comunismului, ci și după căderea lui, până dincolo de pragul noului mileniu.[1]

Disimularea parteneriatelor anterioare care avuseseră ca numitor comun rezistența în fața Moscovei era doar jumătate din lupta dusă. Amintirile și simpatiile remanente riscau să submineze aceste eforturi, dacă nu putea fi creată o veritabilă antipatie. În consecință, Kremlinul a desemnat autorități civile și militare din Polonia care să conducă atacuri împotriva poziției României în cadrul consiliilor Pactului, mai cu seamă privind integrarea militară (Ungaria preluând frâiele în criticile din presă și în atacurile propagandistice până spre sfârșitul anilor 1970).[2] Pentru a plasa toată această imagine în context, trebuie să precizăm că autoritățile comuniste poloneze concurau deja cu ceilalți parteneri „în strânsă cooperare" pentru titlul de „cel mai bun" și mai loial aliat al Moscovei. Cum România era de departe „cel mai rău" și mai nesupus membru al alianței sovietice, ceilalți puteau obține puncte prețioase în aprecierile Kremlinului demonstrând o constantă atitudine ostilă față de București.

Îngrijorările sovietice aflate la baza acestor atacuri nu erau nefondate. Așa cum raposta Stasi după criza din Cehoslovacia, spre exemplu, România încercase să atragă Polonia (și Ungaria) împreună cu Cehoslovacia pe o cale mai accentuat independentă față de URSS.[3] Un deceniu mai târziu, autoritățile sovietice încă se plângeau de „insistentele" eforturi românești „de a atrage de partea sa, în acțiuni antisovietice", nu doar conducerea poloneză, ci și pe cea a Bulgariei și a RDG, încercând să le convingă să se alăture României și „să

[1] Pentru perspectiva românească și cea americană, vezi de pildă Milică Moldoveanu, „Contribuții privind relațiile româno-poloneze în timpul celui de-al Doilea Război Mondial", *Revista de istorie* (Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România), vol. 32, nr. 6 (1979), pp. 1037-1054; Richard M. Watt, *Bitter Glory: Poland and its Fate, 1918-1939*, New York, Barnes & Noble, 1982, pp. 434-444.

[2] Vezi, de pildă, colecția „Warsaw Pact Records", la PHP.

[3] BStU, MfS, ZAIG 5481, S. 1-38, 7 februarie 1969.

combată împreună, prin acțiuni comune, măsurile și activitățile sovietice în cadrul CAER, al Pactului de la Varșovia și în privința multor altor chestiuni privitoare la mișcarea comunistă și muncitorească și la soluționarea unei serii de probleme de importanță internațională".[1]

Până la mijlocul anilor 1980, „disprețul" cu care autoritățile militare poloneze priveau România era interpretat de mulți dintre analiștii occidentali – majoritatea ignoranți în privința eforturilor comune ale Blocului împotriva unicului rebel care mai exista în cadrul Pactului – ca având aceleași cauze pentru care Ceaușescu era criticat public în Vest (adică represiunea internă).[2] Judecând după ceea ce foști membri ai personalului militar polonez le spuneau în particular interlocutorilor occidentali, opiniile negative ale oficialităților de la Varșovia depășeau chiar și ostilitatea tradițională față germani.[3] Deși autoritățile comuniste din Polonia foloseau adesea terminologia criticilor occidentale la adresa regimului de la București, România era „o problemă considerabilă pentru Blocul sovietic", în primul rând ca urmare a insubordonării sale și a obstrucționării liniei moscovite, căreia i se dedicase Varșovia comunistă în mod oficial.[4]

Servilismul liderilor polonezi față de Moscova, cel mai explicit vizibil în susținerea și participarea lor la invazia militară din Cehoslovacia, constituia un contrast serios cu Bucureștiul. Remarcabil este faptul că acest lucru nu a oprit încercările conducerii române de a-i încuraja pe omologii de la Varșovia să urmărească interesele naționale, independent de Moscova. Liderul de partid polonez Władysław Gomułka a blamat România pentru că ar destrăma Pactul de la Varșovia, în 1967, când a deschis relații diplomatice cu RFG, și apoi a devenit unul dintre cei mai vocali opozanți ai cooperării României cu Cehoslovacia (și Iugoslavia) în timpul Primăverii de la Praga.[5] Generalul Jaruzelski, ministru al apărării, le-a spus unor ofițeri superiori din cadrul Pactului, în august 1968, că România „ori va respecta linia impusă, ori va suferi consecințele" pentru că se opune invaziei conduse de sovietici în Cehoslovacia.[6]

Nivelul redus al empatiei nutrite de succesorul lui Gomułka, Edward Gierek, pentru independența României era demonstrat de entuziasmul cu care susținea măsuri cu caracter mai „ofensiv" menite să neutralizeze acea independență,

[1] Documentele 2 și 4 în Watts (2012a).

[2] A. Ross Johnson și Barbara Kliszewski, *United States Policy Toward Poland: A Conference Report*, R-3545-FF, Santa Monica, The RAND Corporation, aprilie 1987, p. 9.

[3] Compară, de exemplu, opiniile exprimate de foștii ofițeri și soldați care au emigrat, în *Op.cit.*, pp. 8-9.

[4] Vezi, de pildă, *Op.cit.*, pp. 8, 11.

[5] Douglas Selvage, „The Warsaw Pact and the European Security Conference, 1964-1969: Sovereignty, Hegemony, and the German Question", în Andras Wenger, Vojtech Mastny, și Christian Neunlist, editori, *Origins of the European Security System: The Helsinki Process Revisited, 1965-75,* Oxon, Routledge, 2008, pp 86-87.

[6] Vezi, de pildă, *Immediate Warsaw, Telegram no. FOE 144 to MOD DI 3,* 19 noiembrie 1968 (pe adresa Defence COMCEN Londra), British National Archives, Public Records Office, PREM 13/2638.

recrutând pe ascuns un guvern alternativ, care să corecteze politica trădătoare a conducerii române.[1] Deloc surprinzător, Gierek a considerat un afront personal faptul că Ceaușescu i-a minimalizat planurile ambițioase pentru o aniversare de gală a celor douăzeci de ani de la fondarea Pactului de la Varșovia, în 1975.[2] Astfel de atitudini pun sub un mare semn de întrebare simpatia secretă pentru caracterul rebel al României, exprimată în particular de Gierek în întâlnirile sale cu oficiali americani.[3]

Generalul Jaruzelski, care și-a părăsit postul de ministru al apărării pentru a deveni premier al Poloniei și lider al Partidului Comunist Polonez în 1981, nutrea de asemenea o adversitate aparent personală față de Ceaușescu.[4] Fiind, aparent, în favoarea unei mai mari subordonări în fața controlului sovietic, Jaruzelski a respins „cu dispreț" toate eforturile în acest sens ale Bucureștiului, afirmându-se „ferm împotriva" unei căi independente, chiar până la a descuraja contactele româno-poloneze la nivel individual, denaturând totodată politicile și comportamentul României în fața conducerii de partid și de stat de la Varșovia.[5] În conformitate cu colonelul Ryszard Kuklinski, pe atunci șef al Planificării Strategice pentru Apărare din armata poloneză, ministrul polonez al apărării respinsese toate „semnalele românești" privind cooperarea împotriva imposturii sovietice, care îi fuseseră transmise personal de Kuklinski.[6] În loc să le perceapă ca pe un sprijin împotriva nedoritei dominații sovietice,

---

[1] Vezi, de pildă, *Record of the Meeting Between Leonid Brezhnev and East European Party Leaders in the Crimea*, 2 august 1971, pp. 40-43, PHP.

[2] Întrunirea CPC din 1974 a fost atât de tensionată din cauza opoziției manifestate de România, încât în anul următor nu a fost organizată nicio întrunire, astfel că aniversarea a trecut într-o tăcere totală (așa cum preferaseră românii). Vojtiech Mastny, „XIV Meeting of the PCC, Warsaw, 17-18 April 1974 Editorial Note", 24 ianuarie 2003 și documentele însoțitoare, în Vojtech Mastny, Christian Nuenlist, Anna Locher și Douglas Selvage, „Records of the Warsaw Pact Political Consultative Committee, 1955-1990", mai 2001, PHP.

[3] Vezi, de pildă, remarcile lui Gierek citate de Henry Kissinger în 1975, la aproape patru ani după ce Brejnev și ceilalți parteneri „în strânsă cooperare" adoptaseră propunerea liderului polonez pentru măsuri mai active menite să submineze și să-l alunge de la putere pe omologul său român. Kissinger, (2000), pp. 645 și 656-657.

[4] Această animozitate a fost determinată probabil de relația foarte diferită a lui Jaruzelski cu Moscova, dată fiind subordonarea sa directă față de autoritățile din domeniul informațiilor militare ale URSS încă din al Doilea Război Mondial. Vezi, de pildă, Marek Jan Chodakiewicz, „The Jaruzelski Case: The Ascent of Agent ‚Wolski'", *World Politics Review*, 12 decembrie 2006, accesibil la www.worldpoliticsreview.com. Vezi și „Trecutul întunecat al generalului?", *Vocea Varșoviei*, 15 iunie 2005; Fakty, TVN (Varșovia), 8 iunie 2005.

[5] Vezi brifingul colonelului Kuklinski pentru CIA, „Atitudinea, comportamentul și stilul lui Jaruzelski" (difuzat parțial, 19 august 2008), p. 47, în „Preparing for Martial Law: Through the Eyes of Colonel Ryszard Kuklinski", http://www.foia.cia.gov/MartialLawKulinski.asp.

[6] Colonelul Kuklinski nu era singurul activ al americanilor la vârful armatei poloneze, dar rapoartele sale și documentele Pactului de la Varșovia pe care le-a furnizat sunt considerate în mod categoric cele mai valoroase și mai voluminoase, și au fost în cea mai mare măsură declasificate de CIA. Printre ceilalți agenți polonezi importanți se numărau colonelul Wlodzimierz Ostaszewicz, adjunctul informațiilor militare poloneze (până în septembrie 1981) și colonelul Jerzy Suminski, un reprezentant de rang înalt al serviciului de informații militare (până în martie 1981).

> Jaruzelski le considera a fi aproape un complot sau o mișcare contrarevoluționară, respingând ideea cu dispreț. Fără măcar a clipi, s-a lăsat atras de ruși într-o campanie „de solidaritate" împotriva românilor la întâlnirile Comitetului Miniștrilor Apărării. Mai mult decât atât, își exprima nemulțumirea atunci când unii membri ai delegației poloneze stabileau orice fel de contacte sociale mai apropiate cu românii. În rapoartele înaintate liderilor politici și de partid ai Republicii Populare Polone (Gierek și [prim-ministrul Piotr] Jaroszewicz), el a distorsionat și a denigrat poziția României.[1]

Bucureștiul a fost informat cu privire la simpozionul despre august 1968 organizat de Academia Statului-Major polonez, unde Jaruzelski le promisese reprezentanților statelor din Pactul de la Varșovia că România va „suferi consecințele" dacă se va opune intervenției în Cehoslovacia.[2] La același simpozion, organizat pentru a celebra participarea militară poloneză la invazie – Varșovia contribuise cu patru divizii, dintre care trei desfășurate în Cehoslovacia, acesta fiind cel mai mare contingent folosit în operațiune, cu excepția celui sovietic –, Jaruzelski declarase că „era mândru să trimită trupe poloneze peste granița aliatului său", înainte de a-și lansa amenințarea la adresa României.[3]

Ceaușescu viza de fapt modul entuziast în care Polonia susținuse intervenția militară condusă de sovietici, atunci când, la scurtă vreme după reprimarea armată a protestelor de la Gdansk, a declarat că „nicio autoritate comunistă care trage în propriul său popor nu merită să fie la putere".[4] Este discutabil dacă Ceaușescu chiar credea ce spune. La momentul respectiv, condamnarea invaziei în Cehoslovacia și declarațiile de solidaritate împotriva oricărui invadator i-au atras o popularitate uriașă, conferind regimului său o legitimitate substanțială, iar cuvintelor sale o aură de veridicitate. Un deceniu mai târziu însă, a declarat răspicat în cadrul Pactului de la Varșovia că, dacă socialismul era amenințat și tentativele de atragere a populației, și mai cu seamă a clasei muncitoare, de partea regimului eșuau, recurgerea la poliție și la forța militară proprie era perfect legitimă, în ultimă instanță.

Afirmația lui Ceaușescu – că folosirea forței în plan intern, în apărarea socialismului, era acceptabilă, iar intervenția militară externă, dimpotrivă – nu

---

[1] Ibid.

[2] Vezi, de pildă, *Immediate Warsaw, Telegram no. FOE 144 to MOD DI 3*, 19 noiembrie 1968 (pe adresa Defence COMCEN Londra), NA, PRO, PREM 13/2638.

[3] Weiser (2005), pp. 48-49.

[4] Mai mult de 15 ani a durat procesul lui Jaruzelski pentru crimele de la Gdansk, unde cifra oficială a victimelor se ridică la 44 de morți și 1 000 de răniți, dintre care 200 grav. Estimările neoficiale menționează un număr de decedați mult mai mare decât cele 77 de persoane ucise (dintre care 20% erau militari) în evenimentele din 1989 din Timișoara, pe care Jaruzelski le-a condamnat numindu-le un măcel inuman. Mai târziu, Jaruzelski și-a justificat ordinul din 1970 susținând că: „Dacă armata nu ar fi făcut nimic, am fi sfârșit ca Budapesta în 1956, când mulțimea a dezarmat forțele de securitate și a urmat un masacru". Peter S. Green, „An Aging Ex-Dictator Who Refuses to Recant", *The New York Times*, 27 mai 2001. Vezi și Tony Barber, „Jaruzelski On Trial For 1970 Gdansk Killings", *The Independent*, 29 martie 1996.

a fost făcută în public și nici împărtășită în rândul forțelor armate. În schimb, declarația sa din 1970 a venit să sublinieze etosul militar român, al apărării doar împotriva amenințărilor externe, și a fost reprodusă ca atare în toate manualele militare românești, până la căderea comunismului.[1] De atunci și până la încheierea Războiului Rece, armata română a fost unică între statele din Pactul de la Varșovia prin aceea că nu avea un concept doctrinar al „inamicului intern", asupra căruia armata să poată deschide focul în mod legitim.[2]

Declarația făcută nu i-a sporit deloc popularitatea în ochii regimului de la Varșovia, așa cum nu a fost apreciată nici de omologul său de la Budapesta. La fel ca Jaruzelski, Kádár „nu s-a sfiit" să-i oblige pe militarii maghiari, încă din noiembrie 1956, să-i apere regimul de „dușmanii interni", silindu-i pe toți ofițerii să depună jurământ în acest sens sau să renunțe la haina militară. La momentul respectiv, în proporție de 80%, ofițerii maghiari au semnat, jurând loialitate necondiționată guvernului împotriva inamicilor externi *și* interni ai regimului.[3] Așa cum afirma Kádár în fața Biroului Politic al partidului său în 1970, „ar fi de neconceput ca o clasă politică dominantă să lase puterea să-i scape din mâini, iar forțele sale armate să stea liniștite în cazărmile lor".[4]

Jaruzelski le-a transmis un mesaj similar muncitorilor din Szczecin la scurt timp după represiunile sângeroase, justificând folosirea forței armate împotriva protestatarilor neînarmați prin afirmația că „soldatul (polonez) va apăra totdeauna guvernul poporului", fiindcă a proceda altfel ar însemna să răstoarne de la putere „conducerea legal aleasă" a partidului.[5] Ceaușescu ajunsese la aceeași concluzie în 1980, deși el nu a împărtășit-o populației de rând până la finele lui 1989.

---

[1] Gradul în care acest principiu a devenit literă de lege este reflectat de declarațiile explicite și emfatice ale primilor trei miniștri ai apărării, militari de profesie – incluzându-l aici pe agentul GRU Militaru –, în perioada 1989–1994.

[2] Aparent, și Securitatea a evitat să folosească sintagma „inamic intern" în activitatea sa represivă de poliție politică, preferând să asimileze opoziția internă cu infracționalitatea sau cu spionajul extern. Firește, această deosebire nu avea nicio importanță pentru cei aflați în atenția poliției politice, dar indică o abordare diferită.

Toți partenerii „în strânsă cooperare" îi etichetau pe disidenții proprii „inamici interni", după modelul sovietic. Spre sfârșitul anilor 1980, spre exemplu, Biroul Politic maghiar încă aproba operațiuni împotriva acestui „inamic". Charles Gati, „Reforming Communist Systems: Lessons from the Hungarian Experience" în Griffith (1989), pp. 233-234; *Irodalmi ujság* („Gazeta literară") (Paris), nr. 2 (1987), pp. 11-14.

[3] Zoltan D. Barany, *Soldiers and Politics in Eastern Europe, 1945-90: The Case of Hungary*, New York, St. Martin's Press, 1993, p. 67.

[4] *Op.cit.*, p. 90; Christopher D. Jones, „The USSR, the Warsaw Pact and NATO" în Ingmar Oldberg, editor, *Unity and Conflict in the Warsaw Pact*, Stockholm, Swedish National Defense Research Institute, 1984, p. 49.

[5] Andrew A. Michta, *Red Eagle: The Army in Polish Politics, 1944-1988*, Stanford, Hoover Institution Press, 1990, p. 69.

Antagonismul polono-român pe tema integrării Pactului de la Varşovia

Strategia comuniştilor polonezi de maximizare a influenţei într-un Pact de la Varşovia consolidat nu doar că diferea de cea română, ci îi era diametral opusă, probabil la indicaţiile Kremlinului. În ciuda simpatiei stârnite de atitudinea României în rândul ofiţerilor superiori polonezi, Jaruzelski a continuat pe parcursul anilor 1980 să atace opoziţia românilor faţă de controlul sovietic nestingherit asupra armatelor din cadrul Pactului.[1]

Astfel, în privinţa consolidării Pactului şi a controlului sovietic sporit, Bucureştiul şi Varşovia se situau la poli opuşi, conducerea poloneză acţionând deseori ca o marionetă a sovieticilor, în vreme ce România constituia unica opoziţie.

În lunile noiembrie şi decembrie 1979, Jaruzelski a reliefat în faţa miniştrilor Apărării din celelalte state ale Pactului că „toţi membrii Pactului de la Varşovia, cu excepţia României", au acceptat Statutul Forţelor Armate Unite pe timp de război şi că „partea poloneză a aprobat în totalitate punctele fundamentale ale proiectului de statut, chiar de la început".[2] Susţinând că Statutul „merită susţinere deplină", Jaruzelski declara:

> Din acest motiv, orice schimbări menite să slăbească, să şubrezească ori să dilueze principiile şi mecanismele de comandă ale coaliţiei riscă să-i submineze esenţa şi rolul. Am aflat cu regret că declaraţiile tovarăşilor români au acest scop indezirabil.[3]

În conformitate cu unul dintre participanţii la întâlnire, discursul lui Jaruzelski a urmărit să preamărească Statutul şi „să-i critice pe români pentru că nu acceptă documentele", o performanţă care i-a adus o îmbrăţişare şi felicitări pentru „o treabă bine făcută" din partea ministrului sovietic al apărării, mareşalul Dimitri Ustinov.[4] Validarea alianţei militare a Pactului constituia una dintre principalele modalităţi de justificare a supunerii regimului plonez în faţa autorităţii sovietice în acest domeniu. Insistenţa asupra caracterului fundamental ilegitim al alianţei aşa cum fusese ea concepută de Moscova şi repetatele apeluri la dizolvarea sa subminau strategiile pro-legitimizare ale liderilor comunişti polonezi, plasându-le pe poziţii opuse faţă de politica românilor. Şi, aşa cum este de aşteptat, Jaruzelski n-ar fi apreciat acţiunile lui Ceauşescu de

---

[1] Vezi, de pildă, seria de documente CIA *Wartime Statutes – Instruments of Soviet Control*, March 2011, la http://www.foia.cia.gov/wartime-statutes.asp.

[2] CIA Intelligence Information Report: (November 1979) Twelfth Session of the Committee of Defense Ministers of the Warsaw Pact Member States, 20 februarie 1980 (de Jaruzelski), p. 3, CIA.

[3] CIA Intelligence Information Report: (December 1979) Draft Statute of Warsaw Pact Armed Forces and Their Control Organs in Wartime, 25 February 1980, p. 5, CIA.

[4] CIA Intelligence Information Report: (Late 1981) Background Information on the Development of the Unified Wartime Command System for the Combined Armed Forces of the Warsaw Pact, 10 June 1983, p. 12, CIA.

„sabotare" a planificatelor celebrări din 1980 și 1985 pentru aniversările de 25 și respectiv de 30 de ani de la fondarea alianței – nu mai mult decât au apreciat Gomułka și Gierek când România le-a sabotat planurile pentru celebrările de gală menite să marcheze sărbătorirea a 10 și a 20 de ani, în 1965 și 1975.[1]

Percepțiile comunității de informații americane cu privire la o conducere militară poloneză „național-orientată" erau influențate de prejudecățile cognitive predominante și de ideea de „atribuire fundamentală" care predomina în rândul extrem de numeroasei comunități de imigranți de origine poloneză.[2] Având circa nouă milioane de membri, sau peste 3% din întreaga populație a SUA în 1980, această comunitate era sursa de proveniență a multor analiști specializați pe problemele est-europene din cadrul serviciilor de informații americane, atrași în mod natural spre acest domeniu grație legăturilor familiale și etnice, și fiind căutați mai cu seamă cei care posedau cunoștințe lingvistice regionale.[3] Permanenta identificare eronată a Poloniei ca „următoarea Iugoslavie" în rândul comunității de informații în anii 1950 și 1960 reflectă în parte aceste influențe. Același lucru poate fi spus despre percepția generalizată în rândul analiștilor americani, că polonezii ar fi cei mai eroici dintre est-europeni (percepție care, fie că era adevărată, fie că nu, era lipsită de relevanță).

Prin urmare, analizele americane îi considerau în mod frecvent pe liderii militari și politici din Polonia ca având o și mai puternică orientare națională și fiind deci chiar mai predispuși să se opună Moscovei, comparativ cu omologii lor români. Iar această perspectivă eronată a fost intenționat întreținută de măsurile active sovietice de „clădire a prestigiului", care le-au conferit lui Gomułka, Gierek și Jaruzelski roluri de conducere „independente" în relațiile Est–Vest, similare cu cel atribuit lui Kádár. [4]

---

[1] *Raport la cea de-a XVII-ea sesiune CMD*, 6 decembrie 1984, ministrul est-german al apărării, Heinz Hoffman, către șeful statului, Erich Honecker, pp. 8-9 în Nuenlist (2001), PHP. Obiecțiile Bucureștiului la ideea glorificării Pactului de la Varșovia în 1984 fuseseră alimentate, de asemenea, de recenta implicare a GRU într-un complot pentru alungarea de la putere a lui Ceaușescu, pus la cale de foști ofițeri superiori. Românii au refuzat în mod explicit să celebreze aniversarea Pactului de la Varșovia altfel decât prin simpla ei menționare în presă. Deși Bucureștiul a limitat planurile lui Gomułka pentru cea de-a zecea aniversare în 1965, abia un an mai târziu a ignorat complet aniversarea alianței sovietice. Vezi, de exemplu, „Rumania Officially Ignores Warsaw Pact Anniversary", *New York Times*, 15 mai 1965, p. 5.

[2] Ideea de „atribuire fundamentală" se referă la prejudecata frecvent întâlnită de a se percepe pe sine și orice grup cu care subiectul se identifică (rasial, etnic, religios, profesional etc.) într-un mod mai generos și mai favorabil decât alte grupuri. „Efectul de halou" se referă la tendința noastră de a-i percepe pe dușmanii grupurilor cu care ne identificăm într-o lumină mai pregnant negativă.

[3] Pentru ideea de „atribuire fundamentală", vezi Heuer (1999), pp. 111-172, și David Heradstveit, *The Arab-Israeli Conflict: Psychological Obstacles to Peace*, Oslo, Universitetsforlaget, 1979.

[4] Vezi, de pildă, Johnson și Kliszewski (1987), pp. 8, 11, 19-20. Spre deosebire de ele, România și-a asumat și a îndeplinit asemenea roluri din proprie inițiativă și din motive particulare ei.

Cu timpul însă, imaginea lui Gomułka și cea a lui Gierek în SUA s-au schimbat mult în rău, pe măsură ce discrepanțele dintre publicitatea care li se făcea și performanțele lor au devenit tot mai mari. Dar conducerea militară poloneză a continuat să fie evaluată la Washington pe baza sentimentelor naționale ale recruților (și ale multora dintre ofițerii de grad mediu). Astfel, analiștii americani au pus semnul egal între conducerea militară și „armata" în sine, considerând-o chiar mai dominată de spiritul național decât cea română.[1]

În 1980, spre exemplu, un studiu academic evalua „disponibilitatea de a folosi forța pentru apărarea intereselor naționale" în rândul militarilor polonezi ca fiind „foarte ridicată", în vreme ce în cazul românilor era folosit doar termenul „ridicată".[2] Armata poloneză era considerată demnă de încredere în apărarea „împotriva atacurilor inamice venite din aproape orice sursă", pe când cea română era privită doar ca „probabil" oferind o „rezistență semnificativă față de un atac sovietic, maghiar sau bulgar".[3] În realitate, capacitatea armatei polone de a se opune unei intervenții sovietice sau chiar oricărui ordin venit de la Moscova era aproape inexistentă conform prevederilor Statutului Forțelor Armate Unite pe timp de război, dată fiind extinderea controlului deținut de sovietici și complicitatea în acest sens a liderilor militari polonezi.[4]

De exemplu, Sistemul Unificat de Comandă pe Timp de Război (SUCTR) al Pactului de la Varșovia „centraliza comanda și controlul resurselor militare, economice, politice și științifice ale statelor membre ale Pactului de la Varșovia", excluzând pe membrii ne-sovietici de la reprezentarea în și chiar de la accesul

---

[1] Faptul că până și ofițerii superiori care nu dețineau posturi la vârf în conducerea armatei manifestau aceste înclinații naționaliste a făcut ca analiștilor occidentali – chiar și celor care nu aveau niciun fel de legături cu Polonia – să le fie extrem de dificil să facă diferența între conducerea armatei și restul corpului de ofițeri. Într-o evaluare negativă a planurilor sovietice de integrare din 1979, spre exemplu, ofițerii polonezi au evaluat situația în mod aproape identic cu cel în care au făcut-o românii. Vezi, de pildă, CIA Intelligence Information Special Report: 1979 Wartime Statutes of the Combined Armed Forces, 28 November 1979, p. 3, CIA.

[2] Dale R. Herspring și Ivan Volgyes, „Political Reliability in the Eastern European Warsaw Pact Armies", *Armed Forces & Society* vol. 6, nr. 2, (iarna 1980), pp. 281-282, 289. Armata română a fost evaluată ca „probabil într-o poziție mai bună pentrua rezista invaziei sovietice, comparativ cu polonezii", ca urmare a influenței sovietice minime și a existenței planurilor de rezervă anterioare. Ungaria și Cehoslovacia, pe deplin subordonate capacității de comandă sovietice, erau clasificate alături de România, ca fiind „de o foarte redusă" încredere în cazul unui „atac al Pactului de la Varșovia asupra NATO".

[3] Herspring și Volgyes (1980), p. 291. Ungurii erau considerați ca „probabil" prezentând „o rezistență limitată în fața rușilor".

[4] Așa cum nota un analist, „rezultatul practic" al participării obligatorii a tuturor ofițerilor superiori (alții decât români) la pregătirea în academiile militare sovietice și prevederile acceptate în cadrul Statutului FAU pe timp de război, era „acela că abilitatea nivelului de comandă național est-european de a eluda ordinele sovietice într-o situație de criză este serios subminată". Dale R. Herspring, „The Soviets, the Warsaw Pact, and the Eastern European Militaries" în Lincoln Gordon, editor, *Eroding Empire: Western Relations with Eastern Europe*, Washington, Brookings, 1987, pp. 146-147.

la Statul-Major (sovietic) și la înaltul comandament care îl conducea.[1] Oficialii de la Moscova dispuneau acum de posibilitatea de a comanda statelor majore naționale să ordone instituirea stărilor de alertă, să mobilizeze armatele statelor membre, să pună Forțele Armate Unite ale Pactului în deplină stare de luptă și chiar să „inițieze un conflict fără nicio acțiune oficială" a conducerii politice a celorlalte state membre.[2]

Pe lângă constituirea de structuri, autoritățile sovietice au instituit practici, proceduri și rutine menite să-i determine pe aliați să accepte condiții contrare propriilor interese. De exemplu, membrii Pactului:

> ...erau obișnuiți treptat cu conceptele generale ale sistemului de comandă pe timp de război prin intermediul exercițiilor militare și al contactului zilnic cu mult înaintea oricărui indiciu că se preconiza dezvoltarea unui sistem formalizat. Sovieticii obțineau acordul [lor] pentru concepte cu titlu general și rezoluții vagi, iar apoi redactau proiecte de protocoale care se extindeau mult mai mult decât anticipaseră membrii [Pactului]. Problema completă nu era niciodată abordată într-un singur format atotcuprinzător. Sovieticii asamblau sistemul bucată cu bucată, deseori folosind mijloace și metode neașteptate de a-și îndeplini obiectivele. Această abordare ar putea fi descrisă ca „un deget luat și apoi brațul întreg înșfăcat".[3]

Pe lângă utilizarea eficientă a structurilor și procedurilor pentru a-și impune controlul, oficialii de la Kremlin se puteau baza și pe complicitatea liderilor partidelor aliate. Generalul Jaruzelski, de pildă, îi excludea pe liderii de partid civili de la abordarea oricăror chestiuni de apărare nu fiindcă „armata complota împotriva conducerii politice", ci deoarece „conducerea politică nu voia să fie implicată" și „știa că sovieticii nu vor să fie implicată".[4] În conformitate cu un membru al Statului-Major polonez, mareșalul sovietic Kulikov sugerase că același lucru era valabil pentru „liderii maghiari sau est-germani", în vreme ce propriile sale contacte cu ceilalți „ofițeri de Stat Major (est-europeni) l-au convins că abordarea lor [de tip complicitate] era similară, dacă nu identică, cu cea poloneză".[5] România însă era „unicul caz în cadrul Pactului în care această situație nu exista", iar „sovieticii nu erau deloc mulțumiți de România".[6]

---

[1] CIA Intelligence Information Report: (Late 1981) The Unified Wartime Command System for the Combined Armed Forces of the Warsaw Pact, pp. 1, 3, CIA. Raportul CIA menționa: Conform sursei, „România a fost singurul stat membru care a refuzat cu consecvență" Sistemul unificat de comandă pe timp de război mandatat prin Statut.

[2] *Op.cit.*, p. 6; CIA Intelligence Information Report: (Late 1981) Background Information on the Development of the Unified Wartime Command System for the Combined Armed Forces of the Warsaw Pact, 10 June 1983, p. 11, CIA.

[3] *Op.cit.*, pp. 2-3.

[4] *Op.cit.*, p. 15.

[5] Ibid.

[6] Ibid.

Cu câteva excepții, înainte de impunerea legii marțiale în Polonia, în decembrie 1981, studiile serviciilor de informații americane cu privire la disponibilitatea aliaților nonsovietici de a participa la o ofensivă a Pactului de la Varșovia ezitau să conchidă că sentimentul național era copleșit de controlul sovietic asupra structurilor, practicilor și conducerii militare și de partid. Deși orientarea de tip național a recruților și a majorității ofițerilor poate fi importantă pe termen lung și în cazul unor conflicte prelungite, transmiterea imediată și corectă a ordinelor militare depinde în întregime de liderii militari de la cel mai înalt nivel, de o ierarhie de comandă funcțională și de procedurile standard de operare. În mod paradoxal, în evaluările Pactului de la Varșovia făcute la nivelul comunității de informații, care abordau și problema participării est-europene la o ofensivă sovietică împotriva Occidentului, concluzia generală încă de la începutul anilor 1960 fusese aceea că Moscova îi putea mobiliza pe toți membrii Pactului pentru o astfel de ofensivă, și avea să facă acest lucru, chiar și pe români și chiar atunci când analiștii americani nu reușeau să le identifice posibilul rol.

Motivele citate erau exact acele structuri și practici sovietice de control care încetaseră de mult să mai funcționeze în România. Dintre toți liderii militari din cadrul Pactului de la Varșovia, numai cei ai României au fost feriți (începând cu 1961) de neîntrerupta și nelimitata influență sovietică, de practicile de recrutare, instruire și evaluare impuse celorlalte state încă din timpul lui Stalin.[1] România ieșise din sfera controlului militar sovietic. Dar, așa cum avea să se exprime un analist mai târziu, în rândul partenerilor loiali sovieticilor, „până în anii 1980 deja fusese format și ferm stabilit un corp de ofițeri pe deplin loiali Pactului de la Varșovia".[2]

În consecință, în domeniul militar mai cu seamă, nu exista o „opoziție ascunsă" față de dominația sovietică. Generalul Jaruzelski, spre exemplu, năzuia la o mai deplină integrare a corpului de ofițeri polonezi în rândul forțelor sovietice. În cadrul susținerii sale ferme a Statutului Forțelor Armate Unite pe timp de război, în decembrie 1979 și după ce a subliniat adeziunea Poloniei la „doctrina socialistă a apărării, în mod obișnuit acceptată, pe baza teoriei leniniste asupra războiului și forțelor armate", generalul a declarat că:

> Un rol major în crearea unui numitor comun al instruirii militare a cadrelor noastre a fost și este deținut de instituțiile educative sovietice. Dorim să beneficiem în continuare de acest ajutor; mai mult decât atât, am solicitat o sporire a numărului de ofițeri polonezi trimiși la pregătire, îndeosebi pentru cei de la Academia Statului Major al Forțelor Armate ale URSS... Și se pare că trebuie să mergem chiar mai departe. Noua amploare și nivelul crescut al cerințelor și

[1] Remarci ale lui Hélène Carrère-d'Encausse, în *The Warsaw Pact and The Question of Cohesion: A Conference Report*, (1985), pp. 13-15; Dale R. Herspring, „The Soviets, the Warsaw Pact, and the Eastern European Militaries" în William E. Griffith, editor, *Eastern and Central Europe: The Opening Curtain?*, Boulder, Westview Press, 1989, pp. 146-147.

[2] Vojtech Mastny, *The Soviet Non-Invasion of Poland in 1980â81 and the End of the Cold War*, CWIHP Working Paper Nr. 23, septembrie 1998, p. 7.

nevoilor coaliției ridică în fața noastră problema pregătirii suplimentare a cadrelor corespunzător alese.[1]

În vreme ce regimul comunist de la Varșovia năzuia cu aviditate la reputația de conducere națională, Ceaușescu și liderii săi militari erau ocupați să demonstreze falsitatea justificărilor sale pentru supunerea față de Moscova ca urmare a situației de forță majoră, tratând cu dispreț evident dictatele Kremlinului în timp ce se confruntau cu o situație strategică la fel de vulnerabilă.[2] Fenomenul independenței demonstrate a României și al teatrului jucat de liderii comuniști polonezi era observat de la fața locului de colonelul Ryszard Kuklinski, agent CIA, din interiorul aparatului de planificare al Pactului de la Varșovia. Așa cum o descria colonelul Kuklinski, conducerea poloneză era „mai preocupată de aparența de suveranitate națională decât de realitatea acesteia", și nu trebuia decât să înlocuiești „cuvântul sovietic cu socialist" pentru ca „vechea sintagmă stalinistă «naționalist în formă, socialist în context»" să „definească în mod adecvat relațiile actuale" dintre Moscova și ceilalți membri ai Pactului.[3] Românii, pe de altă parte, a specificat el în cel puțin șase rapoarte, erau „singurii

[1] CIA Intelligence Information Report: (December 1979) Draft Statute of Warsaw Pact Armed Forces and Their Control Organs in Wartime, 25 February 1980, p. 14, CIA. Jaruzelski remarca pe un ton aprobator eforturile prointegrare ale omologului său est-german și ale altor membri nenumiți ai Pactului.

[2] La împlinirea a cinci ani de la instituirea legii marțiale, colonelul Kuklinski sublinia că, deși era „membru al Pactului de la Varșovia și se află într-o situație geostrategică similară cu cea a Poloniei", România și-a păstrat controlul „unic" asupra armatei sale și „a spus nu în probleme de cea mai mare importanță pentru URSS", în vreme ce Jaruzelski nu a reușit să dovedească în aceași măsură „demnitate și forță", și „a cedat" în fața Moscovei. Interviu cu colonelul (în retragere) Ryszard J. Kuklinski, „Insiders View of the War Against the Nation", („Opinii din interior asupra războiului împotriva națiunii") *Kultura* (Paris), nr. 4/475 (aprilie 1987), pp. 3-57 (tradus din limba polonă de secția poloneză de la Radio Europa Liberă). Ca o consecință a prejudecății cognitive conform căreia Polonia era țara cu „cea mai mare probabilitate" să sfideze Moscova și a tendinței de atribuire fundamentală, analiștii americani însă erau obișnuiți să explice servilismul regimului polonez ca fiind determinat de factori mai degrabă de natură situațională decât dispozițională, legați de constrângerile circumstanțiale ale presupusei lor importanțe strategice mai mari pentru Moscova, decât motivațiilor interioare ale liderilor comuniști polonezi. Acest lucru a dus la o dificilă tranziție analitică la sfârșitul anilor 1980, când Moscova a început să sugereze că Polonia nu era importantă și necesară pentru vitalitatea Pactului de la Varșovia.

[3] CIA Intelligence Information Report: (Late 1981) Background Information on the Development of the Unified Wartime Command System for the Combined Armed Forces of the Warsaw Pact, 10 June 1983, p. 17, CIA. Un alt analist a fost chiar mai explicit, afirmând că în circumstanțele din 1980–1981, „Mantia de salvator al națiunii pe care și-o pusese Jaruzelski era un travesti". Vojtech Mastny, *The Soviet Non-Invasion of Poland in 1980/81 and the End of the Cold War,* CWIHP Working Paper No. 23, septembrie 1998, p. 31.

care au demonstrat o înclinație spre a se opune în mod serios sovieticilor, începând din 1969".[1]

Măsurile active sovietice și principiul românesc al neintervenției

Criza poloneză a început să se înfierbânte la scurt timp după alegerea unui papă de origine poloneză, în octombrie 1978.[2] La momentul acela, Kremlinul conducea deja o ofensivă a măsurilor sale active menite să discrediteze România, după vizita din august a lui Hua Guo-Feng, premierul și conducătorul partidului comunist chinez, și ca pregătire pentru previzibila confruntare dintre România și restul Blocului pe tema Statutului Forțelor Armate Unite pe timp de război la apropiata întrunire a CPC din noiembrie 1978.[3] Pe scurt spus, PCUS înființase un nou Departament poentru Informații Internaționale, desprins din structura Departamentului Ideologic al CC al PCUS. Numele era destinat, se pare, uzului public, dat fiind că în corespondența și în documentele interne era preferat altul: Departamentul pentru Propaganda Politică în Străinătate (DPPS).

Șeful noului DPPS, Leonid Zamiatin, se aflase la conducerea agenției de știri TASS atunci când aceasta asemănase abilitățile protective ale diplomației române cu folosirea unor mănuși de lână la manevrarea materialelor fisionabile,

---

[1] CIA Intelligence Information Report: (Late 1981) The Unified Wartime Command System for the Combined Armed Forces of the Warsaw Pact, p. 6, CIA. Kuklinski nu avea de unde să știe că un sfert de secol mai târziu, autoritățile postcomuniste de la Institutul pentru memorie Națională al Poloniei aveau să descopere că serviciile sovietice de informații îl recrutaseră ca agent pe Jaruzelski în 1943. Iar serviciul său activ în slujba sovieticilor s-a prelungit, aparent, cel puțin până în anii 1970. Vezi, de pildă, Chodakiewicz (2006).

[2] Vezi, de pildă, *National Foreign Assessment Center Memorandum: The Impact of a Polish Pope on the USSR*, 19 octombrie 1978, CIA.

[3] Observația din același memorandum al serviciilor de informații americane cu privire la disputele naționale și teritoriale din interiorul Pactului ilustrează cât de eficientă era Moscova în mascarea caracterului singular al poziției României: „Când URSS tratează cu așa-numitul său imperiu din Europa de Est, se confruntă cu o zonă foarte instabilă, în care problemele de tip naționalist au provocat grave disensiuni cu Uniunea Sovietică (Iugoslavia în 1948 și Albania în 1961), semnificative devieri de politică ale românilor și diferende între statele Pactului de la Varșovia cu privire la regiuni disputate precum Macedonia, Basarabia și Transilvania". *(National Foreign Assessment Center Memorandum: The Impact of a Polish Pope on the USSR* (1978), p. 1) Disputa macedoneană nu apăruse „între state ale Pactului de la Varșovia", ci fusese iscată de Bulgaria, cu încurajări sovietice, împotriva Iugoslaviei. Iar disputele în privința Basarabiei și a Transilvaniei – în care implicarea Moscovei era de asemenea evidentă – se refereau la România. Alte posibile diferende asupra granițelor în interiorul Pactului de la Varșovia (de exemplu, ungaro-cehoslovacă, polonezo-cehoslovacă, polonezo-est-germană) au fost bine ținute în frâu de autoritățile sovietice.

în august 1978.[1] Ca director general al TASS, Zamiatin prezidase personal înființarea unui post de „editor special pentru informațiile destinate străinătății" în RSS Moldovenească, în urmă cu doi ani, ca parte a ofensivei propagandistice direcționate în mod specific spre „combaterea" subversiunii românești.[2] Deloc surprinzător, alături de misiunile direct legate de alegerea noului suveran pontif în 1978 și apariția în prim-plan a sindicatului Solidaritatea în 1980, noul DPPS colabora îndeaproape cu Serviciul A al KGB-ului, pentru a limita daunele cauzate de ceea ce Moscova numea „cursul separat" al României.

Una dintre principalele preocupări ale Kremlinului era „axa București–Beijing".[3] La fel de îngrijorătoare la momentul în cauză erau însă declarațiile publice în care Ceaușescu respingea Statutul Forțelor Armate Unite pe timp de război, dezvăluindu-i existența, afirmațiile sale cu privire la activitățile de spionaj ale unor membri ai Blocului sovietic împotriva altora (afirmații făcute la numai câteva luni după dezertarea lui Ion Mihai Pacepa), și aparenta sa susținere a NATO ca model de alianță democratică ce merita emulată de Pactul de la Varșovia.[4] Pe toată durata existenței sale, între 1978 și 1986, DPPS sub

[1] Agenția pentru Informații a Statelor Unite (USIA), *Soviet Active Measures in the „Post-Cold War" Era 1988-1991,* Raport pregătit la solicitarea Comitetului pentru Fonduri al Camerei Reprezentanților din SUA, Washington, D.C., iunie 1992, îndeosebi secțiunile How Soviet Active Measures Themes Were Spread", subsecțiunea „'White' or Overt Measures", și „Appendix: Recent Revelations About Soviet Active Measures", www.intelli.muskingum.edu.

[2] Acest lucru s-a întâmplat în urma unei decizii a CC al PCUS, „Cu privire la măsurile suplimentare în domeniul muncii ideologice în conexiune cu intensificarea propagandei naționaliste a României care afectează interesele URSS, octombrie 1975" și ca urmare a unei cerințe din mai 1968 pentru o „vastă propagandă" pe o „perioadă prelungită" menită să combată influența României. Vezi Documentele 2, 5 și 9 în Watts (2012b).

[3] Spre exemplu, la a zecea întrunire INTERKIT se raportase că până la vizita lui Hua Guo-Feng în România (și Iugoslavia), chinezii încercaseră să „determine România și Iugoslavia să se depărteze și mai mult de comunitatea socialistă, implicându-le și dirijându-le în politica lor antisovietică", jucând cartea „naționalismului pentru a asigura un acord mai amplu al țărilor socialiste față de așa-numita politică de diferențiere a Beijingului", să „provoace daune poziției socialiste în Balcani" și să creeze „capete de pod în Balcani pentru ofensiva politică și ideologică în Europa" și „să formeze grupări politice separate în sistemul socialist, incluzând China, RPD Coreeană, Iugoslavia și România", ceea ce necesita „contramăsuri concrete din partea statelor frățești și a organelor lor colective, schimbul de informații și coordonarea operațiunilor". *A zecea întrunire INTERKIT, Havana, Cuba,* p. 16, PHP.

[4] Moore (1978b), p. 8; Patrick Moore, „The Return of the Bessarabian Polemic: The Soviet Contribution", RAD Background Report/160, RFER, 13 iulie 1978c, OSA, Box 116, Folder 4, Report 283, p. 12; *Scînteia,* 7 decembrie 1978. Pentru ceea ce autoritățile sovietice au identificat ca ofense aduse de România după discuțiile cu conducerea română în 1976–1980, vezi documentele în Watts (2012a).

conducerea lui Zamiatin și a locotenenților săi a jucat un rol important, deși încă nu pe deplin elucidat, în discreditarea României și a principalelor ei politici.[1]

Una dintre țintele specifice ale contrapropagandei sovietice era poziția României împotriva intervenției militare în afacerile interne ale statelor și partidelor. Pe măsură ce criza poloneză se adâncea, în primăvara anului 1980, PCR sublinia insistent și „apăra cu fermitate «dreptul inalienabil» al Poloniei de a-și rezolva «problemele interne» fără «interferențe din exterior»".[2] Spre sfârșitul toamnei, intențiile intervenționiste ale Moscovei erau cât se poate de vizibile, Polonia primind un aflux de „turiști" similar cu cel înregistrat în Cehoslovacia și România în timpul pregătirilor sovietice și ale Pactului pentru invazia din 1968. La fel ca în cazurile anterioare, acești „turiști" erau de fapt „reprezentanți ai «armatelor frățești» în haine civile", angajați în „activități de recunoaștere a rutelor de invazie, a distanțelor și a terenului pentru operațiunile viitoare", și foarte probabil în același tip de operațiuni provocatoare ca predecesorii lor de la Praga.[3]

Intervenția militară încă era o opțiune avută în vedere în iarna lui 1980 și primăvara lui 1981, când „mai multe sute de agenți" ai StB-ului cehoslovac „s-au oferit să plece în Polonia" ca parte a unei plănuite invazii conduse de sovietici.[4] Jaruzelski a susținut aceste planuri intervenționiste ale Moscovei.[5] Spre deosebire de el, și cu toate că se temea la fel de mult ca oricare alt lider comunist de fondarea unui sindicat cu adevărat independent pe modelul Solidarității,

---

[1] DPPS deținea o poziție extrem de puternică și de apropiată de KGB. În conformitate cu Aleksandr Iakovlev, consilier al lui Gorbaciov, fondarea sa a fost însoțită de ridicarea restricțiilor privind posibilitatea KGB de a recruta membri de partid, restricții în vigoare din anii 1950, de pe vremea lui Beria. *Izvestia,* 17 februarie 1992; USIA (1992). Următoarea criză în relațiile sovieticilor și ale Pactului cu România a precedat cu cel puțin trei luni alegerea ca papă a cardinalului Wojtyła, sub numele Ioan Paul al II-lea.

[2] *CIA Situation Reports – Poland,* (din *National Intelligence Daily*/NID) 29 august 1980 (29 iulie 1999), p. 3; *Scînteia,* 28 august 1980.

[3] Vezi, de pildă, *Report Warning of Soviet Intervention,* 1 decembrie 1980, Col. Ryszard Kuklinski (nume de cod JACK STRONG), „Virtual Archive: 1980-81 Polish Crisis", CWIHP.

[4] *Mladá Fronta Dnes* (Praga), 21 decembrie 2005. Documentele serviciilor de informații cehe care descriau planul au fost descoperite de istoricul ceh Petr Blazek. Agenți cehoslovaci se infiltraseră în Polonia în 1956, când Gomułka a preluat puterea. Vezi și Jan Sejna și Joseph D. Douglass, Jr., *Decision-Making in Communist Countries: An Inside View,* Washington D.C. și Cambridge, MA, Institute for Foreign Policy Analysis and Pergamon-Brassey's, ianuarie 1986, p. 39.

[5] *Mladá Fronta Dnes* (Praga), 21 decembrie 2005. Vezi și Andrzej Paczkowski și Andrzej Werblan, *„On the Decision to Introduce Martial Law in Poland in 1981": Two Historians Report to the Commission on Constitutional Oversight of the Sejm of the Republic of Poland,* Washington D.C., Cold War International History Project Working Paper No. 21, noiembrie 1997; Vojtech Mastny, *The Soviet Non-Invasion of Poland in 1980/81 and the End of the Cold War,* Washington D.C., Cold War International History Project Working Paper No. 23, CWIHP, septembrie 1998; Mark Kramer, *The Kuklinski Files and the Polish Crisis of 1980-1981: An Analysis of the Newly Released CIA Documents on Ryszard Kuklinski,* Washington D.C., Cold War International History Project Working Paper No. 59, martie 2009; și Weiser (2005), p. 216.

Ceaușescu a avertizat insistent Moscova și pe ceilalți parteneri „în strânsă cooperare" să „nu se amestece în treburile interne ale Poloniei".[1] Deși este posibil ca autoritățile sovietice să fi decis singure împotriva intervenției militare înainte de mijlocul anului 1981, multe dintre pregătirile pentru o astfel de operațiune au continuat pe tot parcursul anului. Misiunea StB-ului cehoslovac, spre exemplu, a fost anulată abia când Jaruzelski a impus legea marțială.[2]

Documentele descoperite în arhive după 1989 oferă un indiciu prețios asupra amplorii cu care campania de măsuri active sovietice a reușit să inducă o schimbare de paradigmă în interpretările din analizele occidentale – o schimbare care a distorsionat într-un mod fundamental analizele ulterioare ale evenimentelor, personalităților și politicilor naționale ale României. În octombrie 1980, când Ceaușescu avertiza în mod explicit Moscova și Pactul de la Varșovia să nu intervină în Polonia, Radio Europa Liberă anunța că liderul român susținea în mod clandestin intervenția militară sovietică, din motivul plauzibil că regimul său nu putea supraviețui în cazul în care ar fi apărut o mișcare locală de tipul Solidarității.[3] Credibilitatea de care s-a bucurat această afirmație este surprinzătoare.

Același pericol de „contaminare liberală" existase cu privire la susținerea fermă arătată de Ceaușescu Cehoslovaciei în timpul Primăverii de la Praga, înainte de intervenția militară condusă de sovietici. Și totuși, Ceaușescu nu numai că s-a opus invaziei, dar a încercat să ajute Praga să o prevină și apoi a condamnat-o cu insistență până în pragul execuției sale, în decembrie 1989.[4] Mai problematic chiar era faptul că susținerea unei astfel de intervenții ar fi necesitat ca România să renunțe la politica pe care o urmase mai bine de douăzeci de ani, cu implicații pentru aranjamentele instituționale care fuseseră cu meticulozitate construite pentru a o susține. Acea politică îi permisese României să se elibereze de dominația sovietică la sfârșitul anilor 1950 și în cursul deceniului

[1] Vezi, de pildă, *Poland* (din National Intelligence Daily), 20 octombrie 1980, p. 4, CIA.

[2] *Mladá Fronta Dnes* (2005). A existat aparent un decalaj între deciziile Kremlinului și transmiterea lor prin intermediul serviciilor de informații aliate, dat fiind că liderii de la Kremlin respinseseră intervenția militară în Polonia, în aprilie 1981.

[3] Secția română de la Radio Europa Liberă a afirmat că Ceaușescu a aprobat/a susținut intervenția cu o săptămână înainte. Raport asupra situației din România SR/15, Radio Europa Liberă, 31 octombrie 1980, item 1. Această pretinsă răsturnare a unui principiu fundamental din politica românească pare să fi fost acceptată de analiștii REL cu prea puține comentarii. Vezi, de pildă, Patrick Moore și Echipa de Documentare a REL, „Eastern Europe At The Soviet Party Congress", RAD Background Report/66, RFER, 10 martie 1981, OSA, Box 69, Folder 1, Report 78, p. 8.

[4] Cele două relatări românești privind întrunirea din decembrie 1989 a Pactului de la Varșovia – a ministrului de externe Stoian și a secretarului CC al PCR pentru relații internaționale, generalul Constantin Olteanu – sunt consecvente în această privință. Vezi Codrescu et. al. (1998), pp. 41-42; Constantin Olteanu, *O viață de om: Dialog cu jurnalistul Dan Constantin*, București, Niculescu, 2013, pp. 540-550. Vezi și interviul generalului Olteanu din 20 iunie 2005 în Alex Mihai Stoenescu, *Istoria loviturilor de stat în România: „Revoluția din decembrie 1989" – o tragedie românească*, vol. 4, partea a II-a, București, RAO, 2005, p. 695.

următor, asigurând totodată regimului o susținere considerabilă, atât în plan intern, cât și extern. Iar Bucureștiul a continuat să o invoce în apărarea sa și împotriva intervențiilor militare sponsorizate de sovietici în Africa, Asia de Sud-Vest și America Latină, în perioada 1978–1980.[1]

Într-o anumită măsură, principiul „neamestecului în treburile interne", atât de des invocat de România, era un concept maleabil. Spre exemplu, PCR a recunoscut în dezbaterile interne că „sfatul" pe care l-a dat altor regimuri socialiste în criză era „un fel" de amestec. Dar avertismentul împotriva intervenției militare străine era un element fundamental al securității României.

Susținerea caracterului legitim al oricărei intervenții militare străine ar fi anihilat capacitatea de apărare a tuturor statelor mici împotriva unor forțe mai puternice – un lanț cauzal recunoscut de întregul spectru al elitei politice românești. URSS și Ungaria folosiseră acuzațiile împotriva regimului intern ca principală justificare pentru invazia militară, ocuparea și anexarea unor teritorii românești în 1940–1941, 1940–1944 și 1944–1947.[2] Chiar în primii ani ai deceniului 1960, comandouri de luptători sovietici în uniformă lansaseră raiduri peste graniță în România, „răpind" efectiv sate întregi pentru a le „reuni" cu „adevărata patrie-mamă".[3] Iar România fusese supusă unor amenințări similare în perioada august–noiembrie 1968, de câteva ori în anii 1970, în 1980 și 1981, când de-a lungul granițelor sale au fost organizate exerciții militare demonstrative ale Pactului.

La o săptămână după ce la Radio Europa Liberă s-a spus pentru prima dată că România ar fi în secret de acord cu intervenția militară sovietică în Polonia, și la nici 72 de ore de la victoria lui Ronald Reagan în alegerile prezidențiale împotriva lui Jimmy Carter, serviciile de informații americane au început să evalueze politica și intențiile lui Ceaușescu într-un mod cu totul diferit, pe baza unei „surse" noi.[4] Potrivit CIA:

> Președintele Ceaușescu este de părere că URSS va invada Polonia în intervalul 1-5 decembrie. După toate aparențele, Ceaușescu crede că sovieticii nu pot aștepta mai mult decât atât pentru a „soluționa" problema Poloniei, fiindcă „molima polonează" se întinde deja în alte regiuni ale Europei de Est. [fragment șters] [fragment șters] Se pare că luna trecută Ceaușescu a fost întrebat de ambasadorul sovietic cum ar răspunde România la o intrare sovietică în Polonia. El

[1] Formulat în mod oficial în aprilie 1964, același principiu a apărut în discuțiile României cu URSS încă din 1958.

[2] Vezi în special capitolul 4, „A doua campanie din Transilvania, 1938-1940", și capitolul 5, „A treia campanie din Transilvania, 1944-1946" în Watts (2010), pp. 89-129.

[3] *Intelligence Report on attempt on life of Gheorgiu Dej and Soviet-Romanian relations*, 1965, BNA, PRO, FO 371/182729, mai cu seamă „Reports on Meeting with Baron Styrcea și Note on Styrcea's Character and Background", 22 septembrie 1965, p. 6.

[4] *Polonia* (din *National Intelligence Daily)*, 7 noiembrie 1980, pp. 5-6, CIA. Ținând cont că buletinul NID fusese trimis la Casa Albă pe 7 noiembrie, informațiile din el aveau probabil data de 6 noiembrie (sau mai devreme), deci la nici 48 de ore de alegerea lui Ronald Reagan.

ar fi răspuns că România ar refuza să participe. [fragment șters] *Totuși, Ceaușescu crede, se pare, că o invazie sovietică este necesară pentru menținerea „sistemului socialist" în Europa de Est. Probabil că recentele sale critici publice la adresa mișcării muncitorești poloneze s-au vrut o concesie la adresa sovieticilor și o „contribuție" a României la intervenția sovietică.*[1]

Această interpretare era atât de diferită de comportamentul României observat în ultimele două decenii, încât CIA și-a atenționat clienții că aserțiunile noii surse „probabil nu reflectă cu acuratețe spusele lui Ceaușescu".[2] Era foarte clar că observatorii direcți din cadrul Departamentului de Stat american nu erau de acord cu ea. La numai două săptămâni după aceea, spre exemplu, Lawrence Eagleburger, ambasadorul de atunci al SUA în Iugoslavia, sublinia că România, „indiferent de circumstanțe, se opunea ferm oricărei intervenții străine în Polonia".[3]

Și totuși, CIA a ales să includă interpretarea conform căreia România susținea intervenția militară în Polonia în *National Intelligence Daily* – produsul său emblematic, care a fost „diseminat către mai multe sute de politicieni din domeniul executiv și comitete de supraveghere ale Congresului".[4] Indiferent dacă serviciile de informații americane erau sau nu de acord cu această interpretare, ea a fost trimisă către factorii de decizie responsabili pentru politica față de Europa de Est – o deviere radicală și fără precedent de la linia analizelor din timpul celor cinci administrații prezidențiale anterioare.

Pentru prima dată de la sfârșitul anilor 1950, despre regimul comunist din România s-a considerat că pune pe primul plan conformismul ideologic în

---

[1] Ibid. Sublinierea îmi aparține. Mai mulți specialiști din domeniul informațiilor americane i-au sugerat autorului că „noua sursă" este posibil să fi fost Ion Mihai Pacepa. Dar mai mulți ofițeri DSS au dezertat imediat înainte sau după fuga lui Pacepa. La data respectivă, comunitatea de informații era extrem de sceptică în privința susținerii acordate de România intervenției. Vezi, de pildă, CIA, *Poland's Prospects Over the Next Six Months: Special National Intelligence Estimate* (SNIE 12.6-81), 30 ianuarie 1981, p. 11, CIA. Moscova i-a informat pe liderii polonezi cu privire la intenția sa de a interveni la începutul lui decembrie 1980, iar ulterior s-a răzgândit.

[2] Chiar și cu această dezmințire, includerea respectivei afirmații sugerează că Ceaușescu a spus ceva similar.

[3] Vezi, de pildă, „Ceausescu's Views on Outside Intervention in Poland", *Telegramă a ambasadorului SUA la Belgrad, Lawrence Eagleburger, către Departamentul de Stat*, 21 noiembrie 1980, citată în Matthew J. Ouimet, *The Rise And Fall Of The Brezhnev Doctrine in Soviet Foreign Policy*, Chapel Hill and London, University of North Carolina Press, 2003, pp. 282, nota de subsol 150.

[4] Alfred Cummings, *Congress as a Consumer of Intelligence Information*, Washington, D.C., Congressional Research Service (CRS) Report, 14 decembrie 2005. Buletinul *National Intelligence Daily* purta ștampila „strict secret" și avea un tiraj de circa 500 de exemplare, incluzând printre beneficiari alți membri ai personalului CIA, secretari și angajați de pe trepte ierarhice superioare în administrație, dar și membri ai comitetului pentru informații și apărare al Senatului (ulterior, și ai celui reunit al Congresului), plus o parte din personalul acestora. Vezi, de pildă, Loch K. Johnson, *America's Secret Power: The CIA in a Democratic Society*, New York, Oxford University Press, 1989, p. 91.

cadrul Pactului, în detrimentul independenței față de dominația sovietică. Ca urmare a noii direcții de interpretare, comportamentul și intențiile antisovietice ale României au fost percepute ca fundamental antioccidentale și antiamericane. Tema măsurilor active care susțineau că în spatele comportamentului fățiș al României era de fapt o agendă ascunsă promoscovită – că România era un „cal troian" sovietic – dobândise acum statutul de interpretare responsabilă în rândul comunității de informații și a celei de politică externă din SUA.[1] O primă victimă a acestor măsuri active a fost noul ambasador american în România (1981–1985), care a plecat spre București în 1981 având această convingere și, ca atare, pe durata mandatului său a depus un efort considerabil pentru a-i dovedi corectitudinea.[2]

Evaluările Radio Europa Liberă și CIA din octombrie–noiembrie 1980 au constituit un veritabil punct de cotitură în paradigma de interpretare. Aceeași temă a fost inclusă într-o altă „analiză specială" a repercusiunilor pe care criza poloneză le-a avut asupra României, analiză care a apărut câteva luni mai târziu în *National Intelligence Daily*. Dacă prima apariție în *NID* fusese însoțită de o adecvată terminologie de tip condițional (folosind, de exemplu, formulări de tipul „se pare", „aparent", „se spune că") și chiar inclusese un avertisment în care se menționa că analiza nu era, probabil, corectă, supoziția că Ceaușescu susținea intervenția militară sovietică era considerată acum veridică, iar ceea ce înainte era privit ca „aparent" devenise acum „evident". În conformitate cu analiza publicată în NID în aprilie 1981:

> Revolta muncitorilor din Polonia ridică în fața liderilor României cea mai serioasă problemă cu care s-au confruntat ei în ultimii ani... *În toamna trecută, după o vară de tulburări în România, Ceaușescu a devenit evident iritat de capitularea Varșoviei în fața cerințelor greviștilor și a insistat pentru o acțiune fermă, care să includă, posibil, și o intervenție.* Dar pe măsură ce tulburările sociale interne s-au liniștit, a început să reitereze cu mai multă forță faptul că polonezilor trebuie să li se permită să-și rezolve singuri problemele. Ceaușescu își menține încă această poziție.
> Ceaușescu este conștient de faptul că o soluție impusă de sovietici ar avea ample implicații negative pentru guvernul său, mai cu seamă dacă el ar susține-o.
> Pe de altă parte, *o intervenție reușită – care nu ar implica România – l-ar putea ajuta pe Ceaușescu în plan intern, demonstrând poporului său inutilitatea oricărui demers de contestare a*

[1] Brown (1988), p. 273. Și de această dată Brown a fost singurul care a subliniat că România considera această chestiune ca fiind „cea mai importantă dintre toate" și cu toate că „privea Solidaritatea ca pe o catastrofă", la fel ca Primăvara de la Praga, și-a menținut opoziția față de „orice sugestie sau amenințare cu amestecul din exterior".

[2] Vezi David B. Funderburk, *Pinstripes and Reds: An American Ambassador Caught Between the State Department and the Romanian Communists, 1981-85,* Washington D.C., Selous Foundation Press, 1987. Influența exercitată de Golițîn, Socor și Pacepa este evidentă în capitolul V din lucrarea lui Funderburk, „Mitul independenței României", în care îi citează ca surse de 28 de ori în 31 de note de subsol. Înainte de numirea sa ca ambasador, Funderburk a mai scris o carte *(If the Blind Lead the Blind)* în care de asemenea respingea posibilitatea unui comunism național independent.

autorității partidului. De asemenea, ar reînsufla teama de amenințarea sovietică. Opunându-se în mod public unei mișcări împotriva Poloniei, președintele și-ar putea atrage susținerea internă datorită înfruntării sovieticilor.[1]

„Perspectiva" prezisă de analiștii CIA sugera că imaginea creată de măsurile active ale sovieticilor devenise mai veridică decât comportamentul real al românilor și avea să rămână astfel pe toată durata Războiului Rece:

> Ceaușescu va încerca să diminueze repercusiunile crizei poloneze prin adoptarea temporară a unor măsuri conciliante la adresa muncitorilor și a consumatorilor și prin intimidarea celor nemulțumiți. Concomitent, va îndemna în particular Varșovia să ia măsuri drastice, în timp ce, public, va continua să susțină că polonezii trebuie lăsați să-și rezolve singuri problemele. ... *În cazul în care în Polonia controlul de partid ar părea în pericol de dezintegrare, Ceaușescu probabil că ar agrea, în particular, o intervenție, dacă aceasta ar fi cerută de liderii polonezi. Însă nu ar vrea să se știe că susține o astfel de mișcare* și s-ar opune oricărei participări a României.[2]

Respectând cerința ca detaliile importante ale dezinformării să nu poată fi ușor sau la timp verificate, analiza era extrem de dificil de falsificat. În primul rând, stârnea confuzie și punea semnul egal între intervenția militară străină și „măsurile drastice" adoptate intern de autoritățile și instituțiile politice. În al doilea rând, crea o falsă contradicție între susținerea în particular a „măsurilor drastice" interne și poziția publică împotriva intervenției unor forțe din exteriorul Poloniei. și în ultimul rând, afirma că autoritățile române ar nega în orice caz, în mod oficial, susținerea pentru o astfel de intervenție, în timp ce „în particular" ar aproba-o, anulând în acest fel valoarea acțiunilor și a declarațiilor oficialităților române ca un indicator al comportamentului lor. În conformitate cu această imagine, România putea fi cel mai bine înțeleasă nu printr-o observare și un contact direct, ci prin intermediul unor surse clandestine.

Până în prezent, niciunul dintre documentele descoperite după căderea comunismului în arhivele foștilor membri ai Pactului de la Varșovia nu a confirmat că România și-a reconsiderat poziția împotriva intervenției militare străine. Însă pentru prima dată din anii 1960, România era prezentată ca susținând o intervenție militară împotriva Poloniei.

Opoziția României față de intervenția în Polonia, în 1980

În interiorul Pactului de la Varșovia, lucrurile aveau o cu totul altă imagine. După ce conveniseră asupra necesității sale, Ungaria, RDG și Cehoslovacia au început să deplângă, în rapoartele lor către conducerile de partid, refuzul lui Ceaușescu de a agrea intervenția militară. Raportul lui Hermann Axen, șeful

[1] *Special Analysis: Romania: Repercussions of the Polish Crisis* (din *National Intelligence Daily*), 11 aprilie 1981, nepaginat, CIA. Sublinierea îmi aparține.
[2] Ibid. Sublinierea îmi aparține.

Departamentului internațional al RDG, care preciza că „Ceaușescu a repetat obiecțiile României la adresa unei campanii militare", demonstrează că nu exista nicio bază reală pentru noua direcție de interpretare a CIA.[1] Un analist care a avut acces la arhive după prăbușirea comunismului nota ulterior că Ceaușescu a fost „singurul" lider de partid de la reuniunea din decembrie 1980 care „a îndrăznit să folosească termenul «intervenție», lansând avertismente serioase cu privire la consecințele acesteia".[2]

Raportând în fața Biroului Politic al PSMU, șeful Departamentului Internațional, Andras Gyenes, folosea o terminologie foarte asemănătoare cu cea utilizată de omologul său est-german:

> Tovarășul Ceaușescu a subliniat că Polonia trebuie să-și rezolve problemele singură, prin propriile sale mijloace politice. În acest sens, a vorbit în mod repetat despre importanța clasei muncitoare și a accentuat că, oricât de puternice ar fi armata și poliția, situația poate fi soluționată doar cu sprijinul poporului și al clasei muncitoare... În final, tovarășul Ceaușescu a precizat că o posibilă „intervenție" din exterior ar atrage riscuri foarte serioase.[3]

Șeful Departamentului Internațional cehoslovac, Vasil Bilak, a atacat România indirect atunci când, descriind evenimentele din Polonia ca pe o contrarevoluție, a amintit de „lecțiile" însușite de Praga după ce invazia din 1968 a înăbușit presupusa contrarevoluție în țara sa, și a reliefat că „majoritatea partidelor frățești au recunoscut «lecția» ca pe un important document al mișcării comuniste și muncitorești internaționale", România fiind excepția notabilă în acest sens.[4] Într-adevăr, descrierea de tip contrarevoluție la care a apelat Bilak era la fel de bine aplicabilă – dacă nu chiar mai mult – regimului de la București, reflectând opiniile Stasi cu privire la politica României. În conformitate cu Bilak,

---

[1] Michael Kubina, „Moscow's Man in the SED Politburo and the Crisis in Poland in Autumn 1980", *Cold War International History Project Bulletin*, No. 11 (Winter 1998), p. 93.

[2] *Op.cit.*, p. 92. Vezi și Andrzej Packowski, Malcolm Byrne, editori, *From Solidarity to Martial Law: The Polish Crisis of 1980-1981*, Budapesta, Central European University Press, 2008, pp. 15, 39. Așa cum raportase principalul agent CIA în Statul-Major polonez, în decembrie 1980 Jaruzelski ordonase deja ca Ministerul Apărării să aprobe „planuri menite să permită unui număr de 18 divizii ale trupelor sovietice, est-germane și cehoslovace să pătrundă în țară". Malcom Byrne, „New Evidence on the Polish Crisis 1980-1981", *Cold War International History Project Bulletin*, nr. 11 (iarna 1998).

[3] Raport către Biroul Politic alcătuit de Departamentul pentru Relațiile Internaționale al Comitetului Central al Partidului Socialist Muncitoresc Ungar, 8 decembrie 1980, Document nr. 1 în Janos Tischler, „Conducerea de partid ungară și criza poloneză din 1980-1981", *Cold War International History Project Bulletin*, No. 11 (Winter 1998), p. 83.

[4] Vladimir V. Kusin, „Vasil Bilak Implies Counterrevolution in Poland", RAD Background Report/247, RFER, 20 octombrie 1980, OSA, Box 22, Folder 6, Report 53, p. 3. Partidul Comunist Cehoslovac a acceptat „Lecțiile evoluției crizelor în partid și societate", în decembrie 1970.

> O politică de un tip care distruge unitatea poporului muncitor, care slăbește rolul de avangardă al clasei muncitoare și al partidului său comunist, care paralizează puterea populară, coeziunea Blocului și prietenia cu URSS, care ridică naționalismul la rang de principiu fundamental minimalizând importanța internaționalismului proletar și care înlocuiește marxism-leninismul cu diverse teorii pseudoștiințifice – o astfel de politică nu poate fi numită altfel decât contrarevoluționară.[1]

Discursul furibund și apocaliptic al lui Bilak a conținut și alte aspecte critice la adresa politicilor urmate de România – nicidecum de Polonia. Spre exemplu, Bilak i-a ironizat pe cei care credeau în mediere și într-o soluționare pașnică a luptei de clasă internaționale, numindu-i „visători" care se autoamăgesc, și a insistat că imperialiștii americani provocau în mod intenționat război în Europa, „un continent pe care sunt dispuși să-l sacrifice primul".[2] De asemenea, denunțând „colaborarea tot mai strânsă" dintre China și americanii imperialiști (plus NATO) „în lupta lor comună împotriva socialismului, progresului și păcii", el a făcut referire directă la politicile și relațiile menținute de București, fără nicio legătură însă cu cele ale Varșoviei la momentul respectiv.[3]

De fapt, deși atenția întregii lumi era îndreptată asupra fenomenului Solidaritatea și asupra pregătirilor sovietice pentru intervenție, în conformitate cu un rezumat pregătit de ministrul apărării est-german, Heinz Hoffman, pentru Honecker, șeful statului, una dintre dezbaterile principale care se desfășurau la momentul respectiv în cadrul Pactului de la Varșovia era cea dintre liderii militari sovietici și Ceaușescu, pe tema „tensiunilor accentuate" existente în lume și a necesarelor contramăsuri comune. Indiferent de cât de reală sau de simulată era în interiorul Kremlinului, Moscova manifesta în această privință o extremă paranoia, ca urmare a aprecierilor KGB privind pregătirile americane pentru lansarea unei prime lovituri nucleare (RYAN). Mareșalul Ustinov a susținut că „reluarea pregătirilor agresive ale NATO, mai cu seamă în SUA și RFG", necesita „eforturi combinate de pregătire în teritoriul" statelor membre, inclusiv coordonarea sistemelor de apărare și alocarea unor resurse militare și financiare sporite.[4]

---

[1] *Op.cit.*, p. 4.

[2] *Op.cit.*, pp. 2-3.

[3] Ibid. Se poate ca Bilak să fi vizat România ca pe o țintă când a condamnat sprijinul oferit de unii eurocomuniști (spanioli și italieni – cei mai apropiați aliați ai României din rândurile comuniștilor europeni) „forțelor antisocialiste" poloneze, demonstrând astfel „încă o dată că oportunismul este la loc de cinste în rândul forțelor anticomuniste și reprezintă un pericol grav, care trebuie sistematic combătut în lupta ideologică". *Op.cit.*, p. 5. Partenerii „în strânsă cooperare" au atacat în mod regulat România pentru „oportunismul său naționalist".

[4] Scrisoare atașată la Raport la cea de-a X-a întrunire CMD, 13 decembrie 1980, ministrul est-german al apărării, Heinz Hoffman, către șeful statului, Erich Honecker, p. 6, „Breakdown of Détente, 1976-1980: XIII. Bucharest, 1-3 December 1980" în Nuenlist (2001), PHP. Întâlnirea a fost prezidată de ministrul român al apărării, generalul Constantin Olteanu.

Ceaușescu a ripostat că, dimpotrivă, „în aceste condiții, necesitatea de a reduce bugetele militare" era mai mare ca oricând, dat fiind că principala „luptă dintre socialism și imperialism" se ducea pe frontul economic. „Dacă nu prindem din urmă statele capitaliste, dacă nu ridicăm standardul de viață și nevoile culturale ale popoarelor noastre", a insistat liderul român, „rachetele nu ne vor folosi la nimic."[1] Așa cum raporta Hoffman, discuția „a luat o turnură neplăcută", când Ceaușescu a contrazis amenințarea „crescândă" a NATO acuzată de Ustinov, subliniind că „statele NATO nu și-au concretizat proiectatele creșteri în domeniul armamentului" în anul respectiv – moment în care încercarea mareșalului Kulikov de a interveni în discuție a fost „retezată de Ceaușescu prin observația sa că asupra acestei problematici ar trebui să decidă Comitetul Politic Consultativ".[2]

Moscova a alimentat în mod deliberat această „isterie a războiului" – care avea să devină mai accentuată în 1981–1984 –, cel puțin în parte, printr-o metodă de înlănțuire, forțând încheierea de alianțe și coaliții menite să-i determine pe ceilalți membri ai Pactului să urmeze linia trasată și să-și mobilizeze forțele militare, populația și resursele în vederea țelurilor stabilite de sovietici. Dar mobilizarea efectivă necesita existența unei amenințări clare și lipsite de ambiguitate – situație pe care URSS dorea să o atingă porin identificarea unanimă în cadrul Pactului a SUA ca singura țară reponsabilă în întregime pentru escaladarea cursei înarmărilor, sporirea tensiunilor politice și pregătirile agresive pentru război. România a respins eforturile Kremlinului de a stigmatiza SUA (și NATO) ca fiind o amenințare lipsită de ambiguitate, susținând contrariul – că Occidentul nu era angajat pe „calea războiului", că escaladarea militară era exact politica greșită în situația curentă și, cel mai important, că SUA și URSS – și de asemenea NATO și Pactul de la Varșovia – dețineau o responsabilitate egală pentru nivelul tensiunilor internaționale.

România, raporta delegația cehoslovacă în mai 1980, „plasează responsabilitatea pentru actuala agravare a situației internaționale nu doar în seama forțelor reacționale ale lumii capitaliste, ci și asupra Uniunii Sovietice și a celorlalte țări socialiste".[3] Bulgarii au remarcat, mai explicit, insinuarea României că URSS și Pactul de la Varșovia erau, de asemenea, una dintre sursele problemei:

> Declarația tovarășului Ceaușescu referitoare la actuala situație internațională a fost lipsită de o abordare de clasă a întrebării cui aparține vinovăția pentru periculoasele tensiuni de la nivel mondial. Fără a intra în detalii, el a declarat că, alături de țările imperialiste, națiunile socialiste și forțele progresiste, antiimperialiste, sunt deopotrivă culpabile. Este rezultatul neajunsurilor și greșelilor lor,

[1] Ibid.
[2] *Op.cit.*, p. 7.
[3] Raport cehoslovac asupra lucrărilor și rezultatelor întrunirii Comitetului Politic Consultativ al Tratatului de la Varșovia, 14-15 mai 1980, 25 mai 1980, PHP.

care ar trebui corectate cât mai curând posibil, iar în viitor, evitate. Opiniile sale s-au dovedit ambigue; a vorbit, spre exemplu, despre „politica imperialistă de forță și dictatură", „consolidarea și redistribuirea sferelor de influență" și „permanenta accelerare a cursei înarmărilor". Nu a specificat însă care este sursa acestei politici și a situațiilor conflictuale.[1]

Prin urmare, nu exista nimic echivoc în privința poziției Bucureștiului împotriva intervenției militare străine și a insistenței sale că numai forțele interne ale Poloniei trebuie să rezolve crizele din interiorul țării. Așa cum stipula Ceaușescu adresându-se celorlalți membri ai Pactului în decembrie 1980:

> Fără îndoială, există diferite interpretări și moduri de a privi aceste evenimente, însă un lucru putem spune – că există preocuparea și dorința ca aceste probleme să fie soluționate de polonezii înșiși, iar ele nu trebuie să afecteze politica de destindere, colaborare și pace. Vreau să declar de la început că Partidul Comunist Român, Comitetul nostru Central și poporul român sunt de părere că problemele din Polonia trebuie rezolvate de Partidul Muncitoresc Unit Polonez, de clasa muncitoare poloneză, de poporul polonez în deplină unitate, pornind de la necesitatea de a asigura dezvoltarea socialistă a Poloniei, consolidarea independenței și suveranității sale...
> A fost ridicată aici problema folosirii armatei, a miliției și a securității. Firește, acestea sunt instrumente de putere ale clasei muncitoare, ale statului socialist, dar trebuie să înțelegem că recurgerea la aceste instrumente în Polonia nu este posibilă fără a avea asigurat sprijinul clasei muncitoare și al poporului.
> Nu dorim să intervenim în afacerile interne ale Poloniei. Este, fără îndoială, sarcina Partidului Muncitoresc Unit Polonez, a clasei muncitoare [poloneze], a poporului polonez și a tuturor forțelor progresiste din Polonia, de a găsi cele mai potrivite căi de a depăși această situație de criză...
> Noi credem că Polonia are la dispoziție tot ce îi trebuie pentru a-i permite să acționeze așa cum se va dovedi necesar, pentru a asigura ordinea internă, liniștea, dezvoltarea socialistă și independentă a Poloniei.
> Aș vrea să subliniez încă o dată că tovarășii polonezi trebuie să facă tot ceea ce este necesar – ei având o datorie importantă, atât în plan național, cât și internațional – pentru a-și rezolva problemele cu propriile forțe, asigurând dezvoltarea edificiului socialist. Nu trebuie să trecem cu vederea faptul că posibilitatea unei intervenții din exterior ar fi un lucru grav pentru socialism, în general, și cu atât mai mult pentru politica de pace și destindere. De aceea, trebuie să le oferim tovarășilor polonezi tot sprijinul nostru pentru a le permite să-și soluționeze problemele prin propriile lor forțe, în acele moduri pe care le consideră cele mai potrivite și mai utile – iar ei au la dispoziție asemenea moduri – pentru a asigura dezvoltarea edificiului socialist.[2]

[1] Raportul lui Mladenov către Biroul Politic al Comitetului Central al Partidului Comunist Bulgar, 27 mai 1980, PHP.
[2] Discursul liderului român, Nicolae Ceaușescu, la întâlnirea liderilor de partid și de stat din țările participante la Tratatul de la Varșovia, 5 decembrie 1980, PHP.

Pentru a masca acordul politicilor lor – și de fapt pentru a le ascunde cu desăvârșire – partenerii „în strânsă cooperare" diseminau deja rapoarte „care afirmau că românii pun la îndoială Procesul de la Helsinki".[1] Dimpotrivă, așa cum se întâmplase încă de la semnarea Actului Final în 1975 (și chiar mai devreme), România era încă cel mai înfocat susținător al procesului CSCE în rândul țărilor membre ale Pactului de la Varșovia.[2] Oficialitățile române nu criticau procesul în sine, așa cum afirmau partenerii „în strânsă cooperare", ci „rezultatele de până acum ale Procesului de la Helsinki", argumentând „în favoarea unor măsuri necesare de sporire a încrederii", un domeniu în care URSS și ceilalți membri ai Pactului creau probleme și obstacole.[3]

Întrunirea miniștrilor apărării din Pactul de la Varșovia, în decembrie 1981

În perioada de tatonare de un an dinaintea instituirii legii marțiale, autoritățile poloneze nu au reușit să soluționeze criza internă. În tot acest timp Jaruzelski se străduise din greu să lase impresia că era nevoit să adopte măsuri represive pentru a evita o invazie sovietică. Ca o ironie, liderii de la Moscova renunțaseră la planul de a interveni în Polonia cam în aceeași perioadă cu „analiza specială" a CIA din aprilie 1981, cel puțin în parte din cauza opoziției manifestate de România.

La întrunirea miniștrilor apărării din țările membre ale Pactului de la Varșovia, organizată la Moscova în decembrie 1981, șeful de stat-major al lui Jaruzelski a încercat să obțină din partea Pactului o declarație menită să deminstreze această „amenințare".[4] Declarația preciza: „Comuniștii polonezi aveau susținerea aliaților lor" și justifica „impunerea legii marțiale prin acțiunile cauzate de contrarevoluție și de amestecul NATO în afacerile interne ale Poloniei".[5] Așa cum preciza ministrul est-german al apărării, Heinz Hoffman, ministrul apărării din URSS susținea solicitarea lui Jaruzelski ca toți membrii Pactului să semneze o declarație care să ofere „sprijin comuniștilor" și să constituie „un avertisment adresat forțelor contrarevoluționare".[6]

---

[1] Raport informativ, 19 octombrie 1980, PHP. Raportul a fost pregătit de ministrul de externe cehoslovac.

[2] Vezi, de pildă, *Summary of Speeches by Communist Party Leaders (János Kádár, Edward Gierek, Erich Honecker, Todor Zhivkov, and Nicolae Ceaușescu,* 25 noiembrie 1978, PHP.

[3] Discurs al ministrului român de externe (Ștefan Andrei), 19 octombrie 1980, PHP.

[4] Aparent, șeful de Stat-Major al lui Jaruzelski, generalul Florian Siwicki, era la fel de supus liderilor militari sovietici.

[5] Christian Nünlist, „Cold War Generals: The Warsaw Pact Committee of Defense Ministers, 1969-90" în Christian Nuenlist, „Records of the Warsaw Pact Committee: Records of the Committee of the Minister of Defense", mai 2001, p. 9, PHP.

[6] *Raport la cea de-a XVII-a sesiune CMD,* alcătuit de ministrul est-german al Apărării Heinz Hoffman către șeful statului, Erich Honecker, 7 decembrie 1981, p. 7, „Al doilea Război Rece, 1981-1985: XIV. Moscova, 1-4 decembrie 1981", Nuenlist (2001), PHP.

Acceptarea unei declarații conform căreia NATO intervenea în treburile interne ale Poloniei ar fi justificat de asemenea utilizarea forței militare a Pactului în Polonia, ca parte a misiunii defensive a alianței sovietice.

Ca de obicei, delegația maghiară își „pândea" omologii români pentru a se asigura că Bucureștiul nu va ieși în evidență pentru caracterul singular al opoziției sale (și pentru a culege gloria reflectată de impresia că adoptă o atitudine disidentă de independență). De această dată, spre exemplu, delegația ungară a precizat că se va consulta cu Kádár atunci când i s-a cerut să susțină declarația cerută de reprezentantul lui Jaruzelski, înainte ca ministrul român al apărării, generalul Constantin Olteanu, s-o refuze.[1] Era atât de puțin probabil ca Budapesta să refuze, încât reprezentanții Cehoslovaciei au raportat că ministrul apărării din Ungaria, generalul Lajos Czinege, li se alăturase celorlalți miniștri ai apărării loialiști, acceptând declarația.[2]

Când România a refuzat să susțină alibiul lui Jaruzelski – ceea ce ar fi implicat să accepte principiul intervenției militare străine –, s-a luat o pauză în cursul căreia ministrul român al apărării (și omologii săi) să se consulte cu conducerea de partid privitor la solicitarea poloneză/sovietică/a Pactului. De fapt, ministrul român al apărării solicitase să vadă telegrama primită de la Jaruzelski, care declanșase discuția, subliniind că în conformitate cu principiul neintervenției țara sa nu putea susține o asemenea declarație și că „dacă ei voiau să procedeze astfel, va trebui să o facă fără România și chiar să specifice că românii refuzaseră să semneze comunicatul".[3] Mareșalul Ustinov, împreună cu omologii săi cehoslovac și bulgar, a încercat apoi să-l convingă pe generalul Olteanu să renunțe la poziția sa, după care a cerut o pauză pentru ca miniștrii să se consulte cu liderii lor de partid.

La reluarea ședinței, Czinege a precizat că János Kádár „își va da acceptul pentru recomandare, dacă partea română este de acord cu ea", legând în mod limpede aprobarea Budapestei de cea a Bucureștiului.[4] Generalul Czinege chiar a comunicat delegației române, prin șeful informațiilor militare ungare, că se va alinia și el la poziția României.[5] În timpul unui drum cu autobuzul, după prânz, mareșalul Kulikov și generalul Gribkov și-au continuat eforturile de a-l determina pe Olteanu să se răzgândească, beneficiind și de ajutorul celorlalți delegați în acest sens. Mai târziu în seara respectivă, Kulikov și Gribkov au venit chiar la hotel pentru a discuta cu oficialii Apărării din România, dar Olteanu se afla la ambasada țării sale.

---

[1] Olteanu și Constantin (2013), pp. 369-371.

[2] Nünlist în Nuenlist (2001), p. 9, PHP; Raport asupra întâlnirii Comitetului miniștrilor apărării de la Moscova, 1-4 decembrie 1981, Document nr. 79 în Packowski și Byrne (2008), pp. 421-422; Informare (pentru Gustav Husák) asupra lucrărilor și rezultatului celei de-a XIV-a întruniri a comitetului miniștrilor apărării, 1 și 4 decembrie 1981, la Moscova (Fragment), Document 1 în Packowski și Werblan (1997), pp. 36-39.

[3] Olteanu și Constantin (2013), p. 371.

[4] Nünlist în Nuenlist (2001), p. 9, PHP.

[5] Olteanu și Constantin (2013), p. 373.

O a doua propunere din partea partenerilor „în strânsă cooperare", aceea ca în comunicatul de presă al întrunirii să nu fie inclusă declarația, dar ca fiecare ministru al apărării s-o publice în presa națională din țara lui, a fost de asemenea blocată de delegația română.

Ordinea exactă a acestor evenimente este semnificativă prin prisma faptului că ceilalți membri ai Pactului au diseminat apoi rapoarte conform cărora România *și* Ungaria – uneori chiar numai Ungaria – se opuseseră unei declarații care să legitimize intervenția militară.[1] În realitate, unica opoziție fusese cea a României, Ungaria condiționând aprobarea sa de cea a delegației române. În mod ciudat, proiectul de text „îmbunătățit" avea un ton chiar mai belicos decât originalul respins de generalul Olteanu, precizând:

> Comitetul Miniștrilor Apărării și-a exprimat îngrijorarea față de înrăutățirea situației [în Polonia]. Activitățile subversive ale forțelor antisocialiste, în spatele cărora se află cercurile imperialiste agresive, au impact direct asupra capacității forțelor armate aliate ale statelor membre ale Pactului de la Varșovia de a-și îndeplini obligațiile. A fost exprimată solidaritatea cu lupta PMUP [Partidul Muncitoresc Unit Polonez], cu toți patrioții polonezi care combat contrarevoluția, cu efortul de a scoate țara din criză. Ca rezultat, s-a subliniat că națiunea poloneză se poate baza complet pe sprijinul statelor socialiste.[2]

Ministrul sovietic al apărării, Ustinov, a intervenit apoi într-o ședință separată, susținând că în „perioada actuală, foarte complicată, practic agitată", miniștrii sunt obligați să-l sprijine pe Jaruzelski și să emită acest avertisment, și că o asemenea exprimare a „sprijinului moral" nu era egal cu „amenințarea de a folosi forța", așa cum afirmau românii.[3] De data aceasta, Ustinov nici nu s-a mai obosit să ceară opinia fiecăruia dintre miniștri, ci l-a provocat în mod direct pe reprezentantul României să justifice poziția țării sale – lucru pe care Olteanu l-a făcut imediat.

Poziția României a devenit apoi ținta criticilor dure ale mareșalului Ogarkov și ale generalului Epișev, aceștia fiind urmați de ministrul bulgar al apărării Dobri Djurov, care l-a pus pe generalul Czinege în lumina reflectoarelor. Întrebat direct de mareșalul Ustinov dacă el va semna declarația, Czinege a

---

[1] Jaruzelski a contribuit la această operațiune de „sporire a prestigiului" în numele liderului maghiar, pretinzând în mod fals că János Kádár era unul dintre „cei mai fermi adversari ai intervenției" și sugerând că era chiar mai puțin predispus să susțină invazia, deoarece Ceaușescu „considera situația din Polonia ca fiind deosebit de gravă". Wojciech Jaruzelski, împreună cu Marek Jaworski și Wlodzimierz Lozinski, *Stan Wojenny Dlaczego...* (De ce legea marțială...), Varșovia, Polska Oficyna Wydawnicza „BGW", 1992, pp. 44–45.

[2] Packowski și Byrne (2008), pp. 421-422.

[3] Ibid; Nünlist în Nuenlist (2001), p. 9, PHP; Malcolm Byrne, „Intgroducere" și Mark Kramer, „Noi dovezi în criza poloneză 1980-1981", *Cold War International History Project Bulletin*, Nr. 11 (iarna 1998), pp. 3-8.

replicat: „Dacă tovarășul Olteanu o semnează, o voi semna și eu!"[1] Românilor li s-a cerut apoi pentru a treia oară să-și justifice poziția, ceea ce au și făcut, drept care Ustinov a ieșit furios din încăpere.

Mai multe amănunte despre ideile părții române au ieșit la iveală în raportul lui Ceaușescu către Comitetul Executiv al PCR, cu privire la discuțiile pe tema crizei pe care le-a avut cu președintele iugoslav Sergej Kraigher, cu liderul Partidului Socialist Francez Lionel Jospin și cu șeful Partidului Socialist Italian Bettino Craxi.[2] El a explicat că oficialitățile de partid și de stat din Polonia „au neglijat sentimentul național polonez", pe care ar fi trebuit să-l reprezinte „nu într-un sens naționalist, ci ca pe un sentiment popular democratic și socialist", și a insistat că „polonezii înșiși trebuie să-și rezolve propriile probleme".[3]

Descriind „intervenția din exterior" ca fiind „inacceptabilă", Ceaușescu le-a reamintit interlocutorilor săi de ultima intervenție sovietică în Polonia, în 1939. Atunci, a precizat el, „Polonia era împărțită între Hitler și Stalin", iar cei mai mulți membri ai guvernului și ai armatei poloneze au fost nevoiți să-și găsească refugiu pe teritoriul românesc. De fapt, a continuat Ceaușescu, actualul președinte

---

[1] *Op.cit.*, p. 374. Nünlist descrie astfel șirul evenimentelor: inițial, partenerii „în strânsă cooperare" au aprobat și România a refuzat, apoi Ungaria și-a retras aprobarea în absența unanimității (susținând în fapt poziția României). Kramer nu se referă la această cronologie, dar afirmă că atât Olteanu, cât și Czinege „au motivat că guvernele lor nu le-au conferit autoritatea de a susține o asemenea declarație". Compară Nünlist în Nuenlist (2001), PHP, pp. 8-10, cu Kramer (1998), p. 9. De fapt, Olteanu a respins propunerea imediat, în vreme ce Czinege a adoptat tactica maghiară a „pândei", pretinzând că se va consulta cu Budapesta, deși nu a dat niciun semn de dezacord cu propunerea sovietică la momentul respectiv. Lipsa de reacție a sovieticilor față de intenția lui Czinege de a apela la consultări sugerează că acordul Ungariei era cert, însă trebuia să se evite poziția singulară a României. În realitate, Czinege și Kádár nu au respins proiectul propus de declarație, ci au condiționat doar acceptarea acestuia de cea a Bucureștiului. Kádár și-a exprimat, se pare, „surprinderea" că Czinege nu a aprobat declarația. Vezi, de pildă, generalul Anatoli Gribkov, „Doctrina Brejnev și criza poloneză de la începutul anilor 1980", *Voenno-istoricheskii Zhurnal*, nr. 9 (1992), p. 51; Olteanu și Constantin (2013), pp. 367-376.

[2] Franța era mult mai puțin activă în combaterea unei intervenții militare în Polonia. Declarația ministrului francez de externe, că guvernul Franței „nu va reacționa" fiindcă „nu vede pentru moment nici urmă de amenințare cu intervenția străină", a iscat un scandal public în Franța. Dominique Moise, „French Policy" în Griffith (1989), p. 360. Imediat după impunerea legii marțiale, Mitterand a încheiat o convenție pentru gazele naturale sovietice, iar prim-ministrul său a declarat: „Nu trebuie să mai adăugăm la suferințele poporului polonez pe cele ale celui francez lipsit de gaze naturale". Ibid. Franța a fost prima țară care l-a primit pe Jaruzelski în mod oficial, cu toate că era considerat un paria oriunde în altă parte și mii de membri ai Solidarității erau încă în închisoare. În același timp, Mitterand protesta împotriva încălcărilor drepturilor omului în România.

[3] Stenogramă a întrunirii Comitetului Politic Executiv al CC al PCR, 13 decembrie 1981, ANIC, Fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 101/1981, ff. 2-15; Stenogramă a întrunirii Comitetului Politic Executiv al CC al PCR, 13/12/1981, „Virtual Archive: Romania in the Cold War", CWIHP.

al Consiliului de Miniștri polonez a făcut parte dintre familiile ofițerilor polonezi care s-au refugiat în România.[1]

Fabricarea unei Ungarii „sfidătoare"

Manevra maghiarilor, care nu au criticat declarația lui Jaruzelski privind solidaritatea în cadrul Pactului, condiționându-și susținerea de cea manifestată de România, a convins autoritățile de la București și pe cele occidentale (către care vestea despre poziția Ungariei s-a „scurs" pe larg) de autenticitatea „opoziției" ungare. Ceaușescu chiar a oferit-o ca exemplu Comitetului Executiv al CC al PCR:

> Sovieticii au dorit să introducă în comunicatul general al întrunirii un punct de vedere asupra Poloniei, spunând că este necesar deoarece securitatea statelor socialiste e în pericol, iar ei trebuie să intervină pentru a o asigura. Mai exact, pentru a aproba intervenția. Desigur că ceilalți delegați erau gata să accepte. Noi am fost împotrivă, iar maghiarii au spus că vor consulta poporul, acasă. Firește, noi am spus că nu acceptăm așa ceva și nu am acceptat. Apoi ei au vrut să emită un comunicat separat. Ungurii au zis că, dacă tovarășii români nu semnează, nu vor semna nici ei.[2]

Pentru un efect dramatic, a fost pusă la cale o confruntare între liderii militari sovietici și generalul Czinege. Mareșalii sovietici Ustinov și Ogarkov au întrebat cum putea Budapesta să adopte o asemenea poziție după ce solicitase, și primise, ajutorul sovietic în 1956. Czinege a răspuns bătând în masă, acuzând insulta sovieticilor la adresa poporului maghiar și declarând că „lecția evenimentelor din 1956" este exact motivul pentru care delegația ungară nu va semna.[3] Deși scena a fost credibilă pentru români, care ajungeau în mod regulat la cuțite cu liderii militari și politici sovietici, alți observatori s-au îndoit de „relatarea lui Czinege sau cel puțin de autenticitatea izbucnirilor lui Ustinov".[4]

Remarcabila performanță a lui Czinege îi era, într-adevăr, cu totul necaracteristică. Ofițer de carieră cu pregătire politică în URSS, Czinege a participat, conform biografiei sale oficiale, „la lupta împotriva «contrarevoluției» în octombrie 1956", și deci în favoarea acelui tip de intervenție sovietică pe care acum,

---

[1] Ibid.

[2] Ibid.

[3] Ibid; Istvan Kozma Toth, *Czinege Lajos munder nelkul,* Budapest, Zrinyi, 1990, pp. 79-83. Czinege a pretins că, pe lângă „eroicul" său rol în confruntarea liderilor militari sovietici a existat și o opoziție est-europeană generică față de planurile de invazie. Deși plauzibilă, aserțiunea lui nu reiese și din documentele Pactului de la Varșovia postate de Parallel History Project on Cooperative Security.

[4] Barany (1993), p. 107.

după toate aparențele, o condamna.[1] Din câte se pare, Czinege își datora aproape în întregime patronajului sovietic extraordinarul mandat de douăzeci și cinci de ani în funcția de ministru al apărării, fiind recunoscut ca „favoritul Moscovei".[2] Înainte de invadarea Cehoslovaciei în 1968, Czinege explica pe un ton aprobator în fața Biroului Politic al PSMU că obiectivul exercițiilor de pregătire pe teritoriul cehoslovac era acela de a „le reaminti" cehoslovacilor că Pactul de la Varșovia îi susține pe cei „loiali revoluției" împotriva „dușmanilor interni".[3]

Un comportament flagrant iresponsabil și scandaluri repetate – acestea erau trăsăturile caracteristice ale mandatului lui Czinege în fruntea Ministerului ungar al Apărării. Și totuși, după cum se spune, și-a păstrat slujba și o „putere practic neîngrădită" grație strânselor relații cu liderii sovietici.[4] Când în cele din urmă a fost promovat și a devenit prim-ministru adjunct, în 1984, Kremlinul i-a acordat „prestigiosul premiu Lenin al URSS".[5]

Când protecția sovietică a generalului Czinege s-a evaporat, în 1989, fostului ministru al apărării, se pare detestat de ofițerii armatei și disprețuit de elita politică, i-au fost retrase toate gradele militare pentru că a cauzat „deteriorarea morală și profesională" a armatei ungare vreme de peste un sfert de secol.[6] În acest context, performanța lui Czinege din 1981 aduce mai degrabă a teatru decât a politică sau a convingere, mai ales când amploarea acestei convingeri se limita la a face „ceea ce fac românii" Este foarte puțin probabil ca el să-și fi sfidat cu adevărat stăpânii sovietici, și cu atât mai puțin într-un cadru semipublic, în interiorul Blocului.

La câteva zile după ce România blocase declarația amenințătoare a Pactului solicitată de Jaruzelski și susținută de Moscova, în buletinul CIA *National Intelligence Daily*, România era grupată alături de RDG, Cehoslovacia și Bulgaria, ca țări care și-au exprimat acordul pentru impunerea legii marțiale, Ungaria fiind scoasă în evidență pentru moderația sa și sugerându-se că ea ținuse stindardul reticenței – conform vechilor prejudecăți cognitive referitoare la „opoziția clandestină" a Ungariei:

---

[1] „Hungarian Minister of Defense New Ambassador in Moscow", RFER, 18 mai 1960, Box 31, Folder 1, Report 218, p. 3.

[2] Barany (1993), p. 70; Kozma Toth (1990), p. 67. Czinege a fost numit ministru al apărării cu toate că nu absolvise decât șase clase și nu avea experiență militară. Înainte servise ca jandarm politic al partidului.

[3] Kieran Williams, *The Prague Spring and Its Aftermath: Czechoslovak Politics, 1968-1970*, New York, Cambridge University Press, 1997, p. 117.

[4] Barany (1993), pp. 98-99. Comportamentul scandalos al lui Czinege și imunitatea de care s-a bucurat sunt descrise în Imre Bokor, *Kiskiralyok munderban* (Tirani meschini în uniformă), Budapesta, Uj Ido Kft., 1989.

[5] Barany (1993), p. 99.

[6] Ibid; Bokor (1989), pp. 9, 11, 20; Zoltan Barany, „The Hungarian Army Revealed: Colonel Bokor's Sensational Book", RAD Background Report/221, RFER, 20 decembrie 1989, OSA, Box 37, Folder 6, Report 163, pp. 2, 5.

> Primele reacții oficiale în interiorul Pactului de la Varșovia privind impunerea legii marțiale în Polonia au un ton aprobator, deși Ungaria dovedește o oarecare precauție în comentariile sale publice. RDG a promis „susținere nelimitată pentru comuniștii și patrioții polonezi" și a accentuat importanța rolului deținut de Polonia în cadrul Pactului de la Varșovia. Cehoslovacii pun accentul pe necesitatea unei acțiuni în forță și a succeselor inițiale ale legii marțiale... Oficiosul partidului bulgar a lăudat acțiunile militarilor polonezi, la fel ca și cel român, care a adăugat că doar poporul polonez este cel care trebuie să ajungă la o soluție. Comentariul oficial maghiar a fost mai precaut formulat, exprimându-și „simpatia" față de polonezi.[1]

În conformitate cu sursa CIA, Budapesta era îngrijorată că reprimarea organizată de Jaruzelski „ar putea eșua", finalizându-se cu o „intervenție sovietică".[2] De fapt, participarea militară maghiară la o intervenție militară condusă de sovietici pe teritoriul polonez fusese deja confirmată în ianuarie 1981 (la fel ca aceea a forțelor armate est-germane și cehoslovace).[3] Ofițerii maghiari de rang superior își foloseau planificata participare, cu trimitere la cea anterioară în operațiuni similare pe teritoriul cehoslovac, cu treisprezece ani în urmă, ca pe o modalitate de a exercita deschis presiune asupra armatei poloneze în cursul întrunirii Pactului de la Varșovia din aprilie 1981, la Sofia.[4] În mod similar, mareșalul Kulikov confirma în iunie 1981 că „diverse elemente" ale forțelor maghiare, dar și sovietice, est-germane, cehoslovace și bulgare urmau să ia parte la probabile „exerciții" în Polonia.[5] Așa cum remarca un analist după ce studiase documentația Pactului de la Varșovia, numai România „s-ar fi abținut de la a contribui cu trupe la o forță militară a Pactului de la

---

[1] *Poland: Government Strikebreaking* în *National Intelligence Daily*, 81, 16 decembrie 1981, CIA. Din acest moment, rolul României în blocarea atitudinilor și, posibil, a acțiunilor mai agresive ale Pactului de la Varșovia a fost complet ascuns analiștilor americani. Deși nu au considerat-o la fel de ostilă față de evenimentele din Polonia ca RDG și Cehoslovacia, analiștii au grupat-o alături de Ungaria și Bulgaria, ca țări „evident îngrijorate", dar „mai prudente". Vezi, de pildă, A. Ross Johnson, *The Impact of Eastern Europe on Soviet Policy Toward Western Europe*, R-3332-AF, Santa Monica, RAND, martie 1986, pp. 13-14.

[2] *Poland: Government Strikebreaking* in CIA, *National Intelligence Daily*, 81, 16 decembrie 1981, CIA.

[3] Mark Kramer, *The Kuklinski Files and the Polish Crisis of 1980-1981: An Analysis of the Newly Released CIA Documents on Ryszard Kuklinski*, Cold War International History Project Working Paper Nr. 59, Washington D.C., CWIHP, martie 2009a, p. 18.

[4] Ibid. „Pozițiile sovieto-poloneze asupra declarării legii marțiale în Polonia; a douăzeci și treia întrunire a Consiliului Militar al Forțelor Armate Combinate ale Pactului de la Varșovia în Sofia, Bulgaria; și Operațiunile aeriene sovietice în Polonia", Memorandum CIA rezumând informațiile de la Kuklinski, 29 aprilie 1981, FIRDB-312/01362-81, TS #818124, p. 5.

[5] Kramer (2009a), pp. 18-19; „Atitudinile ministrului polonez al Apărării și pozițiile armatei sovietice în legătură cu actuala situație politică din Polonia; Rezultate ale întrunirii Comitetului Național pentru Apărare din Polonia pe 19 iunie", Memorandum CIA rezumând informațiile de la Kuklinski, 24 iunie 1981, FIRDB-312/01995-81, TS#818168, p. 3. Vezi și „Background to Present Situation in Poland and Possible Soviet Role", CIA Intelligence Information Cable, 21 decembrie 1981, FIRDB-315/22804-81, p. 5.

Varşovia" menită să invadeze Polonia în 1981.[1] Deloc surprinzător, România a fost de asemenea singurul membru al Pactului care s-a opus cu adevărat unei astfel de intervenţii.

Măsurile active sovietice şi la nivel de Pact dovedeau asiduitate în înfăţişarea lui Jaruzelski în chip de „patriot" care alege pe cel mai mic dintre două rele. Aşa cum raporta buletinul CIA *National Intelligence Daily*, chiar şi oficialii iugoslavi, în dicuţiile cu interlocutori occidentali, îl descriau pe Jaruzelski ca „un patriot" acţionând „pentru a evita o înrăutăţire a situaţiei".[2] Faptul că majoritatea specialiştilor şi a analiştilor occidentali au criticat ca fiind exagerat comentariul făcut de secretarul Apărării din SUA, Caspar Weinberger, că „Jaruzelski este o marionetă sovietică în uniformă poloneză", sugerează gradul în care imaginea fabricată de sovietici a liderului comunist polonez a dominat percepţiile occidentalilor până la sfârşitul Războiului Rece.[3] Situaţia a fost corectată abia la mult timp după 1989, mai întâi aflându-se despre cererile insistente ale lui Jaruzelski privind o intervenţie sovietică şi despre scrupulele sovieticilor în acest sens, şi apoi despre faptul că generalul polonez lucrase pentru spionajul militar sovietic încă din al Doilea Război Mondial.[4]

Îngroparea sfidării româneşti

Copleşită de măsurile active sovietice, CIA raporta o „retragere" a României de pe poziţia sa împotriva intervenţiei militare sovietice şi sugera că Ungaria îi luase locul ca principal disident în cadrul Blocului. Bucureştiul continua însă cu obstinaţie pe aceeaşi direcţie de la care nu se abătuseră liderii români în

[1] Kramer (2009a), p. 20.

[2] Ibid.

[3] Măsurile active de „clădire a prestigiului" în beneficiul lui Jaruzelski erau atât de intense, încât comunitatea academică şi de „experţi" din Occident au considerat credibil că liderul polonez nu era supus în primul rând stăpânilor sovietici. Vezi, de exemplu, comentariile lui Dale Herspring în *The Warsaw Pact and The Question of Cohesion: A Conference Report* (1985), p. 35; Johnson şi Kliszewski (1987), p. 20. Vezi şi Michta (1990), pp. 149-170. Trebuie menţionat că, deşi aceşti analişti au avut cunoştinţă despre rapoartele lui Kuklinski, documentele care atestau că Jaruzelski era membru al GRU au fost descoperite abia la mult timp după căderea comunismului.

[4] Generalii sovietici Kulikov şi Gribkov au fost primii care au dezvăluit faptul că Moscova a exclus intervenţia militară în ciuda solicitării generalului polonez, în faţa unui public internaţional din care făcea parte şi Jaruzelski, în 1997. Mark Kramer, „New Evidence on the Polish Crisis 1980-1981", *Cold War International History Project Bulletin*, Nr. 11 (Winter 1998), pp. 3-8. Ulterior, cererile lui Jaruzelski au fost descoperite la Institutul pentru Memoria Naţională din Polonia. Marcin Sobczyk, „New Evidence Shows Poland's Ex-Dictator Jaruzelski Guilty of High Treason", *Wall Street Journal*, 8 decembrie 2009; "Jaruzelski Asked Soviets For Assistance 'Just In Case'," *The News From Poland*, 9 decembrie 2009, www.thenews.pl. Vezi şi Chodakiewicz (2006), www.worldpoliticsreview.com. Chodakiewicz notează că Weinberger „avea mai multă dreptate decât bănuia" atunci când îl etichetase pe Jaruzelski drept „un general rus în uniformă poloneză".

ultimii douăzeci de ani; în acest caz, era vorba despre un principiu ușor de apărat în cadrul Pactului (dat fiind interesul clar al SUA și al Vaticanului de a susține Solidaritatea, de exemplu). Așa cum sublinia oficiosul PCR la sfârșitul lui decembrie 1981, polonezii dețineau „unica responsabilitate" pentru soluționarea problemelor lor interne „fără niciun amestec din afară", și „nimeni nu trebuie să se amestece în treburile interne ale Poloniei".[1]

O lună mai târziu, Todor Jivkov afirma în fața Biroului Politic bulgar că politica Bucureștiului era „complet neschimbată":

> Nu există absolut niciun indiciu că s-ar fi înregistrat o schimbare de poziție în linia naționalistă pe care conducerea României o urmează în plan intern și, mai ales, în plan internațional. În timpul discuțiilor, Nicolae Ceaușescu a manifestat din nou concepții diferite cu privire la o serie de probleme, de pildă aprecierea situației din Polonia... După părerea lui Ceaușescu, cauza principală a evenimentelor din Polonia nu este o subestimare a caracterului de clasă al problemelor din partea conducerii de partid poloneze, ci o subestimare a problemelor naționale.[2]

La fel ca în cazul condamnării românești a intervenției conduse de sovietici în Cehoslovacia, rapoartele care afirmau că Bucureștiul renunță la proteste erau mult – și voit – exagerate. După întrunirea Pactului de la Varșovia organizată în 1983 la Praga, de pildă, oficialii comuniști polonezi s-au plâns chiar că românii își continuau eforturile de a insera în declarațiile CPC o interdicție vizând o intervenție militară a Pactului în treburile polonezilor:

> Delegația României a încercat să formuleze o poziție conform căreia respingerea categorică a intervenției în afacerile interne ale țării noastre este o problemă exclusiv de competența Poloniei, nu a statelor socialiste frățești – un lucru față de care noi nu ne-am exprimat aprobarea.[3]

În mod ironic, din documentele Pactului de la Varșovia reiese că România s-a dovedit un apărător al Poloniei împotriva intervenței militare străine (cel

---

[1] *Scînteia,* 26 decembrie 1981; „El líder rumano Ceaucescu critica las injerencias exteriores en Polonia" (Liderul român, Ceaușescu, critică ingerințele străine în Polonia), *El Pais,* 27 decembrie 1981.

[2] *Informare a lui Todor Jivkov către Biroul Politic al CC al PCB,* 22 ianuarie 1982, Notă internă către Erich Honecker din partea Departamentului Internațional al RDG (Seiber), 3 februarie 1982, BStU, MfS, ZAIG 7120, S. 149-155; Herbstritt și Olaru (2005), p. 344.

[3] Vezi nota redactată de ministrul polonez de externe M. Dmochowski, *Privitor la documentele pregătite pentru întrunirea CPC de la Praga,* 3 ianuarie 1983, PHP.

puțin în prima jumătate a anilor 1980) mai bun decât regimul local, al generalului Jaruzelski.[1]

Deși România a intrat în conflict cu toți ceilalți membri ai Pactului prin faptul că a respins intervenția militară străină în Polonia, ulterior analiștii occidentali au menționat-o rareori în legătură cu criza poloneză. Mulți au citat însă rapoarte potrivit cărora Kádár „a argumentat cu putere împotriva folosirii forței militare pentru a soluționa criza poloneză în 1981".[2] Măsurile active sovietice și-au dovedit și în acest context rezistența deosebită. La aproape două decenii după prăbușirea comunismului, unii analiști (bazându-se în principal pe mărturiile foștilor oficiali sovietici) au continuat să susțină că Ceaușescu a fost „chiar mai temător" decât ceilalți și că „a început să solicite intervenția militară" în Polonia în vara anului 1981.[3]

[1] Jaruzelski, de exemplu, a solicitat chiar o intervenție militară sovietică de ultim moment în decembrie 1981. Kramer (2009a), p. 31: Mark Kramer, „Jaruzelski, the Soviet Union, and the Imposition of Martial Law in Poland: New Light on the Mystery of December 1981", Cold War International History Project Bulletin, Nr. 11 (iarna 1998), pp. 5-31.

[2] Vezi, de pildă, Stephen Larrabee, *The Challenge to Soviet Interests in Eastern Europe: Romania, Hungary, East Germany,* R-3190-AF, RAND Corporation, decembrie 1984, p. 78.

[3] Vladislav Martinovich Zubok, *A Failed Empire: The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev,* University of North Carolina Press, 2007, pp. 267-268.

Capitolul 7

Discreditarea armatei române

La începutul anilor 1980, armata României era deja în mod radical diferită de cele ale aliaților ei „frățești", și fusese astfel de mai bine de un deceniu. Doctrina sa militară nu era determinată de nevoile sovietice, iar strategia ei se baza mai degrabă pe apărarea teritoriului național decât pe războiul de coaliție. Niciun ofițer nu fusese trimis la pregătire în URSS în instituții militare sau de informații sovietice între cei douăzeci și opt de ani scurși de la decizia din 1961 până la Revoluția din decembrie.[1] Ofițerii care se întorseseră de la instruire în URSS însurați cu rusoaice ori divorțaseră și își trimiseseră fostele soții înapoi în Uniunea Sovietică, ori părăsiseră armata. În plus, acei câțiva ofițeri cu pregătire în URSS care mai rămăseseră în armată au fost complet excluși din posturile de comandă de nivel superior după ce a fost descoperită trădarea generalului Nicolae Militaru, în martie 1978.

Același laț din care scăpase România în 1961 era acum strâns în jurul celorlalți aliați din cadrul Pactului, care erau obligați să-și trimită toți ofițerii superiori la pregătire în URSS (și/sau la cursuri organizate în bazele militare sovietice de pe teritoriul lor), iar situația a continuat neschimbată până la dizolvarea Pactului de la Varșovia, în 1991.[2] În Ungaria, spre exemplu, instruirea de doi până la opt ani în instituții militare sovietice era obligatorie „pentru posturile de comandă de la nivel de colonel în sus", în vreme ce obligativitatea de a vorbi fluent limba rusă constituia un alt element de influență și control sovietic.[3]

---

[1] Când a deținut postul de ministru al apărării pentru scurtă vreme, între 26 decembrie 1989 și 14 februarie 1990, generalul Nicolae Militaru a încercat să reintroducă practica de a trimite ofițeri la pregătire în URSS. Un grup de opt ofițeri a fost trimis în cele șase săptămâni de mandat al său, iar apoi programul a fost oprit.

[2] Dale R. Herspring, „The Soviets, the Warsaw Pact, and the Eastern European Militaries" în Griffith (1989), pp. 146-147. Ofițerii est-europeni care refuzau să semneze angajamentele de loialitate către sovietici își vedeau „cariera militară distrusă".

[3] Ivan Volgyes, *The Reliability of the Warsaw Pact Armies*, Durham, Duke University Press, 1982, p. 71; Herspring în Griffith (1989), pp. 146-147.

Ofițerii superiori din armatele poloneză, ungară, cehoslovacă (slovacă) și bulgară au continuat să fie pregătiți în programe similare administrate după 1991 de Federația Rusă.[1]

Cel mai important aspect al instruirii sovietice era structurarea sa astfel încât să susțină controlul sovietic mereu mai accentuat. GRU (și uneori KGB) recrutau candidați care deja fuseseră „remarcați" și evaluați de consultanți sovietici în țările lor de origine.[2] Acestor ofițeri li se cerea apoi „să semneze ceea ce poate fi considerat un legământ de loialitate (față de URSS), ca parte integrantă a pregătirii lor în Uniunea Sovietică".[3] Nu există dovezi care să indice că acest lucru le crea ofițerilor recrutați probleme de conștiință considerabile, mai cu seamă că personalul și instituțiile militare de informații ale partenerilor „în strânsă cooperare" fuseseră oficial și legal subordonate comenzii sovietice încă din 1964. Aceeași directă subordonare a devenit norma pentru toți ofițerii din statele Pactului de la Varșovia – cu excepția românilor – odată ce liderii lor militari și politici au adoptat Statutul FAU pe timp de război în ianuarie 1980.[4] Deși caracterul comprehensiv al efortului sovietic de recrutare în rândul ofițerilor armatelor aliate a fost un punct de controversă în timpul Războiului Rece și imediat după încheierea lui, dezvăluirile guvernului polonez, în 2006–2007, cu

[1] În vara anului 1991, Cehoslovacia avea 66 de ofițeri la pregătire în URSS, alți 8 fiind deja programați pentru instruire sovietică în 1992, când s-a destrămat Uniunea Sovietică. Thomas S. Szayna and James B. Steinberg, *Civil-Military Relations and National Security Thinking in Czechoslovakia*, Santa Monica, RAND, 1992, p. 18. Militarii polonezi încă se mai pregăteau în foste instituții militare sovietice în 1993. Aceeași era situația pentru ofițerii maghiari, bulgari și slovaci. Vezi, de pildă, Marek Jan Chodakiewicz, „Poland's Latest Counterintelligence Crisis in Context", 14 aprilie 2008, http://www.iwp.edu/news_publications/detail/polands-latest-counterintelligence-crisis-in-context.

[2] Suvorov, *Inside Soviet Military Intelligence*, New York, Macmillan, 1984, pp. 34, 42-43. Așa cum nota un analist, Moscova depunea „eforturi nespuse" pentru „pregătirea și îndoctrinarea cadrelor (militare) profesionale, cu scopul de a le inculca ideea de soartă comună". Prin urmare, serviciile sovietice de informații se asigurau că militarii est-europeni erau „de departe cei mai avansați pe calea integrării atitudinale sau a contopirii *(sliianie)* militare". Remarcile îi aparțin lui Hélène Carrère-d'Encausse în *The Warsaw Pact and The Question of Cohesion* (1985), p. 15.

[3] Herspring în Griffith (1989), p. 147.

[4] Ibid.; Weiser (2005), pp. 183-184, 187.

privire la pregătirea și controlul corpului său de ofițeri au înlăturat, în sfârșit, orice dubii în acest sens.[1]

Relația specială româno-americană înainte de 1980

În 1979, cooperarea militară româno-americană era deja oficial instituită și în funcționa de cinci ani, din mai 1974.[2] Serviciile de informații sovietice și ale Pactului sabotau însă împreună contactele în domeniul militar între România și SUA de cel puțin un deceniu, din 1969.[3] La niciun an de la convenția militară din mai 1974, SUA a pus la dispoziția României o serie de tehnologii militare sofisticate.[4]

În martie 1975, șeful Marelui Stat-Major și adjunctul ministrului apărării naționale, Ion Coman, s-a întâlnit cu omologul său american la Washington, pentru a discuta despre achizițiile de armament, incluzând după cât se pare și

---

[1] Un analist pretindea, spre exemplu, că „nu era convingător faptul că o scurtă ședere în Uniunea Sovietică, chiar și la o școală militară condusă de partid, putea schimba atitudinile de o viață". Elizabeth Coughlan, „Democratization and the Military in Poland: Establishing Democratic Civilian Control" în Constantine Danopolous și Daniel Zirker, editori., *The Military and Society in the Former Eastern Bloc,* Boulder, Westview, 1999, p. 118. Observația lui Coughlan este, desigur corectă, dar Moscova alegea candidații pentru pregătire pe baza unor atitudini foarte diferite de cele pe care le implică spusele lui Coughlan. Vezi, de pildă, *Raport despre acțiunile soldaților și angajaților fostelor Servicii de Informații Militare (WSI) angajați în activități de informații și contrainformații militare și în alte acțiuni care depășesc domeniul apărării statului și siguranței armatei poloneze,* președintele Comisiei de Verificare Antoni Macierewicz, coordonator, Varșovia, 16 februarie 2007, pp. 28-64, (Raportul Macierewicz), http://archive.org/details/MacierewiczReportOnLiquidationOfThePolishMilitaryInformationServices.

[2] *Raport informativ „Imaginea operațională generală a RSR",* 12 septembrie 1978, alcătuit de biroul prim-adjunctului Stasi Bruno Beater, BStU, MfS, Abt. X 22, S. 3-56; Herbstritt și Olaru (2005), pp. 320-321.

[3] Pentru preocuparea sovietică în acest sens, vezi Andrew și Mitrokhin (2001), pp. 269-270. Un set de măsuri bulgare este descris în Plan KDS pentru măsuri operaționale vizându-i pe atașații militari iugoslav, român și cehoslovac, 6 decembrie 1969, AMVR, Sofia, Fond 2, Record 3, File 356, CWIHP. Pentru rapoartele Stasi vezi BStU, MfS, ZAIG 5481, S. 1-38; BStU, MfS, SdM 352, S. 1-2; BStU, MfS, Abt. X 22, S. 3-56; BStU, MfS, HA II 18663, S. 223-226; BStU, MfS, ZAIG 7120, S. 288; Herbstritt și Olaru (2005), pp. 259-278, 316-330, 335-337.

[4] Așa cum remarcau oficialii americani la momentul respectiv, răspunsul a fost „mai rapid decât se așteptase" odată ce cooperarea militară a fost inițiată oficial, partea română exprimând interesul pentru 12 tipuri de tehnologie. Ambasadorul Barnes în telegrama 3724, 30 iulie 1975. *Telegram 3630 From the Department of Defense Attaché at the Embassy in Romania to the Department of the Army,* Bucharest, 30 iulie 1975, 163Z, *Foreign Relations of the United States, 1979-1976.* Vezi și *Telegram 3953 From the Embassy in Romania to the Department of State,* 13 august1975, 1505Z, Document 39 în *Foreign Relations of the United States, 1979-1976,* Vol. E-15, Partea I, *Documents on Eastern Europe,* 1973–1976. În 1973, SUA a permis României să cumpere trei aeronave Boeing pentru flota executivă, pe care le-a dotat ulterior cu echipamente de comunicații americane sofisticate.

o solicitare pentru avioanele de luptă F-5.[1] În mod ciudat, scurgerile de informații din interiorul administrației au amenințat să pună în pericol această colaborare încă de la bun început, detaliile vizitei determinându-i pe oficiali să afirme că Washingtonul se afla doar într-un „protocol" sau într-o relație militară limitată, care nu implica transferul de tehnologie militară (care „ar putea ajunge în mâinile sovieticilor").[2] Secretul privind vizita generalului Coman la complexul militar pentru apărare antirachetă SUA–Canada (NORAD), situat pe Muntele Cheyenne, Colorado – prima și de altfel singura a unui militar din Pactul de la Varșovia în timpul Războiului Rece –, a fost mai bine păstrat.[3]

În 1976, într-o nouă vizită, generalul Coman s-a întâlnit și a avut discuții cu președintele Ford, la Casa Albă.[4] Aceste contacte la nivel înalt și susținerea României pentru principalele politici de apărare și securitate ale SUA (sau cel puțin lipsa de opoziție față de ele) reflectau o relație extraordinară între doi membri ai unor alianțe antagonice. În octombrie 1976, SUA erau gata să treacă la etapa următoare a procesului de construire a relației, transferând anterioarele contacte informale și semi-secrete în sfera publică.

Citând comunicări pe aceeași temă din 1975 și din prima jumătate a anului 1976, Departamentul de Stat al SUA i-a cerut ambasadei de la București să abordeze posibilitatea de a iniția la nivel oficial „schimburi de vizite de orientare militară între instituțiile militare română și americană".[5] În conformitate cu instrucțiunile primite de la Washington,

> sugerăm ca ei să trimită o delegație de observatori la US Army Command and General Staff College de la Ft. Leavenworth, Kansas; US Army Infantry Schools' Paratroop and Ranger Training Facilities de la Ft. Benning, Georgia; Defense Language Institute din Monterrey, California; US Quartermaster Schools' Food Service Training Facility de la Ft. Lee, Virginia; sau US Armor School de la Ft. Knox, Kentucky; ori ca GOR să desemneze un grup de militari ai Forțelor

[1] „Diplomacy: After Helsinki: Balkan Jitters", *Time*, 18 august 1975. Generalul Coman s-a întâlnit cu șeful de Stat-Major al Forțelor Terestre, generalul Frederick Weyand.

[2] Ibid. Această informație i-a parvenit corespondentului de la *Time* și viitorului consilier prezidențial Strobe Talbott. După colaborarea militară în Angola, relația a evoluat, depășind considerabil limitele a ceea ce ar fi cerut „protocolul".

[3] În general, CIA nu alcătuia rapoarte despre vizitele oficialilor români în SUA, mai cu seamă despre acele aspecte care nu erau de ordin public. Vizita lui Coman este notată doar în treacăt și fără nicio referire la NORAD. Vezi, de pildă, *National Intelligence Daily Cable* (CI NIDC 76-142C), joi, 17 iunie 1976, p. 6, CIA. În conformitate cu CIA, șeful de Stat-Major, generalul Coman, dovedise o „dispoziție favorabilă către SUA".

[4] Comunicare a autorului cu agentul CIA și fostul diplomat român de la Departamentul nord-american al ministerului român de Externe, Mircea Răceanu.

[5] *Exchange of Military Orientation Visits with Romania*, 8 octombrie 1976, Margaret P. Grafeld Declassified/Released US Department of State EO Systematic Review, 4 mai 2006, NARA, http://aad.archives.gov/aad/createpdf?rid=106853&dt=2476&dl=1345.

> Armate Române care să viziteze un număr stabilit de facilități militare americane în care funcționează unități feminine ale Forțelor Armate Americane.[1]

Posibilitățile oferite erau variate, dar autoritățile militare americane păreau interesate în primul rând de schimburile cu forțele speciale române – opțiune menționată din nou în descrierea propunerii pe care ambasada SUA trebuia s-o înainteze „autorităților militare române corespunzătoare":

> Spre exemplu, dacă armata americană găzduiește un grup în vizită la Școala de Infanterie de la Ft. Benning și le permite românilor să studieze metodele de pregătire a parașutiștilor și „rangerilor", ne așteptăm ca și România să invite un grup de americani să viziteze o unitate operațională de profil; dacă românii nu au „rangeri" ca atare, atunci să permită o vizită la o unitate de pregătire a vânătorilor de munte.[2]

În aceeași perioadă, analiștii americani din armată și de la Departamentul de Stat raportau un antagonism sporit între București și Moscova, ceea ce a dus la o nouă revizuire a studiului privind eventualitatea unei intervenții militare sovietice în România.[3] Concomitent, relațiile dintre personalul militar român și cel american deveneau alarmant de strânse. La celebrările găzduite de armata română cu ocazia împlinirii a 202 ani de independență a SUA, „atașatul militar american în România, colonelul R. Womack, a susținut în fața unui public format din generali și alți ofițeri superiori de la Ministerul Apărării Naționale, Academia Militară și Armata a II-a staționată în București, o prezentare care a inclus următoarele elemente":

- o poziție clar antisovietică, acceptată de partea română fără nici cea mai vagă obiecție;
- faptul că ambele părți acționau cu seriozitate pentru continua dezvoltare a relației lor bilaterale;

---

[1] Ibid. La Fort Benning se afla și cartierul general al organizației „Beretelor verzi" din armata SUA, care, la fondarea sa, fusese compusă în mare parte din est-europeni, ca parte a strategiei americane de „roll'back". Prima delegație română urma să fie formată din 5-10 „ofițeri superiori" pentru o perioadă de „circa 5-8 zile lucrătoare" în SUA, într-un „program care să fie atent conceput astfel încât să ofere un maxim de utilitate profesională pentru vizitatori" și „cel puțin un alt loc de interes să fie vizitat pe lângă destinația principală".

[2] Ibid. După căderea comunismului, autoritățile militare române și americane au instituit un centru comun de instruire a forțelor speciale în România (în Transilvania).

[3] *Contingency Study Prepared by the National Security Council Interdepartmental Working Group/Europe*, Washington, nedatat, *Foreign Relations of the United States, 1969–1976*, Volum E–15, Partea 1, *Documents on Eastern Europe*, 1973–1976. Acest studiu realizat pentru președintele Gerald Ford aborda posibilele reacții la o intervenție sovietică „de la amenințări cu o acțiune militară până la invazia efectivă", la un efort mai „politic" de a exercita „o influență sovietică sporită asupra României" și la „o schimbare – posibil violentă – a conducerii române" printr-o lovitură de stat.

• faptul că SUA utilizau o metodă de război psihologic, îndeosebi de diversiune și sabotaj ideologic al RSR, ale cărui metode aveau la bază analiza atentă a evoluției situației din România.[1]

Probleme suplimentare apăreau și în alte aspecte militare ale relației româno-sovietice. În vara lui 1977, de exemplu, România a fost atacată de alți membri ai Pactului de la Varșovia fiindcă a refuzat să se alăture „manifestațiilor partidelor comuniste din Europa împotriva intențiilor americane de a pune în practică fabricarea unei bombe cu neutroni", orchestrate de sovietici.[2] În forurile lor interne, autoritățile sovietice au denunțat „poziția evazivă" a Bucureștiului „față de eforturile țărilor surori de a interzice fabricarea unei bombe cu neutroni și de a înarma cu ea trupele NATO" și refuzul său de a se alătura „proiectului comun al partidelor comuniste din Europa împotriva bombei cu neutroni" în 1978.[3]

Serviciile de informații ale Pactului raportaseră încă din 1978 „poziția clar antisovietică" manifestată de ambii parteneri militari, chiar și în context semipublic, subliniind evidenta lor hotărâre de a aprofunda relația respectivă.[4] Mai mult decât atât, Ceaușescu aprobase cu foarte scurt timp în urmă operațiunea româno-americană de procurare a echipamentelor militare sovietice pentru SUA, cele mai multe dintre acestea fiind obținute în cele din urmă de la statele clientelare ale Moscovei sau, în secret, de la ofițeri corupți ai Pactului de la Varșovia.[5] Inițial procurate pentru exercițiile americane „Red-team, Blue-team" care testau capacitățile sovietice în condiții tactice simulate, unele echipamente

[1] *Raport informativ „Imaginea operațională generală a RSR"*, 12 septembrie 1978, alcătuit de prim adjunctul Stasi Bruno Beater, BStU, MfS, Abteilungen X 22, S. 3-56; Herbstritt și Olaru (2005), pp. 320-321.

[2] Întâlniri și negocieri ale lui L.I. Brejnev cu N. Ceaușescu în Crimeea pe 5 august 1977, redactat de V.I. Potapov, șeful Departamentului pentru România al CC al PCUS, 17 august 1977, Document Nr. 1 în Watts (2012a); Negru (2010), pp. 182-187; AOSPRM, fond 51, inv. 44, dosar 13, filele 126-135.

[3] *Expunere pe tema discuțiilor cu tovarășul V.I. Potapov, șeful Departamentului pentru România al CC al PCUS*, 27 iulie 1978, Document Nr. 2, și *Discuții cu tovarășul V.I. Potapov, șeful Departamentului pentru România al CC al PCUS*, 27 octombrie 1978, Document Nr. 3 în Watts (2012a); Negru (2010), pp. 187-197; AOSPRM, fond 51, inv. 47, dosar 11, filele 70-80, 108-119.

[4] *Raport informativ „Imaginea operațională generală a RSR"*, 12 septembrie 1978. BStU, MfS, Abt. X 22, S. 3-56; Herbstritt și Olaru (2005), pp. 320-321.

[5] Aparent fără a cunoaște profunzimea ostilității pe care Moscova și ceilalți membri ai Pactului o nutreau față de România, autoritățile americane din domeniul informațiilor militare au presupus că o parte a echipamentelor sofisticate furnizate ulterior de români proveneau din propriile lor depozite, ca rezultat al achizițiilor „regulate" din URSS. Livrarea de echipamente sovietice sofisticate către România fusese sever restricționată cu circa 15 ani în urmă, cu unele excepții datorate intereselor Moscovei, de pildă anumite echipamente de radar și comunicații.

au fost apoi transferate pe ascuns statelor clientelare ale SUA sub formă de ajutor militar.[1]

Solicitările SUA au trecut în scurt timp de la armament de bază la echipamente avansate, de un interes mai mare pentru Pentagon, ceea ce a făcut ca unica sursă disponibilă să fie terțele părți, dat fiind că Moscova nu mai furniza de multă vreme României tehnologie militară sofisticată. În mod paradoxal, România putea obține uneori mai ușor echipamente, precum sisteme radar și de apărare antiaeriană avansate, pe care Kremlinul nu le oferise aliaților săi loiali din cadrul Blocului, de la statele clientelare ale Moscovei din Orientul Mijlociu sau din alte regiuni ale lumii.

Omul-cheie în operația americano-română era generalul Ilie Ceaușescu, asistat de un alt frate al liderului de la București, Marin, care acționa din cadrul Misiunii Comerciale a României de la Viena.[2] Caracterul delicat al operațiunii era unul extrem, dat fiind că îl lega direct pe liderul Partidului Comunist Român, Nicolae Ceaușescu, de o acțiune militară secretă împotriva alianței susținute de sovietici și în favoarea „principalului inamic" al Kremlinului, adversarul de prim ordin al Pactului de la Varșovia.

Marin Ceaușescu era unicul conducător de misiune comercială care nu funcționa nici ca agent, nici ca ofițer DIE/CIE, iar colaboratorii săi fuseseră selectați cu atenție.[3] Generalul Ceaușescu folosea numai personal militar de încredere, de cele mai multe ori de la Centrul de Studii și Cercetări de Istorie și Teorie Militară, pe care el îl conducea începând din 1980, deși unii colaboratori erau ofițeri de informații militare pentru care Centrul era o „acoperire". Pentru a-i oferi liderului român un dram de protecție, administrația Carter le-a garantat dreptul imediat de liberă trecere și de azil lui Ilie și lui Marin Ceaușescu (și familiilor acestora), pentru eventualitatea că operațiunea ar fi fost dată în vileag, fiindcă Nicolae Ceaușescu s-ar fi văzut nevoit să se dezică de ei pentru a-și cruța regimul de cea mai aspră ripostă a sovieticilor.[4]

Ulterior, oficialii americani au descris această „conexiune română" ca „o extraordinară lovitură a serviciilor de informații", iar operațiunea – care stabilea un precedent – ca „extraordinară cu adevărat, datorită implicării lui Ceaușescu".[5] Așa cum remarca un ofițer de informații american, rolul lui Nicolae Ceaușescu în protejarea operațiunii nu a fost „niciodată ceva ce a trebuit

---

[1] Coincidența dintre sosirea primului transport românesc către SUA în iulie 1979 și decizia SUA de a-i ajuta pe mujahedinii antisovietici la sfârșitul anului 1979 și începutul lui 1980 sugerează posibilitatea ca unele dintre armele primite de la români să fi fost trimise în Afganistan.

[2] Benjamin Weiser, „Ceaușescu Family Sold Soviet Military Secrets to U.S. ", „One That Got Away: Romanians Were Ready to Sell Soviet Tank", *The Washington Post*, 6 mai 1990; „Ceaușescu's Brothers 'Sold Secrets To US'" *Daily Telegraph*, 7 mai 1990.

[3] Dennis Deletant, *Ceausescu and the Securitate: Coercion and Dissent in Romania 1965-1989*, London, Hurst & Company, 1995, p. 325.

[4] Weiser (1990).

[5] Ibid.

discutat", deoarece „nimic din toate acestea nu s-ar fi putut întâmpla" fără aprobarea lui. În 1975–1976, România ceruse și primise de la Washington tehnologie avansată. În 1978–1979, SUA au cerut și au primit de la București tehnologie militară sovietică. Operațiunea a părut un pas firesc pe calea pe care înaintaseră România și conducerea PCR de la moartea lui Stalin.

Această operațiune secretă româno-americană avea să fie mai târziu reinterpretată de măsurile active sovietice ca reflectând corupția regimului Ceaușescu, nu orientarea sa antisovietică și proamericană, un fost ofițer de informații american insistând că Washingtonul „nu-și făcea iluzii" că oficialitățile române nutreau aceleași obiective ca SUA.[1] Asemenea afirmații *post factum* nu reflectă amploarea cooperării româno-americane de la momentul respectiv și nici din aserțiunile președinților (sau ale consilierilor acestora), de la Eisenhower la Carter. În plus, investigațiile autorităților occidentale și române de după 1989 nu au confirmat acuzațiile de corupție care l-au vizat pe Ceaușescu personal. Afirmații similare referitoare la generalul Ilie Ceaușescu contrastează chiar mai puternic cu onestitatea aproape legendară pe care el a demonstrat-o în cadrul armatei române.[2] La celălalt capăt al spectrului, extraordinara corupție a liderilor loialiști (determinată în mare parte de veniturile uriașe încasate din traficul cu narcotice) este bine reflectată în arhivele din perioada comunistă, fiind atestată de documente devenite publice.[3]

---

[1] Ibid. În conformitate cu un „oficial de rang înalt al informațiilor americane în retragere" nenumit, intervievat de Weiser, Ceaușescu era motivat „doar de lăcomie – pur și simplu lăcomie personală". Această opinie reflectă în mod cert măsurile active sovietice, dar este mai mult decât îndoielnică, privită în contextul momentului și în lumina documentelor descoperite în arhive după 1989.

[2] Ierarhia PCR și a organelor sale clandestine suferea de aceeași corupție la nivel de sistem ca aceea înregistrată în toate celelalte state comuniste în care puterea deținută nu era însoțită și de posibilitatea de a fi tras la răspundere. Dar corupția personală a liderului român nu era în niciun caz mai accentuată comparativ cu cea a loialiștilor Moscovei, care participau fără excepție la comerțul cu stupefiante sponsorizat de sovietici, pe care Ceaușescu îl respinsese categoric și de la care România era exclusă. Vezi, de pildă, scandalul de corupție din ianuarie 1962 în care au fost implicați înalți oficiali de partid și din servicviile de informații poloneze, descris în Paczkovski (2007), nota de subsol 38. Vezi și descrierile fostului șef al contrainformațiilor KGB Oleg Kalugin în Kalugin și Montaigne (1994) și în *Moscovskii Novosti*, 1988.

[3] Vezi, de pildă, John M. Kramer, „Drug Abuse in Central and Eastern Europe" în James R. Millar, Sharon L. Wolchik, *The Social Legacy of Communism*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997, p. 173; *Washington Post*, 8 martie 1990, A27; US Congress, House, Select Committee on Narcotics Abuse and Control, *International Study Missions Summary Report 1984*, Washington D.C., US GPO, 1984; *Bulgarsko Telegrafna Agentsiia* (BTA), Sofia, 7 martie 1990, în FBIS-EEU, 21 martie 1990, 9; BTA, 6 august 1991, FBIS-EEU, 7 august 1991, 5; US Drug Enforcement Agency, „The Involvement of the People's Republic of Bulgaria in International Narcotics Trafficking", US Congress, Senate, *Drugs and Terrorism 1984*, Hearing Before the Subcommittee on Alcoholism and Drug Abuse of the Committee of Labor and Human Resources, 2 august 1984, Washington D.C., U.S. GPO, 1984. Vezi și Joseph D. Douglass, Jr. și Jan Sejna, „International Narcotics Trafficking: The Soviet Connection", *Journal of Defense and Diplomacy*, decembrie 1986.

Exista corupție în interiorul regimului Ceaușescu, din plin. Dar sursele documentare nu susțin afirmațiile că ea ar fi fost motivația extrem de riscantei operațiuni de procurare a tehnologiei militare sovietice destinate SUA, operațiune lansată în perioada de vârf a cooperării strategice româno-americane. Dimpotrivă, ele reliefează preocuparea constantă a Kremlinului pentru direcția evident proamericană a Bucureștiului și descriu cooperarea militară antisovietică secretă și semisecretă dintre România și China.[1]

În august 1979, spre exemplu, oficialii de la Kremlin raportau o „deviere a RSR spre SUA" și „o deviere puternică a României spre China pe toate planurile – politic, militar, economic", în condițiile în care „atitudinea românească față de cetățenii noștri care lucrează în RSR a devenit recent mai aspră, iar izolarea și supravegherea lor s-au intensificat".[2] Relația militară cu China era în mod evident mai largă decât cea cu SUA, sugerând, poate, direcția pe care autoritățile române ar fi dorit s-o adopte și aceasta din urmă. În cazul Chinei, spre exemplu, exista și o extinsă cooperare în domeniul tehnologiilor militare, dar și al schimbului de informații privind operațiunile militare planificate. Așa cum raportau oficialii sovietici în comunicările lor interne:

> În conformitate cu informațiile de care dispunem, conducerea de la Beijing l-a informat pe N. Ceaușescu despre atacul asupra Vietnamului cu trei zile înainte de agresiune. În ajunul acesteia, în perioada luptelor și în prezent, partea română a furnizat și continuă să furnizeze Chinei arme și muniție, inclusiv din cele primite anterior din URSS. În plus, România construiește acum, împreună cu China, o fabrică pentru producerea tancurilor model sovietic, Chinei urmând să-i fie furnizate anual trei sute de vehicule de luptă. Este deja cunoscut că România re-exportă către China, prin intermediul unei firme japoneze, fontă primită din URSS.[3]

În ciuda faptului că în mod evident a aprobat operațiunea americano-română și a rolurilor esențiale pe care le-a atribuit fraților săi, Ilie și Marin, Nicolae Ceaușescu a preferat să nu-i includă „în cerc" nici pe soția sa, nici Comitetul Politic Executiv al Comitetului Central al PCR. Motivul pentru care nu a făcut-o poate fi doar bănuit. Observatorii de la data respectivă, atât interni, cât și externi, știau că, spre deosebire de soțul ei, Elena Ceaușescu nu avea reputația de a fi „naționalistă". Dimpotrivă, opiniile ei „internaționaliste" și antiamericane erau deja de notorietate.

---

[1] La momentul respectiv, Kremlinul era „îngrijorat îndeosebi" de cooperare amilitară „în dezvoltare" dintre România și China. *Discuții cu tovarășul V.I. Potapov, șeful Departamentului pentru România al CC al PCUS,* 27 octombrie 1978, Document Nr. 3 în Watts (2012a); Negru, nr. 3-4 (2010), pp. 192-197; AOSPRM, fond 51, inv. 47, dosar 11, filele 70-80, 108-119.

[2] *Informare cu privire la întâlnirea și discuțiile lui L.I. Brejnev cu N. Ceaușescu pe 1 august 1979 în Crimeea,* 20 august 1979, Document Nr. 5 în Watts (2012a); Negru, nr. 3-4 (2010), pp. 201-203; AOSPRM, fond 51, inv. 50, dosar 6, filele 80-85.

[3] Ibid.

În conformitate cu spusele ambasadorului american în România în perioada respectivă și cu cele ale unui diplomat de rang înalt (și agent american) din departamentul nord-american al ministerului român de Externe, Elena Ceaușescu era de părere că se exercita „prea multă" influență americană asupra soțului ei (și asupra armatei române), influență pe care era ferm hotărâtă s-o elimine.[1] Și, într-adevăr, orientarea eșaloanelor de la vârful CC al PCR era o chestiune complicată. Într-un contrast izbitor cu ofițerii superiori din sectorul militar, absolut toți oficialii de rang înalt ai partidului avuseseră parte de un anumit nivel de pregătire, educație, orientare sau cel puțin de o vacanță în URSS, sponsorizată de PCUS, unde foarte probabil fuseseră ținta eforturilor de recrutare sovietice, în vreme ce foștii membri ai Cominternului continuau să opereze în eșaloanele superioare ale aparatului de partid din România, creând astfel un mediu mai propice pentru internaționalismul Elenei decât pentru politicile naționaliste ale lui Nicolae Ceaușescu.

Disecarea autonomiei militare a României: Studiile Alexiev-RAND

Pentru a evalua mai eficient atitudinile pro-occidentale ale eșaloanelor superioare ale armatei române, precum și capacitatea și disponibilitatea lor de a se angaja în relații militare mai strânse, la finele anilor 1970. Departamentul Apărării din SUA a solicitat Corporației RAND să analizeze impactul asupra forțelor armate al orientării politice independente a României și implicațiile acesteia pentru dezvoltarea ulterioară a relațiilor româno-americane.[2] În studiul său asupra alianței sovietice, analistul RAND Alex Alexiev a conchis că „singura funcție clar definită" a armatelor loiale Moscovei în Pactul de la Varșovia era o „subordonare în fața armatei sovietice" care nega „funcția lor național-statală esențială, adică aceea de apărare a propriilor țări", înlocuind-o cu „apărarea colectivă a comunității socialiste".[3] Spre deosebire de ele, remarca analistul, numitorul comun al tuturor politicilor românești fusese ferma hotărâre de a plasa interesele naționale înaintea celor ale Uniunii Sovietice și ale comunismului internațional – o evaluare asemănătoare cu cele ale membrilor Pactului încă de la sfârșitul deceniului 1960.[4]

Partidul Comunist Român își revizuise doctina militară, adoptând naționalismul ca „ideologie înlocuitoare" pentru independență și renunțând la orientarea

[1] Există zeci de exemple în Roger Kirk și Mircea Răceanu, *Romania Versus The United States: Diplomacy of the Absurd, 1985-1989,* New York, St. Martin's Press and The Institute for the Study of Diplomacy, Georgetown University, 1994.

[2] Alex Alexiev, *Party-Military Relations in Eastern Europe: The Case of Romania,* Los Angeles: Center for Strategic and International Affairs, University of California at Los Angeles, 1979a, pp. 20-3; Alex Alexiev, *Romania and the Warsaw Pact: The Defense Policy of a Reluctant Ally*, P-6270, Santa Monica, RAND, ianuarie 1979b, pp. 22-23.

[3] Alexiev (1979a), pp. 4-5.

[4] Compară, spre exemplu, *op.cit.*, p. 7, cu raportul Stasi din februarie 1969, BStU, MfS, ZAIG 5481, S. 1-38.

„internaționalistă" prosovietică; astfel a creat premisele unei reforme fundamentale a relațiilor între civili și militari în România.[1] La fel ca Stasi cu un deceniu în urmă, Alexiev a identificat două dimensiuni ale naționalismului românesc. Prima era o „modificare majoră" a ideologiei marxist-leniniste (o „denaturare", conform Stasi), prin care se renunța la „principiile marxiste sacrosancte ale materialismului și luptei de clasă" și era negat în mod explicit „internaționalismul proletar ca principiu director al relațiilor dintre statele socialiste". Ca parte a acestei modificări, românii respingeau în mod explicit „principiul organizațional leninist" de bază, citat frecvent de ideologii loiali Moscovei la rubrica „internaționalism proletar" și care afirma că URSS este „centrul conducător", a cărui direcție trebuie s-o urmeze toate statele socialiste.[2]

România a reformulat conceptele de națiune și stat național, astfel încât să includă întreaga comunitate din interiorul frontierelor și să cuprindă toate grupurile sociale și etnice (naționalități), susținând că națiunile, și nu clasele sociale, erau elementele principale și forțele progresiste în relațiile internaționale. Abordarea ideologică novatoare a României în raport cu problemele de securitate nu a fost, probabil, nicăieri mai explicită decât în concluziile cu caracter public ale Tratatului de prietenie încheiat cu Portugalia în iunie 1975. Acesta a fost primul – și singurul – tratat semnat între un stat membru al Pactului de la Varșovia și un membru NATO în timpul Războiului Rece.[3]

Așa cum raporta CIA în informarea către administrația SUA, abordarea României era „o erezie doctrinară de prim rang". Conducerea română preamărea unitatea națională a Portugaliei, „mai ales privind cooperarea tuturor partidelor politice – comunist, socialist și «a acelor părți ale burgheziei care vor să-și slujească patria»".[4] Principalul motiv pentru care „Ceaușescu insista pe relații româno-portugheze mai strânse", raporta CIA, era acela de „a încerca să elimine o alunecare radicală spre stânga care putea aduce Portugalia sub o considerabilă influență sovietică".[5] Altfel spus, motivul ținea mai degrabă de îndepărtarea Portugaliei de Moscova, decât de a facilita intrarea României în tabăra NATO. Dar accentul demonstrativ pus pe construirea coalițiilor naționale care includeau patrioți din toate clasele sociale nu a trecut neobservat de colegii de drum ai lui Ceaușescu, printre care se număra și șeful Statului-Major, generalul Ion Coman.

Această revizuire ideologică a fost responsabilă totodată pentru extinderea autonomiei și responsabilității profesionale a forțelor armate române asupra unor domenii de jurisdicție militară tradițională (doctrina apărării, organizarea

[1] Alexiev (1979a), pp. 9-10.
[2] Ibid.
[3] Vezi, de pildă, „Romania: Ceausescu's Remarks During Visit to Portugal Bound to Irk Kremlin", in US Intelligence Board, *National Intelligence Bulletin*, 3 noiembrie 1975, p. 8, CIA.
[4] Ibid. Așa cum nota CIA, aceasta contrasta în mod „direct cu recentul articol al lui Zadarov din *Pravda*, care îi condamna pe acei lideri comuniști care slăbesc zelul revoluționar cooperând cu noncomuniștii".
[5] Ibid.

militară, armamente etc.), eliberându-le astfel în mod substanțial de „servilismul în fața unui factor politic extern".[1] În vreme ce „totala subordonare față de factorul politic" era regula de bază în rândul celorlalte state membre ale Pactului de la Varșovia, ale căror decizii politice militare erau adoptate la Moscova, armata română se emancipase „de controlul și interferența excesivă a politicului", iar acum avea „un rol substanțial în conduita statală în chestiuni de politică externă de natură militară"

În mod specific, a explicat Alexiev, înlocuirea Direcției Generale Politice (DGP) de tip sovietic cu Consiliul Politic Superior (CPS) în cazul României a redus în mod dramatic interferența politicului în procesul decizional din armată. DGP-urile, în rândul cărora activau ofițeri și activiști politici de carieră, funcționau aproape exclusiv ca gardieni ai partidului în armatele celorlalte state membre ale Pactului, în vreme ce în CPS au fost incluși militari de profesie, „comandanți din cadrul forțelor armate, al Ministerului Apărării Naționale și alți oficiali din același minister" Dacă fiecare DGP era direct subordonată Comitetului Central al partidului respectiv, CPS era subordonat „nu Comitetului Central al partidului", ci unui Consiliu al Apărării. Acesta din urmă era „un organism nu de partid, ci constituțional", subordonat direct Marii Adunări Naționale (sau Consiliului de Stat, atunci când MAN nu era în sesiune) și partidului, iar deciziile sale erau obligatorii pentru toate organele statului și partidului.[2]

Într-o altă considerabilă deviere de la practica Pactului de la Varșovia, în România, Ministerul Apărării Naționale, nu partidul comunist, deținea responsabilitatea pentru „organizarea, direcționarea și îndrumarea educației politice în armată" și chiar pentru „pregătirea militară a înalților oficiali de partid și de stat".[3] Ministerul Apărării Naționale avea totodată în sarcină „instruirea, controlul și îndrumarea" Gărzilor Patriotice. În toate celelalte țări ale Pactului de la Varșovia, pregătirea militarilor neprofesioniști era efectuată de organizații paramilitare conduse de partid (de pildă DOSAAF – *Dobrovolnoe obșcetvo sodeistvia armii, aviații i flotî,* Asociația Voluntarilor pentru Cooperarea cu Armata, Aviația și Flota – în URSS).[4]

Capacitatea Comitetului Central al partidului de a interveni în ierarhia militară de comandă a fost cel mai explicit și „mai radical redusă" prin desemnarea comandanților de unități militare ca „principalii promotori și reprezentanți

[1] Alexiev (1979a), p. 19. CPSA abolise și el noțiunea de „ofițer politic" de carieră, preferând să-i treacă pe cei mai buni ofițeri printr-un ciclu de diverse posturi pe 2-3 ani, ca parte a carierei lor militare obișnuite.

[2] *Op.cit.,* pp. 19-20. Consiliul de Apărare a fost înființat conform Legii nr. 5/1969. *Buletinul oficial* nr. 32, 14 martie 1969. Vezi și Ilie Ceaușescu, *Războiul întregului popor pentru apărarea patriei la români,* București, Editura Militară, 1980, pp. 287, 327-330.

[3] Alexiev (1979a), pp. 19-21; Decret pentru Reorganizarea Ministerului Apărării Naționale, Buletinul Oficial, partea 1, nr. 30, 21 noiembrie 1972, pp. 1048-1051, tradus în *Joint Publications Research Service,* no. 58812, 19 decembrie 1972, pp. 40-41. Vezi și Legea apărării naționale, *Scînteia,* 29 decembrie 1972, pp. 4-7, tradus în JPRS, nr. 58017, 18 ianuarie 1973.

[4] Alexiev (1979a), p. 22.

ai politicii de stat și de partid, răspunzători pentru educația politică a trupelor". Acest lucru a fost subliniat de desemnarea comandantului adjunct, de asemenea militar de profesie, ca secretar al consiliului politic în unitatea respectivă. În toate celelalte state membre ale Pactului de la Varșovia, secretarii DGP erau „aleși din rândurile celulei de partid locale".[1] Astfel, autonomia militarilor de profesie din România era „substanțial mai mare", iar adecvarea politică de partid era controlată „mult mai puțin stringent" decât în toate celelalte țări ale Pactului.[2]

Aceste două structurări au permis crearea unei relații partid–armată „calitativ noi" și mult mai sănătoase („simbiotice"), mai apropiată de cele mai bune practici occidentale în domeniu, decât de politizarea disfuncțională din regimurile comuniste conformiste.[3] Ca o confirmare frapantă a concluziilor lui Alexiev, la numai câteva luni de la încheierea studiului RAND, generalul Ion Coman, fost șef al Statului-Major (1974–1976) și ministru al apărării naționale (1976–1980), a fost numit de Comitetul Central al PCR în funcția de secretar pe probleme militare.[4]

Această radicală distanțare de ideologie manifestată de armată a fost evidentă în prioritatea ostentativă acordată de forțele armate române contactelor cu armatele țărilor din afara Pactului de la Varșovia, îndeosebi cu cele ale statelor NATO, cu care schimburile militare deveniseră „de rutină" încă din 1968.[5] La începutul anilor 1970, România a primit vizita miniștrilor apărării din Marea Britanie, Italia și Franța, însoțiți de șefii lor de Stat-Major, iar delegații române s-au deplasat în SUA, Marea Britanie, Italia și Franța.[6]

Subliniind că aceste vizite nu au fost „doar de simplă curtoazie" și că deseori implicau „proiecte considerabile cu caracter tehnico-militar", Alexiev a oferit ca exemple achiziționarea și/sau producerea în comun de elicoptere franțuzești, avioane britanice, vedete chinezești și tancuri vest-germane (dar nu și transferul, clasificat încă, de tehnologie americană laser și din domeniul sateliților către armata română).[7] Desigur, „cel mai spectaculos" dintre aceste programe de cooperare militară era și cel mai bine ascuns de ochii publicului – procurarea secretă de tehnologie militară sovietică sofisticată pentru partenerii americani.[8]

---

[1] *Op.cit.*, p. 20.

[2] Aceleași concluzii au fost reafirmate de Alexiev în Jonathan R. Adelman, editor, *Communist Armies in Politics*, Boulder, Westview Press, 1982, pp. 154-156.

[3] Alexiev (1979a), pp. 9-10. Pentru o discuție asupra celor mai bune practici, vezi Douglas L. Bland, „A Unified Theory of Civil-Military Relations", *Armed Forces & Society*, nr. 26, vol. 1 (toamna 1999), pp. 7-26.

[4] Coman a fost totodată singurul șef de Stat-Major (1972–1976) din Blocul sovietic primit de un președinte american (Gerald Ford) la Casa Albă.

[5] Alexiev (1979a), pp. 9-10. Vezi și *Le Monde*, 7 decembrie 1971; *The Washington Post*, 11 martie 1975.

[6] Alexiev (1979a), p. 24.

[7] Alexiev (1979b), p. 17

[8] Weiser (1990).

Spre deosebire de această situație, înainte ca Gorbaciov să preia conducerea PCUS, niciunuia dintre ceilalți membri ai Pactului nu-i era permis să stabilească și să întrețină contacte militare cu o armată NATO, decât atunci când era parte a unei operațiuni de tip măsuri active pentru serviciile sovietice de informații. Un caz aparte era cel al Ungariei, care a stabilit primele contacte militare cu Finlanda și Austria în 1972, dar a făcut-o la îndrumarea Moscovei și, posibil, în cadrul activității sale de urmărire a politicilor României. În mod similar, implicarea unor generali maghiari în retragere, instruiți la Moscova, în „Generalii pentru Pace și Dezarmare", o organizație sovietică, controlată și finanțată de Stasi, a avut în mod clar alte scopuri decât cooperarea cu armatele occidentale.[1] Celorlalți parteneri „în strânsă cooperare" nu le erau permise niciun fel de contacte militare bilaterale cu Occidentul (cu excepția prezenței lor la conferințele și negocierile pentru controlul armamentelor).

O astfel de organizare militară și, mai ales, relația partid-armată „simbiotică și interdependentă" care îi facilita dezvoltarea constituiau un obstacol serios în calea planurilor sovietice vizând o lovitură de stat împotriva regimului din România, în anii 1980. În decembrie 1987, serviciile de informații militare ale RDG apreciau că armata română era loială autorității naționale, continuând să-și îndeplinească misiunile în ciuda dificultăților tot mai mari, în primul rând datorită „patriotismului" și a „riguroasei aplicări a doctrinei militare române".[2] Serviciile de informații militare est-germane criticau și „neglijarea activității politico-ideologice în unitățile militare".[3] Conștientizarea faptului că armata română era nu doar independentă față de Pactul de la Varșovia și de aliații săi, dar relativ neafectată de ideologia comunistă i-ar fi conferit o atractivitate mai mare ca partener al omologilor occidentali, cu un potențial distructiv pentru politica de disuadare și blocare a Pactului.

Istorie versus ideologie

A doua dimensiune a naționalismului românesc, explica Alexiev, presupunea o „revizuire completă" a istoriografiei comuniste, așa cum exista ea de când fusese impusă de Stalin. În conformitate cu alți observatori occidentali, această „remarcabilă renaștere a cercetărilor istorice în România" era vizibilă mai cu seamă privitor la „câștigarea independenței naționale" în 1877–1878, „moștenirea

[1] Vezi, de pildă, remarcile ofițerului Stasi Gunther Böhnsack, un veteran al departamentului pentru măsuri active al Stasi, reponsabil pentru fondarea organizației „Generalii pentru Pace și Dezarmare", în Isabel Hilton, „The Green with the Gun", *Independent* (London), 26 aprilie 1994. Vezi, de pildă, Beatrice de Graaf, „West-Arbeit (Western Operations): Stasi Operations in the Netherlands, 1979-89", *Studies in Intelligence*, vol. 52, nr. 1 (martie 2008).

[2] Vezi *The Effects of the Internal Situation in the Socialist Republic of Romania on the Combat Capacities and Combat-Readiness of the Romanian Armed Forces*, Biroul ataşatului militar (al RDG) în Republica Socialistă România, 9 decembrie 1987, BStU, MfS, ZAIG 14021, S. 10-111; Anexa Nr. 42 în Herbstritt și Olaru (2005), pp. 394-396.

[3] Ibid.

latină și romană a poporului român" și la studiile arheologice și antropologice despre geto-daci.[1] Această reinterpretare a istoriei și tradițiilor românești precomuniste, nota Alexiev, se concretizase într-o „intepretare tot mai asemănătoare cu istoriografia burgheză antebelică".[2]

Schimbările au făcut ca istoria pământului românesc să devină o parte esențială a educației politice și patriotice în rândul armatei. Studierea și predarea ei au dus la eliminarea simbolică a principiilor comuniste „internaționaliste" care constituiseră baza unității, colaborării și doctrinei statelor membre ale Pactului de la Varșovia. Impactul acestei schimbări, remarca Alexiev, putea fi observat în modul de abordare a unirii Transilvaniei, Basarabiei și Bucovinei cu Regatul român după Primul Război Mondial, pe care istoriografia stalinistă îi obligase pe români s-o eticheteze drept „anexare imperialistă", dar care era considerată acum o lăudabilă realizare a dezvoltării și consolidării statului român.[3] Partidul Comunist Român „nu doar că s-a depărtat de tradiționala condamnare marxistă a instituțiilor militare burgheze ca instrumente eficiente ale opresiunii", ci chiar și-a recunoscut greșelile de interpretare din trecut.[4] Începuseră să fie publicate documente originale care dovedeau că armata română din perioada interbelică, pe care istoricii sovietici o caracterizau ca „o tabără militară agresivă", fusese „o forță strict defensivă, orientată spre statu-quo", în vreme ce politica externă românească profranceză și probritanică, criticată de Moscova ca agresivă și imperialistă, era înfățișată în culori pozitive (și chiar cu admirație).[5]

Performanța unică a istoriografiei românești în cadrul Blocului sovietic a fost răsplătită în 1975, când Comitetul Internațional al Științelor Istorice (CIȘI) a decis să organizeze al cincisprezecelea său congres la București, în august 1980 – reuniune mondială la care românii au fost aleși pentru a deține poziții de conducere în organizație și pentru a prezida circa șase dintre secțiunile ei în

[1] Vezi, de pildă, Trond Gilberg „The Political Order" în Fischer-Galati (1981), 1981, p. 153.
[2] Alexiev (1979a), pp. 10, 12.
[3] *Op.cit.*, p. 14.
[4] Alexiev în Adelman (1984), p. 155.
[5] Alexiev (1979a), p. 14. Mai familiarizat cu istoria Uniunii Sovietice decât cu cea a României, Alexiev a favorizat-o pe cea dintâi ca autoritate în domeniu atunci când a evaluat noul mod de a scrie istoria și a considerat că este o „reabilitare tăcută" a politicilor iredentiste. Așa cum nota un alt specialist în problemele Pactului de la Varșovia, „înclinația puternică" a occidentalilor de a accepta „percepțiile sovietice și supozițiile de bază" privind Europa de Est, mai cu seamă în zonele „'eliberate' de Armata Roșie", a „încețoșat" deseori analizele vesticilor. Peer H. Lange în *The Warsaw Pact and The Question of Cohesion* (1985), p. 28.

următorii cinci ani.[1] Nicio școală de istorie în epoca socialistă nu s-a mai bucurat de o asemenea recunoaștere. Dimpotrivă, prejudecata „de clasă" a istoriografiei socialiste le conferea deseori un aer ridicol.[2] Între timp, istoricii sovietici militau împotriva istoriografiei române, atacându-i baza „de nonclasă" și denunțând-o ca „falsificare" și „mistificare".[3]

Într-una dintre cele mai succinte descrieri ale acestui conflict privit din perspectiva sovieticilor, Comitetul Central al Partidului Comunist Moldovenesc sublinia că „sensul principial" al poziției românești „se reduce la argumentul unității etnice a populațiilor care trăiesc între Dunăre și Nistru, comunitatea de tradiții, culturi, limbă etc."[4] Poziția sovietică, pe de altă parte, insista că orice referire sau aserțiune cu privire la această etnicitate comună și la circumstanțele sale istorice „nega legitimitatea existenței independente a statului și a națiunii moldovenești în afara României" și era, prin urmare, nu numai „naționalistă" și „șovină", ci constituia o pretenție iredentistă și agresivă asupra unui teritoriu sovietic.[5]

În realitate, sovieticii erau îngrijorați mai presus de toate de faptul că (1) istoriografia română „împărtășea concepțiile burgheze național-șovine" ale Occidentului; (2) că ea avea dovezi documentare ce susțineau aceste concepții; și (3) că populația românească/moldovenească din RSSM le găsea mai convingătoare decât cele ale istoriografiei sovietice.[6] Într-un raport din 1980 menit să contracareze probabilele poziții românești la apropiatul Congres al Științelor

---

[1] În perioada comunistă, CIșI și-a organizat congresele la Paris (1950), Moscova (1970), San Francisco (1975), București (1980) și Stuttgart (1985). Vezi, de pildă, George Cioranescu, „Romanians Prepare for the 15th International Congress of Historians", RFER, RAD Background Report/173, 16 iulie 1980, Box 53, Folder 2, Report 38, pp. 1-13. Congresul din 1990 s-a desfășurat la Madrid. Dezavantajul pe care occidentalii au continuat să-l reliefeze era reprezentat de citatele din Nicolae Ceaușescu, inept inserate la începutul fiecărei lucrări istorice, care nu făceau altceva decât să diminueze substanțial valoarea unei lucrări care, altfel, ar fi putut rivaliza cu unele dintre cele mai bune și mai serioase realizate în Occident.

[2] Ideologia comunistă insista pe monocauzalitatea deterministă a evenimentelor istorice (relația unei persoane sau a bunui popor cu „mijloacele de producție") și de aceea trata dovezile (date documentare) într-o manieră pregnant subiectivă. Metodologia occidentală considera multicauzalitatea și obiectivitatea în căutarea și abordarea dovezilor ca principalele sale jaloane. România respingea și ea monocauzalitatea și trata dovezile mult mai obiectiv decât celelalte state socialiste.

[3] Documente referitoare la aceste campanii din 1965 până la sfârșitul anilor 1980 sunt reproduse în Watts (2012b) și în Gheorghe Negru și Elena Negru, *„Cursul deosebit" al României și supărarea Moscovei: Disputa sovieto-română și campaniile propagandistice anti-românești din RSSM (1965-1989*, vol. 1 (2012).

[4] *Informare cu privire la noile falsificări ale relațiilor ruso- și sovieto-române în publicațiile Republicii Socialiste România*, 26 mai 1976, Document 11 in Watts (2012b); AOSPRM, fond. 51, inv. 40, dosar 24, filele 98-109; Document Nr. 23 în Negru și Negru (2010), pp. 91-98.

[5] Ibid.

[6] Vezi, de pildă, *Privitor la necesitatea creșterii numerice a personalului KGB al RSS Moldovenești*, 6 decembrie 1978, Document 14 în Watts (2012b); AOSPRM, fond. 51, inv. 47, dosar 4, filele 20-21; Document Nr. 31 în Negru și Negru (2010), pp. 119-120.

Istorice, ambasada sovietică la București a subliniat „caracterul similar sau identic al opiniilor moderne ale României cu aprecierile istoriografilor burghezi occidentali față de numeroase evenimente privind relațiile ruso- și sovieto-române".[1] Contramăsurile, recomanda ambasada sovietică, trebuie „coordonate" cu cele ale bulgarilor și maghiarilor.[2]

Un an mai târziu, problema era din nou formulată de oficialii sovietici ca una de „coincidență a punctelor de vedere" manifestată de istoricii români și de „istoricii reacționari ai Occidentului".[3] Iar în 1982, se plângeau că negarea, în Vest, a „importanței progresiste a unirii Basarabiei cu Rusia" era „agravată de faptul că Republica Socialistă România adoptă o abordare comună cu cea a istoriografiei burgheze".[4] Ceaușescu a confirmat orientarea istoriografiei pe alte baze decât cele de clasă, în iunie 1982, anunțând că istoria națională avea o importanță egală cu cea a partidului.[5]

Și din această perspectivă, acuratețea lui Alexiev este impresionantă. Așa cum nota în raportul său din 1979, „revizuirea aproape totală" a istoriografiei staliniste ce caracteriza politicile și guvernările succesive ale României ca fiind contrarevoluționare și agresiv expansioniste s-a concretizat într-o convergență triplă a istoriografiei române în comunism, a „istoriografiei burgheze antebelice" și a celei occidentale.[6]

Demonizarea şi denigrarea armatei române: studiul Volgyes

Moscova lansase mai multe tematici ale măsurilor active menite să discrediteze armata română. Una dintre ele proiecta imaginea amplei nemulțumiri anticeaușiste și a sentimentelor prosovietice în rândul ofițerilor, menite atât să izoleze conducerea armatei de partenerii săi occidentali, cât și să legitimizeze o eventuală lovitură de stat, creionând-o ca instigată din interior. O altă direcție de lucru lua fiecare dintre punctele principale reliefate de Alexiev și le reinterpreta ca demonstrând exact opusul concluziilor acestuia (și contrariul datelor confirmate de arhive după 1989). Din acel moment, persistentele dezinformări sovietice și ale Pactului se străduiau să caracterizeze armata română ca fiind cea mai puțin independentă și cea mai controlată politic dintre toate organizațiile

[1] Document nr. 32 în Negru și Negru (2010), pp. 120-125: AOSPRM, fond 51, inv. 54, dosar 7, filele 13-19.
[2] Ibid.
[3] *Transcrierea nr. 24 a întrunirii Biroului Comitetului Central al Partidului Comunist Moldovenesc*, 29 decembrie 1981, Document 17 în Watts (2012b); AOSPRM, fond. 51, inv. 55, dosar 121, filele 1, 12-15; Document Nr. 33 în Negru și Negru (2010), pp. 125-129.
[4] Secretarul Comitetului central al Partidului Comunist Moldovenesc, S. Grossu, către Comitetul Central al PCUS, 31 martie 1982, Document Nr. 36 în Negru și Negru (2010), pp. 137-138; AOSPRM, fond 51, inv. 59, dosar 3, filele 75-76.
[5] Anneli Maier, „Romania Commemorates Foundation in 1918", RAD Background Report/30, RFER, 1 martie 1984, OSA, Box 53, Folder 6, Report 56, p. 2.
[6] Alexiev (1979a), pp. 10, 12.

militare din Pactul de la Varșovia, zugrăvind independența sa față de controlul sovietic ca un factor ce promova represiunea internă și agresivitatea externă.

Impactul campaniei de măsuri active sovietice care denigrau armata română a devenit evident în decurs de un an de la studiul inițial al lui Alexiev, într-o inversare parțială, dar semnificativă, a concluziei sale referitoare la schimbarea ideologică în România – un punct asupra căruia aprecierile lui Alexiev au fost pe deplin confirmate de evaluările interne ale serviciilor de informații din cadrul Pactului. „Modificarea majoră" a ideologiei marxist-leniniste descrisă în studiul RAND din 1979 era acum reconsiderată, în foarte sumarul sinopsis al studiului publicat ca o anexă la un raport RAND din 1980 asupra soliditățiii militare a Pactului de la Varșovia, susținându-se că afirma exact contrariul – că „românii nu manifestaseră nicio tendință de a altera ideologia leninistă".[1]

Succesul acestui val al măsurilor active a fost chiar mai evident într-un alt studiu solicitat de Pentagon în 1981. Publicat sub semnătura profesorului Ivan Volgyes, de la Universitatea Nebraska, studiul cita raportul RAND al lui Alexiev aparent într-un mod aprobator și fără a-l contesta în mod direct. Apoi Volgyes a contrazis toate concluziile principale ale lui Alexiev, creând un uluitor șir de inconsecvențe logice. Spre exemplu, după ce menționa opoziția singulară a Bucureștiului față de Moscova și remarca surprinzătoarea susținere a unei poziții militare „mai ferme" a SUA și NATO la nivel global, Volgyes a început să caracterizeze politica de apărare a României în termeni absolut negativi.[2]

Volgyes a imputat României intenția agresivă de a impune „o pretenție teritorială asupra URSS" și a afirmat că potențiala agresiune română nu putea fi „trecută cu vederea" ținând seama de „politicile naționaliste ale regimului", deși în același timp preciza caracterul exclusiv defensiv al strategiei, organizării și pregătirii militare a României.[3]

Dar Alexiev conchisese că politicile naționaliste ale regimului erau ferm înrădăcinate în concepte defensive, care formau baza doctrinei militare românești și contraveneau oricărui imperialism – inclusiv celui de tip „internaționalist". Astfel, naționalismul român descuraja pretențiile teritoriale indiferent de originea lor.

De fapt, încă de la mijlocul anilor 1970, România negase în mod repetat că ar avea pretenții asupra teritoriilor deținute de sovietici. A făcut acest lucru în mod public în mai 1976 și, din nou, în mod oficial în Statele Unite, adresându-i-se președintelui Gerald Ford:

---

[1] Vezi Anexa E, „Privire asupra devierii românești", care rezumă materialul din Alexiev (1979b) în Robert Dean, A. Ross Johnson și Alexander Alexiev, *European Military Eastablishments: The Warsaw Pact Northern Tier,* Santa Monica, Rand Corporation, 1980, pp. 169-170. Este posibil ca această inversare să fi fost mai degrabă aparentă decât reală, operată de editori. În studiile ulterioare, Alexiev și-a reafirmat concluziile inițiale. Vezi, de pildă, Alex Alexiev, „The Romanian Army", în Jonathan R. Edelman, editor, *Communist Armies in Politics,* Boulder, Westview Press, 1982, pp. 154-156.

[2] Volgyes (1982), pp. 42-43, 56-58, 88, 90, 92, 94.

[3] *Op.cit.,* p. 14.

> Știți că ne pronunțăm în favoarea integrității teritoriale a statelor din Europa, pentru respectarea tratatului din 1947 și a prevederilor de la Helsinki, pe care le-am semnat. Considerăm că RSS Moldovenească este parte a URSS. Președintele nostru a declarat public că recunoaștem că RSS Moldovenească este parte integrantă a URSS, dar nu putem accepta ideea că moldovenii nu sunt români, când cea mai mare parte a Moldovei este parte din România.[1]

Ceaușescu a insistat în mod repetat pe același subiect în discuțiile cu Brejnev, la sfârșitul anilor 1970 și începutul deceniului următor, subliniind că țara lui nu are „niciun fel de pretenții teritoriale la adresa Uniunii Sovietice sau a altei țări socialiste", nicidecum.[2] Odată ce și-a afirmat dezinteresul pentru un transfer teritorial, Bucureștiul a accentuat că „în niciun caz nu poate accepta o teză care contravine în mod flagrant adevărului istoric, aceea că românii și moldovenii sunt două națiuni diferite, că limba română și cea moldovenească sunt două limbi diferite".[3] Recunoscând legitimitatea firavă a adminsitrației sale asupra teritoriilor respective – și probabil exacerbarea ilegitimității create de privarea de drepturi politice și culturale a populației majoritare care le locuia –, Moscova a insistat ca românii să adopte din nou istoriografia stalinistă pe baze de clasă, care îi oferea o justificare ideologică pentru posesiunile sale teritoriale.

Dacă Alexiev conchisese în 1979 că politica independentă, determinată de interesul național, a României avea la bază o revizuire fundamentală a doctrinei marxist-leniniste și respingerea istoriografiei staliniste pe baze de clasă, Volgyes i-a identificat originile care fiind falsa independență și naționalismul șovin. Politica României, pretindea el, ar fi dirijată de „o atitudine naționalistă turbată în rândul populației", îndreptată „împotriva URSS și a Ungariei", dar menținută în „limitele toleranței sovietice" de regimul de la București, astfel că aceasta nu era „cu adevărat independentă".[4]

În conformitate cu Volgyes, politica de apărare a României avea la bază două principii „cardinale". Primul era „resurgența și intensificarea naționalismului care friza șovinismul și, în unele cazuri, chiar iredentismul".[5] Cel de-al doilea era strategia de apărare teritorială care, susținea el, era disfuncțională pentru moralul și prestigiul militarilor și pentru relațiile între partid și armată.[6] Astfel, acolo unde Alexiev percepuse dezvoltarea unei instituții militare moderne și sănătoase, cu o mai echitabilă (chiar „simbiotică") relație partid-armată, care se bucura de o imensă aprobare populară, Volgyes descria extremism

[1] Memorandum of Conversation, marți, 22 iunie 1976, 3.35-4.05 p.m., Casa Albă, *Foreign Relations of the United States, 1969–1976,* Volum E–15, Partea 1, *Documents on Eastern Europe,* 1973–1976.
[2] Vezi, de pildă, Documentele 1, 2, 3, 4, 7 în Watts (2012a).
[3] Ibid.
[4] Volgyes (1982), pp. 41-42.
[5] *Op.cit.*, pp. 45, 53-55.
[6] Ibid.

intolerant, agresivitate o instituție ostracizată din punct de vedere social și resentimente amare ale militarilor la adresa autorităților civile.[1]

Într-o totală contradicție cu autonomia profesională crescândă a armatei române, documentată de Alexiev (și confirmată de analiștii NATO după 1989), Volgyes insista că „subordonarea armatei în fața partidului" în România avea un caracter extraordinar în cadrul Blocului sovietic, prin caracterul său atotcuprinzător.[2] Controlul partidului asupra armatei, exercitat de la București, era nu doar organizat „după clasicul model sovietic", ci și „mult mai vast decât în alte state comuniste", lucru care, susținea el, poate fi observat în comparația directă cu exercitarea sa în Ungaria și Bulgaria.[3] Acest presupus „control sever al partidului asupra armatei" era necesar, preciza Volgyes, fiindcă armata română era „prosovietică", iar ofițerii săi „bine integrați în tiparul sovietic al forțelor militare", aparent pentru că „majoritatea ofițerilor de rang inferior și superior au avut contacte intense cu unitățile sovietice, în care s-au și pregătit, înainte de 1965".[4]

Concomitent, oficialii militari sovietici deplângeau antisovietismul, insubordonarea și lipsa de cooperare a forțelor armate române, acuzând că „afectează" în mod negativ „eforturile țărilor participante la Pact în timp de pace, dar și în eventualitatea unei agresiuni armate".[5] Armata română era atât de departe de integrarea cu forțele sovietice încât, pe lângă faptul că refuza cu obstinație să-și standardizeze echipamentele, să participe la pregătiri (sovietice) sau la exerciții

[1] Această negare, de „univers paralel", a oricărei evoluții pozitive în problemele armatei române a reapărut în unele evaluări de după 1989. De exemplu, după portretizarea generoasă a armatei ungare ca una profesionalizată și „în avangarda reformei", un analist o caracteriza pe cea română ca „politizată" și „în urmă la reformă". Vezi, de pildă, Rudolf Joo, *The Democratic Control of the Armed Forces,* Paris, Challiot Papers no. 23, Institutul pentru Studii de Securitate al Uniunii Europene Occidentale, 1996, p. 57. Vezi și Barany (1993), pp. 159-166; Zoltan Barany și Peter Deak, „The Civil-Military Nexus in Postcommunist Hungary" în Constantine P. Danopolous și Daniel Zirker, *The Military and Society in the Former Eastern Bloc,* Boulder, Westview, 1999, p. 33. Analiștii britanici și americani din domeniul apărării au conchis, după o mai atentă examinare, că „poziția singulară" a României „în cadrul Pactului de la Varșovia" o plasase „înaintea altor armate din regiune". *Review of Parliamentary Oversight of the Romanian Ministry of National Defense and the Democratic Control of its Armed Forces,* DMCS Study No. 43/96, Londra, Direcția pentru management și Studii de Consultanță, 1997, p. 30. Vezi și Robert D. Kaplan, „Europe's Fulcrum State", *Atlantic Monthly,* vol. 282, nr. 3 (septembrie 1998), p. 35.

[2] Volgyes (1982), p. 51.

[3] Ibid. și nota de subsol 56.

[4] *Op.cit.,* pp. 52, 55. Faptul că Volgyes se concentrează pe anul 1965 este interesant în acest context. România a încetat să-și mai trimită ofițerii la pregătire în Uniunea Sovietică în 1961, dar le-a permis celor care o începuseră deja să-și continue programul de cursuri, cel mai lung având durata de patru ani. Ultimul ofițer pregătit în URSS a revenit în România abia în 1965.

[5] *Discuții cu tovarășul V.I. Potapov, șeful Departamentului pentru România al CC al PCUS,* 27 octombrie 1978, Document 3 în Watts (2012a); Negru (2010), pp. 192-197; AOSPRM, fond 51, inv. 47, dosar 11, filele 108-119.

comune, nu accepta nici măcar definiția sovietică a inamicului.[1] Desigur, acest eșec de a „participa la exercițiile combinate cu trupe și personal de comandă pe teren" era prezentat de autoritățile sovietice ca o pierdere pentru armata română, dat fiind că aceasta din urmă era – susțineau ele – „lipsită de oportunitatea de a dobândi o experiență avansată în pregătirea și îndoctrinarea trupelor".[2] Românii au insistat să-și păstreze opiniile, reafirmând că exercițiile comune nu îmbunătățeau „cu nimic instruirea trupelor, importanța lor limitându-se la reglementarea cooperării între statele majore".[3]

Volgyes a susținut că existau „resentimente puternice" în rândul ofițerilor de carieră, din cauza excesivei subordonări „în fața obiectivelor de partid", fiindcă Gărzile Patriotice, organizație paramilitară, erau subordonate „controlului de partid, nu celui militar", din cauza „constantei confundări a rolurilor civil și militar" și ca urmare a bugetelor mici pentru apărare.[4] Armata română, susținea el, suferea din cauza „prestigiului scăzut", neavând nici autonomia, nici prestigiul social al celorlalte armate ale Pactului, iar această lipsă de prestigiu alimenta resentimentele militarilor.[5] Statutul ofițerilor fusese „constant denigrat, iar prestigiul lor" diminuat încontinuu de când România adoptase linia de conduită independentă, în anii 1960.[6]

Și această concluzie era diametral opusă celei la care ajunsese Alexiev. Bucureștiul nu efectua, în perioada comunistă, sondaje de opinie privind percepțiile publice cu privire la armată, însă cele realizate imediat după Revoluție – și în cursul următoarelor două decenii – au relevat o bună părere a populației

---

[1] Vezi, de pildă, *Raport oficial la a zecea sesiune a Comitetului Miniștrilor Apărării din Pactul de la Varșovia*, 28 martie 1978, pp. 13-16; *Raport asupra cooperării militare în Pactul de la Varșovia, alcătuit de comandantul-șef al Forțelor Armate Combinate ale Comitetului Politic Consultativ și decizia Comitetului*, 11 mai 1979, pp. 1-4; CIA Intelligence Information Report: (3-6 December 1979) – *From the 12th Session of the Warsaw Pact Committee of Defense Ministers; Documents Pertaining to the Second Item of the Agenda Concerning the „Statute" Governing Wartime Organization and Activities of the Warsaw Pact's Combined Armed Forces*, 11 aprilie 1980, p. 10, „Wartime Statutes – Instrument of Soviet Control", CIA.

[2] *Raport asupra cooperării militare în Pactul de la Varșovia, alcătuit de comandantul-șef al Forțelor Armate Combinate ale Comitetului Politic Consultativ și decizia Comitetului* (noiembrie 1978), 11 mai 1979, p. 7, „Wartime Statutes – Instrument of Soviet Control", CIA.

[3] *Discuții cu tovarășul V.I. Potapov, șeful Departamentului pentru România al CC al PCUS*, 27 octombrie 1978, Document Nr. 3 în Watts (2012a), vezi și Negru (2010), pp. 192-197; AOSPRM, fond 51, inv. 47, dosar 11, filele 108-119.

[4] Volgyes (1982), pp. 52, 53, 55. Aparent, „anterioarele legături strânse cu armata sovietică", „arsenalul modern furnizat de sovietici și rămas în memorie" și „beneficiile în materie de prestigiu" ale „integrării strânse cu Pactul de la Varșovia" constituiau „o forță puternică", oferind „posibilitatea de sublinia tendințele prosovietice mai puternice". În conformitate cu Volgyes, ofițerii români erau „insistent denigrați", iar statutul lor social „scăzuse" încontinuu începând cu anii 1960.

[5] Concluziile lui Volgyes au fost considerate dincolo de orice îndoială în cadrul comunității de analiști a SUA. Vezi, de pildă, Larrabee (1984), p. 41.

[6] Volgyes (1982), pp. 52, 53, 55.

despre armată, care o depășea pe cea înregistrată în toate celelalte state est-europene.[1] În România, doar Biserica se bucura de un prestigiu mai mare.

Ca dovadă a resentimentelor nutrite de ofițeri, Volgyes citează trădările lui Ion Șerb și Ion Mihai Pacepa, ambii cu gradul de general. Dar Pacepa nu a activat niciodată în cadrul armatei române; își începuse cariera în poliția politică și, conform propriei sale mărturisiri, a fost agent KGB pe durata întregii sale cariere în Securitate.[2] Pacepa nu a fost membru al corpului ofițerilor de carieră și cu atât mai puțin a fost reprezentativ pentru acesta.

Deși mai aproape de realitate în cazul lui Ion Șerb, Volgyes a greșit și în privința lui. Șerb era ofițer, căsătorit, în anii 1950, când a fost trimis la pregătire în URSS, unde a avut un copil ilegitim cu o rusoaică. A fost apoi șantajat de GRU și, după ce a devenit comandantul garnizoanei București, a fost prins, în 1971, vânzând planurile de apărare a României împotriva atacului condus de sovietici. Prin urmare, Șerb a fost nu atât un exemplu referitor la resentimentele militarilor, cât mai degrabă un avertisment privind riscurile pregătirii în URSS și o ilustrare a metodelor de recrutare și de coerciție ale GRU.

În continuare, Volgyes a susținut că resentimentele ofițerilor erau demonstrate de constanta „supraveghere din partea României a strânselor legături între militarii români și sovietici, dar și de consecvența cu care sovieticii îi ademeneau pe ofițerii români".[3] Iată un uriaș salt de gândire logică. Nici constanta supraveghere a relațiilor cu sovieticii și nici persistentele eforturi de recrutare ale serviciilor ostile nu sugerează prin nimic nivelul de nemulțumire a militarilor.

Supravegherea permanentă indica suspiciune și dezaprobare privind contactele între militarii români și cei sovietici, dar nimic mai mult. Iar eforturile de recrutare continue ale GRU arată, în primul rând, nemulțumirea sovieticilor în privința cantității și/sau a calității penetrării lor în rândul armatei române, iar în al doilea rând, importanța militarilor români ca țintă a operațiunilor sovietice. În ciuda acestui fundament șubred, raționamentul adoptat de Volgyes – că atenția ostilă a sovieticilor și contramăsurile românești reflectau nemulțumirea cu caracter prosovietic a militarilor români – a fost acceptat de Pentagon, cel care comandase studiul. Mai mult decât atât, a fost considerat credibil de majoritatea analiștilor care se ocupau la momentul respectiv de Europa de Est și de

[1] Vezi, de pildă, Larry L. Watts, „Romanian Public Attitudes to Defence and Security Reform" în Marie Vlachová, editor, *The Public Image of Defence and the Military in Central and Eastern Europe*, Geneva și Belgrad, Center for Democratic Control of the Armed Forces and Center for Civil-Military Relations, 2003, pp. 269-286.

[2] Toate regimurile comuniste își trecceau instituțiile coercitive ale statului în categoria „forțelor armate", fiindcă personalul lor purta armă. Deși ceremoniile de promovare se desfășurau deseori împreună, în uniformă militară, între ele existau prea puține lucruri în comun din punct de vedere al pregătirii, etosului și misiunii.

[3] Volgyes (1982), p. 55. Volgyes citează aceste „dovezi concrete" ale resentimentelor nutrite de militarii români.

România – o mărturie a efectelor combinate ale prejudecăților cognitive și ale dezinformării bine țintite.[1]

Referindu-se la posibilitatea unui puci anti-Ceaușescu și a unei schimbări drastice de politică, Volgyes a susținut că orice lovitură cu scopul de „a aduce armata înapoi" în brațele sovieticilor avea prea puține șanse de reușită, în primul rând fiindcă armata nu putea scăpa de „frenezia naționalismului" și fusese „populată cu oameni care își iau naționalismul foarte în serios"[2]. Insinuarea că presupusul naționalism turbat și distructiv al militarilor putea fi atenuat de un mai accentuat control sovietic a fost reiterată în 1989. S-a sugerat atunci că România nu ar fi trecut prin violențele petrecute în timpul Revoluției dacă armata (și poliția secretă) ar fi fost supusă controlului „iluminat" al Uniunii Sovietice.[3] Ipoteza era una inerent plauzibilă prin faptul că o armată română perfect subordonată nu s-ar fi angajat în violențe dacă Kremlinul (sau cel puțin liderii militari sovietici) nu ar fi dorit acest lucru. Ea este însă contrazisă de însăși baza politicii independente a României și pleacă de la premisa certă că Moscova nu era interesată nici de impunerea forțată a unei schimbări a politicilor ei independente, nici de pedepsirea României ca o lecție adresată altor state aliate ale URSS și republicilor sovietice.

Imaginea inamicului pentru forțele armate române

Unul dintre cele mai izbitoare aspecte ale studiului lui Volgyes a fost analiza imaginii privind inamicul a armatei române – ce și pe cine identificau militarii ca amenințări principale la adresa statului.[4] Volgyes și-a intitulat raportul *Loialitatea militarilor din Pactul de la Varșovia: Etajul sudic,* abordând problema gradului în care aliații nonsovietici ar participa la o ofensivă sovietică împotriva Occidentului. În mod normal, în contextul confruntării Est–Vest de la începutul anilor

[1] Spre exemplu, studiul Volgyes a fost citat ca sursă de încredere de Walter Bacon, Daniel Nelson, F. Stephen Larrabee, Ronald Asmus, J.F. Brown, Charles Gati, Zoltan Barany și de autorul acestei lucrări.

[2] Ibid.

[3] Charles Gati i-a spus acest lucru lui Thomas L. Friedman, „Upheaval in the East; Casualties Reported In Rumania Protest Spawned by a Clash", *The New York Times,* 19 decembrie 1989. Este posibil ca Gati să fi avut dreptate, dar din motive care au legătură cu comportamentul agenților sovietici și ai Pactului la vremea respectivă, nu cu o presupusă influență „civilizatoare" a controlului sovietic asupra unei armate române de un așa-zis „naționalism turbat". Controlul sovietic ar fi diminuat, în mod cert, nivelul de violență al procesului, dar ar fi asigurat totodată satisfacerea preferințelor și a intereselor sovietice, nu a celor românești. Gati a susținut însă că folosirea violenței de guvernul român era „logică", ținând seama că „abilitatea Uniunii Sovietice de a încuraja reforma treptată" era negată de faptul că România a îndepărtat agenții sovietici. KGB și GRU erau de fapt atât de antireformiste, încât au complotat împreună pentru a-l alunga de la putere pe Gorbaciov în puciul eșuat din august 1991.

[4] Acesta era un element important al îndoctrinării sovietice. Unul dintre manualele ofițerilor est-germani, spre exemplu, era intitulat *Haß auf den Feind* – „Ura față de inamic".

1980, loialitatea limitată sau în declin a oricărui membru al uneia dintre alianțe (în acest caz, Pactul de la Varșovia) era considerată automat un câștig pentru cealaltă (NATO). Asemenea evoluții erau încurajate, iar cei implicați erau încurajați și susținuți ori de câte ori era posibil.

Volgyes însă a izbutit un lucru cu adevărat extraordinar: a prezentat o Românie care era concomitent lipsită de loialitate față de alianța sovietică, până în pragul ostilității militare deschise, și opusă, ba chiar dușmănoasă, în raport cu interesele americane și ale NATO. A reușit acest lucru mai întâi stipulând și apoi trecând rapid peste independența observabilă a Bucureștiului față de Pactul de la Varșovia, zăbovind asupra unor evaluări complet subiective ale intențiilor românești, pe care le-a conturat în cei mai negri termeni. Astfel, Volgyes a afirmat și a negat simultan independența militară a României: pe deplin reală în termenii obiectivelor și motivațiilor deplorabile, dar cât se poate de falsă în cei ai capacității practice de a se elibera de controlul operațional al sovieticilor. În acest mod, faptul că militarii români de carieră erau în esență pro-NATO și împotriva Pactului de la Varșovia a fost neutralizat de motivațiile condamnabile pe care el le-a atribuit ofițerilor români.

Spre exemplu, studiul său identifica unul dintre obstacolele în calea oricărui puci anticeaușist ca fiind percepția pe care o avea România asupra Uniunii Sovietice, ca „inamicul tradițional", și „pretențiile sale iredentiste" la adresa ei, așa cum s-ar fi reflectat ele în istoriografia română. Insistența asupra identității comune a etnicilor români și „moldoveni" era de asemenea prezentată de Volgyes ca o expresie șovină a pretențiilor teritoriale, ceea ce coincidea perfect cu propaganda sovietică. Insistențele Bucureștiului asupra originii daco-romane a românilor – mitul lor fondator central – a fost considerată de el un atac șovin la adresa drepturilor minorității maghiare. De asemenea, șovină și agresivă a fost etichetată insistența României asupra realității istorice care susținea că cea mai mare parte a teritoriului de atunci al RSS Moldovenești fusese cotropită și anexată forțat de armata sovietică în 1940 și, din nou, în 1944 (la fel ca în 1812 și 1878, atunci cotropitoare fiind forțele țariste).

Un puci militar era de asemenea improbabil, continua Volgyes, din cauza atenției publice permanente acordate aserțiunilor că „dușmanii tradiționali vor să dezmembreze" România. Aceasta, susținea el, era situația mai cu seamă în cazul „dorinței fierbinți" a Budapestei de „reîncorporare a Transilvaniei" în Ungaria, despre care el afirma că nu are nicio bază reală. În conformitate cu Volgyes, românii aveau o vastă rețea de dezinformare care le sugera în mod constant „reprezentanților presei occidentale" că Ungaria ridica „problema oprimării naționalităților maghiară și germană, în rolul său de cal troian pentru dominația sovietică asupra drumului independent urmat de România".[1]

[1] În ciuda tentativelor lui Volgyes de a caracteriza preocupările românești ca fiind lipsite de fundament, chiar și acei observatori care îi citează studiul ca sursă de încredere au considerat nu doar plauzibil, ci și probabil că Moscova ar manipula chestiunea național-teritorială maghiară ca pe o modalitate de a exercita presiune asupra lui Ceaușescu, „pentru a-și alinia politicile mai îndeaproape cu cele ale restului Blocului". Larrabee (1984), p. 40.

De fapt, Budapesta susținea de mult timp separarea teritorială a Transilvaniei sau a unor părți ale ei de România, atât independent, înainte de cel de-al Doilea Război Mondial, cât și ca interpus al Moscovei, după aceea. Deși s-ar putea argumenta că autonomia teritorială nu este „reîncorporare", impactul asupra integrității teritoriale a României era același. Mai mult decât atât, Budapesta ridicase cel puțin pretenții parțiale de suveranitate asupra teritoriului și a populației sale pe parcursul anilor 1950 și din nou la sfârșitul deceniului următor.[1]

Merită să remarcăm, în această privință, că una dintre primele măsuri adoptate de președintele interimar al Ungariei, Mátyás Szűrös, la debutul Revoluției române din decembrie 1989, a fost abrogarea unilaterală a Tratatului de prietenie și cooperare româno-maghiar încheiat în 1948. Acest tratat fusese unicul instrument legal care recunoștea în mod oficial granița ungaro-română, așa cum existase ea în ultimii patruzeci de ani. Președintele Szűrös s-a exprimat explicit referitor la motivul acestei abrogări, afirmând în fața publicului budapestan:

> Cu o conștiință curată, putem susține – și nici acesta nu este naționalism – acele acțiuni care, debutând în Transilvania, arată că oamenii merită să-și aibă autonomia, independența de drept.[2]

Această poziție a fost reiterată chiar mai accentuat de cel care avea să fie în scurt timp numit în funcția de adjunct al ministrului apărării, care declarase în fața presei că maghiarii din Transilvania „nu doriseră niciodată să trăiască

[1] Stefano Bottoni, „The Creation of the Hungarian Autonomous Region in Romania (1952): Premises and Consequences", *Regio- Minorities, Politics, Society*, nr. 1 (2003), Teleki László Intezet, pp. 71, 73, 75-80, 90, 93; Tofik M. Islamov și Tatiana V. Volokitina, editori, *Vostochnaia Evropa v dokumentakh rossiiskikh arkhivov, 1944-1953 gg* Tom 2, 1949-1953 (Europa de Est în documentele arhivelor rusești 1944-1953, Vol. 2, 1949-1953), Moskva-Novosibirsk: Sibirskii Khronograf, 1998, 185. Documentele 530-532; T.V. Voloktina, editor, *Sovietskii faktor v Vostochnoi Evropa 1944-1953*. T. 2. 1949-1953 (Factorul sovietic în Europa de Est 1944-1953, vol. 2, 1949-1953) Moskva, Rosspen, 2002, Document 213. Pentru o discuție surprinzător de onestă a pretențiilor de suveranitate parțială asupra scriitorilor de etnie maghiară din Transilvania și a lucrărilor acestora între ambasadorii maghiar și bulgar, vezi Nastasă, Andreescu și Varga (2003), Documentul 149, Anexa 2, *Discuții cu ambasadorul bulgar (Bogdanov) despre problemele legate de literatura naționalităților*, 2 iulie 1968, pp. 921-922; MOL, KÜM, XIX-J-1-j-Rom-16/b-szn-1945-68.II, f. 339-345. Pentru solicitarea de autonomie înaintată de Kádár în 1956 vezi Nastasă, Andreescu și Varga (2003), Document 27, pp. 219-220; ASB, CC al PCR. Cancelarie, dos. 171/1956, f.2-16; Corneliu Mihai Lungu și Mihai Retegan, editori, *1956 Explozia. Percepții românе, iugoslave și sovietice asupra evenimentelor din Polonia și Ungaria*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996, pp. 166-180.

[2] Interviul lui Arpad Zengo cu Szürös la radioul budapestan în limba maghiară, 20 decembrie 1989, ora 5.45 GMT, în FBIS-EEU-89-243, 20 decembrie 1989, p. 47. Rapoartele serviciilor române de informații par a fi corecte în această privință. În conformitate cu raportul DSS, președintele Ungariei declarase: „Cu conștiința curată îi putem asista pe transilvănenii care doresc autonomie. Autoritățile maghiare susțin (poziția) că Transilvania trebuie să devină o regiune autonomă". Dosar SRI/*Nota U.M. 0610, F.N.*, fila 65-67 – citat în Costache Codrescu, coordonator, *Armata Română în Revoluția din decembrie 1989: Studiu documentar*, ediția a doua revizuită, București, Editura Militară, 1998, p. 43. Acest apel a fost reluat de fostul oficial al PCR Károly Király.

pe teritoriul României", iar el, în poziția sa oficială, va „face totul pentru a împlini, mai curând sau mai târziu, această dorință a maghiarimii din România".[1] Ocolind o întrebare venită din partea unui corespondent al *New York Times*, referitoare la scopul și la rezultatele concrete ale abrogării unicului tratat care recunoștea frontiera stabilită postbelic cu România, ministrul de externe Gyula Horn a insistat că „bazele care au dus la încheierea acordului și-au încetat existența", astfel că valabilitatea sa nu mai era „sustenabilă".[2] De fapt, Budapesta a renunțat în mod oficial la pretențiile teritoriale față de România (și Slovacia) abia în cea de-a doua jumătate a anului 1994, după Conferința pentru Stabilitate în Europa.[3] Și totuși, oficialii guvernamentali maghiari au continuat și dincolo de anul 2000 să susțină public în mod ostentativ autonomia teritorială a Transilvaniei și suveranitatea, cel puțin parțială, a Ungariei asupra populației sale.[4]

Volgyes și-a încheiat studiul cu concluzia că nu există nimic meritoriu în independența României, în general, și în autonomia militară, în special. Cea mai gravă amenințare la adresa continuității regimului, o „hotărâtă și clandestină campanie direcționată spre încercarea de a-l înlocui pe Ceaușescu la conducere, campanie condusă de militari prosovietici în căutarea unui plus de prestigiu, statut social și putere derivată din sistemul sovietic de alianțe" fusese blocată nu din vreun motiv justificabil sau admirabil, ci fiindcă Ceaușescu instituise o „conducere personală restrictivă, bazată pe teroare", care susținea valori demne doar de dispreț, pe care Volgyes le descrie ca fiind „un naționalism antirusesc, iredentist și șovin și o continuă insistență pe tema independenței și suveranității".[5]

Conform acestui raționament, armata (alături de marea majoritate a populației) nu ar fi susținut politicile externe și de securitate independente ale

---

[1] Interviul lui Arpad Zengo cu Ernö Raffay la radioul budapestan în limba maghiară, 20 decembrie 1989, ora 5.45 GMT, în FBIS-EEU-89-243, 20 decembrie 1989, p. 46.

[2] „Autoritățile informează", radioul budapestan, 21 decembrie 1989, ora 9.50 GMT, în FBIS-EEU-89-245, 22 decembrie 1989, pp. 39-40.

[3] Nicholas Denton, „Hungary Acts on Borders", *Financial Times*, 15 iulie 1994, p. 2; Patrick Worsnip, „Talks On Stability Fan Old Enmities", *The Independent*, 28 mai 1994, p. 7; Cyrus R. Vance și David A. Hamburg, co-președinți, *Preventing Deadly Conflict*, 1997 Final Report, Carnegie Corporation of New York, Carnegie Commission on Preventing Deadly Conflict, p. 205.

[4] Daniel N. Nelson, „Hungary and Its Neighbors: Security and Ethnic Minorities", *Nationalities Papers*, vol. 26, nr. 2 (1998), pp. 313-330. „Președintele maghiar respinge criticile privind vizita în România", MTI, 27 octombrie 2008, 8.12 CET, și „Președintele (László Solyom) declară că relațiile ungaro-române sunt bune în ciuda dezacordurilor pe tema drepturilor minorităților", MTI, 3 februarie 2009, 11.11 CET, www.politics.hu; „Președintele maghiar face apel la o autonomie crescută pentru etnicii maghiari din România", *International Herald Tribune*, 12 februarie 2007; „Războiul cuvintelor continuă între președinții maghiar și român", MTI, 19 martie 2009, 8.04 CET. În vara anului 2012, de exemplu, în cadrul unei ceremonii la care publicul și presa nu au avut acces, un viceprim-ministru maghiar a acordat în mod oficial, pe teritoriul României, cetățenia maghiară primarilor din trei județe în care etnicii maghiar constituie ori majoritatea (Covasna și Harghita), ori o largă minoritate (Mureș).

[5] Volgyes (1982), p. 58.

regimului, rebeliunea față de Moscova sau întoarcerea spre Vest fiindcă ele i-ar fi reflectat preferințele, ci pentru că ar fi fost manipulată de Ceaușescu, incapabilă fiind să-și exprime liber sentimentele prosovietice. Un corolar al acestui raționament susține că un puci prosovietic ar fi adus la putere un regim mai tolerant și mai „liberal". Un astfel de viitor luminos a fost însă zădărnicit de contramăsurile adoptate de Ceaușescu, printre care trecerea în rezervă, înlocuirea sau îndepărtarea ofițerilor care „primiseră o pregătire sovietică extensivă sau care erau bănuiți de opinii prosovietice" – contramăsuri care blocaseră „forța valorilor prosovietice".[1] A rămas însă neexplicată natura specifică a acestor „valori" în timpul lui Brejnev și Andropov, în 1980–1982, când a fost conceput, realizat și publicat studiul, și când liberalismul era undeva foarte departe de agenda sovieticilor.

Impactul studiului Volgyes

Folosind o terminologie pozitivă pentru a descrie valorile militare maghiare și bulgare, Volgyes a apelat doar la exprimări peiorative când s-a referit la cele ale armatei și societății din România. Astfel, a descris armata ungară ca fiind angajată în „insuflarea mândriei naționale și glorificarea moștenirii națiunii maghiare – valori considerate necesare pentru crearea unor atitudini favorabile apărării naționale", care au făcut ca armata să fie „cea mai patriotică" instituție din țară.[2] Și militarilor bulgari le erau inculcate „idealuri patriotice", arătând modul în care bulgarii își păstraseră limba și cultura în cei „500 de ani de ocupație turcească" și „glorificând cei 1 300 de ani de istorie bulgară".[3]

Pe de altă parte, Volgyes a folosit termenul „patriotism" cu referire la România o singură dată, când a explicat că ar consta în „șovinism, iredentism și sentimente antirusești și antimaghiare", insistând în tot cuprinsul studiului că forțele armate române erau naționalist-șovine.[4] Cu totul alta era situația în cazul naționalismului ungar, care – insista el – era îngust și „justificabil" focalizat pe relele tratamente acordate de români minorității maghiare și pe care el le-a descris ca „evident unele care frizează genocidul, cel puțin cultural".[5] Remarcabil este că Volgyes etichetează drept patriotice valorile armatelor maghiară și bulgară, ai căror ofițeri superiori fuseseră pregătiți în URSS și, în general, recrutați de GRU și ale căror strategii, misiuni și decizii în politica de apărare erau dictate de Moscova. Mai mult, Volgyes îi consideră pe ofițerii

[1] Volgyes a afirmat, în mod eronat, că „politica de rotație a cadrelor" promovată de Ceaușescu „era clar menită să elimine amenințarea controlului moscovit asupra armatei și să prevină activitățile interne orientate împotriva regimului Ceaușescu". Volgyes (1982), p. 56. Rotația cadrelor a avut un impact minim asupra militarilor.

[2] *Op.cit.*, pp. 82-83.

[3] *Op.cit.*, p. 38.

[4] *Op.cit.*, pp. 41, 45, 47, 54-56, 58, 83, 94, 98.

[5] *Op.cit.*, pp. 82-83.

pregătiți pe teritoriul românesc și răspunzători numai în fața autorităților politice și militare naționale ca fiind „prosovietici" și potențial neloiali.

Încă de la sfârșitul anilor 1970, Moscova pusese deja în lucru măsuri active paralele menite să faciliteze tot mai dificila misiune să ascundă refuzul României de a se angaja în pregătiri cu caracter de ofensivă ale Pactului de la Varșovia. Pe de o parte, Moscova înfățișa loialitatea partenerilor „în strânsă cooperare" în conformitate cu nivelul supunerii lor în fața controlului sovietic ca fiind un comportament onorabil, principial și hotărât, nicidecum un servilism abject în fața unei puteri străine și o trădare a intereselor naționale. La polul opus, lipsa de loialitate a României era descrisă ca un comportament venal și laș al unui partener în care nu se poate avea încredere, nu ca o nesupunere principială – bazată pe preceptele dreptului internațional permanent reiterate – a unui stat curajos și angajat într-o luptă inegală, hotărât să-și apere interesele naționale.

Studiul Volgyes și concluziile sale sunt importante din mai multe motive. În primul rând, au exercitat o puternică influență asupra percepțiilor americane privind armata română. Volgyes avea deja o bună reputație în calitatea sa de consultant al „CIA, USIA și a tuturor organizațiilor de informații ale Departamentului de Apărare" și era considerat de unele voci „principalul expert mondial în probleme de loialitate și capacitate ale armatelor Blocului estic".[1] Acest lucru a conferit un plus de autoritate concluziilor sale referitoare al România.

Ca unul dintre puținele comandate de Pentagon referitoare în mod explicit la România (și la Ungaria și Bulgaria), studiul a devenit lectură obligatorie a analiștilor responsabili pentru „contul" românesc, ceea ce i-a garantat impactul profesional. Faptul că a fost publicat extrem de rapid de o editură universitară din SUA în 1982 (deci în mai puțin de un an) i-a asigurat o diseminare mult mai largă, și deci o influență sporită, comparativ cu studiul lui Alexiev și cu concluziile diametral opuse ale acestuia.[2] Deși studiul Volgyes a surprins multe elemente esențiale ale dinamicii relațiilor sovieto-române, modul în care a descris caracterul politicii românești, instituția sa militară și corpul ofițeresc a fost o răstălmăcire grosieră a intențiilor și comportamentului României și a constituit un argument puternic împotriva susținerii americane.

În al doilea rând, studiul Volgyes se remarcă prin faptul că principalele sale concluzii referitoare la controlul de partid și la presupusele atitudini agresive și

[1] John R. Hibbing, „Ivan Volgyes", *PS: Political Science and Politics*, vol. 34, nr. 3 (septembrie 2001), p. 700. Volgyes a venit în SUA în 1956, între alți „luptători pentru libertate" maghiari.

[2] Spre exemplu, studiul Volgyes este citat ca sursă de încredere cu referire la forțele armate române în Walter M. Bacon, Jr., „Romania" în Nelson (1984), pp. 250, 253-254; William Crowther, „'Ceaușescuism' and Civil-Military Relations in Romania", *Armed Forces and Society*, XV, 2 (iarna 1989), p. 217; și Martyn Rady, *Romania in Turmoil*, London și New York, I.B. Taurus, 1992, p. 56.

șovine ale armatei, concluzii care au influențat substanțial interpretările americane în anii 1980, s-au dovedit a fi eronate în urma dezvăluirilor din arhive și a comportamentului militarilor în perioada postcomunistă. Deși utilizaseră din belșug referiri directe și indirecte la rolul armatei în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, alegațiile privind atitudinile „național-șovine" în rândul forțelor armate române nu aveau nicio bază reală. Dimpotrivă, încă de la sfârșitul anilor 1960, Centrul de Studii și Cercetări de Istorie și Teorie Militară, condus de generalul Eugen Bantea, a fost preocupat în mod oficial de crearea unei noi ideologii „naționaliste" pentru forțele armate române.

Generalul Bantea a colaborat îndeaproape cu generalul Ion Coman, pe atunci adjunct al ministrului apărării naționale și secretar al Consiliului Politic Superior al Forțelor Armate – organismul responsabil pentru educarea și îndoctrinarea personalului militar.[1] Atât generalul Bantea, care era evreu, cât și generalul Coman, care era căsătorit cu o româncă de naționalitate evreiască, și-au lăsat o cuprinzătoare amprentă asupra acestui nou tip de naționalism, asigurându-se că include toate etniile și doctrinele de pe teritoriul românesc ca parte a „națiunii socialiste".[2] Iar acest lucru concorda perfect cu abordarea liderului PCR, anume că „mândria națională și patriotismul socialist nu trebuie în niciun caz interpretate ca opunându-se altor națiuni sau naționalități".[3] Bantea și Coman erau umaniști, ambii departe de a promova șovinismul național, și, prin eforturile lor, au conferit armatei române o atitudine mai puțin șovină decât a oricărei alteia din Blocul sovietic – o situație aflată la polul opus față de aserțiunile insistente ale lui Volgyes.[4]

În loc să contribuie la exacerbarea antagonismelor dintre România și Ungaria sau să se angajeze în comportamente agresive, iredentiste sau șovine când a avut ocazia – așa cum prezisese Volgyes – armata română a pornit pe

[1] Generalul Coman a deținut aceste posturi în perioada 1965–1974, după ce a activat în calitate de comandant al Armatei a III-a (supranumită și Armata Transilvaniei). În 1975, a fost promovat în funcția de șef al Marelui Stat-Major.

[2] Coman a scris mai multe cărți despre rolul necesar al eticii și moralității în comportamentul militar. Vezi, de pildă, Ion Coman, *Forța disciplinei militare conștiente*, București, Editura Militară, 1973; Ion Coman, *Etica comunistă și conduita militară*, București, Editura Militară, 1978; Ion Coman (și Ernil Burbulea), *Coordonate umane ale apărării naționale*, București, Editura Militară, 1984.

[3] Vezi, de pildă, discursul său în plenul CC al PCR în *Scînteia*, 2 iunie 1982.

[4] Bantea dispăruse de mult din scenă la Revoluția din decembrie 1989. Coman însă deținea în partid o poziție care îi conferea responsabilitate pentru armată și, aparent, a transmis ordine pentru a fi folosită forța în cursul evenimentelor din Timișoara, pe 17 decembrie 1989. Supoziția – făcută mai ales de autoritățile juridice din România – că Ion Coman ordonase în mod intenționat să fie folosită forța împotriva protestatarilor neînarmați, dar și ignorarea studiată (în rândul acelorași autorități) a motivelor și a modului în care Coman îi transferase autoritatea militară generalului Stănculescu, care imediat a ordonat retragerea trupelor în cazărmi, au dus la procesul și la condamnarea lui Coman și, pe de altă parte, la o ulterioară (și deloc surprinzătoare) amnezie oficială și academică în privința activității sale de o viață în armată, înainte de 1989.

calea opusă, dovedind o deschidere largă față de cea maghiară imediat după Revoluția din 1989 și încheind rapid un acord de cooperare bilaterală ce conținea măsuri explicite de sporire a încrederii – primul de acest tip între cele două armate.[1] De asemenea, armata română a acționat constant într-o manieră conciliantă față de vecinii săi maghiari și slavi, destrămând temerile privind o invazie, sădite de presa interesată în acest sens, îndemnând la calm și la sobrietate în relațiile interetnice și chiar inițiind și încheind (cu Budapesta) primul acord de tip „Cer Liber" în Europa, în 1991, fapt care i-a adus recunoașterea internațională ca una dintre cele mai progresiste instituții din regiune.[2] Și într-adevăr, abordarea rațională a liderilor militari români a constituit un model pentru politicienii de la București și Budapesta, deseori predispuși la polemici înfierbântate.

Într-un contrast izbitor cu descrierea militarilor ca niște șovini antimaghiari, abordarea constructivă a armatei române atât față de relațiile româno-maghiare, cât și față de minoritatea maghiară a atras aprecieri pozitive chiar și din partea oficialilor de la Budapesta după prăbușirea comunismului.[3] Acest rol de mediere al militarilor români a fost recunoscut chiar și de cele mai improbabile surse. Ministrul ungar al apărării, spre exemplu, Lajos Für, un radical de dreapta susținător al separatismului transilvănean, a subliniat în mod public că „extraordinar de importantă a fost contribuția ministrului apărării, domnul Stănculescu, dar și succesorul său tratează relațiile militare ungaro-române cu aceeași bunăvoință".[4] Primul consilier militar al generalului Stănculescu, colonelul Ioan Talpeș, a devenit ulterior principalul partener român al Proiectului pentru Relații Etnice, de sorginte americană, în eforturile acestuia de a

[1] Vezi, de pildă, Larry L. Watts, *The Military in a Post-Communist Romania*, WD-5663-USDP, redactat pentru subsecretarul Apărării, Departamentul Apărării din SUA, Santa Monica, RAND, decembrie 1991, pp. 74-77; Interviurile ministrului apărării, generalul Victor Stănculescu, *Tineretul Liber* (București) 30 octombrie 1990 și *Nepszabadsag*, 15 decembrie 1990, tradus în FBIS-EEU, nr. 223 și 243, 30 octombrie și 18 decembrie 1990, pp. 67 și, respectiv, 62; *Rompres*, 13 decembrie 1990; interviul ministrului apărării, generalul Nicolae Spiroiu, *Lumea Azi* (București), 29 iulie 1991. Vezi și Zoltan Barany și Peter Deak „The Civil-Military Nexus in Hungary" în Constantine P. Danopolous și Daniel Zirker, editori, *The Military and Society in the Former Eastern Bloc*, Boulder, Westview, 1999, p. 46.

[2] Deși un efort de grup, acesta a fost condus de ministrul apărării din România la acea vreme, generalul Victor Stănculescu, și de principalul său consilier, colonelul Ioan Talpeș.

[3] Vezi, de pildă, Barany și Deak în Danopolous și Zirker (1999), p. 46.

[4] Lajos Für intervievat de Peter Marvanyi la Radio Kossuth Budapesta, 3 iunie 1992, ora 18.30 GMT în „Ministrul Für despre acordurile militare cu România", FBIS-EEU-92-109, 5 iunie 1992, p. 19. Stănculescu părăsise postul de ministru al apărării pentru acela de ministru al economiei cu doar câteva luni înainte de interviul lui Für. Succesorul lui Stănculescu la Ministerul Apărării Naționale a fost generalul Nicolae Spiroiu (1992–1994), care a continuat aceste politici.

instituționaliza dialogul politic între autoritățile române și liderii minorității maghiare în anii 1990.[1]

După prăbușirea comunismului au apărut suspiciuni că Volgyes ar fi fost un instrument benevol al dezinformărilor sovieto-maghiare, nicidecum o simplă victimă a prejudecăților cognitive preponderente și a dezinformării coordonate de sovietici. În 1996, FBI a stabilit existența unei legături între el și serviciile maghiare de informații, în cursul unei investigații privind posibilele breșe de securitate cauzate de alți doi americano-maghiari, breșe care implicau presupuse legături cu Moscova și Budapesta.[2] În studiul său din 1981, Volgyes cita pe larg recomandări politice făcute de unul dintre ei, Charles Gati, care caracteriza în mod eronat politica României ca fiind „bazată pe menținerea tensiunilor internaționale" și hrănindu-se „cu tensiunile dintre URSS și Statele Unite".[3] Interesul americanilor în această politică, susținea Gati, era deci limitat la perioade de intensă confruntare sovieto-americană și doar ca o modalitate de a-i ține preocupați pe turbulenții ruși, decât fiindcă ar fi avut vreo contribuție constructivă.[4] Esența acelor recomandări era renunțarea la România și adoptarea Ungariei ca partener preferat al SUA.[5]

---

[1] Generalul Talpeș a cooperat cu PRE în calitatea sa de consilier prezidențial pe probleme militare (securitate națională), un post în care a fost numit în iulie 1991. Autorul acestei lucrări a fost consultant senior al PRE și a condus biroul PRE din București în perioada 1991–1997, lucrând direct cu dr. Talpeș înaintea și în timpul discuțiilor neoficiale maghiaro-române din 1991 și 1992. După numirea sa ca director al Serviciului Român de Informații Externe în 1992, Talpeș a continuat să susțină eforturile PRE și să asigure participarea la nivel înalt a României, ceea ce a permis progrese considerabile în 1993. Unele dintre eforturile PRE sunt descrise în David B. Ottoway, „Romania Seeks to Ease Ethnic Tensions: American-Brokered Deal Grants Rights to Hungarians", *The Washington Post*, 3 aprilie 1993; și David Binder, „Romanians and Hungarians Building a Bit of Trust", *The New York Times*, 20 iulie 1993.

[2] Bill Gertz, „Security Breach in the State Family? ", *The Washington Times*, 14 noiembrie 1996; „And Now, The Gati Revelations: No Further Delay Can Be Tolerated in Fixing the Clinton Team's *In*security Practices", Decision Brief No. 96-D 115, Center for Security Policy, 14 noiembrie 1996, www.centerforsecuritypolicy.org; Tom Rhodes, „Clinton Appointee Faces Spy Scandal", *The London Times*, 15 noiembrie 1996; William J. Daugherty, *Executive Secrets: Covert Action and the Presidency*, Lexington, University of Kentucky Press, 2004, p. 49; „The Gatis Were Investigated in Espionage Case", *Magyar Nemzet Online Digest* (Budapesta), 22 octombrie 2005, www.mno.hu. În conformitate cu Gertz, Volgyes a fost identificat de FBI ca agent de informații maghiar. Un alt american de origine maghiară, Frank Foldvar, de la Agenția Națională de Securitate, s-ar părea că a fost cel care a inițiat investigația.

[3] Gati citat în Volgyes (1982), pp. 94-95, 97. Aparent, Gati a jucat un rol și în conceperea unui articol influent din 1976, în care se afirma că regimul Ceaușescu era un cal troian sovietic. Socor (1976), p. 701.

[4] Ibid.

[5] *Op.cit.*, pp. 95-98.

Deosebirea dintre realitate şi aparenţe

În realitate, România depunea în mod constant eforturi nu pentru a exacerba, ci pentru a diminua tensiunile internaţionale.[1] Contrazicându-i pe Volgyes şi Gati, un analist a subliniat la un moment dat că „politica externă autonomă" a României „a fost cel mai eficient practicată şi s-a dezvoltat într-o atmosferă relativ relaxată".[2] Faptul că Bucureştiul era conştient de această dinamică fusese clar exprimat cu cincisprezece ani înainte, când prim-ministrul român a afirmat în faţa preşedintelui Lyndon B. Johnson că tensiunile globale erau folosite de Moscova pentru a-şi justifica metodele de „subjugare", forţându-i pe ceilalţi membri ai comunităţii socialiste să nu iasă din rând şi să se supună tot mai mult controlului său, ca urmare a aşa-zisului „pericol" reprezentat de situaţia internaţională.[3]

În perioada în care Volgyes şi-a pregătit şi publicat studiul (1980–1982), România a fost singura ţară din Pactul de la Varşovia care a combătut în mod activ „isteria războiului" întreţinută de sovietici.[4] De una singură a blocat persistentele încercări ale Moscovei şi ale celorlalţi membri ai Pactului de a stigmatiza SUA, ca singura ţară vinovată pentru tensiunile din plan internaţional.[5]

Dat fiind că Pactul de la Varşovia deţinea de asemenea responsabilitatea pentru realitatea contemporană a escaladării tensiunilor, susţinuse România, tot el putea reduce şi chiar soluţiona acele tensiuni graţie angajării sincere şi deschise în discuţiile pentru dezarmare, împreună cu SUA şi NATO, şi prin acţiuni unilaterale de schimbare a respectivei realităţi. Mai precis, Bucureştiul a propus

---

[1] Patrick Moore, „Gromyko in Romania", RFER, 5 februarie 1980, OSA, Box 117, Folder 2, Report 345, p. 11.

[2] Ibid.

[3] Vezi, de pildă, *Rumanian Reaction to the Johnson-Maurer Meeting of 26 June 1967,* 26 iunie 1967, CIA. Vezi şi *CIA Intelligence Information Cable, Romanian Diplomats' Comments on Relations with the United States and the Communist World,* 19 iulie 1967, CIA, şi *Views of Premier Ion Gheorghe Maurer as the Result of his Meeting with President Johnson,* 24 iulie 1967, CIA.

[4] Vezi, de pildă, *Summary of Speeches by Communist Party Leaders (János Kádár, Edward Gierek, Erich Honecker, Todor Zhivkov, and Nicolae Ceauşescu,* 25 noiembrie 1978, PHP; *Report for the Czechoslovak Party Presidium on the PCC Meeting,* 27 mai 1980, p. 7, „XVII. Warsaw, 14-15 mai 1980", Mastny, Nuenlist, Locher, şi Selvage (2001), PHP; *Mladenov Report to the Politburo of the Central Committee of the Bulgarian Communist Party,* 27 mai 1980, PHP; *Speech by the Romanian Foreign Minister (Ştefan Andrei),* 2 decembrie 1981, PHP; *Speech by Romanian Foreign Minister (Ştefan Andrei),* 22 octombrie 1982, PHP; Vojtech Mastny, „Editorial Note XVIII. Meeting of the PCC", Praga, 4-5 ianuarie 1983, PHP; *Note Regarding the Documents Prepared for the PCC Meeting in Prague,* 3 ianuarie 1983, PHP.

[5] Ibid.

reduceri unilaterale ale cheltuielilor militare, cu armamentul și cu forțele armate, și retragerea unilaterală a trupelor și echipamentelor din Europa de Est și Centrală.[1] În primii ani ai deceniului 1980, România era, în mod evident, unicul membru al Pactului care **nu** se angajase în „menținerea tensiunilor internaționale", pentru a cita cuvintele lui Gati și Volgyes.

În ultimul rând, studiul lui Volgyes este interesant ca o ilustrare a amplorii cu care temele dezinformărilor sovietice ajunseseră să domine analizele americane cu privire la România, la începutul anilor 1980. Atât Volgyes, cât și Gati au caracterizat politica independentă a Bucureștiului ca fiind răuvoitoare, intolerantă și extremistă, iar pe militarii români i-au descris ca slab pregătiți, slab motivați, slab dotați, neprofesioniști, instabili, neloiali și cu un moral scăzut.[2] Ambii au insistat că militarii maghiari și bulgari le erau superiori la absolut toate

[1] Ibid. Din acest motiv, România era principalul susținător al angajamentului Pactului de la Varșovia pentru procesul CSCE de la Helsinki, mai cu seamă pentru conceperea, implementarea și monitorizarea măsurilor de sporire a încrederii. Vezi în special *Summary of Speeches by Communist Party Leaders (János Kádár, Edward Gierek, Erich Honecker, Todor Zhivkov, and Nicolae Ceaușescu,* 25 noiembrie 1978, PHP; *Speech by Romanian Foreign Minister (Ștefan Andrei),* 19 octombrie 1980, PHP; și *Speech by Romanian Foreign Minister (Ștefan Andrei),* 22 octombrie 1982, PHP.

[2] Gati citat în Volgyes (1982), p. 97. În conformitate cu Gati, utilitatea României împotriva URSS era în scădere accentuată, iar regimul Ceaușescu era tot mai amenințat ca urmare a „nemulțumirilor în rândul armatei cauzate de alte reduceri ale cheltuielilor militare și ale prestigiului armatei". El susținea că o politică americană de „neglijare benignă" față de Europa de Est era dorită de aliații SUA din Europa și că o astfel de neglijare „ar forța România să se îndrepte mai mult spre URSS în politicile sale externe și economice". Motivul, pretindea el, era acela că regimul din România se temea de „o mai mare liberalizare și de schimbări evolutive pe termen lung" mai mult decât de controlul sovietic. Documentele descoperite după 1989 în arhivele diverselor state membre ale Pactului de la Varșovia demonstrează că România nu și-a realiniat niciodată politica externă la cea a Uniunii Sovietice în perioada Războiului Rece. Vezi, de pildă, Anna Locher, „Shaping the Policies of the Alliance: The Committee of Ministers of Foreign Affairs of the Warsaw Pact, 1976-1990" mai 2002 în Records of the Committee of the Ministers of Foreign Affairs, PHP; Christian Nünlist, „Cold War Generals: The Warsaw Pact Committee of Defense Ministers, 1969-90", (2001), PHP; și Jordan Baev, „The End of the Warsaw Pact, 1985-1991: Viewed from the Bulgarian Archives" în Jordan Baev și Ana Locher, „The Irrestible Collapse of the Warsaw Pact: Documents from Bulgarian Archives, 1985-1991", noiembrie 2000, PHP.

aceste categorii. Despre Gati s-a spus ulterior că ar fi distorsionat în mod voit situația României, fiind consultant al administrației Clinton.[1]

Deși nivelul de pregătire, motivația, dotările, profesionalismul, stabilitatea, loialitatea și moralul militarilor români ar fi putut fi considerate nesatisfăcătoare din perspectiva americană, cu excepția mai ușor cuantificabilei chestiuni a echipamentelor – în privința căreia deosebirile mari între doctrina și strategia militară a României și cele ale celorlalți membri ai Pactului ar fi trebuit luate în considerare – armata română se afla într-o situație mai bună decât a aliaților săi nonsovietici din Pact. Pregătirea militarilor era menită să servească interesele naționale, nu o putere străină (sovietică). Motivația lor era apărarea patriei, nu a „comunității socialiste". Ofițerii superiori aveau cu adevărat responsabilitate și putere de comandă, nu acționau ca marionete ale comandanților sovietici. Iar militarii români aveau mai puține probleme de stabilitate, loialitate și moral decât cei din armatele celorlalte state, care știau că nu-și servesc în primul rând propria țară.

După 1989, ofițeri americani și analiști britanici au conchis că „poziția singulară a României în cadrul Pactului de la Varșovia a făcut ca militarii ei să poată gândi și lua decizii singuri" – o abilitate care îi plasase „înaintea celorlalte armate din regiune", acestea fiind supuse controlului, comenzii, doctrinei și strategiei sovietice.[2] Ofițerii români făceau probabil parte dintr-una dintre cele mai profesioniste instituții din rândul membrilor nonsovietici ai Pactului de la Varșovia.[3] Spre deosebire de ei, ofițerii polonezi din perioada comunistă, spre exemplu, a căror reputație în rândul analiștilor americani era printre cele mai bune, nu puteau concepe separat planuri pentru apărarea țării lor, nu puteau

---

[1] Gati lucra la momentul acela în Biroul de planificare a politicilor din cadrul Departamentului de Stat. În mai multe interviuri publice, Ioan Talpeș a vorbit despre dialogul său, ca director al SIE, cu Charles Gati, în biroul directorului pentru Europa Centrală și de Est al Consiliului Național pentru Securitate (în același timp, și asistent special al președintelui), Daniel Fried, dialog în cursul căruia Gati a insistat că populația de etnie maghiară depășea cu mult cifra de trei milioane de locuitori – o afirmație acceptată până atunci de CNS. În realitate, populația de etnie maghiară din Transilvania, recunoscută ca atare de oficialitățile de la Budapesta la sfârșitul anilor 1990, era de sub un milion (și fusese astfel din anii 1960). Gati a fost eliberat din post la scurt timp după aceea. Soția sa, pe atunci secretar de Stat adjunct pentru Informații și Cercetări, a fost absolvită de greșeală. A renunțat la post cinci luni mai târziu. *U.S. Department of State Daily Press Briefing #11,* 21 ianuarie 1997, 1.14 p.m., www.state.gov; Bill Gertz, „Intelligence Chief At State Cleared of Security Leaks: Probe of Possible Retaliation Goes On", *The Washington Times,* ianuarie 1997; John McCaslin, „Inside the Beltway", *The Washington Times,* aprilie 1997.

[2] *Review of Parliamentary Oversight of the Romanian Ministry of National Defense and the Democratic Control of its Armed Forces,* DMCS Study No. 43/96, Londra, Directorate of Management and Consultancy Services, 1997, p. 30; Robert D. Kaplan, „Europe's Fulcrum State", *Atlantic Monthly*, vol. 282, nr. 3 (septembrie 1998), p. 35.

[3] „Epuizarea" capacităților administrative observabilă în instituțiile politice și economice ale României ca o consecință a rotației cadrelor nu a început să afecteze armata decât pe la mijlocul anilor 1980. În plus, a avut un impact mai redus comparativ cu alte instituții, cel puțin în parte datorită relației dintre generalul Ilie Ceaușescu și fratele său.

exercita un control operațional asupra propriei armate și nu puteau să adopte nicio „decizie importantă" – abilități pe care omologii lor români le dețineau și le aplicau în practică în mod curent.[1]

Încercarea de a fisura loialitatea armatei române și permanenta ei susținere pentru politicile independente antisovietice, și de a submina reputația ei de instituție populară, demnă de parteneriatele occidentale, erau preocupările principale ale operațiunilor de informații sovietice și ale Pactului. Așa cum observau reprezentanții informațiilor militare est-germane la sfârșitul anilor 1980, în ciuda declinului tot mai pronunțat al standardului de viață, în ciuda extensivei utilizări a militarilor în proiecte economice și în caz de dezastre naturale (un fenomen comun tuturor armatelor din cadrul Pactului de la Varșovia) și în ciuda programului de lucru tot mai solicitant impus corpului de ofițeri, insuficient de numeros, armata română a continuat „să susțină ferm conducerea de partid și de stat și să îndeplinească sarcinile care-i erau încredințate", în primul rând datorită „patriotismului cu care personalul forțelor armate a fost inoculat într-o formă foarte accentuată timp de mulți ani, și riguroasei aplicări a doctrinei militare românești".[2] Era deci necesar ca patriotismul și doctrina, dar și instituția care le manifesta cu atâta consecvență să fie discreditate nu numai peste granițe, ci și în țară.

---

[1] Vezi, de pildă, Andrew M. Michta, *The Soldier-Citizen: The Politics of the Polish Army After Communism*, New York, St. Martin's Press, 1998, pp. 99, 101; „Poland: Gen. Wilecki 'Disturbed by U.S. Report", *FBIS-EEU-96-032*, 15 februarie 1996, pp. 50-51. Raportul la care se făcea referire fusese redactat de John M. Collins și Jason D. Meyers, de la Serviciul de Cercetări al Congresului SUA. Constatările lor au fost confirmate de ofițeri superiori polonezi.

[2] *The Effects of the Internal Situation in the Socialist Republic of Romania on the Combat Capacities and Combat-Readiness of the Romanian Armed Forces*, Lieutenant Colonel Gabler, Cabinet of the military attaché in the SRR, 9 decembrie 1987, BStU, MfS, ZAIG 14021, S. 10-11; Herbstritt și Olaru (2005), p. 394. Raportul menționa totodată că prezența „agenților secreți din poliție și a «informatorilor» (denunțătorilor)" în „rândurile ofițerilor și subofițerilor" descuraja și ea lipsa de loialitate.

Capitolul 8

Ținta: „grupul consultativ" al armatei

În vreme ce partenerii „în strânsă cooperare" se străduiau să arunce o lumină negativă asupra întregii armate române, „grupul consultativ" al acesteia, Centrul de Studii și Cercetări de Istorie și Teorie Militară (CSCITM), era ținta specială a unor măsuri active coordonate ca urmare a activității sale, a personalului și a rolului său în relația strategică româno-americană. Centrul era creația generalului Eugen Bantea, director al Editurii Militare în perioada 1959–1969 și primul director al Centrului, din 1969 până în 1980. Fondat după invazia sovietică din 1968 și ocuparea Cehoslovaciei, sub patronajul generalului Ion Coman, responsabilitatea sa inițială fusese aceea de a stabili bazele teoretice ale strategiei independente de apărare a teritoriului național („războiul întregului popor").[1]

Aproape imediat după înființare, a primit misiunea de a furniza argumente istorice și teoretic-ideologice împotriva unei mai strânse intregrări în Pactul de la Varșovia, împotriva extinderii acestuia dincolo de granițele Europei și a folosirii forțelor sale în operațiuni ofensive (mai ales împotriva propriilor săi membri). Centrul a oferit argumentele folosite apoi de liderii militari de rang înalt împotriva exercițiilor cu trupe pe teritoriul românesc, dar și pe cele

[1] Modul în care a fost interpretat rolul lui Emil Bodnăraș este un indicator sugestiv al gradului în care analistul respectiv fusese influențat de dezinformările coordonate de sovietici. Dacă analistul conchide că Bodnăraș este în primul rând sau exclusiv agent sovietic, va tinde deopotrivă să considere că independența României în cadrul Pactului de la Varșovia este doar o prefăcătorie, în conformitate cu tema măsurilor active sovietice. Dacă însă îl percepe ca pe un susținător al orientării de tip național a PCR (indiferent dacă ar fi fost agent sovietic în timpul regimului Stalin), analistul este mai predispus că privească independența României ca fiind autentică. Această din urmă interpretare a fost confirmată ca fiind cea corectă, în urma desecretizărilor postcomuniste.

utilizate de Ceaușescu privind escaladarea cursei înarmărilor și dezarmarea.[1] Centrul de Studii și Cercetări de Istorie și Teorie Militară a fost înființat și pentru a efectua o activitate de pionierat în domeniul noii istoriografii non-ideologice, bazate pe documente, adoptate la începutul anilor 1960.[2] Principala sa menire, în toată perioada de funcționare, a fost elaborarea istoriei militare a poporului român.

Istoria militară mai ales era domeniul în care responsabilitățile pentru agresiune, represiune, reacțiune și obligații postbelice erau adjudecate și în care valoarea ca parteneri (și ca popoare) era apreciată din caracteristicile atribuite armatelor lor. Era totodată domeniul în care expansionismul și agresiunea bolșevice și apoi sovietice fuseseră redenumite ca umanitarism eliberator în diferitele administrații sovietice succesive, combinând tradiționalul șovinism rusesc cu interpretările istorice de pe poziții de clasă. Renunțând la componenta evident ideologică și la abordarea de pe poziții de clasă a istoriei, istoriografia română a început să analizeze evenimentele pe baza dovezilor documentare. Rolul și importanța Centrului au devenit evidente la prima sa sesiune de lucru, în 1969, la care a participat prim-ministrul român și șeful secției de propagandă a CC al PCR.

Generalul Bantea a avut o libertate extraordinară în recrutarea unora dintre cei mai buni studenți de la universitățile civile, indiferent dacă aceștia aveau sau nu „origini sociale sănătoase". Aceasta constituia o schimbare fără precedent, trecându-se de la insistențele partidului privind originile sociale – baza politicii de recrutare a cadrelor încă de la sfârșitul anilor 1940 – la un sistem de recrutări non-ideologic, în funcție de merite. De fapt, din grupul de tineri specialiști recrutați de Bantea, care aveau să urmeze o carieră militară, în conformitate cu sistemul ideologic de evaluare și cu politicile de recrutare și promovare pe bază de clasă în vigoare până în acel moment, nici Ioan Talpeș și nici Mihail E.

[1] Centrul nu era singur în acest efort. În problemele de dezarmare, de pildă, Asociația pentru Drept Internațional și Relații Internaționale (ADIRI) era principala responsabilă pentru crearea bazelor legale și filozofice ale politicii României. În mod similar, una dintre principalele contribuții istorice, pe lângă cea a Centrului, era asigurată de Institutul de Istorie a Partidului. Majoritatea lucrărilor sale, deși rezultat al muncii multor istorici, erau semnate de numai câteva persoane, la loc de frunte între acestea fiind Mircea Mușat și Ion Ardeleanu. Practica avea două consecințe neintenționate. Pe de o parte, îi îndepărta pe tinerii istorici, a căror activitate era exploatată fără recunoașterea meritată, iar pe de alta, îi transforma pe Mușat și Ardeleanu în ținte principale ale protestelor și contramăsurilor sovietice.

[2] Aceasta nu însemna că istoria nu mai era scrisă cu un scop politic, însă acum începuse să ofere o bază documentară care permitea verificările independente. Toate lucrările cu caracter istoric din întregul Bloc sovietic în timpul Războiului rece au fost publicate doar după cenzura și aprobarea organelor de stat/partid, doar de edituri aflate în proprietatea și în administrarea statului/partidului, fiind scrise doar de istorici angajați de stat/partid, astfel că serveau unui scop politic.

Ionescu nu erau eligibili pentru a deține gradul de ofițer.[1] Familia lui Talpeș fusese etichetată drept chiaburi, „țărani avuți" *(kulak*, în limba rusă) și îi fuseseră confiscate proprietățile.[2] Ionescu și familia lui fuseseră de asemenea considerați „dușmani de clasă", deoarece tatăl lui fusese afacerist, având în Ploiești un restaurant care deținuse un rol central în eforturile partidelor democratice tradiționale de a-l alunga de la putere pe mareșalul Antonescu, în cel de-al Doilea Război Mondial.[3]

Deloc surprinzător, Centrul de Studii și Cercetări de Istorie și Teorie Militară a fost una dintre principalele ținte ale măsurilor active coordonate de sovietici în cadrul armatei și o veritabilă piază rea pentru liderii militari, istoricii și ideologii sovietici. Această provocare fățișă la adresa interpretărilor „pe baze de clasă" și a pretențiilor sovietice privind întâietatea și privilegiile care derivau din ele a atras proteste repetate din partea Kremlinului. În 1970, de exemplu, Brejnev personal a discutat cu Nicolae Ceaușescu, plângându-se că cercetările istorice românești – privind Războiul pentru Independență din 1877, Primul Război Mondial, perioada interbelică și cel de-al Doilea Război Mondial – nici nu erau conforme cu ideologia marxist-leninistă, nici nu confirmau interpretările istorice sovietice.[4]

La începutul anilor 1970, fratele dictatorului, pe atunci locotenent-colonelul Ilie Ceaușescu, s-a alăturat Centrului, pentru a conduce Secția de istorie a perioadei interbelice și a celui de-al Doilea Război Mondial. În anii care au urmat, Brejnev i-a trimis lui Nicolae Ceaușescu cel puțin trei proteste oficiale la adresa articolelor apărute în *Pagini din istoria militară a poporului român*, seria reprezentativă a Centrului, publicată de secția coordonată de colonelul Ceaușescu sub

[1] Spre exemplu, Talpeș efectuase deja cele 18 luni de serviciu militar obligatoriu ca soldat înainte de a începe cursurile universitare, iar apoi a fost recrutat de Bantea după ce a câștigat concursul de istorie în primul an de studii la Universitatea din Cluj, fiind ulterior transferat la Facultatea de Istorie de la Universitatea bucureșteană și a participat la programele de pregătire a ofițerilor de peste vară.

[2] La mijlocul anilor 1980, Talpeș era redactor-șef al Editurii Militare.

[3] La mijlocul anilor 1980, Ionescu era șeful secției de istorie a Centrului. Vezi și cartea de memorii a tatălui său, Evsevie M. Ionescu, *Însemnări din război. Jurnalul unui sergent (1941–1944)*, București, Editura Militară, 2006.

[4] Vezi, de pildă, Transcriere a Întrunirii Comitetului Executiv al CC al PCR, 25 iunie 1971, ANIC, CC al PCR/Cancelarie, dosar 72/1971, ff. 10-58, PHP.

privirile vigilente ale generalului Bantea.[1] Centrul conducea și Comisia Română pentru Istorie Militară, fondată în 1974 ca un corespondent pe plan național al Comisiei Internaționale pentru Istorie Militară.[2] Comisia a reunit unele dintre cele mai strălucite minți în domeniul istoriei, civili și militari deopotrivă, pentru cercetări de pionierat și pentru a participa la conferințe internaționale.[3]

La mijlocul anilor 1970, Centrul dezbătea în mod deschis pactul Ribbentrop-Molotov și protocolul său secret, care a împărțit Europa de Est între regimul nazist și cel comunist. De fapt, teza de doctorat a lui Talpeș intenționase să dezvăluie circumstanțele care duseseră la încheierea Pactului Ribbentrop-Molotov și dezastruoasele sale consecințe geopolitice pentru România și Polonia.[4] Pentru Kremlin, dezvăluirea rolului de agresor al sovieticilor și al complicității lui Stalin cu führerul nazist constituia un afront de neiertat, din mai multe motive – unul dintre ele fiind întrebările potențial periculoase pe care le ridica nu doar privind granițele României, Poloniei, Lituaniei, Letoniei și Estoniei, ci și referitor la cele ale Uniunii Sovietice în sine, dat fiind că RSS Moldovenească și RSS Kareliană deveniseră parte din URSS ca rezultat al înțelegerii încheiate între Stalin și Hitler; de asemenea, RSS Ucraineană își extinsese teritoriul în urma aceluiași acord.

Subiectul era atât de delicat, încât ceilalți istorici din cadrul Blocului nu au avut permisiunea de a-l menționa în niciun context în perioada Războiului Rece.[5] Kremlinul a negat vehement existența protocolului chiar și după căderea comunismului, recunoscându-i detaliile cu mari rețineri abia în 1992. Moscova

---

[1] Primul dintre aceste proteste, în 1973, fusese provocat de un articol despre rolul activ al partidelor burgheze Național Țărănesc și Național Liberal în campania pentru încheierea războiului, partide pe care istoriografia sovietică le înfățișase ca „incitând la război". Colonel Ilie Ceaușescu, „Aspecte contradictorii în atitudinile unora dintre forțele politice burgheze din România cu privire la situația politică și militară a țării în perioada septembrie 1940-august 1944", File din istoria militară a poporului român, vol. 1, București, Editura Militară, 1973. Articolul fusese scris în realitate de redactorul seriei, pe atunci locotenentul Ioan Talpeș. Cf. „Acțiuni ale mișcării de rezistență națională antifascistă menite să contracareze politicile dictaturii antonesciene de continuare a participării armatei române la războiul germano-sovietic (1941-1942)" în Ibid., vol. 15 (1984), pp. 102-117.

[2] Centrul găzduia și un secretariat cu doi angajați care se ocupau de activitățile tehnice. Ofițerii DSS care lucrau aici aveau și misiunea de a spiona Comisia și Centrul.

[3] Printre membri se numărau, alături de personalul Centrului, precum Eugen Bantea, Mihail E. Ionescu, Ioan Talpeș, Constantin Căzănișteanu, istorici civili ca Florin Constantinescu, Ioan Chiper, Ion Ardeleanu, Ioan Scurtu, Dinu C. Giurescu, Viorica Moisiuc și Mircea Mușat.

[4] Ioan Talpeș, *Diplomație și apărare: Coordonatele politicii externe române, 1933-1939*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988. Deși finalizată în 1980, teza a fost publicată abia în 1988, stârnind proteste oficiale sovietice la nivelul conducerii de partid (de la Gorbaciov la Ceaușescu), de stat și al conducerii Ministerului Apărării.

[5] În mod ironic, în afara României, pactul Ribbentrop-Molotov a fost discutat public în Blocul sovietic înainte de 1989 numai în republicile baltice, 1988.

a contraatacat, denunțând „conceptele naționaliste" românești în domeniul istoriografiei, alături de cele ale specialiștilor occidentali „burghezi". Pe lista „falsificatorilor", „istoricilor burghezi", „anticomuniștilor" și „antisovieticilor" occidentali se aflau Hugh Seton-Watson, W.E. Mosse, Barbara Jelavich, Steven Fisher-Galați, Gheorghe „Ghiță" Ionescu, Leften Stavros Stavrianos, Denise Basdevant, Evangelos Kofos, Uta Bindreiter și M. Ruttner – altfel spus, autori ale căror opere erau considerate în Vest de cel mai ridicat nivel.[1] Din acel moment, „falsificarea istoriei" a devenit strigătul de luptă al istoricilor sovietici și maghiari împotriva abordărilor documentare deschise și a noilor cercetări în domeniul istoriei românești.[2]

La sfârșitul anilor 1970, sectoarele pentru „perioada interbelică și al Doilea Război Mondial" și pentru „insurecția militară din 23 august 1944 și războiul antihitlerist" din cadrul secției de istorie a Centrului deveniseră unități de prim ordin în așa-numitul *Historikerstreit* (gâlceava istoricilor) sovieto-român.[3] Ionescu și Talpeș erau responsabili pentru cea mai mare parte a lucrărilor de bază publicate de Centru sub semnătura lui Ilie Ceaușescu ca autor sau editor, incluzând printre acestea: *România în Războiul de independență* (1977); *Transilvania, străvechi pământ românesc* (1980; versiune extinsă 1985); volumele I–VI din *Istoria*

---

[1] A. Esaulenko, „Împotriva falsificatorilor istoriei poporului moldovenesc", *Comunistul Moldovei*, nr. 6, 1978, p. 23; Moore (1978c), p. 4. Deși au recunoscut în final că un protocol secret fusese semnat în 1988, liderii sovietici nu l-au declasificat și nu l-au făcut public niciodată. Autoritățile ruse au luat această măsură în 1992, numai după dezintegrarea URSS și după ce statele baltice și fosta RSS Moldovenească și-au recăpătat, în mod aparent, independența. E. Certan, „Rolul progresist al Rusiei în eliberarea popoarelor est-europene de sub jugul turcesc", *Comunistul Moldovei* nr. 12, 1978, pp. 26-36. George Ciorănescu, „Moldavian and Western Interpretations of Modern Romanian History", RAD Background Report/198, RFER, 19 septembrie 1979, OSA, Box 53, Folder 1, Report 74, pp. 2-3. Pentru acuze mai recente de falsificări istorice, vezi Tismăneanu (2009).

[2] Această aserțiune a reapărut constant în lucrările specialiștilor maghiari emigrați. Vezi, de pildă, Lote, Bordsody, Dreisziger, Makkai și Schöpflin (1980 & 1991); *Genocid în Transilvania: Națiunea condamnată la moarte* (1985). Pentru componenta ideologică centrală a acestei dezbateri aparent istorice din perspectivă maghiară, vezi diversele lucrări semnate Katalin Miklóssy, *Manevre ale interesului național: Internaționalism și naționalism în noile critici ale regimului Kádár la adresa României 1968-1972*, Helsinki, Kikimora, 2003; „Războiul istoriei între tovarăși: Polemici ungaro-române în anii 1960-1980", *Jurnalul valah de studii istorice* vol. 5-6 (2006), pp. 79-98; și „Internationalism vaatimus bai kansalliset intressit? Unkarin ja Romanian selviytymisstrategiat 1968-1972" (Respectarea cerințelor internaționalismului sau urmărirea interesului național? Strategii de supraviețuire: Ungaria și România), *Historiallinen Aikakauskirja* (Helsinki), vol. 2 (2002), pp. 166-172.

[3] Fiecare secție era formată din 5 sau 6 persoane, activitatea de cercetare și ulterior de administrare fiind condusă de pe atunci locotenenții Ionescu și Talpeș. Bantea a preluat frâiele abordând problema implicării României alături de aliați, după 23 august 1944, în cel de-al Doilea Război Mondial. Vezi, de pildă, lucrarea sa (împreună cu Constantin Nicolae și Gheorghe Zaharia), *România în războiul împotriva Germaniei hitleriste, august 1944–mai 1945* (1970); *Insurecția română în jurnalul de război al grupului armatei germane „Ucraina de sud"* (1974); și *Insurecția română și desfășurările militare pe linia fortificată Focșani-Nămoloasa-Brăila* (1979).

militară a poporului român (1984–1989), monografia în două volume *România în anii primului război mondial* (1987), cele trei volume intitulate *România în anii celui de-al doilea război mondial* (1989) și altele, citate încă de istoricii români și de cei occidentali.[1]

Generalul Bantea fusese deja ținta unor intense critici sovietice pentru publicațiile sale în care detalia contribuția pe care forțele militare române o aduseseră de partea aliaților în a doua jumătate a anului 1944 și în 1945.[2]

Bătălia pe tema istoriei militare

Kremlinul a reacționat la evaluările istorice non-ideologice asupra relațiilor militare ruso- și sovieto-române, realizate de Centru, prin intermediul unor campanii masive menite să îngroape dezvăluirile românilor sub o avalanșă de publicații pe principii de clasă și corecte din punct de vedere ideologic. Spre exemplu, o decizie adoptată în 1975 de CC al PCUS privind *Măsuri suplimentare în domeniul muncii ideologice în relație cu intensificarea propagandei naționaliste a României care afectează interesele URSS* comanda conceperea și publicarea, între 1976 și 1980, a unui număr de 42 de titluri pe tema „relațiilor ruso-române, sovieto-române și moldo-române".[3] O listă similară pentru perioada 1983–1986 stipula producerea a 45 de lucrări, multe în multiple volume, ca și a unor „serii de articole și recenzii referitoare la anumite fragmente din lucrările autorilor români, pentru presa științifică centrală și pentru cea a republicilor".[4]

În mod similar, în 1983, prezidiul Academiei Sovietice de Științe a emis o dispoziție intitulată „Despre măsurile științifice ale AS [Academiei de Științe] a URSS în legătură cu «noua concepție istorică» din RSR [Republica Socialistă

[1] Bucur și Wingfield (2001), p. 308. Ionescu și Talpeș erau vizați de campanii de măsuri active care îi etichetau drept șovini, xenofobi și antioccidentali. Ionescu a preluat conducerea Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară (ISPAIM), succesor al Centrului, s-a implicat activ în proiectul american CWIHP și a editat raportul lui Elie Wiesel în calitate de copreședinte al Comisiei pentru Studierea Holocaustului din România. Talpeș a fost arhitectul și forța motrice a eforturilor române de integrare în NATO și UE, a deținut postul de consilier prezidențial pe probleme de securitate națională în perioada 1990–1996, când România și-a depus candidatura pentru a deveni membru NATO, și din nou între 2001 și 2004, când și-a îndeplinit acest deziderat. A fost, de asemenea, șeful Administrației Prezidențiale în 2001–2004 și viceprim-ministru pentru Integrare Europeană, Justiție și Securitate Națională în 2004, asigurând finalizarea negocierilor pentru aderarea României la UE, în ianuarie 2007. Ca șef al Serviciului de Informații Externe (SIE), în perioada 1992–1997, Talpeș a stabilit primele relații cu CIA, BND și NATO, fiind apreciat ulterior de aceasta din urmă pentru rolul său de pionierat în crearea comunității de informații a NATO. A fost, de asemenea, activ în susținerea eforturilor de instituționalizare a dialogului româno-maghiar și de eliminare a agresiunilor la nivel comunitar împotriva romilor.

[2] Vezi, de pildă, Bantea, Nicolae și Zaharia (1970; Bantea (1974); și Bantea (1979).

[3] Documentele 6, 7 și 8 în Watts (2012b).

[4] Documentele 19, 20 și 21 în *op.cit.*

România]".[1] Apoi, un an mai târziu, autoritățile de la Moscova au redactat alte instrucțiuni pentru „Contracararea falsificărilor operate de sociologii români".[2]

În vreme ce Moscova încerca în van să încadreze istoriografia română în limitele interpretărilor sale ideologice, Budapesta se străduia și ea să obstrucționeze sau să îndepărteze istoriografia română îndeosebi de cercetările privind etnogeneza daco-romană și continuitatea prezenței românești în Transilvania. În 1961, directorul Editurii Academiei Ungare de Științe, Béla Köpeczi, protesta nu numai pentru că românii „iroseau energie și fonduri" pe probleme ce țineau de „trecutul îndepărtat", ci și fiindcă lucrări pe această temă „nu ar fi trebuit să apară", dat fiindcă constituiau o „manifestare a naționalismului românesc" și aveau „o influență negativă asupra relațiilor româno-maghiare".[3] Efortul, susținea Köpeczi, era „o pierdere de timp", deoarece „noile relații" între statele socialiste cu un mod comun de gândire deja „consacraseră situația de facto".[4]

În cel mai bun caz, protestul lui Köpeczi era unul pro domo. Un sfert de secol mai târziu, el a editat masiva lucrare în trei volume *Istoria Transilvaniei,* care nega atât etnogeneza daco-romană a poporului român, cât și continuitatea acestuia pe teritoriul României.[5] Publicarea acestei lucrări a subliniat nu doar faptul că cercetările românești, care stârniseră protestele aceluiași Köpeczi cu un sfert de secol în urmă, fuseseră necesare, dar și nevoia de a traduce rezultatele cercetărilor respective și difuzarea lor în străinătate.

În cadrul Congresului PSMU organizat la Budapesta la finele anului 1966, ideologul de partid Istvan Szirmai a atacat, în publicația oficială a partidului, „activitatea unor istorici din țările învecinate cu Ungaria" pentru că cercetările lor nu luau în seamă „sensibilitățile naționale ale altor popoare".[6] Problema era provocarea pe care descoperirea unei prezențe umane anterioare și continue în regiune o constituia pentru improbabilele afirmații istorico-politice ale maghiarilor, conform cărora Transilvania era nelocuită la sosirea hunilor, în secolul al V-lea, sau la apariția maghiarilor, în secolul al IX-lea. Deja la sfârșitul anilor

[1] Documentul 21 în *op.cit.*

[2] Documentul 22 în *op.cit.*

[3] Nastasă, Andreescu și Varga (2003), Documentul 98, p. 672; ASB, CC al PCR Cancelarie, dos. 71/1961, f. 6-10.

[4] Ibid.

[5] Printre coeditorii lui Köpeczi se aflau Lászlo Mákkai, publicist din Liga Revizionistă Maghiară, același care condusese echipa de istorici autori în 1940 (cu prim-ministrul Pal Teleki și ministrul Educației Homar Balint, ca editori) ai lucrării *Siebenbungen,* menită să-i convingă pe oficialii celui de-al Treilea Reich și ai Italiei fasciste că Ungaria merită să primească Transilvania, și apoi a versiunii acesteia în limba franceză, destinată publicului francez și britanic. Vezi și Gábor Vékony, *Românii daco-romani* (2000), Árpád Kosztin, *Legenda daco-română* (1989), Elemér Illyés, *Continuitatea etnică în zona Carpato-Danubiană* (1988), și Louis Lote, editor, *Transilvania și teoria continuității daco-romane* (1980). Un argument reiterat în cuprinsul acestor lucrări, acela că dovezile în sprijinul continuității daco-romane în Transilvania sunt rare, ignoră dovezile de asemenea rare ale prezenței lor în alte regiuni.

[6] Vezi, de pildă, Nastasă, Andreescu și Varga (2003), Document 136, p. 834; MOL, KÜM, XIX-J-1-j-Rom-16/b-sz.n.-1945-1968/II, pp. 413-418.

1960, istoriografia română devenise o preocupare majoră atât pentru serviciile de informații ale Ungariei și RDG, cât și pentru conducerile lor politice, ca urmare a atacului pe care îl reprezenta la adresa interpretărilor istorice ideologice, „pe baze de clasă".[1]

Liderul sovietic i s-a plâns de acest lucru în mod direct lui Ceaușescu și ulterior a înaintat mai multe proteste oficiale la adresa unor cărți și articole publicate în România, inclusiv a unora apărute în seria *Pagini din istoria militară a poporului român,* sub coordonarea colonelului Ilie Ceaușescu.[2] Unul dintre articolele care au provocat protestele oficiale ale Moscovei aducea dovezi care atestau faptul că două partide burgheze, Partidul Național Țărănesc și Partidul Național Liberal, până atunci prezentate în istoriografia sovietică și în cea română comunistă ca „instigatoare la război", militaseră de fapt în mod activ pentru încheierea războiului.[3] Protestul PCUS, transmis lui Nicolae Ceaușescu de ambasadorul sovietic, critica articolul ca fiind „ofensator" prin abordarea sa care nu reprezenta poziția de clasă și „caracterul antisovietic". Demonstrând continua abilitate a serviciilor de informații sovietice de a se infiltra în instituțiile române, protestul reliefa că, „deși este poate de înțeles ca un locotenent să nu înțeleagă procesele istorice reale, este absolut de neconceput ca și fratele președintelui să fie prizonierul unor interpretări atât de eronate".[4]

La întrunirea miniștrilor apărării din Pactul de la Varșovia organizată în 1974, la București, după acest incident, ministrul de profil din România „a ironizat" „delegația sovietică, toastând pentru drumul independent al României în cadrul Pactului de la Varșovia", evitând în mod voit să facă vreo referire la rolul

---

[1] Vezi, de pildă, Janos Vincze, ambasador în România, către Zoltan Komoscin, Istvan Szirmai, Pal Ilku, Gyorgy Aczel, Frigyes Puja, Sandor Jakob, Sandor Lakos, *Subiect: Grija pentru trecutul istoric și trăsăturile definitorii ale națiunii în presa românească,* Raport din 10 ianuarie 1968. MOL, KUM, XIX-J-1-j-Rom-16/b-1945-68/II, f. 311-314, reprodus în Document 145, Nastasă (2003), pp. 899-900. Vezi și *Situația Republicii Socialiste România și influențele imperialiste asupra acestei țări,* 7 februarie 1969, BStU, MfS, dosar ZAIG 5481, f. 1-38; Herbstritt și Olaru (2005), p. 270.

[2] Vezi, de pildă, *Transcriere a Întrunirii Comitetului Executiv al CC al PCR,* 25 iunie 1971, ANIC, CC al PCR/Cancelarie, dosar 72/1971, ff. 10-58, PHP.

[3] Colonelul Ilie Ceaușescu, „Aspecte contradictorii în atitudinile unor forțe politice burgheze din România, cu privire la situația politică și militară a țării în perioada septembrie 1940 – august 1944", *File din istoria militară a poporului român,* vol. 1, București, Editura Militară, 1973. Vezi și Ioan Talpeș, „Acțiuni ale mișcării naționale de rezistență antifascistă pentru contracararea politicii dictaturii antonesciene de continuare a participării armatei române în războiul germano-sovietic (1941-1942) ", în *Ibid.,* vol. 15 (1984), pp. 102-117.

[4] Interviu cu generalul Ioan Talpeș, 11 februarie 2006. Lucrările lui Talpeș au stârnit alte proteste oficiale din partea conducerii sovietice, în 1984 și 1988. În 1988, el și-a atras trei proteste separate, de la PCUS, de la ministerul sovietic al Apărării și de la președintele URSS, pentru volumul *Diplomație și apărare: Coordonatele politicii externe a României, 1933-1939* (1988), a cărui premisă centrală era că toate elitele românești erau de acord că modelul occidental, acela al Franței și cel al Marii Britanii, se potrivea cel mai bine cu obiectivele românești de dezvoltare.

„eliberator" al URSS și al armatei sovietice.[1] Mai mult decât atât, românii au îndrăznit să afirme că, în august 1944, armata română eliberase Bucureștiul și sud-vestul României de forțele germane înainte de sosirea celor sovietice – o aserțiune pe deplin confirmată de rapoartele personalului de la Biroul american pentru Servicii Strategice, aflat la fața locului la momentul respectiv.[2] Chiar mai grav, românii începuseră să-și examineze cu seriozitate contribuția la efortul de război al aliaților împotriva Axei în decursul ultimelor nouă luni ale conflagrației. Armata română a participat la acest efort cu peste 534 000 de militari și a înregistrat mai mult de 169 000 de victime din august 1944 până în mai 1945, situându-se pe locul al patrulea din punct de vedere al contribuției militare la efortul aliaților, depășită fiind, pe durata întregului război, doar de URSS, Marea Britanie și Statele Unite.[3]

Această cercetare s-a concentrat pe nedreptatea făcută de Moscova atunci când a refuzat României statutul de cobeligerant, la sfârșitul războiului.[4] Nedreptatea nu rezida atât de mult în refuzul sovieticilor, în ciuda susținerii primite de la SUA, Marea Britanie și Franța – la urma urmei, România se aflase timp de trei ani de partea Axei, luptând împotriva forțelor sovietice, iar Moscova voia, firește, sânge. Nedreptatea era reprezentată mai degrabă de alte două aspecte. În primul rând, Moscova acceptase să acorde statutul de cobeligerant Italiei, care contribuise alături de Hitler la declanșarea războiului, fusese condamnată de români la Liga Națiunilor pentru acest lucru (privitor la agresiunea

---

[1] Mastny, „A XIV-lea întrunire a CPP, Varșovia, 17-18 aprilie 1974, Notă editorială", PHP.

[2] Vezi, de pildă, generalul Ion Coman, ministru al apărării, „România cu toate forțele în slujba victoriei", *Lumea*, 10 aprilie 1975. „Eliberarea" sovietică a Bucureștiului deja eliberat este menționată în NARA, State Department Records, Steinhardt (Ankara) către Secretarul de Stat, 3 septembrie 1944, Raport nr. 1637, 740.00119 European War (EW)/9-344 și Harriman (Moscova) către Secretarul de Stat, 3 septembrie 1944, Telegrama #3281, 740.00119 EW/9-344. Vezi și Mark Axworthy, *Third Axis, Fourth Ally: Romanian Armed Forces in the European War, 1941-1945,* Londra, Arms and Armour 1996, p. 191.

[3] Vezi, de pildă, Ilie Ceaușescu, Florin Constantiniu și Mihail E. Ionescu, *A Turning Point in World War II: 23 August 1944 in Romania,* Boulder, East European Monographs, 1985. Aspectele principale ale acestei lucrări au fost confirmate de istoricii occidentali. Vezi, de pildă, Axworthy (1996), pp. 185-218.

[4] De exemplu, românii au dat publicității emisiunile americane, britanice și sovietice din 24-27 august 1944, care transmiteau: „De acum înainte, România este un nou aliat în tabăra Națiunilor Unite, manifestându-și voința de a se alătura în lupta împotriva dușmanului comun", „alăturând 30 de divizii românești trupelor sovietice care luptă acum împotriva celor germane și luptând de partea civilizației împotriva dominației germane în Europa". Pasul făcut de România a declanșat imediat mișcări similare ale Finlandei și Bulgariei, „oficialii bulgari admirând curajul României", în vreme ce la Radio Moscova se sublinia că „ieșirea României din Axă are o importanță absolută nu numai pentru țara în sine, ci pentru toată Peninsula Balcanică, deoarece în urma acestei lovituri, întregul sistem al dominației germane în Europa de Sud-Est se prăbușește, un lucru care nu trebuie subestimat". N. Blana și I. Neacșu, „Transmitem ultimele știri", *Magazin istoric* nr. 7-8, vol. 16-17 (iulie-august 1968), pp. 52-56.

împotriva Abisiniei) și contribuise într-o măsură mult mai mică la efortul aliat, în termeni de forță militară, după ce se retrăsese din Axă.

Această injustiție fusese agravată de faptul că Moscova acceptase ca aliat Franța, al cărei regim de la Vichy acționase pe deplin în complicitate cu al Treilea Reich și a cărei contribuție militară la cauza aliaților fusese mai mică decât a României (o diferență care provocase anumite resentimente în rândul elitelor militare franceze ale vremii).[1] Desigur, acordarea statului de cobeligerant Italiei și Franței fusese dictată în principal de SUA și Marea Britanie, nu de URSS, și puțini în România erau cei care să fi contestat decizia. Nedreptatea consta în refuzul Moscovei de a acorda României același statut, deși dimensiunile, rolul și sacrificiul ei l-ar fi impus.

Moscova își mobilizase cele mai înalte autorități militare pentru a pune România la locul ei. În noul său rol de istoric militar, ministrul sovietic al apărării, mareșalul Greciko, și-a pus semnătura pe o lucrare în care armata română în 1944 era descrisă ca fiind demoralizată, slab echipată și „incapabilă sau nedispusă să lupte independent", necesitând deci subordonarea și încorporarea ei în armata sovietică, unde i s-au atribuit doar roluri „secundare".[2] În conformitate cu Greciko, românii au refuzat cu duplicitate „să îmbunătățească nivelul pregătirii pentru luptă a trupelor" (păstraseră un număr semnificativ de militari în jurul Bucureștiului, pentru eventuala apărare împotriva armatei sovietice), iar un alt istoric militar sovietic i-a acuzat de „lipsă de sinceritate în eforturile militare, tragere de timp și chiar complicitate cu germanii în retragere".[3] Șeful Statului-Major General sovietic și comandantul-șef al Pactului de la Varșovia, generalul Ștemenko, s-a plâns cu indignare de refuzul românilor de a-i preda autorităților militare sovietice pe ofițerii germani capturați, în ciuda faptului că legile internaționale referitoare la război stipulau că responsabilitatea pentru soarta militarilor capturați, atâta timp cât ei se aflau în captivitate, revenea statului care i-a capturat.[4]

---

[1] Deși Franța fusese unul dintre primii și cei mai consecvenți susținători ai independenței statele a României în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, cu excepția anumitor elite franceze, mai ales militare (generalul Henri Berthelot, în primul rând), în perioada Primului Război Mondial Parisul începuse deja să perceapă România ca pe un pion de sacrificiu în urmărirea intereselor franceze, îndeosebi cu privire la îmbunătățirea relațiilor cu Moscova. Începând cu problema contribuțiilor militare în cel de-al Doilea Război Mondial, Franța s-a aflat deseori într-o neintenționată concurență cu România – un afront în plus, din perspectiva francezilor. Orientările lor cu totul diferite față de URSS și față de SUA au situat, de asemenea, Bucureștiul și Parisul pe poziții opuse în timpul Războiului Rece (și după încheierea lui).

[2] Andrei Greciko, editor, *Osvoboditelnaia missiia Sovetskikh vooruzhenikh sil v vtoroi mirovoi voine* (Misiunea eliberatoare a forțelor armate sovietice în cel de-al Doilea Război Mondial), Moscova, Voenizdat, 1974, pp. 156, 148.

[3] Alexander Alexiev, „Party-Military Relations in Romania", Santa Monica, The RAND Corporation, 1977, p. 17; A.B. Antosyak, *V Boyakh za svobodu Romunii* (În bătălia pentru eliberarea României), Moscova, Voenizdat, 1974, p. 148.

[4] S.M. Ștemenko, *Statul Major în anii războiului*, Cartea a 2-a, Partea 1, Capitolul 4, „Eliberarea României", în JPRS, #65733, 22 septembrie 1975, p. 172.

Încă de la mijlocul anilor 1960, istoricii români ridicaseră problema eșecului Rusiei de a-și onora obligațiile care îi reveneau față de România în Primul Război Mondial, conform alianței încheiate, sugerând chiar voalat existența – ulterior confirmată de declasificarea documentelor din arhive după 1989 – „unui plan ruso-german de a împărți România" în 1918, stabilind astfel un precedent al cooperării Moscovei cu dușmanii ei, împotriva aliatului România.[1] Până la sfârșitul deceniului 1970, discutau despre conspirația similară sovieto-germană, întruchipată de pactul Ribbentrop-Molotov și de protocolul său secret. Fără îndoială, discuția despre pactul încheiat în 1939 între Hitler și Stalin, care a împărțit Europa Centrală și de Est – România, Polonia, Finlanda și statele baltice – între regimul nazist și cel comunist, avea cel mai mare potențial distructiv pentru pozițiile (și privilegiile) sovietice, cu ramificații care se extindeau mult dincolo de istoriografia pe baze de clasă, în „stil Lîsenko", a Kremlinului. La mijloc se afla dezvăluirea, în cadrul comunității socialiste, a faptului că Uniunea Sovietică fusese în al Doilea Război Mondial un agresor și un complice cu Germania nazistă – până atunci o caracterizare rezervată de Moscova pentru regimurile „fasciste" din RFG, Italia și România.[2]

În vreme ce își combăteau activ omologii români pe o paletă largă de teme istorice, istoricii est-europeni loiali sovieticilor evitau cu grijă să atragă atenția către Pactul Ribbentrop-Molotov și către protocolul său secret.[3] Dar implicațiile dezbaterii inițiate de România la începutul anilor 1970, care încă din 1978 includea referiri directe la Pactul Ribbentrop-Molotov, chiar și în manualele de istorie, erau uriașe.[4] România adusese în discuție nu doar divizarea sălbatică a

---

[1] Patrick Moore, „The Return of the Bessarabian Polemic: The Soviet Contribution", RAD Background Report/160, RFER, 13 iulie 1978c, OSA, Box 116, Folder 4, Report 283, pp. 3-5.

[2] Bucureștiul ataca și el în mod subversiv felul în care sovieticii creionau regimul din România în anii războiului ca fiind în slujba lui Hitler, publicând documente care dezvăluiau diferendurile dintre partenerii român și german în Axă. Vezi, de pildă, Augustin Deac, „Antonescu despre ultima întrevedere cu Hitler", *Magazin istoric* nr. 7-8, vol. 16-17 (iulie-august 1968), pp. 38-43. În seria „Documente ale secolului XX" din cadrul acestei reviste, în numărul anterior apăruse transcrierea germană a respectivei întâlniri, pentru o comparație explicită. Același număr al publicației inclusese versiunile americană și sovietică ale Conferinței de la Teheran. Din colegiul editorial al revistei *Magazin istoric* făceau parte istorici de renume ai României, precum Constantin Antip, Virgil Cândea, Dinu C. Giurescu, Cristian Popișteanu și Aurică Simion. Măsurile active sovietice atacau aceste eforturi, răstălmăcindu-le ca fiind o reabilitare a dictaturii militare a mareșalului Antonescu și a rolului ei în Holocaust. În realitate, ele reabilitau politicile externe și de securitate ale României, dar Antonescu, la fel cum s-a întâmplat cu Ceaușescu mai târziu, devenise un pretext convenabil pentru blocarea oricărei analize serioase a politicilor mult mai adânc înrădăcinate, care nu numai că aveau aspecte constructive, dar provocau dificultăți considerabile politicilor sovietice.

[3] Pentru o perspectivă asupra componentei ideologice centrale a acestei dezbateri aparent istorice vezi Miklóssy (2003), Miklóissy (2006), pp. 97098: și Miklóssy (2002), pp. 166-172.

[4] Detaliile complete au fost prezentate în teza de doctorat al lui Talpeș, din 1980. Iar românii nu s-au sfiit să reliefeze contribuția pe care puterile occidentale, inclusiv SUA, au avut-o la declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial.

teritoriului ei, ci și pe aceea a Poloniei, Finlandei și anexarea sovietică a statelor baltice, fiind singura în cadrul Pactului care a pus acest subiect pe tapet în timpul Războiului Rece, deschizând un drum pe care toți ceilalți aveau să păsească după 1989.

Eforturile de a închide Centrul de Studii și Cercetări de Istorie și Teorie Militară

„Relația de lucru directă" stabilită cu generalul Ilie Ceaușescu în 1978–1979, despre care mai târziu vor vorbi cu mândrie ofițerii de informații americani, a devenit cunoscută Moscovei la scurt timp după aceea, grație agenților Stasi care au obținut rapoarte ale atașatului militar vest-german la București (deși infiltrarea este posibil să se fi făcut mai degrabă la Bonn decât în capitala României).[1] În consecință, Ilie Ceaușescu a devenit o țintă a acțiunilor menite să-l discrediteze și să-i distrugă reputația. Studiul Volgyes, spre exemplu, substanțial influențat de măsurile active sovietice, a provocat instabilitate în „curtea" Uniunii Sovietice „amintind pe larg" de contactele militare româno-americane. Apoi l-a nominalizat clar pentru acest rol pe „generalul Ilie Ceaușescu, fratele președintelui, care este director al Institutului pentru Istorie Militară din București și un vizitator frecvent al acestei țări".[2]

Înainte de a-l identifica însă pe general și Centrul său ca deținători ai unui rol în relațiile militare româno-americane, Volgyes le-a subminat credibilitatea amândurora, pretinzând că CPSA (Consiliul Politic Superior al Armatei române) ar fi înlocuit Securitatea în activitatea de „control și infiltrare" a armatei și sugerând că la mijloc s-ar fi aflat „probabilul contact cu KGB și GRU". Astfel, sugera implicit că Ilie Ceaușescu, pe atunci adjunct și ulterior director al CPSA, era implicat într-o relație secretă cu serviciile sovietice de informații.[3] Generalul Ceaușescu era, într-adevăr, în contact clandestin cu un serviciu de informații străin. Numai că acesta se afla de partea cealaltă a Cortinei de Fier și dincolo de Atlantic.

Generalul a condus eforturile de procurare a tehnologiei militare sovietice într-o operație secretă aprobată de fratele său la sfârșitul anului 1978 și începutul

[1] Kuklinski raporta că, în mai 1978, mareșalul sovietic Kulikov se plânsese în mod deschis celorlalți membri ai Pactului că românii lăsau în mod voit să se scurgă informații spre Vest, repetând aceleași acuzații în mai 1979. Weiser (1990), pp. 151-152, 178.

[2] Volgyes (1982), p. 97. De fapt, din 1980, generalul Ceaușescu nu mai era director al Centrului. Devenise adjunct al Consiliului Politic Superior al Armatei, responsabil cu pregătirea politică și patriotică a personalului militar.

[3] Volgyes (1982), p. 51, nota de subsol 59.

lui 1979.[1] Citând informații provenite de la atașatul militar al RFG la București, Stasi raporta că în primăvara lui 1974 fusese încheiată o convenție privind cooperarea militară româno-americană ce înclina puternic spre domeniul informațiilor militare.[2] Așa cum specifica Stasi, orice operațiune de infiltrare implicând armata română se desfășura nu împotriva NATO și a SUA, ci împotriva Pactului de la Varșovia și a URSS. Nu numai că SUA „dezvoltau cooperarea politico-militară" pentru „a exercita influență asupra României" și a pătrunde, „din perspectivă militară, în sistemul Tratatului de la Varșovia pe termen lung", dar și românii „lucrau cu seriozitate" pentru a intensifica acea cooperare.[3] Este foarte probabil că interesul armatei SUA pentru evaluarea „gradului în care condițiile politice interne permit o mai accentuată dezvoltare a acestor relații, dar și măsura în care există deschidere pentru aceasta, îndeosebi în rândurile forțelor armate române" să fi determinat Pentagonul să solicite studiile RAND – și pe cel al lui Volgyes.[4]

Atenția mult mai mare acordată studiului Volgyes sugerează că nu au fost urmate opțiunile vizând o mai strânsă cooperare militară româno-americană, deși s-a păstrat ceea ce fusese obținut până la data respectivă.

În decembrie 1978, relativ concomitent cu inițierea operațiunii secrete româno-americane de procurare a tehnologiei militare sovietice, ministrul apărării, Ion Coman, relata în fața CC al PCR că Moscova continua să facă presiuni pentru instituirea unui organism politic comun de supraveghere a instituției militare (Direcția Generală Politică, DGP) în cadrul Pactului de la Varșovia, propus inițial în 1962 pentru a asigura pregătirea politică și supravegherea corpurilor de ofițeri. Explicând de ce România înlocuise DGP pe model sovietic cu Consiliul Politic Superior și de ce continua să refuze cooperarea în acest domeniu, Coman sublinia că DGP fusese „direct" subordonată armatei sovietice și voise să sustragă restul armatelor „de sub controlul" conducerii de partid naționale, trecând-o sub control militar sovietic.[5] Pe întreaga durată a anilor 1980, România a continuat să respingă coordonarea sovietică a îndoctrinării

---

[1] Weiser (1990) și Michael Wines, „U.S. Used Romania To Get Soviet Arms", *The New York Times*, 7 mai 1990; „Ceausescu's Brothers 'Sold Secrets To US'" *Daily Telegraph*, 7 mai 1990. Operațiunea românească a fost ulterior repetată și a devenit cunoscută ca „procesul de achiziționare de materiale străine". Vezi, de pildă, Ken Silverstein și Daniel Burton-Rose, *Private Warriors*, New York, Verso, 2000, pp. 70-80.

[2] *Raport informativ „Imaginea operațională generală a RSR"*, 12 septembrie 1978, BStU, MfS, Abteilungen X 22, S. 3-56; Herbstritt și Olaru (2005), pp. 320-321.

[3] BStU, MfS, Abteilungen X 22, S 3-56; Herbstritt și Olaru (2005), pp. 320-321. Ofițerii români acceptaseră „poziția clar antisovietică" a omologilor americani „fără cea mai mică obiecție". Stasi considera SUA pricepute la „războiul psihologic, în special la sabotajul dioversionist și ideologic al RSR".

[4] Ibid.

[5] ANIC, CC al RCP, Cancelarie/2611, 11 decembrie 1978, DR, vol. 2; *Transcriere stenografică a întrunirii Comitetului Politic Consultativ al Comitetului Central al Partidului Comunist Român*, 24 noiembrie 1978, în Deletant, Ionescu și Locher (2004), p. 21, PHP.

politice în rândul armatelor din cadrul Pactului, insistând ca ea să rămână o sarcină pur națională.[1]

Volgyes descria de asemenea „înființarea Centrului pentru Istorie și teorie militară" ca un indicator al „«ceaușescuizării» istoriei", asimilând una dintre cele mai impresioinante istoriografii din spatele Cortinei de Fier cu problemele de cult al personalității și cu capricii personale.[2] În loc să reprezinte un efort de a remedia distorsiunile istoriografiei ideologice predominante în Blocul sovietic prin adoptarea unei abordări fundamentate pe documente, mai apropiată de practica occidentală, decsrierea lui Volgyes sugera că ar fi angajată în falsificarea intenționată a istoriei. La douăzeci de ani după căderea comunismului, unii analiști încă rămăseseră tributari acestei teme a măsurilor active sovietice, acuzându-l pe Ilie Ceaușescu și pe alți participanți la lucrările Comisiei pentru Istorie Militară de „falsificarea istoriei" și punând semnul egal între munca lor și istoriografia stalinistă.[3]

Interesant este că Volgyes l-a descris pe Emil Bodnăraș ca pe un „moscovit" prosovietic de linie dură, responsabil pentru îndelungata subordonare a serviciilor militare și de securitate față de Moscova.[4] Până la moartea sa, în 1976, Bodnăraș a fost nu doar unul dintre pilonii centrali ai politicii pro-Beijing a României, ci și un interlocutor esențial al SUA în relațiile româno-americane, mai cu seamă în domeniul cooperării militare.[5] Etichetarea lui ca prosovietic ar fi slujit la compromiterea aranjamentelor încheiate în timpul mandatului său (de exemplu, acordul militar româno-american), dar și a personalului român care lucra în domeniul militar gestionat de el, plus a personalului american implicat.

Serviciile de informații sovietice și ale Pactului nu erau singurele surse de atenție ostilă concertată îndreptată spre CSCITM. Secția ideologică a CC al

---

[1] Vezi, de pildă, *The Soviet Union's Control of the Warsaw Pact Forces: An Intelligence Assessment* (SOV 83-10175CX), octombrie 1983, p. 18, CIA.

[2] *Op.cit.*, p. 54. Volgyes considera sinonime ceea ce numea el „ceaușescuizarea" și „falsificarea". Nicolae Ceaușescu a atins extreme ridicole în încercarea de a se identifica pe sine însuși cu diverși eroi naționali din trecut ai României, în cadrul cultului personalității, iar în alte ziare au fost publicate articole de istorie contrafăcută, sub semnătura lui Ilie Ceaușescu. Dar niciunul dintre aceste fenomene nu caracteriza activitatea Centrului. Partidul desemna în mod oficial o persoană la Centru (Florian Tucă) pentru a insera, la începutul fiecărei lucrări publicate, citate aparținându-i lui Nicolae Ceaușescu și pentru a se asigura că în cuprinsul acestora se făceau suficiente referiri la rolul partidului.

[3] Vezi, de pildă, Vladimir Tismăneanu, „Lecția Vlad Georgescu", *Evenimentul Zilei*, 1 aprilie 2009. La polul opus, Academia Română a continuat să citeze publicațiile Centrului ca surse de prestigiu în masiva sa lucrare *Istoria românilor*. Vezi, de pildă, Dinu C. Giurescu, coordonator, *Istoria Românilor*, vol. IX, *România în anii 1940-1957*, București, Editura Enciclopedică, 2008. Vezi și volumul VIII (coordonat de Ion Scurtu).

[4] Volgyes (1982), pp. 49, 56. Tema este repetată în Larrabee (1984), p. 42. Tismăneanu urmează în această privință direcția trasată de Volgyes.

[5] Vezi, de pildă, *Memorandum al discuției dintre Emil Bodnăraș și ambasadorul Harry G. Barnes, Jr.*, București A-101, 17 mai 1974, în *România și Pactul de la Varșovia*, vol. II, Mircea Munteanu, ed., București, România, Cold War International History Project, octombrie 2002.

PCR, încă în mare parte dominată de foşti membri ai Cominternului, se opunea oricăror revizuiri ale învăţăturii marxist-leniniste, în timp ce Elena Ceauşescu (şi deci a ei Comisie pentru Cadrele de Partid şi de Stat) ţintea Centrul ca parte a vendetei sale împotriva forţelor armate şi a cumnatului ei.[1] În mod paradoxal, deşi nu le era permis să accepte burse în străinătate (oferite, de exemplu, de Comisia Fullbright din SUA şi de Fundaţia Humboldt din RFG), Ionescu şi Talpeş erau deseori desemnaţi să participe în cadrul unor delegaţii militare la conferinţele pe teme de istorie ale Pactului de la Varşovia. Invariabil, expunerile lor alcătuite pe baza unor cercetări aprofundate, nu pe considerente de clasă, stârneau scandal printre loialişti, astfel că pe la mijlocul deceniului 1980 li s-a interzis să mai participe.[2]

Prezenţa lor constituia un afront dublu. Pe de o parte, constituia o provocare explicită la adresa celor mai preţuite noţiuni ale omologilor lor ghidaţi de principiul clasei sociale, punându-le în faţă o documentaţie care nu era uşor de respins. Pe de altă parte, prezenţa lor ca şefi ai delegaţiilor garanta că nu va putea fi emis un comunicat comun, oricâte presiuni ar fi făcut ceilalţi participanţi. Spre exemplu, gradul militar relativ mic al lui Talpeş a făcut imposibilă orice potenţială declaraţie *unanimă,* la conferinţele din 1983 şi 1989, de la Potsdam şi, respectiv, Berlin, generalii şi miniştrii care conduceau celelalte delegaţii neputând spune că prezenţa unui simplu căpitan implica unanimitatea conducerii militare superioare.

În 1980, după ce Elena Ceauşescu a fost numită în Biroul Politic şi a devenit de drept al doilea om în stat, Moscova a putut să-şi mobilizeze simpatizanţii din cadrul CC al PCR pentru a insista pe îndepărtarea generalului Bantea şi închiderea Centrului pentru Istorie şi Teorie Militară. Ranchiuna combinată a Elenei şi a foştilor cominternişti atinsese asemenea culmi, încât Bantea nu numai că şi-a pierdut postul, dar a fost declarat „non-persoană". Ofiţerilor care au dorit să participe la înmormântarea sa, cinci ani mai târziu, li s-a ordonat s-o facă doar în calitate de civili.[3] Deşi Bantea fusese îndepărtat, Centrul a fost salvat de la desfiinţare prin intervenţia de ultim moment a generalului Ilie

---

[1] De exemplu, Talpeş a fost nevoit să refuze două burse oferite de Fundaţia Humboldt din Germania, una asigurată de Comisia Fullbright din SUA şi una a IREX (International Research and Exchanges Board), deoarece Comisia de Cadre condusă de Elena Ceauşescu i-a interzis să călătorească în SUA sau în RFG. Ioan Talpeş, *În umbra marelui Hidalgo,* vol. 1, Bucureşti, Editura Vivaldi, 2009, p. 82. Participarea sa la o conferinţă desfăşurată la Strasbourg în 1983, autorizată de generalul Ceauşescu fără permisiunea Comitetului Central, a fost exploatată de Elena Ceauşescu într-o tentativă nereuşită de a-l concedia pe fratele soţului ei. *Op.cit.,* p. 204.

[2] Participarea sa a fost interzisă după întâlnirea bilaterală a Comisiei româno-sovietice pentru Istoria Militară, în 1984. Pentru că a afectat grav modul în care sovieticii îşi prezentau misiunea „eliberatoare" în România în 1940, prin detaliile pactului încheiat în 1939 între Hitler şi Stalin pentru divizarea ţării (alături de Polonia, Finlanda şi statele baltice), Talpeş a fost declarat de Moscova *persona non grata.*

[3] Talpeş şi-a făcut totuşi apariţia în uniformă, iar pentru aceasta a avut parte de o audiere cu titlu disciplinar şi a fost ameninţat că va fi dat afară din armată.

Ceaușescu, care a preluat conducerea acestuia – devenind totodată șeful CPS – și a încercat să-l protejeze de mâna lungă a Elenei Ceaușescu.

În mod paradoxal, această ofensivă s-a produs în ajunul unuia dintre cele mai răsunătoare succese ale istoriografiei românești, una în care contribuția Centrului figura la loc de cinste, atât prin cercetările proprii, cât și ca organizator al Comisiei Istoricilor Militari. Ca rezultat al calității activității lor în anii 1970 și al puterii lor de convingere din timpul Congresului Mondial de Științe Istorice organizat la București în 1980, și în ciuda eforturilor coordonate ale Pactului împotriva lor, istoricii români din cadrul CRIM au fost aleși pentru a conduce șase secțiuni ale conferinței în următorii cinci ani.[1] Pe de altă parte, CC al PCR, și în special Secția pentru Presă și Propagandă, începuse deja să obstrucționeze publicarea lucrărilor Centrului și participarea personalului său la conferințele internaționale.[2]

Până în 1983, antagonismul secțiilor CC pentru Cadre, pentru Ideologie și pentru Relații Internaționale față de Centru atinsese un asemenea nivel, încât acesta din urmă avea dificultăți în a publica orice, bazându-se tot mai mult pe apelurile lui Ilie Ceaușescu către fratele său, Nicolae, pentru a obține permisiunea și sprijinul necesare. Încercarea de a închide și a izola Centrul era de asemenea reflectată în acțiunile cu caracter punitiv îndreptate împotriva membrilor săi, individual. Căpitanului Talpeș, care în cadrul atribuțiunilor sale de serviciu susținea cursuri la Academia Militară Română, i-a fost interzis să mai

---

[1] După ce își dispusese agenții din cadrul Pactului pentru a-i umili pe români la această conferință, Kremlinul a perceput situația ca pe o gravă înfrângere care necesita contramăsuri radicale. Vezi, de pildă, Oleg Rakhmanin, *Notă referitoare la schimbarea șefilor de delegații la cea de-a XI-a întâlnire internă pe tema Chinei (INTERKIT)*, Berlin, 16 iunie 1980, p. 4, PHP.

[2] Spre exemplu, lui Talpeș i s-a interzis să-și publice teza de doctorat din 1980, fiindcă nu acorda o atenție suficientă „cuvântului partidului". Lucrarea a văzut lumina tiparului abia în 1988. Deși cartea își oprește analiza la 1 septembrie 1939, înainte de cel de-al Doilea Război Mondial, și cu toate că șeful statului din perioada războiului, mareșalul Antonescu, nu este amintit nici măcar o dată în cele 354 de pagini, măsurile active sovietice au lucrat la foc continuu pentru a prezenta cartea și pe autorul ei ca reabilitându-l pe dictator și susținând dictatura militară fascistă. Eficiența lor este demonstrată de reapariția acelorași aserțiuni în publicații occidentale de după 1989, ai căror autori nu s-au obosit să citească singuri cartea. Vezi, de pildă, referirea lui Michael Shafir la carte în volumul său, „Marshal Antonescu's Postcommunist Rehabilitation: Cui Bono" în Randolph L. Braham, editor, *The Destruction of Romanian and Ukrainian Jews During the Antonescu Era*, Boulder, Social Science Monographs, 1998. Vezi și Victor Eskenasy, „The Holocaust and Romanian Historiography" în Randolph L. Braham, editor, *The Tragedy of Romanian Jewry*, Boulder, Social Science Monographs, 1994, pp. 195 și 228, nota de final 92. Evident fără a cunoaște conținutul cărții din 1988, Eskenazy, spre exemplu, a pretins că Talpeș considera dictatura antonesciană din perioada 1941–1944 „un model viabil" și o „alternativă" la democrație, esența lucrării fiind aceea că, pentru români, cea mai bună opțiune pentru securitatea și modernitatea lor o constituia modelul occidental – francez și britanic – al democrației constituționale. Deși aceste afirmații au fost făcute în lucrări referitoare la Holocaust, cartea lui Talpeș viza o perioadă care se încheiase cu doi ani înainte de debutul acestuia și nu făcea absolut nicio referire, fie ea și voalată, la Holocaust.

predea printr-o decizie a partidului, fiind astfel exclus din rândul cadrelor didactice și restrângându-se influența ideilor sale „non-partinice" în rândul ofițerilor.[1] Căpitanul Talpeș fusese totodată audiat în mod oficial în fața oficialilor din armată și din partid, sub acuzația de a fi nutrit simpatie pentru Marea Britanie, Franța și Partidul Național Țărănesc (unul dintre partidele democratice ale României în perioada interbelică, scos în afara legii de comuniști), acuzație adusă de Comitetul Central.[2]

Influența sovietică asupra accesului la informații al regimului

Distrugerea serviciilor de informații militare, petrecută în 1978–1980, a lovit dur fluxul de informații obiective care ajungeau la conducerea României. Moartea lui Bodnăraș, în 1976, îl eliminase de asemenea pe singurul om din partid cu autoritatea și abilitatea necesare pentru a recunoaște informațiile vitale și a se asigura că ele ajung la Nicolae Ceaușescu. În mod ironic, reținerea lui Militaru pentru spionaj în 1978 și excluderea agenților GRU pregătiți în URSS de la vârful ierarhiei militare a României au avut un impact mai redus decât monopolul exercitat de DIE/DGIE/CIE asupra rapoartelor de informații externe. Singurele surse independente de informații externe care mai rămâneseră erau indivizi, iar puțini dintre aceștia erau la fel de bine plasați ca generalul Ilie Ceaușescu și fratele său, Marin – ambii în contact cu reprezentanți ai SUA. Din păcate, la începutul deceniului 1980, Elena Ceaușescu era deja bine instalată în rolul de „controlor al accesului" la soțului ei, împiedicându-i chiar și pe membrii apropiați ai familiei să ajungă la el.[3]

Aceasta nu înseamnă că Nicolae Ceaușescu și restul constelației de partid s-ar fi comportat altfel, mai cu seamă spre sfârșitul anilor 1980, când vârsta și perioada îndelungată petrecută la putere își exercitau în mod clar influențele debilitante și coruptive. Este doar o relatare a faptelor așa cum au fost ele.

---

[1] Interviu cu dr. Talpeș, 14 mai 1994.

[2] Talpeș a scris despre aceste entități, dar indiferent de simpatiile sale politice, toate concluziile din lucrările sale au avut la bază surse documentare. Partidul Național Țărănesc a fost unul dintre principalele partide politice burgheze în perioada interbelică. Și Mihail Ionescu a fost acuzat de simpatii fasciste, ca urmare a lucrărilor sale despre insurecție și participarea de după insurecție la război.

[3] Fiica lui Marin, de exemplu, notează că tatăl ei era obligat să stabilească întâlniri semisecrete cu Nicolae Ceaușescu, fiindcă Elena nu permitea preluarea apelurilor lui telefonice de la Viena. Mihaela M. Ceaușescu, *Nu regret, nu mă jelesc, nu strig*, București, Editura Meditații, 2008, pp. 115-118. Fiul Elenei, Nicu, îi spunea unui intervievator că de la „sfârșitul anilor șaptezeci – după plecarea lui Pacepa – ea a început să preia controlul situației politice. Ea era cea care avea cea mai puternică influență. Petrecea cu el (Nicolae Ceaușescu) mai mult timp decât oricine altcineva, iar asta contează. Situația politică și economică a devenit din ce în ce mai rea, dar cu Elena mereu acolo era tot mai dificil să vorbești cu el... Tata era înconjurat de oameni... care erau mai apropiați de mama decât de tata, fiindcă le era mai frică de ea. Elena îi controla pe sicofanți. Ea domnea asupra lor". John Sweeney, *The Life and Evil Times of Nicolae Ceaușescu*, Londra Hutchinson, 1991, p. 122. Vezi și pp. 160-161.

Liderul „atotputernic" avea un tot mai redus acces la informații vitale pentru satisfacerea intereselor naționale ale României, oricum ar fi fost acestea definite.

În 1980, presiunile externe exercitate de Pactul de la Varșovia și divizările interne din aparatul administrativ al României erau interdependente, ultimele fiind uneori o manifestare directă a celor dintâi. Coeziunea din interiorul Securității, unde exista de mult o divizare între majoritatea național-orientată și o minoritate pro-Moscova, s-a diminuat și mai mult odată cu privațiunile dure ale anilor 1980, care motivau nemulțumirile cu caracter primordial economic față de regim.[1] Politica românească în domeniul militar și al securității era complicată și mai mult de faptul că ofițerii DSS (inclusiv cei din secția de informații externe), indiferent de orientarea lor națională sau prosovietică, erau animați de o extremă xenofobie și de sentimente antiamericane.

În parte, acesta era unul dintre riscurile meseriei. America era, la urma urmei, principala „amenințare imperialistă" în cadrul propagandei marxist-leniniste de după cel de-al Doilea Război Mondial. Dar avea totodată ca sursă dezinformările concertate ale Pactului de la Varșovia, menite să „exploateze contradicțiile" dintre parteneri și să discrediteze SUA în fața românilor (așa cum îi discreditau pe ei în fața americanilor). Ofițerii armatei erau însă aproape invariabil prooccidentali și proamericani. Astfel, relația dintre armată, pe de o parte, și serviciile de contrainformații militare – de fapt Direcția a IV-a a DSS – și cele de informații militare, pe de alta, devenea din ce în ce mai încordată la nivel instituțional, creând premisele plauzibile ale unui posibil puci militar și/sau ale unei confruntări armate între militari și DSS.

Această tensiune dintre militari și personalul DSS a atins un nivel atât de ridicat, încât a început să fie înregistrată și discutată de presa și de observatorii străini și încurajată de măsurile active sovietice.[2] Ascendența DSS asupra militarilor în domeniul informațiilor s-a dovedit disfuncțională și din cauză că urmăritorii DSS aveau la bază o ierarhie, un tip de instruire și misiuni mult diferite, care le concentrau atenția în primul rând asupra amenințărilor interne. Ca grup, DSS nici nu se focaliza pe protecția forțelor militare, nici nu era capabilă să evalueze ofițerii armatei, misiunile și performanțele lor.[3] Lipsa ei de înțelegere pentru misiunile armatei și dezinteresul pentru interesele acesteia ca

[1] Agenții DSS plantați la Radio Europa Liberă proveneau din ambele orientări, creând impresia unei lupte interne în cadrul secției în limba română. Cum agenții prosovietici din rândul lor erau asistați de agenți sovietici plasați la fața locului în alte secțiuni ale postului de radio, agenții DSS erau într-un evident dezavantaj. Majoritatea angajaților secției în limba română, neimplicați în acest război clandestin, s-au văzut prinși în mijlocul focului, fiind supuși la un nivel extraordinar de presiuni, amenințări și nesiguranță.

[2] Autorul cărții de față, spre exemplu, a susținut la Universitatea din Uppsala, Suedia, în iulie 1982, un seminar pe tema „Relația dintre Securitate și armată", bazat pe rapoartele din presă cu privire la acest conflict instituțional.

[3] Existau, desigur, și excepții.

instituție îi diminuau performanțele în domeniul culegerii de informații militare.[1] Activitatea ei era totodată subminată de decretul Comitetului Central, în vigoare încă din 1973, care impunea ca personalul de comandă să provină din „producție", adică să nu aibă studii superioare. Un deceniu mai târziu, ca urmare a acestei situații, administrația DSS era un amestec de personal profesionist și neprofesionist, iar o parte sau unele părți din structura sa puteau opera și fără autorizația superiorilor.

Gradul în care aceste neajunsuri subminau misiunile din domeniul informațiilor militare a devenit atât de înalt, încât generalul Ilie Ceaușescu a constituit un grup mic, cu scopul de a suplini măcar misiunile de bază ale unui departament autentic de informații militare. Reflectând situația tensionată, un birou de analiză (Biroul Special de Propagandă) a fost creat în cadrul CPSA sub comanda sa, cu aprobarea lui Nicolae Ceaușescu, dar fără a informa nici Comitetul Central, nici pe Elena Ceaușescu. Unitatea a fost imediat desființată de generalul Militaru în timpul Revoluției, iar personalul ei a devenit ținta unor persecuții speciale – aceeași soartă având-o și personalul unității anti-KGB (UM 0100) din cadrul Securității, dar și, în mod mai violent, unitatea sa antiteroristă, de inspirație vest-germană, USLA.[2]

Percepția privind disponibilitatea României pentru operații sovietice ofensive

Nonintervenționismul a fost un jalon esențial al politicii externe și de securitate a României, atât ca măsură menită să prevină intervențiile asupra sa, cât și ca justificare pentru neparticiparea la operațiunile pe teritoriul altor țări, sponsorizate de sovietici. În a doua jumătate a anilor 1960, câteva evaluări realizate de serviciile americane de informații remarcau în mod corect această lipsă de disponibilitate, ba chiar ostilitate, față de operațiunile cu caracter ofensiv ale Pactului de la Varșovia. Aceste concluzii concordau cu declarația similară făcută de Gheorghiu-Dej în discuțiile cu președintele Kennedy în 1963; cu comportamentul României în perioada invaziei în Cehoslovacia, din 1968 și cu repetatele sale declarații ferme că forțele armate române vor lupta alături de alți membri ai Pactului doar defensiv. Bucureștiul a continuat în anii 1970 și 1980 să emită declarații explicite, lipsite de echivoc, reafirmând misiunea pur defensivă a armatei sale, limitată la teritoriul românesc. Aceste aserțiuni corespundeau pe deplin doctrinei militare a României și politicilor sale în domeniul organizării, instruirii recruților și ofițerilor, desfășurării trupelor și armamentului.

---

[1] Din poziția sa de șefă a Comisiei pentru Cadrele de Partid și de Stat, Elena Ceaușescu a refuzat să aprobe numirea oricărui atașat militar în străinătate, indiferent dacă respectivii făceau parte din armată sau fuseseră recrutați din școala DSS, după 1980, iar această situație a dus la închiderea unui număr de 40 de birouri de profil.

[2] USLA a fost înființată cu ajutorul RFG, pe baza unității sale GSG9, pe care românii au luat-o drept model în 1976–1977.

Această concordanță observabilă între politicile declarate ale Bucureștiului și atitudinile sale în domeniul apărării convinsese deja, la finele anilor 1970, întregul spectru al specialiștilor din Vest că România nu va participa într-o ofensivă a Pactului de la Varșovia împotriva NATO.[1] Chiar și cei care erau mai sceptici cu privire la motivațiile românilor recunoșteau că aceștia „nu ar lua parte niciodată la un război de agresiune" sau la un „atac preventiv"; că armata română avea ca misiune doar „lupta defensivă pe teritoriul patriei" și că deținea „un rol exclusiv de apărare împotriva agresiunilor"; că era organizată pentru un „rol în primul rând (și aproape exclusiv) defensiv"; și că doctrina sa militară „interzicea" desfășurarea de „trupe în afara granițelor României".[2] Remarcabil este că serviciile de informații din SUA ajungeau în mod constant la concluzia opusă.

Evaluările americane privind nivelul de încredere în anii 1960 și 1970 – deși remarcând în mod repetat că Bucureștiul respingea cu persistență autoritatea de comandă sovietică și strategiile ofensive, recunoscând că Moscova „îl considera probabil cel mai puțin loial" dintre aliații ei – conchideau totuși cu consecvență că România ar participa la o ofensivă condusă de sovietici împotriva SUA și NATO, cel puțin în stadiile ei inițiale.[3] Comunitatea de informații din Statele Unite rămânea la aceeași concluzie chiar și atunci când stipula că posibilul rol al României era „neclar", dat fiind că „refuza orice participare" la operațiuni cu caracter ofensiv, oricare ar fi fost ele.[4] Susținute de multiple rapoarte HUMINT[5] provenite doar aparent din surse disparate, serviciile de informații americane credeau că liderii sovietici „se bazau" pe participarea tuturor armatelor Pactului, că România, deși „mai puțin critică" pentru o ofensivă condusă

[1] Vezi, de pildă, Robert W. Clawson și Lawrence S. Kaplan, *The Warsaw Pact: Political Purposes and Military Means*, Rowman and Littlefield, 1980, p. 160; Johnson, Dean și Alexiev (1980), pp. 169-170; Herspring și Volgyes (1980), p. 289; Dionisie Ghermani, *Die nationale Souveranitätspolitik der SR Rumänien (Undersuchungen zur Gegenwartskunde Sudosteuropas)*, München, Oldenbourg, 1981, pp. 154-168; A. Ross Johnson, *The Warsaw Pact: Soviet Military Policy in Eastern Europe* P 6583, Santa Monica: RAND Corporation, 1981, pp. 4n, 19 și 30-34; Volgyes (1982), pp. 41-59; Alex Alexiev, „The Romanian Army", în Jonathan R. Adelman, editor, *Communist Armies in Politics*, Boulder, Westview, 1982, pp. 149-163; și Walter M. Bacon, Jr., „Romania" în Daniel N. Nelson, editor, *Soviet Allies: The Warsaw Pact and the Issue of Reliability*, Boulder, Westview, 1984, pp. 250-263.

[2] Volgyes (1982), p. 46. Volgyes a insistat, dimpotrivă, asupra caracterului agresiv și iredentist al armatei române.

[3] *Warsaw Pact Forces Opposite NATO* (NIE 11-14-79): Volumul I – Summary Estimate, 31 ianuarie 1979, pp. 63-68, CIA; *Warsaw Pact Forces Opposite NATO* (NIE 11-14-81), 7 iulie 1981, pp. 27-28, 30, CIA; *Military Reliability of the Soviet Union's Warsaw Pact Allies* (NIE 12/11-83), 28 iunie 1983, pp. 3-5, 7, 14, CIA.

[4] Vezi, de pildă, *Employment of Warsaw Pact Forces Against NATO* (NI IIM 83-10002), 1 iulie 1983, p. 9 (Vezi și pp. 3-4, 8), CIA.

[5] Termenul, abreviere a cuvintelor *Human Intelligence*, se referă la modalitățile de culegere a informațiilor prin contacte umane directe, în principal prin interogatorii și discuții cu persoanele care dețin informații pertinente. (n.tr.)

de sovietici, avea „totuși importante roluri combative pe flancurile Pactului", asigurând „rutele logistice pentru operațiunile sudice".[1]

În conformitate cu acest raționament, dacă sovieticii voiau ca România să participe (ceea ce se presupunea că vor), o puteau obliga foarte ușor s-o facă:

> Perioada de tensiune anterioară ostilităților le-ar permite sovieticilor să manipuleze atitudinile populare și liderii politici. Structura de mobilizare a Pactului s-ar pune în mișcare și elanul ei ar facilita continuarea pregătirilor. Refuzul est-europenilor de a participa în acest stadiu ar putea fi tratat prin forță. Est-europenii ar considera că nu au altă alegere decât să participe.[2]

Raționamentul avea la bază (1) premisa mecanismului sovietic de control – mecanism care, în cea mai mare parte, pentru România nu exista, și (2) presupunerea implicită că preparativele defensive ale României erau nesemnificative, iar voința de a se opune era extrem de slabă sau chiar inexistentă. Astfel, indiferent de strategia sa militară independentă, de organizarea, desfășurarea, instruirea și imaginea despre inamic a României – toate direcționate în primul rând împotriva unei amenințări sovietice –, Bucureștiul era considerat incapabil să împiedice măcar participarea sa la o ofensivă condusă de sovietici împotriva Occidentului și a NATO (și cu atât mai puțin să se opună Uniunii Sovietice).

Contrastul cu ceea ce în cadrul Pactului de la Varșovia era bine cunoscut ca lipsa de disponibilitate a României pentru operațiuni militare sovietice este izbitor. La doar câteva luni după buletinul *National Intelligence Estimate* din 1975, citat mai sus, comandantul sovietic al Forțelor Armate Combinate ale Pactului de la Varșovia raporta că România „nu mai era considerată membru" al structurilor militare ale Pactului, iar trupele sale nu mai erau incluse în „planul operațional de luptă și pregătire pentru acțiuni comune" al forțelor armate ale Pactului.[3]

În conformitate cu un buletin *National Intelligence Estimate* din 1979, forțele române și „liniile lor de comunicație operațională și defensivă ar fi vitale pentru susținerea operațiunilor ofensive ale Pactului împotriva Greciei și a Turciei vestice" și pentru „planurile sovietice de a transfera forțele terestre și aeriene din districtul militar Odesa în Bulgaria, cea mai mare parte a lor tranzitând România".

---

[1] Vezi, de pildă, *Warsaw Pact Forces Opposite NATO* (NIE 11-14-75), 4 septembrie 1975, pp. 32-33, CIA.

[2] Ibid. Aproape niciuna dintre măsurile sovietice menite să asigure loialitatea menționate în buletinul *Estimate* – trupe sovietice desfășurate pe teritoriul țării, pregătirea și îndoctrinarea ofițerilor în URSS, misiuni sovietice care să asigure „implicarea lor din timp într-un război" – nu era aplicabilă României.

[3] *Iakubovskii Report on the State of the United Armed Forces*, 31 decembrie 1975, Document nr. 77 în Vojtech Mastny și Malcom Byrne, editori, *A Cardboard Castle? An Inside History of the Warsaw Pact 1955-1991*, Budapesta, Central European University Press, 2005, pp. 395-396. Mastny și Byrne pretind că România fusese „izolată" la inițiativa partenerilor ei, deși restricționarea sau desființarea respectivelor structuri militare constituise un element constant și central al politicii de securitate a Bucureștiului de la începutul anilor 1960 până spre sfârșitul deceniului 1980.

Prin urmare, conchidea buletinul, forțele Pactului vor fi probabil „sporite de cele bulgare și române".[1] Cu două luni înainte, autoritățile centrale de la Moscova le explicau omologilor din republici că România „nu poate fi considerată un aliat de încredere – nu în prezent și cu atât mai puțin nu în cazul unei posibile înrăutățiri a situației internaționale", dat fiind că intenționa să restrângă „colaborarea în cadrul Pactului de la Varșovia".[2]

În vreme ce comunitatea de informații din SUA ajunsese în 1981 la concluzia că România ar participa la operațiuni ofensive sovietice, Pactul de la Varșovia opera în întregime pe premisa opusă.[3] În estimarea nivelului de comandă al Pactului de la Varșovia, România nu numai că ar refuza să participe la o astfel de ofensivă, ci chiar că s-ar putea retrage din Pact dacă aceasta ar fi inițiată. Într-un efort de evaluare a consecințelor militare imediate ale retragerii României, o simulare din 1982 a Moscovei era menită să determine dacă, „într-o situație extrem de instabilă" creată de retragerea României și Poloniei (deși în acest din urmă caz motivul ar fi fost mai degrabă presiunile populare, decât dorința sau intenția regimului), „misiunile operațional-strategice ale Forțelor Armate Combinate ar putea fi îndeplinite fără armata poloneză și forțele Republicii Socialiste România".[4] Ministrul sovietic al apărării, Ustinov, și comandantul-șef al forțelor Pactului de la Varșovia, Kulikov, i se plângeau la un moment dat ministrului apărării din RDG, Heinz Hoffman, că România refuza să participe la orice scenariu ofensiv și insista că forțele sale armate „îndeplinesc misiuni doar în interiorul Republicii Socialiste România".[5]

Mulțumindu-i lui Hoffman pentru informațiile culese la București de RDG, Ustinov comenta că erau necesare măsuri mai aspre pentru a trata cu regimul Ceaușescu – un refren deja familiar în rândul sovieticilor duri și al liderilor loiali acestora:

> Acele vremuri în care le-am făcut întotdeauna pe plac tovarășilor români trebuie să aparțină trecutului. Tovarășul Ceaușescu își bazează evaluarea situației pe

[1] *Warsaw Pact Forces Opposite NATO* (NIE 11-14-79), 31 ianuarie 1979, pp. 64-66, CIA.

[2] *Informare privind întâlnirea și discuțiile dintre L.I. Brejnev și N. Ceaușescu pe 1 august 1979 în Crimeea,* 20 august 1979, Document nr. 5 în Watts (2012a); Negru (2010), pp. 201-203; AOSPRM, fond 51, inv. 50, dosar 6, filele 80-85. România, afirmau oficialii sovietici, introdusese „aspecte clar antisovietice în acțiunile sale" și „juca un rol tot mai activ" în crearea unei „opoziții între Uniunea Sovietică și alți membri ai Organizației Tratatului de la Varșovia".

[3] Vezi, de pildă, *Warsaw Pact Forces Opposite NATO* (NIE 11-14-81), 7 iulie 1981, pp. 27-28, 30, CIA.

[4] James D. Marchio, „Will They Fight? US Intelligence Assessments and the Reliability of Non-Soviet Warsaw Pact Armed Forces, 1946-1989", *Studies in Intelligence,* vol. 51, nr. 4 (2007); Mastny și Byrne (2005), p. 463.

[5] *Memorandum al discuțiilor cu mareșalii Ustinov și Kulikov referitor la un exercițiu militar sovietic* (cu Heinz Hoffman), 14 iunie 1982, Document nr. 95 în Mastny și Byrne (2005), p. 463. Ustinov era furios fiindcă Ceaușescu îndemna în continuare la dizolvarea Pactului de la Varșovia, plângându-i-se generalului Hoffman că, dacă liderul român era „un politician și un om de stat atât de mare", „mai bine s-ar asigura ca NATO să fie dizolvată mâine".

poziții de clasă neclare. Practic trădează interesele taberei socialiste. Ori nu înțelege ce se întâmplă, ori și-a pierdut mințile.[1]

Un alt buletin *National Intelligence Estimate* din iunie 1983 exprima convingerea comunității de informații „că ordinele sovietice de declanșare a unui război vor fi transmise cu succes de la Statul-Major sovietic la unitățile de luptă ale celorlalte state din Pactul de la Varșovia care, în general, vor respecta ordinele cel puțin în stadiile inițiale ale unui conflict cu NATO".[2] Obișnuita mențiune de până atunci, referitoare la „excepția României" – că ofițerii sovietici nu aveau putere de comandă directă asupra forțelor române – lipsea acum. Câteva zile mai târziu, după ce constatau că doctrina, organizarea și pregătirea forțelor române nu erau adecvate unui război ofensiv, analiștii americani din domeniul informațiilor postulau că natura restrânsă a angajamentului lor în cele mai probabile scenarii ofensive făcea ca participarea lor viitoare la o astfel de ofensivă să devină mai acceptabilă pentru oficialitățile de la București. În conformitate cu buletinul *NIE* din iulie 1983, spre exemplu, „rolul conturat pentru forțele române este acela al unui front din eșalonul al doilea, responsabil cu securitatea arier-gardei, în spatele fronturilor sovietic și bulgar care ar duce ofensiva principală".[3]

Mai târziu în același an, serviciile de informații est-germane raportau că România „reafirmase și clarificase" caracterul condiționat al disponibilității sale chiar și pentru operațiuni *defensive* ale Pactului de la Varșovia.[4] Orice „participare a forțelor armate ale României, în timp de război, la luptă pe teritoriu străin", insistase Bucureștiul, „va depinde de o solicitare de ajutor venită din partea țării în chestiune", nu de la Înaltul Comandament sovietic.[5] Iar pentru ca ofensa să fie și mai acidă, Ceaușescu adăuga că, după ce îi prezentase deja această poziție vicepreședintelui american George Bush Sr., o va prezenta acum și miniștrilor apărării din statele Pactului de la Varșovia, reuniți la Berlin.[6]

Așa cum sublinia un fost ofițer polonez, România în timpul lui Ceaușescu era exclusă „de la bun început" din orice „discuție ca participant la un atac sovietic", din motive atât de numeroase, încât „nu mai era nevoie de [alte] lămuriri".[7] Nivelul cooperării reale a României în operațiunile Pactului era sugerat de faptul că în cele 357 de pagini ale lucrării *Contribuții la cercetarea conceptului*

---

[1] *Op.cit.*, p. 464. Un defector din GRU declara că, pentru sovietici, România devenise un „oponent" și un „inamic" la sfârșitul anilor 1960. Suvorov (1982), pp. 3-11.

[2] *Military Reliability of the Soviet Union's Warsaw Pact Allies* (NIE 12/11-83), 28 iunie 1983, p. 3, CIA.

[3] *Employment of Warsaw Pact Forces Against NATO: Interagency Intelligence Memorandum* (NI IIM 83-100002), 1 iulie 1983 (declasificat 19 noiembrie 1999, pp. 8-9, CIA.

[4] Telex al ambasadorului RDG în România (Bock), din 14 octombrie 1983, PHP. Vezi și Telex al lui Viktor Kulikov (comandant suprem al Forțelor Armate Unificate) către Heinz Hoffmann (ministrul est-german al apărării), din 14 octombrie 1983, PHP.

[5] Ibid.

[6] *Op.cit.*, p. 3.

[7] Michael Sadykiewicz, *Implications of Limited East European Military Support for a Soviet Offensive Against NATO*, ianuarie 1986, RAND Internal Note 25209-RC, p. 3.

de putere armată la români (1982), editate în limba engleză de Ministerul Apărării Naționale, „Pactul de la Varșovia nu este menționat nici măcar o dată".[1] În realitate, lucrarea menționează Pactul de la Varșovia, dar numai de trei ori pe o singură pagină și doar în contextul reafirmării faptului că România nu va preda niciodată comanda forțelor sale armate „niciunui organism extern"; subliniind că scopul Pactului era strict defensiv și limitat la Europa; și avertizând că orice cooperare cu alianța se va face doar pe baza „principiilor egalității și respectului" pentru independența fiecărei armate.[2] Generalul Ceaușescu a subliniat aceleași aspecte în lucrarea sa din 1980 despre doctrina de apărare a României (pe 2 dintre cele 375 de pagini ale versiunii în limba engleză).[3]

Obstacole în calea evaluării americane la începutul anilor 1980

Eroarea făcută în mod repetat de analiștii americani cu privire la participarea României la operațiunile militare sovietice și la capacitatea sa de a refuza această participare a avut mai multe motive. Principalele cauze, firește, erau prejudecățile cognitive; patologia organizațională a secretomaniei, compartimentarea și prejudecata „retrospectivă"; plus dezinformările sovietice cu ținte precise. Toate acestea au accentuat indisponibilitatea de a crede că România se putea opune când nimeni altcineva n-o făcea și o incapacitate de a evalua dimensiunile rezistenței românești.

Pe de altă parte, nivelul și amploarea extraordinare ale opoziției manifestate de România față de puternicul ei vecin ostil constituiau și ele un obstacol cognitiv greu de depășit pentru analiști. Pur și simplu, comportamentul României era prea deosebit de imaginea acceptată în interiorul comunităților de analiști din SUA și din Occident, în general. În vreme ce analiști de top ai CIA (de pildă Sherman Kent și Abbot Smith) au subliniat acest lucru în a doua jumătate a anilor 1960, un deceniu mai târziu comunitatea de informații din SUA a început să aibă o perspectivă opusă, interpretând sfidarea României ca fiind atât de dificil de înțeles nu din cauza limitărilor analistului, ci fiindcă raportata sfidare era una imaginară.

Așa cum afirmase președintele *Board of National Estimates* din cadrul CIA cu mai mult de zece ani în urmă, „a prevedea ce se va întâmpla în România e totuna cu a lua în considerare improbabilul".[4] Sfidarea românească nu avea la bază o evaluare sofisticată a limitelor toleranței sovietice, de care autoritățile române se apropiaseră în mod repetat și chiar le atinseseră, dar nu le încălcaseră. Dimpotrivă, era „clar" că „românii nu au impus niciodată anumite limite

[1] Ibid. Referirea vizează lucrarea general-colonelului Constantin Olteanu, *Contribuții la cercetarea conceptului de putere armată la români*, București, Editura Militară, 1982.
[2] Olteanu (1982), p. 327.
[3] Ceaușescu (1980), pp. 297, 309-310.
[4] *Special Memorandum 6-68: The USSR and Eastern Europe* (1968), pp. 8-11. Șeful *Board of National Estimates*, Abbot Smith, aprecia că URSS va fi nevoită să accepte „schimbări semnificative" în regiune, „dacă nu este dispusă să folosească forța militară". *Op.cit.*, p. 21.

asupra a ceea ce intenționează să facă" În consecință, deși analiștii observau deseori „că românii au mers cât de departe au putut; dar la fel de des, desigur, observatorii ar putea avea surprize".[1]

O evaluare făcută de un vechi analist al dinamicilor sovieto–est-europene a mers drept la țintă în acest sens, în 1982. „Mișcările și pozițiile" României „au fost înghițite de conducerea sovietică poststalinistă, care uneori pare nu atât tolerantă, cât pur și simplu depășită".[2] Ideea că România, de pe poziția sa geostrategică extrem de vulnerabilă, exercita asupra URSS o influență cu consecințe politice pe care nu puteau sau nu voiau să o manifeste țările „favorite" ale analiștilor americani pentru poziția de „cea mai independentă" s-a dovedit a fi, din punct de vedere intelectual, o punte mult prea dificil de traversat pentru cei mai mulți dintre ei.[3]

Deși în mod repetat și substanțial contrazise de declarațiile și acțiunile Bucureștiului, dar și de mărturiile defectorilor familiarizați cu planurile Pactului de la Varșovia (și de planurile militare sovietice desecretizate după încheierea Războiului Rece), sursele sovietice și est-europene care susțineau probabilitatea participării României erau atotprezente și imposibil de ignorat pentru orice analist corect. În plus, după ce armata poloneză a dezamăgit atât de crunt așteptările celor care credeau în rezistența ei, aplicând în mod categoric legea marțială, serviciile de informații americane au asimilat comportamentul armatei române cu cel al partenerilor „în strânsă cooperare", punând semnul egal între superficialitatea „opoziției clandestine" a Poloniei și presupusa fragilitate a independenței României. În ciuda numeroaselor indicii contrare, această concluzie era coroborată de valul de zvonuri și rapoarte emise neîncetat în cadrul operațiunilor sovietice de disuadare și blocare și a măsurilor active care le susțineau.

În unele cazuri, o temă a măsurilor active în întregime fabricată din minciuni era pur și simplu mai plauzibilă decât adevărul. Mulți analiști occidentali percepeau Pactul de la Varșovia ca fiind în mare o reflexie a NATO, creându-și astfel o imagine în oglindă a dinamicii unei interacțiuni stat mic–putere mare în cadrul unei alianțe de tip benevol. Astfel, caracterul dublu al Pactului de la Varșovia – de a fi o alianță impusă și că, în carul ei, unul sau mai mulți parteneri ar putea constitui cea mai mare amenințare pentru un altul – era imposibil de perceput pentru mulți analiști (deși exemplul grec și cel turc ar putea da de gândit), și a început să fie tot mai dificil la sfârșitul anilor 1970 și în deceniul următor, ceea ce a făcut ca anumite comportamente din interiorul alianței ale României să fie aproape de neînțeles. La urma urmei, dacă autoritățile militare sovietice nu puteau caracteriza, în 1982, comportamentul României decât descriindu-l

[1] Ibid.

[2] *Instability and Change in Soviet-Dominated Eastern Europe: An Intelligence Assessment* (EUR 82-10124), 12 ianuarie 1982, p. 19, CIA.

[3] Deși CIA, spre exemplu, nu avea anumiți favoriți, combinația de prejudecăți cognitive și interese ale politicii americane – atât interne, cât și externe – conferea un statut preferențial Poloniei, Ungariei și, într-un context diferit, Iugoslaviei.

ca „smintit", nu este deloc de mirare că analiștii americani, care dispuneau de mult mai puține informații referitoare la ceea ce se întâmpla în „cutia neagră", aveau mari probleme în a-l înțelege.

În aceste condiții, analiștii tindeau să se bazeze pe „imaginea în oglindă", presupunând că actorii străini își interpretau rolurile și acționau pe baza informațiilor și a evenimentelor în același mod fundamental și cu aceleași obiective esențiale ca analistul (sau instituția ori țara acestuia). Spre exemplu, toate aliațele de tip voluntar încheiate pe timp de pace au probleme cu împărțirea responsabilităților, ținând seama de dimensiunile mult diferite ca teritoriu, populație și resurse de care dispune fiecare parte. Cheltuielile militare fac deseori subiectul unor considerabile negocieri, controverse și chiar tensiuni. Este un fapt general acceptat acela că aliații mai mici încearcă să scape de partea care le revine și, dacă e posibil, să beneficieze de „gratuitate" – se se bucure de toate avantajele de securitate pe care le oferă alianța, fără a-și aduce o contribuție care să apese asupra populației.

În cadrul Pactului de la Varșovia însă, problema contribuțiilor individuale ale statelor era una obscură. Spinoase îndeosebi erau problemele de identificare a subsidiilor economice disimulate oferite de Moscova și a serviciilor făcute în schimb Kremlinului de unii parteneri – de pildă, acceptând în mod pasiv ca teritoriul și instituțiile lor să fie folosite în interesul sovieticilor, angajându-se în activități de spionaj împotriva adversarilor Moscovei sau procurând în mod ilegal tehnologii militare sofisticate din Occident pentru URSS. Atunci când lideri comuniști est-europeni își exprimau în particular dezacordul cu apelurile sovietice la cheltuieli bugetare crescute sau pretindeau că se opun unor asemenea creșteri atât în teorie, cât și în fapt, interlocutorii occidentali considerau aceste declarații cât se poate de plauzibile. Fiindcă, la urma urmei, așa funcționau lucrurile în NATO.

Astfel, într-un răstimp foarte scurt după ce Ceaușescu a expus, în noiembrie-decembrie 1978, eforturile sovietice de subordonare a comenzii militare naționale pe timp de criză, măsurile active ale Pactului au reușit să „întoarcă" explicitul protest al României într-o asemenea măsură încât în analizele occidentale a fost prezentat ca un simplu refuz de a spori cheltuielile militare.[1] Ca un corolar al acestei teme, ceilalți membri ai Pactului, în special Ungaria și Polonia, au fost prezentați de asemenea ca opunându-se unor cheltuieli militare sporite.[2] În realitate, la întrunirea din 1978 a Pactului – și la toate cele care au urmat până când Gorbaciov a preluat puterea în URSS –, ceilalți membri au susținut ca de obicei solicitările sovietice de creștere a cheltuielilor militare și au condamnat propunerile repetate ale României de înghețare a acestora și chiar de reduceri unilaterale.[3]

[1] Vezi, de pildă, Daniel N. Nelson, „Eastern Europe and the Non-Communist World" în Fischer-Galati (1981), pp. 199, 212; Volgyes (1982), p. 42; Larrabee (1984), pp. 27-28.

[2] Volgyes, spre exemplu, notează că „România refuzase să-și sporească nivelul cheltuielilor militare, alături de Polonia și Ungaria". Volgyes (1982), p. 42.

[3] Vezi, de pildă, *Minutes of Discussion of Report by the Supreme UAF Commander at the PCC Meeting*, 3 decembrie 1978, pp. 193-200, în Mastny, Nünlist, Locher și Selvage (2001), PHP.

Chiar și atunci când a fost consemnată ca fiind „cea mai gravă dispută dintre toate", această dirijare a atenției către chetiunile bugetare ascundea o provocare mult mai directă și mai importantă la adresa controlului sovietic.[1] Abilitatea Moscovei de a distorsiona percepțiile asupra politicilor României chiar și în rândul acelor analiști care cunoșteau foarte bine dedesubturile mașinațiunilor sovietice și balcanice este cu atât mai impresionantă cu cât cel mai important agent CIA în armata poloneză susținuse în mod explicit, repetat și, după exfiltrarea sa, chiar public că probabil principalul conflict în cadrul Pactului de la Varșovia era cauzat de faptul că România respingea fără echivoc Statutul FAU pe timp de război, care subordona „complet" armatele celorlalte state est-europene „controlului exercitat de Înaltul Comandament sovietic", în ciuda „considerabilelor presiuni făcute asupra sa" de ceilalți membri ai Pactului.[2] Colonelul Kuklinski afirma că România se deosebea de ceilalți membri nonsovietici ai Pactului de la Varșovia prin aceea că „rămânea singurul factor de decizie cu privire la forțele sale armate și la propriul potențial de apărare" și că nu avea „două adevăruri separate, unul pentru societatea internă și pentru armata ei, iar celălalt pentru comunitatea socialistă condusă de Uniunea Sovietică".[3]

Deosebirea flagrantă dintre insistența obstinată a serviciilor de informații americane că România ar participa la o ofensivă a Pactului de la Varșovia și discuțiile interne ale celorlalți membri ai Pactului din care reieșea contrariul, mai ales ținând seama de ponderea interpretărilor academice occidentale conforme cu aprecierile Pactului, sugerează că serviciile de informații din SUA ar fi fost copleșite de o combinație de dezinformări și agenți compromiși – surse care ofereau informații false și/sau agenți plasați ori recrutați de serviciile Pactului de la Varșovia în interiorul Pentagonului, al CIA etc.[4] În vreme ce una dintre temele măsurilor active sovietice prezenta România ca un membru al Pactului mai mult sau mai puțin conștiincios, care se supunea ordinelor venite de la Moscova, alta înfățișa armata română ca fiind un partener atât de nesigur, încât

---

[1] Brown (1988), p. 272.

[2] Kuklinski (1987), pp. 3-57; Herspring în Griffith (1989), p. 147. Vezi și Ryszard Kuklinski, „The Crushing of Solidarity", *Orbis* 32, 1 (iarna 1988), pp. 7-32. În conformitate cu Kuklinski, Ceaușescu și delegația care îl însoțea au răspuns la atacurile partenerilor „în strânsă cooperare" „ridicându-se de la masa de conferință", părăsind Moscova și menținându-și refuzul în ciuda permanentelor presiuni intense exercitate de URSS și de ceilalți membri ai Pactului pe perioada „întregului an 1979".

[3] Ibid. Spre deosebire de el, Ion Mihai Pacepa a negat orice rezistență reală a României în fața dominației sovietice, pretinzând că la mijloc sunt doar induceri în eroare. (Pacepa – 1987.) Începând cu 1989, Pacepa a insistat cu disperare pe lângă autoritățile române ca să fie declarat erou al României. Vezi, de pildă, interviul luat de Lucia Hossu Longin, *Față în față cu generalul Ion Mihai Pacepa*, București, Humanitas, 2009, și emisiunea cu același titlu difuzată la postul TVR1 (București), pe 28 noiembrie 2009, ora 22.00.

[4] Alexiev (1979), pp. 22-23; Clawson și Kaplan (1980), p. 160; J.F. Brown, „Romania's Maverick Policy", în Johnson, Dean, and Alexiev (1980); Herspring și Volgyes (1980), p. 289; Ghermani (1981), pp. 154-168; A. Ross Johnson, *The Warsaw Pact: Soviet Military Policy in Eastern Europe* P 6583, Santa Monica: RAND Corporation, 1981, pp. 4, 19, 30-34; Volgyes (1982), pp. 41-59; Alexiev în Adelman (1982), pp. 149-163.

nu putea avea decât un rol marginal în planurile oricui. Astfel, Serviciul A de la KGB a reinterpretat indisponibilitatea voită a României de a participa la operațiuni împotriva Occidentului, transformând-o într-o opțiune sovietică, determinată de presupusa incapacitate și de deficiențele politice ale armatei române, nu de intențiile strategice și militare ale României.

Reluând o campanie dusă de predecesorii lor ruși încă din secolul al XIX-lea (de pildă în contextul Războiului pentru Independență din 1877–1878, al Primului și al celui de-al Doilea Război Mondial), în cursul ultimei jumătăți a Războiului Rece autoritățile sovietice „au defăimat în mod deschis capacitatea forțelor armate române" în fața interlocutorilor occidentali, citând de obicei presupusul lor moral scăzut, pregătirea inadecvată și dotarea insuficientă.[1] Participanții sovietici la „forumurile pentru controlul armamentului și pe alte teme" i-au descris fără oprelişti pe militarii români în dialogul cu interlocutori occidentali ca fiind „eretici fără speranță", în vreme ce ofițerii polonezi spuneau despre ei cu dispreț că ar fi "o problemă majoră, stânjenitoare pentru Blocul sovietic".[2] Numărul mare de agenți sovietici și est-europeni (plus alții) angajați în diseminarea măsurilor active – mulți fiind considerați surse „demne de încredere" de serviciile de informații, diplomații și politicienii occidentali – a făcut posibil ca, într-un răstimp relativ scurt, aceste teme ale măsurilor active sovietice să devină, pentru vestici, informații de tip HUMINT.[3] Până la mijlocul anilor 1980, chiar și experții occidentali specializați în problemele armatei române acceptau, ca alternativă plauzibilă pentru descurajarea unei intervenții sovietice, absoluta lipsă de importanță a independenței României și inconsecvența strategiei sale militare, determinată de moralul scăzut, de pregătirea inadecvată și de dotarea insuficientă a armatei.[4]

---

[1] Vasili Kuliș, telegramă a Departamentului de Stat, Moscova 29802, 6 decembrie 1978 (secret), citat în CIA, Classified Annex (U), Alexander Alexiev și A. Ross Johnson, *East European Military Reliability: An Émigré-Based Assessment,* Santa Monica, RAND, R-3480/1, 1 octombrie 1986, p. 2. Studiul conchidea că armatele bulgară, est-germană, poloneză, maghiară și cehoslovacă erau considerate de Moscova „pe deplin" sau „în cea mai mare parte de încredere".

[2] Vezi, de pildă, *The Nature of Soviet Military Doctrine: A Research Paper* (SOV 89-10037CX), 1 aprilie 1989, p. 3, CIA; Johnson și Kliszewski (1987), p. 8.

[3] Așa cum nota un analist CIA, plantarea unor „rapoarte false prin intermediul canalelor de informații existente sau ale serviciului diplomatic" și deci inundarea pieței de profil „cu un volum mare de rapoarte și relatări conflictuale" erau eficiente în distragerea atenției de la evenimentele reale. Cynthia M. Grabo, „Soviet Deception in the Czechoslovak Crisis: A Study in Perspective", *Studies in Intelligence,* vol. 14, nr. 1 (primăvara 1970), p. 22.

[4] Vezi, de pildă, remarcile specialiștilor de origine română Walter Bacon și Aurel Braun în *Warsaw Pact and the Question of Cohesion*: (1985), pp. 45-47. Vezi și Jonathan Eyal, „Romania: Between Appearances and Realities" în Jonathan Eyal, editor, *The Warsaw Pact and the Balkans: Moscow's Southern Flank,* New York, St. Martin's Press, 1989, pp. 69, 73, 99, 107.

V

Deturnarea politicii externe a României

Am făcut, de asemenea, eforturi de a defini clar responsabilitatea statelor vest-europene, îndeosebi a RFG, pentru consecinţele deciziei de a-şi pune teritoriile la dispoziţie pentru amplasarea de noi rachete americane. Propunerea noastră a fost primită cu o opoziţie fermă din partea delegaţiei române.[1]

Ministrul de externe polonez, ianuarie 1983

[Orice iniţiativă a Ungariei trebuie să aibă] acceptul preliminar al Uniunii Sovietice. Trebuie să fie în acord cu iniţiativele comune [ale Pactului de la Varşovia]. Trebuie să consolideze, nu să slăbească, poziţiile Uniunii Sovietice şi ale Pactului de la Varşovia [şi] să influenţeze pozitiv opinia publică în plan intern şi extern, fără a lăsa impresia că acesta este unicul ei scop.[2]

Şeful Departamentului Internaţional din Ungaria, Mátyás Szürös, februarie 1983

Folosiţi numai surse de absolută încredere, care operează sub cele mai severe condiţii de confidenţialitate, pentru a obţine informaţii despre principalele probleme şi evoluţii din România. În niciun caz nu trebuie să se observe că Ministerul Securităţii de Stat a adoptat măsuri speciale; sursele nu trebuie să iniţieze niciun tip de activităţi de culegere de informaţii care să permită altor persoane sau organe să descopere ori să recunoască obiectivele urmărite.[3]

Instrucţiune Stasi, martie 1983

---

[1] *Polish Preparatory Report for the PCC Meeting*, 3 ianuarie 1983, p. 2, PHP.

[2] „The Possibilities of a Hungarian Initiative: Considerations of Form and Content", 11 februarie 1983, în *Memorandum on the Preparation of the Declaration of the European Socialist Countries' Leaders*, Moscova, 28 iunie 1983, în Csaba Békés şi Anna Locher, editori, „Hungary and the Warsaw Pact, 1954-1989: Documents on the Impact of a Small State Within the Eastern Block", octombrie 2003, PHP.

[3] *Note of the Chief of the Evaluation and Information Group to the chiefs of Stasi units requesting the evaluation of the possibilities for the Stasi to inform itself with regard to the internal situation in the R.S.R.*, 29 martie 1983, BStU, MfS, ZAIG 7120, S. 282-3; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 354.

Declarația [noastră] plasează pe drept vinovăția pentru escaladarea tensiunilor asupra cercurilor de conducere din SUA și NATO, susținând contramăsurile Uniunii Sovietice la adresa programului de rachete american, folosind cuvinte bine alese.[1]

Guvernul ungar, noiembrie 1983

România acceptă așa-numita „opțiune zero", conform căreia SUA și URSS sunt responsabile în egală măsură pentru provocarea acestei grave situații, și respinge contramăsurile prezentate de URSS, RDG și RS Cehoslovacia. Conducerea României face acum apel – mai direct decât înainte – la toate statele și popoarele pe ale căror teritorii urmau a fi amplasate, inclusiv la RDG și RS Cehoslovacă, cerându-le să se opună deciziilor adoptate.[2]

Stasi, decembrie 1983

România se opune în mod clar intereselor fundamentale de politică externă ale comunității socialiste [și] își promovează chiar mai intens pozițiile speciale de politică externă lipsite de caracter de clasă... pe aproape toate chestiunile internaționale importante și pe tema colaborării în cadrul Tratatului de la Varșovia și al CAER.... Date fiind activitățile tot mai intense ale principalelor state imperialiste, menite să separe pe termen lung România de comunitatea statelor socialiste, și accentuarea previzibilă a pozițiilor speciale ale României, [noi] continuăm să exploatăm toate posibilitățile statelor socialiste în activitatea politico-operațională, pentru a determina România să-și păstreze și să-și consolideze legăturile cu Pactul de la Varșovia și cu CAER, dar și contactele bilaterale.[3]

Stasi, decembrie 1983

Pozițiile Republicii Socialiste România s-au depărtat atât de mult de linia comună a statelor Tratatului de la Varșovia, încât practic niciunul nu le poate susține nici pe ele, nici faptul că punctele de vedere esențiale ale URSS, Republicii Populare Bulgaria, Republicii Socialiste Cehoslovacia, Republicii Populare Ungaria, RDG și Republicii Populare Polonia sunt în acord.[4]

Ministrul de externe cehoslovac, aprilie 1984

---

[1] Declarația ungară din 29 noiembrie 1983 – *Bazele de rachete balistice americane contravin intereselor omenirii* – descrisă în *Foreign Ministry Memorandum on Hungarian Foreign Policy Initiatives Between 1975 and 1985,* 12 iunie 1985, Istvan Cserjes și Laszlo Demus, Departamentul pentru Securitate Internațională, pentru Gyula Horn, p. 5, în Csaba Békés și Anna Locher, editori, „Hungary and the Warsaw Pact, 1954-1989", octombrie 2003, PHP.

[2] *Informational Note Drawn Up by the Chief of Service Referring to the Current Situation and Policy of Romania,* 15 decembrie 1983, BStU, MfS, ZAIG 6267, S. 9-11; Herbstritt și Olaru (2005), p. 364.

[3] *Op.cit.,* pp. 363, 367.

[4] *Speech by the Czechoslovak Foreign Minister (Bohuslav Chňoupek),* 19 aprilie 1984, „Second Cold War, 1981-1985: XVII. Budapest, 19-20 April 1984", în Locher (2002). Chňoupek s-a referit la membrii Pactului folosind abrevierile (RSR, RPB, RSC, RPU și RPP.)

Capitolul 9

Politica Blocului sovietic față de România în mandatul lui Andropov

Poate chiar mai puternică decât reținerea analiștilor americani în a accepta faptul că România ar fi putut fi cel mai rebel membru al Pactului de la Varșovia era devotamentul față de ideea de „opoziție ascunsă", referitoare în special la Polonia și Ungaria. Motivul esențial era aceeași combinație de prejudecăți cognitive, patologii instituționale și dezinformare focalizată, dar cu elemente suplimentare, apărute în urma unor accidente ale istoriei. Cel mai important dintre acestea se referea la compoziția etnică a societății americane, ca rezultat al tiparelor de imigrație din Europa estică în decursul secolelor. Atitudinile și legăturile celor mai numeroase comunități etnice din SUA cu țările lor de origine exercitau o influență atât directă, cât și indirectă asupra analiștilor americani.

După germani – est-germanii fiind un caz special –, cele mai numeroase comuniăți de imigranți erau cea poloneză și cea maghiară. Conform recensământului realizat în SUA în 1980, comunitatea autoidentificată de polonezi americani se cifra la peste 9 milioane de persoane, mai mult de 3,3% din întreaga populație a SUA, fiind un bazin electoral important pentru alegerile statale și naționale. În consecință, evenimentele din Polonia constituiau permanent un subiect de interes pentru analiștii americani. Deja în anii 1970, analizele includeau impactul probabil al măsurilor politice americane față de Polonia asupra comunității de polono-americani, adică asupra organizațiilor active politic care reprezentau comunitatea respectivă.[1]

În 1980, comunitatea maghiaro-americanilor număra aproape 2 milioane de persoane. Deși comunitatea etnicilor maghiari din SUA era doar o fracțiune

[1] CIA și Departamentul de Stat american au început să includă impactul probabil al politicii SUA față de Polonia asupra alegătorilor americani încă de la începutul anilor 1960, cu referiri explicite la „susținerea comunității de polono-americani din Statele Unite". Vezi, de pildă, *Memorandum From Secretary of State Herter to President Eisenhower,* Washington, 6 septembrie 1960, Document 109 în *Foreign Relations of the United States, 1958–1960,* Volum X, Partea I, *Eastern Europe Region, Soviet Union, Cyprus.*

din cea poloneză, compensa acest lucru prin focalizarea organizațională.[1] Înainte de Războiul Rece, imigranții veniți din Europa de Est nu fuseseră organizați din punct de vedere politic, iar impactul lor asupra politicii americane fusese nesemnificativ.[2] Când SUA au hotărât, la începutul Războiului Rece, să finanțeze grupările de imigranți pentru a focaliza atenția publică asupra suferințelor prin care treceau popoarele lor de origine, incluzând aici posturi de radio ce difuzau emisiuni în regiunile respective, singurul grup etnic care a reușit să-și mențină coeziunea a fost cel al maghiarilor.[3] În consecință, secția maghiaro-americană a Comitetului pentru Europa Liberă – inițial modalitatea prin care CIA coordona acest efort și distribuia susținerea materială – era una dintre cele mai influente.[4]

Spre deosebire de comunitățile de maghiari și de polonezi, care numărau peste un milion de persoane, româno-americanii erau numai 380 000.

Studiul problemelor est-europene atrăgea, în mod firesc, relativ multe persoane cu origini etnice în regiunea respectivă. Deloc surprinzător, polono-americanii și maghiaro-americanii erau bine reprezentați atât în departamentele academice, cât și în serviciile de informații din aceste domenii. Și la fel de firesc, româno-americanii nu erau. Astfel au fost create premisele necesare pentru „tendința de atribuire fundamentală"[5] – înclinația firească de a percepe orice grup cu care subiectul se identifică (rasial, etnic, religios etc.) într-un mod mai

[1] Consiliul Național Maghiar, format ca parte a Comitetului Național pentru Europa Liberă din cadrul CIA, era de asemenea marcat de conflicte interne, dar „fusese cel mai disciplinat și mai unit dintre diversele consilii și comitete naționale ale țărilor est-europene recunoscute de Comitetul Național pentru Europa Liberă din New York". *Memorandum to Mr. Frank G. Wisner, Subject: National Committee for Free Europe,* 19 octombrie 1950, CIA. Organismul reprezentativ al polono-americanilor, Congresul Americanilor Polonezi, era de fapt un conglomerat de peste 3 000 de organizații și cluburi. John Micgiel, „The Impact of the Diasporas – The Poles in the US", New York, Columbia University, martie 2004, www.ceri-sciences-po.org. După 1989, maghiaro-americanii au condus activitatea comună de lobby polono-ungară pentru integrarea în NATO.

[2] Vezi, de pildă, Stephen A. Garrett, „Eastern Europe Ethnic Groups and American Foreign Policy", *Political Science Quarterly,* vol. 93, nr. 2 (vara 1978), pp. 301-323.

[3] În 1959, OCB preciza clar: „Susținerea acordată unor grupări alese de imigranți capabile să aducă o contribuție pozitivă a îndeplinirea obiectivelor americane trebuie să continue, iar cea pentru organizațiile de imigranți mai puțin utile va dispărea treptat". *Operations Coordinating Board Report: Operations Plan For The Soviet-Dominated Nations In Eastern Europe,* Washington, 2 iulie 1959, Document 18 în *Foreign Relations of the United States, 1958–1960,* Volum X, Partea I, *Eastern Europe Region, Soviet Union, Cyprus.*

[4] Unul dintre primii săi lideri, Ferenc Nagy, fusese prim-ministru al Ungariei în guvernarea lui Matyas Rakosi și în 1946 a plecat la Washington (plus Londra și Paris) împreună cu Nagy, beneficiind de aprobarea lui Stalin, pentru a susține solicitările Budapestei ca Transilvania, sau o parte a ei, să fie cedată Ungariei. *Népszabadság,* 13 august 1945; Kóvari (1983), p. 130; „Mathematics for the Millions", *Time,* 1 iulie 1946. Vezi și *The Manchester Guardian,* 19, 20 iunie 1946.

[5] Vezi capitolul I al acestei lucrări.

generos și mai favorabil decât alte grupuri (mai cu seamă cele despre care se știe că se află într-o relație de tip antagonic cu primul).[1]

Un rol important în accentuarea caractereului plauzibil al „opoziției asunse" îl deținuse caracterul deschis al culturii americane. Prețul mare pus pe transparență și pe comunicarea directă, plus izolarea aproape totală a SUA de orice amenințare apropiată serioasă au facilitat o atitudine anticonspirațională, mult diferită de abordarea majorității europenilor. Acest lucru a creat anumite obstacole în calea capacității de a percepe conspirațiile reale (sau chiar de a accepta posibilitatea existenței unora), indiferent de calitatea sau de volumul dovezilor în sprijinul lor. Astfel, ideea că Moscova regiza reuniuni internaționale sau organiza dezbateri publice și în media în care ea însăși susținea atât argumente pro, cât și contra, era deseori privită cu scepticism de analiștii americani (deși tot mai puțin odată cu trecerea timpului și cu experiența acumulată).

Manipulările sovietice ale liderilor supuși din cadrul Pactului de la Varșovia

În problemele de o importanță deosebită pentru Kremlin însă, autoritățile sovietice coregrafiau fiece pas făcut și aproape fiecare cuvânt rostit de diverșii membri ai Pactului de la Varșovia. Un exemplu în acest sens este reuniunea miniștrilor apărării la care Moscova dorea ca restul membrilor să aprobe Statutul FAU pe timp de război. În general, fiecare ministru participant își pregătea, înainte de reuniune, prezentarea și punctele de discuție. Așa cum relata un observator de la fața locului, cu această ocazie însă,

> prin urmare, Statul-Major polonez a pregătit fișe de lucru pe care Jaruzelski să le poată folosi în cursul ședinței. Dar cu câteva zile înainte de reuniune, generalul Titov și alți câțiva ofițeri sovietici din Secretariatul FAU [Forțelor Armate Unite] s-au deplasat la Varșovia. La sosire, au verificat acele fișe, le-au aruncat și au petrecut două zile pregătind unele noi. Acestea erau foarte detaliate, incluzând formulele de început și de final și sugerând răspunsuri alternative în funcție de ceea ce ar fi putut spune alți miniștri în cursul ședinței. În vederea sosirii lor, și ceilalți miniștri ai apărării pregătiseră fișe de lucru, acestea fiind la rândul lor verificate de secretariatul sovietic. Prin urmare, ședința a fost eficient orchestrată de sovietici. Chiar și est-europenii au fost surprinși de amestecul direct al sovieticilor, fapt care sugerează intensa lor îngrijorare.[2]

Deși această informație provenise de la un extrem de bine apreciat agent CIA din interiorul Statului-Major polonez (colonelul Kuklinski), serviciile de informații americane aveau alți doi agenți de nivel înalt în cadrul instituțiilor

[1] Vezi, de pildă, Heuer (1999), pp. 111-161; David Heradstveit, *The Arab-Israeli Conflict: Psychological Obstacles to Peace*, Oslo, Universitetsforlaget, 1979.

[2] *The Soviet Union's Control of the Warsaw Pact Forces: An Intelligence Assessment* (SOV 83-10175CX), octombrie 1983, p. 19, CIA.

militare poloneze, iar informațiile pe care ei le-au oferit reflectau nivelul celor la care aveau acces.[1] De exemplu, dacă unul dintre ei ar fi văzut doar evaluarea Statului-Major polonez care critica Statutul FAU pe timp de război aproape în aceiași termeni folosiți de România, el ar fi considerat credibil (și, în consecință, ar fi raportat către CIA) că liderii militari polonezi, în frunte cu Jaruzelski, se opuneau subordonării forțelor armate poloneze comandamentului sovietice.[2] Dacă însă ar fi cunoscut discuțiile lui Jaruzelski cu liderii militari sovietici, agentul și-ar fi conturat o imagine mult diferită.[3]

Reconciliind aceste perspective deosebite, serviciile de informații americane au conchis că Jaruzelski și-a „însușit" evaluarea critică a Statului său Major și că „încerca să intervină în acele probleme" în mod sincer.[4] Comportamentul liderului polonez indica însă exact contrariul. „Deși nu fusese soluționată niciuna dintre obiecțiile poloneze" cu privire la Statutul FAU pe timp de război, Jaruzelski insistase în fața miniștrilor apărării din celelalte state membre ale Pactului de la Varșovia că „statutul era rezultatul unui schimb de opinii amplu și deschis, iar el i-a criticat pe români pentru tentativa de a-i submina principiile".[5] Apoi restul corului, adică toți ceilalți membri, i s-a alăturat și „a respins «categoric» obiecțiile românilor, aprobând statutul".[6]

De fapt, România era obligată să se lupte la fiecare pas doar pentru a se face auzită în cadrul structurilor de conducere ale Pactului. Iar când reușea acest lucru, în ciuda influenței exercitate de Secretariatul Pactului asupra organismelor naționale prin controlul agendelor de întâlniri, al prezentărilor, al proiectelor

[1] Ceilalți doi agenți erau colonelul Wlodzimierz Ostaszewicz, adjunctul informațiilor militare poloneze, și colonelul Jerzy Suminski, un oficial de rang înalt al serviciilor de informații militare.

[2] Vezi *Intelligence Information Special Report: 1979 Wartime Statute of the Combined Armed Forces*, 28 noiembrie 1979, p. 3, CIA; and *The Soviet Union's Control of the Warsaw Pact Forces: An Intelligence Assessment* (SOV 83-10175CX), octombrie 1983, p. 18, CIA.

[3] *CIA Intelligence Information Report: (December 1979) Draft Statute of Warsaw Pact Armed Forces and Their Control Organs in Wartime*, 25 februarie 1980, p. 4, CIA.

[4] *The Soviet Union's Control of the Warsaw Pact Forces: An Intelligence Assessment* (SOV 83-10175CX), octombrie 1983, p. 18, CIA.

[5] În conformitate cu Jaruzelski: „Partea poloneză a aprobat în totalitate prevederile de bază ale proiectului de statut, chiar de la început" și i s-au „acordat posibilități nelimitate de a prezenta și a justifica propuneri și comentarii". *CIA Intelligence Information Report: (december 1979) Draft Statute of Warsaw Pact Armed Forces and Their Control Organs in Wartime* (1980), p. 4, CIA.

[6] *The Soviet Union's Control of the Warsaw Pact Forces: An Intelligence Assessment* (octombrie 1983), p. 19, CIA. Vezi și *CIA Intelligence Information Report: (noiembrie 1979) Twelfth Session of the Committee of Defense Ministers of the Warsaw Pact Member States*, 20 februarie 1980 (de Jaruzelski), pp. 3, 6. Pentru acceptarea celorlalți membri ai Pactului, vezi de pildă raportul comandantului-șef al Forțelor Armate Unite, mareșalul V.G. Kulikov, în *CIA Intelligence Information Report: (3-6 December 1979) – From the 12th Session of the Warsaw Pact Committee of Defense Ministers; Documents Pertaining to the Second Item of the Agenda Concerning the „Statute" Governing Wartime Organization and Activities of the Warsaw Pact's Combined Armed Forces*, 11 aprilie 1980, CIA.

de rezoluții și de comunicate, ceea ce avea de spus era de obicei important.[1] Fără îndoială însă, politica și pozițiile adoptate de România constituiau o țintă de prim ordin a cenzurii din cadrul Pactului de la Varșovia. În conformitate cu o evaluare CIA din 1983:

> Sovieticii folosesc Secretariatul pentru a asigura abordarea corectă a problemelor care îi interesează, mergând până acolo încât interzic punctele controversate de pe agendă și orchestrează răspunsurile membrilor. Ciornele tuturor prezentărilor propuse sunt adunate pentru a constata dacă vreuna dintre ele amenință pozițiile sovietice. Unele chestiuni sunt pur și simplu scoase de pe agendă. Propunerile românești, de exemplu, au fost deseori eliminate, sub diverse pretexte. Sovieticii – adesea, mareșalul Kulikov însuși – încearcă să modifice și diverse poziții. Dacă nu au câștig de cauză, așa cum se întâmplă de cele mai multe ori cu românii, sovieticii orchestrează argumentele celorlalți membri astfel încât să susțină propria lor poziție. Toatre acestea se petrec cu mult timp înainte de ședințe, care de obicei sunt doar o formalitate.[2]

Trage România înapoi, împinge Ungaria înainte

Pe 10 noiembrie 1982, Leonid Brejnev, de mult timp bolnav și slăbit, a murit. Câteva zile mai târziu, Iuri Andropov a fost numit în locul său, Secretar General al PCUS. Andropov își crease deja reputația de a fi unul dintre principalii adepți ai liniei dure de la Kremlin. Imboldul său obsesiv către eliminarea oricăror disidențe înainte ca acestea să poată deveni o amenințare a fost atribuită de mulți observatori experienței pe care a dobândit-o urmărind situația din Ungaria în 1956.[3]

În cei 15 ani cât s-a aflat la conducerea KGB, a susținut în mod constant și a impus un „conformism ideologic mai rigid" și o „înăbușire a tuturor formelor de dezacord", amintind de brutala sa reimpunere a controlului în Ungaria, în 1956–1957.[4] Concomitent, la fel ca mentorul său, Otto Kuusinen, căpătase reputația unui „liberal" în chestiuni economice, din perspectiva Kremlinului, considerând bunăstarea materială ca fiind necesară pentru a asigura liniștea socială. Tot aidoma lui Kuusinen, Andropov susținea utilizarea organizațiilor-paravan

[1] *The Soviet Union's Control of the Warsaw Pact Forces: An Intelligence Assessment* (SOV 83-10175CX), octombrie 1983, p. 12.
[2] Ibid.
[3] Vezi, de pildă, Amy K. Knight, „Andropov: Myths and Realities", *Survey*, vol. 28, nr. 1 (primăvara 1984), pp. 22-44; Jiri Valenta, „Soviet Decisionmaking and the Czechoslovak Crisis of 1968", *Studies in Comparative Communism*, vol. 8, nr. 1-2 (primăvara-vara 1975), pp. 155-156.
[4] *The KGB's Role in Soviet Politics: CIA Intelligence Report*, 2 aprilie 1972, pp. 10, 42, 45, CIA.

și a operațiunilor de tip măsuri active, instruind ofițerii KGB staționați în afara granițelor URSS să-și dedice minimum 25% din timp acestora din urmă.[1]

Ostilitatea față de români a șefului KGB și sentimentele similare pe care ei le nutreau față de el erau bine cunoscute în acele cercuri ale administrației și serviciilor de informații americane care se preocupau de Blocul sovietic. Andropov, nota CIA cu un deceniu în urmă, avusese „chiar mai multe decât nivelul obișnuit de dificultăți ale sovieticilor" cu românii, când condusese Departamentul pentru legături cu partidele socialiste aflate la conducere, din cadrul CC al PCUS, în perioada 1957–1967.[2] Deloc surprinzător, rămăsese „rece și neprietenos" cu românii necooperanți și după numirea sa ca președinte al KGB, în 1967. Ca un principal – dacă nu chiar principalul – susținător al intervenției militare sovietice în Ungaria în 1956, în Cehoslovacia în 1968 și în Afganistan în 1979, a luat cu titlu cât se poate de personal criticile românilor la adresa rolului său în prima acțiune și în condamnarea directă a ultimelor două intervenții. Mai mult decât atât, ca președinte al KGB, Andropov cunoștea bine rolul jucat de România în subminarea politicii sovietice în Orientul Mijlociu și față de China, eforturile ei de a îndepărta Afganistanul de linia politică a Moscovei și intervenția sa pe lângă Teheran pentru a bloca influența Kremlinului asupra Iranului condus de ayatollahul Khomeini.

Emil Bodnăraș confirmase în întregime opinia negativă a României cu privire la noul Secretar General al PCUS într-o discuție cu ambasadorul american, în urmă cu câțiva ani. Descriindu-l ca „un alt exemplu de lider sovietic care «nu înțelege politica» și are o viziune îngustă, limitată – un neajuns regretabil mai cu seamă la un securist", Bodnăraș a afirmat că Andropov era răspunzător în mod direct de sângeroasa reprimare a revoltei maghiare din 1956, din cauza deliberatelor sale „rapoarte false" către conducerea sovietică.[3]

Majoritatea liderilor români împărtășeau opiniile vecinilor iugoslavi, că Andropov era „complet corupt, servil, capabil de orice, dar șiret ca o vulpe" – trăsături comune în rândul celor care supraviețuiseră și prosperaseră în timpul lui Stalin.[4] Pe perioada mandatului său de președinte al KGB, Andropov a adoptat „cu consecvență" o „poziție dură în raporturile cu România", iar CIA considera că era „mai probabil", comparativ cu cei doi predecesori ai săi în fruntea ierarhiei

[1] Pentru modul în care Andropov susținea implicarea sporită a KGB în conceperea și aplicarea măsurilor active, vezi Vasiliy Mitrokhin, „KGB Active Measures in Southwest Asia in 1980–1982", *Cold War International History Project Bulletin*, nr. 14/15 (Iarna 2003/Primăvară 2004).
[2] *KGB's Role in Soviet Politics: CIA Intelligence Report* (1972), p. 43.
[3] Memorandum al discuției dintre Emil Bodnăraș și ambasadorul Harry G. Barnes, Jr., București A-101, 17 mai 1974, în *România și Pactul de la Varșovia*, vol. II, Mircea Munteanu, editor, București, România, Cold War International History Project, octombrie 2002.
[4] *The KGB's Role in Soviet Politics* (1972), p. 44. Defectorii cehoslovaci de după 1968 erau în general de aceeași părere.

sovietice, să încerce să forțeze Bucureștiul „să se conformeze cerințelor sovietice în problema integrării în cadrul CAER și a modernizării militare".[1]

Știind la ce să se aștepte, românii nu s-au sfiit să-și exprime părerea că Andropov ar fi „mult mai rău decât Brejnev" în încercarea de a impune dominația sovietică, dacă ar deveni liderul PCUS.[2] Firește, conducerea română era obișnuită deja cu ostilitatea sovieticilor. Înainte ca România să critice în mod public invazia sovietică în Afganistan, la sfârșitul anului 1979, atitudinea ei sfidătoare determinase deja Moscova să o considere „nu o problemă din interiorul Blocului, ci una de politică externă", astfel că ministrul de externe Gromîko l-a înlocuit pe șeful Departamentului pentru Relațiile cu Partidele Comuniste și Muncitorești din Țările Socialiste din CC al PCUS, Konstantin Katușev, cu misiunea de a gestiona aspectele vizibile ale relației româno-sovietice.[3] Între timp, Andropov a mutat România din categoria aliaților socialiști în grupul „principalilor adversari", din care făceau parte aliații din NATO și China și unde devenise ținta unor și mai susținute operațiuni de informații.

Ca secretar general al PCUS, Andropov nu a ezitat să-și demonstreze ostilitatea față de Ceaușescu. Chiar de la primul prilej, la funeraliile lui Brejnev, l-a ignorat în mod ostentativ pe conducătorul român.[4] Gafa fostului președinte american Nixon, făcută la televiziunea americană în perioada respectivă, prin care a dezvăluit opinia confidențială a lui Ceaușescu, anume că Andropov nu va deveni liderul PCUS fiindcă „își făcuse prea mulți dușmani", nu a avut deloc menirea de a liniști apele și așa agitate.[5] Faptul că fusese astfel scos în evidență, în public, ca un confident al președinților americani, era un pas cel puțin inoportun și inutil, mai cu seamă că majoritatea analiștilor americani erau de acord cu opinia liderului român, că un candidat mai probabil era Konstantin Cernenko (atât ei, cât și Ceaușescu subestimând gradul în care un șef KGB se putea folosi de amenințări și șantaj pentru a-și descuraja competitorii, atunci când își

[1] *The Impact of Soviet Political Succession on Moscow's Policy Toward Eastern Europe: An Intelligence Assessment* (SOV 83-20), Biroul pentru Analiză Sovietică în coordonare cu NIC, 1 iunie 1983, p. 5, CIA.
[2] *Op.cit.*, p. 6.
[3] *Op.cit.*, p. 7.
[4] *Op.cit.*, p. 5. Brejnev l-a umilit pe Ceaușescu (și a fost umilit la rândul lui) ani de-a rândul, de exemplu, așezându-l ultimul între liderii statelor din cadrul Pactului, chiar și după cei din Vietnam și Cuba, la conferințele anuale ale PCUS. În 1981, Brejnev a aranjat chiar ca șeful Partidului Comunist Francez (care nu se afla la putere în Franța) să vorbească înaintea lui Ceaușescu – un afront fără precedent la adresa unui lider de partid comunist aflat la putere.
[5] CBS, „Nightline", 12 noiembrie 1982. Indiscreția lui Nixon a fost o gafă diplomatică neașteptată.

dorea un loc de frunte în partid).[1] Deloc surprinzător, declarația lui Nixon nu a făcut decât să înveninеze și mai rău relația liderului de la București cu noul șef de la Kremlin.

Andropov a lăsat să se înțeleagă limpede la înmormântarea lui Brejnev că, la fel ca Hrușciov și Brejnev înaintea lui (și aidoma lui Cernenko după el), considera că politica independentă dusă de România în Balcani era îndreptată în mod direct împotriva strategiei sovietice în regiune (așa cum și era de fapt). Astfel, l-a avertizat pe Ceaușescu să stea cuminte și să „se supună îndrumărilor sovietice" pe viitor, după care a dictat ca măsurile active sovietice să le transmită diverșilor interlocutori occcidentali că liderul român fusese efectiv și eficient disciplinat (așa cum nu era de fapt).[2] Într-un raport pe care l-a transmis Moscovei, Berlinului de Est și Budapestei, referitor la întâlnirea sa cu liderul român, Todor Jivkov relata că Ceaușescu renunțase la ideea unei „zone balcanice libere de arme nucleare" (care servea intereselor Moscovei), susținând acum cooperarea în Balcani indiferent de ideologie sau de existența armelor nucleare (care servea intereselor considerate de Moscova „antisovietice").[3]

Deși era primul lider sovietic de după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie care nu fusese activ implicat în operațiuni militare și/sau de spionaj împotriva României în cariera sa anterioară (Hrușciov, Brejnev și Cernenko având deja experiență în problemele românești, ca parte a „clanului moldovenesc" din cadrul PCUS), Andropov nu era deloc mai puțin ostil față de România. Pe lângă frustrările sale de ordin personal în încercarea de a-i domina pe români încă din 1957, Andropov avea strânse legături cu Ungaria, fiind unul dintre specialiștii „fino-maghiari" ai diplomației și spionajului sovietic, protejat al cominternistului de origine finlandeză Otto Kuusinen în Karelia, în timpul războiului, și ulterior ambasador sovietic în Ungaria.

Relația era ceva considerabil mai mult decât o manifestare a tradiționalei cooperări sovieto-maghiare împotriva României, stabilite imediat după Primul Război Mondial și continuate în perioada interbelică și după izbucnirea celei

---

[1] Vezi, de pildă Jeremy R. Azrael, *The KGB in Kremlin Politics,* JRS-05, Santa Monica, RAND/UCLA Centrul pentru Studierea Comportamentului Sovietic în Plan Internațional, februarie 1989, pp. 25-26; Seweryn Bialer, *Soviet Paradox: External Expansion, Internal Decline,* New York, Alfred A. Knopf, 1986, p. 86; Timothy J. Colton, *The Dilemma of Reform in the Soviet Union,* New York, Consiliul pentru Relații Externe, 1986, p. 98; George Ciorănescu, „Romanian-Soviet Relations at the Start of the New Year", RFER, RAD Background Report/13, 19 ianuarie 1983, OSA, Box 53, Folder 5, File 65, p. 1.

[2] Vezi, de pildă, *Frankfurther Allgemeine Zeitung,* 29 noiembrie 1982 și 2 ianuarie 1983; Ciorănescu (1983), pp. 1, 6.

[3] Informare susținută de Todor Jivkov în fața Biroului Politic al CC al PCB, 22 ianuarie 1982, Notă internă către Erich Honecker din partea Departamentului Internațional al RDG (Seiber), 3 februarie 1982, BStU, MfS, ZAIG 7120, S. 149-155; Herbstritt și Olaru (2005), p. 346. Ceaușescu a încercat de asemenea să-l cointereseze pe Jivkov într-un proiect comun hidroelectric la Nicopole – Turnu Măgurele. În anii 1960, acționând în numele Moscovei, Jivkov a încercat să introducă și Bulgaria în proiectul hidrocentralei româno-iugoslave Porțile de Fier.

de-a doua conflagrații mondiale.[1] Începând cel puțin din anii 1960, conducerea comunistă de la Budapesta l-a privit pe Andropov aproape ca pe un „erou" al poziției adoptate de Ungaria. Într-un contrast evident cu detestarea reciprocă, tipică pentru relațiile dintre liderii român și sovietic, oficialii maghiari îl considerau pe Andropov „succesorul ideal al lui Brejnev și un «prieten special» al Ungariei".[2]

În 1983, CIA ajungea la concluzia că Andropov avusese „un rol în asigurarea aprobării sovietice pentru reformele economice maghiare" – baza legitimității interne și a reputației internaționale a lui Kádár.[3] Relația sa cu Ungaria era cu adevărat una apropiată. Andropov dezvoltase relații de prietenie și de tip șef–agent cu unii membri ai Biroului Politic maghiar când funcționase ca ambasador la Budapesta, în 1954–1957, și fusese implicat în alungarea de la putere a lui Imre Nagy și înlocuirea lui cu Kádár. CIA comentase pe marginea rolului deținut de Andropov ca „vechi susținător" și protector al lui Kádár, atât ca șef al Departamentului pentru Relațiile cu Partidele Comuniste și Muncitorești din Țările Socialiste din cadrul CC al PCUS, cât și ca șef al KGB, timp de mai bine de un deceniu înainte de a deveni secretar general al PCUS.[4]

Se pare că, în 1976, strânsele contacte maghiare la vârful ierarhiei moscovite au permis Budapestei să orchestreze îndepărtarea unui indezirabil secretar de partid sovietic responsabil pentru Ungaria.[5] Vechiul aghiotant al lui Andropov, șeful informațiilor externe din cadrul KGB, Vladimir Kriucikov, era și el unul dintre specialiștii „fino-maghiari" ai URSS. Înainte de a veni la KGB, Kriucikov lucrase împreună cu Andropov la Budapesta și apoi în Departamentul pentru Relațiile cu Partidele Comuniste și Muncitorești din Țările Socialiste din cadrul CC al PCUS, concentrându-se în special pe economia Ungariei, despre care scrisese câteva articole și cărți cu caracter admirativ.[6] Ambii preferau să-și petreacă vacanțele împreună cu colegii maghiari pe malul lacului Balaton, iar Andropov deplângea în mod public faptul că responsabilitățile sale tot mai numeroase nu-i mai lăsau timp pentru a citi literatură maghiară în limba în care fusese scrisă.

---

[1] Vezi, de pildă, capitolele 2 și 3 în Watts (2010).

[2] *The Impact of Soviet Political Succession on Moscow's Policy Toward Eastern Europe* (1983), p. 4.

[3] Ibid.

[4] *The KGB's Role in Soviet Politics* (1972), p. 41: CIA, *USSR-Hungary: Interest in the Hungarian Example: CIA Special Analysis*, 22 mai 1982, p. 12, CIA.

[5] *Soviet Union-Eastern Europe (CI SNEE 76-18)*, 1 octombrie 1976, p. 6, CIA.

[6] Albert Akulov, specialist „fino-maghiar" și ofițer KGB, a mers în direcție opusă, fiind mai întâi consul în Transilvania și ofițer de legătură cu liderii Regiunii Autonome Maghiare în anii 1950, înainte de a pleca la Helsinki. (Vezi Albert Akulov, *Vuodet Tehtaankadulla* [Ani pe Strada Fabricii], Keuruu, Otava, 1996.) Un alt specialist fino-maghiar, Ivan Aboimov, a fost secretar general al Pactului de la Varșovia, ministru de externe adjunct al URSS și omul de bază al politicii sovietice față de România în timpul Revoluției din decembrie 1989. Înainte, fusese ambasador la Helsinki și trimis special la Budapesta. La scurt timp după Revoluția din 1989, a fost numit ambasador al URSS (și apoi al Rusiei) în Ungaria. Interviul luat lui Aboimov de Marina Kalașnikova, „Conducerea țării considera RDG o entitate autonomă", *Vlast* (Moscova), 26 aprilie 2005, www.kommersant.com.

Dezinformările diseminate în comunitatea de imigranți maghiari în SUA au jucat un rol esențial în eforturile de „clădire a prestigiului" menite să-i creeze lui Andropov o imagine favorabilă în Occident. Operațiunea a înregistrat un succes atât de mare, încât Andropov a apărut pe coperta revistei *Newsweek* în chip de liberal iubitor de jazz.[1] Ofițerii maghiari și-au interpretat și ei partitura, descriind viziunea militară a lui Andropov ca fiind „perceptibil liberalizată", atitudinea sa față de Europa de Est „mai flexibilă", și deci activitatea în Consiliul Militar al Pactului de la Varșovia „mai relaxată".[2]

Niciuna dintre aceste trăsături nu se numărau printre cele pe care românii – sau serviciile de informații occidentale – i le-ar fi aplicat lui Andropov. Iar abordarea sa față de Europa de Est nu era nici flexibilă, nici foarte calmă, așa cum atestă procesele-verbale ale întrunirilor Pactului de la Varșovia. Comunitatea de informații din SUA ajunsese la aceeași opinie la jumătatea mandatului său cu durata de cincisprezece luni:

Acțiunile de până acum ale lui Andropov sugerează hotărârea de a impune cu mână forte în Europa de Est. Sovieticii au insistat ca doctrina „centralismului democratic" (adică un control sovietic mai ferm) să fie aplicată în domeniul economic, au sporit presiunile asupra aliaților din cadrul Pactului pentru ca aceștia să contribuie mai mult la modernizarea forțelor militare și au criticat „devierile" ideologice în Europa Estică. Obiectivele acestei politici nu sunt deloc noi, dar Andropov pare să le fi impus cu o intensitate sporită.[3]

Cătuși de puțin surprinzător, România era o țintă principală a „liniei dure față de manifestările naționalismului în Europa de Est" și împotriva atitudinilor „critice la adresa dominației sovietice în regiune, linie susținută de Andropov".[4] În vreme ce acesta din urmă exagera amenințarea occidentală ca pe o modalitate de a „asigura obediența est-europenilor", Ceaușescu o minimaliza, o nega sau trăgea pe baza ei concluzii opuse din punct de vedere politic. În consecință,

---

[1] „The New Boss", *Newsweek*, 22 noiembrie 1982. Descrieri similare au apărut în *Time*, *The Washington Post*, *The Wall Street Journal* și *US News & World Report*. Vezi și articolul lui Charles Fenyvesi despre modul în care Andropov se întâlnea cu disidenți sovietici în apartamentul său, în secțiunea „Outlook" din *The Washington Post*, 30 mai 1982. Principalii difuzori ai acestei imagini în 1982 au fost fostul ofițer KGB Vladimir Saharov, câțiva foști cetățeni sovietici și emigranții maghiari. Vezi Edward Jay Epstein, „The Andropov Hoax", *The New Republic*, 7 februarie 1983. Portretizarea lui Andropov ca „liberal" începuse cu cinci ani înainte, autorul fiind Boris Rabbot, fost consilier pe lângă CC al PCUS și membru al Academiei Sovietice de Științe. Vezi *New York Times*, 6 noiembrie 1977, p. 3; Knight (1990), p. 302, nota de subsol 59.

[2] Multiple surse militare maghiare au insistat în acest sens față de profesorul Istvan Deak. Zoltan D. Barany, *Soldiers and Politics in Eastern Europe, 1945-90: The Case of Hungary*, New York, St. Martin's Press, 1993, p. 107. Stasi era de asemenea activă în propagarea măsurilor active care îl înfățișau pe Andopov ca liberal. Vezi de pildă, fostul șef al serviciului de informații externe al RDG, Markus Wolf, *Man Without A Face*, New York, PublicAffairs, 1999, p. 94.

[3] *Andropov's Approach to Key US-Soviet Issues* (NIE 11-9-83), 9 august 1983, p. 19, CIA.

[4] Ibid.

presa sovietică îi ataca „pe români pentru că acceptau tendințe «antisocialiste» în partid".[1]

La începutul anilor 1980, Bucureștiul se afla pe poziții conflictuale cu Kremlinul și cu ceilalți aliați din pactul de la Varșovia în cele mai diverse privințe, de la cooperare economică și destindere la dispute pe tema cheltuielilor militare și a escaladării cursei înarmărilor sau la identificarea principalelor amenințări în mediul regional și în cel global. Iar conflictele urmau același tipar, România optând pentru varianta care susținea egalitatea și independența statelor mai mici, împiedicând menținerea sau extinderea dominației sovietice și vizând relaxarea tensiunilor internaționale – obiective mai apropiate de perspectiva SUA decât de cea a URSS. Așa cum observau specialiștii din comunitatea americană de informații în 1983, spre exemplu, pe lângă faptul că „refuzau cu fermitate să aprobe contramăsurile" sovietice împotriva modernizării Forțelor Nucleare cu Rază Medie de Acțiune americane (INF) în Europa, românii „susțineau" cu entuziasm „amendamentele occidentale cărora li se împotrivea URSS" la convorbirile CSCE de la Madrid, propunând ei înșiși măsuri de sporire a încrederii chiar mai ferme.[2]

Eforturile dirijate mai focalizat împotriva României sub conducerea fostului șef KGB s-au dovedit a fi un mare câștig pentru conducerea Ungariei comuniste și, în primul rând, pentru protejatul lui Andropov, Janos Kádár. Deja versat în rolul de mascare a politicilor independente ale României, după 1978 regimul Kádár a primit permisiunea de a dezvolta relații cu Occidentul și îndeosebi cu SUA, în parte pentru a înlocui România din postura de interlocutor preferat al Washingtonului și al Bonnului.[3] Deși Budapesta a suspendat temporar această întreprindere imediat după invazia din Afganistan – o demonstrație de loialitate prosovietică cerută în mod explicit de Moscova –, până la sfârșitul anului 1982 liderul maghiar – și după el, cei ai Poloniei și Germaniei de Est – a înregistrat

[1] *Op.cit.* p. 28.

[2] Ibid.

[3] Se pare că, uneori, Moscova ar fi permis și chiar ar fi încurajat regimurile ungar și bulgar și pe ceilalți parteneri „în strânsă cooperare" să „se deschidă" spre Vest pentru a le-o lua înainte românilor și a le distruge caracterul singular. De exemplu, relația Bulgariei cu Grecia era legată direct de mișcările României ca parte a cooperării în Balcani, iar Sofia a beneficiat semnificativ de pe urma ei. Același lucru poate fi spus despre relația bulgaro-turcă, până când politica de asimilare brutală și deseori letală practicată de Sofia la mijlocul anilor 1980 a dus la ruperea ei. Refuzul evident al partenerilor „în strânsă cooperare" de a recunoaște măcar pionieratul României era evident. Așa cum remarca un analist, poziția „conducerii românești a făcut multe pentru cauza libertăților est-europene", chiar dacă „nimeni nu le-a mulțumit pentru acest lucru" și „puțini erau pregătiți să o admită". J.F. Brown, *Surge To Freedom: The End of Communist Rule in Eastern Europe,* Durham, NC, Duke University Press, 1991, p. 20.

progrese uriașe în stabilirea de relații mai strânse cu Vestul și mai ales cu SUA, cu ajutorul Kremlinului.[1]

Distorsionarea politicii românești în Balcani

Bucureștiul încercase diverse tipuri de cooperare în Balcani, sub regimuri politice foarte diferite, încă de la începutul secolului al XIX-lea. Obiectivul principal urmărit era acela de a crea o comunitate regională viabilă, capabilă să prevină eforturile externe – îndeosebi cele provenite din imperiile învecinate, Țarist, Habsburgic/Austro-Ungar și Otoman – de a manipula deosebirile locale în scopuri contrare atât intereselor fiecărui stat, cât și cooperării lor regionale. Pe lângă consolidarea statului român solid, o astfel de construcție regională amenința expansionismul imperialist și provoca îngrijorări serioase autorităților țariste de la Moscova și celor imperiale de la Budapesta – la fel cum avea să afecteze planurile sovietice pentru Balcani în perioada interbelică.

România încercase în mod repetat să atragă Ungaria în sfera statelor mici, doritoare de independență – de pildă, prin inițiativa celor nouă țări (care includea Ungaria, Bulgaria, Iugoslavia, Austria, Belgia, Danemarca, Finlanda și Suedia) în 1967 și prin tentativa de a determina Ungaria să treacă alături de România, Cehoslovacia și Iugoslavia în timpul Primăverii de la Praga, în 1968.[2] Budapesta a ales însă în mod repetat să joace rolul de interpus al Moscovei, spionând și influențând grupul din 1967 în conformitate cu instrucțiunile sovietice și propunând inițiative paralele – de exemplu, una care să includă Austria, Cehoslovacia, Ungaria și Iugoslavia – pentru a le trece în plan secund pe cele ale Bucureștiului, excluzând România cu desăvârșire.[3]

Dacă izolarea de partenerii occidentali era în mod cert un obiectiv sovietic în „politica de comun acord convenită față de România", liderii maghiari erau interesați și să disimuleze glasul României în Occident.

---

[1] Studiile serviciilor de informații americane remarcau în mod repetat strânsa relație între Andropov și Kádár, faptul că Andropov susținea Noul Mecanism Economic și că ar fi intenționat să-l extindă la Polonia și chiar la Uniunea Sovietică. Acest lucru nu înseamnă că populația din Ungaria, Polonia și RDG nu dorea relații mai strânse cu Occidentul și cu SUA, care ofereau avantaje considerabile. Dar în cursul Războiului Rece, liderii lor comuniști se orientaseră spre astfel de relații numai după ce primiseră aprobarea Moscovei, iar uneori o făcuseră chiar la indicațiile ei, cu scopuri specifice.

[2] Pentru descrierea maghiară a propunerii românești, vezi *Propunerea Ministerului de Externe către Comitetul Politic al PSMU cu privire la pacea, securitatea și cooperarea în Europa,* 17 ianuarie 1967, p. 5, în Békés și Locher (2003), PHP.

[3] Pentru descrierea contramăsurilor Budapestei, făcută de ministrul de externe maghiar Janós Péter, vezi Ibid. Vezi și Charles Andras, „Neighbors on the Danube: New Variations on the Old Theme of Regional Cooperation", RFER, 13 decembrie 1967, OSA, Box 33, Folder 5, Report 1, pp. 62-64, 120; William F. Robinson, „Hungary and European Security: Hunting with the Hounds", RFER, 31 octombrie 1973, OSA, Box 114, Folder 4, Report 228, pp. 12, 16.

După ce inițial a manifestat entuziasm față de cooperarea și chiar față de o confederație regională, Stalin s-a plictisit repede de astfel de proiecte după cel de-al Doilea Război Mondial și în cele din urmă a interzis ca între membrii Pactului să existe legături directe care să nu treacă mai întâi pe la Moscova.[1] În 1964, Hrușciov considera deja inițiativele române pentru o cooperare în Balcani ca fiind „dezastruoase" pentru politica sovietică în regiune.[2] Brejnev era și el obsedat în mod negativ de o asemenea posibilitate, amintind des de amenințarea română la adresa politcii Kremlinului în Balcani în discuțiile sale cu Jivkov și cu alți lideri din cadrul Blocului, pe care îi instruia să adopte măsuri pentru a o bloca.

Când a preluat puterea în URSS, Andropov nu a ezitat să-l avertizeze pe Ceaușescu în legătură cu ideile sale privind cooperarea în Balcani, abordând subiectul chiar în discuția cu el de la funeraliile lui Brejnev, în noiembrie 1982.[3] Bulgaria a sabotat pe ascuns eforturile românești pentru cooperarea în Balcani, deși în public se afirma ca un susținător al inițiativei, în vreme ce Ungaria ataca deschis proiectul în presa internă.[4] În realitate, la ordinele Moscovei, toți partenerii „în strânsă cooperare" participau la operațiuni comune împotriva inițiativei propuse de România, mai cu seamă după ce Bucureștiul își atrăsese susținerea Chinei pentru respectivul proiect.[5]

Ceaușescu încercase de asemenea să cointereseze administrațiile americane, spre exemplu pe președintele Gerald Ford și pe Henry Kissinger, atrăgându-le susținerea pentru un Pact în Balcani, ca o modalitate de a contrabalansa influența sovietică în regiune. Reprezentanții României au subliniat, în discuțiile cu

---

[1] Merită subliniat că România figura în planurile confederației trasate inițial de Stalin doar într-o formă trunchiată, fără Basarabia, Transilvania, Dobrogea și o parte din Banat.

[2] Sejna (1982), pp. 75-76.

[3] Vezi, de pildă, *Frankfurther Allgemeine Zeitung*, 29 noiembrie 1982 și 2 ianuarie 1983; Ciorănescu (1983), pp. 1, 6.

[4] Pentru sabotajul bulgar vezi de pildă *Minută a discuțiilor dintre Todor Jivkov și Leonid I. Brejnev, Voden (Bulgaria)*, 20 septembrie 1973, Arhivele Centrale de Stat, Sofia, Fond 378-B, Dosar 360, în „Virtual Archive: Bulgaria in the Cold War", CWIHP; Jordan Baev, „The Crimean Meetings of the Warsaw Pact Countries' Leaders" în Jordan Baev and Anna Locher, editori, „Brezhnev's Crimea Meetings in the 1970s", 14 august 2003, PHP. Pentru atacurile maghiare vezi *Yugoslavian press reacts to Hungarian press article speculating on the emergence in the Balkans of an „anti-Soviet axis" comprising of Albania, Romania and Yugoslavia*, 1971, NA, PRO, FCO 28/1416; interviu cu ministrul maghiar de externe în *Die Presse*, 16-17 iulie 1977.

[5] De exemplu, procurarea informațiilor despre „Planurile SUA și NATO în Balcani" și despre intențiile lor cu privire la România, Iugoslavia și Albania constituia unul dintre punctele principale ale colaborării dintre KGB și serviciile de informații din Cehoslovacia în perioada 1975–1978. *Coordination of Soviet and Czechoslovak Intelligence Operations. Folder 80. The Chekist Anthology*, 1 iunie 2007, Arhiva Mitrokhin, CWIHP. Pentru nemulțumirile multiple, vezi *Record of the Meeting Between Leonid Brezhnev and East European Party Leaders in the Crimea (Including Discussion on China)*, 2 august 1971, p. 14, „General Documentation", în Christian Nuenlist și Anna Locher, editori, „China and Eastern Europe from the 1960s to the 1980s: International Conference, Beijing, 24-26 martie 2004", PHP. Axa Beijing–București–Belgrad era o temă constantă a discuțiilor INTERKIT. Vezi, de pildă, Watts (2012b).

cei de la Washington, că țara lor „va primi cu satisfacție orice manifestare a interesului și aprecierii SUA pentru o reuniune a țărilor balcanice care să ducă la pacea și cooperarea în regiune", și chiar au solicitat ca SUA să participe în mod activ la concretizarea proiectului.[1] Lăsând însă la o parte câteva discuții interesate în timpul scurtei președinții a lui Gerald Ford, oficialii americani nu s-au arătat dispuși să se implice în planuri regionale cu ramificații necunoscute pentru relațiile globale și pentru cele bilaterale între SUA și URSS.

Primele propuneri românești pentru cooperarea în Balcani fuseseră înaintate spre sfârșitul anilor 1950, la indicațiile sovieticilor și cu binecuvântarea lor. De aceea, analiștilor americani le era foarte dificil să facă deosebirea între inițiativa pro domo a lui Hrușciov și propunerile ulterioare venite de la București, mai cu seamă în lumina măsurilor active sovietice care puneau în mod intenționat semnul egal între cele două proiecte și disimulau diferențele dintre ele. Acestea din urmă însă erau mari și în cele din urmă au dus la o situație conflictuală în regiune.

Moscova era interesată mai presus de toate într-o zonă balcanică liberă de arme nucleare, care să elimine problema nucleară SUA/NATO și să creeze posibilitatea de a îndepărta Grecia și Turcia de NATO – în esență, aceeași motivație aflată la originea propunerilor sovietice pentru o zonă nordică liberă de arme nucleare, pe care președintele finlandez Urho Kekkonnen le-a susținut în numele Kremlinului în regiunea scandinavă.[2] România era mult mai interesată de o cooperare care să diminueze influența sovietică și, în scurt timp, a început să trateze aspectul nuclear al chestiunii în regiunea respectivă ca fiind neesențial și chiar problematic pentru cooperarea în Balcani. Și, evident, Bucureștiul trebuia oprit.

Reliefând rolul crucial al Bulgariei în blocarea inițiativelor românești în Balcani, în vara anului 1981 liderul sovietic l-a instruit pe Todor Jivkov să-i domolească pe românii „prea activi", spunând „da" relațiilor de bună vecinătate și, „în același timp, să spui un «nu» clar ideii de a crea un grup politic sau economic în Balcani".[3] Exprimându-și încrederea că operațiunile bulgare aveau să zădărnicească planurile Bucureștiului pentru o comunitate regională antisovietică și nonideologică, Brejnev remarca:

---

[1] *Memorandum of Conversation,* Washington, 21 aprilie 1973, 11.50 a.m.-12.40 p.m., (declasificat 19 iunie 2008), Document 26, pp. 5-6, *Foreign Relations of the United States, 1969–1976*, Volum E–15, Partea 1, *Documents on Eastern Europe,* 1973–1976.

[2] Originile sovietice ale propunerii regionale favorizau abilitatea Moscovei de a-i induce în eroare pe observatorii occidentali cu privire la amploarea coordonării sovieto-române, pe de o parte, și a naturii și obiectivelor eforturilor regionale ale României, pe de alta. Vezi, de pildă, King, „Rumania and European Security" (1972), p. 11.

[3] *Rezoluție și informare a Biroului Politic al PCB cu privire la discuțiile șefului de stat bulgar (Todor Jivkov) cu Secretarul General al CC al PCUS (Leonid I. Brejnev) în Crimeea, 9 august 1981,* CSA, Sofia, Fond 1-B, Record 67, File 405, în Baev și Locher (2003), PHP.

> Poziția principială a Bulgariei, în principiu, determină dinainte eșecul acestor planuri. Fără Bulgaria, ei nu vor reuși o astfel de aliniere. Cât despre cealaltă idee, proiectul nostru comun de transformare a Balcanilor într-o zonă liberă de arme nucleare merită să fie popularizat și susținut.[1]

Încă sperând să atragă Bulgaria pe o direcție mai independentă, Ceaușescu a încercat să-l convingă pe liderul bulgar să nu mai insiste pentru retragerea armelor nucleare (ale NATO) existente deja în regiune, fiindcă acest lucru stânjenea progresele în privința cooperării în Balcani. În conformitate cu raportul prezentat de Jivkov în fața Biroului Politic al partidului său, în urma unei discuții cu omologul său român în 1982:

> Ceaușescu a folosit discuția privind transformarea Balcanilor într-o zonă liberă de arme nucleare pentru a prezenta încă o dată vechea teză a românilor referitoare la dezvoltarea unei colaborări multilaterale între statele balcanice. Și a propus cu insistență ca, la o eventuală întâlnire viitoare a șefilor de stat din Balcani, problema transformării regiunii balcanice într-o zonă liberă de arme nucleare să fie subordonată colaborării multilaterale în Balcani.[2]

În octombrie 1982, românii susțineau „o zonă demilitarizată în Balcani", nu una liberă de arme nucleare, menținându-și această poziție și la ulterioarele reuniuni ale Pactului de la Varșovia.[3] Și totuși, cu toată această consecvență și în ciuda discuțiilor deschise în acest sens cu oficiali americani, dezinformările din cadrul Pactului au izbutit să pervertească absolut toate informațiile care ajungeau la analiștii occidentali cu privire la motivațiile românilor pentru inițiativele lor balcanice, cărora le confereau un aspect identic cu cel al politicii sovietice în regiune. La sfârșitul anului 1984, spre exemplu, un analist american descria România ca fiind „cel mai puternic susținător" al unei regiuni balcanice „lipsite de arme nucleare", considerând în mod eronat că stabilirea acestei regiuni constituia „esența politicii românești în Balcani".[4]

De fapt, în vreme ce Bucureștiul milita pentru eliminarea tuturor armelor nucleare din Europa, esența politicii românești în Balcani era instituirea cooperării regionale între România, Iugoslavia, Bulgaria, Turcia și Grecia (la un

---

[1] Ibid. Brejnev a menționat că susținerea elenă pentru un pact în Balcani trebuia blocată.

[2] Informare trimisă de Todor Jivkov Biroului Politic al CC al PCB, 22 ianuarie 1982, Notă internă către Erich Honecker din partea Departamentului Internațional al RDG (Seiber), 3 februarie 1982, BStU, MfS, ZAIG 7120, S. 149-155; Herbstritt și Olaru (2005), p. 346.

[3] Vezi, de pildă, *Speech by the Romanian Foreign Minister (Stefan Andrei),* 22 octombrie 1982, CZ, și *Speech by the Romanian Foreign Minister (Stefan Andrei),* 3 decembrie 1984, CZ AMZV, Praga, C.j.016.115/84, în „The Second Cold War, 1981–1985: XIV. Moscow, 21-22 October 1982" și „VXIII. Berlin, 3-4 December 1984", Anna Locher, editor, „Records of the Warsaw Pact Committee of the Ministers of Foreign Affairs, 1976-1990", mai 2002, PHP.

[4] Larrabee (1984), p. 81.

moment dat incluzând chiar și Albania), independent de controlul sovietic. Cu România percepută ca purtător de stindard al unei regiuni balcanice libere de arme nucleare și Bulgaria – recunoscută în SUA ca paravan al Moscovei – ca unic susținător „pe deplin angajat" al unei astfel de zone în regiune, logica ducea în mod inexorabil la concluzia că politica României „apăra interesele sovietice", reafirma „campaniile sovietice «antinucleare» direcționate împotriva NATO" și susținea „obiectivele mai ample ale sovieticilor în Balcani", începând cu exacerbarea diviziunilor în flancul sudic al NATO și cu distanțarea Greciei de SUA și de NATO.[1] Măsurile active sovietice au fost atât de eficiente în a reinterpreta politica României în conformitate cu interesele Moscovei, încât disensiunile dintre București și restul Pactului în privința strategiei în Balcani au devenit imposibil de remarcat pentru mulți observatori occidentali și, deci, nesemnificative.[2]

Serviciile de informații bulgare, operând aproape în mod cert pe baza unor instrucțiuni aprobate sau emise direct de KGB, doreau să întărească impresia că România era pe deplin de acord cu abordarea lor, și deci a Moscovei (mergând până acolo încât au cosmetizat arhivele KDS după 1989, pentru a lăsa această impresie).[3] Dar liderii comuniști bulgari nu făceau decât să simuleze cooperarea atunci când se punea problema politicii externe și de securitate. Autoritățile comuniste bulgare susținuseră intervenția militară împotriva României în 1968, iar în 1971, urmând instrucțiunile primite de la KGB, au rupt în mod oficial relațiile între serviciile de securitate ale celor două țări (KDS și DSS).[4] Propunerile românești privind cooperarea au fost tratate de fapt de Jivkov și de liderii militari și ai poliției secrete din Bulgaria în mare parte la fel cum le-a tratat Jaruzelski și regimul său: ca pe o operațiune inamică.

---

[1] A. Ross Johnson, *The Impact of Eastern Europe on Soviet Policy Toward Western Europe*, R-3332-AF, Santa Monica, RAND, martie 1986, p. 6; Larrabee (1984), p. 81.

[2] Ca o excepție de la regulă, J.F. Brown nota că Jivkov obstrucționa „cooperarea multilaterală între statele balcanice (inclusiv, desigur, Grecia și Turcia) la orice nivel mai ridicat decât cel pur tehnic", la ordinele Moscovei. Brown (1986), p. 17.

[3] Vezi, de pildă, Baev (2002), pp. 1, 14-15, 17. Bazându-se pe ceea ce a lăsat KDS în urmă, Baev afirmă că, în timpul lui Gheorghiu-Dej și apoi al lui Ceaușescu, serviciile de informații (române și bulgare) menținuseră „permanent un puternic sentiment de unitate" și un „anumit grad de colaborare chiar și atunci când apar confruntări și o răcire" a relațiilor dintre conducerile de partid, fiindcă toate erau „realizate după tiparul KGB-ului sovietic și cu participarea sa activă". Baev pune un accent deosebit pe colaborarea româno-bulgară împotriva NATO, la un presupus nivel mai ridicat de la sfârșitul deceniului 1960 până în primii ani ai celui următor, și pe un schimb de informații „amplu" și neîntrerupt, după acordul de colaborare din iunie 1968, trecând sub tăcere operațiunile KDS antiromânești de la sfârșitul anilor 1960 și ruperea oficială a relațiilor în 1971.

[4] Vezi, de pildă, Arhivele Ministerului de Interne Bulgar, Fond I, inventar 10, dosar 879; Baev (2002), p. 17.

Într-adevăr, în vreme ce regimul bulgar dorea să reducă influența NATO în regiune, România tindea s-o sporească și s-o diminueze pe cea a URSS și a Pactului de la Varșovia – intenție pe care elitele bulgare supuse Kremlinului o priveau ca pe o amenințare la adresa poziției lor.[1] Dacă regimul bulgar căuta să exacerbeze tensiunile dintre Grecia și Turcia (în special, cu referire la Cipru) ca o modalitate de a preveni cooperarea regională, românii se străduiau să medieze conflictele greco-turce, periclitând astfel eforturile bulgare și sovietice. Proclamându-și cu duplicitate dorința pentru stabilirea unor relații mai strânse cu Grecia, manifestată și prin furnizarea în secret de arme bulgărești ciprioților greci și prin ajutorul financiar acordat comuniștilor eleni, liderul bulgar Todor Jivkov viza menținerea tensiunilor între Grecia și Turcia (izolând concomitent Grecia de aliații ei din NATO), în parte pentru a împiedica încheierea unui Pact în Balcani.[2] România, pe de altă parte, dorea să includă Grecia și Turcia într-o comunitate balcanică independentă, care să înlocuiască violența armată și conflictele cu discuțiile și cooperarea și care să gestioneze problemele regionale în mod independent.

Pentru a-și motiva ostilitatea față de inițiativele Bucureștiului, altfel irațională din perspectiva intereselor naționale bulgărești, conducerea KDS și cea de partid din Bulgaria afirmau că eforturile României erau direcționate împotriva securității și a integrității teritoriale a țării lor. Bulgaria, insistau liderii KDS – aproape în mod cert la indicațiile Moscovei – acționa doar în scop defensiv, fiindcă România „încerca să împingă Bulgaria înapoi în foarte complicatul proces al cooperării și interacțiunii în Balcani".[3] Dovezile sugerează că aserțiunile KDS erau pe cât de lipsite de conținut, pe atât de transparente – rostite mai degrabă în numele intereselor sovietice decât al celor bulgare – și că România dorea sincer să includă Bulgaria într-un Pact în Balcani. Problema pentru Kremlin era aceea că Bucureștiul încerca „insistent să atragă de partea sa, în acțiuni antisovietice", conducerea bulgară.[4]

---

[1] Deși analiști precum Larrabee (1984) considerau că România și Bulgaria aveau politici pe deplin complementare în domeniul Balcanilor, ciocnirea dintre ele era deja evidentă în presa occidentală. Vezi, de pildă, Viktor Meier, „Auch Sofia fuer Balkan-Zusammenarbeit", *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 23 decembrie 1983; Christian Schmidt-Hauer, „Bulgarien, dass sich im Eigenstaendigkeit", *Die Zeit*, 19 mai 1984.

[2] Baev (2002), pp. 7, 22-26.

[3] Ibid. Baev pretinde că era vorba despre „o preocupare activă ca urmare a unor mișcări diplomatice paralele ale Iugoslaviei și României", aparent în acest scop. El însă nu oferă nicio dovadă în sprijinul aserțiunii sale privind România, decât afirmațiile în acest sens ale regimului comunist bulgar. Baev (2002), p. 17.

4 Conspect al discuțiilor cu tovarășul V.I. Potapov, șeful Departamentului pentru România din cadrul CC al PCUS (16 mai 1979), Document 4 în Watts (2012a); Negru (2010), pp. 198-200; AOSPRM, fond 51, inv. 50, dosar 6, filele 43-47.

Pentru liderii PCUS era vital ca Occidentul să-și păstreze suspiciunile și ezitările față de inițiativele românești privind Balcanii. Cooperarea și sprijinul Occidentului încurajase deja parcursul independent al României, iar susținerea americană sau vest-germană pentru un pact regional ar fi putut avea același efect, sporind atractivitatea unei astfel de cooperări în rândul populației bulgare. Dacă românii izbuteau să-și atragă sprijinul activ al Vestului, puteau transforma apoi relațiile balcanice în moduri dezastruoase pentru politica sovietică în regiune (așa cum deja se întâmplase, după implicarea României, cu politica Moscovei în Orientul Mijlociu și față de China, dar într-un mod care ar fi putut conferi SUA o poziție fermă în regiunea balcanică).

Așa cum i se plângea Brejnev lui Jivkov în august 1981, pe lângă faptul că evita integrarea economică sub auspiciile CAER și aborda „cooperarea cu noi în sfera economică într-un mod cu totul diferit", timp de „zece ani întregi" (ai deceniului anterior) Ceaușescu dăduse prioritate „relațiilor României cu Occidentul".[1] Succesul românilor în regiune avea să aducă, fără îndoială, Balcanii în relații mai strânse cu lumea occidentală. Astfel, abilitatea Bulgariei de a „predetermina eșecul" eforturilor românești era ținută de Moscova la loc de mare cinste.[2]

Personalități și instituții maghiare

Anul 1978 era caracterizat nu doar de una dintre culmile ostilității fățișe între sovietici și membrii Pactului de la Varșovia, pe de o parte, și România, pe de alta, dar și de debutul unei schimbări de poziție a României și Ungariei față de Vest. În același an, Ungaria primise de la SUA statutul națiunii celei mai favorizate, pentru mediul ei economic și social relativ liberalizat, iar prezența ei oficială la Washington a dobândit imediat dimensiuni mai ample cu câteva ordine de mărime, comparativ cu ceea ce fusese înainte (și minimalizând deja prezența României). Impactul politic al acestei prezențe deja disproporționate a fost apoi amplificat considerabil de atențiile benevolente ale unei numeroase și bine organizate comunități de imigranți de origine maghiară în SUA, cât se

[1] *BCP Politburo Resolution and Information on the Conversation of the Bulgarian Head of State (Todor Zhivkov) with the Secretary General of the CC CPSU (Leonid I. Brezhnev) in Crimea,* 9 august 1981, în Baev și Locher (2003), PHP.

[2] Ibid. Bucureștiul și-a reluat eforturile în vederea unui pact în Balcani după căderea comunismului, dar s-a confruntat cu un uluitor șir de „ghinioane". Spre exemplu, cel puțin două inițiative de succes legate de SUA și NATO au fost compromise (sau au eșuat impediat ce atenția SUA și NATO a scăzut). În mai 1995, o Conferință a serviciilor de informații din zona balcanică și a Mării Negre, organizată sub auspiciile CIA la Brașov, a fost sabotată de o tentativă evidentă de a sparge servieta reprezentantului CIA. În 2002, o serie de conferințe care reuneau șefi și adjuncți ai serviciilor de informații din douăzeci și unu de state membre NATO și candidate la aderare a fost de asemenea sabotată când ofițerul olandez delegat de Cartierul General al NATO să o organizeze a abuzat de autoritatea ce-i revenea, în încercarea de a pune la cale o operațiune de spălare de bani.

poate de susceptibilă la dezinformările cu caracter negativ vizând România și experimentată în activitatea de lobby la Washington.[1]

Operațiunile sovietice și ale Pactului de „clădire a prestigiului" îl prezentaseră cu insistență pe Kádár ca pe un mediator independent între Est și Vest, încă de la mijlocul anilor 1960. Reînnoindu-și eforturile, acum îl înfățișau ca fiind un „oponent" în particular al invaziilor sovietice în Cehoslovacia și Afganistan și principalul reprezentant al „opoziției clandestine" în Europa de Est, efort reiterat atât de des și la un nivel atât de substanțial, încât nu putea fi ignorat de niciun analist serios. Cu măsurile active sovietice și ale Pactului oferind confirmarea necesară, „disidentul" Kádár le putea transmite acum interlocutorilor occidentali „informații" privind regimul represiv din România și presupusele sale politici brutale de asimilare etnică.

Încă din 1950, Budapesta înființase un Grup de Lucru pentru Minorități care să funcționeze în conjuncție cu Academia de Științe a Ungariei și cu Biblioteca Maxim Gorki, finanțată de sovietici. Grupul, creat în parte pentru a înregistra „dovezile" abuzurilor împotriva etnicilor maghiari în Transilvania, pentru a fi utilizate în subminarea dreptului României la teritorul respectiv, a fost reconsolidat ca un „grup consultativ" la începutul anilor 1970, pentru ca jumătate de deceniu mai târziu să dea publicității primele sale studii.[2] Concomitent, presa de partid a Ungariei criticase preocupările americane pentru respectarea drepturilor omului, etichetându-le ca „ingerință" și declarând că ideea CSCE conform căreia persoanele individuale puteau aduce acuzații la adresa statului ca fiind ridicolă și subversivă.[3]

---

[1] Comunitatea de maghiari din SUA era activă în dirijarea opiniei americane împotriva României pe problema Transilvaniei încă din perioada interbelică. Vezi, de pildă, Mark Imre Major, *American Hungarian Relations 1918-1944,* Astor, Fl., Danubian Press, 1974, pp. 137, 139. Vezi și *Op.cit,* capitolul VI: „Emigration as an Ally: Hungarians in America".

[2] Raportul din mai 1946 al ambasadorului maghiar la Moscova care, aparent, s-a aflat la originea acestui efort este reprodus în maghiară și în română în Nastasă, Andreescu, Varga (2002), Document 110, pp. 357-358; MOL, KÜM, XIX-J-1-a-Rom-IV-135-1540-1946, f. 220-226. Reliefând slăbiciunea poziției ungare, ambasadorul nota că statele cel mai puțin informate cu privire la zonă „tind să fie cele mai receptive la solicitările noastre", identificând Canada, țările din America Latină și, în special, Mexicul, Egiptul și Irakul ca fiind „utile" în acest sens. Guvernul maghiar provocase în mod intenționat violențe în Transilvania în perioada interbelică și în cursul celui de-al Doilea Război Mondial, pentru a obține o reacție internațională. Pentru acest subiect și pentru strategia similară a Uniunii Sovietice în Basarabia pe atunci românească, vezi capitolul 5 în Watts (2010).

[3] Vezi, de pildă, Charles Andras, „East-West Co-Operation and Ideological Conflict: Soviet Bloc Reactions to the Freer Flow of Peoples, Ideas, and Information", East-West/11, RFER, 5 septembrie 1973; *Kulpolitka,* Nr.. 4, 1975; *Nepszabadsag,* 18 februarie, 20 martie and 14 august 1977; „'Nepszabadsag' on President Carter's Human Rights Policies", RFER, RAD Background Report/70, 30 martie 1977, OSA, Box 36, Folder 2, Report 44, p. 2; „Timar on Human Rights", RFER, RAD Background Report/175, 2 septembrie 1977, pp. 3-4; *Nepszava,* 25 decembrie 1975, p. 15.

În primii ani ai deceniului 1980, activitatea Grupului de Lucru pentru Minorități a fost restructurată, fiind eliberată de explicita conexiune sovietică prin intermediul Bibliotecii Gorki și, deja în 1985, fusese preluată de Biblioteca Szechenyi.[1] La sfârșitul anilor 1980, acest organism devenise un element important al politicii de stat, Budapesta declarând oficial că preocuparea pentru etnicii maghiari (în primul rând pentru cei din Transilvania) constituia principala prioritate a politicii externe a Ungariei.[2]

Mutarea personalului-cheie responsabil pentru „contul România" reflecta atât preocupările sovietice, cât și mâna liberă acordată serviciilor de informații maghiare opentru a iniția măsuri active în arena internațională. În 1978, Mátyás Szürös, veteran al Departamentului Internațional, a fost retras de la ambasada ungară din Berlinul de Est și numit ambasador în URSS.[3] Concomitent, vechiul șef al informațiilor externe maghiare, Sandor Rajnai, arhitectul executării lui Imre Nagy în timpul mandatului deținut de Andropov la Budapesta, a fost trimis ca ambasador al Ungariei în România.[4]

În mod tradițional, funcția de ambasador la Moscova era deținută de persoane vitale pentru strânsa cooperare sovieto-maghiară. Postul impunea în mod automat calitatea de membru în Comitetul Central al PSMU, ceea ce însemna că deținătorul său avea autoritate reprezentativă și deopotrivă de decizie politică.[5] Din anii 1950 până la sfârșitul deceniului 1980, toți ambasadorii maghiari la Moscova fuseseră pregătiți în URSS, de obicei, cândva la

---

[1] Vezi, de pildă, Andrew Ludanyi, „Programmed Amnesia and Rude Awakening", în Ignac Romsic, editor, 20th Century Hungary and the Great Powers, Highland Lakes, NJ, Atlantic Research and Publications, 1995, p. 323; Lönhárt în Nastasă (2003), pp. 947-948; Paul Lendvai, *Hungary: The Art of Survival*, Budapest, I.B. Taurus, 1988, pp. 34, 38.

[2] Aceasta decurgea în paralel cu „un efort conștient și deliberat al autorităților" de a atenționa publicul cu privire la „nedreptatea" Tratatului de la Trianon prin intermediul „continuului flux de volume de memorii" și „al republicării unor lucrări ilustrate de istorie maghiară și a unor jurnale de călătorii din trecut". Lendvai (1988), p. 38. O altă instituție creată ca parte a politicii iredentiste inițiate în timpul lui Horthy care și-a făcut o reapariție în forță era Federația Mondială Ungară. Pal Szücs, ambasadorul maghiar în România, care l-a înlocuit în 1982 pe Rajnai și a rămas la post pe întreaga durată a Războiului Rece, era membru de vârf al acestei federații.

[3] Szürös a petrecut patru ani în RDG (1975–1978), la fel ca în perioada 1962–1965.

[4] După 1989, membrii de frunte ai troicii dezinformării și-au asigurat reciproc alibiuri. Spre exemplu, fostul șef al informațiilor externe din cadrul Stasi, Markus Wolf, a pretins că Rajnai era „devastat de un sentiment de vinovăție pentru rolul jucat personal în interogarea lui Nagy", declarând chiar că astfel de lucruri „nu trebuie să se mai întâmple niciodată". Wolf (1999), p. 92.

[5] Calitatea de membru în Comitetul Central era o cerință pentru ambasadorii statelor membre ale Pactului de la Varșovia în URSS, iar cei ai României nu făceau excepție. Numai că, dacă în toate celelalte țări din Pact aceasta era o onoare singulară, în România, de la începutul anilor 1970 până în 1984, și ambasadorii în SUA, Marea Britanie, RFG, Franța și alte state necomuniste erau membri ai Comitetului Central.

începutul carierei profesionale, și își dovediseră în mod repetat devotamentul față de Kremlin.[1]

Recent numitul ambasador în România, Sandor Rajnai, fusese identificat ca prieten personal și protejat al lui Iuri Andropov, pe când lucra ca atașat cultural în ambasada maghiară de la Moscova, în perioada 1962–1966. Se pare că Andropov ar fi avut chiar un rol în numirea lui Rajnai ca șef al informațiilor externe maghiare (Direcția III/I din cadrul Ministerului maghiar de Interne), după revenirea acestuia la Budapesta – cam în același timp cu numirea lui Andropov ca președinte al KGB.[2] Numirea lui Rajnai ca ambasador la București în 1978 avea semnificații deosebite, dat fiind că Bucureștiul era considerat unul dintre cele mai importante posturi peste graniță ale Ministerului de Externe din Ungaria și o țintă prioritară pentru operațiunile maghiare de spionaj.[3] În 1982, Rajnai s-a întors la Moscova (nu la Budapesta) de la postul său din București, pentru a prelua funcția de ambasador în URSS de la Szürös, având cunoștințe detaliate despre situația din România și despre operațiunile sovietice de acolo.[4]

Întâietatea maghiară în organizațiile „de fațadă" sovietice

Pe lângă aceste schimbări de personal, la sfârșitul anilor 1970 maghiarii își asumaseră conducerea câtorva organizații-paravan sovietice. Acestea aveau menirea de a mobiliza opinia publică în favoarea obiectivelor urmărite de politica externă și de securitate a URSS și împotriva obiectivelor vizate de SUA și NATO, constituind totodată un instrument de recrutare și finanțare a

---

[1] Un caz ilustrativ a fost acela al „bătrânului bolșevic" Ferenc Münnich, care a „rezistat" în ambele regimuri, Rakosi și Kádár. Münnich a fost ambasador la Moscova în 1954–1956, înainte de a se întoarce și a participa la răsturnarea lui Imre Nagy și a conduce serviciile militare și de securitate maghiare, în noul regim Kádár. A devenit apoi prim viceprim-ministru și ulterior prim-ministru. Geza Revesz, fost șef al informațiilor militare în perioada stalinistă, responsabil pentru semnarea acordului care a permis desfășurarea fără restricții a trupelor și bazelor militare sovietice pe teritoriul Ungariei, a fost ambasador la Moscova în 1960–1963. Predecesorul lui Szürös, Joszef Marjai, a deținut funcția de ambasador în URSS în 1976–1978. Înainte fusese adjunct al ministrului de externe, agentul sovietic János Péter, iar mai târziu a fost viceprim-ministru și ministru al Comerțului, dar și reprezentantul permanent al Ungariei la CAER. Pentru identificarea lui Péter ca agent sovietic, vezi *Investigation of Communist Takeover and Occupation of Hungary. Fifth Interim Report of Hearings Before the Subcommittee on Hungary of the Select Committee on Communist Aggression*, House of Representatives, Eighty-third Congress, Second Session, Under authority of H. Res. 346 and H. Res. 438, Hungary", Washington, GPO, 1954, www.archive.org.

[2] *Der Spiegel*, nr. 31/1982 din 02.08.1982, p. 156.

[3] În conformitate cu Charles Gati, Rajnai, care avusese gradul de maior în AVH în vremea lui Stalin și pe cel de locotenent-colonel în 1957–1958, era „un bărbat bine educat, cultivat, chiar sofisticat, și totuși esențialmente hain". Charles Gati, *Failed Illusions: Moscow, Washington, Budapest, and the 1956 Hungarian Revolt*, Standford, Standford University Press, 2006, pp. 227-228.

[4] Și succesorul lui Rajnai la conducerea informațiilor externe, Janos Bogyes, lucrase la ambasada din Moscova.

colaboratorilor occidentali (benevoli sau nu). Printre cele mai importante organizații de acest gen ale sovieticilor se numărau cele se ocupau de promovarea „politicii de pace" a URSS, sub umbrela celui mai mare organism-paravan, Consiliul Mondial al Păcii. Organizațiile „de fațadă" sovietice, structurate pe categorii sociale sau profesionale, erau unele dintre cele mai versatile și mai influente, asigurând o modalitate disimulată sau semidisimulată de influențare a Occidentului.

Ca interlocutori oficiali, semiinstituționali, ai organizațiilor nonguvernamentale occidentale, unele dintre ele aveau o importanță considerabilă în domeniul lor de specializare. Federația Mondială a Sindicatelor, spre exemplu, avea o influență considerabilă asupra AFL-CIO din SUA și asupra sindicatelor din Europa de Vest. Alte grupări cu caracter social din Occident erau influențate cu un succes deosebit de organizațiile de tineret, de femei și de asociațiile „profesionale" (avocați, medici, jurnaliști) sovietice tip paravan.

Cu puține excepții, întreaga structură a organizațiilor „de fațadă" sovietice avea la bază și/sau era operată de *troika* dezinformării, formată din Ungaria, RDG și Cehoslovacia – sub îndrumarea Moscovei.[1] România era calul de bătaie al unui mare număr de organizații-paravan sovietice, din mai multe motive – la loc de cinste între acestea fiind opoziția sa eretică față de „politica de pace" a Moscovei. România condamna acele intervenții militare conduse sau sponsorizate de sovietici pe care „fațadele" le prezentau ca „eliberări" De asemenea, refuza să învinovățească SUA sau NATO pentru tensiunile globale și insista să sublinieze că deopotrivă culpabile sunt URSS și Pactul de la Varșovia. În plus, persista să îndemne la măsuri obligatorii de sporire a încrederii supuse unor mecanisme de monitorizare internaționale care să obstrucționeze utilizarea forței militare sovietice – intrând astfel în conflict cu însuși scopul și cu strategia fațadelor sovietice „pentru pace", acela de a împiedica influența politică și militară a SUA și NATO și de a o extinde pe cea a URSS.

Deși inconsecventă la prima vedere, situația era o urmare firească a pozițiilor adoptate de România încă din 1962–1963, când conducerea PCR afirmase în fața celorlalți membri ai Pactului de la Varșovia „că ei nu văd niciun motiv pentru expansiunea militară, dat fiind că nu cred în existența unei amenințări cu agresiunea din partea Occidentului".[2] Gheorghe Gheorghiu-Dej subliniase ferm acest lucru la întrunirea CPC din ianuarie 1965, susținând că la escaladarea cursei înarmărilor din partea SUA și a NATO, Pactul de la Varșovia ar trebui să răspundă cu negocieri și dezarmare unilaterală.[3] Pentru români acesta

[1] Marea excepție era, desigur, Consiliul Păcii Mondiale, cu sediul în Finlanda și condus la vedere de un indian. Amplasarea inițială a CPM întâi în Franța și apoi în Austria sugerează o intenție de plasare a organizațiile „de fațadă" în Vest pentru o eficiență și o acoperire maxime. Dat fiind însă că activitățile lor erau deseori ilegale, erau și foarte vulnerabile. CPM a fost expulzat deopotrivă din Paris și din Viena, spre exemplu. De atunci, principalele organizații „de fațadă" au rămas în cadrul Blocului, cu filiale în alte regiuni ale lumii.

[2] Sejna (1982), p. 67.

[3] Discurs al șefului de stat român (Gheorghe Gheorghiu-Dej), ianuarie 1965, PHP.

era un obiectiv tactic și strategic deopotrivă, convinși fiind că o astfel de mișcare ar atrage o susținere la nivel mondial și ar reduce tensiunile internaționale, obstrucționând totodată opțiunea sovietică pentru escaladarea cursei înarmărilor și pentru o mai profundă înregimentare/subordonare a membrilor Blocului est-european. Așa cum afirma un analist, poziția adoptată de Gheorghiu-Dej în 1965 „marcase un punct de cotitură în istoria alianței estice", dat fiind că, din acel moment, România a constituit „un obstacol serios în calea oricărei coordonări a politicii în cadrul Pactului de la Varșovia".[1]

În aprilie 1978, liderul de sindicat maghiar Sandor Gaspari, cunoștință apropiată a lui Kádár și vechi activist al „fațadelor" sovietice, a fost numit președinte al Federației Mondiale a Sindicatelor (FMS).[2] După Consiliul Mondial al Păcii, FMS era una dintre cele mai importante organizații „de fațadă" sovietice; ea constituia principala rută de finanțare clandestină a partidelor comuniste neaflate la conducere prin intermediul „Fondului Moscova" – numit inițial „Fondul Internațional Sindical pentru susținerea muncitorilor de stânga".[3]

Înființat în 1950, Fondul Moscova fusese administrat la început de la București, de un trio de comuniști sovietici, polonezi și români. La vremea respectivă, principalii beneficiari erau comuniștii finlandezi, urmați de cei francezi și de cei italieni. Conflictele României cu celelalte delegații din FMS au început în primii ani ai deceniului 1960, pe tema elementelor fundamentale ale „politicii de pace" sovietice și a motivelor pentru care ar fi trebuit finanțate pe ascuns anumite partide comuniste din Occident.

Instituirea noii politici externe a României în aprilie 1964 a dus la disensiuni grave referitoare la scopurile și obiectivele Fondului, România dorind o distribuție mai echitabilă către partidele independente, în vreme ce Kremlinul le prefera pe cele mai servile și mai supuse.[4] După ciocniri publice în 1964 și 1965,

[1] Douglas Selvage, „The Warsaw Pact and Nuclear Non-Proliferation 1963-1965", aprilie 2001, Cold War International History Project, Working Paper Series, Woodrow Wilson International Center for Scholars, p. 21.

[2] Gaspar a fost numit președinte al FMS la cel de-al IX-lea congres al acesteia, desfășurat la Praga, în aprilie 1978. Devenise secretarul ei general la scurtă vreme după cel de-al VII-lea congres, organizat la Budapesta, în 1969. www.wftucentral.com.

[3] Morten Thing, „The Communists' Capital", *Arbejderhistorie,* nr. 3, 1995. Vezi și *Communist History Network Newsletter,* aprilie 1998.

[4] Ibid. Vezi și Slobodan Stankovic, „Rumanians Criticizing Bloc TU Organization", RFER, 26 octombrie 1964, OSA, Box 50, Folder 2, Report 14; „Trouble Expected at WFTU Congress", RFER, 8 octombrie 1965, OSA, Box 50, Folder 4, Report 36; William McLaughlin, „WFTU: End of the Affair", RFER, 25 octombrie 1965, OSA, Box 133, Folder 3, Report 15.

Fondul a fost mutat și în 1966 s-a renunțat la români în calitate de coadministratori.[1] După ce o vreme a refuzat să mai contribuie cu bani la Fond, Bucureștiul s-a retras din el în 1974. La data respectivă, Partidul Comunist Francez devenise principalul beneficiar al resurselor Fondului.

Deși FMS avea acum sediul oficial la Praga, conducerea maghiară a organizației conferea Budapestei o influență considerabilă nu doar în rândul sindicatelor la nivel internațional, ci mai cu seamă asupra partidelor comuniste din Finlanda, Franța și Italia (dar și din SUA) – în mod constant principalele beneficiare ale unor asemenea finanțări pe toată durata Războiului Rece. La cererea Budapestei, Moscova a atribuit Departamentului Internațional din Ungaria principala responsabilitate de contact cu eurocomuniștii.[2] Astfel, eurocomunismul a devenit un alt teren de competiție și de confruntare maghiaro-român (și chiar franco-român), Budapesta aliindu-se în mod obișnuit cu francezii loiali sovieticilor, în vreme ce Bucureștiul făcea front comun cu spaniolii și italienii, mai orientați spre independență, încercând să atragă stânga franceză spre surorile ei din Spania și Italia, îndepărtând-o de Moscova.

Ca administrator al Fondului Moscova care finanța în secret Partidul Comunist Francez (PCF) și ca un membru al Pactului responsabil pentru dialogul cu partidele comuniste europene, Budapesta era bine plasată pentru a conduce operațiuni de influențare a stângii politice din Franța.[3] Până la debutul discuțiilor CSCE din 1972, observatorii occidentali remarcaseră că organul de presă oficial al PCF portretiza Ungaria ca pe o democrație semi-liberală, iar pe șeful secției de dezinformare și propagandă în străinătate ca pe un erou liberal.[4] În conformitate cu un analist, era „o abilă activitate de relații publice pentru doi clienți cu interese comune – regimul ungar și PCF".[5]

---

[1] Stankovic (1964); McLaughlin (1965); Thing (1995). Bucureștiul a analizat cu seriozitate oportunitatea de a nu mai participa la Fond în 1968, ca parte a posibilei sale retrageri din Pactul de la Varșovia după invazia în Cehoslovacia, iar în anul acela nu a mai plătit contribuția care îi revenea. A decis totuși să participe în continuare, pentru informațiile (cam costisitoare) pe care le obținea privind direcțiile de influență invizibilă și semiacoperită pe care Moscova o exercita în cadrul stângii europene. Până la retragerea sa din Fond, în 1974, România își dezvoltase propriile surse de informații și contactele dorite în rândul mișcării de stânga din Europa și exercita o influență considerabilă în mișcarea „eurocomunistă".

[2] Șeful propagandei maghiare, János Berecz, a făcut lobby la Moscova pentru această responsabilitate. Tökés (1996), p. 231.

[3] Într-o astfel de operațiune, Ungaria a decis să susțină și să reprezinte obiecțiile franceze (secondată de Moscova) la adresa legăturilor directe dintre membrii CAER și Comunitatea Economică Europeană, în primul rând ca o modalitate de dobândire a unei influențe la Paris. Legăturile directe erau promovate insistent de România.

[4] Kevin Devlin, „French Communist Picture of 'Liberal' Hungary", RFER, 5 octombrie 1973, OSA, Box 35, Folder 4, Report 296, pp. 1-4. Devlin se referă la două articole din *L'Humanité*, Serge Leyrac, „Hongrie: Debats et experiences", *L'Humanité*, 2 și 3 octombrie 1973. Partidul Comunist Francez primea cantități considerabile de țiței sovietic, pe care apoi le vindea la prețul de pe piața mondială, cu un profit frumos.

[5] Devlin (1973), p. 4.

Tot Budapesta găzduia sediul altei organizații-paravan sovietice, Federația Mondială a Tineretului Democratic (FMTD), fiind de asemenea profund implicată în activitatea Uniunii Internaționale a Studenților (UIS), cu sediul la Praga.[1] În cadrul Blocului, aceste organizații de tineret constituiau o modalitate de identificare a „cadrelor de perspectivă" – tinerii lideri comuniști verificați și recrutați de autoritățile sovietice pentru a-și asigura pe mai departe subordonarea partidelor din care ei făceau parte. FMTD avea statut de organism consultativ pe lângă UNESCO și UNICEF. În 1979, un reprezentant al FMTD a devenit președinte al Comitetului pentru Organizațiile Nonguvernamentale (ONG) din cadrul UNESCO, iar un alt membru al său a fost numit vicepreședinte al Comitetului Special pentru Dezarmare al ONU.[2] Acest lucru i-a permis Moscovei să condamne politicile americane (și pe cele ale altor state care i se opuneau) și să și le susțină pe ale sale sub auspiciile ONU.

Legătura dintre serviciile de informații sovietice și aceste organizații de fațadă era deseori una directă, dat fiind că eșaloanele lor de vârf erau formate din personal sub acoperire al KGB și al Departamentului Internațional. Spre exemplu, vicepreședintele FMTD în perioada 1953–1968, Aleksandr Șelepin, a preluat imediat funcția de președinte al KGB (1958–1961), iar fostul vicepreședinte al UIS, Vladimir Semiciastnîi, i-a urmat acestuia ca șef la KGB în perioada 1961–1967. Șelepin, însărcinat cu comanda KGB și a altor organe de control din partea Comitetului Central în epoca lui Hrușciov (și unul dintre complotiștii care au dus la răsturnarea acestuia), a devenit apoi președinte al Consiliului Central al Sindicatelor din URSS, cea mai mare organizație din cadrul FMS.

În 1968, organizațiile internaționale controlate de sovietici și-au unit forțele pentru a ataca opoziția României față de invazia în Cehoslovacia. Inițial însă, delegații român și cehoslovac la secretariatul FMS au reușit să obțină din partea FMS o condamnare cvasiunanimă a invaziei, împotriva ei votând doar delegatul sovietic.[3] „Normalitatea" a fost reinstituită odată ce delegații cehoslovaci care condamnaseră invazia au fost înlocuiți cu unii loiali sovieticilor, iar atacurile FMS la adresa poziției adoptate de România au fost reluate.

Oprobriul internațional la adresa invaziei a fost atât de amplu, încât campania de fațadă împotriva României n-a avut sorți de izbândă.[4] De fapt, a avut

[1] De exemplu, adjunctul pe atunci al Departamentului Internațional și viitor prim-ministru, László Kovács, a petrecut trei ani la UIS (1969–1971), aflându-se la conducerea organizației Tineretului Comunist Maghiar.

[2] Pilon (1986), p. 10.

[3] Vezi, de pildă, Peter Waterman, „A Spectre is Haunting Labour Internationalism, The Spectre of Communism", 20 aprilie 2000, www.hartford-hwp.com; Kevin Devlin, „WFTU Arena for Pro-Czechoslovak Struggle", RFER, 27 septembrie 1968, OSA, Box 134, Folder 1, Report 63; Kevin Devlin, „Italians Challenge Soviets at WFTU Meeting", RFER, 18 decembrie 1968, OSA, Box 134, Folder 1, Report 1.

[4] În 1972, alături de FMTD, UIS și CMP, FMS a organizat o campanie de măsuri active menită să arate că Marea Britanie comitea, ca parte a politicii sale oficiale de reprimare, atrocități în Irlanda. Campania a inclus și o „Zi Internațională a Solidarității" cu IRA – organizație căreia URSS îi furniza în secret arme la vremea aceea. Sterling (1981), p. 165; Andrew și Mitrokhin (2001), pp. 377-378, 384.

o consecință neintenționată: a sporit pretigiul internațional al României. În a doua jumătate a anului 1980, aceleași grupări aveau să-și dea iar mâna într-o eficient orchestrată condamnare a presupuselor reprimări ale etnicilor maghiari din Transilvania.[1]

Principala problemă a României cu „politica de pace" sovietică era focalizarea ei îngustă asupra Occidentului și lipsa oricărei susțineri pentru adoptarea respectivelor măsuri în cadrul Blocului sovietic. Dacă „politica de pace" înfățișa doar trupele și armele SUA și ale NATO ca fiind agresive, amenințătoare, un pericol ce trebuia eliminat, forțele și armele sovietice erau descrise exclusiv ca eliberatoare, binevoitoare și dezirabile. Bucureștiul respinsese această interpretare dezechilibrată și făcuse presiuni pentru evaluări mai echitabile în cadrul Pactului de la Varșovia încă din 1963. După invazia în Cehoslovacia, românii au început să-și considere abordarea nu atât ca pe o modalitate de orientare spre Vest, ci mai degrabă ca pe o limită extremă a compromisului pe care îl pot face cu URSS în dezbaterea privind identitatea agresorului. Acest lucru avea un caracter aproape personal pentru București, dat fiind că Uniunea Sovietică invadase și ocupase regiuni din România în 1940 și apoi izbutise să facă în așa fel încât România să fie declarată țară agresoare la încheierea războiului, cu toate consecințele ce derivă dintr-o astfel de etichetare.

Ofițerii superiori maghiari constituiau jumătate din contingentul Pactului de la Varșovia în organizația militară „de fațadă" Generalii pentru Pace și Dezarmare. Aceasta fusese înființată în 1981, aparent de opt generali în retragere din armatele NATO, dintre care patru cel puțin erau și membri ai organizațiilor internaționale controlate de sovietici ale „politicii de pace".[2] Indiferent de trecutul lor profesional, membrii organizației Generalii pentru Pace și Dezarmare susțineau cu fidelitate inițiativele politice ale URSS și îi promovau măsurile active, păstrând un ton critic doar la adresa politicilor SUA și ale NATO. Unul dintre generalii fondatori era totodată vicepreședinte al Consiliului Mondial al Păcii. Un altul deținea un loc în comitetul prezidențial al Consiliului. Un al treilea, și el membru al CMP, vorbea în termeni apreciativi despre amplasarea

[1] Vezi, de pildă, Ionescu (1988), pp. 3-8. Mobilizate deopotrivă au fost Asociația Populară Patriotică Maghiară, Asociația Ungară a Societăților pentru Științe Tehnice și Naturale, Consiliul Național Maghiar al Cooperativelor Industriale, Asociația Scriitorilor Maghiari și Federația Mondială a Ungurilor.

[2] Jochen Staadt, „Die SED und die Generale für den Frieden", (SED și Generații pentru Pace) în Jürgen Maruhn și Manfred Wilke, editori, *Die verführt Friedensbewegung: Der Einfluß des Ostens auf die Nachrüstungsdebatte,* München, 2002, pp. 123-140; Gerhard Kade, *Generals For Peace,* Köln, 1991. Kade era fostul vicepreședinte al Institutului pentru Pace, organizația înființată de Kremlin la Viena după ce autoritățile austriece au interzis CMP pentru acțiuni subversive. A fost administratorul grupului până în 1983, când funcția a fost preluată de generalul de brigadă britanic Hardbottle. *„Generals for Peace" Organisation: Security* (Hansard, 30 octombrie 1984), www.hansard.millbanksystems.com/lords/1984/oct/30/generals-for-peace-organisation-security. Vezi și *The Independent,* 14 și 28 mai 1997; Jeffrey G. Barlow, „Moscow and the Peace Offensive", Backgrounder #184, *The Heritage Foundation,* 14 mai 1982.

rachetelor sovietice SS-20 în Europa, despre care considera că ar fi redus „considerabil amenințarea nucleară la adresa Europei", în vreme ce un al patrulea general declara că „economia americană nu poate decât să beneficieze de pe urma distrugerii Europei".[1]

În 1983–1984 a devenit posibil ca din organizația „Generalii penru Pace și Dezarmare" să facă parte și partenerii „în strânsă cooperare" din Pactul de la Varșovia. Generalul Karoly Csemi, fostul șef al Statului-Major General ungar, era conducătorul delegației maghiare formate din cinci persoane și a fost numit copreședinte al membrilor proveniți din pactul de la Varșovia. Csemi fusese adjunctul generalului Czinege, iar sursele maghiare îl descriau ca „un veteran cu multiple decorații, comandant al campaniei din 1956–1957 de vânătoare a celor suspectați de acțiuni contrarevoluționare".[2] Csemi, care fusese pregătit în URSS, deținuse și un rol activ în furnizarea de muniție și asistență militară din partea Pactului de la Varșovia pentru nord-vietnamezi în cursul războiului din Vietnam.

Participarea Ungariei la această organizație-marionetă militară era prezentată ca un pas înainte spre o mai mare deschidere față de Occident.[3] Și a dus, într-adevăr, la sporirea contactelor cu ofițerii occidentali. Dar „Generalii pentru Pace și Dezarmare" fusese fondată și gestionată de serviciile de informații est-germane în beneficiul KGB ca o organizație „de fațadă" menită să influențeze cercurile militare ale NATO,[4] și a continuat să militeze împotriva SUA și a NATO chiar și după căderea comunismului.

Distorsionarea intențiilor și a comportamentului României

În decurs de cinci ani, din 1978 până în 1982, acest dispozitiv a reușit să îndepărteze complet atenția mediilor internaționale de la modul public în care Ceaușescu respingea controlul Kremlinului asupra armatelor Blocului sovietic, condamna activitățile de spionaj ale Moscovei și susținea modelul NATO ca unul adecvat pentru „divergențele firești" din cadrul Pactului de la Varșovia. De un mare ajutor în această campanie a fost sosirea fostului agent KGB din Securitatea română, Ion Mihai Pacepa, în SUA, unde acesta a susținut Încontinuu

[1] Vezi, de pildă, Julian Lewis, „Fellow-Travelling Generals Re-emerge", *Freedom Today*, aprilie 1991. Secretarul grupului, generalul olandez Michiel von Meyenfeldt, fost șef al Academiei Militare Regale din Olanda, era totodată consilier pe lângă Biserica Reformată din Olanda.
[2] Tokes (1996), p. 103.
[3] Participarea Ungariei la „Generalii pentru Pace" este interpretată ca benignă în Barany (1993), p. 111.
[4] Gunther Böhnsack, cu 26 de ani de activitate în Departamentul pentru Măsuri Active al Stasi, discută despre fondarea și administrarea organizației „Generalii pentru Pace" în Isabel Hilton, „The Green with a Smoking Gun", *The Independent*, 26 aprilie 1994.

principalele teme ale măsurilor active ale KGB împotriva României.[1] În 1978–1979, despre poziția conturată de liderul român, analiștii occidentali din interiorul și din exteriorul comunității de informații, dar și serviciile de profil din cadrul Pactului de la Varșovia în rapoartele lor interne, consideraseră că deschid calea unei „noi epoci" a Blocului sovietic, în care controlul exercitat de Moscova nu avea să mai fie niciodată același.[2] În primii ani ai deceniului 1980 însă, măsurile active sovietice convinseseră întreaga comunitate de analiști americani – cercurile academice, de informații și consultanții guvernamentali, deopotrivă – că ieșirile publice ale lui Ceaușescu în 1978 fuseseră motivate aproape în întregime de un dezacord privind împărțirea poverii bugetare, fără a avea un scop sau un impact mai amplu.[3]

Mai mult decât atât, în locul militantismului activ pentru soluționarea conflictelor internaționale prin mediere, eforturi care incluseseră România într-unele

[1] Pacepa a recunoscut că a fost agent KGB în toți cei 27 de ani de carieră în Securitatea română. De asemenea, a subliniat că șeful informațiilor externe de la KGB îi acordase personal responsabilitate „pentru operațiunile ilegale ale României" în 1972. Vezi, de pildă, Pacepa (2003), observațiile lui Pacepa în Glazov (2004c), Pacepa în Glazov (2004b), și Ion Mihai Pacepa, „The Truth About Illegals", *American Spectator*, 9 iulie 2010. Înregistrările documentare, mărturia defectorului și cele ale unor foști ofițeri superiori KGB (inclusiv a șefului contrainformațiilor externe) concordă cu faptul că România a încetat efectiv să mai comunice informații secrete KGB-ului încă din 1963 și că relațiile oficiale între DSS și KGB au fost întrerupte în 1971. Vezi capitolul 2 al acestui volum pentru detalii privind relațiile dintre Pacepa și serviciile de informații sovietice și române. Deși a oferit, fără îndoială, un volum considerabil de informații utile privind operațiunile sovietice în regiune și nu numai, Pacepa a continuat sistematic să deformeze comportamentul și intențiile României într-un mod menit să discrediteze țara și conducerea ei ca partener al SUA. Vezi, de pildă, Daniel N. Nelson, „Eastern Europe and the Non-Communist World" în Stephen Fischer-Galati, editor, *Eastern Europe in the 1980s*, Boulder, Westview, 1981, p. 216. Vezi și Ion Mihai Pacepa, „Russian Footprints: What does Moscow have to do with the recent war in Lebanon?" *National Review*, 24 august 2006.

[2] C.A., „Ceaușescu goes his Own Way: (A Second Look at the Warsaw Pact Summit)" RAD Background Report/254, 27 noiembrie 1978a, OSA, Box 116, Folder 4, Report 81, pp. 1-3; Andras (1978b), pp. 2, 9; Moore (1978b), pp. 1, 8.

[3] Vezi, de pildă, specialistul în probleme românești Daniel N. Nelson, „Eastern Europe and the Non-Communist World" în Stephen Fischer-Galati, editor, *Eastern Europe in the 1980s*, Boulder, Westview, 1981, pp. 199, 212. Vezi și J.F. Brown, *Eastern Europe and Communist Rule*, Durham, Duke University Press, 1988, p. 272. Impactul măsurilor active sovietice asupra analizelor americane privind comportamentul României, și deci asupra evaluărilor sale ca partener viabil al SUA, era considerabil. De exemplu, Robert L. Hutchings, analist și director la Radio Europa Liberă în 1978, când rebeliunea lui Ceaușescu era la cote maxime, a conchis în 1984, la o conferință a analiștilor și consultanților din SUA și Europa, că opoziția României avusese la bază motivații în principal „economice" și că independența românilor fusese exagerată și dusese la subestimarea „opoziției clandestine" în rândul statelor loiale URSS-ului. *The Warsaw Pact and The Question of Cohesion: A Conference Report*, Washington D.C., The Wilson Center, Kennan Institute for Advanced Russian Studies, mai 1985, pp. 25-27. Excepția de la regulă a fost Christopher D. Jones care, comparând declarațiile României cu acțiunile sale, a dedus că în cadrul Blocului existau două abordări ale politicii sovietice, una de respectare obedientă a liniei dictate de Moscova (Ungaria și Bulgaria, de exemplu), și alta a sfidării, caracteristică exclusiv României. Ibid.

dintre cele mai delicate negocieri pe durata Războiului Rece – de pildă, pentru încheierea războiului din Vietnam, pentru apropierea sino-americană sau pentru continuarea procesului de pace în Orientul Mijlociu –, măsurile active sovietice înfăţişau regimul din România ca exacerbând de fapt şi chiar incitând la tensiuni internaţionale. „Scurgeri" de informaţii strategic plasate în presa internaţională, în detrimentul eforturilor de mediere ale Bucureştiului, cuplate cu insistenţele oficialilor sovietici privind oportunismul şi neloialitatea României, au convins diverse administraţii americane să nege în mod oficial implicarea României – şi solicitările americane care generaseră acea implicare – referitor la încheierea războiului din Vietnam, la apropierea sino-americană şi la cea dintre Egipt şi Israel în anii 1960 şi 1970, cu toate că Washingtonul a continuat să se bazeze pe bunele oficii ale Bucureştiului chiar şi după aceste negări.[1] Cu aceste negocieri devenite de notorietate publică şi în ciuda recunoaşterii explicite din partea administraţiei Carter a rolului României în eforturile de mediere din Orientul Mijlociu şi în cele anterioare care implicaseră administraţii americane, tema de dezinformare care susţinea că românii au un interes şi un rol în provocarea de tensiuni internaţionale a devenit plauzibilă.[2] În primii ani ai deceniului 1980, aceasta începuse deja să apară în mod regulat ca o analiză corectă în recomandările politice ale specialiştilor sovietici şi est-europeni care ofereau consultanţă instituţiilor administrative şi guvernamentale din SUA.[3]

Distorsionarea intenţionată prin minimalizarea sau chiar inversarea rolului şi a comportamentului era de asemenea evidentă şi în privinţa conflictului dintre România şi, respectiv, URSS şi ceilalţi aliaţi ai săi cu privire la invazia în Cehoslovacia, în 1968, şi la reuniunea CPC de la Moscova, în noiembrie 1978,

[1] John W. Finney, „Washington Denies Rumania Is Acting as Mediator in War", *New York Times*, 23 noiembrie 1965, pp. 1, 11; *Die Presse* (Viena), 21 noiembrie 1965. Mai flagrant, autorii *Pentagon Papers* au negat orice rol de mediere util, descriindu-i pe români ca „raportori nepricepuţi", comunicările lor fiind „defazate faţă de celelalte semnale" şi ei nefiind luaţi în serios nici la Hanoi, nici la Washington. Volum VI. C. 4., Settlement of the Conflict, History of Contacts, „Negotiations, 1967–1968", p. 3 în *United States – Vietnam Relations, 1945–1967: A Study Prepared by the Department of Defense* (1969), pp. 1-3, 260, 263-264. La celălalt capăt al spectrului, conducătorul eforturilor de negociere în mandatul preşedintelui Johnson a răspuns că situaţia era exact inversă, că în îndelungata sa experienţă „n-am primit niciodată rapoarte mai detaliate şi mai corecte", că şi Hanoiul şi SUA luau România foarte în serios şi că SUA datora României „recunoştinţă". W. Averell Harriman, „Gratitude for Romanians" în „Letters to the Editor", *The Washington Post*, 13 septembrie 1972, p. A15. În mod similar, imediat după ce în *The New York Time* a apărut un articol despre „rolul principal" jucat de România în apropierea sino-americană, *The New York Post* a publicat un articol în care România era minimalizată şi se susţinea că Pakistanul, Franţa şi Suedia meritau în primul rând laude. Vezi *The New York Times*, 27 aprilie 1971 şi the *New York Post*, 29 aprilie 1971. SUA au negat de asemenea oficial rolul de mediere al României în Orientul Mijlociu, înainte ca preşedintele Carter să recunoască în mod public rolul esenţial jucat de România.

[2] Vezi capitolul 1 al acestui volum.

[3] Vezi, de pildă, citatele ample dintr-un memorandum de Charles Gati, „US Policy Options toward Eastern Europe", în Volyges (1982), p. 97.

cu privire la Statutul FAU pe timp de război și la subordonarea militară față de comanda sovietică. Modul în care este descrisă politica externă a României într-un influent studiu RAND din decembrie 1984 ilustrează succesul susținutei campanii antiromânești. În loc să trateze activitățile pre- și postinvazie ale lui Ceaușescu, analistul afirma că liderul român ar fi exploatat invazia în Cehoslovacia „pentru a induce în mod conștient sentimentul unei amenințări la adresa României", de parcă ar fi exagerat intenționat un pericol inexistent.[1]

În realitate, și în ciuda măsurilor active sovietice menite să atribuie tonul unei apropiate intervenții sovietice manipulării lui Ceaușescu, oficialii americani direct implicați au subliniat nu o singură dată, în Consiliul național; pentru Securitate, că informațiile privind acea amenințare nu proveneau din surse românești și că românii „nu întreținuseră temeri false".[2] Mai mult decât atât, CIA începuse să nege posibilitatea unei invazii sovietice în România tocmai fiindcă oficialii Ministerului român de Externe merseseră prea departe în direcția cealaltă, minimalizând și chiar contrazicând existența oricărei amenințări, evident ca parte a eronatei strategii de descurajare recomandate de Tito (și apoi exploatate de liderul iugoslav pentru a se afișa în mod fals pe el însuși ca fiind mai ferm și mai curajos decât românii).[3]

Așa cum notau serviciile de informații americane într-o serie de rapoarte la vremea respectivă, liderul iugoslav se arătase de fapt „prea moale", până ce izbutise să-i convingă pe români să-și atenueze tonul condamnărilor.[4]

Referitor la criza din 1978, același studiu RAND pretindea că Ceaușescu „a manipulat disputa sa cu Moscova pe tema cheltuielilor pentru apărare la întrunirea

[1] Larrabee (1984), pp. 27-28. Un analist pretindea că „repetatele zvonuri" privind faptul că Moscova intenționa să intervină împotriva României erau „lipsite de temei" și că regimul Ceaușescu „niciodată nu părea să pună un mare preț pe rapoarte". Vojtech Mastny, „The Warsaw Pact As History" în Mastny și Byrne (2005), pp. 37-38. Pentru o discuție privind amenințarea sovietică cu intervenția și replica României, vezi Watts (2010), îndeosebi capitolele 14-18, pp. 329-414.

[2] *Summary Notes of the 590th Meeting of the National Security Council, September 4, 1968 (excerpts)*, Washington, 4 septembrie 1968, 5-7.25 p.m., Document Nr. 125 în Jaromír Navrátil, editor, *The Prague Spring 1968: A National Security Archive Documents Reader*, Budapesta, Central European University Press, 1998, p. 494. Vezi și FRUS, 1964–1968, Eastern Europe, vol. XVII, Washington DC, US GPO, 1996, pp. 272-278.

[3] În cadrul întrunirii Consiliului Național pentru Securitate organizate imediat după invazie, directorul CIA Richard Helms a subliniat că România „a adoptat una dintre cele mai ferme poziții împotriva invadării Cehoslovaciei, dintre toate cele exprimate la nivel mondial". *Summary of Meeting in Cabinet Room*, Washington, 23 august 1968, 1.07–3.06 p.m., Document 85 în *Foreign Relations of the United States, 1964–1968*, Volumul XVII, *Eastern Europe*.

[4] Deși atitudinea lui Tito a fost ulterior prezentată ca fiind mai curajoasă decât a lui Ceaușescu, la momentul respectiv fusese extrem de indecisă, atrăgând în particular critici din partea americanilor, ceea ce l-a determinat pe Tito să promită o condamnare mai fermă. Nu o singură dată, comunitatea de informații din SUA a remarcat că replica timidă a lui Tito fusese determinată de temerile sale privind reacțiile sovieticilor. Vezi, de pildă, *Central Intelligence Bulletin: Daily Brief*, 22 august 1968, p. 3, CIA; *Central Intelligence Bulletin: Daily Brief*, 24 august 1968, CIA.

CPC al Pactului de la Varșovia din noiembrie 1978" într-o manieră la fel de exagerată, și astfel „a transformat o dispută bugetară din tabăra comunistă într-o criză internațională minoră".[1] Refuzul de a spori cheltuielile militare fusese, într-adevăr, un element de serioasă dispută între România și ceilalți membri ai Pactului la întrunirea din 1978. Dar Bucureștiul refuzase alocări bugetare mai mari în contextul unei și mai ferme respingeri a scenariilor sovietice privind un iminent război care ar fi necesitat (în conformitate cu Moscova) escaladarea pregătirilor militare și implementarea autorității de comandă discreționare sovietice asupra armatelor Blocului.[2] Opoziția României nu a fost determinată doar de interesul propriu al unui „profitor" într-o dispută de împărțire a poverii economice, așa cum o înfățișau dezinformările sovietice.[3]

Focalizând interpretarea disensiunilor pe aspectul strict economic prin intermediul măsurilor active concertate, Kremlinul a reușit să distragă atenția de la disputa sa cu Bucureștiul pe tema controlului militar asupra Blocului. Disimularea elementelor militare și politice ale conflictului le-a permis celorlalte regimuri, în particular celui ungar și celui est-german, să se asocieze cu opoziția României, pe argumentul plauzibil că nici ele nu-și sporiseră cheltuielile militare, preferând să se concentreze pe dezvoltarea economică, la fel ca românii și în opoziție cu preferințele sovieticilor.[4] Realitatea era însă alta.

Așa cum arată documentele Pactului de la Varșovia, Budapesta, alături de toți ceilalți membri ai Pactului, a susținut pe deplin poziția sovietică privind mărirea bugetelor militare, împotriva protestelor și a refuzului României. Lăsând la o parte veridicitatea dubioasă a cifrelor din bugetul militar al Pactului în general, Budapesta a compensat din plin orice avantaj la împărțirea poverii

[1] Larrabee (1984), pp. 27-28. Analiza lui Larrabee era conformă cu interpretările de acum uzuale, precum cele înaintate de Walter Bacon și Aurel Braun, de exemplu, ambii specialiști în problemele românești. *The Warsaw Pact and The Question of Cohesion: A Conference Report* (1985), pp. 45-47. Larrabee a continuat însă cu afirmația că „adevărata semnificație a chestiunii minorității maghiare" era „manipularea ei de sovietici" pentru a obține o realiniere a politicii românești cu linia dictată de Moscova. Larrabee (1994), p. 40.

[2] Abilitatea sovieticilor de a distorsiona percepțiile chiar și în rândul celor bine familiarizați cu detaliile mașinațiunilor sovietice și balcanice era cu atât mai impresionantă cu cât mai mulți agenți CIA apreciați din rândul armatei poloneze raportaseră că principala disensiune din 1978 fusese cauzată de faptul că România respinsese de una singură Statutul FAU pe timp de război, care subordona „complet" celelalte armate ale Pactului de la Varșovia „în fața controlului Înaltului Comandament Sovietic în timp de război". Kuklinski, (1987), pp. 3-57; Herspring în Griffith (1989), p. 147.

[3] Studiul RAND al lui Larrabee din 1984 sugerează o lipsă de conștientizare privind faptul că Bucureștiul susținea acordurile de la Camp David împotriva criticilor venite din partea sovieticilor și a Pactului, că denunțase „activitățile de spionaj ale statelor socialiste la adresa altor state socialiste", că afirmase despre prietenii săi din NATO că „susținuseră întotdeauna independența României" și că declarase public că democrația internă a NATO constituia un model adecvat pentru Pactul de la Varșovia.

[4] Mai mulți analiști au conchis că „Ungaria nu era foarte presată să-și sporească facilitățile de apărare" în schimbul serviciilor și concesiilor făcute Moscovei. Barany și Deak (1999), p. 33.

economice prin concesii mult mai importante.[1] Spre exemplu, Ungaria și-a subordonat pe deplin forțele armate față de autoritatea de comandă sovietică și a acordat Kremlinului libertate neîngrădită pentru a amplasa arme nucleare sovietice pe teritoriul Ungariei.[2]

România în derivă

Din nefericire pentru români, deplasarea constantă a regimului comunist din România de la Est spre Vest, care începuse în anii 1950 și era cel mai ușor de observat în statisticile economice și în tiparul relațiilor sale politice (și militare), se apropia de sfârșit. În 1981, Ceaușescu a hotărât să achite întreaga datorie externă a României față de Occident, în valoare de 10,4 miliarde de dolari – o sumă care, împreună cu diverse costuri și taxe, avea să ducă la o sumă de restituit mai mult decât dublă. După toate aparențele, scopul urmărit era acela de a diminua ceea ce el considera a fi o necuvenită influență economică străină asupra politicilor țării sale, iar în esență acest lucru însemna că România începea acum să se deplaseze dinspre Vest, ***dar și*** dinspre Est, în cel mai bun caz spre țările în curs de dezvoltare.

Contractul social de care beneficiase regimul Ceaușescu (la fel ca al lui Gheorghiu-Dej înainte) avusese la bază până atunci trei piloni de susținere. Primul era apărarea identității și a existenței poporului român, al cărei corolar necesita ca Bucureștiul să se opună Uniunii Sovietice în chestiuni care afectau în mod negativ independența și suveranitatea țării. O activitate de pionierat în acest sens fusese făcută de regimul comunist în timpul lui Gheorghiu-Dej, dar aceeași politică fusese dusă cu o egală fervoare de dictatura militară a mareșalului Antonescu și de monarhie, încă dinainte de Primul Război Mondial (când principala amenințare din est la adresa identității românești era cea a Rusiei Țariste).

Al doilea pilon al contractului social fusese reintegrarea în lumea occidentală. Deși niciodată declarată ca atare, tendința de dezvoltare economică a României de la mijlocul anilor 1950 până în 1981 fusese una de intensificare a relațiilor economice cu Occidentul (incluzând cooperarea cu Comunitatea Economică Europeană), iar PCR susținea deseori în mod public consolidarea relațiilor cu toate statele lumii, indiferent de orânduirea socială. Ceaușescu însuși se exprimase cu vigoare în 1978 și 1979 cu privire la „prietenii tradiționali" ai țării sale în NATO, care „întotdeauna ajutaseră România în lupta sa împotriva dominației străine". [3]

---

[1] Ibid; „Hungary: USSR Nuclear Weapons Formerly Stored in Country", tradus în U.S. Joint Publications Research Service, *Nulcear Proliferation,* JPRS-TND-91-007, 20 mai 1991, 14-16. Cu privire la transparența bugetară, în 1980, ministrul sovietic al apărării, Kulikov, și-a instruit omologul est-german să păstreze secretul referitor la creșterea cheltuielilor pentru apărare, așa cum și Moscova negase în mod public sporirea cu 15% în cazul său.

[2] Ibid.

[3] Moore (1978b), p. 8.

Și aceasta era o politică anterioară perioadei comuniste, care data încă din secolul al XIX-lea, când elitele românești identificaseră modelul vestic (al Franței, Marii Britanii și, mai târziu, al Germaniei) ca fiind cea mai bună alegere pentru modernitate. Strânsele relații pe care Ceaușescu le avea cu liderii occidentali, în special cu președinții americani – alături de care părea un egal, nu un simplu solicitant – se bucurau de o uriașă popularitate, constituind o sursă fundamentală a legitimității sale interne, tocmai pentru că simboliza integrarea dorită.[1]

Cel de-al treilea pilon al contractului social, și cel mai important pentru legitimitatea internă a PCR, era bunăstarea economică a cetățenilor României. Standardul de viață al majorității populației crescuse în mod constant – și uneori chiar impresionant – din deceniul 1950 până la sfârșitul anilor 1970.[2] Deși crizele țițeiului din același deceniu mai reduseseră această creștere, tendința în sine nu avea să se schimbe în mod sesizabil decât după fatidica decizie a lui Ceaușescu.

Plata datoriei naționale într-un timp record, indiferent de costurile implicate, a subminat drastic susținerea populară a regimului și a rupt contractul social. Standardul de viață a suferit o lovitură extremă, absolut toate resursele, bunurile fabricate sau produsele agricole capabile să aducă bani fiind exportate pentru a putea plăti datoria. Iar această vulnerabilitate a fost abil exploatată de URSS, care cerea acum doar alimente la schimb pentru gazele naturale, cocsul și petrolul livrate (pe acesta din urmă România începuse să-l importe din Uniunea Sovietică în cantități mici abia în 1981).

Faptul că a întors spatele Occidentului și a pornit pe un drum care nu reflecta aspirațiile românilor a adâncit prăpastia dintre regimul comunist și populație. Identificând mai exact preferințele românilor și actorii instituționali importanți (armata, în special), sovieticii nu și-au pierdut niciodată, pe întreaga durată a Războiului Rece, temerile că România s-ar putea retrage din Pactul de la Varșovia, reîndreptându-se spre Vest. Ceaușescu însă părea tot mai puțin interesat de o astfel de reorientare, cu toate că încă mai continua să combată eforturile sovieticilor și ale Pactului de a-i subordona țara față de controlul

[1] Oficialii sovietici cunoșteau bine această dorință a populației, remarcând chiar și în februarie 1989 probabilitatea de redirecționare a României spre Vest deoarece „populația era în mod tradițional orientată spre lumea occidentală *(latiniskă)*". *Memorandum to Alexander Yakovlev from the Bogomolov Commission (Mariana Sylvanskaya),* februarie 1989, Document Nr. 1 în Levesque (2001), pp. 57-59.

[2] Condițiile de trai ale românilor de rând fuseseră foarte dificile înainte de reforma agrară din 1921 și se îmbunătățiseră doar într-o foarte mică măsură în perioada interbelică (deși cu câteva accente pozitive). Suferințele lor fuseseră exacerbate de combinația de exploatare economică și represiune politică impusă de forțele sovietice de ocupație după război – un regim de care România s-a eliberat abia după moartea lui Stalin și desființarea sovromurilor. Astfel, constantele progrese economice ale României au pornit de la un nivel mult mai scăzut decât în celelalte țări ale Blocului, iar populația avea așteptări de asemenea mai reduse, caracteristice unei economii rurale de subzistență, ceea ce a facilitat unele dintre masivele investiții de capital făcute de comuniști în anii 1960 și 1970.

impus de Kremlin. Printre elitele intelectuale ale României, întrebarea presantă era nu doar „independență, cu ce costuri?", ci „independență, în ce scop?".

Ceaușescu a beneficiat de faptul că îndepărtarea sa de Occident era ambiguă, niciodată explicit declarată (poate ca urmare a nehotărârii sale). Astfel, spre exemplu, cooperarea militară secretă în procurarea de tehnologie sovietică pentru SUA s-a desfășurat până în 1989.[1] Totodată, Ceaușescu și-a continuat apelurile la consolidarea relațiilor româno-americane și a cooperat cu SUA în domeniul antiterorismului, până la sfârșitul anilor 1980.[2] De asemenea, nu a renunțat la implicarea sa activă în mișcarea eurocomunistă, chiar dacă tot mai mult din energia și timpul său erau consumate pentru problemele mișcării nonaliniate și ale țărilor în curs de dezvoltare.

Aceste ambiguități sugerează că este posibil să nu fi fost pe deplin conștient de ramificațiile internaționale ale politicii sale de plată a datoriilor (și în mod cert a preferat să ignore impactul ei negativ asupra economiei românești). În plus, nu pare să fi realizat că focalizarea tot mai accentuată a atenției sale preponderent pe medierile internaționale care nu implicau Occidentul sau China în mod direct nu mai oferea avantajele de securitate ale eforturilor sale anterioare – în procesul de pace în Orientul Mijlociu, mai cu seamă. Și niciuna dintre aceste politici nu părea să aibă un efect direct și imediat asupra declinului abrupt al nivelului trai în rândul românilor obișnuiți.

De fapt, dacă Moscova nu și-ar fi continuat politicile de asimilare și de negare a etnicității române în RSS Moldovenească (și în RSS Ucraineană), și dacă nu ar fi continuat să susțină negocierile maghiare paralele pe marginea afirmațiilor României privind etnogeneza și continuitatea daco-romană și a dreptului teritorial asupra Transilvaniei, poate că acel contract social despre care aminteam ar fi căzut chiar mai devreme. Așa stând situația însă, protejarea identității românești, a existenței și a independenței poporului român, prin focalizarea asupra istoriei naționale, asupra jafurilor rusești, sovietice și maghiare și asupra proiectelor contemporane sovietice și maghiare similare, nu putea menține în timp susținerea populară pe fondul incapacității demonstrate de a asigura nevoile fundamentale ale populației și de a-i satisface speranțele pentru un viitor mai bun. Pe măsură ce situația internă s-a înrăutățit și izolarea României în plan internațional s-a accentuat, a devenit tot mai ușor ca istoria, cultura, identitatea și realizările românești să fie ridiculizate și minimalizate, cu efecte pe termen lung asupra percepțiilor de sine ale românilor (și ale moldovenilor de peste Prut).

Ambalarea motoarelor operaționale asupra României

Moscova și-a intensificat în mod semnificativ operațiunile în România după ce Bucureștiul a autorizat extinderea legăturilor „culturale" oficiale în spiritul

[1] Weiser (1990).

[2] Vezi, de pildă, „Romania: Ceaușescu Adopts a Harder Public Line Against International Terrorism", *Terrorism Review,* 13 ianuarie 1987, p. 13, CIA; Weiser (1990).

„liberului schimb", așa cum era stipulat în Coșul III al Actului Final de la Helsinki. În schimbul acestei importante concesii, Kremlinul a promis, fără a-și respecta cuvântul, că va permite sporirea contactelor reciproce dintre România și RSS Moldovenească. Dar a procedat exact invers. Una dintre persoanele nou numite la ambasada sovietică din București în perioada acestei extinderi, la sfârșitul anilor 1970, era Vladimir „Volodia" Volodin, ofițer KGB sub acoperirea unui consultant de presă. Volodin a fost nevoit să părăsească în cele din urmă România în noiembrie 1989, după ce una dintre rețelele sale de ziariști români a fost destructurată de DSS.[1] „Volodia" avea să participe de asemenea la măsurile active din timpul Revoluției din decembrie 1989, alcătuind pentru Moscova rapoarte TASS care prezentau evenimentele de la Timișoara ca și când el ar fi fost un observator prezent la fața locului.[2]

Măsurile sovietice împotriva României au primit un impuls suplimentar odată cu schimbările de personal din 1982. La scurt timp după ce Andropov a plecat de la KGB pentru a deveni membru în Biroul Politic și secretar al Comitetului Central în primăvara anului 1982, Mátyás Szürös a revenit de la Moscova la Budapesta pentru a prelua conducerea Departamentului Internațional al CC al PMSU – devenind în scurt timp principalul critic din cadrul regimului maghiar al presupuselor abuzuri românești împotriva populației de etnie maghiară din Transilvania. În același timp, după patru ani de experiență directă ca ambasador în România, fostul șef al serviciilor de informații Sandor Rajnai a plecat de la București la Moscova pentru a-l înlocui pe Szürös. Câteva luni mai târziu, decesul în urma unui atac de cord al ambasadorului sovietic în România, Vasili Ivanovici Drozdenko, a lăsat un loc liber pe care Moscova l-a ocupat într-un timp record (mai puțin de o săptămână). Noul ambasador, Evgheni Tiajelnikov, fusese șeful Departamentului pentru Agitație și Propagandă al CC al PCUS încă din 1978.[3]

Moscova a lansat o semnificativă campanie de dezinformare în preajma numirii lui Tiajelnikov, susținând că un accident auto regizat fusese adevărata cauză a decesului predecesorului acestuia și că „moartea în urma unui accident rutier" era o specialitate a serviciului român de informații. Insistentele aluzii la culpabilitatea României și implicita legare a morții lui Drozdenko de uciderea colonelului francez Cheyron d'Abzac, cu treisprezece ani în urmă, au repus în practică acea temă a măsurilor active care înfățișa România ca un stat-criminal

[1] Stoenescu (2004), p. 651. UM 0110, unitatea anti-KGB, i-a avertizat pe ziariștii implicați că erau dirijați de spionajul sovietic. Volodin a urmat cursurile Universității din București la finele anilor 1960. În cursul unei întâlniri întâmplătoare cu un fost coleg de universitate într-o stație de tramvai din București, în iarna 1978–1979, la scurt timp după ieșirea lui Ceaușescu referitoare la Statutul FAU pe timp de război de la Moscova, ofițerul KGB i-a spus acestuia, furios: „Vă vom face să-l mâncați de viu! Îl veți împușca voi înșivă!" Interviu cu dr. Talpeș, 14 mai 2007; Talpeș (2009), pp. 155-156.

[2] Stoenescu (2004), p. 651; Vladimir Volodin în *Izvestia,* 19 decembrie 1989.

[3] Ciorănescu (1983), p. 4. Tiajelnikov a fost numit în locul lui Drozdenko în mai puțin de o săptămână.

(„rogue state"), ce refuza să respecte chiar și cerințele de bază pentru menținerea relațiilor diplomatice cu țările civilizate.[1] Într-adevăr, accidentul lui d'Abzac fusese regizat, dar de spionajul sovietic, care a folosit un camion cu ranforsări speciale, adus în țară prin RSS Moldovenească, pentru a discredita România și mai cu seamă armata română și a distruge strânsa relație româno-română.[2]

Campania de dezinformare susținea de asemenea că rapida numire a lui Tiajelnikov nu indica o preocupare deosebită a sovieticilor pentru București sau recunoașterea unei semnificații speciale a României pentru URSS, ci un fel de pedeapsă aplicată fostului șef cu agitația și propaganda pentru că ar fi contribuit la cultul personalității în cazul lui Leonid Brejnev (o premisă îndoielnică, dat fiind că Andropov îl preamărea pe Brejnev cu fiecare prilej).[3] În realitate, Tiajelnikov era un membru-cheie al aparatului sovietic de măsuri active. În 1980, spre exemplu, era membru al unui grup din care făceau parte oficiali ai Departamentului Internațional, Mihail Zimianin și șeful de linie dură al acestuia, Oleg Rahmanin, Leonid Zamiatin și Vadim Zagladin de la Departamentul pentru Propagandă Politică în Străinătate, Viktor Cebrikov de la KGB și șeful Biroului de Stat pentru Problemele Bisericii responsabil pentru măsurile împotriva Vaticanului și a politicilor acestuia „față de țările socialiste".[4]

Poate la fel de important, Tiajelnikov fusese liderul organizației tineretului comunist sovietic (Komsomol) – funcție în care înregistrase un succes deosebit – și membru al Comitetului Central al PCUS.[5] Astfel, el întâmpinase fiecare delegație a Uniunii Tineretului Comunist din România care vizitase Uniunea Sovietică din 1966 până în 1976, anul în care Ceaușescu acceptase dezvoltarea unor relații mai strânse între organizațiile de tineret din URSS și România și o gamă mai largă de activități ale societății de prietenie româno-sovietică ARLUS, în cadrul unei tentative de restabilire a contactelor cu RSS Moldovenească.

---

[1] Ciorănescu (1983), p. 3; *Neue Zürcher Zeitung,* 24 decembrie 1982. Vezi Jean Rochet, *Cinq ans à la tête de la D.S.T. 1967-1972: la mission impossible* (Cinci ani în fruntea D.S.T. 1967–1972: Misiune imposibilă), Paris, Plon, 1985, îndeosebi capitolul VII.

[2] Interviu cu dr. Ioan Talpeș, director al SIE în perioada 1992–1997, 14 iunie 1996. În 1996, directorul Talpeș a înaintat către DST o copie a dosarului d'Abzac în care era specificat cum fusese introdus clandestin vehiculul în țară și cine fusese implicat în asasinat.

[3] Ciorănescu (1983), p. 4; *Stuttgarter Zeitung,* 7 decembrie 1982. Pentru atitudinea lui Andropov față de Brejnev vezi, de pildă, Knight (1990), p. 294.

[4] *Resolution of the TsKKPSS Secretariat re: Measures to Oppose the Policy of the Vatican Toward Socialist Countries (M. Zimianin, L. Zamiatin, E. Tiazhelnikov, V. Zagladin, O. Rakhmanin, V. Chebrikov, I. Zemskov, and V. Kureodov),* 1980, RGANI, Opis 32, Bobina 1.1000, Fila 13, citat în Lora Soroka, *Fond 89: Communist Party of the Soviet Union on Trial,* Palo Alto, Standford University, Hoover Institution Press, 2001. La mijlocul anilor 1980, Zimianin era unul dintre cei doi secretari pentru Ideologie și Propagandă ai CC. El „superviza știința și educația, inclusiv științele sociale și istoria", iar celălalt secretar, Aleksandr Iakovlev, „superviza cultura, editurile și presa". Jerry F. Hough, *Democratization and Revolution in the USSR, 1985-1991,* Washington, D.C., Brookings Institute, 1997, p. 180.

[5] Ciorănescu (1983), p. 4; *Reuters,* 26 decembrie 1982.

Astfel, Tiazelnikov era bine plasat pentru a putea recruta persoane din rândul tinerei generații de oficiali și intelectuali ai partidului, exploatând nemulțumirile lor și/sau șantajându-i cu indiscrețiile comise în cursul deplasărilor acestora în URSS.[1]

[1] Spre exemplu, Tiajelnikov îi ținea pe homosexualii din rândul elitelor intelectuale și de partid care, pe fondul restricțiilor impuse de regimul comunist și de o societate ortodoxă conservatoare, aveau numeroase motive de nemulțumire, destul de diferite de atitudinea lor față de politicile externe și de securitate independente ale României.

Capitolul 10

Euroracketele și „independența" Ungariei

Tentativele secretarului general Andropov de a reimpune comanda sovietică în cadrul Blocului au fost respinse în conformitate cu o politică a României anterioară lui Ceaușescu, cu toate că purta acum amprenta lui inconfundabilă. Principiile fundamentale ale acestei politici au fost reiterate la Conferința Națională a PCR din decembrie 1982, la numai câteva săptămâni de când Andropov preluase puterea în URSS. Subliniind rolul independent important deținut de statele mici și mijlocii, liderul PCR a afirmat că „diferențele de opinie și chiar divergențele între partidele comuniste" erau firești și „inevitabile" și „nu trebuie în niciun caz" să afecteze în mod negativ cooperarea dintre țările socialiste, atâta timp cât ele respectă „independența fiecărei țări și dreptul ei de a-și elabora singură direcția politică, strategia independentă și tacticile, în conformitate cu propriile ei condiții".[1] PCR a reafirmat de asemenea că „centrul director și decizional este și trebuie să fie un centru politic exclusiv național".[2]

Ceaușescu a reiterat aceste aspecte o săptămână mai târziu, în cursul celei de-a doua întâlniri pe care a avut-o cu secretarul general Andropov, cu foarte puțin timp înainte de celebrările ocazionate de aniversarea a 60 de ani de la constituirea URSS. Relațiile bilaterale, a explicat el la unison cu alți oficiali ai PCR, aveau la bază deopotrivă principiile egalității în drepturi, ale suveranității naționale și „avantajului reciproc", dar și „un sistem social comun, o ideologie și obiective finale comune", iar continuarea „relațiilor de prietenie și cooperare" între România și Uniunea Sovietică era dependentă de respectarea lor.[3] Ceaușescu nu a dezamăgit nici în relativ scurtul său discurs susținut la Moscova, în care a citat principiul independenței naționale în patru contexte diferite – primul, când a amintit că acesta „a fost încălcat în relațiile internaționale actuale" (de pildă, prin invazia în Afganistan și prin operațiunile sovietice de

[1] George Ciorănescu, „Romanian-Soviet Relations at the Start of the New Year", RFER, RAD Background Report/13, 19 ianuarie 1983, OSA, Box 53, Folder 5, File 65, p. 3; Agerpres și Radio București, 14 decembrie, *Scînteia*, 17 decembrie 1982.

[2] Publicația de orientare teoretică a PCR, *Era socialistă*, citată în Ciorănescu (1983), p. 6.

[3] *Op.cit.*, p. 2; *Agerpres* și *Scînteia*, 22 decembrie 1982.

spionaj împotriva României); al doilea, declarând că este „un drept suprem al tuturor popoarelor"; al treilea, subliniind că stătea la baza relațiilor externe ale României: și ultimul, susținând că „în cele din urmă va triumfa".[1] În conformitate cu o practică de acum tradițională, în rezumatul discursului lui Ceaușescu alcătuit de TASS nu se amintea deloc de referirile sale la independența națională.[2]

Negarea RYAN

Oricât de neplăcute erau aceste diferende asupra principiilor fundamentale de organizare și subordonare în cadrul Blocului, critica reală din discursul lui Ceaușescu a survenit la finalul său. În încercarea de a încuraja opoziția RDG și a Cehoslovaciei față de desfășurarea de arme nucleare sovietice pe teritoriul lor, liderul român a îndemnat la „adoptarea unui acord de a nu amplasa arme atomice pe pământul altor state care au renunțat la ele, dar și a unor garanții că asemenea arme nu vor fi utilizate împotriva lor".[3] Amploarea disensiunilor dintre Ceaușescu, și, respectiv, noul lider sovietic și oficialitățile militare sovietice nu este câtuși de puțin surprinzătoare, mai cu seamă luând în considerare că problema în chestiune viza însăși rațiunea de a fi a Pactului de la Varșovia.

Deși de mirare, situația nu era una nouă și necunoscută pentru Andropov. Acesta monitorizase activitățile ostile ale României de la înălțimea poziției sale din KGB încă din anii 1960, știind că deja de peste un deceniu Kremlinul o considera și o trata ca pe un stat inamic, având prea puține motive pentru a reconsidera această caracterizare.[4] La sfârșitul anilor 1970, de exemplu, conducerea sovietică nota că România nu era „un aliat de încredere" și că va deveni tot mai puțin astfel în viitor:

> Putem anticipa că România va continua în mod voit tendința de „egalizare" a relațiilor sale cu principalele puteri opuse nouă în lumea contemporană, nu numai în domeniul politic, ci și în cel economic, militar, cultural etc., reducând concomitent colaborarea reală în cadrul Pactului de la Varșovia și al CAER.[5]

---

[1] Ciorănescu (1983), pg. 3; *Scânteia*, 23 decembrie 1982.

[2] TASS, 22 decembrie 1982.

[3] Ibid. Focoasele nucleare sovietice fuseseră mutate pe ascuns în Ungaria, pe baza unui acord încheiat cu oficialii maghiari. Deși românii dețineau informații detaliate despre intențiile, acțiunile și desfășurările militare ale maghiarilor, nu este clar dacă știau sau nu despre această situație. Ceaușescu a făcut aluzii la agresiunile militare sovietice, remarcând că liderii socialiști fuseseră martori ai „unei serii întregi de acțiuni violente sau de amenințare cu violența" în problemele internaționale.

[4] Georg Herbstritt, „Eine fiendliches Bruderland: Rumänien im Blick der DDR-Staatssicherheit" [O țară frățească dușmănoasă: România așa cum este percepută de Securitatea de Stat a RDG], *Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik*, Berlin nr. 1 (mai 2004).

[5] *Informare cu privire la întâlnirea și discuțiile dintre L.I. Brejnev și N. Ceaușescu, pe 1 august 1979 în Crimeea*, 20 august 1979, Document Nr. 5 în Watts (2012a); Negru (2010), pp. 201-203; AOSPRM, fond 51, inv. 50, dosar 6, filele 80-85.

Același punct de vedere ostil față de România era împărtășit de conducerea armatei și de cea a serviciilor de informații sovietice. Pactul de la Varșovia a pus exercițiul militar din 1982 pe seama refuzului României de a participa la operațiunile ofensive ale URSS și pe retragerea sa din alianță în cazul în care Moscova ar fi lansat o astfel de ofensivă. Aceasta era o recunoaștere explicită a faptului că, pentru operațiunile sovietice ofensive care implicau Pactul de la Varșovia, comportamentul României în domeniul securității avea un caracter descurajant.[1] URSS și celelalte state membre ale Pactului puteau alege să rămână într-o postură defensivă (în Europa, cel puțin) și să continue să „înlănțuiască" România în alianță așa cum dicta „politica agreată în comun", sau Moscova putea lansa o ofensivă împotriva Occidentului, iar România să iasă din alianță, ducând astfel la izolarea Bulgariei și la potențiale efecte de recul în RSS Moldovenească.

Desigur, aceasta nu era prima dată (și nu avea să fie nici ultima) când România compromisese planurile militare sovietice. În primii ani ai deceniului 1980, conducerea militară a URSS se plânsese în mod frecvent de considerabila „breșă" de securitate pe care România o produsese în țesătura securității sovietice. Deși analiștii americani, și mai cu seamă cei implicați în realizarea buletinelor *National Intelligence Estimates* referitoare la Pactul de la Varșovia, au presupus pe toată durata Războiului Rece existența unui sistem defensiv sovietic relativ robust, comandanții militari ai URSS criticau deseori Bucureștiul pentru că refuza să permită efectuarea pregătirii și a exercițiilor militare comune, să se alăture defensivei comune aeriene sau navale; să standardizeze echipamentul, să devină parte a facilităților și rețelelor de comunicații organizate de sovietici; sau să participe la un nou sistem de posturi de comandă în cadrul Pactului de la Varșovia.[2]

„Refrenul" interpretat de București împotriva amplasării de rachete nucleare sovietice (sau ale altei națiuni) în Europa era parte a unei melodii de-acum foarte familiare. În 1979, după ce Moscova a desfășurat o nouă generație de rachete nucleare în Europa Centrală, România a refuzat să condamne amplasarea în replică de către NATO a mai modernelor rachete Pershing II înainte ca sovieticii să le îndepărteze pe ale lor, recomandând ca URSS și Pactul

[1] *Memorandum al discuției cu Dimitri Ustinov și Viktor Kulikov referitor la o simulare sovietică a unei situații de război*, 14 iunie 1982, Document nr. 95 în Mastny și Byrne (2005), p. 463.

[2] Vezi, de pildă, *CIA Intelligence Information Special Report on Russian Documents Pertaining to the 10th Session of the Committee of Defense Ministers of the Warsaw Pact* (noiembrie-decembrie 1977), 28 martie 1978, pp. 11, 13-14, 16, 22, 31, CIA; *CIA Intelligence Information Special Report: Report on Warsaw Pact Military Cooperation by the Commander-in-Chief of the Combined Armed Forces to the Political Consultative Committee and Decision of the Committee* (noiembrie 1978), 11 mai 1979, pp. 7, 9; *CIA Intelligence Information Report: (3-6 December 1979) – From the 12th Session of the Warsaw Pact Committee of Defense Ministers; Documents Pertaining to the Second Item of the Agenda Concerning the „Statute" Governing Wartime Organization and Activities of the Warsaw Pact's Combined Armed Forces*, 11 aprilie 1980, p. 10; *The Soviet Union's Control of the Warsaw Pact Forces: An Intelligence Assessment* (SOV 83-10175CX), octombrie 1983, pp. 3, 13, 16-19, 23, CIA.

de la Varșovia să se angajeze în dezarmarea unilaterală.[1] În cadrul consiliilor Pactului, poziția României fusese „respinsă de celelate state membre, fără excepție".

În perioada 1979–1982, Bucureștiul a militat în Occcient pentru împiedicarea altor amplasări de rachete în Europa, lansând apeluri către URSS și SUA ca să „retragă forțele tactice nucleare și cele cu rază medie de acțiune din Europa".[2] Ca de obicei, documentele Pactului de la Varșovia menționează că „ceilalți participanți nu susțin aceste propuneri".[3] În 1979 și 1980, liderul român a negat în mod direct afirmațiile reprezentanților armatei sovietice privind existența unor iminente pregătiri militare amenințătoare ale SUA și NATO, mergând până acolo încât a respins datele și statisticile armatei sovietice ca fiind „incorecte" și „false", având menirea de a ajuta Moscova să justifice escaladarea cursei înarmărilor.

În 1982, conducerea României a continuat să insiste pentru dezarmare ca un pas necesar spre dizolvarea NATO și a Pactului de la Varșovia; a respins „poziția sovietică în convorbirile de la Geneva"; și a combătut criticile Moscovei la adresa acordurilor semnate la Camp David între Egipt și Israel.[4] Pentru aceasta, Bucureștiul a fost aspru condamnat de liderii sovietici.[5] Atitudinea autorităților militare sovietice a fost una beligerantă, în cel mai bun caz. În conformitate cu generalul Nikolai Ogarkov, „situația mondială actuală" semăna remarcabil cu „situația dinainte de izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial", deoarece „NATO și SUA sunt angajate într-un război nedeclarat împotriva Uniunii Sovietice și a aliaților ei", cu scopul de a le destabiliza.[6]

Această „isterie a războiului" a fost dusă pe noi culmi la întrunirea CPC din ianuarie 1983, în cursul căreia ministrul sovietic al apărării, generalul Viktor G. Kulikov, raporta:

> Dată fiind intensificarea pregătirilor pentru război ale SUA și ale aliaților săi din NATO, măsurile de răspuns [la amplasarea rachetelor Pershing II] adoptate la timp au o importanță deosebită – măsuri adoptate în acord cu guvernele

---

[1] *Opinia Republicii Populare România,* 3 decembrie 1989, PHP. În realitate, România încetase să mai fie o „republică populară" cu peste un deceniu în urmă. Vezi și *Strict confidențial! Telegramă codificată,* 3 decembrie 1979, Berlin, PHP.

[2] Vezi, de pildă, *Scrisoare a lui Brandt către Ceaușescu,* 19 decembrie 1979, Document 47 în *The Euromissiles Crisis and the End of the Cold War, 1977–1987,* CWIHP Document Reader, 10-12 decembrie 2009, Ministerul Afacerilor Externe, Roma, Italia, Partea a doua: Diplomația internațională, 1975–1987, pp. 610-614; Willy Brandt, *Berliner Ausgabe,* Bonn (Deitz), volum 9, 2003; *Discurs al ministrului român de Externe (Ștefan Andrei),* 2 decembrie 1981, PHP.

[3] *Discurs al ministrului român de Externe (Ștefan Andrei),* 2 decembrie 1981, PHP.

[4] *Memorandum est-german al discuției cu Dimitri Ustinov și Viktor Kulikov referitor la o simulare sovietică a unei situații de război,* 14 iunie 1982, PHP; *Discurs al ministrului român de externe (Ștefan Andrei),* 22 octombrie 1982, PHP.

[5] Vezi, de pildă, *Memorandum est-german al discuției cu Dimitri Ustinov și Viktor Kulikov referitor la o simulare sovietică a unei situații de război,* 14 iunie 1982, PHP.

[6] *Raport asupra discursului susținut de Nikolai Ogarkov la întâlnirea șefilor de Stat-Major ai Pactului de la Varșovia de la Minsk,* 9 septembrie 1982, PHP.

> Republicii Democrate Germane și Republicii Socialiste Cehoslovace, pe ale căror teritorii sunt situate instalațiile sovietice de rachete tactice, și susținute de celelalte țări socialiste. Scopul lor este acela de a împiedica SUA și aliații lor să dezechilibreze paritatea nucleară stabilită.[1]

După ce descria „militarizarea continuă a întregului bloc NATO" ca fiind „mai cu seamă periculoasă", nelăsând Pactului de la Varșovia „nicio altă cale" decât pe aceea de a răspunde „la acțiunile provocatoare ale NATO cu acțiuni în replică", Andropov declara că fiecare membru al Pactului va trebui să facă „anumiți pași" fiindcă alianța sovietică „nu poate să permită și nu va permite SUA să aibă o superioritate militară" sau să deranjeze echilibrul actual.[2] Noul lider sovietic intenționa în mod evident să contracareze apelurile României la limitare, la retragerea rachetelor amplasate și la reduceri unilaterale de armament, susținând că „ar fi o greșeală să nu răspundem" la „tot mai intensele pregătiri militare (ale NATO) printr-o necesară grijă pentru capacitățile noastre defensive comune":

> După părerea noastră, nu ar trebui nici măcar să vorbim despre o desființare unilaterală a Tratatului de la Varșovia. A insista cu seriozitate pentru dizolvarea unilaterală a alianței noastre defensive ar însemna să punem în mod intenționat țările socialiste într-o situație sumbră, în care ar fi nevoite să acționeze singure în fața unui inamic bine organizat și înarmat până în dinți.[3]

Dar exact asta a făcut Bucureștiul, subliniind că scopul fundamental era deființarea tuturor blocurilor militare și insistând pe reducerea unilaterală a înarmării ca modalitate de a atinge acel scop. În conformitate cu rapoartele Pactului de la Varșovia, niciunul dintre partenerii „în strânsă cooperare" nu s-a alăturat României și nu i-a susținut opoziția, nici în mod explicit, nici implicit. Dimpotrivă, toți ceilalți membri ai Pactului s-au plâns că sprijinul altfel unanim pentru recomandările lui Andropov și ale liderilor militari sovietici, dar și pentru eforturile lor individuale de stigmatizare a „agresorilor" din NATO erau blocate de poziția singulară a Bucureștiului. Delegația poloneză, spre exemplu, declara că:

> Am depus de asemenea eforturi pentru a defini clar responsabilitatea statelor vest-europene, îndeosebi a RFG, pentru consecințele faptului că își pun teritoriul

---

[1] *Rezumat al discursului susținut de Comandantul Suprem al Forțelor Armate Unificate, mareșal al Uniunii Sovietice V.G. Kulikov, la sesiunea consultativă a Comitetului Politic Consultativ al statelor membre ale Tratatului de la Varșovia, „Despre starea Forțelor Armate Unificate și măsurile de sporire a pregătirii pentru luptă"*, ianuarie 1983, p. 3, PHP.

[2] Declarație a secretarului general al CC al PCUS, tovarășul Iu. V. Andropov, 4 ianuarie 1983, pp. 1, 11, PHP. Andropov l-a caracterzait totodată pe președintele Ronald Reagan ca „tâlhar". Vojtech Mastny, „A XVIII-a întrunire a CPC, Praga, 4-5 ianuarie 1983: Notă editorială" în Mastny, Nuenlist, Locher și Selvage (2001), PHP.

[3] *Op.cit.*, p. 11.

la dispoziția americanilor, în vederea amplasării de noi rachete. Propunerea noastră a întâlnit opoziția fermă a delegației române.[1]

Neclintiți, românii au persistat în solicitarea lor de a nu mai fi desfășurate alte rachete nucleare cu rază medie de acțiune în Europa, fie ele americane sau sovietice, și de a fi retrase cele amplasate deja.[2] Adresându-se publicului său, Ceaușescu a acceptat caracterizarea sovietică a intențiilor și a preparativelor occidentale ca fiind execrabile, dar apoi a enunțat concluzii cu totul diferite de cele ale Kremlinului și a încheiat susținând același curs al acțiunii pe care îl promovase țara sa începând din 1962 – reduceri și retrageri unilaterale:

> Este adevărat că SUA și celelalte state NATO au o politică de impunere a dominației militare și de șantaj prin amplasarea rachetelor cu rază medie de acțiune în Europa, dar statele socialiste, adică membrii Tratatului de la Varșovia, nu trebuie să se lase atrase pe aceeași cale, care duce la distrugerea omenirii și a civilizației. Trebuie să evităm o astfel de politică și să urmăm una în interesul popoarelor noastre, al păcii și al dezarmării.[3]

Opoziția României nu ar fi putut fi mai lipsită de discreție. Bucureștiul a atacat frontal strategia sovietică fundamentală pentru concretizarea amenințării imaginate de Andropov – o mai puternică integrare a alianței și aplicarea de „contramăsuri" sovietice – susținând concomitent calea opusă, a asigurării păcii și securității prin intermediul dezarmării. Ba chiar a apelat în mod direct la celelalte state membre ale Pactului și la popoarele lor, pentru a se implica activ în chestiunea politicii nucleare – pe care Moscova o rezervase pentru sine – și să se opună „contramăsurilor" sovietice. În discursul susținut în ianuarie 1983 în fața celorlalți membri ai Pactului, Ceaușescu afirma:

> Dat fiind că problema rachetelor cu rază medie de acțiune interesează toate țările europene, noi considerăm necesară înființarea unei comisii formate din reprezentanții tuturor statelor membre ale Tratatului de la Varșovia și ale NATO deopotrivă, dar și din reprezentanții țărilor neutre și nealiniate din Europa. Această comisie va trebui să colaboreze cu Uniunea Sovietică și cu Statele Unite pentru încheierea anul acesta a unui tratat care să specifice neamplasarea de

[1] Notă referitoare la documentele pregătite pentru întrunirea CPC de la Praga, 3 ianuarie 1983, p. 2, PHP. Vezi și *Rezumat est-german al reuniunii Pactului de la Varșovia de la Moscova*, 28 iunie 1983, PHP. Jaruzelski declarase de asemenea că politica externă a SUA „periclitează pacea mondială". Vojtech Mastny, „A XVIII-a întrunire a CPC, Praga, 4-5 ianuarie 1983: Notă editorială" în Mastny, Nuenlist, Locher și Selvage (2001), PHP.

[2] *Scînteia*, 3 ianuarie 1983.

[3] Discurs al secretarului general al PCR (Nicolae Ceaușescu), 4 ianuarie 1983, PHP, în Vojtech Mastny, Christian Nuenlist, Anna Locher și Douglas Selvage, editori, „Documente ale Comitetului Consultativ al Pactului de la Varșovia, 1955–1990", mai 2001, PHP.

rachete cu rază medie de acțiune și trecerea la retragerea și distrugerea celor deja amplasate.[1]

Indiferent dacă ei înșiși credeau sau nu în propria lor propagandă privind un posibil prim atac cu arme nucleare al americanilor, liderii de la Kremlin insistau pe această temă. În culise, Andropov a autorizat operațiuni globale KGB–GRU fără precedent, cu numele de cod RYAN (de la transliterarea din rusă în engleză, *Raketno-Yadernoye Napadenie* – Atac cu Rachete Nucleare) și VRYAN *(Vnezapnoye Raketno-Yadernoye Napadenie* – Atac Surpriză cu Rachete Nucleare), pentru a „dovedi" existența unei iminente și apocaliptice amenințări nucleare americane.[2] Bucureștiul a respins posibilitatea fără drept de apel.

În mod public, Andropov a continuat să denunțe „teribila psihoză militară" a SUA, pretinzând că „în ambițiile sale imperialiste, administrația Reagan merge atât de depaarte, încât începi să te întrebi dacă Washingtonul are vreo limită care să-l împiedice să treacă de punctul în care orice persoană cu mintea întreagă trebuie să se oprească".[3] Dar conducerea sovietică nu a reușit să facă niciun progres în încercarea de a-i convinge pe români de necesitatea „contramăsurilor" militare sovietice. Declarația explicită a lui Gromîko, anume că membrii Pactului de la Varșovia trebuie să „se exprime într-un singur glas" și să le arate Washingtonului și statelor NATO că sunt „motivați toți de aceeași intenție și acționează coordonat" nu a avut câștig de cauză la București.[4]

Liderul sovietic era la fel de furios pe „parveniții" români cum fuseseră și predecesorii săi.[5] Îl enerva la culme abilitatea României de a bloca desemnarea publică a SUA drept cel mai mare pericol global. Faptul că, deși afirma că lumea se află în pragul războiului din cauza politicii americane, el nu putea obține o declarație de solidaritate lipsită de echivoc din partea alianței militare a Uniunii Sovietice din cauza opoziției singulare a Bucureștiului care trecuse, pentru Andropov, de limitele simplei iritări.[6]

Aparent, Andropov decisese că, dacă Bucureștiul intenționa să apere politicile de „diferențiere" ale Chinei și Statelor Unite, atunci Moscova avea să „diferențieze" România în moduri pe care aceasta din urmă nici nu și le putea

[1] Discurs al secretarului general al PCR (Nicolae Ceaușescu), 4 ianuarie 1983, PHP.

[2] Pentru discuția despre cât de reală sau simulată, din perspectiva americană, era „isteria războiului" la Andropov, vezi Benjamin B. Fischer, „A Cold War Conundrum: The 1983 Soviet War Scare", Central Intelligence Agency, Center for the Study of Intelligence, 1997 la https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/books-and-monographs/a-cold-war-conundrum/source.htm; Fritz Ermarth, *Observations on the War Scare of 1983 from an Intelligence Perch*, 11 martie 2003, PHP.

[3] Andrew și Mitrokhin (2001), p. 214.

[4] *Discurs al ministrului sovietic de externe (Andrei A. Gromîko)*, 13 octombrie 1983, p. 4 în „The Second Cold War, 1981-1985: XVI. Sofia, 13-14 octombrie 1983", Locher (2002), PHP.

[5] Exercițiul NATO „Able Archer 83" desfășurat în noiembrie, în care au fost exersate procedurile de declanșare nucleară, oferindu-i noi argumente pentru cele mai paranoice fantezii ale sale privind o primă lovitură din partea americanilor.

[6] Andrew și Mitrokhin (2001), p. 213; Kalugin și Montaigne (1994), pp. 302-303.

imagina. Măsurile active sovietice și ale Pactului o declarau cu consecvență drept cel mai nepotrivit, mai neloial și mai represiv candidat pentru un parteneriat cu Occidentul, dintre toți membrii Pactului de la Varșovia. În prima jumătate a deceniului 1980, portretizarea României și a liderului său ca personificarea corupției și a represiunilor la adresa disidenților și a minorităților etnice și religioase a mai avut un scop: îndepărtarea atenției Occidentului de la comportamentele similare, deseori considerabil mai grave, din interiorul URSS și din rândul partenerilor „în strânsă cooperare".

Campania a avut și efectul unei operațiuni de „clădire a prestigiului", creând o aură „liberală" în jurul celor mai agresivi acuzatori și denunțători ai României în Vest. Exploatând tradiționalele prejudecăți cognitive din interiorul comunității de informații a SUA, campania caracteriza politica de independență a Bucureștiului ca o acoperire pentru operațiuni prosovietice și, în același timp, ca o metodă ilegitimă de eludare a monitorizării și condamnării internaționale în privința presupuselor sale încălcări ale drepturilor omului și abuzuri asupra minorităților etnice. Deși toți membrii Pactului și-au îndeplinit misiunea în diseminarea acestor teme, sub conducerea serviciilor de informații sovietice, Ungaria a primit un rol central, pentru a înlocui România ca principal interlocutor al Occidentului în Europa de Est.

România, Ungaria și politica de „diferențiere"

Washingtonul folosise câteva variante de „diferențiere" a țărilor est-europene din cadrul Blocului socialist încă de la mijlocul deceniului 1950, înainte chiar ca politica de acest gen să fie desemnată prin termenul „diferențiere".[1] Încă de la început, această politică a inclus două elemente. Primul era independența de URSS, sau cel puțin un comportament independent de linia dictată de Moscova. Cel de-al doilea element era constituit de liberalizarea internă și de deschidere. Cel dintâi element era legat mai direct de interesele pragmatice de securitate ale SUA, iar celălalt de idealurile americane de egalitate în drepturi, ale omului și civile. Ambele afectau în mod negativ extinderea imperiului comunist sovietic și controlul exercitat încontinuu de Moscova asupra „supușilor" săi.

Cu timpul, elementul de independență față de controlul sovietic a fuzionat cu nivelul de prietenie evidentă sau măcar neutralitate vizavi de SUA și de

[1] Planul operațiunilor OCB din iulie 1959, spre exemplu, prezenta cele două obiective ca „promovarea trecerii pașnice a națiunilor dominate spre independența națională și libertatea internă" și „reducerea contribuției națiunilor dominate la forța sovietică și slăbirea frontului de tip monolit și a coeziunii interne a Blocului sovietic". *Operations Coordinating Board Report: Operations Plan For The Soviet-Dominated Nations In Eastern Europe*, Washington, 2 iulie, 1959, Document 18 în *Foreign Relations of the United States, 1958–1960*, Volum X, Partea I, *Eastern Europe Region, Soviet Union, Cyprus*. După o serie de cizelări, cele două obiective ale diferențierii aveau să fie definite pe baza celui dintâi, pe de-o parte, încurajând „independența națională" față de politicile sovietice internaționaliste și, pe de alta, susținerea pentru „libertatea internă" crescândă.

politica lor externă și de securitate. În cele din urmă, chiar și acei membri ai Pactului de la Varșovia pe deplin supuși Moscovei au primit un tratament preferențial din partea Washingtonului, prin simpla renunțare la antiamericanismul fățiș, mai cu seamă dacă puteau pretinde că în politica lor internă există unele tendințe liberale. Această translatare s-a făcut relativ ușor fiindcă, de la bun început, politica de diferențiere fusese formulată oarecum ambiguu, principiile înrudite și totuși mult diferite ale independenței și liberalismului fiind reunite în aceeași frază.[1]

Chiar de la început, diferențierea a reflectat intenția Washingtonului de a trata în mod direct cu diversele state est-europene, nu global, prin prisma Moscovei. Trecerea de la intenție la practică nu a fost ușoară, mai ales că, la nivel instituțional, pe aproape toată durata Războiului Rece, Uniunea Sovietică și Europa de Est au fost grupate împreună în analizele CIA și ale Departamentului de Stat, însă problemele și atitudinile sovietice au avut întotdeauna prioritate comparativ cu ale celorlalți membri ai Blocului (mai puțin în perioadele de criză evidentă – Ungaria în 1956, Cehoslovacia în 1968, Polonia în 1980–1981 etc.). În consecință, cu excepția unora dintre ofițerii responsabili pentru statele în cauză, percepția asupra Europei de Est prin prisma Uniunii Sovietice era, mai mult sau mai puțin, un risc profesional în rândul analiștilor din comunitatea de informații americană.

Existau variații ample în practica diferențierii, aceasta fiind trecută deseori în plan secund în cazul crizelor sau al unui risc de criză în relațiile americano-sovietice. Intenția de diferențiere era însă mereu aceeași: ajutarea țărilor din Blocul comunist altele decât URSS pentru a dobândi un grad mai mare de libertate și independență.

O schimbare în sensul unui angajament mai ferm a apărut mai întâi la nivelul administrației americane la mijlocul anilor 1960, în mandatul președintelui Lyndon B. Johnson, în contextul retragerii Franței din structurile de comandă militară ale NATO. Președintele Johnson le-a cerut apoi consultanților săi „să gândească mai mult în termenii unei relaxări pe termen lung a tensiunilor între SUA și Europa de Est și mai puțin în termenii datelor statistice ale apărării antisovietice".[2] Administrația sa a spus în fața Subcomitetului Congresului pentru Afaceri Externe în Europa „că deși alianța și-a îndreptat atenția spre o puternică defensivă pentru descurajarea agresiunii sovietice, a venit timpul pentru o serie de discuții «creative și conciliante» cu Europa de Est".[3]

La data respectivă, în dialogul cu administrația Johnson, România pleda deja de doi ani pentru ca aceasta să înceteze să mai trateze lumea comunistă

---

[1] Ibid. Vezi și *Operations Coordinating Board Report: Operational Guidance With Respect To Poland,* Washington, 8 mai 1957, Document 250, and *Operations Coordinating Board Report: Operations Plan For Poland,* Washington, 23 septembrie 1959, Document 83 în *Foreign Relations of the United States, 1958–1960,* Volum X, Partea I, *Eastern Europe Region, Soviet Union, Cyprus.*

[2] Benjamin Welles, „U.S. Wants NATO To Develop Policy To Reduce Tension", *The New York Times,* 18 mai 1966, p. 1.

[3] Ibid.

(și în special China) ca parte a unui monolit și țările din Europa de Est ca simple state „satelit" ale Moscovei, și să înceapă să colaboreze cu ele în mod direct.[1] Ziarul *The New York Times* sugera că România deținea un rol în această schimbare de politică, deși:

> Surse bine informate tind să nu speculeze pe tema gradului în care abordarea adoptată de Casa Albă în privința chestiunii nord-atlantice a fost motivată de recentele indicii privind nemulțumirile României referitoare la dominația sovietică în cadrul Pactului de la Varșovia și de faptul că, pe data de 7 mai [1966], liderul comunist român, Nicolae Ceaușescu, a denunțat existența „blocurilor militare".[2]

Richard Nixon a adoptat o abordare mai directă față de Europa de Est în primul său raport anual pe problemele politicii externe, cel dintâi care remarca rolul principal deținut de România. În conformitate cu acest raport,

> ...Statele Unite percep țările Europei de Est ca suverane, nu ca parte a unui monolit. Și nu putem accepta o doctrină care le limitează dreptul de a năzui la îmbunătățirea reciprocă a relațiilor cu noi sau cu alte țări. Suntem pregătiți să începem negocieri cu statele Europei de Est, urmărind o normalizare treptată a relațiilor. Ne vom adapta la ritmul și amploarea normalizării dorite de aceste țări. Progrese în această direcție s-au înregistrat deja în relația noastră cu România.
>
> O relație similară este posibilă cu orice țară comunistă care o dorește."[3]

Președinții Gerald Ford și Jimmy Carter au reafirmat la rândul lor politica de diferențiere, Carter punând un accent mai puternic pe Europa de Est, probabil la recomandarea consilierului său pe probleme de securitate națională, Zbigniew Brzezinski.[4]

---

[1] Oficialii români de la București au încercat încă din octombrie 1965, cel puțin, să-l convingă pe ambasadorul american că disensiunile sino-sovietice erau cât se poate de reale și că SUA ar trebui să stabilească contacte separate cu Beijingul. Pe atunci, CIA era convinsă de aserțiunile complet eronate ale lui Golițîn că disensiunile erau doar de fațadă, menite să ascundă operațiuni mult mai sinistre, coordonate de sovietici. Astfel, România era percepută ca servind scopurilor ostile sovietice, fiindcă insista asupra realității conflictului. Deloc surprinzător, CIA, și mai ales departamentul ei de contrainformații, manifesta un dezacord violent cu abordarea precaută a președintelui Johnson, la care acesta replicase printr-o ignorare la fel de disfuncțională a poziției CIA.

[2] Welles (1966), p. 3.

[3] „First Annual Report to the Congress on United States Foreign Policy for the 1970's, February 18, 1970", republicat în *Public Papers of the Presidents of the United States: Richard Nixon, 1970*, Washington D.C., US Government Printing Office, 1971, pp. 132, 181.

[4] Lincoln Gordon, „Interests and Policies in Eastern Europe: The View from Washington" în Lincoln Gordon împreună cu J.F. Brown, Pierre Hassner, Josef Joffe și Edwina Moreton, *Eroding Empire: Western Relations with Eastern Europe,* Washington D.C., The Brookings Institute, 1987, pp. 71-82.

În urma unui proces de revizuire cu durata de doi ani, formularea adoptată de administrația președintelui Ronald Reagan a fost una din cele mai explicite, deși a continuat să perceapă și să trateze cele două scopuri diferite ca un singur obiectiv. După ce stipula în termeni generali că „politicile SUA trebuie să încerce ori de câte ori este posibil să-i încurajeze pe aliații sovieticilor să se distanțeze de Moscova în politica externă și să se îndrepte spre democratizarea internă", președintele Reagan specifica în ianuarie 1983:

> Principalul obiectiv al SUA în Europa de Est este acela de a diminua dominația Moscovei în regiune, promovând cauza drepturilor omului în fiecare țară est-europeană. SUA se pot apropia de acest obiectiv printr-o discriminare precaută în favoarea acelor țări care demonstrează o independență relativă față de URSS în politica externă sau un nivel mai mare de liberalizare internă. Politicile SUA trebuie de asemenea să menționeze clar că statele est-europene care adoptă o direcție contrară liberalizării sau se depărtează de o poziție independentă în politica externă vor înregistra costuri semnificative în relațiile lor cu SUA.[1]

România fusese percepută ca o țară angajată pe calea comportamentului independent încă de la mijlocul anilor 1950, deși analiștii au recunoscut acest lucru abia la începutul deceniului următor. Astfel, la data declanșării campaniei lui Szürös, România era partenerul principal al SUA în regiune de cel puțin două decenii, datorită independenței sale de Moscova dovedite în mod repetat, prieteniei arătate Statelor Unite și sprijinului acordat anumitor politici externe americane. Schimbarea acestei percepții și subminarea relației dintre SUA și România constituiau o preocupare centrală pentru Moscova.

Liderilor comuniști din Ungaria le-ar fi fost extrem de dificil să mascheze deosebirea dintre politicile sale externe și de securitate excesiv de servile și independența deseori foarte riscantă a României, chiar și ținând seama de atitudinea sa internă mai liberală, dacă nu ar fi existat o serie de factori – doi intenționați și unul neprevăzut. Primul era efortul Budapestei ca parte a campaniei antiromânești, mai ales în redefinirea aspectelor normale, benigne și chiar pozitive ale politicii și comportamentului României ca detestabile și condamnabile. În acest scop, orice manifestare a identității sau mândriei naționale românești, incluzând aici chiar și afirmarea genezei poporului român și continuitatea daco-română, erau imediat interpretate ca intoleranță șovină. În mod similar, orice declarație, aserțiune, articol sau lege ce indica o politică altfel decât brutal represivă față de minorități era caracterizată ca dezinformare menită să inducă Occidentul în eroare cu privire la motivațiile și intențiile sale categoric venale. Astfel, așa cum (cu ajutorul interesat al lui Tito) putuse să eticheteze România ca un „regim de linie dură" chiar și când aceasta se angajase în mod vizibil într-o liberalizare politică și culturală, la sfârșitul anului 1963,

[1] Ronald Reagan, *U.S. Relations with the USSR*, National Security Decision Directive Number 75, 17 ianuarie 1983, The White House, Washington, p. 3, CIA.

Pactul de la Varșovia avea acum posibilitatea de a prezenta situația României ca una retrogradă vizavi de tratamentul acordat minorităților.[1]

Al doilea factor consta într-o strategie bine construită de a afișa o nouă „independență" a Ungariei, care beneficiase de resursele combinate ale Pactului de la Varșovia. În paralel cu ea se derula campania de măsuri active menite să submineze percepțiile occidentale cu privire la independența României. În vreme ce înfățișau Ungaria ca un nou stat „sfidător" și „independent", capabil să soluționeze probleme în relațiile internaționale, măsurile active la nivelul Pactului prezentau tot mai clar inițiativele de politică externă ale României și confruntările sale cu Moscova ca fiind generate de nevoia de a distrage atenția populației (și a observatorilor externi) de la represiunea și dificultățile socio-economice interne.

Astfel, în vreme ce regimul maghiar (ca și cele ale altor membri ai Pactului) putea fi motivat de preocupări naționale patriotice, precum securitatea și dezvoltarea, iar declarațiile lor în presă erau acceptate ca explicații legitime și apărare împotriva presiunilor sovietice, regimul de la București era mereu prezentat ca exploatând cu cinism sentimentele naționale (interpretate ca fiind de fapt șovine, agresive și xenofobe – în special antislave și antimaghiare), iar declarațiile sale în presă erau caracterizate ca exerciții de manipulare publică, având rolul de a consolida legitimitatea tot mai firavă a regimului și de a distrage atenția de la eșecurile politice. Eficienta implementare a acestor campanii, consolidând prestigiul Ungariei ca un actor independent pe scena internațională și distrugând concomitent reputația României, portretizând-o ca „îndepărtându-se" de atitudinea sa independentă din trecut, a redus în mod drastic distanța dintre modurile în care erau percepute cele două țări în Statele Unite și a condus, în cele din urmă, la schimbarea pozițiilor lor în această percepție.

Este îndoielnic că această strategie ar fi înregistrat un succes atât de mare – sau atât de rapid – dacă nu ar fi existat și un al treilea factor, unul neprevăzut, care s-a manifestat în perioada 1986–1987. Faptul că Mihail Gorbaciov a transformat URSS dintr-un inamic periculos într-un partener constructiv al SUA a eliminat orice valoare pe care o atribuise anterior Washingtonul independenței est-europene și opoziției în cadrul Blocului sovietic. Acum, având un interes propriu în succesul lui Gorbaciov, SUA au devenit mai receptive la interpretările negative ale inițiativelor românești și au început să privească fără căldură orice opoziție la adresa liderului sovietic. Dat fiind nivelul tot mai superficial de cunoștințe pe care le deținea Washingtonul cu privire la inițiativele de politică

[1] *Central Intelligence Bulletin: Daily Brief,* 7 noiembrie 1963, p. 6, CIA. În conformitate cu diplomatul iugoslav citat, România fusese „cea mai reținută dintre țările membre ale Blocului sovietic în îmbunătățirea relațiilor sale cu Iugoslavia". Și acest lucru era cât se poate de neadevărat și fusese deja remarcat de comunitatea americană de informații de la începutul lui 1958. În realitate, Bucureștiul fusese mai mult decât dornic să le îmbunătățească. În 1962, Belgradul începuse să-și trimită ofițerii la pregătire în Uniunea Sovietică – lucru la care Bucureștiul renunțase în 1961 pentru a pune capăt practicii GRU de recrutare instituționalizată a ofițerilor militari și de informații români.

externă și de securitate ale României (încă de interes primordial pentru SUA), valoarea ei pentru Statele Unite, ca actor independent în cadrul Pactului de la Varșovia, s-a evaporat aproape peste noapte imediat ce, din perspectivă americană, regimul de la Moscova s-a transformat dintr-un inamic totalitar într-un partener pornit pe calea liberalizării.

Consolidarea Ungariei, distrugerea României

Mátyás Szürös a revenit la Budapesta de la Moscova în vara anului 1982, cu mandatul dublu de a-și distribui țara în rolul de lider al opoziției în cadrul Pactului de la Varșovia, discreditând simultan, în mod activ, orice pretenție a României la acest rol. În vederea acestui din urmă obiectiv, a devenit rapid un „antrenor-jucător" în atacarea politicii românești față de minorități, organizând activitatea prin intermediul Departamentului Internațional pe care îl conducea acum și devenind unul dintre principalii săi purtători de cuvânt. Dar elementul central al mandatului său era acela de a crea imaginea unei „independențe" a politicii externe maghiare, pentru ca Budapesta să ia locul României ca unicul disident în materie din cadrul Blocului – și deci ca partener preferat al Occidentului.

Pentru a reuși în acest sens, Szürös a preluat și a reinterpretat terminologia românească în acord cu politica sovietică și apoi și-a promovat „noua linie" – cu ajutorul celorlalți membri ai Pactului – într-un mod mult mai eficient decât reușise (și decât ar fi putut) Bucureștiul vreodată. Astfel, Budapesta deținea rolul principal atât în campania de măsuri active la nivelul Pactului menite să relieveze noua „independență" a Ungariei în probleme de politică externă, cât și în cea paralelă, de contestare, ridiculizare și distrugere efectivă a poziției rebele a României față de Moscova. Una dintre tacticile sale principale în acest efort era aceea de a diminua pe cât posibil atenția îndreptată de Occident asupra României și de a refocaliza restul spre aserțiunile exagerate referitoare la încălcări ale drepturilor omului și spre dovezile privind duplicitatea regimului de la București.

La mijlocul lui februarie 1983, la scurt timp după întoarcerea sa la Moscova, Szürös i-a înaintat lui Janos Kádár o propunere de concepere și lansare a unor inițiative de politică externă „independentă" ale Ungariei. Propunerea prezenta o serie de principii de bază pentru crearea iluziei de independență față de Moscova și de ascundere a faptului că fiecare inițiativă necesita mai întâi aprobarea Kremlinului.[1] În conformitate cu Szürös, obiectivul era acela de a contribui la politica URSS, concentrând atenția observatorilor asupra Ungariei, prin plasarea respectivelor inițiative pe „agenda politică/diplomatică internațională"

[1] *Memorandum asupra pregătirii declarației liderilor țărilor socialiste din Europa,* Moscova, 28 iunie 1983, și anexa, PHP; Mátyás Szürös, „Posibilitățile unei inițiative ungare: considerații despre formă și conținut", 21 februarie 1983, în Csaba Békés și Anna Locher, editori, „Hungary and the Warsaw Pact, 1954–1989: Documents on the Impact of a Small State Within the Eastern Block", octombrie 2003, PHP.

și impunând discutarea lor în cadrul unor convorbiri separate, bilaterale și multilaterale. Șeful Departamentului Internațional preciza că orice astfel de inițiativă „trebuie să consolideze, nu să zdruncine, prestigiul internațional al Ungariei" și să „influențeze în mod pozitiv opinia publică internă și externă deopotrivă, fără a lăsa impresia că acesta ar fi unicul ei scop".[1]

Subliniind că principala prioritate a oricărei „inițiative maghiare independente" era aceea de a sluji politica Kremlinului, Szürös stipula că „aprobarea preliminară din partea Uniunii Sovietice" va fi „necesară".[2] Mai mult decât atât, orice inițiativă trebuia să îndeplinească două precondiții: „să fie în acord cu" inițiativele comune ale Pactului de la Varșovia și „să întărească, nu să slăbească" pozițiile URSS și ale Pactului adoptate la convorbirile bilaterale și multilaterale de la Geneva, Viena, Madrid etc. Mai departe, Szürös a publicat un lung articol în oficiosul partidului, în care prelua obișnuitele apeluri ale României la „diversitate națională" în cadrul comunității socialiste și le dilua astfel încât să nu amenințe obiectivele politicii sovietice și le prezenta ca aparținându-i.[3] Cu mai puțin de o săptămână înainte de propunerea din februarie 1983 a lui Szürös, Andropov ceruse KGB-ului să restabilească (prin instrucțiuni „strict personale" adresate tuturor rezidenturilor[4] sale) „gradul special de urgență" și caracterul primordial al operațiunilor RYAN, ca urmare a „apropiatei amplasări de rachete Pershing II în RFG".[5]

În viziunea lui Szürös, termenul „independență" se referea exclusiv la impulsul creator și absolut deloc la vreo deviere intenționată de la linia dictată de Moscova. Astfel, inițiativele sale „independente" erau ferm înrădăcinate în tradiția de supunere a comuniștilor maghiari în fața autorității sovietice, în vreme ce, așa cum afirma cominternistul Ferenc Münnich la începutul anilor 1950, politica externă a Ungariei „era o prerogativă a Uniunii Sovietice".[6] Aproape 40 de ani mai târziu, Janos Kádár sugera același lucru, susținând că practica PSMU de conformism a politicii externe era bazată pe principiul „nu

---

[1] Szürös stipula de asemenea că inițiativa „ar trebui să corespundă rolului, influenței și localizării geografice a Ungariei", să implice Ungaria „ori exclusiv, ori în parte" și să aibă un „caracter european", adică unul care să excludă implicarea SUA.

[2] Ibid.

[3] Vezi, de pildă, Alfred Reisch, „New HSWP Interpretation of Communist National and International Interests", RAD Background Report/23 (Hungary), RFER, 16 februarie 1984, p. 6. Deși nu menționează faptul că Szürös se limita să reitereze sub o altă formă pozițiile standard ale României, Reisch precizează că propunerile sale nu erau „în întregime noi".

[4] În vocabularul rusesc, *rezidentura* este o bază de operațiuni într-o țară străină, deservită de un agent care operează pe o perioadă lungă în țara respectivă. (n.tr.)

[5] Christopher Andrew și Oleg Gordievsky, *Comrade Kryuchkov's Instructions: Top Secret Files on KGB Foreign Operations 1975–1985,* Stanford, Standford University Press, 1993, pp. 67-70, 81; Fischer (1997), îndeosebi „RYAN, Phase II: A New Sense of Urgency" la https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/books-and-monographs/a-cold-war-conundrum/source.htm.

[6] László Borhi, „Kádár and the United States in the 1960s" în Ansii Halmesvirta, editor, *Ungaria lui Kádár – Finlanda lui Kekkonen,* Hungarologische Beiträge, vol. 14, Jyväskylä, Finlanda, University of Jyväskylä , 2002, p. 64.

permitem niciodată contestarea faptului că suntem aliații Uniunii Sovietice".[1] Același principiu a fost exprimat și mai explicit în primăvara anului 1989, de ministrul de externe de la vremea aceea, Gyula Horn, care declara, în fața unui public aprobator, format din membrii Comitetului Politic al partidului său, că „privind viitorul Tratatului de la Varșovia, acceptăm numai acele lucruri cu care sovieticii sunt de acord".[2]

Lista de „variațiuni fezabile" ale unei asemenea inițiative concepute de Szürös în 1983 includea: (1) aderarea la o propunere suedeză referitoare la „o zonă liberă de arme nucleare, inițial în Europa Centrală"; (2) anunțul că Ungaria „va lua în considerare participarea" la convorbirile pentru Reducerea Reciprocă și Echilibrată a Forțelor (RREF) de la Viena; și (3) recomandarea unei conferințe a miniștrilor de externe pentru etapa următoare a convorbirilor de la Viena pe tema reducerii armamentelor și forțelor armate în Europa Centrală. Aceste inițiative „independente" aveau în comun două elemente. În primul rând, toate serveau obiectivele politice ale sovieticilor, și în al doilea rând, toate fuseseră susținute de România în cadrul pactului, într-un context aflat aproape la polul opus.

Bucureștiul ridicase (1) problema unei zone libere de arme nucleare în Europa Centrală, menită să contracareze desfășurările de forțe sovietice în Cehoslovacia și RDG, insistând că statele care nu dispun de asemenea arme să rămână astfel (susținând concomitent că pentru cooperarea în Balcani nu era necesară retragerea prealabilă a forțelor nucleare ale NATO). De asemenea, românii militaseră pentru ca toate țările europene să fie incluse în convorbirile RREF de la Viena (2). Bucureștiul fusese interesat în mod special de participarea Ungariei, dat fiind că forțele sovietice staționate pe teritoriul ei constituiau o amenințare permanentă la adresa României, chiar făcând abstracție de cele mai bizare intenții ale maghiarilor.[3] În mod similar, Bucureștiul susținuse deopotrivă (3) o conferință a miniștrilor de externe de la nivelul Pactului pe tema dezarmării și reducerii forțelor militare și pentru un dialog instituționalizat între toți membrii Pactului de la Varșovia și ai NATO pe tema dezarmării – doar pentru ca inițiativele ei să fie blocate de opoziția coordonată a partenerilor „în strânsă cooperare", inclusiv a Ungariei.

Ofensiva serviciilor de informații în 1983

Pe de altă parte, Andropov lansase un atac clandestin prin intermediul serviciilor de informații sovietice. Îm conformitate cu Oleg Gordievski, agent KGB

[1] *Minută a întrunirii Comitetului Politic al PSMU pe 16 mai 1989 – Extras pe problemele Pactului de la Varșovia, 16 mai 1989,* în Békés și Locher (2003), PHP.

[2] Ibid.

[3] Odată ce Ungaria și Italia fuseseră excluse, Ceaușescu declara, în dialogul lui Henry Kissinger și cu președintele Ford, că discuțiile de la Viena pe tema reducerii mutual-echilibrate a forțelor erau inutile. Moscova retrăsese unilateral Ungaria de la discuții, fără a discuta măcar anterior despre acest lucru cu Budapesta. Disponibilitatea Ungariei de a „lua în considerare" revenirea la discuții primise și ea aprobarea Kremlinului.

la Londra în perioada 1982–1985, noua campanie antiromânească fusese determinată de temerile că România se afla pe punctul de a părăsi vasul și a se alia pe deplin cu Vestul – o îngrijorare pe care Andropov o exprimase de mai multe ori în primii ani ai deceniului 1980.[1] Aceeași preocupare dusese la concluzia la care ajunsese Pactul de la Varșovia în iunie 1982, că, dacă Moscova avea să provoace un război, regimul din România își va ignora „propriile interese de securitate", va refuza să ia partea Pactului de la Varșovia în conflictul Est–Vest și va părăsi în cele din urmă Pactul.[2]

Gordievski declara că, în perioada 1983–1985, centrul KGB din Londra ceruse în mod repetat informații despre percepțiile britanicilor cu privire la orice politică față de România.[3] În conformitate cu spusele fostului ofițer al serviciilor de informații sovietice, centrul KGB emisese un voluminos raport cu privire la posibilul colaps economic al României și la probabila sa „întoarcere spre Occident" în 1983.[4] Gordievski își amintea că raportul fusese realizat de Departamentul 11 pentru Legăturile cu Statele Socialiste din cadrul Direcției Întâi a KGB, dar în 1980 România fusese deja transferată din responsabilitatea acestuia către Departamentul 5 al Direcției Întâi, care viza China și majoritatea statelor membre NATO (excepție făcând SUA, Marea Britanie și RFG).[5]

Premisa raportului KGB din 1983 – că situația de criză economică din România avea să fie urmată de o realiniere cu Occidentul – seamănă izbitor de mult cu cea a unui studiu realizat în 1989 pentru Mihail Gorbaciov, sugerând că Moscova anticipase în anii 1980 retragerea României din Pactul de la Varșovia.[6] Preocuparea pentru retragerea României din Pact era reflectată în instrucțiunile transmise de KGB tuturor rezidenturilor ei și serviciilor de informații ale partenerilor „în strânsă cooperare". Toți agenții urmau să fie mobilizați pentru a identifica sursele politicilor independente ale României și cele mai vulnerabile puncte ale lor.

---

[1] Andrew și Gordievsky (1990), p. 641. Reflectând măsurile active ale KGB cu tema „dictaturii neostaliniste corupte și megalomane" ceaușiste, Gordievski menționa temerile sovieticilor că România se va realinia la pozițiile occidentale ca urmare a iminentului faliment al României și a „riscului serios de colaps economic", dar nu lua în calcul interesul sovieticilor în manipularea acestui colaps pentru a amplifica nemulțumirile menite să submineze regimul. Așa cum nota Gordievski, dintre toate regimurile est-europene, „tendințele naționaliste" ale liderului român stârneau o mare îngrijorare la KGB. *Op.cit.*, p. 481.

[2] *Memorandum al discuției cu mareșalii Ustinov și Kulikov referitor la o simulare sovietică a unei situații de război*, 14 iunie 1982, Document nr. 95 în Mastny și Byrne (2005), p. 463. Polonia era de asemenea considerată la îndoielnică, dar nu atât ca urmare a intențiilor și politicii urmate de liderii ei militari și de partid, ci mai curând din cauză că regimul pierduse în parte controlul.

[3] Andrew și Gordievsky (1990), p. 641.

[4] Ibid.

[5] Vezi, de pildă, Anexa D în Andrew și Mitrokhin (2001).

[6] *Memorandum al Comisiei Bogomolov (Mariana Sylvanskaya) către Aleksandr Yakovlev*, februarie 1989, Document nr. 1 în Levesque (2001), pp. 57-59. În conformitate cu studiul Bogomolov, România era „tradițional orientată" spre Occident și niciunul dintre ceilalți aliați est-europeni nu ar fi ridicat măcar chestiunea părăsirii alianței.

După ce SUA a anunțat Inițiativa Strategică de Apărare *(Strategic Defense Initiative* – SDI) „Star Wars", la numai câteva zile, Andropov a declarat operațiunile RYAN prima prioritate a serviciilor de informații sovietice, alocându-le un volum „copleșitor" de resurse și de personal.[1] Dacă Andropov ar fi fost atât de preocupat de RYAN așa cum descriau măsurile active, decizia sa de a atribui prioritate și țintei române ar fi fost uimitoare.[2] Pe măsură ce operațiunile au luat o turnură mai agresivă, a devenit cu atât mai important ca ele să fie ferite de privirile românilor și de cele ale occidentalilor. De aceea, instrucțiunile KGB-ului referitoare la România au fost dirijate de la cel mai înalt nivel.

În RDG, adjunctul Stasi, șeful cu state vechi de serviciu al unității sale de analize (ZAIG), generalul Werner Irmler, a transmis ordinele tuturor șefilor de unități „în numele tovarășului ministru Mielke", în conformitate cu care toate unitățile Stasi urmau:

> să verifice imediat posibilitatea ca unitățile voastre să obțină informații cu privire la problemele importante ale situației interne și la evoluțiile din Republica Socialistă România. În astfel de cazuri, trebuie să vă asigurați că în scopul sus-menționat sunt folosite doar surse de absolută încredere, în conformitate cu posibilitățile existente și cu condiția să le fie impuse cerințe foarte severe în privința caracterului conspirativ [și] a păstrării secretului. În niciun caz nu trebuie să reiasă că Ministerul Securității de Stat a adoptat măsuri specifice; sursele nu trebuie să treacă la nicio activitate de culegere de informații care să permită altor persoane sau organe să le descopere sau să le identifice obiectivele.[3]

Informațiile despre România au fost desemnate ca prioritare și transmise personal șefului ZAIG, generalul Irmler. Prioritățile de colectare ale Stasi – și ale celorlalți parteneri „în strânsă cooperare" – includeau informații despre:

> • elemente fundamentale ale politicilor RSR, mai ales cu privire la eforturile speciale și la pozițiile lor în chestiuni internaționale importante, îndeosebi acele poziții care deviază de la deciziile și politicile Tratatului de la Varșovia, și cu privire la intențiile de a urma și a implementa într-o măsură și mai mare cursul de totală independență;
> • aspecte esențiale în relațiile economice externe cu statele imperialiste și cu cele socialiste, mai cu seamă eforturile de a stânjeni integrarea economică socialistă

[1] Vezi Fischer (1997), pp. 24-26.

[2] Pentru dovezi că situația era cu totul alta, vezi Fischer (1997) și Ermarth (2003) în Bernd Schaefer și Christian Nuenlist, editori, „Stasi Intelligence on NATO", 6 noiembrie 2003, pp. 1-6, PHP.

[3] *Notă a șefului Grupului de Informare și Evaluare către șefii unităților Stasi în urma solicitării de evaluare a posibilităților Stasi de a se informa cu privire la situația internă din RSR,* 29 martie 1983, BStU, MfS, ZAIG 7120, S. 282-3; Herbstritt și Olaru (2005), p. 354. General-maiorul Werner Irmler s-a aflat la conducerea ZAIG din 1965 până în 1989.

în cadrul CAER, adâncirea colaborării cu organizațiile economice capitaliste și – prin renunțarea la unele poziții principiale – obținerea de avantaje pentru sine, în detrimentul celorlalte state socialiste;
• situația conducerii de partid și de stat, motive pentru schimbări de ordin personal, indicații privind diferențe de opinii existente, dar și păreri declarat opuse;
• indicii ale destabilizării politice și economice a ordinii socialiste și aspecte esențiale ale politicilor interne dependente de această destabilizare, îndeosebi cele rezultate din dificultățile tot mai mari în domeniul economiei naționale și în cel social;
• starea de spirit și reacțiile negative ale populației legate de situația internă tot mai complicată, mai ales indicii ale stării de nemulțumire și de agitație, și riscurile care decurg din ea;
• semne ale existenței și ale efectelor unor forțe de opoziție, îndeosebi ale celor referitoare la activitățile forțelor adversar-negative și la colaborarea lor cu opoziția din străinătate;
• evaluări ale politicilor conducerii de partid și de stat a RSR, ale pozițiilor sale în plan internațional și ale situației și evoluției interne, realizate de conducerile statelor occidentale, de serviciile de informații imperialiste și de alte centre inamice.[1]

Raportul era parte integrantă a operațiunii coordonate de Uniunea Sovietică la nivelul întregului Pact. Dar măsuri separate au fost adoptate de asemenea în URSS cu privire la acțiunile „subversive" ale României în RSS Moldovenească. În anii 1980, autoritățile sovietice de partid și ale KGB (de la centru și din RSS Moldovenească și RSS Ucraineană) grupau deja în mod regulat centrele de propagandă și serviciile de informații românești alături de cele ale SUA, RFG și Israelului – țări incluse de obicei în categoria „adversarului principal" – pentru „activitățile lor subversive" ostile URSS.[2]

Încă mai amenințător, de la mijlocul anilor 1980, rapoartele KGB măriseră nivelul secret al evaluărilor privind comportamentul ostil al României, referindu-se la ea doar printr-un nume de cod: „Obiectivul 24".[3] Dintre posibilele explicații ale acestei reclasificări, cea mai plauzibilă este aceea că România fusese desemnată ca țintă a unei operațiuni KGB specifice. Deși natura exactă a acesteia rămâne să fie elucidată, spre sfârșitul deceniului 1980 autoritățile KGB se plângeau de o crescândă amenințare subversivă din partea Obiectivului 24 și de nevoia unor îmbunătățiri operaționale și de personal pentru a lupta împotriva „serviciilor speciale ale adversarului, în principal SUA, RFG, Israel,

[1] Ibid. Irmler a primit, trei săptămâni mai târziu, unul dintre primele rapoarte de la direcția regională din Halle.
[2] Documentele 26 și 27 în Watts (2012b). Vezi și Documentele 3, 11 și 15, disponibile la http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/CWIHP_Working_Paper_65_Watts_Romanian_Interkit_0.pdf.
[3] Documentele 26 și 27 în Watts (2012b).

și împotriva organelor speciale ale Obiectivului 24, ca și a altor centre subversive străine legate de ele".[1]

Politică externă extinsă, paranoia și declinul capacităților administrative

Declinul real al economiei românești era însoțit de o creștere corespunzătoare a nivelului de nemulțumire a populației și a măsurilor represive contraproductive adoptate pentru a o combate, regimul devenind astfel o țintă tot mai vulnerabilă a măsurilor active sovietice.[2] Situația vizibil deteriorată facilita eforturile Pactului de a atrage în tabăra sa „elitele" culturale și politice nemulțumite ale României. Totodată însă, zdruncina încrederea celor de orientare națională într-o conducere care nu mai părea să slujească interesele naționale. Iar comportamentul paranoic tot mai accentuat al lui Ceaușescu nu făcea decât să pună paie pe foc.

Teama liderului român de un atac fizic la adresa lui nu era lipsită de temei, începând cu frecvent remarcatul interes al autorităților sovietice de a-l alunga de la putere și a-i schimba politicile, așa cum se reflectă în documentele Pactului de la Varșovia și în rapoartele și evaluările făcute de Blocul sovietic și de serviciile de informații din Occident încă din anii 1960. Neașteptata răsturnare de la putere a șahului Iranului, Reza Pahlavi, în ianuarie 1979, fusese o lovitură considerabilă, cu efect stimulator. Ceaușescu îl considerase pe șah un bun prieten și, mai important, economia României se bazase pe importuri semnificative de țiței iranian.

Arestarea unui alt prieten politic și personal al conducătorului român, liderul pakistanez Zulkifer al Bhutto, urmată de execuția acestuia în aprilie 1979, în ciuda unei campanii internaționale menite să-i asigure clemența judecătorilor, a contribuit de asemenea la paranoia lui Ceaușescu.[3] Șirul continuu de măsuri active sovietice menite să creeze impresia că SUA doreau alți parteneri, în locul prietenilor săi din Egipt și Pakistan, și că Washingtonul conspira chiar pentru înlocuirea lor a început și el să-i altereze percepțiile.

Asasinarea în octombrie 1981 a lui Anwar Sadat, unul dintre cei mai buni prieteni ai lui Ceaușescu și, poate, cel mai apropiat colaborator al său în Orientul Mijlociu, a constituit o lovitură colosală pentru Ceaușescu. KGB-ul conspirase cu sirienii, libienii, Frontul Popular pentru Eliberarea Palestinei

---

[1] Ibid. Lista de ținte a KGB din RSS Moldovenească includea, alături de aceste centre „subversive" ale „Obiectivului 24", „secția română de la Radio Europa Liberă", institutul cu sediul în Italia al lui Iosif Constantin Drăgan, „Uniunea Evreicelor din Canada", „Misiunea Slavă" și „secția NTS din Londra".

[2] Larrabee (1984), pp. 30-32; Laura D'Andrea Tyson, *Economic Adjustment in Eastern Europe*, The RAND Corporation, R-3146-AF, septembrie 1984, pp. 75-76, 94. Vezi și Keith Crane, *The Soviet Economic Dilemma of Eastern Europe*, R-3368-AF, Santa Monica, RAND Corporation, mai 1986, pp. 19, 37, 56. Crane nota că România era „penalizată" de Moscova în plan economic „pentru politica sa externă independentă".

[3] Liviu Turcu, „Ceaușescu era speriat de asasinate politice", *Jurnalul Național*, 22 aprilie 2004. Ceaușescu și Carter s-au alăturat campaniei pentru clemență.

(FPEP) și diverse alte grupări teroriste pentru a-l asasina pe Sadat încă din 1977, iar ideea era, fără îndoială, una populară la nivelul KGB.[1] În 1980, liderul egiptean închisese întreaga ambasadă bulgară de la Cairo după ce s-a descoperit că era implicată într-un complot menit să-l alunge de la putere.[2] Sadat a fost asasinat în cele din urmă de ofițeri infiltrați în propria sa gardă de corp, iar unitatea de informații externe a DSS, reflectând tema măsurilor active sovietice destinate subminării relațiilor americano-egiptene și americano-române, a declarat conștiincios că asasinii infiltrați fuseseră antrenați de americani.[3]

Asasinarea lui Sadat a fost salutată de statele arabe radicale, cu avertismente adresate altora că „moartea îi așteaptă și pe ei" dacă mai continuă negocierile cu Israelul – o greșeală de care în cadrul Blocului sovietic numai România putea fi considerată vinovată.[4] În conformitate cu partenerii „în strânsă cooperare", asasinatul era „un rezultat logic al politicilor proamericane și proisraeliene" ale liderului egiptean; presa cehoslovacă l-a pus în mod direct pe seama faptului că „Sadat a «trădat» cauza arabă" – o trădare definită de angajarea în dialogul cu Israelul și recunoașterea dreptului său la existență.[5] Toate aceste acuzații ar fi putut fi îndreptate și asupra lui Ceaușescu, care vorbea laudativ despre Sadat ca despre un „mare prieten al României" și condamnase în mod public asasinarea sa ca fiind „un act criminal".[6] Din acel moment, serviciile de informații ale României au primit ca misiune de primă prioritate protejarea familiei Ceaușescu.[7]

Deciziile interne disfuncționale de la București au continuat să servească eforturile de recrutare depuse de sovietici și de ceilalți membri ai Pactului. În mod ciudat, o serie de măsuri interne izvorâte de la Moscova și încercate inițial, cu consecințe dezastruoase, în Uniunea Sovietică în anii 1960 și 1970 au reapărut pe neașteptate ca inițiative ale PCR în deceniul 1980. Aceste inițiative au determinat un val atât de mare de condamnări în Vest (fără îndoială, spre încântarea aparatului responsabil cu măsurile active sovietice), încât în cele din urmă Bucureștiul a renunțat la ele, însă numai după ce se soldaseră deja cu o imagine extrem de neplăcută a regimului și a politicilor sale.

Unul dintre exemplele ilustrative în acest sens a fost anunțarea unei taxe în domeniul educației, în octombrie 1982. Moscova adoptase o astfel de măsură cu zece ani în urmă, în principal pentru a descuraja emigrarea evreilor, solicitând ca

---

[1] Vezi, de pildă, Andrew și Gordievsky (1990), pp. 543-545.

[2] Glenn E. Curtis, editor, *Bulgaria: A Country Study*, Washington D.C., Federal Research Division, Library of Congress, iunie 1992, „Terrorist and Espionage Activities", http://lcweb2.loc.gov.

[3] Turcu (2004). În realitate, președinții Carter și Reagan îl considerau pe Sadat unul dintre cei mai buni prieteni ai Americii în Orientul Mijlociu și chiar încheiaseră un parteneriat strategic cu Egiptul.

[4] „Egypt: Moubarek Taking Charge" în CIA, *National Intelligence Daily*, 8 octombrie 1981, p. 2, CIA.

[5] Ibid.

[6] Ibid.

[7] Turcu (2004). Liviu Turcu, fost ofițer român de informații externe, care a fugit din țară în anii 1980, a descris în detaliu sursele comportamentului paranoic al lui Ceaușescu și mecanismele puse la punct pentru a-l proteja pe el și familia sa.

înainte de plecarea definitivă din țară aceștia să achite, în valută forte, costul ridicat al educației primite în instituțiile de stat.[1] În foarte scurt timp, istovit și tracasat, Brejnev a fost nevoit să renunțe, în urma reacțiilor internaționale negative. De ce nu s-au gândit liderii de partid din România că o inițiativă similară va stârni reacții asemănătoare rămâne un mister, cu toate că măsura avusese menirea de a micșora povara datoriei externe a țării și îi viza pe toți potențialii emigranți, nu anumite etnii. Încercarea de a introduce o asemenea măsură a constituit o lovitură dură dată imaginii României în Occident, și așa într-un declin abrupt, și un regres față de politicile sale relativ liberale în domeniul emigrației.[2]

În cadrul Pactului de la Varșovia însă, unica eroare criticată în intimitatea partenerilor „în strânsă cooperare" era aceea că România cedase la presiunile occidentale și renunțase la măsura respectivă. Așa cum nota Stasi la finele lui 1983:

> Politica României față de principalele state imperialiste este determinată de încercările de a depăși stagnarea și regresul parțial al relațiilor dintre ele, observabile de la începutul anilor 1980. În această privință, conducerea română a reușit să elimine consecințele negative pe care le-a avut asupra acestor relații ampla campanie antiromânească lansată de SUA și de RFG ca urmare a decretului promulgat în octombrie 1982, care stipula rambursarea – în valută forte – a costului educației superioare, în cazul persoanelor care părăsesc definitiv România. Renunțarea la aplicarea acestui decret este un semn vizibil de cedare în fața politicilor amenințătoare și a șantajului politic și economic al forțelor imperialiste, având în vedere situația economică a României și apreciabila ei dependență economică de Occident.[3]

Realitatea și percepția asupra „disidenței" Ungariei

La începutul lunii iunie 1983, șeful secției pentru Securitate Internațională din cadrul Departamentului Internațional al lui Szürös, Gyula Horn, raporta că românii continuau să blocheze eforturile de restructurare a alianței astfel încât controlul sovietic să fie sporit. Problema conexă în acest caz era propunerea sugerată de sovietici privind înființarea unui organism permanent de informare și de coordonare a „propagandei informaționale, a activității editoriale și de

---

[1] „Taxa pe diplomă" a fost adoptată în URSS în august 1972, obligându-i pe toți emigranții potențiali să restituie costul educației superioare în instituțiile de învățământ ale statului. Concomitent, toți cei care solicitau viză de ieșire din țară erau declarați „dușmani ai Uniunii Sovietice" și tratați ca atare. Reacțiile americane și în general internaționale au fost atât de dure, încât chiar și Brejnev a dat înapoi. Andrew și Mitrokhin (2005), pp. 231-233; Yaacov R'oi, „Soviet Policy Towards Jewish Emigration: An Overview", în Noah Lewin-Epstein, Yaacov R'oi, și Paul Ritterbrand, editori, *Russian Jews on Three Continents: Migration and Resettlement*, London, Frank Cass, 1997, pp. 51-57.

[2] Până în prezent nu a existat nicio examinare serioasă a genezei și a responsabilității individuale pentru această măsură, asupra căreia Ceaușescu a ales să nu insiste în detrimentul relațiilor sale cu Washingtonul și Bonnul.

[3] *Notă informativă redactată de șeful serviciului referitor la situația actuală și la politica României*, 15 decembrie 1983, BStU, MfS, ZAIG 6267, S. 9-11; Herbstritt și Olaru (2005), pp. 365.

cercetare științifică" în cadrul Pactului de la Varșovia. Raportul menționa că în „ultimele două decenii", eforturile de a „instituționaliza" sau „îmbunătăți" activitatea Pactului de la Varșovia printr-o mai mare integrare fuseseră „zădărnicite de opoziția României" la fiecare pas, generând „dispute politice acute între partea română și cea a partenerilor în strânsă cooperare".[1]

Lamentându-se că „poziția partidului din România încă nu permite efectuarea unor pași relevanți" în această direcție, Budapesta raporta „semnale confidențiale" de la Moscova, care indicau intenția sovieticilor de a înființa „un forum cu caracter permanent, care să se reunească la fiecare două sau trei luni pentru o informare reciprocă privind problemele curente internaționale și ale Tratatului de la Varșovia", și care să excludă România. Acționând „conform instrucțiunilor primite", reprezentanții Budapestei evitau să inițieze orice discuții la reuniunile Pactului; delegația maghiară se limita la comentarii pe marginea „sugestiilor altora" și la utilizarea unor argumentații decise anterior, în „consultările maghiaro-sovietice".[2]

Trei săptămâni mai târziu, la sfârșitul lui iunie. Mátyás Szürös a înaintat încă o dată către Janos Kádár propunerea vizând inițiativele maghiare „independente" de politică externă.[3] Propunerea a fost anexată unui alt raport în care Szürös descria opoziția singulară a României față de consolidarea instituțională a Pactului de la Varșovia, dorită cu insistență de Andropov. În conformitate cu acest raport, poziția Ungariei era complet „aliniată cu perspectiva sovietică și concorda cu discursurile celorlalte delegații «în strânsă cooperare»", subliniindu-se totodată că propunerea nu avusese niciodată ca scop independența reală față de linia dictată de Moscova.[4]

---

[1] *Raport la sesiunea grupului de lucru pentru reforma în domeniul mecanismelor de cooperare politică în cadrul Pactului de la Varșovia,* 7 iunie 1983, PHP. Autorii erau István Csejtei și László Demus, iar raportul a fost trimis către Szürös, șeful de Stat-Major Károly Csémi și Géza Kótai. Delegația română, se menționa în raport, susținuse că „nu era nevoie de un secretariat permanent cu puteri de decizie politică".

[2] Ibid.

[3] Matyas Szürös, *Memorandum asupra pregătirii declarației liderilor țărilor socialiste din Europa, Moscova,* 28 iunie 1983, și anexa: *„Posibilitățile unei inițiative ungare: considerații despre formă și conținut",* 21 februarie 1983, PHP.

[4] Pentru a urmări mai eficient politicile României, delegațiilor maghiare li se oferea deseori cuvântul după cel al României. În acest caz, așa cum subliniază Szürös, maghiarii erau la numărul șase în ordinea prezentărilor. Uneori, când românii își exprimaseră deja poziția oficială în cadrul Pactului, ori verbal, ori prin intermediul unui document difuzat, maghiarii luau cuvântul înaintea lor în aceeași ordine de idei, doar pentru a se conforma pozițiilor sovietice înainte de sfârșitul întrunirii. Astfel, grație scurgerilor de informații spre Occident, Ungaria putea fi prezentată ca un inițiator al opoziției. Kádár a specificat în mod explicit că așa stăteau lucrurile, de pildă în cazul obiecțiilor ridicate în 1969 de România față de prevederea Statutul FAU pe timp de război care subordona armatele naționale în situații de criză. Cu alte ocazii, când ordinea vorbitorilor o respecta pe cea a alfabetului chirilic (folosit de sovietici) și maghiarii vorbeau înaintea românilor, delegația Budapestei se mulțumea să declare că trebuie să se consulte cu Kádár înainte de a da un răspuns. Acesta a fost, de exemplu, artificiul folosit de generalul Czinege în decembrie 1981.

Succesul măsurilor active sovietice în reinterpretarea servilismului partenerilor „în strânsă cooperare" ca „opoziție clandestină", concomitent cu prezentarea atitudinii rebele consecvente a României ca nesemnificativă, nesinceră și superficială, a fost unul cu adevărat remarcabil. La o zi după ce Szürös și-a înaintat din nou propunerea vizând inițiativele menite să proiecteze aparența de independență, comunitatea de informații americană a trecut regimul comunist din România pe locul al treilea în lista sa nealfabetică a aliaților sovietici „cu orientare independentă". În plus, a evaluat Bucureștiul ca fiind dispus „să se apropie" de Moscova, implicând faptul că Budapesta se îndepărta de pozițiile sovietice:

> Polonia, Ungaria și România sunt mai puțin supuse în fața Moscovei și au demonstrat acest lucru în diferite moduri. În cazul Poloniei, dimensiunile, istoria și dinamica politică internă au împiedicat Moscova să-și impună voința în totalitate. Ungaria a reușit să obțină, la schimb cu conștiinciozitatea în respectarea liniei trasate de Moscova în problemele de politică externă, o mai substanțială libertate economică și socială internă. Există indicii recente însă că Budapesta își accentuează statutul de mic stat european care poate servi drept punct de legătură între Est și Vest. În ciuda unei serii de polemici în presă în primăvara anului 1983, Bucureștiul și-a diluat unele dintre diferendele cu Moscova și sugerează o disponibilitate de a a se apropia de ea în anumite chestiuni.[1]

A doua jumătate a anului 1983 oferă un interesant instantaneu al realității din spatele „disidenței" regimurilor comuniste din Europa de Est și a falsei imagini create de măsurile active ale Pactului de la Varșovia. Analiștii occidentali primeau atât de multe rapoarte privind reconcilierea dintre România și URSS, atribuită lașității, corupției sau dificultăților economice, încât aceasta a devenit interpretarea standard în Vest privind relațiile româno-sovietice în anii 1980.[2] La mai bine de un deceniu după căderea comunismului, analiștii continuau

---

[1] *Military Reliability of the Soviet Union's Warsaw Pact Allies (NIE 12/11-83),* 28 iunie 1983 (19 noiembrie 1999), p. 7, CIA. Kissinger a aplicat același raționament în cazul Poloniei, afirmând că „Varșovia își asigura spațiu de manevră la nivel intern urmând politica externă sovietică în mod superficial", în Kissinger (2000), p. 654.

[2] Un analist sugerează că relațiile româno-sovietice „se stabilizaseră într-o indiferență ritualizată până la sfârșitul anilor 1980". Peter Siani-Davies, *The Romanian Revolution of December 1989,* p. 181. Dar dovezile documentare citate de analist (transcrierea „placidă și echivocă" a lucrărilor întrunirii Pactului de la Varșovia din 4 decembrie 1989) nu este deloc ilustrativă, ținând seama de practica sovietică de a elimina referirile la opoziția României din documentele Pactului, pentru a le asigura conformitatea cu perspectiva pe care voia Moscova s-o transmită în exterior. Pentru o aproximare mai exactă a ceea ce a „transpirat" de la doi dintre participanții români (ministrul de externe și șeful Departamentului pentru Relații Internaționale din cadrul CC al PCR), vezi Codrescu et. al. (1998), pp. 41-42; Olteanu și Constantin (2013), pp. 540-550; și Stoenescu (2005), p. 695.

să susțină că Moscova „mituise România cu livrări de energie" și astfel o transformase „într-un aliat mai cooperant" în anii 1980.[1]

Exact în aceeași perioadă în care comunitatea de informații din SUA percepea, cu privire la România, o „disponibilitate de a se apropia" de Moscova, restul membrilor Pactului criticau Bucureștiul pentru că se deplasa în direcție opusă alianței.[2] În cadrul Pactului, toți ceilalți aliați au continuat să se alinieze la poziția sovietică, împotriva României.[3] Nu exista niciun semn de vreo „opoziție clandestină" față de o mai mare integrare și o dominație sovietică mai fermă sau de o susținere a sfidării românești, mai cu seamă referitor la refuzul Bucureștiului de a se angaja în acțiunile de proiectare a imaginii de inamic a SUA și NATO, ca fiind cea mai mare amenințare și deținând responsabilitate exclusivă pentru situația internațională tensionată.[4]

Evaluările făcute de serviciile de informații americane în 1983 și desecretizate până la momentul scrierii acestei lucrări sugerează că, dacă atitudinea extrem de prietenoasă a lui Andropov față de Kádár a creat vreo disonanță cognitivă în rândul analiștilor americani, impactul ei a fost redus asupra interpretării lor elementare, că Ungaria era tot mai sfidătoare față de Moscova. Baza unei asemenea evaluări nu a fost deloc evidentă în cursul vizitei lui Kádár la Moscova, în iulie 1983. La momentul respectiv, cei doi lideri au condamnat SUA și „cercurile militariste ale NATO" pentru situația internațională tensionată și au făcut apel la „continua consolidare" a cooperării sovieto-maghiare pe baza „internaționalismului socialist". Secondat de Szürös, Kádár și-a exprimat susținerea deplină pentru „contramăsurile" sovietice împotriva amplasării de rachete americane cu rază medie de acțiune în Europa.[5] În conformitate cu un analist, adeziunea lui Kádár la „linia ideologică sovietică dură în materie de

---

[1] Nünlist (2001), p. 7, PHP. Nünlist afirmă că, drept rezultat, România și-a „limitat" opoziția la amplasările de rachete sovietice SS-21 și SS-23 în RDG și Cehoslovacia, în 1983–1984.

[2] *Notă a șefului Grupului de Informare și Evaluare către șefii unităților Stasi în urma solicitării de evaluare a posibilităților Stasi de a se informa cu privire la situația internă din RSR*, 29 martie 1983, BStU, MfS, ZAIG 7120, S. 282-3; Herbstritt și Olaru (2005), p. 354.

[3] Anna Locher, „Shaping the Policies of the Alliance – The Committee of Ministers of Foreign Affairs of the Warsaw Pact, 1976-1990", în Anna Locher, editor, „Records of the Warsaw Pact Committee of the Ministers of Foreign Affairs", mai 2002, p. 17, PHP.

[4] Analiștii care au evaluat lucrările Pactului considerau că „disidența României tindea să minimizeze diferențele dintre ceilalți membri ai alianței", că România „nu s-a dezasociat niciodată complet de aliații ei" și că „niciodată nu contrazicea politicile sovietice importante", aceiași analiști ajungând însă la concluzia că „regula era conformismul, iar opoziția era excepția reprezentată de România", cuprinzând „toate punctele de pe agendă" până în 1989. Vezi, de pildă, Locher în Locher (2002), pp. 16, 22, la PHP; Vojtech Mastny, *Learning from the Enemy: NATO as a Model for the Warsaw Pact*, Zurich, Zürcher Beiträge zur Sicherheitspolitik und Konfliktforschung nr. 58, 2004, pp. 44, 75, la www.fsk.ethz.ch. În realitate, România se disocia în mod regulat de aliații săi și sfida cele mai importante politici sovietice.

[5] TASS și MTI (ambele în engleză), 19 iulie 1983.

politică externă" reflecta o politică pe care el o urmase „cu loialitate în ultimii 27 de ani".[1]

În *Pravda* au fost chiar publicate pe prima pagină o fotografie și biografia liderului comunist maghiar, subliniindu-se eforturile sale substanțiale „în beneficiul prieteniei frățești inseparabile și al cooperării generale între PCUS și PSMU, între Uniunea Sovietică și Ungaria, pentru o mai puternică unitate și coeziune a mișcării comuniste și muncitorești internaționale pe baza marxism-leninismului".[2] După ce Andropov i-a decernat al treilea „Ordin Lenin" – primele două fiindu-i acordate de Hrușciov și Brejnev în mandatele lor – Kádár le-a reamintit reporterilor sovietici și maghiari de faptul că el și Andropov se cunosc de mult și că acesta din urmă este atât de bine familiarizat cu problemele Ungarieri, încât cei doi aveau nevoie de „puține cuvinte pentru a se înțelege reciproc".[3]

Lipsa memoriei instituționale – un risc al practicilor birocratice americane, al alternanțelor electorale ciclice și al schimbărilor de politici care le însoțesc – a dus, se pare, la apariția unei „pete oarbe" analitice (adâncite de forța predispozițiilor retrospective). Această pată oarbă acoperea nu numai dimensiunile independenței maghiare, ci și gradul în care România dorea „reconcilierea" cu URSS (și în care Moscova o putea impune). Analiștii din SUA, spre exemplu, prevăzuseră aproape anual de la sfârșitul deceniului 1960 – în 1968, 1969, 1971, 1972, 1976 și 1977, de pildă – „întoarceri la matcă" similare ale conducerii României, care însă nu s-au concretizat.[4]

Fiecare „întoarcere" probabilă prezisă de CIA a fost urmată la scurt timp de o nouă criză în relațiile româno-sovietice și de un nivel mai înalt de antagonism între Moscova și București. Și totuși, nu a fost făcută o analiză sistematică a celor peste douăsprezece evaluări greșite referitoare la reconcilierea româno-sovietică; dimpotrivă, aceste predicții, cu consecințele lor interpretative, au continuat pe toată durata anilor 1980. Astfel, disensiunile româno-sovietice au devenit tot mai desconsiderate evenimente marginale în evaluările serviciilor de informații americane, meritând doar o menționare în treacăt sau cel mult o notă

[1] Alfred Reisch, „Kadar Policies Get Seal of Approval From New Soviet Leadership", RAD Background Report/195, RFER, 11 august 1983a, OSA, Box 36, Folder 8, Report 37, p. 2. Vezi și AP, AFP, 19 iulie 1983. Maghiarii au semnat de asemenea patru acorduri care prevedeau „transferul din Ungaria către Uniunea Soviertică a licențelor specializate și a tehnologiilor occidentale pe care cea dintâi le achiziționase din țări precum Statele Unite", RFG, Italia și Elveția.

[2] *Pravda,* 18 iulie 1983; Reisch (1983a), pp. 8-9.

[3] Ibid; *Nepszabadsag,* 22 iulie 1983; TASS (în engleză) 20 iulie 1983. A urmat o sarabandă de interviuri ale unor oficiali maghiari de rang înalt în *Pravda, Izvestiia, Trud* și *Sovietskaia Rossiia,* toate lăsând impresia că relațiile sovieto-maghiare nu fuseseră niciodată mai strânse.

[4] Des repetatul tipar al predicțiilor americane privind reconcilierea, urmat aproape imediat de mai ample demonstrații privind antagonismul sovieto-român sporit este tratat pe larg în Watts (2010). Vezi, de pildă, capitolul 18. Dacă CIA a analizat vreodată motivele pentru care greșea întotdeauna cu privire la schimbarea de politică a României față de URSS, respectivele analize nu au fost încă desecretizate.

de subsol, fără a mai fi privite ca trăsături caracteristice ale adevăratei independențe față de controlul sovietic.

Regimurile comuniste din Ungaria, Polonia și chiar RDG, pe de altă parte, erau deja acceptate ca fiind cvasi-independente – fapt care reflecta un succes deosebit al dezinformărilor sovietice în manipularea percepțiilor americane cu privire la comportamentul elitelor comuniste est-europene. La polul opus, din arhivele Pactului de la Varșovia reiese că doar România manifesta insubordonare în fața Moscovei și o făcea la un nivel rareori (sau chiar niciodată) recunoscut în evaluările serviciilor de informații din SUA. În vreme ce regimul de la București apăra (din motive proprii) politicile și intențiile administrației Reagan împotriva condamnărilor venite din partea sovieticilor și a statelor loialiste, fiind din acest motiv ținta sabotajului economic și a operațiunilor ostile ale Pactului de la Varșovia, analiștii americani reclasificau sfidarea României ca fiind nesemnificativă și posibil dăunătoare relației Est-Vest și chiar că ar descuraja opoziția celorlalți membri ai Pactului față de Moscova.[1]

În culisele „disputei" eurorachetelor

Misiunea de a distruge reputația de independență a României era asumată, în parte, de *troika* dezinformării, Departamentele Internaționale ale RDG, Ungariei și Cehoslovaciei (conduse de Hermann Axen, Mátyás Szürös și, respectiv, Vasili Bilak) deținând un rol-cheie. *Troika* a regizat o „dispută" a eurorachetelor atât de abil promovată de aparatul de măsuri active, încât la peste două decenii de la căderea comunismului era încă privită ca un indicator corect al

[1] Tito a lansat pentru prima dată, față de interlocutorii americani, teza că independența ostentativă a României compromitea capacitatea celorlalți membri ai Pactului de a acționa independent în iunie 1964. Astfel, independența sporită pe care SUA o dorea pentru toate regimurile est-europene, a susținut Tito, ar fi avut efecte negative dacă românii ar fi fost deschizători de drum în acest sens. Liderul iugoslav le-a cerut chiar americanilor să nu sprijine mișcările independente ale României, fiindcă el era de părere că „Bucureștiul a mers prea departe și prea rapid în criticarea URSS. În plus, și-a exprimat îngrijorarea că deschiderea occidentală menită să-l încurajeze pe Gheorghiu-Dej va avea consecințe «periculoase» pentru români". *Central Intelligence Bulletin: Daily Brief,* CIRel2NS, 10 iunie 1964, p. 3, CIA. Apoi Tito s-a întâlnit cu Gheorghiu-Dej și l-a „avertizat că perseverența României în polemica antisovietică și orice reorientare bruscă a politicii sale economice spre Vest ar putea declanșa o periculoasă reacție sovietică". *Central Intelligence Bulletin: Daily Brief,* CIRel2NS, 8 iulie 1964, p. 3, CIA. În mod similar un buletin *National Intelligence Estimate* din 1973 minimaliza sfidarea României ca fiind nesemnificativă, cu o excepție: „îi determina pe ceilalți est-europeni să țină fruntea plecată". *National Intelligence Estimate: Soviet and East European Attitudes Toward MBFR* (NIE 11.12-73 supersedes NIE 11/20-73), 4 octombrie 1973, p. 15, CIA. Această constatare a fost atât de disputată, încât a fost emis un memorandum ce recunoștea că România continua să fie „cea mai dificilă problemă a sovieticilor". *Memorandum to Holders of National Intelligence Estimate 11/12-73: Soviet and East European Attitudes Toward MBFR,* 7 mai 1974, p. 5, CIA.

discrepanțelor din interiorul Pactului de la Varșovia.[1] Primul act al scenariului a fost o prelegere susținută de Szürös aproape imediat după ultima canonadă a Bucureștiului, în cadrul sesiunii extraordinare a Comitetului Miniștrilor Apărării din Pactul de la Varșovia, organizate în octombrie 1983.

Szürös a folosit cu abilitate terminologia românească referitoare la rolul statelor mici, la deosebirile „firești" în privința abordărilor politice (care, a afirmat el, ar fi fost o consecință a dimensiunilor geografice) și la importanța relațiilor cu statele socialiste și nesocialiste deopotrivă, deși a făcut-o într-o manieră conformă cu politica sovietică.[2] Regimul comunist maghiar se afla pe punctul de a deturna politica externă independentă a României, a o reformula și a o prezenta Occidentului ca aparținându-i.[3] În acest mod, Szürös (și aparatul măsurilor active coordonate de sovietici) a reușit să îndepărteze aproape în întregime atenția occidentală de la eforturile României împotriva amplasării de rachete nucleare în Europa, reatribuind Ungariei și Germaniei de Est atitudinea de opoziție față de amplasarea rachetelor sovietice.

Momentul ales pentru noua inițiativă maghiară privind „independența" politică este extrem de sugestiv. Deși lansată în mod oficial într-un articol apărut în presa maghiară în ianuarie 1984, Szürös și-a susținut prelegerea pe baza căreia a fost scris articolul la o conferință națională din 20-21 octombrie 1983, intitulată „Misiunea de a preda istoria perioadei de după eliberare". Prelegerea originală a fost rostită la nici 24 de ore după decizia adoptată de liderii militari și de partid sovietici și est-germani pe tema măsurilor necesare pentru a eclipsa opoziția României față de amplasările de rachete sovietice.

Cu câteva luni înainte, în mai 1983, autoritățile sovietice – Andropov, Cernenko, Gromîko, Grișin, Tihonov și Gorbaciov – cântăriseră ideea de a exclude România de la o întrunire menită să contracareze ceea ce Uniunea Sovietică percepea ca superioritate occidentală în disputa eurorachetelor, pentru a evita

---

[1] Vezi, de pildă, Nünlist în Nuenlist (2001), nota de subsol 11, PHP. Fundamentul plauzibil pus la baza acestei măsuri active (neintenționat, poate) a fost un dezacord real între RGD și URSS pe tema relațiilor RDG–RFG și mai cu seamă a nivelului ajutoarelor economice pe care cea dintâi le primea de la Germania de Vest. Documentele est-germane sugerează însă că oficialitățile din RDG și-au dat acordul necondiționat pentru amplasarea rachetelor.

[2] În cadrul vizitei sale din iulie la Moscova, sub privirea aprobatoare a lui Andropov, Kádár a remarcat că „dimensiunile geografice" diferite și „condițiile deosebite" generau „anumite deosebiri în ceea ce privește metodele" de atingere a acelorași scopuri. În comunicatul comun sovieto-maghiar, ambele părți „și-au reiterat intenția de a dezvolta o cooperare reciproc avantajoasă cu țări având sisteme sociale diferite, pe baza coexistenței pașnice și a dialogului continuu cu partidele socialiste și democratice și cu orice parte sau mișcare ce încearcă să prevină un război nuclear". Reisch (1983a), pp. 3-6.

[3] Foarte puțini analiști occidentali au remarcat acest fenomen. Unul dintre ei nota că „Ungaria a formulat puncte de vedere asupra cooperării în cadrul Blocului și a rolului statelor mici care aminteau clar de cele ale României", deși nici chiar acel analist nu a observat că fuseseră lipsite de conținutul lor de opoziție. Vezi J.F. Brown, „Eastern Europe's Western Connection" în Gordon (1987), p. 47.

opoziția ei anticipată.[1] Moscova intenționa să lanseze o nouă ofensivă propagandistică (printr-o „largă diversitate de materiale propagandistice în presa noastră și prin intermediul propagandiștilor noștri orali"), în cadrul căreia RDG, Cehoslovacia și Ungaria urmau să adopte poziții aparent proprii.[2] În iunie același an, la întrunirea CPC de la Moscova, România și-a exprimat din nou „obiecțiile față de planificatele contramăsuri ale Pactului de la Varșovia", în ciuda faptului că ceilalți participanți conveniseră că „nu vor permite Occidentului să dobândească superioritatea militară prin desfășurarea de noi rachete".[3]

În 1983 spre sfârșitul verii, Ceaușescu prezenta abordarea vizionară a României privind cursa înarmărilor în două scrisori adresate președintelui Reagan și liderului sovietic Andropov, în care făcea apel la „o înghețare a amplasărilor de noi rachete în Europa, urmată de o reducere a numărului existent de rachete cu rază medie de acțiune, cu scopul de a elimina în cele din urmă toate armele nucleare din Europa".[4] Așa cum sublinia un analist, România propunea „un moratoriu asupra amplasării și reducerea nu doar a rachetelor americane, ci și a celor sovietice", inclusiv cele sovietice SS-20 deja amplasate.[5]

În săptămâna dinaintea prelegerii lui Szürös, în care au avut loc o întrunire a Comitetului Miniștrilor de Externe ai Pactului de la Varșovia, pe 13 octombrie la Sofia, și o „reuniune extraordinară" a Comitetului Miniștrilor Apărării din cadrul Pactului la Berlin, pe 20 octombrie, conflictul dintre România și partenerii „în strânsă cooperare" pe tema eurorachetelor a atins apogeul. Intenția Moscovei și a partenerilor săi „în strânsă cooperare" de a emite o declarație clară de condamnare a amplasării de rachete SUA/NATO, de culpabilizare a SUA și a NATO pentru escaladarea tensiunilor internaționale și de justificare a „contramăsurilor" sovietice a fost evidentă în ambele întruniri.[6] Românii nu au

[1] *Sesiunea Biroului Politic al CC al PCUS,* 31 mai 1983, Document 27 în *The Euromissiles Crisis and the End of the Cold War, 1977-1987,* Document Reader, Part Three: International Diplomacy, 1980–1983, p. 175; Cold War International History Project Bulletin, Nr. 4 (toamna 1994), pp. 77-80; TsKhSD, F. 89, Op. 42, D. 53, LI. 1-14. Deși oficialii sovietici erau de acord că românii „se comportau foarte urât" față de linia dictată de Moscova, considerau de asemenea unanim că excluderea României ar avea efecte negative mai grave decât includerea ei și că, așa cum subliniase Cernenko, chiar dacă românii refuzau să le susțină poziția, „noi putem adopta o rezoluție fără semnătura României". Ibid.

[2] Tihonov recomanda: „ar trebui să dăm într-un fel de înțeles țărilor socialiste că fiecare dintre ele, să spunem RDG, Choslovacia și Ungaria, ar trebui să ia cuvântul". *Sesiunea Biroului Politic al CC al PCUS,* 31 mai 1983, Document 27 în *The Euromissiles Crisis and the End of the Cold War, 1977–1987,* Document Reader, Part Three: International Diplomacy, 1980–1983, p. 175, CWIHP.

[3] *Rezumat est-german al reuniunii de la Moscova a Pactului de la Varșovia,* 28 iunie 1983, PHP.

[4] Larrabee (1984), pp. 54-55. Liderul român trimisese în noiembrie 1981 scrisori similare omologilor săi american și sovietic.

[5] Ibid.

[6] Vezi, de pildă, *Discursul ministrului de Externe sovietic (Andrei A. Gromîko),* 13 octombrie 1983, PHP; Comunicat, 13 octombrie 1983, PHP.

acceptat însă nimic, refuzând atât să aprobe amplasarea rachetelor sovietice, cât și să învinovățească unilateral SUA și NATO și criticând atitudinile rigide ale ambelor superputeri.

După o informare făcută de Ceaușescu în 14 octombrie 1983, ambasada est-germană raporta solicitarea explicită a Bucureștiului, ca:

> Uniunea Sovietică să renunțe la alte amplasări de rachete, fiindcă în caz contrar situația internațională va deveni și mai tensionată. Uniunea Sovietică și SUA sunt deopotrivă răspunzătoare pentru acutizarea tensiunilor. Ambele au sisteme antirachetă și sunt apărate. Alte state nu sunt. Uniunea Sovietică și SUA nu ascultă cu seriozitate părerile statelor mici, și prin urmare acestea sunt cele care au de suferit.[1]

În conformitate cu ambasada RDG, informarea „reafirma și clarifica" opoziția României față de desfășurările de rachete sovietice și recomanda ca Moscova să adopte o abordare mai constructivă a crizei eurorachetelor. Exprimând fără echivoc opoziția față de contramăsurile adoptate de Uniunea Sovietică, RDG și Cehoslovacia, Ceaușescu recomanda ca Moscova să „renunțe să mai includă rachetele britanice și franceze" neaflate sub control SUA sau NATO în negocierile de la Geneva, și-a reiterat decizia de a nu găzdui niciodată pe teritoriul român arme nucleare și a reamintit Kremlinului că acceptase să semneze declarațiile de la Moscova (28 iunie 1983) și Praga (5 ianuarie 1983) numai fiindcă niciuna din ele nu includea referiri la noi amplasări.[2]

Pe lângă eforturile depuse în cadrul Pactului de la Varșovia, românii se străduiau să direcționeze presiunile occidentale spre acele domenii ale politicii militare și de securitate a URSS și a Pactului în care puteau fi operate modificări constructive. În acest sens, Ceaușescu i-a scris cancelarului vest-german Helmut Kohl, oferindu-i „sugestii care ar putea facilita negocierile de la Geneva", recomandând ca Bonnul să continue să insiste pentru excluderea armelor franceze și britanice non-NATO în negocierile sale cu Moscova.[3] Era nevoie de încă puțin timp pentru a convinge Pactul să accepte această idee, susținea Ceaușescu, dar efortul ar merita, dacă germanii ar putea „amâna amplasarea până la sfârșitul anului 1984 sau la începutul lui 1985".[4]

Probabil într-o încercare de a face cât mai dificile eforturile de distorsionare a politicilor sale în afara țării, cu ocazia informării din 14 octombrie Ceaușescu

---

[1] *Telex de la ambasadorul est-german către România (Bock) din 14 octombrie 1983,* p. 1, PHP. Traducerea autorului.

[2] Ibid.

[3] Scrisoare a lui Ceaușescu pentru Kohl, noiembrie 1983, Document 91 în *The Euromissiles Crisis and the End of the Cold War, 1977-1987,* Document Reader, p. 236, CWIHP; *Lettera Traduzione della lettera di Nicolae Ceaușescu a Helmut Kohl sugli euromissili* [11/1983], Arhiva Fundației Craxi, Roma.

[4] Ibid.

a subliniat în fața interlocutorilor săi est-europeni că poziția României îi fusese deja „prezentată vicepreședintelui Bush" și urma să fie expusă în mod oficial de general-colonelul Constantin Olteanu la întrunirea miniștrilor apărării din Pactul de la Varșovia, organizată la Berlin.[1] În perioada 13-20 octombrie, ceilalți membri ai Pactului au folosit toate mijloacele posibile pentru a masca opoziția singulară a României și a proiecta în afară o imagine a unanimității privind necesitatea „contramăsurilor" sovietice, a sporirii capacităților militare ale Pactului și a îmbunătirii celei de control și comandă (altfel spus a controlului direct exercitat de sovietici), ca urmare a „amplasării de noi rachete americane cu rază medie de acțiune într-unele dintre țările vest-europene".[2]

În conformitate cu protocolul est-german „strict confidențial" al „Întrunirii extraordinare" a Comitetului Miniștrilor Apărării ai Pactului (CMA) care a avut loc la Berlin pe 20 octombrie 1983,

> Ca urmare a evoluțiilor SUA și NATO în vederea atingerii superiorității militare față de țările Tratatului de la Varșovia și a pregătirilor pe scară largă în vederea unui război împotriva comunității socialiste [...], Comitetul Miniștrilor Apărării consideră potrivit să aplice contramăsuri corespunzătoare în cazul amplasării unor noi rachete nucleare americane cu rază medie de acțiune în Europa, astfel încât să nu fie tolerată superioritatea militară a NATO și să fie păstrat un echilibru al forțelor în interesul păcii și pentru a garanta securitatea țărilor aliate.[3]

Deși ceilalți membri ai Pactului au insinuat în mod repetat că România li se alăturase în condamnarea SUA și a NATO pentru că ar fi provocat tensiuni și conflicte internaționale, Bucureștiul a continuat să refuze să o facă, accentuând faptul că URSS și Pactul de la Varșovia dețin și ele deplina responsabilitate pentru situația internațională a momentului. În conformitate cu practica standard, ceilalți membri ai Pactului au lăsat să se întrevadă o unanimitate inexistentă, insistând pe exprimări care sugerau un imaginar „acord asupra planurilor și documentelor între toți membrii comitetului", adăugând la finalul actului „cu excepția românilor" – de parcă opoziția României nu ar fi invalidat

---

[1] *Telex de la ambasadorul est-german către România (Bock) din 14 octombrie 1983,* p. 3, PHP.

[2] Vezi, de pildă, *Decizia din 20 octombrie (proiect),* 20 octombrie 1983; *Proiect de rezoluție (incluzând propunerile românești de modificare),* 20 octombrie 1983, PHP. Vezi și prezentările militare sovietice postdatate, *Declarație a ministrului sovietic al Apărării, Dimitri Ustinov, la reuniunea miniștrilor Apărării de la Sofia,* 5 decembrie 1983; *Rezumat al prezentării primului punct de pe agendă,* 5 decembrie 1983, PHP.

[3] *Protocol al întrunirii extraordinare a Comitetului Miniștrilor Apărării din statele membre ale Tratatului de la Varșovia,* 20 octombrie 1983, Document 86 în *Document Reader: The Euromissiles Crisis and the End of the Cold War, 1977-1987,* CWIHP și Centrul Machiavelli pentru Studierea Războiului Rece, 10-12 decembrie 2009, Ministerul Afacerilor Externe, Roma, Italia, pp. 218-220, CWIHP.

noțiunea de unanimitate.[1] Prima jumătate a protocolului, spre exemplu, afirma o decizie unanimă a CMA, astfel:

> 1. Ministerele Apărării și Comandamentul Unificat (CU) vor aplica în întregime și la timp toate măsurile menționate în protocoalele referitoare la dezvoltarea forțelor armate și navale din subordinea CU, pe perioada 1981–1985;
> 2. măsurile trebuie implementate până în 1985, pentru a spori potențialul combativ al forțelor armate și al flotelor prin perfecționarea continuă a pregătirii și a capacității de luptă, ca și prin dotarea cu armament și tehnologie de luptă mai moderne și perfecționate;
> 3. Împreună cu Ministerele Apărării, CU va trebui să conceapă măsuri de sporire a capacităților de comandă ale Forțelor Armate Unite și să le pună în practică între 1983 și 1985.[2]

Într-un contrast evident cu cele de mai sus, cea de-a doua jumătate a protocolului din 20 octombrie descria România ca unic obstacol, neclintită în refuzul ei de a subscrie la linia Moscovei – așa cum subliniau și mesajele cu aceeași dată trimise de ministrul est-german al apărării, generalul Heinz Hoffman, omologului său sovietic, generalul Viktor Kulikov, în care se preciza că ministrul român al apărării:

> Generalul Olteanu a eliminat formulările care condamnau statele NATO și în particular pe cele care afirmau că aceste state NATO depun toate eforturile pentru a obține supremația militară fără a ține seama de inițiativele de pace ale Pactului de la Varșovia. Au fost de asemenea eliminate [la insistențele României] propunerile referitoare la adoptarea măsurilor corespunzătoare în interesul păcii și al securității, pentru a împiedica supremația militară a NATO și a menține egalitatea existentă în privința forțelor militare.[3]

Delegația română, se lamenta Hoffman, îndepărtase toate „punctele acute" ale proiectului de comunicat. Generalul român refuzase orice formulare care justifica desfășurările de forțe sovietice prin „situația rezultată din amplasarea de noi rachete nucleare americane cu rază medie de acțiune într-unele dintre țările vest-europene" și nu permisese nici ca desfășurările de forțe sovietice să fie descrise drept „contramăsuri corespunzătoare" față de „amplasarea de noi rachete

---

[1] Delegații români forțau întotdeauna eliminarea acestui tip de afirmații din declarațiile emise la încheierea reuniunilor Pactului de la Varșovia, refuzând să semneze – și astfel împiedicând atingerea unanimității – până la ștergerea lor. Vezi, de pildă, Vojtech Mastny, „A XVIII-a întrunire a CPC, Praga, 4-5 ianuarie 1983: Notă editorială" în Mastny, Nuenlist, Locher și Selvage (2001), PHP.

[2] *Protocol al întrunirii extraordinare a Comitetului Miniștrilor Apărării din statele membre ale Tratatului de la Varșovia,* 20 octombrie 1983, Document 86 în *Document Reader* (2009), pp. 218-220, CWIHP.

[3] *Telex al lui Viktor Kulikov (Comandant Suprem al Forțelor Armate Unite) către Heinz Hoffmann (ministrul est-german al Apărării) din 14 octombrie 1983,* 14 octombrie 1983, PHP.

nucleare americane cu rază medie de acțiune în Europa".[1] De fapt, singurele puncte cu care generalul Olteanu fusese de acord erau „datele și locurile" viitoarelor întruniri.

După ce, în raportul său către Honecker, declara cu o considerabilă exagerare că toate delegațiile „demonstraseră o abordare colectivă și o apreciere unanimă" a chestiunilor discutate la CMA, generalul Hoffman recunoștea că românii continuau să provoace „mari probleme", în ciuda efortului coordonat al partenerilor „în strânsă cooperare" de a-i convinge/a-i intimida, prelungit „până la miezul nopții".[2] Românii, raporta Hoffman, voiseră să „elimine nucleul rațional al comunicatului". Altfel spus, refuzaseră să învinovățească SUA și NATO pentru tensiunile internaționale – principala justificare folosită de Andropov pentru solicitarea sa de escaladare militară și de o mai puternică integrare a țărilor din Pactul de la Varșovia. Generalul Hoffman nota mai departe că, „la cererea tovarășilor sovietici", est-germanii și sovieticii se consultau cu privire la cele mai bune modalități de a aborda în comunicat „anumite chestiuni cu care românii nu sunt de acord", astfel încât „să poată fi remis presei independent de ei".[3]

Limitarea efectelor negative ale „poziției speciale" a României, preciza Hoffman, impunea ca toți ceilalți membri ai CMA să „continue să coopereze cu partea română, dar și ei trebuie să adere la poziția anterior convenită".[4] În conformitate cu protocolul încheiat de est-germani, niciun alt membru al Pactului nu a manifestat dubii cu privire la necesitatea de amplasare a rachetelor sovietice sau de intensificare a pregătirilor militare la nivelul întregului Pact. Dimpotrivă, în protocol se afirma:

> Toți ceilalți membri ai Comitetului de Miniștri ai Apărării și-au exprimat dezaprobarea față de propunerile delegației din partea armatei RSR, deoarece se aflau în opoziție cu agenta întrunirii. În declarațiile lor, ei au criticat propunerile României.[5]

---

[1] *Protocol al întrunirii extraordinare a Comitetului Miniștrilor Apărării din statele membre ale Tratatului de la Varșovia,* 20 octombrie 1983, Document 86 în Document Reader (2009), pp. 218-220, CWIHP.

[2] *Memorandum înaintat de Heinz Hoffman (ministrul est-german al Apărării) către Erich Honecker (șef de stat) referitor la problemele cu România,* 20 octombrie 1983, PHP.

[3] Ibid. Raportul menționează că Hoffman „a operat modificările în proiect cu galben" pentru aprobarea din partea lui Honecker.

[4] *Telex al lui Viktor Kulikov (Comandant Suprem al Forțelor Armate Unificate) către Heinz Hoffmann (ministrul est-german al Apărării) din 14 octombrie 1983,* 14 octombrie 1983, PHP.

[5] *Protocol al întrunirii extraordinare a Comitetului Miniștrilor Apărării din statele membre ale Tratatului de la Varșovia,* 20 octombrie 1983, Document 86 în Document Reader (2009) pp. 218-220, CWIHP.

Inițiativele Szürös și disputa mediatică în privința eurorachetelor

La nici 24 de ore după întrunirea CMA din 20 octombrie 1983, liderul Departamentului Internațional al Ungariei a rostit alocuțiunea care timp de trei decenii avea să fie publicată și interpretată de analiștii din Occident ca un remarcabil gest de opoziție la adresa amplasării de rachete sovietice (și împotriva dependenței continue de linia Moscovei în problemele de politică externă). Trebuie subliniat că niciuna dintre comunicările interne maghiare desecretizate până în prezent nu sugerează că Budapesta a contestat cu adevărat poziția sovietică în privința amplasării de rachete sovietice în țările membre ale Pactului de la Varșovia. Dimpotrivă, la o lună după alocuțiunea lui Szürös, Departamentul Internațional pe care îl conducea a emis un document intitulat *Bazele de rachete balistice ale SUA contravin intereselor omenirii,* cu mândrie descris într-o evaluare de performanță ulterioară ca atribuind „justificabil" „cercurilor de conducere ale SUA și NATO vinovăția pentru escaladarea militară", susținând prin cuvinte bine alese contramăsurile Uniunii Sovietice la adresa programului balistic american.[1]

În mod asemănător ministrului apărării Czinege, Szürös nu era deloc omul care să se opună în vreun fel oarecare preferințelor sovietice. În calitatea sa de șef al Departamentului Internațional și fost ambasador la Moscova în perioada 1978–1982, păstra în mod cert legătura cu serviciile de informații maghiare și probabil cu cele sovietice. De altfel, îl precedase în postul de ambasador în URSS pe liderul serviciilor maghiare de informații externe. Ulterior avea să fie dovedită implicarea sa în operațiuni de informații ilegitime, astfel că a fost nevoit să demisioneze din funcția de președinte al Parlamentului ungar la scurt

[1] *Memorandum al Ministerului de Externe asupra Inițiativelor maghiare vizând politica externă între 1975 și 1985,* 12 iunie 1985, Istvan Cserjes și Laszlo Demus, Departamentul Securității Internaționale, pentru Gyula Horn, p. 5, în Csaba Békés și Anna Locher, editori, „Hungary and the Warsaw Pact, 1954-1989", octombrie 2003, PHP. Deținând o putere considerabilă, ca răspunzător pentru cooperarea în cadrul Pactului și legăturile cu autoritățile militare și de informații sovietice, Departamentul Securității Internaționale funcționa în subordinea Departamentului Internațional, din care făcea parte. Tonul memorandumului sugerează că o politică independentă față de linia sovietică nu era nici prevăzută, nici dorită. Precizând că pozițiile sale la reuniunile CSCE de la Belgrad și Madrid erau coordonate cu cele ale partenerilor „în strânsă cooperare" și declarând că „își câștigase dreptul" de a organiza Forumul Cultural al CSCE „conform intereselor țărilor socialiste, fiindcă aceasta ar fi prima întrunire paneuropeană desfășurată într-un stat membru al Tratatului de la Varșovia", departamentul condus de Horn raporta că Ungaria era prezentată ca un susținător fervent al Actului Final de la Helsinki „privind drepturile omului și respectarea principiului nonintervenției", subliniind concomitent că „deși nu există o propunere independentă a Ungariei, noi suntem coautori ai celei sovietice".

timp după aderarea oficială a țării sale la NATO, la un deceniu după căderea comunismului.[1]

Nici din rapoartele est-germane cu privire la întrunirile CMA din perioada 1979–1984 nu reiese că RDG s-ar fi opus în vreun fel la ideea amplasării rachetelor sovietice. Dimpotrivă, liderii militari est-germani par să se fi aflat în fruntea procesului, mai cu seamă referitor la eforturile de monitorizare și gestionare a opoziției manifestate de România.[2] La finele lui noiembrie 1983, în aceeași perioadă în care Departamentul Internațional al Ungariei își clama susținerea pentru amplasările de rachete, oficialii RDG au declarat că „toți ceilalți membri ai Pactului" (deci și Ungaria) sprijineau pe deplin contramăsurile sovietice împotriva opoziției românești.[3]

Așa cum conchideau serviciile de informații externe est-germane la mijlocul lui decembrie 1983, continua opoziție a Bucureștiului față de o mai puternică integrare militară, de comanda centralizată sovietică, de creșterea cheltuielilor militare și escaladarea înarmărilor demonstra că liderii României „nu țin deloc seama de nevoile și interesele de securitate ale Republicii Socialiste România".[4] Bucureștiul dovedise acest lucru, considera Administrația Centrală de Spionaj din cadrul Stasi, în special cu privire la „staționarea unor noi rachete americane cu rază medie de acțiune în Europa", referitor la care:

> ...Republica Socialistă România a acceptat practic așa-numita „opțiune zero", prin care Statele Unite ale Americii și Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste erau considerate responsabile în egală măsură pentru provocarea acestei situații grave, și a respins contramăsurile propuse de URSS, Republica Democrată Germană și Republica Socialistă Cehoslovacă.[5]

Nicăieri în raport nu se menționează o opoziție similară din partea altor membri ai Pactului, fiind incluse aici Ungaria și RDG. În conformitate cu serviciile est-germane de informații externe, Bucureștiul nu s-a limitat să se opună

---

[1] Vezi, de pildă, Zsofia Szilagyi, „Ex-Judge: Top Hungarian Socialist Leaders Were Former 'Agents'", Vol 1, Nr. 188, Partea a II-a, *RFE/RL NEWSLINE*, 27 septembrie 1996; MSZ, „Hungarian Screening Panel Calls for Speaker's Resignation", Vol. 1, Nr. 164, Partea a II-a, *RFE/RL NEWSLINE*, 20 noiembrie 1997; și MSZ, „Hungarian Socialist Deputy Urged to Resign", Vol. 1, Nr. 168, Partea a II-a, *RFE/RL NEWSLINE*, 26 noiembrie 1997.

[2] *Memorandum înaintat de Heinz Hoffman (ministrul est-german al Apărării) către Erich Honecker (șef de stat) referitor la problemele cu România*, 20 octombrie 1983, PHP; *Telex al lui Viktor Kulikov (Comandant Suprem al Forțelor Armate Unite) către Heinz Hoffmann (ministrul est-german al Apărării) din 14 octombrie 1983*, 14 octombrie 1983, PHP.

[3] Vezi, de pildă, *Protocol al întrunirii extraordinare a Comitetului Miniștrilor Apărării din statele membre ale Tratatului de la Varșovia*, 20 octombrie 1983, Document 86 în Document Reader (2009), pp. 218-220.

[4] *Notă informativă redactată de șeful serviciului referitor la situația actuală și la politica României*, 15 decembrie 1983, BStU, MfS, ZAIG 6267, S. 9-11; Herbstritt și Olaru (2005), pp. 364.

[5] Ibid.

contramăsurilor, ci a încercat în mod activ să atragă de partea sa și alți membri ai Pactului:

> Conducerea română face acum un apel general – și mai direct decât înainte – către [toate] statele și popoarele, inclusiv la cele ale Republicii Democrate Germane și Republicii Socialiste Cehoslovacă, pe ale cărei teritorii ar trebui amplasate rachetele, cerându-le să se declare și ele împotriva deciziilor adoptate.[1]

Terenul era unul foarte dificil. Apelul direct al lui Ceaușescu la populația est-germană și cehoslovacă a stârnit reacții de teamă în rândul regimurilor loialiste, amintind de panica pe care îndemnurile subversive ale României o provocaseră printre liderii de partid și ai KGB din RSS Moldovenească și RSS Ucraineană (dar și în Ungaria, Polonia și Bulgaria) la sfârșitul deceniului 1960 și începutul anilor 1970.[2] Acum, apelurile Bucureștiului alimentau „considerabilele nemulțumiri populare" pe tema „contraamplasărilor sovietice" și încurajau activitatea mișcărilor pentru pace independente de controlul sovitic în RDG și Cehoslovacia.[3] Iar la rândul său, acest lucru dilua „orientarea exclusiv anti-NATO" a campaniei pentru „pace" dusă de organizațiile sovietice tip front în Occident.

Trebuie subliniat că din documentele Pactului de la Varșovia nu reiese nimic altceva decât un acord deplin și entuziast al tuturor partenerilor „în strânsă cooperare" înregistrat la întrunirile Pactului care aveau ca obiect amplasările de rachete sovietice în 1983.[4] Mai mult decât atât, Ungaria a continuat să apere poziția Moscovei în confruntarea sa ideologică pe care o avea cu România pe tema rolului națiunii versus internaționalism,

---

[1] Ibid. Ungaria nu exprimase nici dubii, nici ezitări privind susținerea amplasărilor de rachete sovietice în cadrul întâlnirilor dintre Kádár și Andropov, în iunie.

[2] Pentru îngrijorarea liderilor de partid maghiari vezi Raport al delegațiilor PSMU către Comitetul Politic, 22 mai 1968, Arhivele Naționale Ungare *(Magyar Országos Levéltár:* MOL), MKS, 288, fond 5, dosar nr. 456, f. 52. Pentru îngrijorarea ucrainenilor, vezi, de pildă, Mark Kramer, „Ukraine And The Soviet-Czechoslovak Crisis Of 1968 (Part 2): New Evidence From The Ukrainian Archives", *CWIHP Bulletin,* Nr. 14/15 (iarna 2003/primăvara 2004), p. 321. Pentru îngrijorarea RSS Moldovenești, vezi Documentele 2 și 3 în Watts (2012b), http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/CWIHP_Working_Paper_65_Watts_Romanian_Interkit_0.pdf . Jivkov nutrea temeri similare. *Record of the Plenum of the Bulgarian Communist Party Central Communist, Sofia, 29 March 1968 [fragment]* în Jordan Baev, „Bulgaria and the Political Crises in Czechoslovakia (1968) and Poland (1980/81)", *CWIHP Bulletin,* nr. 11 (iarna 1998), p. 100. Vezi și MOL, MKS, 288, fond 5, dosar nr. 455, ff. 32-33 și 37. Retegan (2000), pp. 127-128.

[3] A. Ross Johnson, *The Impact of Eastern Europe on Soviet Policy Toward Western Europe,* R-3332-AF, Santa Monica, RAND, March 1986, p. 62.

[4] Locher în Locher (2002), p. 15, PHP. Vezi documentele prezentate în „Second Cold War, 1981-1985: XV. Prague, 6-7 April 1983" și „XVI. Sofia, 13-14 October 1983", PHP, și „The Second Cold War, 1981-1985: Euromissile Meeting, 20 October 1983" și „XVI. Sofia, 5-7 December 1983" în Nuenlist (2001), PHP.

favorizând net internaționalismul – deci subordonarea față de controlul sovietic.[1] La începutul lui ianuarie 1984 însă, la două săptămâni după evaluarea critică a Stasi privind eforturile României de a bloca amplasarea de rachete sovietice în RDG și Cehoslovacia, republicarea alocuțiunii din octombrie a lui Szürös în oficiosul partidului de guvernământ maghiar a fost prezentată în Ungaria și în Occident ca un exemplu de îndrăzneață sfidare și remarcabilă inovație.[2]

Alocuțiunea republicată a fost însoțită de o campanie de măsuri active care o înfățișa nu doar ca pe o schimbare radicală față de politica anterioară de obediență a Ungariei, ci și ca pe un nou jalon în opoziția est-europeană la adresa Moscovei. Campania a consolidat puternic vechea tendință cognitivă din cadrul comunității de informații americane cu privire la existența unei „opoziții clandestine" a Ungariei și Poloniei. Aproape imediat, inițiativa lui Szürös a fost considerată convingător independentă de mulți analiști occidentali.

În conformitate cu unul dintre analiști, alocuțiunea oferea „bazele teoretice" ale unui „stil evident nou de a face politică externă al Ungariei în interiorul și în exteriorul Blocului comunist".[3] Un altul o considera „un curajos manifest ideologic" care marca o „strategie de mare risc".[4] Un al treilea o interpreta ca frizând „erezia pură" pentru liderii de la Kremlin și ca oferind bazele ideologice ale disputei dintre Moscova și un Berlin de Est brusc și pe neașteptate rebel.[5]

„Disputa" se axa pe *troika* dezinformării și pe Uniunea Sovietică, Polonia jucând un rol secundar și Bulgaria folosind-o pentru a-și fundamenta propria pretenție inconsistentă și de scurtă durată la o independență disidentă.[6] În presa sovietică, „disputa" a durat de la începutul lui 1984, cu puțin înainte de amplasarea rachetelor Pershing II în Germania de Vest, până în august același an, când, după toate aparențele, Moscova a cerut liderilor de la Budapesta, Berlin și Praga să revină la ordine. În cursul acestei „dispute" de opt luni,

---

[1] Anneli Maier, „The Romanian-Soviet Ideological Dispute", RAD Background Report/27 9 (România), RFER, 8 februarie 1983; Alfred Reisch, „New Hungarian-Romanian Polemics over the Nation", RAD Background Report/292 (Europa de Est), RFER, 30 decembrie 1983b.

[2] Mátyás Szürös, „Interacțiunea componentelor națională și internațională în dezvoltarea socialismului în Ungaria", *Tarsadalmi Szemle*, nr. 1, ianuarie 1984, pp. 13-21.

[3] Reisch (1984), p. 7.

[4] Johnson (1986), pp. 30, 45.

[5] Ronald Asmus, *East Berlin and Moscow: The Documentation of a Dispute*, RFE Occasional Papers No. 1, München, Radio Europa Liberă, martie 1985, p. 9. Germania de Est avea unele probleme serioase în privința relațiilor sale, îndeosebi a celor economice, cu RFG, fapt care a determinat ample dispute cu Moscova.

[6] Ibid. Johann Georg Reissmueller, „Unruhe im Vorhof", *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 18 septembrie 1984.

regimul Kádár a fost înfățișat ca principalul disident din cadrul Blocului, un campion al relațiilor între cele două Germanii și o sursă de inspirație pentru RDG, care s-a bucurat și ea de o temporară reputație de independență sfidătoare, ca rezultat al atent regizatelor schimburi între Departamentele Internaționale din Ungaria, RDG, Cehoslovacia și URSS în presa lor, controlată de partid.[1]

Până în 1985, majoritatea analiștilor occidentali de prim rang erau deja convinși că Ungaria, RDG și chiar Bulgaria – care și-a asigurat populația rapid și în mod public „că rachetele sovietice nu vor fi amplasate pe pământ bulgar" – sfidau Moscova.[2] Aceste evaluări aveau la bază, în principal, evidenta disidență a Ungariei în privința amplasării de rachete nucleare sovietice; mulți analiști au fost induși în eroare să creadă că Budapesta „izbutise să evite" amplasarea rachetelor pe teritoriul său și „în mod clar nu o agrea".[3] Oficialii maghiari afirmau, de asemenea, cu convingere în fața interlocutorilor occidentali că ei se opuneau politicilor de control ale Moscovei și „nu voiau" rachete sovietice pe teritoriul lor.[4] În spatele aceste fațade sfidătoare, autoritățile de la Budapesta susțineau amplasarea de rachete sovietice și conferiseră Moscovei un „permis de liberă trecere" pentru depozitarea rachetelor nucleare sovietice pe teritoriul maghiar.[5]

Modalitățile prin care regimul maghiar era prezentat ca „opunându-se" Moscovei în disputa eurorachetelor semăna izbitor cu propunerea inițială a lui Szürös de creare a unei imagini de independență politică pentru Ungaria. Printre tacticile specifice, Szürös recomandase publicarea în presă a unei inițiative aprobate în secret de Moscova, urmată de interviuri ce făceau referire insistentă la ea.[6] Aceasta a fost exact tehnica folosită de Szűrös în timpul „disputei", fiind considerabil amplificată de secția în limba maghiară a Radio Europa Liberă, care a diseminat-o către publicul occidental. Astfel, prezentarea lui

[1] Vezi, de pildă, Asmus (1985), p. 70.

[2] Bulgaria chiar „făcuse aluzii la o susținere a pozițiilor est-germane" în dorința sa „de a menține destinderea". J.F. Brown, *The Challenge to Soviet Interests in Eastern Europe: Bulgaria and Czechoslovakia,* N-2498-FF, Santa Monica, RAND, decembrie 1986, pp. 8, 18.

[3] Reisch (1984), p. 7.

[4] Barany (1993), p. 111; *The Baltimore Sun,* 9 ianuarie 1984; *Jane's Defence Weekly,* 4 iunie 1988.

[5] „Hungary: USSR Nuclear Weapons Formerly Stored in Country", tradus în U.S. Joint Publications Research Service, *Nulcear Proliferation,* JPRS-TND-91-007, 20 mai 1991, 14-16; Barany și Deak în Danopolous și Zirker (1999), p. 33. Aparent, nici Szürös și nici liderul de partid Karoly Grosz nu știau unde sunt localizate armele nucleare în țara lor. Chiar și ministrul apărării, Ferenc Keleti, părea a avea doar o idee vagă în acest sens (undeva „dincolo de colina Buda"). *Minută a întrunirii Comitetului Politic al PSMU pe 16 mai 1989 – Extras pe problemele Pactului de la Varșovia, 16 mai 1989,* în Békés și Locher (2003), PHP.

[6] *Memorandum al Ministerului de Externe asupra Inițiativelor maghiare vizând politica externă între 1975 și 1985* (1985), p. 5, în Békés (2003), PHP. În memorandum se menționează că pozițiile cu privire la drepturile omului din cadrul conferințelor de la Belgrad și Madrid fuseseră stabilite anterior împreună cu Moscova.

Szürös a exercitat o influență uriașă asupra percepțiilor americane. Elementele sale principale au continuat să fie citate ca sursă de încredere și ca argument convingător în sprijinul ideii de independență a regimului maghiar pe toată durata Războiului Rece și chiar după trecerea în noul mileniu.[1]

Contrastând cu disputa publică dintre Departamentele Internaționale est-german, ungar și bulgar, pe de o parte, și cele cehoslovac și sovietic, pe de alta, lipsa oricărei referiri la o asemenea dispută în documentele interne ale Pactului de la Varșovia sugerează că orice opoziție maghiară, est-germană sau bulgară era atât de ascunsă, încât nici măcar statele respective nu aveau habar de existența ei.[2] Așa cum remarca un analist după ce a consultat arhivele statelor membre ale Pactului de la Varșovia, Kremlinul „nu a permis" nici Ungariei, nici RDG-ului să acționeze ca mediator între Est și Vest și a obligat RDG să accepte „contradesfășurări de rachete sovietice SS-21 și SS-23".[3]

Provenind dintr-o cultură caracterizată de o relativă transparență, analiștii americani aveau un handicap fundamental în încercarea de a înțelege un sistem caracterizat de o activitate de propagandă și dezinformare constantă și coordonată, care uneori controla tot ce apărea în presă și care putea dirija participarea a cel puțin șase state și a resurselor de media ale acestora.[4] Dilema este sugestiv ilustrată de eforturile unuia dintre „grupurile consultative" americane de a explica factorii care reglementau „dezbaterea aprobată" (agreată, dar controlată de autoritățile sovietice) și „dezbaterea partizană" (cu adevărat conflictuală) din presa sovietică și apoi de a-i extrapola la situația din Europa de Est.[5] Abordarea lor nu a luat în calcul posibilitatea ca Moscova să-și folosească presa strict controlată, scrisă și audio-vizuală, în conjuncție cu cea la fel de strict controlată a aliaților săi loiali pentru a regiza false dispute, cu scopul bine definit

[1] Vezi, de pildă, Nünlist în Nuenlist (2001). A. Ross Johnson și J.F. Brown sunt doi dintre foarte puținii analiști occidentali care au remarcat că Szürös aborda vechile teme românești recent sublinate din nou de Ceaușescu. Vezi, de pildă, Johnson (1986), p. 22. Atât Johnson, cât și Brown au considerat în mod eronat acest lucru ca fiind o expresie a solidarității cu pozițiile României, dar modul în care Szürös folosise termenii îi golise de conținutul lor original. *Op.cit.*, p. 43; Brown (1900), pp. 97-98.

[2] Vezi, de pildă, Locher în Locher (2002) și Nünlist în Nuenlist (2001), PHP. Analiștilor (inclusiv acestuia) le era dificil să înțeleagă cât anume din ceea ce observaseră în decursul deceniilor fusese de fapt dezinformare bine pregătită, difuzată prin intermediul unor multiple canale coordonate, de o sursă centrală. În consecință, subestimarea considerabilă a independenței României era tipică pentru analizele occidentale ale Blocului sovietic.

[3] Nünlist în Nünlist (2001), PHP.

[4] Fără a pune la socoteală state precum Cuba, Mongolia, Vietnam etc.

[5] Lilita Dzirkals, Thane Gustafson și A. Ross Johnson, *The Media and Intra-Elite Communication in the USSR*, Santa Monica, The Rand Corporation, R-2869, septembrie 1982.

de a-i induce în eroare pe observatorii occidentali – și că făcea acest lucru în mod regulat.[1]

Originile românești ale „noii" politici externe a Ungariei

„Disputa" din presa comunistă a reușit pe deplin să eclipseze una dintre cele mai curajoase provocări românești la adresa politicii de „pace" și securitate în Europa. De la mijlocul anului 1983 până în vara lui 1984, Ceaușescu „s-a opus în mod explicit contramăsurilor sovietice", a cerut o înghețare a amplasărilor de rachete și o „reducere a numărului existent de arme cu rază medie de acțiune din Europa", și chiar a trimis scrisori în acest sens președintelui Reagan și lui Andropov.[2] Aceste poziții contraveneau în mod evident politicii Kremlinului, care prevedea ca SUA să nu mai amplaseze și apoi să reducă numărul rachetelor deja desfășurate, înainte de reluarea convorbirilor. În ciuda acțiunilor României, măsurile active sovietice au reușit să-i convingă pe analiștii occidentali că propunerile României vizând negocierile de pace erau „făcute în numele Pactului de la Varșovia", reliefând astfel și mai mult aparent noua politică independentă a Budapestei.[3]

Deși prezentate ca un „prim pas" inovator, principalele elemente ale „noii" politici a lui Mátyás Szürös nu erau nici la fel de ferme, nici atât de categorice precum declarațiile făcute în mod repetat și consecvent pe aceeași temă de liderii români Gheorghiu-Dej și Ceaușescu încă din primii ani ai deceniului 1960. Spre deosebire de modul limpede în care ei au respins ideea controlului sovietic, Szürös i-a deplâns pierderea, folosind o exprimare condițională care

[1] Această eroare fusese consolidată de focalizarea relativ îngustă a dezinformării și măsurilor active sovietice, comună chiar și în rândurile ofițerilor superiori ai serviciilor de informații americane, focalizare conform căreia acestea erau direcționate aproape în totalitate împotriva mijloacelor de informare în masă, cu un efect substanțial asupra țărilor în curs de dezvoltare, în vreme ce sistemul de „cecuri și plăți" era suficient pentru a imuniza presa occidentală, și îndeosebi pe cea americană. Pentru mulți dintre ei, subiectul dezinformărilor și al măsurilor active intra în categoria teoriilor paranoide ale conspirației. Campania împotriva Chinei (INTERKIT) este descrisă în Hershberg, Radchenko, Vámos și Wolff (2011), http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/Working_Paper_63.pdf. Pentru o imagine extraordinară a amplorii și profunzimii campaniei derulate împotriva României, vezi cele peste o sută de documente sovietice reproduse în Negru și Negru (2010) și cele douăzeci și șapte de documente în Watts (2012b), http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/CWIHP_Working_Paper_65_Watts_Romanian_Interkit_0.pdf.

[2] Larrabee (1984), p. 54; *Scînteia*, 17 iulie 1984.

[3] Johnson (1986), p. 66. Succesul înregistrat de măsurile active sovietice este sugerat de interpretările uzuale ale inițiativelor maghiare, ca fiind luate în mod independent, în interes național, în vreme ce inițiativele românești erau tot mai des percepute ca servind interesele Moscovei.

reflecta îndeaproape ambiguitatea tipică lui Kádár.[1] De exemplu, în vreme ce regimul român a condamnat oficial Cominternul încă din 1963, considerându-l abuziv, Szürös și-a exprimat nostalgia față de el, deplângând doar dificultățile contemporane în stabilirea unei linii politice comune a Pactului de la Varșovia. În absența Cominternului, declara Szürös, formularea „intereselor comune ale statelor socialiste" cădea în sarcina Pactului de la Varșovia și a CAER – o situație cu totul diferită față de insistențele lui Ceaușescu ca toate deciziile cu caracter politic, militar sau economic „să fie în mod necesar" prerogativa exclusivă a autorităților naționale.[2]

Dacă Szürös vorbea despre „rolul țărilor mici în estomparea diferențelor de vederi și în crearea unor compromisuri raționale și reciproc acceptabile" între Est și Vest, Ceaușescu solicita de cel puțin cincisprezece ani ca statele mici și mijlocii să stabilească independent relații de colaborare, indiferent de calitatea de membru al alianței.[3] „Teoria românească", așa cum o denumise Stasi în 1969, prevedea că statele mici și mijlocii „trebuie să dezvolte contacte și relații de colaborare în vederea depășirii Războiului Rece, indiferent de convingerile lor militare, politice sau filozofice și care să șteargă caracterul de clasă al politicii externe socialiste" și nega în mod explicit pretențiile sovietice la un rol de conducere în cadrul comunității socialiste.[4]

Pe de altă parte, noua abordare a lui Szürös nu amenința rolul țărilor din Blocul sovietic ca auxiliare ale politicii Moscovei – așa cum făcuse originalul românesc. Totuși, limita rolul de mediere al acestora în relațiile Est–Vest.

În mod similar, Gheorghiu-Dej și Ceaușescu au fost cei care, înaintea lui Szürös, au afirmat că în privința metodologiei poate exista o diversitate benignă, pe care Ceaușescu a subliniat-o identificând NATO ca un model adecvat pentru Pactul de la Varșovia, grație democrației sale interne și capacității de a gestiona

---

[1] Pentru o abordare timpurie în acest sens, vezi Fritz Ermarth, „Will the Real Janos Kadar Please Stand Up", RFER, 22 septembrie 1967. O parafrază a acestui „tratat major", aparținându-i lui A. Ross Johnson, conform căreia „interesele naționale nu pot fi subordonate în socialism intereselor internaționale" și că „în comunitatea socialistă nu există un arbitru care să dicteze ce și cine are dreptate", este mult mai sugestivă și mai lipsită de echivoc decât declarațiile lui Szürös traduse în Reisch (1984) și Asmus (1985). Johnson (1986), pp. 30-31.

[2] Mátyás Szürös, „Efectele reciproce ale intereselor naționale și internaționale în dezvoltarea socialismului în Ungaria", *Tarsadalmi Szemle*, nr. 1, ianuarie 1984, pp. 13-21 tradus în Reisch (1984) și Asmus (1985), pp. 20-25.

[3] Szürös (1984), pp. 13-21; Johnson (1986), p. 38.

[4] *Situația Republicii Socialiste România și influențele imperialiste asupra acestei țări*, 7 februarie 1969, BStU, MfS, ZAIG 5481, S. 1-38; Herbstritt și Olaru (2004), pp. 272, 274-275. În aceeași perioadă, șeful cu probleme ideologice din Ungaria, Zoltán Komócsin, pe atunci considerat urmașul lui Kádár, a luat de asemenea în râs „cunoscuta teză românească asupra suveranității și rolului națiunilor mici" în 1971. *Minută a întâlnirii comune a Comitetului Central și a Consiliului de Miniștri, 4 august 1971*, CWIHP; Arhivele Naționale ale Ungariei, Budapesta (MOL), MOL M-KS-288, f.4, Cs 113, O, e, Komoscin, august 1971.

„divergențele firești".[1] Cu cinci ani înainte, însuși Brejnev îl criticase pe Ceaușescu fiindcă:

> Încă de la început, delegația română a formulat teza respectivă ca punct de pornire pentru poziția sa, conform căreia „partidele noastre respectă ceea ce ține de chestiunile fundamentale, din perspectivă fie comună, fie identică", în vreme ce divergențele dintre statele socialiste sunt, în mod mascat, [descrise ca] un fenomen „perfect normal".[2]

Aserțiunea lui Szürös, că circumstanțele istorice făceau posibile „relațiile dintre țările socialiste și cele capitaliste la nivel individual" în ciuda tensiunilor dintre Est și Vest, era de asemenea palidă în comparație cu afirmațiile anterioare ale lui Ceaușescu referitoare la „relațiile tradiționale de prietenie" ale României cu statele membre NATO care „întotdeauna ne-au ajutat în lupta noastră împotriva dominației străine".[3] Mai limpede, Ceaușescu a pus punctul pe i remarcând că unele „diferențe dintre diverse țări socialiste" degeneraseră într-un comportament cu adevărat ostil, incluzând „sprijinul pentru elementele contrarevoluționare din anumite state, încurajându-le să se ridice împotriva guvernelor lor" și referindu-se la alte acțiuni care „contrazic flagrant normele și principiile relațiilor dintre țările socialiste, ale dreptului internațional și ale Cartei ONU".[4]

Evitând cu grijă orice referință care să sugereze originea ei română, „noua politică independentă" a lui Szürös a fost insistent prezentată în diverse articole și interviuri ca fiind o noutate. De asemenea, a fost tradusă și difuzată pe larg – inclusiv de Radio Europa Liberă. Această atenție i-a

[1] Ceaușescu afirmase în mod public, cu mai puțin de un an înainte, că deosebirile erau firești și că nu implicau riscuri atunci când preceptele dreptului internațional privind relațiile între state erau respectate. Ciorănescu (1983), p. 3; Agerpres și Radio București, 14 decembrie, și *Scînteia*, 17 decembrie 1982.

[2] *Discuții cu tovarășul V.I. Potapov, șeful Secției pentru România al CC al PCUS*, 27 octombrie 1978, Document nr. 3 în Watts (2012a); Negru (2010), pp. 192-197; AOSPRM, fond 51, inv. 47, dosar 11, filele 108-119.

[3] Moore (1978b), OSA, Box 116, Folder 4, Report 15, p. 8. Deși o asemenea afirmație ar putea fi interpretată ca direcționată de Budapesta spre Marea Britanie (relațiile între ele fiind strânse în ultima parte a secolului al XIX-lea) sau chiar spre USA (unde Lajos Kosuth se refugiase temporar cam în aceeași perioadă), oficialii comuniști maghiari au precizat ulterior că țările pe care le vizaseră fuseseră Austria (parteneră în monarhia dual austro-ungară, 1867–1918, și suzerană înainte de 1867) și Finlanda (în parte datorită legăturilor lingvistice existente încă din secolul al XIX-lea).

[4] Radio București, 1 decembrie 1978; Moore (1978b), p. 7; Andras (1978a), p. 14. Modul în care Ceaușescu descria eforturile de a răsturna „ordinea de stat în România" prin „depărtarea ei de cursul actual și adoptarea unuia mai apropiat de pozițiile sovietice și loialiste" era descris ca „foarte semnificativ". Moore (1978b), p. 8.

garantat în cele din urmă frecventa reiterare în analizele occidentale și mai ales în cele americane.[1]

Tehnica s-a dovedit atât de eficientă, încât politica externă a Ungariei a fost în scurt timp descrisă ca proaspăt independentă în seria „studiilor de țară", utilizată în mod obișnuit ca referință de oficialii și diplomații americani.[2] Analiști de înalt nivel din SUA au început să sugereze posibilitatea ca Ungaria să fie prima țară din cadrul Pactului de la Varșovia demnă de susținerea Statelor Unite, deopotrivă pentru liberalizarea internă și pentru independența sa față de URSS în politica externă.[3] Tehnica a fost clar eficientă în misiunea de a îndepărta atenția observatorilor de la opoziția manifestată de România.

Budapesta a izbutit să accentueze și să promoveze iluzia unui regim comunist „disident", publicând reafirmări ale „tezelor Szürös" imediat după întrunirile Pactului de la Varșovia din 1984 și 1985 – și uneori chiar în timpul lor. În vreme ce partenerii „în strânsă cooperare" schimbau public, în presă, replici acide în mai și aprilie 1984, iar analiștii occidentali postulau o coaliție de facto între Ungaria, RDG și România, în cercurile intime ale Pactului, aceiași parteneri alcătuiseră un front comun și atacau poziția României împotriva „contramăsurilor" sovietice, refuzul ei de a condamna SUA și NATO și de a accepta escaladarea militară continuă pentru a combate „amenințarea" imperialistă și dubiile sale privind oportunitatea unei reînnoiri a Pactului de la Varșovia.[4]

Opoziție fățișă și complicitate mascată

Aceste măsuri active neîntrerupte au anihilat chiar și scepticismul observatorilor care știau bine că Ungaria nu arătase în ultimul sfert de secol niciun semn de autonomie în politica externă, constituindu-se în schimb într-o

[1] Vezi, de pildă, Larrabee (1984), p. 81; Asmus (1985), pp. 9-10. Vezi și Brown (1988), pp. 97-98.
[2] Stephen R. Burant, *A Country Study: Hungary*, Washington D.C., Library of Congress, Federal Research Division, 1989, îndeosebi secțiunea „Principles of Foreign Policy".
[3] Vezi, de pildă, J.F. Brown și A. Ross Johnson, *Challenges to Soviet Control in Eastern Europe: An Overview*, decembrie 1984, pp. 24, 36; Larrabee (1984), pp. 80-82.
[4] Pentru exemple ale acestui dezacord public, vezi de pildă Michal Stefanak și Ivan Hlivka, „Național și internațional în politica PC Cehoslovac", *Rude Pravo*, 30 martie 1984; Jozsef Szaszi, interviu cu Mátyás Szürös, „Țeluri comune, interese naționale", *Magyar Hirlap*, 4 aprilie 1984; O.V. Borisov, „O uniune de tip nou", *Voprosy Istorii KPSS*, aprilie 1984, toate reproduse în Asmus (1985), pp. 18, 26-27, 30-32. Pentru exemple de complicitate ascunsă, vezi Locher în Locher (2002); *Information Report*, 26 aprilie 1984, PHP, și *Discursul ministrului de externe cehoslovac (Bohuslav Chňoupek)*, 19 aprilie 1984, „Second Cold War, 1981–1985: XVII. Budapest, 19-20 April 1984", în Locher (2002), PHP, p. 2.

„portavoce internațională" a Kremlinului.[1] Așa cum remarca un analist, caracterul „mult mai diluat" – comparativ cu declarațiile lui Gromîko și ale altor autorități sovietice – al comunicatului referitor la relațiile cu Occidentul, emis în urma întrunirii Pactului de la Varșovia din aprilie 1984 la Budapesta, cuplat cu numeroase zvonuri despre o mai amplă opoziție a Ungariei și RDG, a conferit un caracter plauzibil explicațiilor care susțineau că ameliorarea pozițiilor sovietice fusese determinată de „insistențele depuse de «coaliția rațiunii» din Europa de Est" – Ungaria, RDG și România.[2] Oficialitățile sovietice au sporit credibilitatea acestei interpretări susținând același lucru în contactele particulare cu interlocutorii occidentali (inclusiv analistul în cauză), confirmând astfel, aparent, „dovezile publice" prezentate în presa Blocului.[3]

În cadrul Pactului, partenerii „în strânsă cooperare" sprijineau unanim amplasarea de rachete sovietice, extinderea necondiționată a Tratatului de la Varșovia și obiectivele sovietice în domeniul politicii externe și al securității. Cu aceeași unanimitate se manifestau împotriva poziției rebele a României. Așa cum raporta ministrul cehoslovac de externe după întrunirea de la Budapesta a Comitetului Miniștrilor de Externe, în aprilie 1984, România „se îndepărtase atât de mult de linia comună a Pactului de la Varșovia", încât nu beneficia de susținerea celorlalți membri, în vreme ce „punctele de vedere esențiale ale URSS, Republicii Populare Bulgaria, RDG, Republicii Socialiste Cehoslovace, Republicii Populare Ungare și Republicii Populare Polone erau în acord".[4] Concomitent, publicarea și republicarea interviurilor lui Szürös în presa oficială

---

[1] *Op.cit.*, p. 29. Pentru analize care tratează presupusa disidență est-germană și ungară în replică la dovezile mediatice, trecând sub tăcere opoziția României, vezi Charles Gati, „Soviet Empire: Alive But Not Well", *Problems of Communism*, martie-aprilie 1985; Ronald D. Asmus, „The Dialectics of Détente and Discord: The Moscow-East Berlin-Bonn Triangle", *Orbis*, iarna 1983, și „The National and the International: Harmony or Discord? " RAD Background Report/144, RFER, 10 decembrie 1985, OSA, Box 118, Folder 4, Report 93, pp. 1-10.

[2] Johnson (1986), pp. 43-44. Listele nealfabetice ale membrilor presupusei „coaliții a rațiunii", alcătuite de analist, plasau în mod regulat Ungaria pe primul loc, RDG pe locul al doilea și România pe ultimul loc.

[3] Ibid. Analistul, care sublinia caracterul pro domo al acestor afirmații făcute de oficialii est-europeni, nu poate fi învinovățit pentru că urma un traseu logic conform cu metodologia analitică occidentală standard. Principala vulnerabilitate a acestei metodologii consta în eșecul de a ține seama de campaniile de dezinformare dirijate împotriva unuia dintre membrii Pactului de la Varșovia, care nu erau doar persistente și de durată, ci și coordonate prin intermediul mai multor membri ai Blocului (și a altor agenți) și susținute de extraordinare alocări de resurse. Așa cum am menționat, însăși ideea de dezinformare pe termen lung cădea deseori victimă prejudecăților „anticonspirație" care se manifestau în rândul comunităților academică și de informații occidentale.

[4] *Discursul ministrului de externe cehoslovac (Bohuslav Chňoupek)*, 19 aprilie 1984, „Second Cold War, 1981–1985: XVII. Budapest, 19-20 April 1984", în Locher (2002), PHP.

maghiară și est-germană (dar și în cea occidentală) menținеau Ungaria și noua sa politică „independentă" în prim-planul atenției internaționale.[1]

Budapesta a utilizat aceeași tehnică după conferința Pactului de la Varșovia organizată în Berlinul de Est pe 4 decembrie 1984. O zi mai târziu, Szürös a reiterat respectivele teze, ale politicii externe „independente" a Ungariei, la o conferință din Praga, ele fiind apoi publicate în ziarul partidului.[2] Până la sfârșitul lunii, reiterări similare, aparent cu scop defensiv, făcute de ministrul de externe (și fostul șef al Departamentului Internațional), Peter Varkony, de responsabilul cu propaganda, Janos Berecz, și de adjunctul Departamentului Internațional, Gyula Horn, au apărut și în presa maghiară.[3]

Această fațadă de „dezordine politică" și de „disidență" generalizată la nivel est-european a acoperit realitatea constituită de unanimitatea partenerilor loialiști împotriva opoziției manifestate de România. Majoritatea analiștilor occidentali au interpretat declarația făcută în decembrie 1984 de șeful Departamentului Internațional sovietic Boris Ponomarev, în care se referea la „creșterea coeziunii țărilor socialiste", coordonarea „acțiunilor în arena internațională" și la „lupta comună împotriva activității subversive a imperialismului", ca fiind mai degrabă un deziderat, nu o realitate existentă, eclipsând implicațiile refuzului singular al României de a trimite un reprezentant la întrunirea secretarilor responsabili cu ideologia din cadrul Blocului sovietic, organizată câteva zile mai târziu la Moscova.[4] Continua repetare a temei „independenței" maghiare după fiecare întrunire a Pactului a reușit să pună în umbră conflictul dintre autoritățile de la București și restul membrilor Pactului cu privire la „rolul conducător" al sovieticilor și la reînnoirea Pactului de la Varșovia, redirecționând atenția occidentalilor dinspre medierile internaționale ale Bucureștiului spre eforturile maghiarilor, mai puțin substanțiale și sponsorizate de sovietici.[5]

Această abilitate de a ascunde opoziția României și de a proiecta o imagine de falsă disidență a partenerilor „în strânsă cooperare" a avut un impact pe termen lung asupra perspectivei occidentale cu privire la performanțele și la adecvarea lor ca parteneri ai țărilor vestice. Majoritatea analiștilor erau convinși că „disputa" marca diferențe importante și reliefa comportamentul autentic

---

[1] Ronald D. Asmus, „GDR Supports Hungarian Position on Bloc Relations", RAD Background Report/85 (Europa de Est), RFER, 9 mai 1984. Vezi și organul de presă al partidului socialist est-german *Neues Deutschland*, 12 și 17 aprilie 1984. Aceste interviuri fuseseră publicate anterior în ziarele maghiare *Magyar Hirlap* și *Magyarorszag* și în revista americană *Leaders*.

[2] *Nepszabadsag*, 6 decembrie 1984.

[3] *Magyar Hirlap* și *Nepszabadsag*, 24 decembrie 1984; *Nepszabadsag*, 31 decembrie 1984; Johnson (1986), pp. 48, 74.

[4] Johnson (1986), p. 74; televiziunea praghezã, 6 decembrie 1984.

[5] Vezi, de pildă, *Nepszava*, 2 martie 1985; *Einheit* (publicație lunară est-germană), martie 1985; Szürös în *Nepszabadsag* și la MTI, 2 noiembrie 1985, republicat în *Neues Deutschland*, 6 noiembrie 1985; Janos Kádár, „Hungary and Peace in Europe", *The New Hungarian Quarterly*, iarna 1985; Johnson (1986), p. 49.

„disident" al Ungariei și al Germaniei de Est. Un analist de la Radio Europa Liberă, mai târziu autor al unor lucrări pe această temă, a devenit adjunctul secretarului de Stat pentru probleme de extindere a NATO în administrația președintelui Bill Clinton, calitate în care a fost implicat în activitatea de evaluare a viitorilor membri ai alianței nord-atlantice.[1]

Predispoziția de a „pune în aceeași oală" toate regimurile est-europene i-a împiedicat pe analiștii occidentali să perceapă faptul că regimul din România era dintr-un alt fel de aliaj, menținându-și poziția chiar în timp ce se afla sub tirul combinat al partenerilor „în strânsă cooperare". Unii analiști au interpretat „disputa" eurorachetelor din 1984 ca un punct de convergență între Ungaria, RDG și România, în care cele trei state formau o „coaliție a rațiunii", în ciuda faptului că Szürös denunța România în mod cât se poate de public pentru presupusele abuzuri la adresa minorității maghiare.[2] Obiectivul aparent era acela de a îndepărta atenția observatorilor occidentali de la poziția sfidătoare a României și a așeza Ungaria și RDG în locul ei în percepțiile occidentale, ca opozant al Moscovei.

În aceeași ordine de idei, este limpede că vizita-surpriză a liderului est-german Erich Honecker în România, pentru a asista la celebrarea Zilei Naționale pe 23 august 1984, a fost o demonstrație mult mai puțin impresionantă a independenței RDG, dacă ținem seama de alți doi factori. În primul rând, a marcat încheierea „disputei", Ungaria și RDG aliniindu-se rapid la linia dictată de Moscova. În al doilea rând, vizita lui Honecker a servit admirabil obiectivele „comun agreatei" politici de disuadare și blocare, plasându-l pe Ceaușescu alături de unul dintre cei mai loiali și mai servili membri ai Pactului de la Varșovia.[3] Interpretat ca un gest sfidător al lui Honecker, faptul că niciunul

---

[1] La fel ca majoritatea analiștilor americani de la REL, autorul studiului era ținta măsurilor active sovietice (posibil ca urmare a afirmației sale conform căreia „prima vizită" a unui președinte american în Europa de Est fusese aceea din 1973, a președintelui Nixon „în Iugoslavia, Polonia și România", când în realitate președintele Nixon vizitase mai întâi doar România în 1969 – aceasta fiind prima țară comunistă vizitată de un președinte american după cel de-al Doilea Război Mondial). Ronald D. Asmus, „The Schultz Visit to Eastern Europe", RAD Background Report/4, RFER, 9 ianuarie 1986, p. 3. Evaluările de potențiale performanțe și „valoare adăugată" (plus chestiuni de natură strategică mai ample) în determinarea statelor din componența primului val de aderare la NATO se bazau în mare măsură pe evaluările performanțelor anterioare. Merită subliniat că majoritatea specialiștilor occidentali în problemele regiunii, inclusiv autorul de față, au considerat la vremea respectivă că „disputa" eurorachetelor este credibilă și plauzibilă.

[2] Johnson (1986), p. 43. Brown sugera de asemenea că, dacă Gorbaciov ar fi adoptat planul României de reducere a armamentelor și a forțelor armate, cele două state s-ar fi apropiat unul de celălalt, însă liderul sovietic nu intenționa să admită influența lui Ceaușescu asupra politicilor sale externe și de securitate. Din acest punct de vedere se poate spune că, în cadrul Blocului, România exercita cea mai puternică influență asupra politicilor sovietice externe și de securitate în mandatul lui Gorbaciov, Ungaria fiind de cel mai mare interes (deși inaplicabil) în privința politicii economice interne a URSS.

[3] Asmus (1985), p. 14.

dintre ceilalți aliați nu a binevoit să participe la sărbătorirea Zilei Naționale a României este extrem de sugestiv pentru relațiile existente în cadrul Pactului de la Varșovia.[1]

Asocierea cu România crease de asemenea în Occident un „efect de halo" pentru Honecker și regimul lui, validând (temporar) măsurile active sovietice care îl înfățișau pe liderul est-german ca manifestând o anume independență.[2] Aceeași dinamică era valabilă pentru asocierea dintre Ceaușescu și omologul său din RDG, dar cu un efect contrar. Orice întâlnire amicală cu cel mai supus dintre aliații Moscovei nu făcea decât să confirme că liderul român era un membru pe deplin integrat al Pactului de la Varșovia și, probabil, la fel ca Honecker, adera la aspectele contestabile ale politicii sovietice.[3]

---

[1] Spre exemplu, convins de disidența lui Honecker și de existența unei explicite „axe RDG–România", un analist a sugerat că relațiile dintre cele două țări „închiseseră cercul", de la atacarea Bucureștiului pentru legăturile sale cu Germania de Vest, până la susținerea acestor legături. Johnson (1986), pp. 43, 47, 70.

[2] Ulterior, unii analiști au sugerat că Honecker nu a avut niciun avantaj de pe urma întâlnirii, din cauza caracterului nepopular și represiv al regimului lui Ceaușescu. Majoritatea analiștilor americani au interpretat însă vizita lui Honecker ca pe un semn al „independenței" sale incipiente la momentul respectiv. Pentru aprecieri privind ideea că Honecker căuta în România sprijin împotriva Moscovei, vezi, de pildă, Brown și Johnson (1984), pp. VI, 16.

[3] În mod similar, diversele tipuri de acoperire mediatică a evoluțiilor din Ungaria și România în secțiile respective ale REL au avut menirea de a amplifica percepțiile occidentale asupra independenței Ungariei și de a le diminua referitor la România. Pentru o analiză privind atitudinile consecvent pro-regim ale secției maghiare a REL și cele chiar mai consecvent antiregim ale secției române, vezi Arch Puddington, *Broadcasting Freedom: The Cold War Triumph of Radio Free Europe and Radio Liberty*, University Press of Kentucky, 2003, pp. 212, 239, 256, 264. Vezi și George R. Urban, *Radio Free Europe and the Pursuit of Democracy: My War Within the Cold War*, New Haven, Yale University Press, 1998.

VI

Schimbarea arhitecturii de securitate în Războiul Rece

Echilibrul militar nu trebuie ridicat la un nivel mai înalt prin intensificarea cursei înarmărilor şi prin acumularea mai multor arme, inclusiv arme nucleare. Echilibrul trebuie asigurat prin reducerea numărului de arme nucleare la minimum, sub un strict control internaţional.[1]

Nicolae Ceauşescu, Întrunirea CPC de la Praga, ianuarie 1983

Le-am sugerat partenerilor mei vest-europeni că ... putem ajunge la un nou echilibru militar la un nivel mai scăzut.[2]

Mihail Gorbaciov, după Reykjavik, octombrie 1986

Uniunea Sovietică ar trebui să nu mai includă rachetele engleze şi franceze, iar SUA vor fi dispuse să continue negocierile la Geneva.[3] *România acceptă aşa-numita „opţiune zero" [şi] respinge contramăsurile propuse de URSS, RDG şi RS Cehoslovacia.*[4]

Poziţia României, raportată de serviciile de informaţii est-germane, octombrie–decembrie 1983

Ar trebui să reconsiderăm abordarea unificată a celor trei probleme, spre exemplu. ... Popoarele Europei consideră că desfăşurarea de rachete cu rază medie de acţiune este cea mai importantă problemă, [iar] Ceauşescu crede că aceste arme periculoase trebuie eliminate din Europa.[5]

Poziţia României, raportată de Ministerul ungar de Externe, 6 martie 1985

---

[1] *Discurs al Secretarului general al PCR (Nicolae Ceauşescu),* 4 ianuarie 1983, p. 3, PHP.
[2] Mihail Gorbaciov, *Memoirs,* New York, Doubleday, 1996, p. 429. Gorbaciov a propus iniţial ca SUA şi URSS să-şi reducă arsenalele în proporţii similare, în septembrie 1985.
[3] *Telex from the East German Ambassador to Romania (Bock) of 14 October 1983,* 14 octombrie 1983, PHP.
[4] *Informational Note Drawn Up by the Chief of Service Referring to the Current Situation and Policy of Romania,* 15 decembrie 1983, BStU, MfS, ZAIG 6267, S. 9-11; Herbstritt şi Olaru (2005), p. 364.
[5] *Encoded Message, from Sandor Rajnai to Istvan Roska,* 6 martie 1985, pp. 3-4, în *Reports (3) by Hungarian Deputy Foreign Minister Istvan Roska on the Meeting of the Warsaw Pact Deputy Foreign Ministers,* 9 ianuarie 1985, PHP,

Am hotărât să renunţăm la legătura cu arsenalele nucleare francez şi britanic şi să sugerăm revenirea la opţiunea zero a americanilor, desfiinţând toate bazele de rachete cu rază medie de acţiune din Europa [şi] am convenit să tratăm problema forţelor nucleare cu rază medie de acţiune separat de alte arsenale nucleare.[1]

Mihail Gorbaciov, după Reykjavik, octombrie 1986

Coexistenţa statelor cu diferite orânduiri sociale, indiferent de convingerile lor politice, religioase ori filozofice, este unicul principiu corect şi raţional în relaţiile internaţionale. Abordarea relaţiilor dintre state fără discriminare în funcţie de orânduirea lor socială va duce la eliminarea ultimelor reminiscenţe ale Războiului Rece.[2]

Prim-ministrul român Ion Gheorghe Maurer, noiembrie 1963

Securitatea europeană necesită un nou tip de relaţii pe continent, care să excludă folosirea forţei şi a ameninţării cu forţa, şi care să garanteze că niciun stat nu va fi victimă a agresiunilor... În lupta noastră pentru securitate, trebuie să plecăm de la premisa că vor exista în Europa state capitaliste şi socialiste care trebuie să trăiască paşnic alături unele de altele şi să stabilească între ele relaţii normale, indiferent de orânduirea lor socială.[3]

Nicolae Ceauşescu, Consfătuirea Comitetului Politic Consultativ, Praga, ianuarie 1972

Fiecare naţiune, şi îndeosebi marile puteri, trebuie să dea dovadă de reţinere şi să evite folosirea forţei în relaţiile internaţionale . Relaţiile dintre state trebuie să fie libere de [orice] ideologie.[4]

Mihail Gorbaciov, discurs la ONU, decembrie 1988

---

[1] Gorbaciov (1996), pp. 417-418, 440.

[2] Ion Gheorghe Maurer, „Temelia de neclintit a unităţii mişcării comuniste internaţionale", *Problemy Mira i Sotsializma* [*Problemele păcii şi socialismului/Revista internaţională de marxism*], vol. 4, nr. 11 (noiembrie 1963), pp. 11-22.

[3] *Speech by the General Secretary of the Romanian Communist Party (Nicolae Ceauşescu) at the January 1972 PCC Meeting in Prague,* 25-26 ianuarie 1972, PHP. În mod similar, în 1974 Ceauşescu declara: „România dezvoltă relaţii cu toate ţările lumii pe baze largi, indiferent de orânduirea socială a altor state, şi participă activ la implementarea noii politici bazate pe principiul egalităţii între state". *Discurs al Secretarului general al PCR (Nicolae Ceauşescu),* 17 aprilie 1974, PHP.

[4] Formulările sunt extrase din Gorbaciov (1993), p. 460. Traducerea sovietică oficială a discursului lui Gorbaciov din 7 decembrie 1988 este aceasta: „Fiecare dintre noi, şi în primul rând cei mai puternici dintre noi, trebuie să manifeste reţinere şi să elimine în totalitate orice utilizare a forţei îndreptată spre exterior. ... Noua fază necesită de asemenea deideologizarea relaţiilor dintre state". *The New York Times,* 8 decembrie 1988. Gorbaciov a identificat acestea ca fiind două dintre cele patru „principale axiome şi principii" şi „cea mai importantă parte" a discursului său la ONU. Un al treilea, anume că fiercare stat trebuie să aibă „libertatea de alegere" în relaţiile sale internaţionale, amintea deopotrivă de discursul din 1972 al lui Ceauşescu, la fel cum apelul lui Gorbaciov la relaţii „de o nouă calitate, indiferent de diferenţele ideologice şi de alt tip", amintea de chemările României la relaţii de un „tip nou" pe acelaşi principiu. Vezi alocuţiunea lui Mihail Gorbaciov la cea de-a 43-a sesiune a Adunării Generale a ONU, New York, 7 decembrie 1988.

Capitolul 11

Transformarea securității ca mijloc de supraviețuire

După prăbușirea comunismului, mai mulți analiști au subliniat că deciziile adoptate de Moscova și în special de Mihail Gorbaciov, care au pus atât de elegant punct confruntării dintre Est și Vest, le-au aparținut în exclusivitate sovieticilor.[1] Adevărat. La fel de adevărat este că Mihail Gorbaciov s-a dovedit a fi omul providențial care a izbutit să realizeze tranziția în mare parte pașnică de la dictatura comunistă în Europa de Est la democrație. Fără îndoială, merită recunoaștere pentru acest lucru, chiar dacă eliberarea de comunism a statelor din regiune nu a fost în intenția sa.

Dar aserțiunile că Moscova a luat singură decizia de a transforma arhitectura de securitate a confruntării dintre Est și Vest care a pus capăt Războiului Rece și că niciun lider est-european nu a deținut „nici cel mai mărunt rol" în influențarea procesului decizional sovietic sunt foarte departe de adevăr.[2] Unul dintre membrii Pactului de la Varșovia a exercitat o influență demonstrabilă asupra agendei sovietice, atât ca direcție, cât și ca amploare, influența respectivă fiind substanțială.

Mecanismele prin care rolul României în influențarea politicii de securitate sovietice a ajuns să fie atât de considerabil trecut cu vederea timp de peste două decenii de la căderea comunismului au o legătură consistentă cu imaginea ei tot mai întunecată în Occident, în ultimul deceniu al Războiului Rece. La mijlocul anilor 1980, chiar și analiștii din relativ restrânsul grup american specializat în problemele de politică externă și strategie de securitate ale României începuseră să se distanțeze de tema respectivă, concentrându-și eforturile în alte domenii, ca urmare a oportunităților în carieră tot mai reduse și, în unele cazuri, a costurilor

[1] Mark Kramer, „The Demise of the Soviet Bloc", *Europe-Asia Studies*, vol. 63, nr. 9 (2011a), pp. 1535-1590.

[2] Pentru această aserțiune vezi, de pildă, Kramer (2011a), p. 17 (1550). Deși toate deciziile de reducere unilaterală ale Uniunii Sovietice, inclusiv „exact ce forțe să elimine, au fost adoptate exclusiv la Moscova", caracterul și nivelul lor au fost puternic influențate de persistenta campanie pentru reduceri unilaterale pe care România a dus-o din 1965 și pentru care a insistat în ciuda opoziției combinate a URSS și a partenerilor ei „în strânsă cooperare", înainte de venirea la putere a lui Gorbaciov.

profesionale implicate de asocierea cu ceea ce era tot mai frecvent caracterizată ca fiind cea mai neagră dictatură din Europa. Copleşitoare ca amploare, durată şi modalităţi variate de transmitere, dezinformările sovietice îi convinseseră până şi pe cei mai buni analişti din grupul respectiv că (aproape) tot ce ştiau ei despre politica independentă a României era greşit.[1]

Ilustrativă din acest punct de vedere este evaluarea făcută în 1981 de unul dintre fondatorii studiilor asupra României în SUA, anume că „niciun conducător de stat din Europa de Est nu se poate angaja în manifestări sau devieri «naţionaliste» incompatibile din orice punct de vedere cu interesele Moscovei".[2] Analistul în cauză publicase numeroase lucrări în domeniu, încă de la începutul anilor 1950, şi oferise consiliere mai multor administraţii prezidenţiale americane asupra politicilor independente ale României chiar de la primele lor manifestări observabile (de la Washington).[3]

De asemenea, nu exista nici personal administrativ bine informat în contact direct cu liderii români, care să ofere o oarecare contrapondere, aşa cum existase din anii 1950 până 1980. După mandatul preşedintelui Carter, relaţiile americano-române au intrat într-un proces de răcire treptată, amplificat de tot mai frecventele eşecuri de comunicare între Bucureşti şi Washington. Unele aspecte esenţiale ale cooperării anterioare, precum căutarea unei modalităţi de încheiere a războiului din Vietnam sau stabilirea de contacte cu China şi apropierea sino-americană, au dispărut. Altele, precum procesul de pace din Orientul Mijlociu, nu mai erau privite ca domenii de cooperare la Washington, deoarece administraţia americană considera că nu mai are „nevoie" de asistenţa României, hotărând să continue singură în problemele respective. În consecinţă, Washingtonul nu mai ţinea România îndeaproape sub priviri, acordându-i tot mai puţină atenţie.

Strategiile româneşti de combatere a controlului militar sovietic

Independenţa României nu avea nimic de câştigat de pe urma viziunii pe care o avea Moscova în privinţa Pactului de la Varşovia – una de tip totalitarist, care contrasta evident cu limbajul relativ liberal al tratatului iniţial. Pentru a se asigura că URSS nu-şi va putea pune în practică viziunea, românii urmăreau câteva obiective aparent diferite şi totuşi strâns înrudite. Astfel, doreau să transforme alianţa în conformitate cu propriul lor concept de coaliţie cu adevărat voluntară, să o încadreze în constrângeri interne şi externe astfel încât să nu poată fi folosită doar ca o anexă a politicii sovietice şi să o dizolve pentru a face loc unui aranjament de securitate mai propice pentru independenţa României.

---

[1] Vezi, de pildă, „Remarks of Aurel Braun" în *The Warsaw Pact and the Question of Cohesion: Volume I, The Greater Socialist Army: Integration and Reliability* (1983), pp. 46-47.

[2] Stephen Fischer-Galati, „Conclusion: A Balance Sheet" în Stephen Fischer-Galati, editor, *Eastern Europe in the 1980s*, Boulder, Westview Press, 1981, pp. 280-281.

[3] De pildă, vezi Stephen Fischer-Galati, editor *East-Central Europe Under The Communists: Rumania*, New York, Praeger, 1957.

În vederea acestor obiective cu caracter general, Bucureștiul a adoptat o serie de tactici specifice, multe dintre ele transformându-se treptat în veritabile strategii care depășeau domeniul strict al Pactului de la Varșovia. Una dintre tacticile inițiale, reafirmarea controlului național asupra resurselor economice și asupra forțelor coercitive ale statului, s-a dovedit a fi o precondiție necesară pentru ca România să poată opera în mod independent. Alte tactici însă, inclusiv angajarea în medierile internaționale, implicarea în domeniul țărilor în curs de dezvoltare și participarea activă la operațiunile de dezarmare și control al armamentului, au permis României să stabilească relații de sprijin reciproc indiferent de natura ideologică a partenerilor, stânjenind totodată Moscova în tentativele ei de folosire a formidabilei forțe militare sovietice. Deși reafirmarea controlului național solicitase din plin energiile României în anii 1950 și la începutul deceniului următor, medierea internațională și controlul armamentului, urmate inițial în paralel cu controlul național, l-au depășit rapid până în anii 1970.

În timpul crizelor provocate de sovietici în 1961 la Berlin și în 1962 în Cuba, ambele aducând lumea în pragul războiului, regimul lui Gheorghiu-Dej începuse să adopte poziții menite ostentativ să blocheze abilitatea Kremlinului de a proceda la fel în viitor. Argumentul fundamental de sporire a forței armate sovietice și de subordonare militară a celorlalți membri ai Pactului față de controlul Kremlinului era iminentul risc al unei agresiuni imperialiste din partea SUA, a RFG și a NATO. La întrunirea Pactului de la Varșovia din 1962, Gheorghiu-Dej declara în fața celorlalte state membre că România nu considera nici SUA, nici NATO ca reprezentând o amenințare militară în Europa.[1]

În 1962, Bucureștiul insista în cadrul Pactului pe necesitatea de a reduce tensiunile internaționale și de a apela mai degrabă la negociere și mediere (inițial între URSS și RP Chineză) decât la forță pentru îndeplinirea obiectivelor socialismului. Un an mai târziu, Gheorghiu-Dej și-a asumat un risc uriaș când l-a informat pe președintele Kennedy că România nu considera SUA un dușman, că deținea controlul exclusiv asupra forțelor sale armate și că nu se va alătura niciunei ofensive sovietice împotriva SUA și nu va permite folosirea teritoriului său în acest scop.[2]

Aceste elemente disparate au fost structurate pentru prima sub forma unei politici unitare în „declarația de independență" a României din aprilie 1964 – formulată ca un apel adresat Moscovei și Beijingului; pe lângă faptul că enumera principiile nonideologice care constituiau baza unor relații sănătoase

[1] Sejna (1982), p. 67.

[2] Garthoff (1995), p. 35. Garthoff greșește doar atunci când interpretează mișcarea românilor ca pe o „uluitoare încălcare a prevederilor impuse ale Pactului de la Varșovia". În realitate, Moscova era obligată să se consulte cu România și cu ceilalți aliați cu privire la crizele internaționale care s-ar fi putut solda cu implicarea alianței în eventualele ostilități izbucnite. Dar Kremlinul a negat că a amplasat rachete în Cuba și a acționat unilateral, mergând până acolo încât a pus în alertă armatele celorlalți membri ai Pactului pe canale exclusiv militare, fără a informa oficialitățile de partid ale statului. Sovieticii, nu românii încălcaseră Tratatul de la Varșovia, și asta susținea Bucureștiul.

interstate, declarația instituia medierea tensiunilor internaționale ca o „obligație sacră" a tuturoro țărilor, subliniind că ideologia nu interzice colaborarea cu lumea capitalistă.[1] Declarația din 1964 propunea pentru prima dată „un pact de neagresiune între Pactul de la Varșovia și NATO, ca un pas spre desființarea lor".[2] La fel ca în cazul multor inițiative românești în domeniu, Moscova a petrecut ani întregi criticând dur Bucureștiul pentru susținerea unui „pact de neagresiune" care nu avantaja Uniunea Sovietică, înainte de a-l adopta ca parte a politicii sovietice sau a Pactului de la Varșovia (deși ar fi făcut-o, în primul rând, pentru impactul propagandistic, nu în vederea unei reale implementări). Niciun lider sovietic nu a susținut vreodată ideea desființării Pactului de la Varșovia, de la crearea sa, în 1955, până cel puțin la sfârșitul anului 1989, cu toate că eventualitatea era explicit menționată în tratatul inițial al Pactului.

Gheorghiu-Dej și echipa sa au inițiat abordarea specific românească privind tensiunile internaționale și cursa înarmărilor: redefinirea securității europene și globale prin reducerea unilaterală a armamentelor, a trupelor și a bugetelor militare. Discutând despre opoziția României față de Tratatul de neproliferare propus de Moscova în ianuarie 1965, Gheorgiu-Dej a subliniat că acesta avea „rost numai dacă marca începutul unui proces legat organic de următoarele măsuri: dezarmare nucleară, interzicerea utilizării armelor nucleare și distrugerea rezervelor nucleare". Liderul român a accentuat apoi că abordând neproliferarea „ca «un scop în sine», fără nicio legătură cu măsurile sus-menționate, duce doar la monopol nuclear, la existența continuă și la dezvoltarea armelor nucleare".[3]

Implicarea Bucureștiului în problemele de dezarmare și control al armamentelor era multiplu structurată. În cadrul ei, românii au redefinit politica de destindere a Kremlinului, de la o modalitate de continuare a confruntărilor politice și ideologice altfel decât prin conflictul militar deschis, la o politică de instituire a unei cooperări pașnice și sustenabile. De asemenea, au respins imaginea de inamic a SUA și a NATO, mergând chiar până la a contesta datele oferite de conducerea militară sovietică, declarându-le false, și încurajându-i pe ceilalți membri ai Pactului (inclusiv liderii de partid ai URSS) să procedeze la fel. Energia extraordinară cu care Bucureștiul susținea adoptarea obligatorie a unor „măsuri de sporire a încrederii" (MSI) și a procedurilor de verificare de asemenea obligatorii și-a lăsat amprenta asupra procesului inițial de la Helsinki, chiar dacă CSCE le-a adoptat la început doar ca măsuri „voluntare", ca urmare a opoziției neclintite a sovieticilor. Înghețarea cheltuielilor militare și

[1] Declarație în *Scînteia*, 23 aprilie 1964.
[2] Vojtech Mastny „A VII-a întrunire a CPC, Varșovia, 19-20 ianuarie 1965, Notă editorială", PHP.
[3] Minută românească a întrunirii CPC, 20 ianuarie 1965, p. 10, PHP.

reducerea unilaterală a armamentelor și trupelor au fost incluse ulterior în abordarea românească.[1]

Creionarea imaginii de inamic a SUA și NATO

Politica de securitate „rebelă" a României avea la bază un adevăr fundamental al dilemei sale privind securitatea pe fondul Războiului Rece. În esență, SUA și NATO – incluzându-i pe principalii membri europeni în primii 15 ani de existență a alianței, Marea Britanie și Franța, precum și RFG – nu constituiau o amenințare militară la adresa statului român și nu erau percepute ca inamici tradiționali. Aceeași fusese situația chiar și în cursul celui de-al Doilea Război Mondial, când România avusese motive substanțiale pentru a percepe Germania ca stat ostil (de pildă, pactul Ribbentrop-Molotov, semnat în 1939, prin care Hitler și Stalin au împărțit țara, și susținerea germană pentru Ungaria atunci când aceasta a anexat Transilvania, locuită în majoritate de români, în 1940). Concomitent, URSS și ceilalți membri ai Pactului de la Varșovia supuși Moscovei erau considerați ca reprezentând o amenințare militară – fapt pe care îl și demonstrau periodic, efectuând manevre militare de-a lungul granițelor României, începând din ultima parte a anilor 1960 până la începutul deceniului 1980. Ilustrative în acest sens sunt declarațiile unanim aprobate ale Biroului Politic al PCR în perioada invaziei în Cehoslovacia, în 1968, în care liderii PCR recunoșteau în mod deschis că „nici SUA, nici Germania de Vest nu au intervenit acum în Cehoslovacia; URSS și celelalte patru țări socialiste au făcut-o", oferind „o nouă dovadă că Uniunea Sovietică și celelalte patru state socialiste, care continuă să urmeze linia politică dictată de PCUS, nu acordă nicio importanță opiniilor altora și sunt capabile de orice", că „nimic nu le va sta în cale și că sunt în stare să încalce orice acord și orice declarație.[2]

Astfel, din a doua jumătate a deceniului 1960, mecanismele defensive ale României erau orientate nu împotriva unei inexistente amenințări din partea SUA sau a NATO, ci împotriva realei amenințări agresive reprezentate de propriii ei aliați. Perfect conștienți de direcția fundamental antagonistă a Kremlinului

[1] Deși acest studiu se referă în primul rând la sovietici, la ceilalți membri ai Pactului de la Varșovia și la modul în care politica și comportamentul românesc erau evaluate de SUA, evoluția gândirii strategice în România cu privire la dezarmare și la controlul armamentelor poate fi ușor reconstruită prin analiza articolelor apărute în presa oficială în perioada 1963–1989 – îndeosebi în *Lumea* și *Lupta de clasă/Era socialistă* – și în diversele publicații ale Asociației pentru Drept Internațional și Relații Internaționale din România (ADIRI) din același interval de timp. Printre domeniile de excelență românești în politica externă și de securitate se numărau medierea internațională, controlul armamentelor și problemele țărilor în curs de dezvoltare – domenii care presupuneau cunoștințe vaste și o bogată experiență bazată pe practica românească în cursul Războiului Rece.

[2] *Înregistrare a Ședinței Comitetului Executiv al CC al PCR cu privire la situația din Cehoslovacia*, 21 august 1968, ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 133/1968, ff. 6-26. Traduceri în engleză pot fi găsite în Retegan (2000), pp. 211-225, și în colecțiile arhivelor virtuale *Cold War International History Project* și *Parallel History Project on Cooperative Security*.

față de existența lor, românii considerau complet neconvingătoare argumentele aduse de sovietici în favoarea unei mai mari integrări militare, menite să contracareze amenințarea constituită de SUA și de NATO. În plus, eforturile sovietice de sporire a nivelului de pregătire militară și a controlului asupra armatelor Pactului de la Varșovia erau percepute în mod cert ca ostile intereselor românești.

Bucureștiul a contracarat metodele sovietice de control și de aliere în scop ofensiv – exercitate cu cea mai mare forță prin intermediul concurenței militare și în perioade de criză și tensiuni – mai întâi prin refuzul de a se angaja în creionarea imaginii de inamic a SUA, RFG și NATO și apoi prin propuneri de a răspunde la presupusa escaladare militară occidentală cu dezarmare unilaterală. Românii își declaraseră explicit acest refuz încă din 1962, când respinseseră cererile sovietice pentru bugete militare mai mari cu „periculosul" contraragument „că nu vedeau niciun motiv de expansiune militară, dat fiind că nu credeau în existența vreunei amenințări cu agresiunea din partea Occidentului".[1] De asemenea, și-au demonstrat în 1963 lipsa de temeri privind intențiile SUA (și NATO) față de țara lor încetând unilateral bruierea emisiunilor radio occidentale – în principal ale posturilor Europa Liberă și Vocea Americii – , compromițând astfel acoperirea realizată de rețeaua de dispozitive de bruiaj coordonate de sovietici în Europa de Sud-Est.

Pe lângă problema de securitate determinată de ceea ce Moscova percepea ca influență negativă a românilor asupra populației majoritare din RSS Moldovenească (și asupra semnificativei minorități românești din RSS Ucraineană), retragerea din rețeaua de bruiaj a creat o breșă în perdeaua electronică a Moscovei, care împiedica pătrunderea influențelor occidentale în Uniunea Sovietică. Problema s-a acutizat spre sfârșitul anilor 1960, când România s-a transformat dintr-un partener cu rețineri în a combate ideologia și propaganda occidentală în ceea ce autoritățile KGB au descris ca un centru subversiv complice.[2]

Deja la începutul deceniului 1970, oficialii de PCUS și KGB se plângeau în mod regulat de „intensificarea activităților subversive îndreptate împotriva republicii de serviciile speciale și centrele ideologice ale țărilor vestice", ale Israelului și României, care difuzau sau strecurau în țară „materiale și literatură periculoase din punct de vedere politic", în parte deoarece „promovau direcția separată urmată de conducerea României".[3] Înainte de sfârșitul aceluiași deceniu, România era identificată ca o platformă de lansare de pe care „pe diferite canale, pătrunde în URSS literatura reacționară publicată în SUA, RFG, Israel, China și în alte state în care se manifestă cel mai extravagant antisovietism".[4]

---

[1] Sejna (1982), p. 67.

[2] Vezi, de pildă, Kramer (2003/2004), pp. 295-301; *Raport adresat prim-secretarului PC Moldovenesc cu privire la măsurile luate pentru a împiedica circulația presei românești în Moldova*, 10/04/1968, *Arhiva Organizațiilor Social-Politice ale Republicii Moldova*, Fond 51, Inventar 29, Dosar 49, Foaie 41-42, CWIHP.

[3] Document 3 în Watts (2012), CWIHP.

[4] Document 11 în *op.cit.*

Asemănarea cu opinia lui Lenin, care identificase în 1918 România ca un centru al subversiunii și o platformă a contrarevoluției, este izbitoare.[1]

Activitățile subversive curente ale României, așa cum le percepeau autoritățile sovietice, includeau promovarea „spiritului naționalist, antirusesc și antisovietic", calomniile ostile ale maoiștilor, „ideile eurocomunismului" și „diverse informații occidentale" și idei „burgheze".[2] Pentru a combate tendința crescândă a tinerilor și intelectualilor „insuficient pregătiți" din RSS Moldovenească (și din RSS Ucraineană) de a cădea pradă „influenței exercitate de propaganda românească și occidentală", Moscova a ordonat realizarea unor masive campanii de presă menite să „demascheze tentativele organelor de informații vestice și românești".[3] La începutul anilor 1980, oficialii din KGB și PCUS erau deja pe deplin convinși de „similaritatea de perspective" între Occident și România, și chiar de faptul că aceasta din urmă „împărtășea la nivel fundamental" aceleași scopuri și acțiuni subversive îndreptate împotriva RSS Moldovenești, cu „serviciile speciale și centrele ideologice ale statelor imperialiste", care încercau „să ridice populația moldovenească împotriva rușilor și a celorlalte popoare din URSS".[4]

În cadrul Pactului de la Varșovia, Bucureștiul a refuzat să condamne nu doar SUA și NATO, ci și sistemele de armament, desfășurările militare sau strategiile adoptate de ele.[5] La fel ca în majoritatea celorlalte cazuri de dezacord și opoziție din partea României în interiorul Pactului, nici de această dată ea nu s-a limitat la o simplă abținere pasivă sau nesemnificativă, așa cum aveau să o prezinte ulterior dezinformările de la nivelul Blocului sovietic. Dimpotrivă, opoziția Bucureștiului s-a concretizat în elemente, bine documentate, în mod repetat, ale

---

[1] Așa cum declara în noiembrie 1918 Comisariatul Sovietic pentru Afaceri Externe, România era „centrul contrarevoluției în sud". *Arhiv Vneshnei Politiki SSSR* (Arhiva d ePolitică Externă a URSS), Moscova, fond 125, opis 1, dosar 11, mapa 2, ff. 51-54.

[2] Document 13 în Watts (2012), CWIHP. Tentativa Bucureștiului de a consolida o „solidaritate eurocomunistă" antisovietică era îngrijorătoare pentru Moscova. Documentele sovietice menționează exemple de susținere a eforturilor românești în *Deutsche Welle* (RFG), *Il Popolo* (Italia), *Die Presse* (Austria) și Radio Europa Liberă (SUA).

[3] De exemplu, decizia CC al PCUS (nr. St-188/2s, 15 octombrie 1975) *Cu privire la măsurile suplimentare în domeniul activității ideologice în legătură cu intensificarea propagandei naționaliste românești care afectează interesele URSS*. Vezi Ibid. Vezi și Documentele 5-8 în Watts (2012), CWIHP.

[4] Documentele 14 și 17 în Watts (2012), CWIHP. Așa cum raportau oficialii sovietici, „Naționalismul a devenit unul dintre principalele mijloace pe care le folosesc serviciile secrete imperialiste în activitățile lor subversive îndreptate împotriva socialismului real. Aplicând o diversiune ideologică bazată pe naționalismul burghez, centrele antisovietice străine promovează ideile «exclusivității naționale» și ale «spiritului național»".

[5] Excepția o constituiau acțiunile occidentale care implicau un interes scăzut pentru Europa de Est. Criticile României la adresa politicii americane în cadrul întrunirilor Pactului de la Varșovia se constituiau de obicei în clauze cu caracter concesiv ce luau în calcul pozițiile sovietice și erau prezentate ca o prefață la critici mai serioase ale pozițiilor adoptate de sovietici/Pactul de la Varșovia și/sau pentru a susține acțiuni unilaterale ale Pactului contrare preferințelor Moscovei.

principiilor, tacticilor și strategiilor, susținute deseori indiferent de tipul și de intensitatea tehnicilor de intimidare folosite de ceilalți aliați pentru a-l forța să se supună.

În perioada 1964–1965, de pildă, Gheorghiu-Dej a utilizat o gamă diversă de argumente pentru a împiedica Pactul să condamne planurile americane privind Forța Nucleară Multilaterală în Europa (FNM). În ciuda presiunilor coordonate în cadrul Blocului, așa cum nota un analist, românii „au continuat" să „blocheze orice condamnare publică a FNM", împiedicând emiterea oricărui comunicat al CPC în acest sens.[1] Căzând însă în aceeași capcană cognitivă în care s-au lăsat prinși numeroși observatori, analistul în cauză a interpretat în mod limitat această acțiune ca reflectând doar dorința Bucureștiului de a evita „iritarea inutilă" a unor guverne pe care România „încerca să le cultive".[2]

În realitate, Gheorghiu-Dej a parat argumentele (și amenințările) celorlalți membri ai Pactului, insistând că răspunsul adecvat la planurile NATO de desfășurare a FNM în Europa „ar trebui să fie reprezentat de propunerile de dezarmare" și de „o interdicție privind armele nucleare în Europa", nu de escaladarea competiției militare, așa cum susținea Moscova.[3] Îmbunătățirea relațiilor cu Occidentul era în mod cert un deziderat central al României, dar pe de altă parte contracararea puterii militare sovietice se constituia într-o cerință de bază a independenței și suveranității țării.

Pe lângă faptul că refuza să creioneze o imagine de inamic a Occidentului în fața populației sale și a lumii întregi, România ilustra distanța considerabilă care o separa de Moscova și de sateliții ei prin disensiunile pe care le avea cu ei în încercarea de a defini destinderea militară. Brejnev și toți ceilalți lideri sovietici care i-au urmat au insistat că, pentru ei, destinderea (și „coexistența pașnică") presupunea o acutizare a luptei politice și ideologice, cu evitarea unei confruntări militare directe, și că „necesita mai degrabă o presiune mai accentuată decât una scăzută, inclusiv de natură militară, asupra Vestului capitalist".[4] Deja în declarația lor din aprilie 1964, românii definiseră destinderea ca un proces de creare a unei păci durabile.

La o primă privire, apelul României la dizolvarea ambelor alianțe militare și la retragerea trupelor în interiorul granițelor naționale părea îndreptat deopotrivă spre NATO și spre Pactul de la Varșovia, cu slogane mai apropiate de

[1] Vojtech Mastny, „A VII-a întrunire a CPC, Varșovia, 19-20 ianuarie 1965, Notă editorială", PHP.

[2] Ibid.

[3] Discurs al șefului statului (Gheorghe Gheorghiu-Dej), 19 ianuarie 1965, PHP. În mod similar, înființarea unui comitet al miniștrilor de externe din cadrul Pactului de la Varșovia, sugerată de Moscova, dar propusă în mod oficial de Budapesta și susținută de Berlin, Varșovia, Praga și Sofia, a fost „zădărnicită" de români, care au respins de asemenea eforturile menite să creeze un stat major al Pactului de la Varșovia, „spre regretul lui Brejnev". (Vojtech Mastny, „A VII-a întrunire a CPC, Varșovia, 19-20 ianuarie 1965, Notă editorială", PHP.)

[4] Ibid.

propaganda sovietică decât contrare ei. În mod cert, Moscova a vizat acest final al blocurilor militare atunci când a ales să includă eventualitatea în tratatul original al Pactului de la Varşovia, în 1955. Aşa cum subliniase Ceauşescu în mai 1966, desfiinţarea blocurilor militare şi a bazelor acestora pe teritoriul altor ţări „a devenit o «dorinţă arzătoare» a tot mai multor oameni dintr-un număr tot mai mare de ţări":

> Blocurile militare şi existenţa trupelor şi a bazelor militare pe teritoriul altor state constituie una dintre barierele în calea colaborării între popoare. Existenţa blocurilor şi practica [lor] de a trimite trupe în alte ţări reprezintă un anacronism incompatibil cu independenţa şi suveranitatea naţională a popoarelor şi cu relaţiile fireşti între state.[1]

Pentru Bucureşti însă, problema era utilizarea Pactului de la Varşovia pentru a justifica invaziile şi ocupaţia împotriva voinţei elitelor naţionale – un concept pe care Moscova l-a oficializat ulterior în cadrul „doctrinei Brejnev" Forţele americane, pe de altă parte, erau staţionate în Europa pe baza acordurilor detaliate din cadrul Statutului Forţelor (SOFA), pe care SUA le încheiase în urma unor convenţii bilaterale cu fiecare ţară care îi găzduia trupele – inclusiv cu foştii inamici din război. Astfel, românii specificaseră şi că „dacă o ţară membră [a blocului] simte nevoia să aibă trupe sovietice pe teritoriul său, ea ar trebui să semneze un acord bilateral referitor la situaţia trupelor şi a bazelor străine din ţara respectivă".[2] În mod similar, românii reliefau în „consultări particulare" cu interlocutori occidentali că „România consideră că nu are căderea să intervină atunci când alte state doresc trupe sovietice pe teritoriul lor".[3] Aşa cum remarca un analist cu privire la remarcabilele apeluri publice pentru dizolvarea blocurilor militare făcute la întrunirea CPC din iulie 1966, desfăşurată la Bucureşti, desfiinţarea treptată a tuturor bazelor străine din Europa şi retragerea trupelor străine constituiau o provocare la adresa alianţei sovietice „mai profundă decât toate cele care stătuseră vreodată în faţa NATO".[4]

---

[1] Max Frankel, „Hint of Warsaw Pact Split Is Seen in Rumanian Stand", *The New York Times*, 14 mai 1966, pp. 1, 4, 5. Reporterul de la *New York Times* observa că apelul României la eliminarea bazelor militare străine „probabil" includea „prezenţa trupelor sovietice în RDG, Polonia şi Ungaria".

[2] Henry Kamm, „Rumanian Rebuff to Soviet on Cost of Pact Reported", *The New York Times*, 17 mai 1966. Kamm cita nota română care propunea o reformare substanţială a Pactului de la Varşovia şi care fusese difuzată în februarie 1966.

[3] Peter Grose, „Rumania Opposes Soviet on Control of Armies", *The New York Times*, 18 mai 1966.

[4] Vojtech Mastny, „A VII-a întrunire a CPC, Varşovia, 19-20 ianuarie 1965, Notă editorială", PHP.

Influențarea strategiei sovietice prin intermediul Pactului de la Varșovia

La fel de remarcabilă era abilitatea Bucureștiului de a impune aceste principii în cazul declarațiilor succesive emise de Pactul de la Varșovia – o reușită repetată de la începutul anilor 1960 până la finele lui 1989. Performanța a fost una dublă prin faptul că „cei șase" parteneri își elaboraseră anterior poziția comună, aprobată de sovietici, pe baza schiței de proiect furnizate de URSS în întâlnirile preliminare „la care au participat reprezentanții tuturor țărilor frățești, cu excepția României" – a cărei excludere devenise deja o procedură standard până la mijlocul anilor 1960.[1] În conformitate cu practica lor obișnuită, românii au respins schița de proiect oficială a sovieticilor, dar și pe cea deghizată sub forma eforturilor coordonate ale tuturor celorlalți membri ai Pactului, „insistând ca toate proiectele, inclusiv al lor, să fie considerate încă în lucru".[2]

În 1966, delegația bulgară descria multiplele modalități în care „proiectul de declarație românesc privind *Consolidarea păcii și securității în Europa* diferea substanțial de prima schiță sovietică și de proiectul comun al celor șase state". Printre cele mai importante deosebiri, considerau bulgarii, erau următoarele:

- Proiectul sovietic opera o evaluare realistă a situației în Europa, pe când cel românesc prezenta situația politică europeană a momentului într-o lumină optimistă.
- Proiectul românesc evita criticile directe la adresa guvernului RFG și nu recunoștea pe deplin amenințarea pe care o implica ambiția acestuia de a deține arme nucleare.
- Textul sovietic sublinia accentuat că granițele europene de după cel de-al Doilea Război Mondial sunt imuabile și finale, în timp ce textul românesc menționa doar caracterul inviolabil al frontierelor ca o condiție strict necesară pentru o pace durabilă în Europa.
- Proiectul sovietic evita în mod voit orice referire la unificarea Germaniei, dat fiind că aceasta este o problemă istorică, nu una de ordin politic actual. Problema politică a prezentului este consolidarea RDG, nu sloganul unificării Germaniei.
- Textul sovietic reliefa importanța Acordurilor de la Potsdam [care conferau URSS dreptul de a interveni în statele foste beligerante] în organizarea postbelică a Europei și în politica europeană curentă a țărilor socialiste. Proiectul românilor nu pomenea nimic despre Acordurile de la Potsdam.

---

[1] *Minută a Plenului CC al PCB – Raport la întrunirea CPC redactat de vicepreședinte (Stanko Todorov)*, 12 iulie 1966, PHP.

[2] Ibid. Această situație a determinat un efort de ultimă instanță al polonezilor, lucrând de asemenea pentru Moscova, de a înainta o propunere de trei pagini, rapid redactată, pe care românii au respins-o deopotrivă. Pentru „alba-neagra" jucată de Moscova, în relatare românească, vezi *Minuta ședinței Biroului Politic al CC al PCR. Raport secretarului general al PCR (Nicolae Ceaușescu) asupra reuniunii CPC, 12 iulie 1966*, PHP.

• [Proiectul românesc] sublinia în mod repetat necesitatea de a construi între țări relații pe baza principiilor suveranității, independenței naționale și neamestecului în treburile interne. Proiectul sovietic conținea aceste principii în proporțiile corecte.[1]

Notele Biroului Politic maghiar în urma întrunirii CPC din 1966 arată cât de strâns aderau la linia sovietică privind politica externă și de securitate țările considerate a fi într-o „opoziție clandestină" și câte eforturi depuneau pentru a combate poziția rebelă a României. În conformitate cu Dezsö Nemes:

trebuie să acceptăm faptul că poziția României împiedică și subminează cooperarea. În viitor vom avea nevoie de o perspectivă alternativă privind ceea ce putem face pentru a consolida Tratatul de la Varșovia, dacă nu-i vom putea convinge pe tovarășii români de caracterul corect al poziției noastre.[2]

Liderul de partid Janos Kádár explica în mod similar necesitatea și caracterul colaborării partenerilor „în strânsă cooperare", împotriva României:

... în mod evident, trebuie să ne pregătim pentru situația în care tovarășii români vor îngreuna sau chiar vor încerca să blocheze cooperarea militară. Acest lucru se întâmplă deja, în parte, iar acum ei merg chiar mai departe. Eu susțin că nu trebuie să ne facem planuri spunând ce anume vom face într-o asemenea situație, fără un motiv. Avem experiență în a face separat lucrurile pe care nu le putem face împreună. Practic, exact aceasta este deja situația; în toate țările Tratatului de la Varșovia cu excepția României, activitatea decurge normal, iar noi știm cum se desfășoară lucrurile. Aceste acțiuni necesită planificare comună... În prezent, avem o situație în care românii participă de obicei la simulările noastre militare, dar relația dintre comandantul suprem și liderii armatei române este slabă și cu greu funcționează în practică.[3]

În ciuda orchestrării „în culise" a întrunirilor și declarațiilor menite să zădărnicească obiectivele Bucureștiului, inițiativele și amendamentele românești s-au reflectat totuși în declarațiile și comunicatele Pactului, ca parte a procesului de negociere și compromis. Deși incluse inițial împotriva dorințelor sovietice, în schimbul acordului și semnăturii românești, surprinzător de multe astfel de inițiative au fost ulterior susținute entuziast, pentru impactul lor propagandistic și,

[1] 12 iulie 1966, Plenul PCB care discuta întrunirea de la București.
[2] *Minută a întrunirii Biroului Politic maghiar referitoare la reuniunea [CPC] de la București, 12 iulie 1966.* Nemes remarca totodată că România se manifestase „chiar mai neplăcut cu privire la CAER".
[3] Ibid. În conformitate cu Kádár, „Lumea zice că, dacă românii se retrag, noi vom fi mai puternici, dar ca urmare a contextului mai amplu, nimeni nu a ridicat această problemă cu seriozitate".

mai târziu, în mandatul lui Gorbaciov, chiar preluate ca abordări multifuncționale menite să reducă tensiunile internaționale și să pună capăt Războiului Rece.[1]

Moștenirea Cubei în politica românească de control al armamentelor

Deși viitoarele desecretizări ar putea dezvălui existența unor cunoștințe americane mai detaliate în privința strategiei românești de control al armamentelor, documentația disponibilă în 2013 sugerează că serviciile de informații din SUA nu au putut identifica tiparul politic românesc față de poziția sovietică referitoare la controlul internațional al armamentelor și al armelor nucleare. Motivul era, în mare parte, lipsa de atenție a observatorilor americani privind ceea ce era atunci, în cel mai bun caz, o prioritate de ordin secundar. Iar această lipsă de atenție a fost consolidată de tendința de a privi nefavorabil inițiativele și politicile care amenințau politica nucleară a SUA, chiar dacă nu acesta era scopul lor principal. Primele tentative românești vizând controlul armelor nucleare au fost determinate de decizia aproape catastrofală a lui Nikita Hrușciov de a amplasa rachete sovietice în Cuba, în 1962, chiar în timp ce oficialul sovietic nega sus și tare o asemenea intenție nu doar în fața Occidentului, ci și adresându-se unora dintre propriii săi aliați europeni.

Unul dintre aspectele comportamentului sovietic în acest caz, alertarea semisecretă a armatelor statelor membre ale Pactului de la Varșovia, care provocase o reacție militară din partea SUA și declanșase ostilități între Est și Vest, a determinat România să adopte o serie de măsuri de protecție, menite să o asigure că nu va fi prinsă pe picior greșit dacă Moscova avea să încerce și în viitor ceva similar și să atenueze unilateralismul potențial dezastruos al sovieticilor în acest domeniu.

Astfel, România s-a adresat administrației Kennedy în 1963, explicându-i că nu fusese informată despre amplasarea rachetelor sovietice și deci nu o aprobase, că nu avea să se angajeze în operațiuni militare ofensive ale sovieticilor și/sau ale Pactului de la Varșovia împotriva SUA, și că nu a permis și nu va permite amplasarea pe teritoriul său a unor rachete sovietice care ar putea fi îndreptate spre ținte americane sau NATO.[2] De asemenea, România a subliniat caracterul cât se poate de serios al poziției sale, invitându-i pe americani să inspecteze situația la fața locului.

---

[1] Autoritățile sovietice detestau să fie nevoite să recunoască originea română a oricăror inițiative propuse de Moscova. În mod surprinzător, în aceeași situație se aflau și numeroși analiști occidentali. O excepție revigorantă de la această *omerta* analitică este aceea a ambasadorului israelian în România, Yosif Govrin. Martor la fața locului, ambasadorul Govrin observa că Gorbaciov adoptase „principiile politice ale politicii externe a României, unele dintre ele neacceptabile pentru predecesorii săi". Vezi Govrin (2002), p. 133, nota de subsol 3.

[2] Garthoff (1995), p. 35. Vezi și Larry L. Watts, *Romanian Security Policy and the Cuban Missile Crisis*, Cold War International History Project e-Dossier No. 38, februarie 2013.

În 1964, Bucureștiul cerea ca și ceilalți membri ai alianței să aibă un cuvânt de spus în politicile nucleare sovietice care ar angaja întregul Pact, solicitând „noi modalități de adoptare a deciziilor" în cadrul alianței și, în special, insistând ca unanimitatea să rămână principiul de bază al Pactului de la Varșovia împotriva presiunilor Moscovei de a impune în acest sens votul majoritar.[1] Ca parte a acestui efort, autoritățile române au început să elaboreze o strategie menită să contracareze cursa înarmărilor nucleare, susținută de Kremlin. Dacă, așa cum insistau oficialii Moscovei în fața aliaților din cadrul Pactului, Occidentul se militariza într-un ritm periculos, iar cursa înarmărilor risca să scape de sub control, atunci – așa cum susținuse liderul român Gheorghiu-Dej la începutul anului 1965 – cea mai bună modalitate de a opri această spirală era angajarea în dezarmarea unilaterală.[2] Un an mai târziu, România răspundea la apelurile lui Brejnev pentru o consolidare a Pactului ca urmare a „amenințării crescânde din partea RFG" prin sublinierea faptului că escaladarea nu constituie în niciun caz o modalitate adecvată de abordare a tensiunilor internaționale:

Nicio măsură menită să întărească puterea sau agresivitatea unui bloc militar nu poate contribui la relaxarea tensiunilor. Ea nu poate duce decât la un echilibru al terorii.[3]

La scurt timp după această provocare extraordinară lansată de Gheorghiu-Dej la adresa politicii sovietice la întrunirea CPC din ianuarie 1965, România a difuzat către ceilalți membri o propunere detaliată pentru reformarea radicală a Pactului de la Varșovia, „insistând pentru ceea ce ar fi constituit o putere de veto asupra capacității de a folosi arme nucleare de forțele Pactului de la Varșovia, atât strategic, cât și tactic".[4] Propunerea României respingea ca inacceptabil aranjamentul curent, prin care „toate deciziile în domeniul nuclear constituie un monopol sovietic", pe care Moscova le putea adopta „fără aprobarea țărilor pe teritoriul cărora ar fi amplasate armele nucleare".[5] Pentru a evita implicarea celorlalți membri ai Pactului de la Varșovia într-un conflict nuclear fără cunoștința și împotriva voinței lor, românii propuneau „ceva ce semăna cu sistemul cu «dublă cheie»" practicat de NATO, în cadrul căruia era necesară aprobarea prealabilă a unui stat membru înainte ca „o armă nucleară să fie acționată de pe teritoriul său".[6]

Este de remarcat faptul că propunerea României avea rolul de a spori ponderea relativă a celorlalți membri ai Pactului față de Moscova, chiar comparativ

[1] Max Frankel, „Rumanians Widen Independent Line: Seek 'Spiritual' Tie to West – Even Hint at Claim to a Soviet Border Area", *New York Times*, 19 decembrie 1964, pp. 1, 4.
[2] Discurs al șefului de stat român (Gheorghe Gheorghiu-Dej), 19 ianuarie 1965, PHP.
[3] Henry Kamm, „Bucharest Denies It Seeks Pact's End", *The New York Times*, 19 mai 1966.
[4] Peter Grosse, „Rumania Opposes Soviet on Control of Armies", *The New York Times*, 18 mai 1966. Raportul este datat „Moscova, 17 mai".
[5] Ibid.
[6] Ibid.

cu a sa proprie, dat fiind că nu avea pe teritoriul său arme nucleare.[1] Este însă posibil ca Bucureștiul să fi insistat asupra diferendelor sale cu Moscova ca urmare a încercării Kremlinului de a-i implica pe aliații săi est-europeni și România în particular în amplasările sale de rachete nucleare. În punctul culminant al crizei rachetelor din Cuba, lumea întreagă privea înmărmurită imaginile televizate ce înfățișau prima navă a sovieticilor care încerca să treacă de blocada americană și care ar fi putut să declanșeze un conflict cu navele de război americane în apele internaționale din largul Cubei. În mod ciudat, petrolierul sovietic fusese botezat *București*. Autorităților române le-a fost imposibil să creadă că o navă sovietică purtând numele capitalei românești a primit rolul principal în ceea ce a fost, probabil, cea mai periculoasă confruntare între Est și Vest din cursul Războiului Rece, și că aceasta a fost o simplă coincidență.

Situația pe muchie de cuțit din Cuba a continuat să fie o preocupare de prim ordin pentru strategii români până la sfârșitul deceniului 1960. Așa cum subliniaseră românii în fața presei internaționale în vara anului 1966, apelul lor la o transformare fundamentală a procesului decizional în cadrul Pactului de la Varșovia fusese determinat de nevoia „de a evita o situație precum criza cubaneză din 1962, în care rachete străine ar fi putut fi detonate de pe teritoriul român fără consimțământul nostru".[2] Bucureștiul și-a exprimat la fel de clar dorința ca membrii est-europeni ai Pactului de la Varșovia să nu fie ținta unei nemeritate culpabilizări și a eventualelor riposte pentru provocările unilaterale ale Uniunii Sovietice.

Teama de un conflict nuclear accidental a marcat și mai puternic gândirea românească în timpul și imediat după invazia condusă de sovietici în Cehoslovacia, când România a fost evidențiată ca posibilă *casus belli*, ca urmare a pregătirilor făcute de URSS și de ceilalți membri ai Pactului împotriva ei. Președintele Johnson a avertizat Moscova cu privire la existența unor „consecințe neprevăzute", în cazul în care Kremlinul decidea să treacă la o acțiune militară împotriva României, făcând chiar o referire voalată la un al treilea război mondial și lansând *ante factum* o condamnare oficială a invaziei în România, considerată pe atunci o posibilitate cu caracter iminent atât la Casa Albă, cât și în Marea

[1] La momentul respectiv, serviciile de informații americane confirmaseră prezența focoaselor nucleare sovietice doar în RDG și Polonia. În 1961, Moscova informase conducerea statului român că intenționa să desfășoare rachete nucleare pe teritoriul României. După criza rachetelor din Cuba, aceste planuri au fost abandonate. Vezi, de pildă, „Romania and the Cuban Missile Crisis: Soviet Nuclear Warheads for Romania? Documente obținute, traduse și prezentate de Petre Opriș", *CWIHP Bulletin* nr. 17-18 (2012), p. 520.

[2] Grosse (1966), p. 2. Oficialii români și-au confirmat „solicitarea ca utilizarea armelor nucleare de pe teritoriul unei țări să poată fi făcută doar cu consimțământul respectivei țări", subliniind că „principiul unanimității trebuie să prevaleze în toate deciziile Pactului de la Varșovia". Kamm (1966), p. 15.

Britanie.[1] În consecință, România a devenit cea mai importantă și mai consecventă voce din Pactul de la Varșovia – cel puțin până în 1986 – care insista pentru o angajare sinceră în negocierile pentru dezarmare și controlul armamentelor alături de SUA și NATO, și care insista totodată pentru ca și ceilalți membri ai Pactului să se implice în pregătirea negocierilor (dacă nu și în desfășurarea lor).

La o zi după invazia din 1968, în condamnarea explicită și detaliată a intervenției conduse de sovietici, Marea Adunare Națională a României declara că:

> România consideră că fiecare trebuie să acționeze cu hotărâre pentrru a se ajunge la dezarmarea generală și, în special, pentru a reuși în cel mai scurt timp posibil eliminarea armelor nucleare, care constituie o amenințare la adresa existenței însăși a omenirii. Aceste arme trebuie scoase în afara legii pentru ca oamenii să poată trăi fără teama unui război termonuclear. Trebuie să facem tot posibilul pentru a îndeplini acest deziderat al omenirii.[2]

Moscova a încercat să discrediteze inițiativele românești în acest sens, prezentându-le ca pe un exercițiu egotist, ca pe o modalitate de a-și aroga mai multă importanță decât merita și ca pe un efort de a-și impune punctele de vedere strict egoiste în fața Uniunii Sovietice și a Pactului de la Varșovia.[3] În mod paradoxal, aceste aserțiuni au prins oarecum în cadrul Pactului, pentru simplul motiv că în cercurile interne ale alianței erau exprimate doar două puncte de vedere pe tema politicilor de securitate militară: cel sovietic, pe care îl acceptaseră

---

[1] *Memorandum of Conversation,* 23 august 68, Document 87 și *Telegram From the President's Special Assistant (Rostow) to President Johnson, in Texas,* 31 august 68, 1801Z, Document 91 în *Foreign Relations of the United States, 1964-1968,* Vol. XVII, *Eastern Europe;* Anatoly Dobrynin, *In Confidence: Moscow's Ambassador to Six American Cold War Presidents,* Seattle, University of Washington, 2001, p. 181; *Threat of Warsaw Pact attack on Romania and Yugoslavia following invasion of Czechoslovakia,* British National Archives (BNA), Public Records Office (PRO), PREM 13/2638. Vezi și *NATO and Allied Consultations on Czechoslovakia Crisis and Possible Soviet Removal of President Ceausescu of Romania,* 1968, BNA, PRO, Foreign and Commonwealth Office (FCO) 28/57 N2/35, ENR 3/329/3.

[2] „Declarația Marii Adunări Naționale a Republicii Socialiste Român cu privire la principiile fundamentale ale politicii externe românești, 22 august 1968", *Scînteia,* 23 august 1968, pp. 1-2 în Betea et al. (2009), p. 147.

[3] În conformitate cu polonezii, Moscova i-a informat în secret „că acceptarea acestui lucru ar însemna să i se acorde României dreptul de a supraveghea convorbirile de la Geneva dintre URSS și SUA pe tema armelor strategice și nucleare din Europa". *Notă privind documentele pregătite pentru întrunirea CPC de la Praga,* 3 ianuarie 1983 [poloneză, M. Dmochowski], pp. 2-3. PHP. Reprezentanții armatei est-germane au pretins că România „cerea chiar un cuvânt de spus în problema dezarmării – îndeosebi a dezarmării nucleare – care este negociată bilateral între URSS și SUA". *Report on the Regular Meeting of the Political Consultative Committee of the Warsaw Treaty Member-States on 4 and 5 January 1983 in Prague,* 4-5 ianuarie 1983, p. 7, PHP.

de la bun început toți ceilalți lideri din cadrul alianței, și cel românesc.[1] Astfel, apelurile românilor pentru ca și ceilalți membri ai Pactului să-și asume un rol în politica nucleară sovietică puteau fi prezentate în mod plauzibil ca un argument al Bucureștiului doar *pentru un rol românesc;* în mod similar, insistențele sale pentru un veto al membrilor nonsovietici asupra utilizării armelor nucleare staționate pe teritoriul lor puteau fi credibil înfățișate ca o pretenție la *un veto românesc* (în ciuda faptului că în România nu erau amplasate arme nucleare).

Deloc surprinzător, asemenea interpretări erau agreate de liderii militari și de partid din Europa de Est atât de supuși Moscovei încât nici chiar dacă își recunoșteau propriile interese în împiedicarea Moscovei să declanșeze un război, tot nu le puteau urma. Fără îndoială, mulți dintre liderii respectivi nutreau resentimente față de independenții români, care intrau în mod repetat în conflict cu sovieticii pe un teren pe care ei înșiși nici măcar nu îndrăzneau să pășească. Mai surprinzătoare era convingerea fermă a analiștilor occidentali că un egotism miop și considerente de imagine proprie, nu o viziune strategică erau cele care motivau autoritățile de la București în acest sens.[2]

România susține MSI și verificările obligatorii

România a deschis pentru prima dată subiectul măsurilor de sporire a încrederii, în termeni de verificare și investigare la fața locului, în raporturile cu SUA în 1963, când l-a invitat pe președintele Kennedy să trimită echipe care să verifice că pe teritoriul românesc nu existau arme nucleare. În 1966, insista deja pentru MSI atunci când izbutea să includă referiri la retragerea trupelor străine din Europa și la desființarea bazelor militare străine, ca principii generale, în cadrul întrunirii de la București a Pactului de la Varșovia. După invazia în

[1] Anna Locher, „Shaping the Policies of the Alliance – The Committee of Ministers of Foreign Affairs of the Warsaw Pact, 1976-1990", mai 2002, PHP. Vezi și Nünlist (2001), PHP. În cursul Primăverii de la Praga, generalul cehoslovac Vaclav Prchlik s-a inspirat de la colegii români în privința apelului la reformarea Pactului de la Varșovia și la o strategie națională independentă, dar Alexandr Dubcek și conducerea de partid cehoslovacă s-au dezis de el. În consecință, propunerile sale nu au fost prezentate în cadrul Pactului de la Varșovia ca reprezentând poziția statului cehoslovac. *Central Intelligence Bulletin: Daily Brief,* 10 august 1968, p. 7, CIA. Vezi și discuția despre recomandările lui Prchlik la Mark Kramer, „The Kremlin, the Prague Spring, and the Brezhnev Doctrine", în Vladimir Tismaneanu, *Promises of 1968: Crisis, Illusion, and Utopia,* Budapest, Central European University Press, 2010, pp. 376-362; Thomas R. Johnson, *American Cryptology during the Cold War, 1945-*1989, Book II: *Centralization Wins, 1960-1972,* National Security Agency, Center for Cryptologic History, 1995 (declasificat 9 iulie 2007), p. 462, National Security Archive Electronic Briefing Book No. 260, http://www.gwu.edu/Însarchiv/NSAEBB/NSAEBB260/nsa-1.pdf; Sharon A. Maneki, editor, From Spring, into a Long Winter's Night: The Czechoslovakian Crisis of 1968 (Cryptologic Almanac 50th Anniversary Series), Washington, D.C., Center for Cryptologic History, National Security Agency, 2000.

[2] Vezi, de pildă, explicația opoziției române față de amplasările de rachete sovietice cu rază medie de acțiune în Europa, în Larrabee (1994), pp. 54-55.

Cehoslovacia, a început să pună accentul pe interzicerea amenințărilor cu forța și în mod specific a exercițiilor militare de-a lungul granițelor – pe care partenerii „în strânsă cooperare" le desfășurau la frontierele României ca măsură de intimidare. În conformitate cu Stasi, la începutul anului 1969,

> România nu este dispusă la escaladarea cursei înarmărilor prin achiziționarea de arme din Uniunea Sovietică, scopul fiind acela de a evita ca țara să devină dependentă de URSS din acest punct de vedere. Escaladarea cursei înarmărilor contravine destinderii. Acest diplomat [român] a calificat ca fiind „evident isterice" solicitările, venite îndeosebi din partea RDG, de a îmbunătăți starea de pregătire în vederea apărării a Tratatului de la Varșovia, ținând seama de poziția politică [constructivă] a guvernului de la Bonn.[1]

Moscova a folosit Ungaria ca intermediar în încercarea de a convinge România să renunțe la propunerile de „retragere a trupelor străine din țările europene, de desființare a bazelor militare străine și de renunțare la demonstrațiile de forță".[2] În caz că stratagema nu funcționa, maghiarii aveau instrucțiuni să ridice obiecțiile plănuite de România – pe care Bucureștiul le remisese anterior celorlalți membri ai Pactului – înainte ca aceasta să o facă în întrunirile Pactului și apoi să se lase convinși să revină la poziția sovietică.[3] Tactica a avut un efect dublu: a confirmat prejudecățile cognitive ale serviciilor americane de informații referitoare la existența „opoziției clandestine" și chiar a convins Bucureștiul că ar putea coopera cu Budapesta.[4]

În 1970, la Conferința pentru Dezarmare de la Geneva, Bucureștiul și-a reiterat propunerile de „stabilire a unor angajamente internaționale de a nu recurge la forță sau la amenințările cu forța" și a făcut apel la „renunțarea la

---

[1] *Situația Republicii Socialiste România și influențele imperialiste asupra acestei țări*, 7 februarie 1969, BStU, MfS, ZAIG 5481, pp. 1-38; Georg Herbstritt și Stejărel Olaru, *Stasi și Securitatea*, București, Humanitas, 2005, Annexa 5, pp. 259-287. La vremea respectivă, guvernul vest-german era angajat în deschiderea spre Europa de Est și URSS, în cadrul politicii sale *Ostpolitik*.

[2] Károly Erdelyi, *Memorandum al ministerului de externe adresat Comitetului Politic al PSMU pe marginea consultărilor maghiaro-sovietice referitoare la Conferința pentru Securitate în Europa*, 18 octombrie 1969, p. 2, în Békés și Locher (2003), PHP. Adjunctul ministrului de externe Erdelyi era omul de încredere al lui Kádár și, aparent, agent KGB. Miklós Kun, „Kádár și Primăvara de la Praga", *The Hungarian Quarterly*, vol. 39, nr. 152 (iarna 1998), pp. 113-126.

[3] Ibid. Miklós Kun, *Primăvara de la Praga – Căderea Pragăi: Pete albe ale anului 1968*, Budapesta, Akademiai Kiado, 1999, pp. 220-221; Alexander Dubček, *Hope Dies Last: The Autobiography of Alexander Dubček* (edited by Jiri Hochmann), New York, Kodansha International, 1993, p. 173.

[4] Vezi, de pildă, Retegan (2000), pp. 124, 138; AMAE, fond Telegrame Berlin (mai 1968), telegrama nr. 43 253/15 mai. Pentru convingerile americanilor cu privire la disidența lui Kádár vezi de pildă *Special Memorandum No. 12-68: Czechoslovakia: The Dubček Pause*, 13 iunie 1968, Office of National Estimates with the Office of Current Intelligence, p. 9, CIA.

manevrele militare pe teritoriul altor state sau în apropierea lor".[1] Încă o dată, România a susținut politici criticate de Moscova la vremea respectivă – și imediat de ceilalți membri ai Pactului –, care au fost însă adoptate ulterior ca parte a politicii oficiale a Pactului de la Varșovia.[2] Deja în 1972, Bucureștiul stabilea o legătură clară între apelurile sale la reducerea cheltuielilor militare și a armamentelor, pe de o parte, și securitatea europeană, pe de alta. „Dacă principiul abținerii de la utilizarea forței este un pilon legal esențial al securității", susțineau românii, „eliminarea instrumentelor de forță – armamentele – constituie garanția sa materială".[3]

Înainte de discuțiile pregătitoare în vederea reuniunii CSCE din 1972, România insistase pentru reducerea „în dimensiuni a armatelor naționale, eliminarea tuturor bazelor militare străine, retragerea tuturor trupelor în interiorul granițelor naționale și încetarea manevrelor militare la frontierele altor state".[4] Românii repetau aproape ca pe o mantră ideea conform căreia rezultatele acestor reduceri și limitări trebuie atent monitorizate și verificate în mod concret. Era esențial ca reducerea armamentelor și a trupelor – insista Ceaușescu – „să fie verificată de anumite sisteme de control".[5] Chiar imediat înainte de începerea discuțiilor pregătitoare, România a lansat o serie de declarații comune care cuprindeau, cu excepția Coșului III, toate punctele din cadrul Coșurilor I și II ale Actului Final de la Helsinki, sperând să fie codificate în timp util de ONU.[6]

La întrunirea CPC al Pactului de la Varșovia desfășurată în ianuarie 1972, la Praga, România și-a reiterat apelul la dezarmare, la implementarea unor standarde obligatorii de conduită în Europa și la desființarea Pactului de la Varșovia și a NATO:

---

[1] *Scînteia,* 7 martie 1970; Johnson (1970), pp. 2, 16-17. A urmat o campanie publică în presă, în cadrul Comitetului Central și al Marii Adunări Naționale.

[2] Așa cum observa Honecker adresându-se celorlalți membri ai Pactului, „nu era un secret" că propunerile României pentru „așa-numitele măsuri de sporire a încrederii și principiul renunțării la forță au ajutat eforturile statelor NATO". *Speech by the East German Head of State (Erich Honecker),* 14-17 aprilie 1974, PHP.

[3] Nicolae Ecobescu și Edwin Glaser, „Securitatea europeană și dreptul internațional", *Lupta de clasă,* nr. 3, martie 1972.

[4] *Scînteia,* 27 aprilie 1972; Constantin Mitea, „Ideea securității europene în lumina acțiunilor practice", *Lupta de clasă,* nr. 2, februarie 1972; Robert R. King, „Rumania and European Security", Rumania/13, RFER, 20 iulie 1972b, OSA, Box 114, Folder 2, Report 266, pp. 7, 9.

[5] Robert R. King „The National Party Conference, Rumania/14, 31 iulie 1972c, OSA, Box 51, Folder 4, Report 111, p. 21.

[6] România a emis declarații comune cu RFG, Italia, Olanda, Belgia, Iran, Sudan și Volta Superioară. Robert R. King, „Rumania: The Difficulty of Maintaining an Autonomous Foreign Policy", RFER, 20 noiembrie 1973, OSA, Box 114, Folder 4, Report 125, p. 7. Secretarul General al ONU, Kurt Waldheim, a făcut publică propunerea României pe 6 noiembrie 1973.

Pentru popoarele continentului nostru, garantarea securității europene este strâns legată de perspectiva eliminării blocurilor militare rivale. Discuțiile dintre țările implicate ar fi deosebit de semnificative pentru reducerea numerică a trupelor staționate în Europa și a armatelor naționale. Scăderea numărului de militari, retragerea tuturor trupelor în interiorul granițelor naționale, eliminarea bazelor militare străine, renunțarea la manevre militare în apropierea frontierelor, crearea unor zone libere de arme nucleare – toate aceste măsuri vor constitui noi pași înainte pe calea consolidării securității europene, dacă toate statele interesate se vor implica...

După părerea noastră, securitatea europeană trebuie să se concretizeze în stabilirea unui nou tip de relații pe continent, care să excludă utilizarea forței și amenințările cu utilizarea forței, care să garanteze că niciun stat nu va fi victima unei agresiuni și că toate țările trebuie să se poată dezvolta liber, în conformitate cu propria lor voință, și să poată coopera neîngrădit, într-o atmosferă de înțelegere reciprocă și deplină egalitate. În acest sens, securitatea europeană presupune instituirea unui sistem de obligații clare, neechivoce și voluntare (!), care necesită adoptarea unor măsuri concrete din partea tuturor statelor. În cadrul eforturilor noastre pentru securitate, trebuie să considerăm că vor exista în Europa țări socialiste și țări capitaliste, care trebuie să conviețuiască pașnic și care vor stabili relații reciproce normale, indiferent de orânduirea lor socială.[1]

Deși rapoartele CIA la nivel individual au reflectat destul de corect activitatea României cu privire la dezarmare și la MSI, procesul de evaluare interagenții al buletinelor *National Intelligence Estimate* a avut dificultăți în a percepe ce se întâmpla cu adevărat în cadrul Pactului de la Varșovia. În parte, motivul era prejudecata cognitivă conform căreia Polonia și Ungaria erau angajate într-o „opoziție clandestină" și care genera Încontinuu scepticism cu privire la amploarea și/sau importanța atitudinii sfidătoare a României și la aparenta absență a opoziției poloneze și ungare. De exemplu, un buletin *National Intelligence Estimate* din octombrie 1973 caracteriza opoziția manifestată de România față de Moscova în privința MSI și a reducerii armamentelor ca fiind „ineficientă" și chiar contraproductivă în termenii obstrucționării acțiunilor sovietice, înregistrând succes doar în misiunea de „a-i determina pe ceilalți est-europeni să-și țină capetele plecate".[2]

Acest lucru reflectă logica perversă a unei teme a măsurilor active sovietice: un comportament altfel încurajat și recompensat de SUA ca parte a politicii față de Europa de Est – independența și opoziția față de controlul sovietic – era, în cazul

[1] *Discursul Secretarului General al Partidului Comunist Român (Nicolae Ceaușescu) la întrunirea PCC din ianuarie 1972 la Praga*, 25 ianuarie 1972, PHP.

[2] *National Intelligence Estimate: Soviet and East European Attitudes Toward MBFR* (NIE 11.12-73 ce înlocuiește NIE 11/20-73), 4 octombrie 1973 (declasificat 31 ianuarie 1994), p. 15, CIA. În acest caz, România a susținut adoptarea unor măsuri de control al armamentelor convenționale mult mai ample și mai concrete decât cele acceptate de sovietici și de aliații loiali ai acestora.

României, interpretat ca fiind dăunător politicii și intereselor americane. În conformitate cu această evaluare făcută de întreaga comunitate de informații americană, sfidarea evidentă a României nu era doar nesemnificativă în termenii consecințelor, ci descuraja totodată „opoziția clandestină" a celorlalți membri ai Pactului față de controlul sovietic. Faptul că niciun alt membru nu manifesta vreo opoziție devenise mai puțin convingător din perspectivă analitică decât posibilitatea ca exact comportamentul României să fi dus la respectiva reticență.

Într-o rară revizuire a evaluării făcute de serviciile de informații americane – și instituțiile de acest gen din lumea întreagă sunt extrem de reținute în a-și revizui și modifica concluziile anterioare, pentru a proteja credibilitatea evaluărilor curente și viitoare – a fost emis (deși mai bine de un an mai târziu, în ianuarie 1975) un *Memorandum* special menit să modifice buletinul *National Estimate* din octombrie 1973. Nu putem ști clar ce anume a determinat această revizuire. În trecut, asemenea măsuri excepționale au fost luate ori în urma unei solicitări din partea administrației, ori după apariția unor noi informații, mai veridice. Ținând seama că evaluarea revizuită nu menționa informații noi, o cauză mai probabilă este intervenția oficialilor din cadrul aministrației americane.[1]

În conformitate cu noul *Memorandum,* România era de fapt „cea mai dificilă problemă a sovieticilor", deoarece aducea mereu amendamente la propunerea Moscovei de reducere echilibrată a forțelor, care „i-ar fi lărgit considerabil prevederile privind verificările și mișcările de trupe" – motiv pentru care a devenit ținta unui „val de critici" din partea celorlalți membri ai Pactului de la Varșovia.[2] Bucureștiul, continua *Memorandumul,* condamna deopotrivă practica Pactului de a organiza întâlniri săptămânale pentru coordonarea mesajelor transmise, întâlniri de la care delegația română era exclusă, pentru a i se prezenta decizia gata adoptată la întrunirile lunare la care i se permitea să participe și în cadrul cărora se exprimau doar două opinii – a Uniunii Sovietice și a României.[3]

Opiniile sovieticilor şi ale Pactului asupra poziției române referitoare la MSI

România a continuat să insiste asupra unei angajări active a Pactului de la Varșovia în procesul de dezarmare, împotriva opiniei Moscovei și a sateliților ei, la întrunirea CPC din aprilie 1974, la care Ceaușescu a subliniat că țara lui consideră „necesar să fie acordată o atenție substanțială problemelor dezarmării, să fie mobilizate mai activ masele populare pentru adoptarea unor

[1] Există porțiuni șterse din buletinul *Estimate* care ar fi putut face referire la informații noi. La momentul acela, atât președintele american, cât și Henry Kissinger păstrau în mod regulat legătura cu oficialii de rang înalt ai României, aceasta fiind situația încă din 1969, deși conținutul contactelor nu era adus la cunoștința serviciilor de informații și a Departamentului de Stat.

[2] *Memoradum To Holders Of National Intelligence Estimate 11/12-73: Soviet and East European Attitudes Toward MBFR,* 7 mai 1974, p. 5, CIA.

[3] Ibid.

măsuri specifice de dezarmare și de reducere a efectivelor militare și de a cheltui sumele astfel rezultate pentru bunăstarea populației".[1] Iritante mai cu seamă pentru Moscova și statele loialiste ei au fost propunerile Bucureștiului de adoptare a unor măsuri de sporire a încrederii obligatorii, menite să constrângă mai ferm URSS și Pactul de la Varșovia decât NATO. Criticând dur România la întrunirea din 1974, pentru că oferise „oponenților" Pactului de la Varșovia „ocazia de a bănui existența unor diferende în rândurile noastre" în cadrul negocierilor de la Geneva și Viena, Erich Honecker declara cu amărăciune că „nu e niciun secret în faptul că propunerile Republicii Socialiste România cu privire la așa-numitele măsuri de sporire a încrederii și la principiul renunțării la forță au contribuit la eforturile statelor NATO".[2]

În conformitate cu ciorna discursului susținut de Honecker, solicitările României pentru „modalități comprehensive de control pe teritoriul statelor socialiste prin instituirea unor posturi de control internaționale fixe și mobile" erau „complet inacceptabile" și aveau „scopul evident de a limita și controla activitățile forțelor armate ale statelor socialiste".[3] „Propunerile rovarășilor români", constata Honecker, sunt în concordanță cu opiniile statelor NATO asupra așanumitelor „măsuri de promovare a stabilității" și sunt în directă contradicție cu politica asupra căreia s-a convenit.[4]

Liderul de partid est-german a remarcat în continuare că introducerea „inițiativei românești" în subcomitetul care se ocupa de Coșul I mutase punctul focal al „obiectului deliberărilor conferinței" de la discuțiile politice la „aspectele militare generale, într-o anumită măsură în formă detaliată". Propunerile românești, „alături de cele ale statelor occidentale, includeau solicitarea de a merge mai departe decât prevedeau recomandările finale de la Helsinki, astfel extinzând domeniul de validitate a acordului" și „ignorând interesele de securitate ale întregii comunități socialiste și drepturile suverane ale țărilor socialiste".[5]

---

[1] *Discurs al Secretarului General al PCR (Nicolae Ceaușescu)*, 17 aprilie 1974, PHP.

[2] *Discurs al șefului de stat est-german (Erich Honecker)*, 17-18 aprilie 1974, PHP.

[3] *On the Position of the Socialist Republic of Romania: Additions to the Speech by the East German Head of State (Erich Honecker)*, 4 aprilie 1974, „XIV. Warsaw, 17-18 April 1974", „PCC Meetings 1970-1990", în Mastny, Nuenlist, Locher și Selvage (2001), PHP, pp. 1-9.

[4] Ibid.

[5] *On the Position of the Socialist Republic of Romania: Additions to the Speech by the East German Head of State (Erich Honecker)*, 4 aprilie 1974, „XIV. Warsaw, 17-18 April 1974", „PCC Meetings 1970–1990", în Mastny, Nuenlist, Locher și Selvage (2001), PHP, pp. 1-9. În *East German Notes on the European Security Conference Project* (17 aprilie 1974) sunt reiterate nemulțumirile stârnite de „accentul exagerat" pus de români pe „aspectele militare" concrete ale MSI, pe „principiul renunțării la forță", pe reduceri mai mari ale armamentelor și forțelor militare ale URSS, RDG, RPP și RSSC, și de apelurile României la „măsuri comprehensive de control pe teritoriul statelor socialiste prin puncte de control internațional", care coincideau „în mare măsură" cu „punctele de vedere ale statelor NATO". Nota se încheia astfel: „Propunerile românești complică negocierile de la Viena, contravin intereselor de securitate ale comunității socialiste și afectează drepturile suverane ale țărilor socialiste".

Adjunctul Departamentului Internațional maghiar, Mátyás Szürös, a susținut entuziast criticile lui Honecker, declarând că ele reflectă fidel „linia noastră comună din toate punctele de vedere", atât în cererea ca România să „înceteze" să mai urmărească obiective „care nu concordă cu pozițiile noastre comune privind chestiunile importante", cât și în reliefarea asemănărilor între abordarea românească și cea a alianței occidentale.[1] „Nu este niciun secret", a declarat Szürös, „în faptul că propunerile României pentru așa-zisele măsuri de sporire a încrederii și de renunțare la forță sunt în acord cu intențiile statelor NATO".[2]

Așa cum îi preciza Ceaușescu președintelui Ford în primăvara următoare, țara sa susținea măsuri de sporire a încrederii specifice și obligatorii, care să limiteze în mod efectiv utilizarea forței, prin „angajamente ferme ale statelor de renunțare a forță și de neamestec în treburile interne ale altor state" și prin „angajamente referitoare la manevrele militare" de-a lungul frontierelor statale.[3] Liderul român sublinia că detaliile privitoare la distanța față de frontiere sau la trupele implicate erau mult mai puțin importante decât „faptul în sine că măsurile trebuie să aibă caracter obligatoriu, nu voluntar".[4] „Ceea ce facem noi", îi explica Nicolae Ceaușescu președintelui american, „este să introducem câteva reguli în dreptul internațional", deoarece România consideră că „anumite acorduri trebuie să fie obligatorii, nu facultative".[5]

Atât de mare era discrepanța între poziția României, pe de o parte, și cea a Uniunii Sovietice și a partenerilor ei loialiști, pe de alta, încât românii nici măcar nu au fost incluși în cadrul delegației Pactului de la Varșovia în cursul negocierilor. Așa cum observa CIA cu două săptămâni înainte de semnarea Actului Final de la Helsinki,

> unica excepție evidentă de la docilitatea est-europeană era România... Românii deviaseră de la pozițiile sovietice într-o varietate largă de aspecte. Bucureștiul încerca asiduu, spre exemplu, să întărească prevederile de control, cu intenția evidentă de a-i trage la răspundere pe sovietici pentru încălcările acordurilor.[6]

Deși nu au creditat România pentru rolul ei în conturarea regulilor ce au dus la schimbările în domeniul securității soldate în cele din urmă cu încheierea Războiului Rece, analiștii occidentali au recunoscut că „aspectele militare ale CSCE și măsurile de sporire a încrederii (MSI) voluntare constituiau un element

---

[1] *Rezoluția nr. 3185/1974 a Consiliului de Miniștri al Comitetului Politic Consultativ al Tratatului de la Varșovia, 17-18 aprilie 1978, Varșovia,* pregătită de Mátyás Szürös, în „Records of the Political Consultative Committee, 1955-1991", editori Douglas Selvage și Vojtech Mastny, ianuarie 2008, p. 7.

[2] Ibid. La rândul lui, Gierek „a deplâns faptul că propunerile românești de la discuțiile pe tema dezarmării nu coincideau cu poziția comună". *Op.cit.*, p. 8.

[3] *Memorandum of Conversation,* Washington, 11 iunie 1975, 3-4.15 p.m., Document 34, *Foreign Relations, 1969-1976,* Volum E-15, *Documents on Eastern Europe, 1973-1976.*

[4] Ibid.

[5] Ibid.

[6] *CSCE: The View From Moscow* (CIA/OCI/Memo 750718A), 18 iulie 1975, p. 8, CIA.

nou în relațiile Est–Vest – unul care nu avea legătură cu ideea sovietică de destindere".[1]

Propunerile României, discutate anterior cu președinții americani Nixon și Ford și cu consilierii acestora, aveau un caracter vizionar și extrem de ambițios. Din multe puncte de vedere, erau însă de nedorit pentru Washington, dat fiind că riscau să submineze prerogativele unilaterale ale SUA în raporturile cu URSS și cu Pactul de la Varșovia. Spre exemplu, serviciile americane de informații au continuat să privească MSI privind exercițiile militare doar ca pe un plan sovietic menit să dezavantajeze NATO, ținând cont că aceasta din urmă organiza mult mai multe exerciții comparativ cu Pactul de la Varșovia, fără considerație și aparent fără să conștientizeze tensiunile existente în interiorul Pactului, între România și ceilalți membri ai alianței.[2] Însă impactul eforturilor românești era direcționat în principal spre limitarea comportamentului agresiv al URSS și, în consecință, a fost susținut pe rând de toate administrațiile prezidențiale americane.

Poate că principalul aspect al propunerilor românești, ca regimul MSI și de verificare să fie introdus în dreptul internațional ca obligativitate, nu cu caracter facultativ, a fost sacrificat în fața opoziției sovietice pentru a se ajunge la un acord în Actul Final de la Helsinki. Din această perspectivă, efortul uriaș depus de București poate fi considerat o nereușită. Și într-adevăr, unii analiști occidentali (și întregul aparat sovietic de dezinformare) l-au interpretat la vremea respectivă ca un eșec răsunător. La scurt timp după semnarea Actului Final de la Helsinki, spre exemplu, în 1975, într-o evaluare a CIA se preciza – după ce se menționa că românii făcuseră „mare caz de independența lor, de apărarea propriilor interese și interpretări" – că:

> În final, Bucureștiul nu putea cita multe formulări care să-i cuprindă conceptele, românii evitând cu regularitate să intre în potențiale dispute cu sovieticii. Și totuși, românii au fost priviți cu simpatie de un larg public european, beneficiind de o mai bună înțelegere a poziției lor.[3]

---

[1] Nuenlist și Locher (2005), pp. 13-14, PHP.

[2] Această perspectivă este evidentă în analizele americane despre acordul și scopurile sovieticilor în privința măsurilor de sporire a încrederii în anii 1980, atât în interiorul, cât și în exteriorul guvernului. La o conferință desfășurată în 21-23 martie 1988 la Ebenhausen, de exemplu, oficialii și analiștii pe problemele Apărării din SUA, RFG, Franța și Marea Britanie (de la RAND Corporation, Stiftung Wissenschaft und Politik, Institut Francais des Relations Internationales, and the Royal Institute of International Affairs) au discutat pe larg despre aceste scopuri ale sovieticilor, fără a fi menționată presiunea exercitată asupra Moscovei din interiorul Pactului de la Varșovia pentru a adopta astfel de măsuri. Richard A. Bitzinger, *Reconstructing NATO Strategy for the 1990s: A Conference Report*, R-3803-FF, Santa Monica, RAND, august 1989, pp. v-vi, 3-6.

[3] *CSCE: The View From Moscow* (1975), p. 8, CIA.

În ciuda acestei aparente lipse de succes, România a jucat un rol important în impunerea, începând din acel moment, a MSI ca element major în discuțiile dintre Est și Vest. Constrângerile și preceptele obligatorii asupra cărora Bucureștiul insistate în 1975, la Helsinki, cu atâta obstinație (fără succes însă), au fost acceptate ca atare în decurs de câțiva ani (la întrunirile CSCE desfășurate, spre exemplu, la Madrid în 1980–1981 și la Stockholm în 1984–1986) și au devenit fundamentele de securitate ale acordurilor dintre Est și Vest. Așa cum se sublinia într-o analiză ulterioară a procesului CSCE, acordurile încheiate la Helsinki au cauzat Moscovei serioase „dificultăți pe două fronturi". Unul din ele determinat de acceptarea Coșului III (pe probleme de drepturi ale omului); celălalt, care a conferit SUA locul de frunte (dar nu și importanța de rigoare), fusese creat odată cu acceptarea fără prea mare tragere de inimă din partea Moscovei a „unui număr de măsuri de notificare anterioară și observare a manevrelor militare majore – așa-numitele măsuri de sporire a încrederii (MSI)".[1]

Instituționalizarea CSCE

În cadrul Pactului de la Varșovia avea loc o luptă acerbă pe tema inițiativelor românești de sporire a încrederii, a solicitării Bucureștiului ca și membrii est-europeni ai Pactului să aibă un cuvânt de spus în politicile de cvontrol al armamentului și a insistențelor României ca Moscova și ceilalți aliați să susțină pe deplin și fără echivoc procesul CSCE și să se angajeze cu seriozitate în discuțiile cu SUA și cu Occidentul în general pe subiectul dezarmării. În 1976, de exemplu, după ce l-a criticat pe Ceaușescu fiindcă a refuzat să abordeze sau să evalueze relațiile interstatale prin prisma ideologică – „pe liniile de partid" –, est-germanii se plângeau că:

> a minimalizat semnificația rezultatelor obținute până în prezent în procesul de destindere, pentru a justifica o serie de propuneri, îndeosebi cu privire la pașii în domeniul destinderii militare. A cerut ca statele socialiste să adopte noi inițiative la negocierile de la Viena. Cu privire la apropiata întrunire [CSCE] de la Belgrad, a susținut crearea unui nou program de măsuri practice pentru consolidarea securității și a destinderii militare și pentru dezvoltarea cooperării.[2]

În mod ironic, combinația dintre neîncetatele presiuni românești în cadrul Pactului pentru o abordare serioasă a MSI, crescândele nemulțumiri interne în URSS cauzate de încălcările drepturilor omului și tot mai intensele critici occidentale la adresa modului în care sovieticii aplicau prevederile Coșului III în domeniul drepturilor omului – toate acestea au stârnit la Moscova interesul pentru o abordare mai constructivă a MSI – fie și numai pentru a distrage

[1] *Soviet Objectives and Tactics at the Belgrade Conference,* mai 1977, p. 3, CIA.
[2] *Report on the Meeting and Statement of the East German Politburo,* 25-26 noiembrie 1976, PHP.

atenția Vestului de la încălcările drepturilor omului în URSS. Cu puțin timp înainte de reuniunea CSCE de la Belgrad, din 1977, CIA remarca:

> Încercările sovietice de a deplasa punctul focal al discuțiilor de la problema Coșului III sunt ilustrate de aluziile Moscovei că ar putea lua în calcul îmbunătățiri în domeniile de care anterior nu fusese interesată. Cel mai vizibil exemplu al acestei aparente schimbări în abordarea diplomatică a URSS – dacă nu și în atitudinile ei efective – se referă la măsurile de sporire a încrederii. Deși la Helsinki sovieticii se opuseseră cu fermitate unor asemenea măsuri, acum au dat de înțeles cel puțin o dată că ar putea fi pregătiți să se gândească la unele îmbunătățiri ale procedurilor de notificare a manevrelor militare.[1]

Un analist occidental observa că Bucureștiul continua să „susțină nu doar notificarea în avans privind mișcările de trupe, ci și cu referire la manevrele navale și aeriene", în perioada anterioară conferinței de la Belgrad, în 1978.[2] Ceilalți membri ai Pactului și-au continuat la unison atacurile împotriva campaniei duse de București pentru dezarmare și măsuri obligatorii de sporire a încrederii. În vara anului 1978, Comitetul Central al PCUS raporta o „acutizare a confruntării în ultima etapă a conferinței de la Belgrad", când „reprezentanții oficiali ai României și organele de informații românești i-au criticat aspru rezultatele" – nesemnificative, în primul rând, din cauza lipsei de sinceritate și a comportamentului obstrucționist al sovieticilor, înainte de criticile acerbe la adresa situației privind drepturile omului de după Helsinki.[3]

Încercările inițiale ale Moscovei de a înfățișa întunirea ca pe un succes al diplomației sovietice împotriva obstrucționismului occidental au fost rapid lăsate deoparte când toți membrii Pactului au împărtășit opinia României, că reuniunea de la Belgrad a fost un eșec clar. Pe de altă parte, au fost de acord cu Moscova în privința necesității de distanțare și, posibil, de retragere din deloc amicalul proces al CSCE, nu cu angajamentul sincer și inechivoc susținut de București.

În octombrie același an, Moscova a atacat România pentru „cursul ambiguu" al „relațiilor sale cu SUA și aliații lor", pentru „distanțarea ostentativă de Uniunea Sovietică și de celelalte țări socialiste" și pentru refuzul ei de a „demasca acțiunile puterilor imperialiste, care pun în pericol cauza păcii". Iritantă mai cu seamă era insistența României asupra implementării concrete a acordurilor de la Helsinki și deopotrivă asupra dezarmării și a includerii în acest proces a celorlalți membri nonsovietici ai Pactului – pe care Moscova a continuat s-o

---

[1] *Soviet Objectives and Tactics at the Belgrade Conference,* mai 1977, p. 9, CIA.

[2] Patrick Moore, „Soviet-Romanian Relations: The Balance for 1977", RFER, RAD Background Report/216, 10 noiembrie 1977, OSA, Box 116, Folder 2, Report 75, p. 5.

[3] *Expunere pe tema discuțiilor cu tovarășul V.I. Potapov, șeful Secției pentru România al CC al PCUS,* 27 iulie 1978, Document nr. 2 în Watts (2012a); Negru (2010), pp. 187-192; AOSPRM, fond 51, inv. 47, dosar 11, filele 70-80.

răstălmăcească, prezentând-o ca pe un efort egotist de a se amesteca în discuții. În conformitate cu principalul specialist în problemele românești din cadrul CC al PCUS,

> Delegația PCUS a semnalat aspectele negative grave ale abordării românești privind probleme internaționale precum oprirea cursei înarmărilor și dezarmarea, securitatea europeană [și] transpunerea în practică a Actului Final al Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa...
> Referitor la dezarmare, delegația română s-a pronunțat în favoarea unor consultări lărgite și a pozițiilor coordonate ale țărilor socialiste. În esență, înainte de a fi acceptate pentru examinarea în forumurile internaționale, problema trebuia coordonată cu România. În mod cert, delegația PCUS nu putea face o asemenea promisiune, ținând seama de poziția României, deși în general se pronunța în favoarea consultărilor.[1]

Ceaușescu și-a început discursul la reuniunea CPC de la Moscova, în noiembrie 1978, subliniind „importanța istorică a conferinței de la Helsinki" și exprimându-și regretul că „puține s-au făcut până acum" în privința aplicării în practică a „principiilor și angajamentelor asumate de statele participante".[2] Poziția era una unică în cadrul Pactului de la Varșovia. Alți membri ai Pactului au prezentat apoi, în fața interlocutorilor occidentali, poziția României ca fiind critică la adresa Acordurilor de la Helsinki în sine, nu la modul în care au fost ele implementate.[3] Ceaușescu era nemulțumit în primul rând de practica de excludere a aliaților nonsovietici de la procedura „de elaborare a materialelor în mod deosebit importante care angajează țările membre ale Tratatului în probleme esențiale de pace și război, în cursa înarmărilor și pe panta conflagrațiilor și în chestiuni de dezarmare și destindere internațională".[4]

În conformitate cu participanții maghiari la reuniune, România a insistat că implementarea concretă a măsurilor specifice adoptate în cadrul Acordurilor de la Helsinki era necesară pentru evoluția procesului CSCE la Belgrad și Viena. Ceaușescu, susținea ungurii, cerea „să fie acordată prioritate implementării ferme a măsurilor convenite la Helsinki și bunei pregătiri pentru întrunirea de la Belgrad, astfel încât aceasta din urmă să poată adopta un program de măsuri specifice și aranjamente de ordin practic menite să asigure securitatea și cooperarea

---

[1] *Discuții cu tovarășul V.I. Potapov, șeful Secției pentru România al CC al PCUS,* 27 octombrie 1978, Document nr. 3 în Watts (2012a); Negru (2010), pp. 192-197; AOSPRM, fond 51, inv. 47, dosar 11, filele 108-119.

[2] *Rezumat al discursurilor liderilor de partid comuniști (János Kádár, Edward Gierek, Erich Honecker, Todor Jivkov și Nicolae Ceaușescu),* 25 noiembrie 1978, PHP.

[3] Vezi, de pildă, aserțiunea ministrului de externe cehoslovac, că România ataca procesul de la Helsinki (Raport informativ, 19 octombrie 1980, PHP), și compară cu ceea ce a raportat aceeași delegație privind spusele efective ale românilor *(Discurs al ministrului român de externe (Ștefan Andrei),* 19 octombrie 1980, PHP).

[4] *Minută a întrunirii Biroului Politic al CC al PCR,* 24 noiembrie 1978, PHP.

în Europa".[1] Liderul român i-a îndemnat pe ceilalți membri ai Pactului să abordeze cu mai multă sinceritate întrunirile CSCE:

> Cu privire la convorbirile de la Viena referitoare la reducerea forțelor armate și a armamentelor... țările socialiste [trebuie să] discute, în mod adecvat, despre măsuri mai intensive care să oblige statele occidentale să adopte o abordate mai constructivă. Dacă aceste discuții au un caracter limitat și se referă doar la o parte a Europei, el consideră că este necesar să fie făcuți pași spre destinderea militară pe întregul continent. În această privință, a propus măsuri care să îi oblige pe toți participanții la CSCE:
> să reducă și în final să elimine manevrele militare și orice demonstrație de forță de-a lungul frontierelor altor state; să închidă bazele militare – în special pe cele nucleare – și să retragă toate trupele străine de pe teritoriile altor țări;
> să reducă, într-o primă etapă, nivelul trupelor și al armamentelor staționate pe teritoriile altor țări cu 10 până la 15 procente și să reducă forțele armate ale tuturor participanților la CSCE cu 5 până la 10 la sută în primă fază.[2]

Liderul român a susținut de asemenea limitarea și restricționarea forței militare, pe baza apelurilor deja intrate în uz ale țării sale la dizolvarea NATO și a Pactului de la Varșovia și, până atunci, la reținerea de la activități militare. Așa cum preciza Ceaușescu,

> Este foarte important ca țările socialiste să-și reafirme propunerea de desființare a blocurilor militare. Din acest punct de vedere, adoptarea unor măsuri specifice menite să reducă treptat activitatea blocurilor ar fi foarte utilă. El a sugerat că securitatea europeană ar putea fi sporită prin intermediul unui tratat paneuropean care să îi oblige pe toți participanții la CSCE să nu folosească nici forța, nici amenințările cu utilizarea forței. Astfel s-ar completa în mod adecvat atât tratatul propus de Uniunea Sovietică privind neinițierea unui atac nuclear, cât și adoptarea unui acord global vizând neutilizarea forței în relațiile internaționale.[3]

Vorbind imediat după comandantul-șef al Pactului de la Varșovia, mareșalul sovietic Viktor Kulikov, la întrunirea CPC de la Moscova, în noiembrie 1978, Ceaușescu a respins atât apelul acestuia la o mai strânsă integrare și la înarmare, cât și viziunea sa asupra situației, „ca și când am fi la numai un pas de izbucnirea unui război mondial".[4] „Dimpotrivă", a insistat liderul român, „țările noastre trebuie să fie primele care să ofere un exemplu referitor la reducerea cheltuielilor militare, independent de măsurile adoptate de țările NATO, pentru

---

[1] *Rezumat al discursurilor liderilor de partid comuniști (János Kádár, Edward Gierek, Erich Honecker, Todor Jivkov și Nicolae Ceaușescu,* 25 noiembrie 1978, PHP.
[2] Ibid.
[3] Ibid.
[4] *Minută a întrunirii Biroului Politic al CC al PCR,* 24 noiembrie 1978 PHP.

a exercita o substanțială influență pozitivă asupra luptei popoarelor pentru pace și destindere în lume".[1] De asemenea, Ceaușescu a insistat că:

> trebuie să acționăm pentru a deschide perspectiva unor politici reale de dezarmare și pentru a evita, cu toată hotărârea și cu cel mai înalt simț al responsabilității, să ne lăsăm atrași în cursa înarmărilor.[2]

Cum NATO și Pactul de la Varșovia împărtășeau o realitate comună, a susținut Ceaușescu mai departe, acțiunile unilaterale ale unei alianțe ar afecta realitatea amândurora. Nimic nu s-a schimbat în caracterul și în structura fundamentală a aceste confruntări până la sfârșitul deceniului respectiv, și nici în cea mai mare parte a următorului. România a continuat să facă presiuni pentru implementarea aspectelor concrete ale acordurilor de la Helsinki (mai puțin pe cele cuprinse în Coșul III, despre care toți membrii Pactului considerau că încurajează disidența și subversiunea), pentru încheierea cursei înarmărilor, pentru angajarea sinceră în procesul de dezarmare și pentru eliminarea forței și a amenințărilor cu forța din ecuația securității europene.

Între timp, toți ceilalți membri ai Pactului se aliniaseră la poziția Moscovei, opunându-se măsurilor de sporire a încrederii mandatate de acordurile de la Helsinki (și susținute de România). Partenerii „în strânsă cooperare" militau pentru consolidarea laturii militare a alianței și respingeau concepția românească privind destinderea și securitatea europeană, în favoarea celei impuse de Kremlin.[3]

În conformitate cu oficialul CC al PCUS responsabil pentru problemele românești, conducerea sovietică i-a criticat din nou pe români pentru abordarea lor „negativă" privind „oprirea cursei înarmărilor și dezarmarea, securitatea europeană [și] implementarea Actului Final al Acordului de la Helsinki" la întâlnirea care a avut loc în august 1979, în Crimeea, între Ceaușescu și Brejnev, de parcă Bucureștiul, nu Kremlinul, ar fi fost cel care s-ar fi străduit să le zădărnicească. Moscova a pretins de asemenea că ar avea ample „dovezi" privind „lipsa de principii" a PCR în politicile sale față de „mișcarea de nealiniere, ca și față de țările cu orientare socialistă și de mișcarea comunistă internațională".[4]

---

[1] Ibid.

[2] *Minută a discuției privind raportul Comandantului Suprem al Forțelor Armate Unite la întrunirea CPC,* 3 decembrie 1978, PHP.

[3] Vezi, de pildă, următoarele studii ale diferitelor runde de întâlniri ale Pactului de la Varșovia: Anna Locher, „Shaping the Policies of the Alliance: The Committee of Ministers of Foreign Affairs of the Warsaw Pact, 1976-1990" mai 2002, în „Records of the Committee of the Ministers of Foreign Affairs", PHP; și Christian Nünlist, „Cold War Generals: The Warsaw Pact Committee of Defense Ministers, 1969-90", mai 2001, în „Records of the Warsaw Pact Committee of Ministers of Defense, 1969-1990", PHP.

[4] *Informare privind întâlnirea și discuțiile dintre L.I. Brejnev și N. Ceaușescu pe 1 august 1979, în Crimeea,* 20 august 1979, Document nr. 5 în Wats (2012a); Negru (2010), pp. 201-203; AOSPRM, fond 51, inv. 50, dosar 6, filele 80-85.

Brejnev deplângea faptul că „liderii PCR continuă să urmeze același «curs aparte» ca înainte și chiar a întreprins o serie de acțiuni care accentuează divergențele existente. Această stare de lucruri ne îngrijorează considerabil".[1] Scopul general al unor asemenea atitudini era acela de a refocaliza atenția asupra României ca o sursă de probleme și blocaje, îndepărtând-o de politicile pe care le susținea Bucureștiul.

Protejarea procesului CSCE la Madrid

România a reușit să contracareze încercările sovieticilor de a transforma conferința de la Madrid, din 1980, într-o discuție propagandistică pe marginea dezarmării, menită să îndepărteze atenția Occidentului de la încălcările drepturilor omului în URSS și de la neajunsurile în implementarea prevederilor Coșului III. Astfel era sigur că reuniunea avea să rămână „o conferință despre MSI" – despre caracterul lor și modalitatea de implementare.[2] Concomitent, măsurile active coordonate de sovietici înfățișau Bucureștiul ca „punând în discuție procesul de la Helsinki", nu doar atribuind României o abordare opusă celei reale, ci insinuând totodată existența în rândul celorlalți membri ai Pactului a unui entuziasm mai avid decât cel dovedit în întrunirile lor documentate.[3]

Lăsând la o parte propaganda și retorica lipsită de conținut, România rămâne unica susținătoare a procesului CSCE din interiorul Blocului, chiar dacă nu era deloc entuziastă cu privire la toate prevederile acestuia sau, cel puțin, cu privire la posibilele lor interpretări. Așa cum sublinia ministrul român de externe în octombrie 1980, criticile țării sale erau îndreptate spre „rezultatele de până acum ale procesului de la Helsinki", spre lipsa de respect pentru elementele

---

[1] Ibid.

[2] Nuenlist și Locher (2005), p. 14, PHP. Nuenlist și Locher nu recunosc rolul României în instituirea MSI ca un element central în discuțiile Est–Vest pe teme de securitate, pretinzând în schimb că, după Helsinki, Polonia și Ungaria au luat locul României ca principal partener est-european al SUA. În realitate, această schimbare s-a produs abia peste un deceniu, la mijlocul anilor 1980. Românii au repetat performanța la negocierile CSCE de la Stockholm, din 1984–1986, unde Moscova a acceptat într-un târziu MSI și procedurile obligatorii de verificare pe care România le susținuse de la debutul procesului Helsinki. Vezi, de pildă, Nuenlist și Locher (2005), p. 14. Pentru recunoașterea rolului jucat de România la Stockholm, vezi de pildă Hannes Gamillschlag, „In der Konferenzpause beginnt die Arbeit", *Frankfurter Rundschau,* 23 martie 1984; și J.F. Brown, *Eastern Europe and Communist Rule,* Durham, Duke University Press, 1988, p. 271. Vezi și Lincoln Gordon, „Interests and Policies in Eastern Europe: The View from Washington" în Gordon (1987), p. 101. Românii au deținut un rol esențial, creând premisele pentru ulterioarele acorduri de tip „cer deschis" și au fost primii care au propus și au aplicat în practică un astfel de acord în Europa, împreună cu vecinii lor maghiari, în 1991.

[3] *Raport informativ,* 19 octombrie 1980, PHP. Aserțiunea cehoslovacilor, că România se opunea procesului de la Helsinki, a fost reprodusă în nota editorială care a însoțit lucrările reuniunii miniștrilor adjuncți de externe, fără nicio clarificare care să dea de înțeles că descrie o poziție aproape diametral opusă celei adoptat în realitate de români.

acordului, dovedită de semnatarii Actului Final, și spre eșecul de a implementa „măsurile necesare de sporire a încrederii".[1]

Documentele maghiare ale întâlnirii pregătitoare a Pactului pentru conferința CSCE de la Madrid menționau propunerea insistentă a României vizând un angajament lipsit de echivoc față de continuarea întrunirilor CSCE la nivel european indiferent de rezultatul fiecăreia în parte. Totodată, Bucureștiul sugerase ca reuniunilor CSCE să le fie atribuit un plus de importanță prin intermediul unei reprezentări la nivel mai înalt la conferința de la Madrid. Ceilalți membri ai Pactului, care își coordonaseră pozițiile anterior cu Uniunea Sovietică, în cadrul unor întâlniri de la care România fusese exclusă, nu s-au lăsat convinși de oportunitatea altor reuniuni CSCE la nivel european, susținând categoric afirmațiile sovieticilor că nu exista „nicio bază" pentru continuarea lor.

În conformitate cu rezumatul maghiar al diverselor poziții adoptate în cursul întâlnirii, adjunctul ministrului de externe ungar declarase:

> Luăm de asemenea în considerare propunerea sovietică, în care nu există nicio referire concretă la continuarea conferinței paneuropene, mai acceptabilă... În circumstanțele actuale nu ar fi însă prudent să ne angajăm la continuarea conferințelor. Acest angajament ar fi ca un salt în beznă.[2]

Conform poziției adoptate de guvernul polonez, ar fi o gravă eroare să vorbim despre continuarea procesului de la Madrid în circumstanțele curente. Repetarea greșelii de la Belgrad nu ar fi în interesul țărilor socialiste.[3]

Adjunctul ministrului de externe est-german a atras atenția că Actul Final nu conține nicio prevedere referitoare la obligativitatea continuării conferințelor paneuropene. Propunerea românească de continuare a acestora nu ține seama de logica textelor deja armonizate și de experiența nefavorabilă de la Belgrad. În situația actuală el nu poate susține propunerea României...[4]

Miniștrii adjuncți de externe din Cehoslovacia și Bulgaria au subliniat, de asemenea, probabilitatea ca „reuniunea de la Madrid să se încheie cu rezultate nu tocmai favorabile" și că era foarte posibil ca „efectele conferinței să fie unele adverse" pentru alianța sovietică. „Din acest motiv", a precizat diplomatul cehoslovac, „ar fi inoportun să ne angajăm" într-un comunicat oficial „la continuarea conferinței pan-europene" și ar fi „prematur să discutăm despre continuarea conferinței paneuropene, în lumina experienței de la Belgrad".[5]

Și de această dată, românii au rămas pe poziție, tot singuri:

---

[1] *Discurs al ministrului de externe român (Ștefan Andrei),* 19 octombrie 1980, PHP.
[2] *Notă asupra întrunirii miniștrilor adjuncți de externe,* 20 octombrie 1980, PHP.
[3] Ibid.
[4] Ibid.
[5] Ibid.

> Comunicatul emis de Comitetul Miniștrilor de Externe nu trebuie să ocolească în niciun caz problema continuării[1], a viitorului. Delegația română de consultanți speciali a afirmat deja poziția oficială a României. Dat fiind că au înaintat propunerea la indicațiile Partidului Comunist Român, nu pot în nicio circumstanță să aprobe un document care nu include ideile de mai sus [angajându-se inechivoc la continuarea întrunirilor CSCE la nivel european și conferindu-le o pondere superioară printr-o reprezentare la nivel mai înalt].[2]

Adjunctul ministrului polonez de externe a încheiat prezentarea susținută de delegația sa învinovățind România pentru că ar fi obstrucționat încheierea oricărui acord pe poziții comune, afirmând în același timp că „în principiu, toate statele membre susțin propunerea română".

Insistențele României pentru un angajament ferm și lipsit de echivoc al Pactului de la Varșovia față de procesul CSCE la nivel european a creat pericolul ca toți ceilalți membri ai Pactului să fie lăsați „în ofsaid" în percepțiile occidentale – și mai cu seamă vest-europene – dacă nu se raliau și ei la această poziție. Riscul era cu adevărat serios ca urmare a măsurilor active sovietice menite să prezinte România ca fiind cel mai mare vinovat de abuzuri în domeniul drepturilor omului, din câți cunoscuse Europa. Portretizarea conducerii de la București ca autoare a celor mai mari încălcări ale acordurilor de la Helsinki ar fi avut de suferit dacă Ceaușescu ar fi fost perceput (în mod corect) ca fiind cel mai fervent susținător al al procesului CSCE din interiorul Pactului de la Varșovia.

Oficialii români – de la șeful delegației participante la întrunirea Comitetului Miniștrilor Apărării din decembrie 1980 până la Ceaușescu însuși la reuniunea CPC din aceeași lună – au atras atenția în mod repetat asupra faptului că întreaga „lume iubitoare de pace" aștepta cu „mari speranțe" rezultatele întrunirii CSCE de la Madrid.[3] Adresându-se celorlalți membri ai Pactului, Ceaușescu a subliniat:

> Concluzia la care a ajuns anul trecut Comitetul Politic Consultativ al statelor participante la Tratatul de la Varșovia cu privire la situația internațională și la necesitatea intensificării eforturilor pentru soluționarea prin negocieri a problemelor, pentru dezarmare și, mai întâi de toate, pentru dezarmarea nucleară, pentru o nouă ordine mondială, pentru politica de destindere, pentru colaborare și pace s-a dovedit pe deplin justă. Salutăm deschiderea reuniunii de la Madrid

[1] În versiunea în limba engleză de pe site-ul PHP, textul maghiar a fost tradus prin „calea înainte" care, deși cât se poate de corect, constituie o alegere ciudată, ținând cont că aceeași sintagmă a fost tradusă anterior prin „continuare", legând-o direct de problema în discuție. Aici, autorul a preferat „continuare".

[2] Ibid. Aceasta este evaluarea maghiară cu privire la poziția României.

[3] Vezi, de pildă, Raportul ministrului est-german al apărării Heinz Hoffman către Honecker privind spusele generalului Constantin Olteanu la a treisprezecea întrunire a Comitetului Miniștrilor Apărării din cadrul Pactului de la Varșovia, *Raport la a 13-a sesiune a CMA,* decembrie 1980, PHP.

pentru securitate și cooperare în Europa. După părerea noastră, trebuie să depunem toate eforturile pentru ca reuniunea să fie un succes. Viața ne demonstrează că trebuie să acționăm cu deplină hotărâre pentru afirmarea, în relațiile dintre state, a principiilor egalității depline în drepturi, respectului pentru suveranitatea și independența națională, neamestecului în treburile interne, renunțării la forță și la amenințarea cu folosirea forței.[1]

România a rămas în cadrul Pactului de la Varșovia, de departe, cel mai avid susținător al obligativității MSI și o „voce directă" în sprijinul statelor mici și mijlocii „în chestiuni legate de securitatea militară" la Conferința de la Stockholm pentru Măsuri de Sporire a Încrederii și Dezarmare în Europa în 1984–1986.[2] Chiar și considerând că principalele sale interese erau acelea de a „face mai dificilă orice acțiune militară a Moscovei împotriva României" și de a obține un rol în discuțiile vizând dezarmarea și controlul armamentului, așa cum nota un analist, poziția României la conferința de la Stockholm era „mai apropiată de cea a țărilor neutre și nealiniate decât de aceea a Uniunii Sovietice și a aliaților ei".[3] Analistul în cauză ar fi putut adăuga fără teama de a fi sever contrazis că poziția României era de asemenea mai apropiată de cea a SUA și NATO, decât de cea a URSS și a Pactului de la Varșovia.

La Stockholm, Moscova a acceptat în sfârșit cerințele de notificare și inspecțiile internaționale care aveau să reducă substanțial capacitatea sovieticilor de a „pregăti un atac prin surprindere".[4] Deși acest lucru nu este menționat (și poate că nici nu a fost consemnat) în analizele americane declasificate până în prezent, conferința de la Stockholm a constituit o victorie extraordinară pentru eforturile României de constrângere a capacității sovietice de exercitare a forței militare. Cerințele de notificare și regimul de verificare acceptate de URSS erau similare în mare măsură cu cele propuse și susținute de București la prima conferință CSCE de la Helsinki, cu mai bine de un deceniu înainte.

[1] *Discurs al liderului român, Nicolae Ceaușescu la întrunirea liderilor de partid și stat din Pactul de la Varșovia,* 5 decembrie 1980, PHP.
[2] Larrabee (1984), pp. 54-55.
[3] Ibid.
[4] Nuenlist și Locher (2005), p. 14; Vezi, de pildă, Gamillschlag (1984).

Capitolul 12

Impunerea prin şantaj a încheierii Războiului Rece

Posibilitatea reală a izbucnirii unei confruntări militare între Est şi Vest şi a unui conflict nuclear în perioada crizei de la Berlin, în 1961, şi a crizei rachetelor din Cuba, în 1962, a împins Bucureştiul dincolo de vechea sa agendă de reafirmare a controlului naţional asupra politicilor şi instituţiilor sale, în domeniul medierii internaţionale, al dezarmării şi al dezangajării militare. O premisă aflată la baza politicii româneşti – suficient de reală până la accederea la putere a lui Mihail Gorbaciov – era aceea că Moscova provoca în mod intenţionat tensiuni internaţionale, pentru a-şi extinde puterea şi influenţa asupra Europei de Est, dar şi la nivel global. Premisa derivată din aceasta, şi totodată fundamentul relaţiei strategice americano-române timp de aproape două decenii, susţinea că Washingtonul era autentic interesat în soluţionarea tensiunilor existente în plan internaţional.

În consecinţă, Bucureştiul a adoptat o abordare diferenţiată cu privire la Pactul de la Varşovia – încercând să-l transforme, să-l limiteze sau să-l desfiinţeze – pentru a bloca utilizarea impulsivă a forţei militare sovietice. În cadrul acestui efort, românii au căutat de asemenea să împiedice şi să complice folosirea unilaterală a arsenalului nuclear sovietic. Iniţial, acest lucru a avut loc sub masca activităţilor inerente ale Pactului, în campania pentru un aranjament „binar" similar cu practica din interiorul NATO, în conformitate cu care utilizarea unei rachete sovietice amplasate pe teritoriul unui aliat trebuia aprobată de aliatul în cauză. Eforturile româneşti presupuneau de asemenea ca membrii nonsovietici ai Pactului să obţină un cuvânt mai greu în procesul sovietic de adoptare a deciziilor în plan militar şi îndeosebi nuclear – un efort susţinut de referiri repetate la principiul românesc al activismului statelor mici şi mijlocii în procesele de mediere şi de atenuare a tensiunilor şi conflictelor internaţionale.

Ameninţare iminentă şi disciplină în alianţă versus dezarmare

Pe lângă reformarea Pactului de la Varşovia şi medierea internaţională, al treilea element al politicii de izolare a URSS promovate de facto de Bucureşti era dezarmarea. Deja spre sfârşitul anilor 1970, România insista asupra importanţei

dezarmării în Europa, ca un răspuns direct la eforturile Kremlinului de a stârni o „panică a războiului" care ar fi putut duce la un conflict nuclear accidental. Din perspectiva Bucureștiului, această promovare a isteriei războiului pusă în practică de Kremlin din 1978 până la mijlocul deceniului următor nu era altceva decât un exemplu clasic de politică sovietică.

Pe de o parte, Moscova insista că există un pericol neîndoielnic și actual privind un atac nuclear american prin intermediul operațiunilor RYAN și VRYAN; pe de altă parte, impusese în cadrul Pactului de la Varșovia Statutul FAU pe timp de război, consfințind astfel legal și oficial comanda și controlul sovietice asupra tuturor celorlalți membri ai pactului. Această nouă dovadă de supunere a aliaților loiali îngreuna și mai mult încercarea Bucureștiului de a folosi Pactul ca o modalitate de control al comportamentului militar sovietic, fără a afecta însă câtuși de puțin campania de dezarmare și dezangajare militară în interiorul Pactului.

Conducerea României a început să recurgă mai des la apeluri directe lansate atât în public, cât și la nivel particular Moscovei și Washingtonului, dar și statelor NATO și celor neutre din Europa. Dacă definirea situației și a contramăsurilor adecvate, considerau românii, ar fi lăsate la discreția Kremlinului, situația nu ar face decât să se agraveze. Acest lucru era cu atât mai temut cu cât Moscova se afla pe punctul de a înăbuși orice alte disensiuni, din partea altor regimuri decât cel românesc, în interiorul Blocului. Pentru a împiedica un asemenea rezultat, presiunile în vederea schimbării ar fi trebuit exercitate deopotrivă din interior și din exterior.

Toate acestea erau dificil de perceput și de înțeles pentru analiștii occidentali, în parte dintr-o simplă lipsă de atenție. La urma urmei, URSS deținea și controla toate focoasele nucleare din cadrul Blocului sovietic și se considera că inițiativele lansate în acest domeniu de ceilalți membri ai Pactului erau conforme cu sau aveau cel puțin aprobarea Moscovei – ceea ce era perfect adevărat pentru toți, cu excepția României. Astfel, apelurile Bucureștiului la dizolvarea ambelor blocuri militare, atât de contestate în interiorul Pactului, erau constant interpretate de analiștii americani ca propagandă sovietică – la fel cum se întâmpla, cu câteva excepții, cu solicitările României de reducere unilaterală a cheltuielilor militare, a trupelor și armamentelor.[1]

Și într-adevăr, apeluri aparent similare apăruseră în mod repetat în materialele de propagandă sovietice, câteva fiind incluse în comunicatele și declarațiile oficiale ale Pactului de la Varșovia. Rareori dezvăluit era efortul făcut de

[1] Chiar și în acest caz exista o tendință crescândă în anii 1980 de a considera opoziția României ca o simplă încercare de asigurare a susținerii interne pentru un regim tot mai ilegitim. Astfel, un analist afirma că, la reuniunea CPC din noiembrie 1978, Ceaușescu transformase o „dispută bugetară" într-o „criză internațională minoră". Larrabee (1984), p. 28. Cu privire la tratarea apelurilor la retrageri și reduceri de armamente ca având un caracter pur propagandistic, vezi de pildă Vladimir Socor, „Gorbachev's First Warsaw Pact Meeting", RAD Background Report/133, RFER, 22 noiembrie 1985, OSAA, Box 69, Folder 5, Report 21, pp. 2-6.

România de a folosi respectiva frazare, uneori prin persuasiune, dar mai des insistând că altfel va bloca orice declarații oficiale ale Pactului. În mod obișnuit, propunerile Bucureștiului erau prezentate în cursul a două sau mai multe întruniri, inițial respinse de ceilalți membri ai Pactului, apoi publicate (în întregime sau parțial) în presa română și în cea a altor state europene, și abia după aceea adoptate (din nou integral sau parțial) în documentele oficiale ale Pactului de la Varșovia. Odată adoptate astfel, românii aveau libertatea de a le face publice, deseori subliniind aspecte sau implicații cel mai puțin dorite de Moscova.[1]

În mod similar, pot fi identificate cazuri de influențare directă a politicii Pactului de la Varșovia (și deci a sovieticilor) analizând contribuțiile României la declarațiile oficiale emise la diversele întruniri ale aliaței (îndeosebi ale CPC, Comitetului Miniștrilor Apărării și ale Comitetului Miniștrilor de Externe). Cum Moscova coordona dinainte, cu ceilalți membri ai Pactului, acceptarea opțiunilor sale, diferențele de opinie limitându-se în general la nuanță, nu la substanță, existau doar „două poziții: norma [dictată de sovietici] și devierea [românească]", aceasta din urmă izbutind deseori să impună compromisuri considerabile celei dintâi.[2]

În cadrul respectivelor reuniuni ale Pactului, România se străduia să confere un ton rezonabil discuțiilor despre amenințările curente și despre măsurile de ordin militar necesare pentru a le contracara. Uneori, Bucureștiul combătea în mod direct interpretările sovietice privind realitatea, așa cum s-a întâmplat când a respins statisticile militarilor sovietici privind presupusa consolidare a armatelor SUA și NATO în 1978.[3] Alteori încerca să devieze acuzele liderilor militari și de partid ai URSS – precum Brejnev, Andropov, ministrul de externe Gromîko și mareșalii Greciko, Ustinov și Ogarkov – recunoscând legitimitatea respectivelor îngrijorări și apoi propunând detensionarea și dezarmarea, adică exact opusul proiectelor sovietice. În unele cazuri, Bucureștiul transfera cazul direct în plan public internațional, căutând să atragă susținerea externă pentru dezarmare și dezangajare militară în Europa. Tipic în acest sens a fost, de exemplu, interviul acordat de Ceaușescu ziarului spaniol *El Pais*, în vara anului 1979:

> România acordă o importanță deosebită problemelor dezarmării, în general, și îndeosebi în Europa... Noi credem că este necesar să facem totul pentru a opri cursa înarmărilor și să urmăm pași concreți pentru a reduce trupele și cheltuielile militare,

[1] Remarcabila abilitate a României de a influența declarațiile și comunicatele Pactului de la Varșovia în anii 1960 este descrisă pe larg în A. Ross Johnson, *The Warsaw Pact's Campaign for „European Security"*, R-565-PR, Santa Monica, RAND Corporation, noiembrie 1970, pp. v, vi, viii, 8-9, 11-15, 21, 33-34, 40-41, 52-55. Vezi și Fritz Ermarth, *Internationalism, Security, and Legitimacy: The Challenge to Soviet Interests in East Europe, 1964–1968,* Memorandum RM-5909-PR, Santa Monica, The RAND Corporation, martie 1969.

[2] Anna Locher, „Shaping the Policies of the Alliance: The Committee of Ministers of Foreign Affairs of the Warsaw Pact, 1976–1990", mai 2002, p. 18, în Records of the Committee of the Ministers of Foreign Affairs, PHP.

[3] Vezi, de pildă, discuția din capitolul 3.

a retrage trupele străine staționate pe teritoriul altor state, a desființa bazele militare și a adopta alte măsuri menite să ducă la o reală dezarmare pe continentul nostru. Dată fiind existența acestor două blocuri militare, NATO și Pactul de la Varșovia, o importanță specială trebuie acordată creării unor zone demilitarizate care să separe trupele celor două blocuri, ca un pas spre întărirea încrederii reciproce și spre crearea condițiilor necesare pentru continuarea dezarmării și pentru adoptarea unor măsuri mai eficiente capabile să ducă la dizolvarea simultană a celor două blocuri militare.[1]

În mai 1981, alături de liderul comuniștilor spanioli Santiago Carillo, care conducea partidul comunist vest-european probabil cel mai independent de Moscova, Ceaușescu s-a declarat din nou „împotriva staționării rachetelor nucleare în Europa și pentru un rezultat pozitiv al Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa, de la Madrid".[2]

„Exprimându-și îngrijorarea față de deteriorarea climatului politic internațional", cei doi lideri și-au exprimat încrederea că principalele obiective ale eforturilor internaționale trebuie fie „oprirea cursei înarmărilor" și „continuarea procesului început la Helsinki".[3] În noiembrie, chiar înainte ca negocierile privind armele strategice să înceapă la Geneva, Ceaușescu a lansat un apel public, aprobat de Marea Adunare Națională a României, adresat președintelui american Ronald Reagan și liderului sovietic Leonid Brejnev, pentru „o Europă fără arme nucleare", cerându-le celor doi să „suspende amplasarea de noi rachete cu rază medie de acțiune și să le retragă pe cele deja amplasate", repetând astfel „opțiunea zero" a președintelui Reagan.[4]

Liderii sovietici nu s-au aflat la originea inițiativelor românești și nici nu le-au aprobat. Comentariul făcut de Brejnev în dialogul cu Todor Jivkov, în cadrul întâlnirii celor doi în vara aceea în Crimeea este cât se poate de sugestiv: „La fel ca înainte, afirmațiile lui Ceaușescu pe o serie de teme ale politicii internaționale lasă un gust amar".[5]

„Isteria războiului" versus rațiune, la întrunirea CPC din 1983

Întrunirea Pactului de la Varșovia de la începutul anului 1983 – an considerat ulterior ca un apogeu al „isteriei războiului" întreținute de sovietici cu

[1] Interviu acordat de Nicolae Ceaușescu lui Juan Luis Cebrian, „Ceaucescu, hombre clave del equilibrio internacional" (Ceaușescu, omul-cheie în echilibrul internațional), *El País*, 16 mai 1979.
[2] „Ceaucescu y Carrillo, contra el despliegue de los euromisiles" (Ceaușescu și Carrillo, împotriva amplasării eurorachetelor), *El País*, 28 mai 1981.
[3] Ibid. Vezi și „Ceaucescu, interesado en el éxito de la Conferencia Europea de Seguridad de Madrid" (Ceaușescu, interesat în succesul Conferinței pentru Securitate în Europa de la Madrid), *El País*, 8 martie 1980.
[4] „Ceaucescu lanza un llamamiento en pro de una Europa libre de armas nucleares" (Ceaușescu lansează un apel la o Europă fără arme nucleare), *El País*, 29 noiembrie 1981.
[5] *Întâlnirea din Crimeea între Leonid Brejnev și Todor Jivkov*, 7 august 1981, PHP.

privire la un prim atac nuclear american, a constituit cadrul extrem de dramaticei portretizări schițate de Andropov, a unei lumi în pragul războiului. SUA și întregul bloc NATO, pretindea el, erau angajate într-o militarizare „continuă" și „periculoasă", menită să-i asigure „superioritatea militară" – un fapt pe care membrii Pactului de la Varșovia „nu-l pot și nu-l vor permite".[1] SUA distrăgeau atenția publică prin a lor „opțiune zero", menită să le disimuleze vinovăția principală în blocarea discuțiilor vizând dezarmarea și controlul armamentelor, la Geneva și la Viena deopotrivă.[2] Dacă SUA insistau să desfășoare rachete Pershing II în Europa, declara el, URSS avea să răspundă cu „contradesfășurări" proprii.[3]

Susținând absoluta necesitate a acestor contradesfășurări, liderul sovietic a subliniat că „nu există altă cale decât să răspundem la acțiunile provocatoare ale NATO cu contraacțiuni". Apoi Andropov și-a îndreptat atenția spre poziția și propunerile României, ridiculizându-le și declarându-le nesănătoase și periculoase:

> Tovarăși! Recent s-a încercat trasarea unei echivalențe între alianța noastră politică militară defensivă și agresivul bloc NATO. Este un punct de vedere ciudat, mai cu seamă în actualele circumstanțe. Compararea comportamentului Pactului de la Varșovia și al NATO în situații diverse ar fi suficientă pentru a convinge pe oricine că alianța noastră a fost întotdeauna o contrapondere de bază la forțele agresiunii și expansiunii, [în vreme ce] NATO nu se poate lăuda decât cu priceperea sa în amplificarea tensiunilor.
> După părerea noastră, nimeni nu ar trebui să aducă în discuție desființarea unilaterală a Tratatului de la Varșovia. A insista cu seriozitate asupra dizolvării unilaterale a alianței noastre defensive ar însemna să punem în mod intenționat țările socialiste într-o situație sumbră, în care s-ar vedea nevoie să acționeze singure în fața unui inamic bine organizat și înarmat până în dinți.[4]

Opiniile lui Andropov erau pe deplin împărtășite de conducerea armatei sovietice. Comandantul suprem al Pactului de la Varșovia, mareșalul Viktor Kulikov, vorbea despre intense „pregătiri pentru război" ale SUA și le denunța ca fiind responsabile, alături de NATO, pentru escaladarea cursei înarmărilor, pentru „accelerarea amplasării în Europa a rachetelor sale nucleare deestinate primei lovituri", și pentru că ar fi fost hotărâte să obțină superioritatea nucleară „cu orice preț".[5] Pe lângă recenta desfășurare a rachetelor SS-20 în RDG și

---

[1] *Declarația Secretarului general al Comitetului central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, tovarășul Yu. V. Andropov*, 4 ianuarie 1983, p. 1, PHP.
[2] Ibid.
[3] Ibid.
[4] *Op.cit.*, pp. 10-11, PHP.
[5] *Rezumat al discursului susținut de comandantul suprem al Forțelor Armate Unite, mareșalul Uniunii Sovietice V.G. Kulikov, la Sesiunea Consultativă a Comitetului Politic Consultativ al statelor membre ale Tratatului de la Varșovia „Despre situația Forțelor Armate Unificate și măsurile de sporire a pregătirii pentru luptă"*, ianuarie 1983, pp. 1, 3, PHP.

Cehoslovacia, sprijinită – pretindea Kulikov – „de celelalte țări socialiste", membrilor nonsovietici ai Pactului li se cerea să-și redoteze armatele cu noi arme și tehnologii de luptă de fabricație sovietică, să-și perfecționeze procedurile pentru trecerea rapidă pe picior de război, să-și mărească nivelul de pregătire pentru luptă dincolo de granițe, să-și sporească „vigilența politică" și preparativele psihologice pentru un conflict militar și să-și îmbunătățească abilitatea de a pune la punct „posturi de comandă mobile și ecranate" și „centre de comunicații și semnalizare modernizate".[1]

În contrast cu argumentele aduse de reprezentanții armatei și ai partidului din URSS, că situația apocaliptică a lumii impunea ca toți membrii Pactului să-și sporească eforturile militare, Ceaușescu identifica un scop diametral opus al întrunirii CPC. Obiectivul ei, explica el, era acela de a acționa pentru „a preveni înrăutățirea situației internaționale, a trece la dezarmare și îndeosebi la dezarmarea nucleară, și de a asigura pacea mondială".[2] Cum Andropov și generalii săi au continuat să peroreze despre iminenta amenințare cu o agresiune din partea SUA și NATO, liderul român a exprimat din nou optica opusă a țării sale referitoare la cauzele crizei internaționale și la cei rersponsabili pentru declanșarea ei, subliniind motivele și punctele în care percepțiile sovietice se dovedeau eronate:

> Aici situația este prezentată în așa fel, de parcă tot ce se întâmplă în lume este imputabil imperialismului și SUA. Dar nu acesta este adevărul. Țările socialiste au un rol important în situația internațională, purtând și ele o responsabilitate pentru tensiunile create. De asemenea, și ele au un cuvânt de spus în eradicarea acelor politici care contribuie la agravarea tensiunilor.[3]

La fel ca în 1980, Ceaușescu făcea referire la „imperialiști" nespecificați – pe care, în conformitate cu propria lor experiență istorică, românii îi asociau în mod firesc mai degrabă cu Moscova și Budapesta decât cu Washingtonul – pentru a descrie:

> o ciocnire la nivel mondial a două direcții politice complet contradictorii: politica imperialistă de forță, dictatură, înarmare și intervenție în treburile interne ale altor state, și politica forțelor progresiste antiimperialiste și a maselor populare care se pronunță în mod ferm împotriva politicilor imperialiste și neocolonialiste, și în favoarea încetării febrilei curse a înarmărilor, pentru apărarea independenței naționale și pentru pace.[4]

„S-a acumulat o masă atât de mare de arme de toate tipurile, mai cu seamă nucleare", preciza Ceaușescu, „încât este pusă în pericol însăși existența civilizației

[1] *Op.cit.*, pp. 5, 8.
[2] *Discurs al secretarului general al PCR (Nicolae Ceaușescu)*, 4 ianuarie 1983, p. 1, PHP.
[3] *Op.cit.*, p. 5.
[4] *Op.cit.*, p. 2.

umane și chiar a vieții pe planeta noastră". Existau însă motive de optimism, dat fiind că pericolul era conștientizat pe o scară atât de largă, încât lumea întreagă putea fi mobilizată pentru a-l contracara:

> ... evenimentele ne arată că există pretutindeni în lume forțe capabile să schimbe cursul politicii internaționale, să stopeze acele politici care duc la dezastru și distrugere și să asigure pacea. Este mai necesar ca oricând să tindem spre o mai largă cooperare a tuturor forțelor antiimperialiste, realiste, din rândul tuturor popoarelor.[1]

Referindu-se din nou la prezentarea catastrofică creionată de Andropov și Kulikov, Ceaușescu declara:

> Este adevărat că SUA și celelalte țări NATO au o politică de superioritate militară și de opresiune, că intenționează să amplaseze în Europa rachete cu rază medie de acțiune și să dezvolte pe mai departe arme de distrugere în masă. Dar țările socialiste, statele membre ale Tratatului de la Varșovia, nu trebuie să se lase împinse pe acest drum, care duce la distrugerea omenirii și a civilizației. Trebuie să combatem această politică și să implementăm una în interesul oamenilor, al dezarmării și al păcii.[2]

Trecerea la dezarmare, reformarea Pactului și Comisia Specială

Opinia României, că dezvoltarea militară accentuată, sporirea cheltuielilor pentru apărare și o mai puternică integrare/subordonare ***nu*** constituiau răspunsul adecvat la situația internațională, a avut în mod cert un caracter singular la întrunirea CPC din 1983. Niciunul dintre ceilalți lideri nu au susținut-o și fiecare dintre ei a avut grijă să-și exprime deplinul acord cu poziția sovietică.[3] Deși a recunoscut la rândul lui necesitatea de asigurare a „capacității de apărare" și de păstrare a „echilibrului" militar, Ceaușescu a susținut că:

> Echilibrul nu trebuie dus la un nivel mai înalt printr-o intensificare a cursei înarmărilor și prin acumularea de armament, inclusiv armament nuclear. Dimpotrivă, echilibrul trebuie asigurat prin reducerea la minimum a numărului de arme nucleare, sub un control internațional strict. Este în interesul țărilor

1 *Op.cit,* p. 5; p. 41a.
2 *Op.cit.,* p. 6.
3 Vezi, de pildă, *Discurs al secretarului general al PSC (Gustáv Husák),* 4 ianuarie 1983, PHP; *Discurs al secretarului general al PCB (Todor Jivkov),* 4 ianuarie 1983, PHP; *Discurs al prim-secretarului PSMU (János Kádár),* 4 ianuarie 1983, PHP; *Discurs al președintelui Poloniei (Wojcech Jaruzelski),* 4 ianuarie 1983, PHP; *Discurs al șefului statului est-german (Erich Honecker),* 5 ianuarie 1983, PHP; *Raport al președintelui Consiliului de Stat est-german (Willi Stoph) despre rezultatele întrunirii CPC,* 13 ianuarie 1983, PHP; și *Raport asupra întrunirii CPC adresat prezidiului Partidului Socialist Cehoslovac,* ianuarie 1983, PHP.

noastre, al socialismului și al păcii, să militäm cu fermitate pentru dezarmare și să nu permitem, sub niciun pretext, o creștere a cheltuielilor militare.[1]

În vederea acestui obiectiv, liderul PCR a exprimat hotărârea „fermă" a țării sale de a „opri accelerata cursă a înarmărilor și a trece la dezarmare, mai întâi de toate la dezarmarea nucleară". Pe lângă reducerea cantitativă a armamentelor nucleare, supusă verificării, el a susținut de asemenea o reformare a alianței în urma căreia prioritatea să se schimbe, de la cea militară la cea socio-economică, și a îndemnat CPC să adopte „linii directoare concrete" și măsuri menite să „reducă substanțial caracterul militar al acestor două blocuri și să le limiteze sferele de activitate".[2] Pentru început, Ceaușescu a recomandat o „reducere a cheltuielilor militare atât pentru NATO, cât și pentru Tratatul de la Varșovia" și o diminuare simultană a numărului de arme și trupe în ambele alianțe, măsuri pe care Bucureștiul le promovase de mult timp ca fiind „cruciale" pentru încheierea cursei înarmărilor și trecerea la dezarmare.[3]

Prevalându-se de experiența deja considerabilă a României privind importanța discuțiilor directe, față în față, în activitatea de mediere, el a propus o imediată „inițiere a negocierilor directe între statele semnatare ale Tratatului de la Varșovia și NATO cu privire la dezarmare și la evitarea pericolului unui război".[4] Amintind iar de „opțiunea zero" a lui Reagan pentru soluționarea dilemei forțelor nucleare cu rază medie de acțiune (FNRm), Ceaușescu le-a explicat celorlalți membri ai Pactului:

Dat fiind că problema rachetelor cu rază medie de acțiune privește toate statele europene, noi considerăm că este necesar să se înființeze o comisie formată din reprezentanți ai tuturor statelor membre ale Tratatului de la Varșovia și ale NATO, plus reprezentanți ai țărilor neutre și nealiniate din Europa. Această comisie ar trebui să colaboreze cu Uniunea Sovietică și cu Statele Unite ale Americii

[1] *Discurs al Secretarului General al PCR (Nicolae Ceaușescu),* 4 ianuarie 1983, p. 3, PHP. În versiunea est-germană a discursului susținut de Ceaușescu, termenul „cheltuieli" *(Ausgaben)* a fost redat în mod greșit ca „declarații" *(Aussagen).*

[2] *Discurs al Secretarului General al PCR (Nicolae Ceaușescu),* 4 ianuarie 1983, p. 4, PHP. Ceaușescu nu a oferit detalii cu privire la ce anume ar fi putut înlocui „caracterul militar" redus al aliaților. Însă afirmația sa că „înrăutățirea situației internaționale și criza economică mondială sunt cauzate în principal de costurile militare uriașe" ale operațiunilor și ale cursei înarmărilor indica în mod limpede o preferință pentru o schimbare de pondere între cheltuielile militare și cele investite în nevoile de consum. În frazele următoare, propunerile românești pentru reformarea Pactului îndemnau explicit la reorientarea sa de la prioritățile militare la cele socio-economice.

[3] România a propus „un termen maxim de doi ani pentru încheierea negocierilor de la Viena asupra reducerii armamentelor și forțelor militare în Europa Centrală", anticipând o diminuare a „numărului trupelor NATO cu 30 000 până la 40 000 și a echipamentelor cu 20 000 până la 30 000, și susținând o înghețare unilaterală, din partea Pactului de la Varșovia a cheltuielilor militare la "nivelurile din 1983 până în 1985".

[4] *Discurs al Secretarului General al PCR (Nicolae Ceaușescu),* 4 ianuarie 1983, p. 4, PHP.

pentru încheierea în decursul acestui an a unui tratat conform căruia să nu se mai amplaseze rachete cu rază medie de acțiune și să se treacă la retragerea și distrugerea celor deja desfășurate.[1]

Un asemenea efort internațional nu ar fi putut avea coerență dacă nu ar fi existat deja un dialog funcțional între principalul susținător al fiecăreia din cele două alianțe și ceilalți membri ai ei. Astfel de consultări constituiau deja o procedură de operare standard în NATO, fiind însă inexistente în Pactul de la Varșovia, mai ales cu privire la probleme militare de ordin tehnic, precum numărul armelor deținute de fiecare stat și capacitățile lor specifice. Acestea erau chestiuni pe care liderii militari sovietici ezitau să le discute chiar și cu membrii de la nivelurile de vârf ale conducerii de partid din URSS.[2]

Reînnoind o propunere pe care o înaintase încă din anii 1970, România considera că „înființarea unei comisii speciale a țărilor socialiste din Tratatul de la Varșovia care să militeze pentru încetinirea cursei înarmărilor și să elaboreze măsuri în vederea dezarmării – și în primul rând a dezarmării nucleare – ar avea o deosebită semnificație politică și ar corespunde intereselor popoarelor europene și din lumea întreagă".[3] Dacă ceilalți membri ai Pactului ar conveni o abordare care să includă „dezarmarea, o reducere a cheltuielilor militare, încetarea acceleratei curse a înarmărilor și consolidarea eforturilor (pentru dezarmare) la scară mondială", a conchis Ceaușescu, țara sa era pe deplin convinsă că „succesul nu va întârzia și va duce la o tranziție spre dezarmare".[4]

Obiectivul central al propunerii românești era restructurarea armatei și îndeosebi echilibrul nuclear la un nivel numeric mai redus – un nivel determinat în urma negocierilor directe între membrii NATO și cei ai Pactului de la Varșovia, nu doar între liderii sovietici și cei americani. Proiectul nu avea șanse să stârnească entuziasm nici la Washington, nici la Moscova. Chiar și în cel mai bun caz, o astfel de implicare ar fi „complicat" cel puțin ceea ce era de fapt doar o serie de discuții bilaterale (oricât de neproductive ar fi fost acestea) între principalii susținători ai celor două alianțe.

Dar propunerea avea un caracter amenințător mult mai pronunțat pentru URSS și alianța sovietică, decât pentru SUA și NATO. În vreme ce SUA se consultaseră deja cu aliații lor înaintea discuțiilor, ca o practică uzuală, o astfel de abordare în cadrul Pactului de la Varșovia ar fi legitimizat poziția României și ar fi acordat un rol fără precedent majorității anterior tăcute.

---

[1] *Op.cit.*, p. 5.

[2] Analiștii occidentali erau conștienți de preponderența acordată liderilor militari sovietici în stabilirea politicii militare și de apărare încă de la al Doilea Război Mondial, deși puțini înțelegeau amploarea puterii lor discreționare și chiar de tip monopol asupra acestor politici. Vezi, de pildă, Mihail Gorbaciov, *Memoirs*, New York, Doubleday, 1996, pp. 203-204, 405, 415-416. Vezi și Jeremy R. Azrael, *The Soviet Civilian Leadership and the Military High Command, 1976-1986*, R-3521, Santa Monica, RAND, iunie 1987, pp. 30-42.

[3] *Discurs al Secretarului General al PCR (Nicolae Ceaușescu)*, 4 ianuarie 1983, p. 4 PHP.

[4] *Op.cit.*, p. 6.

Propunerea României pentru o „comisie specială" care să discute despre dezarmarea convențională și nucleară în interiorul Pactului de la Varșovia era cel puțin la fel de deranjantă pentru Kremlin și mai ales pentru liderii militari sovietici care dețineau un cvasi-monopol asupra acestor chestiuni, excluzându-i chiar și pe superiorii lor din partid.[1] În mod necesar, întrunirile comisiei ar fi fost inițial dominate de români, dat fiind că ei erau singurii care dețineau o experiență în domeniul dezarmării și al controlului instituționalizat al armamentului – atât în plan militar, cât și civil – în cadrul Pactului de la Varșovia, începând de la prima propunere de dezarmare unilaterală, lansată de Gheorghe Gheorghiu-Dej în 1965.[2] Cu excepția unui număr foarte mic de persoane din „grupurile consultative" sovietice care aveau tangență cu comportamentul american în domeniul controlului armamentelor, acest tip de experiență era limitată aproape în întregime la ofițerii superiori cu vederi accentuat conservatoare din URSS.[3] Iar experiența în cauză era focalizată aproape integral pe combaterea, eludarea sau minimalizarea inițiativelor americane în privința controlului armamentelor.

Însăși ideea de a permite accesul altora – chiar și al civililor din URSS – în această arenă, până atunci extrem de privilegiată, era de neconceput pentru conducerea armatei sovietice. Pe de altă parte, propunerea românească de înghețare imediată a cheltuielilor militare în următorii trei ani nu avea rolul de a atrage prietenii și de a-i influența pe ofițerii din generos onorata ierarhie a Forțelor Armate Sovietice (și ale industriei apărării).

O „atitudine distructivă, dictatorială, care ignoră rațiunile de clasă"

A spune că reacția celorlalți membri ai Pactului la *Inițiativa pentru trecerea la dezarmare* înaintată de România a fost una categoric negativă ar însemna să o subestimăm. Concomitent, descrierile făcute de polonezi privind redactarea comunicatului la întrunirea din 1983 subliniau abilitatea extraordinară a României de a afecta politica oficială a alianței. În conformitate cu propunerile românești, spre exemplu, „aspectul de bloc al tratatului a fost atenuat, conferindu-i-se un caracter mai deschis și reiterând disponibilitatea de desființare a blocurilor, începând cu structurile lor militare".[4] Acum, pentru prima dată, Pactul de la

[1] Gorbaciov (1996), pp. 203-204, 405.

[2] *Discurs al șefului de stat român (Gheorghe Gheorghiu-Dej)*, 19 ianuarie 1965, PHP. Vezi și *Memorandum al discuției dintre prim-secretarul PCP (Władysław Gomułka), prim-ministrul polonez (Józef Cyrankiewicz), prim-secretarul PCR (Gheorghe Gheorghiu-Dej) și prim-ministrul român (Ion Gheorghe Maurer)*, 18 ianuarie 1965, PHP.

[3] În timp ce România începuse să-și dezvolte competențe pe o bază mai largă imediat după criza rachetelor din Cuba, în 1962, Uniunea Sovietică a făcut același lucru în aparență pentru a face față noii Inițiative Strategice de Apărare („Star Wars") a lui Ronald Reagan, cândva în jurul anului 1983, dar atenția ei era îndreptată în mare parte spre armamentele din spațiul cosmic.

[4] *Notă privitoare la documentele pregătite pentru întrunirea PCC de la Praga*, 3 ianuarie 1983, p. 1, PHP. Nota era semnată de ministrul de externe polonez, M. Dmochowski.

Varșovia acceptase „demarcarea clară a planului ideologic de sfera relațiilor interstatale", descrisă de polonezi și de est-germani ca o „nouă" propunere sovietică.[1] Bucureștiul a modificat de asemenea o propunere privind o zonă liberă de arme chimice în RFG, RDG, Polonia, Cehoslovacia și Benelux, transformând-o într-una pentru „retragerea armelor chimice de pe întregul teritoriu european, fără a trata Europa Centrală în mod separat".[2]

Românii au blocat un efort depus la nivelul Pactului, de a include o declarație conform căreia amplasările de rachete americane i-ar determina pe membrii Pactului de la Varșovia „să adopte măsuri corespunzătoare menite să le asigure securitatea", argumentând că acest lucru ar imita „abordarea conflictuală a NATO".[3] Ministrul polonez de externe, Dmokchowski, deplângea faptul că opoziție „decisivă" a României îi blocase eforturile de a învinovăți RFG pentru că permisese amplasarea de rachete americane, considerând un succes al delegației sale reușita de a respinge propunerea de declarație a României conform căreia problemele interne ale Poloniei erau „o chestiune ce privea exclusiv Polonia, nu țările socialiste frățești".[4]

În conformitate cu spusele lui Dmochowski, „cea mai mare dificultate" în finalizarea textului fusese cauzată de insistența României ca trei dintre propunerile sale să fie adoptate. Prima se referea la „o înghețare unilaterală a bugetelor militare la nivelul celor din 1983". Cea de-a doua susținea înaintarea „unei propuneri către NATO, de inițiere a «negocierilor immediate și directe»". Iar cea de-a treia sugera „o comisie specială a statelor din cadrul OMC [pentru a discuta și a creiona măsuri[5]] de limitare a cursei înarmărilor și a începe procesul de dezarmare, și de a trece la negocieri directe cu statele NATO".[6]

Aceasta era esența conflictului care marcase mandatul lui Brejnev – Gheorghiu-Dej lansând oficial politica de dezarmare în cadrul Pactului de la Varșovia în ianuarie 1965 – și care afectase eforturile de integrare și de dezvoltare militară în mandatele lui Andropov și Cernenko, dar și pe cele ale lui Gorbaciov în primul său an la Kremlin. Așa cum afirma Dmochowski,

> propunerea României a dus la un impas de câteva zile în cadrul lucrărilor. URSS, Polonia și celelalte state au respins-o. Ele au susținut că acest pas unilateral ar duce la o slăbire a Organizației Tratatului de la Varșovia (OTV), nu ar exista nicio șansă privind o reciprocitate, dat fiind cunoscuta hotărâre a NATO de

[1] *Op.cit.*, p. 2.
[2] *Op.cit.*, p. 13.
[3] *Op.cit.*, p. 10.
[4] *Op.cit.*, p. 12.
[5] Raportul lui Dmochowski leagă apelul la „negocieri immediate și directe" de „o reducere reciprocă a cheltuielilor militare cu 20% în comparație cu perioada 1982–1985". Pe de altă parte, prezentarea susținută de Ceaușescu și expuneri ulterioare ale Inițiativei pentru Dezarmare vizau negocierile directe NATO – Pactul de la Varșovia ca tratând mai amplu problemele de dezarmare.
[6] *Notă privitoare la documentele pregătite pentru întrunirea PCC de la Praga*, 3 ianuarie 1983, pp. 2-3.

a spori cheltuielile militare și chiar ar putea ușura misiunea NATO de a dobândi ascendență asupra OTV. [URSS] a acceptat o formulare generală în favoarea unei înghețări și a unei reduceri reciproce a cheltuielilor militare, fără aplicarea lor unilaterală la OTV și fără a se specifica nivelul cantitativ al reducerii.
Timp de câteva zile, delegația URSS a respins de asemenea preparativele vizând o ofertă adresată NATO pentru negocieri în acest sens, dar le-a acceptat în ultima zi, cu condiția ca România să-și retragă propunerea de convocare a unei comisii speciale pentru dezarmare a statelor din OTV. Tovarășii sovietici ne-au informat în discuții bilaterale că acceptarea unei asemenea propuneri ar însemna să i se acorde României dreptul de a supraveghea convorbirile de la Geneva dintre URSS și SUA pe tema armelor nucleare strategice și europene.
Ca rezultat al intenselor discuții multilaterale și bilaterale, îndeosebi între sovietici și români, problema cheltuielilor militare a fost soluționată cu puțin timp înainte de sosirea delegațiilor la CPC. Declarația va include o formulă generală de compromis cuprinzând o ofertă de negociere cu NATO, dar fără a prevedea convocarea unei comisii speciale a OTV.[1]

Delegația est-germană a fost oripilată de propunerile românești, caracterizând „atitudinea distructivă, dictatorială, care ignoră temeiurile de clasă" ca „deviind drastic", mai mult ca oricând, de restul Pactului de la Varșovia în privința „problemelor fundamentale ale luptei de clasă internaționale, în special cu privire la oprirea cursei înarmărilor și la dezarmare".[2] România contravenea tendinței colective „clar vizibile" de a „întreține o cooperare politică strategică mai eficientă în cadrul Tratatului de la Varșovia, mai cu seamă în termenii mecanismelor politice și ai coordonării politicilor externe".[3] Mai mult decât atât, nega chiar „importanța Pactului de la Varșovia și a existenței sale viitoare pentru securitatea socialismului și pentru menținerea păcii".[4]

În conformitate cu RDG, colegii români insistaseră asupra „bine-cunoscutei lor evaluări care ignoră chestiunile de clasă", conform căreia „cauzele deteriorării situației internaționale" erau deopotrivă imputabile URSS și Pactului de la Varșovia, ca și SUA și NATO. În plus, românii atenuaseră criticile la adresa SUA și „minimalizaseră responsabilitatea acestora pentru pericolul crescut al războiului".[5] Delegația Bucureștiului, susțineau reprezentanții RDG, dovedise „o intransigență deosebită în insitențele sale că statele socialiste trebuie să adopte măsuri unilaterale de reducere a arsenalelor militare, de limitare a armamentelor și de dezarmare".[6] În aroganța lor nemăsurată, românii au îndrăznit chiar

[1] *Op.cit.*, pp. 3, 10.
2 *Raport la întrunirea ordinară a Comitetului Politic Consultativ al statelor membre ale Tratatului de la Varșovia pe 4 și 5 ianuarie 1983 în Praga*, pp. 2, 4, PHP.
[3] *Op.cit.*, p. 3.
[4] *Op.cit.*, pp. 3-4.
[5] *Op.cit.*, pp. 4-5.
[6] *Op.cit.*, p. 5.

să pretindă „un cuvânt de spus în privința problemelor care țin de dezarmare – îndeosebi cea nucleară – și care sunt negociate bilateral între URSS și SUA".[1]

Raportul delegației est-germane conchidea că obiectivele pe care le viza România justificau pe deplin afirmațiile privind comportamentul lor dictatorial:

A devenit clar că Republica Socialistă România încearcă deja – vizând desființarea oficială a Tratatului de la Varșovia în 1985 – să slăbească legăturile pe care le are cu alianța. Acesta este scopul solicitării ca negocierile cu NATO privind „dizolvarea blocurilor" să înceapă imediat și al refuzului său inițial de a confirma un nou mandat pentru Comandantul Suprem al Forțelor Armate Unite."[2]

De această dată, apelul României la negocieri directe între Pactul de la Varșovia și NATO pe tema dezarmării, a înghețării cursei înarmărilor și a reducerii unilaterale a cheltuielilor militare a fost acceptat la nivel propagandistic, în vreme ce crearea la nivelul Pactului a unui grup de lucru pentru dezarmare, deși anunțată, a fost din nou amânată. Trecerea de la propagandă la politică și la aplicarea practică nu era nici simplă, nici directă. Dar, pentru a parafraza spusele lui Gomułka cu 17 ani în urmă, românii erau capabili nu doar să reziste „presiunilor exercitate de cele șase partide" care respectau linia dictată de Moscova[3], ci și să aplice ei înșiși suficientă „presiune asupra celor șase partide" pentru a modifica respectiva linie și a-și îndeplini obiectivele cu o frecvență surprinzătoare.[4]

Crearea discuțiilor virtuale pe tema FNRm

România a exercitat Încontinuu presiuni asupra Pactului pentru abordarea inițiativelor sale, deopotrivă în cadrul unor discuții publice și particulare. La sfârșitul lunii ianuarie, revista de politică externă a PCR, *Lumea,* a publicat o „Declarație a României" care trecea în revistă câteva dintre punctele principale ale *Inițiativei pentru trecerea la dezarmare,* printre care înghețarea cheltuielilor militare „la nivelurile actuale până în 1985" și apoi reducerea lor – o abordare cu totul diferită de cea a celorlalți membri ai alianței.[5] Delegația Bucureștiului

[1] Ibid.

[2] *Raport la întrunirea ordinară a Comitetului Politic Consultativ al statelor membre ale Tratatului de la Varșovia pe 4 și 5 ianuarie 1983 în Praga* (RDG), p. 8, PHP. Est-germanii au remarcat totodată că declarația „Despre situația Forțelor Armate Unite și măsurile de sporire a pregătirii pentru luptă" a fost adoptată doar „după îndelungate discuții" cu românii.

[3] *Minută ungară a întrunirii Biroului Politic asupra summitului (Comitetului Politic Consultativ) în București,* 12 iulie 1966, PHP.

[4] Ibid.

[5] Vezi, de pildă, Juan Fernandez Elorriaga, „Rumanía vuelve a distanciarse de la política del Pacto de Varsovia" (România se întoarce pentru a se distanța de politica Pactului de la Varșovia), *El País,* 25 ianuarie 1983.

a ridicat aceleași probleme la întrunirea Comitetului Miniștrilor de Externe (CME) organizată la Praga în aprilie, recomandând ca economiile monetare astfel obținute să fie redirecționate către programele economice și sociale și încurajând finalizarea cu succes a convorbirilor sovieto-americane pentru dezarmare".[1]

Dintre cele trei teme principale discutate la Praga, una, „reducerea bugetelor militare", se aflase pe agenda Bucureștiului; o alta, „eliminarea armelor chimice din Europa", fusese transformată de români dintr-o inițiativă regională îngustă, concepută în scopuri propagandistice (și inacceptabilă pentru NATO ca urmare a faptului că, dacă Moscova dorea, armele puteau fi mutate pe furiș de pe teritoriul unui membru al Blocului sovietic pe cel învecinat al altuia), într-una cu referire la întreaga Europă. A treia, „coordonarea activităților Pactului de la Varșovia" era un efort menit să prevaleze asupra obiecțiilor României față de o mai accentuată instituționalizare sau consolidare a alianței sovietice.[2] La numai trei luni după ce fusese desconsiderată de Moscova ca fiind un simplu slogan propagandistic, CME a înființat primul său grup de lucru care să abordeze parțial *Inițiativa pentru trecerea la dezarmare* a României.[3]

Pe parcursul verii lui 1983, România a combătut argumentele aduse de URSS și de ceilalți membri ai Pactului în favoarea faptului că noi desfășurări de rachete sovietice ar fi fost necesare în Europa, pentru a împiedica SUA și NATO să dobândească superioritatea militară.[4] După ce trimisese scrisori cu titlu personal președintelui Reagan și liderului sovietic Andropov, în noiembrie 1981 și în august 1983, cu recomandările României privind FNRm, Ceaușescu a adresat alta vicepreședintelui George Bush Sr., expunând poziția țării sale față de prezența armelor nucleare în Europa.[5] Niciuna din aceste scrisori nu a fost dată publicității până în prezent.

Dar dr. Siegfried Bock, ambasadorul RDG în România, și mareșalul Viktor Kulikov, comandantul suprem al Forțelor Armate Unite ale Pactului de la Varșovia, fuseseră informați cu privire la ultima scrisoare, pe care Ceaușescu o înmânase vicepreședintelui Bush în cursul vizitei acestuia la București, în septembrie. În conformitate cu Bock, scrisoarea se referea la condițiile militare ale României pentru acceptarea unei reînnoiri a Pactului de la Varșovia, dar și la desfășurările de rachete sovietice și la recomandări privind derularea discuțiilor despre FNRm. Ambasadorul est-german nota că românii „reafirmaseră și clarificaseră" următoarele poziții privind FNRm:

---

[1] *Discurs al ministrului de externe român (Ștefan Andrei),* 6 aprilie 1983, PHP.

[2] *Minută a întrunirii,* 6 aprilie 1983, PHP.

[3] Ibid. CME a creat un grup de lucru pe tema reducerii bugetelor militare (și alte două, pentru „interzicerea armelor chimice în Europa" și pentru "coordonarea activităților Pactului de la Varșovia).

[4] *Rezumat est-german al reuniunii Pactului de la Varșovia la Moscova,* 28 iunie 1983, PHP.

[5] Vezi, de pildă, „Reagan envía al presidente rumano una carta sobre los euromisiles" (Președintele român îi trimite lui Reagan un mesaj pe tema eurorachetelor), *El País,* 19 septembrie 1983.

„Uniunea Sovietică ar trebui să evite alte amplasări de rachete, fiindcă altfel situația internațională ar deveni și mai tensionată".

„România nu se declară în favoarea contramăsurilor adoptate de URSS, RDG și RSC".

„România, și în mod special Ceaușescu, sugerează ca Uniunea Sovietică să renunțe la includerea rachetelor britanice și franceze, dat fiind că SUA sunt gata să continue negocierile la Geneva în aceste condiții".

„Pe teritoriul Republicii Socialiste România nu vor fi niciodată amplasate rachete nucleare, nici sovietice, nici americane".[1]

Revenind la reînnoirea Tratatului de la Varșovia, Bock declara că România condiționa „cooperarea ulterioară" și calitatea sa de membru al Pactului de la Varșovia de următoarele deziderate:

- o convenție încheiată între statele membre ale Pactului de la Varșovia, conform căreia nu va fi permis accesul trupelor străine pe teritoriul niciunui stat fără aprobarea autorităților legitime ale statului respectiv;
- un acord care să acopere toate chestiunile de ordin legal, material, tehnic, financiar și logistic local în cazul în care pe teritoriul unui stat pătrund trupe ale altei țări, la cererea autorităților guvernamentale ale statului afectat; [...]
- comanda unificată nu are aplicabilitate pentru teritoriul și forțele armate ale RS România în timp de pace [sau război*];
- RS România nu va participa cu trupe la exerciții militare în alte țări și nu va aproba exerciții ale trupelor altor țări pe teritoriul României;
- participarea trupelor românești la lupte pe teritoriul altor state în timp de război va depinde de solicitarea de asistență militară a țărilor în chestiune.[2]

Ceaușescu, conchidea telexul, îi informase pe ceilalți aliați „că poziția României îi fusese prezentată vicepreședintelui Bush în cursul ultimei sale vizite în RS România" și că ministrul apărării, „general-colonelul Olteanu fusese însărcinat de Ceaușescu să reprezinte aceeași poziție românească la întrunirea miniștrilor apărării de la Berlin", la începutul lui decembrie 1983.[3]

Paralelele între scrisoarea adresată de Ceaușescu lui Reagan și mesajul trimis de Gheorghiu-Dej lui Kennedy după criza rachetelor din Cuba sunt evidente. Se poate ca misiva trimisă în 1983 de liderul român președintelui Ronald Reagan să se fi dorit un memento al mesajului către Kennedy, care dusese la cooperarea strategică dintre Washington și București. Dar mesajul din 1963 a fost

---

[1] *Telex din partea ambasadorului est-german în Român ia (Bock) pe 14 octombrie 1983,* 14 octombrie 1983, PHP. Vezi și *Telex de la Viktor Kulikov (comandant suprem al Forțelor Armate Unite) către Heinz Hoffmann (ministru est-german al apărării) pe 14 octombrie 1983,* 14 octombrie 1983, PHP.

[2] *Telex din partea ambasadorului est-german în România (Bock) pe 14 octombrie 1983,* p. 1, PHP.

[3] *Op.cit.,* p. 3.

păstrat secret atât de bine, încât nu a fost comunicat nici măcar comunității americane de informații.[1]

Pe lângă președintele Kennedy, un cerc restrâns de oficiali ai administrației care știau despre existența scrisorii îi includea pe vicepreședintele Lyndon B. Johnson și pe secretarul de Stat Dean Rusk, acesta din urmă primind-o direct de la ministrul de externe român. Este greu de crezut că informațiile despre mesaj au supraviețuit trecerii de la administrația democrată a lui Lyndon Johnson la cea republicană a lui Richard Nixon, cinci ani mai târziu. La fel de îndoielnic este că, după un deceniu, trei schimbări alternative de putere politică și șase administrații prezidențiale, mai exista cineva în administrația Reagan care să fi auzit măcar despre el. Așa cum remarca, treizeci de ani mai târziu, un oficial care lucrase în administrația Kennedy, el nu știa dacă existase vreodată în arhivele americane un document scris în acest sens.[2]

Scrisoarea către Reagan a fost expediată la aproape douăzeci de ani din ziua în care i-a fost trimis mesajul lui Kennedy.[3] Ambele mesaje creau o prăpastie între România și politica nucleară a URSS – primul cu referire la amplasarea rachetelor sovietice în Cuba și cel de-al doilea privitor la desfășurările de rachete sovietice SS-20 în Europa. Ambele subliniau că România nu a permis și nu va permite niciodată amplasarea de arme nucleare sovietice pe teritoriul său. Misiva adresată lui Kennedy invita chiar explicit o echipă americană să efectueze o verificare la fața locului – verificare pe care comunitatea de informații din SUA nu a considerat-o necesară. Deși oferta nu este repetată în descrierea pe care ambasadorul Bock a făcut-o scrisorii trimise lui Bush, România era unul dintre cei mai înfocați susținători ai măsurilor obligatorii de sporire a încrederii și a regimurilor de verificare de la vremea respectivă.

În ambele mesaje se accentua faptul că Forțele Armate Române răspundeau doar în fața autorităților naționale, cel pentru Reagan detaliind unele dintre modalitățile în care acest lucru era asigurat. De asemenea, ambele subliniau că armata română era disponibilă numai pentru operațiuni defensive. Scrisoarea către Kennedy menționa că militarii români nu vor participa la o eventuală ofensivă sovietică împotriva SUA, iar cea către Reagan stipula că, chiar și atunci când lua parte la misiuni pur defensive, ca parte a obligațiilor sale în cadrul alianței, România analiza cu atenție orice solicitare de asistență militară dincolo de granițele sale și decidea singură asupra caracterului și a autorității acesteia (o referire la convingerea românilor că nici Janos Kádár și nici Vasil Bil'ak nu

[1] Garthoff (1995), p. 111.

[2] Ibid.

[3] Mesajul lui Gheorghiu-Dej a fost transmis de ministrul său de externe pe 4 octombrie 1963, iar solicitarea pentru o întrevedere vizând transmiterea mesajului a survenit prima dată la sfârșitul lui septembrie. Ceaușescu i-a înmânat personal lui George Bush Sr. scrisoarea pentru președintele Reagan pe 22 septembrie 1983. Vezi Larry L. Watts, *Romanian Security Policy and the Cuban Missile Crisis*, Cold War International History Project e-Dossier Nr. 38, februarie 2013.

constituiseră o autoritate legitimă atunci când invitaseră trupele sovietice să intre în Ungaria în 1956 și în Cehoslovacia în 1968).

România a continuat să reitereze aceste chestiuni la întrunirea CME organizată în 1983 la Sofia. Și din nou a fost criticată fiindcă i-a împiedicat „pe ceilalți participanți să-i condamne pe liderii americani", a refuzat să susțină amplasările de tip „contramăsuri" ale sovieticilor, a declinat solicitarea de a face lobby pe lângă membrii europeni ai NATO, ca să nu permită amplasarea de rachete americane și de a califica aceste amplasări ca o încercare de a stabili „superioritatea militară" a SUA, și fiindcă a continuat să ceară îndeplinirea unor bine stabilite „condiții pentru ca România să mai dorească să păstreze calitatea de membru" al Pactului de la Varșovia.[1] Puțini analiști americani au remarcat aceste mișcări și chiar mai puțini le-ar fi atribuit o semnificație anume – fiindcă o asemenea sfidare ar fi fost cel puțin improbabilă.

Pozițiile României erau diametral opuse față de una dintre cele trei priorități de vârf ale KGB în 1984 (stabilite îm noiembrie 1983) și, în cel mai bun caz, problematice pentru celelalte două. Bucureștiul a respins categoric prioritatea de „expunere în fața comunității internaționale a planurilor SUA de a declanșa un război" și de demascare a presupusului „refuz al americanilor de a negocia sincer cu URSS pentru limitarea armamentelor".[2] Dimpotrivă, românii s-au străduit intens să impună o abordare opusă. De asemenea, Bucureștiul a obstrucționat în mod activ eforturile sovieticilor de „contracarare a tentativelor SUA și NATO de a dobândi superioritatea militară față de URSS", încercând să le redirijeze spre dezarmare.[3]

Și, în vreme ce avea o perspectivă indiferentă față de cea de-a treia prioritate a KGB – „adâncirea dezacordurilor în interiorul NATO" – se dovedise deja mai entuziast cu privire la atragerea „de partea sa, în activități antisovietice", a conducerilor de stat din Europa de Est și la convingerea „celorlalte state socialiste să-i urmeze exemplul negativ și să combată împreună poziția URSS în CAER, în Pactul de la Varșovia și cu privire la multe alte probleme".[4] Caracterizând independența României, încă de la primele sale manifestări publice, drept „parțială" și „limitată", paradigma îngustă utilizată de cele mai multe ori de comunitatea de informații americană era pur și simplu incapabilă să asimileze

[1] Raport informativ, 13 octombrie 1983, PHP. *Telex de la Viktor Kulikov (comandant suprem al Forțelor Armate Unite) către Heinz Hoffmann (ministrul est-german al apărării)) pe 14 octombrie 1983,* PHP și Comunicat, 13 octombrie 1983, PHP. (Acesta a fost proiectul de comunicat respins de România.) Vezi și *Telex din partea ambasadorului est-german în România (Bock) pe 14 octombrie 1983,* 14 octombrie 1983, PHP.

[2] Andrew și Gordievsky (1993), pp. 19-20.

[3] Ibid.

[4] Ibid; *Informare referitoare la întâlnirea și convorbirile dintre L.I. Brejnev și N. Ceaușescu pe 1 august 1979 în Crimeea*, 20 august 1979, Document nr. 5, și *Expunere asupra discuțiilor cu tovarășul V.I. Potapov, șeful secției pentru România din CC al PCUS,* 27 iulie 1978, Document nr. 2 în Watts (2012a); Negru (2010), pp. 187-192, 201-203; AOSPRM, fond 51, inv. 47, dosar 11, filele 70-80 și inv. 50, dosar 6, filele 80-85.

întreaga dimensiune a independenței României în domeniul politicii externe și de securitate.

În mod remarcabil, la mai puțin de un an după ce a inclus unele aspecte ale Inițiativei sale de trecere la dezarmare în declarațiile Pactului, România a reușit să determine Comitetul Miniștrilor de Externe (CME), prin continua reiterare a subiectului în cadrul reuniunilor Pactului și în presa internațională, să anunțe în mod oficial crearea unui grup de lucru pe tema dezarmării.[1] Fără îndoială, Moscova a aprobat acest lucru doar ca pe o măsură de limitare a daunelor, încercând să amâne prin mijloace birocratice orice abordare serioasă a chestiunii. Dar Inițiativa progresase de la excluderea totală la propagandă și apoi la recunoașterea ei ca un subiect legitim și obligatoriu de discuție al unui grup de lucru în cadrul Pactului de la Varșovia. Aceasta nu însemna însă că România înregistrase un succes. Cu toate că și-a exprimat din nou intenția de a crea un „Grup de lucru pentru procesul de dezarmare în Europa" la întrunirea CME din decembrie 1984, Pactul nu și-a transpus intenția în practică înainte de era Gorbaciov.

Deocamdată însă, pe lângă faptul că reducerea cheltuielilor pentru apărare era una dintre principalele teme abordate la întrunirea CME din 1983, ambele propuneri oficiale vizau elemente esențiale ale Inițiativei românești pentru trecerea la dezarmare. Prima era „Propunerea de a elibera Europa de arme nucleare" și cerea organizarea în 1984 a unei întruniri în cadrul căreia să se discute posibilitatea de încheiere a „unui acord multilateral între NATO, Pactul de la Varșovia și alte state europene" – în esență, propunerea României vizând convorbirile pe tema dezarmării între Pactul de la Varșovia și NATO.[2] Cea de-a doua era o „Propunere de reducere a bugetelor militare".[3]

Andropov era tot mai exasperat de conducerea de la București. Inițiativele acesteia contraveneau eforturilor sale de mobilizare a Pactului – și concomitent a opiniei internaționale – împotriva SUA și NATO, pe care liderul de la Kremlin dorea să le înfățișeze ca fiind o iminentă și teribil de periculoasă amenințare militară și îndeosebi nucleară. Toamna anului 1983 este considerată de mulți analiști occidentali ca un apogeu al „isteriei războiului" stârnite de sovietici la sfârșitul deceniului 1970[4]. Unul din principalele scopuri – și poate cel mai important – ale acestei mișcări fusese acela de a impulsiona pregătirea militară

[1] *Minută a întrunirii CME la Sofia,* 13 octombrie 1983, PHP.
[2] Propunere pentru eliberarea Europei de arme nucleare, octombrie 1983, PHP.
[3] Propunere de reducere a bugetelor militare, octombrie 1983, PHP.
[4] Vezi, de pildă, Benjamin B. Fischer, *A Cold War Conundrum: The 1983 Soviet War Scare,* Washington, D.C., Central Intelligence Agency, 1997; Fritz Ermarth, *Observations on the „War Scare" of 1983 From and Intelligence Perch,* 6 noiembrie 2003 în Bernd Schaefer și Christian Nuenlist, „Stasi Intelligence on NATO", PHP.

a aliaților din cadrul Pactului de la Varșovia, incluzând aici mai puternica lor înregimentare sub comandament central sovietic.[1]

Indiferent însă de măsurile de „limitare a daunelor" adoptate de Moscova și de partenerii ei loiali, costul menținerii Bucureștiului în cadrul alianței era expunerea celorlalți membri ai Pactului la cel puțin una dintre acele „daune" cauzate de români. Liderul sovietic căuta cu disperare o declarație lipsită de echivoc a unei lumi aduse „în pragul războiului" de comportamentul agresiv al SUA și NATO, care să identifice limpede răspunsul necesar ca fiind concurența militară acerbă, cursa înarmărilor și integrarea în cadrul alianței. Numai că declarațiile și comunicatele oficiale ale Pactului de la Varșovia au devenit tot mai ambigue – dacă nu chiar schizofrenice – ca urmare a includerii în ele a propunerilor Bucureștiului privind dezarmarea și dezangajarea militară; acesta era un rău necesar, menit să preîntâmpine o altă opoziție publică a României și posibila ei retragere din organizația militară a Blocului.

O aniversare nedemnă de celebrare

Acest lucru a devenit evident la Conferința Miniștrilor Apărării din cadrul Pactului de la Varșovia (CMA) de la finele lui octombrie 1983, la care oficialii militari sovietici și acoliții lor est-europeni au încercat să forțeze, printr-o decizie, sporirea „capacităților militare ale Forțelor Armate Unite (FAU) până în anul 1985" și îmbunătățirea sistemelor de comandă și control ale FAU ca o reacție la „amenințările la adresa securității venind dinspre SUA și NATO".[2] Reflectând formatul tipic utilizat în interiorul Pactului pentru a disimula sfidarea românească, ministrul apărării din RDG, generalul Heinz Hoffmann, a afirmat inițial, la întrunire, existența unei „abordări colective și a unei aprecieri unanime a chestiunilor ce urmau a fi discutate" și abia mai târziu a recunoscut că existau „mari probleme cu ministrul român al apărării și cu delegația acestuia".[3] În ciuda eforturilor coordonate ale Pactului de a le remedia în „discuțiile extinse", prelungite până la orele dimineții, românii au eliminat acele părți ale comunicatului care justificau o sporire a arsenalelor militare prin blamarea SUA și

[1] Deși există încă unele controverse privind veridicitatea temerilor cauzate de un prim atac nuclear american, acest autor consideră convingătoare argumentele fostului ofițer al National Intelligence Agency Fritz Ermarth, anume că Andropov folosea această isterie a războiului în alte scopuri, fără a se teme în realitate de un asemenea atac. În mod cert, nici Ceaușescu nu se lăsase păcălit și, cu posibila excepție a liderilor polonez și est-german, nici ceilalți membri ai Pactului de la Varșovia.

[2] Decizia din 20 octombrie 1983 (proiect), 20 octombrie 1983, PHP; Proiect de rezoluție (incluzând propunerile de modificare ale României), 20 octombrie 1983, PHP. Principala amenințare constatată la această întrunire era reprezentată de „planurile NATO de a desfășura rachete balistice cu rază medie Pershing II și rachete de croazieră în Europa de Vest".

[3] *Memorandum de la Heinz Hoffmann (ministrul est-german al apărării) către Erich Honecker (șeful statului est-german) despre problemele cu România,* 20 octombrie 1983, PHP.

NATO că ar intenționa să declanșeze un război. În consecință, Moscova a apelat la subterfugiul „clarificării" și „rafinării" versiunii finale a comunicatului, pentru a reinsera și a da publicității acele declarații cu „care românii nu sunt de acord".[1]

În raportul adresat mareșalului Kulikov, comandantul Pactului de la Varșovia, generalul Hoffmann a precizat care sunt declarațiile respective, subliniind că ministrul român al apărării, generalul Constantin Olteanu, respinsese proiectul de comunicat:

> Olteanu a eliminat formulările care condamnau statele NATO și mai ales pe cele care afirmau că aceste state NATO depuneau toate eforturile pentru a dobândi supremația militară, fără a ține seama de inițiativele de pace ale Pactului de la Varșovia; de asemenea, a eliminat propunerile referitoare la adoptarea măsurilor corespunzătoare în interesul păcii și al securității, pentru a preveni supremația militară a NATO și a păstra paritatea în domeniul forțelor armate.[2]

Olteanu a refuzat totodată să accepte orice formulare care justifica desfășurările de rachete sovietice SS-20 ca o măsură de „modernizare" sau ca fiind impuse de „amplasarea unor noi rachete nucleare cu rază medie de acțiune în Europa".[3] Românii, susținea Hoffmann, rămăseseră fermi pe poziție împotriva „contramăsurilor" sovietice, exprimându-și acordul doar cu locul și momentul următoarei întruniri. Ceilalți membri ai Pactului nu au izbutit, cu toate mijloacele folosite, să-i abată pe români de la cursul lor – și în mod cert nu în parametrii politicii lor de disuadare și blocare „agreată în comun".

Singura soluție la această dilemă era crearea unei alianțe paralele, care să adopte propriile-i decizii și apoi să încerce să le impună indiferent de opoziția României. Amintind de linia comună a serviciilor de informații și a autorităților de partid din cadrul Pactului de la Varșovia, liderul militar est-german a conchis că, deoarece România își continua parcursul independent, era de dorit ca toți ceilalți miniștri ai apărării să simuleze cooperarea cu ea, respectând însă „poziția anterior convenită".[4] Respectiva poziție impunea desfășurarea accelerată de rachete în RDG și în Cehoslovacia, integrarea mai accentuată a statelor din cadrul Pactului de la Varșovia, întărirea capacităților lor de apărare și sporirea gradului de pregătire pentru luptă a Forțelor Armate Unite ale Pactului.[5]

---

[1] Ibid.

[2] *Telex al lui Viktor Kulikov (Comandant Suprem al Forțelor Armate Unificate) către Heinz Hoffmann (ministrul est-german al apărării) din 14 octombrie 1983,* 14 octombrie 1983, PHP.

[3] Ibid. În mod similar, Olteanu a solicitat și eliminarea oricărei referiri la presupusele „măsuri anterior convenite de îmbunătățire a sistemelor de comandă și informare ale FAU".

[4] Ibid.

[5] Vezi, de pildă, Declarație a ministrului sovietic al apărării Dimitri Ustinov la întrunirea CMA din Sofia, 5 decembrie 1983, PHP; Rezumat al prezentării primului punct de pe agendă, 5 decembrie 1983, PHP; și Linii directoare generale pentru dezvoltarea FAU și a echipamentului lor militar, 1986–1990 (Prezentare), 5 decembrie 1983, PHP.

Pe lângă încercările liderilor militari sovietici de a-l convinge sau intimida pe generalul Olteanu astfel încât acesta să accepte, Moscova a aplicat și presiuni diplomatice directe asupra Bucureștiului, spre exemplu trimițându-l pe ministrul de externe sovietic Gromîko, în ianuarie 1984, pentru a discuta despre „discrepanțele dintre cele două țări în privința dezarmării nucleare".[1] În conformitate cu relatările din presa occidentală, Ceaușescu a complicat politica sovietică „pe scena internațională cu o iritantă ingeniozitate", cel mai recent „punând semnul egal între eurorachetele americane și instalarea rachetelor sovietice SS-20 în Cehoslovacia și Republica Democrată Germană".[2] Semnalând limpede intențiile României, unul din cele două principale ziare românești a refirmat poziția Bucureștiului cu privire la dezarmare în prima zi a convorbirilor dintre Ceaușescu și Gromîko, insistând că:

> România consideră că trebuie să facem tot posibilul pentru a ajunge la un acord la negocierile de la Geneva, pentru a împiedica amplasarea de noi rachete și a le îndepărta și distruge pe cele deja instalate.[3]

Moscova a făcut ceea ce presa occidentală a numit „un gest semnificativ" în ajunul convorbirilor, anunțându-și intenția „de a livra petrol și energie în aceleași condiții ca altor țări CAER și peste obligațiile care îi reveneau conform acordurilor bilaterale pe termen lung între cele două țări".[4] Date fiind necesitățile economice reale și preferințele României, măsurile active care dădeau de înțeles că regimul fusese mituit cu astfel de beneficii economice pentru a renunța la independența sa erau cât se poate de credibile.[5] Influențați în parte de acest tip de dezinformare sovietică, majoritatea analiștilor americani și occidentali tindeau, în general, să „supraestimeze subsidiile acordate de sovietici României",

---

[1] Juan Fernandez Elorriaga, „Gromiko tratará en Rumanía las discrepancias con Nicolae Ceaucescu sobre desarme nuclear" (Gromîko a discutat în România cu Nicolae Ceaușescu despre divergențele privind dezarmarea nucleară), *El País*, 30 ianuarie 1984.

[2] Ibid. În *El Pais* se preciza că Gromîko ar fi „abordat de asemenea posibilitatea ca URSS să amplaseze în Bulgaria rachete SS-20", când la baza NATO din Sicilia aveau să sosească rachete de croazieră americane, în primăvara următoare.

[3] *România Liberă*, 30 ianuarie 1984.

[4] „Ceaucescu y Gromiko comienzan a abordar las diferencias rumano-soviéticas" (Gromîko și Ceaușescu încep să abordeze diferendele româno-sovietice), *El País*, 31 ianuarie 1984. În conformitate cu acest text, diplomații occidentali se așteptau ca Gromîko să transmită „un avertisment serios" Bucureștiului „pentru a susține mai viguros pozițiile Moscovei".

[5] În conformitate cu spusele unui analist, spre exemplu, în anii 1980 "gravele probleme economice ale României și dependența ei de sprijinul economic sovietic au fost exploatate cu succes de URSS, care a mituit România cu energie pentru a-i obține acordul explicit sau cel puțin tacit cu deciziile Pactului de la Varșovia. Christian Nünlist, „Cold War Generals: The Warsaw Pact Committee of Defense Ministers, 1969-90", (2001), p. 8, PHP.

chiar și atunci când remarcau că acestea erau doar o mică fracțiune din ceea ce primeau ceilalți aliați est-europeni ai Moscovei.[1]

De fapt, în ciuda aparent „generoasei" oferte sovietice și a presupusei supuneri manifestate de România, aceasta din urmă a continuat să fie „penalizată pentru independența sa în materie de politică externă" prin excluderea „de la termenii comerciali preferențiali acordați celorlalți membri ai Blocului".[2] În esență, România a fost obligată „să plătească prețurile de pe piața mondială în valută forte pentru petrolul sovietic" și, ducând lipsă de această valută forte, „nu i s-a permis să achiziționeze petrol sovietic doar în schimbul unor mărfuri neperisabile", ci, în principal, al produselor alimentare atât de necesare consumului intern.[3] Iar Moscova a continuat să-și reducă livrările către România pe parcursul Războiului Rece.[4] În loc să beneficieze de imaginara generozitate sovietică în schimbul la fel de imaginarei ameliorări a politicilor sale independente, România a fost din plin ajutată de Moscova să înainteze pe o cale ce avea să exacerbeze în mod inevitabil nemulțumirile populației – o cale pe care Ceaușescu pornise odată cu greșit conceptul lui efort de a achita datoria națională, concretizat în raționalizări alimentare pe scară largă.

Nimic important nu s-a schimbat în acest conflict din interiorul Blocului în cursul anului 1984. Kremlinul și ceilalți membri ai Pactului au continuat să arunce vina exclusiv asupra „SUA pentru dezechilibrarea echilibrului de putere și pentru deteriorarea situației internaționale", perseverând în a le solicita „semnatarilor NATO să înceteze amplasarea de rachete americane", justificând concomitent desfășurările de rachete sovietice și îndemnând la o mai puternică integrare și pregătire militară în cadrul Pactului de la Varșovia.[5] Iar România a continuat să le combată pe absolut toate fronturile, eliminând în mod repetat pozițiile părtinitoare antiamericane și anti-NATO din declarațiile oficiale ale Pactului și îndemnând mai degrabă la dezarmare decât la dezvoltare în plan militar. Așa cum nota delegația cehoslovacă în timpul pregătirilor pentru întrunirea CME din decembrie 1984, „România obiectează la aproape fiecare articol al proiectului de comunicat".[6]

---

[1] Keith Crane, *The Soviet Economic Dilemma of Eastern Europe,* R-3368-AF, Santa Monica, RAND Corporation, mai 1986, pp. 4-5.

[2] *Op.cit.,* pp. 19, 31, 56.

[3] Ibid.

[4] Vezi, de pildă, *Minută a întâlnirii dintre Nicolae Ceaușescu și Mihail S. Gorbaciov,* Moscova, 4 decembrie 1989, în Mircea Munteanu, „The Last Days of a Dictator", *CWIHP Bulletin,* nr. 12/13 (toamna-iarna 2001), pp. 217-220.

[5] Vezi, de pildă, *Discurs al ministrului sovietic de externe (Andrei A. Gromîko),* 19 aprilie 1984, PHP; *Comunicat,* 19 aprilie 1984, PHP; *Raport informativ,* 26 aprilie 1984, PHP; *Raport informativ,* 3 decembrie 1984, PHP; *Comunicat,* 3 decembrie 1984, PHP; *Raport la cea de-a 17-a sesiune a CMA,* 6 decembrie 1984, PHP.

[6] *Raport informativ,* 26 aprilie 1984, PHP; vezi și *Discurs al ministrului român de externe (Ștefan Andrei),* 3 decembrie 1984, PHP; și *Raport informativ,* 3 decembrie 1984, PHP.

În locul unei identificări și condamnări lipsite de echivoc a SUA și NATO ca responsabile pentru aducerea lumii în pragul conflictului nuclear, și în locul atragerii fără scrupule, chiar entuziaste, a celorlalți membri ai Pactului de la Varșovia sub stindardul sovietic pentru a combate eforturile americane de dobândire a „superiorității militare", Andropov și-a petrecut ultimele luni din viață, bolnav, văzând cum fiecare nouă declarație a Pactului purta amprenta tot mai clară a Inițiativei românești pentru trecerea la dezarmare. Costul apelului către NATO de oprire a amplasărilor de rachete a fost includerea în declarații a unor expresii privind „necesitatea dezarmării în Europa".[1] Îndemnurile la condamnarea „militarismului american" și a desfășurărilor de rachete ale SUA au avut un preț mare – acela de a fi lansate alături de apeluri „la oprirea cursei înarmărilor și pentru progresul dezarmării" chiar în interiorul Blocului sovietic.[2]

Apropiata expirare a Tratatului de la Varșovia, în mai 1985, a făcut ca situația să devină tot mai disperată, dat fiind că Bucureștiul refuza să renunțe la condițiile puse pentru viitoarea sa participare la alianță, blocând nu doar reînnoirea Pactului, ci și propunerile de discutare a reînnoirii, dacă respectivele condiții nu erau îndeplinite. Pentru a ascunde acest conflict fundamental, care amenința ceea ce mai mulți analiști americani identificaseră cu „un interes de securitate crucial al sovieticilor", măsurile active luate de Moscova au prezentat sfidarea Bucureștiului ca un fenomen general, limitat la perioada reînnoirii Tratatului și o chestiune de pură „târguială" economică.[3]

Așa cum raporta delegația cehoslovacă în aprilie 1984, participanți nespecificați respinseseră „o propunere poloneză de a extinde sfera de acoperire a Tratatului de la Varșovia".[4] Rapoartele interne ale întrunirilor Pactului sugerează că insistențele României s-au aflat la originea unui nou angajament declarat de a înființa un „Grup de lucru pentru procesul de dezarmare în Europa", în decembrie 1984. Pentru a încerca să eludeze tentativele României de a bloca reînnoirea Tratatului de la Varșovia, ceilalți membri ai alianței au fondat

[1] *Comunicat*, 19 aprilie 1984, PHP. Vezi și *Discurs al ministrului de externe cehoslovac (Bohuslav Chnoupek)*, 3 decembrie 1984, PHP.

[2] *Comunicat*, 3 decembrie 1984, PHP.

[3] Vezi, de pildă, Ross Johnson, *The Impact of Eastern Europe on Soviet Policy Toward Western Europe*, R-3332-AF, Santa Monica, RAND, martie 1986, pp. 50-51. Extraordinara eficacitate a măsurilor active sovietice este reflectată de faptul că analiștii occidentali au ignorat cu desăvârșire existența condițiilor impuse de români pentru reînnoirea Tratatului de la Varșovia. Vezi, de pildă, Vladimir V. Kusin, „Impending Renewal of the Warsaw Pact", RAD Background Report/36, RFER, 22 aprilie 1985; Vladimir Socor, „Warsaw Pact Summit Renews the Warsaw Treaty", RAD Background Report/53, RFER, 19 iunie 1985; Ronald D. Asmus, „Differences at Warsaw Pact Defense Ministers' Meeting?" RAD Background Report/143, Radio Free Europe Research, 9 decembrie 1985. Rapoartele Kusin și Asmus sunt disponibile la Arhivele Open Society, cutia 118, dosar 4, rapoartele 103 și 305.

[4] *Raport informativ*, 26 aporilie 1984, PHP.

un „Grup de lucru pentru prelungirea Tratatului de la Varșovia".[1] Între timp, oficialii sovietici și ai celorlalte state membre au încercat să arunce o punte peste această prăpastie deschisă, exprimând în mod repetat pretinsa „dorință a tuturor semnatarilor Pactului de la Varșovia de a extinde valabilitatea Tratatului de la Varșovia cu 20 de ani".[2]

Amploarea sentimentelor României referitoare la prelungirea valabilității Pactului de la Varșovia era de multă vreme reflectată în caracterul modest, chiar foarte modest, al aniversărilor alianței. Bucureștiul ignorase aniversarea din 1966, determinând comentarii în presa vremii și, deci, atenția occidentalilor.[3] Dar când a continuat să procedeze la fel, ca o practică regulată, comportamentul său și-a pierdut interesul mediatic. Faptul că România era responsabilă pentru anularea întrunirii din 1975 a Pactului de la Varșovia și pentru contestarea planurilor vizând manifestările festive pentru cea de-a 20-a aniversare a alianței nu a atras nici el atenția presei și a trecut chiar neobservat în rândul analiștilor americani.[4]

Anul 1985 nu avea să fie altfel. În vreme ce analiștii americani considerau cu totul improbabilă orice punere în discuție serioasă a alianței, opoziția României avea un caracter aproape punitiv – fapt demonstrat clar înainte de cea de-a 30-a aniversare, pentru care planificatorii sovietici, polonezi și est-germani doreau să pregătească o celebrare de gală a „tovărășiei frățești", strâns legată de cea de-a patruzecea aniversare a victoriei asupra fascismului.[5]

În conformitate cu un raport din decembrie 1984 al ministrului apărării est-german, Heinz Hoffmann, adresat liderului de partid din RDG, Erich Honecker, românii refuzaseră să finanțeze producerea oricăror suvenire aniversare (insigne, medalii, steguleț etc.); refuzaseră să producă orice „albume ilustrate, timbre poștale" sau „emisiuni aniversare"; refuzaseră de asemenea să organizeze orice „evenimente de informare politică, tematice, conferințe, prezentări sau discuții" pe respectiva temă, în rândurile cadrelor militare.[6] Niciun film sau documentar referitor la alianță și la importanța ei nu avea să fie realizat la

---

[1] *Minute ale întâlnirii,* 3 decembrie 1984, PHP. Un „Grup de lucru pentru o zonă europeană liberă de arme nucleare" a fost de asemenea creat, deoarece România avea puncte de vedere diferite de cele ale Moscovei în această privință. Vezi și *Raport informativ,* 3 decembrie 1984, PHP; și *Discurs al ministrului român de externe (Ștefan Andrei),* 3 decembrie 1984, PHP.

[2] Discurs al ministrului sovietic de externe (Andrei A. Gromîko), 3 decembrie 1984, PHP; Raport informativ, 3 decembrie 1984, PHP.

[3] „Rumania Officially Ignores Warsaw Pact Anniversary", *The New York Times,* 15 mai 1966, p. 5.

[4] Pentru descrieri ale acțiunilor României și ale consecințelor acestora, vezi de pildă Vojtech Mastny „Editorial Note, XIV. Meeting of the PCC, Warsaw, 17-18 April 1974", PHP; *Despre poziția RSR: adăugiri la discursul șefului de stat est-german (Erich Honecker),* 4 aprilie 1974, PHP; *Note est-germane pe tema proiectului Conferinței pentru Securitate în Europa,* 17 aprilie 1974, PHP; și *Raport al prim-secretarului PSMU (János Kádár) către Biroul Politic al PSMU asupra întrunirii CPC,* 26 aprilie 1974, PHP.

[5] Raport la cea de 17-a sesiune a CMA, 6 decembrie 1984, p. 5, PHP.

[6] *Op.cit.,* p. 8. Această „opinie neobișnuită" a fost prezentată de ministrul român al Apărării, generalul Constantin Olteanu.

București, iar armata României nu va „face schimb de delegații și conferențiari militari", cu excepția celor anterior aranjate prin acorduri bilaterale. Nu aveau să accepte nici măcar „transferul de filme" nesolicitat de la alți membri ai Pactului.[1] Armata română refuzase totodată să participe la „schimburile reciproce între navele de război" în cadrul vizitelor în porturi sau la alte vizite similare ale unor formațiuni de aviație, și refuzase deopotrivă să facă schimb de „grupuri de artă populară" ori să organizeze „festivaluri de film", în cadrul cărora să fie difuzate pelicule bazate pe versiuni sovietice ale unor evenimnente istorice.[2] În plus,

> • În Forțele Armate ale Republicii Socialiste România [RSR] **nu** vor exista conferințe sau prezentări susținute în fața trupelor (românești) de generali și ofițeri ai armatelor aliate ori de reprezentanți ai Comandamentului Suprem al Forțelor Armate Unite.
> • În cadrul Forțelor Armate ale RSR **nu** se va pune problema organizării și realizării de întâlniri ale populației sau cadrelor militare din țările aliate cu militari ai unităților de grăniceri, ai regiunilor militare (ale armatei) și ai grupurilor aparținând Forțelor Armate Sovietice.[3]

De fapt, nicio prezentare specială a aniversării nu va fi supusă atenție populației române. Știrile despre eveniment vor apărea ca parte a emisiunilor obișnuite, dar numai în ziua evenimentului. Iar Bucureștiul decisese să nu difuzeze „discursul comandantului suprem al Forțelor Armate Unite ale pactului de la Varșovia" la televiziunea română. Pentru a ascunde opoziția explicită a României față de festivitățile din cadrul alianței și grava discrepanță referitoare la prelungirea Tratatului de la Varșovia pe care aceasta o oglindea, URSS și „partenerii în strânsă cooperare" din cadrul Pactului s-au văzut nevoiți să diminueze drastic amploarea evenimentelor ocazionate de cea de-a treizecea aniversare a alianței.

În căutarea unui profit: reînnoirea Tratatului de la Varșovia, ianuarie 1985

Dacă disperarea crescândă cu privire la prelungirea Tratatului de la Varșovia caracterizase preocupările sovieticilor și ale aliaților acestora în timpul lui Andropov, panica marca atmosfera de la Kremlin sub noua conducere a lui Konstantin Cernenko. La începutul lui 1985 nu se ajunsese încă la un acord cu privire la prelungirea alianței, și cu atât mai puțin la durata și la condițiile prelungirii. Iar Tratatul mai era valid doar încă patru luni.

---

[1] *Op.cit.*, p. 9.
[2] Ibid.
[3] *Op.cit.*, pp. 8, 9. Ministrul român al apărării a făcut o concesie, aceea de a organiza „doar o celebrare" și *„într-o singură garnizoană"* a armatei române. Sublinierea este prezentă în original.

Anul 1985 a fost totodată caracterizat de cea mai puternică influență a României, cea care explică, probabil, neașteptatea flexibilizare temporară a conduitei moscovite în domeniul dezarmării, sub conducerea lui Cernenko.[1] Bucureștiul pusese Moscova într-o poziție aproape imposibilă. În mijlocul unei perioade caracterizate de ceea ce părea a fi o continuă serie de succesiuni la conducerea URSS – Andropov decedase în februarie 1984, iar Cernenko, în vârstă de 73 de ani, era deja bolnav – România amenința să se retragă din Pactul de la Varșovia, dacă oficialitățile de la Kremlin nu începeau să-și schimbe modul de abordare a alianței și a diferendelor dintre Est și Vest. Iar dacă România părăsea alianța, autoritățile sovietice se temeau că vor avea mari dificultăți în a opri destrămarea structurală care ar urma, înainte de a ajunge și în interiorul granițelor URSS. Acesta era motivul preocupărilor KGB cu privire la retragerea României din Pactul de la Varșovia, la mijlocul anilor 1980.[2]

Imediat după Crăciun, pe 26 decembrie 1984, comitetul de experți al adjuncților de la ministerele de externe ale Pactului de la Varșovia s-a reunit la Sofia pentru a pregăti documentele pentru apropiata întrunire a Comitetului Politic Consultativ, programată să aibă loc în același oraș două săptămâni și jumătate mai târziu, pe 15 ianuarie 1985. Pe lângă celelalte chestiuni de pe agendă, autoritățile sovietice doreau să obțină cel puțin un acord cu privire la data reînnoirii oficiale a Pactului de la Varșovia. Dar, așa cum raporta conducătorul delegației maghiare, „agenda inițială recomandată de bulgari" și acceptată de membrii loialiști ai alianței „era deseori modificată ca lungime, conținut și structură în cursul reuniunilor experților", de români.[3] Principalele diferende vizau identificarea „celor responsabili pentru tensiunile crescânde, evaluarea importanței pe care o avea cea de-a 30-a aniversare a Tratatului de la Varșovia" și „problemele viitoarei cooperări în cadrul Tratatului de la Varșovia".[4] Cu alte cuvinte, Bucureștiul refuza să blameze exclusiv SUA și NATO; refuza să trateze ca pe o mare victorie prelungirea unei alianțe pe care se străduia s-o desființeze; și continua să insiste asupra condițiilor impuse pentru a rămâne membru al Pactului de la Varșovia.

Românii se întâlniseră deja cu oficialii sovietici la Moscova în decembrie, pentru „consultări", dar rezultatele fuseseră nesatisfăcătoare.[5] Imediat ce delegația lor sosise la întrunirea experților, membrii ei fuseseră luați deoparte de

[1] Implicarea României este sugerată în Larrabee (1984), p. 54. În conformitate cu un fost ofițer al National Intelligence Agency, Cernenko a inițiat primele deschideri către președintele Reagan în martie 1984. Ermarth (2003), p. 5, PHP.

[2] Vezi în special Andrew și Gordievski (1990), pp. 481, 641.

[3] Document 1, *Referitor la întâlnirea experților organizată în pregătirea Întrunirii Comitetului Politic Consultativ al Tratatului de la Varșovia în Sofia*, 14 ianuarie 1985 în *Rapoarte (3) ale adjunctului ministrului ungar de externe Istvan Roska asupra Întrunirii miniștrilor adjuncți de externe ai Pactului de la Varșovia*, 9 ianuarie 1985, PHP.

[4] Ibid.

[5] La consultările de la Moscova, România a fost reprezentată de ministrul de externe Ștefan Andrei și de Secretarul CC al PCR Emil Bobu.

reprezentanții Moscovei pentru o îndelungă întâlnire bilaterală și pentru o altă reuniune – de această dată incluzându-i și pe bulgari – în încercarea de a-i supune voinței sovietice. Toate aceste eforturi s-au dovedit inutile. Cu două zile înainte de întrunirea CPC din ianuarie 1985, „președintele bulgar al ședinței a declarat că discuțiile nu puteau continua din cauza românilor și că reuniunea experților luase sfârșit".[1]

Așa cum raporta oficialilor de la Budapesta șeful delegației maghiare, adjunctul ministrului de externe Istvan Roska, nici „planificata întâlnire a grupului de lucru pe tema prelungirii Tratatului de la Varșovia nu a mai fost organizată". În disperare de cauză, reprezentantul Poloniei a reiterat propunerea delegației sale, ca „grupul de lucru pe tema prelungirii Tratatului de la Varșovia să-și continue și să-și finalizeze activitatea la Varșovia, cât mai curând posibil" Propunerea a fost susținută de URSS, RDG, Polonia, Ungaria, Cehoslovacia și Bulgaria, însă românii au avut altă părere, arătându-se complet neinteresați de respectivul proiect.[2]

Semnificativ este faptul că în informarea sa cu privire la întâlnire, a doua zi, la mai puțin de douăzeci și patru de ore de încă planificata întrunire a CPC, Roska nu a dat de înțeles că reuniunea Pactului de la Varșovia era pe punctul de a fi amânată. În conformitate cu modul în care sovieticii îi prezentau pe români, ca apropiindu-se de pozițiile Moscovei după ce primiseră unele stipendii economice – a se citi mită – și ca păstrându-și opiniile diferite doar în privința unor detalii nesemnificative, nicio știre despre rolul singular al României în anularea întrunirii nu a răsuflat și nici nu a apărut în analizele americane. Măsurile active sovietice au prezentat amânarea întrunirii CPC din 1985 ca fiind motivată de boala lui Cernenko.

Ministrul adjunct Roska s-a exprimat foarte clar atât cu privire la faptul că solicitările României fuseseră cele care duseseră la încheierea întrunirii, cât și referitor la conținutul respectivelor solicitări. Românii insistaseră să includă patru propuneri, înaintându-le chiar în scris cu o săptămână înainte, pe 6 ianuarie. Cele patru propuneri prevedeau că:

> 1. Tratatul de la Varșovia ar trebui să recomande ca statele membre ale Tratatului de la Varșovia și ale NATO să se întâlnească după debutul negocierilor sovieto-americane pentru a pune pe agenda de discuții probleme legate de reducerea numerică a armelor nucleare și eliminarea lor din Europa.[3]

---

[1] Document 3, Telegramă codificată, 13 ianuarie 1985 în *Rapoarte (3) ale adjunctului ministrului ungar de externe Istvan Roska asupra întrunirii miniștrilor adjuncți de externe ai Pactului de la Varșovia*, 9 ianuarie 1985, PHP.

[2] Document 1 în *Rapoarte (3) ale adjunctului ministrului ungar de externe Istvan Roska asupra Întrunirii miniștrilor adjuncți de externe ai Pactului de la Varșovia*, 9 ianuarie 1985, PHP.

[3] Documentul 2 din Rapoarte (3) ale ministrului adjunct de externe ungar Ustvan Roska referitoare la întrunirea miniștrilor de externe adjuncți ai Pactului de la Varșovia, 9 ianuarie 1985, PHP. Roska stenografiază punctul (1) ca „întâlnirea Tratatul de la Varșovia – NATO". Detaliază în Documentele 1 și 3, unde oferă această explicație.

2. Va fi înființat un comitet consultativ în cadrul Tratatului de la Varșovia care să abordeze chestiuni legate de agenda întâlnirilor sovieto-americane [pe tema controlului armamentelor] și să facă recomandări.
3. Vor fi înghețate unilateral bugetele militare ale statelor membre ale Tratatului de la Varșovia în 1985–1986.
4. Vor fi modificate procedurile întrunirilor CPC, lărgindu-li-se competențele [pentru a include mai multe probleme socio-economice și a li se diminua aspectul militar[1]].[2]

În conformitate cu Roska, lucrările au ajuns într-un „impas" când România a insistat asupra acestor puncte, deoarece:

> Delegația sovietică a refuzat strict să discute aceste propuneri și să includă recomandările României în proiect, fie și doar între paranteze, ceilalți s-au referit la lipsa lor de instrucțiuni, „Cei șase" au propus ca discuțiile despre sugestiile românești să fie amânate pentru o dată ulterioară.[3]

Denunțând evidenta „discriminare" drept ceea ce era în realitate, românii au „cerut" ca recomandările lor să „fie tratate în «termeni egali» și discutate". Dacă nu erau cel puțin incluse între paranteze în proiectul de comunicat, românii „nu erau dispuși să continue negocierile". În răspunsul său plin de indignare, reprezentantul sovietic a făcut afirmația fantezistă că nu se întâmplase niciodată în întrunirile Pactului de la Varșovia ca propunerile statelor membre „să nu fie tratate în mod egal".[4]

Românii au rămas pe poziții referitor la condițiile pentru reînnoirea Tratatului de la Varșovia și au stipulat chiar că nu vor lua în considerare decât o variantă de numai zece ani, cu o reînnoire automată pentru cinci ani (Tratatul original fiind încheiat pe o perioadă de douăzeci de ani, cu o reînnoire automată pentru alți zece ani), dacă le vor fi satisfăcute condițiile. Indiferent de acordurile încheiate anterior de restul aliaților, adjunctul ministrului de externe român a declarat că „nu era autorizat să înceapă negocieri pe această temă și nici să accepte continuarea activităților grupului de lucru", dat find că decizia politică

---

[1] Rapoartele Roska nu detaliază modificarea de „competențe" ale CPC solicitată de români. Deplasarea de la chestiunile militare spre cele socio-economice a fost propusă însă de România încă de la sfârșitul anilor 1970 și a fost explicit prezentată la întrunirile CPC din 1983 și 1987. A fost oficializată într-o circulară ca parte a propunerii românești pentru reformarea Pactului de la Varșovia în iunie 1988.

[2] Document 2, *Telegramă codificată,* 10 ianuarie 1985 în *Rapoarte (3) ale adjunctului ministrului ungar de externe Istvan Roska asupra Întrunirii miniștrilor adjuncți de externe ai Pactului de la Varșovia,* 9 ianuarie 1985, PHP.

[3] Document 1, *Referitor la întâlnirea experților organizată în pregătirea Întrunirii Comitetului Politic Consultativ al Tratatului de la Varșovia în Sofia,* 14 ianuarie 1985 în *Rapoarte (3) ale adjunctului ministrului ungar de externe Istvan Roska asupra Întrunirii miniștrilor adjuncți de externe ai Pactului de la Varșovia,* 9 ianuarie 1985, PHP.

[4] Ibid.

referitoare la durata reînnoirii avea să fie luată doar „la cel mai înalt nivel".[1] Cu mai puțin de 24 de ore înainte de momentul programat pentru începerea sa, întrunirea din ianuarie 1985 a Pactului de la Varșovia a fost anulată.

Aproape concomitent, URSS a tăiat furnizarea de gaze naturale către România prin gazoductul Orenburg (la prețul de piață), în toiul unei ierni grele.[2] România folosea acele gaze pentru încălzirea principalelor sale orașe, în primul rând a Bucureștiului. În iarna aceea s-au înregistrat numeroase decese cauzate de expunerea la frig în marile zone urbane ale României – o situație descrisă de un diplomat american ca trecând de la una „mizerabilă la alta medievală" Această stare de fapt a fost atribuită – nu pe nedrept – politicilor economice duse de Ceaușescu și asimilată – mult mai puțin pe drept – cu o presupusă politică de represiune prin privațiuni.

Judecând după nivelul și consecvența rezistenței demonstrate de Moscova și după dimensiunile eforturilor sale de contra-*lobby* pe lângă ceilalți membri ai alianței, autoritățile sovietice considerau foarte periculoasă propunerea României de înființare a unui comitet al Pactului de la Varșovia pentru dezarmare. Un astfel de comitet ar fi determinat implicarea activă a aliaților Moscovei – și în special a României – în problemele de control al armamentului; ar fi însemnat ca ei să dobândească acces la pozițiile și strategiile de negociere sovietice, legitimizându-le opiniile și recomandările vizând negocierile dintre URSS și SUA și, probabil, chiar influențând într-o anumită măsură agenda sovietică. Deși diversele forumuri la nivelul Pactului, inclusiv CPC, au convenit în mod repetat și chiar și-au anunțat intenția de a crea un comitet pentru dezarmare – așa cum s-a întâmplat, spre exemplu, în ianuarie 1983, în octombrie 1983 și în decembrie 1984 –, de fiecare dată Moscova a reușit să blocheze înființarea unui asemenea organism, atrăgându-și în secret sprijinul aliaților loiali.

Riscurile reprezentate de un astfel de comitet erau multiple. Firește, Moscova putea pierde controlul asupra procesului de control al armamentelor. Ceilalți membri ai alianței se puteau alătura României, manifestând o mai mare rezistență la apelurile sovietice pentru consolidare militară. Cifrele reale privind cheltuielile lor militare ar fi putut fi aflate de publicul general, și deci de NATO,

---

[1] Document 2, *Telegramă codificată,* 10 ianuarie 1985 în *Rapoarte (3) ale adjunctului ministrului ungar de externe Istvan Roska asupra Întrunirii miniștrilor adjuncți de externe ai Pactului de la Varșovia,* 9 ianuarie 1985, PHP.

[2] În noiembrie 1978, CIA nu greșise deloc când prezisese că Moscova ar putea lua măsuri punitive din punct de vedere economic după sfidarea deschisă a României. Comunitatea americană de informații nota că, „așa cum se întâmplase în trecut", URSS putea „amâna sau tăia livrările de gaze naturale către România prin recent inauguratul gazoduct Orenburg". Gazele au fost tăiate o săptămână mai târziu. *National Intelligence Daily (Cable),* 29 noiembrie 1978, pp. 1-3, CIA. Aceeași măsură, dar cu efecte mult mai grave, dată fiind asprimea vremii, a fost luată în iarna 1984/1985. Așa cum a conchis CIA, sovieticii „vor continua probabil să caute modalități – incluzând amenințarea cu măsuri punitive – de a-l convinge pe Ceaușescu să-și modereze pozițiile". „USSR-Romania: Ceaușescu's New Challenge" in „Special Analysis" section, *National Intelligence Daily,* 14 ianuarie 1979, pp. 14-16, CIA.

la fel ca existența focoaselor nucleare sovietice depozitate în secret pe teritoriul altor membri ai Pactului. De pildă Ungaria. Și, foarte probabil, activismul și experiența României în acest domeniu i-ar fi reliefat opoziția singulară atât în afara Pactului, cât și, mai grav, în fața populațiilor din cadrul URSS (mai cu seamă, a celor din RSS Moldovenească și RSS Ucraineană).

În octombrie 1983, Moscova și-a manifestat disponibilitatea – cel puțin la nivel declarativ general – de a accepta înghețarea și reducerea cheltuielilor militare, dar și o „ofertă" adresată NATO pentru convorbiri directe între membrii celor două alianțe, însă doar cu condiția ca România să renunțe pentru moment la solicitarea sa vizând înființarea unui comitet pentru dezarmare. Refuzul sovieticilor de a lua măcar în considerare implementarea, în ianuarie 1985, a unei decizii deja vechi de doi ani a autorităților Pactului a dus la anularea summitului din aceeași lună ianuarie a anului 1985.

Pe 1 martie 1985, s-a convenit asupra unei întâlniri a adjuncților miniștrilor de externe, într-o încercare de a contracara instituționalizarea unui cuvânt de spus al est-europenilor în politica de control sovietic al armamentelor și de a bloca susținerea din partea României a unui comitet pentru dezarmare la nivelul Pactului de la Varșovia. Consemnată ca o consultare referitoare la apropiatele negocieri cu SUA de la Geneva, programate să înceapă pe 12 martie, era de fapt o prezentare a pozițiilor de negociere sovietice deja stabilite, pentru care Kremlinul orchestrase susținerea necondiționată din partea celorlalți aliați. Dar întrunirea nu era doar o simplă repetiție a „consultărilor" anterior simulate, menite să aprobe în mod mecanic și automat politicile sovietice, de a pune în fața României un fapt deja împlinit și de a o convinge să renunțe la pozițiile sale.

Ca parte a eforturilor de a preveni solicitările României, în argumentația celorlalți aliați a fost încorporată, într-un procent ridicat, vocabularul folosit de București. Obiectivul urmărit era acela ca, dând impresia că sunt adoptate pozițiile susținute de România, Bucureștiul să fie determinat să accepte „consultările" sovietice benevole ca un substitut al regimului obligatoriu de consultări pe care l-ar fi presupus un comitet pentru dezarmare. Aproape de fiecare dată însă, termenii erau ușor redefiniți și/sau redirecționați, astfel încât să devină inofensivi, mai potriviți pentru o operațiune de propagandă decât pentru implementarea efectivă.

„Consultările" nu erau de fapt altceva decât o ofertă a sovieticilor de a-și informa aliații cu privire la discuțiile bilaterale dintre URSS și SUA, de care ceilalți membri ai Pactului ar fi putut fi interesați, dar asupra cărora nu aveau în mod cert nicio autoritate și niciun cuvânt de spus care să nu fi fost aprobat anterior de Moscova. Românii, care nu au fost nici păcăliți și nici intimidați de această abordare, au continuat să insiste asupra tuturor elementelor din Inițiativa pentru trecerea la dezarmare, pe unele dintre ele susținându-le deja de mulți ani. Deși nu a discutat cu Moscova despre meritele acestei „oferte", delegația Bucureștiului a ridicat același tip de întrebări și a făcut același gen de recomandări pe care le-ar fi avansat într-o întrunire a unui autentic comitet pentru dezarmare. Roska, spre exemplu, nota că, după ce prim-adjunctul

ministrului sovietic de externe Kornienko și-a susținut foarte sumara informare privind negocierile sovietice, românii au solicitat „mai multe detalii despre propunerile și inițiativele concrete pe care tovarășii sovietici intenționau să le înainteze", dat fiind că informarea oferise doar „o imagine cu titlu general asupra ideilor sovietice", sugerând că „ar fi utile câteva amendamente și clarificări".[1]

Inițiativa pentru trecerea la dezarmare „reîncărcată", martie 1985

Lăudând disponibilitatea pentru consultări a sovieticilor și dorința lor exprimată de a face tot posibilul pentru a asigura succesul negocierilor, România a prezentat recomandări vizând însăși esența pozițiilor de negociere a URSS. Într-o serie de trei rapoarte, Roska și ambasadorul ungar în URSS Sandor Rajnai au descris linia Moscovei ca fiind literă de lege. În conformitate cu observatorii maghiari, Kornienko, prim-adjunctul ministrului de externe sovietic, a susținut un discurs cu durata de o oră, în care:

> A reamintit ascultătorilor să scopul conferinței de la Geneva era acela de a preveni militarizarea spațiului cosmic, pe de o parte, și atenuarea cursei înarmărilor, pe de alta, așa cum se menționa în comunicatul comun emis după întâlnirea sovieto-americană la nivel de miniștri de externe care avusese loc la Geneva pe 7-8 ianuarie 1985.[2]
> Uniunea Sovietică insistă în continuare să țină cont de rachetele britanice și franceze. [...] Principiul complexității presupune că cele trei subiecte de negociere sunt reciproc interconectate. Acest lucru nu poate fi negociat. Trebuie subliniat că, în interconectarea acestor probleme, partea sovietică nu a fost mânată de considerente de ordin tactic: în acest caz, avem de-a face cu o interrelație obiectivă, organică. Aceasta este realitatea, la care nu există alternativă. A presupune că se poate ajunge la o înțelegere asupra limitării cursei înarmărilor nucleare fără a interzice militarizarea spațiului cosmic este o iluzie.[3]

Ministrul adjunct Roska a subliniat că toți „ceilalți vorbitori – cu excepția delegatului român – au susținut pozițiile de negociere sovietice", limitându-și comentariile la exprimări ale „gratitudinii pentru informațiile primite și ale faptului că respectivul schimb de vederi se dovedise util".[4] Și, într-adevăr, replica României fusese una diferită. Subliniind că anul 1985 marca „un important punct de inflexiune în campania noastră de a opri cursa înarmărilor", adjunctul ministrului român de externe, Aurel Duma, a declarat:

---

[1] *Raport la consultările dintre adjuncții miniștrilor de externe din țările Tratatului de la Varșovia în legătură cu negocierile sovieto-americane de la Geneva* (Moscova, 1 martie 1985), 8 martie 1985, PHP.
[2] Ibid.
[3] Ibid. Vezi și *Mesaj codificat de la Sandor Rajnai către Istvan Roska*, 6 martie 1985, PHP.
[4] *Raport la consultările dintre adjuncții miniștrilor de externe din țările Tratatului de la Varșovia în legătură cu negocierile sovieto-americane de la Geneva* (Moscova, 1 martie 1985), 8 martie 1985, PHP.

> Țările noastre sunt parteneri egali în evantaiul națiunilor europene: ele se așteaptă, pe bună dreptate, ca dreptul lor la pace și securitate să fie luat în considerare la negocieri. Noi suntem de părere că, deoarece Uniunea Sovietică este dispusă să facă eforturi mari în cursul negocierilor, ar trebui să modificăm unele detalii, precum abordarea interconectată a celor trei chestiuni. Noi credem că, ori de câte ori este posibil, trebuie încheiate și acorduri parțiale, în loc să se aștepte o soluționare globală a tuturor problemelor.[1]

Diplomatul român a exprimat convingerea țării sale că „decizia de a continua desfășurarea de rachete în Europa" ridica îndoieli cu privire la „hotărârea sinceră de a se ajunge la un acord" De asemenea, a recunoscut, de formă, potențiala amenințare reprezentată de Inițiativa Strategică de Apărare (ISA) a SUA. Apoi a declarat fără menajamente că „popoarele europene consideră că amplasarea de rachete cu rază medie de acțiune este cea mai importantă chestiune" și că România, prin aparatul său de conducere, „crede că aceste arme periculoase trebuie eliminate complet din Europa", aceasta fiind o primă prioritate.

Românii și-au reiterat propunerea din ultimii cinci ani, de a înființa un comitet al Pactului de la Varșovia în care „statele membre să aibă posibilitatea de a-și expune pozițiile și de a lua parte la conceperea propunerilor înainte ca acestea să fie prezentate la conferința de la Geneva" și cu alte împrejurări. Misiunea principală a comitetului ar fi fost aceea de a „trata subiecte specifice în cooperare cu delegația sovietică".

Totodată, România a propus un sistem de „consultări regulate" și crearea de „platforme comune" mult mai ambițioase decât comitetul pentru dezarmare al Pactului de la Varșovia. Astfel, propunerile României se concretizau într-un activism pentru dezarmare la nivelul tuturor forumurilor de negociere sovieto-americane și între Pactul de la Varșovia și NATO. De fapt, Bucureștiul făcea apel la o complet „nouă strategie în domeniul dezarmării" pentru Pactul de la Varșovia.[2] Iată câteva dintre elementele acestei noi strategii, explicate de diplomatul român:

- Este, de asemenea, important ca țările socialiste să trimită observatori la Geneva, care să primească permanent informații actualizate de la conducătorul delegației sovietice.
- România propusese deja o întâlnire între statele Pactului de la Varșovia și membrii NATO, pentru a discuta problematica limitării armamentelor.
- În cursul convorbirilor sovieto-americane, vor trebui accelerate eforturile și în

[1] *Mesaj codificat de la Sandor Rajnai către Istvan Roska,* 6 martie 1985, PHP. Roska nota că „fără a lua în discuție principiul interconectării", reprezentantul României „a îndemnat Uniunea Sovietică să ajungă la acorduri separate în privința diverselor chestiuni, în loc să aștepte o soluție globală pentru întreaga complexitate a problemelor". *Raport la consultările dintre adjuncții miniștrilor de externe din țările Tratatului de la Varșovia în legătură cu negocierile sovieto-americane de la Geneva* (Moscova, 1 martie 1985), 8 martie 1985, PHP.

[2] Ibid.

alte forumuri internaționale, pentru un impact favorabil asupra discuțiilor de la Geneva.

• Concomitent, România dorește să reactiveze aceste negocieri pentru a trece de impasul manifestat în cele internaționale.

• Conferința de la Stockholm ar putea aproba pași concreți vizând avertizări din vreme cu privire la exercițiile militare etc.

• La Geneva s-ar putea ajunge la un acord privind înghețarea armamentelor și monitorizarea în acest domeniu.

• România se oferă să găzduiască consultări regulate în legătură cu aceste negocieri de la Geneva, Stockholm și Viena și, de asemenea, să joace un rol mai activ în campania pentru menținerea păcii și a securității. În viitor, România va continua să depună eforturi pentru a asigura succesul negocierilor.[1]

Deși făceau apel la un activism mai susținut din partea instituțiilor occidentale, esența propunerilor românești sugera că principalul obstacol în calea dezarmării era Blocul sovietic:

> România îndeamnă diversele organizații și forumuri de negociere internaționale să-și accelereze eforturile în domeniul dezarmării. După părerea ei, țările semnatare ale Tratatului de la Varșovia trebuie să dovedească o abordare mai pregnant pozitivă la Conferința pentru Dezarmare de la Geneva și la negocierile de la Viena, înaintând un număr mai mare de inițiative concrete. Pentru a se ajunge la acest deziderat, România sugerează ca statele Tratatului de la Varșovia să găzduiască întruniri și consultări pentru a discuta cele mai potrivite abordări privind toate problemele ce urmează a fi discutate la Geneva, Stockholm și Viena.[2]

Ministrul adjunct Duma a încheiat subliniind că „România era hotărâtă să joace un rol în reușita convorbirilor sovieto-americane de la Geneva și în activarea altor discuții pe tema dezarmării".[3]

Răspunsul sovieticilor a fost scurt, inflexibil și negativ. Kornienko a început insistând că rachetele balistice strategice, rachetele cu rază medie de acțiune din Europa și ISA erau „*organic* interconectate", astfel că nu permiteau încheierea unor „acorduri *separate*" în privința lor, așa cum sugerase Bucureștiul.[4] Remarcile lui Kornienko privind celelalte propuneri au fost și mai scurte. Deși ușor diferite, versiunile prezentate de Roska și Rajnai reflectă aceeași reacție negativă:

---

[1] *Mesaj codificat de la Sandor Rajnai către Istvan Roska*, 6 martie 1985, PHP.

[2] *Raport la consultările dintre adjuncții miniștrilor de externe din țările Tratatului de la Varșovia în legătură cu negocierile sovieto-americane de la Geneva* (Moscova, 1 martie 1985), 8 martie 1985, PHP.

[3] Ibid.

[4] Subliniere din original.

Propunerea pentru o întâlnire a secretarilor sau șefilor de guvern nu este una oportună acum. Propunerea observatorilor necesită o abordare separată. Dar trebuie spus că în anumite chestiuni este exclusă orice formă de cooperare.[1]

Unele erau neadecvate pentru consultări, ceea ce înseamnă că nu a putut fi luată nicio decizie la acest nivel. Majoritatea propunerilor nu le erau necunoscute statelor membre, care își exprimaseră deja îndoielile cu privire la caracterul lor practic.[2]

Transformarea sfidării românești în opoziție maghiară

Aparatul de măsuri active sovietic/al Pactului de la Varșovia folosea același cadrul de abordare pe care îl utilizase pentru a atribui în mod fals opoziția singulară a României față de amplasarea de rachete cu rază medie de acțiune în 1983–1984 unui grup mai larg de state ale Blocului sovietic – în principal, Ungaria și RDG, dar și Bulgaria. Adjunctul ministrului maghiar de externe Roska, același care raportase că Bucureștiul refuza reînnoirea Tratatului de la Varșovia în absența îndeplinirii condițiilor sale, a primit misiunea de a „transforma" opoziția României față de reînnoirea Tratatului, astfel încât, în presa internațională, aceasta să fie reatribuită parțial Ungariei (și Germaniei de Est). Campania lui Roska a fost lansată imediat după consultările din 1 martie și după raportul său către Budapesta privind poziția României, prin intermediul unui interviu al său, care a apărut o zi mai târziu în ziarul maghiar *Nepszava*.[3] Articolul a fost republicat a doua zi în organul de presă al partidului est-german, *Neues Deutschland*.[4] Odată ce atenția le fusese îndreptată spre declarațiile cu caracter „independent" maghiare și est-germane, care se coroborau reciproc, în cursul campaniei din 1983–1985, analiștii occidentali nu au întârziat să sesizeze mesajul dorit.

Articolul lui Roska era unul sofisticat. Deși minimalizând în mod grosier principalele divergențe din interiorul Pactului privind reînnoirea Tratatului, conținutul lui nu era doar plauzibil, ci ar fi fost și corect dacă s-ar fi referit doar la sfidarea României. Dar Roska a prezentat în mod fals opoziția cu caracter unic a Bucureștiului ca fiind un fenomen generalizat la nivelul alianței, sugerând că „existau unele divergențe între membrii Pactului de la Varșovia asupra anumitor termeni care ar trebui incluși în acordul de prelungire a tratratului ce data deja de 30 de ani".[5] Apoi a folosit terminologia românească pentru a afirma că membrii Pactului erau „țări independente și suverane, care respectă fără excepție principiul nonintervenției în problemele interne (ale altui stat)",

[1] *Mesaj codificat de la Sandor Rajnai către Istvan Roska,* 6 martie 1985, PHP.
[2] *Raport la consultările dintre adjuncții miniștrilor de externe din țările Tratatului de la Varșovia în legătură cu negocierile sovieto-americane de la Geneva* (Moscova, 1 martie 1985), 8 martie 1985, PHP.
[3] *Nepszava,* 2 martie 1985.
[4] *Neues Deutschland,* 5 martie 1985.
[5] „Alliances: Warsaw Pact Murmurs", *Time,* 18 martie 1985.

conferind astfel țării sale, prin asociere, o postură de opoziție pe care în realitate nu o adopta în interiorul Pactului de la Varșovia.[1]

RDG a dobândit același statut republicând afirmațiile lui Roska și diseminând dezinformări bine direcționate, „din om în om", privind discuțiile din cadrul Pactului. Sugerând că deosebirile „în materie de practică politică și metode de construire a socialismului" nu erau interzise în interiorul Pactului și afirmând că „acordurile nu pot fi încheiate decât... ținând cont de interesele reciproce", Roska a trecut în plan secund apelurile României la recunoașterea acelorași teme, pretinzând că ele existau deja.[2] Realitatea era însă cu totul alta.

Absolut toți ceilalți membri ai Pactului, inclusiv Ungaria, se grăbiseră să-și afirme susținerea loială față de pozițiile sovietice, spre deosebire de români, la consultările pregătitoare de pe 1 martie.[3] După ce a învinovățit conștiincios SUA pentru „tensiunile crescânde în plan internațional" și a descris „cursa frenetică a înarmărilor stimulată de SUA în diverse regiuni ale lumii", Roska a declarat:

> Noi susținem pe deplin poziția URSS, conform căreia aceste probleme complexe și interconectate nu pot fi analizate sau soluționate independent unele de celelalte. În activitățile sale internaționale viitoare, Republica Populară Ungaria dorește să dețină un rol activ în susținerea și promovarea poziției sovietice în cadrul negocierilor cu cercurile de vârf ale statelor NATO.[4]

Deși formularea declarațiilor făcute de adjuncții miniștrilor de externe român și maghiar era similară ca formă, diferențele de conținut s-au dovedit considerabile, evidențiind cât de false erau pretențiile conducerii comuniste de la Budapesta privind opoziția sau sfidarea sa față de opțiunile Moscovei în cadrul Pactului de la Varșovia. România și-a reafirmat hotărârea de „a juca un rol în încheierea cu succes a discuțiilor sovieto-americane de la Geneva și în inițierea altor convorbiri pe tema dezarmării".[5] Ungaria și-a exprimat dorința de „a juca un rol activ în susținerea și promovarea poziției sovietice".[6]

O săptămână mai târziu, Cernenko a decedat și a fost înlocuit de adjunctul său, Mihail Gorbaciov, multă vreme protejat al lui Andropov. Imediat după funeraliile lui Cernenko, pe 16 martie 1985, Gorbaciov a încercat să prezinte dialogul său cu Ceaușescu în cadrul ceremoniilor ca unul în care el a insistat ca liderul român să renunțe la obiecțiile și condițiile sale și să urmeze exemplul

---

[1] *Nepszava*, 2 martie 1985.

[2] Ibid. Vezi și Hungarian Situation Report/3, RFER, 8 martie 1985, item 5.

[3] Pozițiile fiecăruia dintre membrii Pactului sunt redate în Raport al ambasadorului maghiar la Moscova, Sandor Rajnai, asupra *Întrunirii miniștrilor adjuncți de Externe ai Pactului de la Varșovia*, 1 martie 1985, PHP.

[4] Discurs al ministrului adjunct de externe maghiar, Istvan Roska, 1 martie 1985, pp. 1-2.

[5] *Raport la consultările dintre adjuncții miniștrilor de externe din țările Tratatului de la Varșovia în legătură cu negocierile sovieto-americane de la Geneva* (Moscova, 1 martie 1985) (Istvan Roska), 8 martie 1985, PHP.

[6] Discurs al ministrului adjunct de externe maghiar, Istvan Roska, 1 martie 1985, pp. 1-2.

celorlalți aliați în privința reînnoirii Tratatului. Dar a fost corectat de un alt observator sovietic (deloc prieten al românilor), secretarul CC al PCUS pentru relațiile cu partidele socialiste aflate la conducere, Konstantin Rusakov:

> **Gorbaciov:** [...] În general, întâlnirea a decurs în spiritul înțelegerii reciproce și al unei profunde unități. Referindu-se la problema reînnoirii Tratatului de la Varșovia, tovarășul Husák a propus reînnoirea acestui Tratat înainte de celebrarea a 40 de ani de la victoria asupra Germaniei hitleriste [9 mai]. Alți lideri ai țărilor frățești l-au susținut. Când a venit rândul lui, Ceaușescu a început să ezite, spunând că termenul pe care reînnoim Tratatul nu este foarte important. A adăugat că îl putem prelungi pe 10, nu pe 20 de ani. Prin urmare, am fost nevoiți să-i răspundem ferm, spunând că suntem toți de aceeași părere privind semnarea protocolului de reînnoire a Tratatului de la Varșovia și că acesta era punctul nostru de vedere comun. Trebuie să precizez că Ceaușescu a ascultat și a rămas tăcut.
> **Rusakov:** Însă, când a părăsit încăperea, a spus că această chestiune va fi decisă după discuțiile pe care președintele Consiliului de Miniștri din România, Deselescu [Dăscălescu], le va avea la Moscova.
> **Gorbaciov:** Dar, în general, eu i-am răspuns ferm.[1]

Modul în care Gorbaciov descria discuția sugerează două lucruri. În primul rând, pe 16 martie, cu șapte săptămâni înainte de expirarea Tratatului, românii continuau să refuze să accepte propunerile sovietice de reînniore a acestuia; în al doilea rând, autoritățile române nu considerau că perioada de reînnoire era o chestiune importantă.

În fapt, durata era privită ca fiind cea mai nesemnificativă dintre problemele referitoare la reînnoire.[2] Bucureștiul s-a folosit de ea ca un element suplimentar de negociere, pentru a-și susține principalele solicitări referitoare la o nouă abordare a relației dintre Est și Vest. Când Moscova a refuzat să discute propunerile-cheie, Bucureștiul a insistat fără întârziere pe o durată de reînnoire a Tratatului de la Varșovia mult mai mică. În aceste circumstanțe, orice reînnoire pe o durată scurtă avea aproape în mod cert să fie interpretată în plan internațional ca un eșec al planurilor sovietice de integrare și ca un indiciu de disensiuni în interiorul alianței, constituind astfel un element de influențare a procesului.

---

[1] „Minută a întâlnirii lui Gorbaciov cu secretarii CC al PCUS, 15 martie 1985", Document 5 în „To the Geneva Summit: Perestroika and the Transformation of U.S.–Soviet Relations", *National Security Archive Electronic Briefing Book No 172,* http://www.gwu.edu/nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB172/Doc5.pdf.

[2] Așa cum nota un analist, „problema duratei de valabilitate a noului pact nu a părut niciodată să fie genul de problemă care să cauzeze destrămarea alianței sau să provoace măcar disensiuni serioase în rândul membrilor ei". Vladimir V. Kusin, „Impending Renewal of the Warsaw Pact", RAD Background Report/36, RFER, 22 aprilie 1985, Cutia 118, Dosarul 4, Raportul 305, p. 2.

Condițiile militare impuse de România pentru semnarea unui nou Tratat de la Varșovia

La modul ideal, Bucureștiul dorea o reînnoire a Tratatului de la Varșovia care să întărească formularea celui original, permițând cel puțin o transformare treptată de la o componentă subordonată armatei sovietice, dorită de Moscova, la o coaliție cu adevărat benevolă de parteneri egali, preocupată fără echivoc de apărarea comună împotriva amenințărilor militare în Europa, și nu de extinderea puterii și influenței sovietice în plan internațional. CIA a obținut documente strict secrete de la personalul de planificare al Pactului de la Varșovia, referitoare la propunerile românești de revizuire a proiectului Statutului FAU pe timp de război „privitoare la organizarea și activitățile pe timp de război ale Forțelor Armate Unite ale Pactului de la Varșovia", care specifică limpede următoarele obiective:

> Toate secțiunile „Statutului" sunt modificate prin revizuiri, al căror scop ar fi sporirea autorității de comandă naționale a respectivelor state membre, în detrimentul Comandamentului Suprem dominat de sovietici, în privința controlării forțelor angajate în teatrele de operațiuni militare vestice și sud-vestice [...] Conform versiunii românești, Comitetul Politic Consultativ ar funcționa aidoma Comandamentului Suprem în timp de război, al cărui organ de control, un așa-numit Comandament Combinat al Forțelor Armate Unite, înlocuind Statul-Major General sovietic, ar include reprezentanți ai tuturor statelor membre ale Pactului de la Varșovia, învestiți cu autoritatea de a decide în toate chestiunile legate de folosirea și susținerea trupelor și forțelor navale naționale în teatrele de operațiuni. În acest sens, România se opune constituirii Flotelor Navale Unite a Mării Baltice și a Mării Negre sub comandă sovietică.[1]

În vreme ce restul membrilor Pactului au acceptat comanda și controlul sovietice ca fiind inevitabile, „românii au conceput o revizuire completă, punct cu punct", despre care serviciile americane de informații credeau că reflecta „schimbările dorite de celelalte armate" și „un rezumat util al preocupărilor est-europene".[2] Dacă puteau la fel de bine să oglindească dorințele personalului militar și preocupările cu caracter general ale unor indivizi și grupări din cadrul regimurilor la putere ale partenerilor „în strânsă cooperare", pozițiile României nu reflectau nici argumentația, nici deciziile liderilor militari și politici din cadrul Pactului de la Varșovia. Regimul de la București, pe de altă parte, a continuat să-și urmeze politica deja instituită de două decenii, de transformare a Pactului într-un instrument care să servească într-adevăr interesele **tuturor**

[1] CIA Intelligence Information Report: *(1979) Romania's Proposed Revisions to the Draft „Statute on the Combined Armed Forces of the Warsaw Pact Member States and Their Command Organs for Wartime"*, 22 mai 1980, pp. 1, 3, CIA.

[2] *The Soviet Union's Control of the Warsaw Pact Forces: An Intelligence Assessment* (SOV 83-10175CX), octombrie 1983, p. 18, CIA.

membrilor săi, nu doar pe cele ale URSS. Așa cum raporta CIA spre sfârșitul anului 1983,

> Românii au remarcat că structura pe timp de război ar trebui să atribuie cea mai înaltă capacitate de direcție strategico-politică unui organism bine definit, de tip coaliție, care să reprezinte interesele tuturor statelor membre. Comandamentele subordonate ale Teatrelor de Operații vor continua să existe, dar un rol mai amplu va fi deținut, în problemele cu caracter național, de comandanții-șefi adjuncți. „Flotele Aliate" nu vor fi lipsite operațional de controlul național, ci își vor coordona activitățile prin intermediul unui Comandant al Flotei Aliate, numit prin rotație. Activitatea politică în conformitate cu prevederile statutului va rămâne o responsabilitate de ordin național. Deși acceptau controlul centralizat al operațiunilor la nivelul Pactului, românii concepeau acest control ca având un caracter de coaliție, fiind o prelungire directă a mecanismelor pe timp de pace.[1]

Pentru aceasta, Bucureștiul prefera încorporarea formulărilor și a amendamentelor sale în noul tratat al alianței. Lăsând la o parte acel rezultat maximal, românii au reușit, singuri, să împiedice orice reînnoire care să consfințească puterea de control sovietică prin cvasilegalul Statut al FAU pe timp de război și să prevină alte extinderi ale influenței sovietice prin cerințe crescute de pregătire, instruiri comune obligatorii, standardizarea impusă a echipamentelor, comunicații directe de comandă și exerciții instituționalizate la nivel de Pact.

Bucureștiul și-a menținut poziția privind reînnoirea condiționată – blocând astfel acordul dorit de Kremlin asupra tipului de reînnoire – chiar până la (re) programata ceremonie de semnare, de pe 22 aprilie 1985. Analiștii occcidentali care urmăreau situația nu au putut să nu remarce „declarațiile mai degrabă laconice" – așa cum le-a descris un observator – făcute de oficialii diverselor state membre ale Pactului de la Varșovia, care evitau cu grijă să răspundă la orice întrebări privitoare la detaliile specifice ale problemei, determinând astfel speculații în presa internațională „cu privire la momentul și locul în care aveau să se întâlnească liderii partidelor din Bloc și la modul în care vor proceda pentru prelungirea alianței politico-militare".[2] Acest caracter evaziv ascundea divergențele cât se poate de reale cu privire la caracterul alianței și chiar la oportunitatea existenței ei în continuare, divergențe care se manifestau în interiorul Pactului, punând România în opoziție cu toate celelalte state membre.

Este, prin urmare, prea puțin surprinzător faptul că a treizecea aniversare și reînnoirea Tratatului de la Varșovia, pe care URSS (și regimurile politice din RDG și Polonia îndeosebi) le doreau cu atâta îndârjire orchestrate ca o solemnitate de gală, au fost doar o reuniune rigid pusă în scenă, închisă și aridă, cu

[1] Ibid.
[2] Kusin (1985), p. 1.

o uimitoare lipsă de ceremonial.[1] Observatorii occidentali au înțeles că repetatele amânări în privința aranjamentelor și a anunțurilor, ca și ținuta în general modestă a evenimentului reflectau disensiunile din interiorul alianței. Dar influența combinată exercitată de prejudecățile cognitive preponderente și dezinformarea coordonată de sovietici i-au determinat pe cei mai mulți să atribuie în mod eronat disensiunile respective mai multor membri ai Pactului, cu Ungaria pe primul loc. Încă o dată, nu existau ambiguități în privința cauzei problemei în cadrul Pactului. România a obiectat la întreaga serie de „măsuri planificate" pentru sărbătorirea aniversării, măsuri pe care ceilalți membri le conveniseră deja între ei.[2]

Refuzând să dea înapoi fie și cu un pas și a permite orice nouă exprimare în cadrul Tratatului care să consfințească plusul de control pe care Kremlinul îl impusese forțelor armate ale celorlalți membri ai Pactului, Bucureștiul zădărnicise unul dintre cele mai importante obiective urmărire de Moscova prin reînnoirea Tratatului. În conformitate cu unul dintre analiști, pe lângă „durata prelungirii", principalele domenii de dispută fuseseră „modul în care aveau să fie reformulate anumite fragmente din tratatul reînnoit" și „natura exactă a drepturilor și puterilor statelor est-europene (comparativ cu ale sovieticilor)".[3] În final, textul tratatului a fost identic cu cel semnat cu treizeci de ani în urmă, cu toate că preambulul său făcea referire la realități internaționale care nu mai existau încă din anii 1950.[4]

Comunitatea de informații din SUA a interpretat aproape complet greșit dinamica politică internă dinainte și din timpul reînnoirii Tratatului. În locul URSS care căuta un limbaj menit să-i consacre în mod legal controlul deplin asupra celorlalți membri ai Pactului, România și „alții" nespecificați au fost greșit identificați ca dorind impunerea unor schimbări în textul tratatului. Și niciuna dintre cele patru condiții impuse de români și care figurau în centrul dezbaterilor privind reînnoirea Tratatului de la Varșovia începând din 1980 nu au fost încorporate în analizele americane nici măcar cu titlu ipotetic. În conformitate cu un buletin *National Intelligence Estimate* ulterior:

---

[1] Vezi, de pildă, Ronald D. Asmus, „Differences At Warsaw Pact Defense Ministers' Meeting?" RAD Background Report/143, Radio Free Europe Research, 9 decembrie 1985, Cutia 118, Dosar 4, Raport 103, p. 1. Vezi și Vladimir Socor, „Warsaw Pact Summit Renews the Warsaw Treaty", RAD Background Report/53, RFER, 19 iunie 1985.

[2] Vezi *Raport la cea de-a 17-a sesiune a CMA,* 6 decembrie 1984, și îndeosebi anexa la raport, pp. 5, 8, PHP. Modul de celebrare a fost specificat în documentul Pactului de la Varșovia, *Măsuri complexe pentru celebrarea acelei de 30-a aniversări a Organizației Pactului de la Varșovia.*

[3] Kusin (1985), p. 1.

[4] Interesant este faptul că ceilalți membri ai Pactului au reușit să transforme această evidentă înfrângere într-o victorie a URSS – ca și când Moscova ar fi preferat exprimarea originală, mai degrabă cu ton liberal, a tratatului, în detrimentul revizuirilor propuse de alți membri ai Pactului. Vezi, de pildă, Robert Gillette, „Soviet Bloc Leaders Renew Warsaw Pact", *Los Angeles Times,* 27 aprilie 1985.

Cum termenul inițial expira în mai 1985, românii și ceilalți au sugerat că ar dori anumite modificări în text – o diluare a obligațiilor privind apărarea reciprocă și prevederi mai exacte pentru dizolvarea Pactului – și că voiau o extindere pe numai 10 ani. În final, Tratatul a fost reînnoit fără nicio modificare, iar Gorbaciov, pe atunci în funcție de numai două luni, a obținut o reprezentație de unanimitate. (Se pare că Gorbaciov ar fi obținut acest acord în timpul ceremoniilor funerare pentru Cernenko – în prima sa zi de mandat –, dar numai cu prețul unor noi livrări de energie sovietică în schimbul acceptului lui Ceaușescu.)[1]

[1] *Soviet Policy Toward Eastern Europe Under Gorbachev* (NIE 11/12-9-88), mai 1988, p. 7.

Capitolul 13

Artiștii mărunți împrumută, marii artiști fură

Cât de influentă a fost contribuția României în formularea „Noii gândiri" a lui Mihail Gorbaciov în politica externă? Răspunsul este incert, dat fiind că Gorbaciov și principalii săi asistenți nu recunosc nicio sursă externă de inspirație și nicio contribuție de la niciunul dintre aliații est-europeni ai URSS.[1] Și în conformitate cu interpretările generale americane, răspunsul este: deloc.[2]

Dacă luăm însă în considerare precedentele, se conturează o imagine cu totul diferită: când și unde au fost abordate pentru prima dată, în întrunirile Pactului de la Varșovia, principalele puncte ale „Noii Gândiri", cine le-a susținut, ca o chestiune de politică, și cine s-a opus persistent adoptării și implementării lor, tot ca o chestiune de politică. Imaginea devine și mai limpede când comparăm momentele și succesiunea pozițiilor asumate de Gorbaciov după ce a preluat puterea în URSS nu numai cu politicile îndelung și public susținute de România, ci și cu pozițiile specifice pe care, concomitent, Bucureștiul le-a afirmat în cadrul alianței.

O astfel de comparație este facilitată de faptul că cele mai importante elemente din „Noua Gândire în Politica Externă" și istoricul dezvoltării lor din perspectiva Kremlinului sunt precizate în mai multe variante, care se completează reciproc, de Mihail Gorbaciov și de consilierii săi.[3] De exemplu, printre

---

[1] Vezi, de pildă, Mihail Gorbaciov, *Memoirs*, New York, Doubleday, 1996, îndeosebi capitolul 18: „New Thinking in Foreign Policy", capitolul 19: „Europe – Our Common Home", capitolul 20: „Towards a New World Order". Vezi și Mihail Gorbaciov, *Perestroika: New Thinking for Our Country and the World*, New York, Prentice-Hall, 2000 (publicată inițial în 1988); Anatoli S. Cerniaev, *My Six Years With Gorbachev*, University Park, Pennsylvania State University Press, 2000.

[2] Vezi, de pildă, Mark Kramer, „The Demise of the Soviet Bloc", *Europe-Asia Studies*, vol. 63, nr. 9 (2011a), p. 1550.

[3] Vezi, de pildă, Gorbaciov (1996), capitolele 18-20. Aceeași secvență este confirmată de interpretul lui Gorbaciov, Pavel Palazchenko, împreună cu Don Oberdorfer, *My Years with Gorbachev and Shevardnadze: The Memoirs of a Soviet Interpreter*, University Park, Pennsylvania State University Press, 1997.

elementele-cheie ale „Noii Gândiri", pe care România le promovase încă de la începutul anilor 1960, se numără:

- eliminarea ideologiei din relațiile între state;[1]
- relații de „tip nou", bazate nu pe forță, ci pe drepturi egale, suveranitate, independență și neamestec în treburile interne;[2]
- democratizarea Pactului de la Varșovia;[3]
- trecerea de la competiția militară la dezarmare.[4]

Referitor la progresele esențiale pe care atât SUA, cât și URSS le-au considerat cruciale pentru evenimentele care au dus la încheierea Războiului Rece, adică tratatul privind Forțele Nucleare cu Rază Medie de Acțiune (FNRm), precedentul reprezentat de România este din nou evident dacă ținem seamă că ea a susținut:

- opțiunea zero a lui Reagan – eliminarea tuturor armelor nucleare din Europa;[5]
- separarea FNRm de negocierile privind rachetele strategice și ISA;[6]
- separarea arsenalului nuclear francez și britanic de cel non-NATO.[7]

---

[1] Vezi, de pildă, „Declarație asupra poziției Partidului Comunist Român referitor la problemele clasei muncitoare și ale mișcării comuniste în plan mondial: *Scînteia,* 23 aprilie 1964; Document 11 în William E. Griffith, *Sino-Soviet Relations, 1964-1965,* Cambridge, The MIT Press, 1967, pp. 269-296; *Discurs al Secretarului General al Partidului Comunist Român (Nicolae Ceaușescu) la întrunirea CPC din Praga, în ianuarie 1972,* 25-26 ianuarie 1972, PHP; *Discurs al Secretarului General al Partidului Comunist Român (Nicolae Ceaușescu),* 17 aprilie 1974, PHP.

[2] Ion Gheorghe Maurer, „Temelia de neclintit a unității mișcării comuniste internaționale", *Problemy Mira i Sotsializma,* vol. 4, nr. 11 (noiembrie 1963), pp. 11-22; Declarație asupra poziției Partidului Comunist Român (1964), și fiecare reiterare a politicii externe române în perioada 1965–1989.

[3] Vezi, de pildă, Max Frankel, „Rumanians Widen Independent Line: Seek 'Spiritual' Tie to West – Even Hint at Claim to a Soviet Border Area", *New York Times,* 19 decembrie 1964; Peter Grose, „Rumania Opposes Soviet on Control of Armies", *The New York Times,* 18 mai 1966; *Letter of the CC of the Romanian Communist Party Proposing the Improvement of the Warsaw Treaty Organization and the Democratization of its activity,* 8 iulie 1988, PHP.

[4] *Discurs al șefului de stat român (Gheorghe Gheorghiu-Dej),* 19 ianuarie 1965, PHP; *Discurs al Secretarului General al PCR (Nicolae Ceaușescu),* 4 ianuarie 1983, p. 3, PHP.

[5] *Discurs al șefului de stat român (Gheorghe Gheorghiu-Dej),* 19 ianuarie 1965, PHP; *Discurs al Secretarului General al PCR (Nicolae Ceaușescu) la întrunirea CPC de la Praga, în ianuarie 1972,* 25-26 ianuarie 1972; Larrabee (1984), pp. 54-55.

[6] *Discurs al Secretarului Genertal al PCR (Nicolae Ceaușescu),* 4 ianuarie 1983, p. 4, PHP. *Rezumat est-german al summitului Pactului de la Varșovia din Moscova,* 28 iunie 1983, PHP. *Notă informativă redactată de șeful serviciului referitor la situația actuală și la politica României,* 15 decembrie 1983, BStU, MfS, ZAIG 6267, S. 9-11; Herbstritt și Olaru (2005), p. 364.

[7] E.F.E., „Reagan envía al presidente rumano una carta sobre los euromisiles" [Președintele român îi trimite lui Reagan un mesaj pe tema eurorachetelor], *El País,* 19 septembrie 1983; *Telex from the East German Ambassador to Romania (Bock) of 14 October 1983,* PHP; *Proposal to Free Europe from Nuclear Weapons,* octombrie 1983, PHP; *Letter from Ceaușescu to Kohl,* noiembrie 1983, Document 91 în *The Euromissiles Crisis and the End of the Cold War, 1977-1987,* Document Reader, p. 236.

În plus, au existat o serie de renunțări la intervenții și retrageri de pe poziții militare ofensive pe care România le promovase cu consecvență și în care se angajase acum Gorbaciov. De exemplu:

- normalizarea relațiilor cu China;
- normalizarea relațiilor cu Israelul;
- susținerea procesului de pace din Orientul Mijlociu;
- retragerea forțelor sovietice din Afghanistan;
- renunțarea la intervențiile „prin procură" în Asia de Sud-Est, America Latină și în vestul Africii.

Înainte ca Gorbaciov să adopte aceste „inovații", o singură țară din Pactul de la Varșovia le susținuse, România, și o făcuse în ciuda atacurilor concertate ale tuturor celorlalți membri ai Pactului, cu Moscova în frunte. De fapt, România fusese unicul membru al Pactului care *ar fi putut* să le promoveze, în sensul că le înțelegea implicațiile și era capabilă să le apere folosind o impecabilă retorică marxist-leninistă în fața opoziției conformiste din punct de vedere ideologic.

Experiența României în domeniul controlului armamentelor și agenda de securitate a lui Gorbaciov

După conturarea strategiei românești la începutul deceniului 1960, Bucureștiul își crease în mod voit bazine de competențe și „centre de excelență" vizând chestiuni de control al armamentelor și de mediere internațională (și, cu scopuri diferite, problemele lumii în curs de dezvoltare). Competențele în domeniul dezarmării și al controlului armamentelor erau apanajul sectorului civil și al celui militar deopotrivă, implicând Ministerul Apărării și cel de Externe, dar și „grupurile consultative" aferente – ADIRI și Centrul de Studii și Cercetări pentru Istorie și Teorie Militară.

Competența în privința dezangajării și dezarmării și în domeniul relațiilor internaționale nu era limitată la aceste sectoare. Principalele probleme erau discutate în alte cercuri guvernamentale și în departamente universitare, prin articole în publicații de specialitate, reviste de popularizare și chiar ziare – acestea din urmă servind și ca „semnale" pentru publicul de peste hotare. În mod ironic, una dintre principalele publicații din acest domeniu, *Lumea*, fusese inițial ediția în limba română a unei reviste sovietice care trata subiecte similare, însă din perspectivă marxist-leninistă și, desigur, controlată de Moscova. Cu referire la situația din 1963, șeful Legației americane de la vremea respectivă nota:

> românii aveau o singură revistă de politică externă când am sosit eu, iar aceea era ediția românească a periodicului sovietic *Timpuri noi*. Apoi, într-o zi luminoasă, abonații revistei *Timpuri noi* au fost informați că din acel moment nu vor mai primi publicația respectivă, ci o alta, intitulată *Lumea*. Iar *Lumea* a apărut

cu o copertă foarte elegantă, amintind de [revista americană] *Time,* și conținând un punct de vedere românesc în materie de politică externă. Era mai mult o publicație de gen forum deschis și, chiar dacă respecta la nivel fundamental linia comunistă, era periodicul lor de probleme internaționale și puteai găsi în el articole de la corespondenți din lumea întreagă, inclusiv de la persoane precum Scotty Reston și Cy Sulzberger.[1] De fapt, puteai vedea articole ale lor preluate în întregime din *New York Times.* Iar în unele cazuri, existau chiar și declarații *in extenso* ale președintelui Johnson – cred că asta s-a întâmplat după moartea președintelui Kennedy –, genul de lucruri care nu apăruseră niciodată înainte. Era o revistă mult mai dinamică și foarte interesantă, care se inspira în mare parte din presa noncomunistă a lumii libere, dar și din alte publicații comuniste.[2]

Românii și-au dezvoltat ulterior abordarea în domeniul politicii externe și al securității într-un mediu extrem de liberal – cel mai deschis din Blocul sovietic înainte de 1988–1989 –, fapt care le-a permis să prezinte și să susțină în mod independent inițiative în cadrul Pactului de la Varșovia. Și au făcut acest lucru cu fiecare ocazie, ca parte a politicii lor proactive, readuse în actualitate din perioada anterioară celui de-al Doilea Război Mondial. În acea epocă, unul dintre cei mai cunoscuți miniștri de externe ai României (și de două ori președinte al Marii Adunări a Ligii Națiunilor) a instituit în politică principiul „fără discuții despre noi în lipsa noastră".[3] În conformitate cu acest principiu fundamental, pentru a nu căpăta statutul de obiect în relațiile internaționale, de care alții să dispună conform intereselor proprii, România trebuia să fie un actor în politica internațională, implicat – dacă nu deținând un rol central – în toate problemele importante regionale și internaționale cu un potențial impact semnificativ asupra viitorului său.

Această „deviere fundamentală" a constituit o principală sursă de tensiuni și conflict cu Uniunea Sovietică atunci când liderii ei au vizat expansiunea și consolidarea imperialistă. Aceste disensiuni s-au accentuat după ce crizele din Berlin și Cuba au canalizat eforturile României într-o zonă inerent atrăgătoare pentru puterile mai mici, țările în curs de dezvoltare și societățile de pretutindeni – ea insistând pentru dezangajare și dezarmare și pentru o explicită reprioritizare a cheltuielilor destinate apărării către nevoile economice și sociale interne. Această tensiune fundamentală dintre politicile românești și cele sovietice s-a diminuat odată ce Gorbaciov a inițiat o reformă economică internă care a necesitat o modificare în alocarea resurselor de la sfera militară la cea socială.

---

[1] James Barrett „Scotty" Reston a fost redactor, șef de birou, editorialist și vice-președinte la *New York Times.* Cyrus Leo Sulzberger, membru al familiei care deținea *The New York Times,* era corespondent internațional.

[2] William A. Crawford, interviu înregistrat de William W. Moss, 19 martie 1971, pp. 28-29, John F. Kennedy Library Oral History Program.

[3] Vezi, de pildă, Paul Lendvai, *Eagles in Cobwebs: Nationalism and Communism in the Balkans,* Garden City, NY, Doubleday and Company, 1969.

Iar relația sovieto-română a suferit noi transformări atunci când proaspătul lider sovietic a încercat să preia autoritatea decizională asupra agendei de securitate de la armata sovietică. În mod paradoxal, strategiile de mediere internațională, dezangajare și dezarmare pe care România le adoptase inițial pentru a contracara dominația sovietică și a preveni conflictele militare, și în special nucleare, provocate de sovietici între Est și Vest, ajunseseră acum să servească scopurilor reformiste vizate de Gorbaciov în domeniul politicii de securitate.

Trecerea la „Noua Gândire"

Fără a lua în calcul faptul că România impusese „trecerea la dezarmare" ca principală condiție pentru acceptul de reînnoire a Tratatului de la Varșovia, noul lider sovietic nu și-a început mandatul cu acest program.[1] De fapt, în primul an și jumătate de activitate, Gorbaciov s-a comportat și a fost privit în Occident ca un fidel urmaș al lui Brejnev și Andropov.[2] Ba chiar a încercat să consolideze Pactul de la Varșovia și să sporească puterea de control sovietică asupra „imperiului" său est-european, la fel ca predecesorii săi.[3] Mai târziu, Gorbaciov a confirmat această percepție, remarcând că, atunci când a devenit secretar general al PCUS, a insistat pentru „un curs al politicii externe neschimbat pentru țara noastră, declarând că nu este nevoie de schimbarea sa".[4]

Dar la nivel retoric cel puțin, Gorbaciov a abordat absolut toate condițiile principale pe care le pusese România – aceleași care, odată respinse de Kremlin la sfârșitul anului 1984 și începutul lui 1985, creaseră impasul ca urmare a căruia a fost anulat summitul Pactului de la Varșovia planificat inițial pentru ianuarie 1985. Gorbaciov a fost principalul adjunct al suferindului Cernenko și a cunoscut astfel aparenta disponibilitate a acestuia de a acționa în aceste privințe la finele lui 1984 – dacă nu chiar a avut un rol în ea – și mai cu seamă angajamentul pe care sovieticii și-l luaseră la momentul respectiv, de a reîncepe negocierile cu SUA în 1985 (după plecarea lui Andropov de la convorbirile de la Geneva, în 1983).

La vremea respectivă, influența României în această transformare devenise clar vizibilă, fiind remarcată de puținii analiști americani care monitorizau

[1] Așa cum nota un analist, „de la accederea sa la putere în martie 1985 și până la cea de-a 19-a conferință a partidului în iunie 1988, el a încercat (cu prea puțin succes) nu să distrugă, ci să adapteze structurile staliniste existente" Harry Gelman, *Gorbachev's First Five Years in the Soviet Leadership: The Clash of Personalities and the Remaking of Institutions*, R-3951-A, Santa Monica, RAND, mai 1990, p. vii.

[2] Vezi, de pildă, Mikhail Tsypkin, „Moscow's Gorbachev: A New Leader In The Old Mold", Backgrounder #451, *The Heritage Foundation*, 29 august 1985; Ronald D. Asmus, „Gorbachev and Europe", RAD Background Report/130, RFER, 18 noiembrie 1985, OSA, Box, 101, Folder 2, Report 20; Gelman (1990).

[3] Gelman (1990), pp. 26-27.

[4] Jack Matlock, *Reagan and Gorbachev: How the Cold War Ended*, New York, Random, 2004, p. 153.

politicile românești în domeniul controlului armamentelor.[1] În mod cert, conducerea română făcea un lobby activ pe lângă liderii occidentali pentru a nu renunța la solicitarea ca Moscova să separe, în negocieri, FNRm de considerațiile privind arsenalele nucleare franceze și britanice non-NATO. Ceaușescu trimisese scrisori în acest sens președintelui Reagan, cancelarului vest-german Helmut Kohl și liderilor altor state NATO.[2]

În 1985–1986, Gorbaciov a preluat exemplul lui Ceaușescu și a făcut apel la un dialog mai sincer cu SUA, promovând „prioritatea dezarmării", păstrându-și însă indisponibilitatea de a adopta schimbările specifice pe care Bucureștiul le considera necesare pentru „trecerea la dezarmare". În particular, liderul sovietic nu putea însă să promoveze „desfacerea pachetului" reprezentat de rachetele balistice strategice – rachete nucleare cu rază medie de acțiune (FNRm) – și armamentele din spațiul cosmic (ISA). Nici nu a adoptat punctul de vedere conform căruia principala prioritate trebuia să vizeze FNRm. Și nici nu a fost convins să renunțe la arsenalele franceze și britanice (aflate în afara controlului SUA și al NATO) ca element în negocieri. Și toate acestea l-au împiedicat să adopte „opțiunea zero-zero" propusă de Reagan pentru a elimina armele nucleare din Europa.

Dar începuse deja să aibă anumite ezitări în toate aceste privințe. Așa cum remarca un analist contemporan, în 1985, Gorbaciov insistase pentru „restricții majore în Inițiativa Strategică de Apărare (ISA) și consimțământul francezilor și al britanicilor de a-și îngheța programele de modernizare nucleară" înainte de a lua măcar în calcul propunerea SUA de „acord FNRm zero-zero în Europa"; apoi, în 1986, a renunțat la ambele condiții, după care a ridicat din nou problema legăturii dintre FNRm și ISA, în toamna aceluiași an, înainte de a „renunța la această legătură în februarie 1987", în mod irevocabil.[3]

Noul lider sovietic a început totodată să pregătească propuneri pentru o înghețare a cheltuielilor militare și pentru reduceri ale bugetelor, armamentelor și trupelor destinate apărării – propuneri care, deși de obicei diferite la nivel de detalii de cele ale Bucureștiului (astfel neputând fi atribuite românilor), erau similare acestora în spirit. Gorbaciov a promis totodată consultări mai ample în cadrul Pactului de la Varșovia, o mai mare egalitate și democratizarea procedurilor, deși prea puține s-au realizat în practică în acest sens. Așa cum a recunoscut el mai târziu, „vechile tipare dispar greu", Kremlinul continuând să

[1] F. Stephen Larrabee, *The Challenge to Soviet Interests in Eastern Europe: Romania, Hungary, East Germany*, R-3190-AF, RAND Corporation, decembrie 1984, pp. 54-55.

[2] Ibid; E.F.E., „Reagan envía al presidente rumano una carta sobre los euromisiles" (Președintele României îi trimite lui Reagan o scrisoare pe tema eurorachetelor) *El Pais*, 19 septembrie 1983; *Scrisoare a lui Ceaușescu pentru Kohl*, noiembrie 1983, Document 91 în *The Euromissiles Crisis and the End of the Cold War, 1977-1987*, Document Reader, p. 236; *Lettera Traduzione della lettera di Nicolae Ceaușescu a Helmut Kohl sugli euromissili* (11/1983), Arhiva Fundației Craxi, Roma.

[3] Harry Gelman, *Gorbachev's Policies Toward Western Europe: A Balance Sheet*, R-3588-AF, Santa Monica, RAND, octombrie 1987, pp. 2-3.

ofere doar informări sporadice și partizane, fără a-și consulta cu adevărat aliații est-europeni. Gorbaciov a ridicat de asemenea problema reformei instituționale a Pactului de la Varșovia. Dar și de această dată, a făcut-o mai degrabă pentru a consolida alianța și controlul sovietic asupra ei – la fel cum procedaseră înaintea lui Cernenko, Andropov și Brejnev – decât pentru a îmbunătăți caracterul democratic al procedurilor interne ale alianței.

Problema militară a lui Gorbaciov

Românii suspectaseră – ba chiar anticipaseră – un recul al sovieticilor referitor la promisiunile de a-și schimba paradigma de securitate, de la una de competiție militară la una de dezarmare competitivă. În parte, acest lucru era cauzat de faptul că Bucureștiul avea o bună înțelegere a forțelor și constrângerilor de tip conservator cărora trebuia să le facă față noul lider de la Moscova. Provocările cu care se confrunta Gorbaciov în depășirea blocajelor ridicate de armata sovietică și de conservatorii din KGB și din Departamentul Internațional în calea „Noii Gândiri" erau formidabile.

În primul rând, el și echipa lui au fost nevoiți să țină piept gândirii înguste a închistatului aparat birocratic al armatei și îndeosebi a conducerii superioare a acestuia, care manifesta un dezinteres aproape absolut în orice alte chestiuni cu excepția instituției lor și a misiunii acesteia. Așa cum remarca Gorbaciov, Ministerul Apărării „era perfect conștient de prețul plătit de țară", ca urmare a direcției spre competiție militară pe care o promova Încontinuu, și totuși „nu a oferit niciodată vreo propunere de reducere a cheltuielilor pentru apărare".[1] Mai grav, deși Biroul Politic sovietic își declarase în unanimitate „hotărârea de a preveni o nouă cursă a înarmărilor" la summitul cu președintele Reagan organizat în 1986 la Reykjavik, generalii sovietici „și chiar unele persoane din Ministerul de Externe și din echipa noastră de negociatori de la Geneva" rămâneseră „ferm încremeniți în logica antagonismului, iar armata dorea să-și protejeze interesele de grup".[2]

Viziunea militară îngustă era agravată de practicile birocratice standard, existente încă de pe vremea lui Stalin. Astfel, spre exemplu, armata era una dintre „zonele în care critica este interzisă", indiferent din partea cui venea și din ce motiv.[3] Acest lucru s-a concretizat într-o zonă extrem de largă de absolută putere discreționară, monopolistă, care a rămas inatacabilă înainte de epoca lui Gorbaciov. Zona militară tabu „includea tot ce avea legătură cu cheltuielile militare, situația generală din armată, nivelul cercetării științifice în complexul

[1] Gorbaciov (1996), p. 405.

[2] *Op.cit.*, pp. 415-416. Aparent, Șevardnadze a devenit atât de frustrat din cauza „oficialilor de la Ministerul Apărării în timpul lucrărilor referitoare la inițiative importante de control al armamentelor", încât a început să i se plângă des lui Gorbaciov de neputința sa de a „lucra mai departe cu oamenii ăștia!" *Op.cit.*, p. 405.

[3] *Op.cit.*, p. 203.

militar-industrial și datele despre eficiența cu care erau folosite resursele financiare și materiale pentru apărare".[1]

În consecință, așa cum remarca Gorbaciov, chiar și Biroul Politic era lipsit de informații pertinente cu privire la imaginea generală, astfel că se vedea nevoit să autorizeze „decizii în chestiuni strict secrete fără dreptul de a le discuta sau analiza".[2] Ca urmare a unei practici de mult intrate în uz, conducerea de partid se implicase pe deplin în această procedură de operare standard conform căreia, cu excepția secretarului general însuși, „nimeni din cadrul Biroului Politic nu îndrăznea nici măcar să pară interesat de acest domeniu, și cu atât mai mult să solicite informații în privința lui".[3] Această combinație nesănătoasă de imunitate instituțională și personală, lipsă de răspundere și absolută putere discreționară și monopolistă asupra chestiunilor militare și de securitate a avut drept consecință previzibilă că a dat naștere la lipsă de eficiență – chiar și în domeniul strict al cheltuielilor militare – și la corupție. Iar aceasta din urmă a accentuat reacția defensivă puternică a conducerii superioare a armatei în fața reformelor și a anchetelor din exterior.

Este deci prea puțin surprinzător că, la întâlnirea lui Gorbaciov cu comandanții militari la Minsk, în 1985, pentru a-i informa cu privire la schimbările radicale prevăzute, Statul-Major sovietic „a reacționat cu «șoc și oroare»".[4] Gorbaciov și echipa lui au descoperit în scurt timp o parte a motivelor pentru „șocul și oroarea" militarilor atunci când au fost informați că vor fi supuși supravegherii din partea unei autorități externe. Tripla problemă a monopolului discreționar, a imunității la orice control și a secretului în privința oricărei statistici – mai cu seamă a bugetului armatei și a „bugetului real al statului" – făcea posibile cele mai aberante abuzuri. Așa cum notează Gorbaciov, nici Biroul Politic și nici publicul larg nu bănuiseră că masivul „deficit era acoperit prin împrumuturi ilegale de la băncile lor de economii" și nici că „rata de creștere a cheltuielilor pentru apărare timp de mulți ani fusese o dată și jumătate sau chiar de două ori mai mare decât creșterea planificată și reală a venitului național"![5]

Problema avea rădăcini adânci în rândurile armatei sovietice. Considerentele de misiune națională, autoapărare instituțională, prestigiu personal și imagine se combinaseră cu deloc onorabilul fenomen al complicității la corupție, al păstrării privilegiilor și evitării pedepselor administrative și penale, pe o perioadă suficient de îndelungată încât militarii să facă front comun împotriva ingerințelor lui Gorbaciov în domeniul lor, anterior sacrosanct. Așa se face că, deși Gorbaciov a apelat la generalii Dmitri Iazov, Ivan Tretiak și Mihail Moiseev pentru a-i susține „agenda de schimbări militare", nu a trecut mult timp până când ei s-au retras deoarece, din punctul lor de vedere, agenda liderului sovietic

[1] *Op.cit.*, pp. 203-204.
[2] *Op.cit.*, p. 204.
[3] Ibid. Și KGB-ul era „în intregime interzisă"
[4] Gelman (1990), pp. vi, 85.
[5] Gorbaciov (1996), p. 204.

devenise „radicalizată mult dincolo de punctul pe care Iazov și majoritatea celorlalți recent desemnați" îl puteau accepta.[1] În august 1991, generalii Iazov și Moiseev s-au aflat în fruntea tentativei de puci (împreună cu președintele KGB Vladimir Kriucikov, și el numit de Gorbaciov și protejat al lui Andropov), care a încercat să-l alunge pe Mihail Gorbaciov de la putere.[2]

Deja în 1988 diferendele dintre Gorbaciov și oficialii armatei sovietice, pe de o parte, și cele dintre Gorbaciov și KGB, pe de alta, i-au determinat pe analiștii americani să conchidă că un conflict deschis nu era exclus să survină.[3] Ramificațiile acestei situații erau resimțite în întregul Bloc sovietic. „Centrul Moscova" nu mai era o entitate singulară. Acum existau mai multe „Centre"

Dat fiind că armata sovietică și KGB (împreună cu GRU) aveau agende mult diferite de cea a lui Gorbaciov, natura și tipul influenței pe care URSS o exercita în afara granițelor sale erau în mare măsură dependente de „Centrul" sau „Centrele" predominante în zonă. Această disociere crescândă în relația dintre „șef" și agent era exacerbată de faptul că, de când a devenit secretar general, în martie 1985, până la prăbușirea comunismului în Europa de Est, la sfârșitul lui decembrie 1989, Gorbaciov nu a putut opera o reformare generală a misiunilor armatei și ale KGB, lăsându-le să continue pe pilot automat în acele zone care nu constituiau o preocupare imediată pentru Kremlin. Ceea ce s-a întâmplat ulterior în unele regiuni ale Europei de Est – și în câteva dintre republicile din componența URSS – a fost nu atât o reflectare a politicilor lui Gorbaciov, cât mai degrabă un ecou al vechii politici „tradiționale".

Recuperarea agendei de securitate sovietice

Gorbaciov și-a îndreptat cu adevărat atenția spre problema militară abia după 1987, când principalii săi aliați politici, ministrul de externe Eduard Șevardnadze și secretarul CC al PCUS Aleksandr Iakovlev, au lansat ceea ce a devenit ulterior „o tot mai fățișă" și „prelungită luptă pentru a reduce influența politică deținută în mod tradițional de anterior sacrosancta instituție militară".[4] Cu Șevardnadze pe post de „avangardă", Gorbaciov a încercat „să slăbească influența Statului-Major General și să modifice prioritățile sovietice în domeniul militar, politic și economic".[5]

---

[1] Gelman (1990), p. 86; Alexander R. Alexiev și Robert C. Nurick, *The Soviet Military Under Gorbachev: Report on a RAND Workshop,* R-3907-RC, Santa Monica, RAND, februarie 1990, p. 45. Vezi și Jeremy R. Azrael, *The Soviet Civilian Leadership and the Military High Command, 1976–1986,* R-3521, Santa Monica, RAND, iunie 1987, pp. 30-42.

[2] Tretiak a fost unul dintre ofițerii superiori implicați în doborârea avionului civil de pasageri sud-coreean (KAL 007) care a intrat pe teritoriul sovietic deasupra Mării Japoniei în 1983.

[3] Vezi, de pildă, *Gorbachev's Growing Confrontation with the KGB: A Coming Showdown? An Intelligence Assessment (SOV 88-10045 X),* 1 iunie 1988, CIA.

[4] Gelman (1990), pp. xi, 87.

5 Ibid.

Miza era constituită de „prerogativele și pretențiile tradiționale ale militarilor în conceperea și implementarea politicii de apărare", și în particular „dreptul armatei de a monopoliza informațiile, analizele și recomandările referitoare la politica de apărare și de asemenea în privința mai multor decizii de politică din trecut".[1] Pentru a recupera agenda de securitate națională a URSS, Gorbaciov era nevoit să retragă Statului-Major General aceste competențe. Armatei sovietice nu i se mai putea permite „să determine singură viitoarele chestiuni de doctrină operațională și structuri de forță", indiferent de cerințele sociale.[2] Încet, dar sigur, vocea armatei sovietice avea să devină mai puțin sonoră în procesul decizional din domeniul securității.[3]

Esențial pentru recuperarea agendei de securitate și pentru diminuarea eforturilor armatei de a bloca acest proces era controlul asupra analizelor și informațiilor referitoare la apărare. Pentru ca Gorbaciov să reușească, trebuia „cel puțin să spargă monopolul armatei asupra informațiilor și analizelor".[4] Impactul – și de fapt scopul – viza reducerea influenței pe care o dețineau evaluările militare până la cel puțin nivelul evaluărilor realizate de analiștii civili – dacă nu chiar sub acesta.[5] În consecință, pentru prima dată după perioada stalinistă, a apărut un element de dispută privind legitimitatea și prioritatea evaluărilor militare în fața celor civile.[6]

Coliziunea frontală dintre România și armata sovietică

Desigur, românii – și numai ei – contestau de decenii ideea de prioritate a evaluărilor armatei sovietice. Conducerea română intrase în dispută directă cu fiecare ministru sovietic al apărării și comandant suprem al forțelor Pactului de la Varșovia, încă de la fondarea alianței. Iar ceea ce se întâmpla acum nu era îngăduința sperată, ci o evoluție inevitabilă, date fiind scoaterea instituțiilor românești de păstrare a siguranței publice de sub controlul sovietic – mișcare ce începuse să definească relația lor de tip independent cu Uniunea Sovietică în anii 1950 – și eforturile de contracarare a acestei situații depuse de atunci de militarii sovietici.

---

[1] Alexiev și Nurick (1990), p. vi. Lucrările unei conferințe organizate pe 16-17 iunie 1989 la Oxnard, California, publicate pentrtu uzul „factorilor politici, analiștilor guvernamentali și al specialiștilor în probleme sovietice".

[2] Ibid.

[3] Ibid.

[4] *Op.cit.*, p. vii, 45.

[5] Ibid.

[6] *Op.cit.*, p. 45. În conformitate cu Alexiev și Nurick, apelurile făcute de Iakovlev și Anatoli Dobrinin pentru „centre de evaluare concurente" și încurajările adresate de Șevardnadze și Gorbaciov pentru „crearea unei rețele de instituții și analiști civili, ca o sursă alternativă de idei și recomandări în beneficiul conducerii politice", inițial cu privire la clarificarea ISA, erau „expresii timpurii ale acestei intenții". Odată ce a fost creată, această sursă independentă de competențe a fost „apoi exploatată pentru a contesta monopolul tradițional deținut de Statul-Major General". *Op.cit.*, pp. vi, 45.

În 1955, Gheorghiu-Dej a făcut primul pas de apropiere de șeful Legației americane în prezența ambasadorului sovietic în România, generalul A.A. Epișev, care avea să devină mai târziu șeful Direcției Politice Generale a forțelor armate sovietice. Epișev, evident iritat, fusese deliberat ignorat de Gheorghiu-Dej când generalul sovietic încercase în repetate rânduri să întrerupă discuția între patru ochi româno-americană, care se întinsese pe durata a două ore.[1] Ministrul sovietic al apărării, mareșalul Rodion Malinovski (care luptase împotriva armatei române în timpul celui de-al Doilea Război Mondial și apoi comandase forțele de ocupație sovietice din România) reacționase furios la discuțiile franco-române despre posibila retragere a Bucureștiului din Pactul de la Varșovia, la mijlocul anilor 1960.[2]

La sfârșitul deceniului 1960, șeful Statului-Major al Pactului de la Varșovia, generalul Serghei Ștemenko, protesta indignat la insistența cu care Bucureștiul își menținea vetoul cu privire la deciziile militare ale Pactului – deci sovietice (cu toate că opțiunea de veto există în prevederile tratatului).[3]

Succesorul lui Malinovski la șefia Ministerului Apărării, mareșalul Andrei Greciko, chiar a militat pe lângă liderii de la Kremlin pentru o invazie militară în România în 1973 (și, probabil, în 1968 când, în calitatea sa de comandant suprem al Pactului de la Varșovia, a informat Biroul Politic sovietic că Pactul de la Varșovia nu ar putea supraviețui dacă România s-ar retrage).[4] În conformitate cu minuta discuției dintre Greciko și Honecker pregătită de șeful de Stat-Major al forțelor armate ale RDG,

---

[1] „Rumanian Leader Promises Co-operation To Improve Relations with US", *Current Intelligence Bulletin*, 4 decembrie 1955, p. 6. Așa cum se menționa în raport, „Deși aparenta lipsă de respect a românilor față de el pare neobișnuită, cazuri similare au fost remarcate de diplomații occidentali cu referire la predecesorul său".

[2] Fostul responsabil cu problemele militare și de securitate din cadrul Comitetului Central cehoslovac, generalul Jan Seina, a dezvăluit acest lucru la începutul anilor 1980. Sejna (1982), p. 75. Documentele CIA despre discuțiile cu francezii despre retragerea României din alianța sovietică au fost declasificate abia în 2010. În conformitate cu CIA, România „analiza diverse modalități de a-și încheia calitatea de membru al Pactului de la Varșovia". „Romania-Warsaw Pact" in *Central Intelligence Bulletin: Daily Brief*, CIRel2NS, 15 iunie 1965, p. 6. Vezi și „Romania-Warsaw Pact" în *Central Intelligence Bulletin: Daily Brief*, CIRel2NS, 28 mai 1965, p. 7; și *Telegram From the Embassy in Romania to the Department of State*, București, noiembrie 24, 1964, 11 a.m., FRUS Pentru detalii, vezi capitolul 1 al acestui volum.

[3] General-colonel Ion Gheorghe, *Note pe marginea discuțiilor dintre Nicolae Ceaușescu, generalul S.M. Ștemenko și mareșalul I.I. Iakubovski*, 28 septembrie 1968, RMA, fond V2, col. 3, dos. 13/37, ff. 64-70, CWIHP.

[4] Matthew J. Ouimet, *The Rise and Fall of the Brezhnev Doctrine in Soviet Foreign Policy*, Chapel Hill, University of Northern California, 2003, p. 17. Pentru suspiciunile britanicilor privind implicarea lui Greciko în plănuita invazie în România, vezi de pildă *Flash Foreign and Commonwealth Office Telegram no. 637 to Bucharest*, 21 November 68, „from Secretary JIC Telegram no. JIC 573 of 21 November" în *Threat of Warsaw Pact attack on Romania and Yugoslavia following invasion of Czechoslovakia*, British National Archives, Public Records Office, PREM 13/2638, p. 13.

ministrul Greciko a discutat despre cele de mai sus și cu tovarășul Brejnev, și amândoi au ajuns la concluzia că este imposibil ca lucrurile să continue [în acest mod] cu România. Prin urmare, trebuie luate unele măsuri pentru a elimina această situație. *Mareșalul Greciko a explicat că, după părerea sa, problema trebuie reglementată rapid. El i-a comunicat tovarășului Brejnev că armata sovietică este pregătită și că operațiunea poate fi realizată mult mai curând decât în cazul Republicii Socialiste Cehoslovace.*[1]

La mijlocul anilor 1970, generalul Emil Bodnăraș, viceprim-ministrul român, fost ministru al apărării, a exprimat ceea ce ambasadorul american a descris ca o opinie „extrem de disprețuitoare" la adresa conducerii militare sovietice, pe care a caracterizat-o ca fiind „cea mai înapoiată din toată Europa de Est".[2] Principalul ei defect, după părerea expertului român în domeniul securității militare, era lipsa de „orice simț politic" și gândirea îngustă, „doar în termeni de putere și forță brută, pentru atingerea obiectivelor sovietice".[3]

Comandantul suprem al Pactului de la Varșovia, mareșalul Viktor Kulikov, avusese de furcă serios cu românii în 1978, când Ceaușescu îi declarase în față că statisticile folosite de instituția pe care Kulikov o conducea, ca argument pentru consolidarea militară, sporirea cheltuielilor pentru apărare și o mai puternică integrare a alianței, conțineau „erori elementare" și „nu corespundeau realității internaționale".[4] Așa cum a declarat liderul român în fața Comitetului Central al PCR imediat după aceea, statisticile armatei sovietice erau intenționat falsificate pentru a justifica impunerea comenzii sovietice asupra forțelor armate ale Pactului de la Varșovia.[5]

În mod similar, Ceaușescu a respins solicitările ministrului sovietic al apărării, Ustinov, în 1980, pentru o sporire a eforturilor militare și financiare împotriva

---

[1] *Minută a întâlnirii dintre Erich Hoenecker și tovarășul mareșal Greciko,* 17 noiembrie 1973, BStU, MfS, SdM 1577, S. 50-56; Herbstritt și Olaru (2005), pp. 314-315. Șeful Statului-Major est-german, general-locotenent Fritz Streletz, considera frazele subliniate ca fiind „atât de explozive, încât nici nu i-a permis secretarului său să le dactilografieze", adăugându-le „cu propria sa mână, sub forma unei observații". Otto Wenzel, „Ministrul sovietic al Apărării sugerează ocuparea militară a României", *Zeitschrift des Forschungsverbundes S.E.D.-Staat an der Freie Universitat Berlin,* nr. 6/1998, p. 94.

[2] Raportul american asupra întâlnirii are numai omisiuni și „rânduri lipsă" între paranteze, dar asta a afirmat Bodnăraș cu alte ocazii, în acord cu restul remarcilor și declarațiilor sale la întrunirea Comitetului Central din momentul invaziei. *US State Department Memorandum of Conversation between Emil Bodnăraș, Vice President Romanian Council of State, and Harry G. Barnes, American Ambassador to Romania,* US Embassy, Bucharest, 17 May 1974, Virtual Archive: „Romania in the Cold War", CWIHP. Pentru comentariile lui Bodnăraș în perioada invaziei în Cehoslovacia, vezi *Proces-verbal al întrunirii Comitetului Executiv al CC al PCR privitor la situația din Cehoslovacia,* 21 august 1968, ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, dosar nr. 133/1968, ff. 18-19.

[3] Ibid.

[4] *Minută a discuției asupra raportului Comandantului Suprem al FAU la întrunirea CPC,* 3 decembrie 1978, pp. 193-200, în Mastny, Nunlist, Locher și Selvage (2001), PHP.

[5] ANIC, CC al PCR, Cancelarie/2611, 11 decembrie 1978, DR, vol. 2; *Stenographic Transcript of the Meeting of the Consultative Political Committee of the Central Committee of the Romanian Communist Party,* 24 noiembrie 1978, în Deletant, Ionescu și Locher (2004), PHP.

presupusei agresivități crescute a SUA și NATO, subliniind că principala luptă nu era una de ordin militar, ci una economică, în care „rachetele nu aduc nimic bun".[1] Când mareșalul Kulikov a încercat să intervină, liderul român l-a întrerupt imediat, informându-l că problema depășește gradul lui militar.[2] Ceaușescu a avut schimburi de replici similare în public cu comandantul suprem al Pactului de la Varșovia, mareșalul Iakubovski, și cu șeful Statului-Major sovietic, mareșalul Nikolai Ogarkov, printre alții.

Gorbaciov a criticat conducerea militară ca fiind un obstacol în calea oricărei reforme în domeniu și, după 1987, a exclus-o de la întrunirile Biroului Politic în care se discuta despre această reformă. Românii însă contestaseră întâietatea armatei sovietice în politica de apărare și securitate, în mod regulat, timp de cel puțin treizeci de ani *înaintea* lui Gorbaciov. Odată ce a adoptat abordările recomandate de București, liderul de partid sovietic a putut conta pe un lobby gata format pentru a-i susține politicile în domeniul dezarmării și al controlului armamentelor.

Dar ultimul lucru dorit de orice lider sovietic era să recunoască inspirația, ajutorul sau anterioritatea românească în activitățile sau politicile sale. De aceea, Moscova a continuat să vizeze „consolidarea" alianței sovietice și era tot mai preocupată de integritatea viitoare a Uniunii Sovietice înseși. Politicile României amenințau nu doar să slăbească Pactul de la Varșovia, ci și să declanșeze un haos în interiorul URSS (și mai cu seamă în RSS Moldovenească).[3] Printre măsurile speciale adoptate pentru a nega orice asociere a „Noii Gândiri în Politica Externă" a lui Gorbaciov cu „cursul special" urmat de România erau măsurile active ce prezentau contribuțiile românești ca „întreruperi" inoportune și „ultimatumuri" menite să blocheze progresul pe calea dezarmării și a reconcilierii între Est și Vest – o cale pe care URSS și aliații ei loiali pășeau deja.

Moscova sub continuă presiune: summitul de la Sofia, în 1985

Conducerea română avea două preocupări majore odată ce Gorbaciov pornise pe calea tranziției de la competiția militară la dezarmare. Prima era aceea ca efortul să fie unul serios și să ofere rezultate. Bucureștiul nu avea mare încredere că Moscova se va angaja în orice proces care risca să-i pericliteze dominația, fără o permanentă supraveghere și fără o combinație de presiuni interne și externe. Prin urmare, Bucureștiul a continuat să mențină o presiune în acest sens la fiecare forum al Pactului de la Varșovia.

Cea de-a doua preocupare era aceea ca partenerii est-europeni – și România, în special – să fie implicați în proces, nu doar simpli observatori. Îngrijorarea

[1] Scrisoare explicativă a Raportului la cea de-a zecea întrunire a CMA, 13 decembrie 1980, p. 6, „Breakdown of Détente, 1976-1980: XIII. Bucharest, 1-3 December 1980" în Nünlist (2001), PHP. Întrunirea a fost prezidată de generalul Olteanu.

[2] *Op.cit.*, p. 7.

[3] Vezi documentele sovietice pe tema amenințării subversive reprezentate de România la adresa RSS Moldovenești în Negru și Negru (2010); Negru și Negru (2012); Watts (2012b).

era motivată de îndelungata sa experiență nu numai cu Rusia și URSS, ci și cu toate celelalte mari puteri. Dacă nu dorea să fie doar un obiect al tranzacțiilor între puteri, România trebuia să fie un actor în relațiile internaționale.

Astfel, la mai puțin de o săptămână după reluarea negocierilor americano-sovietice de la Geneva, în martie 1985, în fața unei adunări populare la București, Ceaușescu „a propus organizarea unei întâlniri a țărilor membre ale Pactului de la Varșovia și ale NATO", insistând pe „«participarea activă» a celor două blocuri militare în negocierile de la Geneva".[1] Această întâlnire între Pactul de la Varșovia și NATO – pentru care România militase insistent în interiorul Pactului încă din anii 1970 – avea să fie dedicată trecerii de la declarațiile retorice la „negocieri reale și sincere", care să ducă la „acorduri pentru eliminarea rachetelor cu rază medie de acțiune și a altor armamente din Europa".[2] Încă o dată, în cursul unei întâlniri cu monarhul spaniol în mai 1985, Ceaușescu a subliniat că „problema fundamentală a epocii noastre" este „oprirea cursei înarmărilor" și angajarea în dezarmarea nucleară.[3] Apreciind în mod pozitiv discuțiile de la Geneva despre armele nucleare sovietice și americane, liderul român a îndemnat „toate statele europene și îndeosebi membrii blocurilor militare, Spania făcând parte din NATO și România din pactul de la Varșovia", să contribuie în mod activ la găsirea unor soluții la Geneva.[4]

Bucureștiul avea toate motivele să suspecteze că încorporarea pozițiilor standard ale României în „Noua Gândire" a lui Gorbaciov ar fi doar un truc propagandistic. Pozițiile respective fuseseră incluse cu greu de România în declarațiile și comunicatele Pactului de la Varșovia – și, în rare cazuri, fuseseră chiar adoptate benevol de autorităților sovietice – doar ca o propagandă împotriva Occidentului încă din anii 1960.[5] Odată preluate în textele Pactului, rareori s-a întâmplat ca aceste poziții să treacă dincolo de nivelul exercițiului retoric, deseori fiind „reinterpretate" în conformitate cu politica sovietică anterior stabilită. Chiar și la acest nivel propagandistic însă, faptul că sovieticii încorporau propunerile românești în textele Pactului oferea Bucureștiului

[1] „Ceaucescu propone una reunión entre los países de la OTAN y los del Pacto de Varsovia" (Ceaușescu propune o întâlnire între NATO și Pactul de la Varșovia), *El Pais*, 16 martie1985.
[2] Ibid.
[3] Sebastian Garcia, „El Rey defiende las libertades en su visita oficial a Rumanía" (Regele apără libertățile în cadrul vizitei sale oficiale în România), *El Pais*, 21 mai 1985. Regele Juan Carlos a lăudat „România pentru eforturile sale în favoarea păcii și destinderii la nivel internațional" și a remarcat că aceste eforturi depuse „pentru cauza păcii, destinderii, dezarmării și dialogului între Nord și Sud" corespund îndeaproape „principalelor obiective de activitate externă ale Spaniei astăzi".
[4] Ibid.
[5] În conformitate cu Gorbaciov, spre deosebire de utilizarea în mare parte propagandistică a apelurilor la dezarmare de la negocierile anterioare, „de această dată", la convorbirile de la Geneva, în noiembrie 1985, „nu am folosit problema ca pe un mijloc propagandistic, așa cum am făcut în trecut". Gorbaciov (1996), p. 441.

posibilitatea de a insista și mai mult pentru inițiativele sale, apropiindu-se de implementarea lor.

Declarația de la București din 1966, spre exemplu, a fost emisă în cadrul unei întruniri a CPC organizate în România și purta amprenta inconfundabilă a concepției românești privind securitatea, mai cu seamă în adoptarea dizolvării ambelor alianțe militare ca obiectiv al Pactului de la Varșovia. Valoarea propagandistică a apelului era evidentă, ținând seama de lipsa oricărei intenții a sovieticilor de a realiza un asemenea obiectiv. Pe baza lui, Bucureștiul putea susține însă deziderate precum înghețări unilaterale ale bugetelor, reduceri numerice ale trupelor și armamentelor, retrageri de trupe și diminuarea caracterului militar al alianței, ca etape ale aplicării unui principiu aprobat de sovietici.

Occidentul – în special americanii – oscilase de la o profundă suspiciune privind retorica sovietică, în prima jumătate a anilor 1980, la o extraordinară disponibilitate de a-i acorda încredere, la sfârșitul aceluiași deceniu, după ce Gorbaciov a început să implementeze respectivele inițiative și propuneri, în special privind FNRm. Astfel, spre exemplu, un analist influent afirma, la mai mult de zece ani după destrămarea URSS, că Gorbaciov a stăvilit eforturile Pactului de a separa Europa de SUA ca fiind „nerealiste".[1] Dimpotrivă, Gorbaciov a continuat să-i preseze pe ceilalți membri ai Pactului să „exploateze contradicțiile" dintre aliații occidentali (înregistrând un succes deosebit în cazul guvernării Mitterrand din Franța).[2]

Consecvent în lipsa sa de încredere în declarațiile oficiale ale Moscovei, Bucureștiul a continuat să-l preseze pe Gorbaciov pentru dezarmarea nucleară și cea convențională, pentru reducerea numărului de trupe și pentru retragerea lor unilaterală de pe teritoriile străine, îndeosebi din Europa de Est.[3] De asemenea, Bucureștiul a insistat pentru un rol mai important al membrilor nonsovietici ai Pactului în negocierile privind armamentul, care vizau forța militară a Pactului de la Varșovia. Inițiativa românească a făcut ca echipei lui Gorbaciov să-i fie extrem de dificil să scoată un „profit" din transformarea în domeniul securității,

---

[1] Vojtech Mastny, „Editorial Note: XX. Meeting of the PCC, Budapest, 10-11 June 1986", 24 January 2003, PHP.

[2] Vezi, de pildă, *Discurs al Secretarului general al PCUS (Mihail Gorbaciov) la întâlnirea CPC de la Sofia, 22 octombrie 1985, PHP, p. 2.* Pentru entuziasta susținere a conducerii est-germane, vezi de pildă *Discurs al șefului de stat est-german (Erich Honecker),* 22 octombrie 1985, PHP.

[3] Atitudinea românilor față de promisiunile sovietice a fost descrisă în conversația cu ambasadorul american în România, Harry Barnes Jr., în 1974. În conformitate cu Bodnăraș, „în vreme ce cuvântul unui gentleman englez sau chiar al unui comunist chinez, de exemplu, e literă de lege, nici măcar un raft întreg cu dicționare nu ar ajunge pentru a fi siguri de sovietici în acorduri și n gocieri". *US State Department Memorandum of Conversation between Emil Bodnăraș, Vice President Romanian Council of State, and Harry G. Barnes, American Ambassador to Romania,* US Embassy, București, 17 mai 1974, Virtual Archive: „Romania in the Cold War", CWIHP. În această privință, Beijingul și Bucureștiul aveau aceeași părere. Deng Xiaoping i-a spus lui Henry Kissinger câteva luni mai târziu că oficialitățile chineze „nu cred că există un acord care să poate lega Rusia de mâini" și l-a avertizat că scopul sovietic „de a separa SUA de aliații ei" rămăsese neschimbat. Kissinger (2000), pp. 872-873.

dar nu a făcut nimic ca să-și atragă bunăvoința Kremlinului deja iritat. În memoriile sale, Gorbaciov își exprimă foarte limpede resentimentele personale, pe mai multe pagini, presărate cu neobișnuit de multe și de grele invective la adresa lui Ceaușescu și a României.[1]

Românii și-au expus pozițiile în cursul preparativelor pentru summitul Pactului de la Varșovia din octombrie 1985. Bucureștiul a propus ca alianța să informeze NATO cu privire la intențiile sale:

- Să înceapă unilateral o reducere numerică a trupelor cu 10% în cursul anului respectiv.
- Să reducă unilateral cheltuielile militare cu 15% anual din 1986 [iar România]
- Să ofere sugestii despre dezvoltarea relațiilor economice ale statelor din Pactul de la Varșovia cu țările în curs de dezvoltare.

Mai departe, românii recomandau ca Moscova să cuantifice și să dea publicității noi propuneri sovietice pentru „reducerea sistemelor de armament" și să „convoace cât mai devreme o întâlnire a miniștrilor de externe din statele Pactului de la Varșovia și NATO".[2]

La summitul în sine, Gorbaciov a deplâns lipsa oricărui „progres semnificativ" în „activitatea diplomatică pentru dezarmare a statelor socialiste", subliniind la fel ca România că omenirea ori va opri „cursa înarmărilor și amenințările militare", ori va permite „forțelor care împing lumea către catastrofa nucleară" să aibă câștig de cauză.[3] Pentru prima dată, liderul sovietic și-a afirmat intenția de a „desface" pachetul care obstrucționase până atunci negocierile, anunțând propunerea Moscovei de a face distincția „între armele nucleare cu rază medie de acțiune în Europa și armele strategice din spațiu".[4] Pe de altă parte, a continuat să încurajeze exploatarea contradicțiilor dintre SUA și Europa Occidentală, prin instituirea unui dialog care să-i excludă pe americani, și a insistat pentru adoptarea unei poziții mai ofensive privitor la drepturile umane prin reliefarea abuzurilor petrecute în Vest.[5]

Bulgaria, Cehoslovacia, RDG, Ungaria și Polonia au „susținut fără rezerve poziția URSS descrisă de tovarășul Gorbaciov", convenind să „exploateze activ

[1] Gorbaciov (1996), pp. 473-476. Această deriziune era cel puțin parțial motivată de dorința de a-l depărta și mai mult pe liderul român de inițiativele politice pe care le lansase și le susținuse, și pe care le adoptase acum Gorbaciov.

[2] Pentru raportul RDG privind pozițiile avansate ale României, vezi *Rezumat est-german privind poziția României la apropiata întrunire CPC,* 19 octombrie 1985, PHP.

[3] *Discurs al Secretarului general al PCUS (Mihail Gorbaciov) la întâlnirea CPC de la Sofia,* 22 octombrie 1985, pp. 1, 2, PHP.

[4] Ibid.

[5] Ibid. Această poziție a primit sprijinul categoric al celorlalți membri ai Pactului, cu excepția României. Vezi, de pildă, *Raport al RDG asupra întrunirii CPC din 22-23 octombrie 1985,* p. 3, PHP.

orice prilej de a promova amplu noile propuneri" și să „sporească presiunea asupra SUA". Pe de altă parte, conform reporterului est-german,

> [România] a înaintat propuneri menite să le ofere membrilor un cuvânt mai puternic de spus în crearea de propuneri vizând controlul armelor nucleare, nivelul redus de dezvoltare și reformarea relațiilor economice internaționale, o înghețare unilaterală urmată de reducerea bugetelor militare și nivelurile de forță din cadrul Tratatului de la Varșovia.[1]

Bulgarii au descris mult mai detaliat declarația CPC – *Despre eliminarea amenințării nucleare și o evoluție pozitivă a situației în Europa și în lume* –, al cărei principal rol era acela de a oferi „o alternativă la cursa înarmărilor și la războiul nuclear". În vreme ce restul aliaților și-au exprimat „susținerea necondiționată" pentru propunerile sovietice, numai România a adăugat câteva recomandări proprii, insistând „sfidător pentru adoptarea a două propuneri inacceptabile" care vizau:

> • Organizarea unei întruniri a reprezentanților statelor din Tratatul de la Varșovia și din NATO pentru a discuta și a face sugestii cu privire la problemele abordate în convorbirile sovieto-americane de la Geneva.
> • Menținerea nivelului de cheltuieli militare și de forțe armate în statele Tratatului de la Varșovia la nivelul anului 1986 și apoi reducerea lor cu 10-15%.[2]

În raportul bulgar, contribuțiile României sunt descrise în mod repetat ca „inacceptabile", afirmându-se că ele au fost „ferm respinse de celelalte delegații", doar pentru a menționa apoi adoptarea unora identice. Spre exemplu, în conformitate cu raportul:

> Partea românească a insistat că, dacă cea de-a doua propunere nu va fi acceptată, tovarășul Ceaușescu nu va semna declarația. În consecință, în protocol a fost inclus un text în care se preciza că propunerea va fi trimisă Comitetului Miniștrilor de Externe, care va forma un grup de experți ce vor avea misiunea de a analiza șansele implementării ei.
> Delegația română a ridicat, de asemenea, problema adoptării unui document separat privitor la problemele țărilor în curs de dezvoltare și la instituirea unei noi ordini economice mondiale – propunere deopotrivă inacceptabilă pentru celelalte state. Protocolul emis de Comitetul Miniștrilor de Externe includea

[1] *Op.cit.*, pp. 4, 6.
[2] Raport bulgar asupra întrunirii CPC, 27 octombrie 1975, p. 5, PHP.

un text referitor la elaborarea unui document politic despre instituirea unei noi ordini mondiale.[1]

Atât acest raport, precum și o evaluare separată realizată de Todor Jivkov ironizau recomandările României, catalogându-le ca dictatoriale și inutile, doar pentru a menționa ulterior că solicitările lor, presupus inadecvate, au fost de fapt preluate pe agenda de lucru a Comitetului Politic Consultativ.

Românii erau descriși ca încercând „să șantajeze reuniunea, refuzând susținerea pentru poziția constructivă a sovieticilor la convorbirile de la Geneva" dacă ideile lor nu aveau să fie incluse în declarație, însă n-au reușit, conform relatării, să-și impună „ideile radicale".[2] Liderul bulgar și-a criticat omologul român pentru că juca „rolul unui mare pacifist, brodând pe baza bine-cunoscutelor teorii românești" care ignorau „pozițiile de clasă".[3]

La aceeași întrunire din octombrie 1985, nota Jivkov, Ceaușescu „a sugerat de asemenea ca Uniunea Sovietică și celelalte state membre ale Pactului de la Varșovia să-și reducă cheltuielile și trupele destinate apărării".[4] Jivkov remarca apoi că diminuarea cheltuielilor militare și cealaltă propunere a României, intens susținută, asupra Noii Ordini Economice Mondiale constituiau două dintre cele trei probleme principale de pe agenda următoarei reuniuni CPC.[5] Între timp, celelalte forumuri ale Pactului de la Varșovia susțineau necesitatea de a „lua contramăsurile militare necesare" ca răspuns la creșterea de nivel a forțelor convenționale ale NATO.[6]

Întâlnirea miniştrilor de externe şi summitul de la Reykjavik din 1986

Ministrul român de externe a remarcat progresele înregistrate de Uniunea Sovietică în negocierile cu SUA, la întrunirea CME din martie 1986 și apoi a recomandat o serie de „măsuri ulterioare". Așa cum făcuse și în prima jumătate

[1] *Op.cit.*, pp. 5. 6. Interesant este că Gorbaciov pretinde că el a lansat o nouă politică sovietică privind dezvoltarea și „condițiile de viață a sute de milioane de oameni din Lumea a Treia", ca „prim" pas practic, odată cu prezența sa în fața ONU, pe 7 decembrie 1988. Gorbaciov (1996), p. 461. Într-un raport cu cinci luni înainte, autoritățile sovietice menționau explicit că „la sesiunea CPC de la Berlin (în mai 1987), la inițiativa tovarășilor români, a fost acceptat un document referitor la contracararea subdezvoltării". Propunerea României pentru reformarea Pactului de la Varșovia: Informare porivind propunerea României, 8 iulie 1988, p. 1, PHP. România militase în cadrul Pactului pentru adoptarea acestei inițiative referitor la contracararea subdezvoltării încă din 1985 cel puțin, așa cum s-a demonstrat aici. Deși nu sunt identice, aceste două inițiative au asemănări remarcabile.

[2] Raport bulgar asupra întrunirii CPC, 27 octombrie 1975, p. 6, PHP.

[3] Evaluare a întrunirii CPC realizată de Secretarul General al PCB (Todor Jivkov), 22-23 octombrie 1985, PHP.

[4] Ibid.

[5] Ibid.

[6] Raport al Pactului de la Varșovia privind îmbunătățirile tehnologiei militare a NATO, 11 noiembrie 1985, PHP.

a anilor 1980, Bucureștiul a continuat să insiste că esențial pentru „trecerea la dezarmare" era, mai întâi de toate, eliminarea armelor nucleare din Europa. Acest obiectiv, argumentau românii, necesita în primul rând ca URSS să accepte „opțiunea zero" propusă de Reagan; în al doilea rând, ca Moscova să „desfacă" pachetul de negociere rachete balistice strategice – forțe nucleare cu rază medie de acțiune – ISA/armament spațial; și, în al treilea rând, să excludă arsenalele nucleare franceze și britanice non-NATO.[1]

Grigori Kornienko, adjunct al miniștrilor de externe Gromîko și, apoi, Eduard Șevardnadze, a intrat într-o dispută directă cu românii în privința acestor propuneri în cursul întrunirii Comitetului adjuncților miniștrilor de externe ai Pactului de la Varșovia (CAME). Așa s-a întâmplat mai cu seamă în ianuarie și martie 1985, cu mai puțin de două săptămâni înainte ca Gorbaciov să fie numit secretar general al PCUS. Astfel, conducerea sovietică știa foarte bine ce origine aveau propunerile de „desfacere" a pachetului sovietic de negociere și de a trata FNRm separat. Dar odată cu accederea la putere a lui Gorbaciov, insistențele Bucureștiului cu privire la această abordare au devenit ținta unei veritabile *omerta,* chiar dacă abordarea a fost preluată și adoptată de conducerea sovietică. În cel mai bun caz, ceilalți membri ai Pactului au făcut doar referiri indirecte la faptul că românii susținuseră și ei „alte" propuneri și/sau unele „mai vechi".

Crezând că Gorbaciov ar putea constitui o prezență efemeră, Bucureștiul a continuat să bată monedă pe inițiativele privind dezarmarea și controlul armamentelor, venind cu propuneri suplimentare. Spre exemplu, așa cum nota delegația cehoslovacă, „printre altele", propunerea românilor de la întrunirea CME din martie 1986 includea o reducere cu 50% a forțelor armate, a armamentelor convenționale și a bugetelor militare, ca parte a „desființării treptate a Pactului de la Varșovia până în anul 2000".[2] Și est-germanii remarcau că după „propunerile sovietice de eliminare completă a armelor nucleare până în anul 2000", despre care delegația est-germană a subliniat că fuseseră „susținute fără rezerve" de Bulgaria, Ungaria, Cehoslovacia, Polonia și RDG, românii propuseseră „extinderea noii inițiative pentru a include o reducere a bugetelor militare, a forțelor navale și lichidarea bazelor militare străine, cu dezvoltarea ei până la un program comprehensiv de dezarmare convențională până la 50% din nivelul actual, propunere care nu primise nicio susținere".[3]

Documentația bulgară care s-a păstrat de la această întrunire este cea mai detaliată:

---

[1] *Telex al ambasadorului est-german în România (Bock) din 14 octombrie 1983,* 14 octombrie 1983, PHP. *Raport asupra consultărilor dintre adjuncții miniștrilor de externe ai Pactului de la Varșovia în legătură cu negocierile sovieto-americane de la Geneva (Moscova, 1 martie 1985),* 8 martie 1985, PHP.

[2] *Discurs al ministrului român de externe (Ilie Văduva),* 19 martie 1986, PHP. Vezi și *Raport informativ asupra întrunirii miniștrilor de externe,* 19 martie 1986, PHP.

[3] Raport asupra întrunirii CPC al statelor membre ale Tratatului de la Varșovia pe 10 și 11 iunie 1986 la Budapesta, PHP.

În declarațiile sale de la forumurile Pactului de la Varșovia, secretarul general al PCR și președintele României, Nicolae Ceaușescu, propusese de mai multe ori ca țările Pactului de la Varșovia să-și înghețe și să-și reducă unilateral cheltuielile militare și nivelul forțelor armate. La întrunirea CPC de la Sofia (1985), partidul din România a înaintat această propunere ca o condiție pentru semnarea documentelor finale. Drept rezultat, la întrunirea de la Varșovia (19-20 martie 1986) s-a decis că CME trebuie să creeze un grup de experți pentru analizarea acestei posibilități.

La al Treilea Congres al Oamenilor Muncii (sindicate), organizat la începutul lui septembrie 1986, Ceaușescu a făcut apel la statele europene să-și reducă nivelul armamentelor cu cel puțin 5%. Congresul a adoptat o hotărâre vizând reducerea cu 5% a armamentelor, forțelor și cheltuielilor militare ale României până la sfârșitul aceluiași an, în urma unui referendum.

Pe 11 și 12 septembrie 1986, Grupul de Lucru al țărilor aliate a organizat o întâlnire la București. Delegațiile Pactului de la Varșovia au reușit să evite discuția propusă de România referitor la reducerea sus-menționată. Ele au afirmat că acțiunile unilaterale nu sunt posibile fiindcă le-ar afecta în mod negativ securitatea, ținând cont de fragilul echilibru dintre NATO și Pactul de la Varșovia. Reprezentantul Statului-Major al armatei sovietice a demonstrat cu date că programele militare ale SUA și NATO vizează superioritatea militară asupra Pactului de la Varșovia. A fost confirmată poziția coordonată pentru menținerea strictă a principiului egalității ca unica bază posibilă pentru programele de dezarmare. Ca rezultat al eforturilor celor șase state aliate, propunerea României a fost neutralizată în mare parte. De aceea, reprezentantul român a insistat pentru o a doua sesiune de lucru a Grupului înainte de întrunirea CME de la București, prevăzută pentru 16 și 18 octombrie 1986.[1]

Două săptămâni mai târziu, Biroul Politic al CC al PCUS a stabilit pachetul de negociere pe care Gorbaciov îl va prezenta la Reykjavik.[2] Oricât le-ar fi displăcut să recunoască sursa de inspirație pentru ele, Gorbaciov și consilierii lui au făcut-o indirect privind anterioritatea română, în cadrul discuțiilor privind modul în care și-au formulat propunerile de excludere a rachetelor franceze și britanice și au „desfăcut" pachetul de negociere astfel încât să trateze separat

[1] *Informare a ministrului bulgar de externe (Mladenov) adresată Biroului Politic al CC al PCB cu privire la poziția Bulgariei asupra propunerii românești de reducere a forțelor Tratatului de la Varșovia,* 22 septembrie 1986, PHP. Bulgarii considerau că „nu este în interesul țării noastre să realizăm propusa reducere unilaterală cu 5% a forțelor, armamentelor și cheltuielilor militare", deoarece un asemenea „pas ar invalida propunerea Budapestei către NATO de o reducere simultană și considerabilă a forțelor armate și a armamentelor convenționale în Europa".

[2] *The Reykjavik File: Previously Secret U.S. and Soviet Documents on the 1986 Reagan-Gorbachev Summit,* National Security Archive Electronic Briefing Book No. 203, Document 5: Gorbachev's instructions for the group preparing for Reykjavik, 4 octombrie 1986, http://www.gwu.edu//nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB203/Document05.pdf; and Document 8: *USSR CC CPSU Politburo session on preparations for Reykjavik*, 8 octombrie 1986, http://www.gwu.edu//nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB203/Document08.pdf.

FNRm. Astfel, Gorbaciov afirmă nu numai că Biroul Politic sovietic „a decis să renunțe la legătura cu arsenalele nucleare franceze și britanice" și să accepte „opțiunea zero a americanilor" la summitul din Reykjavik de pe 10 octombrie 1986, dar și că a luat în discuție „desfacerea" pachetului „chiar înainte de summit" și l-a împuternicit să decidă pe loc „dacă să accepte sau nu acorduri separate".[1]

Eșecul ulterior al lui Gorbaciov de a „desface" pachetul nuclear sovietic la Reykjavik și afirmația lui neexplicată că echipa sa „trebuie să adopte o poziție fermă la summit, acceptând doar un acord general referitor la pachetul nostru de negociere", sugerează importanța pe care o avea presiunea exercitată Încontinuu de România asupra Moscovei.[2] Această presiune a României era manifestată public prin lobby-ul făcut pentru adoptarea „opțiunii zero" în Europa, „desfacerea" pachetului de negociere și eliminarea arsenalelor franceze și britanice. Aceeași presiune era exercitată de asemenea în mod public prin insistențele Bucureștiului pe lângă liderii vest-europeni, precum Helmut Kohl. Și într-adevăr, așa cum nota Gorbaciov, după Reykjavik, „principalul subiect de discuție" reiterat persistent la fiecare întrunire a liderilor europeni era „Europa și dezarmarea".[3]

De fapt, până la sfârșitul anului 1986 și începutul lui 1987, Moscova a continuat să se opună desfacerii pachetului de negociere (ISA fiind în mod repetat descrisă ca „un obstacol insurmontabil").[4] Apoi, în conformitate cu interpretările uzuale actuale, cam prin decembrie 1986, Iakovlev a venit cu ideea unei „deschideri radicale în politica externă sovietică" prin „«desfacerea» pachetului și semnarea de acorduri separate pentru fiecare dintre elementele sale" – fiind creditat cu ea de Gorbaciov și de consilierul acestuia, Iakovlev.[5] Se pare că Iakovlev a avut această revelație în vreme ce identifica tipurile de acorduri pe care desfacerea pachetului nu le-ar fi făcut „posibile în principiu".[6]

Primul dintre ele era un acord referitor la FNRm („cu o discuție simultană despre rachetele tactice"). În conformitate cu versiunea lui Cerniaev privind raționamentul lui Iakovlev, acesta din urmă a remarcat că: „Desfacerea «pachetului» face posibil acest acord; păstrarea «pachetului» îl împiedică. Deci avantajul desfacerii lui este evident".[7] Gorbaciov notează că a vorbit pentru prima

---

[1] Pregătirile pentru Reykjavik și lucrările propriu-zise sunt descrise în Gorbaciov (1996), pp. 417-418, 439-440.

[2] *Op.cit.*, p. 440.

[3] Gorbaciov (1996), p. 431. Vezi și Henry Kamm, "Rumanian Urges Arms ‚Gesture'", *The New York Times*, 24 noiembrie 1986, secțiunea A, pagina 9, coloana 1.

[4] *Op.cit.*, p. 418.

[5] *Jurnalul lui Anatoli Cerniaev: Jurnalul fostului consilier sovietic rememorează ultimii ani de Război Rece*, NSAEBB nr. 192, Document 3: *Memorandum pentru Gorbaciov, "Pentru analiza vizitei unor lideri politici americani de prim rang în URSS (Kissinger, Vance, Kirkpatrick, Brown și alții)*, decembrie 1986, http:/www.gwu.edu/nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB168/yakovlev03.pdf.

[6] Ibid.

[7] Ibid.

dată Biroului Politic despre planurile sale de a trata „separat problema forțelor nucleare cu rază medie de acțiune în Europa, fără legătură cu alte probleme ale arsenalelor nucleare", la începutul lui martie 1987.[1]

La summitul din mai 1987

Deși până în mai 1987 autoritățile sovietice conduse de Gorbaciov erau aproape pe deplin angajate în „Noua Gândire în Politica Externă", existau încă impasuri substanțiale, iar impulsul de a căuta modalități de consolidare a Pactului de la Varșovia se manifesta vizibil. Astfel, după ce au prezidat un summit care viza diversele abordări în vederea dezangajării și dezarmării, liderii sovietici și aliații lor loiali au făcut apel la sporirea eforturilor militare, incluzând aici un plan ambițios de creștere a cheltuielilor pentru apărare și pentru achiziția de armamente, prezentat de comandantul suprem al Pactului de la Varșovia, mareșalul Kulikov. Căutând aparent să preia prim-planul în locul românilor, după ce și-a prezentat planurile de mărire a capacității de luptă a alianței, Kulikov a pretins că NATO refuzase contactele directe cu Pactul de la Varșovia, propuse de Moscova.[2]

Ignorând contribuția conservatoare a armatei sovietice, Ceaușescu i-a atras atenția lui Gorbaciov spre „elefantul din mijlocul încăperii". Așa cum raporta el imediat după aceea în fața Biroului Permanent al CPEx,

> i-am spus, de asemenea, tovarășului Gorbaciov că trebuie să ne gândim la îmbunătățirea activității legate de aspectul militar. Practica de a asculta un raport despre activitatea militară la sfârșitul întâlnirii și de a adopta o decizie care contravine orientării generale nu este cea mai indicată. De exemplu, în *Raport* [Raportul lui Kulikov] se spune că trebuie să dublăm cheltuielile militare și cu armamentele până în 1990. Dar noi tocmai am discutat o orientare cu totul diferită.
> În practică, fiecare țară avea o altă orientare.
> Sincer vorbind, am aprobat acest lucru în ciuda voinței mele – am făcut-o ca să nu dau naștere la controverse pe această temă, dar această decizie nu corespunde orientării noastre generale. Trebuie totodată să stabilim orientări în dezvoltarea armamentelor, atât în termeni calitativi, cât și cantitativi – această problemă nu trebuie să rămână strict una de ordin militar. În realitate, nu avem asemenea planuri, am decis să menținem cheltuielile la nivelul actual – noi ne-am aprobat planul cincinal și nu vom dezvolta arme în plus. Astfel, am semnat o decizie

[1] Gorbaciov (1996), p. 440.

[2] Kulikov afirma că a încercat să stabilească „contacte directe" între Pactul de la Varșovia și NATO, dar că generalul Rogers, comandantul NATO, a „refuzat". *Raportul comandantului-șef al Forțelor Armate Unite, mareșalul Uniunii Sovietice V.G. Kulikov, la Consfătuirea Comitetul Politic Consultativ al statelor participante la Tratatul de la Varșovia „Cu privire la situația Forțelor Armate Unite și măsurile de asigurare a capacității lor de luptă ținînd seama de raportul de forțe existent în Europa"*, 29 mai 1987. Arhiva CC al PCR, Cancelarie, nr. 1346, 14 iulie 1987, p. 13, PHP.

despre care, în ceea ce ne privește, știam de la bun început că n-o vom aplica în practică.[1]

La reuniunea din mai 1987 a alianței, din nou părând să cedeze în fața lobby-ului insistent al românilor, Moscova a acceptat (încă o dată!) să înființeze de mult promisul Comitet pentru Dezarmare al Pactului de la Varșovia. Conform politicii „comun convenite" a sovieticilor și a Pactului însă, România nu avea să fie recunoscută ca inițiatoare a ideii (iar Comitetului nu i se va permite să-și înceapă activitatea). Așa cum raporta ministrul de externe bulgar:

> Decizia Comitetului Politic Consultativ de a înființa un comitet special pentru dezarmare al statelor membre ale Tratatului de la Varșovia trebuie privită ca un nou pas în aceeași direcție [a dezarmării]. Această decizie reprezintă un compromis între ideea Republicii Socialiste România și propunerea URSS, care plasează activitatea comitetului pe un teren mai realist și mai practic. Noul organism va facilita schimbul de opinii și informații pe tema armamentelor și a dezarmării, mai ales cu privire la dezarmarea nucleară. Va intensifica discuția despre inițiativele statelor din Organizația Tratatului de la Varșovia și va elabora propuneri comune în acest domeniu.[2]

Combinația de prejudecăți cognitive, dezinformare și profund interes al SUA pentru încheierea pașnică a Războiului Rece, care să aducă liberalizarea și independența cel puțin pentru Polonia, a împiedicat complet comunitatea de informații americană să recunoască faptul că existau mai multe „motoare" ce acționau mișcarea pentru transformările în domeniul securității în interiorul Blocului sovietic.[3] Așa se face că, deși a înțeles că „abordările sovietice privind Europa de Est nu-i aparțineau exclusiv lui Gorbaciov", comunitatea americană de informații credea doar că „Gorbaciov trebuie să țină seama și de opiniile

---

[1] *Discurs al tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretar general al CC al PCR, președintele RSR, la întâlnirea de lucru a secretarilor generali și a prim-secretarilor Comitetelor Centrale ale Partidelor Comuniste și Muncitorești ale țărilor membre ale Pactului de la Varșovia,* 29 mai 1987, ANIC, Cancelarie 1346, 14 iulie 1987. Îndemnând Pactul de la Varșovia să adopte o abordare proactivă a controlului și reducerilor armamentelor, Ceaușescu a deplâns faptul că „astăzi, partidele comuniste, mai ales în Europa, nu dețin o poziție de frunte în lupta pentru dezarmare, pentru pace, în probleme fundamentale. Desigur, există multe cauze și nu avem timp acum (pentru a le discuta), dar noi credem că trebuie să discutăm această problemă. Fiind comuniști, fiind partide comuniste, avem responsabilitate față de popoarele noastre, dar și față de mișcarea comunistă de a discuta și a găsi cea mai bună cale de acțiune în acest domeniu".

[2] *Informare adresată Biroului Politic al CC al PCB,* 3 iunie 1987, PHP.

[3] Focalizarea poloneză asupra SUA avea motivații concrete, inclusiv semnificația ei militară strategică, presiunea din partea populației polono-americane semnificative din punct de vedere politic, de peste nouă milioane de persoane, și rolul tot mai mare jucat de pontiful de origine poloneză de la Vatican în relațiile dintre Est și Vest.

altor oficiali sovietici de primă importanță".[1] Deloc surprinzător, în buletinul *National Intelligence Estimate* din mai 1988, analiștii americani au atribuit meritele pentru transformările în domeniul securității exclusiv lui Gorbaciov, subliniind că una dintre problemele sale din acest punct de vedere era ținerea în frâu a celorlalți membri ai Pactului și convingerea sau obligarea lor să adopte politicile *sale* privind dezangajarea militară și dezarmarea:

> Prima sarcină a lui Gorbaciov era aceea de a restabili conducerea fermă asupra politicii externe a Pactului de la Varșovia și de a îmbunătăți coordonarea pentru a-i susține agenda amplă de control al armamentelor. Gorbaciov punea un accent deosebit pe coordonare și disciplină în întrunirile Pactului de la Varșovia.
>
> În mai 1987, au fost create două noi organisme ale Pactului, pentru a facilita continua coordonare a pozițiilor sovietică și est-europeană în privința controlului armamentelor [Comisia Specială pentru Probleme de Dezarmare*] și supervizarea contactelor și vizitelor peste graniță în Europa de Est [Grupul Multilateral pentru Schimbul Curent de Informații*].[2]

În conformitate cu est-germanii, toți aliații au înțeles importanța majoră a „ajungerii la un acord cu oprivire la eliminarea rachetelor cu rază medie de acțiune din Europa" și și-au dat seama că marchează „primul pas real spre reducerile numerice ale unui semnificativ tip de arme, de la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial".[3] RDG (și alți membri ai Pactului de la Varșovia) au adresat românilor laude vagi, remarcând „inițiativele regionale" avansate „de RDG și URSS, de Bulgaria și România, dar și de Polonia", ca „o îmbogățire valoroasă a strategiei comune pentru pace".[4] Est-germanii au amintit apoi, fără comentarii, de faptul că România prezentase „un program detaliat al etapelor pentru o reducere radicală a forțelor armate și a armelor convenționale la scară globală (cu 50% până în anul 2000) și pentru o reducere unilaterală cu 10% a forțelor armate, armamentelor și cheltuielilor militare".[5]

Raportul delegației bulgare către Biroul Politic al PCB se referea la o gamă mult mai largă de susținere din partea românilor, inclusiv pentru Comitetul pentru Dezarmare, acum presupus înființat. Raportul este remarcabil atât pentru prezentarea detaliată a propunerilor românești, cât și pentru tonul de ridiculizare oficială, care însoțea deja toate referirile Pactului la activitățile României în cadrul alianței:

---

[1] *Soviet Policy Towards Eastern Europe Under Gorbachev* (NIE 11/12-9-88), mai 1988, p. 7 și anexa, CIA.

[2] *Op.cit.*, pp. 7-8. Buletinul *National Intelligence Estimate* din mai 1988 identifica aceste comitete prin numele lor într-o notă de subsol.

[3] *Raport la întâlnirea CPC al statelor membre ale Tratatului de la Varșovia de pe 28 și 29 mai 1987 la Berlin*, 28-29 mai 1987, PHP.

[4] Ibid.

[5] Ibid.

Unele dintre propunerile [lui Ceaușescu în privința problemelor internaționale] erau deja cunoscute și fuseseră respinse în mod repetat de celelalte țări aliate. Altele erau noi; celelalte state membre ale Tratatului de la Varșovia consideră însă că ele nu corespundeau situației din Europa și din lume. În cursul procesului de coordonare preliminară a proiectelor de documente, reprezentanții României au încercat cu bravură să includă propriile lor propuneri și să le excludă pe altele, mai ales pe cele înaintate de tovarășii sovietici.

Reprezentanții României au declarat limpede că ei vor aproba rezoluția asupra doctrinei numai dacă va fi aprobat și documentul referitor la noua ordine economică mondială. Încăpățânarea lor a complicat și a îngreunat discuțiile în etapa pregătitoare.

Mai concret, următoarele au fost ideile și propunerile care au provocat cele mai mari dificultăți:

- Un program de reducere a forțelor armate, a armamentelor și a cheltuielilor militare cu 50% până în anul 2000. Reprezentanții României au insistat să-și impună propria interpretare de această dată.
- O propunere pentru organizarea unui forum separat între Organizația Tratatului de la Varșovia și NATO cu privire la dezarmarea convențională în Europa, care contravenea declarației aprobate la întrunirea Comitetului Miniștrilor de Externe de la Moscova (martie 1987).
- O idee pentru discuții preliminare între statele aliate și celelalte state membre ale Tratatului de la Varșovia privind problemele de dezarmare. Aceasta arată intenția conducerii române de a obține dreptul de veto asupra tuturor actelor unilaterale sau bilaterale ale statelor aliate, și îndeosebi ale URSS. Ideea lor privind un comitet pentru dezarmare avea același scop.
- O propunere de retragere a trupelor sovietice și vietnameze din Afganistan și, respectiv, Cambodgia, ca principală condiție pentru o soluționare pașnică a conflictelor.[1]

Bulgarii au afirmat că eforturile combinate ale partenerilor „în strânsă cooperare" protejaseră poziția Pactului de la Varșovia de rele tratamente din partea românilor:

Pozițiile principiale ale reprezentanților din Bulgaria, RDG, Polonia, URSS, Ungaria și Cehoslovacia, împreună cu abordarea lor constructivă, au contribuit la contracararea tentativelor României de a include inițiative și formulări inacceptabile.[2]

Politica de apărare a cui?

Una dintre cele mai spectaculoase ciocniri dintre România și ceilalți participanți la summitul organizat în mai 1987, în Berlinul de Est, a avut ca obiect

[1] *Informare adresată Biroului Politic al CC al PCB,* 3 iunie 1987, PHP.
[2] Ibid.

efortul susținut de sovietici de a concepe o doctrină de apărare comună a Pactului de la Varșovia. Cu acea ocazie, Polonia a fost cea care, aparent, a înaintat propunerea.[1] Varșovia, Budapesta și chiar Berlinul primiseră deja roluri semnificative în prezentarea inițiativelor sovietice privind dezangajarea și dezarmarea, multe dintre acestea „împrumutate" din vechile propuneri ale României, după accederea la putere a lui Gorbaciov. România adoptase, desigur, la mijlocul anilor 1960, o strategie de apărare strict limitată la teritoriul național, prevăzând chiar că trimiterea de trupe în afara granițelor, indiferent de motivația ei, necesita o hotărâre a Marii Adunări Naționale.

Conducerea PCR insistase că misiunea alianței era strict limitată la apărarea împotriva agresiunilor militare în Europa (din partea unor nenumiți atacatori „imperialiști"), încă de la semnarea inițială a Tratatului de la Varșovia în 1955. Pe această bază, România blocase admiterea Mongoliei în cadrul Pactului de la Varșovia în 1963 și în 1969 și împiedicase admiterea Vietnamului și a Cubei în 1978 – toate propunerile de admitere venind din partea Kremlinului.[2] În vreme ce România agrea o și mai profundă formalizare a rolului strict defensiv al alianței, Moscova dorea să dețină o influență crescută asupra doctrinelor țărilor membre ale Pactului (și un acces direct mai liber la personalul lor militar superior).

Tratatul inițial, din 1955, identic cu cel reînnoit în 1985, nu prevedea o politică de apărare comună. Parțial din acest motiv, România a putut susține o doctrină care nu numai că diferea de cea a unei coaliții ofensive, pe care Moscova le-a impus-o celorlalți aliați, dar era menită să contracareze un atac comun din partea URSS și Ungariei (și, posibil, Bulgariei). Aceeași dilemă, cu amenințări

---

[1] Jaruzelski a propus „o verificare reciprocă a doctrinelor militare" ca parte a „planului comprehensiv de reducere a armamentelor și pentru măsuri de sporire a încrederii în Europa Centrală" care să coopteze în mare pozițiile românești, propunere prezentată de liderul polonez ca „un supliment și un sprijin" pentru „alte propuneri vizând dezarmarea ale statelor din coaliția noastră socialistă". *Discurs al șefului de stat polonez (Wojciech Jaruzelski) la întrunirea CPC de la Berlin,* 28 mai 1987, PHP. Înainte, Jaruzelski asociase Polonia la apelul României pentrru crearea unui Comitet pentru Dezarmare a Pactului de la Varșovia, afirmând că autoritățile din țara sa „ar putea lua în considerare – în funcție de evoluția situației – și ideea alternativă a unei conferințe între Pactul de la Varșovia și statele NATO dedicate reducerii armelor convenționale în Europa". *Discurs al șefului de stat polonez (Wojciech Jaruzelski) la întrunirea CPC,* 12 iunie 1986, PHP.

[2] Vezi, de pildă, Xiaoyuan Liu și Vojtech Mastny (editori), *China and Eastern Europe, 1960s-1980s,* Beijing, 24-26 martie 2004, Zürich, Center for Security Studies and Conflict Research, ETH Zürich, noiembrie 2004, p. 140, „Reviewing Relations Between China and East European Countries: From the 1960s to the 1980s", în Nuenlist și Locher (2004), „Global Cold War", PHP; Fragment din raportul prim-secretarului PSMU (Janos Kádár) adresat Biroului Politic cu privire la întrunirea CPC, 31 iulie 1963, PHP. Document 4 în Vasile Buga, *O vară fierbinte în relațiile româno-sovietice: Convorbirile de la Moscova din iulie 1964,* București, Academia Română de Științe, Institutul Național pentru Studierea Totalitarismului, 2012, pp. 197; ANIC, Fond C.C. al P.C.R., Secția Relații Externe, dosar 35/1964, vol. II, filele 1-237. Vezi și *Transcript of Conversations Between Delegations of the RWP CC and the CPSU CC, Moscow, July 1964, (Excerpts),* Document 7 în Larry L. Watts, *Romanian Security Policy and the Cuban Missile Crisis,* Cold War International Project e-Dossier Nr. 38, februarie 2013.

venind din aceleași zone, inspirase conceperea unei strategii militare similare până la semnarea Pactului între Hitler și Stalin, în 1939.[1]

România era singurul membru al Pactului de la Varșovia care militase până în acel moment pentru o strategie pur defensivă, iar acum era pusă în poziția delicată de a părea să conteste adoptarea oficială a doctrinei defensive. O asemenea atitudine implica un interes crescut din partea României pentru operațiunile ofensive – și a fost portretizată ca atare de măsurile active coordonate de sovietici. În realitate, Bucureștiul insista ca fiecare stat membru să adopte o politică pur defensivă, fără a conferi Pactului o autoritate doctrinară generalizată. În conformitate cu un raport al întrunirii CPC, și cu ridiculizarea deja caracteristică remarcilor aliaților cu privire la comportamentul României,

> În discuții prelungite, Republica Socialistă România a încercat să argumenteze pentru a se acorda prioritate doctrinei de apărare națională a fiecărui stat față de doctrina militară a alianței.[2]

Așa cum îi raporta ministrul apărării est-german, generalul Heinz Kessler, lui Honecker, redactarea documentului „Despre doctrina militară a statelor membre ale Tratatului de la Varșovia" fusese obstrucționată de „atitudinea inflexibilă a reprezentanților României", care insistaseră că nu există „nicio doctrină militară unificată a statelor membre ale Tratatului de la Varșovia, ci doar doctrine ale țărilor individuale".[3] În consecință, românii încercaseră (fără succes) să impună o schimbare în titlu – de la „doctrină" la „doctrine" – și (cu succes de această dată) ca în „toate punctele relevante", sintagma „statele membre ale Tratatului de la Varșovia" să fie înlocuită cu „statele socialiste aliate" sau „statele aliate".[4] Kessler părea iritat mai cu seamă de faptul că, pe lângă „atitudinea lor distructivă" în general, românii refuzau să-și schimbe o poziție care „neagă la nivel fundamental funcția Tratatului de la Varșovia în

[1] Vezi, de pildă, Ioan Talpeș, *Diplomație și apărare: Coordonate ale politicii externe românești 1933–1939*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988.

[2] *Raport la întâlnirea CPC al statelor membre ale Tratatului de la Varșovia de pe 28 și 29 mai 1987 la Berlin*, 28-29 mai 1987, PHP.

[3] *Kessler către Honecker*, 27 mai 1987, PHP. Vojtech Mastny și Malcom Byrne, editori, *A Cardboard Castle? An Inside History of the Warsaw Pact, 1955-1989*, Budapesta și New York, Central European University Press, 2005, pp. 562-563.

[4] *Kessler către Honecker*. Mesaj atașat: Principalele solicitări ale reprezentanților RSR, 27 mai 1987, PHP. În mesaj se preciza că românii acceptaseră „într-un singur paragraf sintagma «forțele armate ale statelor aliate»". Referindu-se încă la o singură doctrină, secțiunea I a documentului final începea astfel: „Doctrina militară a Tratatului de la Varșovia – ca și a fiecăruia dintre membrii săi..." *On the Military Doctrine of the Warsaw Treaty Member States*, 29 mai 1987, PHP; Mastny și Byrne (2005), pp. 563-566.

domeniul securității și caracterul său defensiv, echivalându-l cu agresivul pact NATO".[1]

Un curent principal al măsurilor active anti-România diseminate de restul Blocului sovietic era acela că Bucureștiul nu numai că se depărtase de independența în politicile externe și de securitate pe care o demonstrase în anii 1960 și la începutul deceniului următor, dar acum era și mai conservatoare, mai antioccidentală și mai ofensivă militar decât aliații loialiști. Dar, așa cum o descria ministrul est-german al apărării în mai 1987, România era mult mai interesată de blocarea declarațiilor de sorginte moscovită care „ar putea «sperja alte state și popoare»" și împingea alianța în direcția unei lumi mai puțin periculoase. Astfel, românii stipulau că:

> Documentul nu ar trebui să menționeze că:
> • Orice atac din exterior asupra oricărui stat membru va fi respins cu pierderi inacceptabile pentru agresor.
> • În cazul oricărui atac, agresorului i se va administra o lovitură distrugătoare cu mijloacele și metodele necesare din arsenalul operațiunilor militare.[2]

Așa se întâmplase, de pildă, cu formulările originale ale sovieticilor și cu o propunere est-germană chiar mai belicoasă, față de care românii „înaintaseră propria lor contrapropunere", astfel formulată:

> În actuala situație militară strategică, în care nivelul armamentelor și potențialul lor distructiv periclitează în mod grav pacea și însăși existența omenirii, nici măcar păstrarea parității nu poate garanta prevenirea unui război. În aceste condiții, oprirea cursei înarmărilor și angajarea în dezarmare au dobândit o importanță istorică. Singura garanție reală pentru prevenirea categorică a riscului de război este completa eliminare a armelor nucleare, a tuturor armelor de distrugere în masă și o semnificativă reducere a armamentelor convenționale.[3]

Intervenția României a dus totodată la includerea în document a celui de-al șaselea – și ultimul – punct, cel ce avea să dea naștere unui lung șir de probleme pe care Moscova și partenerii „în strânsă cooperare" se vor strădui din greu,

---

[1] *Kessler către Honecker,* 27 mai 1987, PHP. Românii insistau pentru includerea aserțiunii că „existența blocurilor militare constituie o amenințare permanentă la adresa păcii și securității în lume".

[2] *Op.cit.,* Mesaj atașat: Principalele solicitări ale reprezentanților RSR, 27 mai 1987, PHP.

[3] *Kessler către Honecker,* 27 mai 1987, PHP. Formula de compromis care a apărut în document stipula că „așa cum ne arată experiența, creșteri suplimentare ale nivelului parității nu vor aduce un plus de securitate. Din acest motiv, ei vor continua să depună eforturi de menținere a echilibrului de forțe militare la un nivel și mai scăzut. În aceste condiții, oprirea cursei înarmărilor și implementarea unor măsuri de dezarmare reală dobândesc o semnificație istorică. Guvernele epocii noastre nu au la dispoziție altă cale, decât să ajungă la un acord pentru o scădere radicală a nivelului de confruntare militară". Mastny și Byrne (2005), pp. 563-566.

timp de doi ani, să le soluționeze. În conformitate cu versiunea finală a documentului,

> Considerând anormală continua divizare a Europei în blocuri militare rivale, statele membre ale Tratatului de la Varșovia sprijină dizolvarea simultană a alianței NATO și a Tratatului de la Varșovia și, ca prim pas, eliminarea organizațiilor militare ale acestora, încununată de crearea unui sistem comprehensiv de securitate internațională.[1]

După spusele generalului Kessler, nici măcar după o oră întreagă de „discuții la nivel de adjuncți ai miniștrilor de externe din RDG, URSS și RSR, inclusiv consultări cu experți militari ai acestor țări" românii nu s-au lăsați clintiți de pe pozițiile lor.[2] Iar frustrarea era cu atât mai mare fiindcă sovieticii și est-germanii nu-și putuseră împlini obiectivul nici prin metode blânde, nici printr-unele coercitive, dat fiind că mandatul reprezentanților României nu le permitea nicio deviere, și că „numai secretarul general [...] al PCR" putea opera modificări. Ulterior, contramăsurile sovietice și ale Pactului de la Varșovia au înfățișat această situație nu ca pe o precauție necesară, dat fiind *modus operandi* al Uniunii Sovietice, ci ca pe o altă dovadă a unui exacerbat cult al personalității.[3]

Ascunderea rolului deținut de România în chestiunea FNRm

Bucureștiul propusese, susținuse, promovase și solicitase adoptarea unor măsuri de sporire a încrederii, reduceri și retrageri unilaterale care să limiteze acțiunile militare sovietice încă de la începutul deceniului 1960. Contestând în mod direct politicile de înarmare ale armatei sovietice, România a contribuit la legitimizarea unor perspective diferite, a îndepărtat o parte dintre criticile la adresa abordărilor de tip „nou" marca Gorbaciov și a oferit argumente și susținere suplimentară liderului sovietic și echipei lui. *Volens, nolens,* prin interminabilele sale ciocniri cu autoritățile militare sovietice, România a „dat apă la moară" tuturor potențialelor reforme în domeniul controlului și verificării armamentelor, dezarmării, reducerilor bugetare și retragerii de trupe – și a făcut toate aceste lucruri împotriva frontului comun al celorlalți membri ai Pactului. Trebuie subliniat că, indiferent de simpatiile exprimate în conversațiile private cu interlocutorii occidentali, în cadrul Pactului de la Varșovia „opoziția clandestină" – îndeosebi Polonia și Ungaria – s-a aliat cu Moscova împotriva inițiativelor românești privind dezangajarea și dezarmarea, înainte de 1986.

---

[1] Ibid. Românii stipulaseră în document „că Tratatul de la Varșovia nu vizează o «politică de bloc»". *Kessler către Honecker,* 27 mai 1987, PHP.

[2] Ibid.

[3] De exemplu, Gorbaciov a atribuit presupusei vanități exacerbate a liderului român faptul că „nicio oficialitate de partid sau de stat din România, nici măcar de la cele mai înalte niveluri, cu excepția lui Ceaușescu însuși, nu deține autoritatea de a aproba documentele înaintate" în întrunirile Pactului de la Varșovia. Gorbaciov (1996), p. 475.

Ca adjunct al lui Cernenko și prin prezența sa la întrunirile CPC, Gorbaciov era perfect conștient de pozițiile României. Și totuși, nu le discută nicăieri în scrierile sale de după 1985. Interesant este că face câteva referiri la faptul că ideile României nu erau „cu totul rele", dar numai pentru a schița o imagine a obsesiilor României ca fiind ridicole și, în fond, fără nicio consecință practică. Șevardnadze era și el bine familiarizat cu propunerile și politicile românești. Prim-adjunctul său în perioada 1985–1988, Grigori Kornienko, intrase deseori în dispute cu românii pe tema acelorași propuneri – înainte ca ele să fie preluate în gorbacioviana „Nouă Gândire în Politica Externă". După numirea sa, în 1985, Șevardnadze a participat el însuși la întrunirile Comitetului Miniștrilor de Externe ai Pactului de la Varșovia, la care România avea întotdeauna grijă ca politicile și propunerile sale să fie limpede afirmate și/sau reiterate.

În cea de-a doua jumătate a deceniului 1980, presa americană (dar și cea britanică, franceză și vest-germană) s-a referit la România aproape exclusiv din perspectiva deseori exageratelor încălcări ale drepturilor omului (informând, de pildă, despre acuzații de „genocid" în Transilvania). La fel ca majoritatea analiștilor din afara comunității americane de informații, presa din SUA devenea tot mai oarbă la agenda pe care o urma Bucureștiul în domeniul dezangajării și dezarmării. Situația nu era însă aceeași cu toată presa europeană. În Spania și Portugalia, mai ales – unde elitele locale comuniste și necomuniste beneficiaseră de medierea României –, presa a scris frecvent despre inițiativele Bucureștiului în domeniul dezangajării și dezarmării nucleare, până în 1986.[1]

[1] De fiecare dată România încerca să se asigure că partidele comuniste locale nu se vor subordona și mai mult Moscovei. În Spania, România a mediat între partidul, pe atunci ilegal, al lui Santiago Carillo, pe de o parte, și Franco și Juan Carlos, pe de alta, acesta din urmă nefiind încă rege. Charles Power, *Juan Carlos of Spain: Self-Made Monarch*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 1996, pp. 88-90; Christina Palomares, *The Quest for Survival After Franco: Moderate Francoism And the Slow Journey to the Polls, 1964-1977*, Eastborne, East Sussex, Sussex Academic Press, 2005, p. 117. Abordarea lui Franco este descrisă și în interviul Rodicăi Chelaru cu fostul oficial al PCR Cornel Burtică, *Culpa care nu se uită*, București, Curtea Veche, pp. 201-202. Se pare că Bucureștiul a mediat între junta militară și Partidul Comunist Portughez după Revoluția Garoafelor. Vezi, de pildă, „Romania: Ceausescu's Remarks During Visit to Portugal Bound to Irk Kremlin" În US Intelligence Board, *National Intelligence Bulletin*, 3 noiembrie 1975, p. 8, CIA. În conformitate cu CIA, românii încercau să „prevină o basculare radicală spre stânga care să aducă Portugalia sub o considerabilă influență sovietică". Ceaușescu era de asemenea implicat în crearea unor poziții comuniste europene independente de Moscova împreună cu liderul comunist italian Enrico Berlinguer și cu cel francez, Georges Marchais. Kevin Devlin, „Berlinguer's Bucharest Visit: Sidelights and Subtleties", RAD Background Report/6, RFER, 10 ianuarie 1977, OSA, Box 139, Folder 2, Report 42. Marchais și liderul socialist Francois Mitterrand erau mult mai apropiați de Moscova (și de Ungaria, în cazul lui Mitterrand) decât de București. Vezi, de pildă, Kevin Devlin, „French Communist Picture of 'Liberal' Hungary", RFER, 5 octombrie 1973, OSA, Box 35, Folder 4, Report 296, pp 1-4. Vezi și Serge Leyrac, „Hongrie: Debats et experiences", *L'Humanité*, 2 și 3 octombrie 1973.

În perioada 1979–1985, spre exemplu, cotidianul spaniol *El Pais* a publicat articole precum: „Ceaușescu, omul-cheie în echilibrul internațional" (mai 1979)[1]; „Ceaușescu interesat de succesul Conferinței pentru Securitate în Europa de la Madrid" (martie 1980)[2]; „Ceaușescu cere retragerea sovieticilor din Afghanistan" (noiembrie 1980)[3]; „Ceaușescu și Carillo, împotriva amplasării eurorachetelor" (mai 1981)[4]; „Ceaușescu lansează apelul pentru o Europă liberă de arme nucleare" (noiembrie 1981)[5]; „România se distanțează din nou de politica Pactului de la Varșovia" (ianuarie 1983)[6]; „Președintele României îi trimite lui Reagan o scrisoare pe tema eurorachetelor" (septembrie 1983)[7]; și „Gromîko discută în România despre divergențele cu Nicolae Ceaușescu pe tema dezarmării" (ianuarie 1984)[8] În același spirit, după ce în cursul vizitei sale la București, la mijlocul lunii mai 1985, regele Spaniei, Juan Carlos, menționa că principalele obiective ale țării sale în plan internațional oglindeau eforturile României „pentru cauza păcii, a destinderii, a dezarmării și a dialogului între Nord și Sud", Ceaușescu a reafirmat convingerea țării sale că „problema fundamentală a epocii noastre este oprirea cursei înarmărilor și mai cu seamă dezarmarea nucleară".[9]

Au fost luate măsuri speciale pentru a dezminți orice asociere între „Noua Gândire în Politica Externă" a lui Gorbaciov și „cursul special" al românilor – inclusiv măsuri active care prezentau contribuțiile românești ca întreruperi și

---

[1] Juan Luis Cebrian, „Ceaucescu, hombre clave del equilibrio internacional" (Ceaușescu, omul-cheie în echilibrul internațional), *El País*, 16 mai 1979. Cebrian l-a citat pe Ceaușescu în subtitlu: „Problemele de dezarmare trebuie să aibă prioritate la Conferința pentru Securitate în Europa de la Madrid".

[2] „Ceaucescu, interesado en el éxito de la Conferencia Europea de Seguridad de Madrid" (Ceaușescu, interesat de succesul Conferinței pentru Securitate în Europa de la Madrid), *El País*, 8 martie 1980. Articolul avea subtitlul: „Liderul român îndeamnă la destindere internațională".

[3] „Ceaucescu pide la retirada soviética de Afganistán" (Ceaușescu cere retragerea sovietică din Afghanistan), *El País*, 9 noiembrie 1980.

[4] „Ceaucescu y Carrillo, contra el despliegue de los euromisiles" (Ceaușescu și Carrillo împotriva amplasrii de eurorachete), *El País*, 28 mai 1981.

[5] „Ceaucescu lanza un llamamiento en pro de una Europa libre de armas nucleares" (Ceaușescu lansează un apel pentru o Europă liberă de arme nucleare), *El País*, 29 noiembrie 1981.

[6] Juan Fernandez Elorriaga, „Rumanía vuelve a distanciarse de la política del Pacto de Varsovia" România se distanțează din nou de politica Pactului de la Varșovia), *El País*, 25 ianuarie 1983.

[7] E.F.E., „Reagan envía al presidente rumano una carta sobre los euromisiles" (Președintele României îi trimite lui Reagan o scrisoare pe tema eurorachetelor, *El País*, 19 septembrie 1983.

[8] Juan Fernandez Elorriaga, „Gromiko tratará en Rumanía las discrepancias con Nicolae Ceaucescu sobre desarme nuclear" Gromîko discută cu Ceaușescu, în România, despre discrepanțele referitoare la dezarmarea nucleară), *El País*, 30 ianuarie 1984. Vezi și „Ceaucescu y Gromiko comienzan a abordar las diferencias rumano-soviéticas" (Ceaușescu și Gromîko încep să abordeze diferendele româno-sovietice), *El País*, 31 ianuarie 1984.

[9] „El Rey defiende las libertades en su visita oficial a Rumanía" (Regele apără libertățile în cursul vizitei sale oficiale în România), *El País*, 21 mai 1985.

ultimatumuri nu doar inutile, ci intenționat aduse pentru a bloca înaintarea pe calea dezarmării și a reconcilierii între Est și Vest, pe care se angajaseră acum URSS și aliații săi loiali. În mod paradoxal, preluarea și adoptarea pozițiilor și abordărilor pe care România le susținse de mult timp, împotriva unei considerabile presiuni și a cenzurii celorlalți membri ai Pactului de la Varșovia, serveau acum ca vehicule perfecte pentru măsurile active antiromânești. Pe de o parte, constituiau o „operațiune de consolidare a prestigiului" la nivelul întregului Pact, în care membrii loialiști își asumau acum linia progresistă, a dezarmării și dezangajării militare. Pe de alta, contribuiau la o mai bună mascare a pozițiilor și politicilor românești, dat fiind că fiecare dintre aliații subordonați ai Moscovei le prezentau ca fiind ale lor, uneori cu mici modificări, alteori ca o imagine în oglindă.

Conducerea sovietică, în perioada lui Gorbaciov la fel ca în vremea fiecărui lider de la Kremlin înaintea lui, înfățișa procesul decizional în privința politicii externe și a securității sovietice ca unul pur intern al URSS, cu o diseminare unidirecțională de la centrul Moscova spre diverșii săi aliați. Și într-adevăr, contribuțiile celorlalte elite comuniste din Europa de Est la deciziile sovietice în acest domeniu erau marginale. Prin urmare, Gorbaciov aproape că nu greșește când își asumă meritele pentru schimbarea abordării Blocului sovietic, informându-și aliații că „diplomația sovietică urmează un curs spre o mai largă ofensivă a păcii, cu toată seriozitatea, și chiar mai mult: la un nivel practic, nu propagandistic".[1]

România însă era excepția care confirmă regula. Insistența sovieticilor că situația era contrară avea menirea să distragă atenția de la acest statut unic în interiorul Pactului de la Varșovia și în plan internațional. De exemplu, Gorbaciov a insistat pe drept să spună că întrunirea din octombrie 1985 a Pactului constituise o noutate prin aceea că Moscova nu venise în fața celorlalte state membre „cu un fapt împlinit", cerându-le „aprobarea formală" pentru unele inițiative asupra cărora se decisese deja.[2] Dar explicația oferită mai departe de Gorbaciov, anume că înainte de întrunirea din octombrie 1985 toți aliații nonsovietici fuseseră de acord cu „«fratele mai mare» în aproape toate etapele relativ importante, pentru a nu-și atrage mânia Kremlinului" nu era deloc adevărată în privința României.[3] Această obedienţă, susține Gorbaciov în continuare, se reflecta mai ales în „stricta lor disciplină" în privința „problemelor strategice", când „întotdeauna" se conformau ultimului cuvânt al „avangardei recunoscute, superputerea socialistă"; dar acest lucru nu era câtuși de puțin adevărat în cazul Bucureștiului.[4]

[1] Gorbaciov (1996), p. 446.
[2] Ibid.
[3] Ibid.
[4] Ibid. De fapt, Gorbaciov a folosit sintagma „primul cuvânt", dar contextul sugerează că sensul corect ar fi de „ultimul cuvânt în probleme strategice".

Confirmând în întregime prejudecățile cognitive ale majorității analiștilor americani – în special dată fiind considerabila diferență de putere între URSS și aliații ei, luați individual, afirmațiile lui Gorbaciov erau demonstrabil false în privința României. În conformitate cu documente ale Pactului de la Varșovia disponibile acum, de la prima reunire, la începutul anilor 1960, niciun summit al Pactului de la Varșovia nu a fost doar o simplă curea de transmisie a opțiunilor sovietice. Iar principalul motiv în acest sens a fost acela că aproape de fiecare dată România a contestat pozițiile sovietice, le-a apărat pe ale sale și a înaintat propuneri și inițiative neaprobate anterior, cu care Moscova s-a văzut nevoită să facă anumite compromisuri; astfel au apărut acele „amânări" și „blocaje" la care se refereau aliații loiali atât de des. Începând din 1964, spre exemplu, Bucureștiul a respins conceptul unui partid „frate mai mare" sau de partide „părinte" și „fiu", specificând că „nicio națiune nu are dreptul să o domine și nici măcar să o «sfătuiască» pe alta doar fiindcă amândouă sunt comuniste".[1]

Aproape invariabil, prin compromisul rezultat, Bucureștiul a reușit să câștige cel puțin la câteva dintre punctele susținute. Iar atunci când nu a făcut-o, documente și declarații oficiale au fost blocate, iar întâlniri – chiar și cele ale liderilor Pactului de la Varșovia – au fost întrerupte, amânate sau anulate. Uneori, inițiativele Bucureștiului au avut implicații uriașe asupra politicii internaționale. Impactul lor, în unele cazuri extraordinar, arată cât de mult își poate depăși un stat relativ mic, „periferic", limitele categoriei sale de greutate, câteodată chiar cu efecte devastatoare, atunci când este organizat și motivat în acest sens.

Încheierea unui acord pe tema FNRm este un astfel de exemplu. Importanța acestuia se bucură de o deosebită recunoaștere deopotrivă din partea Moscovei și a Washingtonului, ca fiind esențial pentru brusca schimbare de climat care a survenit în Războiul Rece. În conformitate cu Gorbaciov, „tratatul vizând FNRm a pus în mișcare întregul proces" și este „greu de crezut că, în lipsa lui, am fi putut semna acordurile ulterioare".[2] Faptul că Moscova a acceptat „principiul zero-zero la nivel global pentru Forțele Nucleare cu Rază Medie de Acțiune (FNRm)", au conchis analiștii americani, a fost „extrem de important" în schimbarea „vechilor presupoziții occidentale" despre politica și comportamentul sovieticilor.[3] Așa cum remarca generalul Brent Scowcroft, consultant al National Security Agency în perioada 1988–1991, tratatul FNRm și angajamentul Moscovei de a reduce unilateral forțele convenționale au creat „ocazia de a elimina complet din Europa amenințarea războiului".[4]

---

[1] Max Frankel, „Rumanians Widen Independent Line: Seek 'Spiritual' Tie to West – Even Hint at Claim to a Soviet Border Area", *New York Times*, 19 decembrie 1964, pp. 1, 4.
[2] Gorbaciov (1996), p. 443.
[3] Vezi, de pildă, Harry Gelman, *The Soviet Military Leadership and the Question of Soviet Deployment Retreats*, R-3664-AF, Santa Monica, RAND, noiembrie 1988, p. 1; Gelman (1990), p. 2.
[4] George Bush și Brent Scowcroft, *A World Transformed*, New York, Alfred A. Knopf, 1998, p. 55.

Fără îndoială, Mihail Gorbaciov merită deplina recunoaștere pentru adoptarea politicii de dezarmare – una pe care el a marcat-o prin disponibilitatea sa de a reconsidera vechile poziții sovietice privind FNRm, care până atunci blocaseră orice progres în negocieri. Mișcarea a fost una deosebit de curajoasă, ținând cont de faptul că Gorbaciov a fost nevoit să trateze cu KGB și cu armata sovietică – două entități profund închistate, extrem de conservatoare și aproape atotputernice –, îndeosebi în privința problemelor militare și de securitate. Conducerile lor erau hotărâte să împiedice orice deviere de la cursul competiției și al confruntării militare, care le asigurase de atâta vreme privilegiile și caracterul prioritar în cadrul sistemului socio-politic sovietic.

Acestea fiind spuse, România a formulat atât abordarea, cât și elementele principale ale poziției de negociere privind FNRm, care au acționat ca un catalizator pentru transformarea arhitecturii de securitate a Războiului Rece și pentru trecerea de la competiția militară între Est și Vest la dezarmare. Bucureștiul a susținut neabătut această strategie timp de peste un deceniu, făcând față atacurilor concertate ale celorlalți membri ai Pactului, organizați în acest scop de Moscova, nu numai în mandatele precedesorilor lui Gorbaciov, ci și în primele optsprezece luni ale sale la Kremlin. Prin negarea acestui rol și înfățișarea României și a conducerii sale ca fiind conflictuală și obstrucționistă în țelul său privind dezarmarea, Mihail Gorbaciov și echipa sa „Noua Gândire" au dovedit un deosebit talent artistic.[1]

[1] Compară, de exemplu, Gorbaciov (1996), p. 425, cu Notă privind documentele pregătite pentru întrunirea PCC de la Praga, 3 ianuarie 1983; *Raport est-german despre întrunire și concluziile acesteia*, ianuarie 1983, PHP, și *Discurs al Secretarului General al CC al PCR (Nicolae Ceaușescu)*, 4 ianuarie 1983, pp. 1, 3 și 6, PHP.

VII

Cu asemenea prieteni, cine mai are nevoie de duşmani?

Ne-am exprimat speranţa că propunerile româneşti nu vor deveni subiect de discuţii publice. Propusa reorganizare a Pactului de la Varşovia... vizează schimbarea ordinii existente prin decizii colective privind dezvoltarea militară şi utilizarea în comun a forţelor armate pe timp de război [şi] slăbirea sistemului existent astăzi de organizare militară a alianţei.[1]

Ministrul de externe, Eduard Şevardnadze, şi secretarul CC al URSS, Vadim Medvedev, iulie 1988

[Propunerile României au făcut ca] pregătirea rezoluţiilor colective privind problemele fundamentale ale structurii militare şi asigurarea unei planificări uniforme pentru mobilizarea forţelor armate în timp de război să fie mai dificile [şi sunt] în acord cu poziţia din trecut a României, de a nu permite nicio consolidare a structurilor alianţei [concomitent cu] slăbirea actualului sistem de organizare militară a alianţei.[2]

Şeful Statului-Major General est-german, generalul Heinz Kessler, iulie 1988

[Există] pericolul unei devieri decisive a ţării spre Vest [inclusiv al ieşirii ei din Pactul de la Varşovia]... dar cu o abilă orchestrare ideologică a acestui pas nu vom pierde în realitate nimic, deoarece situarea sa geopolitică va forţa o Românie izolată să ia în calcul interesele noastre.[3]

Activitatea alianţei este stânjenită de poziţia obstrucţionistă a conducerii române, care a adoptat un curs evident de dezmembrare a organelor existente şi a cooperării politice şi militare în cadrul Pactului de la Varşovia.[4]

Analize sovietice, februarie 1989

[Românii] resping orice mişcări care vizează introducerea unor reforme substanţiale în structura existentă a cooperării politice [şi militare], pretinzând că astfel se va crea o structură supranaţională şi va fi afectată

---

[1] *Romanian Proposal For Warsaw Pact Reform: Information Regarding The Romanian Proposal,* 8 iulie 1988, p. 2, PHP.

[2] *Evaluation of the Romanian Proposal for Reform of the Warsaw Pact in Preparation of the PCC Meeting, by the East German Minister of Defense (Heinz Kessler),* iulie 1988, PHP.

[3] *Memorandum to Alexander Yakovlev from the Bogomolov Commission (Mariana Sylvanskaya),* februarie 1989, Document Nr. 1 în Levesque (2001), pp. 57, 59. *Paranteze în original.

[4] *Memorandum of the Soviet Ministry of Foreign Affairs, „The Political Processes in the European Socialist Countries and the Proposals for Our Practical Steps Considering the Situation Which Has Arisen in Them",* 24 februarie 1989, Document Nr. 3 în Levesque (2001), p. 69.

suveranitatea statelor membre.[1] *Spre deosebire de propunerea românească, cele care vizează întărirea cooperării sunt de acord că trebuie făcute progrese în organizarea internă și modernizarea organizațiilor militare, lăsându-le intacte structura și funcțiile. Posturile de comandant-șef și șef de Stat-Major al Forțelor Armate Unite ... vor fi rezervate exclusiv personalului militar superior al armatei sovietice. ... Armata Republicii Populare Ungaria trebuie pregătită în strânsă cooperare cu armatele aliate și mai ales cu armata sovietică. ... În viitorul imediat, extinderea cooperării militare bilaterale între Uniunea Sovietică și Ungaria [și] îmbunătățirea ei cu elemente fundamental noi vor dobândi o importanță tot mai mare.*[2]

Memorandum al Ministerelor Apărării și de Externe din Ungaria, martie 1989

[Cu privire la] viitorul Tratatului de la Varșovia, noi convenim numai asupra acelor lucruri asupra cărora au convenit și sovieticii.[3]

Ministrul ungar de externe Gyula Horn, mai 1989

Maghiarii știu că un atac nu va veni dinspre vest, ci dinspre sud-est [adică dinspre Romania].[4]

Adjunctul Departamentului Internațional al Ungariei, Csaba Tabajdi, iunie 1989

Cea mai bună soluție ar fi fost să se acorde Transilvaniei „autonomie" după cel de-al Doilea Război Mondial.[5]

Șeful Departamentului Internațional Mátyás Szürös, iulie 1989

România a solicitat intervenția militară în Polonia.[6]

Presa poloneză, septembrie 1989

Ungaria voia să intervenim în România fiindcă spera ca asta să rezolve problema Transilvaniei.[7]

Diplomatul sovietic Ivan Aboimov, secretar general al Pactului de la Varșovia în perioada iulie-decembrie 1989

---

[1] *Joint Memorandum of the Foreign Ministry and the Ministry of National Defense on the Future of the Warsaw Treaty*, 6 martie 1989, p. 7, „Hungary and the Warsaw Pact", „National Perspectives", PHP.

[2] *Memorandum on Hungary's Security Policy Situation*, 7 martie 1989, pp 8, 1, PHP.

[3] *Minutes of Meeting of the HSWP Political Committee on 16 May 1989-Excerpt on WP issues*, 16 mai 1989, în Békés și Locher (2003), PHP.

[4] Interviu cu Csaba Tabajdi și Imre Poszgay, realizat de Guido Rampoldi, „Amici di Mosca, ma padroni del nostro esercito" [Prieteni ai Moscovei, dar la comanda armatei noastre], *La Stampa*, 14 iunie 1989; Kevin Devlin, „Hungary's New Defense Doctrine: 'Enemy Not The West But Romania'", RAD Background Report/101, RFER, 16 iunie 1989, p. 1.

[5] Interviu al purtătorului de cuvânt al Parlamentului Ungar și fost șef al Departamentului Internațional din CC al PSMU Szürös, realizat de Nestor Rateș în Michael Shafir, „Matyas Szürös's Interview with RFE's Romanian Service", RAD Background Report/127, RFER, 20 iulie 1989a, p. 4. Ministrul de externe Horn declarase de asemenea în presa internațională că „România lansa «amenințări de ordin militar» la adresa Ungariei (și) încerca să incite deliberat la ostilități". Henry Kamm, „Hungarian Accuses Romania of Military Threats", *The New York Times*, 11 iulie 1989.

[6] *Polityka* Weekly News Roundup, Varșovia, *Polityka* în polonă, nr. 38, 23 septembrie 1989 (extrase), p. 2, JPRS-EER-89-130, 27 noiembrie 1989, p. 19.

[7] Interviu cu Aboimov luat de Marina Kalașnikova, „The Country's Leadership Regarded the GDR as Self-Supporting Unit", *Vlast* (Moscow), 26 aprilie 2005, www.kommersant.com. Mátyás Szürös a continuat să exprime susținerea Budapestei pentru „autonomia" și „independența" Transilvaniei și după desemnarea sa ca președinte al Ungariei, în octombrie 1989. Vezi, de pildă, interviul luat de Arpad Zengo lui Szürös la radioul budapestan, 20 decembrie 1989, ora 5.45 GMT, în FBIS-EEU-89-243, 20 decembrie 1989, p. 47

Capitolul 14

Reformarea Pactului de la Varșovia

În ultimul deceniu al Războiului Rece, România și-a păstrat atitudinea sfidătoare la adresa Uniunii Sovietice și a partenerilor ei loiali. Ciocnirile aveau ca obiect politicile externe și de securitate în Europa, în Orientul Mijlociu, în Asia, America Latină, în țările dezvoltate și în cele în curs de dezvoltare; se desfășurau în interiorul și în exteriorul comunității socialiste; aveau ca temă probleme curente de ordin militar, economic și politic, dar și – chiar mai cu seamă – probleme din trecutul istoric; erau provocate de comanda sovietică a armatelor Pactului de la Varșovia, de cursa înarmărilor, de existența și de chestiunile fundamentale ale confruntării dintre Est și Vest. În loc să se diminueze, așa cum insistau măsurile active ale Pactului de la Varșovia, conflictul devenise mai profund și mai explicit. La fel se întâmplase cu îngrijorarea sovieticilor că România va părăsi Blocul și se va realinia cu inamicii din NATO – cel puțin până la mijlocul anului 1989.

Transformarea alianței: „integrare" versus democratizare

În ultimii ani ai deceniului, Bucureștiul a continuat să vizeze limitarea și reducerea forței militare a sovieticilor ca un obiectiv major al politicii sale externe și de securitate. Reforma Pactului de la Varșovia rămăsese un element-cheie al politicii sale, așa cum fusese de la începutul anilor 1960, când România protestase față de manipularea sovietică a forțelor sale armate și începuse să ceară „noi modalități de adoptare a deciziilor" în cadrul alianței, care să respecte principiile unei coaliții defensive voluntare.[1]

Elementele de bază ale unei astfel de reforme rămăseseră și ele aceleași, susținute cu consecvență începând cel puțin din 1966. Printre ele se numărau:

[1] Vezi, de pildă, Max Frankel, „Rumanians Widen Independent Line: Seek 'Spiritual' Tie to West – Even Hint at Claim to a Soviet Border Area", *New York Times*, 19 decembrie 1964, pp. 1, 4.

- atribuirea, prin rotație, a tuturor posturilor de comandă la nivel superior, inclusiv a acelora de comandant-șef și șef al Statului-Major al Pactului de la Varșovia unor ofițeri nonsovietici;
- interdicția ca aceeași țară să furnizeze ofițeri pentru postul de comandant-șef și cel de șef al Statului-Major.
- interdicția ca deținătorii posturilor de comandant-șef și șef al Statului-Major să dețină concomitent posturi de conducere în cadrul armatelor naționale;
- necesitatea ca toate deciziile referitoare la mobilizarea și operațiunile comune să fie luate de o conducere militară colectivă, care să includă și ofițeri nonsovietici.[1]

Bucureștiul a militat și pentru un nivel mai înalt de democratizare, chiar folosind NATO ca exemplu de proceduri democratice interne sănătoase – mai ales referitor la libertatea acordată Franței de a participa în măsura dorită.[2]

În 1988, disensiunile asupra reformării Pactului de la Varșovia între România și ceilalți lideri ai Pactului durau deja de un sfert de secol. Cea mai recentă manifestare a lor fusese în timpul și imediat după impunerea de către sovietici a Statutului pentru perioade de război în 1978–1983, după care problema fusese lăsată deoparte de autoritățile sovietice, implicate în propriile lor crize de succesiune. Dar reformarea fundamentală a Pactului de la Varșovia rămăsese în centrul condițiilor puse de România pentru a fi de acord cu reînnoirea Tratatului.

În întâlnirile pregătitoare pentru nefericitul summit din ianuarie 1985, românii au cerut modificări ale „procedurilor CPC" și o „lărgire" a competențelor sale.[3] În realitate, acest lucru presupunea o diminuare a caracterului militar al alianței și o subordonare a problemelor militare în fața unei agende socio-economice. La reuniunea din mai 1987, Ceaușescu a subliniat interesul țării sale în transformarea alianței astfel încât să i se reducă „aspectul militar". Așa cum susținuse în fața celorlalți membri ai Pactului, întrunirile CPC necesitau unele „îmbunătățiri":

În mod normal, noi organizăm întâlniri mai degrabă pe probleme militare și

[1] Vezi, de pildă, *The New York Time,* 14-18 și 22 mai 1966; *Hungarian report on meetings of deputy Foreign Ministers in Berlin and deputy Defense Ministers in Moscou,* 12 February 1966; și *Hungarian Minutes of Poliburo Meeting on Summit (Political Consultative Committee) in Bucharest,* 12 July 1966, PHP.

[2] Vezi, de pildă, „3. Rumania: Rumanian party declares its right to act independently within the Communist world" în *Central Intelligence Bulletin: Daily Brief, Current Intelligence Relating to National Security,* 29 aprilie 1964, pp. 1-6, CIA; *Prospects for Independence in Eastern Europe: CIA Office of National Estimates Special Memorandum No. 10-65*, 18 februarie 1965, pp. i-ii, 12-14, 16-17, CIA; *Intelligence Study: Warsaw Pact Military Strategy: A Compromise in Soviet Strategic Thinking* (Ref Title: Caesar XXVI), 7 iunie 1965, p. 26; „Rumania – Warsaw Pact: Rumania is reportedly exploring ways to end its membership in the Warsaw Pact" in *Central Intelligence Bulletin: Daily Brief,* CIRel2NS, 15 iunie 1965, p. 6.

[3] *Raport (3) al ministrului adjunct de externe maghiar Istvan Roska asupra întrunirii miniștrilor adjuncți ai apărării din Pactul de la Varșovia la Sofia, între 9 și 14 ianuarie 1985,* 10 ianuarie 1985, PHP.

internaționale, având în vedere atribuțiile Comitetului Politic Consultativ, dar după părerea mea, cred că ar fi mai bine să organizăm o întrunire generală pe problemele dezvoltării socialiste, ale colaborării generale – politice, economice și militare. Deși vor fi în acest cadru unele aspecte militare, cele care vor acționa asupra lor vor fi organele respective. Eu consider mult mai importantă problema dezvoltării, a activităților generale – problemele economice sunt mult mai importante –, decât să ne ocupăm doar de chestiunile militare, așa cum facem acum, și de cele internaționale.[1]

Concomitent, gândirea militară în URSS urma exact direcția opusă. La sfârșitul primăverii lui 1988, conducerea armatei sovietice a insistat din nou ca românii să semneze un nou conceput „Statut pe timp de război al Forțelor Armate Unite ale Pactului de la Varșovia și al organelor de conducere". Așa cum explica ministrul apărării, generalul Vasile Milea (1985–1989) în fața Comitetului Politic Executiv al CC al PCR, deși includea „unele modificări referitoare la statutul adoptat în 1980 de celelalte state", documentul tot „nu rezolva problemele fundamentale cu care partea română nu fusese de acord".[2] Spre exemplu, remarca Milea, noul Statut ignora toate propunerile României privind rotația membrilor nonsovietici în posturile de comandă:

Conform proiectului, comandantul suprem al Forțelor Armate Unite trebuie să fie comandantul suprem al Forțelor Armate ale URSS, avându-l ca prim-locțiitor pe ministrul apărării al Uniunii Sovietice și ca locțiitor pentru armatele aliate pe comandantul-șef al Forțelor Armate Unite.
Organismul de lucru al Comandamentului Suprem ar trebui să fie Statul-Major al armatei sovietice, iar planificarea și organizarea operațiunilor de luptă ar trebui făcută de acesta împreună cu comandanții teatrelor de operațiuni, fără a se ține seama de granițele membrilor Tratatului. Comandamentele teatrelor de operațiuni au dreptul de a transmite ordine și dispoziții către marile unități aflate în subordinea lor, fără acordul factorilor de comandă naționali.[3]

Factorii de comandă din teatrele de operațiuni urmau să aibă „la bază comandamentele sovietice, mai precis cu comandanți proveniți din armata sovietică",

[1] *Proces-verbal al întrunirii CPC de la Berlin: Comentariile lui Nicolae Ceaușescu,* 29 mai 1987 (din versiunea în limba română), PHP; *Cuvântarea tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român, președintele Republicii Socialiste România, la întâlnirea de lucru a secretarilor generali și primilor secretari ai Comitetelor Centrale ale partidelor comuniste și muncitorești din țările participante la Tratatul de la Varșovia,* 29 mai 1987, ANIC, Cancelarie...1346, 14.VII.1987. „Țările noastre nu pot ignora situația economică internațională. Problema economiei globale este una extrem de serioasă și pentru țările noastre. De aceea, trebuie să schimbăm puțin modul în care abordăm aceste probleme, începând de la cele cu caracter global, general, ale dezvoltării societăților noastre. Nu vom avea decât de câștigat din acest lucru".

[2] *Transcriere stenografică a Întrunirii Comitetului Politic Executiv al Comitetului Central al Partidului Comunist Român,* 17 iunie 1988, PHP.

[3] Ibid.

în vreme ce comandanții unităților majore subordonate factorilor de comandă din teatre „voi fi numiți de guvernele relevante numai cu acordul comandantului respectivului teatru de operațiuni".[1] La fel ca în trecut, sovieticii cereau:

- constituirea unei flote unite în Marea Baltică și a alteia în Marea Neagră, cu comandanți sovietici;
- crearea unei noi direcții politice pentru fiecare teatru de operațiuni militare, al cărei șef să provină din armata sovietică, iar adjuncții lui, din armatele aliate;
- În plus față de cota de 10% a țării noastre pentru bugetul Statului-Major al Forțelor Armate Unite, este stipulată o altă cotă, de 24,1%, pentru bugetul comandamentului teatrului de operațiuni sud-vestic.[2]

În acest nou și „perfecționat" Statut nu era mai nimic care să determine România să-și reconsidere opoziția anterioară. Deși subiectul fusese discutat marginal de cele două armate, ocazional „până în 1983", problema nu fusese ridicată la nivel politic, dat fiind că Moscova impusese Statutul în 1980 celorlalți membri ai Pactului. Partea sovietică, nota Ceaușescu, „uitase" aparent obiecțiile României la prevederile Statutului, dat fiind că „acum, încă o dată, vrea să le impună ca o «restructurare»".[3]

În replică, Bucureștiul a conturat o viziune cu totul diferită a reformei Pactului de la Varșovia. În conformitate cu Ceaușescu și generalul Milea, românii insistau pentru următoarele:

- Comitetul Politic Consultativ (CPC) ar trebui să fie organismul suprem care să decidă asupra existenței unei stări de război și asupra problemelor de apărare ale țărilor socialiste semnatare ale Tratatului de la Varșovia.
- Organismul de lucru al CPC ar trebui să fie nu Statul-Major al armatei sovietice, ci comandamentul de la momentul respectiv al Forțelor Armate Unite.
- Principiul Pactului de la Varșovia este cel al rotației. Trebuie să existe comandanți din fiecare țară și, în fiecare an, președinți.
- Decizia de a participa sau nu la un război trebuie luată de organele supreme ale fiecărui stat. Desigur, CPC trebuie să fie organul suprem, dar el nu poate acționa decât după ce au decis organele supreme de stat și de partid ale țărilor membre ale Pactului de la Varșovia. Această prevedere trebuie să existe în Statut, și trebuie să o scriem sub această formă.
- Unitățile desemnate pentru a fi incluse în Forțele Armate Unite trebuie să rămână subordonate comandamentului național, care le va numi comandanții, iar misiunile de luptă trebuie transmise de prim-adjuncți comandanților de teatre de operațiuni numiți din rândul armatelor naționale.
- Operațiunile militare ale forțelor aliate pe teritoriul unui stat mebru al Tratatului trebuie desfășurate numai la cererea organelor constituționale ale acelui stat

[1] Ibid.
[2] Ibid.
[3] Ibid.

și pe baza acordului țării care trimite trupele, în condiții ce vor fi stabilite prin convenții guvernamentale bilaterale încheiate pe timp de pace.

- Marina RSR trebuie să rămână subordonată comenzii naționale și trebuie să opereze în zona sa de responsabilitate, în cooperare cu Flota Unită din Marea Neagră.
- Apărarea antiaeriană trebuie să opereze pe teritoriul țării noastre, în conformitate cu convenitul plan de operațiuni.
- Activitatea politică în unitățile Armatei Române desemnate pentru a fi incluse în Forțele Armate Unite se desfășoară numai pe baza deciziilor luate de PCR, sub conducerea organelor politice ale armatei noastre.
- Cota noastră din bugetul Comandamentului Unificat trebuie să rămână la 10% în conformitate cu decizia din 17 martie 1969 a CPC, iar participarea la bugetul pentru comanda teatrelor de operațiuni trebuie discutată numai după ce s-a convenit asupra unui statut pentru perioadele de război.[1]

În răspunsul dat de Ceaușescu solicitării prin care Statul-Major sovietic cerea date referitoare la „efectivele, armamentul și echipamentul militar", pentru a fi folosite în negocierile cu SUA vizând reducerea armamentelor convenționale, arată cât de strâns monitoriza conducerea de la București tentativele sovietice de „a lua un deget și a înhăța apoi tot brațul".[2] Ceaușescu afirma că aceste date pot fi solicitate, păstrate și oferite doar „organului de comandă al Pactului de la Varșovia, fără ca nimeni altcineva să se interpună".[3] România era dispusă să comunice datele respective Comandamentului Unificat, dar „nu Uniunii Sovietice".

Ceaușescu a recunoscut că Moscova avea acces deplin la orice date, „deoarece este parte a acestui comandament". Dar principiul fundamental – acela că România era membră a unei coaliții militare, nu un subordonat al Uniunii Sovietice – trebuia păstrat. Din același motiv, a insistat Ceaușescu, trebuie subliniat foarte clar că „discuțiile se desfășoară între Pactul de la Varșovia și blocul NATO", toți membrii având statut egal, nicidecum între URSS și NATO, ceea ce ar însemna o subordonare a Forțelor Armate Române în fața Moscovei.[4]

---

[1] Ibid. Concomitent, Pactul de la Varșovia emisese documente care atribuiau României o obligație bugetară de 24,1%, ca și cum ea ar fi acceptat Statutul pentru timp de război. Vezi, de pildă, *CIA Intelligence Information Report: (18 March – 13 April 1980) Ratification of the Wartime Statute on the Warsaw Pact Armed Forces and Appointment of Brezhnev as Supreme Commander,* 25 iulie 1980, p. 32, CIA.

[2] Colonelul Ryszard Kuklinski descrie această abordare sovietică la problema extinderii controlului în *CIA Intelligence Information Report: (Late 1981) Background Information on the Development of the Unified Wartime Command System for the Combined Armed Forces of the Warsaw Pact,* 10 iunie 1983, pp. 2-3, CIA. Vezi și capitolul 7 din acest volum.

[3] *Transcriere stenografică a Întrunirii Comitetului Politic Executiv al Comitetului Central al Partidului Comunist Român,* 17 iunie 1988, PHP.

[4] Ibid.

Propunerea de reformă din 1988: dizolvarea Pactului de la Varşovia

Contrapropunerea pe care România a anunţat-o pe 1 iulie 1988 s-a dovedit a fi cea mai radicală iniţiativă de reformare a Pactului de până atunci, având o rază de acţiune mult mai vastă decât cea discutată în întrunirea Comitetului Politic Executiv al CC al PCR din 17 iunie 1988. În cele două săptămâni scurse de atunci, PCR decisese că sosise timpul să preseze Pactul să facă paşi concreţi care să ducă la dizolvarea sa. Bucureştiul susţinea că modificările pe care le propunea erau „necesare" ca urmare a „schimbărilor care au avut loc în situaţia internaţională" şi a „accentului special" pe care membrii Pactului de la Varşovia îl puneau acum „pe problemele dezarmării, destinderii şi colaborării în Europa şi în lumea întreagă, inclusiv pe crearea condiţiilor pentru a se ajunge cât mai curând posibil la dizolvarea simultană a Tratatului NATO şi a Pactului de la Varşovia".[1]

Pe 4 iulie, Bucureştiul a solicitat o discuţie bilaterală pe această temă, cu conducerea sovietică. Propunerea românească a fost trimisă concomitent celorlalţi membri ai Pactului, când delegaţia României a sosit la Moscova pentru convorbirile din 7-8 iulie. La consultările bilaterale a participat, din partea română, secretarul CC al PCR pentru probleme militare, generalul Ion Coman, fost ministru al apărării (1976–1980).[2] Partea sovietică era reprezentată de ministrul de externe Eduard Şevardnadze şi de noul secretar cu problemele ideologice al partidului, Vadim Medvedev.[3]

Generalul Coman a prezentat evaluarea CC al PCR conform căreia „actuala modalitate de funcţionare" a CPC al Pactului de la Varşovia era „unilaterală" şi oferea falsa „impresie" că atât preocupările membrilor alianţei, cât şi alianţa în sine aveau „un caracter preponderent militar".[4] Apoi Coman a enumerat cinci elemente ale reformei, incluzând de două ori mai multe inovaţii care, în marea lor majoritate, contraveneau preferinţelor sovietice. Românii propuneau:

- reorganizarea CPC al Pactului de la Varşovia „în sensul renunţării la focalizarea sa actuală pe problemele militare"; (punctul 1)

---

[1] *Scrisoare a CC al PCR propunând îmbunătăţirea Organizaţiei Tratatului de la Varşovia şi democratizarea activităţii sale,* 8 iulie 1988, PHP. Frazarea aparţine versiunii româneşti originale. Versiunea în limba engleză de la PHP nu o include.

[2] Generalul Coman a adus şi scrisori (încă nepublicate) ale lui Ceauşescu către Gorbaciov şi către CC al PCUS. *Propunere românească pentru reformarea Pactului de la Varşovia: Informare privind propunerea românească,* 8 iulie 1988, p. 1, PHP.

[3] Acesta este un document sovietic din arhivele bulgăreşti. Deşi reproduce în mod corect majoritatea celor cinci puncte ale propunerii româneşti (cu omiterea câtorva elemente), nu include preambulul în care Bucureştiul descrie mediul internaţional schimbat, caracterizat de dezarmare şi ameninţări reduse, care făcea ca propunerea să fie „necesară".

[4] *Scrisoare a CC al PCR propunând îmbunătăţirea Organizaţiei Tratatului de la Varşovia şi democratizarea activităţii sale,* 8 iulie 1988, PHP.

- recent reorganizatul CPC „nu ar trebui legat de Tratatul de la Varșovia, care are un caracter militar"; (punctul 1)
- CPC „ar asigura, în principiu, colaborarea multilaterală a partidelor și statelor noastre în domeniul politic și economic", îndeosebi „cu privire la dezvoltarea socio-economică, ridicarea standardului de viață și de civilizație al popoarelor noastre (și) consolidarea democrației socialiste, a forțelor socialismului și păcii în general"; (punctul 1)
- CPC „ar trebui să fie, concomitent, deschis oricărui stat socialist european care dorește să participe la activitățile sale"; (punctul 1)
- „ar trebui creat un Comitet Militar pentru Apărare, ca organ militar al Pactului, constituit din miniștrii apărării ai tuturor membrilor Pactului, care să aibă obligația de a raporta guvernelor lor și Comandantului Suprem din țările lor"; (punctul 2)
- „cu privire la consolidarea caracterului democratic al CPC al țărilor socialiste din Europa, noi propunem să-și dezvolte activitatea printr-o rotație anuală, președinția fiind asigurată de fiecare țară participantă"; (punctul 3)
- în prezent, „comandantul-șef este numit pe o perioadă de 4–6 ani, dar în viitor această funcție ar trebui să fie [schimbată] la fiecare doi ani sau chiar anual, prin rotație, din rândurile ofițerilor superiori ai statelor membre"; (punctul 4)
- șeful Statului-Major al Pactului de la Varșovia poate fi „numit, în mod repetat, din rândurile ofițerilor sovietici [numai] dacă guvernele celorlalte state sunt de acord în acest sens"; (punctul 5)
- „este necesar, în același timp, să se îmbunătățească organizarea și funcționarea altor organisme militare". (punctul 5)[1]

În conformitate cu CC al PCR, adoptarea acestei reforme ar fi „consolidat" eforturile comune ale membrilor Pactului „în implementarea planurilor și programelor naționale de dezvoltare socio-economică, în sporirea forței și prestigiului socialismului în lume, ca și în lupta pentru dezarmare, securitate și pace".[2]

Moscova a început imediat izolarea celorlalți membri ai Pactului de efectele reformei românești, străduindu-se să se asigure că nu existau „scurgeri" privind propunerea către un public mai larg decât Pactul de la Varșovia. Această reacție rapidă a fost motivată totodată de faptul că propunerea contravenea eforturilor coordonate de sovietici de portretizre a României în termeni cu totul diferiți,

[1] Ibid.
[2] Ibid.

pentru uzul lumii din exteriorul Pactului.[1] Printre diversele tactici folosite în acest sens, reflectate în documentele Pactului de la Varşovia, Moscova:

- a cerut explicit ca România să se abţină de la orice discuţie publică referitoare la propunere, atâta timp cât aceasta era analizată;
- i-a instruit confidenţial pe ceilalţi aliaţi să nu discute şi nici măcar să nu menţioneze iniţiativa de reformă în interiorul Pactului de la Varşovia;
- i-a instruit confidenţial pe ceilalţi membri ai Pactului să înainteze propuneri separate de reformă, pe baza gamei de măsuri aprobate de sovietici, trecând astfel într-un plan îndepărtat propunerea foarte puţin discutată a României (şi dând de înţeles auditoriului din ţările NATO că reformarea Pactului de la Varşovia era un fenomen generalizat la nivelul întregii alianţe);
- a înfăţişat în mod sistematic propunerea românească de reformă ca fiind menită să consolideze aspectul militar al Pactului de la Varşovia, în mod special capacitatea sa de a interveni împotriva membrilor reformatori.

În conformitate cu evaluarea sovietică, Şevardnadze şi Medvedev au insistat în discuţia cu generalul Coman ca, „deoarece propunerile româneşti trebuie examinate cu atenţie, pe o bază colectivă, ar fi aproape imposibil să le discutăm şi să adoptăm deciziile respective la apropiata sesiune CPC" de la Varşovia.[2] „Diversele opţiuni" de reformă structurală, au subliniat cei doi oficiali sovietici, trebuie analizate „cu foarte mare atenţie", iar „deciziile radicale" trebuie evitate, „pentru a nu submina poziţia noastră la negocierile" cu Occidentul.[3] Pentru a preveni orice prezentări independente, sovieticii au sugerat ca problema să fie preluată de Comitetul Miniştrilor de Externe şi cel al Apărării în sesiune comună, ceea ce permitea un mai bun control al circulaţiei informaţiilor referitoare la propunere în cadrul Pactului.

Ca o măsură suplimentară, Şevardnadze şi Medvedev au subliniat în faţa conducerii sovietice că:

> Am acordat o atenţie specială faptului că perfecţionarea mecanismelor militare şi politice ale Tratatului de la Varşovia este în mod strict o chestiune confidenţială şi internă a alianţei noastre. Este important ca discutarea acestor probleme să

[1] La întrunirea din iulie 1988, România se oferise – şi URSS acceptase – să organizeze întrunirea CPC din 1989 la Bucureşti, pe terenul lui Ceauşescu. Dacă întotdeauna fusese dificil să limiteze libera exprimare a voinţei românilor, acest lucru avea să fie imposibil la un summit al Pactului găzduit de ei, unde aveau să susţină un discurs în deschiderea lucrărilor, dar şi o alocuţiune de încheiere. În acelaşi timp, Moscova ştia că Bucureştiul organiza şi conducea reuniunile pe care le găzduia astfel încât să se concretizeze în succese, nu în scandaluri, punându-şi în aplicare toate abilităţile de mediere şi negociere şi comportându-se cu mai multă discreţie decât în întrunirile Pactului – iar toate acestea puteau fi exploatate de sovietici în favoarea lor.

[2] *Propunere românească pentru reformarea Pactului de la Varşovia: Informare privind propunerea românească*, 8 iulie 1988, p. 1, PHP.

[3] Ibid. Parantezele apar în documentul tradus la PHP.

rămână în cadrul alianței. Ne-am exprimat speranța că propunerile românești nu vor deveni subiect de discuții publice. I. Coman a replicat că partea română înțelege că problemele de funcționare a Tratatului de la Varșovia au un caracter intern și că ele nu trebuie să iasă din cadrul lui.[1]

Deși au evaluat în mod corect obiectivele și consecințele propunerii, Șevardnadze și Medvedev au răstălmăcit solicitarea României, ca indicând o schimbare cu 180 de grade a politicii Bucureștiului, cu vizarea unui caracter militar mai pronunțat al Pactului de la Varșovia:

Este evident că există intenția de a reorganiza Organizația Tratatului de la Varșovia prin separarea funcțiilor politice de cele militare, scoțând CPC din cadrul OTV și transformându-l într-un organism consultativ al statelor socialiste europene în probleme de cooperare politică și economică. *Drept rezultat, Tratatul de la Varșovia va dobândi un caracter exclusiv militar, ceea ce înseamnă că va fi obținut rezultatul căruia partea română i se opune acum formal.*[2]

Răstălmăcirea unei amenințări militare românești

Faptul că românii ar fi intenționat un asemenea deznodământ este credibil doar dacă ignorăm politica lor veche de un sfert de secol vizând scopul exact opus sau acceptăm că regimul Ceaușescu a renunțat la el în mod voit. O astfel de credibilitate ar necesita de asemenea ignorarea declarațiilor Bucureștiului referitoare la dizolvarea „blocurilor militare" (declarații regăsite inclusiv în propunere), care reflectau intenția României de a renunța la componenta militară a Pactului de la Varșovia, păstrând o bază structurală pentru cooperarea politică și mai ales socio-economică în viitor.[3] O asemenea concluzie contrazice de asemenea intenția declarată la punctul 5, „de a îmbunătăți organizarea și funcționarea altor organisme militare", a cărei detaliere nu a fost inclusă în raportul sovietic. Acest lucru, au explicat oficialitățile militare române omologilor aliați,

---

[1] *Op.cit.*, p. 3. Sovieticii și aliații lor loiali aplicau deseori această tehnică. Deși summitul din mai 1980, spre exemplu, a fost în mod deosebit marcat de disensiuni ca urmare a faptului că românii condamnaseră invazia sovietică în Afghanistan, „se înregistra un efort palpabil – confirmat în mod clar – de a nu permite (ca știrea despre pozițiile aparte ale românilor) să se răspândească dincolo de ușile închise ale întrunirii CPC". Raport asupra întrunirii CPC pentru prezidiul partidului cehoslovac, 27 mai 1980, p. 8, „XVII. Warsaw, 14-15 May 1980", Mastny, Nuenlist, Locher și Selvage (2001), PHP.

[2] *Propunere românească pentru reformarea Pactului de la Varșovia: Informare privind propunerea românească*, 8 iulie 1988, p. 1, PHP. Sublinierea îmi aparține.

[3] Spre exemplu, așa cum i se plângea ministrul est-german al apărării lui Honecker la întrunirea CPC din mai 1987, „România insistă că «existența blocurilor militare este o amenințare permanentă la adresa păcii și securității în lume», negând astfel funcția Tratatului de la Varșovia în asigurarea păcii și caracterul său defensiv, punând semnul egal între el și agresivul pact al NATO". Ministrul est-german al apărării către Honecker, mai 1987. Ceaușescu a făcut de asemenea apel la „diminuarea aspectului militar" al alianței.

necesita respectarea deplinei suveranități a autorităților naționale asupra forțelor lor armate, făcând ca utilizarea Pactului în scopuri ofensive în plan intern să fie mai puțin probabilă.

În ultimul rând, concluzia la care ajunseseră Șevardnadze și Medvedev, că România dorea să confere alianței un caracter militar mai pronunțat, contrazicea propria lor evaluare, care afirma limpede:

> Propusa reorganizare a Comitetului Miniștrilor Apărării al OTV într-un comitet militar pentru apărare tinde să schimbe ordinea existentă, oferind cadrul pentru decizii colective asupra dezvoltării militare și utilizării comune a forțelor armate pe timp de război. Propunerile referitoare la rotația la președinția comitetului militar pentru apărare și la postul de comandant suprem vizează [de asemenea] slăbirea actualului sistem al organizării militare a alianței.[1]

Propunerea românească a devenit unul dintre subiectele importante ale întrunirii Comitetului Miniștrilor Apărării de la Praga – poate cel mai important (celălalt fiind desecretizarea și difuzarea statisticilor militare menite a fi utilizate în negocierile cu NATO).[2] În modul deja tipic, a fost discutat nu ca parte a agendei oficiale, ci ca o problemă (unica) „în afara agendei".[3] Așa cum reiterase ministrul român al apărării, generalul Vasile Milea (1985–1989) într-o serie de întruniri ale Pactului de la Varșovia, principiile de „organizare și funcționare a altor organisme militare" în cadrul Statutului – acum modificate pentru a se referi la *condiții de apărare,* nu la *stare de război* – rămâneau inacceptabile deoarece:

- nu luau în considerare în mod adecvat drepturile naționale ale statelor membre în conducerea forțelor armate și în pregătirea condițiilor defensive
- rolul comandantului suprem al forțelor armate naționale nu era suficient de bine subliniat;
- suveranitatea statelor membre nu este păstrată în toate cazurile (operațiunile trupelor străine pe teritoriu străin ar trebui să fie supuse exclusiv aprobării conducerii respectivului stat, pe baze bilaterale).[4]

---

[1] Ibid.

[2] Vezi, de pildă, *Rezumat al întâlnirii dintre Heinz Kessler (ministrul est-german al apărării) și Viktor Kulikov (comandant suprem al FAU) pe 8 octombrie 1988 în Pregătirea celei de-a 22-a întruniri a CMA,* 12 octombrie 1988, PHP; *Propuneri pentru îmbunătățirea mecanismului de cooperare politică și militară în cadrul Pactului de la Varșovia (Prezentări),* 17 octombrie 1988, PHP; *Anexa 2 la Raportul la cea de-a 22-a întrunire a CMA: Rezumat al declarațiilor referitoare la discuțiile din afara agendei,* 19 octombrie 1988, PHP; *Transcriere a tuturor declarațiilor din discuțiile în afara agendei,* 31 octombrie 1988, PHP.

[3] Vezi, de pildă, *Rezumat al întâlnirii dintre Heinz Kessler (ministrul est-german al apărării) și Viktor Kulikov (comandant suprem al FAU) pe 8 octombrie 1988 în Pregărirea celei de-a 22-a întruniri a CMA,* 12 octombrie 1988, PHP; *Propuneri pentru îmbunătățirea mecanismului de cooperare politică și militară în cadrul Pactului de la Varșovia (Prezentări),* 17 octombrie 1988, PHP; *Transcriere a tuturor declarațiilor din discuțiile în afara agendei,* 31 octombrie 1988, PHP.

[4] *Anexa 2 la Raportul la cea de-a 22-a întrunire a CMA: Rezumat al declarațiilor referitoare la discuțiile din afara agendei,* 19 octombrie 1988, pp. 3/59, 4/60, PHP.

Răspunzând la instrucțiunile sovieticilor, Biroul Politic bulgar s-a declarat de acord cu Moscova privind „esența" propunerilor de reformă ale PCR și a insistat că „aceste propuneri trebuie discutate de miniștrii de externe și ai apărării ai statelor membre ale Tratatului de la Varșovia" înainte de a fi măcar „luate în considerare de Comitetul Politic Consultativ".[1] Insistența lui Jivkov ca propunerile să treacă mai întâi printr-o serie de comitete a făcut ca orice discuție serioasă să poată fi cel puțin amânată (așa cum s-a și întâmplat, până în 1990).[2]

Șeful de Stat-Major est-german, generalul Heinz Kessler, a descris corect obiectivul vizat de PCR ca o încercare de a „schimba fundamental" caracterul politico-militar al Pactului de la Varșovia, și de „slăbire" a organizației sale ca „pași unilaterali în direcția cunoscutului țel românesc de dizolvare a NATO și a Tratatului de la Varșovia".[3] Primul punct al propunerii românești, observa Kessler, viza „în principal separarea funcției politice" a alianței „de cea militară" – și, într-adevăr, conform proiectului românesc de reformă, miniștrii de externe ai Pactului urmau să fie excluși de la întrunirile CPC. În consecință, Kessler nota că:

> Funcția de coordonare a politicii externe va fi limitată. ... Libertatea de manevră a României de a lua măsuri separate de politică externă fără o coordonare prealabilă va fi mărită. Prin urmare, propunerile României nu sunt acceptabile pentru noi.[4]

Referitor la cel de-al doilea punct, crearea unui Comitet Militar penteru Apărare, generalul Kessler i-a descris aparentul său scop ca fiind „reorganizarea Comitetului Miniștrilor Apărării pentru a face mai dificilă pregătirea rezoluțiilor colective privind chestiunile de structură militară și asigurarea planificării uniforme pentru mobilizarea forțelor armate în timp de război". Cel de-al treilea punct, apelul pentru stabilirea unui sistem de rotație la președinția CPC și a Comitetului Militar pentru Apărare, a fost de asemenea descris de Kessler ca „în acord cu poziția din trecut a României, de a nu permite nicio consolidare a structurilor alianței".[5] Cu alte cuvinte, în conformitate cu spusele unuia dintre cei mai de seamă specialiști militari ai Pactului de la Varșovia, ultimul lucru pe care îl dorea Bucureștiul era o sporire a „caracterului militar" al alianței.

---

[1] Protocol „A" Nr. 108 al Întrunirii Biroului politic al Comitetului central al Partidului Comunist Bulgar, semnat de Todor Jivkov, *Rezoluția Biroului Politic al Partidului Comunist Bulgar referitoare la propunerea românească de reformare a Pactului de la Varșovia,* 11 iulie 1988, PHP.

[2] Ibid.

[3] Evaluare a propunerii românești de reformare a Pactului de la Varșovia în pregătirea întrunirii CPC, realizată de ministrul est-german al apărării (Heinz Kessler), iulie 1988, PHP. Traducerea din limba germană îi aparține autorului. Nicio traducere în limba engleză nu a fost postată pe site-ul PHP până la momentul scrierii acestei cărți (februarie 2013).

[4] Ibid.

[5] Ibid.

Kessler a tratat la fel cel de-al patrulea punct al propunerii românești – care reducea mandatul comandanților supremi ai pactului de la Varșovia de la 4–6 ani la 1–2 ani, pe bază de rotație – subliniind că obiectivul României atunci când permitea numiri repetate ale sovieticilor pe postul de șef al Statului-Major al Forțelor Armate Unite – dacă ceilalți parteneri din cadrul alianței erau de acord – nu era altceva decât un os aruncat pentru a evita „prezența permanentă a unui comandant suprem sovietic în fruntea forțelor armate ale Tratatului de la Varșovia".[1] „Obiectivul general" al propunerii de reformă, conchidea generalul Kessler, era „slăbirea sistemului curent de organizare militară a alianței".[2]

Luptele interne din cadrul Pactului de la Varșovia, care opuneau România restului aliaților, reliefează problema investigării comportamentului și intenției românești folosind arhivele celorlalți membri ai Pactului. Cum toți erau complici într-o operațiune cu durata de un deceniu menită să izoleze țara în plan internațional, în primul rând prin discreditarea conducerii ei și denigrându-i imaginea mai cu seamă – dar nu numai – în fața partenerilor occidentali, declarațiile lor și documentele referitoare la România trebuie privite cu precauție. Spre exemplu, măsurile active sovietice aveau rolul de a le „explica" interlocutorilor occidentali că propunerile românești de reformare a Pactului de la Varșovia tindeau să ***consolideze,*** nu să diminueze caracterul militar al alianței, chipurile pentru a crea o instituție mai pregătită pentru intervenția militară în Europa și mai precis împotriva membrilor reformatori ai Pactului, Ungaria și Polonia.[3]

În acest sens, bulgarii cel puțin au înaintat un document care se voia un „sumar" al propunerii românești, dar care îl modificase astfel încât să excludă sugestia de rotație la nivelul conducerii CPC, al Comitetului Militar de Apărare și al comandamentului suprem al Pactului de la Varșovia.[4] Falsul bulgarilor excludea de asemenea prevederea că CPC era deschis tuturor statelor socialiste

[1] Ibid.
[2] Ibid.
[3] Vezi capitolul 16.
[4] *Propunere românească de reformare a Pactului de la Varșovia: Scrisoare a CC al PCR,* 8 iulie 1988, „A XXII-a Întrunire a CPC, Varșovia, 15-16 iulie 1988" în Mastny, Nuenlist, Locher și Selvage (2001), PHP. PHP este unul dintre cele mai importante și mai sigure site-uri pentru documente ale Pactului de la Varșovia și studii privind Războiul Rece disponibile online. În acest caz însă, aici sunt postate două versiuni mult diferite ale propunerii de reformă – una în română, în original, și cealaltă în engleză, cu același titlu: *Propunere românească de reformare a Pactului de la Varșovia: Scrisoare a CC al PCR.* Versiunea în engleză este de fapt o traducere a variantei bulgărești care alterează propunerea românească în mod decisiv. Vezi mai jos.

din Europa. Astfel redefinită, reforma radicală propusă de București apărea doar ca un „detaliu" oarecare în documentele Pactului.[1]

Reproducând selectiv din propunerea originală (fără a ieși din cadrul conceptului de „sumar"), falsul bulgăresc a și modificat de două ori textul citat, pentru a crea impresia că România dorea să consolideze caracterul militar al pactului de la Varșovia. În plus, erau inserate puncte de suspensie acolo unde nu era cazul, iar altele, necesare, erau omise. În consecință, cititorul nu-și dă seama că trei dintre cele cinci puncte ale propunerii românești plus paragrafele finale au fost omise.[2]

Varianta bulgărească:

Stabilirea unui „CPC al țărilor socialiste europene care să nu fie legat de Pactul de la Varșovia – acesta având ***obiective pur militare*** –, ci să asigure cooperarea multilaterală a partidelor și statelor noastre ***în sferele politică și militară".***

Originalul românesc:

Stabilirea unui „CPC al țărilor socialiste europene care să nu fie legat de Pactul de la Varșovia – acesta având ***un scop militar*** –, ci să asigure cooperarea multilaterală a partidelor și statelor noastre ***în domeniile politic și economic".***

Aceste modificări creau României o imagine falsă, ca insistând asupra naturii militare a Pactului de la Varșovia, când Bucureștiul specificase doar că avea și un obiectiv militar, și înfățișau propunerea românească de reformă ca încercând numai să schimbe orientarea alianței de la probleme militaro-politice la probleme politico-militare – o transformare nici radicală, nici impresionantă. Acest ultim element era semnificativ prin aceea că reflecta în mod corect nivelul disponibilității Moscovei de a îngrădi reformarea Pactului de la Varșovia. De fapt, Kremlinul insista pe transformarea Pactului dintr-o alianță „militaro-politică" într-una „politico-militară" chiar și în 1990, când acesta era în curs de destrămare.[3]

---

[1] Spre exemplu, specialistul care a prezentat setul de documente în care erau incluse propunerile românești a ignorat complet faptul, sugerând în schimb că românii s-au opus propunerilor înaintate de Gorbaciov privind reducerea forțelor convenționale și MSI („fiind de acord cu RDG" că asemenea reduceri ar fi constituit „o amenințare la integritatea alianței"), aceasta fiind de fapt o poziție diametral opusă celei adoptate în realitate de București. Vezi Vojtech Mastny, „A XXII-a Întrunire a CPC, Varșovia, 15-16 iulie 1988: Notă editorială", 24 ianuarie 2003.

[2] Deși într-o paranteză din nota de subsol se precizează că este vorba despre un „rezumat", nu se menționează din păcate nici în titlul documentului și nici pe site-ul PHP că ar fi altceva decât o variantă în limba engleză a originalului românesc. *Propunere românească de reformare a Pactului de la Varșovia: Scrisoare a CC al PCR,* 8 iulie 1988, PHP.

[3] Vezi, de pildă, *Discurs al Secretarului General al PCUS (Mihail Gorbaciov),* 7 iunie 1990, *PHP; A 35-a aniversare a Pactului de la Varșovia, Semnificația sa pentru păstrarea securității membrilor săi și perspectivele de reformare (Sumar),* 14 iunie 1990, PHP.

Falsul bulgăresc eliminase – fără a indica acest lucru – apelul României la deschiderea CPC către toate țările socialiste din Europa, o propunere îndreptată direct spre Iugoslavia, care ar fi asigurat faptul că alianța nu va putea pune în aplicare o intervenție militară:

Varianta bulgărească:

din acest punct de vedere, asigurând capacitatea de apărare a țărilor socialiste.

Un Comitet Militar de Apărare care să fie înființat ca un organism militar al tratatului, compus din miniștri ai fiecărui stat membru, care vor fi obligați să raporteze guvernului și comandamentului suprem al țării respective". (finalul documentului)

Originalul românesc:

în acest context, asigurând capacitatea de apărare a țărilor socialiste. ***Acest comitet – care va păstra aceeași componență – va fi în același timp deschis tuturor statelor socialiste europene care doresc să ia parte la activitățile sale.***

2. Un Comitet Militar de Apărare care să fie înființat ca un organism militar al tratatului, compus din miniștri ai fiecărui stat membru, care vor fi obligați să raporteze guvernului și comandantului suprem al țării respective". (urmează ultimele trei puncte)

În mare parte prin intermediul ministrului apărării, generalul Milea, românii au făcut încontinuu presiuni asupra celorlalți aliați pentru a primi un răspuns la propunerea lor de reformă înaintată în scris.[1] Așa cum menționau oficialii maghiari în martie 1989, după ce trimisese scrisoarea în iulie 1988, Bucureștiul „solicitase insistent o reacție oficială din partea partidului (maghiar)".[2] Membrii Biroului Politic ungar au raportat în mai 1989 că ar trebui să răspundă la un moment dat la scrisoarea românilor, notând că sovieticii și polonezii plănuiau să facă acest lucru cu puțin timp înainte de întrunirea CPC, planificată pentru iulie 1989 la București, programându-și în mod evident răspunsul astfel încât să ia locul oricărei discuții asupra propunerii românești pentru summitul din 1989.[3] În întâlnirile lor directe, ceilalți membri ai pactului erau la fel de persistenți în încercarea de a determina Bucureștiul să renunțe la ideea reformei, susținând că aceasta „nu contribuie la asigurarea unității și a solidarității

[1] *Anexa 2 la Raportul la cea de-a 22-a întrunire a CMA: Rezumat al declarațiilor referitoare la discuțiile din afara agendei*, 19 octombrie 1988, pp. 3/59 – 4/60, PHP.

[2] *Memorandum comun al Ministerului de Externe și ministerului Apărării Naționale privind viitorul Tratatului de la Varșovia*, 6 martie 1989, p. 7, „Ungaria și Pactul de la Varșovia", „Perspective naționale", PHP.

[3] *Minută a întâlnirii Comitetului Politic al PSMU pe 16 mai 1989 – Fragment pe problemele Pactului de la Varșovia*, 16 mai 1989, în Bekes și Locher (2003), PHP.

și nici la menținerea capacităților defensive ale statelor membre ale Pactului de la Varșovia".[1]

Ministerele de Externe și al Apărării din Ungaria au consemnat cele două perspective diferite privind viitorul alianței într-un raport comun alcătuit în martie 1989 pentru Biroul lor Politic. Sovieticii și polonezii, urmând „îndeaproape linia" bulgarilor, presau pentru „o extindere marcantă a activităților politice" ale Pactului de la Varșovia, „în primul rând prin reforme instituționale", ca reacție la „unificarea Europei occidentale prin sporirea integrării și prin construirea unei piețe comune socialiste".[2] Ungaria, care inițial pretinsese că este de partea românilor, susținea acum cooperarea strânsă cu „mai multă substanță" în cadrul CPC și al CME, și milita pentru un „organism politic permanent, un secretariat, pentru sporirea integrării în domeniul politicii externe în cadrul alianței".[3] De asemenea, susținea ideea Moscovei de „democratizare precaută" a cooperării militare și o îmbunătățită cooperare legislativă, care „ar fi putut" duce la crearea unui „organism parlamentar comun" pentru contactele cu legislatorii din Occident.[4]

Spre deosebire de cele de mai sus – explicau maghiarii –, partea română recomandă desființarea CPC în forma sa actuală și înlocuirea sa cu întruniri regulate la care să participe liderii de vârf ai tuturor țărilor socialiste din Europa (cu alte cuvinte, inclusiv Albania și Iugoslavia), pentru a întări cooperarea politică și militară în afara cadrului reprezentat de Tratatul de la Varșovia. Ei resping orice măsură de introducere a unor reforme substanțiale în structura existentă a cooperării politice, pretinzând că astfel va fi creată o structură supranațională și va fi afectată în mod negativ suveranitatea statelor membre. Pe de altă parte, ei susțin propunerile privind democratizarea mecanismului de cooperare militară și chiar adaugă propriile lor solicitări concrete.[5]

Una dintre temele predominante ale măsurilor active antiromânești – minimalizând orice aspect constructiv sau lăudabil al politicilor și comportamentului României și insistând asupra motivației lor venale și josnice – era evidentă în modul în care maghiarii au evaluat motivele aflate la baza propunerii de reformă. Anterior, evaluările serviciilor de informații din SUA și ale Pactului de la

---

[1] *Anexa 2 la Raportul la cea de-a 22-a întruniri a CMA: Rezumat al declarațiilor referitoare la discuțiile din afara agendei,* 19 octombrie 1988, pp. 3/59 – 4/60, PHP.

[2] *Memorandum comun al Ministerului de Externe și Ministerului Apărării Naționale privind viitorul Tratatului de la Varșovia,* 6 martie 1989, p. 7, „Ungaria și Pactul de la Varșovia", „Perspective naționale", PHP.

[3] Ibid.

[4] Ibid. În cursul anului 1989, Ungaria a făcut presiuni pentru „îmbunătățiri substanțiale în cooperare", concomitent încercând să determine Pactul să includă un Comitet Special pentru drepturile umane – pe care spera să-l controleze – pentru a-și urmări agenda vizând drepturile minorităților. *Op.cit.,* pp. 7-8.

[5] *Op.cit.,* p. 7.

Varșovia erau în esență similare, identificând obiectivele românești ale reformei în cadrul alianței ca vizând contracararea controlului sovietic și transformarea Pactului de la Varșovia într-o coaliție autentic benevolă și defensivă, între parteneri egali.[1] Desigur, în vreme ce analiștii americani considerau că această politică era una pozitivă, sovieticii și aliații lor loiali foloseau de cele mai multe ori termeni ca „distructiv" și „obstrucționist" pentru a o descrie.

Oficialii maghiari pretindeau acum că principala motivație a românilor era dorința de a combate acele „state membre care îndeamnă la apropierea în relațiile dintre țările europene", insinuând evident că românii erau antieuropeni și că încercau să împiedice reintegrarea europeană.[2] Budapesta susținea de asemenea că Bucureștiul dorea să împiedice alianța să se conformeze „normelor europene", ceea ce ar „garanta critici permanente la adresa românilor", ca și când românii ar fi fost singurii – sau cei mai răi – „nelegiuiți" din cadrul alianței – o aserțiune cam departe de adevăr.[3] Și, în ultimul rând, oficialii ungari au repetat tema măsurilor active din prima campanie lansată în mandatul de ambasador în România al generalului Epișev, în 1965, relansată de fostul KGB-ist Anatoli Golițîn în 1963 și Încontinuu reiterată de defectorul român Ion Mihai Pacepa după sosirea sa în SUA, în 1978, anume că diferendele dintre conducerea României și URSS pe teme de politici externe și de securitate aveau în principal menirea de „a-i spori prestigiul în plan intern și internațional" – în acest caz, prin poziționarea sa astfel încât „să-i permită să-și «glorifice» cursul separat în politica externă" la apropiata reuniune CPC din iulie 1989, de la București.[4]

Temeri sovietice privind retragerea României

Trebuie să spunem că Moscova a continuat să fie îngrijorată de posibilitatea ca România să părăsească alianța și să se alăture Vestului – și chiar se aștepta oarecum la acest lucru. O simplă enumerare a câtorva dintre motivele acestor temeri arată că nu erau totuși nefondate. Bucureștiul începuse să-și reorienteze economia spre Vest spre sfârșitul anilor 1950, iar de la începutul deceniului următor a devenit vârful de lance al relațiilor est-europene cu Occidentul (odată cu primul acord încheiat cu RFG în 1963, dar mai vizibil prin deschiderea de relații diplomatice cu Bonnul, în 1967). Bucureștiul a renunțat în 1963 la imaginea de inamic creată Vestului, comună tuturor celorlalți membri ai Pactului, acest lucru având profunde efecte pe termen lung asupra deja pronunțatelor

[1] Vezi, de pildă, documentele de la *Wartime Statutes – Instruments of Soviet Control*, Central Intelligence Agency, Special Collections, aprilie 2011, http://www.foia.cia.gov/collection/wartime-statutes-instruments-soviet-control.

[2] *Memorandum comun al Ministerului de Externe și Ministerului Apărării Naționale privind viitorul Tratatului de la Varșovia*, 6 martie 1989, p. 8, „Ungaria și Pactul de la Varșovia", „Perspective naționale", PHP.

[3] Ibid.

[4] Ibid.

sentimente pro-Occident ale românilor de rând. De asemenea, în același an a oprit toate operațiunile de bruiaj, făcând astfel o breșă în defensiva sovietică împotriva subversiunii străine; a refuzat să trateze NATO și SUA ca pe o amenințare militară; a condus campania pentru relații între CEE și CAER și chiar pentru relații directe între membrii Pactului de la Varșovia și CEE; a deținut un rol decisiv în dezvoltarea unui „eurocomunism" independent de controlul Moscovei; a continuat să respingă eforturile sovieticilor și ale aliaților loiali acestora de a blama SUA și NATO pentru crearea tensiunilor internaționale, făcând acest lucru chiar și în plină „panică a războiului" nuclear stârnită de Kremlin sub conducerea lui Iuri Andropov și a insistat Încontinuu nu numai pentru soluționarea diferendelor internaționale prin negocieri în loc de forță, ci și pentru un dialog direct între Pactul de la Varșovia și NATO, în vederea încheierii Războiului Rece.

Aparent nesigură de eficacitatea operațiunilor sale de terfelire a reputației României în Occident, URSS se temea că „saltul" României către Vest ar putea surveni în orice moment. Ca atitudine, considerau autoritățile sovietice, românii erau deja la jumătatea drumului respectiv. Este posibil ca, dacă nu ar fi existat devotamentul inflexibil al lui Ceaușescu pentru o dogmă de mult discreditată și extraordinar de disfuncționalul sistem de recrutare și avansare ierarhică în administrația de stat, Moscova să fi avut dreptate.

Deși măsurile active ale Pactului se străduiau cu obstinație să înfățișeze România ca fiind orientată spre Est și aflându-se de „cealaltă parte" a pragului între civilizații, și regimul său ca „reconciliindu-se" treptat cu Moscova și/sau renunțând la atitudinea sa sfidătoare de opoziție, populația din România nu avea nicio legătură culturală sau tradițională cu Rusia care să nu fi fost de tip antagonic. Dependența sa politică și militară de URSS era minimă, astfel că Moscova nu avea aproape nicio pârghie în ceea ce o privea. Și chiar dependența economică era relativ redusă, ceea ce făcea posibilă compensarea prin intermediul relațiilor cu alți potențiali parteneri comerciali.[1] Spre deosebire de ceilalți membri ai Pactului, pentru România, o retragere din alianța sovietică era o posibilitate cât se poate de reală.

Un studiu realizat în februarie 1989 pentru Aleksandr Iakovlev, unul dintre principalii consilieri pe probleme externe ai lui Gorbaciov, cu privire la probabilele evoluții în Europa de Est reflecta aceste preocupări ale sovieticilor. În conformitate cu acest studiu, România avea să rămână, probabil, într-un „scenariu fix" de continuitate a tendințelor începute, care ar fi putut duce la un scenariu mult mai grav:

> „... pericolul unei schimbări de direcție decisive a țării spre Occident (inclusiv ieșirea ei din Pactul de la Varșovia), [dat fiind că][2] populația a devenit

[1] Imediat înainte de Revoluția din decembrie 1989, de exemplu, Ceaușescu negociase furnizarea de țiței din Iran, de care România se bucurase în timpul șahului Reza Pahlavi.
[2] Paranteze în original (n.tr.)

> nemulțumită de valorile socialiste și a fost educată în mod tradițional în spiritul valorilor comune cu lumea latină (romanică)". Sprijinul financiar și material al Occidentului, foarte probabil dacă aceste schimbări sunt reale, se poate dovedi eficient pentru o țară care dispune de numeroase resurse economice și naturale.[1]

Raportul sovietic preciza că, pentru a limita efectele negative ale retragerii României din pactul de la Varșovia, ar fi necesară o „abilă orchestrare ideologică", probabil prin blocarea oricăror relații apropiate cu Occidentul. Modul de exprimare ales pentru evaluare sugerează că o asemenea „orchestrare" mai fusese folosită în trecut. Comisia nota și că Moscova va trebui să convingă orice conducere post-Ceaușescu de faptul că „situarea geopolitică" o obliga „să țină seama de interesele noastre".[2]

Ținând seama că Ungaria și Polonia au dobândit rapid, în 1988–1990 reputația de a fi cei mai detașați membri ai Blocului sovietic, este interesant cât de diferit le percepeau autoritățile sovietice în februarie 1989. În conformitate cu același raport alcătuit de o comisie condusă de Oleg Bogomolov,

> În mod cert, Polonia nu va părăsi Pactul de la Varșovia, dat fiind că acest lucru ar fi împotriva intereselor sale naționale, de stat și geopolitice. Ungaria, de asemenea, nu va ridica această problemă în viitorul previzibil. Nici RDG nu va ridica chestiunea părăsirii Pactului de la Varșovia, deoarece cadrele sale de pasrtid și de stat consideră această organizație ca unul dintre principalii săi susținători. ... Bulgaria și Cehoslovacia depind de numeroși factori incerți, dar e greu de crezut că vor părăsi Pactul de la Varșovia în viitorul apropiat.[3]

Într-adevăr, evaluările interne din primul trimestru al anului 1989 sunt foarte limpezi cu privire la intenția Ungariei de a construi o relație militaro-strategică specială cu Uniunea Sovietică. Raportul comun al ministerelor de Externe și al Apărării din martie 1989 afirmau clar că „trebuie stabilite relații speciale, orientate spre reformă, cu Uniunea Sovietică și Polonia", argumentând că „relațiile [Ungariei] cu aceste două țări constituie nucleul și forța motrice a Tratatului de la Varșovia".[4] În acest scop, se menționa într-un raport al securității maghiare în ziua următoare, „Armata Populară Maghiară trebuie instruită în strânsă cooperare cu armatele aliate și îndeosebi cu armata sovietică".[5] Aparent, erau aplicate în practică planuri de transferare a deja existentei relații speciale dintre Budapesta și Moscova dintr-una în cadrul Pactului de la Varșovia

---

[1] *Memorandum adresat lui Aleksandr Yakovlev de Comisia Bogomolov (Mariana Silvanskaia),* februarie 1989, Document nr. 1 în Jacques Levesque (2001), p. 57.

[2] *Op.cit.,* p. 59.

[3] Ibid.

[4] *Memorandum comun al Ministerului de Externe și Ministerului Apărării Naționale privind viitorul Tratatului de la Varșovia,* 6 martie 1989, p. 6, „Ungaria și Pactul de la Varșovia", „Perspective naționale", PHP.

[5] *Memorandum asupra situației politicii de securitate a Ungariei,* 7 martie 1989, p. 1, PHP.

spre una bilaterală. Așa cum se specifica în raportul comun Várkonyi – Kárpáti, dacă modernizarea forțelor armate era pe atunci „posibilă doar" în interiorul Pactului de la Varșovia, „în viitorul imediat, extinderea cooperării militare bilaterale între URSS și Ungaria [și] îmbogățirea ei cu noi elemente vor dobândi o importanță tot mai mare".[1]

Relativa lipsă de punere sub semnul întrebării a controlului militar sovietic asupra alianței de către elitele comuniste loiale, în primăvara anului 1989, este reflectată în diversele inițiative de reformare a Pactului pe care Moscova le solicitase din partea celorlalți membri ai Pactului, în mare parte pentru a estompa propunerile românești în acest sens. Primele elemente ale modelului sovietic de reformă cereau menținerea unui CPC consolidat în interiorul Pactului de la Varșovia; acordarea unei autorități extinse secretarului general al Pactului și numirea sceretarului general ca lider al CPC. În plus, modelul sovietic susținea „o atent controlată" democratizare, care includea o mai profundă coordonare și un mai extins control sovietic asupra inițiativelor de politică externă și a conduitei celorlalți membri ai pactului, plus diverse îmbunătățiri în domeniul practicilor birocratice, precum „întărirea" atmosferei de muncă în întâlnirile de la toate nivelurile, eliminând „procesele și formalitățile paralele" etc.

Ținând cont de cine deținea autoritatea și puterea de decizie, exista o prea slabă reformă democratică în aceste propuneri. Sporirea frecvenței întrunirilor și îmbunătățirea „tonului", a procedurilor și a mecanicii lor, așa cum propuneau ceilalți membri ai Pactului, nu schimba cu nimic ierarhia existentă și nici nu descentraliza controlul exercitat de Kremlin asupra alianței. Într-adevăr, apelurile la o mai amplă participare și la roluri mai active implicau o influență mai mare. Dar aceste apeluri aveau un caracter foarte general și păreau a fi menite să opereze în cadrul ierarhic deja existent al Pactului, marcate de o superdominație din partea sovieticilor și o supersubordonare din partea celorlalți aliați.

Scopul lor, sublinia comunitatea americană de informații, era de fapt acela de a accentua controlul și disciplina impusă de sovietici, așa cum dorea Gorbaciov.[2] Miniștrii apărării și de externe ai Ungariei aveau aceeași opinie cu privire la diferențele dintre propunerea românilor de reformare a alianței și celelalte propuneri:

> Spre deosebire de propunerea românească, cele care tind să intensifice cooperarea concordă în ideea că trebuie înregistrate progrese în organizarea internă și modernizarea organizațiilor militare, lăsându-le structura și funcțiile intacte. Pare a exista un acord cu privire la necesitatea ca, exceptând posturile de comandant-șef și șef de Stat-Major al Forțelor Armate Unite, care vor fi rezervate exclusiv personalului de vârf din armata sovietică și vor avea o durată maximă de 4–6 ani

[1] *Op.cit.*, p. 2.

[2] Vezi, de pildă, *Soviet Policy Towards Eastern Europe Under Gorbachev* (NIE 11/12-9-88), mai 1988, CIA.

pentru fiecare mandat, o cotă mai mare de posturi superioare trebuie atribuită reprezentanților celorlalte state membre.[1]

Mai exact, pe lângă insistența lor vizând o definire mai largă a drepturilor minorităților și responsabilitatea Budapestei pentru etnicii maghiari din afara granițelor, care devenise acum principala prioritate oficială a politicii sale externe, Ungaria susținea „ferm" și insista pentru: (1) „extinderea anvergurii și a responsabilităților" Pactului de la Varșovia; (2) „adăugarea unor funcții de coordonare" la responsabilitățile secretarului general al Pactului; (3) „întărirea democratizării internaționale în organizațiile politice și militare și stabilirea procedurilor asociate, care nu ar trebui să se limiteze la principiul consensului".[2] Aparent, atunci când era aplicată dinamicii interne a alianței, „întărirea" democratizării se focaliza pe eliminarea puterii de veto a României pe care i-o conferau necesitățile de consens existente la momentul respectiv. Acest lucru ar fi eliminat unicul impediment în calea preferințelor sovietice în alianță, dat fiind că toți ceilalți membri ai Pactului susțineau de fiecare dată preferințele în cauză, fără nicio ezitare.[3]

Trebuie să menționăm că această discuție avea prea puțin de-a face cu lupta dintre regimurile liberalizatoare intern și cele neliberalizatoare, care monopolizase atenția Occidentului, îndreptând-o spre România în perioada respectivă. Pe tema reformării Pactului, regimurile din Polonia și Ungaria au manifestat prea puține ezitări când s-au alăturat Germaniei de Est, Cehoslovaciei, Bulgariei și Uniunii Sovietice, împotriva adoptării unor proceduri autentic democratice precum cele susținute de români. Respectându-și conformismul cu modelul sovietic de reformă în domeniul militar, Budapesta și-a exprimat intenția „de a juca un rol mai activ" în cadrul alianței; de a îmbunătăți „activitatea colectivă pe baza unor date concrete"; de a veghea la asigurarea unei activități regulate și la standarde înalte a Comitetului Special pentru Dezarmare și de a coordona

---

[1] *Op.cit.*, p. 8.

[2] *Memorandum comun al Ministerului de Externe și Ministerului Apărării Naționale privind viitorul Tratatului de la Varșovia,* 6 martie 1989, p. 8, „Ungaria și Pactul de la Varșovia", „Perspective naționale", PHP. Maghiarii susțineau „crearea unui organism politic" dorit de Moscova, atâta timp cât era legată „de realizarea intereselor noastre concrete, adică de cerința ca problemele drepturilor omului și a cooperării umanitare, inclusiv monitorizarea permanentă a condițiilor în care trăiesc minoritățile naționale în țările noastre, să fie rezolvată într-o manieră instituțională". *Op.cit.*, p. 9.

[3] Așa cum nota un analist, la sfârșitul anilor 1980, „miniștrii Apărării (din Pactul de la Varșovia) – cu excepția celui român – erau dispuși să se ralieze fără rezerve în spatele sovieticilor" și „au rămas cei mai loiali susținători ai sistemului sovietic mult după aceea". Christian Nünlist, „Cold War Generals: The Warsaw Pact Committee of Defense Ministers, 1969-1990", May 2001, PHP. Un alt analist sublinia că „exceptând România, miniștrii de externe erau în mod obișnuit de acord cu analizele și cu propunerile sovietice", iar acest lucru „nu s-a schimbat nici în epoca Gorbaciov". Anna Locher, „Shaping the Policies of the Alliance – The Committee of Ministers of Foreign Affairs of the Warsaw Pact, 1976-1990", mai 2002, PHP.

mai eficient producerea de „documente militare cu efecte în politica externă" împreună cu „personalul diplomatic".[1]

Deloc surprinzător, prezența unui model sovietic era și mai evidentă în propunerile bulgărești. După dezvoltarea în mod minimalist a primelor trei domenii de reformă, Sofia s-a mărginit să menționeze celelalte domenii, fără a emite recomandări specifice pentru realizarea lor. În total existau zece domenii ale reformei. Patru necesitau îmbunătățirea procedurilor, frecvența crescută a întrunirilor și eficiență generală. Alte patru impuneau crearea de noi organisme – secretariate „comune" și „unificate" ale CPC și CMA, o „Agenție Specială pentru Problemele Procesului Comun European" și „crearea unui Centru Comun de Cercetare și Dezvoltare al Tratatului de la Varșovia".[2] Iar ultimele două implicau reformarea prin sporirea autorității organismelor sau posturilor deja existente. La fel ca maghiarii, bulgarii susțineau ca priorități ale reformei:

- păstrarea „CPC în interiorul structurilor Tratatului de la Varșovia și extinderea temelor discutate" (cu mai multe întâlniri informale între liderii militari și civili de partid);
- crearea unui „organism de lucru politic permanent – Secretariat Comun – cu următoarele misiuni: discuțiile și schimbul de informații, analize ale situației internaționale, evaluări și prognoze, coordonarea, pregătirea și desfășurarea întâlnirilor cu CPC, CME etc."
- sporirea „autorității secretarului general al CPC, care va deveni secretar general al Organizației Tratatului de la Varșovia. El va conduce Secretariatul Comun și va putea lua contact cu asociații și organizații internaționale și cu NATO (dacă este necesar, împreună cu comandantul suprem al Forțelor Armate Unite)."[3]

Privitor la domeniul militar, bulgarii propuseseră ca existentul Comitet al Miniștrilor Apărării să-și schimbe numele în „Comitet Militar pentru Apărare", dar să-și „păstreze membrii, locul, funcțiile și procedurile de lucru" și să-și sporească „funcțiile de control pentru întărirea capacităților defensive în țările aliate". În acest fel, partenerii „în strâns cooperare" puteau include solicitarea României de creare a unui nou Comitet Militar pentru Apărare care să înlocuiască CMA, folosind-o însă pentru a consolida, nu a slăbi agenda militară a alianței. În vederea aceluiași scop, delegația de la Sofia a susținut crearea unui „secretariat unit permanent al CMA și a unui Comitet Militar" la nivel de Comandant Suprem. Sugerând lipsa de interes pentru acest subiect, propunerea

[1] *Memorandum comun al Ministerului de Externe și Ministerului Apărării Naționale privind viitorul Tratatului de la Varșovia*, 6 martie 1989, p. 8, „Ungaria și Pactul de la Varșovia", „Perspective naționale", PHP.

[2] „Centrul Comun pentru Cercetare și Dezvoltare" era, aparent, replica Pactului de la Varșovia la proiectul european EUREKA.

[3] *Propunere bulgară pentru îmbunătățirea structurilor Tratatului de la Varșovia, pregătită pentru întrunirea CPC de la București, 14 iunie 1989*, Sofia, pp. 1-2, PHP.

bulgărească de îmbunătățire a „cooperării militare și a mecanismului de democratizare a activităților organelor militare" enumeră doar entitățile vizate, fără a oferi sugestii de realizare în practică.[1]

România „antireformistă": eliberare sau liberalizare

O impresionantă campanie de măsuri active a fost pusă în aplicare pentru a atrage atenția publicului spre reformarea Pactului, susținută acum de toți, cu excepția României. Campania insista că Bucureștiul renunțase la propunerile sale pentru alte priorități – despre unele dintre ele afirmându-se că se aflau exact la polul opus față de cele care motivaseră primele sale propuneri de reformă. Interesant este că ecouri ale acestei campanii mai răsună încă și astăzi, aproape un sfert de secol mai târziu. În 2003, de exemplu, un analist familiarizat cu documentele Pactului de la Varșovia referitoare la reuniunea CPC din iulie 1989 a afirmat chiar că „de fapt, România nu-și mai susținea propunerea din 1988 privind reorganizarea Pactului de la Varșovia".[2]

Ministrul bulgar de externe Petar Mladenov a dus chiar mai departe această temă a măsurilor active, declarând despre liderul român că ar fi renunțat la apelul pentru dizolvarea Pactului de la Varșovia. În conformitate cu raportul său către Biroul Politic de la Sofia,

> De un interes deosebit au fost unele modificări ale poziției României referitoare la rolul actual al Tratatului de la Varșovia și la unitatea și interacțiunile dintre statele socialiste aliate. Tovarășul Ceaușescu și-a exprimat dezacordul cu destrămarea Organizației Tratatului de la Varșovia. El a subliniat că, după ce alianțele militare din Europa se vor dizolva, statele noastre își vor continua interacțiunile în sfera militară. Este necesară o analiză comună cu privire la problemele construcției socialiste și la modalitățile de depășire a dificultăților. Tovarășul Ceaușescu și-a manifestat dorința pentru o mai mare flexibilitate în îmbunătățirea cooperării în cadrul Organizației Tratatului de la Varșovia.[3]

La un moment dat în alocuțiunea sa de deschidere la reuniunea CPC desfășurată la București, în iulie 1989, Ceaușescu a afirmat:

> Ne pronunțăm în favoarea renunțării la divizarea Europei în blocuri militare, și nu de ieri, de azi. Așa cum știți, România și-a propus de mult timp să acționeze în această direcție, iar în documentele noastre comune există pasaje în acest sens. Ar fi foarte bine dacă am putea ajunge la dizolvarea simultană a NATO și a Tratatului de la Varșovia. Dar nu suntem în favoarea dizolvării unilaterale a

[1] Ibid.

[2] Vojtech Mastny, „Notă editorială: al XXIII-a întrunire a CPC, București, 7-8 iulie 1989", 24 ianuarie 2003, PHP.

[3] *Raport al ministrului bulgar de externe (Petar Toșev Mladenov) către Biroul Politic al PCB privind întrunirea CPC*, 12 iulie 1989, p. 5, PHP.

> Tratatului de la Varşovia. Aş dori să subliniez că şi după dizolvarea Pactului de la Varşovia, noi credem că ţările socialiste vor trebui să continue să coopereze şi să acţioneze concertat, să menţină cooperarea şi acţiunile comune, inclusiv în domeniul militar. Acest lucru este necesar.[1]

Într-adevăr, România nutrea un mare interes pentru păstrarea unui instrument oficial de cooperare militară cu celelalte state socialiste şi îndeosebi cu vecinii ei socialişti, pe toată durata Războiului Rece. Acest interes constituise motivul principal pentru care Bucureştiul nu s-a retras niciodată oficial din Pactul de la Varşovia. Păstrarea calităţii de membru al alianţei Blocului militar sovietic, chiar şi de cel mai *pro forma* tip, pe lângă faptul că îi oferea acces la informaţii dspre planurile alianţei, îngreuna considerabil operaţiunile militare îndreptate împotriva sa de unul sau mai mulţi dintre foştii aliaţi.

Acest lucru era important deoarece URSS (şi, iniţial, Rusia ţaristă), Ungaria şi Bulgaria acţionaseră împotriva ei în ambele războaie mondiale. Entitatea bolşevică în formare forţase armatele ţariste să abandoneze România în ultima mare bătălie de pe frontul de est în Primul Război Mondial şi apoi cooperase cu autorităţile germane, austro-ungare şi bulgare pentru divizarea ei, adoptând o poziţie ostentativ belicoasă faţă de România până la invadarea ei în 1940 (la fel ca Ungaria), şi forţând-o astfel să intre în cel de-al Doilea Război Mondial. De fapt, toţi aceşti vecini socialişti actuali luaseră în 1940 teritorii şi populaţie de la România, iar Ungaria lansase o ofensivă militară împotriva ei atunci când părăsise alianţa germană, în 1944. Chiar dacă ostilitatea foştilor ei aliaţi era adesea abia disimulată (sau nedisimulată), calitatea de membru al alianţei îi oferea o securitate mai bună decât izolarea în mijlocul unor puteri care în mod tradiţional avusese faţă de ea porniri prădătoare. Dacă nu exista un sistem european de securitate colectivă la care să poată adera sau, mai puţin probabil, o mare putere care să o poată lua sub aripa sa, România nu avea de ales, decât să încerce să coopereze cât mai bine posibil cu vecinii ei antagonici.

În mod caracteristic pentru campania de măsuri active în derulare, est-germanii au alcătuit un rezumat al întrunirii în care afirmau că România „nu şi-a repetat ideile conţinute în scrisoarea adresată de PCR partidelor frăţeşti pe tema reorganizării pactului de la Varşovia".[2] Şi ministrul de externe bulgar a ignorat ultima parte a alocuţiunii lui Ceauşescu, în care aceasta reitera elementele centrale ale propunerii româneşti de reformă. Dar, în conformitate cu transcrierea est-germană, liderul român le spusese celorlalţi participanţi la întrunirea CPC din iulie 1989:

---

[1] *Procese-verbale ale întrunirii CPC de la Bucureşti: Discurs al secretarului General al PCR (Nicolae Ceauşescu),* 7 iulie 1989, versiunea în engleză, pp. 6-7, PHP.

[2] *Rezumat est-german al întrunirii CPC,* 11 iulie 1989 (fragmente), p. 2, PHP; Mastny şi Byrne (2005), p. 652.

Mă adresez încă o dată participanților la această conferință cu apelul de a ne întări cooperarea pentru rezolvarea acestor probleme. Trebuie să îmbunătățim activitatea Tratatului de la Varșovia. Multe propuneri au fost înaintate. Desigur, noi ne pronunțăm în favoarea dizolvării acestui Tratat, dat atât timp cât el există, trebuie să funcționeze în condiții bune. Fără îndoială, trebuie analizate propunerile înaintate de mai mulți tovarăși și va trebui să ajungem la o decizie definitivă cât mai rapid posibil. Este necesar ca, începând cu această conferință, CPC să ne expună mai larg sarcinile care ne revin și să analizeze problemele de dezvoltare socială și economică în integralitatea lor, pentru a deveni o prioritate de analiză, alături de chestiunile militare.[1]

Începând de la această întrunire, pe lângă problemele militare, CPC ar trebui să-și facă o datorie din a analiza mai comprehensiv problemele dezvoltării sociale și economice, astfel încât acestea să devină, dacă o permit circumstanțele, chestiuni de prim ordin. După părerea mea, Comitetul Miniștrilor de Externe este un organism prin excelență politic, care deține toate condițiile necesare pentru a fi organismul politic al CPC. Încă o observație: să ne îmbunătățim activitățile![2]

Ceaușescu a preferat o abordare inovatoare pentru a-și susține propunerea vizând un nou Comitet Militar pentru Apărare, care să preia sarcinile organelor militare existente: a subliniat situația stânjenitoare creată ca urmare a practicilor de excesivă secretomanie în cursul negocierilor de la Viena:

> *Ne confruntăm cu problema îmbunătățirii activității Comitetului de Miniștri ai Apărării și a Consiliului Militar. Întrebarea este dacă aceste două organisme trebuie păstrate sau dizolvate. Faptul că există două nu mă deranjează în mod deosebit. Ideea este să implementăm metode de lucru mai bune, dat fiind că – să fim realiști, tovarăși – a trebuit mai întâi să ne deplasăm la Viena și să ne prezentăm propunerile de reducere a forțelor noastre armate pentru a descoperi în sfârșit puterea deținută de forțele armate și cea defensivă a Pactului. Cu greu am putea spune că am lucrat foarte bine și că democrația a avut de câștigat (de pe urma ignoranței noastre). Primul lucru pe care noi, ca membri ai acestei alianțe, trebuie să-l recunoaștem este puterea pe care o deținem și puterile pe care unul sau altul trebuie să le dobândească. ... Nu se pune problema să ne întoarcem la secretul militar, mai ales dacă ceea ce este considerat secret e cunoscut deja de americani de douăzeci de ani. Este suficient loc de îmbunătățiri în activitățile noastre. Trebuie să începem prin a institui încrederea și cooperarea între armatele noastre; apoi toate celelalte probleme vor fi ușor de rezolvat.[3]*

---

[1] *Procese-verbale ale întrunirii CPC de la București: Discurs al secretarului General al PCR (Nicolae Ceaușescu),* 7 iulie 1989, versiunea în engleză, p. 13, PHP.

[2] *Op.cit.,* din versiunea în germană, p. 26/160. Fragmentele cu litere cursive nu sunt incluse în versiunea în engleză.

[3] Ibid. Fragmentele cu litere cursive nu sunt incluse în textul în engleză.

Revenind la subiectul principal, al democratizării laturii militare a alianței, Ceaușescu le-a reamintit tuturor că:

> *Firește, mai există o chestiune pe care noi am susținut-o întotdeauna – aceea a alegerii, în fiecare an sau la doi ani, a comandantului suprem dintre reprezentanții [tuturor] statelor membre. Eu cred că așa ar trebui să procedăm.*
> *Înțeleg bine că Uniunea Sovietică are nevoie de continuitate. Șeful Înaltului Comandament [Șeful Statului-Major General al Forțelor Armate Unite] oferă, desigur, această posibilitate, această continuitate, care însă poate lua și alte forme; de exemplu, cu privire la acea parte a armatei sovietice din alianță, unul dintre adjuncții comandantului suprem poate fi întotdeauna un reprezentant al armatei sovietice. Sau am putea găsi și alte soluții acceptabile.*
> *Decisivă este necesitatea de a crea încredere adevărată și de a stabili reciproc limite pentru forțele noastre armate, în ideea că protejarea independenței este garantată atunci când apar situații dificile. Trebuie să năzuim spre democratizare, dacă înțelegem acest termen.*[1]

Temerile stârnite de fascism și pactul Ribbentrop-Molotov

Bucureștiul a continuat să preseze pentru democratizarea deplină a alianței, așa cum făcuse încă de la începutul anilor 1960, având acum un scop tactic suplimentar, acela de a submina frontul coordonat despre care observa că se conturează împotriva României. Documentele ultimelor întruniri ale Pactului de la Varșovia, în 1989, erau sever „corectate" de partenerii „în strânsă cooperare", pentru a ascunde caracterul continuu și radical al pozițiilor României și pentru a-i alinia regimul la linia celorlalte partide antireformiste din Bulgaria, Cehoslovacia și RDG, a căror opoziție deriva exclusiv din conservatorismul lor „ortodox". Ceaușescu era, într-adevăr, ostil programului de reformă al lui Gorbaciov, dar „reconcilierea" sa cu partenerii „în strânsă cooperare" era superficială în cel mai bun caz, dat fiindcă respectivii parteneri continuau să colaboreze cu Moscova împotriva Bucureștiului.[2]

---

[1] *Op.cit.*, versiunea în germană, p. 27/161. Fragmentele cu litere cursive nu sunt incluse în versiunea în engleză.

[2] Spre exemplu, existența unei mult trâmbițate alianțe conservatoare între Ceaușescu și Honecker în vara lui 1989 este contrazisă de faptul că șeful Stasi, Ernst Mielke, i-a exclus pe români din lista sa de „servicii socialiste prietene" (unde figura chiar și Vietnamul), la mijlocul lui iulie. Deși se poate ca Honecker să fi încercat să folosească sfidarea lui Ceaușescu în interesul propriu, RDG își menținea clar orientarea ostilă României și conducerii ei la nivel instituțional. Chiar dacă Honecker își urma propria agendă în contactele cu omologul său de la București, probabil că viza totodată vechile proiecte privind îndepărtarea României recalcitrante. Vezi, de pildă, Ordinul nr. 13/89 privind dezvoltarea, comanda și conducerea grupurilor operaționale de legătură ale MSS cu organele de securitate străine prietene, 14 iulie 1989, BStU, MfS, HA II/10, 243, S. 292-4; Herbstritt și Olaru (2005), p. 96.

Tipic pentru campania de măsuri active dirijată de sovietici, spre exemplu, este un raport est-german al întrunirii CPC din iulie 1989 care sugera că România era de partea URSS și a Germaniei de Est în denunțarea „activităților crescânde ale forțelor ostile destinderii", ca și când toate trei țînteau SUA și NATO, când de fapt Bucureștiul era mai preocupat de activitățile propriilor săi aliați.[1] Același raport plasa România alături de URSS, RDG și Polonia în relieferea „pericolului reprezentat de tot mai numeroasele activități neonaziste" în Europa. Dar în vreme ce Moscova, Berlinul de Est și Varșovia țînteau în mod clar RFG (și, posibil, reunificarea Germaniei) prin criticile lor, România viza în mod cert Ungaria (Bucureștiul folosind termenii „neonazist", „hitlerist" și „horthyst" pentru a descrie politicile separatiste la adresa Transilvaniei, care semănau ca anvergură cu cele ale regimului fascist din Ungaria în perioada interbelică).[2]

Distrăgând și mai mult atenția de la esența conflictului din cadrul alianței, rapoartele celorlalți membri sugerează că URSS, RDG, Polonia și România subliniaseră apariția fascismului în RFG, înfățișând Ungaria ca luând apărarea Germaniei de Vest. În realitate, preocuparea României pentru fascism se focalizase pe recrudescența pretențiilor teritoriale susținute de regimul horthyst de dreapta în perioada interbelică și în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, și care a dus la anexarea de către Ungaria a părții de nord a Transilvaniei,

---

[1] *Raport est-german asupra întrunirii CPC*, 11 iulie 1989 p. 1, PHP; Mastny și Byrne (2005), pp. 651-652. Abia la finalul raportului poate fi sesizat faptul că România blocase noile mecanisme decizionale pentru controlul Pactului de la Varșovia, est-germanii notând că, urmare a poziției Bucureștiului, „nu a fost posibil să se ajungă la un acord concret". *Op.cit.*, p. 2. Raportul bulgar nu menționa opoziția României, ci doar preocuparea sa pentru „acțiunea comună" pe „problemele dezvoltării economice și sociale" – baza propunerii sale de scoatere a CPC în afara Pactului de la Varșovia – la sfârșitul raportului. *Raport al ministrului bulgar de externe (Petar Toșev Mladenov) către Biroul Politic al PCB privind întrunirea CPC*, 12 iulie 1989, p. 6 în Selvage și Mastny (2009), PHP.

[2] *Raport est-german asupra întrunirii CPC*, 11 iulie 1989 p. 1, PHP. De exemplu, o telegramă a veteranilor români publicată în oficiosul PCR denunța tonurile naționaliste din articolul referitor la funeraliile lui Imre Nagy în Budapesta și protesta „împotriva comploturilor anticomuniste, antiromânești și fasciste din Ungaria". *Scînteia*, 1 iunie 1989.

a Maramureșului și a Crișanei în 1940–1944.[1] Pentru București, acest obiectiv era motivația pentru ridiculizarea șovină a mitului fondator românesc privind originile daco-romane ale poporului român în primele pagini ale cotidienelor de partid maghiare și pentru reapariția unor aprecieri extrem de șovine la adresa românilor în publicațiile maghiare de la începutul anilor 1980.[2]

[1] Aceasta a devenit o preocupare majoră a românilor ca reacție la o campanie maghiară care a început în martie 1989. Vezi, de pildă, Lucreția Văcar, „Who Falsifies Reality and Why", *Viața Militară*, Nr. 5, 1989, p. 24, și Gheorghe Aradăvoaice, „A Grave Attack on the Sovereignty and the Territorial Integrity of the Neighboring States", *Viața Militară*, Nr. 5, 1989, p. 25. Vezi și declarațiile generalului Ilie Ceaușescu în *România Liberă*, 21 iunie 1989 și *Scînteia*, 29 iunie 1988, la scurt timp după întrunirea CPC. Interesant, referirea la asemănările dintre politicile lui Horthy și cele curente ale guvernului de la Budapesta au fost considerate de unii analiști de la Radio Europa Liberă ca o expresie a șovinismului antimaghiar românesc. Pe de altă parte, în 2012, oficialii maghiari au dezvelit două statui în onoarea amiralului Horthy. Impactul mult mai amplei campanii sovietice împotriva „falsificărilor istorice" comise de România a fost atât de puternic, încât în aprilie 1990, în România a fost înființată o comisie specială menită să investigheze falsificările din istoriografia română, comisie din care făceau parte istorici de renume și un arheolog. Membrii acesteia, profesorii Pippidi, Rădulescu-Zoner, Babeș, Moisuc și Talpeș, au examinat lucrările redactate de Institutul de Istorie al Partidului și îndeosebi *Tratatul de istorie militară a poporului român* – din care apăruseră șase dintre cele șapte volume proiectate, acoperind perioada din preistorie până la retragerea României din alianța Axei (incluzând deci cel de-al Doilea Război Mondial) – și două lucrări ulterioare, *România în anii Primului Război Mondial* (2 volume), și *România în al Doilea Război Mondial* (3 volume), toate realizate de Centrul pentru Studii și Cercetări de Istorie și Teorie Militară, sub conducerea generalului Ilie Ceaușescu. Istoricii au convenit să examineze mai întâi individual lucrările Centrului, discutând apoi, într-o ședință comună, cazurile de evidentă sau posibilă falsificare. După mai multe luni de activitate, în vara anului 1990, comisia s-a autodizolvat, după ce a stabilit că niciuna dintre lucrările sus-menționate nu „falsificase" istoria, ci – lăsând la o parte discreditantele citate din Nicolae Ceaușescu plasate la începutul fiecăreia – constituia o recuperare a istoriei României după mistificările impuse de istoriografia stalinistă a lui Mihai Roller. Din păcate, în anii 1990 au fost arse numeroase cărți, printre care și acestea, exemplarele fiind eliminate totodată din bibliotecile publice. Practica de a condamna aceste lucrări fără a le fi citit înainte continuă și astăzi.

[2] Vezi, de pildă, editorialul de pe prima pagină a publicației oficiale de partid din Ungaria. Zoltan Galabardi, „Identitatea", *Nepszabadsag*, 13 martie 1982. Editorialul, totodată un atac personal la adresa lui Ceaușescu, a fost prezentat în Occident ca fiind direcționat integral împotriva liderului român, fără referiri la atacurile șovine la adresa identității de sine a românilor. Vezi și *Der Spiegel*, 23 august 1982. Vezi, de exemplu, caracterizările din 1979 că „românul este indolent, slab de minte" și că „populația valahă" suferă de dificultăți de învățare, „nu are mândrie sau curaj" și are un „caracter distructiv" care a făcut-o să fie înapoiată din punct de vedere cultural. *Magyar Hirlap*, 25 decembrie 1979; George Ciorănescu, „Transylvanian Continuity: Romanian Contribution", RAD BR/252, RFER, 21 noiembrie 1979. Vezi și George Ciorănescu, „An Escalation of Polemics on Transylvania", RAD Background Report/126, RFER, 11august 1982, OSA, Box 53, Folder 4, Report 68, p. 5.

Al doilea punct focal al atenției acordate de români fascismului era legat direct de complicitatea lui Stalin cu Hitler în împărțirea Europei prin pactul Ribbentrop-Molotov. Din acest punct de vedere, ar fi fost într-adevăr bizar ca România să trateze brusc RFG ca pe un pericol de natură extremistă, după ce ani de-a rândul o apărase împotriva unor asemenea aserțiuni din partea celorlalți membri ai Pactului, subliniind că forțele democratice de la Bonn erau mai numeroase decât cele ce manifestau tendințe neonaziste.[1] România susținuse mult timp unificarea Germaniei – fiind de fapt cel mai puternic militant în acest sens din cadrul Pactului de la Varșovia, cel puțin până la mijlocul anilor 1980 – atât pentru a elimina drepturile de intervenție ale URSS, stabilite prin acordurile de la Potsdam, cât și ca o modalitate de instituire a unei păci reale în Europa.[2]

În 1966, de exemplu, cerându-i lui Brejnev să nu se dedea la o „demonstrație de forță antigermană", Ceaușescu a reiterat o linie politică inițiată de predecesorul său, Gheorghe Gheorghiu-Dej, cu câțiva ani înainte:

> Părerea noastră este aceea că trebuie să existe un document care să ofere națiunii germane perspectiva unei unificări pașnice, care să indice locul pe care îl va deține poporul german în Europa, ca o națiune liberă, independentă și suverană, și că numai în acest mod documentul va avea însemnătate pentru popoare și va juca un rol în pregătirea climatului de securitate în Europa.[3]

Nu era o poziție la care regimul român să renunțe ușor, dat fiind că, în mintea românilor, era strâns legată de interesele lor fundamentale. Un deceniu mai târziu, Ceaușescu a exprimat limpede sprijinul României pentru unificarea Germaniei, în discuțiile cu Henry Kissinger și cu președintele Gerald Ford.[4] Absolut întreaga conducere poststalinistă a PCR a respins categoric afirmațiile sovietice conform cărora „problema germană a fost rezolvată" și că „divizarea

---

[1] Ceaușescu a insistat de asemenea că în problema unificării „decizia nu ne aparține nouă, ci germanilor". *Transcriere stenografică a Întrunirii Comitetului Politic Executiv al Comitetului Central al Partidului Comunist Român,* 18 martie 1969, ANIC, fond CC al PCR/Cancelarie, DR, vol. 1, pp. 470-479, CWIHP. România era atacată de presa sovietică și de cea a aliaților loiali de fiecare dată când preciza că guvernul german nu era unul fascist. Vezi, de pildă, *Radio Moscova,* 2 februarie 1967; *Neues Deutschland,* 3 februarie 1967; *Scînteia,* 6 februarie 1967; Ermarth (1969), pp. 43-47, 56-59.

[2] Kissinger (2000), pp. 661-662.

[3] ANIC, Fond CC al PCR – Cancelarie, Dosar 77/1966, Ședința Comitetului Executiv din 16 mai 1966, fila 21/30. În 1961, Gheorghiu-Dej a manifestat o opoziție „vocală" față de ridicarea Zidului Berlinului și de intenția de a diviza permanent orașul și țara. Vezi, de pildă, Hope M. Harrison, *Driving the Soviets Up the Wall: Soviet-East German Relations, 1953–1961,* Princeton, Princeton University Press, 2003, p. 169. În 1963, est-germanii erau furioși pe autoritățile de la București pentru asemenea poziții împotriva divizării permanente a Germaniei. Herbstritt și Olaru (2005), pp. 80-81.

[4] *Memorandum al discuției,* București, 2 august 1975, 19-20.10, Document 36, *Foreign Relations, 1969-1976*, Volume E-15, Documents on Eastern Europe, 1973–1976.

este permanentă"; așa cum le explicase Bodnăraș interlocutorilor americani, „divizarea Germaniei în două «așa-numite» națiuni" era „comparabilă cu încercările de a prezenta Moldova ca o entitate separată de România".[1]

Împreună cu condamnarea pactului Ribbentrop-Molotov, referirile la tendințele fasciste au oferit Bucureștiului ocazia de a denunța rolul sovieticilor în divizarea Europei, cea care dusese la izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial și menținuse tensiunea care guvernase Războiul Rece. Nu era un atac la adresa Republicii Federale Germania. Dar, deși fusese o constantă a politicii românești, această poziție rareori atrăsese în mod serios atenția analiștilor americani.

Uneori se întâmpla totuși ca subiectul să intre în atenția presei occidentale. În mai 1966, în *New York Times* se menționa că Bucureștiul „nutrea resentimente serioase cu privire la ordinele sovietice care îi siliseră pe comuniștii din România să-și înceteze activitățile antinaziste în 1940, când Stalin și Hitler încheiaseră un pact de neagresiune", fapt care „contribuise la împingerea României în mâinile germanilor și de partea Germaniei în cel de-al Doilea Război Mondial".[2] La momentul respectiv, Ceaușescu citase directiva Cominternului care le cerea românilor să nu permită ca țara lor „să fie transformată într-un cap de pod al Angliei și al Franței într-un război împotriva Germaniei și a URSS" și îi critica pentru că acționau „împotriva agresiunii germane și pentru poziția lor de apărători ai independenței naționale a patriei".[3] Directivele Moscovei, afirma liderul român, au declanșat procesul de arbitraj germano-italian în urma căruia „partea de nord a Transilvaniei a fost furată și dată Ungariei fasciste", lucru care a împins țara „în brațele forțelor hitleriste" și astfel „în războiul antisovietic".[4]

La mai mult de două decenii de la data aceea, în ianuarie 1988, Ceaușescu a contrazis sec nefericita încercare a lui Gorbaciov de a justifica pactul Ribbentrop-Molotov, declarând presei că „niciun acord semnat cu Germania hitleristă nu a servit cauza păcii și independenței, ba dimpotrivă, a oferit Germaniei un puternic sprijin pentru cursul ei către război, pentru care omenirea a plătit

---

[1] *US State Department Memorandum of Conversation between Emil Bodnăraș, Vice President Romanian Council of State, and Harry G. Barnes, American Ambassador to Romania,* Ambasada SUA, București, 17 mai 1974, Virtual Archive: „Romania in the Cold War", pp. 2-3, CWIHP. Așa cum remarca viceprim-ministrul Bodnăraș în discuția cu ambasadorul american în 1974, Moscova se comporta irațional, „Ca și cum germanii, din Est și din Vest, nu se vor reuni în cele din urmă!"

[2] Max Frankel, „Hint That Rumania May Be Preparing to Quit the Warsaw Pact Seen by Officials in U.S.", *The New York Times,* 14 mai 1966, p. 5. Acesta este titlul continuării articolului de primă pagină al lui Frankel intitulat „Hint of Warsaw Pact Split Is Seen in Rumanian Stand", *The New York Times,* 14 mai 1966.

[3] *Scînteia,* 6 mai 1966; „Excerpts from Rumanian Chief's Talk on Independent Line", *The New York Times,* 14 mai 1966, p. 4.

[4] Ibid.

un preț foarte mare, mai cu seamă Uniunea Sovietică".[1] Deși autoritățile sovietice începuseră să recunoască față de ele însele că „problemele legate de pactul sovieto-german din 1939" creaseră „o frustrare deosebită în istoria relațiilor noastre bilaterale cu o serie de țări socialiste", frustrare care ar fi trebuit abordată, URSS nu a făcut niciodată acest lucru.[2]

Ceaușescu a reluat această temă la reuniunea CPC din iulie 1989, avertizând împotriva recrudescenței extremismului de dreapta și a organizațiilor neofasciste care apăreau „sub perdeaua libertăților democratice și în care propaganda anti-semită și naționalist-șovină este diseminată, împreună cu îndemnurile la o revizuire a frontierelor".[3] În această privință trebuie să remarcăm că cei doi lideri care au anunțat formarea Forumului Democrat Maghiar – forța politică de dreapta ce avea să formeze primul guvern necomunist din Ungaria –, Sándor Csoóri și István Csurka, s-au remarcat ulterior prin șovinismul lor patriotard și separatist.[4]

În iulie 1989, referindu-se la apropiata comemorare a 50 de ani de la izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial, Ceaușescu a spus:

> Nu trebuie să uităm lecțiile istorice ale perioadei premergătoare celui de-al Doilea Război Mondial, când concesiile făcute organizațiilor fasciste și chiar încurajarea, printre altele, a fascismului lui Hitler, au dus la pătrunderea fascismului în

---

[1] Ceaușescu a făcut această declarație la aniversarea sa, pe 25 ianuarie 1988. Gorbaciov a justificat acordul semnat de Stalin cu Hitler la aniversarea a 70 de ani de la Marea Revoluție din Octombrie, pe 7 noiembrie 1987. Vezi *Scînteia,* 26 ianuarie 1988; Givrin (2003), p. 109. În conformitate cu ambasadorul israelian în România la acea vreme, Gorbaciov încerca „să-i contrazică pe istoriografii occidentali care afirmau că acordul dusese la izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial". La polul opus, nota ambasadorul Israelului, Ceaușescu era singurul lider comunist care adera la „opinia care a prevalat în Occident" și care respingea „teoria sovietică (reconfirmată de Gorbaciov) conform căreia pactul Ribbentrop-Molotov nu avusese nicio implicație asupra declanșării celui de-al Doilea Război Mondial". Ibid.

[2] În februarie 1989, ministerul sovietic de externe lista, după pactul Ribbentrop-Molotov, „afacerea Katyn, evenimentele din Ungaria în 1956, criza din 1968 din Cehoslovacia etc.", ca fiind cele mai problematice „pete albe". *The Political Processes in the European Socialist Countries and the Proposals for Our Practical Steps Considering the Situation Which Has Arisen in Them,* Memorandum of the Soviet Ministry of Foreign Affairs, 24 February 1989, Document Nr. 3 în Jacques Levesque, „Soviet Approaches to Eastern Europe at the Beginning of 1989", *CWIHP Bulletin,* nr. 12/13 (toamna/iarna 2001), p. 69. Vezi și *Memorandum from the International Department of the Central Committee of the CPSU to Alexander Yakovlev,* February 1989, Document 2, în *Op.cit.,* p. 67.

[3] *Procese-verbale ale întrunirii CPC de la București: Discurs al secretarului General al PCR (Nicolae Ceaușescu),* 7 iulie 1989, versiunea în limba germană, pp. 11-12/144-145, PHP.

[4] Vezi, de pildă, Attila Pok, „Why Was There No 'Historikerstreit' in Post-Communist Hungary?" *East European Perspectives, Radio Free Europe/Radio Liberty,* 18 august 2004. Csurka a fost obligat să părăsească Forumul Democrat Maghiar (FDM) în 1993 fiindcă peroratiile sale subminau credibilitatea guvernului. Csoóri a plecat de la conducerea FDM pentru a deveni șeful Federației Mondiale a Maghiarilor, responsabil pentru gestionarea relațiilor cu organizațiile de emigranți din străinătate, precum Federația americano-maghiară.

numeroase țări europene și la declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial. Este bine cunoscut faptul că politica de concesiuni și capitularea în fața Germaniei naziste, acordul de la München și, printre altele, tratatul dintre Molotov și Ribbentrop, nu au împiedicat agresiunea, ci dimpotrivă, au facilitat-o. Aceste lecții ne obligă să ne intensificăm lupta împotriva războiului și pentru dezarmarea generală, îndeosebi pentru eliminarea armelor nucleare.[1]

Deși e dificil să știm în ce grad figurau disperarea și anume calcule în revenirea lui Ceaușescu la acest subiect în noiembrie 1989, la ultimul congres al PCR, referirea sa la pactul Ribbentrop-Molotov a fost cea mai uimitoare și – conform unor observatori diplomatici de la fața locului – cea mai periculoasă de până atunci.[2] Liderul PCR a cerut de fapt URSS nu doar să-și accepte responsabilitatea (greu de crezut totuși, dat fiind comportamentul său anterior), ci și să remedieze problemele cauzate de împărțirea Europei între Uniunea Sovietică și Germania nazistă:

Imposibil de uitat sunt lecțiile istoriei și faptul că Germania hitleristă a primit încurajări pentru a iniția cel de-al Doilea Război Mondial ca rezultat al unei politici de concesiuni făcute Germaniei naziste... Niciodată nu trebuie să uităm că acordul dintre Germania lui Hitler și Uniunea Sovietică nu a eliminat amenințarea războiului...
De aceea crede România că trebuie să căutăm modalități de a soluționa problemele care au rămas nerezolvate. Este important mai ales să adoptăm o poziție clară și lipsită de echivoc în condamnarea și anularea tuturor acordurilor cu Germania hitleristă, adoptând decizii practice de eliminare a rezultatelor tuturor acelor acorduri și dictate.[3]

Implicațiile pentru Moscova erau înfricoșătoare. În încercarea de a contracara intențiile lui Ceaușescu, agenția TASS a ripostat „că niciun politician serios sau responsabil nu poate ridica problema granițelor postbelice, inclusiv a frontierei sovieto-române".[4]

Distragere, doctrina Brejnev și drepturile minorităților

Deși o disciplină relativ rigidă a fost păstrată în cadrul organismelor militare și de informații ale Pactului de la Varșovia în decursul anului 1989, este posibil să se fi înregistrat deosebiri reale între Departamentele Internaționale care își coordonau măsurile active, inclusiv pe cele împotriva României. Astfel, nu

[1] *Procese-verbale ale întrunirii CPC de la București: Discurs al secretarului General al PCR (Nicolae Ceaușescu),* 7 iulie 1989, versiunea în limba germană, pp. 11-12/144-145, PHP.
[2] Govrin (2002), p. 114.
[3] Ibid. Discursul lui Ceaușescu la cel de-al XIV-lea Congres al PCR, noiembrie 1989. *Scînteia,* 21 noiembrie 1989.
[4] Citat în Govrin (2002), p. 114.

putem exclude faptul că existau acum multiple surse și motivații la baza măsurilor active care dădeau de înțeles că România renunțase la politica sa de dezangajare și dezarmare și chiar la vechile sale insistențe că toate diferendele dintre state trebuie soluționate nu prin forță sau amenințarea cu forța, ci prin negocieri. Ambasadele occidentale de la București (inclusiv cea a Israelului) erau ținta unui impresionant baraj de măsuri active care încercau să disimuleze propunerile românești de reformă și continua sa insistență pe politici pe care acum Moscova le prelua ca fiind ale sale, dar într-o formă mai puțin radicală și într-un mod care să faciliteze controlul permanent al sovieticilor asupra Pactului de la Varșovia.

Ambasadorul israelian, spre exemplu, a primit de la o sursă est-europeană care participa la întrunirea CPC din iulie informația că exista un dezacord între cei „care susțineau reformele sociale și economice și cei care li se opuneau".[1] Sursa i-a spus ambasadorului că, atunci când „Gorbaciov a declarat că «epoca Războiului Rece s-a încheiat»", Ceaușescu ar fi replicat „că Războiul Rece încă există" și apoi i-ar fi surprins pe ceilalți participanți cu un apel la o reînnoire a „validității doctrinei Brejnev", pe care Gorbaciov o declarase expirată.[2] Transcrierea est-germană a discursului lui Ceaușescu creionează însă o altă imagine. Liderul român a început prin a anunța că eforturile combinate ale țărilor socialiste și ale „popoarelor din lumea întreagă" erau responsabile pentru încheierea politicilor de tip Război Rece și pentru reușita „tranziției la o politică de destindere, la soluționarea dificilelor și complicatelor probleme ale chestiunilor internaționale prin intermediul negocierilor" – o poziție care exclude orice considerare a doctrinei Brejnev și care concorda cu politica oficială a României începând cel puțin din 1964.[3]

Deși nu a precizat care era identitatea (dez)informatorului său est-european, diplomatul israelian nota într-un alt context că ambasadorul maghiar dorea să stabilească relații bune cu el îndeosebi, deși Budapesta nu avea relații diplomatice cu Tel Avivul în perioada respectivă.[4] Cu câteva săptămâni înainte, Biroul Politic maghiar discutase despre temerile sale (neîmplinite) că România va folosi întrunirea CPC pentru a avertiza cu privire la prăbușirea socialismului în Ungaria – în conformitate cu liderul de partid Károly Grósz – și pentru a face apel la o reînnoire a „doctrinei Brejnev" (contrazicând astfel afirmația că referirea la

[1] *Op.cit.*, p. 113.
[2] Ibid.
[3] *Procese-verbale ale întrunirii CPC de la București: Discurs al secretarului general al PCR (Nicolae Ceaușescu)*, 7 iulie 1989, versiunea în limba germană, pp. 2/135 – 3/136, PHP.
[4] Vezi de pildă Govrin (2002), pp. 8, 119, 125.

această doctrină ar fi constituit o „surpriză", dacă ar fi fost făcută).[1] Ministrul de externe Gyula Horn l-a corectat imediat pe Grósz, explicând că „românii nu doresc să o discute în cadrul Comitetului Politic Consultativ".[2]

Această admonestare se referea la faptul că Bucureștiul nu voia ca în această dezbatere să fie incluse instituțiile militare ale Pactului de la Varșovia. Problema ținea de construcția socialistă, astfel că era relevantă pentru viziunea lui Ceaușescu privind un CPC extins, cu participarea ***tuturor țărilor socialiste din Europa.*** Un element-cheie al acestei propuneri era excluderea de la lucrări a oficialilor de la Apărare. Problema lui Ceaușescu era faptul că, până la crearea unui nou mecanism, principalul organism politic al Blocului sovietic rămânea Pactul de la Varșovia. Iar cea mai eficientă modalitate de a-l canaliza spre realizarea obiectivelor românești era referirea la principii și politici despre care Moscova pretindea că sunt sacrosancte.

La mijlocul anului 1989, distanțarea sau apropierea lui Ceaușescu de ceilalți lideri comuniști devenise tot mai dependentă de gradul în care aceștia considerau că sistemul socialist merită salvat. Pentru liderul român, menținerea și dezvoltarea socialismului erau esențiale și meritau să fie susținute chiar dacă acest lucru presupunea utilizarea forței militare, de poliție și de securitate din fiecare țară. Ceaușescu nu se sfia să-și afirme aprobarea pentru folosirea instituțiilor coercitive ale partidului și statului împotriva amenințării „contrarevoluționare".

Astfel, atunci când a descris utilizarea forței în Republica Populară Chineză ca fiind „regretabilă", el a susținut represiunile recente ale manifestanților din Piața Tienanmen, considerându-le o ripostă legitimă la adresa „contrarevoluției".[3] Până în 1989, aceasta fusese poziția oficială a tuturor liderilor din Blocul sovietic.[4] Și a continuat să fie principiul practic de operare în Uniunea Sovietică chiar și după 1990, indiferent de preferințele personale ale lui Gorbaciov, așa cum o atestă incidentele din Georgia, Lituania și Letonia.

---

[1] *Minută a întâlnirii Comitetului Politic al PSMU pe 16 mai 1989 – Fragment pe problemele Pactului de la Varșovia,* 16 mai 1989, în Bekes și Locher (2003), PHP. În cadrul întrunirii Biroului politic din mai 1989, Károly Grósz și Reszö Nyers au elaborat o procedură pentru cazul în care românii apelau la o presupusă amenințare la adresa socialismului în țara lor, ca o justificare pentru a invoca Doctrina Brejnev și intervenția militară. Delegația lor s-ar ridica imediat și ar pleca de la întrunirea CPC.

[2] *Op.cit.,* p. 9.

[3] Regimurile la fel de conservatoare din RDG și Cehoslovacia erau chiar mai zgomotoase în aprobările lor. Șeful Stasi Ernst Mielke, spre exemplu, nota în ordinul din 10 iunie 1989 (Instrucțiuni secrete din partea șefului MfS Ernst Mielke pentru șefii tuturor unităților de securitate a statului, Berlin, VVS-Nr. 0008, MfS-Nr. 45/89): „Campania de denunțare din presa occidentală referitoare la recentele evoluții din RPC, îndeosebi la măsurile ferme de suprimare a tulburărilor contrarevoluționare din Beijing, a dus la o sporire a provocărilor și la acțiuni ostile ale forțelor inamice împotriva măsurilor adoptate de conducerea de partid și de stat chineză, dar și împotriva instituțiilor și cetățenilor RPC din RDG". Armin Mitter și Stefan Wolle, *Ich liebe Euch doch alle! Orders and Situation Reports of the MfS, January to November 1989,* Berlin, BassisDruck, 1990, p. 78.

[4] Fusese exprimat public, de exemplu, de Jaruzelski și Kádár.

Concomitent, întreaga strategie de securitate și politica internațională a României timp de mai bine de douăzeci și cinci de ani avusese la bază revenirea intervențiilor militare străine – cei mai probabili candidați referitor la România fiind Uniunea Sovietică și Ungaria.[1] Această politică fundamentală a rămas neschimbată atât la nivel militar, cât și la nivel de partid. În acest sens, este sugestiv faptul că în paragraful imediat următor al discursului său, chiar după justificarea represiunii chineze, Ceaușescu declara:

> Ne dorim o cooperare activă cu toate țările socialiste, și în primul rând cu vecinii noștri, pentru progresul și dezvoltarea economică și socială a țărilor noastre pe calea socialismului, pentru creșterea nivelului de trai material și pentru garantarea independenței și suveranității.
> În această privință, suntem de părere că ***este important în mod special pentru statele socialiste membre ale Pactului de la Varșovia și pentru toate țările socialiste să analizeze și să stabilească în comun problemele actuale ale construcției socialiste,*** cum putem munci mai bine împreună, pregătind populația pentru criză și asigurând dezvoltarea socială și economică a tuturor popoarelor pe calea socialismului.[2]

De la mijlocul anului 1989, și cu toate că urmărea încă o agendă evident sprijinită de Moscova, Budapesta avea și o agendă oarecum independentă în cadrul Pactului de la Varșovia, folosindu-se de drepturile omului și cele ale minorităților pentru a-și impune un interes personal și o autoritate privilegiată asupra teritoriului și populației românești.[3] Insistențele Ungariei pentru

---

[1] Acesta fusese unul dintre cele trei scenarii de amenințare ale Statului-Major român și în perioada interbelică. Dintre celelalte două, unul alătura Bulgaria, Ungaria și URSS pentru un atac tripartit la adresa României, iar celălalt proiecta o posibilă alianță româno-sovietică împotriva maghiarilor și a bulgarilor susținuți de germani. Aceste strategii sunt discutate în Talpeș (1988). Vezi și Hugh Ragsdale, *The Soviets, the Munich Crisis, and the Coming of World War II,* New York, Cambridge University Press, 2004.

[2] *Procese-verbale ale întrunirii CPC de la București: Discurs al secretarului General al PCR (Nicolae Ceaușescu),* 7 iulie 1989, versiunea în germană, pp. 151-152. Sublinierea îmi aparține.

[3] Acesta pare a fi un pas evolutiv al politicii anunțate în 1968, conform căreia Budapesta își afirma responsabilitatea pentru literatura scrisă de autorii maghiari de peste graniță – adică din România – și apoi a extins-o treptat și asupra scriitorilor în sine. Vezi, de pildă, raportul ambasadorului maghiar Jozsef Vincze din 13 mai 1968 în Nastasă, Andreescu și Varga (2003), Document 148, pp. 908-910; MOL, KÜM, XIX-J-1-j-Rom-16/b-szn-1945-1968/II, f. 297-299. Vezi și raportul Ambasadei Ungariei din 3 iulie 1968 către adjunctul Departamentului Internațional András Gyenes (Ibid., Document 149, pp. 911-922) și raportul din 15 august către șeful cu problemele ideologice Istvan Szirmai, șeful Departamentului Internațional Zoltan Komoscin, adjunctul acestuia, Andras Gyenes și șefului cu probleme de propagandă György Aczel (Document 151 în *op.cit.,* pp. 930-933). În discuția cu ambasadorul maghiar la București de la vremea respectivă, ambasadorul bulgar și-a exprimat uimirea oripilată. Nastasă, Andreescu and Varga (2003), Document 149, Annex 2, *Discuție cu ambasadorul bulgar (Bogdanov) despre problemele legate de literatura naționalităților,* 2 iulie 1968, pp. 921-922; MOL, KÜM, XIX-J-1-j-Rom-16/b-szn-1945-68.II, f. 339-345. La scurt timp după aceea, Bulgaria a lansat programul de asimilare forțată a minorităților, primii fiind pomacii, musulmani cu origini slave.

„coordonarea activității" unui nou Comitet Special al Pactului de la Varșovia pentru Drepturile Omului și Problemele Umanitare, și pentru controlul grupurilor de lucru care aveau să-i stabilească structura, procedurile și agenda, sugerează că Budapesta considera că prezența sa în activitatea de coordonare și contror al procesului era aproape la fel de importantă ca susținerea drepturilor umane și a problemelor umanitare.[1] Ministrul de externe, Várkonyi, și cel al apărării, Kárpáti, recomandau ca Ungaria să propună înființarea acestor organisme și „anumite obligații comune" referitoare la drepturile minorităților la reuniunea CPC din iulie 1989, știind bine că niciunul dintre partenerii ei nu o va susține; intenția sa era, aparent, aceea de a pune previzibilul eșec al propunerii pe seama poziției dure a României cu privire la drepturile umane și la cele ale minorităților, și de a se asigura că publicul internațional era informat (pe canalele corespunzătoare".[2]

Cele trei niveluri ale confruntării sovieto-române

Existau trei niveluri principale ale confruntării din cadrul Blocului sovietic pe parcursul Războiului Rece și mai ales în ultimul deceniu al acestuia, toate trei fiind importante pentru interesele strategice americane. Primul era acela al confruntării dintre Est și Vest și al riscului ca tensiunile să explodeze, ducând la un conflict militar și chiar la un război nuclear. La acest nivel, România combătuse cu consecvență politicile de competiție militară provocatoare, tensiuni crescute și războaie prin interpuși, agreate de diverși lideri sovietici și, în special, de cei militari. Și a făcut acest lucru în primul rând prin intermediul propriei sale strategii de mediere internațională, dezangajare și dezarmare.

Abilitatea sa de a-i șantaja pe liderii sovietici pentru a adopta aceste politici, în schimbul acceptului de a reînnoi Tratatul de la Varșovia în 1985 este unul dintre cele mai surprinzătoare fenomene ale ultimilor ani de Război Rece, despre care nu se știa aproape nimic la momentul respectiv, nici măcar faptul că exista. În mod ironic, rapoartele din ultima jumătate a anilor 1980 referitoare la reconcilierea sovieto-română reflectau în parte o realitate în care Gorbaciov

---

[1] *Memorandum comun al Ministerului de Externe și Ministerului Apărării Naționale privind viitorul Tratatului de la Varșovia*, 6 martie 1989, p. 7, „Ungaria și Pactul de la Varșovia", „Perspective naționale", PHP.

[2] *Op.cit.*, p. 10. În mai 1989, Gyula Horn susținea „eliminarea" propunerilor referitoare la un „comitet special pentru drepturile omului" și o „obligativitate comună" de a garanta drepturile colective ale minorităților, deoarece „noi nu avem susținere în acest sens în interiorul Pactului de la Varșovia". Mátyás Szürös (și Károly Grosz) s-au arătat de acord, recomandând „o retragere lentă", lăsând problema pe agendă, dar „păstrând tăcerea în privința ei". *Minute ale întâlnirii Comitetului Politic al PSMU pe 16 mai 1989 – Fragment pe problemele Pactului de la Varșovia*, 16 mai 1989, în Bekes și Locher (2003), pp. 1-2, 4, 10, PHP. După întrunirea CPC din iulie 1989, Horn și alții au „denaturat" aceste propuneri, ca fiind un serios subiect de dispută la București și negând faptul că propunerile românești de reformă au fost măcar discutate.

alinia tot mai mult politica de securitate sovietică la vechea linie trasată de București și începea să satisfacă vechile solicitări ale României. Înainte de acest moment, rapoartele privind o astfel de reconciliere, diseminate în deceniile 1960 și 1970, erau elemente standard ale unei campanii de măsuri active menite să creeze imaginea unei independențe românești deja reduse și în continuă diminuare. Acum însă, ele reflectau realinierea sovietică la pozițiile de mult susținute de România. Deloc surprinzător, Gorbaciov – și aproape toți ceilalți lideri sovietici – avea mari ezitări în a recunoaște rolul României în acest proces.[1]

Acum, că Bucureștiul era tot mai mult în acord cu politica de securitate sovietică, unul dintre cele mai importante domenii ale trecutei confruntări sovieto-române se redusese considerabil. Acest lucru nu i-a oferit însă lui Gorbaciov decât un vag respiro. În parte fiindcă momentul i se părea propice și în parte ca urmare a adânc înrădăcinatelor probleme de „încredere" față de Moscova, Bucureștiul a continuat să facă presiuni pentru progresul dezarmării, pentru reduceri și mai mari ale armamentelor, trupelor și bugetelor destinate apărării și pentru o retragere mai rapidă și completă a trupelor sovietice de pe teritoriile altor state. Și a perseverat în această direcție până la Revoluția din decembrie 1989, spre substanțialul disconfort al Kremlinului.

Cel de-al doilea nivel al confruntării era în interiorul Pactului de la Varșovia, unde România se străduise fără încetare să-i scoată pe aliații est-europeni de sub dominația Moscovei, aproape chiar de la semnarea Tratatului de la Varșovia, în mai 1955 (consolidându-și și garantându-și astfel propria independență). Și a făcut acest lucru insistând pentru o democratizare a Pactului care să ducă la descentralizarea puterii și la rotația la comandă, transformându-l astfel dintr-un instrument al politicii militare sovietice într-o coaliție autentică de parteneri egali. În 1988, susținea chiar o restructurare completă care să-i încheie rolul de alianță politico-militară și ca principal organism coordonator pentru politicile externă și de securitate ale Blocului sovietic.

Transformarea alianței, așa cum o susținea România, ar fi schimbat atât de drastic prioritățile interne, de la unele politico-militare la altele socio-economice – mergând chiar până la excluderea de la lucrări a militarilor și a miniștrilor apărării – încât ar fi necesitat o reformulare completă a însuși Tratatului de la Varșovia. Și dacă s-ar fi realizat, ar fi subordonat obiectivele predominant militare de până atunci într-o agendă socio-economică. Iată ce anume raporta conducerea maghiară referitor la inițiativa de reformă a românilor la momentul respectiv:

> Partea română va încerca probabil să focalizeze atenția pe propunerile pe care Partidul Comunist Român le înaintase partidelor frățești pe tema transformării Tratatului de la Varșovia. Aceste modificări care afectează rolurile organizațiilor

[1] De exemplu, referirile lui Gorbaciov sugerează doar că inițiativele și propunerile românești nu erau complet deplasate. Vezi, de pildă, Gorbaciov(1996), pp. 466, 473-476.

politice – primirea Iugoslaviei și a Albaniei în Tratatul de la Varșovia – vizează în principal, și ar putea duce la revizuirea tratatului inițial.[1]

La instrucțiunile Moscovei, membrii loialiști ai alianței au combătut inițiativa României din toate puterile. În conformitate cu rapoartele maghiare însă, argumentația părții române avea o forță irezistibilă. Așa cum reliefa ministrul de externe Gyula Horn la o întrunirte a Biroului Politic maghiar la mijlocul lui 1989,

> Să nu pornim pe același drum pe care au propus românii să mergem, adică să introducem pe agendă problemele construcției socialiste, de exemplu experiențele construirii socialismului în plan intern, pe lângă chestiunile de cooperare economică în cadrul Tratatului de la Varșovia; regret să spun că mai multe țări ale Tratatului de la Varșovia au îmbrățișat acea propunere. Noi ne opunem prevederilor scrise [în propunere] și nu le susținem în niciun caz.[2]

Conducerea sovietică privea „democratizarea" Pactului de la Varșovia într-o lumină cu totul diferită de punctul de vedere al omologilor români. Perspectiva Kremlinului ar fi permis Uniunii Sovietice să păstreze caracterul de „interblocuri" al relației dintre Est și Vest și să accentueze integrarea Pactului sub controlul sovietic, facilitând astfel supraviețuirea pe termen lung a imperiului sovietic în zona de est a Europei. Este dificil să ne dăm seama dacă și în ce măsură campania României a avut un rol în eșecul proiectului sovietic. Oricum însă, faptul că opțiunile sovietice au fost urmărite chiar și la această dată sugerează că opoziția permanentă a României a jucat într-adevăr un rol în înfrângerea lor.

La sfârșitul anilor 1980, această luptă ar fi putut fi dusă mai departe doar de un membru al Pactului de la Varșovia. Dacă SUA ar fi demonstrat chiar și cel mai vag interes pentru democratizarea Pactului de la Varșovia în perioada reformelor lui Gorbaciov, probabil că procesul de încheiere pașnică a Războiului Rece s-ar fi oprit brusc. Pentru a facilita îndeplinirea unui obiectiv mai important, era nevoie ca SUA să se dezică de acest aspect al vechii lor politici de diferențiere. Iar schimbarea a devenit de domeniu public atunci când s-a renunțat la independența de Uniunea Sovietică în politica economică, externă și de securitate ca unul dintre cele două elemente principale care asiguraseră susținerea,

---

[1] *Memorandum referitor la poziția maghiară cu privire la transformarea mecanismelor de lucru ale Pactului de la Varșovia,* 6 decembrie 1988, pp. 3-4, PHP. „Delegațiile maghiare fuseseră instruite să evite să răspundă în vreun fel la solicitarea României și să nu ofere un răspuns categoric la propunerile românești". *Op.cit.,* p. 4.

[2] *Minută a întâlnirii Comitetului Politic al PSMU pe 16 mai 1989 – Fragment pe problemele Pactului de la Varșovia,* 16 mai 1989, p. 1, PHP. Horn a adăugat că autoritățile române „în mod clar" puseseră o „presiune atât de mare" pe Moscova pentru a discuta problemele „construcției socialiste și modernizarea Tratatului de la Varșovia", încât „sovieticii fac acum o concesie".

asistența și prietenia SUA, concentrându-se în schimb pe liberalizarea internă a fiecărui stat membru al Pactului de la Varșovia.

Acest lucru a avut un efect devastator asupra viitorului foarte apropiat al relației româno-americane – o relație deja mutilată de combinația de dezinformări coordonate de sovietici, politicile interne deloc liberale ale regimului comunist român și declinul aparent accelerat al capacităților administrative ale României. În vreme ce rolul României pe primele două niveluri ale confruntării – cel strategic și cel al alianței – era nu doar constructiv și eficient, ci și în acord cu politica generală americană în cea mai mare parte a Războiului Rece, lupta pe cel de-al treilea nivel, care necesita liberalizarea în interiorul fiecărui stat socialist, fusese întotdeauna un element de dispută între București și Washington. Bătăliile pe care Bucureștiul le-a dus și a continuat să le ducă la nivelurile strategic și de alianță nu au avut aproape niciun ecou dincolo de ocean.

Din păcate, susținerea populară pentru politicile independente, orientate spre Occident, urmate de conducerea română până în primii ani ai deceniului 1980, nu a avut un efect pozitiv asupra descentralizării interne din ultima parte a aceluiași deceniu. Prin urmare, se întrezăreau prea puține semne ale unei liberalizări pornite de jos, de tipul celei poloneze. De asemenea, nu exista nici liberalizarea de tip descendent, aprobată de sovietici și menită să redea regimului legitimitate, așa cum s-a întâmplat în Ungaria după înăbușirea revoltei din 1956 și după „normalizarea" brutală care a urmat. La polul opus, regimul comunist din România a demonstrat prin toate mijloacele că a considerat – în mod eronat – susținerea populară pentru evenimentele și orientările din trecut ca oferindu-i o aprobare de tip *carte blanche* pentru politicile interne și pentru noile orientări strategice care nu au generat o legitimitate corespunzătoare, ba dimpotrivă.

Spre deosebire de politicile sale externe și de securitate constructive și deseori inspirate, politicile interne ale României păreau osificate într-o etapă primară de dictatură de dezvoltare, care nu a permis decât foarte palide reforme și chiar mai puțină liberalizare în ultimii ani ai Războiului Rece. Dezinformările sovietice și ale Pactului, prejudecățile cognitive din Occident și noul interes al americanilor pentru susținerea lui Gorbaciov împotriva criticilor venite din URSS și din țările Europei de Est au focalizat atenția Vestului doar pe această componentă vulnerabilă și blamabilă a politicii românești. Concomitent, măsurile active sovietice au reușit să eclipseze inițiativele strategice și din interiorul alianței ale României, din două direcții diferite.

Dintr-o perspectivă, măsurile active înfățișau Bucureștiul ca susținând politici diferite, deseori diametral opuse, și/sau blocând exact acele politici pentru care de fapt milita. Cea de-a doua direcție a măsurilor active facilita operațiunile de „sporire a prestigiului" pentru aliații favoriți, reatribuindu-le lor inițiativele de reformă ale României. Astfel, chiar și atunci când mișcările românilor

ajungeau să fie cunoscute în Occident, originea lor românească era adesea ascunsă.

Acest efort al măsurilor active sovietice s-a dovedit extrem de profitabil. De pildă, cu toate că Budapesta a urmat cu rigurozitate linia dictată de Moscova în domeniul politicii externe și de securitate, nu puțini au fost analiștii occidentali care au crezut, până la întrunirea CPC din iulie 1989, că Ungaria „ajunsese deja cel mai departe în tendința de detașare treptată de Pactul de la Varșovia".[1] Cu mai puțin de șase săptămâni înainte, ministrul de externe Horn sublinia în fața Biroului Politic maghiar că, „referitor la viitorul Tratatului de la Varșovia, acceptăm doar acele lucruri pe care le acceptă și sovieticii".[2] Iar cinci luni mai târziu, în decembrie 1989, oficialii maghiari preamăreau „virtuțile rămânerii în Pactul de la Varșovia".[3]

Împreună cu Praga, Budapesta era de asemenea considerată ca mergând „cel mai departe în a susține desființarea structurilor militare ale Pactului de la Varșovia".[4] Dar acesta era un rol pe care, în conformitate cu documentele disponibile ale Pactului de la Varșovia, niciun lider cehoslovac sau maghiar nu l-a deținut vreodată înainte de 1990.[5] Pentru București însă, era o partitură familiară – una pe care, conform consemnărilor de la diverse întruniri ale Pactului de la Varșovia, românii au interpretat-o în opoziție cu toți ceilalți membri ai

---

[1] Vojtech Mastny, „A XXIII-a întrunire a CPC, București, 7-8 iulie 1989: Notă editorială", în Mastny, Nuenlist, Locher și Selvage (2001), PHP. Din păcate, versiunile în limba română ale discursurilor lui Ceaușescu la summitul de la București nu sunt incluse în această colecție, deci vocea României lipsește. Dovezile existente nu sugerează însă că descrierea retragerii Ungariei din Pact era corectă și că afirmația lui Ferenc Münnich din 1950, că politica externă a Ungariei „era o prerogativă a Uniunii Sovietice", fusese reconsiderată în mod serios cu privire la Pactul de la Varșovia. Borhi în Halmesvirta (2002), p. 64. Szürös, Horn și Kádár au exprimat aceeași poziție în anii 1980.

[2] *Minută a întâlnirii Comitetului Politic al PSMU pe 16 mai 1989 – Fragment pe problemele Pactului de la Varșovia*, 16 mai 1989, în Békés și Locher (2003), PHP.

[3] Raport la a 24-a întrunire a CMA, 1 decembrie 1989, PHP.

[4] Vojtech Mastny, „A XXIV-a întrunire a CPC, Moscova, 6-7 iunie 1990: Notă editorială", 24 ianuarie 2003 în Mastny, Nuenlist, Locher și Selvage (2001), PHP. În aceeași notă a unui brusc reamintit comportament independent, generalul Jaruzelski a făcut surprinzătoarea afirmație că „Polonia a fost singurul membru al Pactului de la Varșovia care a dezvoltat un concept propriu de apărare teritorială". *Discurs al generalului Wojciech Jaruzelski*, 5 februarie 2002, „Generali polonezi", PHP.

[5] De exemplu, ministrul ungar de externe Gyula Horn a continuat să se opună trecerii Pactului de la Varșovia de la focalizarea pe problemele militare și politice la cele socio-economice în cadrul întrunirii CME desfășurate la Varșovia la finele lui octombrie 1989. Discurs al ministrului ungar de externe (Gyula Horn), 26 octombrie 1989, PHP. În mod similar, înainte de îndepărtarea sa, liderul de partid cehoslovac Milos Jakes aderase rigid la modelul sovietic privind reformarea Pactului de la Varșovia. Discurs al Secretarului General al PCC (Milos Jakes), 7 iulie 1989, PHP.

alianței, până la Revoluția din decembrie 1989.[1] După ce autoritățile care au urmat această politică au fost îndepărtate de la putere, ceilalți membri ai Pactului de la Varșovia au atribuit pur și simplu Cehoslovaciei și Ungariei propunerile românești de reformă: „desființarea Forțelor Armate Unificate, plasarea forțelor armate exclusiv sub comandă națională, apărarea teritoriului național ca unică obligație în alianță, transformarea Statului-Major al Forțelor Armate Unite într-un Grup de Coordonare".[2]

[1] Deși grupul de lucru special pe „probleme legate de îmbunătățirea mecanismului de cooperare în cadrul Pactului de la Varșovia" s-a reunit de patru ori de la înființarea sa în iulie 1988 până în toamna anului 1989, nu a putut ajunge la un consens din cauza „profundei opoziții de opinii dintre România și restul membrilor". În mod ironic, s-a ajuns în cele din urmă la un consens la cea de-a cincea întâlnire, în februarie 1990, când ceilalți membri au acceptat transformarea funcțiilor Pactului și rotația la postul de comandant suprem, așadar, principalele elemente ale propunerii românești de reformă. Dar Ceaușescu nu se mai afla la putere, iar noii reprezentanți ai României în reuniunea CPC nici nu și-au asumat, nici nu le-a fost acordat creditul pentru ceea ce avea să fie reforma care a pus capăt Pactului de la Varșovia. Vezi, de pildă, Jordan Baev, „The End of the Warsaw Pact, 1985-1991: Viewed from the Bulgarian Archives", în „National Perspectives", PHP; *Information on the Budapest meeting of the Group „for issues to the improvement of the mechanism of cooperation within the Warsaw Pact"*, 5 martie 1990, Arhiva diplomatică, Sofia, Opis 47-10, A.E. 34, p. 10.

[2] Propunere a delegației cehoslovace, 7 iunie 1990, PHP; Procese-verbale ale întrunirii CPC de la Moscova: Raport est-german, 8 iunie 1990, PHP; Vojtech Mastny, „A XXIV-a întrunire a CPC, Moscova, 6-7 iunie 1990: Notă editorială", 24 ianuarie 2003, PHP.

Capitolul 15

De la partener la paria

În vreme ce toate aspectele politicii externe și de securitate a României erau sistematic reatribuite regimurilor loiale sovieticilor, cu ajutorul aparatului de măsuri active al URSS și al Pactului de la Varșovia, țara și conducerea ei erau cu minuțiozitate înfățișate ca susținând exact opusul măsurilor promovate în ultimul sfert de secol. De la statutul de unic membru al Pactului care refuzase să blameze și să condamne SUA, RFG și NATO, România devenise țara care detesta cel mai profund autoritățile de la Washington, Bonn și Bruxelles. De la țara cu activitate de pionierat în domeniul relațiilor cu Europa de Vest și mai ales cu CEE, devenise cea mai antieuropeană dintre toate. De la singurul membru al alianței care condamnase invaziile militare conduse de sovietici și respinsese doctrina Brejnev, devenise susținătoare a invaziilor militare în Europa și împotriva propriilor ei aliați. Desigur însă, România nu devenise în realitate așa, dar acestea erau imaginile proiectate în Occident de aparatul sovietic de dezinformare, cu un remarcabil succes.

Pregătirea terenului pentru violențe

Una dintre cele mai eficace aserțiuni care ar fi putut fi făcute împotriva României era aceea a discriminării minorităților. Motivul acestei eficacități nu era atât abuzul ieșit din comun la adresa minorităților, cât mai degrabă faptul că aproape toate statele sunt astfel organizate încât să servească în primul rând interesele și nevoile populației majoritare, dar și tendința cvasiuniversală de favorizare a membrilor propriului grup etnic, cultural sau religios, în detrimentul „celorlalți". Astfel, în fiecare structură statală și în fiecare individ există un impuls discriminatoriu inerent. Da, exista o discriminare a minorităților în România. Dar era ea o politică oficială? și era mai accentuată decât oriunde altundeva în cadrul Blocului sovietic?

Budapesta lansase deja, la sfârșitul anilor 1940, ca un substitut al pretențiilor sale teritoriale devenite nelegitime, o campanie pe termen lung menită să înfățișeze autoritățile române ca abuzive la adresa minorității maghiare din Transilvania.[1] Deși aceste eforturi nu au dat roade, mai ales din perioada proceselor-marionetă de la începutul anilor 1950 până la brutala normalizare de după înăbușirea sovietică a revoltei maghiare din 1956 și, mai apoi până în primii ani ai deceniului 1960, ele au reapărut cu noi forțe – și cu ajutorul organizațiilor maghiaro-americane din SUA – în anii 1963–1965.[2] Deja la începutul anilor 1970, afirmația că România comitea un „genocid cultural" al minorității sale maghiare devenise strigătul de luptă al oficialilor de la Budapesta și fusese preluată de organizațiile de maghiaro-americani din SUA, cel mai limpede și mai insistent exprimată în cadrul audierilor anuale în Congres pentru clauza națiunii celei mai favorizate, acordată României în 1975.[3]

În deceniul 1970, Congresul și Departamentul de Stat au condus în mod repetat și separat anchete și investigații privind pretinsele brutalități și discriminări și, aproape de fiecare dată, acuzațiile s-au dovedit nefondate. Paradoxal, în anii 1970, modul în care România își trata minoritățile etnice și religioase rivaliza ca permisivitate cu cel al Budapestei. Dar împărtășind convingerea Budapestei în necesitatea unei reconsiderări a graniței româno-ungare, principalele organizații maghiaro-americane din SUA nu s-au lăsat convinse de dovezile în

[1] Nastasă, Andreescu și Varga (2002), Document 110, pp. 357-358; MOL, KÜM, XIX-J-1-a-Rom-IV-135-1540-1946, f. 220-226. Raportul ambasadorului de la Moscova, 1946. Vezi și Mevius (2005), p. 119. Același efort a fost reliefat de misiunea Rakoszi-Magy din 1946 în SUA, Franța și Marea Britanie. Vezi de pildă declarația lui Rakoszi în *Népszabadság,* 13 august 1945; Kóvari (1983), p. 130; „Mathematics for the Millions", *Time,* 1 iulie 1946; *The Manchester Guardian,* 19, 20 iunie 1946. Vezi și repetatele declarații ale ideologului șef maghiar de la vremea aceea, József Révai, „Despre pacea maghiară", *Szabad Nép,* 28 aprilie 1946; ASB, CC al PCR Relații Externe, dosar 6.1946, f. 2-9; Nastasă, Andreescu și Varga (2002), Document 107, p. 329 și Document 109, p. 341.

[2] Grupurile de maghiaro-americani din SUA au reușit să-i mobilizeze pe reprezentanții în Congres pentru a solicita o declarație referitoare la pretinsele reprimări ale etnicilor maghiari din Transilvania, în 1963.

[3] Vezi, de pildă, reclama pe o pagină întreagă plătită de *Comitetul pentru Drepturi Umane din România* (numit și *Asociația Maghiară pentru Drepturi Umane),* intitulată „Vor aproba oare Statele Unite genocidul cultural?" *The New York Times,* 7 mai 1976. Pentru o descriere detaliată a audierilor pentru Clauza celei mai favorizate națiuni referitor la România, vezi Mircea Răceanu, *Istoria Clauzei Națiunii Cele Mai Favorizate în relațiile româno-americane,* București, Institutul Național Pentru Memoria Exilului Românesc, 2009.

sens contrar, mai cu seamă că acuzațiile de abuzuri românești la adresa etnicilor maghiari corespundeau mult mai vechilor prejudecăți cognitive.[1]

Persistența acestor acuze și influența politică a celor care le lansau au determinat Congresul și administrația americană să inițieze investigații similare și în anii 1980. Așa cum nota Departamentul de Stat în iunie 1980,

> Am analizat de asemenea îngrijorările privind tratamentele la care sunt supuse minoritățile naționale, și în special grupul etnic al maghiarilor. În acest sens, oficialii ambasadei americane au vizitat încă o dată regiuni românești cu populație numeroasă de limbă maghiară. Deși s-au constatat cazuri de discriminare la nivel local, evaluările ambasadei noastre sugerează că nu există dovezi care să susțină rapoartele despre o politică de discriminare aplicată de guvernul României la adresa minorității etnice maghiare.[2]

În mod similar, un grup de studiu al Congresului, din partea Subcomitetului pentru Comerț al Comitetului pentru Căi și Mijloace al Camerei Reprezentanților, a fost trimis în Transilvania în ultima parte a lunii aprilie 1980 poentru a investiga acuzațiile maghiarilor și ale maghiaro-americanilor privind represiunile

---

[1] Disponibilitatea organizațiilor maghiaro-americane de a se încrede în Budapesta, în particular pe tema recuperării Transilvaniei de la România, avea precedente vechi. La înființarea Federației Mondiale a Maghiarilor, în 1929, fondată pentru a colabora cu Liga Revizionistă Ungară cu scopul de a face lobby în mediile occidentale (și internaționale, în general), în principal în sprijinul pretențiilor teritoriale ale maghiarilor împotriva României (urmată de Cehoslovacia și de Iugoslavia), cea mai importantă organizație maghiaro-americană din acea perioadă a susținut alocțiunea principală, în care s-a angajat să facă tot posibilul pentru îndeplinirea obiectivului vizat. Mark Imre Major, *American Hungarian Relations 1918-1944,* Astor, Fl., Danubian Press, 1974, disponibilă la www.hungarian-history.hu. Vezi mai cu seamă capitolul VI: „Emigration as an Ally: Hungarians in America", pp. 137-139. Federația Mondială a Maghiarilor cu sediul la Budapesta „se preocupa" de interesele organizațiilor de maghiari emigrați în Occident și, așa cum nota un istoric, în anii 1970 atitudinea lor față de Ungaria „putea fi descrisă ca una de loialitate". Jorg K. Hoensch, *A History of Modern Hungary: 1867-1994,* New York, Longman, 1996, p. 274. Maghiaro-americanii urmăreau cu onestitate aceste obiective, lăsându-se ghidați de două distorsionări sistematic promovate de instituțiile maghiare încă de la Primul Război Mondial: (1) că populația maghiară din Transilvania era la fel de numeroasă sau mai numeroasă decât cea română; și (2) că pretențiile românilor la teritoriul Transilvaniei nu erau la fel de vechi sau de juste ca acelea ale maghiarilor.

[2] Rozanne Rodgway, consilier la Departamentul de Stat, SUA, în *Hearing before the Subcommittee on Trade of the Committee on Ways and Means, 10 iunie 1980,* Washington DC, US GPO, 1980, pp. 44. Ridgway a declarat: „Este evident că politicile României în domeniul drepturilor omului nu sunt aceleași cu ale noastre și nici nu sunt conforme pe deplin cu ceea ce considerăm noi a fi spiritul Actului Final de la Helsinki. Cu toate acestea, am constatat că guvernul român este pregătit pentru discuții sincere și comprehensive în acest sens. Acest lucru a fost reliefat în cursul Mesei Rotunde pe tema drepturilor omului, organizate în România în februarie [1980], la care au participat oficiali ai guvernului american, reprezentanți ai Comisiei CSCE și membri ai unor organizații private interesate de problemele drepturilor omului". Ibid.

brutale la care ar fi fost supuse minoritățile. Conduși de David Rohr, membrii grupului au vizitat orașele Târgu Mureș, Sfântul Gheorghe și Cluj-Napoca, întâlnindu-se cu numeroși lideri ai comunităților respective, printre care și Karol Király.[1] Ancheta Congresului a conchis că pretinsele dovezi „de genocid cultural" nu erau „observabile" și că autoritățile statului nu au părut „a reprima [minoritatea mahiară] în mod direct, ca o chestiune de politică oficială".[2]

În frunte cu o entitate cu nume dublu, *Comitetul pentru Drepturile Omului în România/Asociația Maghiară pentru Drepturile Omului* (CDOR/AMDO), mai multe organizații maghiaro-americane au încercat să discrediteze investigația, ca fiind manipulată de autoritățile române.[3] De exemplu, insistând că etnicii maghiari din România îi informau în mod regulat pe cei din organizația sa despre grave discriminări și abuzuri, liderul CDOR/AMDO Laszlo Hamos a susținut apoi, tautologic, că sursele sale sunt de încredere, fiindcă nu e de crezut că persoanele supuse unor asemenea abuzuri grosolane ar minți sau ar exagera. Senatorul Charles Vanik, unul dintre susținătorii amendamentului care lega politicile de emigrare mai liberale de statutul națiunii celei mai favorizate (NCMF), sublinia că investigațiile și observațiile la fața locului ale oficialilor americani sunt mai convingătoare decât relatările „din auzite" oferite de CDOR/AMDO și de alte persoane și organizații.[4]

---

[1] Orașele vizitate au fost alese nu doar fiindcă erau trei dintre cele mai importante localități din Transilvania, ci și fiindcă reprezentau o diversitate de tipuri de așezări. În Cluj-Napoca, de exemplu, etnicii maghiari constituiau mai puțin de un sfert din totalul populației, în Târgu Mureș exista o relativă egalitate între etnicii români și cei maghiari, iar în Sfântu Gheorghe etnicii maghiari depășeau trei sferturi din totalul populației.

[2] *Extension of the President's Authority To Waive Section 402 (Freedom of Emigration Requirements) Of The Trade Act Of 1974, Hearing Before The Subcommittee on International Trade On The Committee On Finance, United States Senate,* 96th Congress, Second Session, 21 iulie 1980, Washington, US GPO, 1980, p. 252. Studiul sublinia că: „Niciuna dintre persoanele intervievate nu a fost de părere că încheierea actualei relații comerciale cu Statele Unite va fi benefică pentru situația minorităților". Hamos a susținut exact contrariul, sugerând că organizația sa ar putea pune Congresul SUA în legătură cu persoane din România care pledau pentru izolarea ei de sprijinul și de contactele americane. Ibid.

[3] Pe lângă CDOR, condusă de Laszlo Hamos, principalele organizații implicate în această campanie erau „Comitetul de Colaborare a Organizațiilor Ungare din America de Nord", condus de Istvan Gereben, și Fundația Americano-Transilvăneană din Washington, condusă de A. Tamas și Christina Kun.

[4] Așa cum specificase senatorul Charles Vanick, după ce Hamos a recomandat cartea publicată de Albert Wass, *Witness to Cultural Genocide,* ca o sursă de încredere, „Dacă te duci acum în România, poți aduce înapoi scrisori sau declarații notariale semnate de oamenii care locuiesc acolo. Mărturia ta devine una indirectă – ceva ce ai auzit sau ai citit, ceva ce nu ai observat personal sau ceva ce a fost relatat organizației tale într-o publicație scrisă de cineva pe care noi nu-l putem chestiona, scrisă de cineva pe care nu-l cunoaștem, scrisă de cineva pe care nu-l putem verifica". *Extension of the President's Authority To Waive Section 402 (Freedom of Emigration Requirements) Of The Trade Act Of 1974, Hearing Before The Subcommittee on International Trade On The Committee On Finance, United States Senate,* 96th Congress, Second Session (1980), pp. 254-255.

Hamos a replicat însă că surselor sale trebuie să li se acorde mai multă crezare decât concluziilor grupurilor de studiu ale Congresului (sau investigațiilor făcute de Departamentul de Stat), fiindcă „cele mai multe elemente ale campaniei de discriminare și deznaționalizare duse de România nu se pretează la observații la fața locului, mai cu seamă nu pentru foarte expusele delegații occidentale, fiecare pas al acestora fiind atent urmărit, în mod deschis sau mai ferit".[1] Congresul american, afirma Hamos, ar avea mai mult de câștigat dacă s-ar baza pe scrierile „mai multor lideri locali ai disidenților maghiari" – publicate în traducere în limba engleză – „în loc să se bazeze pe observațiile și generalizările la a doua mână ale unor delegații străine care vizitează Transilvania în condiții stricte, și să acorde atenție acelor voci care vorbesc chiar din România".[2] În prima parte a anilor 1980, situația internă tot mai dificilă a conferit credibilitate unor asemenea aserțiuni, care întâmpinau acum o tot mai redusă rezistență din partea Congresului și a Departamentului de Stat.[3]

Deja în 1987, tema că pretinsele tratamente brutale ale României la adresa minorităților ajunseseră pe punctul de a duce la o explozie de terorism „justificabil" în Transilvania era pe larg și cu insistență diseminată de măsurile active la nivelul întregului Bloc sovietic. De exemplu, în ziarul finlandez cu cel mai mare tiraj se raporta că etnicii maghiari din Transilvania erau „transformați în teroriști" și în scurt timp aveau să „înceapă să lovească ținte internaționale", la fel ca „bascii, armenii și palestinienii, fiindcă opresiunea internă" exercitată de autoritățile de la București făcea din terorism „o alternativă logică".[4]

Ambasada Ungariei de la București continua să disemineze aceste măsuri active așa cum făcuse și în perioada în care fostul șef al informațiilor maghiare Sandor Rajnai fusese ambasador (1978–1982). În 1988, ambasadorul Pal Szücs l-a adus pe Janos Fazekas, etnic maghiar și fost viceprim-ministru român, la o întâlnire pe care o aranjase cu ambasadorul israelian la București. Întâlnirea era una extraordinară, și nu numai pentru că dovedea că oficialitățile maghiare susțineau mișcarea separatistă din România. La vremea respectivă, Ungaria nici măcar nu avea relații diplomatice cu Israelul și o asemenea întâlnire ar fi fost imposibilă în oricare alt stat al Pactului de la Varșovia.

Szücs și Fazekas i-au depănat diplomatului israelian poveștile despre „genocidul cultural", insistând că „pretinsa «represiune antimaghiară»" din România amintea de antisemitismul din perioada nazistă și că îi va determina pe etnicii

[1] *Op.cit.*, p. 91.
[2] Ibid.
[3] Vezi, de pildă, *Genocide in Transylvania: Nation On The Death Row,* compilat de Federația Mondială a Maghiarilor și Danubian Research and Information Center, Astor, Fl., Danubian Press, 1985.
[4] Martti Valkonen, „Gorbachev Aided the Minority", *Helsingin Sanomat,* 13 iulie 1987, p. 19 în JPRS-EER-87-141, 23 septembrie 1987, pp. 1-3. *Helsingin Sanomat* era ziarul finlandez cu cel mai mare tiraj.

maghiari din Transilvania să se revolte şi astfel sângele „să curgă pe străzi".[1] Budapesta şi-a menţinut perspectiva apocaliptică şi după 1989, prevăzând un inevitabil „sistem al violenţelor" care va duce la „asasinarea oamenilor, la masacre – de la epurare etnică la anumite tipuri de persecuţii" şi la „migraţii necontrolate în regiune şi în afara ei", dacă Transilvaniei nu îi era acordată autonomie.[2]

Szücs îl cultiva pe ambasadorul israelian în parte pentru a depărta Bucureştiul de Tel Aviv şi a progresa în îndeplinirea obiecvtivului general de izolare a României de partenerii ei internaţionali, şi în parte pentru ţelul specific de subminare a eforturilor sincere depuse de Bucureşti pentru procesul de pace din Orientul Mijlociu.[3] Extravaganta încercare de a asemăna situaţia etnicilor maghiari din România cu aceea a evreilor în timpul Holocaustului constituia o modalitate de apropiere de aceste obiective. O alta era aceea de a ochestra condamnarea politicilor româneşti faţă de minorităţi, făcută de membri de vârf ai aripii Organizaţiei pentru Eliberarea Palestinei care respingea negocierile, ca un mijloc de discreditare a implicării Bucureştiului în medierile din Orientul Mijlociu.

Ilustrativ din acest punct de vedere este interviul dat în limba engleză Agenţiei de Presă Ungare MTI în august 1988, de Abu Iyad (Salah Khalaf), şeful securităţii lui Yasser Arafat, din OEP – interviu destinat publicului de limbă engleză.[4] Folosind împotriva Bucureştiului aserţiunile maghiare deja standard de „genocid cultural", Iyad a cerut excluderea României din procesul de pace în Orientul Mijlociu.[5] La vremea respectivă, Iyad, un susţinător declarat al Frontului de

---

[1] Govrin (2002), p. 129. Aparent, Fazekas a fost implicat într-o tentativă de puci în 1984, care a inclus încercări de a provoca ciocniri etnice violente în Transilvania. Vezi, de pildă, Deletant (1995), p. 344. Ambasadorul ungar Szücs era totodată membru de vârf al Federaţiei Mondiale a Maghiarilor.

[2] Geza Entz, responsabil pentru maghiarii de peste graniţă în guvernarea Forumului Democrat Maghiar, către Stephen Engelberg şi Judith Ingram, „Now Hungary Adds Its Voice to the Ethnic Tumult", *New York Times*, 25 ianuarie 1993.

[3] Aceasta a fost totodată una dintre ţintele principale ale dezertorului român Ion Mihai Pacepa. Vezi, de pildă, Pacepa (1987). Liderii israelian şi egiptean au garantat în mod public pentru sinceritatea rolului jucat de România, la fel ca preşedintele Carter, astfel încât să nu mai existe dubii în această privinţă. În vreme ce specialiştii americani ignoră în mare parte rolul României, diplomaţii şi specialiştii israelieni l-au analizat în detaliu. Vezi, de pildă, Govrin (2005). Vezi şi Aba Effen, *Israel At A Crossroads*, Ierusalim, Gefen, 2001, pp. 164-178.

[4] MTI (în engleză), 22 august 1988.

[5] Michael Shafir, „PLO's Second in Command Denounces Romania's Treatment of Hungarian Transylvanians", RAD Background Report/168, RFER, 25 august 1988, pp. 1-3, OSA, Box 37, File 5, Report 65. Iyad i-a dezinformat şi pe interlocutorii occidentali, susţinând că teroriştii Abu Nidal şi Ilici Sanchez Ramirez („Carlos Şacalul") erau agenţi CIA. Vezi, de pildă, David Yallop, *To the Ends of the Earth: The Hunt for the Jackal*, London, Jonathan Cape, 1993, p. 214; *Seattle Times*, 24 februarie 1993; Patrick Seale, *Abu Nidal: A Gun For Hire*, New York, Random House, 1992. Nici Seale şi nici Yallop nu par să fi bănuit că Iyad „Khalaf i-a folosit pentru a distanţa OEP de cei mai neatrăgători aliaţi ai ei". Daniel Pipes, recenzie a cărţii lui Yallop în *Orbis*, toamna 1993.

Respingere arab, depunea eforturi constante de blocare a negocierilor arabo-israeliene. Atitudinile și comportamentul său erau cum nu se poate mai potrivite cu condiția sa de agent KGB cu numele de cod KOCHUBEY.[1] Se pare că autoritățile sovietice îi făcuseră cunoștință șefului securității din OEP cu teroristul Ilici Ramirez Sanchez – „Carlos Șacalul" – în timp ce se aflau amândoi la Moscova, în 1979, cei doi conspirând pentru asasinarea regelui Hussein al Iordaniei.[2]

Țelul urmărit de Iyad, discreditarea Bucureștiului ca mediator în Orientul Mijlociu, nu putea fi mai evident de atât. După ce i-a acuzat pe români că ar comite „un păcat" împotriva palestinienilor, tratându-i „pe maghiarii din Transilvania cu aceeași cruzime cu care ne tratează israelienii pe noi, în teritoriile ocupate", principalul agent KGB din OEP a declarat pentru serviciul de presă al partidului aflat la putere în Ungaria că el...

> nu reușea să înțeleagă cum o țară socialistă poate adopta măsuri atât de drastice ca nimicirea satelor [maghiare], care nu au nimic de-a face cu marxismul și cu socialismul. Aș vrea să vă spun că nutresc simpatie pentru maghiarii transilvăneni, care suferă la fel ca poporul palestinian sub ocupația militară. Sunt forțați să fugă de pe pământul lor, de care sunt deposedați; satele le sunt distruse; iar ei sunt văduviți de identitatea lor culturală și națională.[3]

În realitate, nici măcar un singur sat maghiar (sau al altei minorități etnice) nu a fost vreodată distrus sau modificat în vreun fel în cadrul programului de „sistematizare", în ciuda insistențelor Budapestei că acesta era un plan de „distrugere a satelor maghiare".[4] În ciuda nenumăratelor rapoarte și articole din presă, Ungaria nu a primit niciun refugiat din satele maghiare (sau germane, sau sârbe) distruse, pentru simplul motiv că Ceaușescu exclusese Transilvania, în 1987, din procesul de sistematizare, informând Budapesta în acest sens în

---

[1] Vezi, de pildă, discuțiile lui Iyad cu șeful Stasi Ernst Mielke, în iunie 1978. Koehler (2000), pp. 367-368. Și Arafat încerca să aplice metoda „când doi se ceartă al treilea câștigă", poate în acord cu Iyad. În primăvara lui 1980, îl avertiza pe Jivkov că „există posibilitatea ca Israelul să ajungă la un acord cu Iordania, spiritul de la Camp David ar putea renaște, iar Iordania ar putea relua negocierile" care, susținea OEP, „vor deranja neîndoielnic echilbrul de puteri în regiune". El l-a asigurat pe liderul bulgar că OEP „face eforturi pentru a se opune acestei situații". *Minută a discuției dintre Todor Jivkov și Yasser Arafat*, Damasc, 22 aprilie 1980, „Bulgaria in the Cold War", CWIHP.

[2] Follain (1998), p. 126; John Follain, *Jackal: Finally, the Complete Story of the Legendary Terrorist, Carlos the Jackal*, Arcade 2000. În eforturile sale de a submina rolul României în procesul de pace din Orientul Mijlociu, dezertorul român Pacepa a reatribuit rolurile de conspiratori împotriva regelui Iordaniei lui Ceaușescu și lui Arafat. Pacepa (1987), pp. 16-19.

[3] Agenția de presă ungară a transmis apoi declarația lui Iyad publicului occidental. MTI (în engleză), 22 august 1988; Shafir (1988).

[4] Vezi remarcabilul set de acuze în acest sens în Béla Révész, „'Out of Romania!' Reasons and Methods as Reflected in State Security Documents 1987-1989", *Regio – Minorities, Politics, Society*, vol. 11 (2008).

1988.[1] Oficialii maghiari și organizațiile maghiaro-americane au ignorat pur și simplu aceste asigurări și au continuat să descrie programul – care afectase în perioada 1986–1990 trei sate cu etnici români aflate între București și principalul aeroport al capitalei – ca unul menit să „distrugă satele maghiare".[2]

Odată ce impusese această temă a măsurilor active, Iyad declara că:

> [Politicile românești în Transilvania] nu anunță nimic bun pentru medierea realizată de Ceaușescu între noi și Israel, dat fiind că o țară nu poate acționa împotriva opresiunii și a ostilităților decât după ce își face ordine în propria casă. Dacă ei nu-și pot rezolva propriile probleme, cum ar putea ajuta la soluționarea conflictului israeliano-palestinian și israeliano-arab?[3]

Așa cum remarca un analist de la Radio Europa Liberă, afirmația lui Iyad că medierea românilor în Orientul Mijlociu „nu mai era dezirabilă" și atacul său la adresa României într-un „mod atât de emfatic, ca să nu spunem exagerat" ar fi putut fi determinate de un anume „stimulent special" oferit de

[1] Govrin (2005), pp. 125-126. Sursa ambasadorului Govrin era însuși ambasadorul maghiar. În conformitate cu Szücs, „Ceaușescu a susținut că sistematizarea rurală era implementată în Moldova, Muntenia și Dobrogea, dar nu în Transilvania, «unde satele sunt construite în formă compactă»". Ibid. Szücs i-a spus lui Govrin acest lucru în cadrul informării neoficiale cu privire la vizita șefului Departamentului Internațional al Ungariei, Mátyás Szürös, la București, pe 23 octombrie 1988.

[2] Evaluarea lui Govrin, anume că aceasta era o „deviere de la plan" oficială cu privire la „sistematizarea" din Transilvania, a fost confirmată de o serie de evenimente. Diplomatul israelian nota însă că omologul său maghiar ignorase faptul că Ceaușescu exclusese în mod explicit satele transilvănene și îi reinterpretase poziția „în sensul că nu fusese luată încă o decizie pentru a include și satele din Transilvania". Govrin (2005), pp. 125-126. Szücs i-a declarat mai departe lui Govrin că Ceaușescu „criticase aspru conducerea maghiară, acuzând-o că ar incita la sentimente antiromânești în rândul populației maghiare". Pentru aserțiunile insistente că programul de „sistematizare" era îndreptat împotriva satelor maghiare și chiar fusese aplicat, vezi, de pildă, Révész (2008), pp. 16-19.

[3] MTI (în engleză), 22 august 1988; Shafir (1988), p. 2. Intervievatorul maghiar pretindea că ministrul de externe Shimon Peres s-ar fi plâns de modul în care „țările socialiste condamnă tirania israeliană și reprimarea palestinienilor, în vreme ce România procedează la fel cu etnicii maghiari și cu alte minorități din Transilvania". În vreme ce Budapesta depunea, într-adevăr, eforturi pentru a atrage Israelul de partea sa, iar campania de măsuri active influența opiniile israeliene, liderii de la Tel Aviv erau avertizați de diplomații israelieni de la fața locului să stea departe de „problema transilvăneană". Vezi discuția în Govrin (2002). Prim-ministrul israelian Shimon Peres a refuzat să-l condamne pe Ceaușescu în timpul Revoluției din 1989, fiindcă era „un om al păcii în problemele internaționale" și „singurul între țările comuniste care recunoscuse Israelul și întreținuse relații diplomatice cu el". *Washington Post*, 24 decembrie 1989, A22.

„Ungaria sau URSS".[1] În mod cert însă, nu reflectau percepțiile și modul de gândire ale oficialităților din Israel și Egipt.[2]

Ungaria și „agresiva amenințare militară românească"

Des trâmbițata temă a naționalismului provocator de terorism și afirmațiile privind impulsul militar agresiv au convins multe servicii de informații occidentale de posibilitatea unui puci militar intern și a unui atac șovin împotriva etnicilor maghiari (și a altor minorități) din Transilvania.[3] În conformitate cu o evaluare realizată în vara anului 1988 de CIA, spre exemplu, o „revoltă de amploare", concretizată în „cvasianarhie ar putea duce la preluarea puterii de către armată", iar violențele domestice s-ar putea „transforma în violențe etnice îndreptate împotriva minorității maghiare din Transilvania".[4] Evaluarea

---

[1] Shafir (1988), p. 2.

2 Pentru percepțiile israeliene, vezi Govrin (2004) și Aba Gefen, *Israel At A Crossroads,* Tel Aviv, Gefen Publishing House Ltd, 2001. Govrin se ocupa de problemele Blocului sovietic în cadrul Ministerului israelian de Externe, începând din ultima parte a anilor 1970, a fost ambasador în România în perioada 1985–1989 și apoi a revenit la Ministerul de Externe ca secretar general al acestuia. Gefen a fost ambasadorul Israelului în România între 1977 și 1982. Colaboratorii lui Gefen au convins autoritățile de la Tel Aviv că dezbaterea privind drepturile minorităților în România nu suferea comparație cu situația din Israel și Palestina.

[3] Președintele Antall a declarat pentru un ziar german că „Românii au pur și simplu nevoie de un inamic, [iar] acesta suntem noi". De asemenea, a afirmat că naționaliștii din România doreau să anexeze zone din estul Ungariei și din Uniunea Sovietică. *Der Spiegel,* 21 mai 1990, pp. 172-176; FBIS, JPRS-EER-90-092, 26 iunie 1990, pp. 18-20.

[4] „Romania: Impending Crisis?" în *Soviet Policy Toward Eastern Europe Under Gorbachev: National Intelligence Estimate (NIE 11/12-9-98),* 26 mai 1988, p. 16, CIA. Chiar și după Revoluție, serviciile americane de informații au continuat să creadă că „instabilitatea politică cronică" ar fi „însoțită de răbufniri de violențe etnice". *Outlook For Eastern Europe in 1990: Interagency Intelligence Memorandum* (NI IIM 90-10001), 8 februarie 1990, p. 37, CIA. Unica izbucnire survenită la Târgu Mureș în martie 1990 a fost în mod evident orchestrată așa încât să-i înfățișeze pe români ca agresori, în fața opiniei internaționale. Vezi candidul interviu cu britanicul Patrick Swain, care descrie această orchestrare și rolul său inconștient în ea, în Mihai Mincan, „Culisele manipulării conflictului româno-maghiar din 20 martie 1990", *Adevărul,* 14 martie 2010, la http://adevarul.ro/news/eveniment/exclusiv-culisele-manipularii-conflictului-romano-maghiar-20-martie-1990-1_50ad49937c42d5a663924d61/index.html. Vezi și Dorin Suciu, „Postscriptum la o manipulare" la http://roncea.ro/2010/03/22/dupa-20-de-ani-post-scriptum-la-o-manipulare-dorin-suciu-prezinta-noi-dovezi-de-la-targu-mures-ungurii-au-reusit-sa-blocheze-pe-youtube-documentarul-despre-ororile-din-1990/ Pentru portretizarea românilor ca agresori extremiști șovini, vezi de pildă, *The Washington Post,* 22 martie 1990; Blaine Harden, „Hungary Protests Romanian Mob Action; Ethnic Hungarians Slain, Injured in Transylvania, Budapest Says", *The Washington Post,* 21 martie 1990; „A Bitter Blood Feud: Angry Mobs Attack Ethnic Hungarians", *The Washington Post,* 22 martie 1990; Elöd Kincses, *Marosvásárhely fekete márciusa* (Martie negru în Târgul Mureș), Püski Kiadó, Budapest, 1990, Versiunea în engleză: *Black Spring: Romania's Path from Revolution to Pogrom December 1989-March 1990*, Budapesta-München, Present, 1992.

continua cu ideea că fie și doar o „anarhie incipientă" – sau amenințarea „de a scoate România din Pactul de la Varșovia" – ar face ca intervenția militară sovietică să devină „o eventualitate plauzibilă".[1]

Câteva săptămâni mai târziu, pe 14 iunie 1989, Imre Poszgay, economist și membru al Biroului Politic maghiar, detalia circumstanțele care ar determina o intervenție militară sovietică în interiorul Blocului sovietic:

> O intervenție militară sovietică ar putea surveni într-un singur caz: izbucnirea unui război civil care ar amenința securitatea europeană prin afectarea echilibrului de forțe. Acesta este un pericol pe care îl putem evita dacă noi, cei de aici, reușim să instaurăm o fază de tranziție pașnică.[2]

O întreagă mitologie fusese creată cu privire la presupusele violențe exercitate de statul român împotriva cetățenilor săi care încercau să fugă din țară. În 1988–1989, în presa maghiară au apărut numeroase rapoarte ce susțineau că zeci și chiar sute de persoane fuseseră ucise pe când încercau să fugă din România, chiar și după ce trecuseră granița în Ungaria.[3] Asemenea articole din presa centrală și locală, frecvente în 1988 și 1989, lăsau de înțeles că autoritățile române erau responsabile pentru uciderea refugiaților aflați pe teritoriul

---

[1] „Romania: Impending Crisis? " în *Soviet Policy Toward Eastern Europe Under Gorbachev: National Intelligence Estimate* (1988), p. 16. Deși autorii buletinului *Estimate* își exprimaseră convingerea că succesiunea „ar putea determina o rivalitate între Est și Vest deoarece Moscova încearcă să-și reafirme influența" asupra regimului „cel mai rebel față de constrângerile sovietice", și că dezordini sociale chiar și moderate „ar oferi (Moscovei) oportunități de refacere a influenței pierdute", afirmau apoi, oarecum contradictoriu, că „problemele României erau locale", de parcă eforturile sovietice de a-și impune influența și controlul asupra Bucureștiului ar fi fost lipsite de orice legătură cu problemele României. *Op.cit.*, pp. 14-16. Presa sovietică a început în 1988 să lanseze apeluri pentru reînființarea Regiunii Autonome Maghiare din perioada lui Stalin. Vezi comentariile ministrului adjunct de externe sovietic Vladimir Petrovski și ale istoricului Roy Medvedev la televiziunea ungară, citate în Vladimir Socor, „Soviet Reactions to the Hungarian-Romanian Dispute", RAD Background Report/162, RFER, 18 august 1988, OSA, Box 37, Folder 5, Report 60, p. 3. Petrovsky compara situația din Transilvania cu aceea din Nagorno-Karabakh.

[2] Kevin Devlin, „Hungary's New Defense Doctrine: 'Enemy Not The West But Romania'", RAD Background Report/101, RFER, 16 iunie 1989, p. 3. În mod similar, Szürös nota că Moscova nu va tolera ieșirea României din Pactul de la Varșovia. Așa cum îi declara el unui ziarist de la REL în iulie 1989, „Uniunea Sovietică consideră că este esențial ca România să rămână în Pactul de la Varșovia". În privința Moscovei, „prioritatea este aceea de a menține (actualul) sistem de alianțe atâta timp cât există NATO". Interviu luat de Nestor Rateș președintelui Parlamentului Ungar și fost șef al Departamentului Internațional din cadrul CC al PMSU, Szürös, în Michael Shafir, „Matyas Szuros's Interview with RFE's Romanian Service", RAD Background Report/127, RFER, 20 iulie 1989a, p. 6.

3 Judith Pataki, „The Problem of Transylvanian Refugees", Hungarian Situation Report/3, RFER, 24 februarie 1989, pp. 35-36. *Radio Budapesta*, 18 decembrie 1988, ora 24.00; *Nepszabadsag*, 25 decembrie 1988; *Magyar Nemzet*, 9 și 14 ianuarie 1989.

Ungariei – un act de război care impunea un răspuns pe măsură – incitând astfel al sentimente antiromânești.

Nu o singură dată, oficialitățile maghiare au negat public aceste rapoarte, așa cum a procedat, spre exemplu, poliția ungară cu privire la o acuzație făcută în ianuarie 1989 de Forumul Democrat Maghiar, adresată președintelui Adunării Naționale a Ungariei, că la frontieră au fost găsite cadavrele unui număr de 18 persoane „fugite din România".[1] Dar aceste dezmințiri apăreau, prin forța împrejurărilor, în ediții ulterioare și rareori ca articole de prima pagină. Între timp, răul fusese făcut, iar publicul maghiar rămânea cu imaginea refugiaților împleticindu-se printre cadavre de copii, ca să treacă granița româno-maghiară, unde ciorile „se înfruptau deja din trupurile lor".[2]

Sursele sovietice, ungare și altele din cadrul Pactului de la Varșovia raportau „un aflux spre ieșiri", în care români de toate etniile fugeau din țară sub rafalele de gloanțe.[3] Aceste rapoarte reapăreau în presa occidentală, inclusiv în analize la Radio Europa Liberă, în care se afirma, spre exemplu, că „granița româno-iugoslavă devenise cea mai însângerată din Europa" și că circa 400 de cetățeni români fuseseră împușcați în vreme ce încercau să fugă în Iugoslavia.[4] În conformitate cu un analist de la REL, se înregistrase chiar un „efect de deversare peste frontiera româno-sovietică", din cauza căruia „autoritățile sovietice se confruntau cu o problemă fără precedent, aceea a modului de abordare a refugiaților

---

[1] Ramura Gyula a Forumului Democrat Maghiar a trimis scrisoarea pe 9 ianuarie 1989. „Weekly Record of Events in Eastern Europe", RFER, 13 ianuarie 1989, OSA, Box 120, Folder 2, Report 293, p. 7. În mai 1988, se înregistrase la granița româno-maghiară un incident cu arme de foc, care s-a soldat cu cel puțin o victimă. În orice caz, cauza incidentului, localizarea și identitatea victimei (victimelor) sunt incerte. Ceaușescu a făcut o scurtă referire la acest incident în Întrunirea CC al PCR din 18 iunie 1988, într-o manieră care sugerează că a fost un eveniment singular.

[2] Radio Budapesta, 18 decembrie 1988, ora 24.00. *Nepszabadsag,* 25 decembrie 1988; *Radio Budapesta,* 10 ianuarie 1989, ora 22.00; Pataki (1989), pp. 35-36.

[3] Vezi, de pildă, declarațiile etnicilor maghiari din RSS Ucraineană. Interviu cu scriitori unguri din Ujgorod, *Radio Budapesta,* 16 iulie 1988, ora 16.00.; *Erdelyi Magyar Hirugynokseg* (Presa Maghiară din Transilvania) (Satu Mare/Szatmar Nemeti), 22 iunie 1988, citat în Socor, „Soviet Reactions To The Hungarian-Romanian Dispute" (1988), pp. 2-3.

[4] *Magyarorszag,* 20 ianuarie 1989; Pataki (1989), p. 36. Ziaristul observa că era „dificil să armonizeze aceste povești cu faptul că circa 6 500 de persoane au reușit să emigreze ilegal în 1988, fugind peste graniță, în Ungaria". În loc să se întrebe de ce erau făcute asemenea aserțiuni, dat fiind că rapoarte similare cu privire la granița maghiară se dovediseră în mod repetat false, ziaristul a sugerat că „neconcordanța ar fi putut fi pusă la cale ([de București] pentru a-i menține într-o stare de nesiguranță cât mai accentuată pe eventualii fugari". Astfel, autoritățile române erau responsabile pentru răspândirea, în presa internațională, a unor povești false despre brutalitatea lor la frontiere, pentru a-i descuraja pe români să încerce să fugă. O explicație mai plauzibilă presupunea că rapoartele cu pricina erau menite să discrediteze România în plan internațional și erau diseminate pentru a susține mai degrabă interesele Budapestei și ale Moscovei, decât pe cele ale Bucureștiului.

dintr-o țară comunistă vecină", iar Moscova se vedea nevoită să caute „soluții pentru tensiunile etnice și sociale de la baza fenomenului".[1]

Ungaria viza în mod special să folosească aceste acuzații pentru a câștiga susținere în vederea unui transfer de suveranitate asupra Transilvaniei – dacă nu către Ungaria, cel puțin aceasta să-i fie retrasă României. Aceste alegații erau legate de un scenariu de violențe crescute și nici sursele sovietice, nici cele maghiare nu erau reticente în a face referiri explicite la caracterul lor inevitabil. În toată această perioadă, presa sovietică și a celorlalte state membre ale Pactului de la Varșovia a fost constant ostilă în relatările despre tensiunile maghiaro-române, ignorând sau luând în derâdere pozițiile României și acordând o atenție și o susținere deplină afirmațiilor Ungariei.[2]

În august 1988, de exemplu, televiziunea maghiară i-a invitat pe adjunctul ministrului de externe sovietic Vladimir Petrovski și pe istoricul sovietic Roy Medvedev pentru o discuție privind necesitatea autonomiei teritoriale a etnicilor maghiari din Transilvania. Diplomatul sovietic a asemănat „tensiunile româno-ungare și situația naționalităților din Transilvania cu problema din Nagorno-Karabah", unde între azeri și armeni au avut loc ciocniri violente referitoare la enclava locuită în majoritate de azeri.[3] Medvedev a criticat regimul român pentru presupuse „represiuni la adresa minorității maghiare" și a susținut reinstituirea „regiunii autonome Transilvania" din perioada stalinistă, pentru a rezolva problema.[4] Din acel moment, reinstituirea regiunii autonome a devenit un slogan pe care liderii maghiari aveau să-l repete și după Revoluția din decembrie 1989, și chiar după trecerea în noul mileniu.

În iulie 1989, după ce a insistat că extinderea suveranității Ungariei asupra etnicilor maghiari din România („datoria de a ne simți răspunzători pentru maghiarii care s-a întâmplat să locuiască dincolo de granițele actuale ale Ungariei după Primul și cel de-al Doilea Război Mondial") „nu implica intenții revizioniste", șeful Departamentului internațional Mátyás Szürös – din martie, și președinte al Parlamentului ungar – i-a mărturisit unui ziarist de la REL

---

[1] Socor, „Reacții sovietice la disputa maghiaro-română" (1988), pp. 3-5.

[2] Ibid. Vezi și Televiziunea din Budapesta, 24 iunie 1988, ora 19.30; „Vremya", Televiziunea moscovită, ora 17.00, 28, 29, și 30 iunie 1988; *Pravda* și *Izvestia*, 23, 29 iunie și 1 iulie 1988; „Punct de vedere", *Ekho Planety*, nr. 12, iunie 1988, p. 24; „De pe poziții diferite", *Ekho Planety*, nr 15, iulie 1988, pp. 18-19; „România-Ungaria: Ce se întâmplă?" *Moskovskie Novosti*, nr. 28, iulie 1988, p. 5; „Ungaria-România: Expunere de caz", *Novoe Vremya*, nr. 29, iulie 1988, pp. 37-38; „Ungaria-România: Probleme și perspective", *Literaturnaya Gazeta*, nr. 30, iulie 1988, p. 9. Pentru articolele partizane din presa celorlalți membri ai Pactului, vezi Vladimir Socor, „East European Media Treatment of the Hungarian-Romanian Dispute", RAD Background Report/161, RFER, 19 octombrie 1988, OSA, Box 37, Folder 5, Report 56, pp. 1-4.

[3] Vladimir Socor, „Soviet Reactions To The Hungarian-Romanian Dispute", RAD Background Report/162, RFER, 18 august 1988, OSA, Box 37, Folder 5, Report 60, p. 3; Televiziunea maghiară, 5 august 1988, ora 21.30; vezi și Hungarian Situation Report/13, Radio Free Europe Research, 17 august 1988, item 3.

[4] Socor, „Soviet Reactions To The Hungarian-Romanian Dispute" (1988), p. 3; Televiziunea maghiară, 5 august 1988, ora 21.30.

convingerea sa că „cea mai bună soluție pentru problemă ar fi fost să se acorde Transilvaniei «autonomie» după cel de-al Doilea Război Mondial".[1] Szürös părea să nu aibă habar că ocupația maghiară în regiune pe timpul războiului dusese la completa lipsire de drepturi a majorității române, la confiscarea proprietăților acesteia și la executarea sistematică a elitelor din așezările românești.[2]

Szürös a evitat să specifice „la ce tip de autonomie se referea", atunci când ziaristul i-a cerut acest lucru, insistând în schimb că, în vreme ce Ungaria nu suferea de boala șovinismului extrem, România avea politici șovine față de toți vecinii săi. În conformitate cu Szürös:

> Trebuie să facem totul pentru a proteja drepturile egale ale minorității naționale maghiare din Transilvania. În Ungaria nu există, de fapt, tendințe iredentiste sau revizioniste adevărate. Este posibil însă ca naționalismul să fie prezent în mintea unor indivizi sau în cadrul unor grupuri restrânse. Nu aceasta este problema. Problema apare atunci când naționalismul este ridicat la rangul de politică oficială. Și asta s-a întâmplat în România. Politicile românești nu sunt doar antimaghiare, ci și direcționate împotriva Uniunii Sovietice și împotriva slavilor de sud.[3]

Una dintre primele măsuri adoptate la debutul Revoluției române din decembrie 1989 de președintele ungar ad-interim Mátyás Szürös a fost abrogarea unilaterală a Tratatului de Prietenie și Cooperare semnat în 1948 de România și Ungaria, care consfințea în mod oficial frontiera dintre cele două state.[4] În conformitate cu președintele Szürös, Ungaria putea acum, cu „conștiința curată", să susțină și să ajute Transilvania să „devină o regiune autonomă", beneficiind

---

[1] Shafir (1989a), p. 4.

[2] Vezi, de pildă, rapoartele comisiilor de anchetă germano-italiene (Altenburg-Roggeri, octombrie 1940, și Roggeri-Hencke, februarie 1943) prezentate în Vasile Puşcaş, *Al Doilea Război Mondial: Transilvania și aranjamentele europene (1940–1944),* Cluj, Fundația Culturală Română, 1995. SUA au obținut și raportul final al celei de-a doua comisii, Roggeri-Hencke. Vezi „Report by the Special Italo-German Commission sent to Hungary and Romania". Berlin, 8 February 1943, U.S. National Archives and Records Administration (NARA), General Records of the Department of State, Division of South-East European Affairs, No. 871,000/1-3045, Consulul SUA la Geneva, Paul Squire, către secretarul de Stat, 30 ianuarie 1945.

[3] *Op.cit.,* pp. 4-5.

[4] Intenția de a abroga unilateral Tratatul de Prietenie maghiaro-român a fost menționată pentru prima dată în public în iulie 1988, cu aproape un an și jumătate înainte, ca o recomandare la adresa Comitetului pentru Relații Externe al Marii Adunări Naționale a Ungariei. Motivul înaintat la vremea respectivă era închiderea consulatului maghiar din Cluj. Reuter, 29 iunie 1988; AP, 30 iunie 1988. Vezi și Dan Ionescu, „Chronology of Hungarian Protests at Romanian Rural Resettlement Plans", RAD Background Report/129, RFER, 9 iulie 1988.

de „independența sa de drept".[1] Ocolind întrebarea unui corespondent de la *New York Times* referitoare la scopul și consecințele abrogării unicului acord prin care Budapesta recunoștea în mod oficial granița româno-ungară postbelică, ministrul de externe (și fostul șef al securității din Departamentul Internațional) Gyula Horn a afirmat că „bazele care au dus la crearea acordului au dispărut", astfel că existența sa în continuare a devenit „nesustenabilă".[2]

O temă principală a măsurilor active în anul 1989 fost aceea a amenințării militare românești crescânde la adresa diverșilor membri ai Pactului de la Varșovia. În cadrul discuțiilor cu colegii israelieni și occidentali la București, de exemplu, ambasadorul maghiar Szücs insista pe o iminentă agresiune armată din partea României împotriva țării sale, pretinzând că armata română fusese plasată în alertă „de mai multe ori", în pregătirea unor asemenea operațiuni ofensive.[3] Lansată în timpul crizei poloneze din 1980, tema măsurilor active sovietice conform căreia Ceaușescu susținea în secret intervenția militară împotriva altor membri ai alianței, în beneficiul „ortodoxiei" ideologice devenise deja, în mai 1989, o caracteristică a analizelor occidentale.[4]

În primăvara și vara anului 1989, Mátyás Szürös, Gyula Horn, Geza Kotai și Csaba Tabajdi – toți membri ai Departamentului Internațional al PMSU (centrul de coordonare a „măsurilor active" maghiare din cadrul Comitetului Central) – au afirmat în mod repetat că armata română face Încontinuu pregătiri agresive și comite atrocități, creând astfel cadrul necesar confruntării fizice și justificând dinainte „contramăsurile" violente. La mijlocul lunii iunie 1989, adjunctul secției pentru relațiile cu partidele conducătoare din cadrul

[1] Arpad Zengo, interviu cu Szürös la radioul budapestan în limba maghiară, 20 decembrie 1989, ora 5.45 GMT, în FBIS-EEU-89-243, 20 decembrie 1989, p. 47. Cu o zi înainte, viitorul ministru adjunct al apărării din Ungaria, Erno Raffay, i-a declarat aceluiași ziarist că, „maghiarii din Transilvania nedorind niciodată să locuiască pe teritoriu românesc, eu, ca deputat în Adunarea Națională, spun că voi face totul pentru a împlini, mai curând sau mai târziu, această dorință a maghiarimii din România". *Op.cit.*, p. 46. Vezi și Codrescu et al. (1998), p. 43. Acest apel a fost reluat de fostul oficial al PCR de naționalitate maghiară Károly Király.

[2] „Oficialii informează", Serviciul intern, Budapesta, 21 decembrie 1989, ora 9.50 GMT, FBIS-EEU-89-243, 20 decembrie 1989, pp. 39-40. Odată ce deschisese problema unei noi trasări a frontierelor, Ungaria nu a renunțat în mod oficial la pretențiile teritoriale față de România (sau Slovacia) decât după Conferința pentru Stabilitate în Europa din vara anului 1994. Nicholas Denton, „Hungary Acts on Borders", *Financial Times*, 15 iulie 1994, p. 2; Patrick Worsnip, „Talks On Stability Fan Old Enmities", *The Independent*, 28 mai 1994, p. 7; Cyrus R. Vance și David A. Hamburg, copreședinți, *Preventing Deadly Conflict*, 1997 Final Report, Carnegie Corporation of New York, Carnegie Commission on Preventing Deadly Conflict, p. 205.

[3] Govrin (2002), pp. 8, 119.

[4] Vezi, de pildă, Michael Shafir, „Revisionism under Romanian General's Fire: Ceaușescu's Brother Attacks Hungarian Positions", RAD Background Report/86, RFER, 17 mai 1989b, OSA, Box 53, Folder 11, Report 32, pp. 6-7. Pentru interpretări similare în cursul crizei poloneze din 1980, vezi capitolul 7 în acest volum.

Departamentului Internațional, Tabajdi, a declarat ziarului italian *La Stampa* că „marea majoritate a maghiarilor știu că un atac nu va veni dinspre vest, ci dinspre sud-est", adică dinspre România.[1] Imre Poszgay, membru al Biroului Politic al PMSU – ce avea să devină curând vicepreședinte al partidului, când acesta din urmă a fost rebotezat Partidul Socialist Ungar – i-a ținut isonul lui Tabajdi, explicând că „revizuirea radicală" a politicii de apărare maghiare fusese determinată de faptul că Budapesta „recunoscuse că orice atac previzibil" avea să vină „de la România", nu de la NATO.[2]

Așa cum observa un analist de la REL, noua strategie militară maghiară necesita redesfășurarea „trupelor care timp de patru decenii au fost staționate la frontiera cu Austria", în vest, spre „regiunea de sud-est" – altfel spus, „de la frontiera cu Austria la aceea cu România".[3] După declarațiile făcute pentru *La Stampa*, Tabajdi a primit o palmă peste mână din partea Conducerii comuniste a Ungariei. Ironic este însă faptul că nu a primit-o pentru că ar fi greșit în privința politicii maghiare, ci pentru că a dezvăluit-o în fața observatorilor străini. În vreme ce Kotai nota că subordonatul său „nu inventase nimic nou", Szürös a adăugat că „Tabajdi a făcut o «eroare tactică» atunci când a vorbit despre asemenea probleme în străinătate fiind".[4]

Amenințarea nucleară română

În mai 1989, când ambasadorul Ungariei la București a lansat primele acuzații că armata română se pregătea să-i atace țara, Budapesta a început să pretindă că România dezvolta focoase nucleare și achiziționa sisteme de rachete pentru a le folosi împotriva Ungariei.[5] Deși tratate cu prea puțină seriozitate de analiștii occidentali, aceste acuzații aveau implicații extrem de grave pentru România, din punct de vedere al dreptului internațional. După ce refuzaseră acordarea statutului de cobeligerant pentru România, în ciuda celor 540 000 de militari cu care aceasta a contribuit pe front în ultimele opt luni ale celui de-al Doilea Război Mondial, autoritățile sovietice impuseseră românilor o serie de restricții, ca foști „aliați ai Germaniei hitleriste", prin Tratatul de pace semnat cu România în 1947. Articolul 14 al tratatului specifica limpede că România „nu va deține, construi sau face experimente cu niciun fel de arme atomice,

[1] Kevin Devlin, „Hungary's New Defense Doctrine: 'Enemy Not The West But Romania'", RAD Background Report/101, RFER, 16 iunie 1989, p. 1. Interviu luat lui Csaba Tabajdi de Guido Rampoli, „Friends of Moscow, but in Command of our Army", *La Stampa*, 14 iunie 1989.

[2] Devlin (1989), p. 1; Rampoli (1989).

[3] Devlin (1989), p. 1.

[4] Geza Kotai la Radio Budapesta, 26 iunie 1989; Mátyás Szürös în *Magyar Hirlap*, 29 iunie 1989.

[5] Vezi, de pildă, *Nepszabadsag*, 17 mai 1989; Janos Juhani Nagy, „Bonn-Bucharest Missile Business", *Budapester Rundschau*, 29 mai 1989; MTI în engleză, 5 iunie 1989.

rachete teleghidate sau autopropulsate ori aparatură de detonare a acestora".[1] Astfel, achiziționarea independentă a unei arme nucleare sau a unei rachete cu rază medie de acțiune care să o transporte, indiferent de mijloace, ar fi însemnat abrogarea unilaterală a tratatului, inclusiv a celui de-al doilea articol al acestuia, privind revenirea la România a nord-estului Transilvaniei, care se aflase sub ocupație maghiară în perioada 1940–1944.[2]

Aproape imediat, în săptămânalul vest-german *Der Spiegel* a fost publicat un articol senzațional în care se afirma că Messerschmitt-Bölkow-Blohm (MBB), companie cu sediul în München, construia o „uriașă" fabrică de rachete nucleare cu rază medie de acțiune în România.[3] Apărut la câteva săptămâni după ultima declarație publică a lui Ceaușescu, în care preciza că „din punct de vedere tehnic, avem capacitatea de a fabrica arme nucleare", articolul exploata acest comentariu ca pe o dovadă a existenței unui program de dezvoltare a armelor nucleare, evitând însă în mod convenabil orice referire la faptul că Nicolae Ceaușescu reiterase politica României de dezarmare nucleară și distrugere a armelor nucleare.[4]

În realitate, serviciile americane de informații știau că „România avea capacitatea de a trece la arme nucleare" cel puțin din 1964, dacă alegea s-o facă.[5] Washingtonul nu era însă îngrijorat, deoarece Bucureștiul îi informase deja pe președintele Kennedy în octombrie 1963 că România nu a permis și nu va permite prezența armelor nucleare pe teritoriul său și chiar invitase SUA să trimită

[1] Tratatul de pace cu România a fost semnat pe 19 februarie 1947 și a intrat în vigoare pe 15 septembrie 1947. *Treaties and Other International Agreements of the United States of America 1776–1949,* volumul 4, sub direcția lui Charles I. Bevans LL.B., Washington, DC Government Printing Office, 1969.

[2] Articolul 2 al Tratatului de Pace cu România în Bevans (1969). Probabil că Moscova a închis ochii la rachetele cu rază medie de acțiune SCUD-B pe care le „dăruise" României anterior.

[3] „'Dieselbe Fabrik Entsteht' in Rumanien" (Aceeași uzină este în construcție în România), *Der Spiegel,* Nr. 19, 8 mai 1989, pp. 166-168, tradus în JPRS Arms Control, 17 mai 1989, pp. 54-55. Messerschmitt-Bölkow-Blohm era deja implicată de presa germană în scandalul iscat de construcția de facilități pentru rachete în Orientul Mijlociu.

[4] Vladimir Socor, „Ceaușescu Claims That Romania Could Make Nuclear Weapons", Romanian Situation Report/4, RFER, 4 mai 1989, item 4; Mihail E. Ionescu și Carmen Rîjnoveanu, „Percepția României asupra descurajării nucleare", *Revista de Istorie Militară,* vol. 5, nr. 6 (2007), p. 6.

[5] R. Eliza Gheorghe, „Romania's Nuclear Negotiations Postures in the 1960s: Client, Maverick, and International Peace Mediator", *Romania Energy Center,* 2012, pp. 21-22. Deși premisa fundamentală de la care pleacă analistul este aceea că România era un cal troian sovietic, iar independența sa era doar o parodie (de pildă „dacă a existat un lider rebel în Europa, acela a fost de Gaulle, nu Ceaușescu", – *op.cit.,* p. 24), ea oferă detalii interesante despre programul său energetic nuclear și în special despre cooperarea, sau mai degrabă lipsa acesteia, cu Uniunea Sovietică. Vezi și Francis J. Gavin, „Same As It Ever Was. Nuclear Alarmism, Proliferation, and the Cold War", *International Security,* vol. 34, nr. 3 (iarna 2009/2010), p. 17.

echipe care să verifice acest lucru.[1] Aceeași atitudine fusese exprimată clar în fața lui Averell Harriman de președintele Comitetului de Stat pentru Energie Nucleară din România, Gheorghe Gaston-Marin, care afirmase în mai 1964 că țara sa deține substanțiale rezerve de uraniu, „pe care preferă să le folosească pentru a obține mai degrabă energie electrică decât material fisionabil".[2] Iar în această privință, declarațiile și comportamentul efectiv al României au demonstrat o remarcabilă consecvență.

Un deceniu mai târziu, la mijlocul anilor 1970, Ceaușescu a făcut prima sa declarație publică referitoare la capacitatea României de a dezvolta arme nucleare, dacă ar fi dorit.[3] În 1976, analiștii americani considerau, fără a demonstra o preocupare deosebită în acest sens, că „dacă România ar opta să producă arme nucleare, ar putea obține cunoștințele și materialele necesare într-un răstimp relativ scurt, de la furnizori occidentali precum germanii, britanicii sau francezii, ori chiar de la chinezi".[4] În iulie 1984, Ceaușescu a declarat clar într-un interviu pentru conglomeratul de presă Hearst că „dacă am dori să producem astăzi o armă nucleară, am putea s-o facem".[5] Ca de obicei însă, liderul român a continuat imediat subliniind că țara sa era împotriva achiziționării, depozitării

[1] Raymond L. Garthoff, „When and Why Romania Distanced itself from the Warsaw Pact", *Cold War International History Project Bulletin*, nr. 5 (primăvara 1995), p. 35; „Convorbiri neterminate cu Corneliu Mănescu" în Lavinia Betea, *Partea lor de adevăr*, București, Compania, 2008, pp. 499-501. SUA au considerat convingătoare comportamentul consecvent și politica în mod repetat declarată a României împotriva armelor nucleare, și erau „rareori" îngrijorate de posibilitatea ca „România să-și deturneze programul civil în scopuri militare". Gheorghe (2012), pp. 21-22. Ținând seama de lipsa dovezilor privind orice program nuclear militar după căderea comunismului în România, încrederea SUA pare să fi fost justificată.

[2] Memorandum al discuției dintre Gheorghe Gaston-Marin și Averell Harriman, Washington, 18 mai 1964, Document 142 în *Foreign Relations of the United States*, 1964-1968, Vol. XVII, *Eastern Europe*, Document 142, p. 392; Gheorghe (2012), p. 19. Comunitatea de informații din SUA, remarcând în 1964 că România, alături de Cehoslovacia, RDG și Iugoslavia, construia sau „lua în considerare construirea de reactoare nucleare care ar putea fi utilizate pentru a produce plutoniu", și deci „ar putea ajunge în stadiul de a iniția un program de fabricare de arme în următorul deceniu", și-a declarat convingerea că „niciuna dintre ele nu va proceda astfel". *National Intelligence Estimate: Prospects for a Proliferation of Nuclear Weapons Over the Next Decade (NIE 4-2-64)*, 21 octombrie 1964, p. 14, CIA. Comunitatea de informații din SUA a avut dreptate în cel puțin trei din patru cazuri, cu posibila excepție a RDG, discutată mai jos.

[3] Telegramă a secretarului de Stat către ambasada americană din Ottawa, 025899, 3 februarie 1976, Secret, Central Foreign Policy Files, Record Group 59, NARA, Acces la baza de date a arhivelor, citat în Gheorghe (2012), p. 6.

[4] Telegramă a Secretarului de Stat către ambasada americană din Ottawa (1976); Gheorghe (2012), **p. 35.**

[5] Nicolae Ceaușescu în interviul luat de Hearst la BBC, 9 iulie 1984. Interesant este că analistul de la REL nu a relatat și restul comentariului lui Ceaușescu, anume că România nu va proceda astfel fiindcă era împotriva armelor nucleare. Vladimir Socor, „Soviet-Romanian Programs in Nuclear Energy Development", RAD Background Report/129, RFER, 18 noiembrie 1985, pp. 1-2. Interesant este și că, așa cum a specificat analistul, toate informațiile proveneau din surse sovietice.

și escaladării înarmării nucleare și dorea reducerea globală a armelor nucleare și retragerea lor completă din Europa.

Declarațiile României în această privință și-au păstrat deplina credibilitate în Occident deoarece Bucureștiul nu demonstrase niciun interes în achiziționarea de rachete nucleare după criza cubaneză a rachetelor și nici nu găzduise sau deținuse vreo armă nucleară de când făcuse primul apel la destindere și dezarmare, cu douăzeci de ani în urmă. Caracterul veridic al acestor declarații este atestat și de dezvăluirile postcomuniste din arhive, care demonstrează campania insistentă și singulară dusă de București în interiorul Pactului de la Varșovia, pentru destindere și dezarmare nucleară, din anii 1960 până la sfârțitul deceniului 1980.

Prin urmare, nu exista nimic amenințător în declarația făcută de Ceaușescu în august 1988 în discuția cu liderul de partid maghiar (și prim-ministru) Károly Grósz, că România avea capacitatea și cunoștințele necesare pentru „a produce și a fabrica orice, chiar și dispozitive nucleare", dacă dorea.[1] Nimic excepțional nu avea nici declarația sa din 14 aprilie 1989 în fața plenului Frontului Democrației și Unității Socialiste, că: „Din punct de vedere tehnic, avem capacitatea de a produce arme nucleare".[2] Așa cum subliniase liderul român, țara sa nu-și folosise această capacitate deoarece „ne opunem ferm armelor nucleare".[3]

Și totuși, numeroase instituții, organizații și surse media internaționale continuă să afirme că România nutrea ambiții nucleare și că în deceniile 1970 și 1980 lucrase în secret la dezvoltarea unei arme nucleare.[4] În absolut fiecare caz, procesul de identificare a bazei și a sursei inițiale a acestor afirmații duce la mărturia lui Ion Mihai Pacepa, dată publicității pentru prima dată în cartea sa

[1] Reuters (Budapesta), 15 noiembrie 1988.

[2] Declarația din mai 1989 a lui Ceaușescu a fost făcută în fața plenului reunit al Frontului Democrației și Unității Socialiste, la București. Ionescu și Rîjnoveanu (2007), p. 6.

[3] Radio București, 14 aprilie 1989, ora 21.00. Vezi și Romania Situation Report/4, Radio Free Europe Research, 4 mai 1989, item 4.

[4] Rapoartele ulterioare privind un program secret de fabricare a armelor nucleare par a-și avea originea în mărturia discreditată a fugarului român Ion Mihai Pacepa și au fost alcătuite fără referire la documentele din arhive devenite disponibile după 2010, cu excepția rapoartelor de informații sovietice/rusești care susțin același lucru. Vezi, de pildă, „Romania and Weapons of Mass Destruction", la Wikipedia, http://en.wikipedia.org/wiki/Romania_and_weapons_of_mass_destruction; Institute for Science and International Security (ISIS), http://isis-online.org/country-pages/romania; „The Nuclear Information Project", at Federation of American Scientists, http://www.fas.org/nuke/guide/romania/index.html; „Romanian Special Weapons" în „WMD", la http://www.globalsecurity.org/wmd/world/romania/index.html.

din 1987, *Orizonturi roșii*.[1] Pacepa pretindea că „visul secret al lui Ceaușescu" era să aibă capacități militare nucleare și că, la mijlocul anilor 1970, liderul român și cel pakistanez Zulfikar Ali Bhutto ar fi încheiat „un acord confidențial de cooperare secretă între serviciile de informații externe ale celor două țări în vederea obținerii de informații occidentale despre armele nucleare".[2]

Acuzațiile făcute de maghiari în mai-iulie 1989, că România încerca să obțină rachete cu rază medie de acțiune care să poată transporta focoase nucleare, urmate de rapoartele serviciilor de informații sovietice și apoi ruse care pretindeau că oferă mai multe detalii despre programul nuclear militar român, păreau să confere o confirmare independentă a acuzațiilor făcute de Pacepa.[3] Există însă motive substanțiale pentru a-i considera pe oficialii comuniști maghiari, ofițerii sovietici de informații și pe Ion Mihai Pacepa ca fiind puncte separate de diseminare a dezinformărilor provenite din aceeași unică sursă. Trebuia ca măsurile active puse la punct de membrii loialiști ai Pactului de la Varșovia (inclusiv Ungaria) să fie coordonate cu și aprobate de autoritățile sovietice, indiferent dacă rolul lor principal era acela de a servi interesele „naționale" sau „internaționaliste" (adică sovietice).[4]

În consecință, declarațiile publice făcute de Ungaria în perioada Războiului Rece cu privire la programul românesc de achiziționare a rachetelor și armelor nucleare erau conforme cu politicile sovietice. Mai mult decât atât, autoritățile maghiare care au fost cele mai active în această campanie, veteranii Departamentului Internațional din subordinea CC al PMSU Mátyás Szürös și Gyula Horn au fost îndepărtați ulterior din funcție, înainte de primirea Ungariei în NATO, ca urmare a legăturilor necorespunzătoare pe care

---

[1] Ion Mihai Pacepa, *Red Horizons*, Washington DC, Regnery Gateway, 1987, pp. 99-100, 297, 300-301. Institutul pentru Știință și Securitate Internațională (ISIS) de la MTI (http://isis-online.org/country-pages/romania) este ieșit din comun prin faptul că atribuie în mod clar informația referitoare la programul românesc pentru arme nucleare „rapoartelor din presă". Alte surse lasă impresia că au acceptat aserțiunile lui Pacepa fără a le verifica. Pacepa a continuat să susțină aceste acuze și după anul 2001. Vezi, de pildă, „«Băiețelul» lui Ceaușescu, mort în fașă", *Evenimentul Zilei*, 10 decembrie 2002; Ion Mihai Pacepa, „Bomba atomică a lui Ceaușescu", *Ziua*, 18 octombrie 2006; Roxana Roseti, „Se pregătea Ceaușescu de război nuclear? Dezvăluiri șocante: România putea să fabrice bomba atomică", *Evenimentul Zilei*, 2 decembrie 2012.

[2] *Op.cit.*, pp. 300, 100.

[3] Vezi, de pildă, Russian Federation Foreign Intelligence Service, *The Nuclear Potential of Individual Countries*, 6 April 1995, la http://www.fas.org/irp/threat/svr_nuke.htm. În conformitate cu un „expert" rus, în vreme ce URSS părea neîngrijorată, programul pentru arme nucleare al lui Ceaușescu a determinat „serviciile secrete occidentale să accelereze pregătirile și realizarea loviturii de stat în România, în decembrie 1989". Vezi, de pildă, „Revoluția din '89, grăbită de ambițiile nucleare ale lui Ceaușescu", *Adevărul*, 29 mai 2009.

[4] Watts (2010), pp. 528-530.

le avuseseră cu serviciile de informații.[1] În mod similar, nu o singură dată după fuga sa, Pacepa a declarat fără echivoc că „lucrase pentru KGB" pe întreaga durată de douăzeci și șapte de ani a activității sale în cadrul serviciilor de informații românești.[2]

„Bomba" lui Ceaușescu

Mult timp după căderea comunismului, Pacepa a continuat să insiste că, la momentul dezertării sale, în iulie 1978, Ceaușescu și Bhutto colaboraseră la construirea unei arme nucleare. Pe atunci, insista Pacepa,

> (1) Un „colectiv special al DIE era în curs de a obține de la Islamabad tehnologie pakistaneză pentru producerea unei bombe nucleare, pe baza unui acord secret între Ceaușescu și Zulfikar Ali Bhutto, premierul Pakistanului la acea vreme".
> (2) Un „institut de cercetare și planificare pentru dezvoltarea rachetelor meteorologice, condus de profesorul Alexandru Spătaru și amplasat într-o casă conspirativă a DIE din pădurea Băneasa, lucra la planurile pentru construirea unei rachete cu rază medie de acțiune care să poată fi folosită cu focoase nucleare sau chimice și bacteriologice".
> (3) Un „colectiv condus de generalul Marin Niculescu, adjunct al ministrului apărării și comandant al trupelor de artilerie, lucra la dezvoltarea unor mortiere și aruncătoare de mine cu încărcături nucleare, chimice și bacteriologice".[3]

Vom aborda pe rând aceste aserțiuni.

(1) Când Pacepa a fugit din România în SUA, în 1978, Bhutto nu fusese doar îndepărtat de la putere, ci și arestat, de mai bine de un an. Deși Pakistanul a testat cu succes primul său dispozitiv nuclear în 1983, România nici măcar nu a construit unul vreodată. În afară de mărturia dezertorului, nu există nicio dovadă privind un proiect comun româno-pakistanez pentru dezvoltarea de arme nucleare.

---

[1] Vezi, de pildă, Zsofia Szilagyi, „Ex-Judge: Top Hungarian Socialist Leaders Were Former 'Agents'", Vol 1, nr. 188, Partea a II-a, *RFE/RL NEWSLINE*, 27 septembrie 1996; MSZ, „Hungarian Screening Panel Calls for Speaker's Resignation". Vol. 1, Nr. 164, partea a II-a, *RFE/RL NEWSLINE*, 20 noiembrie 1997; și MSZ, „Hungarian Socialist Deputy Urged to Resign", Vol. 1, Nr. 168, partea a II-a, *RFE/RL NEWSLINE*, 26 noiembrie 1997.

[2] Pacepa a făcut acest lucru, printre altele, în fața fostului director CIA James Woolsey și a disidentului sovietic Vladimir Bukovski, afirmând că „Mi-am petrecut 27 de ani din viață lucrând pentru KGB", adică întreaga perioadă în care pozase ca ofițer în serviciul intereselor de securitate române. Vezi remarcile lui Pacepa în Jamie Glazov, „Symposium: KGB Resurrection (continuare)", *FrontPageMagazine.com*, 30 aprilie 2004 la www.frontpage.com. Vezi și Jamie Glazov, „From Russia with Terror", *FrontPageMagazine.com*, 1 martie 2004; Ion Mihai Pacepa, „Russia Hid Saddam's WMDs", *Washington Times*, 2 octombrie 2003.

[3] Ion Mihai Pacepa, „Bomba atomică a lui Ceaușescu", octombrie 2006.

Pacepa deținea informații secrete cu privire la discuțiile româno-pakistaneze referitoare la un proiect privind armele nucleare și la dorința Islamabadului de a intra într-un parteneriat cu Bucureștiul, dar le-a răstălmăcit grosier. Când Bhutto i-a propus o colaborare în domeniul armelor nucleare, la mijlocul anilor 1970, Ceaușescu a refuzat clar. În conformitate cu Ștefan Andrei, pe atunci șef al Secției Relații Externe a CC al PCR,

> Prim-ministrul Pakistanului, Bhutto, i-a trimis lui Ceaușescu un mesaj prin intermediul serviciilor speciale [de informații] pakistaneze. Cam prin 1975–1976. Eu eram secretarul pe probleme internaționale al Comitetului Central. Ceaușescu mi-a telefonat și mi-a spus: Pacepa vine să discute cu tine. Pakistanul propune să colaborăm la producerea unei arme nucleare.
> Noi am răspuns că respectăm cu strictețe tratatul de neproliferare a armelor nucleare și că, în acest cadru, nu producem și nu colaborăm cu nimeni care produce arme nucleare. Am scris acest răspuns pe o bucată de hârtie, i-am dat-o lui Pacepa, iar el l-a dactilografiat la Securitate. Dar Ceaușescu aprobase textul pe care eu l-am formulat.[1]

Dovezile documentare care au apărut de atunci cu privire la programul pakistanez pentru arme nucleare confirmă amintirile fostului ministru de externe al României și le demontează pe cele ale lui Pacepa. Bhutto a avut mai mult succes pe lângă Mao, obținând sprijinul acestuia, sprijin pe care RP Chineză a continuat să-l acorde succesorului lui Bhutto, Zia ul Haq, furnizând Islamabadului suficient uraniu îmbogățit pentru a construi două bombe nucleare.[2] Iar partenerul european al Pakistanului la momentul fugii lui Pacepa era Franța, nu România (deși Parisul a început să se retragă din programul nuclear pakistanez în septembrie 1978, la două luni după ce dezertorul a ajuns în SUA).[3]

---

[1] Lavinia Betea, *I se spunea Machiavelli: Ștefan Andrei în dialog cu Lavina Betea*, București, *Adevărul*, 2011a.

[2] Vezi, de pildă, R. Jeffrey Smith și Joby Warwick, „A Nuclear Power's Act of Proliferation", *The Washington Post*, 13 noiembrie 2009; David Albright, *Peddling Peril: How the Secret Nuclear Trade Arms America's Enemies*, New York, Free Press, 2010, pp. 23-40, 46-50.

[3] Vezi seria de documente despre programul nuclear pakistanez și reacțiile internaționale stârnite în William Burr, *The United States and Pakistan's Quest for the Bomb*, National Security Archive Electronic Briefing Book No. 33, 21 decembrie 2010, la http://www.gwu.edu/Însarchiv/nukevault/ebb333/index.htm. Vezi și William Burr, *U.S. and British Combined to Delay Pakistani Nuclear Weapons Program in 1978-1981, Declassified Documents Show*, Nuclear Proliferation International History Project, http://www.wilsoncenter.org/publication/us-and-british-combined-to-delay-pakistani-nuclear-weapons-program-1978-1981.

Pacepa a încercat de asemenea să implice România într-un program comun cu Libia vizând armele nucleare.[1] Ceaușescu a respins însă și oferta primită de la Tripoli, iar capriciosul Muammar Gaddafi a primit ajutorul nuclear dorit prin intermediul rețelei stabilite de Pakistan. Dacă România a refuzat orice implicare în programele nucleare libian și pakistanez, Bhutto și Gaddafi au urmat un program comun din 1974 până la arestarea celui dintâi, în 1977, Zia ul Haq întrerupând apoi cooperarea. Când dezertorul român și-a publicat aserțiunile, Zia devenise deja un important partener al SUA în rezistența față de forțele sovietice din Afghanistan.

(2) „Fabrica" super-secretă despre care Pacepa pretindea că ar fi produs rachete cu rază medie de acțiune în pădurea Băneasa nu a fost niciodată altceva decât o casă de oaspeți/casă conspirativă, cea mai mare atracție tehnică a sa fiind pista de popice de la subsol.[2] Presupusul conducător de proiect, profesorul Spătaru, era de fapt cel mai de seamă expert român în domeniul telecomunicațiilor spațiale (în special satelitare) și al transmisiilor de informații – o impresionantă competență de nișă a României în perioada Războiului Rece și un sector privilegiat al cooperării americano-române.[3] Între anii 1975 și 1978, Spătaru a fost președintele Comisiei Române pentru Activități Spațiale și Telecomunicații prin Satelit, iar Washingtonul a aprobat transferul către România de tehnologii cu dublă utilizare (civilă și militară) în acest domeniu.[4]

În orice caz, un efort secret de construire a rachetelor nucleare în România cu scopul de a obține arme pentru a le folosi împotriva Ungariei ar fi fost redundant. Așa cum subliniau analiștii americani la vremea respectivă, Româna deținea deja rachete SCUD furnizate de sovietici (despre care ulterior serviciile de informații sovietice și apoi cele rusești au încercat să afirme

[1] Pacepa a pretins că Ceaușescu construia atât o bombă nucleară, cât și arme biologice, cu finanțare de la Muammar Ghaddafi, în scopuri de terorism internațional. Ion Mihai Pacepa pentru *Ziua*, nr. 3757, 18 octombrie 2006b; Ion Mihai Pacepa, „Tyrants and the Bomb", *National Review Online*, 17 octombrie 2006a, ora 05.56. Vezi și Burr (2010).

[2] La începutul anilor 1990, autorul a avut prilejul să viziteze casa conspirativă, la fel ca ofițerul de legătură al CIA la București.

[3] Radu Zaciu, „Professor Spătaru – A Lifetime of Achievement", *Omniscope*, nr. 3 (2012) la http://www.omniscop.ro/wp-content/uploads/2012/03/articol.pdf. Profesorul Spătaru a inventat și „o serie de dispozitive științifice amplasate ulterior pe sateliții NASA".

[4] *Telegram 3630 From the Department of Defense Attaché at the Embassy in Romania to the Department of the Army*, Bucharest, 30 iulie 1975, 163Z, *Foreign Relations of the United States, 1969–1976*, Volum E–15, Partea 1, *Documents on Eastern Europe*, 1973–1976; *Telegram 3953 From the Embassy in Romania to the Department of State*, 13 august 1975, 1505Z, Document 39, și *Memorandum of Conversation*, Washington, 1 noiembrie 1975, 1 p.m., Document 40 în *Foreign Relations of the United States, 1969–1976*, Volum E–15, Partea 1, *Documents on Eastern Europe*, 1973–1976. Vezi și „Diplomacy: After Helsinki: Balkan Jitters", *Time*, 18 august 1975.

că ar fi fost procurate în secret de România de la Coreea de Nord).[1] Rachetele SCUD puteau transporta focoase nucleare și aveau capacitatea de a lovi orice țintă de pe teritoriul Ungariei, cu excepția unei benzi înguste de-a lungul granitei cu Austria.

În plus, Ungaria deținea și ea rachete sovietice SCUD, așa că, teoretic, amenințarea era una reciprocă. Exista însă un semnificativ dezechilibru practic. Budapesta se afla într-o poziție mai bună pentru a amenința România cu un atac nuclear, dat fiindcă pe teritoriul său existau amplasate focoase nucleare – un lucru pe care Bucureștiul nu l-a permis niciodată.[2]

La fel de redundantă ar fi fost fabrica de rachete cu rază medie de acțiune – fie ea uriașă, minusculă ori pe la mijloc – despre care *Der Spiegel* pretindea că e construită de firma vest-germană MBB în beneficiul românilor, sau rachetele cu rază medie de acțiune Condor II, despre care tot *Der Spiegel* susținea că România le achiziționa din Argentina. Asemenea alegații păreau plauzibile deoarece România era implicată în cooperarea strategică cu RFG – de exemplu, Bonnul deținea un rol esențial, acordând României asistență pentru restructurarea unității sale antiteroriste (și transformarea sa în USLA) după modelul renumitei GSG-9 vest-germane, în a doua jumătate a anilor 1970. Iar România era într-adevăr implicată în industria de apărare argentiniană, deși ca un concurent al URSS, livrând Argentinei țevi de tun și negociind furnizarea „sistemului de rachete de concepție sovietică SA-7 SAM și a elicoperului franțuzesc Puma" (pe care România îl fabrica sub licență) în 1983.[3]

(3) Pacepa a susținut și existența unui proiect de fabricare a minelor nucleare (plus a celor bacteriologice și chimice) sub comanda generalului Marin Niculescu. Exploatând logica confruntărilor din Războiul Rece și evoluțiile similare din alte regiuni, Pacepa a greșit atât în privința localizării acestui proiect cât se poate de real și de amenințător, cât și a statelor și a persoanelor responsabile pentru el. Proiectul avea rolul de a crea pentru teroriști o modalitate de a provoca crize politice și catastrofe ecologice folosind mine nucleare pentru a distruge centrale atomice, în așa fel încât reziduurile lăsate în urma

[1] Clarke (1989), pp. 2-4. În conformitate cu informațiile din epoca sovietică „reciclate" de SVR, România intenționa să-și folosească focoasele nucleare procurate/fabricate în secret „pentru rachete cu rază lungă de acțiune de tip SCUD (pe care România le producea sau le cumpăra din Coreea de Nortd și China)". S-a „uitat" însă, în mod convenabil, că toate rachetele de tip SCUD ale României fuseseră furnizate de URSS în anii 1960. Vezi, de pildă, Russian Federation Foreign Intelligence Service, *The Nuclear Potential of Individual Countries*, 6 aprilie 1995, la http://www.fas.org/irp/threat/svr_nuke.htm.

[2] Clarke (1989), pp. 2-4.

[3] *Prospects For Soviet Arms Deliveries To Argentina: Interagency Intelligence Assessment* (NIC 4604-83), 1 iulie 1983, p. 8, CIA.

exploziilor să nu poată fi deosebite de materialul nuclear împrăștiat al centralelor distruse.[1]

Dar proiectul nu era unul românesc, așa cum pretindea Pacepa. Iar generalul Niculescu este mai bine cunoscut pentru faptul că era ministrul adjunct al apărării implicat în blocarea tentativelor sovietice de a impune efectuarea exercițiilor militare ale Pactului de la Varșovia în România la sfârșitul anilor 1960 și începutul anilor 1970, și pentru că l-a susținut pe ministrul apărării atunci când delegația română a obstrucționat intervenția militară a Pactului de la Varșovia în Polonia, în 1981.[2] Proiectul minelor nucleare era conceput și gestionat de supersecretul „grup de lucru" ministerial din cadrul Stasi *(Arbeitsgruppe Des Ministers für Staatsicherheit,* sau AGMS).[3]

AGMS pregătea grupuri restrânse pentru a imita *modus operandi* al unor grupări teroriste și organizații criminale cunoscute, dar fără a lăsa în urmă nicio dovadă compromițătoare.[4] Spre exemplu, AGMS „privea în mod explicit atacurile cu explozibil de la sediul Radio Europa Liberă, în 1981", ca o operațiune

---

[1] Vezi, de pildă, Christian Booss, *„Stasi* plante Einsatz von Atomminen: Gauck-Behörde präsentiert Akten über Terrorpläne gegen die BRD" (Stasi a plănuit utilizarea de mine nucleare: Gauck prezintă documente privind comploturi teroriste împotriva RFG), *Die Welt,* 7 aprilie 1999. În conformitate cu Booss, Stasi prezuse „un accident extrem de credibil" în care „mine atomice de mărimea mingilor de ping-pong ar putea fi utilizate pentru a arunca în aer centrale nucleare în așa fel încât radiația să nu-l poată indica pe făptaș". Booss (1999).

[2] Vezi, de pildă, *Scrisoarea generalului Ion Ioniță, ministru al Forțelor Armate, către Nicolae Ceaușescu,* 1 martie 1970, PHP. România nu avea niciun program de arme bacteriologice, așa cum pretinsese Pacepa. Românii dezvoltaseră, într-adevăr, o metodă de producere rapidă a unui tip anume de armă chimică, dar odată realizat acest lucru, Bucureștiul a ordonat să nu fie create rezerve. Monitorizarea internațională de după 1989 nu a găsit asemenea rezerve. România avea „unități de arme chimice" și „unități de arme antichimice", dar primele erau unități de control al mulțimilor, dotate doar cu gaze lacrimogene, iar ultimele erau o versiune românească a unităților NBC (nuclear-biologic-chimic), pregătite să opereze în condiții de contaminare, în costume de protecție la materiale periculoase (HAZMAT). Pentru o interpretare mai sinistră a acestor categorii, vezi „Romania and Chemical Weapons" în Vladimir Socor, „Situation Report", vol. 14, nr. 5, partea a III-a din 3 părți, RFER, 4 februarie 1989, OSA, Caseta 120, Dosar 2, Raport 1, pp. 25-30.

[3] Booss (1999); Thomas Auerbach, *Einsatzkommandos an der unsichtbaren Front: Terror- und Sabotagevorbereitungen des MfS gegen die Bundesrepublic Deutschland* (Forța Specială pe frontul invizibil: Terorismul Stasi și pregătirile de sabotaj împotriva Republicii Federale Germania), Berlin, Christopher Links, 1999, pp. 10, 30-35.

[4] Ibid. În mod ironic, lipsa **oricăror** dovezi i-a determinat în primul rând pe anchetatorii vest-germani să suspecteze implicarea Stasi. Niciun grup terorist nu mai operase vreodată într-un mod atât de antiseptic. Vezi și Lisa Erdmann, „RAF-Anschlag: Ermittler prüfen Stasi-Verwicklung in Heerhausen Mord" (Atac RAF: Investigatorii examinează implicarea Stasi în asasinatul Heerhausen), *Der Spiegel,* 17 septembrie 2007; Dirk Banse și Uwe Müller, „Verdacht: War die Stasi am Herrhausen-Mord beteiligt?" (Suspiciune: Stasi a fost implicat în asasinatul Heerhausen), *Die Welt,* 18 septembrie 2007.

model de acest tip.[1] Instrucțiunile AGMS descoperite la fostul său cartier general sugerează implicarea în atac a acestui organism.[2]

La peste un deceniu de la căderea comunismului, Pacepa insista în continuare că „nimic altceva decât moartea nu-l putea împiedica" pe Ceaușescu să „construiască arme nucleare".[3] Între 1964 și 1983, China, India, Pakistanul și Israelul dezvoltaseră sau obținuseră arme nucleare. Pakistanul solicitase colaborarea României pentru construirea unei bombe nucleare și, foarte probabil, China i-ar fi împărtășit cunoștințele sale în domeniu, dacă România ar fi cerut acest lucru. și totuși, în ciuda numeroaselor oportunități, Ceaușescu nu a obținut niciodată o armă nucleară, iar acest fapt sugerează nu incapacitate, ci lipsă de interes în acest sens.

---

[1] Booss (1999). Documente reconstituite în 2010 demonstrează că teroristul „Carlos Șacalul", a cărui organizație este responsabilă pentru bomba de la REL, a primit mai mult ajutor din RDG decât au primit Brigăzile Roșii. Stasi a desemnat chiar 77 de membri ai personalului său ca echipă pentru terorist; aceștia nu au încercat să-și ascundă afilierea în fața lui Carlos. Documentele sugerează de asemenea că „relația cu Stasi era atât de strânsă, încât contactele sale cunoșteau locurile și momentele atacurilor plănuite, iar informația era împărtășită și KGB-ului, în Moscova". Allan Hall, „How Carlos the Jackal was Feted and Pampered by Stasi Backers", *The Daily Mail*, 30 octombrie 2010; Tony Paterson, „Rescued from the Shredder: Carlos the Jackal's Missing Years", *The Independent*, 30 octombrie 2010. Înainte de apariția acestor dezvăluiri, sovieticii și est-germanii susținuseră public că teroristul Carlos era „o bombă cu ceas", cu greu tolerată în Berlinul de Est și evitată la Moscova. În perioada atacului asupra REL, Carlos își avea sediul principal la Budapesta, în Ungaria, bucurându-se de generozitatea lui Kádár. La fel ca autoritățile sovietice și est-germane, oficialii comuniști din Ungaria au pretins că teroristul era o armă scăpată de sub control cu care nu colaborau.

[2] Instrucțiuni separate din 1981 și 1982 stipulau că personalul AGMS trebuia: (1) „Să provoace sentimente de nesiguranță persoanelor de vârf din structura de putere imperialistă prin intermediul unor apeluri telefonice anonime, scrisori de amenințare, bombe în colete, alte dispozitive explozibile etc."; (2) „Să provoace sentimente de nesiguranță persoanelor de vârf din centrele de diversiune politico-ideologică prin tulburări, de pildă obstacole care să le împiedice să-și exercite atribuțiile (spre exemplu *lichidarea* sau *răpirea* unor personalități precum editori, comentatori)"; (3) „Să provoace daune sau să închidă facilități, tehnologie și documente din aceste centre (de exemplu, atacuri cu bombe sau incendiare împotriva acestor facilități, ca de pildă atacul cu bombă de la REL în München din februarie 1981)". Auerbach (1999), pp. 10, 35, 159-161. În conformitate cu respectivul analist, deși nu este clar „dacă asemenea acțiuni chiar au avut loc, referirea la atacul de la REL din 1981 ar putea sugera, în contextul dat, cea de-a doua posibilitate, dat fiind că grupuri MfS realizaseră deja astfel de atacuri în RFG în anii 1960". *Op.cit.*, pp. 33-34. Interesant este că la locul atacului de la REL au fost lăsate în urmă dovezi – explozivi și grenade – care indicau clar spre România, fapt ce marchează una dintre rarele apariții de urme de muniție românească într-un atac terorist. Vezi, de pildă, *The USSR and Its Allies: A Global Presence: An Intelligence Assessment*, 1 decembrie 1983, p. 7, CIA; Jack Kemp, „The Unseen Hand" în Benjamin Netanyahu, editor, *International Terrorism: Challenge and Response*, Jerusalem, Mekhon Yonatan, Transaction, 1981, p. 191.

[3] Pacepa (2006a). Pacepa pretinde că a fost „principalul consilier pe probleme nucleare" al lui Ceaușescu.

Când vicepreşedintele George Bush a vizitat România, în septembrie 1983, Ceauşescu i-a înmânat scrisoarea adresată preşedintelui Ronald Reagan, în care condamna desfăşurările de „eurorachete" sovietice şi declara că ţara sa nu va permite amplasarea de rachete nucleare pe teritoriul său.[1] Liderul român a subliniat de asemenea că ţara sa deţinea capacitatea de a produce o armă nucleară, dacă ar dori. În contextul respectiv, declaraţia era menită să transmită ideea că România refuza să deţină arme nucleare nu din cauza incapacităţii de a face acest lucru, ci ca urmare a convingerilor şi a politicii sale.

Dar cu ceea ce ar putea fi descris ca un efect al influenţei crescânde a aserţiunilor lui Pacepa, vicepreşedintele american a fost „impresionat în mod negativ". Nu fiindcă Washingtonul s-ar fi temut că Bucureştiul ar dezvolta arme nucleare, ci din cauza rapoartelor care sugerau că ar fi putut împărtăşi cunoştinţele în domeniu cu anumiţi lideri arabi cu care Ceauşescu se întâlnea în mod regulat – o interpretare asiduu promovată de Pacepa. Aşa cum i-a spus Bush lui Ştefan Andrei imediat după aceea:

> „Îl cred pe preşedintele vostru când declară că nu doreşte să producă arme nucleare. Dar faptul că aveţi relaţii cu astfel de oameni precum liderii Libiei, Irakului şi Iranului ne obligă să ne gândim la pericolul de a transmite şi lor aceste secrete pe care le deţineţi". După ce l-a informat pe Ceauşescu despre această discuţie, Andrei a fost instruit să-l asigure pe Bush că România nu va face aşa ceva şi că Ceauşescu respinsese ofertele altor state – de pildă, Pakistan – şi că nu va transmite (nimănui) secrete legate de armele nucleare.[2]

Se pare deci că analiştii americani nu greşiseră când consideraseră aceste acuzaţii ca fiind nefondate.[3] Aşa cum declarase un oficial al administraţiei Reagan adresându-se presei de la Washington, autorităţile americane „au ignorat cu desăvârşire" rapoartele din media referitoare la o presupusă capacitate nucleară română.[4] Unul dintre analiştii puternic implicaţi în verificarea şi apoi demontarea aserţiunilor Budapestei referitoare la ameninţarea nucleară românească

---

[1] *Telex al ambasadorului est-german în România (Bock) din 14 octombrie 1983,* PHP. Pentru traducerea în limba engleză, vezi Document 10 în Larry L. Watts, *Romanian Security Policy and the Cuban Crisis,* Cold War International History Project e-Dossier nr. 38, februarie 2013.

[2] Betea (2011a); Lavinia Betea, „Adevărul despre arma nucleară şi Banca Mondială din România", *Adevărul,* 18 decembrie 2011b.

[3] De exemplu, cooperarea româno-americană din regiune nu pare să fi avut de suferit. Vezi, de pildă, scrisoarea fostului preşedinte Richard Nixon către Ceauşescu privitor la cooperarea acestuia din urmă cu fostul şef de personal al lui Nixon, colonelul John Brennan, şi cu fostul procuror general al SUA, John Mitchell, cu privire la furnizarea către Irak de uniforme militare fabricate în România. *Letter from Richard M. Nixon to Nicolae Ceausescu. (Regarding U.S.-Romanian Venture to Sell Uniforms to Iraq), May 3, 1984,* Document 56 în „Shaking Hands with Saddam Hussein: The U.S. Tilts toward Iraq, 1980-1984", National Security Archive Electronic Briefing Book No. 82, editor Joyce Battle, 25 februarie 2003, http://www.gwu.edu/Însarchiv/NSAEBB/NSAEBB82/iraq56.pdf.

[4] „Rumanian Threat Discounted", *New York Times,* 11 iulie 1989.

sesizase în iulie 1989 esența problemei: „nimeni nu crede în mod serios că România are motivația politică, militară sau economică de a intra în clubul statelor care dețin arme nucleare".[1]

Unica dovadă concretă – dincolo de mărturia lui Pacepa – privind existența oricărui program de cercetare în domeniul armelor nucleare era un singur caz în care România extrăsese 100 miligrame de plutoniu de puritate necesară pentru uz militar, în decembrie 1985 (doar o zecime din cantitatea care ar fi impus raportarea către Agenția Internațională pentru Energie Atomică).[2] Informațiile sovietice insistaseră că acesta fusese doar vârful aisbergului, parte a unui program de producere a câte unui kilogram de plutoniu anual.[3] Obiectivul vizat ar fi fost atingerea cantității de 8 kilograme de plutoniu – minumul considerat atunci necesar pentru fabricarea unei arme nucleare pe bază de plutoniu (în epoca dinaintea „bombelor murdare").

Făcând referire la „informații" anterioare ale KGB, Serviciul de Informații Externe al Federației Ruse *(Slujba Vnești Razvedki* – SVR) a susținut că declarațiile publice ale lui Ceaușescu privind capacitatea României de a fabrica arme nucleare, făcute în aprilie-mai 1989, fuseseră motivate de extracția reușită de

---

[1] Clarke (1989b), p. 2. Clarke a remarcat de asemenea că, în ciuda referirilor continue ale oficialilor maghiari la amenințarea militară românească, „nu existau dovezi privind amenințări specifice și nici vreun motiv de a ne aștepta la un conflict real". *Op.cit.*, p. 1. Concomitent, Gyula Horn, prertinzând că vorbește în numele lui Reszo Nyers, i-a acuzat pe români că „încearcă în mod deliberat să provoace ostilitate" față de Ungaria. Henry Kamm, „Hungarian Accuses Rumania of Military Threats", *New York Times*, 11 iulie 1989.

[2] Sam Roe, „How the U.S. Spread Bomb-Grade Fuel Worldwide – and Failed to Get it Back", *Chicago Tribune*, 28 ianuarie 2007.

[3] Spre exemplu, în conformitate cu SVR, România avea „un program special, focalizat pe crearea de arme nucleare înainte de anul 2000" și „a fost construită o instalație industrială cu capacitatea de a produce anual aproximativ 1 kilogram de plutoniu destinat armelor nucleare, cu perspectiva de a-l utiliza ca focos la rachetele cu rază lungă de acțiune de tip SCUD (pe care România le producea sau le cumpăra din Coreea de Nord și din China)". Russian Federation Foreign Intelligence Service, *The Nuclear Potential of Individual Countries*, 6 aprilie 1995, la http://www.fas.org/irp/threat/svr_nuke.htm. Dar România nu a produs niciodată nici măcar 1 kg de plutoniu, deși a avut la dispoziție patru ani în acest sens. Iar rachetele sale SCUD – care aveau focoase convenționale – i-au fost date de URSS înainte ca România să fi refuzat desfășurarea oricăror arme nucleare pe teritoriul său, în 1963. Rușii au readus în actualitate raportul SVR din 1995 pentru a pretinde că a existat o amenințare românească la adresa fostelor teritorii ale URSS (care aparținuseră României înainte de cel de-al Doilea Război Mondial), iar acum sunt în componența Republicii Moldova și a Ucrainei, pretinzând că „nu există garanții că programul nuclear militar românesc a fost încheiat complet" și că „România nu se comportă foarte corect nici în alte domenii ale industriei de apărare". „Ofițer mort într-o explozie la un obiectiv nuclear din România", *Otkritaia Electronnaia Gazeta [Открытая Электронная Газета]*, 25 februarie 2009; http://forum-msk.org/english/material/eng_news/769077.html.

plutoniu din 1985.[1] Efortul de a atribui o anume cauzalitate acelei corelații șubrede nu izbutește să explice motivele pentru care liderul român făcuse aceeași declarație în 1974, cu mulți ani înainte ca România să aibă un reactor care să poată produce plutoniu și cu mai mult de un deceniu înainte să facă efectiv acest lucru. Și toate acestea se petreceau într-un moment în care cercetările nucleare românești nu trecuseră mult de punctul în care încă se mai dezbătea oportunitatea construirii unui reactor – un proces declanșat de neașteptata furnizare, din partea SUA, a unui reactor TRIGA (în cadrul programului american „Atomi pentru pace").[2]

Aserțiunea rușilor nu reușește să explice nici anunțul cât se poate de public despre capacitățile României de a fabrica un dispozitiv nuclear, anunț făcut de Ceaușescu în fața presei internaționale în ianuarie 1984, cu aproape doi ani înainte de unica extracție de plutoniu românească, din decembrie 1985.[3] În mod cert, referirile lui Ceaușescu la capacitățile tehnologice ale țării sale nu reflectau situația unui program secret de construire a armelor nucleare. Și într-adevăr, faptul că România nu a mai extras altă cantitate de plutoniu după 1985, când deja demonstrase că are capacitatea, experiența și uraniul îmbogățit necesare în acest sens, pare a constitui un obstacol insurmontabil pentru asemenea acuzații privind înșelătoria românească în domeniul nuclear.

La fel de sterile sunt acuzele de minciună lansate de ruși ca explicație pentru insistența lui Ceaușescu de a declara public, în mod repetat, că „nu deținem arme nucleare și nu dorim să deținem arme nucleare", așa cum s-a întâmplat și pe 17 decembrie 1985, cu două zile înainte de extragerea plutoniului.[4] La urma urmei, România nu a deținut niciodată arme nucleare, iar politicile ei împotriva unor astfel de arme exact asta sugerau. SVR a readus pe tapet aceste acuzații la

---

[1] Aceste aserțiuni, toate părând a fi lansate de Pacepa după 1989, au fost acceptate ca atare, cu toate că celelalte afirmații ale sale (de exemplu că regimul român fura tehnologie militară sofisticată americană și colabora cu teroriști din Orientul Mijlociu împotriva Israelului) au fost demonstrate ca fiind în întregime false. Astfel de pildă, succesul experimentului este interpretat ca „permițându-i lui Ceaușescu să facă anunțul în mai", cu toate că el făcuse același anunț și înainte de decembrie 1985. Ionescu și Rîjnoveanu (2007), p. 6. Pacepa a fost de asemenea sursa descrierii unui program nuclear militar secret oferit de fostul director tehnic al Institutului pentru Fizică Atomică de la Măgurele, Mihai Bălănescu, care fusese trimis de București să informeze AIEA de la Viena cu privire la plutoniul uitat al României, în 1992. Vezi, de pildă, „«Băiețelul» lui Ceaușescu, mort în fașă", *Evenimentul Zilei,* 10 decembrie 2002.

[2] Reactorul TRIGA al General Atomics, oferit României de SUA, a fost pus în funcțiune în 1980. Vezi Douglas M. Fouquet, Junaid Razvi și William L. Whittemore, „TRIGA Research Reactors: A Pathway to the Peaceful Applications of Nuclear Energy", în *Nuclear News: The 50th Anniversary of Atoms For Peace,* vol. 46, nr. 12 (noiembrie 2003), pp. 46-56.

[3] Nicolae Ceaușescu în interviul pentru Hearst Newspapers și BBC, 9 iulie 1984.

[4] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate,* București, Editura Militară, 1987, p. 373; Mihail E. Ionescu și Carmen Rîjnoveanu, „Percepția României asupra descurajării nucleare", *Revista de Istorie Militară,* vol. 5, nr. 6 (2007), p. 6.

mijlocul anilor 1990, când România a candidat prima dată pentru a primi calitatea de membru al NATO, și din nou la cea de-a doua sa candidatură, în 2002–2004, circumstanțe care fac ca afirmațiile rușilor să pară foarte suspecte.

Ceaușescu, pretindeau rușii, avusese deja, în 1989, o armă de distrugere în masă, iar noile autorități din România continuaseră programul de dezvoltare a armelor nucleare până în 1992.[1] În realitate, plutoniul uitat a fost redescoperit în 1992 de guvernul postcomunist, în abandonatul institut de cercetări în fizica nucleară de la Pitești. După ce terminase uraniul superîmbogățit furnizat de SUA la sfârșitul anilor 1970, institutul și-a închis porțile un deceniu mai târziu, înainte de Revoluție.

Înainte de 1985, insistențele Bucureștiului de a preciza că ar putea produce o armă nucleară dacă ar dori aveau rolul de a sublinia nivelul tehnologic ridicat al țării, într-o perioadă în care fizica nucleară și ingineria aerospațială erau jaloane simbolice ale dezvoltării științifice. Aceste afirmații nu reflectau nici existența unui program real pentru dezvoltarea de armamente, nici intenția de a iniția unul, așa cum susținuseră KGB, SVR, autoritățile maghiare și Ion Mihai Pacepa. Deși ar fi fost posibil ca situația să se schimbe după ce s-a reușit extragerea de plutoniu în decembrie 1985, caracterul unic al acestei extracții sugerează că nimic nu s-a schimbat.[2]

Mai multe surse subliniază cât de „serios" ar fi încălcat România acordurile de siguranță ale AIEA și mai cu seamă Tratatul de Neproliferare a Armelor

[1] Un raport al informațiilor ruse s-a „scurs" către diverse țări NATO când, brusc, România a apărut ca un candidat indezirabil pentru primirea în primul val de extindere a NATO, în 1995–1996. Russian Federation Foreign Intelligence Service, *The Nuclear Potential of Individual Countries*, 6 aprilie 1995, la http://www.fas.org/irp/threat/svr_nuke.htm. Aserțiuni similare au fost diseminate în presa occidentală în 2002, cu puțin timp înainte ca NATO să invite România să devină membru (de pildă în *The Sunday Herald* în august 2002). Vezi și „Bomba atomică. Secretul nuclear al lui Ceaușescu", *Evenimentul Zilei*, 22 ianuarie 2006.

[2] În mod ironic, Radio Europa Liberă pare să fi provocat România să „demonstreze" că poatre realiza cu succes un asemenea experiment. Amintindu-și afirmația din 1984 a lui Ceaușescu – „dacă am vrea astăzi să fabricăm o armă nucleară, am putea s-o facem" – un analist de la REL cataloga în 1985 comentariul ca fiind fals și „absurd", considerând că România era incapabilă de o asemenea reușită. În conformitate cu analistul în cauză, „lauda nu avea legătură cu performanțele și capacitățile economice și tehnice reale ale țării", iar „țara rămăsese mult în urma celorlalte state membre ale Pactului de la Varșovia și ale CAER cu privire la dezvoltarea în domeniul energiei nucleare". La nicio lună mai târziu, fizicienii români realizau singura lor extracție de 100 mg de plutoniu. Vezi Socor (1985), pp. 1, 9. Vezi și Nicolae Ceaușescu în interviul pentru Hearst Newspapers și BBC, 9 iulie 1984.

Nucleare (TNAN).[1] Dar acest caracter „serios" pălește considerabil dacă plasăm acțiunile României în context. De exemplu, prevederile standard al AIEA impuneau raportarea experimentelor de extracție dacă în urma lor se producea minimum un gram de plutoniu – de aproape zece ori mai mult decât cantitatea obținută de fizicienii români.[2]

În mod similar, măsura în care România a încălcat prevederile TNAN este discutabilă, dat fiind că TNAN impunea raportarea programelor de cercetare și dezvoltare în domeniul armelor nucleare.[3] Ținând seama că cele 100 de miligrame de plutoniu extrase de România în decembrie 1985 erau insuficiente pentru construirea unei arme nucleare, că nu s-a mai produs nicio altă cantitate de plutoniu, și că (până la data scrierii acestei cărți) nu există dovezi privind vreun asemenea proiect, nu putem spune decât că întrebarea dacă experimentul de extracție a fost parte a unui program secret vizând armele nucleare rămâne deschisă.[4] Dar, încă o dată, lipsa probelor care să indice un program de dezvoltare a armelor nucleare, când erau prezente ingredientele, tehnologia și capacitatea

---

[1] Vezi, de pildă, Ann MacLachlan, „Romania Separated Tiny Amount of Plutonium in Secret in 1985", *Nucleonics Week*, 25 iunie 1992, p. 16. În conformitate cu MacLachlan, aceasta era „o încălcare clară a angajamentelor luate de România în conformitate cu Tratatul de Neproliferare Nucleară și indica un program nuclear militar mai extins, păstrat secret". Vezi și http://isis-online.org/nuclear-weapons-programs/endedpost1970 și http://isis-online.org/country-pages/romania (accesat pe 12 decembrie 2012). Radioul public național anunța de asemenea că experimentul de extracție dovedea că „un program secret de dezvoltare a armelor nucleare era urmat în regimul dictatorului român Nicolae Ceaușescu între 1965 și 1989". PBS News Hour, „Tracking Nuclear Proliferation" 2 mai 2005, la http://www.pbs.org/newshour/indepth_coverage/military/proliferation/countries/romania.html.

[2] Pentru detalii privind regimul „măsurilor de precauție" și excluderile AIEA, vezi Ephraim Asculai, *Verification Revisited: The Nuclear Case*, Washington, DC, Institute for Science and International Security Press, 2002.

[3] Un fost președinte al Comisiei Naționale pentru Controlul Activităților Nucleare (CNCAN) considera că, deși era o regretabilă „eroare", faptul că Bucureștiul nu anunțase experimentul său cu plutoniu nu constituia o încălcare gravă a prevederilor și că ar fi trebuit acordată o importanță mai mare politicii de durată care stipula că România „nu a produs, nu produce și nu va produce" bombe nucleare. Declarație a fostului director al CNCAN, Lucian Biro, la cea de-a douăzecea aniversare a experimentului de extracție a plutoniului. Ziua, 5 aprilie 2005. Biro a fost susținut în declarația sa de directorul CNCAN de la data respectivă, Anton Coroianu.

4 Incidentul s-a produs în vreme ce SUA încercau să remedieze proliferarea pe care o provocase neintenționat prin intermediul programului „Atomi pentru pace", lansat în anii 1950 de președintele Eisenhower – motivul pentru care românii aveau un reactor TRIGA II care putea extrage plutoniu. Echipa de fizicieni de la laboratorul din Pitești, conduși de ofițeri ai Securității, era conștientă că ar putea pierde ocazia și capacitatea de a mai extrage vreodată plutoniu, dacă reactorul ar fi fost modificat de SUA pentru a folosi uraniu mai puțin îmbogățit (o modificare acceptată de guvernul român, cu condiția ca SUA să furnizeze noul combustibil, la fel cum îl furnizase pe cel vechi). Pentru circumstanțele acestui incident din perspectiva celor implicați direct, vezi Roe (2007).

necesare, sugerează ferm lipsa unei intenții în acest sens, exact așa cum declara conducerea de la București încă din perioada crizei rachetelor din Cuba.

Plasând toate acestea în perspectivă regională, la momentul extragerii plutoniului în decembrie 1985, când ceilalți membri ai Pactului deja caraterizau România ca pe un stat ce nu respectă tratatele internaționale, Kremlinul transfera în secret rachete SS-23, ce puteau purta focoase nucleare, către RDG, Cehoslovacia și Bulgaria. Concomitent, RDG, Cehoslovacia, Ungaria și Polonia aveau deja focoase nucleare depozitate în secret pe teritoriul lor.[1] Amenințarea teoretică reprezentată de ceea ce un analist, cel puțin, descria ca „obiectivele nucleare evident periculoase urmărite de România" era o nimica toată în comparație cu riscul evident de proliferare a armelor nucleare, cu încălcarea tratatelor internaționale în care se angajaseră toate celelalte state membre ale Pactului de la Varșovia.[2]

La doi ani după experimentul românesc de extragere a plutoniului, când URSS a încheiat cu SUA, în 1987, Tratatul privind Forțele Nucleare cu rază medie de acțiune (FNRm), Uniunea Sovietică obligându-se să distrugă toate rachetele de acest tip, Kremlinul a ales să nu informeze Washingtonul cu privire la armele și focoasele pe care le desfășurase și/sau depozitase în RDG, Cehoslovacia, Polonia, Ungaria și Bulgaria. În conformitate cu un oficial american responsabil pentru aplicarea tratatului FNRm, URSS „«negociase cu rea credință», prin aceea că nu informase SUA despre aceste transferuri".[3] De fapt, toți membrii Pactului de la Varșovia erau vinovați de încălcarea gravă a Tratatului de Neproliferare și a prevederilor de siguranță ale AIEA – România, într-o măsură mult mai mică.

Cine face pregătiri militare împotriva cui?

Pe lângă insistențele lor privind existența unor „dovezi concrete" că „pe râurile ce despart cele două țări plutesc cadavre" și că Bucureștiul se dedase la un „șantaj" nuclear la adresa Ungariei, Szürös, Tabajdi și Horn susțineau și că lideri militari superiori din România emiseseră pretenții la teritoriul maghiar și

[1] De exemplu, RD Germană, RP Polonă, RS Cehoslovacă și RP Ungară au „semnat acorduri cu URSS vizând instalarea de arme nucleare pe teritoriul lor", documente „păstrate atât de secret, încât chiar și patruzeci de ani mai târziu, generali care ar fi trebuit să cunoască situația își contrazic reciproc mărturiile privind întrebarea dacă au existat vreodată arme nucleare în țările lor". Vojtech Mastny și Malcom Byrne, editori, *A Cardboard Castle? An Inside History of the Warsaw Pact, 1955–1991,* Budapesta, Central European Press, 2005, p. 31. Lansatoare și rachete capabile să poarte încărcături nucleare (FROG și SCUD) au fost desfășurate de asemenea în România și Bulgaria. Numai România a refuzat să găzduiască rachete nucleare sovietice.

[2] Gheorghe (2012), p. 35. Analistul consideră că România a izbutit să convingă SUA să „închidă ochii" la aceste fapte pozând în mod fals într-un „rebel" în cadrul Blocului sovietic.

[3] Alex Wagner, „U.S., Bulgaria Reach Deal To Destroy Missiles", *Arms Control Today,* iulie/august 2002, la http://www.armscontrol.org/act/2002_07-08/bulgariajul_aug02.

amenințaseră cu o invazie, și că mobilizaseră deja trupe de-a lungul granitei cu Ungaria, pregătindu-se evident în acest scop.[1] În realitate, nu au existat redesfășurări ale unor forțe românești semnificative în ultima jumătate a anilor 1980, înainte de Revoluție. De asemenea, planurile românești de apărare teritorială nu impuneau desfășurări mai ample de trupe, nici chiar în cele mai amenințătoare circumstanțe.

Pe de altă parte, unități militare maghiare și sovietice fuseseră redislocate de la granița vestică a Ungariei cu Austria spre frontiera de est, cu România, cel puțin din aprilie 1989.[2] Cu ajutorul aparatului de măsuri active de la nivelul întregului Bloc, această mișcare a fost prezentată, credibil, ca fiind motivată strict de dorința de a crea o „zonă a păcii" cu Austria, simbolizând deci lipsa oricărei amenințări ungare, sovietice sau din partea Pactului de la Varșovia față de Occident. Chiar și analiștii occidentali care subliniaseră anterior că există o probabilitate mai mare să izbucnească ostilități între Ungaria și România decât între Ungaria și orice stat vest-european considerau acum greu de crezut că Moscova sau Budapesta și-ar regrupa trupele mai aproape de granița cu România din motive operaționale.[3]

Primele suspiciuni timide privind intențiile Budapestei au fost provocate de insistența exagerată cu care maghiarii negau orice astfel de redislocări de trupe – fie ale lor, fie ale sovieticilor. Spre exemplu, la începutul lui iulie 1989, ministrul ungar al apărării, Ferenc Karpati, declara că rapoartele privind redesfășurări de

[1] Interviul luat de Rateș lui Szürös în Shafir (1989a), pp. 5-6; Douglas Clarke, „The Romanian Military Threat to Hungary", RAD Background Report/130, RFER, 27 iulie 1989b, OSA, Box 143, Folder 4, Report 53, pp. 1-6; Devlin (1989), pp. 1-2. Douglas Clarke a examinat toate aserțiunile privind amenințarea militară și a constatat că sunt lipsite de fundament, astfel ajungând la concluzia că Budapesta le-ar fi putut face „ca o modalitate de a-l discredita mai rău pe Ceaușescu" sau de a câștiga „sprijinul popular pe motive naționaliste". Clarke nu a fost de părere că ar putea fi de fapt un mod de a atribui un caracter violent provocării românești. Clarke (1989b), pp. 1-8.

[2] Trupele sovietice și-au început în mod oficial retragerea parțială din Ungaria pe 25 aprilie 1989, în prezența jurnaliștilor străini invitați și a „reprezentantei de origine maghiară a Parlamentului italian, Ilona Staller". Jeremy King, „The Partial Soviet Troop Withdrawal From Hungary", RAD Background Report/166, RFER, 11 septembrie 1989, p. 3. Staller (o vedetă de filme pentru adulți, cunoscută mai bine ca „Cicciolina") a pretins ulterior că în tinerețe fusese recrutată de serviciile maghiare de informații. APN New Archives, 29 ianuarie 1998.

[3] În ianuarie 1989, un analist nota: „În realitate, riscul ca Ungaria să ajungă la conflicte cu vecinul și aliatul ei socialist, România, este mai mare în prezent" decât orice posibilitate de ofensivă împotriva Austriei, Iugoslaviei sau NATO. David Clarke, „The USSR Cannot Expect Greater Military Efforts from Hungary", RAD Background Report/13, RFER, 27 ianuarie 1989a, OSA, Box 120, Folder 2, Report 135, p. 2. În primii ani ai deceniului, Istvan Volgyes nota că armata maghiară ar acționa cu entuziasm împotriva României, și că cel mai probabil scenariu privind implicarea armatei maghiare într-un conflict Est–Vest ar fi „împotriva României ca un element de presiune și o amenințare la adresa Transilvaniei". Istvan Volgyes, „Hungary", în Daniel N. Nelson, editor, *Soviet Allies: The Warsaw Pact and the Issue of Reliability*, Boulder, Westview, 1984, p. 214.

trupe sovietice de la granița cu Austria la cea „cu România erau «știri panicarde» care nu aveau nicio bază".[1] Asemenea negări contraveneau scopului de a disimula redesfășurările de forțe, date fiind capacitățile tehnice de culegere de informații ale americanilor, aceștia monitorizând mișcările respective la acel moment. Cu numai două săptămâni înainte, un regiment motorizat de pușcași fisese redislocat de la Szombathely, în jumătatea vestică a Ungariei, la Debrecen, la mai puțin de 100 km de granița cu România, unde sovieticii aveau de mult timp o prezență militară considerabilă.[2]

Desigur, armata sovietică dovedise că se pricepe să ascundă de SUA semnificative mișcări de forțe. De exemplu, Moscova și Budapesta reușiseră atât de bine să mascheze intrarea unui număr de circa 20 000 de militari sovietici în Ungaria în anii 1980, încât chiar și în 1989 mulți analiști occidentali evaluau efectivele forțelor sovietice pe teritoriul maghiar cu circa două divizii mai mici decât erau în realitate.[3] Oficial, Ungaria raporta prezența unui număr de 62 000 de militari sovietici pe teritoriul său, în vreme ce NATO credea că în realitate erau 65 000 (iar unele surse raportau, cu mai multă acuratețe, prezența a 83 000 de militari sovietici).[4] În plus, membrii Pactului de la Varșovia efectuau exerciții special destinate să-i inducă în eroare pe observatorii ocidentali (și în special pe atașații militari ai statelor NATO aflați la post pe teritoriul lor) cu privire la adevăratul scop al mobilizărilor și exercițiilor.[5]

Deși redesfășurările de trupe spre est în 1989 veneau în sprijinul „zonei de pace" a Ungariei cu Austria, ele corespundeau totodată cerințelor de transfer al forțelor impuse de noua doctrină de apărare maghiară, care identifica România ca fiind principala amenințare militară. Faptul că toate acele dislocări de forțe erau ascunse de ochii publicului – indiferent dacă erau trupe sovietice sau

[1] Vezi interviul generalului Karpati la *Radio Budapesta,* ora 06.45, 1 iulie 1989; Clarke (1989a), p. 8.
[2] Vezi, de pildă, *MTI* în engleză, 12 iunie 1989; Clarke (1989a), p. 8, nota de subsol 15; Jeremy King (1989), p. 3.
[3] Zoltan D. Barany, *Soldiers and Politics in Eastern Europe, 1945-90: The Case of Hungary,* New York, St. Martin's Press, 1993, p. 145. Multe dintre aceste trupe au fost desfășurate în jumătatea estică a Ungariei, spre România. Budapesta și Moscova se pricepeau la fel de bine să mascheze amplasările de rachete nucleare sovietice în Ungaria, despre care doar câțiva lideri comuniști ungari erau informați.
[4] Douglas Clarke, „The USSR Cannot Expect Greater Military Efforts from Hungary", RAD Background Report/13, RFER, 27 ianuarie 1989, OSA, Caseta 120, Dosar 2, Raport 135, p. 1. Pentru rapoarte mai corecte, vezi de pildă David C. Isby, *Weapons and Tactics of the Soviet Army,* ediția a doua, Londra, Jane's Publishing, 1988, pp. 124-129.
[5] Vezi, de pildă, raportul serviciilor bulgare de informații referitor la reușita derutare a atașaților occidentali prin operațiunea de contraspionaj MULNIA în cursul amplelor exerciții militare RHODOPI desfășurate în apropiere de granița cu România, în 1967, în „The Communist Balkans Against NATO In The Eastern Mediterranean Area, 1949-1969", document prezentat la conferința „Războiul Rece în Mediterana", Cortona, 5-6 octombrie 2001, pp. 9-10, *Journal of History, International Relations and Security,* www.imos.96plus.net/imos_en/publ_en.htm; Arhiva Ministerului bulgar de Interne (AMVR), Fond 1, Opis 10, Fila 258, pp. 112-138.

maghiare – contraveneau obiectivelor declarate și asumate, de diminuare a confruntărilor, de dezangajare militară sau chiar de intimidare și descurajare.[1] Dar toate aceste scopuri ar fi fost mai bine servite nu ascunzând redislocările de forțe, ci semnalându-le explicit și cât mai vizibil.

Aplicând principiul parcimoniei („briciul lui Occam"), redislocarea secretă a trupelor spre granița cu România sugerează existența unor pregătiri operaționale pe care Budapesta și Moscova ar fi vrut să le țină ascunse. Secretarul general al Pactului de la Varșovia la acea vreme, Ivan Aboimov, care a devenit cunoscut ca lider al grupului sovietic de criză pentru România în timpul evenimentelor din decembrie 1989, remarca într-o discuție neoficială cu un ziarist rus că „Ungaria voia ca noi să intervenim în România, fiindcă spera să soluționeze astfel problema Transilvaniei".[2] În vreme ce Aboimov nu a specificat dacă dorita intervenție sovietică ar fi fost de natură militară, repetatele eșecuri de a influența politica României sugerează că Budapesta viza o intervenție cu caracter mai coercitiv.[3]

Liderul de partid (și premier al Ungariei) Károly Grósz a dezvăluit fără să vrea că redislocările de trupe maghiare spre granița de sud-est erau măsuri operaționale menite să trateze „amenințarea românească". Când, la câteva luni după aceste evenimente, a fost întrebat despre intenția sa exprimată de a folosi forța militară împotriva opoziției interne din țara sa, Grósz a interpretat greșit subiectul întrebării și și-a „uluit" interlocutorul cu următoarea aserțiune:

> La momentul acela, relațiile noastre cu România erau foarte tensionate, din cauza problemelor pe care le aveau maghiarii din Transilvania. Cum primisem amenințări nucleare din partea lui Ceaușescu, am ordonat transferul trupelor de la granița cu Austria spre cea cu România. Această mișcare de trupe a fost probabil percepută de serviciile de informații din Occident ca fiind pregătiri pentru o acțiune militară.[4]

---

[1] Nici Moscova și nici Budapesta nu aveau motive pentru a aplica presiuni militare asupra Iugoslaviei în 1989.

[2] Aboimov, interviu luat de Marina Kalașnikova, „The Country's Leadership Regarded the GDR as Self-Supporting Unit", *Vlast* (Moscova), 26 aprilie 2005, www.kommersant.com. Președintele ungar Mátyás Szürös a precizat clar ce soluție dorea Budapesta, anunțând sprijinul acordat de țara sa „autonomiei" și „independenței" Transilvaniei, în chiar zilele Revoluției. Interviu luat de Arpad Zengo lui Szürös la radioul budapestan, 20 decembrie 1989, ora 05.45 GMT, în FBIS-EEU-89-243, 20 decembrie 1989, p. 47.

[3] Aboimov era specialist în probleme maghiare când a fost numit Secretar General al Pactului de la Varșovia, în 1989, iar apoi a fost ambasador al URSS și ulterior al Rusiei în Ungaria. Interesant este că primul sovietic diplomat de profesie numit ambasador în România postrevoluționară a fost tot un specialist în probleme maghiare, care nu cunoștea limba română și care lucrase cu Aboimov la Budapesta, spre sfârșitul anilor 1970. „New Soviet Ambassadors Profiled", *New Times* (Moscow), nr. 16, 1-7 mai 1990, pp. 44-45 în JPRS-UIA-90-009, 5 iunie 1990, pp. 1-2.

[4] Jacques Levesque, *The Enigma of 1989: The USSR and the Liberation of Eastern Europe*, Berkeley, University of California Press, 1997, p. 133.

Prin urmare, exact în momentul în care Budapesta acuza Bucureștiul de desfășurări de trupe și de pregătiri militare agresive care nu aveau în realitate nicio bază, forțele maghiare erau în secret dislocate de la frontiera cu Austria la cea cu România, din motive legate de etnicii maghiari care trăiau pe teritoriul românesc. Nu era totuși nimic surprinzător aici. Diverse autorități maghiare ieșiseră în public cu declarații similare, cu cel puțin șase luni înainte, doar că remarcile lor se pierduseră pe fondul publicității făcute noii strategii de apărare a Ungariei, care nu doar că era contrapusă poziției anterioare, mai ofensive, a partenerilor „în strânsă cooperare" față de Occident, dar era prezentată totodată ca o politică pe deplin „independentă" de Moscova.[1]

Dacă a existat un set de probleme pe care SUA le-a verificat cu seriozitate și în mod constant pe parcursul Războiului Rece, acestea au fost deplasările unor forțe semnificative din cadrul Pactului de la Varșovia și pregătirile pentru un conflict militar din interiorul Blocului sovietic. De fapt, principala preocupare a SUA în timpul Războiului Rece era evitarea unei confruntări militare, indiferent dacă aceasta ar fi izbucnit între SUA și URSS direct sau indirect, ca urmare a escaladării unui conflict între aliați mai mărunți. Dat fiind că eficacitatea oricărei dezinformări depinde de lipsa verificărilor serioase din partea publicului căruia îi este destinată și că nu poate rezista unei examinări atente, operațiunile de disimulare și dezinformare ale sovieticilor cu privire la preparativele militare erau unele dintre cele mai dificil de susținut.[2]

În mod obișnuit, examinarea atentă poate fi evitată dacă dezinformarea confirmă tendințele cognitive existente; se conformează tiparelor comportamentale anterioare; se încadrează în logica actuală a situației și/sau oglindește circumstanțe similare în alte puncte ale regiunii. Așa cum am menționat deja, există o tendință general umană de a nu examina atent informațiile care confirmă ceea ce este „știut" deja ca fiind adevărat. Dar, indiferent de percepțiile eronate care se manifestau în rândul analiștilor americani, la sfârșitul anilor 1980, privind agresivitatea României, rapoartele referitoare la pregătirile

[1] În mod similar, pe 1 decembrie 1989, prim-ministrul ungar Nemeth a anunțat public că „o parte substanțială a forțelor armate va fi regrupată din regiunea de vest a țării" – expresie care sugera, așa cum remarca un analist de la REL, „că trupele vor fi transferate la granița română". Zoltan Barany, „Major Reorganization of Hungary's Military Establishment", RAD Background Report/230, RFER, 28 decembrie 1989, p. 5, OSA, Box 37, Folder 6, Report 191. Același analist nota că în „ultimii doi ani, maghiarii au fost preocupați nu de potențiala invazie din vest, ci de un conflict în sud-est", cu România. *Op.cit.*, p. 4.

[2] Excepțiile parțiale fiind disimulările pe termen scurt în timpul operațiunilor tactice și disimulările incrementale pe termen lung, precum lenta și clandestina sporire a forțelor. Pentru o discuție detaliată a acestei chestiuni, vezi Cynthia M. Grabo, „Soviet Deception in the Czechoslovak Crisis: A Study in Perspective", *Studies in Intelligence,* vol. 14, nr. 1 (primăvara 1970), pp. 20-21. Vezi și Cynthia M. Grabo, *Anticipating Surprise: Analysis of Strategic Warning,* Washington D.C., Center for Strategic Intelligence Research, National Intelligence University, 2002, capitolul 7.

pentru o confruntare militară ar fi trebuit să atragă exact acea atenție fatală unei dezinformări.

Astfel, spre exemplu, când Horn și Szürös l-au acuzat pe un nenumit „șef al Marelui Stat-Major al armatei române" că ar fi emis pretenții teritoriale la adresa Ungariei și au fost presați să ofere „mai multe detalii" privind identitatea exactă a șefului Marelui Stat-Major român și modul exact în care și-a formulat solicitarea, cei doi au făcut referire deplorabilă la o publicație „militară" din 1988, pe care „n-o puteau preciza".[1] Analiștii au identificat apoi publicația din 1988 care cita enclave de limbă română de partea maghiară a frontierei după Primul Război Mondial, dar articolul avea ca autor un civil, nu-și aroga nicio autoritate militară, nu făcea referire la vreun militar român și nu emitea pretenții teritoriale la adresa Ungariei sau a unei alte țări.[2] În plus, autorul cita un articol din timpul războiului, al unui ziarist american, cu privire la existența acelor enclave de limbă română.[3]

Szürös a încercat să îndepărteze atenția de la sursa maghiară a aserțiunilor, citând „rapoarte din presa occidentală despre suplimentări de forțe militare la granița României cu Ungaria".[4] Dar verificările meticuloase nu au putut găsi „niciun astfel de raport din presa occidentală sau alte dovezi privind suplimentări de forțe militare românești", cu excepția articolelor care tratau afirmațiile originale făcute de Tabajdi, Poszgay, Horn și Szürös însuși.[5] Când interlocutorii occidentali au subliniat că, deși tot mai accentuata „eventualitate a unui conflict militar" era frecvent abordată de oficialii Budapestei în presa maghiară, nu era reflectată în cea română, Szürös a revenit la tema măsurilor active conform căreia nicio informație furnizată de București nu era credibilă și că „ceea ce

[1] Clarke (1989b), p. 3.

[2] Vezi articolul lui Ion Ardeleanu în *Lupta Întregului Popor* (București), nr. 4, 1988. Prezența etnicilor români în Ungaria s-a redus de la cifra oficială de 160 000 după război, la circa 22 000 în anii 1970, fără o migrație corespunzătoare care să explice declinul.

[3] Articolul cita observația că așezări românești „au fost lăsate pe teritoriul Ungariei" dintr-o publicație din 1944 a jurnalistului american Milton G. Lehrer, *Ardealul: pământ românesc (Problema Ardealului văzută de un american)* București, 1944. (Publicația din 1944 care sublinia că enclave de limbă română rămăseseră în Ungaria ca rezultat al Tratatului de la Trianon a fost republicată în SUA cu titlul *Transylvania: History and Reality,* Silver Springs, MD, Bartelby Press, 1986). John Reed, un alt ziarist american, radical de stânga cu convingeri mai degrabă antiromânești, făcuse aceeași observație cu puțin timp înainte de Primul Război Mondial, descriind din proprie experiență cum puteai „călători prin Ungaria (venind din Transilvania) mergând până la Buda-Pesta și mai departe, fără a vorbi o altă limbă decât cea română". Vezi, de pildă, John Reed, *The War in Eastern Europe,* New York, Charles Scribner & Sons, 1916, pp. 302-308. Vezi și Clarke (1989b), p. 3.

[4] Interviul luat de Rateș lui Szürös în Shafir (1989a), p. 5.

[5] Ibid.

scria presa română era «irelevant»", fiindcă Budapesta avea o abilitate unică de a „afla intențiile românilor din alte surse".[1]

Caracterul surprinzător și superficial al acestor aserțiuni amintea de umorul ceva mai inventiv din perioadele înghețate ale Războiului Rece, despre Radio Erevan. După deschiderea standard cu „Radio Erevan anunță că...", gluma confirma veridicitatea absolută a rapoartelor senzaționale și adăuga apoi, într-o doară, o listă de modificări fundamentale ale acestora, până ce devenea evident că afirmația originală nu avea nicio legătură cu adevărul. Deja în primăvara anului 1989, presa internațională era inundată de rapoarte despre armata română tot mai agresivă, oficialii maghiari pretinzând că: (1) șeful Marelui Stat-Major român emisese pretenții teritoriale față de Ungaria și ceruse modificarea granițelor în favoarea României;[2] (2) armata română se pregătea să lanseze operațiuni militare neprovocate împotriva Ungariei;[3] (3) Ceaușescu amenințase Ungaria cu un atac nuclear.[4]

Verificând aceste acuzații, analiștii occidentali au descoperit că:

- Problema enclavelor de limbă română existente în Ungaria după Primul Război Mondial fusese abordată, într-adevăr; dar nu de vreun șef al Marelui Stat- Major român, ci de un ziarist american; nu în 1989, ci în 1944; și nu fusese emisă nicio pretenție teritorială și nu se ceruse modificarea granițelor.[5] Concomitent însă, oficialii maghiari militau pentru ca anumite teritorii ale României să primească autonomie.[6]

---

[1] Ibid; Clarke (1989b), p. 7. Szürös sublinia de asemenea „că trupele române au fost deja în Budapesta de două ori în acest secol, pe când trupele maghiare nu au fost niciodată în București" și că „prima dată când trupele române au intrat în Budapesta, ele ajutau la «reprimarea» republicii sovietice ungare a lui Bela Kun". În conformitate cu Szürös, românii erau periculos de imprevizibili în comportamentul lor, conform căruia „totul este posibil".

[2] Kamm (1989); Clarke (1989b), p. 3; Gyula Horn a reiterat aceste afirmații la *Radio Budapesta*, ora 06.45, 26 iulie 1989.

[3] Clarke (1989b), pp. 1-6, și Devlin (1989), pp. 1-2.

[4] Interviu luat de Rateș lui Szürös în Shafir (1989a), pp. 5-6; Clarke (1989b), OSA, Box 143, Folder 4, Report 53, pp. 1-6; Devlin (1989), pp. 1-2. Douglas Clarke a examinat toate aserțiunile privind amenințarea militară și a constatat că sunt nefondate, astfel ajungând la concluzia că Budapesta le-ar fi putut face „ca o modalitate de a-l discredita mai rău pe Ceaușescu" sau de a câștiga „sprijinul popular pe motive naționaliste". Clarke nu a fost de părere că ar putea fi de fapt un mod de a atribui un caracter violent provocării românești. Clarke (1989b), pp. 1-8. Merită remarcat că aceste acuzații au fost făcute în public de liderii reformiști maghiari, persoane de cea mai înaltă credibilitate în SUA și Europa de Vest (de pildă, Mátyás Szürös, Gyula Horn, Imre Poszgay and Csaba Tabadji). Szürös, Horn și Tabajdi au lucrat în cadrul Departamentului Internațional al CC al PMSU la vremea respectivă.

[5] Unica legătură militară era faptul că jurnalul din 1988 fusese publicat de Ministerul Apărării.

[6] Interviul luat de Rateș lui Szürös în Shafir (1989a), p. 5. Vezi și interviul luat de Arpad Zengo la radio Budapesta, 20 decembrie 1989, ora 5.45 GMT, în FBIS-EEU-89-243, 20 decembrie 1989, p. 47.

- Redislocări de trupe spre frontiera ungaro-română fusese într-adevăr observate în 1989, dar acestea nu se produseseră pe teritoriul României.[1] Dimpotrivă, și în ciuda dezmințirilor Budapestei, trupe sovietice și maghiare deopotrivă erau transferate la granița Ungariei cu România.[2]
- Armele nucleare proliferaseră, într-adevăr, în Europa de Est, numai că nu în România. Repetatele declarații ale lui Ceaușescu privind capacitatea României de a „produce orice, chiar și dispozitive nucleare", făcute începând cu anii 1970 (mai ales în 1983, 1984, 1988 și 1989) fuseseră de fiecare dată urmate de reafirmări ale politicii românești care „se opune ferm armelor nucleare".[3] Deși Budapesta prezenta România ca fiind o amenințare nucleară, Ungaria era cea care deținea de fapt arme nucleare pe teritoriul său.[4]

Subliniind că „nu liderii militari ai Ungariei sunt cei care își exprimă îngrijorarea, ci liderii de partid, civili" – liderii ei reformiști –, un analist de la Radio Europa Liberă sugera că autoritățile de la Budapesta ar fi putut fi motivate să facă astfel de afirmații „de o pertinență și chiar o acuratețe discutabile", ori „ca o modalitate de a-l discredita mai tare pe Ceaușescu", ori „într-o încercare de a depăși divizarea din cadrul societății maghiare și a câștiga susținerea populară pe baze naționaliste", inventând o amenințare din partea României.[5] Dar nu era luată în considerare posibilitatea ca portretizarea în tușe negative a României, ca o amenințare la adresa securității ungare și europene, să fi avut rolul de

[1] King (1989), p. 3; Clarke (1989c), p. 2.

[2] Pentru negările maghiarilor, vezi *Radio Budapesta,* ora 06.45, 1 iulie 1989; interviul generalului Karpati la *Radio Budapesta,* ora 06.45. 1 iulie 1989; Clarke (1989a), p. 8 și nota de subsol 15; MTI (Budapesta) în engleză, 12 iunie 1989. După cum se poate observa, posibilitatea unei ciocniri militare ungaro-române era discutată deschis în prresa internațională de la începutul anului 1989. Clarke (1989a), p. 2. Vezi și Barany (1989), p. 4.

[3] Radio București, 14 aprilie 1989, ora 21.00. Vezi și Romania Situation Report/4, Radio Free Europe Research, 4 mai 1989, item 4; Clarke (1989b), p. 3.

[4] Douglas Clarke, „Hungary Proposes Border Security Zones", RAD Background Report/181, RFER, 27 septembrie 1989c, pp. 3-4, OSA, Box 37, Folder 6, Report 146; Henry Kamm, „Hungary Cites Military Threat from Romania", *The New York Times,* 11 iulie 1989; Socor (1989), item 4. Szürös a pretins de asemenea că Ceaușescu se angajase într-un „șantaj" nuclear – acuzație greu credibilă în lipsa armelor nucleare în România. Vezi interviul luat de Rateș lui Szürös în Shafir (1989), p. 5. Pentru aserțiuni privind „amenințarea" nucleară românească în 1988, vezi Mátyás Szürös în Reuter (Budapesta), 15 noiembrie 1988 și Istvan Csurka în *Hitel* (Budapesta), 14 decembrie 1988.

[5] Clarke (1989b), p. 6. Clarke nota că frecventele comentarii în care autoritățile ungare negau sau minimalizau amenințarea aveau exact scopul opus, de a o reliefa, folosind o abordare de tipul „desigur... și totuși...". În conformitate cu Clarke, „niciuna dintre cele trei amenințări enumerate de Horn" în cursul declarațiilor sale publice din 10, 15 și 26 iulie nu era „foarte convingătoare", și nici nu au fost mai credibile atunci când au fost rostite de Imre Poszgay și Csaba Tabajdi la mijlocul lui iunie ori când le-a repetat Mátyas Szürös pe 19 iulie. Clarke (1989b), pp. 5-6.

a justifica operațiuni militare preventive împotriva ei.[1] Astfel, spre exemplu, construirea unei căi ferate cu ecartament lat, sovietic, în estul Ungariei, în anii 1980, nu a stârnit nicio suspiciune în Vest și (pe baza evaluărilor declasificate până la data scrierii acestui volum) nu a fost analizată cu referire la impactul său asupra securității României.[2]

Pe lângă celelalte avantaje oferite, această cale ferată permitea desfășurări rapide de forțe direct din URSS în zonele de lângă granița ungaro-română, fără a necesita mobilizarea Grupului de Sud de Forțe Sovietice, deja staționat în Ungaria.[3]

Analiștii occidentali au continuat să ignore orice intenție operațională vizând mișcări și redislocări de trupe pe teritoriul Ungariei, considerându-le aproape exclusiv un indiciu al apropierii de Austria, cu care Ungaria avea relații excelente în ultimul timp.[4]

Nu era luată în calcul nici posibilitatea ca natura ostentativă a campaniei să fie menită să distragă atenția mediilor occidentale și internaționale de la evenimente deopotrivă de senzaționale care contraziceau campania dusă la nivelul Pactului pentru a prezenta România ca pe un stat-paria periculos. Mai precis, denunțările privind agresivitatea României făcute pe 9–10 iulie 1989 de ministrul de externe Gyula Horn sugerează o încercare de a sustrage atenției occidentale și internaționale caracterul real al lucrărilor întrunirii Pactului de la Varșovia de pe 7–8 iulie 1989, de la București.

Comunicatul emis la consfătuirea Pactului de la Varşovia de la Bucureşti, în iulie 1989

Nivelul extins în care Gorbaciov și partenerii „în strânsă cooperare" s-au inspirat din inițiativele românești în domeniul politicii externe și de securitate – prea puțin înțeles în Occident înainte de mijlocul anilor 1980 și tot mai puternic

---

[1] În anii 1930, organizația de fațadă Societățile Basarabiei avea ca una dintre principalele sale misiuni convingerea opiniei publice europene și americane de faptul că România era o „tabără militară agresivă" și că intervenția militară sovietică împotriva ei ar avea și scopuri umanitare. Campania din anii 1970 și 1980 care înfățișa în mod fals România ca fiind angajată în „etnocid" și „genocid cultural" a servit aceluiași scop, deși soluția susținută era o intervenție internațională, nu una strict maghiară.

[2] King (1989), p. 7. Linia ferată militară sovietică din estul Ungariei este descrisă în *Allgemeine Schweizerische Militärzeitschrift,* septembrie 1984, p. 483, și în *Österrelchische Militärische Zeitschrift,* mai 1984, p. 473.

3 King (1989), p. 7.

[4] De exemplu, în conformitate cu un analist, „unele trupe sovietice sunt redislocate de la frontiera Ungariei cu Austria spre baze din apropiere de România, dar schimbările par a avea legătură prea vagă cu vreo amenințare din partea României, în acord cu crearea unei așa-zise «zone a păcii» de-a lungul frontierei cu Austria". Vezi, de pildă, Clarke (1989a), p. 8, nota de subsol 15. Un alt analist observa că declarația premierului ungar, că trupele vor fi relocate de la granița cu Austria, sugerează „că trupele vor fi transferate la frontiera cu România", dar conchidea că „este mai probabil că remarca este un semn de prietenie adresat Austriei". Barany (1989), p. 5. Viena, care întreținuse vechi legături cu Budapesta, avea relații mai bune cu Moscova și cu aliații loiali acesteia decât avea Bucureștiul.

negat după aceea – a devenit evident la consfătuirea CPC desfășurată la București în iulie 1989.[1] Comunicatul emis în urma acestei consfătuiri reliefa succesul înregistrat de România în ultimele trei decenii, în toate domeniile principale ale pledoariei sale privind politica independentă de securitate în cadrul Pactului de la Varșovia. Spre exemplu, toți membrii Pactului denunțau acum cazuri repetate „de amestec în treburile interne ale altor state și încercări de destabilizare a lor", și susțineau întărirea securității europene prin intermediul dezarmării și prin „reducerea substanțială a forțelor armate, armamentelor și cheltuielilor militare".[2] Toți recunoșteau în mod oficial că „nu există modele socialiste universale" și că socialismul trebuia „implementat în fiecare țară în concordanță cu tradițiile, condițiile și necesitățile sale".[3] Iar insistențele anterior singulare ale României privind suveranitatea și neamestecul în treburile interne erau reiterate acum în apelul la respectarea „realităților teritoriale și politice care s-au conturat, a caracterului inviolabil al frontierelor existente, a suveranității și a dreptului tuturor popoarelor de a-și decide liber propriul destin".[4]

În loc să insiste pentru o confruntare mai acerbă cu NATO, așa cum procedaseră toți liderii sovietici (inclusiv Gorbaciov) înainte de 1987, comunicatul din 1989 îndemna la același tip de discuții directe între NATO și Pactul de la Varșovia pentru realizarea cărora România amenințase cu blocarea reînnoirii Tratatului de la Varșovia în perioada 1980–1985. La București, toți membrii Pactului și-au exprimat susținerea unanimă pentru „trecerea

> relațiilor dintre Pactul de la Varșovia și alianța nord-atlantică pe o cale pașnică, stabilind între ele un dialog constructiv pe canale politice și militare și transformându-le într-un factor de securitate și cooperare pe continent.[5]

[1] Existau motive politice serioase pentru ca SUA să nu sublinieze acest lucru în 1989, cel mai important fiind acela că iritarea Moscovei (stârnită întotdeauna de ajutorul dat Bucureștiului) ar fi fost contraproductivă pentru țelul principal, de încheiere a Războiului Rece. Din păcate, considerentele politice raționale la vremea respectivă aveau un efect de distorsionare a analizelor politice și istorice, prelungit mult timp după aceea. De exemplu, la începutul noului mileniu, un analist a trecut cu vederea faptul că Gorbaciov adoptase vechile poziții susținute de România în domeniul reducerii armamentelor și a cheltuielilor militare, al retragerii trupelor, al politicii în Orientul Mijlociu și al abordării relațiilor internaționale, în general, susținând că dispariția Pactului de la Varșovia era „singurul postulat românesc realizat parțial", că „România s-a sfiit întotdeauna să sfideze cele mai importante politici sovietice", acceptând doar că pozițiile sale „le umbreau uneori" – nu le inspirau – „pe cele ale celorlalți membri ai Pactului de la Varșovia". Locher (2002), pp. 14-15. Ambasadorul israelian în România în 1985–1989, pe de altă parte, nota că Gorbaciov adoptase „principiile politicii externe românești, unele dintre acestea considerate de predecesorii săi inacceptabile". Vezi, de pildă, Govrin (2002), p. 133, nota de subsol 3.

[2] Comunicatul CPC al conferinței Pactului de la Varșovia, 9 iulie 1989, pp. 2-3 în Selvage (2009), PHP; FBIS, *Daily Report, Soviet Union*, 10 iulie 1989, „Communist Relations", pp. 12-15; *Pravda*, 9 iulie 1989.

[3] *Comunicat* (1989), pp. 4-5 în Selvage (2009), PHP.

[4] *Op.cit.*, p. 3.

[5] Ibid.

Aproape de finalul comunicatului, și în ciuda faptului că Moscova și partenerii „în strânsă cooperare" evitau menționarea propunerilor românești de reformă în vederea unei reale împărțiri a puterii în cadrul alianței, Bucureștiul a izbutit să insereze și apelul la „consolidarea caracterului politic [mai degrabă decât militar] al Pactului de la Varșovia și la îmbunătățirea mecanismului de cooperare internă pe baze democratice".[1] Și în vreme ce Moscova dorea să împiedice orice discuții asupra propunerii, regimul din România a reușit să exprime necesitatea unei reformări fundamentale a Pactului și a stabilirii unei egalități depline, concretizate prin rotația în toate posturile de comandă.

O schimbare similară era vizibilă cu privire la adoptarea abordărilor din politica românească față de relațiile internaționale în plan general, ceilalți membri ai Pactului reluând „declarația de independență " a României din aprilie 1964 și exprimându-și sprijinul unanim pentru „soluționarea prin mijloace pașnice a conflictelor regionale din Orientul Mijlociu, Africa, Asia și America Centrală", adoptând medierea și negocierea ca modalități standard de soluționare a conflictelor între state:

> Viața ne-a demonstrat că metoda negocierilor este una rodnică și că nu există o alta rațională. Ele vor continua să promoveze în mod activ rezolvarea pe cale politică a situațiilor de criză din lume și să accentueze rolul ONU în acest proces.[2]

Amprenta românească era evidentă mai cu seamă în privința politicii în Orientul Mijlociu, în cazul căreia comunicatul exprima susținerea pe care Pactul de la Varșovia o acorda:

> unei conferințe internaționale cât mai curând posibil pe tema Orientului Mijlociu, sub egida ONU, cu participarea tuturor părților interesate, inclusiv a OEP, [și] o soluționare generală a situației din Orientul Mijlociu pe baza recunoașterii dreptului poporului palestinian la autodeterminare, la existența unui stat palestinian independent, la fel cu dreptul la independență, la suveranitate și la integritate al tuturor statelor din regiune, inclusiv Israel.[3]

Membrii Pactului au susținut de asemenea o „soluționare justă a situației" din Afghanistan, care să-i permită acestuia să fie independent și liber să-și decidă „soarta fără niciun fel de amestec din afară" – un apel care, din nou, amintea de propunerile României.[4]

Unul dintre laitmotivele comunicatului era acela al folosirii cât mai mult posibil a ONU pentru stabilirea și menținerea păcii, îndelung susținută de România în acord cu apelul său la un rol independent sporit al statelor mici și mijlocii în problemele internaționale, prin implicarea „tuturor țărilor, indiferent

[1] *Op.cit.*, p. 5.
[2] *Op.cit.*, p. 3.
[3] Ibid.
[4] *Op.cit.*, pp. 3-4.

de mărimea sau de structura lor socială, în soluționarea problemelor lumii".[1] În mod similar, în comunicat a fost inclusă și chemarea României la un efort comun, cu „participarea activă a ONU", pentru soluționarea „prăpastiei crescânde între țările dezvoltate și cele în curs de dezvoltare" și pentru „instituirea unei noi ordini economice internaționale".[2]

Influența României era accentuată îndeosebi în sfera politicii de apărare, în care pozițiile sale îndelung afirmate erau reflectate acum în susținerea acordată de Moscova retragerii și reducerii unilaterale a forțelor militare și armamentelor, măsurilor de sporire a încrederii și recunoașterii paritații generale a forțelor NATO și ale Pactului de la Varșovia. Chiar mai semnificativ, liderii sovietici și cei ai Pactului reiterau acum apelul românilor la abandonarea poziției lor strategice ofensive în favoarea structurilor și strategiilor defensive, ca o modalitate de a evita tensiunile internaționale – o modificare ilustrată la întrunirile miniștrilor apărării din cadrul Pactului încă din 1987.[3]

Susținerea deplină a dezangajării și dezarmării, și mai cu seamă a unor reduceri radicale și a distrugerii tuturor armelor nucleare, pe care autoritățile române au exprimat-o la reuniunea Pactului de la Varșovia desfășurată la București în 7–8 iulie 1989, era mai problematică – și potențial devastatoare – pentru caracterizările de „tabără militară agresivă" diseminate prin intermediul măsurilor active la nivelul întregului Pact. Pe 9 iulie, imediat după ceremoniile de închidere a consfătuirii și înainte de a părăsi capitala României, oficialitățile ungare s-au grăbit să descrie summitul ca fiind dominat de disensiunile dintre Budapesta și București pe tema presupuselor abuzuri ale autorităților române asupra minorităților, marcând, aparent, „cel mai scăzut nivel al relațiilor dintre cele două țări vecine și aliate în Pactul de la Varșovia, de când au intrat ambele sub dominație sovietică, la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial".[4]

Horn a avut grijă să sublinieze, în conferința de presă cu ziariștii maghiari înainte de a părăsi Bucureștiul, „criza" respectivă. „În sfera politică", a insistat el, „am atins un punct de minim" – terminologie pe care analiștii au descris-o ca fiind „cea mai pregnant negativă evaluare a relațiilor dintre aliați din cadrul

[1] Ibid.

[2] *Op.cit.*, p. 4. Așa cum dicta deja practica, foarte puține dintre elementele pozitive atribuibile în mod direct României erau reflectate în rapoartele partenerilor „în strânsă cooperare". Vezi, de pildă, *Informare realizată de ministrul de externe bulgar (Mladenov) pentru Biroul Politic al CC al PCB cu privire la consfătuirea CPC de la București*, 12 iulie 1989, pp. 1-5, în „Belated Attempts at a Warsaw Pact Perestroika, 1987-1989", Baev și Locher (2000), PHP.

[3] Vezi, de pildă, *Possible Structural Reorientation of WP National Armed Forces Towards More Defensive Stance in the next Two to Three Years (Presentation)*, 17 decembrie 1988, și *Principles for Improving the UAF by the Year 2000 while Maintaining Basic Defense Capabilities (Summary)*, 27 noiembrie 1989 în „The End of the Cold War, 1985-1990", Nuenlist (2001), PHP.

[4] Interviu luat de Henry Kamm ministrului maghiar de externe, fost înalt oficial al Departamentului Internațional al CC al PMSU, Gyula Horn, „Hungarian Accuses Rumania of Military Threats", *New York Times*, 11 iulie 1989; *Magyar Hirlap*, 10 iulie 1989; MTI în engleză, 10 iulie 1989.

Pactului de la Varșovia" folosită vreodată.[1] De fapt, așa cum anticipaseră autoritățile maghiare cu câteva luni înainte, ceilalți membri ai Pactului respinseseră solicitările extreme ale Budapestei și conflictul, deși zgomotos, a fost de scurtă durată.[2]

O zi mai târziu, în prima sa conferință de presă de după consfătuirea CPC, susținută la Budapesta pe 10 iulie, Horn a declarat în mod fals despre București că provoacă tensiuni și proliferare nucleară – o opinie aflată la 180 de grade față de poziția adoptată de regimul de la București. În termeni de diseminare cu succes a acestei direcții de dezinformare, momentul ales de ministrul ungar de externe era cum nu se poate mai potrivit, dat fiind că președintele George Bush Sr. avea să viziteze Budapesta la scurt timp după aceea. Horn a afirmat că, în timpul consfătuiri, oficiali români „de rang înalt" nespecificați „au anunțat că țara lor este acum capabilă să producă arme nucleare și în curând va fabrica rachete cu rază medie de acțiune".[3]

Horn a repetat ideea într-o serie de interviuri în presa internațională, în care a descris „amenințările militare agresive". În versiunea pe care a relatat-o câteva zile mai târziu unui ziarist italian, despre delegația ungară a spus că „îl avertizase pe Ceaușescu la recentul summit al Pactului de la Varșovia din București că «nu trebuie subestimată» amenințarea pe care o reprezintă aceste rachete pentru securitatea europeană, dar liderul român nu a răspuns nimic".[4] Această campanie, în care lui Horn i s-au alăturat Szürös și Tabajdi, nu și-a atins decât parțial obiectivul de a înfățișa România ca pe o amenințare, fiindcă verificările occidentale au demonstrat lipsa de veridicitate a principalelor sale elemente.[5]

Polonia și „amenințarea militară agresivă română": august–decembrie 1989

O lună mai târziu, la miezul nopții dintre 19/20 august 1989, tema măsurilor active de prezentare a României ca o „tabără militară agresivă" a prins

[1] Ibid. Faptul că mulți observatori păreau convinși de caracterul fără precedent al „unei asemenea evaluări negative a relațiilor dintre aliații din Pactul de la Varșovia" indica măsura în care măsurile active sovietice reușiseră să ascundă ciocnirile deseori puternice între România, pe de o parte, și URSS și Ungaria, pe de alta.

[2] Memorandum comun al Ministerului de Externe și al Ministerului Apărării Naționale asupra viitorului Tratatului de la Varșovia, 6 martie 1989, p. 10; *Minută a întrunirii Comitetului Politic al PMSU pe 16 mai 1989* – Extras pe problemele Pactului de la Varșovia, 16 mai 1989, în Békés și Locher (2003), pp. 1-2, 4, 10, PHP.

[3] Kamm (1989).

[4] Andrea Tarquini, „Ceaușescu is Buying Missiles to Aim at Hungary", *La Repubblica,* 16/17 iulie 1989; MTI (Roma), 17 iulie 1989, p. 15; Clarke (1989b), p. 8.

[5] Interviu luat de Guido Rampolli oficialului din Departamentul Internațional al CC al PMSU Csaba Tabajdi în La Stampa (1989); interviu luat de Nestor Rateș președintelui Parlamentului ungar și fost șef al Departamentului Internațional al CC al PMSU Szürös în Shafir (1989a), p. 5.

o formă nouă. Serios îngrijorat de soarta socialismului dacă autoritățile de partid maghiare și polone continuau să se îndrepte spre o tot mai mare împărțire a puterii cu entități noncomuniste, Ceaușescu a început să militeze pentru o întrunire a tuturor statelor socialiste, în care să se discute problemele fundamentale ale „construcției socialiste".[1] Intențiile României au fost discutate de liderul comunist maghiar Károly Grósz și de ministrul de externe Horn în cadrul unei întâlniri al Biroului Politic al PMSU la Budapesta, în mai 1989. Când Grósz a afirmat că Ceaușescu va critica reformele din Ungaria și va invoca doctrina Brejnev la apropiata reuniune a CPC din iulie 1989, Horn l-a corectat, explicând că românii n-au vrut să discute acest lucru „în cadrul Comitetului Politic Consultativ".[2]

Continuând să susțină caracterul ilegitim al oricrei intervenții militare străine în cadrul Pactului de la Varșovia, Ceaușescu dorea organizarea unei conferințe a **tuturor statelor socialiste din Europa,** în care să fie discutate situația curentă și viitorul socialismului. Așa cum sublinia el la consfătuirea CPC din iulie 1989,

> Suntem de părere că este foarte important pentru statele socialiste membre ale Pactului de la Varșovia și pentru toate țările socialiste să analizeze și să soluționeze în comun problemele curente ale construcției socialiste, modalitățile în care putem colabora mai bine, pregătindu-ne pentru criză și asigurând dezvoltarea economică și socială a tuturor popoarelor pe calea socialismului.[3]

O nouă ocazie de a prezenta conducerea română ca fiind ferm pornită pe calea intervenției militare a apărut după victoria în alegeri a Solidarității, pe 19 august 1989, când Tadeusz Mazowiecki a fost desemnat prim-ministru și a fost

---

[1] Oarecum paradoxal, Ceaușescu preamărea virtuțile cooperării stângii cu partidele burgheze din Portugalia în 1975 pentru a împiedica stânga portugheză să devină un instrument sovietic (așa cum părea a fi liderul comuniștilor portughezi, Cunhal). În consecință, România a devenit unicul stat membru al Pactului de la Varșovia care a semnat un tratat de prietenie și cooperare cu o țară membră NATO în timpul Războiului Rece. Vezi „Romania: Ceaușescu's remarks during visit to Portugal bound to irk Kremlin" în US Intelligence Board, *National Intelligence Bulletin,* 3 noiembrie 1975, p. 8, CIA.

[2] *Minută a întrunirii Comitetului Politic al PMSU pe 16 mai 1989 – Fragment pe problemele Pactului de la Varșovia,* 16 mai 1989, pp. 5, 9, în Bekes și Locher (2003), PHP.

[3] *Consemnări ale întrunirii CPC de la București: Discursul Secretarului General al PCR (Nicolae Ceaușescu),* 7 iulie 1989, versiunea în limba germană, pp. 151-152, PHP. Sublinierea aparține autorului. Din păcate, această porțiune a discursului lipsește din traducerea în engleză de pe site-ul PHP. Pentru întregul document, vezi versiunea în limba germană. În conformitate cu bulgarii, Ceaușescu dorea să includă atât membrii Pactului de la Varșovia, cât și „alte țări socialiste" într-o „analiză comună" a „problemelor construcției socialiste și a modurilor de depășire a dificultăților". Ceaușescu propusese „să fie organizată o întâlnire, nu mai târziu de octombrie în acest an", pentru a „analiza problemele dezvoltării economice și sociale și ale construcției socialismului și a concepe un program real de acțiune comună". *Raport al ministrului de externe bulgar (Mladenov) pentru Biroul Politic al CC al PCB cu privire la consfătuirea CPC,* 12 iulie 1989, PHP.

însărcinat cu formarea guvernului în Polonia. În noaptea aceea, Ministerul de Externe al României le-a telefonat pe rând tuturor ambasadorilor țărilor din Pactul de la Varșovia, propunându-le o întâlnire urgentă pentreu a discuta soarta socialismului în Polonia, în Europa și la nivel global. În conformitate cu versiunea publicată în presa poloneză a „declarației verbale" a lui Ceaușescu, acesta a afirmat:

> Ca partid comunist și ca țară socialistă, nu putem considera că aceasta este exclusiv o chestiune internă a Poloniei. Credem că ea privește toate statele socialiste.
>
> Ținând seama de cele de mai sus, conducerea de partid și guvernul României consideră că partidele comuniste și muncitorești din țările socialiste, membrii Pactului de la Varșovia trebuie să ia poziție și să insiste ca Solidarității să nu-i fie încredințată misiunea de a forma guvernul. (...)
>
> Conducerea PCR a decis să facă apel la conducerea PMUP (Partidul Muncitoresc Unit Polonez), la birourile politice, (la) liderii multor țări din Pactul de la Varșovia și la alte țări socialiste, pentru a-și exprima intensa îngrijorare și a acționa împreună pentru a preveni situația gravă din Polonia, în apărarea socialismului și a poporului polonez.[1]

Liderul român făcea un apel urgent la organizarea unei „conferințe a liderilor de partid, a forumurilor politice și a liderilor altor state socialiste" pentru a preveni prăbușirea socialismului în Polonia.[2] Chemarea sa a fost prompt reinterpretată ca un apel la o intervenție militară în cadrul protestelor publice amplu diseminate de Varșovia și de Budapesta, ca și în ușor mai discretele comentarii ale oficialilor sovietici în discuțiile cu interlocutorii occidentali.[3] Ceaușescu, pretindeau ei, renunțase la opoziția de două decenii față de doctrina Brejnev și la „principiul

---

[1] „Dokumenty Polska-Rumunia", *Gazeta Wyborcza*, 29 septembrie-1 octombrie 1989. *Gazeta Wyborcza* precizează că aceasta este o reiterare a unei „declarații verbale". Ultima frază în versiunea poloneză este următoarea: *„Kierownictwo RPK postanowiło zwrócić się do kierownictwa PZPR, do biur politycznych, do kierownictw partii krajów UW i innych krajów socjalistycznych, by wyrazić poważne zaniepokojenie oraz aby wspólnie zadziałać w sprawie zapobieżenia poważnej sytuacji w Polsce, w sprawie obrony socjalizmu i narodu polskiego"*. Declarația originală, în română, nu a fost încă publicată, dar a fost discutată în oficiosul PCR a doua zi. „De la Varșovia", *Scînteia*, 20 august 1989. Vezi și Florin Anghel, „Considerente asupra României în discursul public din Polonia, în 1989", Institutul Revoluției Române din Decembrie 1989, *Caietele Revoluției*, nr. 4, vol. 6 (2006), pp. 45-53.

[2] Versiunea poloneză este redată în „Dokumenty Polska-Rumunia", *Gazeta Wyborcza*, 29 septembrie-1 octombrie 1989. Vezi și Anghel (2006), pp. 45-53.

[3] Vezi, de pildă, „România a solicitat intervenția militară în Polonia", *Polityka* Weekly News Roundup, Warsaw, *Polityka* în poloneză, nr. 38, 23 septembrie 1989 (fragmente), p. 2, JPRS-EER-89-130, 27 noiembrie 1989, p. 19; Levesque (1997), p. 120. Aserțiunea a fost repetată de atâtea ori și în atâtea lucrări, încât a dobândit deja statutul de „cunoștință publică". Faptul că aserțiunile au fost lansate și confirmate de același grup al foștilor membri ai Pactului de la Varșovia, în principal surse foste sovietice, poloneze și ungare, în absența dovezilor românești nu a preocupat comunitatea de analiști marcată de prejudecăți cognitive și influențată de dezinformări copleșitoare.

neamestecului în treburile interne ale statelor și partidelor", pentru care autoritățile de la București insistaseră încă de la începutul anilor 1960.

Așa cum a explicat Ceaușescu a doua zi Comitetului Politic Executiv al partidului său, o conferință a tuturor țărilor socialiste „ar constitui o puternică manifestare a unității țărilor noastre socialiste, afirmarea solidarității și a hotărârii lor de a întări această solidaritate", mai cu seamă că mișcările poloneze fuseseră făcute „în acord cu Uniunea Sovietică și, cred eu, am putea spune mai mult, chiar la recomandarea Uniunii Sovietice".[1] Din acest motiv, a continuat Ceaușescu, „ne-am adresat mai întâi sovieticilor", fiindcă numai ei ar putea „determina conducerea Partidului Muncitoresc Unit Polonez să adopte o poziție mai fermă".[2] Prin declarația sa, Ceaușescu a dorit să facă presiuni asupra Kremlinului, știind bine că autoritățile poloneze conduse de Jaruzelski erau bine dirijate de Moscova și că nu acționau după propria lor voință.[3]

Varșovia a criticat dur propunerea și și-a exprimat dezamăgirea față de faptul că Bucureștiul nu se arăta mai înțelegător, în vreme ce presa poloneză a prezentat inițiativa liderului român ca susținând intervenția militară străină împotriva Poloniei.[4] Urmându-i exemplul, autoritățile comuniste de la Budapesta au protestat și ele față de apelul lui Ceaușescu la „o acțiune comună «folosind toate mijloacele necesare pentru a împiedica distrugerea socialismului în Polonia»", subliniind acele aspecte ale declarației liderului român care puteau fi răstălmăcite ca implicând susținerea pentru o intervenție militară străină.[5] Budapesta chiar a anunțat că „intervenția militară sau prin orice alte mijloace în treburile interne ale altei țări" era „în totală contradicție" cu poziția perseverentă

---

[1] *Stenograma ședinței Comitetului Politic Executiv al CC al PCR din ziua de 21 august 1989,* Arhivele Naționale, Fond CC al PCR - Secția Cancelarie, dos. nr. 56/1989; *Clio 1989* (București), nr. 1-2 (2005), pp. 168-170; Ioan Scurtu, „Nicolae Ceaușescu și evenimentele din Polonia (1981, 1989)", 12 decembrie 2011 la http://www.ioanscurtu.ro/nicolae-ceausescu-si-evenimentele-din-polonia-1981-1989/.

[2] Ibid.

[3] Această situație este atestată și în rapoartele colonelului Kuklinski în anii anteriori ai aceluiași deceniu și reconfirmate după 1989 de investigațiile conduse de Institutul Memoriei Naționale din Polonia. Vezi, de pildă, referirile lui Kuklinski la Jaruzelski și la România în *The Soviet Union's Control of the Warsaw Pact Forces: An Intelligence Assessment* (SOV 83-10175CX), octombrie 1983, pp. 18-19, CIA. Vezi și *CIA Intelligence Information Report: (November 1979) Twelfth Session of the Committee of Defense Ministers of the Warsaw Pact Member States,* 20 februarie 1980, pp. 3, 6, CIA; *CIA Intelligence Information Report: (December 1979) Draft Statute of Warsaw Pact Armed Forces and Their Control Organs in Wartime,* 25 februarie 1980, p. 4, CIA. Cu privire la recrutarea lui Jaruzelski în rândurile spionajului militar sovietic, vezi de pildă Marek Jan Chodakiewicz, „The Jaruzelski Case: The Ascent of Agent 'Wolski'", *World Politics Review,* 12 decembrie 2006, „The General's Dark Past" *Warsaw Voice,* 15 iunie 2005; *Fakty,* TVN (Varșovia), 8 iunie 2005.

[4] Vezi, de pildă, *Polityka,* 23 septembrie 1989 în JPRS-EER-89-130, 27 noiembrie 1989, p. 19; Levesque (1997), p. 120.

[5] Documentele referitoare la reacția Ungariei sunt reproduse în Dumitru Preda și Mihai Retegan, *1989. Principiul dominoului: Prăbușirea regimurilor comuniste europene,* București, Fundația Culturală Română, 2000, pp. 165-167, 170-171.

a României împotriva invaziei în Cehoslovacia, din 1968, de parcă asta ar fi susținut Ceaușescu.[1]

În mod ironic, Budapesta și-a demascat propria sa campanie recentă și extrem de categorică prin care pretindea că România se pregătea pentru o intervenție militară împotriva ei, mai ales în iulie 1989. Acum, oficialii maghiari insistau că, înainte de 19/20 august 1989, Bucureștiul „promovase sistematic" și „permanent" principiul „neamestecului în treburile interne ale altor state", și că pretinsa sa pledoarie pentru o intervenție în Polonia era, prin urmare, „în totală contradicție" cu acele poziții anterioare.[2]

Oficialii sovietici de atunci (și mult timp după aceea) au făcut de asemenea tot posibilul pentru a-i convinge pe interlocutorii americani că România constituia o amenințare militară agresivă în cadrul Blocului sovietic.[3] Un specialist în probleme americane de la Ministerul de Externe sovietic pretindea că liderul român „nu avea cunoștință despre încurajările lui Gorbaciov" pentru reformele poloneze atunci când a făcut apel în secret „la intervenția militară străină în Polonia".[4] Un adjunct de la Departamentul Internațional sovietic și fost membru al GRU afirma în discuția cu un alt analist că „guvernul României a îndemnat în secret celelalte state din Pactul de la Varșovia să i se alăture în trimiterea de trupe în Polonia".[5] Amploarea acestei campanii și insistența cu care

[1] Ibid.

[2] Ibid.

[3] Fostul șef al Departamentului Internațional Anatoli Dobrînin a pretins că, în timp ce se afla în vacanță pe țărmul georgian al Mării Negre, ministrul de externe șevardnadze a fost contactat de Ceaușescu, acesta „cerându-i o intervenție militară a Pactului de la Varșovia în Polonia fiindcă alegerile fuseseră câștigate de partidul anticomunist Solidaritatea". În conformitate cu amintirile sale de tip „telefonul fără fir", Dobrînin susține că a fost informat cu privire la presupusul incident de asistentul personal al lui Șevardnadze. Anatoli Dobrînin, *In Confidence: Moscow's Ambassador to Six Cold War Presidents*, Seattle, University of Washington Press, 1995, p. 632.

[4] Raymond L. Garthoff, *The Great Transition: American-Soviet Relations and the End of the Cold War*, Washington D.C., Brookings Institute, 1994b, p. 604. Garthoff notează că sursa sa în acest sens era unul dintre principalii asistenți ai lui Șevardnadze și apoi ministru de externe, Serghei Tarasenko. Acesta din urmă i-a derutat în mod similar pe Philip Zelikow și Condoleeza Rice, sugerând că Budapesta nu avusese aprobarea anterioară a sovieticilor pentru a-și deschide granițele în fața est-germanilor care fugiseră din RDG în 1989. Philip Zelikow și Condoleeza Rice, *Germany Unified and Europe Transformed: A Study in Statecraft*, Cambridge, MA, Harvard University Press, 1998, p. 69.

[5] Mark Kramer, „The Collapse of East European Communism and the Repercussions within the Soviet Union (Part I) ", *Journal of Cold War Studies*, vol. 5, nr. 4 (toamna 2003), pp. 197-198. Insistențele (ex)sovieticilor, ale polonezilor și maghiarilor l-au convins pe analist că România „îi îndemna în secret pe ceilalți membri ai Pactului de la Varșovia să i se alăture și să trimită trupe în Polonia pentru a împiedica accederea la putere a Solidarității". Formularea sugerează că România se pregătea pentru această operațiune.

a fost diseminată i-au convins pe mulți analiști că Ceaușescu „susținea intervenția militară în întregul Bloc estic".[1]

Efectul combinat al tendințelor cognitive, al patologiilor organizaționale și al dezinformărilor focalizate a făcut ca detaliile privind rolul României în atenuarea confruntărilor periculoase din perioada Războiului Rece să fie cunoscute doar unor cercuri restrânse ale administrațiilor americane, de la Kennedy la Reagan. În rândul comunităților de analiști ale serviciului de informații și ale mediului academic din SUA, percepția asupra României a oscilat, pe aproape întreaga durată a Războiului Rece, între imaginea de „rebel" și cea de „cal troian" sovietic. Multe dintre acțiunile și reușitele României erau pur și simplu prea improbabile și neplauzibile pentru a fi înțelese și acceptate în lipsa unei observări și/sau implicări directe. Iar dezinformările sponzorizate de Moscova nu au făcut decât să confirme părerile celor care considerau că aceste reușite nu erau de fapt reale.

România era concomitent ținta unei *Legende Negre* la nivelul întregului Bloc sovietic; un țap ispășitor a cărui denigrare îndepărta în mare parte atenția crtitică a Occidentului de ceilalți membri ai Pactului de la Varșovia; și tot mai mult o problemă – una potențial dezastruoasă – pentru politica americană ce viza o transformare fundamentală a relațiilor dintre Est și Vest, în care „Estul" era reprezentat și dirijat de URSS. În consecință, țara și regimul ei erau zugrăvite în cei mai întunecați termeni fără o serioasă verificare, imperativul politic de neutralizare sau îndepărtare a obstacolelor din calea încheierii Războiului Rece (considerate de mulți în Occident ca sinonime cu oponenții lui Gorbaciov) suprapunându-se peste și chiar umbrind cerințele de acuratețe analitică.[2]

Fenomenul a fost ilustrativ descris de celebrul autodenunțat spion sovietic Whittaker Chambers. După ce a spionat pentru URSS în anii 1920 și 1930, Chambers și-a recunoscut trădarea și a descris cu detalii minuțioase amploarea incredibilă în care instituțiile federale americane fuseseră penetrate de spionajul sovietic la niveluri înalte; revelațiile sale au fost primite însă cu o considerabilă și de durată reținere de oficialii americani, care nu puteau accepta cât de substanțial fuseseră înșelați și de cine.[3] După spusele lui Chambers, exista o „incapacitate universală de a distinge adevărul de fals", mai ales „atunci când falsul este prezentat astfel încât să semene cu ceea ce lumea își dorește, iar adevărul

[1] Vezi, de pildă, *Minută a întâlnirii dintre Nicolae Ceaușescu și Mihail S. Gorbaciov, Moscova, 4 decembrie 1989* în Munteanu (toamna-iarna 2001), pp. 217, 220.

[2] Vezi, de pildă, Jonathan Eyal, „Romania: Between Appearances and Realities", în Jonathan Eyal, editor, *The Warsaw Pact and the Balkans: Moscow's Southern Flank*, New York, St. Martin's, 1989, îndeosebi pp. 39-73, 99, 107. Pentru o analiză critică a unor asemenea interpretări, vezi Ashby B. Crowder, *Legacies of 1968: Autonomy and Repression in Ceaușescu's Romania, 1965–1989,* Athens, OH, Ohio University, august 2007, Master's Thesis at http://etd.ohiolink.edu/send-pdf.cgi/Crowder%20Ashby%20B.pdf?ohiou1186838492.

[3] Vezi, de pildă, Whitaker Chambers, *Witness,* New York, Random House, 1952. Autobiografia lui Chambers este în continuare foarte influentă.

este așa cum lumea nu și-l poate și nu vrea să și-l închipuie".[1] „Ticălosul" român era convenabil pentru URSS, pentru liderii est-europeni loiali sovieticilor și, spre sfârșitul anilor 1980, tot mai mult și pentru SUA.

De aceea, aserțiunile privind agresivitatea militară a României nu erau supuse unei atente examinări sau verificări.[2] Din motive similare, analizele de după 1989 s-au axat mai puțin pe ceea ce făcuse sau intenționase România și mai mult pe colectarea de reiterări ale respectivelor aserțiuni din aceleași surse care le lansaseră inițial.[3] Astfel, o serie de fenomene de tip „câinele n-a lătrat noaptea"[4], care ar fi trebuit să impună o anume precauție privind aserțiunile de amenințare militară din partea României, au rămas neexaminate.[5]

Spre exemplu, niciunul dintre documentele întrunirii CME din octombrie 1989 nu reflectă existența vreunei discuții sau îngrijorări cauzate de o propunere românească de intervenție militară.[6] De asemenea, nimeni n-a „lătrat" în această privință nici la consfătuirea CMA din noiembrie 1989.[7] În mod similar, nu au fost observate pregătiri militare sau desfășurări de trupe cu caracter

[1] Chambers (1052), p. 770; Lock K. Johnson și James J. Wirtz, editori, *Strategic Intelligence: Windows Into A Secret World, An Anthology,* Los Angeles, Roxbury, 2004, p. 311.

[2] Ca o excepție aproape singulară, analistul a plasat mișcările și declarațiile României în contextul adecvat și a conchis că regimul părea „să dorească organizarea unui congres al partidelor comuniste, nu o intervenție militară". Peter Siani-Davies, *The Romanian Revolution of December 1989,* Ithaca, Cornell University Press, 2005, p. 49.

[3] Spre exemplu, în monumentala sa lucrare bazată pe dovezi documentare și mărturii verbale, Jacques Levesque a folosit exclusiv surse sovietice, maghiare și poloneze cu privire la intențiile agresive ale României. Jacques Levesque, tradus în engleză din franceză de Keith Martin, *The Enigma of 1989: The USSR and the Liberation of Eastern Europe,* Berkeley, University of California Press, 1997, pp. 119-121.

[4] Referire la un dialog din *Silver Blaze,* de Arthur Conan Doyle, purtat între detectivul Gregory de la Scotland Yard și Sherlock Holmes. „*Gregory:* Mai aveți să-mi atrageți atenția asupra a ceva? *Holmes*: Asupra curiosului incident cu câinele din timpul nopții. *Gregory:* Dar câinele nu a făcut nimic în timpul nopții. *Holmes*: Tocmai asta este curios".

[5] Descriind un fenomen asemănător cu cel menționat de Chambers, celebrul plagiator al pieselor lui Shakespeare din secolul al XVIII-lea, William Henry Ireland observa „cât de dispuși sunt oamenii să închidă ochii la orice aspect care le stârnește emoțiile. Odată ce o idee falsă prinde rădăcini în mintea unei persoane, aceasta va răstălmăci datele sau probabilitățile astfel încât să coroboreze ideea, nu să o pună în discuție". Johnson și Wirtz (2004), p. 304. Comentând pe marginea evaluărilor din timpul Revoluției române din decembrie, un analist nota că era „oarecum ironic faptul că o revoluție care dorea să reinstituie raționalul în România a creat o aparentă pierdere colectivă a aceleiași facilități în lumea externă". Siani-Davies (2005), p. 282.

[6] Vezi prezentările și rapoartele de la „A XXVI-a reuniune, Varșovia, 26-27 octombrie 1989", „Documente ale Comitetului Miniștrilor de Externe ai Pactului de la Varșovia: 1976–1990", PHP.

[7] Vezi prezentările și rapoartele de la „A XXIV-a reuniune, Budapesta, 27-29 noiembrie 1989", „Documente ale Comitetului Miniștrilor de Externe ai Pactului de la Varșovia: 1976–1990", PHP.

ofensiv pe teritoriul României în perioada respectivă și nici nu s-a descoperit nimic despre existența lor până la data scrierii acestei cărți (în 2013).

De asemenea, nu au apărut documente sau transcrieri la nivelul Comitetului Central sau al Comitetului Politic Executiv – ori la orice alt nivel politic – care să sugereze că România ar fi susținut sau ar fi discutat măcar despre o intervenție militară străină împotriva Poloniei în 1989. Deopotrivă, nu s-au înregistrat discuții sau preparative în acest sens în cadrul Ministerului român de Externe și al Marelui Stat-Major al armatei române. Nivelurile de comandă operaționale sunt în mod similar „tăcute" în privința oricărui gen de dislocări.

Într-adevăr, a crede că România susținea intervenția militară dincolo de granițele proprii ar însemna să ignorăm aproape treizeci de ani de politică militară, de pregătiri și dislocări, de instrucție și îndoctrinare, menite în parte să transforme armata română în singura inutilizabilă pentru o astfel de misiune.[1] Frecvent reafirmatele sale bariere legale și constituționale îi interziceau să ia parte la operațiuni dincolo de frontierele naționale în absența unui atac militar al „imperialiștilor", iar atunci permisiunea era acordată doar de Marea Adunare Națională. Absurditatea acestor acuze este evidentă fie și la o simplă analizare a modului în care forțele armate române ar fi putut ajunge în Polonia – unica rută cât de cât posibilă necesitând ocolirea bunei bune părți a continentului pe mare sau pe deasupra ei.[2]

Interesant este că, afirmând că România renunțase la poziția sa împotriva intervențiilor militare, Budapesta și Varșovia s-au referit la faptul că România condamnase invadarea Cehoslovaciei în 1968, dar nu și la permanentele reiterări ale condamnării invaziei sovietice din 1979 în Afghanistan. De asemenea, nu au amintit nici de poziția singulară a României în respingerea unei intervenții militare străine în Polonia în 1980–1981 și după aceea – inclusiv, spre exemplu, în 1983, când eforturile Bucureștiului de a insera în comunicatul

[1] Întregul sistem de apărare al României, inclusiv îndoctrinarea militară și modificările aduse ideologiei marxist-leniniste, era orientat împotriva amestecului și intervențiilor străine. Această poziție constituia totodată baza influenței de care se bucura Ceaușescu în țările în curs de dezvoltare și în cadrul mișcării de nealiniere. Chiar dacă non-intervenția militară nu ar fi fost un aspect atât de important al politicii românești, este greu să ne imaginăm prin ce mijloace i-ar fi convins România pe sovietici sau pe unguri să permită trecerea trupelor sale. Pe lângă faptul că Moscova, Budapesta și Varșovia colaborau îndeaproape, în mod public, Ungaria devenise recent, oficial, adversarul României, iar organele de securitate ale URSS o trataseră ca atare chiar mai de mult. Deși această confruntare era în mare parte clandestină, necunoscută multora din Occident, românii și celelalte oficialități din Pactul de la Varșovia o cunoșteau foarte bine.

[2] Unica rută ipotetic disponibilă pentru un transport militar românesc spre Polonia începea de la Marea Neagră, trecea prin Strâmtoarea Bosfor, traversa Marea Egee și Marea Adriatică, apoi Mediterana, ieșea în Atlantic, străbătea Marea Nordului și ajungea în Marea Baltică, pe țărmul polonez.

Pactului de la Varșovia o declarație menită să-i protejeze pe polonezi de intervențiile străine au fost refuzate de Jaruzelski.[1]

Pentru a relua paralela cu Radio Erevan, liderul român a ridicat, într-adevăr, problema intervenției militare la sesiunea extraordinară a liderilor de partid de la Moscova, la începutul lui decembrie 1989. Dar felul în care a făcut-o se află aproape la polul opus față de ceea ce au afirmat delegațiile sovietică, poloneză și maghiară. De fapt, Ceaușescu a dat o lovitură de grație himerei reprezentate de faptul că România ar fi susținut o intervenție militară în Polonia. În întâlnirea sa bilaterală cu liderul sovietic de pe 4 decembrie 1989, Ceaușescu i-a spus acestuia:

> Cred că Uniunea Sovietică, și mă refer în primul rând la Partidul Comunist din Uniunea Sovietică, ar putea deține un anumit rol – nu prin forța armată – în a conferi o mai bună orientare (la Varșovia).[2]

Condamnarea intervenției și solicitarea de retragere a trupelor: decembrie 1989

După întâlnirile de la Moscova din 4 decembrie 1989, aparatul de măsuri active al Blocului sovietic a diseminat rapoarte despre dialogul lui Ceaușescu cu Gorbaciov, în care liderul român refuzase să accepte orice culpabilitate a României pentru invazia din Cehoslovacia, în 1968, ca o renunțare la politica de peste douăzeci de ani de condamnare a doctrinei Brejnev și a practicii intervențiilor militare străine. Nevoit să facă față instituțiilor conservatoare conduse de armată în încercarea sa de a elimina din politica sovietică și ultimele vestigii ale doctrinei Brejnev, Gorbaciov voia, firește, să răspundă presiunilor populare pentru retragerea forțelor sovietice, păstrând pe cât posibil o imagine cât mai bună a URSS. Iar realitatea „crudă" adusă în prim-plan de liderul român amenința să-i submineze aceste eforturi.

Raportul la această întâlnire inclus în buletinul CIA *National Intelligence Daily* nu indică nimic din poziția României, cu excepția negării inițiativelor sovietice. Dar „sincerul schimb de opinii" între liderul român și cel sovietic a fost interpretat de analiștii americani ca fiind datorat opoziției manifestate de Ceaușescu față de reformă – o explicație plauzibilă, date fiind diferendele intens popularizate pe această temă între Moscova și București.[3] Autoritățile sovietice și cele ale Pactului au „întors" evidentul dezacord care a apărut la întrunirea din decembrie

---

[1] Cu privire la documentele pregătite pentru consfătuirea CPC de la Praga, 3 ianuarie 1983, notă redactată de M. Dmochowski, PHP.

[2] *Minută a întâlnirii dintre Nicolae Ceaușescu și Mihail S. Gorbaciov, Moscova, 4 decembrie 1989* în Munteanu (2001), pp. 217, 220.

[3] „Warsaw Pact: Condemning Invasion of Czechoslovakia" în *National Intelligence Daily*, marți, 5 decembrie 1989, p. 10, CIA. Vezi și Walter Mayr, Christian Neef și Jan Puhl, „How Poland and Hungary Led the Way in 1989", *Der Spiegel*, 30 octombrie 2009.

1989, ca fiind cauzat de pretinsa susținere acordată de liderul român invaziei în Cehoslovacia din 1968.

Succesul acelor măsuri active poate fi apreciat după gradul în care au fost apoi reflectate în presa internațională. Cea franceză, spre exemplu, relata că în vreme ce URSS, Bulgaria, Polonia, RDG și Ungaria își ceruseră toate „scuze pentru acțiunea lor" de invadare a Cehoslovaciei în 1968, „Ceaușescu, ale cărui trupe nu au luat parte la intervenție, nu a condamnat-o", sugerând astfel că regimul din România considera acum invadarea Cehoslovaciei justificată.[1] Analiștii americani au căzut în aceeași capcană, remarcând doar ironia faptului că Ceaușescu – singurul care a denunțat invazia atunci când aceasta s-a produs – acum „nu a fost de acord cu declarația despre acțiunea din Cehoslovacia, din 1968".[2] De asemenea, unii analiști occidentali care s-au bazat pe aceleași surse au ajuns la concluzii similare, la fel de eronate.[3]

Versiuni românești asupra întrunirii care au ieșit la iveală deocamdată – cea a ministrului român de externe Ion Stoian și cele ale ministrului apărării, generalul Constantin Olteanu, care a participat în noua sa calitate de șef al Secției de Relații Internaționale a CC al PCR – coincid în privința aspectelor fundamentale. În conformitate cu ambele, Gorbaciov se lansase într-o prezentare foarte generală – și în general nesatisfăcătoare – a întâlnirilor sale cu președintele George Bush Sr. în Malta, când brusc a abordat problema „revizuirii și reevaluării ocupației militare a Cehoslovaciei de trupele Tratatului de la Varșovia

[1] „Ryzhkov – Sending Troops 'Unacceptable'", AFP în engleză, 23 decembrie 1989, 15.00 GMT în FBIS-SOV-89-246, 26 decembrie 1989, p. 13.

[2] Don Oberdorfer, *From the Cold War to the New Era: The United States and the Soviet Union, 1983–1991*, Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 1998, p. 386. Gorbaciov declarase că: „Întreruperea ilegală a procesului democratic în Cehoslovacia a avut consecințe pe termen lung. Istoria ne-a arătat cât este de important, chiar și în cele mai complexe situații internaționale, să utilizăm mijloacele politice pentru soluționarea oricăror probleme, și să respectăm cu strictețe principiile suveranității, independenței și neamestecului în treburile interne ale altor state, în concordanță cu preceptele Pactului de la Varșovia". Ironia consta în faptul că toți analiștii americani au crezut că România renunțase la politica ei veche de un sfert de secol și că relația ostilă sovieto-română se păstra intactă doar când cele două părți își asumau roluri diametral opuse.

[3] În conformitate cu un analist, spre exemplu, Ceaușescu refuzase să semneze rezoluția care condamna invazia și să respingă doctrina Brejnev, sugerând că liderul român prefera acum utilizarea intervenției militare. Argumentul lui Ceaușescu, în conformitate cu care a proceda astfel ar fi însemnat să accepte responsabilitatea pentru o invazie pe care România o condamnase întotdeauna, e considerat de analistul în cauză o „scuză lamentabilă". Tom Gallagher, *Outcast Europe: The Balkans 1789-1989: From the Ottomans to Milosevic*, Amsterdam, Harwood Academic Publishers, 2003, pp. 256-257.

în 1968".[1] Liderul român s-a enervat imediat, după ce subliniase în mod repetat că alianța sovietică nu putea efectua operațiuni militare decât pe bază de unanimitate – condiție neîndeplinită ca urmare a vetoului României (și a condamnării ulterioare a invaziei). Prin urmare, a insistat Ceaușescu, ocupația fusese pusă în practică doar de Uniunea Sovietică, Polonia, Ungaria, Bulgaria și RDG, nu de Pactul de la Varșovia.

În conformitate cu Stoian, Gorbaciov a propus apoi emiterea unui comunicat al celor „implicați atunci, excepție făcând România", despre care a adăugat că „iese din această discuție". Din nou Ceaușescu l-a întrerupt, precizând că România nu poate „ieși", dat fiind că „nu a intrat în Cehoslovacia":

> Nu am intrat fiindcă am considerat că era o încălcare gravă a suveranității și independenței unui stat, un act agresiv, contrar normelor și principiilor pe care se bazează relațiile dintre state, care a făcut mult rău socialismului și Uniunii Sovietice.[2]

Stoian relatează că liderul de partid maghiar Reszö Nyers „a aprobat imediat" remarcile lui Ceaușescu, în conformitate cu practica Ungariei de a călca pe urmele României și a se asocia rapid cu pozițiile sale disidente. Discuția ulterioară asupra textului comunicatului propus a devenit în mare parte una bilaterală, între Gorbaciov și Ceaușescu, și aceasta fiind o trăsătură des întâlnită a întrunirilor CPC. În cele din urmă, Gorbaciov a anunțat că acum puteau conveni cu toții asupra textului, dat fiind că până și tovarășul Ceaușescu se arătase de acord. Această remarcă a dus la următorul schimb de replici:

> **Ceaușescu:** Deși, formal vorbind, lucrul acesta nu ne privește – noi ne-am exprimat de mult punctul de vedere [opunându-ne invaziei] –, putem conveni asupra textului. Pot spune că, dacă noi am fi redactat comunicatul, ar fi fost mult mai bun. De exemplu, retragerea trupelor sovietice din Cehoslovacia ar trebui menționată și ea într-o exprimare clară.
> **Gorbaciov:** Aceasta este o problemă pe care o vom rezolva bilateral, cu tovarășii cehoslovaci. Știți, eu cred că între noi și Cehoslovacia există un acord referitor la staționarea trupelor sovietice pe teritoriul cehoslovac.
> **Ceaușescu:** Da, știu, există un acord bilateral încheiat după ocuparea Cehoslovaciei.

[1] Relatarea lui Stoian este reprodusă în culegerea de documente a Ministerului Apărării din România cu privire la Revoluția din 1989 dintr-un interviu în presă anterior. Vezi Codrescu et. al. (1998), pp. 41-42; Interviu cu fostul ministru de externe român Ion Stoian în *Vocea României*, nr. 202, 1 august 1994. Relatarea lui Olteanu este preluată dintr-un interviu acordat realizat în 2005, Stoenescu (2005), p. 695. Așa cum a subliniat Olteanu ulterior, Gorbaciov nu a condamnat invazia în sine, ci doar a recunoscut-o ca „o greșeală" și a apelat la ceilalți membri ai Pactului să facă același lucru. Olteanu și Constantin (2013), p. 547.

[2] Interviu cu fostul ministru de externe român Ion Stoian în *Vocea României*, nr. 202, 1 august 1994, și Codrescu et. al. (1998), pp. 41-42.

Gorbaciov: Pe problema aceasta nu vom ajunge niciodată la un acord cu dvs.
Ceaușescu: Da, în privința asta putem fi de acord.[1]

Așa cum raportează și generalul Olteanu, după ce Gorbaciov a propus ca toți „să semneze declarația de condamnare a intervenției din Cehoslovacia", Ceaușescu a replicat că „numai cei care au intervenit ar trebui să semneze", subliniind că „noi nu avem nimic de semnat", fiindcă România nu doar că refuzase să intervină, ci condamnase invazia atunci, pe loc, și permanent după aceea.[2] Gorbaciov s-a arătat de acord, „vizibil iritat", întrebându-l sarcastic pe liderul român dacă acum era „fericit", dar nu a apucat să înainteze prea mult în expunerea sa, când Ceaușescu l-a întrerupt iar.

> Continuând să vorbească, liderul român a recomandat ca problema să fie dusă până la capăt în sensul că, dacă toată lumea recunoștea și condamna actul din 1968, și pentru a repara greșeala, să se ordone imediat retragerea trupelor sovietice din Cehoslovacia. În sală s-a stârnit rumoare, delegații șușotind între ei. Fiindcă Mihail Gorbaciov a fost din nou luat prin surprindere, neavând un răspuns pregătit pentru o astfel de situație, s-a propus o pauză pentru consultări.[3]

După pauză, liderul sovietic și-a exprimat intenția de a discuta chestiunea separat cu delegația cehoslovacă, aceasta rămânând și după întrunire, după care s-a întors din nou către omologul său român:

Apoi Mihail Gorbaciov i s-a adresat lui Nicolae Ceaușescu, ironic: „Este în

---

[1] Ibid.

[2] Interviu cu generalul Constantin Olteanu în Stoenescu (2005), p. 695; Constantin și Olteanu (2013), pp. 547-548.

[3] Stoenescu (2005), p. 695; Constantin și Olteanu (2013), p. 547. Gheorghiu-Dej provocase aceeași reacție de uimire, urmată de o bruscă întrerupere a lucrărilor, când îi recomandase lui Hrușciov ca Uniunea Sovietică să-și retragă toate trupele din România, în 1955, și din nou când sugerase retragerea rețelelor sovietice de spionaj din toate țările socialiste, de mai multe ori în 1962–1964. Vezi, de pildă, *Transcriere a discuțiilor dintre delegațiile CC al PMR și CC al PCUS,* Moscova, iulie 1964 (fragmente), Întrunirea din 7 iulie 1964, Document 7 în Watts (2013), la ANIC, Fond C.C. al P.C.R., Secția Relații Externe, dosar 35/1964, vol. II, filele 1-237; Document Nr. 4 În Vasile Buga, *O vară fierbinte în relațiile româno-sovietice: Convorbirile de la Moscova din iulie 1964,* București, Academia Română, Institutul Național pentru Studierea Totalitarismului, 2012, pp. 4-197. Ceaușescu stârnise această reacție de nenumărate ori începând din 1965, iar capacitatea sa de a face în mod repetat acest lucru, deși stârnea admirația în cadrul CIA – și avertiza că a încerca să prevezi ce anume va face România în continuare însemna „deseori să analizezi improbabilul" – provoca în aceeași măsură exasperarea și furia Kremlinului, dat fiind că „numai necuratul" putea ști ce urma să facă mai departe liderul român. *Special Memorandum 6-68: The USSR and Eastern Europe* (1968), pp. 8-11; *Transcript, Meeting of East German leader Erich Honecker and Soviet leader Leonid Brezhnev,* Crimea, USSR, 25 iulie 1978, Document 8, „U.S.-Soviet Relations and the Turn Toward Confrontation, 1977-1980 – New Russian & East German Documents", *Cold War International History Project Bulletin,* nr. 8/9 (iarna 1996), p. 123.

regulă pentru dumneavoastră, tovarășe Ceaușescu?" Nicolae Ceaușescu a răspuns afirmativ și a adăugat că ar fi bine dacă retragerea trupelor sovietice ar putea fi pusă în aplicare în cel mai scurt timp posibil, nu numai din Cehoslovacia, ci din toate celelalte țări socialiste în care erau încă desfășurate, ceea ce a iscat murmure puternice în sală. În acel moment, Egon Krenz, care fusese „consultat" în timpul pauzei, a luat cuvântul, susținând că o asemenea acțiune nu este oportună, că ei ar rămâne fără apărare împotriva imperialiștilor etc. Membrii celorlalte delegații au comentat de la locurile lor. Înțelegând situația în care se afla, Mihail Gorbaciov nu a respins propunerea delegației române, ci a declarat că era o chestiune care necesita discuții între URSS și țările respective și că trebuia abordată într-o manieră organizată, ca o problemă pentru viitor, pe baza unui plan convenit între țări în urma discuțiilor bilaterale.[1]

În conformitate cu generalul Olteanu, comportamentul lui Ceaușescu a stârnit admirația celorlalți membri ai delegației române, încă o dată luându-i pe interlocutorii sovietici prin surprindere și lăsându-i deopotrivă uimiți și exasperați. Liderul român, relatează Olteanu, a abordat intenționat această „chestiune extraordinar de periculoasă", solicitând retragerea completă a forțelor militare sovietice din Europa Centrală „singur împotriva tuturor".[2]

Problema era, într-adevăr, una copleșitoare. Liderul sovietic abia dacă reușea să gestioneze schimbările în interiorul Blocului așa cum erau ele. Cu două săptămâni înainte, Ceaușescu solicitase în mod explicit Moscovei să elimine consecințele negative ale pactului Ribbentrop-Molotov în Europa, inclusiv staționarea forțelor de ocupație pe teritoriul țărilor est-europene.[3] La nici două săptămâni după întrunirea din decembrie 1989, o serie de grupări poloneze aveau să înceapă să ceară în mod public trupelor sovietice să părăsească țara, iar parlamentul ungar urma să fie îndemnat de membrii săi de rang înalt,

[1] Constantin și Olteanu (2013), p. 547. Într-un interviu anterior, Olteanu își amintea că Ceaușescu propusese retragerea trupelor sovietice „din toate țările socialiste". Stoenescu (2005), p. 694.

[2] Ibid. Amintirile lui Olteanu din 2005 diferă de cele din 2013 prin faptul că îl identifică pe liderul est-german ca acționând în chip de pion al Moscovei în cadrul discuției. În 2005, el îl identificase pe Hans Modrow ca vorbitor, pe când în 2013 l-a identificat pe Egon Krenz. Ambii erau prezenți. Modrow era, la vremea respectivă, succesorul desemnat de Gorbaciov. Cu privire la „dichisirea" lui Modrow de KGB, vezi Dirk Banse, „KGB Suchte Schon 1987 Nachfolger für Honecker" (KGB căuta un înlocuitor pentru Honecker încă din 1987), *Berliner Morgenpost,* 13 august 2009. Moscova, sau KGB cel puțin, dorea să-l prezinte pe fostul șef al informațiilor externe din Stasi, Markus Wolf, în tandem cu Modrow, ca fiind noua conducere reformistă, numai că speranțele (și cele ale lui Wolf) i-au fost spulberate când a fost huiduit de mulțimea est-germană în cursul primului său discurs în public în calitate de „comunist reformist". Vezi, de pildă, „Soviet Union Wanted Stasi Chief To Help To Topple Honecker Of East Germany In 1987", *Eurasian Secret Services Daily Report,* 13 august 2009. Vezi și Frank Sieren și Günther Schabowski, *Wir Haben Fast Alles Falsch Gemacht: Die Letzten Tage Der DDR* (Am greșit în aproape toate privințele: Ultimele zile ale RDG), Berlin, Econ Verlag, 2009.

[3] Vezi, de pildă, Govrin (2002), pp. 109, 115.

printre care ministrul apărării, Karpati, „să organizeze convorbiri cu guvernul sovietic pentru retragerea completă a trupelor sovietice", dat fiind că nu existau „motive politice și nici militare pentru ca trupele sovietice să fie staționate în Ungaria".[1] Iar la scurt timp după aceea, autoritățile cehoslovace aveau să anunțe discuții despre prezența trupelor sovietice în țara lor, descriind „acordul pentru prezența sovietică", încheiat după invazia din 1968, ca „invalid".[2]

[1] „'Soviets Go Home' Slogans, Rallies Reported", Zölnierz Wolnosci, 18 decembrie 1989, p. 2 în FBIS-EEU-89-246, 26 decembrie 1989; „Karpati To Hold Talks on Soviet Troop Withdrawal", MTI în engleză, 18.55 GMT, 21 decembrie în FBIS-EEU-89-245, 22 decembrie 1989.

[2] „Calfa intervievat despre convorbirile cu Gorbaciov", radioul praghez, 19.00 GMT, 20 decembrie 1989, în FBIS-EEU-89-247, 27 decembrie 1989; „Dienstbier: Accord on Soviet Presence 'Invalid'", CTK (Praga) în engleză, 20.42 GMT, 26 decembrie 1989, în FBIS-EEU-89-247, 27 decembrie 1989.

TRECUTUL CA PROLOG: ROMÂNIA ÎNȚELEASĂ GREȘIT ÎN AJUNUL REVOLUȚIEI

La sfârșitul anilor 1980, activitatea analiștilor americani era marcată de o serie de percepții eronate referitoare la politica externă și de securitate a României, pe de o parte, și la politica URSS și a Pactului de la Varșovia față de România, pe de altă parte, percepții care au făcut ca Revoluția din decembrie 1989 și evenimentele ulterioare să fie pentru ei de neînțeles. Cauza fundamentală a acestei percepții greșite continua să fie cadrul analitic deformat de prejudecățile cognitive, patologia organizațională și dezinformările intenționate, pe care se suprapuneau alte distorsiuni inerente activității analitice. Maniera triplă în care distorsiunea „actorului rațional unificat" a mascat dinamici importante din relațiile sovieto-române, ale Pactului de la Varșovia cu România și din evenimentele interne din România exemplifică problema.

În primul rând, politica sovietică față de România era consecvent percepută ca și cum nu ar fi existat deja diferende considerabile între Gorbaciov, cu politicile sale liberalizatoare și permisive, pe de o parte, și KGB și armata sovietică, pe de alta.[1] Atât KGB, cât și GRU, de exemplu, erau preocupate în mod direct de România ca un „centru ideologic subversiv" din aceeași categorie cu SUA, RFG și Israel, ambele conducând operațiuni împotriva

[1] Pentru disensiunile cu KGB, vezi de pildă *Gorbachev's Growing Confrontation with the KGB: A Coming Showdown? An Intelligence Assessment (SOV 88-10045 X),* 1 iunie 1988, CIA; Jeremy R. Azrael, *The KGB in Kremlin Politics,* JRS-05, Santa Monica, RAND, februarie 1989; și Harry Gelman, *Gorbachev's First Five Years in the Soviet Leadership: The Clash of Personalities and the Remaking of Institutions,* R-3951-AF, Santa Monica, RAND, mai 1990, îndeosebi pp. xiv-xvi, 98-108. Literatura referitoare la conflictul lui Gorbaciov cu armata este mult mai bogată. Vezi, de pildă, Francis Fukuyama, *Soviet Civil-Military Relations and the Power Projection Mission,* R-3504, Santa Monica, RAND, aprilie 1987; Jeremy R. Azrael, *The Soviet Civilian Leadership and the Military High Command, 1976-1986,* R-3521-AF, Santa Monica, RAND, iunie 1987; Abraham S. Becker, *Ogarkov's Complaint and Gorbachev's Dilemma: The Soviet Defense Budget and Party-Military Conflict,* R-3541-AF, Santa Monica, RAND, decembrie 1987; Harry Gelman, *The Soviet Military Leadership and the Question of Soviet Deployment Retreats,* R-3664-AF, Santa Monica, RAND, noiembrie 1988; Harry Gelman, *The Soviet Turn Toward Conventional Force Reduction: The Internal Struggle and the Variables at Play,* R-3876-AF, Santa Monica, RAND, decembrie 1989; și Gelman (1990), pp. x-xiv, 85-97.

„Obiectivului 24" – acesta fiind numele de cod al României la KGB – în a doua jumătate a anilor 1980.[1] Într-adevăr, aceste servicii și armata sovietică au continuat să opereze în conformitate cu strategii și instrucțiuni operaționale pe care Gorbaciov nu avusese nici ocazia și (poate) nici abilitatea să le modifice de când preluase puterea.[2]

În al doilea rând, percepția unei politici „sovietice" unificate față de România a mascat influența de tip *parti pris* a Ungariei în cadrul Pactului de la Varșovia. Caracterul „special" al relației ungaro-sovietice era de așa natură încât Budapesta a condus unele operațiuni clandestine pentru KGB (de pildă, împotriva Vaticanului și în operațiunile de dezinformare care țineau SUA și NATO), iar în anii 1980 a fost prezentat public ca exemplul de reformă în cadrul Blocului agreat de Moscova.[3] Acest lucru a conferit Budapestei o influență asupra politicii sovietice în regiune asemănătoare, într-o măsură nu foarte mare, cu cea deținută la un moment dat de mult mai independenții vietnamezi asupra politicii sovieticilor în Asia de Sud-Est.[4]

---

[1] Vezi *Decizia Colegiului KGB al RSS Moldovenești, Despre situația implementării de către Secția 5 a KGB RSSM a deciziilor Colegiului KGB al URSS din 26 iunie 1986 „Cu privire la participarea organelor securității statului la îndeplinirea directivelor celui de-al XXVII-lea Congres al PCUS referitor la intensificarea activității ideologic-educative"*, 24 iulie 1987, Document 26; și *Implementarea măsurilor privitoare la decizia Colegiului KGB al URSS din 5 septembrie 1989 „Despre misiunea organelor securității statului din URSS referitor la apărarea regimului constituțional sovietic"*, 28 noiembrie 1989, Document 27 în Watts (2012b), la http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/CWIHP_Working_Paper_65_Watts_Romanian_Interkit_0.pdf.

[2] Gorbaciov și-a descris incapacitatea de a reforma comportamentul și modalitatea de planificare a armatei sovietice în cadrul URSS și al Blocului sovietic, demonstrată mai târziu de atitudinea rebelă a militarilor din Georgia, Lituania și Letonia în perioada 1989–1991 și subliniată de tentativa de puci condusă de șeful KGB Kriucikov și de ministrul apărării, generalul Iazov, în august 1991. Vezi, de pildă, capitolul 13 și Gorbaciov (1996), pp. 203-204, 405, 415-416.

[3] Pentru „relația specială" sovieto-maghiară de la Doilea Război Mondial până la sfârșitul anilor 1960, vezi Watts (2010), Capitolele 5, 11 și 13, pp. 110-129, 260-262, 301-313. Vezi și Csaba Békés, „Hungarian foreign policy in the Soviet alliance system, 1968–1989", *Foreign Policy Review* (Budapesta), vol. 3, nr. 1 (2004), pp. 87– 127. Pentru rolul maghiarilor în operațiunile de informații sovietice, vezi de pildă *The KGB vs. Vatican City. Folder 29. The Chekist Anthology*, Arhiva Mitrokhin, CWIHP. Vezi și Stefano Bottoni, „A Special Relationship: Hungarian Intelligence and the Vatican (1961–1978)" în *NKVD/KGB Activities and its Cooperation with Other Secret Services in Central and Eastern Europe 1945-1989,* Bratislava, Institutul pentru Memoria Națională, 2008. Capacitățile de dezinformare ale maghiarilor sunt menționate în Bittman (1972), pp. 106-122, 130, 145-148, 157-158; Bittman (1985), pp. 193-197; Frolik (1975), p. 79; Arhiva Vasili Mitrokhin, KGB Active Measures in Southwest Asia in 1980–1982, aprilie 2004, CWIHP; Andrew și Mitrokhin (2005), p. 162.

[4] Pentru relațiile sovieto-vietnameze, vezi de pildă Robert C. Horn, *Alliance Politics Between Comrades: The Dynamics of Soviet-Vietnamese Relations,* JRS-02, Santa Monica, RAND, 1987; Ilya Gaiduk, *The Soviet Union and the Vietnam War,* Chicago, Ivan R. Dee, 1996. S-a spus chiar că Budapesta deținea o anume influență asupra numirilor făcute de CC al PCUS. *Soviet Union-Eastern Europe (CI SNEE 76-18), 1 October 1976,* p. 6, CIA.

Deja în vara anului 1989, Ungaria redefinise în mod oficial România ca „principalul său inamic" și „principala amenințare militară", chiar reorientându-și politica externă pentru a se focaliza asupra Transilvaniei.[1] În vreme ce susținea și încuraja explicit multe dintre inițiativele Ungariei împotriva României, Kremlinul era în mod vizibil stânjenit de altele.[2] De exemplu, Gorbaciov, prim-ministrul Nikolai Rîjkov și ministrul de externe Eduard Șevardnadze erau mult mai puțin entuziasmați de posibila intervenție militară în România, comparativ cu omologii lor de la Budapesta, care militau pentru o astfel de măsură cu mult înainte de Revoluția din decembrie.[3]

În ultimul rând, deși convinși de credibilitatea unei rupturi între armată și Securitate, pe de o parte, și armată și conducerea de partid, pe de alta, analiștii americani încă tindeau să trateze regimul din România și serviciul său de informații ca actori rațional unificați. Dar capacitățile administrative ale regimului degeneraseră clar în cursul deceniului și, în mod repetat de la începutul anilor 1960, personalul superior

[1] Budapesta a făcut din preocuparea pentru etnicii maghiari de peste granițe „prioritatea sa principală": în 1988, militând împotriva „genocidului" la adresa etnicilor unguri și a „distrugerii satelor maghiare din Transilvania", care nu s-au concretizat niciodată. Vezi, de pildă, Govrin (2005), pp. 125-126.

[2] Pentru încurajările sovietice, vezi remarcile oficialilor URSS vizând susținerea autonomiei teritoriale în emisiunile televiziunii ungare. Televiziunea ungară, 5 august 1988, ora 21.30. Diplomatul sovietic Ivan Aboimov, care în decembrie 1989 era Secretar General al Pactului de la Varșovia, ministru adjunct de externe al URSS și șeful celulei de criză pentru România de la Kremlin (din care mai făceau parte șeful Statului-Major General sovietic, generalul Mihail Moiseev, și șeful Direcției Întâi a KGB, Leonid Șerbașin), și-a exprimat limpede nemulțumirea față de proiectele Budapestei cu privire la Transilvania. Marina Kalașnikova, „Conducerea țării privea RDG ca o entitate autonomă", Vlast (Moscova), 26 aprilie 2005, www.kommersant.com.

[3] Deși depășește perioada acoperită de analiza din acest volum, disputa sovieto-maghiară asupra intervenției era evidentă la debutul Revoluției române, ministrul de externe Horn militând pentru intervenție, iar Gorbaciov, Rîjkov și Șevardnadze excluzând-o în mod explicit. Vezi, de pildă, ministrul de externe Horn în „Horn discută despre evnimente", Radioul budapestan, 10.30 GMT, și „Adjunctul solicită întrunirea Pactului de la Varșovia", Radioul budapestan, 10.35 GMT, 20 decembrie 1989, în *FBIS-EEU-89-243*, 20 decembrie 1989, pp. 43-45; „Oficialii informează", Radioul budapestan, 9.50 GMT, 21 decembrie 1989 în *FBIS-EEU-89-245*, 22 decembrie 1989, p. 39; „Pact Foreign Ministers Likely to Meet", Paris AFP în engleză, 23 decembrie 1989, 16.34 GMT, în *FBIS-SOV-89-246*, 26 decembrie 1989, International Affairs, p. 13. Pentru riposta lipsită de ambiguitate a prim-ministrului Rijkov, vezi „Ryzhkov – Sending Troops 'Unacceptable'", Paris AFP în engleză, 23 decembrie 1989, 15.00 GMT, în *FBIS-SOV-89-246*, 26 decembrie 1989, International Affairs, p. 13.

(și chiar unele sectoare) din Securitate dovedise un comportament necinstit.[1] Performanțele șefului informațiilor externe, Nicolae Doicaru, ale adjunctului său, Ion Mihai Pacepa, și ale șefului contrainformațiilor externe, Mihai Caraman, în subminarea misiunii unității anti-KGB din cadrul Securității în cursul anilor 1970, astfel încât să fie redirecționată împotriva diplomaților SUA și NATO din țările socialiste, ilustrează perfect această incoerență instituțională.[2]

Chiar înainte de Revoluția din decembrie, analiștii americani urmau mai multe linii interpretative care, în loc să clarifice, îngreunau încercarea de a înțelege evenimentele din România. În conformitate cu aceste linii, România nu avea nicio importanță strategică pentru URSS;[3] Bucureștiul renunțase la politica autonomă din trecut, atât cât fusese ea, deoarece independența „fostei" politici

---

[1] Problema era determinată de faptul că Securitatea fusese la origine o creație a Moacovei, majoritatea departamentelor sale fiind comandate de ofițeri sovietici. De asemenea, personal cu pregătire în URSS ocupa posturile de la nivel superior. Vezi, de pildă, Dennis Deletant, *Ceaușescu and the Securitate,* Londra, Hurst & Company, 1995. Descoperirea faptului că șeful biroului Securității de la Paris, Mihai Caraman, trimitea Moscovei documente obținute ilegal de la NATO, după ce cooperarea cu KGB fusese întreruptă în 1963, a fost primul caz senzațional de comportament trădător. Parisul a transformat cazul într-o *cause célèbre,* înfățișând totodată România ca având o atitudine anti-NATO. Anchetele interne ale DSS au dezvăluit complicitatea Franței, ca parte a campaniei anti-NATO a lui de Gaulle. Vezi, de pildă, Dosar privitor la problemele rezultante din materialele referitoare la generalul-maior Mihai Caraman, Ministerul de Interne, Departamentul Securității de Stat, strict secret, 22 iunie 1979, în Arhiva Serviciului Român de Informații, fond D, dosar 11200, volum 37, f. 3-5 (de aici înainte, *Dosarul Caraman);* Watts (2010), pp. 466-472. Pentru versiunea franceză a evenimentelor, vezi Pierre Accoce și Daniel Pouget, *Le Reseau Caraman l'Roumains ont fait trembler l'OTAN* (Rețeaua Caraman: Românii au făcut NATO să tremure, Paris, Fayard, 1972.

[2] Dosar privitor la problemele legate de Nicolae Doicaru, Ministerul de Interne, Departamentul Securității de Stat, Nr. C/1582 din 22 iunie 1979, strict secret, exemplarul nr. 2, ASRI, fond D, dosar nr. 11200, vol. 6, f. 290-5; *Dosarul Caraman* (1979), f. 3-5; *Dosar privitor la problemele rezultante din materialele referitoare la colonelul Constantin Iosif,* Ministerul de Interne, DSS, 22 iunie 1979, strict secret, ASRI, fond D, dosar 11200, vol. 2, f. 51-52; Pelin (1997), pp. 267-272, 274-275, 278. La fel de suspect era și faptul că unitatea anti-teroristă a României fusese trimisă în munți sau în zona de litoral de fiecare dată când teroristul Carlos Șacalul venise în România, că vizitele sale coincideseră cu absența lui Ceaușescu din țară, și că Securitatea controla echipa de fizicieni care efectua singularul experiment soldat cu extragerea plutoniului în 1985, discutat anterior.

[3] J.F. Brown în Gordon (1987), p. 55; *Soviet Policy Toward Eastern Europe Under Gorbachev* (NIE 11/12-9-88), mai 1988, p. 16; J.F. Brown, *Eastern Europe and Communist Rule,* Durham, Duke University Press, 1988, pp. 266, 273; Vojtech Mastny, „Eastern Europe and the West in the Perspective of Time", în William E. Griffith, editor, *Central and Eastern Europe: The Opening Curtain?,* Boulder, Westview Press, 1989, p. 31; J.F. Brown, „Conservatism and Nationalism in the Balkans", în Griffith (1989), p. 291; Michael Mandelbaum, „The United States and Eastern Europe: A Window of Opportunity", în Griffith (1989), p. 371; Peter Siani-Davies, *The Romanian Revolution of December 1989,* Ithaca, Cornell University Press, 2005, p. 47. Vezi și J.F. Brown și A. Ross Johnson, *Challenges to Soviet Control in Eastern Europe: An Overview,* decembrie 1984, pp. 3, 18; F. Stephen Larrabee, *The Challenge to Soviet Interests in Eastern Europe: Romania, Hungary, East Germany,* R-3190-AF, RAND Corporation, decembrie 1984, p. 108.

era acum aprig contestată;[1] relațiile româno-sovietice se îmbunătățeau;[2] iar România nu era obiectul operațiunilor ostile antamate de aliații ei.[3] Toate aceste premise erau considerabil greșite.

În 1989, URSS deja nu mai percepea eventuala retragere a României din Pactul de la Varșovia ca având potențialul de a pune capăt alianței, așa cum o percepuse Kremlinul în anii 1960, 1970 și, în mod cert, în deceniul 1980. În februarie 1980, oficialii sovietici credeau chiar că impactul probabilei ieșiri a României din alianță putea fi minimizat printr-o adecvată „orchestrare ideologică".[4] Dar teama că o asemenea contagiune românească în RSS Moldovenească risca să provoace o destrămare catastrofală a Uniunii Sovietice căpătase proporțiile unei obsesii în anii 1980, iar Moscova continua să aloce resurse extraordinare pentru a o preîntâmpina.[5]

Urmând acum aceeași direcție generală ca politica sovietică de după realinierea lui Gorbaciov, politicile independente ale României continuau să influențeze – și chiar să determine – agenda Kremlinului din puncte de vedere importante, mai cu seamă referitor la aspectele de viitor ale dezangajării și dezarmării militare (și îndeosebi ale implementării lor), la schimbarea radicală și la democratizarea Pactului de la Varșovia și la politica față de țările în curs de dezvoltare.[6] Alte politici, în special tot mai stridenta campanie dusă de Ceaușescu pentru anularea efectelor pactului încheiat între Hitler și Stalin, au pus o

---

[1] Brown în Gordon et al (1987), p. 55; *Soviet Policy Toward Eastern Europe Under Gorbachev* (1988), p. 7, CIA; Brown în Griffith (1989), p. 297; Siani-Davies (2005), pp. 46-49. Pentru interpretările conform cărora România nu a fost niciodată independentă, vezi de pildă Vladimir Tismăneanu, *Stalinism for All Seasons*, University of California Press, 2003, pp. 187-188; Tom Gallagher, *Theft of a Nation: Romania Since Communism*, Hurst & Co, 2005, pp. 58-59; Charles King, „Remembering Romanian Communism", *Slavic Review*, vol. 66, nr. 4 (iarna 2007), pp. 719-720.

[2] Vezi, de pildă, Siani-Davies (2005), pp. 47-48.

[3] *Soviet Policy Toward Eastern Europe Under Gorbachev* (1988), p. 16, CIA; Brown (1988), pp. 437-438; Siani-Davies (2005), pp. 46, 184-185. În general pentru analiștii occidentali, expresiile de îngrijorare ale României erau de fapt reflexii ale acceselor de paranoia. Vezi, de pildă, Brown (1988), p. 439.

[4] Memorandum către Aleksandr Iakovlev al Comisiei Bogomolov (Mariana Silvanskaia), februarie 1989, Document nr. 1 în Levesque (2001), p. 57.

[5] Vezi, de pildă, *Transcrierea nr. 24 a întrunirii Biroului Comitetului Central al Partidului Comunist Moldovenesc „Cu privire la continua intensificare a luptei împotriva propagandei burgheze și revizioniste îndreptate asupra RSS Moldovenești"*, 29 decembrie 1982, Document 17; *Proiect de măsuri pentru instituțiile științifice ale secției de științe sociale ale Academiei de Științe a RSS Moldovenești, pentru implementarea dispoziției prezidiului Academiei de Științe a URSS din 24.03.1983, nr. 068: „Despre măsurile științifice ale Academiei de Științe a URSS în conexiune cu 'noua concepție istorică' în RSR"*, 8 iunie 1983, Document 21; și *Decizie privitoare la contracararea falsificărilor sociologilor români*, 13 noiembrie 1984, Document 22 în Watts (2012b).

[6] Vezi, de pildă, capitolele 12-14 din acest volum.

presiune enormă pe Moscova, având potențialul unui foc politic scăpat de sub control nu doar în interiorul Blocului, ci și în Uniunea Sovietică.[1]

Privitor la crescânda „apropiere" în relațiile dintre București și Moscova, nu era neobișnuit în Occident, cu puțin timp înainte de Revoluție, ca România să fie privită ca înconjurată de vecini inofensivi, mai dornici să se distanțeze decât să caute relații mai strânse cu ea. Unii analiști percepeau existența unui interes și a unei bunăvoințe din partea sovieticilor pentru asigurarea regimului Ceaușescu împotriva instabilității și a violenței.[2] Într-adevăr, mai mulți analiști au considerat chiar că România ar fi fost ferită de violențe dacă armata ei ar fi fost subordonată celei sovietice și dacă KGB ar fi deținut comanda asupra Securității.[3]

Desigur, o asemenea subordonare „dezirabilă" ar fi împiedicat din start orice politică independentă. De asemenea, ar fi fost imposibil ca România să medieze importante relații inter- și intrastatale. Ar fi oferit Moscovei posibilitatea de a-și subordona nestingherită Pactul de la Varșovia și, poate, chiar să-l folosească. și ar fi permis Uniunii Sovietice, în ultima parte a mandatului Brejnev și mai cu seamă în timpul lui Andropov, să escaladeze liber, în mod exacerbat, confruntarea dintre Est și Vest. În conformitate cu documentele americane și ale Pactului de la Varșovia referitoare la aceste chestiuni, politica

[1] Govrin (2002), p. 114; Discursul lui Ceaușescu la cel de-al XIV-lea Congres al PCR, noiembrie 1989, *Scînteia,* 21 noiembrie 1989; TASS, 22 noiembrie 1989.

[2] Vezi, de pildă, Raportul de condamnare a comunismului coordonat de Vladimir Tismăneanu. *Raport Final,* București, Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste în România, 2006, p. 117, disponibil la http://www.presidency.ro/static/ordine/RAPORT_FINAL_CPADCR.pdf. Vezi și Jonathan Eyal, „Romanian-Soviet Relations", în Alex Pravda, editor, *The End of the Outer Empire: Soviet-East European Relations in Transition, 1985–1990,* Londra, 1992, 198; Siani-Davies (2005), p. 198.

[3] Un analist susținea că violențele în România erau inevitabile și „logice" deoarece regimul reușise să-și „epureze serviciile secrete de agenți sovietici". Charles Gati în Thomas L. Friedman, „Upheaval in the East; Casualties Reported In Rumania Protest Spawned By A Clash", *New York Times,* 19 decembrie 1989. Vezi și Gati în Volgyes (1982), pp. 94-99. Un altul pretindea că strategia militară română era „îndreptată împotriva poporului român, nu împotriva Uniunii Sovietice". Jonathan Eyal, „Romania: Between Appearances and Realities", în Jonathan Eyal, editor, *The Warsaw Pact and the Balkans: Moscow's Southern Flank,* New York, St. Martin's, 1989, p. 107, citat în Ashby Crowder, p. 41. Ministrul ungar de externe Gyula Horn afirmase același lucru în dialogul cu un jurnalist italian, susținând că postura militară a României era „menită să intimideze populația internă". Andrea Tarquini, „Ceaușescu is Buying Missiles to Aim at Hungary", *La Repubblica,* 16/17 iulie 1989, p. 15; Clarke (1989b), p. 8. Ideea că violențele în România erau cauzate de „absența trupelor sovietice" a devenit interpretarea predominantă în Vest după 1989. Mark Kramer, „The Collapse of East European Communism and the Repercussions within the Soviet Union (Part I) ", *Journal of Cold War Studies,* vol. 5, nr. 4 (toamna 2003), p. 199; Siani-Davies (2005), pp. 46, 184.

independentă a României a deținut un rol unic în facilitarea sau obstrucționarea lor.

Împreună, cele trei premise false – a lipsei de importanță strategică, a renunțării la politicile independente și a îmbunătățirii relațiilor cu Moscova – i-au dus în mod inexorabil pe analiștii americani la concluzia că nici URSS și nici ceilalți membri ai Pactului de la Varșovia nu constituiau o amenințare la adresa României. și totuși, Moscova coordona operațiuni ale Pactului împotriva României chiar dinainte ca Bucureștiul să încheie colaborarea în domeniul informațiilor cu Uniunea Sovietică, în 1963.[1] Deja în anii 1970, operațiunile antiromânești implicau alocări masive de resurse în cadrul URSS și aportul combinat al celorlalți membri ai Pactului de la Varșovia, al clienților ei privilegiați (de exemplu Mongolia și Cuba) și al agenților-cheie sovietici în Occident (de pildă, președintele finlandez Kekkonen și Gabrielle Gast, analista *Bundesnachtrichtendienst* pentru Uniunea Sovietică și Europa de Est), scopul urmărit fiind acela de a opri „cursul separat" al României și/sau a înlocui conducerea regimului cu una care să se conformeze mai îndeaproape liniei dictate de Moscova.[2]

Câțiva analiști au observat că, deși sever viciate de practicile interne extrem de disfuncționale ale regimului, politicile externă și de securitate independente și constructive ale României au rămas la fel pe parcursul anilor 1980.[3] Chiar și

---

[1] Ofițerii de informații care au fugit din Cehoslovacia în cursul și după Primăvara de la Praga citează anul 1962 ca un punct de inflexiune – la fel ca liderul sovietic Nikolai Podgornîi. Conducerea KGB a confirmat ruptura din 1963 în fața liderilor Stasi. Vezi, de pildă, Ladislav Bittman, *The Deception Game: Czechoslovak Intelligence in Soviet Political Warfare*, Syracuse, Syracuse University Research Center, 1972, p. 147; *Transcriere a discuțiilor dintre delegațiile CC al PMR și CC al PCUS, Moscova, iulie 1964*, Document 7 în Larry L. Watts, *Romanian Security Policy and the Cuban Crisis*, Cold War International History Project e-Dossier No. 39, martie 2013 (în curs de publicare), la http://www.wilsoncenter.org/publication-series/cwihp-e-dossier-series; și Markus Wolf, *Discuție cu Comitetul (sovietic) pentru siguranța statului, care a avut loc în 3-6 aprilie 1967 la Moscova*, BStU, MfS, SdM 1432, S. 2, 8; Herbstritt și Olaru (2005), p. 94.

[2] Vezi, de pildă, Georg Herbstritt, „Ein feindliches Bruderland. Rumänien im Blick der DDR-Staatssicherheit" (O țară frățească inamică: România din perspectiva RDG), *Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik* (Berlin), nr. 1 (mai 2004); Gheorghe Negru și Elena Negru, *„Cursul deosebit" al României și supărarea Moscovei: Disputa sovieto-română și campanile propagandistice antiromânești din RSSM (1965-1989)*, volumul I: 1965–1975, Chișinău, Destin Românesc, 2012.

[3] Așa cum remarca unul dintre acești analiști, politica externă independentă abilă și curajoasă a României contrasta puternic cu „lamentabila" sa politică internă, aceasta din urmă „afectând întreaga perspectivă în care fusese privită politica sa externă", în așa măsură încât „a făcut ca România să piardă treptat respectul pe care diplomația sa îl câștigase inițial" și „a slăbit scutul protector pe care și-l crease cu perseverență împotriva Uniunii Sovietice și a alianței din care face parte cu numele". Brown (1988), p. 275. Autorul acestui volum făcea parte din grupul respectiv la vremea aceea.

printre aceştia însă, existau dubii crescânde cu privire la gradul în care aceste politici fuseseră – sau puteau fi – păstrate pe fondul legitimităţii în rapidă scădere a regimului.[1] În orice caz, până la finele anilor 1980, în rândul analiştilor din SUA se manifesta o slabă tendinţă de a verifica până şi cele mai grave acuzaţii privind încălcări brutale ale drepturilor omului în România.[2] Iar comunitatea americană de informaţii ignora în mod obişnuit sugestia că URSS ar putea conduce, alături de ceilalţi membri ai Pactului, operaţiuni împotriva României, considerând-o paranoică şi lipsită de raţiune.[3]

Prejudecata cognitivă care lua în considerare o „opoziţie clandestină" ca modalitate de asimilare a primelor mişcări independente observabile ale României începând cu primii ani ai deceniului 1950 a fost consolidată cu uşurinţă de măsurile active sovietice în 1989. Nereuşind să sesizeze războiul ascuns al celorlalţi membri ai Pactului de la Varşovia împotriva României, analiştii occidentali tindeau să considere că restul ţărilor est-europene din cadrul Pactului, îndeosebi Polonia şi Ungaria, împărtăşesc şi/sau susţin

[1] Vezi, de pildă, Brown în Griffith (1989), pp. 294, 297. Vezi şi Brown şi Johnson (1984), p. 19; Larrabee (1984), pp. v-vi, 23, 28, 47-50, 55.

[2] Pentru dezinformările sovietice, aceasta era o cucerire importantă, dat fiindcă printre abuzurile cel mai des citate se numărau „genocidul cultural" şi „distrugerea satelor maghiare" (sistematizarea), fără ca niciunul din ele să se producă în fapt. Însă chiar şi cei mai bine pregătiţi analişti din SUA considerau că unul din ele sau ambele erau practicate, pe baza valurilor de proteste stârnite în cadrul Pactului de la Varşovia şi în Europa Occidentală, în special în Franţa, şi ca urmare a copleşitoarei campanii de măsuri active pe care erau fondate. Aşa cum nota un analist, „sistematizarea şi distrugerea Bucureştiului au atras condamnarea universală" asupra României. Siani-Davies (2005), p. 50. În vreme ce Departamentul de Stat şi Congresul american verificau în mod repetat acuzaţiile de discriminare a minorităţilor, serviciile de informaţii ale SUA par să fi acceptat aserţiunile respective ca atare, încă de la mijlocul anilor 1960. Până la finele deceniului 1980, politica României era prezentată în cadrul comunităii de informaţii ca un „naţionalism şovin exclusivist" şi asimilată cu negarea oficială a discriminării la care erau supuse minorităţile etnice în Bulgaria la vremea respectivă. *Soviet Policy Toward Eastern Europe Under Gorbachev* (NIE 11/12-9-88), (1988), p. 6, CIA.

[3] Astfel, ori de câte ori doreau să atragă atenţia asupra indiciilor privitoare la ostilitatea celorlalţi membri ai Pactului faţă de România, analiştii erau nevoiţi mai întâi să accepte faptul că România avea un comportament paranoid. Vezi, de pildă, Brown (1988), p. 439.

sfidarea României la adresa Moscovei.[1] Rolul ferm al României în limitarea capacității de exercitare a puterii militare sovietice și în încheierea Războiului Rece a depășit atât de mult contribuțiile tuturor celorlalte state est-europene, încât între ele aproape că nu poate exista termen de comparație. Iar faptul că politica și comportamentul României au avut un caracter cu totul aparte nu l-a făcut mai ușor de înțeles pentru observatorii din exterior, ba dimpotrivă.

În ceea ce a devenit un exemplu clasic în lumea analiștilor, plagiatorul operelor shakespeariene din secolul al XVIII-lea, William Henry Ireland, descria tendința umană de a îmbrățișa benevol chiar și cele mai implauzibile idei atunci când ele sunt conforme cu preconcepțiile și cu preferințele deja existente. Așa cum remarca Ireland, „odată ce o idee falsă prinde rădăcini în mintea unei persoane, aceasta va deforma datele sau probabilitățile nu pentru a o contesta,

[1] De exemplu, un analist afirma că „România trebuie să fi avut o susținere din partea aliaților, oricât de tăcută", atunci când obstrucționase eforturile sovieticilor de a desfășura „forțe est-europene cel puțin simbolice în Orientul Îndepărtat, ca un semn de sprijin pentru Vietnam", Brown (1988), p. 272. Un altul declara pur și simplu că „statele est-europene au susținut tacit poziția României în noiembrie 1978", când Bucureștiul a refuzat să accepte cerințele Statutului pentru perioade de război, de a transfera Moscovei comanda forțelor armate naționale și de a mări cheltuielile militare. Daniel N. Nelson, „Eastern Europe and the Non-Communist World", în Stephen Fischer-Galati, editor, *Eastern Europe in the 1980s*, Boulder, Westview, 1981, p. 213. Iar un al treilea îi caracteriza pe ceilalți membri est-europeni ai Pactului ca "mai puțin vocali în opoziția lor". Larrabee (1984), p. 17. Toți trei au greșit. Celelalte regimuri est-europene și-au alăturat în realitate forțele pentru a ataca pozițiile românești, care au triumfat doar datorită clauzei de unanimitate din statutul Pactului de la Varșovia și amenințării credibile că România va face problema publică (ceea ce a și făcut cu privire la Statut și la cheltuieli). Vezi capitolele 3 și 4 din acest volum. Permisiunea acordată de Ungaria est-germanilor pentru a traversa frontiera ungaro-austriacă în 1989, astfel încât să evite remiterea lor către RDG pare a confirma o sfidare mai amplă. Abia mai târziu au recunoscut oficialii maghiari că „sfidarea" lor fusese în prealabil aprobată de Moscova. Minciuna l-a determinat pe fostul șef al Diviziei pentru URSS și Europa de Est din cadrul CIA să creadă că mișcările din Ungaria „erau primele acte de sfidare ale unui membru al pactului de la Varșovia". Vezi, de pildă, fostul ministru de externe Laszlo Kovacs în Levesque (1997), p. 163; Jim Hoagland, „Hungary Had Soviet Approval: U.S. Also Reportedly Informed of Plans for East Germans", *Washington Post*, 17 septembrie 1989; Jeffrey Gedmin, *The Hidden Hand: Gorbachev and the Collapse of East Germany*, Washington D.C., AEI Press, 1992, pp. 88, 91, 110. Pentru percepțiile eronate ale CIA privind sfidarea maghiară unilaterală vezi Milt Bearden și James Risen, *The Main Enemy: The Inside Story of the CIA's Final Showdown with the KGB*, New York, Ballantine Books, 2004, pp. 370, 418-419.

ci pentru a o corobora".[1] Exista un interes evident al URSS – remarcat de mult de comunitatea de informații din SUA – de a asigura o tranziție care să pună capăt politicilor prejudiciante ale „cursului special" al României și de a le realinia la cele ale Moscovei. Dorința Kremlinului de a bloca tot mai strânsa apropiere a celor două entități de etnicitate română – Republica Socialistă România și Republica Sovietică Socialistă Moldovenească – era de asemenea evidentă, chiar dacă ceva mai bine disimulată. În paralel, Ungaria promova în rândul opiniei publice internaționale transferul de suveranitate asupra Transilvaniei – sau a unei părți a acesteia – de sub autoritatea Bucureștiului.

Combinația de diverse prejudecăți cognitive și dezinformare amplă menită să le susțină a reușit să disimuleze în fața analiștilor americani interesele intervenționiste din rândul „aliaților" din cadrul Pactului ai României – interese care existau fără nicio legătură cu o eventuală dorință de a preveni sau a contracara instabilitatea politică și vărsările de sânge. Dimpotrivă, țara – ale cărei controale la frontiere slăbiseră mult odată cu debutul Revoluției – era percepută ca impermeabilă. În analizele occidentale, România devenise o insulă pe teritoriul căreia numai actorii români puteau influența și determina cursul evenimentelor și asupra căreia nu acționau alte puteri în încercarea de a-și impune interesele și preferințele. Această imagine distorsionată a limitat considerabil capacitatea de a înțelege ceea ce a urmat.

[1] Johnson și Wirtz (2004), p. 304. Așa cum nota ulterior un analist, era „puțin ironic faptul că o revoluție" prin care participanții locali „doreau să reinstituie dominația rațiunii în România a creat o aparentă pierdere a respectivei facultăți în lumea externă". Siani-Davies (2005), p. 282.

Mulțumiri

Cele mai calde mulțumiri le datorez, de departe, familiei mele – Gabriela și Raven Katherine – pentru susținerea pe care mi-au acordat-o, pentru perseverența și pentru continua lor bună-dispoziție, chiar și în cele mai dificile circumstanțe. Pe lângă faptul că datorită lor viața merită cu adevărat trăită, ele constituie o dovadă vie a capacității mele de a lua decizii bune. Le rămân de asemenea dator pentru totdeauna fratelui meu, Gary, surorii mele, Lee, și cumnatului meu, Earl Showerman. Împreună cu tatăl meu, „Big" Larry, căruia îi dedic cartea de față, ei au făcut posibil acest proiect.

Familia extinsă și prietenii care mi-au oferit sprijin și sfaturi prețioase sunt prea mulți la număr pentru a-i enumera aici. Dar desele și îndelungatele momente pe care am avut plăcerea să le petrec alături de Ioan și Zoe Talpeș și de Marc Cannizzo șterg granița dintre familia „extinsă" și cea „apropiată".

Desigur, pentru întreaga mea activitate datorez recunoștință unui mare număr de profesori și dascăli – din Statele Unite și din România deopotrivă – care mi-au permis să mă ridic pe umerii lor, pentru a vedea puțin mai departe.

Tuturor vă mulțumesc.

Larry L. Watts
10 aprilie 2013

INDICE

A

Aboimov 383, 568, 642, 667
Academia de Studii Politice Ștefan Gheorghiu 225
Academia de Științe 12, 276, 393
Academia Militară 313, 359
Acordul „Cer Deschis" 489
acordul de la München 599
Actul Final de la Helsinki 203, 483
acțiuni antisovietice 120, 239, 276, 391
acțiuni comune 112, 119, 188, 239, 277, 364
Adunarea Mondială a Bisericilor Reformate 258
Afganistan 6, 40, 147, 200, 208, 251, 252, 253, 254, 257, 258, 259, 260, 266, 272, 315, 380, 393, 412, 557
AFL-CIO 12, 113, 396
agenda de schimbări militare 540
agenda de securitate 535, 542
Agenție Specială pentru Problemele Procesului Comun European 589
AGM/S 12
AIEA 14, 636, 637, 638, 639
albanezi 52
Albania 24, 45, 147, 161, 166, 211, 216, 244, 287, 387, 390, 583
al Bhutto 430
al Doilea Război Mondial 30, 31, 39, 44, 48, 84, 87, 130, 135, 157, 175, 196, 207, 225, 227, 232, 244, 275, 306, 333, 346, 353, 354, 359, 361, 371, 387, 393, 415, 456, 465, 501, 536, 543, 556, 568, 591, 594, 597, 598, 620, 621, 623, 635, 650
Alexiev 318, 319, 320, 321, 322, 323, 325, 327, 328, 329, 336, 353, 363, 370, 541, 542
Algeria 147, 260
al Treilea Reich 350
ambasada bulgară 223
Ambasada Cehoslovaciei 223
ambasada română 123
ambasador american 128, 144, 293
AMBR 18, 258, 259
amenințarea militară românească 635
amenințare internațională 176
amenințare nucleară 646
America de Nord 21, 29, 147, 161, 189, 612
America Latină 109, 113, 116, 133, 173, 260, 291, 393, 535, 569
Amin 251
analiști 22, 59, 76, 81, 91, 99, 127, 193, 205, 213, 249, 253, 282, 306, 308, 329, 342, 357, 367, 370, 391, 402, 405, 435, 447, 448, 456, 461, 472, 483, 509, 515, 531, 537, 542, 595, 641, 653, 656, 660, 670, 672
Andrei, Ștefan 181, 182, 209, 299, 340, 341, 389, 415, 486, 490, 506, 516, 629, 634

Andropov 6, 26, 65, 107, 135, 212, 215, 220, 251, 254, 269, 270, 335, 375, 379, 380, 381, 382, 384, 386, 387, 394, 409, 410, 412, 413, 416, 417, 418, 425, 427, 428, 433, 435, 436, 438, 439, 443, 446, 450, 495, 497, 499, 503, 506, 510, 515, 518, 527, 537, 539, 585, 670
anexare 112, 323
angajamente 132, 186, 477, 482
Angelton 135
Angola 14, 15, 113, 183, 312
anomalie 33, 248
Anoșin 171
anti-KGB 18, 125, 137, 138, 362, 409, 668
antisemit 126, 136
antisemitism 74, 126
antisovietism 167, 172, 466
Antonescu 346, 354, 359, 406
apropierea sino-americană 162, 165, 173, 246, 403, 462
arabo-israelian 155
Arafat 121, 266, 614, 615
Arbeitsgruppe Des Ministers für Staatsicherheit 12, 632
Argentina 147, 631
arhive 24, 59, 242, 249, 260, 290, 295, 316, 325, 337, 354, 626
ARLUS 12, 98, 171, 221, 222, 410
Armata a II-a 313
armata poloneză 278, 365, 368, 370
armata română 119, 186, 280, 313, 320, 321, 322, 323, 325, 326, 328, 329, 336, 337, 338, 342, 343, 352, 353, 356, 363, 370, 410, 508, 622, 623, 645, 658
armata sovietică 7, 15, 108, 109, 158, 167, 175, 180, 183, 329, 332, 353, 537, 539, 541, 542, 544, 566, 568, 571, 572, 586, 587, 641, 665, 666
arme atomice 413, 623
arme bacteriologice 632
arme chimice 503, 632
arme de distrugere în masă 23, 24, 499
armeni 620
arme nucleare 64, 180, 382, 388, 389, 390, 406, 413, 418, 426, 440, 459, 470, 473, 474, 476, 479, 496, 499, 508, 510, 516, 563, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 633, 634, 635, 636, 638, 639, 646, 651
asimilare 6, 29, 83, 87, 89, 226, 385, 393, 408, 602, 672
asistență militară 116, 132, 186, 401, 507, 508
Asociația Maghiară pentru Drepturile Omului 612
Atac cu rachete nucleare 17
atac nuclear 487, 494, 497, 511, 631, 645
atașat cultural 395
atenția Occidentului 191, 489, 588
atribuire fundamentală 81, 282, 286, 376
Austria 70, 125, 157, 163, 268, 322, 386, 396, 452, 467, 623, 631, 640, 641, 642, 643, 647
autonomie teritorială 85, 250
AVH 12, 130, 211, 395
avioane F-5 312
Axa 5, 166, 167, 387

Axen, Hermann 213, 214, 437
azeri 620

B

Baghdad 184
Baibakov 263
Balcani 6, 113, 119, 149, 150, 151, 170, 172, 190, 214, 235, 242, 243, 288, 382, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 426
balcanizare 243
Banat 30, 387
Bantea, Eugen 337, 344, 347, 349, 358
Barnes 51, 52, 88, 89, 94, 122, 134, 135, 151, 156, 276, 311, 357, 380, 544, 547, 597
Basarabia 30, 31, 33, 83, 87, 178, 287, 387, 393
Basdevant 348
Bazele de rachete balistice ale SUA 444
Beijing 5, 69, 80, 107, 134, 153, 159, 160, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 172, 173, 235, 243, 246, 288, 317, 357, 387, 558, 601
Belgrad 6, 40, 41, 43, 147, 179, 189, 207, 235, 261, 262, 292, 330, 387, 444, 448, 484, 485, 486, 490
Bell, William Holden 129
Berecz 398, 455
Beria 212, 289
Berlin 24, 32, 45, 53, 63, 108, 111, 157, 188, 222, 263, 358, 359, 366, 389, 413, 415, 439, 441, 447, 454, 463, 468, 477, 493, 507, 536, 544, 550, 556, 558, 559, 570, 571, 601, 621, 632, 663, 671
Biblioteca Maxim Gorki 393
Biblioteca Szechenyi 394
Bil'ak 508
Bindreiter 348
Blocul sovietic 26, 50, 54, 61, 99, 128, 132, 154, 164, 179, 191, 192, 247, 248, 260, 277, 321, 337, 347, 357, 371, 380, 430, 451, 525, 536, 601
blocuri militare 494, 496, 546, 561, 590
Blumenthal 203
Bock, Siegfried 506
Bodiul, Ivan 220
Bodnăraș 51, 52, 69, 71, 72, 94, 134, 156, 157, 159, 160, 166, 344, 357, 360, 380, 544, 547, 597
Bodnăraș, Emil 51
Bogomolov, Oleg 586
Bonn 102, 124, 163, 215, 355, 415, 454, 477, 596, 609, 623
Brzezinski 136, 421
Bucovina 30, 33
Budapesta 23, 24, 25, 29, 31, 43, 50, 59, 62, 63, 82, 83, 84, 85, 88, 98, 123, 124, 147, 150, 159, 174, 203, 205, 209, 217, 218, 219, 226, 227, 228, 229, 233, 243, 248, 249, 250, 259, 264, 267, 268, 269, 270, 279, 280, 295, 300, 302, 303, 304, 305, 333, 334, 338, 339, 342, 350, 364, 383, 385, 386, 393, 394, 395, 397, 398, 399, 404, 405, 409, 424, 426, 433, 434, 444, 447, 448, 451, 452, 453, 454, 455, 468, 477, 498, 519, 526, 527,

551, 558, 559, 584, 586, 588, 594, 595, 600, 602, 603, 607, 610, 611, 614, 616, 617, 618, 619, 620, 622, 623, 626, 631, 633, 639, 640, 641, 642, 643, 645, 646, 647, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 657, 658, 666, 667
Bulgaria 13, 26, 27, 29, 30, 36, 66, 92, 108, 109, 120, 133, 150, 155, 157, 158, 167, 218, 219, 221, 223, 233, 244, 250, 287, 304, 305, 316, 328, 336, 364, 374, 382, 386, 387, 389, 390, 391, 402, 431, 446, 447, 448, 454, 490, 513, 519, 526, 548, 551, 556, 557, 586, 591, 593, 602, 615, 639, 660, 661, 672
Bundy 74, 78, 163
Burlacu 161
Burundi 147
Bush Sr 151, 366, 506, 508, 651, 660

C

cadre 39, 126, 141
Cairo 70, 158, 184, 223, 255, 268, 431
cal troian 5, 22, 92, 93, 116, 121, 128, 192, 247, 293, 332, 339, 624, 656
campanii antiromânești 204, 233, 404
Camp David 174, 184, 405, 415, 615
caracter de clasă 374
Caraman, Mihai 125, 137, 139, 140, 144, 668
Carlos Șacalul 158, 262, 614, 615, 633, 668
Carter, Jimmy 20, 110, 117, 121, 252, 291, 421
Casa Albă 20, 44, 74, 87, 100, 102, 111, 115, 128, 151, 205, 291, 312, 321, 327, 421, 474
Casey, William 115, 272
Castro, Fidel 109, 133, 167, 168, 213, 214
casus belli 474
CDOR 612
Ceaușescu, Elena 143, 144, 145, 147, 317, 358, 362
Ceaușescu, Ilie 143, 144, 315, 316, 320, 342, 346, 347, 351, 355, 357, 360, 362, 595
Ceaușescu, Nicolae 144, 149, 160, 166, 179, 180, 210, 271, 298, 299, 307, 315, 317, 318, 340, 346, 351, 357, 360, 417, 421, 440, 459, 460, 470, 479, 481, 482, 486, 498, 500, 513, 534, 552, 563, 571, 591, 598, 624, 632, 652
Cebrikov 410
CEE 13, 190, 210, 216, 585, 609
Cehoslovacia 13, 17, 19, 22, 36, 40, 45, 49, 51, 52, 61, 62, 80, 83, 92, 97, 100, 106, 107, 130, 131, 142, 150, 158, 162, 177, 187, 193, 194, 208, 219, 223, 243, 245, 259, 266, 276, 277, 279, 283, 289, 294, 304, 305, 307, 310, 362, 374, 380, 386, 387, 393, 396, 398, 399, 400, 403, 404, 420, 426, 435, 439, 440, 446, 447, 448, 459, 465, 474, 477, 490, 498, 503, 509, 512, 513, 519, 544, 548, 551, 557, 586,

593, 598, 601, 611, 625, 639, 655, 659, 660, 661, 662, 663, 671
centrale atomice 631
centre de excelență 535
Centrul de Studii și Cercetări de Istorie 6, 315, 337, 344, 345, 346, 355
Cernenko 195, 381, 382, 438, 439, 503, 517, 518, 519, 527, 532, 537, 539, 562
Chambers 656, 657
cheltuieli militare sporite 369
chiaburi 346
China 20, 24, 69, 71, 78, 106, 107, 108, 109, 112, 113, 119, 147, 153, 154, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 170, 172, 174, 175, 189, 199, 200, 202, 206, 207, 211, 214, 226, 232, 234, 236, 241, 242, 243, 245, 246, 269, 288, 296, 317, 380, 381, 387, 392, 408, 421, 427, 462, 466, 535, 558, 631, 633, 635
chinezii naționaliști 78
CIA 13, 14, 16, 17, 19, 20, 23, 26, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 53, 54, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 66, 67, 71, 74, 75, 76, 81, 88, 91, 92, 95, 96, 97, 98, 102, 105, 106, 113, 115, 116, 121, 122, 124, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 142, 156, 157, 162, 163, 164, 165, 166, 177, 178, 186, 187, 199, 200, 205, 208, 209, 213, 216, 222, 224, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 252, 253, 254, 262, 266, 270, 271, 272, 273, 274, 278, 281, 283, 284, 286, 287, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 299, 304, 305, 306, 312, 319, 329, 336, 340, 349, 357, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 370, 371, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 383, 384, 392, 404, 405, 408, 414, 420, 421, 422, 423, 431, 434, 436, 437, 476, 477, 479, 480, 482, 483, 484, 485, 521, 529, 530, 541, 543, 556, 562, 570, 573, 587, 614, 617, 618, 625, 628, 630, 631, 633, 652, 654, 659, 662, 665, 666, 669, 672, 673
ciocnire militară 52
clauza națiunii celei mai favorizate 117, 610
Clinton 339, 342, 456
Cluj 83, 86, 218, 219, 346, 612, 621
CMA 13, 441, 442, 443, 444, 445, 491, 511, 512, 514, 516, 531, 545, 578, 582, 583, 589, 607, 657
CMB 18, 258, 259, 260
CME 13, 506, 509, 510, 514, 550, 551, 552, 583, 589, 607, 657
COCOM 128
coexistență pașnică 160
Cold War International History Project 13, 24, 49, 51, 59, 60, 64, 65, 80, 107, 114, 119, 168, 181, 207, 220, 255, 257, 260, 268, 273, 289, 295, 301, 305, 306, 308, 357, 380, 397, 439, 465, 472, 508, 625, 634, 662, 671
Cole, John 90, 248
comandant suprem 366, 507, 509, 542, 543, 578, 580, 608
comandă unificată 18

Coman, Ion 144, 148, 182, 311, 319, 321, 337, 352, 356, 574
comerț 55, 88, 125, 130
COMINFORM 13, 38
cominterniști 143, 358
Comitet Central 51
Comitetul Miniștrilor Apărării 13, 59, 301, 441
Comitetul Miniștrilor de Externe 13, 491, 510, 549, 576, 592
Comitetul Politic Executiv 317
compartimentare 5, 68, 164
complot 22, 97, 151, 159, 279, 282, 431
comunități de imigranți 282, 392
Condor II 631
conferința de la Madrid 489, 490
Conferința pentru Dezarmare de la Geneva 477, 525
Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa 13
Conferința pentru Stabilitate în Europa 334, 622
conflict etnic 6, 241
conflict nuclear 473, 474, 493, 494
conflict nuclear accidental 474, 494
confruntare militară 109, 167, 174, 560, 644
Congo 147
Conrad, Clyde Lee 129
consens 210, 215, 588, 608
Consiliul Mondial al Bisericilor 18
Consiliul Mondial al Păcii 396, 397
Consiliul Politic Superior 144, 183, 320, 355, 356
contrarevoluție 295, 299
contrarevoluționar 28, 213
contribuția României 135, 258, 533
contribuție militară 353
Contribuții la cercetarea conceptului de putere armată la români 366, 367
controale internaționale 108
control național 64, 93
cooperare defensivă 202
cooperare militară 127, 236, 237, 276, 321, 356, 583, 591
Coreea de Nord 22, 147, 211, 631, 635
corelarea forțelor 181
coridorul galițian 275
Coșul III 409, 488
CPC 7, 13, 102, 109, 160, 175, 176, 182, 187, 189, 205, 207, 210, 215, 257, 258, 267, 278, 287, 307, 396, 403, 405, 415, 416, 417, 439, 442, 459, 464, 468, 469, 470, 471, 473, 475, 478, 480, 486, 487, 488, 491, 494, 495, 496, 498, 499, 500, 504, 516, 519, 520, 521, 534, 544, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 556, 558, 559, 562, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 587, 589, 590, 591, 592, 594, 595, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 607, 608, 648, 650, 651, 652, 659, 661
Crawford, William 45, 86, 98, 536
Craxi, Bettino 302
credibilitatea României 77
creionarea imaginii de inamic 466
crime de război 31
Crimeea 100, 106, 107, 110, 114, 116, 167, 168, 169, 172, 195, 200, 214, 218, 221, 226, 227, 234, 240, 254, 257, 314, 317,

365, 388, 413, 488, 496, 509
criza poloneză 6, 275, 289, 293, 295, 301, 302, 308
criza rachetelor din Cuba 5, 63, 68, 474, 502, 507
croați 29
Csémi, Károly 433
Csurka, István 598, 646
Cuba 5, 63, 64, 65, 68, 112, 133, 147, 154, 164, 260, 288, 381, 449, 463, 472, 474, 493, 502, 507, 508, 536, 639, 671
cultul personalității 228, 229, 410
cursa înarmărilor 153, 176, 186, 196, 197, 439, 464, 473, 486, 488, 495, 511, 523, 548, 549, 569
curs separat 240
Czinege, Lajos 300, 302, 304, 401, 433

D

d'Abzac, Cheyron 409, 410
daco-romani 350
Daily Brief 19, 43, 44, 47, 48, 49, 56, 57, 61, 96, 98, 404, 423, 437, 476, 543, 570
Dăscălescu 528
Debrecen 218, 641
declarația de independență 56, 64, 180, 232, 463, 649
defector 125, 139, 366
Departamentul pentru Contrapropagandă 212
Despre doctrina militară a statelor membre 559
destabilizare 6, 241, 250, 429, 648
destindere militară 176
dezangajare militară 494, 495, 642
dezarmare 7, 10, 44, 65, 111, 174, 178, 180, 190, 269, 340, 345, 396, 415, 463, 464, 465, 466, 468, 475, 478, 479, 480, 481, 485, 486, 488, 491, 493, 494, 495, 496, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 509, 510, 513, 514, 515, 521, 522, 523, 524, 534, 536, 537, 538, 539, 545, 546, 548, 551, 552, 555, 557, 560, 563, 566, 574, 575, 600, 603, 624, 626
dezarmare unilaterală 180, 396, 466, 502
dezinformare 5, 10, 14, 28, 72, 77, 82, 88, 92, 93, 97, 99, 103, 114, 126, 136, 137, 162, 191, 240, 243, 248, 268, 332, 375, 398, 403, 409, 410, 422, 449, 454, 483, 513, 555, 609, 643, 651, 666, 674
DGIE 14, 126, 138, 140, 144, 360
DIE 14, 121, 122, 125, 126, 137, 138, 139, 140, 141, 143, 144, 145, 146, 157, 315, 360, 628
Dinu, Ștefan 146
Direcția a IV-a 137, 146, 361
disensiune sovieto-română 153
disensiunile sino-sovietice 421
disident 151, 306, 424, 448, 453, 456
disimulare 208, 643
disputa eurorachetelor 194, 438, 448
distrugerea satelor maghiare 672
dizolvarea blocurilor militare 469
Djurov, Dobri 301
Dmochowski 274, 307, 475, 502, 503, 659
Dobrogea 30, 387, 616

doctrina Brejnev 8, 599, 609, 652, 653, 660
doctrina Carter 266
doctrină de apărare comună 558
doctrină militară 559
dogmatism ideologic 213
Doicaru, Nicolae 125
Dong, Van 73
d'Orlandi 78
Drăghici, Alexandru 139
drepturile omului 227, 444, 448, 485, 602, 603
Drozdenko 169, 233, 256, 257, 409
DSS 5, 14, 107, 114, 125, 126, 127, 136, 137, 138, 139, 140, 142, 144, 145, 146, 148, 149, 224, 292, 333, 347, 361, 362, 390, 402, 409, 431, 668
Dubček 22, 62, 80, 223, 477
Duma, Aurel 523
Dumitru, Dumitru 144, 145
dușman de clasă 28, 30

E

Eagleburger, Lawrence 292
echilibru militar 459
Editura Militară 29, 33, 320, 333, 337, 346, 347, 351, 367, 636
egipteano-israeliene 153, 184, 185
Eisenhower 316, 375, 638
eliberare 8, 116, 155, 438, 590
eliminarea armelor nucleare 475, 551, 599
El Salvador 260
Engels 28, 29, 30, 213
Epișev 38, 39, 40, 92, 95, 301, 543, 584
erezie doctrinară 319
escaladarea cursei înarmărilor 153, 180, 266, 297, 345, 396, 397, 415, 477, 497
escaladare militară 443, 466
etnocid 89, 249, 647
eurocomunism 208, 585
Europa de Est 14, 35, 54, 55, 58, 61, 80, 81, 91, 126, 127, 149, 215, 216, 224, 246, 273, 287, 292, 323, 330, 333, 341, 347, 376, 384, 393, 419, 420, 421, 422, 434, 447, 449, 454, 455, 456, 461, 462, 467, 476, 477, 479, 509, 541, 544, 547, 555, 556, 564, 585, 646, 671, 673
exemplul românesc 63
exemplu negativ 188, 239
experimentul românesc 639
extinderea suveranității Ungariei 620

F

facilități navale 256
Falin 212
falsuri 270
fascist 88, 171, 594, 596
fațadă 6, 50, 93, 96, 192, 395, 396, 397, 399, 400, 401, 421, 455, 647
Fazekas, Janos 613, 614
Federația Mondială a Sindicatelor 18, 208, 396
Federația Rusă 310
Finlanda 62, 322, 354, 358, 386, 396, 398, 425, 452
flancul sudic 390
FMS 18, 397, 398, 399

FMTD 18, 399
FNM 15, 468
FNRm 7, 500, 505, 506, 534, 538, 547, 551, 553, 561, 565, 566, 639
focoase nucleare 194, 623, 627, 628, 631, 639
Fondul Moscova 397
Ford, Gerald 68, 102, 113, 150, 177, 312, 313, 321, 326, 387, 388, 421, 426, 483, 596
Forța Nucleară Multilaterală 15, 468
Forțele Armate Unificate 13
forțe paramilitare maghiare 243
Forumul Democrat Maghiar 598, 619
FPEP 14, 431
Franța 48, 102, 201, 203, 209, 210, 211, 213, 265, 275, 302, 321, 352, 353, 360, 381, 394, 396, 398, 403, 465, 483, 547, 610, 629, 672
Fundația Humboldt 358
Für, Lajos 24, 338

G

Gaspari,Sandor 397
Gast, Gabrielle 671
Gaston Marin 134
Gates 253, 272
Gati 331, 339
Gati, Charles 22, 280, 339, 395, 403, 454, 670
gaze naturale 186, 216, 302, 521
gazoductul Orenburg 521
Gdansk 279
Generalii pentru Pace și Dezarmare 322, 400, 401
genocid 23, 88, 89, 91, 117, 219, 249, 562, 610, 612, 614, 647
Georgia 312, 601, 666
Ghaddafi, Muammar 630
Ghana 183
Gheorghiu-Dej 19, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 49, 55, 56, 64, 65, 93, 95, 96, 160, 164, 165, 180, 181, 226, 233, 236, 237, 247, 362, 390, 396, 397, 406, 437, 450, 451, 463, 464, 468, 473, 502, 503, 507, 508, 534, 543, 596, 662
Golițîn, Anatoli 49, 96, 98, 116, 121, 293, 584
Gomułka 42, 54, 56, 60, 96, 127, 277, 282, 283, 289, 502, 505
Gorbaciov 7, 11, 26, 175, 186, 192, 208, 212, 230, 246, 289, 322, 331, 347, 369, 423, 427, 438, 456, 459, 460, 461, 472, 493, 501, 502, 503, 510, 514, 527, 528, 532, 533, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 545, 546, 547, 548, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 558, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 574, 581, 585, 587, 588, 593, 597, 598, 600, 601, 604, 605, 606, 647, 648, 655, 656, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 669
Gordievski, Oleg 426, 427, 518
Greciko 47, 48, 50, 51, 108, 158, 353, 495, 543, 544
Gribkov 300, 302, 306
Griffith, William E. 65, 105, 160, 285, 302, 309, 370, 534, 668, 669, 672
Grișin 438

Gromîko 51, 61, 113, 211, 251, 254, 269, 381, 418, 438, 439, 454, 495, 513, 514, 516, 551, 563
Grósz, Károly 600, 601, 626, 642, 652
Groza 159
GRU 14, 17, 136, 137, 138, 142, 146, 251, 252, 280, 282, 306, 310, 330, 331, 335, 355, 360, 366, 418, 423, 541, 655, 665
grup consultativ 393
Grupul de Cercetări Românești 249
GSG 9 124
Guo-Feng 189, 287, 288
Gyenes, Antal 269

H

Hamos, Laszlo 90, 612
Hanák, Lubomir 223
Hanoi 70, 71, 72, 73, 403
Harriman, Averell 33, 73, 79, 80, 134, 135, 352, 403, 625
Helms, Jesse 116, 133, 135
Helms, Richard 19, 135, 186, 404
Helsinki 27, 110, 177, 179, 203, 216, 217, 222, 227, 230, 245, 277, 299, 312, 327, 341, 348, 383, 409, 444, 478, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 488, 489, 491, 492, 496, 611, 630
Historikerstreit 348, 598
Hitler 30, 83, 87, 88, 157, 195, 212, 275, 276, 302, 347, 352, 354, 358, 465, 559, 596, 597, 598, 599, 669
hitleristă 597, 599
hitleriste 348, 528, 597, 623
Hodja, Enver 161, 163, 166
Hoffman, Heinz 282, 296, 299, 365, 442, 443, 491, 507, 509, 511, 512, 516
Honduras 133
Honecker, Erich 102, 108, 114, 119, 125, 149, 167, 174, 179, 194, 210, 282, 296, 299, 307, 341, 382, 443, 456, 481, 486, 499, 516, 547, 662
Horn, Gyula 25, 262, 264, 334, 426, 432, 455, 568, 601, 605, 607, 622, 635, 645, 647, 670
Horthy 31, 82, 83, 226, 394, 595
horthyst 594
Hrușciov 39, 40, 43, 45, 47, 48, 49, 50, 56, 93, 94, 96, 98, 100, 245, 382, 387, 388, 399, 436, 472, 662
Hsinhua 154, 169
HUMINT 14, 363, 371
Husák 80, 106, 168, 176, 194, 300, 499, 528

I

Iakovlev, Aleksandr 410, 541, 585, 669
Iakunin, Gleb 259
Iazov, Dmitri 540
ilegaliști 224
Ilie Ceaușescu 316
imperialiști 167, 296, 498, 558
inamic intern 280
incidente antiromânești 233
incoerență instituțională 668
independența României 21, 42, 101, 115, 152, 182, 183, 192, 277, 334, 344, 405, 423, 462, 509

independență limitată 55, 105
independență națională 82, 203
India 147, 253, 270, 633
Indonezia 147
instabilitate 23, 226, 241, 355
interesele SUA 55, 68, 111
Internaționala Comunistă 13, 29, 245
internaționalism proletar 101, 319
intervenția în Polonia 6, 294
intervenție militară 64, 154, 294, 305, 307, 308, 582, 618, 653, 654, 655, 657, 658, 659, 667
intervenție militară în Polonia 659
intervenție militară în România 667
intervenție militară sovietică 64, 308, 618
intimidare 45, 173, 197, 468, 477, 642
Inturist 219
invazia în Afganistan 252, 259, 260, 262, 266, 412
invazia în Cehoslovacia 398, 399, 400, 403, 404
Ionescu, Ghiță 30, 348
Ionescu, Mihail 50, 347, 352, 360, 624, 636
Iordania 147, 207, 615
Iosif, Constantin 125, 137, 138, 668
Irak 147, 634
Iran 147, 254, 256, 257, 266, 270, 272, 478, 585
iredentism 87, 335
Ireland, William Henry 657, 673
Irmler, Werner 428
Islamabad 628
Israel 111, 126, 155, 156, 158, 167, 211, 212, 216, 269, 403, 415, 429, 466, 614, 616, 617, 649, 665
isteria războiului 5, 178, 190, 197, 340, 418
Istoria Transilvaniei 350
Italia 132, 163, 207, 211, 266, 321, 354, 398, 415, 426, 430, 436, 441, 467, 478
Iugoslavia 24, 29, 36, 42, 43, 45, 54, 61, 108, 147, 158, 207, 211, 218, 220, 222, 233, 234, 235, 236, 237, 241, 242, 243, 244, 245, 253, 254, 261, 262, 263, 266, 277, 287, 288, 292, 386, 387, 389, 423, 456, 582, 583, 611, 619, 625
Iyad, Abu 78, 614
izolarea Bulgariei 414
împărțirea poverii 402, 405
Înaltul Comandament sovietic 366, 370
îndoctrinare 183, 658

J

Janzic 263
Japonia 147
Jaroszewicz, Piotr 279
Jaruzelski 49, 60, 62, 63, 177, 200, 274, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 284, 285, 286, 287, 289, 290, 295, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 308, 377, 378, 390, 417, 499, 558, 601, 607, 654, 659
Jelavich, Barbara 348
Jivkov, Todor 102, 107, 108, 109, 133, 167, 172, 262, 307, 382, 387, 388, 389, 496, 550, 579

Johnson, Lyndon B. 19, 70, 73, 134, 162, 340, 420

K

Kaddoumi, Farouk 266
Karelia 382
Karmal, Babrak 253
Kárpáti 587, 603
Katușev, Konstantin 381
Kekkonen, Urho 62
Kennedy, John F. 45, 64, 98, 536
Kent, Sherman 56, 105, 367
Kessler, Heinz 559, 567, 579
KGB 12, 14, 15, 18, 22, 24, 35, 39, 49, 51, 67, 72, 79, 88, 92, 96, 97, 98, 100, 107, 111, 115, 121, 122, 124, 125, 126, 135, 136, 137, 138, 139, 142, 146, 157, 162, 171, 185, 188, 208, 209, 210, 211, 212, 215, 219, 220, 221, 223, 224, 226, 242, 249, 251, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 262, 263, 264, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 288, 289, 296, 310, 316, 324, 330, 331, 355, 362, 371, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 387, 390, 395, 399, 401, 402, 409, 410, 413, 418, 425, 427, 428, 429, 430, 431, 446, 466, 467, 477, 509, 518, 539, 540, 541, 566, 584, 615, 628, 633, 635, 637, 663, 665, 666, 667, 668, 670, 671, 673
Khomeni 266
Kideckel, David 90, 248
Király 6, 226, 228, 229, 230, 231, 232, 249, 333, 612, 622
Kissinger, Henry 20, 31, 80, 150, 177, 278, 387, 480, 547, 596
KOCHUBEY 79, 615
Kofos, Evangelos 348
Kohl, Helmut 440, 538, 553
Köln 121, 123, 400
KOMSOMOL 15
Köpeczi, Béla 350
Kornienko 523, 525, 551, 562
Kosîghin, Alexei 72
Kótai, Géza 433
Kraigher, Sergej 302
Kremlin 5, 36, 40, 63, 99, 103, 116, 134, 149, 152, 162, 170, 178, 180, 183, 192, 193, 196, 211, 213, 221, 226, 235, 241, 254, 256, 275, 284, 290, 317, 319, 347, 377, 379, 382, 391, 395, 400, 408, 418, 447, 473, 476, 488, 494, 502, 503, 510, 517, 518, 530, 537, 541, 543, 562, 564, 566, 585, 587, 652, 665, 667
Krenz, Egon 663
Kriucikov, Vladimir 270, 383, 541
Kuklinski, Ryszard 49, 61, 241, 274, 278, 286, 289, 305, 370, 573
kulak 346
Kulikov 113, 175, 176, 181, 273, 284, 297, 300, 305, 306, 355, 365, 366, 378, 379, 406, 414, 415, 416, 427, 442, 443, 445, 487, 497, 498, 499, 506, 507, 509, 512, 544, 545, 554, 578
Kuusinen, Otto 379, 382

L

Langley 92, 266
legitimitate internă 187

Lenin, Vladimir Ilici 28, 29, 30, 73, 193, 206, 213, 214, 272, 304, 436, 467
Letonia 601, 666
liberalizare 8, 26, 55, 86, 217, 341, 422, 590, 606
liber schimb 217, 218
Libia 22, 630
Liga Națiunilor 352
linia comună 187, 374, 454, 512
Lituania 264, 601, 666
lobby 32, 41, 42, 89, 92, 116, 122, 150, 246, 376, 393, 398, 509, 521, 538, 545, 553, 555, 611
loialiști 154, 182, 204, 237, 266, 300, 316, 358, 455, 482, 518, 560, 564, 605, 627
Londra 27, 29, 82, 111, 147, 157, 158, 172, 177, 186, 268, 269, 277, 279, 328, 342, 352, 360, 376, 427, 430, 641, 668, 670
lovitură de stat 208, 313, 322, 325
lumea musulmană 156

M

macedoneni 29
Macovescu, Gheorghe 161
MAE 15, 32, 140
maghiaro-americani 85
Main Administration III/II. *See* AVH and Hungarian Intelligence
Malinovski, Rodion 48, 149, 543
Malta 660
Mao Zedong 41, 72, 159, 162
Maramureș 30
Marchais, Georges 209, 562
Marea Adunare Națională 193, 475, 496, 658
Marea Britanie 12, 72, 89, 97, 102, 111, 135, 201, 321, 352, 353, 360, 394, 399, 427, 452, 465, 483, 610
Maroc 147
marxist-leninist 150, 213
Marx, Karl 28
material fisionabil 625
Mazowiecki, Tadeusz 652
măsuri active 17, 23, 129, 133, 136, 152, 215, 216, 242, 248, 257, 264, 269, 290, 293, 322, 326, 336, 344, 349, 380, 394, 399, 410, 423, 424, 430, 437, 438, 447, 453, 526, 563, 590, 591, 594, 600, 604, 609, 613, 616, 640, 659, 660, 672
măsuri de sporire a încrederii 115, 385, 464, 478, 481, 482, 484, 558, 561
MBB 15, 624, 631
MBFR 15, 437, 479, 480
McArthur, Marylin 90, 248
McNamara, Robert 76
mediere 24, 64, 68, 71, 75, 79, 80, 111, 126, 134, 135, 156, 158, 165, 246, 296, 338, 402, 403, 451, 463, 493, 500, 535, 537, 576, 603
Medvedev, Roy 618
Medvedev, Vadim 567, 574
Meir, Golda 157
Melnikov, L.K. 40, 95
mesajul din octombrie 1963 66
Mexic 109, 133, 167
MGB 15, 39
Mielke, Ernst 155, 156, 428, 593, 601, 615

Milea, Vasile 148, 571, 572, 578, 582
militarizarea spațiului cosmic 523
Militaru, Nicolae 26, 136, 137, 138, 145, 202, 231, 280, 309, 360, 362
Ministerul Apărării Naționale 313, 320, 338, 367
Ministerul Securității de Stat 373, 428
minorități 86, 228, 229, 422, 424, 466, 614, 615, 616, 617
Minsk 170, 415, 540
mișcarea de nealiniere 113, 488
Mitin, Mark Borisov 38
Mitrohin, Vasili 267
Mitterrand 209, 547, 562
model sovietic 163, 317, 328, 356, 589
Moiseev, Mihail 667
Moldova 12, 32, 51, 104, 112, 171, 178, 188, 212, 218, 219, 221, 466, 597, 616, 635
moldoveni 188, 195, 219, 227, 332
Mongolia 80, 186, 244, 449, 671
monopol nuclear 464
moral 154, 201, 231, 301, 341, 342, 371
Moscova 5, 7, 22, 23, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 40, 42, 46, 47, 50, 51, 53, 54, 56, 57, 58, 61, 62, 63, 64, 66, 67, 69, 71, 72, 78, 80, 82, 93, 95, 96, 98, 101, 103, 104, 105, 106, 109, 112, 116, 122, 127, 128, 130, 134, 137, 143, 148, 150, 151, 152, 153, 156, 161, 162, 163, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 173, 174, 176, 178, 180, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 191, 195, 197, 203, 204, 205, 206, 208, 209, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 225, 226, 230, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 241, 242, 244, 245, 246, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 261, 262, 263, 265, 266, 267, 269, 270, 271, 272, 275, 276, 277, 278, 281, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 290, 292, 296, 297, 299, 300, 304, 306, 310, 311, 313, 314, 315, 319, 320, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 331, 332, 335, 336, 339, 340, 348, 350, 352, 353, 354, 356, 357, 358, 361, 363, 365, 369, 370, 371, 373, 377, 381, 382, 383, 385, 386, 387, 388, 392, 393, 394, 395, 397, 398, 402, 404, 405, 406, 408, 409, 412, 414, 415, 417, 418, 419, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 430, 431, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 444, 447, 448, 449, 455, 456, 461, 462, 463, 464, 466, 467, 468, 469, 470, 472, 473, 474, 475, 477, 478, 479, 481, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 492, 493, 494, 495, 496, 498, 501, 505, 506, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 518, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 531, 534, 535, 538, 539, 541, 545, 548, 551, 553, 554, 555, 557, 558, 561, 562, 564, 565, 566, 572, 573, 574, 575, 576, 579, 584, 585, 586, 587, 588, 594,

596, 597, 599, 600, 601, 602, 604, 605, 607, 608, 610, 615, 618, 620, 624, 633, 640, 641, 642, 643, 647, 649, 650, 654, 656, 658, 659, 660, 662, 663, 666, 667, 669, 670, 671, 673
MOSSAD 15
Mosse, W.E. 348
MSI 7, 13, 464, 476, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 489, 492, 581
MTI 15, 334, 435, 455, 614, 615, 616, 623, 627, 641, 646, 650, 651, 664
München 23, 156, 157, 363, 400, 447, 599, 617, 624, 633
Münnich, Ferenc 395, 425, 607

N

Nagorno-Karabah 620
Nagy, Imre 383, 394, 594
narcotice 125, 155, 316
National Intelligence Daily 16, 106, 178, 186, 187, 205, 216, 253, 273, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 304, 305, 306, 312, 431, 521, 659
naziști 51
nealiniate, țări 267, 492
negocieri directe 156, 503, 505
negocierile de la Viena 481, 484, 525
Nemes, Dezsö 471
neutralitate 419
New York City 242
Nicaragua 116, 133
Niculescu, Marin 628, 631
Nidal, Abu 155, 157, 158, 262, 614
Nistru 324
Nixon, Richard 20, 71, 76, 77, 78, 80, 134, 163, 164, 166, 381, 382, 421, 456, 483, 508, 634
NORAD 312
normalizare 421, 610
Noua Gândire 7, 533, 537, 546, 554, 563, 566
Novosti 12, 172, 232, 316, 620
Nürnberg 31
Nyers, Rezsö 210, 601, 635, 661

O

Obiectivul 24 429
ocupație 48, 82, 148, 171, 224, 237, 335, 407, 543, 624, 663
OEP 16, 156, 185, 266, 614, 615, 649
ofițeri 40, 47, 63, 67, 71, 119, 123, 125, 130, 136, 137, 140, 142, 277, 282, 283, 284, 285, 292, 309, 310, 311, 313, 314, 315, 320, 330, 335, 342, 343, 356, 377, 402, 431, 517, 570, 638, 668
Ogarkov, I. 251
Ogarkov, Nikolai 415, 545
Olteanu, Constantin 290, 296, 300, 301, 302, 367, 434, 441, 442, 443, 491, 507, 512, 513, 516, 545, 660, 661, 662, 663
operațiunea DINOSAUR 135
Operațiunea Packers 73
Operațiunea RYAN 153
operațiuni de discreditare 70
operațiuni de sporire a prestigiului 94
operațiuni subversive 24

opoziție clandestină 205, 434, 435, 471, 479, 672
opțiunea zero 460, 496, 500, 534, 538, 551, 553
orchestrare 567, 586, 617, 669
ordine secrete 231
Organizația Națiunilor Unite 16
Organizația pentru Eliberarea Palestinei 16, 78
organizații de fațadă 399
organizații maghiaro-americane 610, 612
Orientul Mijlociu 78, 79, 91, 108, 109, 111, 112, 113, 115, 116, 121, 126, 147, 153, 154, 156, 157, 158, 164, 168, 170, 173, 174, 178, 185, 189, 190, 193, 194, 247, 256, 261, 267, 315, 380, 392, 403, 408, 430, 431, 462, 535, 569, 614, 615, 616, 624, 636, 648, 649
origini sociale sănătoase 345

P

Pacepa, Ion Mihai 5, 23, 49, 114, 115, 116, 119, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 144, 145, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 157, 159, 188, 202, 272, 288, 292, 293, 330, 360, 370, 402, 584, 614, 615, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 668
Pagini din istoria militară a poporului român 346, 351
Pahlavi, Reza 430, 585
Pakistan 147, 252, 268, 269, 270, 271, 272, 430, 629, 630, 634
palestinieni 156, 157
papă 287, 289
paradigmă 26, 53, 104, 146, 290
paranoia 7, 296, 430, 669
Paris 40, 48, 67, 71, 78, 134, 147, 208, 265, 280, 286, 324, 328, 376, 396, 398, 410, 667, 668
Partidul Comunist al Uniunii Sovietice 16
Partidul Comunist Francez 16, 265, 266, 398
Partidul Comunist Român 16, 176, 298, 318, 323, 604
Partidul Muncitoresc Unit Polonez 16, 298, 301, 653
Partidul Național Liberal 351
Partidul Național Țărănesc 351, 360
Partidul Socialist Ungar 623
patriotism 335
Pavlov, Vladimir 269
pădurea Băneasa 628, 630
Pârvulescu, Constantin 225, 226
PCUS 16, 39, 51, 98, 101, 104, 108, 110, 112, 113, 114, 116, 119, 120, 153, 158, 162, 163, 169, 172, 174, 175, 185, 188, 190, 196, 199, 200, 206, 209, 211, 212, 218, 221, 222, 223, 227, 235, 239, 240, 251, 252, 254, 256, 261, 265, 267, 270, 287, 288, 314, 317, 318, 322, 325, 328, 329, 349, 351, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 388, 391, 392, 409, 410, 416, 436, 439, 452, 465, 466, 467, 485, 486, 488, 509, 528, 537, 541, 547, 548, 551, 552, 574, 581, 662, 666, 671

Pentagon Papers 70, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 135, 403
Peres, Shimon 159, 616
Pershing II 414, 415, 425, 447, 497, 511
pete albe 161, 276, 598
Petrovski, Vladimir 618, 620
Piața Comună 190, 210
planuri de rezervă 241
Pleșiță, Nicolae 139, 141, 142
Ploiești 346
plutoniu 625, 635, 636, 637, 638
PMSU 238, 409, 618, 622, 623, 627, 645, 650, 651, 652
pogromuri 23
politica de securitate sovietică 604
politică sovietică 494, 550
politici de diferențiere 605
Polonia 6, 8, 15, 26, 28, 30, 36, 41, 42, 43, 53, 54, 55, 62, 63, 73, 74, 81, 92, 95, 96, 120, 123, 129, 130, 131, 155, 158, 177, 192, 209, 215, 219, 220, 251, 254, 273, 275, 276, 277, 279, 282, 283, 285, 286, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 298, 299, 300, 301, 302, 305, 306, 307, 308, 333, 347, 354, 358, 369, 374, 375, 386, 420, 427, 434, 437, 446, 447, 456, 469, 474, 479, 489, 503, 519, 530, 548, 551, 555, 556, 557, 558, 561, 568, 580, 586, 588, 594, 607, 632, 639, 651, 653, 654, 655, 658, 659, 660, 661, 673
polono-americani 375
polono-român 6, 275, 281
Ponomarev, Boris 251, 254, 265, 269, 455
Postelnicu, Tudor 138, 139, 142, 145
Poszgay, Imre 568, 618, 623, 644, 645, 646
Potapov, V. I. 60, 109, 110, 112, 113, 114, 116, 119, 120, 169, 185, 188, 189, 190, 195, 196, 199, 200, 206, 210, 218, 227, 228, 229, 239, 240, 314, 317, 328, 329, 391, 452, 485, 486, 509
Potsdam 31, 358, 470, 596
Praga 38, 61, 62, 80, 97, 166, 170, 180, 223, 238, 240, 257, 266, 277, 289, 290, 293, 295, 307, 340, 386, 389, 397, 398, 399, 416, 417, 440, 442, 447, 455, 459, 460, 468, 475, 476, 477, 478, 479, 502, 503, 504, 505, 506, 534, 566, 578, 607, 659, 664, 671
Pravda 153, 172, 212, 319, 436, 620, 648, 670
pregătiri militare agresive 643
prejudecată cognitivă 191
prejudecăți cognitive 37, 38, 42, 80, 82, 91, 92, 304, 368, 375, 419, 555, 611, 653, 674
Premiul Lenin 73
Premiul Nobel pentru Pace 73
presa internațională 23, 25, 65, 100, 232, 403, 510, 526, 530, 568, 619, 645, 651, 660
prestigiu 94, 95, 101, 173, 261, 329, 330, 334, 357, 540
pretenții teritoriale 195, 207, 227, 249, 250, 327, 644, 645
Primakov, Evgheni 269
prim atac nuclear 497, 511
Primăvara de la Praga 293, 477, 671
Primul Război Mondial 29, 31, 82,

91, 268, 275, 276, 323, 346, 354, 382, 406, 591, 611, 644, 645
procedură de operare standard 501, 540
proces analitic 165
propagandă antiromânească 188
Propunerile românești 379, 390, 481
prosovietici 107, 241, 336, 361
protocol secret 348
psihoză militară 418
putere de veto 473
Puterile Centrale 29

R

rachete americane 373, 435, 441, 445, 503, 509, 514
rachete cu rază medie de acțiune 418, 439, 459, 460, 496, 499, 501, 524, 526, 624, 627, 628, 630, 631, 651
rachete SS-20 513
rachete SS-23 639
Radio Erevan 645, 659
Radio Moscova 168, 170, 171, 185, 352, 596
Radio Praga 170, 223
Radio Sofia 170
Radioul cehoslovac 170
Rajnai, Sandor 394, 395, 409, 459, 523, 524, 525, 526, 527, 613
Rakhmanin, Oleg 222, 263, 359, 410
RAND Corporation 27, 106, 274, 277, 308, 353, 363, 370, 430, 483, 495, 514, 538, 668
Răceanu, Mircea 144, 161, 165, 312, 318, 610
Răutu, Leonte 224, 225
război 5, 18, 31, 32, 33, 36, 39, 41, 47, 64, 67, 72, 113, 135, 153, 154, 162, 170, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 181, 184, 185, 190, 193, 197, 199, 200, 223, 227,.267, 274, 275, 281, 283, 284, 285, 287, 288, 296, 297, 310, 314, 346, 347, 348, 349, 351, 352, 353, 360, 361, 363, 364, 366, 370, 377, 378, 404, 405, 407, 409, 414, 415, 427, 433, 438, 441, 469, 474, 475, 476, 486, 487, 494, 497, 498, 500, 507, 509, 512, 517, 529, 530, 560, 567, 570, 571, 572, 573, 578, 579, 597, 603, 618, 619, 627, 644, 673
război civil 618
război de gherilă 154
război nuclear 162, 438, 603, 627
Războiul de independență 348
războiul întregului popor 344
RDG 14, 24, 31, 36, 45, 61, 66, 108, 109, 114, 120, 131, 155, 158, 159, 163, 167, 188, 197, 213, 214, 216, 219, 220, 239, 269, 273, 274, 276, 294, 295, 304, 305, 307, 322, 351, 365, 366, 374, 382, 383, 384, 386, 389, 394, 396, 413, 426, 428, 435, 437, 438, 439, 440, 445, 446, 447, 448, 449, 453, 454, 456, 457, 459, 469, 470, 474, 477, 481, 498, 503, 504, 505, 506, 507, 511, 512, 516, 519, 526, 527, 530, 544, 548, 551, 556, 557, 561, 581, 586, 593, 594, 601, 625, 633, 639, 655, 660, 661, 663, 667, 671, 673
Reagan, Ronald 115, 116, 128, 133, 135, 151, 152, 271, 272, 291, 416, 418, 422, 431, 437, 439,

450, 496, 500, 502, 506, 507, 508, 518, 534, 537, 538, 539, 551, 552, 563, 634, 656
rebel 189, 217, 277, 278, 375, 447, 618, 624, 639, 656
recensământ 84, 85
reduceri radicale 650
reduceri unilaterale 65, 180, 341, 369, 416, 461
regatul român 83
regele Juan Carlos 116
regimuri est-europene 53, 58, 673
relația partid-armată 322
relaxarea tensiunilor 385, 473
represiuni etnice 245
Republica Federală Germania 17
Republica Populară Chineză 17, 69, 73, 76, 159, 166, 169, 601
Republica Socialistă Sovietică Moldovenească 100
republici sovietice 227
retragerea din Pactul de la Varșovia 50, 52, 105
retragerea trupelor sovietice 42, 43, 46, 57, 96, 147, 200, 225, 257, 661, 662, 663
retragerea trupelor străine 469, 476
retrageri unilaterale 417, 561
rețele de spionaj 130
revolta din Ungaria 19, 41, 42, 54, 85
Revoluția din decembrie 1989 63, 290, 333, 337, 585, 604, 608, 620, 665
revoluționar 28, 319
Reykjavik, summitul de la 7, 459, 460, 539, 550, 552, 553
rezidentura 425
rezistență armată 52
RFG 12, 17, 65, 107, 163, 167, 178, 188, 203, 211, 212, 215, 265, 268, 277, 296, 354, 356, 358, 362, 373, 394, 416, 425, 427, 429, 432, 436, 438, 447, 463, 465, 466, 467, 470, 473, 478, 483, 503, 584, 594, 596, 609, 631, 632, 633, 665
Rîjkov, Nikolai 667
Rohr, David 612
Roma 147, 249, 415, 440, 441, 538, 651
România în anii primului război mondial 349
românizare 87, 214, 233
româno-american 357
româno-iugoslavă, granița 619
româno-portugheze 95, 235, 319
româno-sovietică 93, 410, 436, 602, 619
Roska, Istvan 459, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 570
Rostow, Walt 76, 475
RSR 17, 102, 112, 119, 148, 160, 169, 171, 188, 189, 190, 200, 206, 210, 214, 220, 221, 226, 238, 239, 256, 311, 314, 317, 349, 356, 374, 428, 429, 435, 443, 516, 517, 555, 559, 560, 561, 573, 669
RSS Ucraineană 51, 103, 173, 218, 347, 408, 429, 446, 466, 467, 522, 619
ruptura sino-sovietică 56
Rusakov, Konstantin 528
Rusia țaristă 29, 228, 591
rusificare 39
Rusk, Dean 64, 69, 73, 74, 76, 135, 508
Ruttner, M. 348

S

SA-7 SAM 631
sabotaj ideologic 314
Sampson, Steve 90, 248
Sanchez, Ilici Ramirez 158, 262, 614, 615
sârbi 29
SB 17, 211
Schonau, castelul 157
Scowcroft, Brent 20, 68, 216, 234, 236, 241, 565
SCUD 624, 630, 631, 635, 639
SDI 17, 148, 428
Secretar General 379, 380, 642, 667
secretomanie 66, 164, 592
Securitatea 12, 13, 14, 15, 16, 17, 24, 39, 98, 114, 125, 221, 280, 355, 401, 402, 413, 460, 477, 478, 668
securitatea României 46
securitate în Europa 450, 569, 596
semnificație militară 188
semnificație strategică 44
separatism etnic 269
servicii de informații 24, 75, 78, 92, 129, 617
Serviciul A 17, 268, 288, 371
Seton-Watson, Hugh 348
Sfântu Gheorghe 612
sfere de influență 154, 171
sfidarea românească 53, 173, 511
Shakespeare, William 37, 657
Sheng, Kang 72, 80, 159, 161, 166
SHIN BET 17, 224
sindicat 289, 397
Sinkiang 243, 244
Siria 147
sistematizare 615, 616
sloveni 29
Smith, Abbot 61, 105, 157, 158, 238, 262, 367, 629
Sofia 7, 108, 109, 133, 149, 155, 167, 170, 250, 259, 305, 311, 316, 385, 387, 388, 391, 418, 439, 441, 446, 468, 509, 510, 512, 518, 520, 545, 547, 548, 552, 570, 589, 590, 608
Solidaritatea 288, 293, 296, 307, 655
sovieto-germană 354
sovieto-română 29, 33, 103, 146, 153, 188, 195, 238, 324, 537, 603, 660, 671
SOVROM 17, 93
Spătaru, Alexandru 628
Spețnaz 251
S&T 17, 127, 130
Stalin, Iosif Vissarionovici 28, 29, 30, 31, 32, 33, 36, 39, 88, 93, 195, 213, 234, 245, 275, 276, 285, 302, 308, 316, 322, 344, 347, 354, 358, 376, 380, 387, 395, 407, 465, 539, 559, 596, 597, 598, 618, 670
stare de urgență 174
Star Wars 17, 428, 502
Stasi 12, 14, 17, 18, 24, 61, 67, 102, 119, 120, 124, 138, 145, 148, 155, 156, 162, 167, 173, 184, 188, 197, 215, 216, 276, 295, 311, 314, 318, 319, 322, 355, 356, 373, 374, 384, 394, 401, 428, 432, 435, 445, 447, 451, 477, 510, 593, 601, 615, 632, 633, 663, 671
stat autonom 271
state clientelare 207, 260
Statele Unite ale Americii 11, 19, 445, 500

Statutul Forțelor Armate Unite 173, 174, 176, 177, 185, 223, 274, 281, 288
Stavrianos, Leften Stavros 348
Stănculescu, Victor 337, 338
Stănescu, Ion 125, 138, 139, 151
StB 17, 223, 224, 289, 290
Stockholm 280, 484, 489, 492, 525
Stoian, Ion 290, 660, 661
strategie de apărare 558
SUA, Armor School 312
SUA, Army Command and General Staff College 312
SUA, Army Infantry Schools' Paratroop and Ranger Training Facilities 312
SUA, buletinele National Intelligence Estimates 21
SUA, Camera Reprezentanților 86, 88, 123
SUA, comunitatea de informații 54, 66, 81, 82, 92, 96, 101, 129, 131, 132, 236, 242, 292, 365, 367, 404, 420, 434, 435, 508, 509, 555, 674
SUA, Congresul 86, 89, 612
SUA, Departamentul Apărării 14, 21, 77, 129, 318, 338
SUA, Departamentul de Stat 38, 40, 45, 74, 75, 76, 87, 89, 93, 94, 102, 129, 133, 135, 150, 216, 219, 229, 292, 312, 313, 375, 610, 611, 613, 672
SUA, FBI 14, 92, 115, 121, 122, 128, 135, 151, 339
SUA, Quartermaster Schools' Food Service Training Facility 312
SUA-România 135
SUA, servicii de informații 75
subsidii 27
Sudan 147, 478
superioritate militară 416, 499
SVR 17, 631, 635, 636, 637
Szabo, Zoltan 129, 130
Szczecin 280
Szirmai, Istvan 350, 351, 602
Szombathely 641
Szűrös, Mátyás 108, 269, 333, 448
șantaj 7, 381, 417, 493, 639, 646
Șelepin, Aleksandr 399
Șerbașin, Leonid 255, 667
Șerb, Ion 136, 330
șovin 25, 87, 231, 327, 332, 334, 617, 672
șovinism 23, 63, 91, 214, 231, 245, 247, 335, 345
Ștemenko 353, 543

T

Tabajdi, Csaba 568, 622, 623, 639, 644, 645, 646, 651
Taipei 78
Talpeș, Ioan 92, 124, 137, 144, 264, 338, 339, 342, 345, 346, 347, 348, 349, 351, 354, 358, 359, 360, 409, 410, 559, 595, 602
TASS 17, 170, 171, 172, 184, 185, 287, 288, 409, 413, 435, 436, 599, 670
Târgu Mureș 23, 24, 25, 230, 232, 233, 612, 617
Teheran 256, 354, 380
tehnologie militară sofisticată 315, 636
Tel Aviv 126, 158, 184, 614, 616, 617
tensiuni etnice 215, 226, 242

tensiuni internaționale 22, 259, 267, 403, 493
teroare 334
terorism 154, 155, 156, 158, 613, 617, 630
teroriști 121, 157, 158, 613, 631, 636
Thompson, E.R. 145
Tiajelnikov, Evgheni 409, 410, 411
Timișoara 279, 337, 409
Tirana 161
Tito, Iosip Broz 36, 50, 132, 207, 234, 235, 236, 242, 261, 262, 263, 267, 404, 422, 437
Tóth, Károly 258, 259
transfer de suveranitate 620
Transilvania 14, 23, 29, 30, 33, 41, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 117, 178, 218, 219, 229, 230, 232, 243, 248, 249, 250, 264, 287, 291, 313, 333, 342, 348, 350, 376, 383, 387, 393, 394, 400, 409, 465, 562, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 642, 644, 667
transparență 5, 184, 186, 192, 377, 449
tratament preferențial 420
Tratatul de Neproliferare 637, 638
trădare 167, 180, 236, 336, 431
trecerea la dezarmare 7, 500, 502, 505, 506, 510, 515, 522, 523, 537, 538, 551
Tretiak, Ivan 540, 541
TRIGA 17, 636, 638
trimis special 87, 135, 203, 383
Trinh 73
Tripoli 630
troika dezinformării 396, 437, 447
turiști români 220, 243
Turner, Stansfield 252
țări nord-europene 163

U

uciderea refugiaților 618
UM 0110 18, 138, 409
UM 0920/A 18, 137
unanimitate 185, 214, 241, 441, 442, 454, 532, 539, 661, 673
UNESCO 18, 399
Ungaria 6, 7, 8, 14, 15, 19, 27, 29, 30, 31, 36, 41, 42, 43, 44, 45, 53, 54, 60, 62, 66, 73, 82, 84, 85, 88, 89, 91, 95, 96, 123, 129, 130, 131, 155, 158, 159, 192, 194, 209, 217, 218, 219, 221, 232, 233, 244, 248, 249, 250, 254, 261, 264, 265, 269, 273, 276, 283, 291, 294, 300, 301, 302, 304, 305, 306, 309, 328, 332, 333, 336, 337, 348, 350, 369, 373, 374, 375, 379, 380, 382, 383, 386, 387, 392, 395, 396, 398, 402, 405, 406, 413, 419, 420, 422, 423, 425, 426, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 444, 445, 446, 447, 448, 451, 453, 454, 455, 456, 457, 465, 469, 477, 479, 489, 509, 519, 522, 526, 527, 531, 548, 551, 557, 561, 562, 568, 580, 582, 583, 584, 586, 587, 588, 589, 591, 594, 595, 598, 600, 602, 603, 606, 607, 611, 613, 615, 617, 618, 619, 620, 621, 622,

627, 631, 633, 635, 639, 640, 641, 642, 644, 645, 646, 647, 651, 652, 658, 660, 661, 664, 667, 673, 674
ungaro-române 89, 334, 338, 348, 646
UNICEF 18, 399
unificare 144
unificarea Germaniei 470, 596
Uniunea Internațională a Studenților 15
Uniunea Sovietică 12, 30, 32, 33, 49, 51, 52, 58, 59, 61, 67, 71, 82, 91, 94, 98, 99, 100, 101, 105, 107, 109, 112, 114, 120, 133, 149, 151, 156, 166, 167, 168, 170, 171, 174, 181, 193, 200, 210, 216, 218, 219, 221, 228, 239, 253, 263, 264, 287, 309, 310, 311, 328, 354, 365, 370, 386, 400, 407, 410, 412, 417, 420, 423, 429, 431, 436, 438, 440, 447, 459, 464, 465, 466, 477, 485, 487, 490, 500, 502, 507, 523, 524, 536, 542, 550, 568, 586, 593, 598, 599, 601, 602, 605, 617, 618, 624, 639, 654, 659, 661, 662, 670, 671
Uniunea Tineretului Comunist 15, 18
uraniu 625, 629, 638
urgență militară 176
USIA 18, 35, 212, 213, 288, 289, 336
USLA 125, 157, 362, 631
Ustinov, Dmitri 153, 251, 254, 261, 263, 273, 281, 296, 297, 300, 301, 302, 303, 365, 414, 415, 427, 441, 495, 512, 544

V

Vance, Cyrus 270, 334, 553, 622
Vanik, Charles 612
Vass, Ghizela 224, 225
Vatican 88, 249, 410, 555, 666
Venezuela 147
verificare 131, 139, 141, 149, 189, 230, 464, 476, 483, 489, 492, 508, 558, 656
Vichy 353
Viena 142, 179, 315, 360, 396, 400, 403, 425, 426, 481, 484, 486, 487, 497, 500, 525, 592, 636, 647
Vietnam 5, 19, 49, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 133, 134, 135, 147, 164, 165, 260, 381, 401, 403, 449, 462, 666, 673
Vietnamul de Nord 69, 71, 79
Vnezapnoye Raketno-Yadernoye Napadenie 418
Vocea Americii 18, 98, 466
Volgyes, Ivan 22, 91, 283, 309, 326, 336
Volodin, Vladimir 409
VPK 18, 131
VRYAN 18, 418, 494
vulnerabilități 28, 139, 215

W

Washington 19, 20, 21, 23, 25, 27, 32, 33, 34, 35, 38, 40, 41, 42, 49, 54, 55, 58, 68, 69, 70, 72, 74, 76, 78, 79, 80, 81, 83, 86, 87, 89, 90, 92, 95, 96, 102, 115, 121, 122, 123, 124, 128, 130, 131, 134, 135, 137, 144, 147, 151, 153,

159, 162, 164, 165, 166, 168, 173, 182, 186, 208, 215, 220, 221, 223, 225, 229, 234, 241, 243, 252, 260, 264, 272, 283, 288, 289, 292, 293, 305, 312, 313, 315, 316, 321, 339, 342, 375, 376, 384, 388, 392, 393, 395, 402, 403, 404, 410, 419, 420, 421, 422, 431, 453, 462, 475, 476, 482, 483, 489, 501, 508, 510, 606, 609, 611, 612, 616, 617, 624, 625, 627, 628, 629, 630, 634, 638, 643, 655, 673
Weinberger, Caspar 306
Wilson, Harold 72
Womack, R. 313
WSW 18, 211

X

Xiaoping, Deng 161, 547

Y

Yemen 147

Z

Zagladin, Vadim 410
ZAIG 18, 60, 62, 111, 120, 162, 167, 184, 197, 213, 215, 216, 238, 274, 276, 307, 311, 318, 322, 343, 351, 373, 374, 382, 389, 428, 432, 435, 445, 451, 459, 477, 534
Zamiatin, Leonid 212, 287, 288, 289, 410
ziariști 127, 222, 409
Zimianin, Mihail 410
zonă a păcii 640
zonă demilitarizată 389

De același autor
Editura RAO vă oferă

LARRY WATTS
FEREȘTE-MĂ, DOAMNE, DE PRIETENI...

Deși România era bine-cunoscută pentru politica sa neconformistă din cadrul Blocului Sovietic, doar câțiva observatori din afară și-au dat seama de gradul de animozitate pe care aceasta îl stârnea în cadrul URSS și al altor aliați din cadrul Pactului de la Varșovia sau de cauzele punctuale ale acestei animozități. În anii 1980, mulți analiști occidentali începuseră să pună la îndoială faptul că aparentele conflicte cu Moscova și loialiștii sovietici erau reale. „Ferește-mă, Doamne, de prieteni" examinează interesele strategice aflate în spatele relațiilor antagoniste ale României cu „aliații" din Răsărit, motivațiile incredibilei sfidări a țării noastre la adresa Moscovei, metodele de „eliberare" militară și de securitate din jugul sovietic, scopurile opoziției față de politicile de la Kremlin și, mai ales, reacția sovieticilor și a loialiștilor din rândul membrilor Pactului de la Varșovia în cele mai înalte consilii ale acestora, așa cum au fost acestea consemnate de lideri ai Partidului Comunist, de comandanți militari și de organe ale securității statului.

Rafael Ábalos – GRIMPOW
John L. Allen, jr. – OPUS DEI
Michael Baigent – DOSARELE ISUS
Carl Bernstein & Bob Woodward – TOȚI OAMENII PREȘEDINTELUI
Steve Berry – AL TREILEA SECRET ◆ CAMERA DE CHIHLIMBAR ◆ MOȘTENIREA TEMPLIERILOR ◆ PROFEȚIA FAMILIEI ROMANOV ◆ CONEXIUNEA ALEXANDRIA ◆ TRĂDARE LA VENEȚIA
Jules Boucher – SIMBOLURILE FRANCMASONERIEI
Marlon Brando, Robert Lindsey – BRANDO. CÂNTECE ÎNVĂȚATE DE LA MAMA
Dan Brown – SIMBOLUL PIERDUT
Gheorghe Buzatu – ROMÂNIA SUB IMPERIUL TIMPULUI
Tom Clancy – URSUL ȘI DRAGONUL
John leCarré – CÂNTECUL MISIUNII
Jennifer Lee Carrell – CODUL SHAKESPEARE
Maxime Chattam – SÂNGELE TIMPULUI
Susanna Clarke – JONATHAN STRANGE & MR NORRELL
Bill Clinton – VIAȚA MEA
Tom Clancy – URSUL ȘI DRAGONUL
John Connolly – ÎNGERUL NEGRU ◆ NELINIȘTIȚII
Nelson DeMille – FOCUL SĂLBATIC
John Darnton – SECRETUL LUI DARWIN
Arnaud Delalande – CAPCANA LUI DANTE
Gordon Dahl Quist – DEVORATORII DE VISE
Wolfgang Hohlbein – INCHIZITORUL ◆ ANUBIS
Jeffery Deaver – LUNA RECE ◆ PĂPUȘA ADORMITĂ
Juan Manuel de Prada – FURTUNA ◆ VIAȚA INVIZIBILĂ
Umberto Eco – ÎNAINTE CA RACUL
Andreas Eschbach – SECĂTUIT ◆ PREMIUL NOBEL
Ken Follett – STÂLPII PĂMÂNTULUI
Max Foran – ORDINUL FECIOAREI MARIA
Ildefonso Falcones – CATEDRALA MĂRII
Claus Cornelius Fischer – ȘI NE IARTĂ NOUĂ GREȘELILE NOASTRE
Tana French – PĂDUREA
Laurence Gardner – TESTAMENTUL MAGDALENEI
Joseph Gelineck – SIMFONIA A X-A
Maria Georgescu & Mihai Retegan – SSI-SOE. JURNAL POLITIC
Dinu C. Giurescu – FALSIFICATORII. „ALEGERILE" DIN 1946
Mircea Goga – VETURIA GOGA, „PRIVIGHETOAREA LUI HITLER" ◆ GOLGOTA – OCTAVIAN GOGA ÎNTRE APOLOGEȚI ȘI DETRACTARI
Jason Goodwin – COPACUL IENICERILOR ◆ COLOANA ȘERPUITĂ

John Grisham – NEVINOVATUL ◆ ASOCIATUL
Tess Gerritsen – CHIRURGUL ◆ CLUBUL MEFISTO
Efraim Halevy – OMUL DIN UMBRĂ
John Twelve Hawks – CĂLĂTORUL
Elizabeth Kostova – COLECȚIONARUL DE ISTORIE
John Le Carre – CÂNTECUL MISIUNII
Jonathan Littell – BINEVOITOARELE
David McCullough – 1776
Gerd Langguth – ANGELA MERKEL
Philip Le Roy – ULTIMUL TESTAMENT
Ruggero Marino – CRISTOFOR COLUMB – ULTIMUL TEMPLIER
Esteban Martin & A. Carranza – CHEIA GAUDI
Kathleen McGowan – CEA AȘTEPTATĂ
Andy McNab – BEZNA
Kate Moss – LABIRINTUL ◆ SEPULCRUL
Julia Navarro – SÂNGELE NEVINOVAȚILOR ◆ CONFRERIA SFÂNTULUI GIULGIU ◆ BIBLIA DE LUT
Roberto Pazzi – CONCLAV
Michael Peinkofer – FRĂȚIA RUNELOR ◆ UMBRA LUI THOT
L. Picknett & C. Prince – MISTERUL SIONULUI ◆ MĂȘTILE LUI HRISTOS
Juan Manuel de Prada – FURTUNA ◆ VIAȚA INVIZIBILĂ
Douglas Preston & Lincoln Child – RELICVA ◆ RELICVARIUL ◆ VITRINE DE CURIOZITĂȚI ◆ NATURA MOARTĂ CU CIORI
Tom Reiss – ORIENTALISTUL
Craig Russell – VULTURUL ÎNSÂNGERAT ◆ FRATELE GRIMM
Silvia Ronchey – ENIGMA LUI PIERO
John Sack – CONSPIRAȚIA FRANCISCANĂ
Antoine de Saint-Exupéry – MICUL PRINȚ
Franck Schatzing – ADÂNCURI
Boris von Smercek – AL DOILEA GRAAL
José Carlos Somoza – ZIGZAG
Margaret Starbird – FEMEIA CU VASUL DE ALABASTRU
Alex Mihai Stoenescu – DIN CULISELE LUPTEI PENTRU PUTERE 1989–1990. PRIMA GUVERNARE PETRE ROMAN ◆ ROMÂNIA POSTCOMUNISTĂ
Arno Strobel – MAGUS
Paul Sussman – SECRETUL TEMPLULUI
Pierre-André Taguieff – ILUMINAȚII
Philipp Vandenberg – CONJURAȚIA SIXTINĂ ◆ A CINCEA EVANGHELIE ◆ FIICA AFRODITEI ◆ AL OPTULEA PĂCAT
Enrique de Vicente – CHEI OCULTE ÎN CODUL LUI DA VINCI
Edwin Williamson – BORGES – O VIAȚĂ
Michael White – ECHINOX
Bob Woodward – INFORMATORUL

clubul cărţii rao

CLUBUL CĂRŢII RAO
are un regulament de funcţionare mai modern,
mai eficient şi mai adaptat nevoilor dumneavoastră,
care este pus la dispoziţia membrilor odată cu fişa
de înscriere. Principala inovaţie o reprezintă
introducerea a TREI TIPURI DE CARDURI
care vă oferă mari reduceri de preţ
în achiziţionarea cărţilor.
Pentru detalii privind acest regulament
vă puteţi informa din broşurile editurii noastre
sau scriindu-ne pe adresa:

CP CE-CP 23, Bucureşti;
e-mail: *club@raobooks.com*

sau accesând site-urile:
www.raobooks.com;
www.rao.ro

Tiparul executat de
R.A. „Monitorul Oficial"
Bucureşti, România

© Cristina Nichituș Roncea

Consultant al Corporației RAND la momentul revoluției, LARRY WATTS a călătorit deseori în Europa de Est și în URSS înainte de 1989.
Ulterior a asistat oficiali din România la înființarea Colegiului Național de Apărare și a colaborat cu mai mulți miniștri români ai Apărării și șefi de stat-major la reforma în domeniul armatei, cooperarea cu Parteneriatul pentru Pace și integrarea României în NATO. În 1990 și 1991 a fost șeful Biroului IREX din București, iar până în 1997 a fost senior consultant al Project on Ethnic Relation (PER) și director al Biroului PER din România.
Între 2001–2004 a fost consultant pentru reforma sectorului de securitate pe lângă consilierul prezidențial pentru securitate națională din România.
Activitatea sa de consilier a fost recunoscută de Serviciul de Informații Externe, de Președinția României și de Ministerul Apărării.
În 2013 dr. Watts a fost ales membru de onoare al Academiei Oamenilor de Știință a României.

Cei dintâi vor fi cei din urmă, *continuarea volumului* Ferește-mă, Doamne, de prieteni, *se constituie într-un demers absolut necesar al istoriei recente a României ca actor pe scena internațională. Și de această dată, Larry Watts ne oferă un studiu chintesențial, vital pentru a ne apropia de adevărul aflat în spatele uimitoarei apoteoze a regimului Ceaușescu în 1978, și al transformărilor survenite până în ajunul prăbușirii acestuia, incapabil de acomodare la o nouă conjunctură internațională, în 1989. Așa cum demonstrează uriașa documentație științifică prezentată aici, chiar dacă șoriceii pot constitui o provocare pentru elefanți, șansele lor de a se salva printre pachidermele intrate în perioada rutului sunt infime.*

General dr. Ioan Talpeș
Director al Serviciul de Informații Externe (1992–1997)
Consilier prezidențial pe probleme de securitate națională (1991–1992, 2000–2004)
Ministru de Stat (viceprim-ministru) pentru Integrare Europeană, Justiție și Securitate Națională (2004)

Istoricul Larry L. Watts a deschis un capitol cu totul nou în istoriografia românească. Cele două volume ale dr. Watts schimbă radical perspectivele solid statornicite privind raporturile dintre Blocul răsăritean și Republica Socialistă România. Autorul demonstrează convingător nevoia de a le reconsidera și de a le regândi în ansamblul lor. Analiza, care îndeamnă la citit, dezvăluie capcanele multiple ale istoriei contemporane. În aceste vremi de repetate apăsări asupra lumii cărților și societății românești, Editura RAO ne oferă o operă de substanță, o lucrare-reper a istoriografiei noastre.

Prof. Acad. Dinu Giurescu
Universitatea București
Membru al Academiei Române
Senator, Parlamentul României (din 2012)

APRECIERI PENTRU *FEREȘTE-MĂ, DOAMNE, DE PRIETENI*

Watts contribuie substanțial la o mai bună înțelegere a situației create de faptul că Ceaușescu a denunțat intervenția militară din Cehoslovacia în 1968, de medierea română între Statele Unite ale Americii, China și Vietnam și de coordonarea militară tot mai bună între SUA și România la mijlocul anilor 1970. Este o invitație adresată istoricilor de a reanaliza unele probleme fundamentale ale României comuniste.

Profesor Keith Hitchens
Southeastern Europe (Universitatea din Bologna, 2012)

O neprețuită mină de informații despre politica externă a României, de la sfârșitul anilor 1950 până la prăbușirea regimului Ceaușescu, și despre reacțiile Pactului de la Varșovia, ale SUA și ale Chinei.

Profesor Dennis Deletant
Slavic and East European Review (Universitatea din Londra, 2012)

Mai mult decât o simplă dezvăluire a unor informații secrete din perioada [illegible] Războiului Rece. O lectură obligatorie pentru toți cei interesați de istoria Războiului [illegible] la Varșovia.

Colonel Charles Van Bebber,
Director pentru Strategia și Politica de Securitate Națională
Parameters (U.S. Army War College, 2011)

Lei 69,99

ISBN 978-606-609-428-3

editura rao